DPN 6907

Title : भागवत / BHĀGAVATA

Run. No. 7632 Cat. No. Micro. No.

Subject पुराण / Purana Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt.- New. / Maith.- New. / New.- Nep. /

Size in cms. 15·0×38·5 71+37+2-47+(118 F.)+97+117+55+54+58+ Folios Lines (in a page) 11/12/13/14 irregular

Compl. / Incompl. 15·0×36·5/14·0×33·5 Chapt. / act / skandha

Author / translator श्रीधर शर्मा Shridhara → हरदत्त शर्मा Hara Datta Sharma.

Date: NS / SS / VS / KS 1876, N.S. 869. Scribe / donor सुगतदास तुलाधर.

Ruler / place Sugata Dasa Tuladhara

Script : New. / Dev. / Bhuj. / Ran. / Illus. : Colour paintings in cover-plates. (10 Avataras)

Material : palmleaf / paper / thyasaphu /

Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

Beg. ॐ श्रीगरोशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमः श्री परम हंसा स्वादित चरण कमल

P.T.O.

चिन्मकरन्दाय ॥ भक्तजनमानस निवासाय श्री रामचन्द्राय ॥

Col. इति श्री भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां प्रथम स्कन्धे शुकागमनं नाम स्कोनविंशो ध्यायः ॥ १९ ॥

Beg. तृतीय स्कन्ध

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ श्री शुक उवाच ॥

एवमेतत्पुरा पृष्टो मैत्रेयो भगवान् किल

क्षत्त्रावनं प्रविष्टेन त्यक्त्वा स्वगृहमृद्धिमत् ॥

① Col. इति श्री भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे कापिलेयो पाख्याने जीवगति रेक-विंशत्तमोध्यायः ॥ २१ ॥

② इतिश्री भागवते महापुराणे पंचम स्कन्धे ब्राह्मण रहूगण संवादे स्कादशोध्यायः ॥

" " " पारमहंस्यां संहितायां पञ्चम स्कन्धे नरक वर्णन षटविंशोध्यायः ॥ ॥संवत १८७८ आवण कुल्लाष्टम्यां अयन संक्रमणो लिखित मिदं श्रीहरदत्त शर्मणा स्वार्थमिति ॥ शुभं भूयात् ॥

③ इति श्री भागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे कापिलेयो पाख्याने त्रयस्त्रिंशोत्तमोध्याय समाप्तः ॥ ३३ ॥ ॥ तेषान्न संवत् १८६९ फाल्गुण शुदि ७ ॥

(४) इति श्री भागवते महापुराणे द्वादश स्कन्धे द्वादशोध्याय ॥ १२॥
(५) इति श्री भागवते महापुराणे चतुर्थ स्कन्धे अष्टादश साहस्र्यां संहितायां प्रचेतसो पाख्यानं नामैक त्रिंशोध्यायः॥
(६) इति श्री भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां अष्टम स्कन्धे मत्स्यावतार वर्णनं चतुर्विंशोध्यायः॥ ॥ समाप्तोयं अष्टम स्कन्ध:॥
(७) इतिश्री भागवते महापुराणे नवम स्कन्धे पारमहंस्यां संहितायां यदुवंशा नु कीर्तनं नाम चतुर्निंशेध्याय ॥ इति नवमस्कन्ध समाप्त:॥
(८) इति श्री भागवते महापुराणे अष्टम स्कन्धे गजेन्द्र मोक्षणोनाम चतुर्थोध्यायः॥
(९) इति श्री भागवते महापुराणे अष्टम स्कन्धे देवासुर संग्रामे एकादशोध्यायः)
(१०) " " " " " वलिमोक्षणं नाम द्वाविंशोध्यायः॥
(११) " " " " सप्तम स्कन्धे प्रह्लादानुचरिते दैत्यराज वधोष्टमोध्यायः
(१२) " " " " षष्ठ स्कन्धे नारायणावर्म नामाष्टमोध्यायः॥
(१३) " " " " पारमहंस्यां संहितायां वैयासिक्यां षष्ठ स्कन्धे पुंसवन व्रत कथनं नामैकोन विंशोध्यायः॥ ॥ समाप्तोयं षष्ठ स्कन्ध:॥

25
20
15
10
5
0 ctms.
5
10
15
20
25
30
35
40

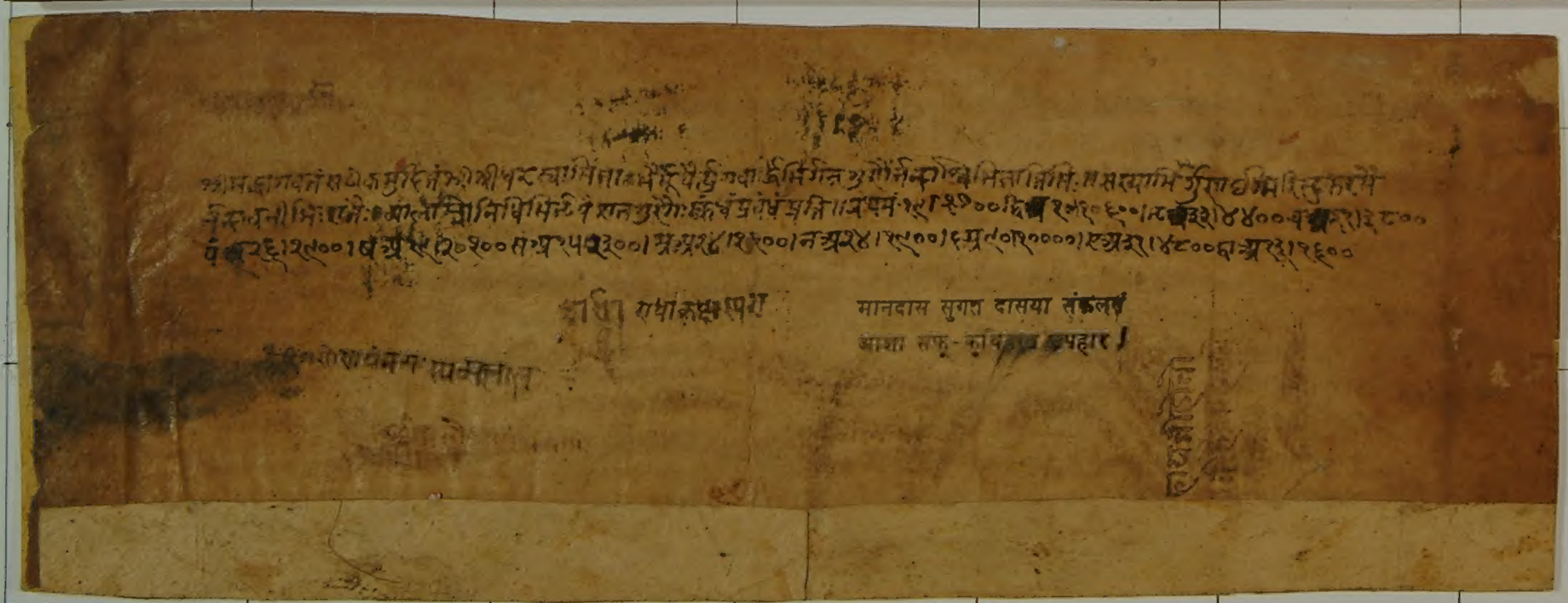

0 ctms. 5 10 15 20 25 30 35 40

॥ॐ श्रीपरमेश्वायनमः॥ ॐ नमः श्रीपरमहंसाख्यादितत्वरणकमलविन्यकरंदाय॥ मकरंदनमानसनिवासायश्रीरामचन्द्राय॥१॥ वागीशायस्यवदने लक्ष्मीर्यस्यचवक्षसि॥ यस्यास्तेहृदयेसंवित्तन्नरसिंहमहंभजे॥२॥ विश्वसर्गविसर्गादिनवलक्षणलक्षितं॥ श्रीकृष्णाख्यंपरंधाम नतोऽस्मिनमामनत्॥३॥ माधवोमाधवावीशौसर्वसिद्धिविधायिनौ॥ वन्देपरस्परेणात्मानौपरस्परप्रीतिप्रियौ॥४॥ संप्रदायानुरोधेनयौर्वाधर्म्मानुसारतः॥ श्रीभागवतभावार्थदीपिकेयंप्रतन्यते॥५॥ क्वाहंमन्दमतिः केदंमन्यनेक्षीरनीरधेः॥ किंनत्वपरमाणुर्वैयत्रमज्जतिमंदरः॥६॥ मूकंकरोतिवाचालंपंगुंलंघयतेगिरिं॥ यत्कृपानमहंवन्देपरमानन्दमाधवं॥७॥ श्रीमद्भागवतानिधःसुरतरुस्तापंकुरुःसज्जनिःस्कन्धैर्द्वादशभिस्ततः प्रविलसद्भक्तपालवालोदयः॥ द्वात्रिंशद्विशतैर्नुमैः अथश्च
स्वविलसच्छाखासहस्राण्यलंपर्णान्यष्टशोष्टशेतिसुलभोवर्त्तिसर्वोपरि॥८॥ अथनानाशास्त्रपुराणप्रबन्धैश्चित्रप्रशंसामलभमानस्वतनयाःपरिनुष्मन्ना
रदोपदेशतः श्रीमद्भागवद्गुणवर्णनप्रधानंभागवतशास्त्रंप्रारिप्सुर्वेदव्यासस्तत्प्रतिपाद्यपरदेवतानुस्मरणलक्षणंमंगलमाचरति॥ जन्माद्यस्येति॥ परंप
रमेश्वरंधीमहीति॥ ध्यायतेर्धिञ्धिक्षान्दसं॥ ध्यायेमेत्यर्थः॥ बहुवचनंशिष्यादिप्रायं॥ तमेवस्वरूपतटस्थलक्षणाभ्यामुपलक्षयति॥ तत्रस्वरूपलक्षणं॥ सत्यमि
ति॥ सत्यलेहेतुः॥ यत्रयस्मिन्नत्रयाणांमायागुणानांतमोरजःसत्त्वानांसर्गोभूतेन्द्रियदेवनारूपः॥ अमृषासत्यः॥ यत्सत्यंतयामिथ्यासर्गोपिसत्यवत्प्रतीयतेतंपरं
सत्यमित्यर्थः॥ अत्रदृष्टान्तः॥ तेजोवारिमृदांयथाविनिमयोयत्रत्रिसर्गोमृषाधाम्नास्वेनसदानिरस्तकुहकंसत्यंपरंधीमहि॥१॥
रीचितोयेप्रसिद्धा मरिचिकाचादौवारिबुद्धिः वारिणोकाचादिबुद्धिरित्यादिर्यथाघटमृत्सं यद्वा॥ तत्रैवसत्यत्वप्रतिपादनायनहितरत्रमिथ्यात्वमुक्तं॥ तत्र
मरावेवायंत्रिसर्गोनवस्तुतःसन्निति यत्रेत्यनेनप्रतीतेऽपाधिसंबंधंवारयति॥ स्वेनैवधाम्नामहसानिरस्तकुहकंकपरंयस्मिन्नं॥ तटस्थलक्षणमाह॥ जन्म
ादीति॥ अस्यविश्वस्यजन्मस्थितिभंगंयतोभवतितंधीमहीति॥ तत्रहेतुः॥ अन्वयादितरतश्चार्थेषुकार्य्येषुपरमेश्व॥ ॥ ॥

प्र० ॥

इदानीं श्रोतृप्रवर्त्तनाय श्रीभागवतस्य कांडत्रविषयेभ्यः सर्वशास्त्रेभ्यः श्रेष्ठं दर्शयति ॥ धर्म्म इति ॥ अत्र श्रीमति सुन्दरे भागवते परमो धर्म्मो निरूप्यते परम
त्वे हेतुः प्रकर्षेण ऊहितं कैतवं फलाभिसंधिलक्षणं कपटं यस्मिन्सः प्रशब्देन मोक्षाभिसंधि[illegible]रपि निरस्तः केवलमीश्वराराधनलक्षणो धर्म्मो निरूप्यत
इति ॥ अधिकारितो धर्म्मस्य परमत्वमाह ॥ निर्मत्सराणां परोत्कर्षासहनं मत्सरस्तद्रहितानां सतां भूतानुकंपिनां ॥ एवं कर्म्मकांडविषयेभ्यः श्रैष्ठ्यमुक्तं ॥ ज्ञा
नकांडविषयेभ्योपि श्रैष्ठ्यमाह ॥ वेद्यमिति ॥ वास्तवं परमार्थभूतं वस्तु वेद्यं न तु वैशेषिकादिवद्द्रव्यगुणादिरूपं ॥ यद्वा ॥ वास्तवशब्देन वस्तुनोंशो जीवः वस्तुनः
शक्तिर्माया च वस्तुनः कार्य्यं जगच्च तत्सर्वं वस्त्वेव न ततः पृथगिति वेद्यं ॥ अयत्नेनैव ज्ञातुं शक्यं ततः किमत आह ॥ शिवदं परमसुखदं ॥ किंच ॥ अध्यात्मिकादि

धर्म्मः प्रोज्झितकैतवोत्र परमो निर्मत्सराणां सतां वेद्यं वास्तवमत्र वस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनं ॥ श्रीमद्भागवते महामुनि
कृते किं वा परैरीश्वरः सद्यो हृद्यवरुद्ध्यतेत्र कृतिभिः शुश्रूषुभिस्तत्क्षणात् ॥ १ ॥

तापत्रयोन्मूलनं च ॥ अनेन ज्ञानकांडविषयेभ्यः श्रैष्ठ्यं दर्शितं ॥ कर्त्तृतोपि श्रैष्ठ्यमाह ॥ महामुनिः श्रीनारायणः तेन प्रथमं संक्षेपतः कृते देवकांडगतं श्रैष्ठ्यमा
ह ॥ परैः शास्त्रैस्तदुक्तसाधनैर्वा ईश्वरो हृदि किं वा सद्य एवावरुद्ध्यते स्थिरीक्रियते ॥ वाशब्दः कटाक्षे किं तु विलंबेन कथंचिदेव ॥ अत्र शुश्रूषुभिः श्रोतुमिच्छ
द्भिरेव तत्क्षणादेव अवरुध्यते इदमेव तर्हि किमिति सर्वेन शृण्वंतीत्यत्राह ॥ कृतिभिरिति ॥ श्रवणेच्छातु महत्पुण्येपनानोत्पद्यते इत्यर्थः ॥ तस्मादत्र कांडत्र ॥ राम ॥
यार्थस्यापि यथावत्प्रतिपादनादिदमेव सर्वशास्त्रेभ्यः श्रेष्ठं अतो नित्यमेतदेव श्रोतव्यमिति भावः ॥ १ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥ ॥ २ ॥

इदानीं तु न केवलं सर्वशास्त्रेभ्यः श्रेष्ठत्वादस्य श्रवणं विधीयते अपि तु सर्वशास्त्रफलरूपमिदं ॥ अतः परमादरेण सेव्यमित्याह ॥ निगमेति ॥ निगमो वेदः स ए
व कल्पतरुः सर्वपुरुषार्थोपायत्वात् तस्य फलमिदं भागवतं नाम तत्तु वैकुंठगतं नारदेनानीय मह्यं दत्तं मया च शुकमुखे निहितं ॥ तच्च तन्मुखाद्भुवि गलि
तं शिष्यप्रशिष्यादिरूपपल्लवपरंपरया शनैरखंडमेवावतीर्णं न तूच्चनिपातेन स्फुटितमित्यर्थः ॥ एतच्च भविष्यदपि भूतवन्निर्दिष्टं ॥ अनागताख्याने
नैवास्य शास्त्रस्य प्रवृत्तेः अत एवामृतरूपेण द्रवेण संयुतं ॥ लोके हि शुकमुखस्पृष्टं फलं अमृतमिव स्वादु भवतीति प्रसिद्धं ॥ अत्र शुको मुनिः अमृतं पर
मानंदः स एव द्रवो रसः रसं ह्येवायं लब्ध्वानन्दी भवतीति श्रुतेः अतः हे रसिका रसज्ञाः ॥ तत्रापि भावुकाः हे रसविशेषभावना चतुराः अहो भुवि गलितमि

निगमकल्पतरोर्गलितं फलं शुकमुखादमृतद्रवसंयुतं ॥ पिबत भागवतं रसमालयं मुहुरहो रसिका भुवि भावुकाः ॥ ३ ॥

त्यलभ्यलाभोक्तिः ॥ इदं भागवतं नाम फलं मुहुः पिबतः ॥ ननु त्वग[illegible]ष्ट्यादिकं विहाय फलाद्रसः पीयते कथं फलमेव पातव्यं तत्राह ॥ रसं रसरूपं अतस्त्व
गष्ट्यादेर्हेयस्याभावात् फलमेव कृत्स्नं पिबत ॥ अत्र रसतादात्म्यविवक्षया रसवत्त्वस्याविवक्षितत्वाद्गुणवचनेऽपि रसशब्दे मतुपः प्राप्त्यभावात्तेन विनै
व फलमिति सामानाधिकरण्यं ॥ तत्र फलमित्युक्ते पानासंभवो हेयाशंप्रसक्तिश्च भवेदिति तन्निवृत्त्यर्थं रसमित्युक्तं ॥ गलितरसस्य पातुमशक्यत्वात्फ
लमित्युक्तमिति द्रष्टव्यं ॥ न च भागवतामृतपानं मोक्षेपि त्याज्यमित्याह ॥ आलयं लयो मोक्षः अभिविधावाकारः लयमभिव्याप्य न हीदं स्वर्गादिसुखवदु
पेक्ष्यं मुक्तैरुपेक्ष्यते किंतु सेव्यत एव ॥ वक्ष्यति हि ॥ आत्मारामाश्च मुनयो निर्ग्रंथा अप्युरुक्रमे कुर्वंत्यहैतुकीं भक्तिमित्थंभूतगुणो हरिरिति ॥ ३ ॥

नदेवमनेनश्लोकत्रयेणविशिष्टदेवतानुस्मरणपूर्वकंप्रारीप्सितस्यशास्त्रस्यविषयप्रयोजनादिसंबंधकारिणांवैशिष्टेनसुखसेव्यत्वेनश्रोतॄनभि
मुखीकृत्यशास्त्रमारभ्यते नैमिशेति ब्रह्मणाविसृष्टस्यचक्रस्यनिमिःशीर्यतेकुंठाभवतियत्रतन्नैमिशंनैमिशमेवनैमिशेतथाचवायवीये एतन्मनो
मयंचक्रंमयासृष्टंविसृज्यते यत्रास्यशीर्य्यतेनेमिःसदेशस्तपसःश्रुभः इत्युक्तासूर्य्यसंकाशंचक्रंसृष्टामनोमयं॥ प्रणिपत्यमहादेवंविससर्ज्ज
पितामहः॥ तेपिदृष्टतराविप्राप्रणम्यतांप्रभुंप्रययुस्तस्यचक्रस्ययत्रनेमिर्व्यशीर्य्यत॥ तदनंतेनविख्यातंनैमिशंमुनिपूजितमिति॥ नैमिषइति
पाठे वराहपुराणोक्तंद्रष्टव्यं॥ तथाहिगौरमुखमुखमृषिंप्रतिभगवद्वाक्यं एवंकृत्वाततोदेवोमुनिंगौरमुखंतदा॥ उवाचनिमिषेणेदंनिहतंदानवंबलं

नैमिशेनिमिषक्षेत्रेऋषयःशौनकादयः॥ सत्रंस्वर्गायलोकायसहस्रसममासत॥ तेएकदातुमुनयःप्रातर्हुतहुताग्नयः॥ सत्कृ
तंसूतमासीनंपप्रछुरिदमादरात्॥ ऋषयऊचुः॥ त्वयाखलुपुराणानिसेतिहासानिचानघ॥ आख्यातान्यर्षिधर्मांश्चधर्मशास्त्रा

ऽरण्येक्षेत्रेतत्रैनिषारण्यसंज्ञितं भविष्यतियच्चार्थेवेब्राह्मणानांविशेषकमिति ऋनिमिषःश्रीविष्णुःऋजुप्रदृष्टित्वात् तस्यक्षेत्रे तथाचात्रैव
शौनकादिवचनं क्षेत्रेस्मिन्वैष्णवेवयमिति स्वर्गीयत्रऽतिस्वर्गायोहिःसएवलोकःभक्तानांनिवासस्थानंतस्मैतत्प्राप्तयइत्यर्थः सहस्रंसमाःस
त्रंसः ऋनुष्ठानकालोयस्यतत्सत्रंसत्रसंज्ञंकंकर्म्मोद्दिश्यऋासतऽपविविशुः॥ यद्वा ऋासतऽकुर्वतेत्यर्थः ऋालभनेनिर्वपतिऽपयंतीत्यादिव
त् प्रयोज्यारूढमात्रत्वेन ऋासुऽउपवेशनइत्यस्यधात्वर्थस्याविवक्षितत्वात्॥ प्रातः कालेहुताएवहुता ऋग्नयोयैस्तेऋनेननित्यनैमित्तिकहोमस
कल्पंदर्शितं द्रष्टव्यमाणं ऋादरात्पप्रछुः॥ विविदिषितानर्थाप्रष्टुंसूतस्यसर्वशास्त्रज्ञानातिशयमाहुः त्वयेतित्रिभिःश्लोकैः॥ इतिहासोमहोभा

रतादिःतस्मिन्नपि नैकत्वंस्त्रीशूद्रादिप्रतिपाद्यत्वात्॥ ऋतएवस्त्रीशूद्रादिप्रतिपाद्यत्वेनाप्यस्यनातिप्राचीनत्वं॥ ऋतएवपुराणधर्मशास्त्रयोर्भेदः॥ तत्रापि॥ ३॥

किंचयानीत्यादिवेदविदुषांमध्येश्रेष्ठः॥ यानिवेदेषुएवंरूपेणगुणनिर्गुणेब्रह्मणीतिवदंतीतितथा॥ वेत्थजानासिसौम्यहेसाधोनेषामनुग्रहान्नत्वतो
ज्ञानेहेतुमाह॥ ब्रूयुरितिस्निग्धस्यप्रेमवतः ऊतएवरहस्यमपिब्रूयुरेव ऋजसाग्रंथार्जवेन एकांतनः श्रेयः ऋव्यभिचारः श्रेयःसाधनं॥ ऋ
न्येपिबहुनाकालेनबहुशास्त्रश्रवणादिनिर्विघ्निस्त्वंतुनेत्याहुः॥ प्रायेणेति॥ हेसाधोऽस्मिन्युगेकलौऽल्पायुषोजनाःतत्रापिमंदाऽलसाः
तत्रापिमंदमतयःतत्रापिमंदभाग्याःविघ्नाकुलाःतत्रापिऽपद्रुतारोगादिभिः॥१०॥बहूनिशास्त्रश्रवणेपितावन्नैवफलमित्याहुः॥ भूरीणीति॥ कर्म्माण्य

यानिवेदविदांश्रेष्ठोभगवान्बादरायणः॥ ऋन्येचमुनयःसूतपरावरविदोविदुः॥ वेत्थत्वंसौम्यतत्सर्वंतत्त्वतस्तदनुग्रहात्
ब्रूयुःस्निग्धस्यशिष्यस्यगुरवोगुह्यमप्युत॥ ८॥ तत्तंतत्रौजसायुष्मन्भवतायद्विनिश्चितं पुंसामेकांतनः श्रेयस्तन्नःशंसितुम
र्हसि॥ ९॥ प्रायेणाल्पायुषःसर्वेकलावस्मिन्युगेजनाः॥ मंदाःसुमंदमतयोमन्दभाग्याह्युपद्रुताः॥ १०॥ भूरीणिभूरि
कर्म्माणिश्रोतव्यानिविभागशः॥ ऋतःसाधोऽत्रयत्सारंसमुद्धृत्यमनीषया॥ ब्रूहिनः श्रद्दधानानांयेनात्मासुप्रसीदति॥ ११॥

नुष्ठेयानियेषुतानिसमुद्धृत्ययथावद्धृत्ययेनऽद्धृतवचनेनऋात्मबुद्धिःसंप्रसीदतिसम्यगुपशाम्यति॥ १२॥ ऋज्ञानात्सूतजानासीतिपंचभिः
भद्रंनइतिश्रौत्सुकेनाशिर्वादविस्तारेणाशिर्वादवचनेविघ्नकथाविधानोभवति साहानिस्तन्महच्छिद्रंसमोहःसचविभ्रमः यन्मुहूर्त्तंक्षणंवापि
वासुदेवेनचित्तस्येति भगवान्निरतिशयैश्वर्य्यादिगुणः सालनांसच्छब्देनसत्त्वमूर्त्तिर्भगवान्सऽपाश्रयतयाविद्यतइतिसत्त्वंनोभक्ताःस्वार्थेऽणएष
सवासस्यादिवद्वनस्यवाश्रवणमार्षंतद्देवसात्वंनोइतिभवतीनेषांपतिःपालकःयस्यार्घंविशेषणचिकीर्षयावसुदेवस्यभार्य्यांदेवकींजातः॥ १३॥

अंग हे सूतनन्नोवर्णयितुमर्हसि सामान्यतः यस्यावतारेऽहनामक्षेमायचभवायच १४ आपन्नः संसृतिं घोरां यन्नामविवशोगृणन् ततः सद्योविमुच्यतेयद्बिभेतिस्वयंभयं १५ यत्पादसंश्रयाः सूतमुनयः प्रशमायनाः सद्यः पुनन्त्युपस्पृष्टाः स्वर्दुन्यापोनुसेवया १६ कोवाभगवतस्तस्यपुण्यश्लोकेड्यकर्मणः श्रुद्धिकामोनशृणुयाद्यशः कलिमलापहं १७ तस्यकर्माण्युदाराणि परिगीतानि सूरिभिः ब्रूहिनः श्रद्दधानानां लीलयादधतः कलाः १८ अथाख्याहि हरेर्धीमन्नवतारकथाः शुभाः लीलाविदधतः स्वैरमीश्वरस्यात्ममायया ॥ १९ ॥

नैवतन्नदवसरेयेमत्स्याद्यवताराः तदाश्रयाः कथाः स्वैरंयद्येछंलीलाः कुर्वतश्रीरुत्तमावतारप्रश्नेनैवतच्चरितंयशोविज्ञातंस्यात् ॥ ६ ॥ ॥ ॥

॥ राम ॥ ॥ ४ ॥

एवमत्यौत्सुकेनपुनरपितच्चरितान्येवश्रोतुमिच्छन्नसत्रात्मनस्तत्प्रभावभावेदर्शयंतिवयंस्विदित्योगयागादिभिरुत्तमःश्लोकोड्यइछतिनमोयस्मात्सउत्तमश्लोकः तथाभूतः श्लोकोयशोयस्यतस्यविक्रमेविशेषेणनतृप्यामः अलमितिनमन्नाप्रहेतत्रहेतुः यद्विक्रमंश्रवणतोयद्वा ॥ अन्येतूत्तंनुनामवयंतुनेतिनुशब्दान्वयः अयमर्थः त्रेधा स्खलंबुद्धिर्भवति उदराद्भिरणोनवा ॥ सज्ञानेनवा स्वादुविशेषाभावाद्वातत्रश्रवणमित्यनेन श्रोत्रस्याकाशत्वान्नश्रवणमित्युक्तं सज्ञानमित्यनेनवाज्ञानतः पङ्गुवन्नप्रिनिरूकृता दृक्षुभक्षणवद्रसांतराभावेनतत्रैनिरूकरोति यदेयदेप्रतिक्षणंस्वादुनोविस्वा

वयंनुनवितृप्यामउत्तमश्लोकविक्रमे यच्छृण्वतांरसज्ञानांस्वादुस्वादुपदेपदे १० कुतवान्किलवीर्याणिसहरामेणकेशवः अतिमर्त्यानिभगवान्गूढः कपटमानुषः ॥ २० ॥ कलिमागतमाज्ञायक्षेत्रेस्मिन्वैष्णवेवयं आसीनादीर्घसत्रेणकथायांसक्षणाहरेः ॥ २१ ॥

दुः १० अतः कृष्णचरितानिकथयेत्याशयेनाहुः कृतवानिति ॥ अतिमर्त्यानिमर्त्यमतिक्रांतानिगोवर्द्धनोद्धरणादीनिमनुष्येषुसंभावितानिइत्यर्थः ॥ २० ॥ ननुयज्ञाध्ययनादिव्यग्राणांकुतएतच्छ्रवणावकाशःस्यादतआहुः ॥ कलिमागतमितिकलिमागतमाज्ञायतद्दियाविच्छुपदंगंतुकामाः दीर्घसत्रेणनिमित्तेनअत्रासीनाः हरेः कथायांसक्षणाः कृतावसराः ॥ २१ ॥

स्मिन्ब्रह्मसमयेस्वदर्शनमीश्वरेणोक्तसंपादितमिति स्वमिति कलिंनिस्तर्नुमिच्छतांअर्षवेतितीर्षतांकर्णधारेणाविकरइका२२॥पुनःप्रश्नान्तरंब्रूहीति धर्मवर्म्मणि कवचवद्रक्षकेस्वांकांष्टांस्वमधुनोहांसरूपमित्यर्थः॥अस्यचोत्तरं कृष्णेस्वधामोपगतेधर्म्मज्ञानादिभिःसहेत्यंश्लोकः॥इतिश्रीभागवतेभावार्थदीपिकायांप्रथमेध्यायः॥१॥नतदेवंप्रथमेध्यायेषट्प्रश्नामुनिभिःकृताः॥द्वितीयेतूत्तरंसूतश्चतुर्णामाहतेद्वयोः॥१॥विप्राणामितिएवंभूतैःस्वयंकृतप्रश्नैःसम्यक्दृष्टःसोमहर्षणपुत्रःउग्रश्रवाःतेषांवचःप्रतिपूज्यसत्कृत्यप्रवक्तुमुपक्रान्तवान्॥२॥प्रवचनस्योपक्रमेगुरुदेवतानमस्कारइतिन

तन्नःसंदर्शितोधात्रादुस्तरंनिस्तितीर्षतांकलिंसत्वहरंपुंसांकर्णधारइवार्णवं॥१॥ब्रूहियोगेश्वरेकृष्णेब्रह्मणेधर्म्मवर्म्मणि॥स्वांकाष्टामधुनोपेतेधर्म्मःकंशरणंगतः॥२॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेप्रथमोध्यायः॥१॥व्यासउवाचइतिसंप्रश्नसंदृष्टोविप्राणांरौमहर्षणिः॥प्रतिपूज्यवचस्तेषांप्रवक्तुमुपचक्रमे॥२॥सूतउवाचयंप्रव्रजन्तमनुपेतमपेतकृत्यंद्वैपायनोविरहकातरआजुहावपुत्रेतितन्मयतयातरवोभिनेदुस्तंसर्वभूतहृदयंमुनिमानतोस्मि॥१॥

नाहत्रिभिः॥तत्रस्वगुरोःश्रुकस्यैवर्ग्यंतत्रिरितेनैवद्योतयन्नाह॥यंप्रव्रजन्तमिति॥यंप्रव्रजन्तसन्यस्यगच्छन्तंअनुपेतंमानुपनयस्येतिउपनयनार्थमनुपस्तंयद्वा॥केनाप्यनुपेतंअननुगतंएकाकिनमित्यर्थः॥अत्रहेतुः॥अपेतकृत्यंकृत्यशून्यं॥कर्म्मप्रार्थीअप्रवर्तमानंनैष्किल्यात्द्वैपायनोव्यासःविरहात्कातरोभीतः॥पुत्रेतिप्रेम्णेनाजुहावआहूतवान्दूरादाहूतेप्युत्तेसत्यपिसंधिरार्षः॥तदातन्मयतयाश्रुकरूपतयातरवोऽभिनेदुःप्रत्युत्तरमुक्तवन्तोपितुस्तेहानुबंधपरिहाणयर्थोवृक्षरूपेणोत्तरंदत्तवान्इत्यर्थः॥तंमुनिमानतोऽस्मि॥तन्मयत्वोपपादनायविशेषणंसर्वभूतानांहृदयमनः॥अयतेयोगार्वलेनप्र

विश्वानिसर्वभूतस्यहृदयंमनः॥३॥

॥एम॥ ॥५॥

कृपालुतांदर्शयन्नाहाथइति॥अंधंगाढंतमःसंसारएवंअतितर्नुमिच्छतांपुराणानांमध्येगुह्यंगोप्यंतत्रहेतुत्वेनचत्वारिविशेषणानि॥स्वःनित्यःअसाधारणःअनुभावःप्रभावोयस्यतत्स्वानुभावं॥अखिलश्रुतीनांसारंएकंअद्वितीयंअनुपमित्यर्थः॥आत्मानंकार्य्यकारणसंघातमधिकृत्यवर्त्तमानमात्मतत्त्वमध्यात्मंतस्यदीपंसाक्षात्प्रकाशकं॥उपयामिशरणंव्रजामि॥३॥जयत्यतेनसंसारमितिजन्योग्रंथः॥ततःतमुद्दीरयेत्इति॥स्वयंतथोद्दीरयन्अन्यान्पौराणिकानुपशिक्षयति॥४॥तेषांवचःप्रतिपूज्येति यद्वक्तंतत्प्रतिपूजनंकरोति॥हेमुनयःसाधुयथाभवतितथातदहंदृष्टःयतो

यःस्वानुभावमखिलश्रुतिसारमेकमध्यात्मदीपमतितितीर्षतांतमोन्धंसंसारिणांकरुणयाहपुराणगुह्यंतंव्यासमूनुमुपयामिगुरुंमुनीनां॥१॥नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमंदेवीसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत्॥२॥मुनयःसाधुपृष्टोहंभवद्भिर्लोकमंगलंयत्कृतःकृष्णसंप्रश्नोयेनात्मासुप्रसीदति॥३॥सवैपुंसांपरोधर्मोयतोभक्तिरधोक्षजे॥अहैतुक्यप्रतिहताययात्मासंप्रसीदति

लोकानांमंगलमेतत्॥यतःकृष्णविषयःसंप्रश्नःकृतःसर्वशास्त्रसारेऽस्मिन्भारेस्यापिकृष्णेपर्य्यवसानादेवमुक्तं॥तत्रयत्प्रश्नमंपृष्टंसर्वशास्त्रसारमेकांतिकंश्रेयोब्रूहीतितत्रोत्तरं॥सवैपुंसामितिअयमर्थः॥धर्म्मोद्विविधः॥प्रवृत्तिलक्षणोनिवृत्तिलक्षणश्च॥तत्रस्वर्गाद्यर्थः प्रवृत्तिलक्षणः सोऽपरः॥यत्तुधर्म्माच्छ्रवणादिलक्षणाभक्तिर्भवति सपरोधर्मः॥सएवैषकान्तिकंश्रेयइति॥कथंभूताअहैतुकीहेतुःफलानुसंधानंतद्रहि

॥ अत्रप्रतिहतायविशेषणानिभूतानि ॥३॥

भा० प्र०
६॥

ननुतमेतमात्मानंवेदानुवचनेनब्राह्मणाविविदिषन्तियज्ञेनदानेनतपसानाशकेनेत्यादिश्रुतिभ्योधर्म्मस्यज्ञानांगत्वंप्रसिद्धंतत्कुतोनक्रियाहेतुत्वमुच्यते सत्यं तन्नभक्तिद्वारेणेत्याहवासुदेवइति॥अहैतुकंअनुष्ठानकौशलंचरंश्रौपनिषदमित्यर्थः॥७॥व्यतिरेकमाहधर्म्मइति॥योधर्म्मइतिप्रसिद्धः सयदिविष्वक्सेनस्यकथासुरतिंनोत्पादयेत्तत्तहिस्वनुष्ठितोपिसन्श्रमएवस्यात्॥ननुमोक्षार्थस्यापिश्रमत्वमस्त्येव॥अतआहकेवलंविफलश्रमइत्यर्थः॥ननुक्षितावपिसर्गादिफलमित्याशंक्यैवकारेणवारयतिक्षुपिक्षुत्वान्नतत्फलमित्यर्थः॥ननुक्षयेहवैचातुर्मास्ययागादि

वासुदेवेभगवतिभक्तियोगःप्रयोजितः॥जनयत्याशुवैराग्यंज्ञानंयच्चदहैतुकं॥७॥धर्म्मःस्वनुष्ठितःपुंसांविष्वक्सेनकथासुयः॥नोत्पादयेद्यदिरतिंश्रमएवहिकेवलं॥८॥धर्म्मस्यह्यापवर्ग्यस्यनार्थोर्थायोपकल्पतेनार्थस्यधर्म्मैकान्तस्यकामोलाभायहिस्मृतः॥९॥

नःसुकृतंभवतीत्यादिश्रुतेनतत्फलस्यक्षयिक्षुत्वमित्याशंकाहिशब्देनसाधयतिनहयेहकर्म्मजितोलोकःक्षीयतेएवमेवामुत्रपुण्यजितोलोकःक्षीयतइतिनकीनाशहीनयाश्रुत्याक्षयिक्षुत्वप्रतिपादनात्॥८॥तदेवंहैरिभक्तिद्वाराद्यदितरंवैराग्याद्यज्ञानपर्य्यंतःपरोधर्मइत्युक्तं॥अन्येतुमन्यंतेधर्म्मस्यार्थःफलंतस्यचकामःफलंतस्येन्द्रियप्रीतिःतत्प्रीतेश्चपुनरपिधर्म्मार्थादिपरंपरेति॥तथाहुः॥धर्मादर्थश्चकामश्चसकिमर्थंनसेव्यतइत्यादितन्निराकरोतिधर्मस्येति द्वाभ्यांश्रायवर्ग्यस्यउक्तन्यायेनापवर्गपर्य्यंतस्यअर्थायफलत्वायश्रर्थोनोपकल्पतेयोग्योनभवतितथार्थस्याऽयंभूतस्यधर्म्यचारिणःकामोलाभायफलत्वायनहिस्मृतोमुनिभिः॥९॥

॥एम॥
॥६॥

कामस्यविषयभोगस्यइन्द्रियप्रीतिर्लाभःफलंनभवतिकिंतुयावताजीवेतनतावानेवकामस्यलाभःफलं जीवनपर्य्याप्तएवकामःसेव्यःजीवयत्यवर्म्मानुष्ठानद्वाराकर्म्मभिर्यइहप्रसिद्धःस्वर्गादिसोर्थोनभवतिकिंनुतत्रजिज्ञासैवेति॥९॥ननुचतत्रजिज्ञासानामधर्म्मजिज्ञासैवधर्मएवहितत्वमितिकेचिन्नतत्राह्यतत्त्ववित्सुतइत्यादिनाम्नाश्रद्दयमितिश्रुतिकविज्ञानपक्षंव्यावर्त्तयतिननुतत्त्ववित्सोपिविगीतवचनाएवामीवंतस्यैवतत्त्वस्यनामान्तरैरभिधानान्नत्रयाहश्रौपनिषदैर्ब्रह्मेतिहैरण्यगर्भैःपरमात्मेतिसात्वतैःभगवानितिश्रभिधीयते॥१०॥

कामस्यनेन्द्रियप्रीतिर्लाभोजीवेतयावता॥जीवस्यतत्त्वजिज्ञासानार्थोयश्चेहकर्म्मभिः॥१०॥वदंतितत्तत्त्वविदस्तत्त्वंयज्ज्ञानमद्वयं
ब्रह्मेतिपरमात्मेतिभगवानितिशब्द्यते॥११॥तच्छ्रद्दधानामुनयोज्ञानवैराग्ययुक्तयापश्यंत्यात्मनिचात्मानंभक्त्याश्रुतगृहीतया
॥१२॥अतःपुंभिर्द्विजश्रेष्ठावर्णाश्रमविभागशः॥स्वनुष्ठितस्यधर्म्मस्यसंसिद्धिर्हरितोषणं॥१३॥तस्मादेकेनमनसाभगवान्सात्वतांपतिः॥श्रोतव्यःकीर्त्तितव्यश्चध्येयःपूज्यश्चनित्यदा॥१४॥

तच्चतत्त्वंसपरिकरमाश्रयंवप्राप्यतइत्याहातत्त्वेत्यन्वयः॥ज्ञानवैराग्ययुक्तयेत्यत्रज्ञानंपरोक्षात्तच्चतत्त्वंआत्मनिक्षेत्रज्ञेपश्यंतिकिंतत्आत्मानंपरमात्मानंश्रुतेनवेदशास्त्रादिश्रवणेनगृहीतयाप्राप्तयेतिभक्तेर्हीश्वरमुक्तं॥१०॥धर्म्मस्यफलंमुक्तिर्नार्थकामादिकमितीममर्थमुपपादयोपसंहरतिश्रतइति॥हेद्विजश्रेष्ठाःहरितोषणंहरेराराधनंसंसिद्धिःफलं॥१३॥यस्माच्चभक्तिरहितोधर्म्मःकेवलंश्रमएवतस्मादुक्तिप्रधानएवधर्म्मोनु

ष्ठेयस्तस्मादतस्मादितिश्रएकेनएवकाग्र्येणमनसा॥१४॥

भक्तिरहितोधर्मोकेवलंश्रमइतिप्रपंचितंइदानीतुभक्तेर्मुक्तिफलत्वंप्रपंचयति।।यदितिषष्ठ्यानुध्यानेनसैवअस्यिवइत्येतेनयुक्ताःविवेकिनः
ग्रंथिमहंकारंनिवर्त्तयितुंकर्मछिंदन्तिनस्यकथायांरतिंकोनकुर्य्यात्।।१०।।ननुसर्वमनिर्मूलनीहरिकथारतिस्तथापितत्रांरुचिर्नोत्पद्यतेकिंकुर्म्म
स्तत्राह।।शृण्वतोरिति।पुण्यतीर्थनिषेवणादिनिःसृतायस्यमहत्सेवायास्यात्तयाचतद्धर्मश्रद्धातश्चश्रवणोद्भवतोरुचिःस्यादित्यर्थः।।११।।
तेनतश्चश्रवणवतामितिपुण्येश्रवणकीर्त्तनेयस्यससतांसुहृत्तद्धिनैकारीहृद्यंग्रंथ्यादयोविधुनोतिसुहृत्सतांवक्त्रंवदेत्।।१२।।

यदनुध्यासिनायुक्ताःकर्मग्रंथिनिबंधनंछिंदन्तिकोविद्वांस्तस्यकोनकुर्य्यात्कथारतिं।।१०।।शृण्वतोश्रद्दधानस्यवासुदेवकथा
रुचिःस्यान्महत्सेवयाविप्राःपुण्यतीर्थनिषेवणात्।।११।।श्रवतांस्वकथांकृष्णःपुण्यश्रवणकीर्त्तनः।।हृद्यन्तस्थोह्यभद्राणिविधुनो
तिसुहृत्सतां।।१२।।नष्टप्रायेष्वभद्रेषुनित्यंभागवतसेवया।।भगवत्युत्तमश्लोकेभक्तिर्भवतिनैष्ठिकी।।१३।।तदारजस्तमोभावाः का
मलोभादयश्चयेचेतएतैरनाविद्धंस्थितंसत्वेप्रसीदति।।१४।।एवंप्रसन्नमनसोभगवद्भक्तियोगतःभगवत्तत्त्वविज्ञानंमुक्तसंगस्यजायते

तेनतश्चनष्टप्रायेष्विति।सर्वाभद्रनाशस्यज्ञानोत्पत्तिकालत्वात्प्रायग्रहणं।।भागवतानांभागवतशास्त्रस्यवासेवयानैष्ठिकीनिश्चलाविक्षेपकाभा
वात्तदारजस्तमश्चयेचेतत्प्रभवाभावाःकामादयःएतैरनाविद्धंअनभिभूतंप्रसीदतिउपशाम्यति।।१४।।भागवद्भक्तियोगतःप्रसन्नमनसःअतएव
मुक्तसंगस्यात्।।२०।।

ज्ञानफलमाहानिर्घ्नतइति।हृदयमेवग्रंथिःचिज्जडग्रंथनरूपोहंकारः।अतएवसर्वसंशयाःअसंभावनादिरूपाःकर्म्मफलानिचात्माश्रव
रूपभूतेईश्वरेदृष्टेएवकारेणज्ञानानंतरमेवइतिदर्शयति।।२१।।अत्रसदाचारंदर्शयन्नुपसंहरतिअतइति।आत्मनःप्रसादेनीमनःशोधिनीवासुदेवे
नकिंकुर्वन्निइतिभजनीयविशेषोदर्शितः।।२२।।ततदेवोपपादयितुंब्रह्मादीनांत्रयाणामेकात्मकत्वेपिवासुदेवस्याधिक्यमाहात्मस्वमिति।।हृदयग्रंथ्येक
एवपरःपुमान्।अस्यविज्ञप्तयस्त्रिस्त्रादयेषितिसृष्टिप्रलयार्थंसंज्ञाःकेवलंभिन्नाधत्तेहरिर्विरिंचिहरइतिवक्तव्येसंधिरार्षः।तत्रतेषांमध्येश्रेयांसिसुभ

निग्रंथतेहृदयग्रंथिश्छिद्यतेसर्वसंशयाःक्षीयंतेचास्यकर्म्माणिदृष्टएवात्मनीश्वरे।।२१।।अतोवैकवयोनित्यंभक्तिंपरमयामुद्वावासुदेवेभगव
तिकुर्वंत्यात्मप्रसादिनी।।२२।।सत्त्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्गुणास्तैर्युक्तःपरःपुरुषएकइहास्यधत्तेस्थित्यादयेहरिविरिंचिहरेतिसंज्ञाःश्रेयां
सितत्रखलुसत्त्वतनोर्नृणांस्युरित्याद्यार्थिवाद्दारुणोधूमतस्तस्मादग्निस्त्रयीमयःतमसस्तुरजस्तस्मात्सत्त्वंयद्ब्रह्मदर्शनं।।२४।।

फलानिसत्त्वतनोर्वासुदेवादेवस्युरित्याद्यपाधिवैशिष्ट्येनफलवैशिष्ट्यंसदृष्टांतमाह।।पार्थिवादितिपार्थिवात्प्रवृत्तिरग्निप्रकाशरहिताद्दा
रुणःकाष्ठात्सकाशाद्धूमःप्रवर्त्ततेस्वभावस्त्रयीमयःवेदोक्तकर्म्मप्रचुरईषत्कर्म्मप्रयासतेःतस्मादग्निस्त्रयीमयःसाक्षात्कर्म्मसाधनत्वात्
एवंतमसःसकाशाद्रजोब्रह्मदर्शनंप्रत्यासन्निमात्रमुक्तौब्रह्मप्रकाशकंतुग्रंथेर्नलयात्मकात्तमसःसकाशाद्रजसःसोपाधिकज्ञानहेतुत्वेनकिंचिद्ब्र
ह्मदर्शनंप्रत्यासन्निमात्रमुक्तंनतुसर्वार्थतत्प्रकाशकत्वंविक्षेपकत्वात्।अतस्तत्साक्षाद्ब्रह्मदर्शनंअतस्तद्दुःखाधीनामपियद्योनिरवैशिष्ट्यमिति

वासुदेवनामकौपूर्वाचार्यप्रमाणयतिभेजिरइतिअथअतोहेतोः अग्रेसृष्टिविभुद्रुसत्त्वमूर्तिप्रभावन्तंअधोक्षजंअतोयेतान्अनुवर्त्तन्तेदृढसंसारक्षे
प्रायकल्पंते॥२५॥ननुअन्यानपि केचिद्भजंतोदृश्यंतेसत्यं मुमुक्षवस्तुअन्यान्भजन्तिकिंनुसकामाएवेत्याह॥मुमुक्षवइति द्वाभ्यां॥ऊनपतीतिनिपित्व
प्रज्ञेशादीनामुपलक्षणं॥अनसूयवःदेवाःतान्नएतन्निरूकाःसंतः॥२६॥रजस्तमसीप्रकृतिःस्वभावोयेषांते॥अतएवपितृभूतादिभिःसमंश्रीसंयेषांते
स्त्रियासहरेरंस्यंप्रजाश्चेयंनीतिनयाते॥२७॥मोक्षप्रदत्वाद्वासुदेवोभजनीयइयुक्तंसर्वशास्त्रनात्पर्य्यगोचरत्वादपीत्याह॥वासुदेवःपरःनात्पर्यगोच

भेजिरेमुनयोयाग्रेभगवन्तमधोक्षजं॥सत्त्वंविभुद्रुसेमायकल्पंतेयेनुतानिह॥२५॥मुमुक्षवोघोररूपान्हित्वाभूतपतीनथान्नारायणकलाः
शांताभजन्तिह्यनसूयवः॥२६॥रजस्तमःप्रकृतयःसमशीलान्भजन्तिवैपितृभूतप्रजेशादीन्श्रियैश्वर्यप्रजेक्षवः॥२७॥वासुदेवपरावेदा
वासुदेवपरामखाः॥वासुदेवपरायोगावासुदेवपराःक्रियाः॥२८॥वासुदेवपरंज्ञानंवासुदेवपरंतपः॥वासुदेवपरोधर्म्मोवासुदेवपरा

गतिः॥२९॥

येयेषांते ननुवेदामखपराद्दृश्यंतेदृश्यंतेपितराधनस्यात्पराएवेत्युक्तं॥योगायोगशास्त्राणिनेषामन्यासनप्राणयामादिक्रियापरत्वमाशंक्यत
त्सामपितत्प्राप्त्युपायत्वात्तत्परत्वमुक्तं॥२८॥ज्ञानंज्ञानशास्त्रंननुचतद्ज्ञानपरमेवेत्याशंक्याज्ञानस्यापितत्परत्वमुक्तं॥तपोऽत्रज्ञानंधर्म्मोधर्म्मशास्त्रंदानत्र
तादिविषयंननुतत्स्वर्गपरत्वित्याशंक्यागायन्नइतिगतिःस्वर्गादिफलंसापितदांशरूपत्वात्तत्परैवेत्युक्तं॥यद्वाभेदादृश्यतेनैवंतन्मूलत्वात्सर्वाण्यपिशास्त्रा
णिवासुदेवपराण्युक्तं॥तत्रननुतेषांमखयोगक्रियादीनांनानार्थपरत्वान्नदेकपरत्वमित्याशंक्यमखादीनामपितत्परत्वमितिद्रष्टव्यं॥२९॥

ननुजगत्सर्गप्रवेशनियमनादिविलासयुक्तेवक्तुंनिसर्वशास्त्रसमन्वयोदृश्यतेकथंवासुदेवपरत्वंसर्वस्यतत्राहसएवेतिचतुर्भिः॥एतैरेवश्लोकैःन
स्यकर्म्मागुणदोषणिवृत्तिप्रश्नोनंसदसद्रूपयाकार्य्यकारणात्मिकया अगुणश्चेत्यन्वयः॥ततोनिर्गुणोपिसन्नित्यर्थः॥भगवतोजगत्कारणत्वमुक्तं
प्रवेशनियमनलक्षणंलीलामाहुःनयेतिविलसितेषुउद्भूतेषुगुणेषुआकाशादिषुअंतःप्रविष्टःसन्गुणवानिवनदधीनागुणाइत्यभिमानवानिवन

सएवेदंससर्जाग्रेभगवानात्ममायया॥सदसद्रूपयाचासौगुणमय्यागुणोविभुः॥२॥तयाविलसितेष्वेषुगुणेषुगुणवानिव॥अं
तःप्रविष्टआभातिविज्ञानेनविजृंभितः॥३॥यथाह्यवहितोवह्निर्दारुष्वेकःस्वयोनिषु॥नानेवभातिविश्वात्माभूतेषुचतथापुमा
न्॥४॥असौगुणमयैर्भावैर्भूतसूक्ष्मेन्द्रियात्मभिः॥स्वनिर्मितेषुनिर्विष्टोभुंक्तेभूतेषुतद्गुणान्॥५॥

नुवसुतत्तथा यतोविज्ञानेनविच्छन्नाविजृंभितः॥१॥बहुरूपत्वलीलामाहुःयथेति॥स्वयोनिषुस्वाभिव्यंजकेषुअवहितोनिहितः॥विश्वा
त्मापुमान्यरेश्वरोभूतेषुप्राणिषु॥अंतर्यामिरूपेणप्रतियोनिनानात्वेननानात्वेननानात्वमिवोच्यते॥क्षेत्रज्ञरूपेणवा॥२॥भोगरूपांलीलामाहुःअ
सौहरिः॥भूतसूक्ष्माणिचेन्द्रियाणिचआत्मानंस्वयंनिर्मितेषुचतुर्विधेषुइति॥भोगोत्रख्यातंयोयुतेतद्गुणान्॥तत्तद्गुणानुरूपानिषयानिच्छयाभुंक्ते
॥३॥

भोजनवयतीतिभावयतीतिशिजर्थोद्रष्टव्यः पालयतीतिवानदात्मनेपदमार्षंभुजोऽनवनइतिस्मरणात्तत्रभूइदानींसूतजानासीतिप्रश्नोत्तरमाह भाव
यतिपालयतिएतन्नुसर्ववतारसाधारणप्रयोजनंविशेषतः कृष्णावतारस्यकुंतीस्तुतावप्यनेनलोकभावनः लोककर्त्रादेवादियुद्धेलीलावतारानेकानुरक्तः
२८इतिश्रीभागवतेप्रथमेद्वितीयः॥ अवतारकथाप्रश्नेतृतीयेतूत्तरणिधाःपुरुषाद्यवतारेऽप्यतत्तच्चारित्रवर्णनैः १ मदङ्कं अथाख्याहिहरेर्धीम
नवतारकथाः श्रुताइतिनतुत्तरत्रेनावतारानेनुकमिष्यन्प्रथमंपुरुषावतारमाहजगृहइतिपंचभिः महदादिभिःमहदहंकारपंचतन्मात्रैःएकाद

भावयत्येषसत्त्वेनलोकान्वैलोकभावनः लीलावतारानुरतोदेवतीर्यङ्नरादिषु ४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कन्धेद्वितीयो
ध्यायःअथसूतउवाचजगृहेपौरुषंरूपंभगवान्महदादिभिः संभूतंषोडशकलमादौलोकसिसृक्षया १ यस्यांभसिशयानस्ययो
गनिद्रांवितन्वतः नाभिह्रदांबुजादासीद्ब्रह्माविश्वसृजांपतिः २ यस्यावयवसंस्थानैः कल्पितोलोकविस्तरः तद्वैभगवतोरूपंवि

शुद्धंसत्त्वमूर्जितं ३

शेन्द्रियाणिपंचमहाभूतानिइतिषोडशकलाअंशायस्मिन्ननुयद्यपिभगवद्विग्रहोनैवंभूतः तथाऽपिविराट्रूपेणोपास
नार्थमेवमुक्तमितिद्रष्टव्यं १ कोसोभगवानित्यपेक्षायांतंविशिनष्टियस्यांभसिएकार्णवेशयानस्यविश्रांतस्यतन्नयोगाः समाधिःपतन्तद्रूपेणिद्रां
साम्यः तस्यनाभिह्रदःतस्मिन्यदंबुजंतस्मात् ● कृष्णाद्ब्रह्माआसीत्अभवत् पाद्मेकल्पेसपौरुषंरूपंभगवद्विग्रहोयथाकीदशंरूपंतदाह्यस्येति॥ननुकीदशो
विग्रहस्तस्यांभसिशेनेस्मदाह्यातन्नस्यभगवतोरूपंतुविशुद्धंजगृह्यादयसंभिन्नंअतएवोर्जितंनिरतिशयंसत्त्वं एतच्चयोगिनांप्रत्यक्षमित्याह।३॥

॥८॥
॥८॥

पश्यंतीतिअदभ्रमनल्पंचक्षुर्ज्ञानात्मकंयद्यक्षुःतेनसहस्रंअपरिमितानियानिपादादीनिनेरुद्भूतंसहस्रंमूर्द्धान्योयस्मिन्तत्सहस्रंयानिमौ
ल्यादीनिनैरुद्भूतसत्शोभमानं॥ एतन्नुकूटस्थंनित्यवद्विर्भावतिरोभाववद्दित्याह॥एतद्दितिआदिनाएषरूपनिधीयतेयस्मिन्निनिधानं
कार्य्यावसानेप्रवेशस्थानमित्यर्थः बीजंउद्भवस्थानंबीजत्वेपिनान्यबीजतुल्यंकिंत्वन्ययंनकेवलमवतारएवाणामेवबीजंकिंतुसर्वप्राणिनामित्या
ह यस्यांशेनेत्यत्रह्यातस्यांशामरीचादिस्तेनापिसएवेतिकौमारं आर्षः प्राकृतत्वोमानवइत्यादिनिसर्गमितिशेषनामानियः पौरुषरूपंजगृहेसएवदे

पश्यंत्यदोरूपमदभ्रचक्षुषासहस्रपादोरुभुजाननाद्भुतं सहस्रमूर्द्धश्रवणाक्षिनासिकंसहस्रमौल्यंबरकुंडलोल्लसत् ४ एत
न्नानावतारणांनिधानंबीजमव्ययं यस्यांशांशेनसृज्यंतेदेवतीर्यङ्नरादयः॥ सएवप्रथमंदेवःकौमारंसर्गमास्थितः चचार
दुश्चरंब्रह्मब्रह्मचर्यमखंडितं ५ द्वितीयंतुभवायास्यरसातलगतांमहीं॥ उद्धरिष्यन्नुपादत्तयज्ञेशःसौकरंवपुः ६ तृतीयंऋषिस
र्गंवैदेवर्षित्वमुपेत्यसः॥ तंत्रंसात्वतमाचष्टनैष्कर्म्यंकर्मणांयतः॥ तुर्ये धर्मकलासर्गेनरनारायणावृषी भूत्वात्मोपशमोपेतमक

वःकौमारव्यंसर्गमास्थितः सन्ब्रह्मात्राह्मणोभूत्वाब्रह्मचर्यंचचारप्रथमं ५ द्वितीयादिशब्दानिर्देशमात्रापेक्षयाऽस्यविश्वसृजभवायउ
द्धरिष्यन्निति कर्मोक्तिः एवंसर्वत्रावतारस्तत्कर्मचोक्तमित्यनुसंधेयं ६ तृतीयमिति ऋषिसर्गमुपेत्यतत्रचदेवर्षित्वमुपेत्येत्यर्थः
सात्वतंवैष्णवंतंत्रंपंचरात्रागमंआचष्टउक्तवान्यायतस्तंत्रान्निर्गतंकर्मबन्धहेतुत्वंयेभ्यस्तानिनिष्कर्म्माणितेषांभावोनैष्कर्म्यंकर्मणाप्रेवमोचक
त्वंयतोभवतितदाचष्टेत्यर्थः चतुर्थेनरनारायणावतारमाहातुर्य्येऽवतारेधर्मस्यकलायांशःभार्य्येत्यर्थः॥ अस्यैवाएषाआत्मनोपत्नीतिश्रुतेःतस्याः

सर्गंबीजरूपेणकारणात्मानंदर्शयति ५॥

कपिलावतारमाह आसुरयेतन्नाम्नेब्राह्मणायतत्सानांग्रामस्यसंघस्यविनिर्णयोयस्मिंतत्साख्यं॥ ८ ॥ नवेयावतारमाहाषष्ठइतिअत्रेरपत्यत्वंते
नैवहेतुःसन्प्राप्तः अत्रेरपत्यमभिकांक्षंतआहुस्तुष्टइतिवक्ष्माणत्वात् कथंप्राप्तःअनसूयायामत्सदृशायत्वमिवेणात्मनेवापत्यंदत्तवानितिदोष
दृष्टिमकुर्वन्नित्यर्थः आन्वीक्षिकींआत्मविद्यांप्रह्लादादिभ्यः॥ ९ ॥ यज्ञावतारमाह सयज्ञोयामाद्यैःसहैवपुत्रैःयामानामदेवाःतदाद्यैःसहस्वायंभुवं
मन्वंतरंपालितवान्तदास्ययमिंद्रोभूदित्यर्थः॥ १० ॥ ऋषभावतारमाह सर्वाश्रमनमस्कृतंश्रेष्ठाश्रमंपारमहंस्यंवर्त्मधीरोणांदर्शयन्नानेऽग्रीध्रपु

पंचमःकपिलोनामसिद्धेशःकालविप्लुतं प्रोवाचासुरयेसांख्यंतत्त्वग्रामविनिर्णयं॥ ७ ॥ षष्ठअत्रेरपत्यत्वंचेतः प्राप्तोनुसूयया॥ ८ ॥
आन्वीक्षिकीमलर्कायप्रह्लादादिभ्यऊचिवान्॥ ९ ॥ ततःसप्तमआकूत्यांरुचेर्यज्ञोऽभ्यजायतसयामाद्यैः सुरगणैरवात्सायंभुवं
मन्वंतरं॥ १० ॥ अष्टमेनेहदेवानुनाभेर्जातऊरुक्रमः॥ दर्शयन्वर्त्मधीराणांसर्वाश्रमनमस्कृतं॥ ११ ॥ नवमेपृथिवीचक्रेतेनवंपार्थिवं
वपुः॥ दुग्धेमोषधीर्विप्रास्तेनायंसऊत्तमः॥ १२ ॥ पंसजन्यांहविर्धानात्प्राचीबर्हिरजीजनत्॥ कृष्णोनारायणोऽनंतोनरोवात्मासतांगतिः॥ १३ ॥
हंसोयोगेश्वरोवेदमेकंचतुरहोव्रतं॥ चक्रेचतुष्टयंयाचमानःप्रस्कंदिन्यांतुपोषणं॥ १४ ॥ ऋषभोभगवान्नाभेर्मेरुदेव्यांचतुष्टयं॥ लोकसंग्रहमेवाहवातरशनानमः॥ १५ ॥

वान्ऋषभोज्ञातः॥ १६ ॥ पार्थिवंवपुःएजदेहंपृथुरूपं पार्थेनेत्यर्थोऽथोदेहंपार्थिवं ओषधीरित्युपलक्षणंद्रव्याणांपृथिवीसर्वाणिभूतानिदुग्धअदुग्ध
अप्राप्तभावस्वार्थः हेविप्राःतेनपृथ्वीदोहनेनसोऽयमवतारऊरुक्रमःकननीयतमःवपुःकांतंइत्यस्मात्॥ १७ ॥ नवत्यावतारमाहाचाक्षुषमन्वंतरेयः उ
दधिसंप्लवःतस्मिन्ययमन्वंतरावसानेप्रलयोन्यस्मिंतथापिकेनचित्कौतुकेनसत्यव्रतायमायादर्शितायथाऽयंदेवोमर्कटेत्यादौद्रष्टव्यं महीमय्यांनावि नौ॥ १८ ॥
कारूपायांमहत्यामित्यर्थः अपादक्षितवान्वैवस्वतंइतिभाविनीसंज्ञा॥ १९ ॥

॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥

कूर्मावतारमाहाकमठःकूर्मःतद्रूपेणएकादशेअवतारेविभुर्दध्रेदधारपृष्ठं॥ १ ॥ धन्वंतर्यवतारमाह धान्वंतरंधन्वंतरिरूपंद्वादशमादिप्रयोगस्वा
र्षः त्रयोदशमेवचरूपंनत्रयोदशेनसहदर्शयतिअत्रायंपरिहारःअत्रसुधामित्यध्याहारः मोहिन्यास्त्रियारूपेणअन्यानसुरान्मोहयन्धन्वंतरिरूपे
णामृतमानीयमोहिन्यापाययदित्यर्थः॥ २ ॥ नृसिंहावतारमाहानारसिंहरूपत्वंविभ्रन्नरकोनिग्रंथितणं॥ ३ ॥ वामनावतारमाह॥ अवतारइतिदु
ष्टानांमदंवामयतीतिवामनरूपंहृत्वंवाप्रसादित्सुतेसादाद्धिद्यग्रहीतुमिच्छुः॥ ४ ॥ परशुरामावतारमाहाऽवतारइतित्रिगुणंयथाभवतितथासप्त

सुरासुरैरमुद्रधिंमथ्नतांमथनाच्चलन्मंदरैकमठरूपेणएएएकादशेविभुः॥ १ ॥ धान्वंतरंद्वादशंत्रयोदशमेवचाम्रपाययत्सुरान्ना
मोहिन्यामोहयन्स्त्रियाः॥ २ ॥ चतुर्दशंनारसिंहंविभ्रद्दैत्येन्द्रमूर्जितंनखैरकांकरवधीत्॥ ३ ॥ पंचदशंवामनकंकृत्वागाद्ध
रंबलेः॥ पदत्रयंयाचमानःप्रत्यादित्सुस्त्रिपिष्टपं॥ ४ ॥ अवतारेषोडशमेपश्यन्ब्रह्मद्रुहोनृपान्॥ त्रिःसप्तकृत्वःकुपितोनिःक्षत्रामकरोन्म
हीं॥ ५ ॥ ततःसप्तदशेजातःसत्यवत्यांपराशरात्॥ चक्रेवेदतरोःशाखादृष्ट्वापुंसोऽल्पमेधसः॥ ६ ॥ नरदेवत्वमापन्नःसुरकार्यचिकीर्षया॥ सप्त
द्रोण्यग्रहीच्चक्रेवीर्यंगणयनपरं॥ ७ ॥ एकोनविंशेविंशतिमेरवलिषुप्राप्यजन्मनीरामकृष्णाविति॥ भुवोभगवानहरद्भारं॥ ८ ॥ ततःकलौसंप्रव
र्तेसंमोहायसुरद्विषां॥ बुद्धोनाम्नाजिनसुतः कीकटेषुभविष्यति॥ ९ ॥

कृत्वःसप्तवारानेकविंशतिवारानित्यर्थः॥ ५ ॥ व्यासावतारमाहाल्पमेधसःअल्पप्रज्ञानपुंसोदृष्टानुग्रहार्थंशाखाश्चक्रे॥ ६ ॥ रामावतारमाह नर
देवत्वंराघवरूपेणप्राप्तःसन् अतःपरंअष्टादशे॥ १८ ॥ रामकृष्णावतारमाहाविंशतितमइतिवक्ष्यमाणकारणोपलक्षणानुरोधेनरामकृष्णाविसेवंनामनीज

मनीप्राप्तावतुल्यावतारमाह अजिनसुतइतिनामसाम्यात्॥ सएवकीकटेषुमगधेषुप्रदेशे॥ १० ॥

कल्पावतारमाहायुगसंध्यायांकलेरंते विष्णुयशसोब्राह्मणात्सकाशान्नवमोनवमिष्यति॥२५॥अनुक्तसर्वसंग्रहार्थमाहाअवतारेतिअसंख्येयत्वेदृष्टांतः यथेति॥अविद्यासिनःउपक्षयशून्यान्दस्युउपक्षयइत्यस्मात्सरसःसकाशात्कुल्याःक्षुद्रप्रवाहाः॥२६॥विभूतीएहात्मयइति॥७॥तत्रविशेषमाहाएतेचेति॥पुंसःपरमेश्वरस्यकेचिदंशाःकेचित्कलाःविभूतयश्चावतारत्वेनसर्वज्ञत्वसर्वशक्तित्वेपियथोपायेगमेवज्ञानक्रियाशक्तीविकरणंकुमारनारदादिष्वधिकारिकेषुयथोपयेगमंशकलावेशः एष्वादिपुरुषावेशः कृष्णेभगवान्नारायणएवआविर्भूतसर्वशक्तिज्ञानसर्वैर्यांप्रयोजन

अथासौयुगसंध्यायांदस्युप्रायेषुराजन्यनिर्व्रतैःक्षितौजनिताविष्णुयशसोनाम्नाकल्किर्जगत्पतिः॥२५॥अवतारह्यसंख्याताहरेःसत्त्वनिधेर्द्विजाःयथाऽविदासिनःकुल्याःसरसःस्युःसहस्रशः॥२६॥मयोमनवोदेवामनुपुत्रामहौजसः॥कलाःसर्वेहरेरेवसप्रजापतयस्तथा॥२७॥एतेचांशकलाःपुंसःकृष्णेस्तुभगवान्स्वयं॥इन्द्रारिव्याकुलंलोकंमृडयंतियुगेयुगे॥२८॥जन्मगुह्यंभगवतोयएतत्प्रयतोनरः॥सायंप्रातर्गृणन्भक्तादुःखग्रामाद्विमुच्यते॥२९॥एतद्रूपंभगवतोह्यरूपस्यचिदात्मनः॥मायागुणैर्विरचितंमहदादिभिरात्मनि॥३०॥

नमाहाइन्द्रद्योदैत्यास्तैर्व्याकुलंभुवंतंलोकंमृडयंतिसुखिनंकुर्वंतिइतिसुखिनंकुर्वंतिइत्यनेनजन्मेतिगुह्यंअतिरहस्यंजन्मप्रयतःशुचिःसन्दुःखग्रामात्संसारद्विमुच्यतेइत्युक्तं॥२९॥तत्रकथंदेहद्वयसंबंधेसतिमद्विमुक्तिरित्याशंक्यदेहसंबंधस्यभगवन्मायोत्थाविद्याविलसितत्वादेतच्छ्रवणादिनानिवर्तयतीत्याशयेनाहाएतद्रूपंचतुर्भिः॥अरूपस्यचिदेकरसस्यात्मनोजीवस्यएतन्नास्थूलंरूपंशरीरंभगवतोमायागुणैर्महदादिभिर्विरचितं कआत्मनिआत्मस्थानेशरीरंकृतमित्यर्थः॥३०॥

॥एम॥
॥११॥

कथमित्यपेक्षायांस्वरूपावरणेननदृश्यासतःइतिदृष्टान्तमाहायथावाचाश्रितोमेघोघोनभसिआकाशेअबुद्धिभिरज्ञैरारोपितःयथावापार्थिवोरेणुःनदृनंधूसरत्वादिभिलेएवंदृष्टरिदृश्यत्वमारोपितमित्यर्थः॥३१॥अतःस्थूलादूर्ध्वंपरंअन्यदपिरूपंआरोपितमित्यनुषंगः॥कथंभूतंतदव्यक्तंसूक्ष्मंतत्रहेतुःअव्यूढगुणवृंहितं व्यूढःकरचरणादिपरिणामः तथाअपरिणामाःअव्यूढायेगुणास्तैर्वृंहितंरचितंआकारविशेषरहितत्वादव्यक्तमित्यर्थः॥एतदेवकुतस्तत्राहअदृष्टाश्रुतवस्तुत्वात्॥यद्याकारविशेषवद्वस्तुतदस्मदादिवद्दृश्यतेश्रूयतेवाइन्द्रादिवत्तद्र

यद्यानभसिमेघौघोरेणुर्वापार्थिवोनिजैरारोपितंबुद्धिभिःअतःपरंयदव्यक्तमव्यूढगुणवृंहितंअदृष्टाश्रुतवस्तुत्वात्सजीवोयंपुनर्भवःदृश्यतेमेसदसद्रूपेप्रतिषिद्धेससंविद्याअविद्ययात्मनिकृतेइतिनद्वस्तदर्शनम्॥३२॥

इतुनतथानहिनस्यसलेकिंप्रमाणंतत्राहासजीवःजीवोपाधिः जीवोजीवेननिर्मुक्तःजीवंजीवोविहायेत्यादौजीवोपाधौविगतेहेजीवशब्दप्रयोगाज्जीवोपाधितयाकल्पनंतदर्थमेननुस्थूलएवभोगायतनत्वाज्जीवस्योपाधिरस्तुकिमन्यत्कल्पनयात्यंतआह यद्यस्मात्सूक्ष्मात्पुनर्भवःपुनर्जन्मजरामृतिरागादीनांनेननिनासंभवतिइत्यभावःतस्मात्तदेवमनुपाधिद्वयमनुक्तंदृष्टवादेनजीवस्यब्रह्मत्वमाहात्मेत्यादिनास्थूलसूक्ष्मरूपेससंविद्यासूक्ष्मरूपसंत्यक्तज्ञानेनप्रतिषिद्धेभवतः ज्ञानेनप्रतिषेधार्हंतेनमेवहेतुमाहाअविद्ययात्मनिकृतेकल्पितेनेतिहेतोः तद्वस्तुतदाजीवोब्रह्मैवभवतीत्यर्थः

॥११॥

ननुतथापिभगवन्मायापाशः संसृतिकारणभूतोविद्यमानस्तत्कथंब्रह्मज्ञानेनाह यदीति असंदेहेसंदेहवचनंयदिवेदाः प्रमाणंस्युरितिवत् वैशारदी
विशारदः सर्वज्ञः ईश्वरः तद्भक्तादेवीसंसारचक्रेणक्रीडंतीएमामायांपश्यंपरानाभवति किमित्युपरतोभवेत्तत्राह मतिः विद्या अयंभावः यावद्विद्यात्मना
आवरणविक्षेपौकरोतिनावत्तोपरमति यदानुसैवविद्यारूपेणपरिणामतदासदसद्भ्यांनिर्वाच्यानिर्धनाग्निवत् स्वयमेवोपरमेदितिनदृ
संपन्नः ब्रह्मस्वरूपंप्राप्तएवेतिविदुस्तत्त्वज्ञाः किमतोयद्येवंक्लेशमहिम्निपरमानन्दस्वरूपेमहीयतेपूज्यतेविद्वज्जनैरत्यर्थः ३४ यथाजीवस्यजन्मादिमाया

यद्येषोपरतादेवीमायावैशारदीमतिः संपन्नएवेतिविदुर्महिम्निक्लेशमहीयते ३४ एवंजन्मादिकर्माणिस्वकर्तुरजनस्यचवर्णयन्निस्म
कवयोवेदगुह्यानिदत्यतेऽसावादंविश्वमोहलीलःसृजत्यवत्यत्तिनसज्जतेस्विन्नभूतेषुचाहिनआत्मतंत्रःषाड्वर्गिकंजिघ्रति
षड्गुणेशःऽदीनवास्यकश्चिन्निपुणेनधातुरवैतिजंतुःकुमनीषमुतीनामानिरूपाणिमनोवचोभिःसंतन्वतोनटचर्म्माणिवाजनन्य ३७॥

एवमीश्वरस्यापिजन्मकर्म्मादिमायेत्याह एवमितिअस्यकर्तुःकर्म्माणिअजनस्यजन्मानि हूयतेअन्नमर्प्यतेयेषुतानिहूतान्नीवादीज्वरस्यकोविशेषः सा
नंत्यमेवविशेषःइत्याहसवाइतिषाड्वर्गिकंइंद्रियषड्जीविषयंतिघ्रतिदूरादेवगंधवद्ग्रहणातिनतुसज्जतेइत्यर्थः कुतः षड्गुणेशःयद्विंद्रियनि
यंताऽदीनःननुकिमीश्वरस्यसृष्ट्यादिकर्म्मभिर्विषयभोगैर्वानत्राह नचेतिधातुर्नगद्विधातुरीश्वरस्यकुमनीर्जीवाःकुमनीषःकुबुद्धिर्निपुणेनतत्कौ
दिकौशलेननजानातिमनसानामानिसंतन्वतःसम्यक्विस्तारयतः वचोभिःऋतिबहुत्वंक्रत्यनिप्रायेणमनोवचोभिःसहेतिवा ३७॥

॥ ए ॥
॥ १४१ ॥

भक्तस्तुकथंचिज्जानातिइत्याहसवेतिआमायायाअकुटिलभावेनसंततयानिरंतरयाअनुवृत्त्याआनुकूल्येनभजेत्तस्यभक्तिमार्गेणप्रवृत्तान्ऋषीअ
भिनंदतिअथेतिअतोभक्तएवभगवत्तंजानातिअथअतःभगवन्तःसर्वज्ञाःभगवन्तोधन्याःकृतार्थाःकुतःयद्यस्मात्दृश्यंप्रश्नेवीसुदेवेआत्मभा
वंमनोवृत्तिंकुर्वतिसर्वात्मकंऐकांतिकंफलयस्मिन्भावेसतिभूयःपरिवर्त्तोजन्ममरणाद्यावर्त्तोनभवतिऽतंतत्किमेतच्छास्त्रमपूर्वंकथयसितत्राह
दृदमितिब्रह्मसंमितंसर्ववेदतुल्यंउत्तमश्लोकस्यचरितंयस्मिन्नत्रविद्वांसः तत्संप्रदायप्रवृत्तिमाहुःतदिदमितिसुतंशुकं ४१ प्रायेणमृत्युः

सवेदधातुःपरदेवीपरास्यदृंतवीर्य्यस्यरथांगपाणेःयोमायायासंततयानुवृत्त्याभजेततत्परतासरोजगंधंश्रुतयोयथात्मा
सुदेवेविलसेत्कनाथेकुर्वंतिसर्वात्मकमात्मभावंनयत्रभूयःपरिवर्त्तऽग्रहःऽदृदंभागवतंनामपुराणंब्रह्मसंमितंऽत्तमश्लोकचरि
तंचकारभगवान्मुनिः ४० निःश्रेयसायलोकस्यधन्यंस्वस्त्ययनंमहत्तदिदंग्राहयामाससुतमात्मवतांवरं ४१ सर्वंतेदेवहासानां
सारंसारंसमुद्धृतंसनुसंश्रावयामासमहाराजपरिक्षितं ४२ प्रायोपविष्टंगंगायांपरीतंपरमर्षिभिः कृष्णेस्वधाम्नोपगतेधर्मज्ञाना
दिभिःसहकलौनष्टदृशामेषःपुराणार्कोधुनोदितः तत्रकीर्त्यतेविप्राःविप्रर्षेर्भूरितेजसः अहंचाध्यगमंतत्रनिविष्टस्तदनुग्रहात्

यद्यप्यत्रश्रीवल्लभीयाः प्रकाशयिष्यंतितथापि

र्य्यन्नानाप्रकेननोपविष्टमितिपरमवैराग्योक्तिः ४२ हेविप्राःविप्रर्षेःसकाशादध्यगमंज्ञातवानस्मिन्तत्रकीर्त्यतेः तत्रनिविष्टइतिचान्वयभेदात्तत्रपरा
वृत्तिरदोषः यथाधीतंननुस्मरंतिविलसितंतत्रनुयथामतिस्वमनसानुसारेणसंक्षेपतःकथितंविस्तरतः श्रावयिष्यामि ४४ ॥ ॥ ॥ ६ ॥ ७ ॥

इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेतृतीयोध्यायःसूतऋषीणांसंवादेनारदकारणकेनवर्णनेव्यासस्यापरितोषकृतप्रश्नवचनादिनिरूपणनामा इतिएवंप्रश्नवचनाभ्यां
वर्षिष्ठामितिब्रुवाणंमुनीनांबहूनांप्रथमेएकेनवक्तव्येतरुःरुरुश्चपिबहुयुधःकुलपतिर्गणमुख्यःनेष्वपिबहुषुवक्तृत्वंवेदीतेनवक्तव्यं अ
तएवंभूतंलक्षणंकोब्रवीत्१यत्यांकथामाह२कस्मिन्वास्थानेकेनहेतुनेति महाभारतादिधर्मशास्त्रादिकृतवतः पुनरेतत्संहिताकरणेकिं

इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेतृतीयोध्यायःसूतऋषीणांसंवादेनारदःकुलपतिः
सूतंबहूचःशौनकोब्रवीत्१शौनकउवाचसूतसूतमहाभागवदनोवदतांवरंकथांभागवतींपुण्यांयदाहभगवान्शुकः४कस्मिन्
युगेप्रवृत्तेयंस्थानेवाकेनहेतुनाकुतःसंचोदितःकृष्णःकृतवान्संहितांमुनिः६तस्यपुत्रोमहायोगीसमदृग्विकल्पकःएकांतमतिरू
मूढ स्त्रिग्धोमूढैरिवेयते४

कारणमित्यर्थःकृतइतिसार्वविभक्तिकस्तसिं केनप्रवर्त्तितइत्यर्थःकृष्णोव्यासः५यदुक्तंसतुसंश्रावयामासेति तन्शुकस्यव्याख्यानादकंकथं
घटितमितिप्रष्टुस्तस्यासंगोदासीनतामाहद्वाभ्यांनष्टेतिसमदृक्समंब्रह्मपश्यतीति अतोनिर्विकल्पकः निरस्तभेदःकिंचाएकस्मिन्नेवअनंतस
माप्तिर्यस्यानर्थोभूतामतिर्यस्यसः यतःउन्निद्रःमायाशयनादुत्थितः यानिशासर्वभूतानांतस्यांजागर्त्तिसंयमीति स्मृतेःअतएवमूढःअप्रक ॥१॥
टःमूढइवप्रतीयते४॥ ॥१३॥

निर्विकल्पत्वंप्रपंचयतिदृष्टेतिआत्मनंशुकंप्रव्रजंतंअनुयांतंतमनुगच्छन्नमर्षिव्यासंअनमप्रपिदृष्टाजलेक्रीडंत्योदेव्यः अप्सरसःहियालज्ज
यावस्त्रपरिधानंकृतवत्यः अनम्रनपिरंयनेनार्थान्तस्तोनम्रस्तुकृतंनम्रस्यपुरतोगच्छतःसुतस्यनुह्रियानपरिदधुःनद्विजंवीक्ष्य स्त्रीअ
यंपुमानितिभेदानदृष्टवास्त्रिविविक्तापूनादृष्टिर्यस्यापएवंभूतोयोकथमालक्षितः ज्ञातःकुरवोजांगलाश्चदेशविशेषास्तान्संप्राप्तः प्रथमं
ततोगजसाहूयेविचरन्गजेनसहितआहूयोनामयस्तस्मिन्हस्तिनापुरेहस्तीनामएजातेननिर्मितत्वात्दृष्ट्वाएवंभूतेनमुनिनासह यत्रसं

दृष्ट्वानुयांतमृषिमात्मजमप्यनग्नंदेव्योह्रियापरिदधुर्नसुतस्यचित्रंनह्यस्यदृष्टिषुनौजगदुस्त्रियास्त्रीपुंभिदाननुसुतस्यवि
विक्तदृष्टेः४कथमालक्षितःपौरैःसंप्राप्तःकुरुजांगलान्गजसाह्वयेकथंवापांडवेयस्यराजर्षे
र्मुनिनासहसंवादःसमभूत्तत्रयत्रैषासात्वतीश्रुतिः७सगोदोहनमात्रंहिगृहेषुगृहमेधिनांअवेक्षतेमहाभागस्तीर्थीकुर्वंस्तदा
श्रमं८अभिमन्युसुतंसूतप्राहुर्भागवतोत्तमंतस्यजन्ममहाश्चर्यंकर्म्माणिचगुरोर्हिनः९॥

वादेएषा सात्वतीभागवतीश्रुतिःसंहिता३एतद्व्याख्यानंवक्तुकालावस्थानापेक्षंतस्यैकत्रावस्थानापेक्षंतस्यैकत्रावस्थानंदुर्लभमित्याह
सइतिगोदोहनमात्रंकालंप्रतीक्षतेतदपिनभिक्षार्थंकिंतुतेषांश्रमंगृहंतीर्थीकुर्वन्८तस्मादेवंभूतोत्रवक्तेसाश्चर्ये श्रोतुःस्तुचरितमनीदृ
श्चर्यमतःकथयेत्याह।अभिमन्युसुतमितिपंचभिःगुरोर्हिकथया९॥

सम्राट् चक्रवर्त्तीवेतिनर्के कस्यवाहेतोः कस्मात्कारणात् अधिरुरुक्षेत् अधिरोढुमिच्छेत् श्रियं अधिरुरुक्षां श्रियं संपदमनादृत्यानादृत्य अयस्यपादनिकेतंचरणपीठं हेसुरुं धनान्य
नीयशत्रवोनमंतीति अंगहेसूनायुवातरुणएवक्षयेधनेक्षुत्र अत्रार्षमात्मनेपदं अस्रुभिः प्राणैः सहा॥११॥विरूक्षयंकिंधनादिभिरितिचेन्नाह लोक
स्यश्रिवायसुखायसमर्द्धोनयेऽस्वर्ग्यापचेन्नीवेतिनखामार्थः एवंसत्यसौरुरुक्षुर्निर्विद्यविरज्याधिपरेषामाश्रयंकलेवरंकुतोहेतोर्मुमोचनहियेपजी
वनंस्वयंस्यकुमुचितमित्यर्थः॥१२॥यत् किंचनएषोऽसिन्तत्सर्वनोऽस्मासमाचक्ष्वयद्यस्मात्वाचांविषयेगिरांगोचरेर्थेस्मानंपारंगनंस्मन्ये छांदसाद

सस्सम्राट् कस्यवाहेतोः पांडूनांमानवर्द्धनः॥प्रायोपविशेगंगायामनादृत्याधिरुरुक्षुश्रियं॥१०॥नमंनियस्यादनिकेतमात्मनःश्रिवायहानीप
धनानिशत्रवः॥कथंसवीरःश्रियमंगदुस्त्यजांपुवैधनोत्सृष्टमहोसहासुभिः॥११॥श्रिवायलोकस्यभवायभूतयेयउत्तमश्लोकपरायणा
जनाः॥जीवंतिनात्मार्थमसौपरश्रयंमुमोचनिर्विद्यकुतः कलेवरं॥१२॥तत्सर्वन्नः समाचक्ष्वएषोत्यदिहकिंचनाः॥मन्येस्वविषयेवाचांस्नात
मन्यत्रछांदसात्॥१३॥सूतउवाच॥द्वापरेसमनुप्राप्तेतृतीयेयुगपर्य्ययेः॥जातःपराशरद्योगीवासस्यांकलयाहरेः॥१४॥

यत्रवैदिकव्यतिरेकेण अत्रैवणिकलात्॥१३॥कस्मिन्युगेइत्यादिप्रश्नानांव्यासजन्मकथनपूर्वकमुत्तरमाह॥द्वापरइति॥द्वापरेसमनुप्राप्ते कलेरयंपेक्षा ॥१४॥
यामाह तृतीयेयुगपर्य्ययेपरिवर्त्तेवासस्यांऽपरिचरस्यवसोर्धीर्य्याज्जातायांसत्यवत्यांयोगीज्ञानीव्यासोजातः॥१४॥ ॥छ॥ छ॥छ॥ छ॥ छ॥

जलमुपस्पृश्यप्रलेस्नानादिकंकृत्वेत्यर्थः॥आसीनोवभूवेतिशेषः विविक्तेदेशादित्यादिचित्तैकाग्र्यार्थमुक्तं॥अनेनैववदरिकाश्रमस्थानंसूचितंतत्रचऋषिपू
गधर्म्मव्यतिकरादिकं वीक्ष्यसर्ववर्णाश्रमाणांयद्धितंतद्धो इतितृतीयेनान्वयः॥परावरज्ञः॥अतीनानागतवित्॥अव्यक्तंहोवेगोयस्यतेनकालेनयु
गधर्म्माणांव्यतिकरंशंकरंप्रायंवीक्ष्यतथाभुवियुगेयुगे॥१६॥भौतिकानांशरीरादीनांतत्कृतंकालकृतंनिःसत्वान्धैर्य्येभूयान्दुर्म्मेधान्मंदमतीन्॥१७॥
ततश्रुतिर्हीत्रयोपलक्षिताश्चत्वारश्चखिनश्रुतिर्हीनास्तेरनुष्ठेयंकर्म्मचानुर्हीत्रंश्रुद्धंश्रुद्धिकरं यज्ञसंतत्यैयज्ञानामविछेदाय॥१८॥चातुर्विध्यमेवाह॥स

सकदाचित्सरस्याउपस्पृश्यजलंशुचिः॥विविक्तएकआसीनउदितेरविमंडले॥१५॥परावरज्ञःसऋषिःकालेनाव्यक्तरंहसायुगधर्म्मव्यति
करंप्रायंभुवियुगेयुगे॥१६॥भौतिकानांचभावानांशक्तिह्रासंचतत्कृतं॥अश्रद्दधानान्निःसत्वान्दुर्मेधान्हसितापुषः॥१७॥दुर्भगांश्चजना
न्वीक्ष्यमुनिर्दिव्येनचक्षुषासर्ववर्णाश्रमाणांयद्धितमभ्यधत्त॥१८॥चातुर्होत्रंकर्म्मशुद्धंप्रजानांवीक्ष्यवैदिकंव्यदधाद्यज्ञसंतत्यैवेदमे
कंचतुर्विधं॥१९॥ऋग्यजुःसामाथर्वाख्यावेदाश्चत्वारउद्धृताः॥इतिहासपुराणंचपंचमोवेदउच्यते॥२०॥तत्रर्ग्वेददधरःपैलःसामगोजैमिनिः क
विः॥वैशंपायनएवैकोनिष्णातोयजुषामुत॥२१॥अथर्वाङ्गिरसामासीत्सुमन्तुर्दारुणोमुनिः॥इतिहासपुराणानांपितामेरोमहर्षणः॥२२॥
तएत्यऋषयोवेदंस्वंस्वंव्यस्यन्ननेकधा॥शिष्यैः प्रशिष्यैस्तच्छिष्यैर्वेदास्तेशाखिनोभवन्॥२३॥

तितिउद्धृताःपृथक्कृताः॥२०॥२१॥अथर्वोक्तांगिरसादिप्रवृत्तेः॥२२॥शाखाविभागमाह व्यस्यन्विभक्तवन्तः॥२३॥॥ ॥छ॥ ॥ छ॥

वेदविभागप्रयोजनमाह तत एवेति ये पूर्वमतिमेधाविभिर्द्वार्य्यन्ते स्म तत एव २४ किंचास्त्रीशूद्रेति द्विजबन्धवः त्रैवर्णिकेषु धर्मास्तेषां कर्म्मरूपेश्रेय
सि श्रेयःसाधने एवंभवेदनेनैवप्रकारेणाभवत्स्थिति अतएवतेषांकृपयामुनिनाकृतं २५ भूतानांश्रेयसिहितेसर्वात्मकेनापिकर्म्मणा
१६ न अतिप्रसीदत्हृदयंयस्यसः विन्नाप्रसन्नोहेनुंवितर्कयन्नुवाचसगतं २७ मानिताः पूजिताः निर्व्वलीकेनहृदयेन अनुशासनमा
त्मा २९ ईशः देहेभवः आत्मात्मावः वस्तुनोविभुः परिपूर्णएवआत्मनास्वेनरूपेणासंपन्नस्तदात्मंप्रापन्नवाभातितत्रब्रह्मवर्चसंवेदश्रवणाध्याप
नएववेदादुर्म्मेधैर्आर्य्यतेपुरुधैर्यथा एवंचकारभगवान्व्यासः कृपणवत्सलः २४ स्त्रीशूद्रद्विजबन्धूनांत्रयीनश्रुतिगोचरा कर्म्मश्रेयसि
मूढानांश्रेयएवंभवेदिह २५ इतिभारतमाख्यानंकृपयामुनिनाकृतं एवंप्रवृत्तस्यतदाभूतानांश्रेयसिद्विजाः १६ सर्वात्मकेनापियदानु
ष्ठेयंततः नातिप्रसन्नहृदयः सरस्वत्यास्तटेशुचौ २७ वितर्कयन्विविक्तस्थइदंप्रोवाचधर्म्मवित् धनव्रतेनहिमया छन्दांसिगुरवोम
यः मानितानिर्व्वलीकेनगृहीतंचानुशासनं २८ भारतव्यपदेशेनह्याम्नायार्थश्चदर्शितः दृश्यतेयत्रधर्म्मादिस्त्रीशूद्रादिरिरंसुत २९
अथापिबतमे दैहो ह्यात्मावैवात्मनाविभुः असंपन्नस्तदाभातिब्रह्मवर्चस्यसन्नमः किंवाभागवताधर्म्मान प्रायेणानिरूपिताः प्रियाः प
रमहंसानांतएवह्यच्युतप्रियाः ३१ तत्रैवंखिलमात्मानंमन्यमानस्खिद्यतः कृष्णस्यनारदोभ्यागादाश्रमंप्रामुदारधीः ३२॥
नोत्कर्षनेनेनः तत्रसाधवोब्रह्मवर्चस्याः तेषुसन्नमः अतिश्रेष्ठोपिव्यद्यानकेवलंअसंपन्नस्तदाभाति प्रस्तुतब्रह्मवर्चसीब्रह्मवर्चसवानपिअसन्नमस्तदाभा
तिपाठांतरेकमनीयतनोपीतिः ३० असंपन्नोहेनुंस्वयमेवशंकतेकिंवेतिप्रायेणभूयस्त्वेनाहियस्मात्तएवधर्म्माः अच्युतस्यप्रियाः ३१ खिलंन्यूनंखिद्य

॥ॐनमो॥ १५॥

तंनारदमागतमृषिंसहसाप्रत्युत्थायविधिवत्पूजयामासेति ३२ इतिप्रथमेचतुर्थः ४ पंचमेसर्वधर्म्मेभ्योहरिकीर्त्तनगौरवं व्यासचित्तप्रसा
दायनारदेनोपदिश्यतेऽपसमीपेआसीनंविप्रर्षिंव्यासंदृष्ट्वाहृष्टोवाहृषीकेशःसयन्नीपद्रुमनिवेशनेनमुखप्रशक्तियोत्यते यद्वाहृदयेवसनधिका
रंयेअहोप्रहानपिमुह्यतीतिस्मयमानः शारीरःशरीरेणिमानीआत्माआत्मनातेनशरीरेणकुत्रचित्किंपरितुष्यति मानसआत्मामनोभिमानी
तेनमनसापरितुष्यतिकश्चिन्नोवेति १ तेजिज्ञासितंज्ञातुमिदंधर्म्मादिएतन्नूनंतत्सर्वंसुसंपन्नंसम्यक्ज्ञातं अपिशब्दादनुष्ठितंचेत्यर्थः अपिरिति

तमभिज्ञायसहसाप्रत्युत्थायागतंमुनिंपूजयामासविधिवन्नारदंसुरपूजितं ३२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेचतुर्थोध्यायः ४
॥सूतउवाच॥ अथतंसुखमासीनःमुपासीनंबृहच्छ्रवाः देवर्षिःप्राहविप्रर्षिंवीणापाणिःस्मयन्निव १ नारदउवाच॥ पाराशर्यमहाभाग
भवतःकच्चिदात्मनापरितुष्यतिशारीरआत्मामानसएववा जिज्ञासितंसुसंपन्नमपिनेमहदद्भुतं कृतवान्भारतंयस्त्वंसर्वार्थपरिबृंहि
तं २ जिज्ञासितमधीतंचब्रह्मयत्तत्सनातनं अथापिशोचस्यात्मानमकृतार्थइवप्रभो ४ व्यासउवाच॥ अस्त्येवमेसर्वमिदंत्वयोक्तंतथा
पिनात्मापरितुष्यतेमेतन्मूलमव्यक्तमगाधबोधंपृच्छामहेत्वात्मभवात्मभूतं ५॥

पाठेसंबोधनं सुसंपन्नस्तेहेतुं महदद्भुतमित्यादिसर्वैरर्थैर्द्धर्म्मादिभिःपरिबृंहितंपरिपूर्णं किंचयत्सनातनंनित्यंपरंब्रह्मतच्चत्वयाजिज्ञासितंविचा
रितं अधीतंअधिगतंप्राप्तंचेत्यर्थः अथापिशोचसिनकिमर्थमितिशेषः ४ आत्माशरीरोमानसंचतन्मूलंतत्सापरितोषस्यकारणं अव्यक्तंअसूक्ष्मं हे
नारदत्वादृतिस्तांपृच्छामआत्मनोब्रह्मतत्त्वात्मनोदेहादुद्भूतः तंअतएवअगाधोऽतिगंभीरोबोधोयस्यतंतां ५॥

अगाधबोधनोप्रपंचयन्नाह सर्ववारनिह्याभ्यां सर्वगुरुत्वज्ञानेहेतुः॥ यद्यस्मात्पुराणापुरुषः उपासितस्त्वयाकथंभूतः परावरेशः कार्य्यकारणनियंतामन
सैवसंकल्पमात्रेणगुणैः कृत्वाविश्वंसृजतीत्यादिः॥ किंच त्रिलोकीपर्य्यटन्नर्कइवसर्वदर्शी योगबलेनप्राणोवायुरिवसर्वप्राणिनामन्तश्चरः
सन्साक्षीबुद्धिवृत्तिज्ञः॥ अतःपरेब्रह्मणिधर्मतोयोगेननिष्णातस्तदुक्तंयाज्ञवल्क्येनयज्ञाचारदयाहिंसादानस्वाध्यायकर्मणां अयंनुप
रमोधर्मइयोगेनात्मदर्शनमिति॥ अवरेचब्रह्मणिवेदतत्त्वेनैःस्वाध्यायनिष्णातस्यमेअलमत्यर्थंयन्नूनंतद्विचक्ष्वचित्कृपया॥७॥ अनुदितप्रायं अ

सर्वोभवान्वेदसमस्तगुह्यमुपासितोयत्पुरुषः पुराणः॥ परावरेशोमनसैवविश्वंसृजत्यवत्यत्तिगुणैरसंगः॥६॥ त्रिपर्य्यटन्नर्कइवत्रिलोकीमंतश्च
रोवायुरिवात्मसाक्षी॥ परावरेब्रह्मणिधर्ममोत्रतैःस्नातस्यमेन्यूनमलंविचक्ष्व॥७॥ श्रीनारदउवाच॥ भवतानुदितप्रायंयशोभगवतोमलं॥ येनै
वासौनतुष्येन्मयेनदर्शनेखिलंक्ष्यथाधर्मोदयश्चार्थोमुनिवर्य्यानुकीर्त्तितः॥८॥ नयद्वचश्चित्रपदं हरेर्यशोजगत्पवित्रंप्रगृणीतकर्हिचित्॥ तद्ध्वयंसंनीर्थमुशंतिमानसानयत्रहंसान्निरमंक्षुशिक्षयाः॥९॥

नुक्तप्रायंभगवद्यशोविनायेनैवधर्म्मादिनामतेनासौभगवान्नतुष्येन्नदेवदर्शनंज्ञानंखिलंन्यूनंमन्येहं॥ चाननुभगवद्यशएवतत्त्वतत्त्वानुवर्णितंतत्त्वा
ह्ययेति॥ चशब्दाद्धर्म्मादिसाधनानिचतथाधर्म्मादिवत्साधनेनवासुदेवस्यमहिमानह्युक्तइत्यर्थः॥ वासुदेवइतिज्ञान्यविषयज्ञानवदेवान्य
विषयचानुर्य्यचखिलमेवेत्याह॥ नेति॥ चित्रपदमपियद्वचोहरेर्य्यशोनप्रगृणीतनह्ययंसंनीर्थंकाकतुल्यानांकामिनांरतिस्थानंउशंतिमन्यंते कुतः मा
नसाःसत्त्वप्रधानेमनसिवर्त्तमानाः हंसायनयोयत्रनिरमन्तिकर्हिविदपिनितरांनरमंतेउशिक्कमनीयंब्रह्मक्षयोनिवासोयेषांते यथाप्रसिद्धंहंसामान

सैसरसिचरंनःकमनीयपद्मवद्वनिवासःस्मरविद्विचित्रा॥
नारिमुकेमुच्छिष्टकाकीकथाक्षानेनानिरमंतरसिकाःकविं॥१०॥

विपक्षेदोषान्तरमाह॥ततश्चरुक्मवेष्टितात्मथक्दृशः॥अतएवान्यथाप्रकांक्षन्नरेणयत्किंविदर्थान्नरंविवक्षतः नयाविवक्षयाकृतैःस्फुरितैः रूपैर्नामभि
श्चवक्रयेनोपस्थितैः दुःस्थितानवस्थितासतीमतिः कदाचित्क्वापिविषयेआस्थादेष्यानंनसभेतवातेनाहताः प्राघूर्णानावोरिवनष्टकर्मीनासुव्यवसा
यात्मिकाबुद्धिरेवैनंकुरुनंदनः॥बहुशाखाह्यनंनाश्चबुद्धयोव्यवसायिनामित्यादि॥१४॥तदेवंहरियशोविनाभारतादिषुकृतेधर्म्मादिवर्णनंनकिंवि
लरमित्युक्तं॥प्रत्युतविरुद्धमेवज्ञानमित्याह॥जुगुप्सितंनिंद्यंकाम्यकर्म्मादिसभावतएवरुक्मतत्रगुणिताः पुरुषस्यधर्म्मकृतेधर्म्मार्थमनुशासतस्त

ततोन्यथाकिंचनयद्विवक्षतः एथग्दृशस्तत्कृतरूपनामभिः॥नकुत्रचित्क्वापिच दुःस्थितामतिर्लभेतवाताहतनौरिवास्पदं॥१४॥जुगु
प्सितंधर्म्मकृतेऽनुशासतःस्वभावरुक्मस्यमहान्व्यतिक्रमः॥यद्वाक्यतोधर्म्मइतीतरःस्थितोनमन्यतेतस्यनिवारणंजनः॥१५॥

वमहानयंव्यतिक्रमः अन्यायः कुतइत्यत आह॥यएषवाक्यतोऽयमेवमुख्योधर्म्मइतिस्थितः इतरः नस्वकाम्यकर्मादेरन्येननस्वेनक्रियमाणंनिवारणंय
ज्ञानकर्म्मणानप्रजयाधनेनत्यागेनैकेअरतत्तमानमुरित्यादिकीर्त्यमानंनिवारणंयद्यर्थमेतदितिनमन्यतेकिंनुप्रवृत्तमार्गानधिकृतविषयंतदि
तिकल्पयति॥तदुक्तंमतांतरेएतन्यासेभद्रैः तत्रैवंशक्यतेवक्तुंयेन्येयंवादयोनराः॥गृहस्थस्तंनशक्नोतिकर्तुंतेषामयंविधिः॥नैष्ठिकब्रह्मचर्य्यंवापरिव्रा
जकतापिवातैरवश्यंगृहीतव्यान्नेनादावेनदुच्यतेइत्यादि॥१५॥

॥एम॥ ११

नन्वयंचेवंप्रवृत्तिमार्गोनिन्द्यतेतर्हिनिवृत्तिमार्गेसर्वक्रियात्यागेनैवपरमेश्वरसुखस्वरूपानुभूतेः किंतद्यत्नःकथनेनापितन्नाह्यविचक्षणइतिनिपु
णःकश्चिदेवनिवृत्तिनःसर्वक्रियानिवृत्त्याप्तविभोःनिर्विकल्पकसुखात्मकंरूपंवेदितुंज्ञातुंअर्हतिनपुनरविचक्षणःप्रवृत्तिस्वभावः॥विभुत्वेहेतुः॥
नअंतःकालतःपारंचदेशतोयस्यनस्याविभोश्चेष्टितं ततःकारणत्वेहेविभोअनात्मनोदेहाद्यभिमानिनः अतएवगुणोःसत्वादिभिः प्रवृत्तमानस्य
जनस्यदर्शयसेवानितिस्वमित्यर्थः॥पाठान्तरेहेभवन्नितिसंबोधनं॥१६॥एवंतावत्काम्यधर्म्मादेरनर्थहेतुत्वान्नविहायहरेर्लीलैववर्णनीयेत्युक्तं

विचक्षणोऽस्यार्हतिवेदितुंविभोरनंतपारस्यनिवृत्तिनःसुखं॥प्रवर्त्तमानस्यगुणैरनात्मनस्ततोभवान्दर्शयचेष्टितंविभोः॥१६॥यत्कीर्त्त
धर्म्मंचरणांबुजंहरेर्भजन्नपक्वोथपतेन्ततोयदि॥यत्रक्वाभद्रमभूदमुष्यकिंकोवार्थआप्तोऽभजतांस्वधर्मतः॥१७॥

इदानींतुनित्यनैमित्तिकस्वधर्मनिष्ठानादत्यंतकेवलंहरिभक्तिरेवोपदेष्टव्येत्याशयेनाहात्यक्तेति॥ननुस्वधर्मत्यागेनभजनन्भक्तिपरिपाकेनय
दिकृतार्थोभवेन्नदानकाचिन्नचिन्ताप्रदिपुनरपक्वएवम्रियेतनतदाततोऽश्रेयोह्यतदास्वधर्मत्यागनिमित्तानर्थः स्यादित्याशंक्याहाततोभज
नात्कथंचित्स्खलेद्भ्रश्येन्म्रियेतवायदितदापिभक्तिरसिकस्यकर्म्मानधिकाराज्ञानर्थशंका॥अंगीकृत्याह॥वाशब्दःकदाक्षेयत्रक्वानीचयोनावपि
अमुष्यभक्तिरसिकस्यअभद्रमभूत्किंनामुदेवेत्यर्थः॥भक्तिवासनासद्भावादितिभावः॥अभजद्भिस्तुकेवलंस्वधर्मतः कोवाअर्थः आप्तः॥अभजता

ननुस्वधर्ममात्रादपि कर्मणापितृलोकादृतिश्रुतेः पितृलोकप्राप्तिफलमस्येवतत्राहतस्यैवहेतोस्तदर्थंयतंकुर्य्यात् यत्रऊर्ध्वंब्रह्मपर्यंतं अधःस्थावरपर्यंतंचसत्रमद्रिः स्त्रीवैर्न्नलभ्यतेषडीनुपूर्ववत् ननुविषयसुखंअन्यतएवप्राचीनकर्मणाःसर्वत्रनरकादावपिलभ्यतेदुःखवत्प्रयथादुःखंप्रयत्नेविनापिलभ्यतेनतद्वत् तदुक्तं॥अप्रार्थितानिदुःखानियथैवायान्तिदेहिनां॥सुखान्यपितथाप्राज्ञेदैन्यमत्रातिरिच्यते॥इति॥१८॥यदुक्तंयत्रक्वचिद्भद्रमभूदितितदुपपादयति॥नथाऽतिमुकुंदसेवाजनः॥ज्ञानुकदाचित्कथंचनकुयोनिगतोपिसंसृतिंनव्रजेन्नाविशेत्॥अंगअहोअन्यवत्केव

तस्यैवहेतोःप्रयतेतकोविदोनलभ्यतेयद्भ्रमतामुपर्य्यधः॥तल्लभ्यतेदुःखवदन्यतःसुखंकालेनसर्वत्रगभीररंहसा॥१८॥नवैजनोजातुकथंचनाव्रजेन्मुकुंदसेव्यन्यवदंगसंसृतिं॥स्मरन्मुकुंदाङ्घ्युपगूहनंपुनर्विहातुमिच्छेन्नरसग्रहोह्यतः॥१९॥

लकर्म्मनिष्ठवत्तद्विपरीतधर्म्मेदृष्टांतः कुतस्तत्राहमुकुंदांघ्रेरुपगूहनमालिंगनंपुनःस्मरन्विहातुंनेच्छेन्नयतोयंजनोरसग्रहःरसेनरसनीयेनहःरसस्यतद्वदिवशीकिपते॥यद्वारसनीयेग्रहआग्रहोयस्यतदुक्तंभगवतायततेचननोभूयःसंसिद्धौकुरुनन्दन॥पूर्वाभ्यासेननेनैवह्रियतेह्यवशोपिसः॥इति॥१९॥

॥१८॥

तदेवंभगवल्लीलाप्राधान्येनवर्णयेत्युक्तं॥तत्रकोभगवान्कश्चतस्यलीलास्वरूपेक्षायामाह॥इदंविश्वंभगवानेवसत्यस्माद्विश्वस्मादितरः ईश्वरःप्रपंचोनएवकईश्वरस्तुप्रपंचात्पृथक्स्वरूपः॥तत्रहेतुः॥यतोभगवतोहेतोर्नगतःस्थित्यादयोभवंति॥अनेनैवलीलापिदर्शिताः॥यद्वाइदंविश्वंभगवान्इतरस्वयःसन्नीवोपिभगवानेवचेतनाचेतनः प्रपंचस्तद्व्यतिरेकेणानास्तिसएवैकस्तत्त्वमित्यर्थः॥हिशब्देनसर्वंखल्विदंब्रह्मेत्यादिप्रमाणंसूचितं॥तद्धिस्वयमेवभवान्वेदप्रादेशमात्रमेकदेशमात्रं॥आचार्य्यवान्पुरुषोवेदेत्यादिश्रुत्यर्थसंपादनायप्रदर्शितं॥२०॥नचनवाचा

इदंहिविश्वंभगवानिवेतरोयतोजगत्स्थाननिरोधसंभवाः॥तद्धिस्वयंवेदभवांस्तथापिवैप्रादेशमात्रंभवतःप्रदर्शितं॥२०॥स्वमात्मनात्मानमवैक्षदमोघदृक्परस्यपुंसःपरमात्मनःकलां॥अजंप्रजातंजगतःशिवायतन्महानुभावाभ्युदयोधिगण्यतां॥२१॥इदंहिपुंसस्तपसःश्रुतस्यवाबिधस्यसूक्तस्यचबुद्धिदत्तयोः॥अविच्युतोर्थःकविभिर्निरूपितोयदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनं॥२२॥अहंपुरेतीतभवेऽभवंमुनेदास्यास्तुकस्याश्चनवेदवादिनां॥निरूपितोबालकएवयोगिनांशुश्रूषणेप्राग्विविविक्षतां॥२३॥

र्थापेक्षाईश्वरावतारत्वादित्याह॥स्वमिति॥हेअमोघदृक्त्वंआत्मनास्वयंआत्मानंअजमेवसंतंजगतःशिवायप्रजातंअवैहि॥कुतः॥परस्यपुंसःकलांअंशमतंतन्नस्यान्महानुभावस्यहरेरभ्युदयःपरःश्रेष्ठःअधिअधिकंगण्यतांनिरूप्यतां॥२१॥अनेनैवतपआदिसंवंतवसफलंस्यादित्याह॥इदंहीति॥श्रुतादयोभावेनिष्ठाः॥इदमेवहितपःश्रवणादेरविच्युतोनित्योर्थःफलं॥किंतत्॥उत्तमश्लोकगुणानुवर्णनंयत्॥२२॥सत्संगतोहरिकथा

॥१९॥

अपेतानि अखिलानि चापलानि यस्मात् तस्मिन् नियतेन्द्रिये अघतक्रीडनके त्यक्तक्रीडासाधने अनुवर्तिनि अनुकूले १४ उच्छिष्टलेपान् पात्रलग्नान् नोदितैः
जैरनुज्ञातः सन् भुंजेस्मेनेनोदनेनापोहितकिल्बिषोस्मि तेषां धर्मेपरमेश्वरज्ञानेऽवान्तरोमनोमुनिः प्रजायतेस्मेत्यनुषंगः १५ अश्रुणावंश्रुत
वानस्मि नेश्रद्दधानमेवस्वतःसिद्धया नस्वेनबलाज्ज्ञानितया अतोममैस्मापौनरुक्त्यं प्रियंश्रवोयशोयत्तस्मिन्नगवति १६ लब्धरुचेर्मम श्र
स्खलिताश्चप्रतिहतामतिरभवदिति अनुषंगः यथामत्तापरेप्रपंचातीतेब्रह्मरूपेमयिसदसत्सूक्ष्मेचैतच्छरीरेसमाययात्मविद्यया कल्पितंनतुवस्तुतोऽ

नेमय्येनाखिलचापलेर्भकेदोनेघतक्रीडनकेऽनुवर्तिनि चक्रुरुपायघपिनुल्यदर्शनाः भ्रुश्रूपमारोमुनयोऽत्यभाषिषि १४ उच्छिष्टले
पाननुमोदितोद्विजैःसकृत्समुंजेनदपास्तकिल्बिषः एवंप्रवृत्तयविशुद्धचेतसस्तद्धर्म्म एवात्मरुचिः प्रजायते १५ ततोनवोहंरुचिरस्मृतेर्यथा
प्रगायतामनुग्रहेणश्रृणवंमनोहरः ताःश्रद्दधानस्यपदंविभ्रतोमेनुपदंविधास्यतः प्रियश्रवस्यंगमभावदुच्चिः १६ तस्मिन्नदालब्धरुचेर्महामु
नेप्रियश्रवस्स्खलितामतिर्मम ययोहमेतत्सदसत्समायया पश्येमयिब्रह्मणिकल्पितंपरे १७ दृष्टंश्रुतंभूतभवद्भविष्यदित्यौपनिषदात्मकालदृ
नुसवंयशोमलं संकीर्त्यमानंमुनिभिर्महात्मभिर्भक्तिप्रवृत्तात्मरजस्तमोपहा १८ तस्यैवमेनुरक्तस्यप्रश्रितस्यहतैनसः श्रद्दधानस्य
बालस्यदांतस्यानुचरेस्यच १९

स्त्रीतितत्क्षणमेवपश्यामीति २० एवंमुद्धलेलंपदार्थज्ञानेदेहादिकृतविक्षेपनिवृत्तेस्तत्कारणभूतरजस्तमोनिवृत्तिकादृढाभक्तिर्ज्ञातेत्याहदृश्यमिति
हरेर्यशःअनुसवंभक्तिकालं १८ तस्येति मुद्धलेपदार्थेदृढभक्तिमनोमेप्रश्रितस्यविनीतस्य १९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥

गुह्यतममिति साधनभूतधर्म्मज्ञानंतत्वगुह्यंतत्साध्यंविविक्तात्मज्ञानंगुह्यतरंतत्प्राप्येश्वरज्ञानंगुह्यतमंभगवतोदितंभागवतश्चत्रेअन्ववोचन्
उपदिष्टवंतः २० तदेवज्ञानंपूर्वोक्तलेपदार्थज्ञानादेहादिकृतविक्षेपनिवृत्तेस्तत्कारणभूतरजस्तमोनिवर्त्तकादृढाभक्तिर्ज्ञातेत्याहदृश्यमिति
हरेर्यशः अनुसवंभक्तिकालं १८ तस्येति मुद्धलेपदार्थेदृढभक्तिमनोमेप्रश्रितस्यविनीतस्य १९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥

ननु च ज्ञानेनाज्ञानप्राप्तकर्मनाशस्तच्च ज्ञानं भक्तियोगाद्भवति कथं कर्म्मणा कर्मनाशः स्यात्तत्राह यदत्रेति ॥३५॥ भगवदर्प्पणेन क्रियमाणं कर्म भक्तियोगं जनयतीति सदाचारेण द्रढयति ॥ यत्र यदा भगवतः शिक्षया कर्माणि कुर्वाणा भवन्ति तदा श्रीकृष्णस्य गुणनामानि गृणंति अनुसस्मरंति च कृष्णमित्यर्थः ॥ इयं भगवच्छिक्षा यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ॥ यत्तपस्यसि कौंतेय तत्कुरुष्व मदर्पणमिति ॥३६॥ कीर्त्तनस्मरणरूपभक्तिहेतुत्वमुक्तं ॥ ज्ञानहेतुत्वमाह द्वाभ्यां ॥ नम इति ॥ नमो धीमहि मनसा नमनं कुर्वीमहि ॥३७॥ अमूर्त्तिकं मंत्रोक्तव्यतिरिक्तमूर्त्तिशून्यं ॥ यजते पूजयति

यदत्र क्रियते कर्म्म भगवत्परितोषणं ॥ ज्ञानं यत्तदधीनं हि भक्तियोगसमन्वितं ॥३५॥ कुर्वाणा यत्र कर्म्माणि भगवच्छिक्षया सकृत् ॥ गृणंति गुणनामानि कृष्णस्यानुस्मरंति च ॥३६॥ नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय धीमहि ॥ प्रद्युम्नायानिरुद्धाय नमः संकर्षणाय च ॥३७॥ इति मूर्त्त्यभिधानेन मंत्रमूर्त्तिममूर्त्तिकं ॥ यजते यज्ञपुरुषं स सम्यग्दर्शनः पुमान् ॥३८॥ इमं स्वनिगमं ब्रह्मन्नवेत्य मदनुष्ठितं ॥ अदान्मे ज्ञानमैश्वर्य्यं स्वस्मिन्भावं च केशवः ॥३९॥ त्वमप्यदभ्रश्रुतविश्रुतं विभोः समाप्यते येन विदां बुभुत्सितं ॥ प्रख्याहि दुःखैर्मुहुरर्द्दितात्मनां संक्लेशनिर्वाणमुशंति नान्यथा ॥४०॥

स पुमान् सम्यग्दर्शनो भवति ॥३८॥ इमं स्वनिगममिति ॥ एवं कृतवति मयि हरिस्वसदृशं ज्ञानादिकं दत्तवानित्याह ॥ इमं स्वनिगमं स्वोपदेशं मयानुष्ठितं अवेत्य ज्ञात्वा भावं प्रीतिं च ॥३९॥ अतस्त्वमप्येवं कुर्वित्याह ॥ त्वमिति ॥ अदभ्रं अनल्पं श्रुतं यस्य हे अदभ्रश्रुत विभोर्विश्रुतं यशः प्रख्याहि कथय येन विश्रुतेन बुद्धेन विदां बुभुत्सितं बोद्धुमिच्छा समाप्यते ॥ यतो दुःखैः पीडितानां संक्लेशशान्तिप्रकारांतरेण न मन्यंते ॥४०॥ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥

इति प्रथमे पंचमः ॥५॥ व्यासस्य प्रत्ययार्थं च षष्ठे प्राग्जन्मसंभवं ॥ स्वभाग्यं नारदः प्राह कृष्णसंकथनोद्भवं ॥१॥ स्वयमपि तथा चिकीर्षुर्गुरूपदेशानन्तरभावि तच्चरितं पृच्छति ॥ भिक्षुभिरिति ॥ विप्रवसिते दूरदेशगमने सति विज्ञानस्य देष्टृभिः ॥२॥ परं वयः उत्तरमायुः ते त्वया वर्त्तितं नीतं इदमिति दासीपुत्रभूतकलेवरं उदस्राक्षीः उत्सृष्टवानसि ॥३॥ एषः कल्पांतलक्षणः कालः ते स्मृतिं कथं न व्यदधात् खंडितवान् अडागमाभाव

इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे व्यासनारदसंवादे पंचमोध्यायः ॥५॥ सूत उवाच ॥ एवं निशम्य भगवान्देवर्षेर्जन्मकर्म्म च ॥ भूयः पप्रच्छ तं ब्रह्मन् व्यासः सत्यवतीसुतः ॥१॥ व्यास उवाच ॥ भिक्षुभिर्विप्रवसिते विज्ञानादेष्टृभिस्तव ॥ वर्त्तमानो वयस्याद्ये ततः किमकरोद्भवान् ॥२॥ स्वायंभुवकयावृत्त्या वर्त्तितं ते परं वयः ॥ कथं चेदमुदस्राक्षीः काले प्राप्ते कलेवरं ॥३॥ प्राक्कल्पविषयामेतां स्मृतिं ते सुरसत्तम ॥ न ह्येष व्यवधात्कालः एष सर्वनिराकृतिः ॥४॥ श्रीनारद उवाच ॥ भिक्षुभिर्विप्रवसिते विज्ञानादेष्टृभिर्मम ॥ वर्त्तमानो वयस्याद्ये तत एतदकारषं ॥५॥ एकात्मजा मे जननी योषिन्मूढा च किंकरी ॥ मय्यात्मजेनन्यगतौ चक्रे स्नेहानुबन्धनं ॥६॥ सा स्वतंत्रा न कल्यासीद्योगक्षेमं ममेच्छती ॥ ईशस्य हि वशे लोको योषा दारुमयी यथा ॥७॥

स्त्वार्षः ॥ हि यतः एष सर्वस्य निराकृतिरपलापो यस्मात्सः ॥४॥ अकारषं कृतवानस्मि रेफषकारयोर्विश्लेषश्छंदोनुरोधेन ॥५॥ तत्र तावत्कंचित्कालं तत्रैव मातृस्नेहेन यंत्रितो न्यवसमित्याह त्रिभिः ॥ एक एवात्मजो यस्याः सा योषित्तन्मूढेति च स्नेहानुबन्धे हेतुः ॥६॥ किंकरीत्यस्यार्थं प्रपंचयति ॥ अस्वतंत्रा सा अतो न कल्या न समर्था आसीत् दारुमयी योषेत्यतिपारवश्ये दृष्टांतः ॥७॥ ॥ ॥ ॥ छ ॥ ऽऽ ॥ ऽ छ ॥ ऽऽ ॥ छ ॥ ऽऽ ॥ छ ॥ ऽऽ छ ॥ ऽऽ छ ॥ ॥

तदेवं सा स्नेहं चक्रे अहं च दिगादिष्वनभिज्ञः अतस्तत्रैव न्यवसमित्याह ॥ अहं च तस्मिन्ब्रह्मकुले तस्या मातुः स्नेहानुबन्धस्यावेक्षया कदाचिरमदिति प्रतीक्षयेत्यर्थः ॥ उषिवान् वासं कृतवान् पंचहायनः पंचवर्षः ॥ गेहान्निर्गतां गां दुहंतीं हेतौ शतृप्रत्ययः दोग्धुं निर्गतामित्यर्थः पथि पादेन स्पृष्टः ईषदाक्रांतः अदशत् अखादत् ॥ ९ ॥ तन्मातुर्मरणं शंकल्याणं अभीप्सतः ईशस्यानुग्रहं मन्यमानः प्रातिष्ठं दिशमुत्तराम् ॥ १० ॥ स्फीतान् जनपदानतियातः सन् महद्विपिनमद्राक्षमिति चतुर्थेनान्वयः ॥ जनपदादिषु नानागुणदोषयुक्तेषु समदृष्टिः सन् गतोहमिति तात्पर्यार्थः ॥ स्फीतान् समृद्धान् जनपदान् देशान्

अहं च तद्ब्रह्मकुले उषिवांस्तदवेक्षया ॥ दिग्देशकालाव्युत्पन्नो बालकः पंचहायनः ॥ ८ ॥ एकदा निर्गतां गेहाद्दुहंतीं निशि गां पथि ॥ सर्पो दशत्पदास्पृष्टः कृपणां कालचोदितः ॥ ९ ॥ तदा तदहमीशस्य भक्तानां शमभीप्सतः ॥ अनुग्रहं मन्यमानः प्रातिष्ठं दिशमुत्तराम् ॥ १० ॥ स्फीतान् जनपदांस्तत्र पुरग्रामव्रजाकरान् ॥ खेटखर्वटवाटीश्च वनान्युपवनानि च ॥ ११ ॥

तत्र तस्यां दिशि पुरग्रामव्रजाकरान् ॥ तत्र पुराणि राजधान्यः ॥ ग्रामाः भृगुप्रोक्ताः विप्राश्च विप्रभक्ताश्च यत्र चैव वसंति ते ॥ स तु ग्राम इति प्रोक्तः शूद्राणां वास एव चेति ॥ व्रजा गोकुलानि ॥ आकरा रत्नद्युत्पत्तिस्थानानि तान् खेटाः कर्षकग्रामाः खर्वटा गिरितटग्रामाः भृगुप्रोक्ता वा ॥ एकतो यत्र ग्रामो नगरं चैकतः स्थितं मिश्रं तु खर्वटं नाम नदीगिरिसमाश्रयमिति ॥ वाट्यः ॥ पूगपुष्पादीनां वाटिकास्ताः वनानि स्वतःसिद्धवृक्षाणां समूहाः उपवनानि रोपितवृक्षाणां समूहाः तानि च ॥ ११ ॥

चित्रैर्धातुभिः स्वर्णरजताद्यैर्विचित्रा नद्रीश्च इभैर्भग्नभुजाशाखा येषां ते द्रुमा येषु तान् ॥ शिवानि भद्राणि जलानि येषां तान् नलिनीः सरसीः ॥ १२ ॥ चित्रास्वना येषां तैः पत्ररथैः पक्षिभिः तन्नादप्रबुद्धैरित्यर्थः ॥ इतस्ततो विभ्रमद्भिर्भ्रमरैः श्रीः शोभा यासां ताः नलिनीः अतियातः अतिक्रम्य गतः सन् महद्विपिनं वनं अद्राक्षं ॥ कीदृशं नलवेणुशराणां स्तंबैः कुशैः कीचकैश्च गह्वरं दुर्गमं ॥ तत्र वेणुजातय एव विपुलांतरालगर्भाः कीचकाः ॥ १३ ॥ घोरं दुःसहं प्रतिभयाकारं भयंकररूपं व्यालादीनामजिरं क्रीडास्थानं ॥ १४ ॥ परिश्रांतानि इंद्रियाणि आत्मा देहश्च यस्य तृषा परीतो व्याप्तः उपसृष्टः आचांतः ॥ १५ ॥ पिप्पलोपस्थे अख

चित्रधातुविचित्राद्रीनिभभग्नभुजद्रुमान् ॥ जलाशयांछिवजलान्नलिनीः सुरसेविताः ॥ १२ ॥ चित्रस्वनैः पत्ररथैर्विभ्रमद्भ्रमरश्रियः ॥ नलवेणुशरस्तंबकुशकीचकगह्वरं ॥ १३ ॥ एक एवातियातोहमद्राक्षं विपिनं महत् ॥ घोरं प्रतिभयाकारं व्यालोलूकशिवाजिरं ॥ १४ ॥ परिश्रान्तेंद्रियात्माहं तृट्परीतो बुभुक्षितः ॥ स्नात्वा पीत्वा ह्रदे नद्या उपस्पृष्टो गतश्रमः ॥ १५ ॥ तस्मिन्निर्मनुजे रण्ये पिप्पलोपस्थ आश्रितः ॥ आत्मनात्मानमात्मस्थं यथाश्रुतमचिन्तयन् ॥ १६ ॥ ध्यायतश्चरणांभोजं भावनिर्जितचेतसा ॥ औत्कंठ्याश्रुकलाक्षस्य हृद्यासीन्मे शनैर्हरिः ॥ १७ ॥ प्रेमातिभरनिर्भिन्नपुलकांगोतिनिर्वृतः ॥ आनंदसंप्लवे लीनो नापश्यमुभयं मुने ॥ १८ ॥ रूपं भगवतो यत्तन्मनः कांतं शुचापहं ॥ अपश्यन्सहसोत्तस्थे वैक्लव्याद्दुर्मना इव ॥ १९ ॥

स्थमूले आश्रितः उपविष्टः ॥ आत्मना बुद्ध्या आत्मस्थं आत्मानं परमात्मानं ॥ १६ ॥ भावेन भक्त्या निर्जितं वशीकृतं यच्चेतः तेन ॥ औत्कंठेनाश्रुकलायुक्ते अक्षणी यस्य ॥ १७ ॥ प्रेम्णोतिभरेण निर्भिन्नपुलकान्यंगानि यस्य ॥ आनंदानां संप्लवे महापूरे परमानंदे उभयं आत्मानं परं च ॥ १८ ॥ मनसः कांतमभीष्टं शुचो शो

कः तामपहतीति तथा तत् उत्तस्थे उत्थितोस्मि ॥ १९ ॥

हरिमनःप्रणिधायस्थिरीकृत्यअचिरात्प्रोह्यमानुरदरवत्रभवतिनिशेषत्रैगुण्यमगोचरःतस्माद्विषयमूनरंस्वरन्॥२५॥हंतेतिसानुकंपसंबोधनेमाद्रक्षिमांद्रष्टुमर्हसि यतःनविपक्वाःदग्धाःकषायाःमलाःकामादयोयेषां कुयोगिनांअनिष्पन्नयोगिनां॥२६॥कुतस्तर्हिदृष्टोसितत्राहंसकृद्दर्शनमयेतियद्एतत्कामायमय्यनुरागाय तत्कामेनकिमित्यतआहात्मकामःपुमान्हृच्छयान्कामान्॥२७॥अदीर्घयाविसतांसेवयाअवद्यनिंद्यलोकंदेहं भज्जनतांमत्सायदृतांगतासि॥२८॥ प्रजानांसर्गेसृष्टौनिरोधेसंहारेपिप्रजासर्गस्यनिरोधरूपेवा॥२९॥नत्वसिद्धमहदूनं अस्यमहतोभूतस्यनिश्वसितमेतद्वेदरूपत्वादिश्रुतेः कीदृशंईश्वरंसर्व

दृक्षुस्मरदहंमूढयःप्रणिधायमनोहृषीकाण्यारुरुक्षमाणोपिनापश्यमवित्रप्रवानुरक्त॥२०॥एवंयतनंविजनेनमाप्राप्तयोगोचरोगिणंगनीरज्जक्षा॥ वाचाम्रुचः प्रशमयन्निव॥२१॥हंतास्मिन्जन्मनिमवान्मांद्रष्टुमिहार्हसि॥अविपक्वकषायाणांदुर्दर्शोहंकुयोगिनाम्॥२२॥कुतद्दर्शनंरूपमेतत्कामायतेनघ॥ मत्कामःसनकैःसाधुःसर्वान्मुंचतिहृच्छयान्॥२३॥सत्सेवयादीर्घयातेजानामयिदृढामतिः॥हित्वावद्यमिमंलोकंगतामज्जननतामसि॥२४॥मतिर्म यिनिबद्धेयंनविपद्येतकर्हिचित्॥प्रजासर्गनिरोधेपिस्मृतिश्चमदनुग्रहात्॥२५॥एतावदुक्त्वोपरराममतन्महदूननोलिंगमलिंगग्रहीशः॥अहंचतस्मैम हतांमहीयसेशीर्ष्णावनामंविदधेनुकंपितः॥२६॥नामान्यनंतस्यहतत्रयःपठन्गुह्याणिभद्राणिकृतानिचस्मरन्॥गांपर्यटंस्तुष्टमनागतंस्महः का

त्रियंत्रनमसिलिंगमूर्त्रियस्यतन्नमोलिंगंस्वस्तिहिंतमपिनलिंग्यतइतिअलिंगंतस्मैअदृश्यायाश्रवणाद्यप्राप्तमविदधेकृतवानहंतेनानुकंपितःसन्॥२६॥

हतत्रयःस्वकृतज्ञःविमत्सरोजगतोस्मीतिशेषः॥२७॥ ॥ ११ ॥ ७ ॥ ११ ॥ ७ ॥ ::

कालेस्वावसरेकालोमृत्युःप्रादुरभूत्तत्राविर्बभूवतत्रैकस्मात्प्रादुर्भावेदृष्टांतमाविष्करिष्यन्नाहसोदामनीतिविशेषणंस्फुटत्वप्रदर्शनार्थं सुदामनामालातत्रभवान्सो दामनीमालाकारेत्यर्थः॥यद्वा सुदामपर्वतःतेनैकदिगितिसूत्रेणस्फिकादिभ्यपर्वतप्रांतेभवाहिविष्करदतिस्फुरोभवतितद्वदित्यर्थः॥यद्वातडिदितिअंतिक इत्यर्थः॥तडिदंतिकवन्धयोरितिनेरुक्तस्मरणात्॥१॥प्रयुज्यमानेमयिदृतिःअयमर्थः हित्वावद्यमिमंलोकंगतामज्जननतामसीतियामाभगवतीमाभगवत्यार्थदृढ़ पाश्रुद्धसत्वमयीतनुःप्रतिश्रुतांप्रतिभगवतामपिप्रयुज्यमानेनीयमानेआरब्धंयत्कर्मतन्निर्वाणंसमाप्यंयस्यआरब्धकर्मणोनिर्वाणमेवनिर्वाणंयस्येति

एवंकल्पमनेर्ब्रह्मन्समुद्रक्षोभलक्षणःकालःप्रादुरभूत्प्रलयेतद्दितोदामनीयथा॥१॥प्रयुज्यमानेमयितांश्रुद्धांभागवतीतनुंआरब्धकर्म निर्वाणोन्यपतत्क्षोचमौतिक॥२९॥कल्पांतइदमादायशयानेंभस्युदन्वतः॥शिशयिषोरनुप्राणांविविशेनरहंविभोः॥३०॥

वासःपंचभूतात्मकोदेहोन्यपतन्॥अनेनपार्षदतनूनांमकर्म्मारब्धंश्रुद्धंनित्यंतामित्यादिसूचितंभवति॥२८॥इदंत्रैलोक्यमादायउपसंहृत्यउदन्वतः२ कार्णवर्षांभसिशयानेश्रीनारायणोशिशयिषोः शयनंकर्तुमिच्छोःविभोर्ब्रह्मणाःअनंतमध्यंअनुप्राणंनिश्वासेनसहविविशेप्रविष्टोहं॥ततोऽवतीर्यविश्वात्म देहमाविश्यचक्रिणा॥अवापवेलवानिद्रामेकीभूयाथविस्मृतेतिकूर्मोक्तेः खायनेभसीतिपाठेखायनेस्वप्नायनेअभसिशिशयिषोर्ब्रह्मणइतिश्रीनारायण यणोनाभेदविवक्षयोक्तमितिगमयितव्यं॥३०॥

प्राणेभ्य इन्द्रियेभ्यः अहंमतीविभिन्नाः तन्मुख्याश्च ये ऋषयश्च तेभ्यः कर्मिणः तेषां हि नर्यांतिनपत्र्यादिभिर्ब्रह्मलोकं गताः अन्ये नर्यांतयः अहंतुमहाविष्णोरुग्रमहादर्शितत्रह्मचर्य्यव्रतः सन्नंतर्वहिश्चपर्य्यभिपर्यटसि ॥ क्वचिदप्यविघातात् अप्रतिहतागतिर्यस्यास्तथोक्तः किमिति पर्य्यटसि ईश्वरान्वेषणायालोकमंगलाय मित्याह चतुर्भिः देवेनईश्वरेणादृष्टां स्वयं निषाधर्षभगांधारषड्जमध्यमधैवतपंचमाः रतिसंपन्नएव ब्रह्मब्रह्मादिव्यंजकत्वात् तेनविभूषितां स्वतः सिद्धसप्तस्वरमित्यर्थः ॥ मूर्छयित्वामूर्छनात्रयवतीकृत्वा ३३ ॥ स्वप्रयोजनमाह ॥ प्रगायतइति ॥ ३४ ॥ परप्रयोजनमाह ॥ एतद्धीति ॥ मात्राविषयास्तेषांस्वर्गादयः भो

सहस्रयुगपर्य्यन्तउशायेदंसिसृक्षतः मरीचिमिश्राऋषयः प्राणेभ्योहंचजज्ञिरे ३२ ॥ अन्वंतर्वहिश्चलोकांस्त्रीन्पर्य्येम्यस्कंदितव्रतः ॥ अनुग्रहान्महाविष्णोर्विघातागतिः क्वचित् ३३ ॥ देवदत्तामिमांवीणांस्वरब्रह्मविभूषितां मूर्छयित्वाहरिकथांगायमानश्चराम्यहं ३३ ॥ प्रगायतःस्ववीर्याणितीर्थपादःप्रियश्रवाः आहूतइवमेशीघ्रंदर्शनंयातिचेतसि ३४ ॥ एतद्ध्यातुरचित्तानांमात्राग्रार्थेछयानुहुः भवसिंधुप्लवोदृष्टोहरिचर्य्यानुवर्णनं ३५ ॥ यमादिभिर्योगपथैः कामलोभहतोमुहुः मुकुंदसेवयायद्वत्तथात्माद्धानशाम्यति ३६ ॥ सर्ववेदेतिदिष्टाख्यातंयत्पृष्टोहंत्वयानघ ॥

जन्मकर्मरहस्यंमेभवतश्चात्मतोषणं ३७ ॥

गास्तेषामिछयाआतुरणांचित्तानियेषांहरिचर्य्यानुवर्णनंयत् एतद्देवभवसिंधुप्लवःपोतः नकेवलंश्रुतिश्च प्रामाण्येनकिंतु अन्वयव्यतिरेकाभ्यांदृष्टएवेत्यर्थः ३५ ॥ एतद्देवेसुकरमवधारणमनुभवेनदृढयतियमादिभिस्तद्धानशाम्यति यन्मुकुंदसेवयाऽद्धाऽऽत्मानः शाम्यति कथंचिन्मुकुंदसेवामात्रेणशाम्यतिकिंपुनस्तद्गुणवर्णनेनेतिभावः ३६ ॥ भगवतोमनः परितोषकंचाख्यानं ३७ ॥ ॥ ६६ ॥ ७ ॥ ६६ ॥ ७ ॥ ६६ ॥ ७ ॥ ६६ ॥ ७ ॥ ६६ ॥

आमंत्र्यअनुज्ञाप्यव्यादृच्छिकः स्वप्रयोजनसंकल्पशून्यश्च हरिकथागायकभाग्यंश्लाघ्यतेअहोइतिमाघन्हृष्यतंत्र्यावीणयाऽऽदिति प्रथमेपदेः अथभागवतश्रेष्ठनुंनमवकुंपरिक्षितः सुप्तबालवधाद्द्रोणेर्हृतःसप्तमउच्यते तस्यनारदस्याभिप्रेतंश्रुतवान्सन् ३१ ॥ ब्रह्मन्नघासितिब्रह्मदैवयोनाह्मणेरन्विताश्रिताया वासत्कर्मवर्द्धयतीतितथा २ वदरीषंडेनसमूहेनमंडिते मनःप्रणिदध्यौस्थिरीचकार समाधिनानुस्मरनद्विचेष्टितमितिनारदोपदिष्टंध्यानंकृतवानित्यर्थः ३३ ॥ प्रणिहितेनिश्चलेअत्रहेतुः भक्तियोगेनामलोपूर्वमथनंपुरुषमीश्वरं अपश्यत् पूर्णमितिवापाठः

॥ सूतउवाचएवंसंभाष्यभगवान्नारदोवासवीसुतं आमंत्र्यवीणांरणयन्ययौयादृच्छिकोमुनिः ३ ॥ अहोदेवर्षिधन्योयंयत्कीर्तिंशार्ङ्गधन्वनः ॥ गायन्माद्यन्निदंतंत्र्यारमयत्यातुरंजगत् ३ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेव्यासनारदसंवादेषष्ठोध्यायः ६ ॥ सौनक उवाच ॥ निर्गतेनारदेसूतभगवान्बादरायणः ॥ कृतवांस्तदनिप्रेतंततःकिमकरोद्विभुः १ ॥ सूत उवाच ॥ ब्रह्मनघासरस्वत्यामाश्रमःपश्चिमेनदेशम्याप्रासइतिप्रोक्तऋषीणांसत्रवर्द्धनः २ तस्मिन्सऋाश्रमेव्यासोवदरीषंडमंडिते ॥ आसीनोपउपस्पृश्यप्रणिदध्यौमनःस्वयं ३ ॥ भक्तियोगेनमनसिसम्यक्प्रणिहितेमले ॥ अपश्यत्पुरुषंपूर्णंमायांचतदपाश्रयं ४ ॥ यया संमोहितोजीवआत्मानंत्रिगुणात्मकं परोपिमनुतेनर्थंतत्कृतं चाभिपद्यते ५ ॥ साह्यनर्थोपशमनंभक्तियोगमधोक्षजे लोकस्याजानतोविद्वांश्चक्रेसात्वतसंहितां ६ ॥ यस्यांवैश्रूयमाणायां कृष्णेपरमपूरुषे भक्तिरुत्पद्यतेपुंसः शोकमोहभयापहा ७ ॥ तत्रपारमहंस्यंयःसर्वेभ्यआश्रमेभ्यउत्तमाश्रमः ॥ निवृत्तिलक्षणोधर्मोयत्रनारायणःपरः ८ ॥ निवृत्तंकर्मसेवेतप्रवृत्तंकर्मसेवतं ॥ बहुकृच्छ्रातिकृच्छ्रंचकर्मचोदनयाकृतं ९ ॥ एवंबहुविधंकर्मपुरुषाराधनंनृणां ॥ वर्णयामासतत्रासौयथाधर्मविनिर्णयं १० ॥ तत्रधर्मोह्यनुष्ठीयमानोमद्भक्तिकृन्मतः ॥ नैष्कर्म्यंज्ञानवैराग्यंसाधयत्यनपेक्षितं ११ ॥ तत्रभागवतान्धर्मान्शिक्षयेद्गुरुदैवतः ॥ अमाययानुवृत्त्यायैस्तुष्येदात्मात्मदोहरिः १२ ॥ तत्रपारमहंस्यंनामसंहितामध्येतवान्सकृत् ॥ शुकस्तयाहरेर्नीतगुणलीलाकथांपरां १३ ॥ परीक्षितोथराजर्षेर्जन्मकर्मविलापनं ॥ संस्थांचपांडुपुत्राणांवक्ष्येकृष्णकथोदयं १४ ॥ ॥ ६६ ॥ ७ ॥ ६६ ॥ ७ ॥ ६६ ॥ ७ ॥ ६६ ॥ ७ ॥ ६६ ॥

अनर्थमुपशमयतियोऽधोक्षजेसाक्षाद्भक्तियोगःतंचापश्यत् एतत्सर्वंस्वयंदृष्ट्वा एवमज्ञानतोलोकस्यार्थंसाक्षात्कृतसंहितोश्रीभागवताख्यंचकेतस्मै नश्लोकत्रयेणभागवतार्थःसंक्षेपतोदर्शितः॥एतदुक्तंभवति विद्याशास्त्रामायानिर्यंतानित्याविर्भूतपरमानंदस्वरूपः सर्वज्ञः सर्वशक्तिरीश्वरः तन्मायया संमोहितःक्लिश्यमानस्वरूपः तद्विपरीतधर्म्माजीवस्तस्यचेश्वरप्रसादलब्धज्ञानेनमोक्षइतितदुक्तंविष्णुस्वामिनाटीकायांसंविदाश्लिष्टस्सच्चिदानंदईश्वरः स्वविद्यासंवृतोजीवःसंक्लेशनिकरःकथं स ईशोयद्वशोमायांसजीवोयत्प्रसादितः स्वाविर्भूतपरानंदः स्वाविर्भूतसुदुःखभूः स्वादगुत्थविप

अनर्थोपशमंसाक्षाद्भक्तियोगमधोक्षजे लोकस्याजानतोविद्वांश्चक्रेसात्वतसंहितांयस्यांवैश्रूयमाणायांकृष्णेपरमपूरुषेभक्तिरुत्पद्यतेपुंसांशोकमोहभयापहा॥ससंहितांभागवतींकृत्वानुक्रम्यात्मजंशुकमध्यापयामासनिवृत्तिनिरतंमुनिः॥शौनकउवाच॥ सवैनिवृत्तिनिरतःसर्वत्रोपेक्षकोमुनिः॥कस्यवाबृहतीमेतामात्मारामःसमभ्यसत्॥सूतउवाच॥आत्मारामाश्चमुनयोनिर्ग्रंथाअप्युरुक्रमे॥कुर्वंत्यहैतुकींभक्तिमित्थंभूतगुणोहरिः॥१०॥

र्य्यासःभवभेदघ्नीश्रुतः यन्मायया जुषनाक्षेतमिमंबृहंतंनमद्रहिं ईंसंहितायाः अनर्थोपशमकत्वंदर्शयतियस्यांश्रूयमाणायामेवकिंपुनः श्रुतायानायामित्यर्थः॥अनुक्रम्यशोधयित्वा॥कस्यवाहेतोर्बृहतीविततां निर्ग्रंथाःग्रंथेभ्योनिर्गताः तदुक्तंगीतासुग्रंथतोमोहकल्पितंबुद्धिर्व्यवसितिरित्यत्र तदागंतासिनिर्वेदंश्रोतव्यस्यश्रुतस्यचेतिग्रंथहानिरुक्तः कोधाहंकाररूपोग्रंथिर्यस्यानेग्रंथिरेवग्रंथः निरुक्तहृदयग्रंथयइत्यर्थः॥ननुमुक्तानांकिंभ

नकिंकुर्वंत्वनानएतच्छास्त्राभ्यासेनकस्यकिंकारणंइत्यतआह्महरेरिति॥अध्यगमत् विष्णुजनाःप्रियाःयस्येतिव्याख्यानादिप्रसंगेनतत्संगतिकामइतिभावः॥एतेनतस्यपुत्रोमहायोगीत्यादिनाशुकस्यव्याख्यानेप्रवृत्तिःकथमितियत्प्रश्नंतत्प्रत्युक्तं॥१॥यदन्यत्प्रश्नंपरीक्षितःप्रायोपवेशेनश्रवणंकथमितिप्रश्नादिनायदाद्यैरिश्वस्वामिकृत्यपुत्रेणशुकेनतस्यजन्मनमहाश्चर्यमित्यादिनातत्प्रत्युत्तरंवक्तुमाह्यपरीक्षितइतिविलापनंमुक्तिमंयुवा संस्थांमहाप्रस्थानंश्रीकृष्णकथानामुद्दीपयथाभवतितथा॥२॥तत्रकृष्णेनरक्षितइतिवक्तुंकथंप्रश्नौतियदैयदैपरीक्षितोजन्मनिरूपयिष्यन्नादौनावकर्मस्थएवाश्वत्थाग्नोब्रह्मास्त्रात्स्व

हरेर्गुणाक्षिप्तमतिर्भगवान्बादरायणिः॥अध्यगान्महदाख्यानंनित्यंविष्णुजनप्रियः॥१॥परीक्षितोऽथजन्मकर्म्मविलापनंसंस्थांपांडुपुत्राणांवृष्णीनांकृष्णकथोदयं॥२॥यदाःधेकौरवसैन्यानांवीरेष्वथोवीरगतिंगतेषुचकोदराविद्धगदाभिमर्शभग्नोरुदंडेधृतराष्ट्रपुत्रे॥३॥भर्तुःप्रियंद्रौणिरितिस्मपश्यन्कृष्णासुतानांस्वपतांशिरांसिउपाहरद्विप्रियमेवतस्यतज्जुगुप्सितंकर्म्मविगर्ह्य॥४॥

तत्राश्वत्थाग्नेर्ब्रह्मास्त्रात्कृष्णेनरक्षितइतिवक्तुंकथंप्रश्नौतियदैयदन्यत्प्रश्नंपरीक्षितःप्रायोपवेशेनश्रवणंकथमितिप्रश्नादिनायदाद्यैरिश्वस्वामिकृत्यपुत्राणांद्रौपदीपुत्राणांद्रौणिंसिउपाहरत्तांचसांबस्वयंकिरीटमालीअर्जुनःआहेतितत्प्रतीयेनान्वयः किमितिवाक्यानांद्रौणिंसिआनीतवानित्यपेक्षायांतदानुमानाश्रुरुदत्तमाह्यमरधेयुद्धेयद्यपिपांडवाःकौरवाएवंतथापिएंजयवंशोध्वष्टद्युम्नःपांडवानांसेनापतिरितिएंजयानामित्युक्तंवीरगतिंस्वर्गंअथोअनंतरंदुर्योधनेगदाविद्धायांक्षितायांगदायाःअभिमर्शेनिघातेनभग्नावुरुदंडौयस्यसतथाभूतेधृतराष्ट्रपुत्रेदुर्योधनेसतिभर्तुर्दुर्योधनस्यप्रीतिरेवप्रियंस्यादितिपश्यन्तस्येतद्विप्रियमेवेतिवाक्यानांविप्रियत्वेहेतुःजुगुप्सितंमितिगर्ह्यं॥४॥ ॥ ५६ ॥१२०॥ ५६ ॥ ७ ॥ ५६ ॥ ७॥५५२॥

घोरंरुसहंयथाभवति। वाष्पस्यकलामिर्विन्दुभिराकुलेअक्षिणीयस्याःसाकिरीटस्यैकत्वेपितदाप्राणंवहत्यातकिरीटमालीपुत्रंशोकाश्रूणिप्रमृ
ज्यामिपरिमार्ज्यायामिश्यद्यद्यत्रह्मबन्धोर्ब्राह्मणधर्मस्यआततायिनरतिअग्निदोगरदश्चैववशस्त्रपाणिर्दैनापहःक्षेत्रदारहरश्चैवषडैतेत्यातताय्यनरतिस्म
रणात्॥अत्रातताय्यशस्त्रपाणिश्चेनवपुत्रहंतृत्वंलक्ष्यते।गांडीवाद्धनुषोमुक्तैर्विशिखैर्वीरुपाहरेत्वत्समीपमानयामिअयंचिरंआक्रम्यआसनेनिधायद
ग्धपुत्रासतीं१६वत्सयोरम्यावित्रिजल्याःभाषणानितैःसत्रार्जुनःअच्युतएवमित्रंसूतश्चयस्यादृशितःवद्धकवचःउग्रधन्वाश्वायंयस्यकपिर्हनूमा

मानाशिश्रूनांनिधनंसुतानांनिशम्यघोरंपरिनष्यमानाततदारुदद्दाष्पकलाकुलाक्षीतांसांत्वयन्नाहकिरीटमाली।१५ततोमुचस्तेप्रसृजाभिमृज्य
द्रह्मबन्धोःशिरआततायिनःगांडीवमुक्तैर्विशिखैरुपाहरेत्वाक्रम्ययत्तेनाशितःसधपुत्रा१६इतिप्रियंवल्गुविचित्रजल्पैःससांत्वयित्वाच्युतमित्र
सूतः।अन्वाद्रवद्दंशितउग्रधन्वाकपिध्वजोगुरुपुत्ररथेन१७ततमापतंतंसविलक्ष्यदूरात्कुमारहोद्विग्रमनारथेनपरंद्रवत्प्राणपरीप्सुरूर्व्यां
वद्धंमरुद्भयाद्यथार्कः॥१८॥

त्वजेयंसःगुरोःपुत्ररथेनअन्वाद्रवत्अन्वधावत्१७आपतंतंआधावंतंसद्रौणिःकुमारहावालघातीउद्विग्रमनाःकंपितहृदयःप्राणपरीप्सुःप्राण
ल्लुप्तिमिच्छुःननुकीर्त्तियावद्भूमंयावद्भूतुंशकंनावत्ऊर्ध्वंपरंद्रवत्अपलायत कःत्रह्मघ्नोभूत्वासुतंयुद्धतमनुद्रवभयाद्यथापलायतेस्म कं
इतिपाठे वामनपुराणकथासूचितातथाहिविद्धशालीनामकश्चिद्राक्षसोमाहेश्वरक्षसैरुद्रेणसौवर्णेविमानंदत्तंततोसौअर्कण्डएतोभ्रामयन्विमान
दीप्राप्यत्रिविलोपितवान्ततोर्केणनिजतेजोग्निर्द्रवयित्वानद्विमानंपातितंतच्छ्रुत्वाकुपितेनरुद्रेणभयादर्कःपर्य्याद्रवत्ततोरुद्रःक्रूरंदण्डादंदह्यमानःपतन्वा

शरणंरक्षकरहितोननुपलायनमेवरक्षकमस्तिननसापिकुंठितस्वरूपाहाश्रांतावाजिनोयत्नंब्रह्मशिरोस्त्रंब्रह्मास्त्रंहिज्ञात्मजरूपदीर्घदर्शिनामा
हा१५ततोह्यस्त्रंसमाहितःकृतध्यानःउपसंहारमजानतोपिसंधानेहेतुःप्राणकृच्छ्रइति२०ततःअस्त्रात्सर्वतोदिशंप्रादुःकृतंप्रकटीभूतंतेतोग्निवीक्ष्य
ततःप्राणपदंचाभिप्रेक्ष्य२१प्रसृतंविज्ञापयितुंप्रथमंस्तौतिश्रीकृष्णेतिचतुर्भिः संहरतेहेतोदह्यमानानांनानाश्रापवर्गोऽपवर्जयितानाशकरूपर्थः
२२यतस्त्वमीश्वरःसाक्षात्कुतःयतःपुरुषःतत्कुतःयतआद्यःकारणंकारणत्वेपिअविकारितामाहमायांव्युदस्यअभिभूयकैवल्यरूपेआत्मन्येव

यदाशरणमात्मानमैक्षतअश्वानवाजिनंअस्त्रंब्रह्मशिरोनेनेआत्मत्राणंहिज्ञात्मजन्मनोअथोपसंहरंप्राणकृच्छ्रउपस्थिते२०ततःप्रादुःकृतंनेत्रःप्रवृद्धंसर्वतोदिशंप्राणपदमभिप्रेक्ष्यविस्रंभिस्रुरुवाचह२१अर्जुनउवाचाकृष्णकृष्ण
महाभागभक्तानामभयंकरत्वमेकोदह्यमानानामपवर्गोसिसंसृतेः२२त्वमाद्यःपुरुषःसाक्षादीश्वरःप्रकृतेःपरःमायांव्युदस्यचिच्छक्त्याकैव
ल्येस्थितआत्मनि२३सएवजीवलोकस्यमायामोहितचेतसःविधत्सेस्वेनवीर्येणश्रेयोधर्मादिलक्षणं२४ततथापेक्षावतारस्तेभुवोभरजिहीर्षया।स्वानांचानन्यभावानामनुध्यानायचासकृत्२५किमिदंस्विदभिप्रायंभवतेचिकीर्षितंदेवहेवनेवय्हासर्वतोनुखमायातिनेत्रःपरमदारुणं२६॥

स्थितस्यारूपत्रिवर्गदानापिस्वमेवेत्याहासइतियस्त्वंमायामभिभूयस्थितःसएवमायाभिभूतस्यजनस्यधर्मादिफलमुपासितःसन्विधत्सेवीर्येणप्रभावेणः
२४ततथाचानेनावतारेणतवसाधुपक्षपातोलक्ष्यतइत्याहानथेतिकिंभूमारहरणंमदीक्षामात्रेणानमवतिनत्राहस्वानांज्ञानीनांअनुध्यानायचनन्य
नन्यभावानांएकांतभक्तानांच२५एवंस्तुत्वाप्रसृतंविज्ञापयतिकिमात्मकमिदंकुतोवाआयातिइतिस्वितंवितर्कं॥२६॥ ॥५५॥ ७॥५५॥ ७२॥

द्रदंड्रेणपुत्रस्यब्राह्ममस्त्रेतेनप्राणावाधेप्राप्तेप्रदर्शितंकेवलंनतुतत्प्रयोगेकुशलइत्यर्थः॥यतोसावुपसंहरणंनवेद एतच्चसंवेद्यतानासिद्धंप्रत्यवकर्षणंकृष्णकरंनिवर्त्तकमित्यर्थः॥अतस्तदस्त्रतेजःउन्नद्धंउत्कटंब्रह्मास्त्रतेजसैवजहियातयः॥तत्प्रयुंक्ष्वास्त्रेतदुभयंसंहरत्वमुपशाम्येत् यतस्त्वमस्त्रज्ञोसि२८॥परेशत्रवस्त्वएववीरसान्हंनीतिनथाफाल्गुनेर्जुनः॥अपःस्पृशाचम्यतांश्रीकृष्णंपरिक्रम्यदक्षिणीकृत्यब्राह्मायब्रह्मास्त्रंनिवर्त्तयितुं२९॥

श्रीकृष्णउवाचवेत्थेदंद्रोणपुत्रस्यब्राह्ममस्त्रंप्रदर्शितंनैवासौवेदसंहारंप्राणबाधउपस्थितेऽ३०॥नह्यस्यान्यत्तमंकिंचिदस्त्रंप्रत्यवकर्षणंजह्यस्त्रतेजउन्नद्धमस्त्रतेजोह्यस्त्रतेजसा३१॥सूतउवाचश्रुत्वाभगवतांप्रोक्तंफाल्गुनःपरवीरहाऽपस्पृशापरिक्रम्यब्राह्मंब्राह्मायसंदधे३२॥संहृत्यान्योन्यमुभयोस्तेजसीशरसंवृते॥आदत्यादसीखंचवरूथानंकंवहिववा३३॥दृष्ट्वास्त्रतेजसुतयोस्त्रीलोकान्प्रदहन्महत्॥दह्यमानाःप्रजाःसर्वाःसांवर्त्तकमनंसना३४॥प्रजोपप्लवमालक्ष्यलोककृद्व्यतिकरंचतं॥मतंचवासुदेवस्यसंजहारार्जुनोद्वयं३५॥ततआसाद्यतरसादारणंगौतमीसुतंक्वचन्धामर्षताम्राक्षःपशुंरशनयायथा३६॥

ततश्चउभयोःब्रह्मास्त्रयोःतेजसीशरःसंवृतेवेष्टितेपरस्परंमिलित्वावरूथानेअवर्द्धतां किंकृत्वाद्यौश्चखंचतरिक्षंचवसुधाचसर्वंयथाप्रलयेसंवर्त्तकाग्निरुत्थितोःकिंश्चसंहृत्यवर्द्धतेतदुभयोःतयोर्द्वौशिफाल्गुनयोःतेजसादह्यमानाःसांवर्त्तकंप्रलयाग्निमंसतमेनिरेयल्लोकान्व्यतिकरंव्यत्ययंनाशमित्यर्थः॥वासुदेवस्यमतंचालक्ष्यब्रह्मास्त्रद्वयंमुपसंहृतवान्३७॥गौतमवंशजागौतमीरूपीतस्याःसुतंअमर्षणंक्रोधेनतान्मेअक्षिणीयस्यसःनिःक्षिप्तेदृष्टांतःपशुंयथातस्यबन्धनंकर्म्मरशनयाचदृष्टांतमाहयथायात्तिकःपशुमिति रशनयायज्ञा॥३३॥

शोकरोषादियुक्तस्याप्यर्जुनस्यधर्मनिष्ठत्वख्यापनायश्रीकृष्णवाक्यंनदाहषट्कं शिविरायराजनिवेशायनेनुमिछत्रं प्रकुपितःइवेतिवाश्वत्थाम्नाःसोनिरपराधानस्पर्शयोरपिसुप्तबालस्यचबधोनधर्म्मइत्यन्यार्थैर्दर्शयति॥मैनंमद्यादिनाप्रमत्तंअनवहितं उन्मत्तंग्रहवातादिनाक्षुद्रंअनुद्यमंप्रपन्नंशरणागतं विरथंनष्टरथंदृष्ट्वातद्धोदंडरूपस्यस्वेवश्रेयःपुरुषार्थःयद्यतोदंडप्रायश्चित्तरहितोदोषवान्सयुमानधोयातीतिनथाचोक्तंजनिर्द्धतदंडास्तुकृत्वापापानिमानवाः॥विधूतकल्मषायांतिस्वर्गंसुकृतिनोयथेति३७॥३८॥३९॥यद्यपिचोद्दिश्यतस्यापिहंतुंनेछत्आत्महनंपुत्रशिविरायनिनीषंतंदाम्नावर्द्धरिपुंवलात्॥प्राहार्जुनंप्रकुपितोभगवानंबुजेक्षणः॥४४॥नैनंपार्थार्हसित्रातुंब्रह्मबंधुमिमंजहिःयोसावनागाःसुप्तानवधीन्निशिबालकान्४५॥मत्तंप्रमत्तमुन्मत्तंसुप्तंबालंस्त्रियंजडंप्रपन्नंविरथंभीतंनरिपुंहन्तिधर्म्मवित्४६॥स्वप्राणान्यःपरप्राणैःप्रपुष्णात्यघृणःखलः॥तद्वधस्तस्यहिश्रेयोयद्दोषाद्यात्यधःपुमान्४७॥प्रतिश्रुतंचभवतापांचाल्यैश्रृण्वतोमम॥आहरिष्येशिरस्तस्ययस्तेप्राणानिपुत्रहा४८॥तदसौवध्यतांपापआततायात्मबंधुहा॥मैनंत्र्यवित्रियंवीरकृतवान्कुलपांसनः४९॥एवंपरिक्षताधर्म्मेपार्थःकृष्णेनचोदितः॥नैछद्धंतुंगुरुसुतंयद्यप्यात्महनंमहान्५०॥अथोपेत्यस्वशिबिरंगोविन्दप्रियसारथिः न्यवेदयत्तंप्रियायैशोचत्याआत्मजान्हतान्५१॥तथाहृतंपशुवत्पापवद्भवाभ्रुवंकर्म्मजुगुप्सितेनविलक्ष्यकृष्णायकृतंगुरोःसुतंवामस्वमावारूपयानना५२॥हंतारमप्रियतमंहन्यात्॥गोविन्दःप्रियःसारथिर्यस्यआत्मजान्शोचत्यै५३॥तथापरिभवेनाहृतमानीतंकर्म्मणाजुगुप्सितेनदोषेणावाभ्रुवंअपकृतंअपकीर्त्याकृपयानिरीक्ष्यवामःशोभनःस्वभावोयस्याःसाननंचा५४॥ ॥८॥ ७ ॥१६॥ ७ ॥३३॥ ७ ॥३३॥ ७ ॥

उवाचचेतिश्चकारार्थोसंभ्रमः सूचितः वंधनेनानयनंत्रसहमानाः४ त्रसरहस्योप्यंत्रसहितःविसर्गोऽस्त्रप्रयोगः उपसंयमःउपसंहारःताभ्यां
सहितोऽस्त्रसमूह स्त्र४ किंचानयद्रोणस्यार्द्धरूपीअस्ति अर्द्धलेहेनुःपत्नी अर्द्धोवाएषत्रात्मनोयत्पत्नीतिश्रुतेःजायापत्नीअग्निमादधीया
नाग्निमिति श्रुतेरुभयोरेकाकारत्वावगमाच्चानुभर्त्रग्निरितेसाकथंजीवतितत्राहनान्वगाद्वीरंयतोवीरसूःपुत्रवती ४५ तत्तस्मा द्वीरवंगुरोःकु
लंभवद्भिःकर्त्तव्यंजिनंदुःखंप्राप्तुंनार्हतिकिंनुपूज्यंवंद्यंच४६ ईदृशंतवत्सायतेपुत्राः४७ विपक्षेदोषमाहयेपीति तेषांराज्ञानांकुलंकर्म्मशूरंसा

उवाचचासहदेवस्यवन्धनानयनंसती मुच्यतांमुच्यतामेषब्राह्मणोनितरांगुरुः४ त्रसरहस्योधनुर्वेदः सविसर्गोपसंयमः अस्त्रग्राम श्च
भवताशिक्षितेभ्यदनुग्रहात्४७ सएषभगवान्द्रोणः प्रजारूपेणवर्त्तते तस्यात्मनोर्द्धंपत्न्यास्तेनान्वगाद्वीरसूरूपी४८ पात्तद्धर्म्मज्ञमहा
भागवद्भिर्गौरवंकुलंरक्षितंनार्हतिप्राप्तुंपूज्यंवंद्यमपीक्षाशः४९ ईदृशोदीदृशजननीगौतमीपतिदेवतात्यथाहंमत्तवत्सार्तीरोदिष्यश्रुमु
खीमुहुः४७ यैः कोपितंब्रह्मकुलंराजन्यैरकृतात्मभिः तत्कुलंप्रदहत्याशुसानुबंधंशुचार्पितं४ वासुत उवाचधर्म्ययाय्यंसकरुणंनिर्व्य
लीकंसमंमहत्राजाधर्म्मसुनोरशृणोत्प्रलपन्तीर्द्विजाः४९ नकुलःसहदेवश्चयुयुधानोधनंजयः भगवान्देवकीपुत्रोयेचान्येयाश्च

नुवंधंसपरिवारंशुचार्पितंकेनापितंत्याप्यंचब्रह्मकुलंकर्त्तृप्रदहति४ धर्म्यमित्यादयोवचसःषड्गुणाःपूर्वश्लोकषट्केदृष्टव्याःतत्रधर्मादनपेतंमुच्यतां
मुच्यतामिति न्याय्यंन्यायादनपेतंसरहस्यमित्यादि सकरुणंतस्यात्मनोर्द्धमिति निर्व्यलीकंनिःकपटंतद्धर्मज्ञमिति समंपक्षपातशून्येप्राणेरिति दुः
खशाम्योक्तेः महत्पैः कोपितमितिनिष्ठुरैरुक्ताद्विनोपदेशात्ताध्यएवंभूतंराज्ञोवचः हेद्विजाः प्रलपन्तीदनुमोदितवान्४५ नकुलादयश्चप्रलपन्तीदनुमु

नस्यतथाविधस्यद्रौणेर्वधएवश्रेयः अन्यथाअस्यनरकपातप्रसंगात्नतदाहनमर्हतिअहनज्ञानात्पा४५ चतुर्भुजोक्रोधसंरंभावः भीमेएनंहंतुंप्रवृ
त्तौद्रौपद्यांचसहसातन्निवारणेप्रवृत्तायांउभयोःसंवारणायाविःकृतचतुर्भुजइति संदिहानस्यसत्वरंकृष्णस्य ५० वधार्हाःवधार्हःमयैवशास्त्रकृता
ब्राह्मणोनहन्तव्यइतिद्याच्चआततायिनमायांतमपिवेदांगपारगं जिघांसंतंजिघांसीयान्नेनत्रह्महाभवेदितिवदतातदुभयमनुशासनंपरिपालय
५१ तवचप्रतिज्ञांपूरयेत्याह प्रियंसात्वयनात्वयायत्प्रतिश्रुतंहननंतच्चसंकुरुमाममसेनस्यद्रौपद्याश्चप्रियंचकुरु महंममतत्रवधेभीमस्यप्रियंन

तत्राहमर्षितोभीमस्यश्रेयान्वधः स्मरतांगतमन्युर्नीत्मनश्चार्थेयोहन्सुप्तान्शिशून्दृष्ट्वा ५१ निशम्यभीमगदितंद्रौपद्याश्चचतुर्भुजस्त्रा
लोक्यवदनंसत्वरंदारुकमाहहसन्निव ५२ श्रीकृष्ण उवाचब्रह्मबन्धुर्नहंतव्यआततायीवधार्हणःमामयैवोभयमाम्नातंपरिपाल्यानुशासनं ५३
कुरुप्रतिश्रुतंसत्यंयत्तत्सांत्वयताप्रियंप्रियंचभीमसेनस्यपांचाल्याश्चममैववच ५४ सूत उवाच अर्जुनःसहसाकृष्णहरेर्हार्दंमथासिना
शिंजहारमूर्द्धन्यंद्विजस्यसहमूर्द्धजैः ५५ विमुच्यरशनावद्धंबालहत्याहतप्रभं तेजसामणिनाहीनंश्रियाविरहितंगतश्री ५६

वति अवधेद्रौपद्याःहयेश्रीकृष्णस्य ५४ हार्दं अभिप्रायंआज्ञायज्ञात्वा नत्यग्रकमुभयंविरुध्यान्न अतोऽयमभिप्रायइतिज्ञात्वाइत्यर्थः ५५ असिनाख
ड्गेन मूर्द्धन्यंमूर्द्धजातंसमूर्द्धजैःसकेशं ५६ मणिनाचहीनंनिरयापयत् निःसारितवान् ५७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४

अनेन श्रीकृष्णेनकर्मसंपादितमित्याह वपनमिति पञ्च पुत्रेतिनिर्हरणादाहार्धनयनं पञ्चाद्भिश्रीभागवतेप्रथमस्कंधेसप्तमोध्यायः ७ अश्वत्थामेकुपिता द्रौणिरस्त्रादक्षापरीक्षितः श्रीकृष्णेनस्तुतिः कुंत्याश्चराजः शोकश्चकीर्त्तनंतेपांडवाःसंपरेतानांभ्रातॄणांमुदकंदातुंसकृष्णाः कृष्णेनसहिताःस्त्रियः पुरस्कृत्याग्रतःकृत्वा तस्मिन्कार्यैस्त्रीपुरःसरत्वविधानात् तानिनीयदत्त्वाहरिपादाब्जरजोभिःपूतायासरित्गंगातस्यांजलेपुनर्ग्रहणादादावपिस्ना

वपनंद्रविणादानंस्नानान्त्रियापरांनथा स्यहिब्रह्मबंधूनांवधोनान्योस्तिदैहिकः ५ पञ्च पुत्रशोकातुराः सर्वेपांडवाःसहकृष्णयास्नानं मृतानांयत्कृत्यंचकुर्विहरणादिकं पञ्चाद्भिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेद्वौणिनिग्रहोनामसप्तमोध्यायः ७ सूतउवाच अथतेसंपरेतानांस्नानामुदकमिच्छतां ददतुस्सकृष्णागंगायांपुरस्कृत्यस्त्रियः १ तेनिनीयोदकंसर्वेविलप्यचशुचःपुनः आप्लुता हरिपादाब्जरजःपूतसरिज्जले २ तत्रासीनंकुरुपतिंधृतराष्ट्रंसहानुजं गांधारीपुत्रशोकार्तांपृथांकृष्णांचमाधवः ३ सांत्वयामासमुनिभिर्हतबन्धून्छुचार्पितान् भूतेषुकालस्यगतिंदर्शयन्प्रतिक्रियां ४ साधयित्वाजातशत्रोः सएज्यंकितवैर्हृतं धातयित्वासनोएज्ञैःकंचस शंसतायुषापांडवानपियाजयित्वाश्वमेधैस्त्रिभिरुत्तमकल्पकैः ५ तद्यशःपावनंदिक्षुशतमन्योरिवातनोत् आमंत्र्यपांडुपुत्रांश्चशैनेयोद्धवसंयु

ताद्रितिग्मयातेस्वकुरुपतियुधिष्ठिरंसहानुजंभीमादिभिःसहितं ३ मुनिभिःसहितः ४ कितवैर्हृतं दुर्योधनादिभिः द्रौपद्याःकचग्रहणादिनासूतनष्टमा युर्येषांतान् ५ यानपित्वेत्यादिभाविकथासंक्षेपः शतमन्योः शतक्रतोरिवाधिशैनेयः शिनेर्नप्तासात्यकिस्तेनचोद्धवेनचसंयुतः ७ ॥ ६६ ॥ ७ ॥ ६६ ॥ ७ ॥ ६६ ॥ ७ ॥ ६६ ॥

रथमास्थितःसन्उत्तरांपरीक्षिन्मातरंआभिमुख्येधावंतीं उपलेभेददर्शचउत्तरांश्रीकृष्णंप्रार्थयतेपाहिपाहीतिद्वाभ्यां अन्यत्सुप्रार्थनायोग्योनास्ती त्याह सत्त्वतः अन्यंअनयंनयरहितंनपश्यामिअत्रलोकेपरस्यांमरणेसुभवति ६ प्रसृतंनयमार्गंवेदयति अभिद्रवति अभिमुखमायाति तप्तमायसंलोहम यंशल्यंयस्यसा अतिकार्ष्ण्यमाहकाममिति कामंयथेष्टं १० यएनमेवेनाति कुपितस्यद्रौणेः अपांडवेपांडवसून्यंदृष्टिंस्वंकर्तुंप्रेरत्नंब्रह्मास्त्रमबुध्य

उत्तरोवाच

गंतुंकृतमतिर्ब्रह्मन्द्वारकांरथमास्थितः उपलेभेनिधावंतीमुत्तरांभयविह्वलां ८ पाहिपाहिमहायोगिन्देवदेवजगत्पते नान्यंत्वदभयंपश्येयत्रमृत्युःपरस्परं ९ अभिद्रवतिमामीशशरस्तप्तायसोविभो कामंदहतुमांनाथमामेगर्भोनिपात्यतां १० सूतउवाच उपधार्यवचस्तस्याभगवान्भक्तवत्सलः अपांडवमिदंकर्तुंद्रौण्यस्त्रमबुध्यत ११ तर्ह्येवाथमुनिश्रेष्ठपांडवाःपंचसायकान् आत्मनोभिमुखान्दीप्तानालक्ष्यास्त्राण्युपादधुः १२ व्यसनंवीक्ष्यतत्तेषामनन्यविषयात्मनां सुदर्शनेनस्वास्त्रेणस्वानांरक्षांव्यधात्प्रभुः १३ अंतःस्थःसर्वभूतानामात्मायोगेश्वरोहरिः स्वमाययाददृशेदुर्मैवेराद्याःकुरुतंतवेति १४ यद्यप्यस्त्रंब्रह्मशिरस्त्वमोघंचाप्रतिक्रियं वैष्णवंतेजआ

ध्यत्ता १५ अस्त्रतएवबहुमुखंनदागतमित्याहानर्हावा १६ ब्रह्मास्त्रंस्वास्त्रानरैरनिवर्त्यंस्वानदुःपरिहरंव्यसनंवीक्ष्य अनन्यविषयआत्मायेषांतेकनि ष्ठानामित्यर्थः १३ वैराद्याः उत्तरायाः अनन्यः सन्गर्भमाहृतवान् यतःआत्माअंतर्यामीयोगेश्वरइतिचहरिस्वमायापिप्रवेशद्यदनार्षमुक्तं कुरूणांतंतवेसंता नाऽपांडवानामपिकुरुवंशनाशादेवमुक्तं १४ अमोघमप्रतिक्रियंचसमशाम्यत्संशांतमासीत १५ ॥ ६६ ॥ ७ ॥ ६६ ॥ ७ ॥ ६६ ॥ ७ ॥ ६६ ॥

एतद्ब्रह्मास्त्रशमनं आश्चर्यमामंस्थाः मामन्यस्था १६ रुक्मया सहा १७ ब्रह्मबन्धनमपनयेन मरुक्रोधिनानुकम्पिष्ठमो कथंनमस्करोषि नन्वेतन्नाह्यं पुरुषेकृतः प्रकृतेः परं तत्कुतः ईश्वरं प्रकृतेरपि नियंतारं अतएव सर्वभूतानामन्तर्बहिश्चपूर्णत्वेनः वस्तितं तथाप्यलक्ष्यं १८ तत्र हेतुमायैवजवनिकातिरस्कारिणी तयाआच्छन्नं अतोहमज्ञानभक्तियोगानभिज्ञाकेवलंनमस्करोमि अधः अक्षंजज्ञानंयस्मात्तन्नमस्यं अक्षपरिच्छिन्नं तत्प्रपंचः मूढदशादेहाभिमानिना पुं

मामंस्थास्तेनदाश्चर्यंसर्वाश्चर्यमयेशुतेयदृदंमायया देवास्तत्रवनिर्हंस्तनः १९ ब्रह्मतेजोविनिर्मुक्तैरात्मजैः सहरुक्मया प्रयाणा भिमुखंरुक्मिणिदमाहएषासती १७ कुन्युवाचानमस्येपुरुषंत्वाधमीश्वरंप्रकृतेः परं अलक्ष्यंसर्वभूतानामन्तर्बहिरवस्थितं १८ मा यायाजवनिकाछन्नमज्ञाधोक्षजमव्ययं नलक्ष्यसेमूढदृशानटोनाट्यधरोयथा १९ तथापरमहंसानांमुनीनामममलात्मनां भक्तियोग विधानार्थंकथंपश्येमहिस्त्रियः २० रुक्मायवासुदेवायदेवकीनन्दनायच नन्दगोपकुमारायगोविन्दायनमोनमः २१ नमः पंकज नाभायनमः पंकजमालिनेनमः पंकजनेत्रायनमस्तेपंकजांघ्रये २२

सीत्वनलक्ष्यसे १९ किंच परमहंसानामात्मानात्मविवेकिनांततोमुनीनांमननशीलानामपितन्नाममलात्मनांनिवृत्तरागादीनामपितथात्वेननिजमहि म्नानलक्ष्यसे अतोभक्तियोगंविधातुंस्त्रीत्वयस्त्रियः कथंहिपश्येमह्यंयद्वा परमहंसानामपिभक्तियोगविधानार्थंस्त्रीआत्मारामाणामप्यचिंत्यनिजगुणै राकृष्यभक्तियोगंविधानुकामयतुंअवतीर्णमित्यर्थः २० तत्रज्ञानमज्ञोरशकत्वमुक्त्वापुनः केवलंनमस्करोतिरुक्मायेतिद्वाभ्यां पंकजनाभीयंपं

कजनाभालिनेयंपंकजनेत्रायनमस्तेपंकजांघ्रये २२

तत्कृतोपकारानुस्मरति यथेतिद्वाभ्यां अयमर्थः मातृतोपिमय्यधिकानवप्रीतिः तथाहिहेहृषीकेशयथादेवकीकंसेनरुद्धात्वयाविमोचिताअहं तथैवकिंविमोचितेतिरुक्मामहान्विशेषःउक्तः तंदर्शयति सात्रिचिरंरुद्धासतीतस्मादेवमरुद्विमोचिताश्रुचार्पिताचसतीनचतस्याः पुत्राःरक्षिताः अस्ति चान्योनाथस्तस्याः अहंतुविषद्गणात् तत्रापिमुहुःशीघ्रंचसात्मनात्वत्वमेवचनाथेनेति २२ विषद्गणानेवदर्शयति विषाड्डीमस्यविषमोदक दानात् महाग्नेर्जतुगृहदाहात् पुरुषादाहिडंवादयोगक्षसालेपांदर्शनात् असत्सभायाः द्यूतस्थानात् अभितोरक्षिताआसन्अभवान २४ यत्

यथाहृषीकेशबलेनदेवकीकंसेनरुद्धातिचिरंश्रुचार्पिता विमोचिताहंचसहात्मजाविभोत्वयैवनाथेनमुहुर्विपद्गणात् २२ विषान्म हाग्नेःपुरुषादृदर्शनादसत्सभायावनवासकृच्छ्रतः मधेमधेनेकमहारथास्त्रतोद्रौण्यस्त्रतश्चात्महरेरिरक्षिताः २४ विपदःसंतुनःशश्वत तत्रतत्रजगद्गुरो भवतोदर्शनंयत्स्यादपुनर्भवदर्शनं २५ जन्मैश्वर्यश्रुतश्रीभिरेधमानमदः पुमान् नैवार्हत्यभिधातुंवैत्वामकिंचनगोच रं २६ नमोकिंचनवित्तायनिवृत्तगुणवृत्तये आत्मारामायशांतायकैवल्यपतयेनमः २७

यासुविपत्सुकीदृशंदर्शनंनास्तिपुनर्भवदर्शनंयस्मात् २५ संपदस्तुश्रेयःपरिपंथिन्यइत्याह जन्मसत्कुलेजनमादिभिरेधमानोमदोयस्यसः अभि धातुंश्रीगोविंदश्रीकृष्णेतिवक्तुमपि अकिंचनानांगोचरंविषयभूतं २६ प्रसृतमनोरथपूरणायप्रणमति अकिंचनाभक्ताएववित्तंसर्वस्वंयस्यत स्मै ततःकिं निवृत्तागुणवृत्तयोधर्मार्थकामविषयायस्मात्तस्मै कुतः आत्मारामायतत्कुतः शांतायरागादिरहिताय किंचकैवल्यपतयेकैवल्यंदातुंसम

ननुदेवकीपुत्रंमांकथमेवंस्तौषितत्राह मन्येत्वांकालंनतुदेवकीपुत्रं तत्रहेतवः ईशानंनियंतारं अनादिनिधनंआद्यंतशून्यंविभुंप्रभुंसमंयथाभवति तथासर्वत्रचरंतं ननुपार्थसारथेः कथंममसाम्यंतत्राह यद्यतःत्वत्तोनिमित्तभूतात्भूतानामेवमिथः कलिः कलहोभवतिनतुस्वतस्त्वयिवैषम्यं १८ ननुनिग्रहानुग्रहरूपंमयिप्रसिद्धंवैषम्यंअतआह नवेदेति नृणांविडंबनंअनुकरणमीहमानस्यकुर्वतःयस्मिंस्त्वयिविषमामतिर्निग्रहानुग्रहरूपा भवति १९ अजस्यजन्मअकर्त्तुःकर्म्मतिर्य्यक्षुवराहादिरूपेणनृषुरामादिरूपेणऋषिषुवामनादिरूपेणयादस्सुमत्स्यादिरूपेण ३० नरविडंब

मन्येत्वांकालमीशानमनादिनिधनंविभुं समंचरंतंसर्वत्रभूतानांयन्मिथःकलिः १८ नवेदकश्चिद्भगवंश्चिकीर्षितंतवेहमानस्यनृणां विडंबनं नयस्यकश्चिद्दयितोस्तिकर्हिचिद्द्वेष्यश्चयस्मिन्विषमामतिर्नृणां १९ जन्मकर्मचविश्वात्मन्नजस्याकर्त्तुरात्मनः तिर्यङ्नृषिषु पादःसुतदत्यंतविडंबनं ३० गोप्याददेत्वयिकृतागसिदामयावद्यातेदशाश्रुकलिलांजनसंभ्रमाक्षं वक्त्रंनिनीयभयभावनयास्थितस्य सामांविमोहयतिभीरपियद्बिभेति ३१ केचिदाहुरजंजातंपुण्यश्लोकस्यकीर्तये यदोप्रियस्यान्ववायेमलयस्येवचन्दनं ३१

नमत्याश्चर्यमित्याह गोपीयशोदात्वयिकृतागसिदधिभांडस्फोटनंकृतवतियावत्दामरज्जुंआददेजग्राहतावत्तक्षणमेवपातेदशाअवस्थासामांवि मोहयति किंभूतस्यअश्रुभिःकलिलंव्याप्तिश्रंअंजनंययोस्तेचतेसंभ्रमेव्याकुलेअक्षिणीयस्मिन्तद्वक्त्रंनिनीयअधःकृत्वाताडयिष्यतीतिभयस्यभा वनयास्थितस्य यत्यतःत्वत्तःभीरपिस्वयंबिभेतितस्यतेदशा ३१ अतएवजगन्मोहनतयादुर्ज्ञेयत्वात्तवजन्मादिबहुधावर्णयतीत्याह केचिदितिच

तुर्भिःपुण्यश्लोकस्यप्रियस्ययुधिष्ठिरस्यकीर्त्तयेयदोरेव कीर्त्तयेतिवा मलयस्यकीर्त्तयेवशेवाचंदन ३१

तथावसुदेवस्यभार्यायांदेवक्यांअजएवत्वमभ्यगात्पुत्रत्वमितिशेषःप्रथमपुरुषस्त्वार्षः अर्भत्वमितिपाठःसुगमः ताभ्यामेवपूर्वंसुतपःपृ श्निरूपाभ्यांयाचितःसन्अर्भत्वंगतःक्षेमाय ३३ आत्मभुवेतिब्रह्मप्रार्थनस्यप्राधान्यविवक्षया ३४ मतांतरंपरमानंदस्वरूपाज्ञानमवि द्याततोदेहाद्यभिमानात्कामःततः कर्म्माणितैःक्लिश्यमानानांतन्निवृत्तयेश्रवणाद्यर्हाणिकर्माणिकरिष्यन् ३५ अस्यपक्षस्यसिद्धांतता

अपरेवसुदेवस्यदेवक्यांयाचितोभ्यगात् अजस्त्वमस्यक्षेमायवधायचसुरद्विषां ३३ भारावतरणायान्येभुवोनावइवोदधौ सीदंत्याभूरिभारेणजातोह्यात्मभुवार्थितः ३४ भवेस्मिन्क्लिश्यमानानामविद्याकामकर्म्मभिः श्रवणस्मरणार्हाणिकरिष्यन्निति केचन ३५ शृण्वंतिगायंतिगृणंत्यभीक्ष्णशःस्मरंतिनंदंतितवेहितंजनाः तएवपश्यंत्यचिरेणतावकंभवप्रवाहोपरमंप दांबुजं ३६ अप्यद्यनस्त्वंस्वकृतेहितप्रभोजिहाससिस्वित्सुहृदोनुजीविनः येषांनचान्यद्भवतःपदांबुजात्परायणंराजसुयो जितांहसां ३७

मभिप्रेत्यश्रवणादिफलमाह शृण्वंतीति नंदंति अन्यैःकीर्त्यमानमभिनंदंतियेजनाईहितंचरितंतावकंत्वदीयंपदांबुजंतएवपश्यंत्ये वअचिरेणैवेतिचसर्वत्रावधारणं कीदृशंभवप्रवाहस्यजन्मपरंपरायाउपरमोयस्मिन्तत् ३६ इदानींतवास्मत्परित्यागोऽनुचितइत्या शयेनाह अयीतिचतुर्भिः हेप्रभोसुहृदोनुजीविनश्चनोद्यअपिस्वित्किंस्वित्त्वंजिहाससि येषामस्माकमन्यत्परायणंनैवास्ति कुतः राजसुयोजितमंहोदुःखयैस्तेषां स्वानांकृतमीहितमपेक्षितंयेनतस्यसंबोधनंविसर्गांतपाठेत्वंपदविशेषणं ३७

ननुतवबंधवोपादवाःपांडवाःशूराःसमर्थाश्चतत्किंकार्यंएवंमायसेअतआह केवयमिति यर्हिभवतोऽदर्शनंयदात्वमन्यान्नपश्यसि तदानात्मावित्यात्मारूपेणाद्धावयदुभिःसहिताःपांडवानामकेवयंनकेपि अनिनुद्धादयर्थः हृषीकाणामीशिनुर्जावस्यादर्शनेयथानकिंचिन्नामचरूपंचनद्वन् ३९ किंच यथेदानींसमस्यात्यामूभिःखेरसाधारणैर्वृत्रांकुशादिभिर्लक्षणैर्विलक्षितैश्चिह्नितैस्त्वत्पदैरंकितानासतीभाति नत्रतदात्वयिनिर्गतेसतिनशोभिष्यते ३९ अपिच व्रजेजनपदादेशाःपद्भ्यांसुसमृद्धाःसंतः ४० गमनेपांडवानामकुशलं आगमनेचयादवानामित्युभयतोव्याकु

केवयंनामरूपाभ्यांयदुभिःसहपांडवाः भवतोदर्शनंयर्हिहृषीकाणामिवेशितुः ३८ नेयंशोभिष्यतेतत्रयथेदानींगदाधरैस्त्वत्पदैरंकिताभाति स्वलक्षणाविलक्षितैः ३९ व्रजेजनपदाःपद्भ्यांसुपक्वौषधिवीरुधः वनाद्रिनद्यदन्वन्तोद्यौर्धनेनेवलक्षितैः ४० अथविष्णोश्चिष्णात्मन्विश्व मूर्त्तेस्वकेषुमे स्नेहपाशमिमंछिंधिदृढंपांडुषुवृष्णिषु ४१ त्वयिमेनन्यविषयामतिर्मधुपतेःसकृत् रतिमुद्वहतादद्धागंगेवौघमुदन्वति ४२ श्रीकृष्णकृष्णसखवृष्ण्यृषभावनिध्रुग्राजन्यवंशदहनानपवर्गवीर्य्य गोविंदगोद्विजसुरार्त्तिहरावतारयोगेश्वराखिलगुरोभगवन्नमस्ते ४३

स्वचित्तासनीतेषु स्नेहनिवृत्तिंप्रार्थयते अथेति विष्णोरिशात्मसंबोधनतिस्नेहच्छेदेसामर्थ्यख्यापनायदृढंसंतं ४१ ततःकिमतआह अनन्यविषयास मेमतिःरतिमुद्वहतान्न अनवच्छिन्नांप्रीतिंकरोत्वित्यर्थः औघंपूरं यथागंगाप्रतिबंधनगतिएवंमयवदुधासंबोधयति कृष्णसखअर्जुनस्यसख वृष्णीनांऋषभश्रेष्ठ अवनेर्भूमेर्दुस्तीतियेराजन्यास्तेषांवंशंदहन एवमप्यनपवर्गवीर्यअक्षीणप्रभाव गोविंदब्राह्मणकामधेन्वैश्वर्यगोद्विजसुराणांअ

✕ मतिरपिविघ्नानागणाधिपतिभावः ४२॥ स्वंमय्यर्प्यपुनःप्रणमति हेकृष्णेतिनमःउपकारानु

कलानिमधुरणिपदानियेषुनैर्वाक्यैःपरिणतोऽखिलउदयोमहिमायस्यसःगुरुनाविष्यस्मात्परिणतेतिवक्तव्येदीर्घः छन्दोनुरोधेन मंदस्मीषत्तस्य हासएवमाया वक्ष्यतिहि हासोननोन्मादकरीचमायेति ४४ त्वयिमेनन्यविषयामतिरितियत्प्रार्थितंतद्दृढमित्यंगीकृत्यरथस्थानाद्गजाह्वयमागत्य पश्चात्तांचान्याश्चसुभद्राप्रमुखाःस्त्रियःउपामंत्र्यानुज्ञाप्यस्वपुरंयास्यन् एतायुधिष्ठिरेणप्रेम्णाऽत्रैवकंचित्कालंनिवसेतिसंप्रार्थ्यनिवारितः ४५ अथभीष्मनिर्याणोत्सवंवक्तुंमुचितामुपोद्घातकथांप्रस्तौति व्यासाद्यैःप्रबोधितोपिशुचाव्याप्तःसन्नाबुध्यतविवेकंनप्राप कुतः ईश्वरेहायाज्ञैः

श्रीसूतउवाच एवयेशंकलपदैःपरिणताखिलोदयः मंदंजहासवैकुंठोमोहयन्निवमायया ४४ तांबाढमित्युपामंत्र्यप्रविश्यग जसाहूयं स्त्रियश्चस्वपुरंयास्यन्प्रेम्णैतान्यनिवारितः ४५ व्यासाद्यैरीश्वरेहाज्ञैःकृत्स्नेनाद्धुतकर्म्मणा प्रबोधितोपितेहासैर्नाबुध्यत शुचार्पितः ४६ आहैनाधर्मसुतक्षत्रियसुहृद्वधं प्राक्तनेनात्मनाविप्रस्नेहमोहवशंगतः ४७

स्वप्नकभीष्मनिर्याणमहोत्सवायैनांसहकुरुक्षेत्रंगंतव्यंतत्रतन्मुखेनैवायंप्रबोधनीयइतिईश्वरएवनिप्रायःकार्य्यद्वयविधायकस्तमजानाद्धिरित्यर्थः श्रीकृष्णेनापिप्रबोधितोनाबुध्यत तत्रहेतुःअद्भुतकर्मणेति यथाकुरुपांडवसंधानार्थंगतोपिप्रबोधितंवस्तुपिविग्रहमेवदृढीकृतवान्एवमत्रापिप्र बोधनैयत्नबोधमेवदृढीचकारेत्यर्थः ४६ अबोधमेवप्रपंचयति-आहेतिषड्भिः प्राक्तनेनाविवेकव्याप्तेनआत्मनाचित्तेन ४७

पारक्यस्य अस्मज्जालोद्वाहारस्यदेहस्यार्थेमेमयाअक्षौहिणीःअक्षौहिणीःअक्षौहिण्यः अक्षौहिणीप्रमाणंतुव्यासेनोक्तं अक्षौहिणीप्रसंख्यातारथानां द्विजसत्तमाः संख्यागणनतत्त्वज्ञैःसहस्राण्येकविंशतिः शतान्युपरिचैवाशैतथाभूयश्चसप्ततिः गजानांतुप्रसंख्यानमेतदेवप्रकीर्त्तितं त्रीणंशतसहस्रंतुसहस्राणिनवैवतु नराणामपिपंचाशत्शतानित्रीणिचैवहि पंचषष्टिसहस्राणितथाश्वानांशतानिच दशोत्तराणिषट्प्राहुःसंख्यतत्त्वविदोजनाः एतामक्षौहिणीप्राहुर्यथावद्विद्वसंख्ययेति ४८ सुहृदःसंबंधिनः मित्राणिसख्युःपितरःपित्र्याः ४९ द्विषांवधः एनःपापंनभवति

अहोमेपश्यताज्ञानंहृदिरूढंदुरात्मनः पारक्यस्यैवदेहस्यवह्वीर्मेक्षौहिणीहताः ४८ बालद्विजसुहृन्मित्रपित्रभ्रातृगुरुद्रुहः न मेस्यान्निरयान्मोक्षोह्यपिवर्षायुतायुतैः ४९ नैनोरात्रःप्रजानर्त्तुर्दैर्म्मयुद्धेवधोद्विषां इतिमेनतुवैधायकल्पतेशासनंवचः ५० स्त्रीणांमद्धतबंधूनांद्रोहोयोसाविहोत्थितः कर्म्मनिर्हरमेधीयैर्न्नाहंकल्योव्यपोहितुं ५१

इतियत्शासनंक्षिक्षारूपंवचः कुतोनकल्पते यतस्तद्वचः प्रजानर्त्तुरेव अयंभावः स्वप्रजानामन्यतोवाधेप्रशक्तेतद्वधोऽनुज्ञातःदुर्योधनेनप्रजापारक्षमाणायांमयाकेवलंअन्यलोभेनैवहतास्तान्पापमेवेदमिति ५० युद्धेयुंसांवधोभवतुनामधर्म्मः स्त्रीणांतुमयाहतानांबंधवोयासांतासांयोसौद्रोहोऽनुद्रिह्योऽप्युत्थितःतंव्यपोहितुंअपाकर्त्तुंकल्यःसमर्थोनाहंगरहमेधीयैर्गर्हाश्रमविहितैः ५१

ननुचसर्वंपापक्षानंसंतरतिनरतिंत्रह्महत्यांयोश्वमेधेनयजतेयउनैनमेवंवेदेतिश्रुतेः पापमश्वमेधेननश्येदेवेत्याशंक्याविवेकविज्रंभितंहेतुवादमाश्रित्यनिरूकरोति यथाघनपंकेनपंकांभोनमज्यतेयथावासुरालेशकृतमद्यविच्यवह्यासुरयानमज्जते तथैवभ्रूनहत्यामेकांप्रमादतोज्ञानंबुद्धिपूर्वहिंसाप्रायैर्यज्ञैर्मार्ष्टुंशोधयितुंनार्हतीति ५१ इतिप्रथमेष्टमोध्यायः युधिष्ठिरायभीष्मेणसर्वधर्मनिरूपणं कृत्स्नसुनिश्चमुक्त्वाश्वमेधेनस्यवर्णं

यथापंकेनपंकांभःसुरयावासुराकृतं भ्रूनहत्यांतथैवैकांनयज्ञैर्मार्ष्टुमर्हति ५२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेयुधिष्ठिरानुतापोनामाष्टमोध्यायः ८ सूतउवाच इतिभीतःप्रजाद्रोहात्सर्वधर्म्मविवित्सया ततोविनशनंप्रागाद्यत्रदेवव्रतोपतत् १ तदातेभ्यानरःसर्वेसदस्येःस्वर्णमूषिभैः अन्वगच्छन्नरव्याघ्रैर्विप्रायासधौम्यादयस्तथा २ भगवानपिविप्रर्षेरथेनसधनंजयः सतैर्यौधैवृतःकुवेरइवगुह्यकैः ३ दद्दृशेनियतिंतेभ्यौदिवश्रुतमिवामरं प्रणेमुःपांडवाभीष्मंसानुगाःसहचक्रिणः ४ तत्रब्रह्मर्षयःसर्वेदेवर्षयश्चसत्तमः राजर्षयश्चतत्रासन्द्रष्टुंभरतपुंगवं ५ पर्वतोनारदोधौम्योभगवान्बादरायणः बृहदश्वोभरद्वाजःसशिष्योरेणुकात्मजः ६ वसिष्ठइन्द्रप्रमदस्त्रितोगृत्समदोसितः कक्षीवान्गौतमोत्रिश्चकौशिकोथसुदर्शनः ७

ते यदर्थंतत्त्वविवेकःकृत्स्नेनसंवर्द्धितःतद्दर्शयति इतीति सर्वेषांघधर्माणांविवित्सयावेदितुमिच्छया विनशनंकुरुक्षेत्रंदेवव्रतोभीष्मः १ संतःश्रेष्ठाअन्वायेषुतैरथैः १ २ ४ तत्रनरातत्रासन्नृक्षणमेवागतास्त्यर्थः भरतपुंगवंभीष्मं ५ रेणुकासुतःपरशुरामः ६ ७

ब्रह्मणः सुकः आंगिरसो वृहस्पतिः ८ वसूत्तमो मीमांसः ९ हृदि स्थं संतं पुरतः स्थासीनं पूजयामास १० उपासीनान् समीपेऽवस्थितान् प्रश्रयो विनयः प्रेमस्नेहः ताभ्यां संगतान् उपसन्नान् पादांतरेतां स्थामवनतान् अभ्याचष्ट अभ्यभाषत अनुरागास्रैः स्नेहाश्रुभिरधीभूतेन चक्षुषा उपलक्षितः दृष्टश्चेति वा ११ अभिभाषणमाह अहो इत्येकादशभिः हे धर्मनन्दनाः क्लिष्टं यथा भवत्येवं नो वितुं नार्हथ यूयमिति यत् एतद्धोक्तं जुगुप्सितं

अन्येचमुनयोब्रह्मन् ब्रह्मणाद्याः मलाः शिष्यैरुपेता आजग्मुः कश्यपांगिरसादयः ८ तान् समेतान् महाभागान् उपलभ्य वसूत्तमः पूजयामास धर्मज्ञो देशकालविभागवित् ९ कृष्णे चतत्प्रभावज्ञ आसीनं जगदीश्वरं हृदि स्थं पूजयामास मायया उपात्तविग्रहं १० पांडुपुत्रानुपासीनान् प्रश्रयप्रेमसंगतान् अभ्याचष्टानुरागास्रैरधीभूतेन चक्षुषा ११ अहो कष्टमहो न्याय्यं यद्यूयं धर्मनंदनाः जीवितुं नार्हथ क्लिष्टं विप्रधर्माश्रुताश्रयाः १२ संस्थितेऽतिरथे पांडौ पृथा बालप्रजावधूः पुष्मत्कृते बहून् क्लेशान् प्राप्तानेकवतीमुहुः १३ सर्वं कालकृतं मन्ये भवतां चैव यत्प्रियं सकलोयद्वृशेलोकोवायोऽविद्यनावलिः १४ यत्र धर्मसुतो राजा गदापाणिरहं कोद्रः कृष्णोऽस्त्री सत्तेविप्रधर्मा

अहो अन्याय्यं चैतत् पतेऽप्ययं विप्रधर्मोऽच्युतश्चाश्रयो येषांते १२ किंच संस्थितेऽमृतेबालाः प्रजाः पुत्राः यस्याः सावधूश्चेति देन्यं दर्शितं लोकान्यपत्यानितद्धतीत्यपत्यैः सहक्लेशान् प्राप्तेत्यर्थः १३ कालकृतत्वेन शोकं वारयति सर्वमिति द्वाभ्यां भवतामपि यद्वृश्येयस्यवशवर्त्ती १४ अहो दुर्घटघटनापटुः कालइत्याह यत्रेति कृष्णोऽर्जुनः अस्त्रीधन्वी तन्नापिविपन् पुण्यशरीरवलाच्चैपुण्यशस्त्रदेवसंपन्नावपीत्यर्थः १५

ननुकृष्णंकथंकालोतिक्रमेदित्यपेक्षायामाह नत्वयमश्रीकृष्णस्तेसंगुल्यानिर्हिश्रतिविधित्सितंकर्तुमिष्टं यस्यविधित्सितस्यनिज्ञाशया १६ इदंसुखादिदैवतंत्रेईश्वराधीनंव्यवस्यनिश्चित्य तस्येश्वरस्यानुविहितः अनुवर्त्तीसन् कर्तरिक्तः हेनाथकुलपरंपरागतस्वामिन् प्रभोसमर्थ अनाथाः प्रजाः पाहि १७ अनुविधेयः परमेश्वरज्ञश्रीकृष्णएवेत्याह एषएवभगवान्सर्वेश्वरः यतआद्यःपुमान्तत्त्वंयतोनारायणः साक्षात् १८ तदुपपादयति अथेति अनुभावंप्रभावं १९ त्वमज्ञानाद्यमेवंमन्यसेमानुलेयंदेवक्याःसुतंप्रियंप्रीतिविषयंमित्रंप्रीतिकर्तारंसुहृत्तमंउपकारानपेक्षोपकारकं

नत्वयमकर्हिचिद्राजन्पुमान्वेदविधित्सितं यद्विनिद्रासयायुन्नामुह्यंतेकवयोपिहि १६ तस्मादिदंदैवतंत्रंव्यवस्यभरतर्षभ तस्यानुविहितोनाथानोथयाहिप्रजाःप्रभो १७ एषवैभगवान्साक्षादाद्योनारायणः पुमान् मोहयन्मायया लोकंगूढश्चरतिवृष्णिषु १८ अस्यानुभावंभगवान्वेदगुह्यतमंशिवः देवर्षिर्नारदः साक्षाद्भगवान्कपिलोनृप १९ यंमन्यसेमानुलेयंप्रियंमित्रंसुहृत्तमं अकरोः सचिवंदूतं सौहृदादथसारथिं २० सर्वात्मनः समदृशो ह्यद्वयस्यानहंकृतेः तत्कृतंमतिवैषम्यंनिरवद्यस्यनक्वचित् २१ नथाप्येकांतभक्तेषुयश्च भूपानुकंपितं यन्मेसूत्स्यजनतः साक्षात्कृष्णोदृशंगतः २२ मन्नावेशयमनोयस्मिन्वाचापन्नामकीर्तयन् त्यजन्कलेवरंयोगीमुच्यते

रथंच सौहृदाद्विश्वासात् अकरोः कृतवानसि सचिवंमंत्रिणं २० नन्वीश्वरश्चेत्कथंनीचेसारथ्यादौप्रवृत्तःतत्राह सर्वेति तत्कृतंनीचोच्चकर्मकृतंमम योग्यमयोग्यमितिमनोवैषम्यंक्वचिदपिनास्ति कुतःनिरवद्यस्यगुणादिशून्यस्य तत्कृतः अनहंकृतेः तच्चकुतः अद्वयस्य तदपिकुतः समदृशः तत्रापिहेतुः सर्वेषामात्मनः यद्येवंचाहेतुहेतुमद्भावः २१ तथापिसमत्वेपिहेभूपत्वनुकंपितं अनुकंपां २२ इदानींस्वदेहत्यागपर्यंतंश्रीकृष्णस्यावस्थानंप्रार्थय

सदेवेति यावदिति विलंबं द्योतयति अहं हि नो मित्यज्ञामीति स्वातंत्र्यं दर्शयति नात्मलेन ज्ञातं प्रसन्नहासेन अरुणलोचनाभ्यां च उल्लसदुचिरं मुखांबुजं यस्य ध्यानस्य पंथाः विषयः योगैश्चिंत्यते केवलं सोऽग्रतः स्थितः सन् मां प्रतीक्षतो मित्यर्थः १४ तत्सानुकंपं वाक्यमाकर्ण्य १५ पुरुषस्वभावेन विहितान् नरजातिसाधारणान् वर्णधर्मान् सेतिहासेतिहासपुराणेन चयः यथावर्णं वर्णधर्मान् यथाश्रमं आश्रमधर्मांश्च वैराग्यरागाभ्यां उपाधिभ्यां कर्मेणा स्मात्तं उभयं निवृत्तिप्रवृत्तिरूपं लक्षणं येषां तान् १६ पुनस्तथैव विशेषमाह दानेति मोक्षधर्मान् शमदमादीन् भगवद्धर्मान् हरितोषणान् द्वादशादिनिष्ठ

सदेवदेवो भगवान् प्रतीक्षतां कलेवरं यावदिदं हिनोम्यहं प्रसन्नहासारुणलोचनोल्लसन्मुखांबुजो ध्यानपथश्चतुर्भुजः १४ सूत उवाच
युधिष्ठिरस्तदाकर्ण्य शयानं शरपंजरे अपृच्छद्विविधान् धर्मान् नृणां चानुस्मरन् मुनेः १५ पुरुषस्वभावविहितान् यथावर्णं यथाश्रमं वैराग्यरागोपाधिभ्यामाम्नातोभयलक्षणान् १६ दानधर्मान् राजधर्मान् मोक्षधर्मांश्च भागशः स्त्रीधर्मान् भगवद्धर्मान् समासव्यासयोगतः १७ धर्मार्थकाममोक्षांश्च सहोपायान् यथामुने नानाख्यानेतिहासेषु वर्णयामास तत्त्ववित् १८ धर्मं प्रवदतस्तस्य सर्वास्ताः शरतो गमन् पञ्चचत्वारिंशदहोरात्रा योगेनाच्छिन्नमन्योर्बिभ्रतस्तनूरुहाः १९ तदोपसंहृत्य गिरः सहस्रणीर्विमुक्तसंगमनसं यतं पुरः हरौ सुनिर्भरं व्यधात्समाधिमात्मसंश्रयं पविस्तरैर्नवैर्वयोगुणोपपादितैस्ततः ततोऽभ्यां २७ धर्मादीन् श्रयथाधिकारं प्रतिनियतोपायसहितान् यथायथावत् नानाख्यानेषु पेरितिहासैः तेषु यथासंततमवर्णयामासेति २८ छंदेनेच्छामात्रेण सूर्यस्य २९ सहस्रणीर्युद्धसमीपस्थान् सहस्रांशुर्नयतिप्राप्नोतीति सहस्रणीर्भीष्मः सहस्रणीरिति पाठे सहस्रार्थवनीर्गिरः सर्वतोपीतोपरोपणतस्मिन् अमीलितदृगेवमनोयधारयत् ३० ॥ ॥ छ ॥ ॥

अनयैवविभुद्धयाधारणयाहतंअक्षुभंयस्यसः तथाश्रीकृष्णएवदृष्टयाकृपादृष्टैवगतआयुधश्रमोयस्यसः अतएवनिवृत्तःसर्वेन्द्रियवृत्तिर्नोविभ्रमः विविधभ्रमणंयस्मात्सः जन्यदेहं ३१ परमफलरूपीश्रीकृष्णेरतिंप्रार्थयितुंप्रथमंस्वकृतमर्घ्यति इतिमतीति इतिनानाधर्मीयपायैर्मतिमनोधारणालक्षणा उपकल्पितासमर्पिता क सात्वतांपुंगवेश्रेष्ठेभगवति वित्तस्थानिःकामाश्चित्तस्थेतिवा छेदः अवितरेत्यर्थः विगतोभूमायस्मात्तस्मिन्यमपेक्ष्यान्यत्रमहत्त्वंनास्तीत्यर्थः तदेवपरमैश्वर्यमाह स्वसुखंस्वस्वरूपभूतंपरमानन्दंउपगतेप्राप्त

विभुद्धयाधारणयाहतमक्षुभंसदीक्षयैवाभुगनायुधश्रमः निवृत्तसर्वेन्द्रियवृत्तिविभ्रममुषावजन्यंविसृजन्नजन्मनार्हणं ३१
भीष्मउवाच इतिमतिरुपकल्पितावितृष्णाभगवतिसात्वतपुंगवेविभूम्नि ३२ स्वसुखमुपगते क्वचिद्विहर्तुं प्रकृतिमुपेयुषि
यद्भवप्रवाहः ३३ त्रिभुवनकमनंतमालवर्ष्मरविकरगौरवराम्बरंदधाने वपुरलककुलावृताननाब्जंविजयसखेरतिरस्तुमे
नवद्या ३४

वत्सेवक्वचित्क्रीडार्थंविहर्तुंकीडोपिनुप्रकृतिंउपेयुषिस्वीकृतवति ननुस्वरूपप्रतिरोधानेनजीववत्संसारंतंअभिप्रेत्यार्थः विहर्तुमितियदुक्तंतत्प्रपंचयति यतःप्रकृतेर्भवप्रवाहःसृष्टिपरंपराभवति ३३ इदानींकृष्णमूर्तिवर्णयन्नरतिंप्रार्थयते त्रिभुवनकमनंत्रैलोक्यामेकमेवकमनीयंयत्तद्वपुर्दधानेरतिप्रेप्सुकथंभूतेवपुषिमालवन्नीलोवर्णोयस्यतत्तथा प्रातःकालीनाएवःकणइवस्वतएवगौरेधौतेवरेनिर्मलेचांवरेयस्मिन्तत् अलककुलैरुपशोभितानना ब्जंयस्मिन्तत् विजयसखेरर्जुनस्यार्थसारथौ अनवद्याअहेतुकीफलाप्तिसन्निरहंतारतिरस्तु ३३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥

विजय सखिल्लनेवानुवर्णयन्नरतिंप्रार्थयते युधियुद्धेनुरगाणांखुररजासुरगरजःतेनविधूम्राध्वसरालेचनेविधंचः इतस्ततश्चलंतः कचाः कुंतलाः तैर्लुलितंविकीर्णंश्रमवारिसेदविंदुरूपंतेनमंडितंवात्सल्यघोनकेनालंकृतंआस्यंयस्यतस्मिन् श्रीकृष्णेममात्मनोऽसुरमतामित्यर्थः पुनः किंभूतैर्मदोद्भिन्नैर्मीलितैर्नीलैः शरैर्विनिद्यमानस्वकूपयंतस्मिन् शरैरेवविलसत् नुद्यकवचेयस्मिन् ३४ किंच सपदीति सेनयोरुभयोर्मध्येरथंस्थापयमे युत पावदेनान्निरीक्ष्येहंयोद्धुकामानवस्थितानिति सखुरर्जुनस्यवचोनिशम्यसपदितक्षणमेवस्वपरबलयोः सैन्ययोर्मध्येस्थितेपार्थे

युधिनुरगरजोविधूम्रविधवकचचुलितश्रमवार्यलंकृतास्ये ममनिशितशरैर्विनिद्यमानस्वविविलसत्कवचेऽसुकरस्मआत्मा ३४
सपदिसखिवचोनिशम्यमध्येनिजपरयोर्बलयोरथंनिवेश्य स्थितवतिपरसैनिकायुरक्षणाहृतवतिपार्थसारथेरतिर्मामास्तु ३५ व्यवहितपृतनामुखंनिरीक्ष्यस्वजनवधाद्विमुखस्यदोषबुद्ध्या कुमतिमहरदात्मविद्यायाश्चरणरतिः परमस्यतस्यमेऽस्तु ३६

सखेरतिरस्तु तत्रस्थित्वाकृतंसर्वंदर्शयति परस्परहुर्योधनस्यसैनिकानामायुःअक्षणाकालदृष्ट्याहृतवति असौभीष्मःअसौद्रोणःअसोकर्णःइति तत्तत्प्रदर्शनव्याजेनहृषीकेशवसर्वेषामायुरक्ष्यार्जुनस्यजयंकृतवतीति ३५ नकेवलंअर्जुनस्यसपत्नायुर्हरणेनैवजयमावहन्किंत्वविद्याहरणेनापीत्याह व्यवहितादूरस्थितानायोधनानांमुखमिवमुखंअग्रेस्थितान्भीष्मादीन्निरीक्ष्येत्यर्थः स्वजनवधाद्विमुखस्यनिवृत्तस्य तदुक्तं एवमुक्त्वार्जुनः संख्येरथोपस्थउपाविशत् विसृज्यसशरंचापंशोकसंविग्नमानसः इतिकुमतिं अहंहंतास्मादि कुबुद्धिं ३६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

प्रमनुग्रहान्नमनुग्रहःकृतवानित्याहहत्वा स्वनिगमंअशस्त्रएवाहंसाहाय्यमात्रंकरिष्यामीत्येवंभूतांस्वप्रतिज्ञांहित्वाश्रीकृष्णंशस्त्रंग्राहयिष्यामीत्येवंरूपांमत्प्रतिज्ञामनंसत्यंयथाभवतितथाअधिकोकर्तुंयोरथस्थःसन्नवक्रुतः सहसैवावनीर्णःसन्योध्ययान्अभिमुखमधावत् रभंहेतुंहरिःसिंहइव किंभूतः धृतोरथचरणःचक्रंयेनसः तदाचसंरंभेणामानुष्यनाट्यविस्मृतेरदरस्थसर्वभूतभुवनभारेणप्रतिपदंचलद्भुःचलंतीगौः एथिवीयस्मा

स्वनिगमंमपहायमत्प्रतिज्ञामृतमधिकर्तुमवक्रुतोरथस्थः धृतरथचरणोभ्ययाच्चलद्गुर्हरिरिवहन्तुमिभंगतोन्
रीयः ३७ शितविशिखहतोविशीर्णदंशः क्षततनुपरिक्रुतआततायिनोमे प्रसभमभिससारमद्वधार्थंसभवतुमे
भगवान्गतिर्मुकुंदः ३८

तत्सःतेनैवसंरंभेणाग्रथितंपतितमुत्तरीयंवस्त्रंयस्यसःमुकुंदोमेगतिर्भवतुरत्युत्तरेणान्वयः ३७ एवंमत्प्रतिज्ञांभाष्यमाणमप्यनादृत्यमामेवाभिमुखंधावंतंदृष्ट्वाभीतोमेमित्रंभूयादित्याशयेनाहशितविशिखैर्हतःअतोविशीर्णदंशःविध्वस्तकवचःक्षततनुरुधिरेणपरिक्रुतःव्याप्तःसन्प्रसभंबलाद्धारयंतमर्जुनमप्यतिक्रम्यमद्वधार्थंमभिससारअभिजगाम एवंश्लोकप्रतीत्याअर्जुनयद्यपानीवलक्षितः वसुततसुप्रसादानुग्रहंकृतवान् यन्मद्भक्तेनोक्तवोमाद्यथास्तिमेभगवान्मे

तदेवमन्यायैरपिभृत्यरक्षाव्यग्रेकृष्णेरतिमाशास्ते विजयोर्ज्जुनतस्याथएवकुटुंबंअकृत्यैरपिरक्षणीयोयस्यतस्मिन् आत्तंतोत्रंप्रतोदोयेनतस्मिन्धृता
श्वतेरथानांरश्मयः प्रग्रहास्तिसंतियस्मिन् व्रीह्यादिभ्यश्चेत्यनकारान्तादपिरश्मिशब्दादिनिः तच्छ्रियातयासारथ्याश्चियाईक्षणीयेशोभमाने मुमूर्षोर्म
त्तुमिच्छोः नन्वन्यायवर्त्तिनिकिमितिरतिः प्रार्थ्यतेअतआह भगवति अचिंत्यैश्वर्य्ये तदाह इहयुद्धेहताः सर्वेयंनिरीक्ष्यसरूपंतत्समानरूपंप्राप्ताइतिदि
व्यदृष्ट्यापश्यन्नाह ३९ क्षत्रधर्मेणयुद्ध्यमानाःतत्स्वरूपंप्रापुरित्येतन्नचित्रंयतोमदान्धाअपिप्रापुरित्याह ललितंगतिश्चविलासश्चरासादिःमंजुगत्या

विजयरथकुटुंबआत्ततोत्रेधृतहयरश्मिनितच्छ्रियेक्षणीये भगवतिरतिरस्तुमेमुमूर्षोर्यमिहनिरीक्ष्यहतागतास्वरूपं ३९ ललित
गतिविलासवल्गुहासप्रणयनिरीक्षणकल्पितोरुमानाः कृतमनुकृतवत्यउन्मदांधाःप्रकृतिमगन्किलयस्यगोपवद्धः ४० मुनिग
णनृपवर्य्यसंकुलेन्तःसदसियुधिष्ठिरराजसूयएषां अर्हणमुपपेदईक्षणीयोममदृशिगोचरएषआविरात्मा ४१

दिभिःआत्मीयैस्तदीयैर्वाकल्पितउरुर्मानःपूजायासांताःअतउत्कटेनमदेनांधाविवशाः अतएवतदेकचित्तत्वेनतस्यकृतंकर्म्मगोवर्द्धनोद्धरणादिक
मनुकृतवत्योगोपवध्वोयस्यप्रकृतिंस्वरूपमगन्अगमन्मकारलोपस्त्वार्षः किलप्रसिद्धंतस्मिन्मेरतिरस्त्वितिपूर्वेणैवान्वयः ४० जगत्पूज्यतामनुस्मर
न्नाह मुनिगणैर्नृपवर्य्यैश्चसंकुलेव्याप्तेअंतःसदसिसभामध्येयुधिष्ठिरस्यराजसूये एषांमुनिगणादीनांईक्षणीयःअहोरूपमहोमहिमेत्येवमाश्चर्य्ये
णविलोकनीयःसन् उपपेदेप्रापएषजगतामात्माममदृशिगोचरः दृष्टिविषयःसन्आविःप्रकटोवर्त्ततेअहोमेभाग्यमितिभावः ४१ ॥ ॥ ॥

सोहंकृतार्थोस्मीत्याह तमिमंअजंसम्यगधिगतःप्राप्तोस्मि सम्यक्त्वमाह विधूतभेदमोहः तदर्थंभेदस्यौपाधिकमाह आत्मकल्पितानांस्वयंनिर्मिता
नांशरीरभाजांप्राणिनांहृदिहृदिप्रतिहृदयंधिष्ठितं अधिष्ठायस्थितंअकारलोपस्त्वार्षः नैकधाअनेकधा अधिष्ठानभेदादनेकधाभातमित्यर्थः अ
त्रदृष्टांतः सर्वप्राणिनांदृशंदृशंप्रतिएकमेवार्कमनेकधाप्रतीतमिवेत्यर्थः ४२ मनोवाग्दृष्टिनांवृत्तिभिःपरमात्मनिश्रीकृष्णेअंतरेवलीनःश्वासो

तमिममहमजंशरीरभाजांहृदिहृदिधिष्ठितमात्मकल्पितानां प्रतिदृशमिवनैकधार्कमेकंसमधिगतोस्मिविधूतभेदमोहः ४२
सूतउवाच कृष्णएवंभगवतिमनोवाग्दृष्टिवृत्तिभिः आत्मन्यात्मानमावेश्यसोंतश्वसउपारमत् ४३ संयद्यमानमाज्ञायभीष्मंब्रह्म
णिनिःकले सर्वेबभूवुस्तेतूष्णींवपांसीवदिनात्यये ४४ तत्रदुंदुभयोनेदुर्देवमानववादिताः शशंसुःसाधवोराज्ञांखात्येतुःपुष्प
वृष्टयः ४५ तस्यनिर्हरणादीनिसंपरेतस्यभार्गव युधिष्ठिरःकारयित्वामुहूर्त्तंदुःखितोभवत् ४६ तुष्टुवुर्मुनयोहृष्टाःकृष्णंतद्गुण
नामभिः ततस्तेकृष्णहृदयाःस्वाश्रमान्प्रययुःपुनः ४७ ततोयुधिष्ठिरोगत्वासहकृष्णोगजाह्वयं पितरंसांत्वयामासगांधारींचतपस्वि
नीं ४८ पित्राचानुमतोराजावासुदेवानुमोदितः चकारराज्यंधर्म्मेणपितृपैतामहंविभुः ४९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधे

युधिष्ठिरराज्य[illegible]लाभोनाम नवमोध्यायः ९

यस्यसः ४३ निष्कलेनिरुपाधौसंपद्यमानंमिलितंआज्ञायआलक्ष्य ४४ देवैश्चमानवैश्चवादिताः ४५ राज्ञांमध्येयेसाधवःअनसूयवः ४५ नि
र्हरणादीनिसम्यक्परेतस्यमुक्तस्यापीत्यर्थः ४६ पितरंधृतराष्ट्रंतपस्विनींसंतापवतींराजायुधिष्ठिरः ४७ इतिप्रथमेनवमोध्यायः ९

दशमेकृतकार्य्यस्यहस्तिनापुरतोहरेः स्त्रीभिःसंस्तूयमानस्यवर्णनेद्वारिकागमः राज्यंचकारेत्युक्तंतत्रएष्टव्यंतिहत्येति स्वसुश्चकथंधनेसर्द्धनेतथा यद्वा स्वस्रुश्चक्यापस्यत्संग्रामोयेषांश्रमएवधनादिहरणादातताप्तिनः तानूहत्वा प्रत्यवरुद्धभोजनः बंधुवधदुःखेनसंकुचितभोगः राज्यलाभेन प्राप्तभोगोवा कथंराज्येप्रवृत्तः प्रवृत्तोवानतः किमकार्षीत् १ राज्यप्रवृत्तेः श्रीकृष्णस्यप्रितिंपर्य्यालोच्यप्रवृत्तइत्याशयेनोत्तरमाह वंशंकुरोरोहयित्वापरीक्षिद्भ्रूणोत्तमसंरोह्यश्रंकुरितंकृत्वाकथमूनंवंशंदवाग्निनिर्हृतंवंशएवदवोवनंतस्मादुद्भूतोयःक्रोधरूपोग्निःतेनोनिर्हृतंदग्धंनिजराज्येनिवेशंच २ प्रवृत्तौहेतुमुक्त्वाकि

श्रीनकउवाच हत्वास्वरिक्थस्यधर्मात्मनायुधिष्ठिरोधर्म्मभृतांवरिष्ठः सहानुजैःप्रत्यवरुद्धभोजनः कथंप्रवृत्तःकिमकार्षीन्नृपः १
तं२ सूतउवाच वंशंकुरोर्वंशदवाग्निनिर्हृतंसंरोहयित्वाभवभावनोहरिः निवेशयित्वानिजराज्यईश्वरेयुधिष्ठिरंप्रीतमनाबभूवह २ निशम्य नीपोत्तमधाच्युतोक्तंप्रवृत्तविज्ञानविधूतविभ्रमः शशासगामिन्द्र इवाजिताश्रयः परिध्युपांतामनुजानुवर्त्तितः ३ कामंववर्षपर्ज्जन्यः सर्वकामदुघामही सिषिचुःस्मव्रजानूगावःपयसोधस्वतीर्मुदा ४

मकार्षीदित्यस्योत्तरमाह निशम्येति प्रवृत्तंयद्विज्ञानंपरमेश्वरएवीनंनगन्नस्तंत्रमित्येवंभूतेनविधूतोविभ्रमोऽहंकर्त्रेत्येवंमोहोयस्यसः अनुजैरनुवर्त्तितःसेवितःसन्नजितः श्रीकृष्णएवाश्रयोयस्यसः परिधिःसमुद्रःतत्पर्य्यंतांपृथ्वींपाडुयामास ३ तस्यराज्यमनुवर्णयतिकाममितित्रिभिः महीसर्वकामदोग्ध्रीबभूव व्रजानूगोष्ठानिस्वधस्वतीः ऊधस्वत्यः ऊधःक्षीरंशयःस्तोधसइत्यर्थः सिषिचुः अभ्यषिंचन् ४

अन्वृतुञ्चनावृतौ प आधयोमनोव्यथाः व्याधयोरोगाःक्लेशाःशीतोष्णादिकृताः दैवंचभूतानिचआत्माचहेतवोयेषांआधिदैविकादीनांतेतंतून्नानावन् ६ इदानीद्वारकागमनंनिरूपयितुमाह ऋषिरुवाचेति स्वसुःसुभद्रायाः ७ तंयुधिष्ठिरं ८ युयुत्सुःधृतराष्ट्रद्वैश्यायांजातः गौतमः कृपःयमौ नकुलसहदेवौ ९ अन्याश्चस्त्रियःमत्स्यसुतोऽन्नएतस्याःपुनर्ग्रहणंगर्भरक्षकृष्णविरहेमोहाधिक्यात् यद्वा मत्स्यसुतासत्यवती १० तेषां

नघःसमुद्राःगिरयः सवनस्पतिवीरुधः फलंस्रोषधयः सर्वाःकाममन्वृतुनस्यवै प आधयोव्याधयः क्लेशाः दैवभूतात्महेतवः अ
ज्ञातशत्रावभवन्नंतून्नाणत्रिकर्हिचित् ६ ऋषिरुवाहास्तिनपुरेमासान्कतिपयान्हरिः सुहृदांचविशोकायस्वसुश्चप्रियकाम्यया ७
आमंत्र्यचाभ्यनुज्ञानःपरिष्वज्यानिवादितं आरोहरथंकैस्त्रिरथैरोभिवादितः ८ सुभद्राद्रौपदीकुंतीविराटतनयातथा यं
धारीधृतराष्ट्रस्त्रयुयुत्सुर्गौतमोयमौ ९ दकोदरश्चधौम्यश्चस्त्रियोमत्स्यसुतादयः नसेहिरेविमुह्यंतोविरहंशार्ङ्गधन्वनः १० स
संगान्मुक्तदुःसंगोहानुनोत्सहतेबुधः कीर्त्यमानंयशोयस्यसकृदाकर्ण्यरोचनं ११ तस्मिन्यत्प्रधियः पार्थाः सहेरन्विरहंकथं द
र्शनस्पर्शसंलापशयनाशनभोजनैः १२ सर्वेतेनिमिषैरक्षैस्तमनुद्रुतचेतसः वीक्षंतस्तेहसंवद्धविवेलुस्तत्रतत्रहा १३ ॥ छ ॥

कृष्णविरहासहनंकैमुत्यन्यायेनाह सत्संगादितिद्वाभ्यां सतांसंगद्धेतोर्मुक्तःपुत्रादिविषयोदुःसंगोयेनसः सद्भिः कीर्त्यमानेरुचिकरंयस्ययशःस कृष्णाकर्णसत्संगंयत्कुंतश्चक्रोति ११ दर्शनादिभिरस्मिन्श्रीकृष्णेन्यस्तीअन्यस्ताधीर्यैस्ते १२ अतएवअनिमिषैर्नेत्रैः तमेववीक्ष्यमाणास्त

अगाएन्निर्यातिनिर्गच्छतिसतिश्रोत्रंयाद्धेतोः उत्कलद्ब्राष्पंअश्रूनयंरुधन्नेत्रेधेवसंप्रितवत्यः तत्रहेतुः अमङ्गलंमाभूदित्येनद
र्थं १४ मदंगादयोदशवाद्यनेदाः १५ प्रेमव्रीडास्मितपूर्वकमीक्षणंयासांताः १६ गुणाकानिद्रानस्यादेशःजितनिद्रेर्जुनः १७ व्यजनेचाम
रेजगरहेतुःमधुपतिःश्रीकृष्णः १८ सख्याःश्रीकृष्णेद्वासाम्यमिचारात् किंतुनानुरूपाश्चनेअनुरूपाश्चनिर्गुणास्यपरमानन्दस्यसुखी
भवेत्सादयोनानुरूपागुणात्मनोमानुष्यनाद्यावनारेऽनुरूपाश्चेत्यर्थः १९ सर्वासांश्रुतीनांमनोहरः उपनिषदोपिमूर्त्तिमत्यःसंजल्प

न्यरुधन्नुत्कलद्ब्राष्पमौत्कंठ्याद्देवकीसुते निर्यात्यगारान्नोनद्रमितिस्माद्बांधवस्त्रियः १४ मृदंगशंखभेर्य्यश्चवीणास्यात्रवणोमुखाः घुंघुर्य्यानक्ष
कथंताधानेदुर्दुदुंभयस्तथा १५ प्रासादशिखरारूढाः कुरुनार्योदिदृक्षया वव्रुःकुसुमैःकलेप्रेमव्रीडास्मितेक्षणाः १६ सिताःपतंजनाश्च
हमुक्ताहाममिवभूषितं रत्नदंडंगुडाकेशःप्रियःप्रियतमस्यह १७ उद्धवःसात्यकिश्चैवव्यजनेपरमाद्भुते विकीर्यमाणाःकुसुमैरेजेमधुपतिः
पथि १८ अश्रूयंतशिवःसख्यासत्तनत्रद्विजेरिताः नानुरूपानुरूपाश्चनिर्गुणस्यगुणात्मनः १९ अन्योन्यमासीत्संजल्पउत्तमश्लोकचे
तसां कौरवेन्द्रपुरस्त्रीणांसर्वश्रुतिमनोहरः २० सवैकिलायंपुरुषःपुराननोयएकआसीदविशेषआत्मनि अग्रेगुणेभ्योजगदात्मनीश्वरे
मय्यनन्वितेत्यर्थः १० तत्रतेनःसौन्दर्यातिशयेनविस्मिताभ्यःसखीभ्योन्याःस्त्रियःकथयंतिनात्रविस्मयःकार्यःसाक्षान्नईश्वरत्वादेवेति सवाइतिचतुर्भिः
वैस्मरणेकिलेतिप्रसिद्धाप्रमाणद्योतकः यएकएवाद्वितीयःपुरुषःआसीत्सएवायंश्रीकृष्णःकुत्रासीत् अविशेषेआत्मनिनिःप्रपंचेनिजरूपे कदाअग्रे
गुणेभ्यःगुणक्षोभात्पूर्वं तथानिशिप्रलयेचनत्सलक्षणंजगन्मात्मनिजीवेनिमीलितात्मनिनिमीलितात्मन्निलुप्तसप्रपंचंतदज्ञानःवेकवचनं ईश्वरेली

नदेवंसृष्टेरौप्रलयानंतरंचनिःप्रपंचावस्थानमुक्त्वासृष्टिप्रलययोर्मध्येप्रपंचावस्थानमाहुः सएवांप्रच्युतस्वरूपस्थितिरेवप्रकृतिंअनुससारअधिष्ठितवान्
भूयःपुनःसृष्टिप्रवाहस्यानादित्वात् कीदृशीनिजवीर्यचोदितांस्वकालशक्त्याप्रेरितां स्वांशक्तीनांजीवानांमायांनोहनी अतएवसिसृक्षांसृष्टुमिच्छंनी
किमर्थमनुससार अनामरूपेआत्मनिजीवेरूपनामभ्यांविधातुमिच्छन् उपाधिसृष्ट्याजीवानांभोगायेत्यर्थः कर्माणिचविधातुंवेदानृत्वानित्याहुः शा
स्त्रकरिति ११ अस्यदर्शनमतिदुर्लभमस्मामिर्धन्यैरित्याहुः सवैअयंयस्यदंस्वरूपंअग्रेवानिर्जितोमानरिक्त्वाप्राणोयैः हंस्वमार्षः नेसूर्यएवप

सएवमूयोनिजवीर्यचोदितांस्वजीवमायांप्रकृतिंसिसृक्षंनी अनामरूपात्मनिरूपनामनीविधित्समानोऽनुससारशास्त्रकृत् ११ स
वाअयंयस्यदमत्रसूर्योनिनेन्द्रियाणिर्जितमानरिञ्चनः पश्यंतिभक्त्युल्कलितामलात्मनानन्येषसत्वंपरिमार्ष्टुमर्हति १२ सवाअयंसख्यनुगी
तसत्कथोवेदेषुगुह्येषुचवारिभिः मएकईशोजगदात्मलीलयासृज्यत्यवत्यत्तिनतत्रसज्जते १४

श्यंति केनभक्त्याउत्कलितःउत्कंठितःअमलोयस्यात्मा बुद्धिस्तेन दृश्यतेलभ्यतेबुद्धिवैमल्यसाध्ययमेवहेतुरित्याहुः ननुहेसखिएषएवसत्वं
ब्रूहिंपरिमार्ष्टुसम्यक्शोधयितुमर्हतिननुयोगादयस्यर्थः यद्वा नुअहोएषसत्वंनपरिमार्ष्टुनाशक्नुयादुरंगमनेनाप्रत्यक्षीभवितुंनार्हति किंत्वनेनैव
सहास्मान्निर्गत्यभवेत्यर्थः १३ पुण्यश्लोकत्वमाहुः हेसखियोवेदेषुरहस्यागमेषुचरहस्यानिरूपकेरनुगीतसत्कथः अन्वनुगीताः सत्यःकथायस्यसए
वायं मानप्रकारमाहुः यएकईशइत्यादि १४

एवंभूतस्यनानावतारेकारणमाहुः यदाहीति तमोव्याप्ताधीर्यंतेनरायदाश्रधर्म्मेणजीवंतिकेवलंप्राणानूपुष्णंति तत्रनदाएषएवायंस्त्रियैसत्वनःविभु
र्हसत्वेनरूपाणिदधन्मृगादीन्निधत्तेप्रकटयति युगेयुगेतनदवसरे भगंऐश्वर्यं सत्यंसत्यप्रतिज्ञत्वं ऋतंयथार्थोपदेशकत्वंयोमकरूपो यशःअद्भुतक
र्म्मत्वं १५ विशेषतः श्रीकृष्णावतारेसौभाग्यंवर्णयंति अहोइतिपंचभिः यस्मादेषपुरुषोत्तमः श्रियःपतिःप्रियः स्वतन्मनायदोःकुलंश्रेयतिपूजयति
सत्करोतिअतःश्लाघ्यतमंतत् चंक्रमणेनचक्रमणोर्वनंमथुरांसत्करोतिअतस्तत्पुण्यतमंमिति तमेवार्थंस्पष्यंतानिश्चयेनश्लोकेनाह श्रेयंअहोइत्यु

यदात्यधर्म्मेणतमोधिरोचनःपाशीवंतिनत्रैषहिसत्वनःकिल घत्तेभगंसत्यमृतंदयांयशोभवायरूपाणिदधद्युगेयुगे १५ अहोअलंश्लाघ्यतमं
यदोःकुलंअहोअलंपुण्यतमंमथोर्वनं यदेषपुंसांप्रवरः श्रियःप्रियः स्वतन्मनाचंक्रमणेनचांचति १६ अहोवतस्वर्यशसश्रियःकरीकुशस्थ
लीपुण्ययशस्करीभुवः पश्यंतिनित्यंयदनुग्रहेषितंस्मितावलोकंस्वपतिंस्मयत्प्रजाः १७ नूनंव्रतस्नानहुतादिनेश्वरःसमर्चितोत्यगृहीतपाणि
भिः पिबंतिपाःसत्यघणमृतंमुहुर्व्रतस्त्रियःसंमुमुहुर्यदाशयाः १८

कं १६ अहोवतश्लाघ्यं किंतत् कुशस्थलीद्वारकास्वर्गउत्कृष्टदृतियत्रयशसश्रियतिरस्करीपरिभवकर्त्री भुवश्चपुण्ययशःकर्त्रीभवति यद्यतःयत्रस्याः
सर्वाःप्रजाःस्वानुग्रहेणेषितंयस्मिन्नेतत्पूर्वावलोकोयस्य यद्वा अनुग्रहार्थमीषितंदृष्टं स्वस्यात्मनःपतिंश्रीकृष्णं नृतुपित्रादिवद्देहमात्रपतिंनित्यंपश्यंतिस्म
ऊषितमितिपाठेस्वानुग्रहार्थंऊषितंकृतनिवासंनैनन्स्वर्गेस्तीत्यर्थः १७ अस्यगृहीतपाणिभिःपत्नीभिरीश्वरेयमेवनूनंतन्मात्रेषुसमर्चितः यस्मिन्नधणमृते

एतत्प्रपंचःयादृविद्यां वीर्य्यप्रभावएवभुल्कंमूल्यंतेन भुष्मिणोवलिष्ठान् प्रधनश्रंसावश्वंयंवश्वसुनायासंहरिणीनांवचनीनायजिनीनांताआ
दिर्यासांसत्यभामादीनांताः पाश्चात्याः अस्यश्लोकस्योत्तरश्लोकेनान्वयः १५ एताःस्त्रीत्वमेवपरंकेवलंसाधुशोभनंकुर्वंते अयासंगतंपेशलंमदृक्षानं
यंयस्मात्तत निरस्तंशोचंभुचित्वंयस्मात्तथाभूतमपिजानुकदाचिदपिनापैतिननिर्गछति आदृतिभिःआहारैः यद्वा पारिजातादिप्रियवस्त्राहरणैः दृ
दिस्पृशन्आनंदयन् ३० एवंविधाःविविधाःगिरःसस्मितेननिरीक्षणेनाभिनंदन्सहर्षयौ ३३ मधुद्विषोपिमोघीधापरक्षणायलेहात्परेभ्यःशंकि

यावीर्यभुल्केनहृताःस्वयंवरेप्रमथ्यचैद्यप्रमुखान्हिभुष्मिणाः प्रधनशंबावसुतादयोपराजन्नाहृतभौमवधेसहस्रशः २९ एताःप
रंस्त्रीत्वमयासपेशलंनिरस्तशौचंवतसाधुकुर्वते यासांगृहात्पुष्करलोचनःपतिर्नजातुपैत्यादृतिभिर्हृदिस्पृशन् ३० एवंविधागृहिणीनांस
गिरःपुरयोषितां निरीक्षणेनाभिनन्दन्सस्मितेनयदोर्हरिः ३१ अजातशत्रुःएतन्नांगोपीथायमधुद्विषः परेभ्यःशंकितःलेहात्प्रापुंक्ष
चतुरंगिणीं ३२ अथदूरंगतान्शौरिः कौरवान्विरहातुरान् सन्निवर्त्यददर्शाद्रिग्धान्आयात्सनगरीप्रियैः ३३ कुरुजांगलपांचालान्शूरसेना
न्सयामुनान् ब्रह्मावर्त्तंकुरुक्षेत्रंमत्स्यान्सारस्वतानथ ३४ मरुधन्वमतिक्रम्यसौवीरानभीरयोःपरान् आनर्त्तान्भार्गवोपागाच्छ्रांतवाहोमनाहरिः

नःसन्प्रयुंक्त हस्तम्रश्रथयातनंसेनांगंस्माच्चतुर्विधमित्येवंचतुरंगिणीएतनांसेनां ३२ पांडोःकुरुवंशनत्वात्पांडवाःअपिकौरवाएवतान् प्रियैरुद्धवादि
भिःसहः ३३ कुरुक्षेत्रंकुरुदेशानर्गतमेवऋग्वेदेनविवक्षितः ३४ मरुन्निरुदकोदेशः धन्वोल्वोदकः आनर्त्तोल्वोद्वारकादेशः सविभुरुपपात्प्राप्तः हेभार्गो

तत्रतत्रदेशेतत्रतैर्नैःप्रसूनघनानिनिवेदितानिअर्हणानिउपायनानियस्मैससायमपरह्णेपश्चादिशंपश्चिमांदिशंनेनेत्रप्राप्तःतदागविष्टःस्वर्गस्थःसूर्यःग
उद्गंगतःप्रविष्टःअस्तंगतइत्यर्थः अस्त्रोवाएषउदेत्यपःसायंप्रविशतीतिश्रुतेः यद्वा तदासायंकालेज्ञातेरथादवनीर्यगविष्टोभूमौस्थितस्तनोगांज
लाश्रयंगतःसन्पश्चादिशंसायंसंध्यांनेनेउपासितवानित्यर्थः ३६ इतिप्रथमेदशमः १० आनर्तैस्तयमानःस्वपुरीनिर्विश्यबंधुभिः एकादशेनिः स
म्याद्देवेन्द्रस्यवर्णने १ उत्सवेरुच्चलत्तौरमुदंचद्भुजनोरणं उच्चसद्रत्नदीपालिस्वपुरंप्रभुराविशत् २ स्वद्भान्सम्बन्धान् ...रवरंपाञ्चजन्यंशंखं

तत्रतत्रहतत्रतैर्हरिःप्रसुघनार्हणाः सायंमेनेदिशंपश्चाद्गविष्टोगंगतस्तदा ३६ इतिश्रीभागव...नेमहापुराणेदशमः १० सू
तउवाच आनर्तान्सउपव्रज्यस्वद्भान्जनपदान्स्वकान् दध्मौदरवरंतेषांविषादंशमयन्निव १ सउच्चकाशेधवलोदरोदरोष्णुरुक्रम
स्याधरशोणशोणिमा दध्मायमानैःकरकंजसंपुटेयथाज्वषंडेकलहंसउत्स्वनः २ तमुपश्रुत्यनिनदंजगद्भयभयावहं प्रत्युद्य
युःप्रजाःसर्वाःभर्तृदर्शनलालसाः ३

दध्मौवादितवान् १ सदरःशंखःउच्चकाशेशुभ्रुमेधवलेउदरंयस्यसःउरुक्रमस्याधरस्ययःशोणःगुणःतेनशोणिमायस्यसः कथंचकाशे
अत्रज्वषंडेरुकमलेकलहंसोगजहंसः उच्चशब्दोयथाउच्चकाशेतद्वत् २ जगतोयद्भयंतस्यभयापहंप्रत्युद्ययुः प्रत्युज्जग्मुः भर्तृदर्शनलालसंश्रोतुं

तत्रतस्मिन्श्रीकृष्णेऽपनीतासमर्पितावलयउपायनायानियानिस्वा निरपेक्षेपितस्मिन्नादरेणासमर्पणेदृष्टांतः रवेंद्वीपमिवेतिपितरंअर्भकाइव
तंसर्वसुहृदमवितारमूचुरित्युत्तरेणान्वयःसुहृत्वेनैवावितारंनतुकामेन अत्रहेतुःआत्मारामंतत्रापिहेतुःपरमानंदनिजस्वरूपलाभेनैवपूर्ण
कामं ४ ५ किमूचुरेतदित्याह नतास्मेति विरिंचोब्रह्मावैरिंच्याःसनकाद्यःइहसंसारेपरंक्षेममिच्छतोपरायणंपरमंशरणं कुतः परेशब्रह्म
द्वीनांपरःविभुरपिकालोपियत्रप्रभुर्न्नभवेत् ६ अतोभवायउद्भवायनोस्माकंत्वंनव हेविश्वभावनकृतार्थावभूविमज्ञातावयं ७ कृतार्थत्व

तत्रोपनीतवलयोरवेंद्वीपमिवादृताः आत्मारामंपूर्णकामंनिजलाभेननित्यदा ४ प्रीत्युत्फुल्लमुखाःप्रोचुर्हर्षगद्गदयागिरा पितरं
सर्वसुहृदमवितारमिवार्भकाः ५ नतास्मतेनाथसदाघ्रिपंकजंविरंचिवैरंच्यसुरेन्द्रवन्दितं परायणंक्षेममिहेच्छतांपरंनयत्रका
लःप्रभवेत्परःप्रभुः ६ भवायनस्त्वंभवविश्वभावनस्वमेवमाताथसुहृत्पतिःपिता त्वंसद्गुरुर्नःपरमंचदैवतंयस्यानुवृत्त्याकृतिनो
वभूविम ७ अहोसनाथाभवतास्मयद्वयंत्रैपिष्टपानामपिदूरदर्शनं प्रेमस्मितस्निग्धनिरीक्षणाननंपश्येमरूपंतवसर्वसौभगं ८

नेवाहुः अहोभवतावयंसनाथाःस्म यद्यस्मात्तवरूपंपश्येम त्रैपिष्टपानामपिदूरेदर्शनंयस्यतत्तथोक्तं प्रेम्णायस्मिंस्तत्तथाभूतं
स्निग्धंनिरीक्षणंयस्मिन्तत्तथाननंयस्मिन्तद्रूपंसर्वेषुचांगेषुसौभगंयस्मिन्तत् ८ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

अर्भकाऽवसकरुणाहुः यर्हियदानोअंवुजाक्षनोभवान्नितिपाठेनऽत्यनादरेषष्ठी अस्माननादृत्यअपससाराऽपहायेत्यर्थः कुरून्हस्तिनापुरंमधून्मथुरांवा तत्रतदारविंविनांध्यादक्षणोर्मेधा एवंतवनस्त्वदीपानामस्माकमपीत्यर्थः ॥ इतिचएवंविधाःअन्याश्चोच्चारितावोचः अएवन्दृष्ट्वासभिनंदावलोकनेनोनुग्रहंकुर्वन्पुरीद्वारकांप्राविशत् १० तांद्वारकांसौनिपंचभिःस्वतुल्यवलैर्मधुभोजादिभिर्गुप्तांरक्षितां ११ सर्वेषुऋतुषुसर्वे

यर्हीम्बुजाक्षापससारभोभवान्कुरून्मधून्वाथसुहृद्दिदृक्षयातत्राब्द कोटिप्रतिमःक्षणोभवेद्विविनाक्षणोऽविवनस्तवाच्युत ॥
इतिचोद्धवोक्तिवाचःप्रज्ञानोअनुग्रहंदृष्ट्वावितन्वन्प्राविशत्पुरी १० मधुभोजदशार्हार्हकुकुरांधकवृष्णिभिः
आत्मनुल्यवलैर्गुप्तांनागैर्भोगवतीमिव ११ सर्वर्तुसर्वविभवपुण्यवृक्षलतान्नमैः उद्यानोपवनारामैर्वृतपद्माकरश्रियं १२ गोपुरद्वारमार्गेषुकृतकौतुकतोरणां चित्रध्वजपताकाग्रैरन्तःप्रतिहतातपां १३ संमार्जितमहामार्गरथ्यापणकचत्वरां सिक्तांगंधजलैरुप्तांफलपुष्पाक्षतांकुरैः १४

विभवःपुष्पादिसंपदोयेषांतेपुण्यवृक्षाःलतान्नप्रभाजनंदधाज्यमेषुतैरुद्यानादिभिर्वृतायेपद्माकराःसरांसितैः श्रीशोभायस्यांतां उद्यानंफलप्रधानंउपवनंपुष्पप्रधानं आरामःश्रीकृष्णार्थवनं १२ गोपुरेपुरद्वारंमहद्वारंकृतानिकौतुकेनोत्सवेनतोरणानियस्यां गरुडादिचिह्नांकिताः ध्वजाः जयप्रदपत्रांकिताःपताकाःचित्राणांध्वजपताकानांमग्रैरन्तःप्रतिहतःआतपोयस्यांतां १३

सम्मार्जितानिनिःसारितरजस्कानिमहामार्गादीनियस्यांतां महामार्गोराजमार्गःरथ्याइतरमार्गा आपणाःपण्यवीथयःचत्वराणिसंगमानि फलादिभिरुप्तांअवकीर्णां १५ प्रेष्टंअत्रएत्यनेनआयांतंनिशम्यशब्दावसुदेवादयःप्रत्युज्जग्मुरितिचानुषंगान्वयः १६ प्रहर्षवेगेनउच्छ्वसितानिउल्लसितानिशयनादीनियैस्ते शंसद्भुतगतौ १७ वारणेन्द्रंमंगलार्थंपुरतःकृत्वासमुंगलैःसुमंगलंपुष्पादियुक्तपाणिभिः ब्रह्मघोषोमंत्रपाठः प्राणयेनसेहेनआगतंसाधुसंसन्नमोयेषांते १८ वारमुख्याःनटादयश्चप्रसुज्जग्मुः अद्भुतानिचेतिचकारस्यवन्दिनश्चेत्यन्वयः लसत्कुंडलैर्निर्भातानिक

हारिहारिग्रहाणांचदध्यक्षतफलेक्षुभिः अलंकृतांपूर्णकुंभैर्वलिभिर्धूपदीपकैः १५ निशम्यप्रेष्ठमायांतंवसुदेवोमहामनाः अक्रूरश्चोग्रसेनश्चरामश्चाद्भुतविक्रमः १६ प्रद्युम्नश्चारुदेष्णश्चसाम्बोनांववतीसुतः प्रहर्षवेगोच्छ्वसितशयनाप्रत्यनंदनाः १७ वारणेन्द्रंपुरस्कृत्यब्राह्मणैःसमुंगलैः शंखतूर्यनिनादेनब्रह्मघोषेणचादृताः १८ प्रत्युज्जग्मूरथैर्हृष्टाः प्रणयागतसाध्वसाः वारमुख्याश्चशतशोयानैस्तद्दर्शनोत्सुकाः १९ लसत्कुंडलनिर्भातकपोलवदनश्रियः २० नटनर्तकगंधर्वाःसूतमागधवंदिनः गायंतिचोत्तमश्लोकचरितान्यद्भुतानिच २१

भगवांस्तत्रवन्धूनांपौराणामनुवर्तिनां यथाविध्युपसंगम्यसर्वेषामानमादधे २१

पोतानिनैर्वदनेषुश्रीर्यासांनाः वारमुख्यानर्तकाश्चेतिमावत् १९ नटानवरसाभिनयचतुराः तालाद्यनुसारेणनृत्तंतोनर्तकाः गंधर्वाःगायकाःसूताःपौराणिकाःप्राक्तमागधावंशशंसका वन्दिनस्तत्तत्प्रज्ञाप्रस्तावसदृशोक्तयःतेसर्वेगायंतिचेतिचकारस्यान्वयः २१ यथाविधिभिःसहयथोचितंतै

तदाह प्रह्वेति प्रह्वं शिरसा नतिः अभिवादनं वाचा नतिः आश्वस्य अभयं दत्वा श्वपाकानभिव्याप्य वरैरभीष्टदानैश्च मानं कृतवान् ११ अन्यैश्च वंदिभिश्च
१३ तस्येक्षणेन महानुत्सवो यासां ताः १४ यद्यस्मात् नित्यं यदा अच्युतं निरीक्षमाणानामपि दृशो नैव तृप्यंति अतः आरुरुहुः कथंभूतं श्रियः शोभायाः धाम
स्थानं अंगं यस्य तं १५ एतदेवाभिनयेनाह श्रियो लक्ष्म्याः यस्योरः वक्षः निवासः यस्य मुखं सर्वप्राणिनां दृशां सौंदर्यामृतपानाय पात्रं यस्य बाहवो लोकपालानां
निवासः सारं श्रीकृष्णं गायंति इति सारंगा भक्ताः तेषां यस्य पादावुजं निवासः तन्निरीक्षमाणानां दृशः इति पूर्वेणान्वयः १६ सितैरातपत्रव्यजनैरुपस्कृतो मंडितः

प्रह्वाभिवादनाश्लेषकरस्पर्शस्मितेक्षितैः आश्वास्य चाश्वपाकेभ्यो वरैश्चाभिमतैः प्रभुः ११ स्वयं च गुरुभिर्विप्रैः सदारैः स्थविरैरपि आशीर्भिर्युज्य
मानोऽन्यैर्वन्दिभिश्चाविशत्पुरं १३ राजमार्गे गते कृष्णे द्वारकायाः कुलस्त्रियः हर्म्याण्यारुरुहुर्विप्र तदीक्षणमहोत्सवाः १४ नित्यं निरीक्षमाणा
नां यदपि द्वारकौकसां न वितृप्यंति हि दृशः श्रियो धामांगमच्युतं १५ श्रियो निवासो यस्योरः पानपात्रं मुखं दृशां बाहवो लोकपालानां सारंगा
नां पदांबुजं १६ सितातपत्रव्यजनैरुपस्कृतः प्रसूनवर्षैरभिवर्षितः पथि पिशंगवासा वनमालया बभौ घनो यथार्कोडुपचापवैद्युतैः १७ प्रवि
ष्टस्तु गृहं पित्रोः परिष्वक्तः स्वमातृभिः ववन्दे शिरसा सप्त देवकीप्रमुखा मुदा १८

अर्कश्च उडुपो नक्षत्रसहितश्चन्द्रश्चापइन्द्रधनुश्च वैद्युतं विद्युत्तेजश्च तैः अर्कछत्रस्योपमानं नक्षत्राणि पुष्पवृष्टेः चन्द्रः परिभ्रमत्कृतमंडलाकारयोश्च म
रव्यजनयोः चापं वनमालायाः विद्युत्तेजः पिशंगवाससोः अभूतोपमेयं यदि घनस्योपरि सूर्यबिंब उभयतश्चंद्रौ सर्वतो नक्षत्राणि मध्ये च मिलितचापद्वयं स्थि
रं विद्युत्तेजश्च यदि भवेत्तर्हि स घनो यथा हरिर्बभावित्यर्थः १७ देवकीप्रमुखाः सप्त ववंद इति मातृसौंदर्योदारविशे

षज्ञापनार्थमुक्तं अष्टादशापि वसुदेवस्य भार्या मातृतु
ल्यत्वान्नमस्कृता एव १८

सहस्राणि च षोडशेति चकारादष्टोत्तरशताधिकानि इति ज्ञेयं ३० प्रोष्य देशान्तरे उषित्वा आराद्दूरादेव विलोक्य संजातो मनसि महोत्सवा यासां ताः आसनादाशया
च्च आसनाद्देहेनोत्तस्थुः आशयोंतःकरणं तस्मादशयात्मना उत्तस्थुः श्रीकृष्णेनात्मनः संश्लेषेंतःकरणव्यवधानमपि न सहंतेत्यर्थः व्रीडितानि लोचनान्याननानि
च यासां ताः अपांगैरेव वीक्षणात् व्रीडितलोचनाः अवनतमुखत्वाद्व्रीडिताननाः साकं व्रतैरिति हास्यक्रीडावर्जनादिनियमा अपि दर्शिताः ताभ्यः उत्तस्थुरि
त्यर्थः धृतव्रता एवोत्तस्थुरिति वा व्रतानि याज्ञवल्क्योक्तानि क्रीडां शरीरसंस्कारं संमार्जोत्सवदर्शनं हास्यं परगृहे वासं त्यजेत्प्रोषितभर्तृकाः इति ३१ आयातं

ताः पुत्रमंकमारोप्य स्नेहस्नुतपयोधराः हर्षविह्वलितात्मानः सिषिचुर्नेत्रजैर्जलैः २९ अथाविशत्स्वभवनं सर्वकाममनुत्तमं प्रासादा यत्र पत्नीनां स
हस्राणि च षोडश ३० पत्न्यः पतिं प्रोष्य गृहानुयागतं विलोक्य संजातमनोमहोत्सवाः उत्तस्थुरारात्सहसासनाशयात्साकं व्रतैर्व्रीडितलोचनाननाः
३१ तमात्मजैर्दृष्टिभिरंतरात्मना दुरंतभावाः परिरेभिरे पतिं निरुद्धमप्यास्रवदंबु नेत्रयोर्विलज्जतीनां भृगुवर्य वैक्लवात् ३२ यद्यप्यसौ पार्श्वग
तो रहोगतस्तथापि तस्यां ह्रियुगं नवं नवं पदे पदे काविरमेत तत्पदाच्चलापि यच्छ्रीर्न जहाति कर्हिचित् ३३

तं पतिं दर्शनात्पूर्वमात्मना बुद्ध्या परिरेभिरे ततो दृष्टिभिः ततः समीपमागतमात्मजैः पुत्रैः गृहीतकंठमालिंगयंत्य इव स्वयमालिंगितवत्य इत्यर्थः अत्र
हेतुः दुरंतभावाः गंभीराभिप्रायाः तदा च तासां नेत्रयोर्निरुद्धमपि अंबु वारि वैक्लव्याद्वैवश्यादास्रवत् ईषत् सुस्राव। अत एव धैर्यहान्या विलज्ज
तीनां हे भृगुवर्य चित्रं शृण्विति ३२ पार्श्वगतः समीपस्थः तत्रापि रहोगतः एकांते प्रवर्तते स्म पदे पदे प्रतिक्षणं नवं नवमेव अत्र कैमुत्यन्यायः काविरमे

तेति चलाचंचलस्वभावापि ३३

उक्तंश्रीकृष्णचरितंसंक्षिप्याह एवमिति द्वाभ्यां क्षितेर्भारायतन्मयेषां अक्षौहिणीभिः कलापरिवृतंतेनः प्रभावोयेषां खसनोवायुर्वेणुनामन्योन्यसंघर्षेणान लंविधायप्रिथोरादेनयथोपशाम्यतितद्वत् ३४ स्त्रीरत्नकूटस्थउन्नमस्त्रीकदम्बस्थः ३५ नन्वेवंस्त्रीसंगादिभिः संसारप्रतीतेः कथंभगवानवतीर्णइत्युच्यतेत त्राह उद्दामेतिद्वाभ्यां यासांउद्दामोगंभीरोयोभावः अभिप्रायःतस्यापिभ्रुनः सूचकोअमलोवल्गुःसुंदरोहासः व्रीडावलोकश्चताभ्यांनिहृतः अमदनः अ महादेवोपिसंमुह्यलज्जयाचार्यंपिनाकंअजहात् एवंप्रभावायाःस्त्रियः इत्येतावद्विवक्षितं यद्वा भगवतोमोहनारूपेणमहेशोपिमोहितएवएतावताश्चता

(मु पृः१)

एवंनृपाणांक्षितिभारजन्मनोमक्षौहिणीभिःपरिवृत्ततेनसां विधायवैरंस्वसनोयथानलंप्रिथोवधेनोपरतेनिरा ३४ सएवनरलोकेस्मिन्नव तीर्णस्त्रिमायया रेमेस्त्रीरत्नकूटस्थोभगवान्यथाकृतोयथा ३५ उद्दामभावपिशुनाभलवल्गुहासव्रीडावलोकनिहतोमदनोपियासां संमु ह्यचापमजहात्प्रभोरात्मनोयस्येन्द्रियंविमथितुंकुहकैर्नशेकुः ३६ तमयंमन्यतेलोकोह्यसंगमपिसंगिनं आत्मौपम्येनमनुजंव्याप एवानयतोऽबुधः ३७

हविलासाएवेतिनथोक्तं नाःकुहकैःकपटैर्विभ्रमैर्यस्येन्द्रियंमनःविमथितुंक्षोभयितुंनशेकुः ३६ तंश्रीकृष्णंअयंप्राकृतोलोकजनः आत्मौपम्येनस्व सादृश्येनसंगिनंमनुजंमन्यते अत्रहेतुःव्याएवानंव्याप्रियमाणंयतोयमबुधः अतत्त्वज्ञः ३७ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

कृतरूपेक्षायामैश्वर्य्यलक्षणमाह एतदिति ईशस्यईशनमैश्वर्य्यनामैतदेवकिंतत् प्रकृतिस्थोपितथागुणैःसुखदुःखादिभिःसदैवनयुज्यतइतियत् य था आत्मस्थैरेतन्नादिभिःआत्मान्नयापिबुद्धिर्नयुज्यतेतद्वत्वैधर्म्यदृष्टांतोवा आत्मस्थैःसत्ताप्रकाशादिभिर्यथाबुद्धिर्युज्यतइति एवंवा असदात्मा देहः नत्रस्थैःगुणैस्तदान्नयाबुद्धिःतदुपाधिर्नोवोयथायुज्यतेएवंप्रकृतिस्थोपितद्गुणैर्नयुज्यतइतियत् एतदीशनमीशस्येति ३८ तत्स्थोपित स्यतत्त्वंनजानंतीत्याह तेस्त्रैणाआत्मवश्यैरहएकांतेअनुव्रतंअनुसतंचमेनिरे मर्त्तैरप्रमाणविदःप्रमाणमियत्तोमहिमानंनजानंत्यइत्यर्थः ईश्वरं

एतदीशनमीशस्यप्रकृतिस्थोपियद्गुणैः नयुज्यतेसदात्मस्थैर्यथाबुद्धिस्तदाश्रया ३८ तंमेनिरेवलामूढाःस्त्रैणाश्चानुव्रतंरहः अप्र माणविदोमर्त्तायदीश्वरंमतयोयथा ३९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेश्रीकृष्णद्वारकाप्रवेशोनामएकादशोध्यायः ११ शौ नकउवाच अश्वत्थाम्नोपसृष्टेनब्रह्मशीर्ष्णेहतेनसा उत्तरायाहतोगर्भईशेनाजीवितःपुनः १

क्षेत्रज्ञंमतयःअहंवृत्तयोयथास्वधीनंस्वधर्म्मयोगिनंमन्यंतेतद्वत् यद्वा यथायथातासांमतयःकल्पनाःतथातथातमीश्वरंस्त्रैणादिरूपंमेनिरेइत्यर्थः ३९ इतिप्रथमेएकादशमः ११ पुरेऽकूरयत्रसंगायद्रोणिरंशादिविसृतत् द्वादशेनुतदेवाथपरीक्षिन्नाम्नवर्ण्यते १ परीक्षितोथजनमैर्नन्मकर्मविलो पनं संस्थांचपांडुपुत्राणांवक्ष्येकृष्णकथोदयमिति प्रतिज्ञायपांडवानां एतत्स्थितिरुपोद्घातरूपोसप्रसंगंसप्तमाध्यायारभ्यवर्ण्यते २ तत्रौपो द्घातमुक्तानुवादपूर्वकंपृच्छति अश्वत्थाम्नेति उपसृष्टेननिसृष्टेनप्रयुक्तेन १

तस्यजन्ममहाबुद्धेः कर्माणिचमहात्मनः निघनंचयथैवासीत्प्रेत्यागतवान्यथा १ तदिदंश्रोतुमिच्छामिगदितुंयदिमन्यसे ब्रूहिनःश्रद्दधाना
नांयथाज्ञानमदाच्छुकः २ सूतउवाच अपीपलद्धर्म्मगुप्तः पित्रवद्रंजयन्प्रजाः निःस्पृहःसर्वकामेभ्यःकृष्णपादाब्जसेवया ४ संपदः कृत
वोलोकान्हर्षयन्भ्रातृनेमही जंबूद्वीपाधिपत्यंचयशश्चत्रिदिवंगतं ५ किंनेकामासुरस्त्रीमुकुंदमनसोद्विजाः अधिजह्नुर्मुदंराज्ञः क्षुधितस्य
यथेतरे ६ प्रायुर्गर्भगतोवीरः सतदाभ्रुनुनन्दन ददर्शपुरुषंकंचिद्दह्यमानोस्वतेजसा ७ अंगुष्ठमात्रममलंस्फुरत्पुरटमौलिनं अपीच्यद
र्शनंश्यामंतडिद्वाससमच्युतं ८ स्निग्धकुंचितनीलास्यलसत्कुंडलभूषितं स्फुरत्किरीटवलयहारकेयूरभूषितं
गदांमुहुः अस्त्रतेजःस्वगदयानीहारमिवगोपतिः १०

विधूयधर्म्मंसकलंसर्वात्मन्यखिलाश्रये वासुदेवेभगवतिसर्वलोकैकदैवते १
नष्टेष्वपांडुपुत्रेषुतत्पत्नीषुचकेशवः ब्रह्मास्त्रतेजउत्सृष्टंनिवृत्तंसंजहारह २
ततःपरीक्षित्समभूदुत्तरायाश्चपार्थिवः यथाजातंयथाधीतंयथावृत्तंयथाश्रुतं ३
तस्यराज्ञोमहावीर्यात्पांडोर्वंशधरात्मजाः जनमेजयप्रधानाश्रुतसेनोग्रसेनकाः ४
तस्यजन्ममहाबुद्धेः कर्माणिचमहात्मनः निधनंचयथैवासीत्प्रेत्यागतवान्यथा १ तदिदंश्रोतुमिच्छामिगदितुंयदिमन्यसे ब्रूहिनःश्रद्दधाना
नांयथाज्ञानमदाच्छुकः २ सूतउवाच अपीपलद्धर्म्मगुप्तः पित्रवद्रंजयन्प्रजाः निःस्पृहःसर्वकामेभ्यःकृष्णपादाब्जसेवया ४ संपदः कृत
वोलोकान्हर्षयन्भ्रातृनेमही जंबूद्वीपाधिपत्यंचयशश्चत्रिदिवंगतं ५ किंनेकामासुरस्त्रीमुकुंदमनसोद्विजाः अधिजह्नुर्मुदंराज्ञः क्षुधितस्य
यथेतरे ६ प्रायुर्गर्भगतोवीरः सतदाभ्रुनुनन्दन ददर्शपुरुषंकंचिद्दह्यमानोस्वतेजसा ७ अंगुष्ठमात्रममलंस्फुरत्पुरटमौलिनं अपीच्यद
र्शनंश्यामंतडिद्वाससमच्युतं ८ स्निग्धकुंचितनीलास्यलसत्कुंडलभूषितं स्फुरत्किरीटवलयहारकेयूरभूषितं
गदांमुहुः अस्त्रतेजःस्वगदयानीहारमिवगोपतिः १०

विधूयधर्म्मंसकलंसर्वात्मन्यखिलाश्रये वासुदेवेभगवतिसर्वलोकैकदैवते १
नष्टेष्वपांडुपुत्रेषुतत्पत्नीषुचकेशवः ब्रह्मास्त्रतेजउत्सृष्टंनिवृत्तंसंजहारह २
ततःपरीक्षित्समभूदुत्तरायाश्चपार्थिवः यथाजातंयथाधीतंयथावृत्तंयथाश्रुतं ३
तस्यराज्ञोमहावीर्यात्पांडोर्वंशधरात्मजाः जनमेजयप्रधानाश्रुतसेनोग्रसेनकाः ४

अनेयात्मात्मकंधत्तद्विधूतवानित्यवितर्करूपः धर्म्मगोपायतीतिधर्मगुप् दशमासपरिछेद्यस्यमिषतः॥यत्रदृष्टस्तत्रैवांतर्हितःनत्वन्यत्रगतः॥यतोविभुः
सर्वगतः॥११॥उदर्कउत्तरकालेसर्वगुणानामुत्तरेणाधिकासत्कलेग्रे तत्रहेतुःअनुकूलैरन्यैर्हैःसहितानांशुभग्रहाणां॥५॥योयस्मिन्जन्मन्जातेजातः १२
जातकंजातकर्म मंगलंपुण्याहं॥१३॥वएनश्रेष्ठान्स्वत्रंशोभनमन्नंचतीर्थवित्तदप्रकालज्ञः॥यावन्नछिद्यतेनालंतावन्नाप्नोतिसूतकं छिन्नेनालेततः

विधमंतंसन्निकर्षेपर्य्येक्षतकृत्स्नसौ॥विधूयतदमेयात्मामगवान्धर्म्मगुप्विभुः॥मिषतोदशमासस्यतत्रैवांतर्दधेहरिः॥१२॥तत
तःसर्वगुणोदर्कसानुकूलग्रहोदये॥जज्ञेवंशधरःपांडोर्भूयःपांडुरिवौजसा॥१३॥तस्यप्रीतमनाराजाविप्रैर्धौम्यकृपादिभिः॥जातकंकार
यामाससवाचयित्वाचमंगलं॥१४॥हिरण्यंगांमहींग्रामान्हस्त्यश्वान्रत्नसंचयान्प्रादात्तस्मैचविप्रेभ्यःप्रजानीर्षेसतीर्थवित्॥१५॥तन्नू
चुर्ब्राह्मणास्तुष्टाराजानंप्रश्रयान्वितं॥एषह्यस्मिन्प्रजातंतोकुरूणांपौरवर्षभ॥१५॥दैवेनाप्रतिघातेनप्रजकेसंस्थामुपेयुषिराज्ञोवोनुग्र
हार्थायविष्णुनाप्रभविष्णुना॥१६॥

पश्चात्सूतकंतुविधीयतेइतिवचनात्ततःपूर्वंप्रादात्स्वामान्वावाप्रजानीर्थेपुत्रोत्पत्तिपुण्यकाले पुत्रेजातेव्यतीपातेदत्तेनवतिचाक्षयमितिस्मृतेः
देवाश्चपितरश्चैवपुत्रेजातेद्विजन्मनां आयान्तिहिन्यपश्चेष्टपुण्याहमितिचाब्रुवन्नितिचा॥७॥हेपौरवर्षभ कुरूणांकुरुवंश्यानां॥१५॥प्रजकेप्रजेअ
स्मिन्प्रजातंतोदैवेनकर्थंभूतेनअप्रतिघातेनदुर्वारेण॥संस्थानाशंउपेयुषिगतेसति वोनुग्रहार्थायस्मात्स्वभवनश्रीलेनश्रीविष्णुनाएतोदृक्षः॥१६॥

तस्माल्लोकेविश्रुतनरतिनाम्नाभविष्यति॥महाभागवतश्चयुणेश्चमहान्भविष्यतिनात्रसंदेहइतिनेरतनंब्राह्मणाऊचुरितित्रयाणामन्वयः॥१७॥महाभागवतोभविष्यतीतुकेदृष्टएवेति॥अपिक्षितंकिंक्षितसाधुवादेनसुयशसासत्कीर्त्याचानुवर्त्तिनाभविष्यतीतिपूर्वस्यैवान्तःपरमप्यनुषंगः॥१८॥ प्रजानांभवितारक्षकः मानवःप्रत्नोःपुत्रःब्राह्मणोबृहितःसत्यप्रतिज्ञश्चश्रीरामोयथा॥१९॥उशीनरदेशाधिपतिःशिविःयेनसमासंश्येनायदक्षाश्रणागतकपोतोरक्षितःस्वांसंत्वांनींयज्वनांचयशोविस्तारकोदौष्मन्तिर्भरतइव॥२०॥अर्जुनयोःपार्थकार्त्तवीर्य्ययोः॥२१॥हिमवानिवसतांनिषेव्यः

तस्मान्नाम्नाविश्रुतनरइतिलोकेवृहच्छ्रवाश्चभविष्यतिनसंदेहोमहाभागवतोमहान्॥२७॥युधिष्ठिरउवाचाम्रष्येषवंश्यान्नरनर्षीन्पुण्यश्लोकान्महात्मनः॥अनुवर्त्तिनाखिलयशसासाधुवादेनसन्तमाः॥२८॥ब्राह्मणाऊचुः॥पार्थप्रजाविनाशाक्षादिक्ष्वाकुरिवमानवः॥ब्रह्मण्यःसत्यसंधश्चश्रणोदासरथिर्यथा॥२९॥एषदाताशरण्यश्चयथौशीनरःशिविः॥यश्चोवितनितास्वानींदीक्षत्रियइवयज्वनां॥३०॥धन्विनामग्रणीरेषतुल्यश्चार्जुनयोर्द्वयोः॥हुताशइवदुर्द्धर्षःसमुद्रइवदुस्तरः॥३१॥मरोन्द्रइवविक्रांतोनिषेव्योहिमवानिव॥तितिक्षुर्वसुधेवासौसहिष्णुःपितरविव॥३२॥पितामहसमःसाम्येप्रसादेगिरिशोयमः॥आश्रयःसर्वभूतानांयथादेवोरमाश्रयः॥३३॥सर्वसद्गुणमाहात्म्येएषकृष्णेमनुव्रतः॥रंतिदेवइवदाक्षेययातिरिवधार्म्मिकः॥३४॥ध्रुवावलिसमःकृष्णेप्रह्लादइवसद्गुरौ॥आहर्त्तैवोध्वमेधानांरंतीनांपर्य्युपासिता॥३५॥राजर्षीणांजनयिताशास्ताचोत्पथगामिनां॥निग्रहीताकलेरेषःसुवोधर्म्मस्यकारणात्॥३६॥तक्षकादात्मनोमृत्युंद्विजपुत्रोपसर्जितात्॥प्रपत्स्यतइतश्चापिज्ञानंयोगंचलप्स्यते॥३७॥

तस्मान्नाम्नाविश्रुतनरइतिलोकेवृहच्छ्रवाश्चभविष्यतिनसंदेहोमहाभागवतोमहान्॥२७॥युधिष्ठिरउवाचाम्रष्येषवंश्यान्नरनर्षीन्पुण्यश्लोकान्महात्मनः॥अनुवर्त्तिनाखिलयशसासाधुवादेनसत्तमाः॥२८॥ब्राह्मणाऊचुः॥पार्थप्रजाविनाशाक्षादिक्ष्वाकुरिवमानवः॥ब्रह्मण्यःसत्यसंधश्चश्रणोदासरथिर्यथा॥२९॥एषदाताशरण्यश्चयथौशीनरःशिविः॥यश्चोवितनितास्वानींदीक्षत्रियइवयज्वनां॥३०॥धन्विनामग्रणीरेषतुल्यश्चार्जुनयोर्द्वयोः॥हुताशइवदुर्द्धर्षःसमुद्रइवदुस्तरः॥३१॥मरोन्द्रइवविक्रांतोनिषेव्योहिमवानिव॥तितिक्षुर्वसुधेवासौसहिष्णुःपितरविव॥३२॥पितामहसमःसाम्येप्रसादेगिरिशोयमः॥आश्रयःसर्वभूतानांयथादेवोरमाश्रयः॥३३॥सर्वसद्गुणमाहात्म्येएषकृष्णेमनुव्रतः॥रंतिदेवइवदाक्षेययातिरिवधार्म्मिकः॥३४॥ध्रुवावलिसमःकृष्णेप्रह्लादइवसद्गुरौ॥आहर्त्तैवोध्वमेधानांरंतीनांपर्य्युपासिता॥३५॥राजर्षीणांजनयिताशास्ताचोत्पथगामिनां॥निग्रहीताकलेरेषःसुवोधर्म्मस्यकारणात्॥३६॥तक्षकादात्मनोमृत्युंद्विजपुत्रोपसर्जितात्॥प्रपत्स्यतइतश्चापिज्ञानंयोगंचलप्स्यते॥३७॥

तत्रश्वजिज्ञासितमात्मनोयाथात्म्यंयेनस्वदेहंशरीरंगंगायांहित्वाब्रह्मकुतोभयंपदंयास्यति॥२५॥लब्धाउपविप्रैःपूजायैस्तेपरीक्षिदितिनामनिर्वक्तिसएवइति यद्यस्मात्प्रभुःसमर्थःसन्गर्भेदृष्टंपुरुषमनुध्यायन्निहदृश्यमानेषुनरेषुमध्येसर्वमपिनरंपरीक्षेतन्नयमसोभवेद्दितिनोवेतिविचारनेदेनःपरीक्षिदितिव्याख्यानः पूर्वदृष्टमितिवापाठः॥२७॥मुक्तेमुक्तपक्षेसप्रसिद्धःउडुपोनवहंयथाकाष्ठानिःपंचदशकलात्मिकाःपूर्य्यमाणोवर्द्धतेएवंपि

जिज्ञासितात्म॥याथात्म्योमुनेर्व्याससुतादसौ॥हित्वेदंनश्वरंगंगायांयास्यत्यद्धाकुतोभयं॥२८॥इतिश्रुत्वानृपादिश्यविप्राज्ञानककोविदाः॥लब्धोपविनयःसर्वेप्रतिजग्मुःस्वकान्गृहान्॥२९॥सएषलोकेविख्यातःपरीक्षिदितियत्प्रभुः॥गर्भेदृष्टमनुध्यायन्परीक्षेतनरेष्विह॥३०॥सएषपुत्रोवरधेश्राद्धमुद्धरइवोडुपः॥आपूर्य्यमाणःपितृभिःकाष्ठाभिरिवसोन्वहं॥३१॥यस्यमाणोश्वमेधेनज्ञातिद्रोहनिहासया॥एनसःलब्धनोदध्यावन्यत्रकरदंडयोः॥३२॥तदभिप्रेतमालक्ष्यभ्रातरोऽनुचचोदिताः॥धनंप्रहीणमानह्रुरुदीच्यांदिशिभूरिशः॥३३॥तेनसंभृतसंभारोधर्म्मपुत्रोयुधिष्ठिरःवाजिमेधैस्त्रिभिर्मीतोयज्ञैःसमयजद्धरिं॥३४॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेपरीक्षिन्नामद्वादशोध्यायः॥१२॥

नृभिःयुधिष्ठिरादिभिःकामैश्चतुष्षष्टिकलाभिश्चापूर्य्यमाणोवरधेइतिपूर्वमपरुक्षोक्तानश्वमेधान्स्मारयंसप्रकारंकथयति॥ज्ञातिद्रोहंसहानेच्छयाप्रहीणाःकरदंडयोरन्यत्रताभ्योविनाःलब्धनोदध्यौचिन्तयामासकरदंडयपरिजनभरणमात्रोपक्षीणात्॥३०॥प्रहीणंप्रभूतमेतत्सकलंसुवर्णपात्रादिकमानीतवन्नइतिसंभृतसंभारःसंपादितयज्ञोपकरणः॥नीतोज्ञातिद्रोहात्॥३४॥इतिप्रथमेद्वादशोध्यायः॥१२॥ ॥ऽऽ ॥ऽऽ७॥ ऽऽ ॥ ७॥ऽऽ ७॥

आहूतोभगवान्राजन्यत्रास्तेकमलेक्षणः॥उक्तःसकलविन्मान्यसुहृत्प्रेष्ठकाम्यया॥३५॥ततोराज्ञानुज्ञातःकृतसर्वेधुभिःसहयोधरथंनीलंबलभद्रसार्जुनोयदुभिर्वृतः॥३६॥

निर्गमोद्यतएवूस्मविदुरेनात्रयोदशे उक्तःपौत्रानिषेकेणवङ्कुरान्नोप्रहोदयंपरीक्षितःकलिनिग्रहादिकर्म्माणिकथयिष्यन्विदुरागमनेनाध्यतएवूप्रस्थानं ततोर्जुनागमनं ततःकृष्णात्मद्धनं ततःपांडवप्रस्थानेचनिरूपयतिविनिरध्यायैः॥ गतिंहरंतयात्मगत्यावापंविविक्तिंतंज्ञानुप्रिष्टंसर्वयेना॥ नदेवाह पावनः कर्मयोगज्ञानादिविषयान्प्रश्नान्प्रथमंकृतवान् कौषारवस्यमैत्रेयस्यपुरतः॥ पश्चात्रिचतुरप्रश्नार्थज्ञानमात्रेणनोविदेज्ञानेकांतभक्तिःकृतार्थः स

॥सूतउवाचाविदुरस्तीर्थयात्रायांमैत्रेयादात्मनोगतिं॥ज्ञात्वाज्ञात्वाहस्तिनपुरंतयावाप्रविविक्तिनः॥ पापावतःकृतवान्प्रश्नान्क्षत्ताकौषारवाग्रतः॥ ज्ञानेकभक्तिर्गोविन्देनेष्यश्चेवापरंगमत्॥ श्रुत्वैतंबंधुमागतंदृष्ट्वाधर्म्मसुतःसहानुजःप्रत्यगृह्णदतः॥ गांधारीद्रौपदीचैवसुभद्रावोत्तरंकुरून्॥ अन्याश्चज्ञातयःपौरास्तयःसस्नुषाःस्त्रियः॥ प्रत्युज्जग्मुःप्रहर्षेणप्राणंतन्वरवागतं॥ अभिसंगम्यविधिवत्परिष्वंगाभिवादनैः॥ नुमुचुःप्रेमबाष्पौघंविरहौत्कंठ्यकातराः॥ ज्ञानमर्हयांचक्रेकृतासनपरिग्रहं॥ तंभुक्तवंतमासीनंविश्रांतंसुखमासनेप्रश्रयावनतोज्ञाप्राहतेपांचजन्यवनौ॥

नृतेभ्यःप्रश्नेभ्यःउपरराम ततःपरंनविज्ञासितवान्॥ शस्तःसंजयःशारद्वतःकृपःगौतमीपुत्रोद्रोणभार्या अन्याश्चस्त्रियः॥ प्राणंतन्वरवेति कुतश्चिन्मूर्छादिदोषात्प्राणोसन्नेसतितन्वःकरांघ्रादयोनिश्चेष्टाभवंतिपुनस्तस्मिन्नाविर्भूतेयथोत्थितंतद्वत्॥ विरहेणयदौत्कंठ्यंतेनकातराविवशाः॥ ६॥ पक्षिणो स्यपत्यानियथालेहेनपक्षच्छाययावर्द्धयंतितद्वत्पुष्पत्यक्षपतच्छायायासमेधिताःनोऽस्मान्किंस्मरथसमेधितत्वमेवाहाविषदृणाद्यस्मान्नोचिंतास्मः॥ ७॥कयावस्यावोयुष्माभिःवर्त्तितंदेहवृत्तिः कृता कानिचनीर्थादीनिसेवितानीति॥ ८॥ भवतांचनीर्थटनंनस्वार्थंकृतंकिंतुनीर्थानुग्रहार्थमित्याह भवद्विधेतिभागवतानांसपर्केणतीर्थानिमलिनानिसंतिसंतःपुनःस्वयंतीर्थीकुर्वंतिस्वांतंमनःतत्स्थेनस्वस्थांतःस्थितेनेतिवा॥ ९॥ अपिकिंसुखमासतेभव

युधिष्ठिरउवाच अपिस्मरथनोपुष्पत्यक्षच्छायासमेधिताना॥ विषदृणाद्दियाग्रादेर्मोचितायत्समात्तकाः॥ ७॥ कयावस्यावर्त्तितंवश्चरैनिः क्षितिमंडलं॥ तीर्थानिक्षेत्रमुख्यानिसेवितानीहभूतले॥ ८॥ भवद्विधाभागवतातीर्थीभूताःस्वयंविभो॥ तीर्थीकुर्वंतितीर्थानिस्वांतःस्थेनगदाभृता॥ ९॥ अपिनःसुहृदस्तातबांधवाःकुरुदेवताः॥ दृष्टाःस्मृतावायदवःस्वपूर्य्यांसुखमासते॥ १०॥ इत्युक्तोधर्म्मतनयेनसर्वंतत्समवर्णयत्॥ यथानुभूतंकमलोद्भवोत्तरंकुरौस्थितः॥ ११॥ नचप्रियंदुर्विषहंनृणांस्वयमुपस्थितं॥ ववेदयेत्सकरुणोदुःखितान्द्रष्टुमक्षमः॥ १२॥ कंचित्कालमथावात्सीत्सत्कृतोदेववत्सुखं॥ भ्रातुर्नृपेष्टस्यश्रेयस्कृत्सर्वेषांप्रीतिमावहन्॥ १३॥ अविभ्रदर्य्यमादंड्यंयथावद्यकाक्षिषु॥ यावद्धारंभूदंडंशापाद्दर्षशतं

द्विःकापिदृष्टाःस्मृतावाः॥ १०॥ ११॥ यदुकुलक्षयावर्णनेकारणमाहाज्ञानन्विति॥ १२॥ श्रेयस्कृत्तत्त्वमुपदिशन्॥ १३॥ ननुशूद्रोसौकथमुपदिशेत्तत्राहसौभ्रद्रःकिंनुयमक्षद्रूपेणासीत् किंतत्रकारणंयमेनात्रागतेऽसुत्रकोदंडधरद्रत्यपेक्षायांमाहाअविभ्रदिति धृतवानित्यर्थः॥ ॥ ॥

मांडव्यस्याश्रमपार्श्वाद्विकचिद्वीरणमुपादायंतोरणमयमांडव्यस्याऋषेस्तपश्चरतःसमीपेतेनान्संप्राप्यतेनसहनिवध्यानीयतेतेनिवेघनदारुयासर्वान्मूल
माऐपयामासुःततोरणात्तमृषिंज्ञात्वामूलादवनार्य्यप्रसादयामास ततोमुनिर्धर्मंगत्वाकुपितउवाचकस्मादहंमूलमाऐपितइतितेनोक्तंत्वयाबाल्येशलभं
कुशाग्रेणाविध्यक्रीडितवानितितच्छ्रुत्वामांडव्यः तंशशापबालोऽज्ञाततोमेमहान्तंदंडंयतस्त्वंकारितवान्। अतः शूद्रोभवेति॥१४॥इदानीरण्यस्याप
कर्षंनिरूपयितुमुत्कर्षंनिगमयति युधिष्ठिरइति कुलंधरंवंशधरं॥१५॥महीहयागारव्यापारेण प्रमत्तानां अत्यक्रामत् आयुः अतिक्रांतः॥यद्वा

युधिष्ठिरोनलद्वारण्योदृष्ट्वापौत्रंकुलंधरंपंचात्मनिर्लोकिपालानैर्मुमुदेपरयाश्रिया॥१५॥एवंगरहेषुशक्तानांप्रमत्तानांनतदीहया॥अत्यक्रामद
विज्ञानःकालःपरमदुस्तरः॥१६॥विदुरस्तदभिप्रेत्यधनएष्टमभाषतानएनन्निर्गम्यतांशीघ्रंपश्येदंनयमागतम्॥१७॥प्रतिक्रियानयस्येह
कुतश्चित्कर्हिचित्प्रभोःसएषभगवान्कालःसर्वेषांनःसमागतः॥१८॥येनचैवाभिपन्नोयंप्राणैःप्रियतमैरपिजनः सद्योविमुच्येतकिमु
तान्यैर्धनादिभिः॥१९॥पितरभ्रातरसुहृत्पुत्राहतास्तेविगतंवयः॥आत्माचजरयाग्रस्तःपरगेहमुपासते॥२०॥

तानभ्यभवदित्यर्थः॥१६॥अभिप्रेत्यज्ञात्वा॥१७॥तत्प्रतीकारःक्रियतांकिंनिर्गमनेनेतत्राहुःप्रतिक्रियेति॥सर्वैषामितियैः प्रतिकर्त्तव्यंतेषामपीत्यर्थः॥१८॥क
र्षंधनादिवियोगः सोढुंशक्यः अतआहुःयेनचेति॥अभिपन्नः अभिग्रस्तः॥१९॥अत्रावस्थानमतिदैन्यमितिदर्शयन्वैराग्यमुत्पादयतिपितरभ्रातरीतिसप्त
मिः॥आत्माचदेहः॥२०॥

येनपुत्राहतास्तेनभीमेनदत्तेपिंडेअन्नंगरहपालइवगरहपालः स्वा॥२१॥निसृष्टःप्रक्षिप्तःगरेविषंदूषितःअवमताःतद्दत्तैरन्नादिभिःलब्धैरसुभिःकियत्प्र
योजनेनकिंचिदित्यर्थः॥२२॥तस्यापिएवदैन्यमनुगतवतोपिपरैतिक्षीयतेः॥२३॥तस्यार्थयशोधर्म्मादिशून्यंमुक्तबंधनःस्वकाभिमानः कृतइत्यविज्ञाता
गतिर्यस्यसःधीरःप्राप्तदुःखस्यसयंसहनेनमुक्तिंप्राप्नेः॥२४॥नरेन्नमंसुततःप्रागेवकृतप्रतीकारःस्वकात्स्वतएवपरतःपरेपदेशतोवा॥२५॥संतुनरे
न्नतोनान्यः अतइदानींधीरोभवइत्याहुःअथेति॥अर्वाक्अर्वाचीनःएष्यन्निति॥अर्थः गुणान्धैर्य्यादीन्विकर्षतिआछिनत्तीतितथा॥२६॥आजमी

अहोमहीयसीजंतोर्जीविताशायथाभवान्भीमेनावर्जितंपिंडमादत्तेगरहपालवत्॥२१॥अग्निर्निसृष्टोदत्तश्चगरेदाश्चदूषिताःहृतंक्षेत्रंधं
नंयेषांतदृत्तैरसुभिःकियत्॥२२॥तस्यापिवतदेहोयंकृपणस्यजिजीविषोःपरैत्यनिच्छोर्जीर्णजरयावाससीवदा॥२३॥तस्यार्थमित्रंदेहं
विरक्तोमुक्तबंधनः॥अविज्ञातगतिर्जह्यात्सवैधीरउदाहृतः॥२४॥यःस्वकात्परतोवेहज्ञाननिर्वेदआत्मवान्॥२५॥हरिर्गेहात्प्रव्रजेत्सन
योन्नमः॥२६॥अर्वाचीनंदिशंयातुस्वैरज्ञातगतिर्वान्यइतोवाकःप्रायशःकालःपुंसोगुणविकर्षणः॥२७॥एवंएजाविदुरेणानुनेनप्रज्ञाचक्षु
र्बोधिनोह्यात्मनीढः॥छित्वास्वेपुत्रेहृदयाशान्दृढेनोन्मुक्तमान्यःसंदर्शिताध्वा॥२८॥पतिंप्रयांतंसुबलस्यपुत्रीपतिव्रताचानुजगामसाध्वी॥
हिमालयंन्यस्तदंडंप्रहर्षमनस्विनामिवसतांप्रहार्यं॥२९॥

ढः॥अजमीढवंशजातः प्रज्ञाचक्षुःअन्धःएववोधितःसन्दृढिम्नःचित्तदार्ढ्यात्मात्राःसंदर्शितःअध्वावनमोक्षयोमार्गोयस्यसः॥२८॥सुबलस्यपुत्रीगांधा
रीसाध्वीसुशीला हिमालयंप्रयांतंपतिमनुजगामाकथंसासुकुमारीहिमादिदुःखबहुलंहिमवंतंगताअतआहुःन्यस्तदंडानांप्रहर्षोयस्मिन्नंतदुःखमपिके

जाविस्तरहरिर्नुमर्वतीत्यत्रस्तानः मनसिनप्रसंगाय
देवनीतःप्रहीणेषा पागतरसंसंप्रहारायुद्धयधीमि॥२८॥

कृतमैत्रं मित्रदैवत्यं संध्यावंदनं येन मत्वा संपूज्य पितरौ विदुरधृतराष्ट्रौ ॥२९॥ हे गावल्गणे गवल्गणस्य पुत्रः संजय ॥३०॥ अकृतप्रज्ञे मंदमतौ शमलं अ
पराधं आशंसमानः आशंकमानः भार्य्यया सह ॥३१॥ यौ अरक्षतां तौ इतः स्थानात् ॥३२॥ कृपया स्नेहवैक्लव्याच्चातिपीडितः । आत्मेश्वरं धृतराष्ट्रं अपश्य
न् विरहकर्षितश्च सूतः संजयो न प्रत्युत्तरमाह ॥३३॥ आत्मना बुद्ध्या आत्मानं मनो विष्टभ्य धैर्य्ययुक्तं कृत्वा प्रभोर्धृतराष्ट्रस्य गांधार्य्याश्च ॥३४॥ व्यव

अजातशत्रुः कृतमैत्रो हुताग्नीर्विप्रान्नत्वा तिलगोभूमिरुक्मैः । गृहं प्रविष्टो गुरुवंदनाय न चापश्यत्पितरौ सौबलीं च ॥२९॥ तत्र संजयमासी
नं पप्रच्छोद्विग्नमानसः ॥ गावल्गणे क्व नस्तातो वृद्धो हीनश्च नेत्रयोः ॥३०॥ अम्बा वाहतपुत्रार्त्ता पितृव्यः क्व गतः सुहृत् । अपि मय्यकृतप्रज्ञे
हतबन्धुः सभार्य्यया ॥ आशंसमानः शमलं गंगायां दुःखितोपतत् ॥३१॥ पितर्य्युपरते पांडौ सर्वान्नः सुहृदः शिशून् । अरक्षतां व्यसनतः
पितृव्यौ क्व गतावितः ॥३२॥ सूत उवाच ॥ कृपया स्नेहवैक्लव्यात्सूतो विरहकर्षितः ॥ आत्मेश्वरमचक्षाणो न प्रत्याहातिपीडितः ॥३३॥ विमृज्या
श्रूणि पाणिभ्यां विष्टभ्यात्मानमात्मना ॥ अजातशत्रुं प्रत्यूचे प्रभोः पादावनुस्मरन् ॥३४॥ संजय उवाच ॥ नाहं वेद व्यवसितं पित्रोर्वः कुलनन्द
न ॥ गांधार्य्या वा महाबाहो मुषितोऽस्मि महात्मभिः ॥३५॥ अथाजगाम भगवान्नारदः सहतुंबुरुः । प्रत्युत्थायाभिवाद्याह सानुजोऽभ्यर्चयन्निव
॥३६॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ नाहं वेद गतिं पित्रोर्भगवन्क्व गतावितः ॥ अम्बा वाहतपुत्रार्त्ता क्व गता च तपस्विनी कर्णधार इवापारे भगवान्पार

सितं निश्चितं यतो मुषितः वंचितोऽस्मीति ॥३५॥ अथ नारद आजगाम अत्रास्ति कतिचित्पुस्तके पाठान्तरं तदुल्लंघ्य यथासंप्रदायं व्याख्यायते शोकवे
गादभ्यर्चयन्निवाह राजानं त्वभ्यर्चयत् ॥३६॥ नाहं वेद वेद्मि तपस्विनी दुःखयुक्ता अपारे शोकार्णवे भगवान्त्वमेव पारदर्शकः ॥३७॥ ॥ ॥ छ ॥

आदावेव यथावृत्तकथने शोकेन मूर्छितः पतेदिति प्रथमं तावच्छोकमुपशमयति । माकंचन शुचः माशोचः न केवलं तानेव यद्यस्मादीश्वराधीनं ज
गत् ॥३८॥ तदेवाह लोका इति संयुनक्ति संयोजयति वियुनक्ति विमोजयति च ॥३९॥ गावो बलीवर्दाः तंत्यां दीर्घतंत्यां बद्धाः दामभिः नासिकायां प्रोताः स्वा
मिनो बलिं वहंति यथा । एवं वाक्तंत्यां कर्त्तव्याकर्त्तव्यविधायकवेदलक्षणायां नामभिर्ब्राह्मणब्रह्मचारीत्यादिभिर्नामलक्षणैः बद्धाः परमेश्वरस्य व

अथावभाषे भगवान्नारदो मुनिसत्तमः । माकंचन शुचो राजन्यदीश्वरवशं जगत् ॥३८॥ लोकाः सपालाः यस्येमे वहंति बलिमीशितुः ।
स संयुनक्ति भूतानि स एव वियुनक्ति च ॥३९॥ यथा गावो नसि प्रोतास्तंत्यां बद्धाः स्वदामभिः । वाक्तंत्यां नामभिर्बद्धा वहंति बलिमीशितुः ॥
॥४०॥ यथा क्रीडोपस्कराणां संयोगविगमाविह । इच्छया क्रीडितुः स्यातां तथैवेशेच्छया नृणां ॥४१॥ यन्मन्यसे ध्रुवं लोकमध्रुवं वा न चो
भयं । सर्वथा न हि शोच्यास्ते स्नेहादन्यत्र मोहजात् ॥४२॥ तस्माज्जह्यंग वैक्लव्यमज्ञानकृतमात्मनः । कथं त्वनाथा कृपणा वर्त्तेरंस्ते च मां

लिं वहंतीत्यर्थः ॥४०॥ प्रवृत्तौ पारतंत्र्यमुक्त्वा संयोगमप्याह । क्रीडोपस्कराणां क्रीडासाधनानां ॥४१॥ ईश्वराधीनत्वान्न शोकः कार्य इत्युक्तं । लोकतत्वे
न विचार्यमाणे निर्विषयोयं शोक इत्याह । यद्यदि तल्लोकं जनं ध्रुवं जीवरूपेण अध्रुवं देहरूपेण । न चेति न ध्रुवं शुद्धब्रह्मरूपेण अनिर्वचनीयत्वेन
वा उभयं वाचि ज्जडांशतः । सर्वथा चतुर्ष्वपि पक्षेषु ते पित्रादयो न शोच्याः ॥ स्नेहादन्यत्र स्नेह एव केवलं शोकहेतुः स चाज्ञानमूल इत्यर्थः ॥४२॥
तस्मान्मां विना कथं ते वर्त्तेरन् इति मनसो वैक्लव्यं च व्याकुलतां त्यज ॥४३॥

तत्रत्वदेहनक्षेषांचत्रिरेवनावन्नास्तीत्याह कालेगुणक्षोभकःकर्मजन्मनिमित्तं उणाउपादानं तदधीनःपांचभौतिकःजङ्गःतद्विभागेनाशवो
ञ्च सर्व्यग्रसः अजगरगिलितोपथाअन्यैनरक्षतिनदृत्त ४४ ईश्वरेणविहितावत्रिञ्चसर्वतःसुखमेवेत्याह अहस्तानीति अहस्तानिपश्वादीनि
अपदानि तृणादीनि तत्रतेषहस्तादिषुविफलानिअल्पानि एवंनीवःसर्वोपिनीवत्वसर्वत्रनीवनंनीविक एतेनैवसर्वतोमत्युग्रासत्वंचोक्तं ४५
मोहनिवृत्त्यर्थंद्वैतस्यावस्तुत्वमाह तदिदं अहस्तमहस्तादिरूपंजगत्सदकभगवानेवनततःएथक् सचैकएवनतुनाना ननुसजातीयविजातीय

कालकर्मगुणाधीनोदेहोयंपांचभौतिकः कथमन्यांस्तुगोपायेत्सर्वग्रसोयथाजगः ४४ अहस्तानिसहस्तानामपदानिचनुष्पदां फल्गू
निनत्रमहतांनीवोनीवत्येनीवनं ४५ तदिदंभगवान्एजनेकआत्मात्मनांसदक् अंतरेणनरेभातियश्चतंमाययोरुधा ४६ सोयम
घमहाराजभगवान्भूतभावनः कालरूपोवतीर्णोस्यामभवायसुरद्विषां ४७ प्रिष्यादितंदेवकृतमवशेषंप्रतीक्षते नावद्ययमवेक्षध्वं
भवेद्यावदिहेश्वरः ४८

नेदेप्रत्यक्षेनुनएतन्नत्राह आत्मनांसोकएकोमात्मास्वरूपं अतोनसजातीयभेदः अंतरेणनर अंतर्वहिश्चसोकएवएकोप्यात्मा अतोनवि
जातीयभेदोपि एकःकथंतेषाप्रतीयते अतआह माययाबहुधातंपश्येति ४६ कासावस्तीदृशोमहामायावीद्वारकायामित्याह सोयमिति अर्थो
घर्म्यां अभवायनाशाय ४७ तर्हिश्रीकृष्णोऽत्रास्तीत्यतैवाश्लोमाकथारूत्याह तच्चदेवानांकार्य्येतेननिः पादितंकेवलमवशेषंप्रतीक्षते यदुकुल
क्षयमितिदृष्टिं तत्रोनितंधामयास्यति तत्रोयूयमपिगछतेत्यर्थः तच्चभगवतेविविदुरवरेवनावर्त्मयत् ४८

नरेवंश्लोकनमावस्थांचनिवार्यनिश्चस्तेनसैवयथावत्तंकथयति धृतराष्ट्रंनिषङ्गभिः हिमवतोदक्षिणेभागे ४८ यावैप्रसिद्धास्वर्धुनीसाआत्म
नंयत्रसप्तधाव्यधात् किमर्थेनानाएथक्सप्तभिः स्रोतोभिः प्रवाहैःसप्तानामृषीणांप्रीतये सप्तएवतन्नीर्थंसप्तस्रोतोवदंति ५० तेनकृतमहोंगा
योगमाह स्नात्वेतिचतुर्भिः तत्रस्नानंहोमोदक्षणंचेतिनियमाऽऽह अक्षस्थानेअपांसाकाएदक्षः उपशांतः आत्मायस्यसः विगतापुत्राद्येष
णायस्मादितियमाऽऽहः ५१ जितासनेत्यादिनाआसनप्राणायामप्रत्याहाराऽऽहः हरिभावनयेतिधारणोक्ताद्भुसाराजःसत्वनमोहृयामला

धृतराष्ट्रसहभ्रात्राणांधार्य्याचस्वभार्यया दक्षिणेनहिमवतऋषीणामाश्रमंगतः ४९ स्रोतोभिःसप्तभिर्यावैस्वर्धुनीसप्तधाव्यधात्स
प्तानांप्रीतयेनाम्नासप्तस्रोतः प्रवक्षते ५० स्नात्वानुसवनंतस्मिन् हुत्वाग्नीञ्जोन्यधाविधि अक्षस्रुक्उपशांतात्मासआस्तेविगतैषणः ५१ जि
तासनोजितश्वासः प्रत्याहृतषडिन्द्रियः हरिभावनयाध्वस्तरजःसत्वनमोमलः ५२ विज्ञानात्मनिसंयोज्यक्षेत्रज्ञेप्रविलाप्यतं ब्रह्मण्यात्मानमा
धारेघटंवरमिवांबरे ५३ ध्वस्तमायागुणोदर्कोनिरुद्धकरणाशयः निवर्त्तिताखिलाहारआसेस्माणुरिवाचलः ५४

यस्येतिफलतोध्यानमुक्तंपश्चात्समाधिमाह विज्ञानेतिद्वाभ्यां आत्मानंअहंकारास्पदंस्थूलदेहादियुज्यविज्ञानात्मनिबुद्धौसंयोज्यएकीकृत्यतंविज्ञानात्मानं
दृश्यांशादियुज्यक्षेत्रज्ञेतंदृष्टरिप्रविलाप्यतंचक्षेत्रज्ञंतंदृष्टृंशादूवियोज्यआधारे आत्मयसंज्ञेब्रह्मणिप्रविलाप्यघटंवरं घटोयाधेर्वियोज्ययथा महाकाशेप्रवि
लाप्यनेतद्वत् ५३ युक्तानामवमाह ध्वस्तेति अंतर्गुणक्षोभाद्भावहिरिंद्रियविक्षेपाद्वायुक्तानांभवेन्नदृष्टयंतस्यनास्ति यतोध्वस्तोमायागुणानांऽदर्क
उत्तरफलंवासनायस्यसः निरुद्धानिकरणानिचक्षुरादीनिआशयोमनश्चयस्यसः अतःएवनिवर्त्तितः अखिलआहारोभोग्यंइन्द्रियैर्विषयाहरणंवायेनसः

आणुरिवाभ्रंलेआसे तथाभूतमध्यानेमुद्धतप्रकृ
तस्येति अंतरयोविद्वांसेवाश्रीरित्यागमः छारस्य ५४

दर्शनमपितावत्कुर्य्यामित्युद्यंतंप्रत्याह सवैअद्यतनाद्दूरंसंसाधीनं तर्हिद्वाहार्थंगमिष्यामिनेत्याह तत्रेतिपक्षं तर्हिगंधार्थीनयनार्थंगमिष्यामिनेत्याह पतेअद्यतनाद्दूरंसंसाधी पत्युर्दैहेसहोटजेपर्णशालासहितेयोगाग्निनासहगाहस्यात्रिभिर्दह्यमानेनतस्यपत्नीवहिस्थितासतीतंपतिमनुअग्निंवेक्षति।५६।तर्हिविदुरानयनार्थंगंतव्यमेवेत्यंतआहनेति विदुरस्तुतन्निशम्यदृष्ट्वाभ्रातुःसुगस्यहर्षःतस्मात्सुनाशोकञ्चताभ्यांपुरुः तस्मात्स्थानानीर्थनियेवि

तस्यांतरायोमैवाभूःसन्यस्ताखिलकर्म्मणः सवाअद्यतनाद्राजन्परतःपंचमेहनि।५५। कलेवरंहास्यतिसंतत्यजनश्मीनविष्यति।दह्यमानेग्नि भिर्दैहेपत्युःपत्नीसहोटजे।५६।वहिस्थितापतिंसाध्वीतमग्निमनुवेक्षति।विदुरस्तुतदाश्रुत्यनिशम्यकुरुनंदन।५७।हर्षशोकयुतस्तस्माद्गंतानी र्थनिषेवकः।इत्युक्त्वाथारुहत्स्वर्गनारदःसहतुंबुरुः।५८। युधिष्ठिरेवचस्तस्यदृष्टिरुक्त्वाजहाच्छुचं ५८ इतिश्रीमहापुराणेप्रथमस्कंधेभक्तपरु स्वरूपप्राप्तिन्नामचयोदशोध्यायः॥१३॥ सूतउवाच संप्रस्थितेद्वारकायांजिष्णौबंधुदिदृक्षया ज्ञातुंचपुण्यश्लोकस्यकृष्णस्यचविचेष्टितं।१। य तीनाकतिचिन्मासास्तदानायात्ततोर्जुनः।ददर्शघोररूपाणिनिमित्तानिकुरूद्वहः २ कालस्यचगतिंरौद्रांविपर्य्यस्तर्तुधर्मिणः पापीयसीर्नृणां वार्त्तां क्रोधलोभानृतात्मनां।३। तिस्रःप्रायंव्यवहृतंसाध्यमिश्रंचसौहृदं पितृमातृसुहृद्भ्रातृदंपतीनांचकल्कले।४॥

नुगंतागमिष्यति।५७। इतिप्रथमेनवयोदशः॥१३॥ चतुर्दशेखरिष्टानिदृष्ट्वाएणाविशंकितः अश्रौषोदर्जुनाकृष्णतिरोधानमितीर्य्यते।१। श्रीकृष्णस्यचेतिच कारेणापिप्रायंचज्ञातुं।१। कतिचित्समा नरकालातिक्रमेपि ततःद्वारकातःनायातृनागतः निमित्तानिउत्थानाकुरूद्वहोयुधिष्ठिरः।२। रौद्रांघोरां तदेवाह विपर्य्यस्तामतुधर्म्मायस्मिन्तस्य वार्त्तांजीविकांक्रोधलोभानृतैर्युक्तः आत्मापेषांते।३। तिस्रःप्रायंकपटबहुलंव्यवहृतंयेवहारं शब्देचतन्मिश्रंसौहृदंस

अस्यरिष्टानिअसंतमनुमानिदृष्ट्वाएणालोभाघधर्म्मप्रकृतिंचदृष्ट्वाअनुजंभीमंप्रतीदं वेतिवित्तंकेकस्माद्धेतोनायातीत्यहंनवेद्मि ७। अपिकिंयदा त्मनः आकृष्णंकृष्णसाधनेअंगंमनुष्यनाद्यंउत्सृष्टमिच्छतिसकालःप्राप्तः८। अस्माकंसर्वपुरुषार्थहेतुः श्रीकृष्णः अतस्तेद्वियोगंविनारिष्टंनस्या दस्याशयेनाह यस्मादिति यस्मान्श्रीकृष्णाद्धेतोः एतच्चोपरिष्टाद्दर्जुनःस्पष्टंकरिष्यति लोकाश्चयज्ञकरणरूपाः यस्यानुग्रहात्।९। अदृष्टसंनि हितंनोस्माकंआसंसतः उत्थानात्।१०। दैहिकानाह ऊर्विति ऊर्द्वादयोवामाः स्फुरंति वेपथुः कंपश्चहृदयेवर्त्तते एतेमह्यंआगतसंनिहितंविप्रियंदा

निमित्तान्यरिष्टानिकालेनानुगतेनरणं लोभाघधर्म्मप्रकृतिंदृष्ट्वोवाचानुजंनरपः।युधिष्ठिरउवाचा संप्रेषितोद्वारकायांजिष्णुर्बंधुदिदृ क्षया ज्ञातुंचपुण्यश्लोकस्यकृष्णस्यचविचेष्टितं।१। ज्ञाताःसमाधुनामासाभीमसेननवानुजः।नायातिकस्यवाहेतोर्नाहंवेदेदमंजसा ७ अ पिदेवर्षिणादिष्टःसकालोयमुपस्थितः यदात्मनोगमाकृष्णंभगवानुत्ससर्जह।८। यस्मान्नःसंपदोराज्यंदाराःप्राणाःकुलंप्रजाः।आस न्सपत्नविजयोलोकाश्चयज्ञयहात्।९। पश्योत्पातान्नरव्याघ्रदिव्यान्भौमान्सदैहिकान् दारुणान्संशंसतोदूराद्भयंनोबुद्धिमोहनं।१०। ऊर्वक्षिवा हवोमसंस्फुरंसंगपुनःपुनः।वेपथुश्चापिहृदयेसाध्वसंहृत्सुकंहृदि।११। शिवैवोघ्रंतमास्त्यग्निरैत्यनलाननाः मामंगसोरमेयोयमग्निरै

त्यंति।१२। भौमानाहसार्द्धैस्त्रिभिःशिवाकोष्ट्र्यादित्यमग्निरैतिउद्यन्सूर्यंअग्निमुखंक्रोशति अनलाननाअग्निंमुखेनवमंती अंगहेभीमभामाभिलक्ष्यसा रमेयः स्वाग्निरैतिस्फुरंतेभयति अभीरुवत् निःशंकं।१३।

शल्लाःगवादयोमांसयंवामंकुर्वन्ति अपरेगर्दभाद्याः प्रदक्षिणंकुर्वन्ति वाहान्त्रश्नान् १३ अपंकपोतोमत्युदूतःमत्युसूचकः उलूकोघूकः प्रत्युलूकः तत्प्रतिपक्षोघूकः काकोवायसः कुत्सितशब्दैः विश्वंभून्यंरुदतः १४ धूम्राधूम्राद्दिशः परिधयोग्निमिवलोकमाविशंति दिवानाहसाद्दीप्यां निर्घातोनिरभ्रवज्रपातः सनपित्तवोत्रगर्जितानितैः सह १५ तमःविशेषणसजनन्त्रसत्करं १६ ग्रहाणांमर्दंयुद्धंभूनारुद्रानुचरतेषागणैः संकुलैः

शल्लाः कुर्वन्तिमांसयंदक्षिणंपशवोपरे वाहांश्चपुरुषव्याघ्रलक्षयेरुदतोमम १३ मत्युदूतः कपोतोयमुलूकः कंपयन्मनः प्रत्युलूकश्चकुक्कानैरनिष्टैर्भून्यमीक्षतः १४ धूम्राद्दिशः परिधयः कंपतेभूसहाद्रिभिः निर्घातश्चमहानाशीत्साकंचसनपित्तभिः १५ वायुर्वातिखरस्पर्शो रजसाविसृजंस्तमः असृग्वर्षंतिजलदाः वीभत्समिवसर्वतः १६ सूर्यंहतप्रभंपश्यग्रहमर्दंभिथोदिवि समंकुलैर्भूतगणैर्व्याप्तेरुदतीक्षसी १७ नद्योनदाश्चक्षुभिताः सरांसिचमनांसिच नच्चलत्यग्निरत्यन्तंकालोयंकिंविधास्यति १८ नपिबंतिस्मनंवत्सान्दुह्यंतिचमातरः रुदंत्यश्रुमुखागोवोनदुह्यंत्यप्रान्नेत्र १९ देवतानिरुदंतीवस्विद्यंतिस्युच्चलंतिच इमेजनपदाग्रामापुरोद्यानाकराश्रमाः २० अहोस्मिन्योनिरनैराकिमनंघंदर्शयंतिनः मन्यएतैर्महोत्पातैर्नूनंभगवतःपदैः २१

र्व्याभिस्रैः पाणिभिः सहितैः रोदसीद्यावाहथिव्योज्वलितेप्रदीप्तेरवचप्रथेति १७ पुनर्भीमानाह नद्यइतिसार्द्धैस्त्रिभिः प्राणिनांमनांसिच १८ दुह्यंति कर्मकर्तृव्यर्थे नप्रस्रवंतीत्यर्थः १९ देवतानिप्रतिमाः अघंदुःखं २० एतैः रूक्षानवियतेअन्येषुपुरुषेषुस्त्रीबालकुशादिशोभायेषांतेभगवतःपदैर्हो

तस्यरात्रइतिएवंरूक्षान्यरिष्टानियेनतेनचेतसाचिंतयतः सतः २२ अथयापूर्वंनिपतितं तदेवाह आतुरमित्यादि अपांविदूनअश्रूणिनेत्राभ्यांवि सर्जनमित्यर्थः २३ उद्विग्नंकंपितंहृदयंयस्यसः विलायंविगतकांतिं २४ स्वजनाः बांधवाः २५ किंवक्ष्यतीतिशंकयाव्यवहितक्रमेणएवछति शूरइत्यादि मारिषः मान्योमातामहः आनकदुंदुभिर्वसुदेवः २६ स्वसुःपरस्परं वसुदेवक्षेमेनतासामपिक्षेमंएवनेवंतथापिएवंगपि

अनन्यपुरुषश्रीभिर्हीनामूर्हनसौभगाः इतिचिंतयतस्तस्यदृष्टारिष्टेनचेतसा २२ तत्रः प्रयागमहूस्नानमदुपुर्याः कपिध्वजः २३ तंपादयोर्निपतितमयथापूर्वमातुरं अधोवदनमविन्दन्मुंचंतंनयनाम्बुभिः २३ विलोकोद्विग्नहृदयोविछायमनुजंनयः एवछतिस्मसुहृन्मध्येसंस्मरंस्वारदेरितं २४ युधिष्ठिरउवाच कच्चिदानर्तपुर्यांनः स्वजनाः सुखमासते मधुभोजदशार्हार्हसात्वतांधकवृष्णयः २५ अथोरोमाणमहः कच्चित्स्वस्त्यासेवाथमारिषः मातुलःसानुजः कच्चित्कुशल्यानकदुंदुभिः २६ सप्तस्वसारस्तत्पत्न्योमातुलान्यः सहात्मजाः आसतेसस्नुषाः क्षेमंदेवकीप्रमुखाःस्वयं २७ कच्चिद्रामोमहाबाहुरात्मवत्सप्तुतोत्यनुजः हृदीकःसगदःसारणादयः २८ आसतेकुशलंकच्चिद्येचशत्रुजितादयः कच्चिदास्तेसुखंरामोभगवान्सात्वतांप्रभुः २९ प्रद्युम्नः सर्ववृष्णीनांसुखमास्तेमहारथः

एवछतिस्वयमिति २३ आहुकउग्रसेन असत्युग्रोयस्यअतएवजीवनमात्रएष्टः अनुजन्देवकः हृदिकसुतः कृतवर्मा जयंतादयः रूक्ष

कल्मषापत्यनिकार्ल्लयः तेषुप्रवरः ३१ सुनंदनंदशीर्षण्येषुमुख्योयेषांते ३२ ३३ भगवतिसुखमास्तइतिप्रश्नस्यानौचित्यमाशंक्याह पुरइत्या
दि ३४ भगवतोऽवस्थानेहिलोकानांमंगलंनान्यथेत्याशयेनाह चतुर्भिः मंगलायशुभायक्षेमायलक्ष्मपतये भवायऽऽद्यायअनन्तसखःबल
भद्रसहायः ३५ यद्वाहुदंडगुप्तायमिति अर्चिताःसर्वैपूजिताः परमानंदंयथाभवतितथा महापौरुषिकाःवैकुंठनाथानुचराः ३६ यस्यपाद

सुषेणश्चारुदेष्णश्चसांवोजांववतीसुतः अन्येचकार्ष्णिप्रवराःसपुत्राऋषभादयः ३१ तथैवानुचराःशौरेः श्रुतदेवोद्धवादयः सु
नंदनंदशीर्षण्याः येचान्येसात्वतर्षभाः ३२ अपिस्वास्तेसतेसर्वेकुशलंधर्मकंवदसौहृदः ३३
भगवानपिगोविन्दो ब्रह्मण्योभक्तवत्सलः कच्चिदास्तेसुधर्म्मायांसुखमास्तेसुहृद्वृतः ३४ मंगलायचलोकानांक्षेमायचभवायच
आस्तेयदुकुलांभोधावाद्योनंतसखःपुमान् ३५ यद्बाहुदंडगुप्तायांसपूर्ण्यांयदवोर्चिताः क्रीडंतीपरमानंदंमहापौरुषिकाइव ३६
यत्पादशुश्रूषणमुख्यकर्मणासत्यादयोह्यष्टसहस्रयोषितः निर्जित्यसंख्येवृषभांसदाशिवोहरंतिवज्रायुधवल्लभोचिताः ३७
यद्बाहुदंडाभ्युदयानुजीविनोयदुप्रवीरह्यकुतोभयोमुहुः अधिक्रमंसंहृभिरुद्धतांबलात्सभांसुधर्म्मांसुरसत्तमोचितां ३८

शुश्रूषणमेवमुख्यंतयाऽदिश्यःश्रेएंयत्कर्मतेनसत्यभामादयःसंख्येयुद्धेश्रीकल्मषबलेननिर्जित्यतदाशिवः देवभोग्यान्पारिजाताद्रीन् व
ज्रायुधस्यवल्लभाश्चोचितस्याऽचिताः ३९ यद्बाहुदंडप्रभावोपजीविनः सुधर्म्मामहृभिरधिक्रमतिसगोविन्दः सुखमास्तइतिगतपंचमश्लोके

हृतानीतस्यैवकुशलंष्टछतिकच्चिदितिषड्भिः अनामयंआरोग्यंनलज्जोमानोयेनवंधुभ्यःसकाशात् किंवातैः प्रत्युतअवज्ञातःतिरस्कृतः यत
श्चेषितः ३७ अभावैरितिछेदः प्रेमभृत्यैः अमंगलैः परुषैः शब्दादिभिर्न्नाभिहतः नन्वहि नोसिकिंयद्वा अर्थिभ्यः किमपिदास्यामीतिनोक्तंकिं यद्वा
आशयासहयथाआशानभवतिनथादास्यामीतिप्रतिश्रुतंसत्तनदत्तंकिं ४० अन्यद्वाशरणागतंसर्वप्राणिमात्रंनत्यक्तवानसिकिंयत्तत्पूर्वं
शरणप्रदः आश्रयप्रदः ४१ आगम्यामितिछेदः नमिहितोस्त्रियंअगमः किंगतवानसि असत्कृतोप्रतिनवस्त्रादिना गमः किंनोत्तमैः अनुत्तमैः

कच्चिन्नेनामयंनानभ्रष्टतेजाविभासिमे अलब्धमानोवज्ञातः किंवातानवधेषितः ३९ कच्चित्राभिहतोभावैः शब्दादिभिरमंगलैः नद
त्तमुक्तमर्थिभ्यः आशयायत्प्रतिश्रुतं ४० कच्चित्संत्राह्मणंवालंगांचदुंरोगिणंस्त्रियं शरणोपसृतंसत्वंनात्याक्षीः शरणप्रदः ४१
कच्चित्संनागमोगम्यांगम्यांवासत्कृतोस्त्रियं परानितोवाधमवान्नोत्तमैर्नसमैपथिः ४२ आपिस्विदर्य्यभुक्थास्त्वंनोज्ञात्वाच्छ्वालका
न् जुगुप्सितंकर्म्मकिंचित्कृतवान्नयदक्षमं ४३ कच्चित्प्रेष्ठतमेनाथहृदयेनात्मबन्धुना शून्योस्मिरहितोनित्यंमन्यसेतेन्यथानरु
क् ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेयुधिष्ठिरवितर्कनामचतुर्दशोध्यायः १४

समैरित्यर्थः असमैरधमैर्वाकिन्नपरानितोसिरित्यर्थः ४२ संभोजनार्हान्वृद्धान्बालकांश्चकिंस्वित्यर्थंभुंक्थाः त्यक्तभुक्तवानसि असक्षं क
र्त्तुमयोग्यंयत्तत्कृतवानसिकिं ४३ नित्यंसदाप्रेष्ठतमेन हृदयेनात्मरूपेणसबन्धुनाश्रीकृष्णेनरहितः शून्योस्मीतिमन्यसे अन्यथातेरुक्मनः पी

कलिप्रवेशमाज्ञायधुरंन्यस्यपरिक्षिति आरोहन्मयः स्वर्गमितिपंचदशेब्रवीत् कृष्णोर्जुनः आविकल्पितरूपेछेदः नानाशंकास्पदंरूपमालक्ष्यविकल्पितरूपेस्पर्धः प्रतिभाषितुंनाशक्नोत्प्रत्युत्तरेणान्वयः तत्रहेतवः कृष्णविश्लेषेणकर्शितः कृशः कृतः १ शोकेनहेतुना वदनंचहृच्छुतएवसरोजे शुष्यन्नीवदनहृत्सरोजेयस्यसः २ सुचशोकाश्रूणियानुद्गच्छंतितानिनेत्रयोरेवसंलग्नानिचपाणिनाआमृज्यपरोक्षेणदर्शनाभोचरेणश्रीकृष्णेनहेतुनासमुन्नद्धम धिकंयत्प्रेमौत्कंठ्यंतेनकातरः व्याकुलःनपमित्याहेत्युत्तरेणान्वयः २ सख्यहितैषिणां मैत्री उपकारिणांसुहृत्संबंधिनांच बाल्येणकंठावरोधात्गद्गदया

सूतउवाच। एवंकृष्णसखःकृष्णोन्नाज्ञाणज्ञाविकल्पितः। नानाशंकास्पदंरूपंकृष्णविश्लेषकर्शितः १ शोकेनशुष्यद्वदनहृत्सरोजोहतप्र भः विभुंतमेवानुध्यायन्नाशक्नोत्प्रतिभाषितुं २ कृच्छ्रेणसंस्तभ्यशुचःपाणिनामृज्यनेत्रयोः परोक्षेणसमुन्नद्धप्रेमौत्कंठ्यकातरः ३ सख्यं मैत्रीसौहृदंचसार्ष्यादिषुसंस्मरन् नृपमग्रजमित्याहबाष्पगद्गदयागिरा ४ अर्जुनउवाचवञ्चितोहंमहाराजहरिणाबन्धुरूपिणा येनमेपहृतंतेजोदेवविस्मापनंमहत् ५ यस्यक्षणवियोगेनलोकोह्यप्रियदर्शनः उक्थेनर्हिनीयमानस्यशवस्येवन्यरूपिणः ६ यत्संश्रया दुपरतोहमुडुपानामिवत्यये। तेजोदेवंखलुमयाभिहृतमाप्रभासन्नात्मनश्चसन्धानमल्पीकृतेनधनुषा ७

४ येनमांवंचयतादेवान्विस्मापयतीयत्तया यस्यक्षणवियोगेनलोकस्यादियच्छब्दानांतेनाहमद्यमुषितश्रीतिसन्नमश्लोकस्येनतच्छब्देनसंबंधः प्रियस्या अप्रियस्येदृशोतः उक्थेनप्राणेनएवपित्रादिः ६ श्रीकृष्णोपकारानुस्मरति यस्संश्रयादितिदशभिः यस्यसंश्रयात्बलात् स्मरणकालेनदुर्मदानांअ तिमन्यमानांतेनतः प्रभावःतंधनुर्ग्रहणेनैवयच्चात्मनःसन्नीकृतंच तेनचमन्योयंत्रोपरिश्रमतविद्धःततस्तानिर्जित्यद्रौपदीप्राप्तावा ७

उरुनिविस्मयोखांडवंवरेन्द्रस्यवनंअदाहत्तदानस्मिखांडवदाहेरक्षितेनमयेनकृतावसभालब्धाअद्भुतशिल्परूपामायायस्यांसातेअधरेयाभोगेएतसूपे ८। अनंतरश्लोकोविगीतक्षणापिव्याख्यायते नृपशिरःस्वहृदयस्यतंत्रणसंधंतवानुजोभीमःमत्कार्यमोहृतवान्तन्निर्जीयंविनाएतसूयमस्यानुपपन्नैः नाग युतस्येवसत्त्वमुत्साहशक्तिवीर्यंबलंचयस्य तंहत्वाप्रमथनाद्भीमहानैरवस्यमत्कायमेरणानास्तिनाहृतास्तेयद्यस्मात्भोचिताः तंतस्मात्तैः धूरेवलिमानीतवं

यत्संनिधावहमुखांडवमग्नयेदाभिन्द्रंचसामरगणंतरसाविनिर्ज्य सद्वासमामयकृतादुतशिल्पमायादिभ्योहरन्नृपतयोवलि मध्वरेतेऽयतेनसान्नृपशिरोंघ्रिमहन्मखार्थेआर्योनुजस्यवगणाद्युतसत्त्ववीर्यः तेनाहृताः प्रमथनाद्यमक्षयभूतायभोचिता स्तदनयन्बलिमध्वरेते ९ पत्न्याःसखाधिमखकृन्महाभिषेकश्लाघिष्ठचारुकवरंकितवैः सभायां स्वर्हत्तमकीर्त्यपदयोः पतिना श्रुत्युक्तयेसत्क्रियोः कृतहृतेशविमुक्तकेशाः १०।

तत्रादौयेःकितवैर्दुःशासनादिभिःतवपत्न्याःकवरंविकीर्यउन्मुच्यस्वंश्रीकृष्णेतेपांस्त्रियोहृतेशाअनएववैधव्याद्धेतोर्मुक्तकेशाअकृतचकाय्यकृत्यंभूतंक वरं अधिमखंयज्ञसूपनधिकृत्यकृतोरचितोयोमहाभिषेकः तेनश्लाघ्यतमंचारुरम्यं यत्स्मरणात्तदानीमेवप्राप्तस्यश्रीकृष्णस्यनमनेयादयोः पतिताभ्य श्रुणिमुखाद्यस्याःपत्न्याः यत्शत्रुसाधेक्षणादपिपतिताशत्रुसाश्रुपदेनसमासोनित्यसाधेक्षितत्वात् १०। ॥ ० ॥ ७॥ ० ॥ ७॥ ॥ ७॥

शिष्याणामयुतस्याग्रेतत्यंक्तौभुंक्तेयस्तस्माद्दुर्वाससोहेतोः अरिणारचितंयत्दुरंतंकृच्छ्रंशापलक्षणंतस्मात्सकाशान्नोऽस्मान्वनेएत्यजुगोप किंकृत्वाशाक
मेवान्नंतस्मिन्नेवपात्रेऽवशिष्टंउपयुज्यजग्ध्वायतउपयोगात्सलिलेविनिमग्नोमुनीनांसद्यःत्रिलोकींतृप्ताममंस्त एवंहिभारतकथा कदाचिद्दुर्वाससोदुर्य्यो
धनेनातिथ्यंकृतंतेनचपरितुष्टेनवरंवृणीष्वेत्युक्तेः दुर्वाससः शापात्पांडवानश्येयुरितिमनसिनिधायदुर्योधनेनोक्तंयुधिष्ठिरोः स्मत्कुलमुख्योऽतस्तस्या
पिभवतैवमेवशिष्यायुतसहितेनातिथिनाभवितव्यं किंतु द्रौपदीयथाक्षुधानसीदेत्तथातस्यांभुक्तवत्यांतद्गृहंगंतव्यमिति ततश्चतथैवदुर्वाससिप्राप्तेप

योनोजुगोपवनमेत्यदुरंतकृच्छ्राद्दुर्वाससोऽरिविहितादयुताग्रभुग्यः शाकान्नशिष्टमुपयुज्ययतस्त्रिलोकींतृ
प्ताममंस्तसलिलेविनिमग्नसंघः ॥११॥

रमादरेणयुधिष्ठिरेणमाध्याह्निकंकृत्वा आगम्यतामितिविज्ञापितोमुनिसंघोऽघमर्षणायजलेममज्ज तत्रचिन्तातुरायाद्रौपद्यास्मृतमात्रः श्रीकृष्णः
तक्षणमेवभक्तवात्सल्यतयाचारातः तयाचावेदितेवृत्तान्तेभगवतोक्तं हेद्रौपद्यहंचबुभुक्षितोस्मिप्रथमंमांभोजयेति तयाचातिलज्जयोक्तं स्वामिमद्भोज
नपर्य्यंतंभक्षय्यमन्नंसूर्यदत्तस्थाल्यां मयाचसर्वान्संभोज्यभुक्तं अतोनास्त्यन्नमिति तथाप्यतिनिर्बन्धेनस्थालिमानय्यतत्कंठलग्नंकिंचिच्छाकान्नंप्राश्योक्तं अ
थभोक्तुंमुनिसंघमाहूयेति सचतावताऽतितृप्तः वृथापाकभयेनपलायगतइति ॥११॥

गिरिजासहितोविस्मापितःसन्निजंपाशुपतास्त्रं अन्येपिलोकपालाःनिजान्यस्त्राणिअदुः अन्यदप्याश्चर्य्यमाह अमुनैवेति महदिन्द्रस्यार्द्धासनं ॥१२॥ त
त्रैवस्वर्गेक्रीडतःगांडीवलक्षणंचिन्हंयस्यतत् अरातयोनिवातकवचादैत्याःतेषांवधार्थंआश्रितवत्त येनानुभावितंप्रभावयुक्तंकृतं हेआजमीढयुधिष्ठि
रतेनमुषितःवंचितोऽस्मिकथंभूतेनभूम्नानिजमहिमावस्थानेन ॥१३॥ यद्बांधवइत्यादिश्लोकत्रयस्यापितेनमुषितोहमितिपूर्वेणैवसंबन्धः श्रीकृ
ष्णबांधवएवाएवाहंकौरवसैन्याब्धिंनास्यंतोगांभीर्य्येणपारंचदेशतोयस्यततरेतीर्णवान् उत्तरगोग्रहेअतीर्य्याणिदुस्तराणिसत्वानितिमिंगिलादीनि

यत्तेजसाथभगवान्युधिशूलपाणिर्विस्मापितःसगिरिजोस्त्रमदान्निजंमे अन्येपिचाहममुनैवकलेवरेणप्राप्तोमहेन्द्रभवनेमहदासना
र्द्धं ॥१२॥ तत्रैवमेविहरतोभुजदंडयुग्मंगांडीवलक्षणमरातिवधायदेवाः सेंद्राःश्रितायदनुभावितमाजमीढतेनाहमद्यमुषितःपुरुषेणभूम्ना
॥१३॥ यद्बांधवःकुरुकुलाब्धिमनन्तपारमेकोरथेनततरेहमतीर्य्यसत्वं प्रत्याहृतंबहुधनंचमयापरेषांतेजस्यदंमणिमयंचहृतंशिरोभ्यः ॥१४॥
योभीष्मकर्णगुरुशल्यचमूष्वदभ्रराजन्यवर्य्यरथमंडलमंडितासु अग्रेचरोममविभोरथयूथपानामायुर्मनांसिचदृशासहओजआर्च्छत् ॥१५॥

भीष्मादिरूपाणियस्मिन्परैर्नीतंगोधनंप्रत्याहृतं परेषांचशिरोभ्यःसकाशात्तेजस्यदंउष्णीषरूपंमणिमयंमुकुटरत्नरूपंचबहुधनंमोहनास्त्रेणमोह
यित्वाहृतंयद्बांधवेनमया ॥१४॥ अदभ्राअनल्पायेराजन्यवर्य्याःतेषांरथमंडलैर्मंडितासुभीष्मादीनांचमूषुसारथिरूपेणममाग्रेचरःसन्हेविभोतेषांरथ
यूथपानांआयुरादीनियोदृष्ट्वैवआर्च्छत्हृतवान्मनांसिइतिउत्साहादिशक्तिं सहोबलंओजःअस्त्रादिकौशलं ॥१५॥

यस्यदोर्भुजेषुनामांप्रणिहितंस्थापितं तेनैवगुर्वादिभिर्निरूपितानिप्रयुक्तानि अस्त्राणिनस्यशांतिस्म गुरुद्रोणःत्रिगर्तैःत्रिगर्तदेशाधिपतिःसुशर्मा शलःशल्यःसैन्धवःसिंधुदेशाधिपतिर्जयद्रथःबाह्लिकःशंतनोर्भ्राता अमोघोमहिमायेषांतथाभूतानिअपि पाठांतरेपिसएवार्थः प्रतीकारकरणेपिअस्य शैदृष्टांतः नहरिदासः प्रह्लादमिवेति १६ स्वापराधमनुस्मरंस्तप्यमानआह सौत्येसारथ्येकुमतिनाभेमयासहृतः कुमतित्वमेवाह आत्मदर्यादिना अनयायनीक्षाय मयाः श्रेष्ठाः शांतावाहाश्वायस्यतंमांजयद्रथवधेहिज्जलपानेविना ज्वाः श्रांताःततोरथादवतीर्यवीरोर्जुनेभीक्ष्णजलंसंपादितं

यद्दोर्भुमाप्रणिहितंगुरुभीष्मकर्णाद्रोणित्रिगर्तशलसैंधवबाह्लिकाद्यैः अस्त्राण्यमोघमहिमानिनिरूपितानिनोयस्यशुर्नहरिदासमिवासु राणि १६ सौत्येरतः कुमतिनात्मदर्श्वनेनेयस्यादयंमनवायमनंतिनयोः मांश्रांतवाहमरणेरथिनोभुविक्षेनप्राहरन्ययदनुभावनिर स्तविघ्नाः १७ नर्म्माणपुरारहविरस्मितशोभितानिहेपार्थहेर्जुनसखेकुरुनन्दनेति संजल्पितानिनरदेवहरिस्यशांतिस्मर्नुर्लुठंतिहृदयं ममनाथवस्य १८

मयानदायस्यानुभावेननिरस्तविघ्नाः अरणेमांनप्रहृतवंतःससौत्येरतरतिकुमतित्वं १७ हेनरदेवउदारंगभीरंरुचिरंयतस्मिंस्तेनशोभितानिनर्म्माणिपरि हासवाक्यानि तथाकार्यप्रसादेवधुहेपार्थेत्यादीनिमधुराक्षराणिसंजल्पितानिचहृदिस्थशांतिमनोज्ञानिमाधवस्यमान्यैतानिहृदानींस्मर्नुर्ममहृदयंलुठं तिलोठंतिक्षोभयंतिक्षोभभावः आर्षः १८

विकत्थनंस्वगुणख्यापनादिपुरेवादयतिरेकाद्वेनोःकदाचिद्यत्किंचारंदृष्ट्वाहेवयस्यजानतावान्सख्युरुक्तमितिचक्रोधविप्रलब्धतिरस्कृतोपि अनुमानितिपाठेऽनवोदेवाःसेवकाःसंतियस्यअसौमहानपिमयावयस्यइतिनलाविप्रलब्धःतिरस्कृतइत्यर्थः अनुवानितिपाठेवत्सलभावआर्षः मेरुअ घंअपराधंअसहृतंमहिनयामहत्त्वेनएकपदेअतिमहत्त्वेनेत्यर्थः सख्युरघंसखेदंतनयस्याघंपितेव १५ त्वयाशंकितंपरंनयंचापिप्रायोसिस्मा हात्मनसख्यारहितः अतोहृदयेनशून्यःअंगाहेराजन् उरुक्रमस्यपरिग्रहोऽशेषहृत्स्त्रीलक्षणंअसद्भिर्नीचैः अवलायोषेव २० श्रीरुक्मविणी

शय्यासनाटनविकत्थनभोजनादिष्वैक्याद्वयस्यआनवानितिविप्रलब्धःसख्युःसखेवपितृवत्तनयस्यसर्वंसेहेमहान्महिनयाक्रमतेरघं मे १९ सोहंनृपेन्द्ररहितःपुरुषोत्तमेनसख्याप्रियेणसुहृदाहृदयेनशून्यः अघ्नन्युरुक्रमपरिग्रहमंगरक्षनेगोपैरसद्भिरबलेवविनि र्जितोस्मि २० नद्यैधनुस्तदयवःसरथोहयास्तेसोहंरथीनृपतयोयतआनमंतिसर्वक्षणेनतदभूदसदीशरिक्तमस्मत्कृतंकुहकराद्धमि वोडुपमूर्ख्या २१ एतैर्जयाभिपतितानांसुहृत्तंत्रःसुहृत्तुरे विप्रशापविभ्रष्टानांनिघ्नतांमुष्टिभिर्निर्भिन्नः २२।

गएवात्रहेनुर्नाम्नयस्याहानरिति यतःयेभ्यःनृपतयः आनमंतिईशेनरिक्तंशून्यंअसत्कार्याक्षमंसन्मंत्रविघातैरपिनस्मनिहतमिव अतिप्रियाद पिकुहकान्मायाविनःसकाशान्नराद्दलब्धयथा सम्यक्कर्षणरिक्तमूषरभूमौउप्तंबीजमिव २१ सुहृत्तुरेखपाष्टानांसुहृत्तमश्रीकृष्णाद्विप्रशापेनाधिक्षीणबलत्वात् तान्नत्रैलुः विप्रशापेनाधि २२।

वारुणीमन्नमयीं अज्ञानतामिवान्योन्यंचरकामुष्टिनिर्मितांश्च २३ अवशेषितारस्यनेनोक्तहेतुकर्मारब्धाहविभिः प्रायेणेतिभावयंतिपालयंति २४ जलौकसांजलस्थानामल्पानामल्पसत्त्वानां मध्येमहान्तस्थूलाः अणीयसः सूक्ष्मान्यथामक्षयंति १५ एवंबलिष्ठैर्मनुष्यैर्दुर्बलान् पांडवैर्दुर्योधनजरासंधादीन् यदुभिरितरान् शाल्वादीन्निर्हत्य भगवान्भुवोभारमूनासंहृतवान् १६ अतःपरंकुतश्चित्कुतश्चिदित्यनुसृत्यसूचयन्नाह देशकालोचितार्थयुक्तानिमनःपीडोपशमनानिचोचि

वारुणीमदिरांपीत्वामदोन्मथितचेतसां अज्ञानतामिवान्योन्यंचतुःपंचावशेषिताः १३ प्रायेणैतद्भगवत ईश्वरस्यविचेष्टितं मिथोनिघ्नंतिभूतानिभावयंतिचयन्मिथः १४ जलौकसांजलेयद्वन्महांतोदश्यणीयसः दुर्बलान्बलिनोऽजन्महान्तोबलिनोमिथः १५ एवंबलिष्ठैर्यदुभिर्महद्भिरितरान्विभुः यदून्यदुभिरन्योन्यंभूमाएसंजहारह १६ देशकालार्थयुक्तानिहृन्नापोपशमानिच हरंतिस्मारतञ्चित्तं गोविन्दाभिहितानिमे १७ एवंचिंतयतोनित्यंकृष्णपादसरोरुहं औत्कंठ्यबाष्पकलयाऽभिनात्मीद्रियमलामतिः १८ वासुदेवंहृषीकेशंभागवतप्रियमव्ययं ध्यानयोगबलेनाशु परिवृढंहृदंहसा भक्त्यानिर्मथिताशेषकषायधिषणोमुनिः १९ गीतंभगवताज्ञानंयत्तत्संग्रामभूर्द्धनि कालकर्मतमोरुद्धं पुनरध्यगात्

दस्यवचनानिस्मरतोमेमनश्चित्तंहरंतिआकर्षंति १७ एवमितिसूतोक्तिः अतिदृढेनस्नेहेनचिंतयतोमतिः शांताविशोकाविमलाविरक्ताचासीत् १८ मतिवैमल्येफलमाह वासुदेवंहृषीकेशंध्यानयोगबलेनपरिवृढंहृदंहोवेगोयस्याः तयानिर्मथिताऽऽमूलिताअशेषाः कषायाः कामादयोयस्याः सावुद्धिर्यस्यसः ज्ञानंपुनरध्यगमद्वस्तुतत्त्वंयेनतत्संग्रामभूर्द्धनि कालकर्मतमोरुद्धं पुनरध्यगात्

ज्ञानफलमाह विशोकइति एतदेवशोकहेतुभावेनोपपादयति शोकस्यहेतुर्द्वैतभ्रमः तस्यदेहः तस्यलिंगं तस्यगुणाःतेषामविद्या तत्रब्रह्मसंपत्त्याहमितिज्ञानेनलीनाप्रकृतिरविद्यायस्मिन्नैर्गुण्यंभवतिननुसुप्तिप्रलययोरिवाविद्याशेषः तस्मान्नैर्गुण्याद्गुणाकार्यलिंगनाशः अलिंगाच्चअसंभवःसम्यग्भोगायभवतिपुनःपुनरितिसंभवःस्थूलदेहः तद्रहितः ततश्चतत्प्रयुक्तेद्वाभावात्संछिन्नोद्वैतलक्षणः संशयोभ्रमोयस्यसविशोकोज्ञानः इति २१ भगवतोमार्गमालक्ष्ययदुकुलस्यसंस्थानाशंश्रुत्वानारदोकंचानुस्मृत्यस्वःपथायस्वर्गमार्गायनिजतात्मानिश्चलचित्तः २२

विशोकोब्रह्मसंपत्त्यासंछिन्नद्वैतसंशयः लीनप्रकृतिनैर्गुण्यादलिंगत्वादसंभवः २० निशम्यभगवन्मार्गसंस्थांयदुकुलस्यचस्वःपथायमनिंचकेनिजतनात्मायुधिष्ठिरः २१ एष्वाप्तेष्वात्मयतनोयोदितंनाशंयदूनांभगवदुदितंचतांएकांतभक्त्याभगवत्यधोक्षजेनिवेशितात्मोपरराममसंस्तनेः २२ ययाहरेर्भुवोभारंतांतनुंविजहावजः कंटकंकंटकेनैवद्वयंचायीशितुःसमं २४ यथामत्स्यादिरूपाणिधत्तेजह्याद्यथानटः नटोरङ्गेषितोयेनजह्यौतच्चकलेवरं २५

तांदुर्विज्ञेयांवक्ष्यतिहि सौदामिन्यामथाकाशेयात्यंहिलाभ्रमंडलं गतिर्नलक्ष्यतेमर्त्यैर्नथाकल्पस्यदेवतैरिति संस्तेरुपरराममनोवन्मुक्तावमूवदेहंजहाविति वा ३३ तदेवमुक्तमपियादवेभ्योभगवतोवैलक्षण्यमनुद्घातत्साम्यंवदतोमंदमनीन्प्रतिवैलक्षण्यंसूचयति दृष्ट्वेति यथायादवरूपाणतन्वानुवोभारंकंटकेनकंटकमिवाहरत् यादवतनुःभूभारतनुत्वेतिद्वयमपीश्वरस्यसंहार्यत्वेनसममेव ३४ श्रीकृष्णमूर्त्तेर्विशेषमाह यथेति नान्यपियथाधत्तेजहातिच तदेवाह यथानटोनिजरूपेणास्थितोरूपांतरणिधत्ते त्यक्तदेहेनचनथानटएकलेवरंजहौअत्रस्थितइत्यर्थः ३५

युधिष्ठिरस्य स्वर्गारोहणप्रसंगाय कलिप्रवेशमाह स्वतन्वा जहौ स्वतनोरेव वैकुंठारोहात् श्रवणार्हा सती कथा यस्य तदा यदहस्तस्मिन्नेव अहरिति लुप्तसप्त
म्यंतं यदा अप्रतिबुद्धचेतसां मिति विवेकिनां पुनर्न प्रभूरित्युक्तं अन्ववर्त्तत इति पूर्वमेवांशेन प्रविष्टस्य तेन रूपेणानुवृत्तिरुक्ता ३६ बुधो युधिष्ठिरः तस्य क
लेः परिसर्पणं प्रसरणं विलोक्य कथंभूतं लोभाद्यधर्म्मचक्रं यस्मिन् जिह्मं कौटिल्यं पर्य्यधात् तदुचितं परिधानमकरोत् ३७ आत्मनः स्वस्य गुणैः
सुसमं अतिसदृशं तोयं सर्वतः स्थितं समुद्रोदकमेव नीवी परिधानविशेषो यस्याः तस्याः भूमेः पपतित्वेनाभिषिक्तवान् ३८ वज्रं अनिरुद्धपुत्रं नि

यदा मुकुंदो भगवानिमां महीं जहौ स्वतन्वा श्रवणीयसत्कथः। तदाहरेवाप्रतिबुद्धचेतसामधर्म्महेतुः कलिरन्ववर्त्तत ३६ युधिष्ठिरस्त
त्परिसर्पणं बुधः पुरे च राष्ट्रे च गृहे तदात्मनि। विभाव्य लोभानृतजिह्महिंसनाद्यधर्म्मचक्रं गमनाय पर्य्यधात् ३७ स्वराट् पौत्रं विजयिनमा
त्मनः सुसमं गुणैः। तोयनीव्याः पतिं भूमेरभ्यषिंचद्गजाह्वये ३८ मथुरायां तथा वज्रं शूरसेनपतिं ततः प्राजापत्यां निरूप्येष्टिमग्नीनपिबदी
श्वरः ३९ विसृज्य तत्र तत्सर्वं दुकूलवलयादिकं निर्ममो निरहंकारः संछिन्नाशेषबंधनः ४० वाचं जुहाव मनसि तत्प्राण इतरे च तं मृत्यावपानं

रूप्यकृत्वेत्यर्थः अपिबत् आत्मन्यारोपयामास ईश्वरः समर्थः ३९ संछिन्नान्यशेषाणि बंधनानि उपाधयो येन ४० तदेव दर्शयति द्वाभ्यां वाचमित्युपल
क्षणं सर्वेन्द्रियाणि मनसि प्रविलापितवान् इत्यर्थः। तच्च मनः प्राणे प्राणाधीनवृत्तित्वात् तं च प्राणं इतरे अपाने तेनाकर्षणात् अपानव्यापार उत्सर्गस्त
त्सहितमपानं मृत्यौ तदधिष्ठातृदेवतायां। अनेनैव वागादिष्वपि तत्तत्कर्म्मसाहित्यं ज्ञेयं तं मृत्युं पंचत्वे पंचभूतानामैक्ये देहे देहस्यैव मृत्युर्नात्मन इति भा
वितवानित्यर्थः। अजो हवीदितिः यङ्लुङंताल्लुङि रूपम् ४१॥

त्रित्वे गुणत्रये तच्च त्रित्वं एकत्वे अविद्यायां सर्वं सर्वारोपहेतुमविद्यां आत्मनि जीवे अजो हवीदिति वक्तव्ये अजुहवीदित्यार्षं एवं शोधितमात्मानं ब्रह्मणि अ
व्यये कूटस्थेन तस्यान्यत्र लय इत्यर्थः ४२ तदेवमात्मप्रतिपत्तिमुक्त्वा बाह्यस्थितिमाह चीरवासा इति द्वाभ्यां बद्धवाक् मौनी ४३ अनवेक्षमाणः अनुजादि
प्रतीक्षामकुर्वन्। आशां दिशां गतः पूर्वां पूर्वप्रविष्टां यतः पांदिशं ४४ अधर्म्मो मित्रं यस्य तेन ४५ साधुकृताः सर्वे अर्था धर्मादयो यैः अत एव वैकुं

त्रित्वे हुत्वाथ पंचत्वं तच्चैकत्वे जुहोन्मुनिः। सर्वमात्मन्यजुहवीद्ब्रह्मण्यात्मानमव्यये ४२ चीरवासा निराहारो बद्धवाक् मुक्तमूर्द्धजः। दर्शयन्ना
त्मनो रूपं जडोन्मत्तपिशाचवत् ४३ अनवेक्षमाणो निरगादशृण्वन्बधिरो यथा। उदीचीं प्रविवेशाशां गतपूर्वां महात्मभिः ४४ हृदि ब्रह्म
परं ध्यायन्नावर्त्तेत यतो गतः। सर्वे तमनुनिर्जग्मुर्भ्रातरः कृतनिश्चयाः ४५ कलिना धर्ममित्रेण दृष्ट्वा स्पृष्टाः प्रजा भुवि। ते साधुकृतसर्वा
र्था ज्ञात्वात्यंतिकमात्मनः ४६ मनसा धारयामासुर्वैकुंठचरणांबुजं। तद्ध्यानोद्रिक्तया भक्त्या विशुद्धधिषणाः परे ४७ तस्मिन्नारायणप
दे एकांतमतयो गतिं। अवापुर्दुरवापां ते असद्भिर्विषयात्मभिः ४८

ठस्य चरणाम्बुजमेव आत्यंतिकं शरणं ज्ञात्वा ४३ कथंभूते पदे विधूतकल्मषाणां आस्थानं निवासस्थानं यत्तस्मिन् विरजेनात्मनैव गतिं प्रापुर्न तु षोडशकलेन
लिंगेन गतेर्वा विशेषणं विरजेनात्मनैवावस्थानरूपां गतिं तेन विधूतकल्मषाः प्रापुरिति ४८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥

तीर्थान्यटन्प्रभासेऽभूत्कृष्णावेशेन कृत्स्नवित्प्रभावेशदेहं परित्यज्यनष्टचित्तएवसन् नदानीमेनमुपागतैः पितृभिः सहस्वधामसाधिकारस्थानंययौ ४९ आत्मानं प्रतिअनपेक्षतांतदाज्ञांज्ञात्वाप५० इतिएवंयत्संप्रयाणं अत्रमतिशयेनस्वस्यानेमगलाघवंत्रलंपवित्रंचे ५१ इतिप्रथमेपंचदशः ॥१५॥ ततश्च बोदशेभूमिधर्मयोः कलिविन्नयोः संवादेवर्ण्यतेप्राप्तिः पालकस्यपरीक्षितः १ द्विजवर्य्यान्शिक्षयासूतंजन्मनिअभिज्ञानकोविदाज्ञातकर्मविदः हेविप्रमहतोगुणायस्मिन्सः १ जनमेजयादीनित्यक्षणधिकंछंदसं २ आजहारकृतवानित्यर्थः शारद्वतंकृपंयत्रयेसत्रमेधेषु ३ नित्यग्राहग्रहीतवान् कलिमेव

विधूयकल्मषाःस्थानेविरजेनात्मनैवहि विदुरेपिपरित्यज्यप्रभासेदेहमात्मवान् कृत्स्नावेशेनतच्चित्तः पितृभिःस्वक्षयंययौ द्रौपदीचतद्वाज्ञायपतीनामनपेक्षतां वासुदेवेनगवति ह्येकांतमतिरूपतं ५० यः श्रद्धयैतद्भगवत्प्रियाणांपांडोःसुतानामितिसंप्रयाणं श्रृण्वत्यलंस्वस्त्ययनंपवित्रंलब्ध्वैहलोकेभगवत्परांगतिंलब्धांयथैनिर्मुमुचुर्नितिसिद्धं ५१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेपंचदशोध्यायः १५ सूतउवाच ततः परिक्षिन्नृपतिर्महाभागवतः शशासह यथाहिसूत्यामभिजातकोविदाःसमादिशन्विप्रमहदुपासया १ स उत्तरस्यांतनयामुपयेमइरावतीं जनमेजयादींश्चतुरस्तदात्मजान् २ आजहारश्वमेधांस्त्रीन्गंगायांभूरिदक्षिणान् शारद्वतंगुरुंकृत्वादेवयज्ञाभिलोचनः ३ नित्यग्राहोनसावीरः कलिरिहविनयेक्वचित् न्यवसिंगधरंभूद्वंतेगोमिथुनंपदा ४ सौनकउवाच कस्यहेतोर्नित्यग्राहकलिरिहविनयेनृपः नदेवचिन्हधृक्शूद्रःकोसौगांयःपदाहनत् ५॥

निर्दिष्टंनित्यपेतिवत्कस्यहेतोरितिअयमर्थः कलिंकस्माद्धेतोः केवलंनित्यग्राहनतुहतवान् यतोसौशूद्रकः अतिकुत्सितः योगांपदाहनत् अहन्निति ५॥

॥भा०प्र०॥ ५८॥

पदांभोजयोर्योमकरंदःतंलिहंतिआस्वादयंतियेतेषांसतांवाकथाश्रयामितिसमासान्निष्कृष्यस्यानुषंगःतर्हिकथ्यतां नचेत्किमन्यैरसद्विलापैर्यदर्थेरायुषोव्यर्थंक्षयः ६ अस्माकमयंसत्रप्रयत्नोपिहरिकथामृतपानार्थएवेत्याहसाध्वीभ्यां क्षुद्रमल्पमायुर्येषांअतोमर्त्यानांनरणधर्मवतां नथापिक्रतंसंयोक्षमिच्छतांयोमृत्युःसरहसत्रेशमिनुरिदंशमित्रंकर्मयत्पुरुहिंसनंतदर्थमुपहूतः ७ ततः किमत्रआहनकञ्चिरिति ततोपिकिमत्रआह अहोनलोकेहरिलीलामृतंवचः पीयेतेत्येतदर्थंहरिलीलैवामृतंयस्मिन्तत् ८ तदभावेरद्धेवनीवनमित्याह मंदस्यअलसस्यनक्तंरात्रौयद्व्यः आयुः तन्निद्रयाहृियत

तत्कथ्यतांमहाभागयदिकृत्स्नकथाश्रयं अथवास्यपदांभोजमकरंदलिहांसतां ३ किमन्यैरसदालापैरायुषोयदसद्व्ययः क्षुद्रायुषांनृणामंगमर्त्यानामृतमिच्छतां ३ हेपहूतोभगवान्मृत्युःशमित्रकर्मणिनकञ्चिन्नियतेतावद्यावदासहहोतकः ४ एतदर्थंहिभगवान्हूतः परमर्षिभिः अहोनलोकेपीयेतहरिलीलामृतंवचः ५ मंदस्यमन्दप्रज्ञस्यवयोमंदायुषश्चवै निद्रयाहृियतेनक्तंदिवाचव्यर्थकर्मभिः ६ सूतउवाच यदापरिक्षित्कुरुजांगलेवसन्कलिंप्रविष्टंनिजचक्रवर्त्तिते निशम्यवार्त्तामनतिप्रियांततः शरासनंसंयुगशौंडिराददे ७ स्वलंकृतंश्यामतुरंगयोजितंरथंमृगेन्द्रध्वजमाश्रितःपुरात् स तोरणाग्निद्विपपत्तियुक्तयासेनयाधिविजयायनिर्गतः ८

तेदिवाअहृियतयद्व्यःव्यर्थकर्म्मभिरपहृियते ५ तत्रतावत्कलिनिग्रहप्रसंगमाह यदानित्रचक्रवर्त्तितेस्वसेनयापालितेदेशेकलिंप्रविष्टंश्रुत्वावतदानोअनतिप्रियांकिंचित्प्रियांचयुद्धकौतुकसंपन्नः तांनिशम्यततः शरासनंदुष्टनिग्रहार्थमाददे संपुरेशौंडिर्युद्धेप्रगल्भः पाठान्तरेमुद्धेशौंडिरतुल्यः १०

॥भा०प्र०॥ ५९॥

भद्राश्वादीनि पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरतः समुद्रलग्नानि वर्षाणि मेरोः सर्वतः इलावृतं ततउत्तरतो रम्यकं हिरण्मयं च दक्षिणतो हरिवर्षं किंपुरुषं च तानि विजि
त्य ॥१२॥ प्रगीयमानं यशः यशआदीनि शृण्वन् तेभ्यो ददाविति तृतीयेनान्वयः ॥१३॥१४॥१५॥ किंच स्निग्धेषु पांडवेषु विष्णोर्यानि सारथ्यादीनि कर्माणि तानि
शृण्वन् तथा विष्णोर्जगत्कर्तृकां प्रणतिं च शृण्वन् नृपतिः परिक्षित् विष्णोश्चरणारविंदे भक्तिं करोति स्म पारषदमिति रेफषकारयोर्विश्लेषः छांदसः त

भद्राश्वं केतुमालं च भारतं चोत्तरान् कुरून् किंपुरुषादिनि सर्वाणि विजित्य जगृहे बलिं ॥१२॥ तत्र तत्रोपशृण्वानः स्वपूर्वेषां महात्मनां प्रगी
यमानं च यशः कृष्णमाहात्म्यसूचकं ॥१३॥ आत्मानं च परित्रातमश्वत्थाम्नोस्त्रतेजसः स्नेहं च वृष्णिपार्थानां तेषां भक्तिं च केशवे ॥१४॥ तेभ्यः परम
संतुष्टः प्रीत्युज्जृंभितलोचनः महाधनानि वासांसि ददौ हारान्महामनाः ॥१५॥ सारथ्यपारषदसेवनसख्यदौत्यवीरासनानुगमनस्तवनप्रणा
मं स्निग्धेषु पांडुषु जगत्प्रणतिं च विष्णोर्भक्तिं करोति नृपतिश्चरणारविन्दे ॥१६॥ तस्यैवं वर्त्तमानस्य पूर्वेषां वृत्तिमन्वहं नातिदूरे किलाश्चर्य्यं य
दासीत्तन्निबोध मे ॥१७॥ धर्म्मः पदैकेन चरन् विछायामुपलभ्य गां पृच्छति स्माश्रुवदनां विवत्सामिव मातरं ॥१८॥

त्र पार्षदं सभापतित्वं सेवनं वित्तानुवृत्तीः वीरासनं रात्रौ खड्गहस्तस्य तिष्ठतो जागरणं ॥१६॥ वृत्तिमनुवर्त्तमानस्य सतः नातिदूरे शीघ्रमेव ॥१७॥ धर्म्मो वृषरूपः
विछायां हतप्रभां गां गोरूपां पृथ्वीं विवत्सां नष्टापत्यां ॥१८॥

ते आत्मनो देहस्य यद्यपि बहिरामयो न लक्ष्यते तथापि अंतर्मध्ये आधिः पीडा यस्यास्तां त्वां आलक्षये केन यतो विछायासि अतो ईषत्म्लायता वैवर्ण्यं
भजता मुखेन लिंगेन तत्र कारणानि कल्पयन् पृच्छति दूरे वधूमित्यादि पंचभिः दूरे स्थितं बंधुं ॥१९॥ त्रिभिः पादैः न्यूनं अत एव एकपादं मामां वृषलैः
अत ऊर्द्ध्वं भोक्ष्यमाणं पुंस्त्वमात्मपदविशेषणत्वात् हृताः यज्ञभागा येषां तान् यज्ञाद्यकरणात् ॥२०॥ हे ऊर्वि पृथ्वी भर्तृभिररक्ष्यमाणाः स्त्रियः पितृ
भिररक्ष्यमाणान् बालान् प्रत्युत तैरेव पुरुषादैरिव निर्दयैरार्त्तान् क्लिष्टान् वाचं देवीं सरस्वतीं कुकर्म्मणि दुराचारे स्थितां कुलाग्र्यान् ब्राह्मणोत्तमा

कच्चिद्भद्रे नामयमात्मनस्ते विछायासि म्लायतेषन्मुखेन आलक्षये भवतीमंतराधिं दूरे बन्धूं शोचसि कंचनांब ॥१९॥ पादैर्न्यूनं शोचसि मै
कपादमात्मानं वा वृषलैर्भोक्ष्यमाणं अथो सुरादीन्हृतयज्ञभागान्प्रजा उत स्विन्मघवत्यवर्षति ॥२०॥ अरक्ष्यमाणाः स्त्रिय ऊर्वि बालान् शो
चस्यथो पुरुषादैरिवार्त्तान् वाचं देवीं ब्रह्मकुले कुकर्मण्यब्रह्मण्ये राजकुले कुलाग्र्यान् ॥२१॥ किं क्षत्रवधून्कलिनोपसृष्टान् राष्ट्राणि वा तैरवरो
पितानि इतस्ततो वाऽसनपानवासस्नानव्यवायोन्मुखजीवलोकं ॥२२॥ यद्वांब ते भूरिभरावतारकृतोवतारस्य हरेर्द्धरित्रि अन्तर्हितस्य स्मरं
ती विसृष्टा कर्म्माणि निर्वाणविलंबितानि ॥२३॥

न्सेवकान् ॥२१॥ उपसृष्टान् व्याप्तान् अवरोपितानि उद्वासितानि व्यवायो मैथुनं इतस्ततः निषेधानादरेण सर्वतोऽशनादिषून्मुखं प्रवर्त्तमानं जीवलोकं
वा ॥२२॥ हे अंब मातः धरित्रि ते तव यो भूरिभारः तस्यावतारणार्थं कृतावतारस्य कर्माणि स्मरंती तेन विसृष्टा सती शोचसि निर्वाणविलंबितं आश्रितं येषु तानि

पाठान्तरे निर्वाणं विडंबितं उपहसितं यैर्मोक्षादप्यधिकं सुखानीत्यर्थः ॥२३॥

हेत्थंवमात्मतः तेसौ भाग्यं कालेनवाहृतं १४ नवान्नानास्येवनथापिवक्ष्यामीत्याह येनहेतुभूतेनलंचतुर्भिःपादैर्वर्त्तसे यत्रचसत्स्वाद्योगुणानवियं
तिनक्षीयंतेतेनश्रीनिवासेनरहितंलोकंशोचामीतिषष्ठेनान्वयः १५ सत्यंयथार्थभाषणं शौचंशुद्धलं २ दयापरदुःखासहनं ३ क्षांतिःक्रोधप्राप्ते
चित्तसंयमनं ४ त्यागःअर्थिषुमुक्तहस्तता ५ संतोषःअलंबुद्धिः ६ आर्जवंऋजुकता ७ शमोमनोनैश्चल्यं ८ दमोवाह्येंद्रियनैश्चल्यं ९ तपःस्वध
र्मः १० साम्यंअरिमित्राद्यभावः तितिक्षापरेषांपरुषसहनं ११ उपरतिर्लोभप्रायोऽर्थादीनां १२ ऋतंशास्त्रविचारः १३ ज्ञानमात्मविषयं १४ वि

१दंमाचक्षतवाधिमूलंवसुंधरेयेनविकर्षितासि कालेनवातेवलिनांवलीयसासुरार्दिनंकिंस्तनमंधसौभगं २ धरण्युवाचमान्
हिवेदतत्सर्वंयन्मांधर्म्मानुएछसि चतुर्भिर्वर्त्तसेयेनपादैर्लोकसुखावहैः १५ सत्यंशौचंदयाक्षांतिस्त्यागः संतोषआर्जवं शमोदम
स्तपःसाम्यंतितिक्षोपरतिः श्रुतं १६ ज्ञानंविरक्तिरैश्वर्य्यंशौर्य्यंतेजोबलंस्मृतिः स्वातंत्र्यंकौशलंकांतिर्धैर्य्यंमार्दवमेवच १७ प्रागल्भ्यंप्र
श्रयःशीलंसहोओबलंभगः गांभीर्य्यंस्थैर्य्यमास्तिक्यंकीर्त्तिर्मानोनहंकृतिः १८ एतेचान्येचभगवन्नित्ययत्रमहागुणाः प्रार्थ्यामहत्तमै
छदिनीवियंतिस्मकर्हिचित् १९ तेनाहंगुणपात्रेण श्रीनिवासेनसांप्रतं शोचामिरहितंलोकंपाप्मनाकलिनेक्षितं २० आत्मानंचानुशोचामि
नवैतेचामरैर्नृपं देवान्यिदृक्षन्त्यमीसाधूंस्तान्वर्णाश्रमांस्तथा २१

रक्षिष्यैतत्क्षणं १७ ऐश्वर्यंनियंतृत्वं ८ शौर्यंसंग्रामोत्साहः १९ तेजःप्रभावः २० बलंदक्षत्वं २१ स्मृतिःकर्त्तव्यानुसंधानं २२ स्वातंत्र्यंअपराधीनता २३ कौश
लंक्रियापाटवं २४ कांतिःसौंदर्य्यं २५ धैर्य्यमव्याकुलता २६ मार्दवंचित्तार्द्रता २७ प्रागल्भ्यंप्रतिभातिशयः २८ प्रश्रयोविनयः २९ शीलंसुखभावः ३० सह
एतेएकोनचत्वारिंशत्अन्येचब्रह्मण्यत्वशरण्यत्वादयोमहांतोगुणायस्मिन्नित्याः सहजाः नवियंतिक्षीयंतेस्म २० तेन गुणपात्रेणगुणालयेनापाप्मनाकाप हेतुना

नस्यविरहोदुःसहइत्याहचतुर्भिः ब्रह्मादयोयस्याःश्रियः अपांगमोक्षः यस्मिन्दृष्टिपातः तत्कामाःसंतः बहुतिथंबहुकालंतपःसमचरन्समकुर्वंतिस्म
भगवद्विरहेतेनैः प्रपन्नाआश्रिताअपिसाश्रीःयस्यपादलावण्यंअलमनुरक्तासतिसेवने ३ तस्यभगवतः श्रीमद्भिःपदैःकेनुर्ध्वजः अङ्कादयः केता(
श्चिन्हानियेषांतेतथा अङ्कादीनामाश्रयैःसमगलंकृतमंगंयस्याःसाहंततोभगवतोविभूतेरैंद्राशकालेप्राप्तेसति उत्सर्पंतीगर्वंकुर्वाणांमांत्यसज्जन
स्यऋवान् २ किंच योवैआसुरेर्वर्शोयेषांतेषांएतांश्रीअहोहिणीशतहूपंमप्राप्तिमरंभारंअपनीतवान् लांचऊनपदत्वाद्दुःखंसंतंघोरेणआत्मनिस्व

ब्रह्मादयोबहुतिथंयदपांगमोक्षकामास्तपःसमचरन्नभगवत्प्रपन्नाःसाश्रीःस्ववासप्रविन्दनंविसृज्यपदमाद्यसौभगमलंमनतेनुरक्ता ३ त
स्याहमब्रुकुलिशांकुशकेतुकेनैः श्रीमत्पदैर्भगवतस्समलंकृतांगी त्रीनत्यरेचउपलभ्यततोविभूतिंलोकान्समीक्ष्यसजनद्रुत्मयंतीनदंते ३ योवैम
मातिभरमासुरवंशजातमक्षौहिणीशतमपानुददात्मतंत्रः स्वांदुःस्थामूनपदमात्मनिघोरयेणसंपादयन्यदुपुरम्यमविभ्रदंगं ४ कोवासहेतवि
रहंपुरुषोत्तमस्यप्रेमावलोकरुचिरस्मितवल्गुजल्पैः स्थैर्य्यंसमानमहरन्मधुमानिनीनांरोमोत्सवोमम यदंघ्रिविटंकितायाः ५ तमोरवेंकथयतोः
पृथिवीधर्मयोस्तदा प्रीश्चिन्नामराजर्षिः प्राग्वः प्राचीसरस्वतीम् ६ इतिश्रीमार्गवेममथमस्कंधेपृथ्वीधर्मसंवादेनामषोडशोध्यायः १६ ॥ ॥ ६१ ॥

स्मिन्संपूर्णपदंसुस्थंसंपादयन्लक्षणहेतोः क्रियायाइतिहेतोर्शन्प्रत्ययः संपादयितुमित्यर्थः ३ पानस्यविरहंकावासहेत प्रेमावलोकश्चा
रुचिरस्मितंचवल्गुजल्पाश्चतैर्मधुमानिनीनांसत्यभामादीनांसमानंगर्वसहितंस्थैर्य्यंसत्वंअहरत् यस्यांघ्रिणारजसुस्थितेनविटंकितायाअलंकृतायाः स
स्मादितियेणरोमोत्सवोभवति ५ कथयतोःसतोः प्राचीपूर्ववाहिनीकुरुक्षेत्रे ६ इतिप्रथमेषोडशः ॥ १६ ॥

ततः समुद्रशेषणज्ञाकलेर्निग्रहउच्यते तथैववीर्य्यमानोपिवैरण्यंवक्तुमद्रुतं १ हन्यमानंताड्यमानं १ रणेलंपयकंदःतद्वद्धवलत्वं नयानमेहंतमत्रयंतं द्रवेत्यनेनयाशवशेषोधर्मोभिषान्मूत्रयनिवप्रतिक्षणंह्रीयमानोशः तस्माण्निर्वाहात् कंपमानद्रवेतिदर्शितं २ धर्म्मद्रुघोहविर्द्दीप्तौ क्षामांकृशां यवसंतरणं अत्रापिसस्यादिप्रसवक्षयाद्धवत्सेवयज्ञाद्यभावाकृशा अतएवयज्ञमागमिहेतिएवोक्तिसूचितं ३ कार्त्तस्वरंसुवर्णं तत्कृतः परिछदःपरिकरोयस्यास्तर्णं

सूतउवाच तत्रगोमिथुनंरणजाहन्यमानमनाथवत् दंडहस्तंचयवलंदद्दशेनरपलोछनं १ चषंमरणालधवलंमेहंतमिवविभ्यतं वेपमानंपदैकेन सीदंतंभद्रनाडितं १ गोचधर्म्मदुघांदीनांभृशंभद्रपदाहतां विवत्सांसाश्रुवदनांक्षामांयवसमिछतीं ३ यप्रछरथमारूढः कार्त्तस्वरपरिछदं मेघगंभीरयावाचासमारोपितकार्मुकः ४ कस्मंछरगोलोकेवलाहंस्यवलान्बली नरदेवोसिवेषेणनरवत्कर्म्मणाद्विजः ५ कस्मंकलेगतेदूरंसहगांइवधन्वना शोच्योस्यशोच्यान्रहसिप्रहरन्वधमर्हसि ६ इंवामरणालधवलः पादैर्न्यूनःपरार्द्धेन चषरूपेणाकिंकस्त्रिद्देवोनः परिवेदय नः ७ नजातुकौरवेन्द्राणांदोर्दंडपरिरंभिते भ्रतलेनुपतंत्यस्मिन्विनानेप्राणिनोंशुचः ८॥ २

निवद्धमित्यर्घः सज्जीकृतकार्मुकः ४ हंसियातयसिरणजाहमितिचेन्नत्राह नटइववेषमात्रेणनरदेवोसिकर्म्मणातुअद्विजः मूढः ५ अशोच्यान्निरपराधान् रहसिस्वयंप्रहरन्प्रहरसिकः शोच्यः सापराधोसिअतोवधमर्हसि ६ चषंप्रत्याह इंवाकःस्वयमेवसंभावयति किंकस्त्रिद्देवोचषरूपेणास्मान्परिवेदयन् वर्त्तसे ७ दोर्दंडैः परिरंभितवत्सुरक्षिते तेभ्रुवः अश्रूणिनानुपतंतीतिखेदहेतुत्वंदर्शितं ८॥ ॥ ७ ॥ ७॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

एवमुक्तेपुनरपिशौचंतंप्रत्याह भोसुरर्षेः पुनःमाशुचशोकंमाकुरुयेनुत्रयायांप्रत्याह अंबमातः शास्तरिमयिजीवतिसतितेभद्रमेवअतोमाशोदीः ९ मद्विनार्थमेवैनंहनिष्यामिननुतोपकारएवेत्याह यस्येतिद्वाभ्यां हेसाध्विसर्वोयाकाश्चिदपीत्यर्थः १० असाधुभिस्त्वयंतेपीड्यंतेइत्यर्थः भोभाग्यंगतिः परलोकः ११ पुनरतिशोचंतंचषंप्रत्याह कोदृश्रुतविछेदस्तादृशास्त्रद्विधादुःखिता १२ नोभद्रमस्तु आत्मनस्तवपादछेदेनवैरूप्यंकृतवंतंकीर्त्तिदूषयतीतितथातं आख्याहि ननुतदाख्यानेकृतेकथंभद्रंस्यादित्यतआह यस्मादनागसिन्नेयः अघंदुःखंयुंजन्कुर्वन्भवतिअस्मएवं

मासौरभेयानुशुचोयेनुतेवत्सलाइयं मरणेदीरवंभद्रंतेखलानांमपिशास्तरि यस्यारण्येप्रजाः सर्वास्त्रसंतेसाध्वसाधुभिः १३ तस्मात्तस्य न शंसंतिकीर्त्तिंदुर्यशसंयुतं १४ एषराज्ञांपरोधर्मोस्वार्त्तानामार्त्तिनिग्रहः अतएनंवधिष्यामिमूढंहमसतांव्रतं ११ कोदृश्रुतवतांस्त्रीसौरभेयंचतुष्पदं मादृक्त्वंस्वल्पदाशास्त्रेराज्ञांकलानुवर्त्तिनं १२ आत्मोहिदयभद्रंवः साधूनामकृतागसां आत्मवैरूप्यकर्त्तारं पार्थानां कीर्त्तिदूषणं १३ अनेनानागसंघंयुंजन्सर्वनोऽसचभद्रयं अनागस्त्वंहभूतेषुयआगस्कृन्निरंकुशः १४ आहर्त्तास्मिभुजंसाक्षादमर्षीपिसोगदं राज्ञोहिपरोधर्मःस्वधर्मस्यानुपालनं १५ शासतोन्यथाशास्त्रमनापद्यत्वधानिह १५॥

मूतस्यमन्तः सकाशात्सर्वत्रापिभयंभवति ततः साधूनांभद्रंभवेदेवेति १३ एतएवदंडे अहमसमर्थइतिमाशंकीत्याह अनागस्त्वमिति आगस्कृत् अपराधकर्त्तातस्यामर्षस्यैवस्यापिभुजं आहर्त्तास्मि आहरिष्यामि सांगदंद्रष्टुमेनमूलतः उत्पाट्याहरिष्यामीतिदर्शितं १४ नन्वेकस्यनिग्रहेणान्यस्यानुग्रहेकिंप्र

योजनमत्राहः राज्ञोहिअस्मानधर्मिष्ठाशासतः रणेपत्न १५

+ साधूनांभद्रमेवास्तित्यसाधुरमेनकेन ३+

आर्त्तानामभयंयस्मान्नष्टेचोवोपुनःक्वचित्मेवार्हथवयंतुयतःपुरुषात्प्राणिनांक्लेशहेतवोभवेयुःतंपुरुषंनविजानीमः यतःवादीनांवाक्यमेदैर्विमोहिनाः१७ तत्रकश्मेदानेवाह विकल्पेनेदंवसतेआच्छादयंतियेमोहिनः तेआत्मानमेवात्मनः प्रभुंसुखदुःखप्रदमाहुः तद्यथं आत्मैवह्यात्मनोबन्धुरात्मैवरिपुरात्मनः इति यद्वा विकल्पैःकुतर्कैःप्राकृताःनास्तिकाः एवंहितेवदंतिनतावदेवतादीनांप्रभुत्वंकर्माधीनत्वात् अतःस्वयमेवप्रभुर्नान्यः कश्चिदिति अन्येदेवज्ञादैवंग्रहादिरूपांदेवतां अपरेतुमीमांसकाः कर्म अपरेलोकायतिकाः स्वभावं१९ केचिपिसेश्वरेश्वरीतिदुर्बुद्धत्वंदर्शितं निश्चयइतिसि

धर्म्मउवाच एतद्वःपांडवेयानांयुक्तमार्त्तानमयंवचः मेयांगुणगणैःकृष्णोदौत्यादौप्रगवान्कृतः १६ नवयंक्लेशदातीनांनियतः स्युःपुरुषर्षभ पुरुषंतंविजानीमोवाक्यनेदविमोहिताः१७ केचिद्विकल्पवसनाआहुरात्मानमात्मनः दैवमन्येपरेकर्म्मस्वभावमपरेप्रभुं१८ अप्रतर्क्यानिर्देश्याहिकेचपिनिश्चयः अत्रानुरूपंएतद्वैविमृशस्वमनीषया १९ एवंधर्म्मंप्रवदतिससम्राट्द्विजसत्तम समाहितेनमनसाविवेदःपर्य्यचष्टतं२० धर्म्मंत्रवीषिधर्मज्ञधर्मोसिवृषरूपधृक् परधर्मकृतःस्थानंसूचकस्यापितद्भवेत्२१ अथवादेवमायायानूनंगतिरगोचराः चेतसोवचसश्चापिनूनानामितिनिश्चयः२२

द्योतत्वं अप्रतर्क्यात् मनोगोचरात् अनिर्देश्याद्वचनागोचरात् परमेश्वरात्सर्वंनवनीतिविमृशविचारयस्ववुद्ध्या १९ विखेदःगतमोहःपर्य्यचष्टप्रत्यभाषतमवानितिवा २० अनिर्द्दीरितमिवब्रुवन्पातकंज्ञानन्नपिनसूचयेदितिमेवंरूपंधर्मंत्रवीषिअतोधर्मोसिसूचनेकोदोषइत्यतआह यद्वितिः२१ यद्वा अज्ञानादप्यकथनंभवतीत्याह अथवेति देवसमायायागतिर्बोध्यघातकलक्षणाचनिर्ज्ञानांचेतसोवचसश्चागोचरेसुतेषांनभवतीतिनिश्चयः२२

धर्म्मोसाविति ज्ञात्वानस्यपादानुवादेनत्र्यवस्यामाह नपरमिति द्वाभ्यां अधर्मपादैस्त्रिभिरंशैस्तवयतःपादानत्र्याःस्मयोविस्मयः२३ इदानींकलौहेधर्मस्तेपादःचतुर्थांशः तत्रापिसत्यमेवास्तियतःसत्याद्वानात्मानंविवर्त्तयेत् कथंविद्वारयेत्पुरुषस्त्वंसाधयेत्तत्रापिपादेअन्तेनसंवर्द्धितः कलिरुपोयमधर्म्मोरहीतुमिच्छति तत्रेपंस्थितिः कृतयुगेप्रथमेसंपूर्णश्चतुष्पाद्धर्मःत्रेतायांचतुर्णांमपियादानांमध्येसप्तमेननयः संगेनशौचंमदेनदया अनृतेनसत्यमित्येवंचतुर्थोशोहीयतेद्वापरेत्वर्द्धकलौचतुर्थोशोवशिष्यतेसोप्यंतेनंक्ष्यतीति२४ त्वासितःअन्योन्यद्वारेणावतारितः उरुभरोभारोयस्याःकृते

तपःसत्यदयाशौचमितिपादाःप्रकीर्त्तिताः अधर्म्मांशैस्त्रयोभग्नाःस्मयसंगमदैस्तव २३ इदानींधर्म्मपादस्तेसत्यंनिर्वर्त्तयेद्यतः तंत्रि
ह्यक्षत्यधर्म्मोयमनेनैधितः कलिः२४ इयंचभूर्भगवतात्वयासितोरुभरासती श्रीमद्भिस्तत्पदन्यासैः सर्वतः कृतकौतुका २५ शोचत्यश्रुकलासाधीर्दुर्भगेवोर्विताधुना अत्रत्यानपयास्यामः शूद्राःभोक्ष्यंतिमामिति २६ इतिधर्म्ममहीचैवसान्त्वयित्वामहारथः निशातमाददेखड्गंकलयेधर्म्महेतवे २७ तंत्रिपादंसुमनिप्रेत्यविहायनृपलांछनं नन्वादृक्षेशिरासप्तगाड्यविद्रुतः२८ यत्रेतंपादपोवीक्ष्यरूपमादीनवंस्मरणयोनावधीच्छ्लोकमाहचेदंहसन्निव २९

कौतुकमंगलंयस्याःसा २५ अश्रूणिकलयतिमुंचतीत्यश्रुकलातेनत्यक्तासती शूद्राभोक्ष्यंतिमामितिशोचति२६ निशांतंनिशितं अधर्म्मस्यहेतुःयःकलिस्तंहंतुमित्यर्थः२७ अत्रेप्रेत्यज्ञात्वा २८ स्मरणः आश्रयार्हःश्लोकः सत्कीर्त्यर्हः२९॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥

गुडाकेशो न्नृनः नस्यशोधएयेवयंतेषांनान्प्रतिवक्ष्येत्रजिर्येननस्यतेकिंतुकथंचनकेनाप्यंशेननवर्त्तिनव्यंयस्मात्त्वमधर्म्मबंधुः ३१ तदेवाह राज
देहेषुवर्त्तमानेत्वामनुसर्वतः प्रवृत्ताः अनार्य्यहेतवः त्यं त्यहः सधर्म्मत्यागः त्वेषात्वत्तःलक्ष्मीः मायाकपटं ३१ तत्तस्मात् वर्त्तिनत्वेवर्त्तितुमर्हेत्रह्मावर्त्तेदे
शेयत्रयविताननिक्षारस्तत्रवित्तानिपुणाः ३२ इत्यागतंक्षद्रूपामूर्त्तिर्यस्य शंहेमं कामान्न नन्दिष्टादयोदेवाश्चत्यतेननुहरिस्तत्राह एवस्यावएदी

५१ राजोवाच नतेगुडाकेशशोधएणंवक्ष्यंत्रलेवैनयप्रसिकिंचित् नवर्त्तिनव्यंभवतःकथंचनक्षेत्रेमदीयेत्वमधर्म्मबंधुः ३१ तावर्त्तमानेन हि
देहेषुनुप्रवृत्तोयमधर्म्मपूगः लोभोनतंचौर्यमनार्यमंहोज्येष्ठाचमायाकलहश्चदंभः ३१ नवर्त्तिनव्यंनदधर्म्मबंधोधर्म्मेणसख्येनच त्वि
वर्त्तिनव्ये ब्रह्मावर्त्तेयत्रयतंतियज्ञैर्यज्ञेश्वरंयज्ञविताननिज्ञाः ३३ यस्मिन्हरिर्भगवान्नित्यमानर्ज्यामूर्त्तिर्यजतांशंतनोति कामानमो
घोस्थिरजंगमोनामंतर्वहिर्वायुरिवैषआत्मा ३३ सूतउवाच परीक्षितैवमभिहितः सकलिर्नीतवेयधुः तमुद्यतासिमाहेदंदंडपाणिम
वोद्यतम् ३४ यत्रकचनवत्स्यामिसार्वभौमतवाज्ञया लक्षयेतत्रतत्रापित्वामानेषुसएसनं ३५ तन्मेधर्म्मरतोग्रेशस्त्वमनेनिर्देष्टुमर्हसि

नामात्मेति नयापिनीववन्नपरिछिन्नइत्याह अत्रवैहिरिति यथाबायुःप्राणरूपेणनस्थोपिवहिरप्यस्तितद्वत्सर्वोनर्य्यामाश्वरोयीति ३३ उद्यता
सिंउद्यतखड्गंदंयाणिंयमंउद्यतंउद्युक्तं ३४ अत्रनवसत्व्यमितियानवाज्ञोतयायत्रकापिवत्स्यामिकिंतुनत्रतत्रापिआत्मः ग्रहीतः इषुःप्राणसनंचयेनतंत्वा
मेवलक्ष्येत ३५ तत्तस्मान्नियतोनिश्चलोवत्स्यामि ३६ ॥ ८ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ७

युष्मदीयसत्रप्रवृत्तिरर्पितत्रभानादेवेत्याहत्रिभिः एतर्हि ह्रदानीं युधिष्ठिरेणारण्यं प्रवेष्टुमिच्छतोऽपत्यलंसमर्पितं आसनमध्यासेः ४१ अधुनापालय
तृतिचवर्त्तमानवन्निर्देशः सेत्यध्याहारेण वा ४२ सत्रायसत्रंकर्तुंदीक्षितानां दीक्षोकृतवतः ४४ इतिप्रथमेसप्तमस्कन्धः १७ एतत्स्वशरीरोत्सर्गेणब्रह्मशापे
निरूप्यते सचानुग्रहएवास्यजानतोवैराग्यमावहन् १ परिक्षितोनिर्याणमत्याश्चर्यवत्कुतत्संभावनायजन्माश्चर्यमनुस्मारयति योवाइति विष्णोरिदृग्धः

सएषएतर्ह्यध्यास्तआसनंपार्थिवोचितं पितामहेनोपन्यस्तंराज्ञारण्यंविविक्षता ४१ आसेधुनासएतर्धिः कौरवेन्द्रश्रियोल्लसन्नगाद्ध्ये
महाभागश्चक्रवर्त्तीचहृच्छवाः ४२ इंश्मतानुभावोयमभिमन्युसुतोनृपः पाण्डवपालयतः शौणीपूर्यंसत्रायदीक्षिताः ४४ इतिश्रीभागवतेम
हापुराणेप्रथमस्कंधेकलिनिग्रहोनामसप्तदशोध्यायः १७ सूतउवाच योवैद्रौण्यस्त्रविप्लुष्टोनमातुरुदरेमृतः अनुग्रहाद्भगवतः कृष्णस्य
द्भुतकर्म्मणः १ ब्रह्मकोपोत्थिताद्यस्तुतक्षकात्प्राणविप्लवात् नसंमुमोहोरुभयाद्भगवत्यर्पिताशयः २ उत्सृज्यसर्वतःसंगंविज्ञानास्तमितेन्द्रि
यः वैयासकेर्जगृहेशिष्योगंगा पांसुकलेवरं ३ तंत्वामश्लोकवार्त्तानांजुषतांतीर्थपादसेवयाऽनुदिनंएधतीं अथोमेभक्तिरनघाभगवत्यमलाशया ४ तावत्क
लिर्नप्रभवेत्प्रविष्टोवीहशर्वणः यावदीशोमहानुर्व्यामभिमन्यवएकराट् ५
सन् १ ब्रह्मकोपादुत्थितात्तक्षकाद्यः प्राणविप्लवः प्राणनाशः तस्माद्दुरन्तयंतस्मान्नसंमुमोह यस्मिन्भगवत्येवार्पिताशयः इति २ किंतु उत्सृज्येति वैयासकेः
शुकस्यशिष्यः सन् विज्ञानात्अनिनस्यहरेःसंस्थितिस्तस्यांयेनसः ३ नचैतच्चित्रमित्याह उत्तमश्लोकस्यैववार्त्तामेषु अतएवनिर्यंतत्कथारूपमस्तंनुषतांसे
वमानस्यात् ४ तस्मिन्एतिमुनयंतन्नेचित्रमित्याशयेनाह तावदिति अभिमन्योःपुत्रः एकराट्चक्रवर्त्तीरईशःपतिः तावत् ५

भगवत्संगिनोविस्नुभक्ताः तेषांसंगस्यमोक्षवः अस्यत्यकः कालःतेनापिस्वर्गेनतुलयामः समेनपश्यामः नचापवर्गंसंभावनायांलोकेऽमर्त्यानांतुच्छाआशिषोराज्याद्यानतुलयामेतिकिमुवक्तव्यं १३ एवंसत्संगमहिमानंश्रवणोत्सुकमाविःकुर्वंति कोन्वमेति रसवित्तरसज्ञःमहत्तमानांमेकांतेनपरंआत्मयोयःतस्यकथायांअगुणस्यप्राकृतगुणरहितस्यकल्याणगुणानांआनंतेयोगोऽस्यवाःसेनजग्मुः एतावंतंदर्शनपरिणामंचकुः भक्तशिवःपायोव्रह्मा चमुखोयेषांते १४ नोःस्माकंमध्येभगवान्प्रधानःसेवोयस्यसभवान्नःमुअूषतांहरेऽधिकंविस्तारयतु १५ तच्छुकपरिक्षित्संवादेनकथयेत्याह

तुलयामलवेनापिनस्वर्गंनापुनर्भवं भगवत्संगिसंगस्यमर्त्यानांकिमुताशिषः १३ कोनामतृप्येद्रसवित्कथायांमहत्तमैकांतपरायणस्य नांतगुणानामगुणस्यजग्मुर्योगेश्वरायेभवपाशमुख्याः १४ तन्नोभवान्वैभगवत्प्रधानोमहत्तमैकांतपरायणस्य हरेरुदारचरितंविशुद्धंशुअूषतांनोवितनोतुविद्वन् १५ सवैमहाभागवतः परिक्षिद्येनापवर्गाख्यमदभ्रबुद्धिः ज्ञानेनवैयासकिशाहितेननैःखेगेन्द्रघ्नपादमूलं १६ तन्नःपरंपुण्यमसंवृतार्थंआख्यानमत्यद्भुतयोगनिष्ठं आख्यात्वनंताचरितोपपन्नंपरीक्षितंभागवतानिएमं १७

सवाइतिहाप्यां वैयासकिनाअूशुकेनशाहितेनकथितेनयेनज्ञानेनज्ञानसाधनेनआपवर्गरत्याख्यस्यनन्तगेन्द्रघ्नस्यहरेःपादमूलंसरूपंमेने १६ तन्नःअसंवृतार्थंयथातथाआख्याहि तदेवनिर्दिशति परिक्षितेकथितंपरिक्षितंआख्यानंअूशुकेनभागवतंपुराणंपरंपुण्यंसत्सुशोधकं अत्यद्भुतंयोगनिष्ठा यस्यअनंतस्यचरितैरुपपन्नंयुक्तंअतएवभागवतानांनिएमंप्रियं एतैर्विशेषणैः कर्मज्ञानभक्तियोगप्रकाशकत्वंदर्शितं १७

श्रीभागवतव्याख्यानेलब्धप्रसंगः महतामादरयात्रमात्मानंश्लाघतेद्वाभ्यां अहोइत्याश्चर्यंहइतिहर्षेवयमितिबहुवचनंश्लाघायां प्रतिलोमजाअपिअधजन्मरतःसफलजन्मानःआम्नाताः वृद्धानामनुचराआदरेणज्ञानवृद्धःअुकःतस्यसेवयेतिवा यत्तोदुकूलत्वंतन्निमित्तमाधिचमनःपीडंमहत्तमानामभिधानयोगाःलौकिकोपिसंभाषणलक्षणःसंबंधःविधुनोतिअपनयति १८ कुतःपुनःकिंपुनर्वक्तव्यंतस्यानंतस्यनामगृणतःपुंसोमहत्तमानामभिधानयोगोहोदुकूल्यंविधुनोतीतियद्वा नामगृणतःपुनर्हैदुकूल्यमितियद्वा गृणतःपुंसस्यनामहैःदुकूल्यंविधुनोतिइतिकिंवक्तव्यं

सताउचाव अहोवयंजन्मभृतोऽद्यहास्मवृद्धानुवृत्यापिविलोमजाताःदौकूल्यमाधिंविधुनोतिशीघ्रंमहत्तमानामभिधानयोगः १८ कुतःपुनर्गृणतोनामतस्यमहत्तमैकांतपरायणस्य योनंतशक्तिर्भगवाननंतोमहद्गुणत्वाद्यमनन्तमाहुः १९ एतावतालंननुसूचितेनगुणैरसाम्यानतिशायनस्यहिस्वेतरान्स्वार्थयतोविभूतिर्यस्यांघ्रिरेणुंजुषतेऽनभीक्ष्णं २० अथापियत्पादनखावसृष्टंजगद्विरिंचोपहृताधणोनः सेशंपुनात्यन्यतमोमुकुंदात्कोनामलोकेभगवत्पदार्थः २१

यमितिकैमुत्यमेवाहः अनंताःशक्तयोयस्यसतोप्यनंतःकिंचमहत्सुगुणायस्यसमहद्गुणःतस्यभावःतस्मात्यंगुणतोप्यनंतमाहुः पर्वा एतत्प्रपंचयतिविभिः एतावतेति तस्यपरमसाम्यंअनतिशायनंचगुणैःतत्साम्यंतदधिकंचान्यस्यनास्तीत्यस्यार्थस्यज्ञानंएतावतासूचितेनअलंपर्याप्तंकृतंसत्सेवनंकुरुएकोवक्तुंसएकोतिनदेवाहः इतएनंब्रह्मादीन्प्रार्थयमानान्हित्वाविभूतीर्लक्ष्मीःअनभीक्ष्णंसेवतइति २१ अथेत्यर्थोतरे

धीएःसंतः ऊर्द्धंघनंअंसंपरमकाष्ठायनं नदाह यस्मिन्नहिंसाऽयशमश्चसाभाविकोधर्मः २१ एवंसमाप्यमभिनंधपारिप्लितोपाख्यानंवक्तुमाह
अहंहीति अर्यमणः हेसूर्य्याःत्वयीमूर्तंयः अत्रयावानात्मावगमः ममज्ञानंनावदाचक्षेप्रवक्ष्यामि तथाहि यथापक्षिणोनभः आत्मसमंखशक्त्यानु
रूपमेवोत्पतंतिनकृत्स्नं तथाविपश्चितोपिविस्रोगतिलीलासमंस्वसत्त्वानुरूपमेववदंतीत्यर्थः २३ २४ अचक्षाणाःअपश्यन् तंप्रसिद्धमाह

यत्रानुरक्ताःसहसैवधीएव्यपोह्यदेहादिषुसंगमूढं ब्रह्मंतिनत्यारभहंस्यमंत्यंयस्मिन्नहिंसोपशमःस्वधर्मः १५ अहंहिपृष्टोऽर्यमणो
मवद्विएचक्षआत्मावगमोऽत्रयावान् नभःपतंत्यात्मसमंपतत्रिणस्तथासमंविपश्चितः २२ एकदाधनुरुद्यम्यविचरन्म
गयांवने मृगाननुगतः श्रांतःक्षुधितस्तृषितोभृशं २४ जलाशयमचक्षाणःप्रविवेशतमाश्रमं ददर्शमुनिमासीनंशांतमीलितलो
चनं २५ प्रतिरुद्धेंद्रियप्राणमनोबुद्धिरुपारतं स्थानत्रयात्परंप्राप्तंब्रह्मभूतमविक्रियं २६ विप्रकीर्णजराच्छन्नैरौरवैणाजिनैरवि
भुष्यन्नालुरुरकंतथाभूतमयाचत २७ अलब्धतृणभूम्यादिरसंप्राप्यार्घंसूनृतः अवज्ञातमिवात्मानंमन्यमानऋकोपहृ २८॥

मं तस्मिंश्चमुनिंशमीकं २९ प्रतिरुद्धाःप्रत्याहृताः इन्द्रियादयोयेनतंअतएवोपरतंस्थानत्रयात् जाग्रदादिलक्षणात्परंतुरीयंयदाप्तं अतए
वब्रह्मभूतत्वादविक्रियं २६ प्रविकीर्णाभिर्जराभिरवछन्नं रुरुर्मृगविशेषः तस्यचर्मणाचाच्छन्नंविशेषेणभुष्यन्नालुर्यस्यसः तथाभूतंमुनिं २७ नल
ब्धतृणसनंभूमिरुपवेशनस्थानंचयेनसः नसंप्राप्तःअर्घःसूनृतंप्रियवचनंयेनसः २८

मत्सरक्षदुत्कर्षासहनं २९ गत्तासुमतंधनुष्कोट्याचापाग्रेण ३० सर्पनिधानेएज्ञोभिप्रायमाह एषकिंप्रसादेनसर्वेन्द्रियःसन्मीलितेक्षणःमि
तः यद्वा क्षत्रबंधुमिएगनेर्वाकिंनुस्यादित्यवज्ञयाश्रमसमाधिःसन्निनिद्रासयेत्यर्थः ३१ तस्यपुत्रः शृंगीनाम ऋषेदुःखंतत्रऋर्भकमध्ये ३२
पालानांएज्ञां पीत्रांपुष्टानांअधर्म्मेवनिर्द्दोशतिस्वामिनिदासानांयदघंपापाचरणंबलिभुजांकाकानामिवचेति ३४ दासंदर्शयति ब्राह्म

अप्रतपूर्वःसहसाक्षुत्क्षामदेहोनात्मनः ब्राह्मणंप्रत्यभद्रंहन्मत्सएनन्युरेवच ३५ सनुब्रह्मऋषेरंसेगतासुमुरगंरुषाविनिर्गछ
न्धनुःकोट्यानिधायपुरमागमत् ३० एषकिंनिप्रसादेशकरणोमीलितेक्षणः श्वासमाधिरहोस्विकिंनुस्यात्क्षत्रबंधुमिः ३१ तस्य
पुत्रोतिनेत्रस्त्रीविहरन्बालकोऽर्भकैः राज्ञाघंप्रापितंतातंश्रुत्वातत्रेदमब्रवीत् ३२ अहोअधर्म्मःपालानांपशूनांबलिभुजामिव स्वा
मिन्यघंयद्दासानांद्वारपानांश्वभिरिव ३३ ब्राह्मणैः क्षत्रबंधुर्हिद्वारपालोनिरूपितः सकथंतद्गृहेद्वाःस्थःसभांदूषयितुमर्हति
३४ कृष्णेगतेभगवतिशास्वर्य्युत्यधगामिनं नदिन्नसेतूनद्याद्दंशस्मिपश्यतमेवलं ३५ इत्युक्तोषताम्राक्षोवध्यतांब्रह्मबंधवाल
कान् कौशिकापउपश्रुत्यवावज्रंविससर्जह ३६ तंतिलंघितमर्य्यादंतक्षकःसप्तमेहनि दंक्ष्यतिस्मकुलांगारंचोदितोमेततद्रु ३७

रौरितिसभांदंभाडएवस्थितं ३८ तदनंतरंअहंशास्मिदंडपाणिरिवपारितवयस्यानुत्कारोषेणताम्रेअक्षिणीयस्यसः कौशिकीनदीतस्याः
अयःसंधिरार्षः वावज्रंशापंदरति ३६ एवंसर्पेनक्षेपेणादक्ष्यतिभक्ष्यिष्यति पाठांतरेभस्मीभविष्यतिक्षेपेणादपूरणे कुलस्यांगारतुल्यंमे

गलेसर्पकलेवरंयस्येत्यलुक्समासः मुक्तकंठः उच्चैरित्यर्थः रुरुदुः नसर्वंविसृज्य केनापकारःकृतः ४० अनभिनंदन्वाक्यं अहोस्वादितकष्टेनेत्यपा
महस्यापंकृतंद्रोहेअपराधेदमोदंडः ४१ प्रेतःविप्लुतिरित्यात्मातिर्यग्योनंनरदेवंनिःसमानुसमंद्रष्टुं ४२ अलक्ष्यमाणेअदृश्यमाणे अविवरुथवत्
नेत्रेसंघवन् ४३ नश्रेणाश्रीयस्यलोकस्यतस्यवसोःवसुनोधनस्यविलुंपकादयहर्नुः चौरादेर्हेतोर्यत्यापंनवनितदस्मन्निमित्तत्वादस्मानुपैष्यति अ
नन्वयंसंवेधशून्यमेव नदेवयापंदर्शयतिपरस्परमितिशपंतिपरुषंवदंति पक्षादीन्हंजनतेअपहरंतिपुरुदस्यवश्चोरबहुलाः ४७ आर्यधर्मःसह

ननोप्येत्याश्रमंबालोगालेसर्पकलेवरं पितरंवीक्ष्यदुःखार्तोमुक्तकंठोरुरोदह ४८ सवाग्गिरसोब्रह्मंश्छुत्वासुतविलापनं उन्मील्यश
नकैर्नेत्रेदृष्ट्वासांश्रमनोरणं ४९ विसृज्यपुत्रंपप्रच्छवत्सकस्याद्धिरोहिणि केनवानेप्रतिकृतमित्युक्तःसत्यवेदयत् ५० निशम्यशशमनदद्दं
नरेन्द्रंसब्राह्मणोनात्मजमभ्यनंदयत् अहोवतांहोमहदद्यनेकृतंसत्वीयसिद्रोहउरुदंडोध्यतः ४१ नवैनन्निर्नरदेवंपणस्येसमानुम
र्हत्यविपक्वबुद्धेयनेजसादुर्विषहेणगुप्ताविन्दतिनेद्रोणंकुतोभयाः प्रजाः ४२ अलक्ष्यमाणोनरदेवनाम्निरयांगपाणवयमंगलोकः
नदाहिचौरप्रचुरेविनंक्ष्यत्सरक्ष्यमाणोविवरुथवन्क्षणात् ४३ नदद्यनःपापमुपैष्यनन्वयंयन्नष्टनाथस्यवसोर्विलोपकात् परस्परंघ्नं
तिशपंतिदंजनतेपरुष्मिंस्त्रियोऽर्थान्पुरुदस्यवोजनाः ४४ नदार्यधर्मंश्रविलीयतेनरोवर्णाश्रमाचारयुतस्त्रयीमयः ननोर्थकामाभिनिवेशिना
चारः श्वनांकपीनामिवचार्थकामयोरवाभिनिवेशिनचित्तानां ४५ एवंराजमात्रस्यशयानंहत्वमुक्त्वाप्रकृतेविशेषमाह धर्मपालइतिसार्द्धेन हय
मेधयाइत्यश्वमेधयानं ४६

अस्यमहापापस्यान्यत्प्रायश्चित्तमदृष्ट्वापापमावेदयन्भगवंतंप्रार्थयते अपापेषिणि ४७ राजावेत्प्रतिशापंददानर्हिनिःकृतिर्भवेदपिनत्वनुसंभव
तितस्यमहाभागवतत्वादित्याह तिरस्कृताःनिंदिताःविप्रलब्धावंचिताःक्षिप्ताःअवज्ञाताःहताःताडिताः अप्रणतिरकृतादिकर्तुःनतत्प्रतीकारंकुर्वति न
ऽकृताःविप्लुभकृताःप्रभवःसमर्थाअपि ४८ विप्रकृतःअपकृतःअर्घंअपराधं ४९ युनक्तैतदित्याह प्रायशइति हुंहे सुखदुःखादिषुअगुणाअ
यःसुखदुःखाद्यायोनभवति ५० इतिश्रीधर्मेअष्टादशः १८ प्रायोयविष्ठेगंगायांनद्यांयोगिजनावसे भुक्त्वागमनंतत्रोक्तमेकोनविंशकेन १ स

क्षुत्रद्रुभ्रमयुतोदीनोनेवास्मच्छापमर्हति ४६ अपापेषुस्वभृत्येषुबालेनायक्तबुद्धिना पापंकृतंतदुगवान्सर्वात्माक्षंतुमर्हति ४७ तिरस्कृता
विप्रलब्धाःक्षिप्ताहताअपि नासूयंतिप्रतिकुर्वंतितदुक्ताःप्रभवोपिहि ४८ इतिपुत्रकृतामेनसोनुनस्तोमहामुनिः स्वयंवि प्रकृतोराज्ञा
नेवाघंनरचिंतयन् ४९ प्रायशःसाधवोलोकेपरैर्द्वंद्वेषुयोजिताः नव्यथंतिनदुष्यंतियतआत्मागुणाध्रुवः ५० इतिश्रीभागवतेमहापुराणे
प्रथमस्कंधेविप्रशापोनामाष्टादशोध्यायः १८ सूतउवाच महीपतिस्त्वघतत्कर्मगर्ह्यंविचिंतमन्नात्मकृतंसुदुर्मनाः अहोमयामीवमनार्यवत्कृ
तंनिरागस्यब्रह्मण्यदुष्टेनहसि १ अवंतनोमेकृतदेवहेलनादुरत्ययंव्यसनंनातिदीर्घात्तपसुकर्मंत्वघनिःकृतायमेयद्यानकुर्ष्यांपुनरेवमद्धा २

कृतंतत्कर्ममुनिस्कंधेसर्पप्रक्षेपणंगर्ह्यंनिंद्यंचिंतयन्सुदुर्मनाज्ञातः चिंतामेवाहसार्द्धाभ्यां अहोइति नीचंयापापंअमीवमितिपादेसएवार्थः ब्रह्मणि
ब्राह्मणेपरंगुप्तेनोयस्मिन् १ कृतंदेवहेलनंईश्वरएवज्ञापापमित्यर्थः तस्मान्मेव्यसनंभविष्यति तन्नुनातिदीर्घात्कालात् अचिरेदेवासु तत्रापिअद्धासा

तूनपुत्रादिरोगेतिप्रार्थनकामत्रयंकोचनः एवंप्राप्तेन
यःप्रयोजनंअद्यस्यैः कृतायप्रायश्चित्तायपायपुनरेवनकुर्म्या
मितिच २

एवं साक्षात्स्वस्यैव व्यसनं संप्रार्थ्य तत्प्रागेव किंचित्प्रार्थयते अद्यैव मे राज्यादि दहतु प्रकोपितं ब्रह्मकुलमेव दहनः पुनर्द्विजादीन्पीडयितुं धीर्म्मे मा भूत्न भवेदित्यर्थः ॥३॥ इत्थं चिंतयन्स राजा मुनेः सुतोक्तः सप्तमेहनि निर्ऋतिर्मृत्युर्यथा भविष्यति तथा अशृणोत् शमीकप्रेषितशिष्यान् श्रुत्वा च स तक्षकस्य विषाग्निसाधुमेने यतो विषयेषु प्रसक्तस्य विरक्तिकारणं ॥४॥ अथोऽनन्तरं उभौ लोकौ पुरस्ताद्राज्यमध्य एव हेयतया विचारितौ तौ विहाय श्रीकृष्णांघ्रिसेवामधिमन्यमानः सर्वपुरुषार्थाधिक्यं जानन् प्रायमनशनं तस्मिन्नित्यर्थः तत्संकल्पेनोपाविशदिति यावत् यद्वा प्रायं कष्टमयनं शरणं यथा भवति तथा

अद्यैव राज्यं बलमृद्धकोशं प्रकोपितब्रह्मकुलानलो मे दहत्वभद्रस्य पुनर्न मे भूत् पापीयसी धीर्द्विजदेवगोभ्यः ॥३॥ स चिंतयन्नित्थमथाशृणोद्यथा मुनेः सुतोक्तो निर्ऋतिस्तक्षकाख्यः स साधुमेने न चिरेण तक्षकानलं प्रसक्तस्य विरक्तिकारणं ॥४॥ अथो विहाये मम मुंच लोकं विमर्शितौ हेयतया पुरस्तात् कृष्णांघ्रिसेवामधिमन्यमानः उपाविशत्प्रायममर्त्यनद्यां ॥५॥ या वै लसच्छ्रीतुलसीविमिश्रकृष्णांघ्रिरेणवभ्यधिकांबुनेत्री पुनाति लोकानुभयत्र सेशान्कस्तां न सेवेत मरिष्यमाणः ॥६॥ इति व्यवच्छिद्य स पांडवेयः प्रायोपवेशं प्रति विष्णुपद्यां दध्यौ मुकुंदांघ्रिमनन्यभावो

॥५॥ अमर्त्यनद्यामिति विशेषणस्य फलमाह या गंगा लसंती श्रीर्यस्याः तुलस्याः तया विमिश्रा ये कृष्णांघ्रिरेणवस्तैरभ्यधिकं सर्वोत्कृष्टं यदंबु तस्य नेत्री तद्वाहिनी उभयत्र अंतर्बहिश्च सेशान् लोकपालैः सहितान् लोकान्पुनाति मरिष्यमाणः आसन्नमरणः मरणस्यानियतकालत्वात् सर्वोपि तथा अतस्तां को न सेवेत ॥६॥ इति एवं विष्णुपद्यां गंगायां प्रायोपवेशं प्रति व्यवच्छिद्य निश्चित्य पांडवेय इति तत्कुलौचित्यं दर्शयति नास्त्यन्यस्मिन्भावो यस्य सः कुतः मुनिव्रतः उपशांतः तत्कुतः मुक्तः समस्तसंगो येन सः ॥७॥

तत्र तदा तद्दर्शनार्थं मुनय उपागताः न तु तीर्थस्नानार्थं कृतार्थत्वात् ननु तादृशानामपि तीर्थयात्रा दृश्यते तत्राह प्रायेणेति तीर्थयात्राव्यजैः ॥८॥९॥१०॥ अरुणादयः कांडर्षित्वविशेषेण पृथङ्निर्दिष्टाः नानायान्यार्षेयाणि ऋषीणां गोत्राणि तेषु प्रवरान् श्रेष्ठान् शिरसा भुवं स्पृष्ट्वा ववंदे ॥११॥ विज्ञापनार्थं पुनः कृतप्रणामः विविक्तं शुद्धं चेतो यस्य अभिगृहीतौ संयोजितौ पाणी येन सः स्वचिकीर्षितं प्रायोपवेशनादि युक्तमयुक्तं वेति विज्ञापयामास ॥१२॥ अनु

तत्रोपजग्मुर्भुवनं पुनाना महानुभावा मुनयः सशिष्याः प्रायेण तीर्थाभिगमापदेशैः स्वयं हि तीर्थानि पुनन्ति संतः ॥८॥ अत्रिर्वसिष्ठश्च्यवनः शरद्वान् अरिष्टनेमिर्भृगुरंगिराश्च पराशरो गाधिसुतोथ राम उतथ्य इन्द्रप्रमदेध्मवाहौ ॥९॥ मेधातिथिर्देवल आर्ष्टिषेणो भारद्वाजो गौतमः पिप्पलादः मैत्रेय और्वः कवषः कुंभयोनिर्द्वैपायनो भगवान्नारदश्च ॥१०॥ अन्ये च देवर्षिब्रह्मर्षिवर्य्या राजर्षिवर्य्या अरुणादयश्च नानार्षेयप्रवरान्समेतानभ्यर्च्य राजा शिरसा ववंदे ॥११॥ सुखोपविष्टेष्वथ तेषु भूयः कृतप्रणामः स्वचिकीर्षितं यत् विज्ञापयामास विविक्तचेताः उपस्थितोऽग्रेभिगृभीतपाणिः ॥१२॥ राजोवाच अहो वयं धन्यतमा नृपाणां महत्तमानुग्रहणीयशीलाः राज्ञां कुलं ब्राह्मणपादशौचादाराद्विसृष्टं बत गर्ह्यकर्म्म ॥१३॥ [illegible]

मोदनेनानुग्रहमालक्ष्यात्मानं श्लाघते अहो इति नृपाणां मध्ये महत्तमैरनुग्रहणीयं शीलवृत्तं येषां ते १३ तच्च राज्ञामतिदुर्लभमित्याह ब्राह्मणानां पादशौचात्पादक्षालनोदकाद्दूरादुच्छिष्टविण्मूत्रपादांभांसि समुत्सृजेदिति स्मृतेः दूरे हि तैस्तद्विसृज्यते ततो हि दूरादेव तद्विसृष्टं क्षिप्तं तत्र स्थातुमयोग्यमित्यर्थः गर्ह्यं कर्म्म यस्येत्यात्मानमुद्दिश्योक्तं १३

आसीनावद्नुग्रहः ब्रह्मशापोपिभवत्प्रसादादेवज्ञातइत्याह तस्यागर्वकर्मणएव अतःअद्यस्वपापात्मनोग्रहेद्वारुकचित्तस्यमेक्षप्राप्तयेपरावरा
णामीशएवद्विजशापतयावभूव यत्रयस्मिन्शापेसतिग्रहेषुप्रश्नक्लेशयेधन्निर्विक्षोभवति यतोनिर्वेदमूलः निर्वेदोवैराग्यंमूलंप्राप्तिकारणंय
स्मिन्सत्सवैराग्यप्राप्तिज्ञानसचभयमूलत्वात्तदर्थंद्विजशापंकारितवान्इत्यर्थः॥४ तान्प्रार्थयतेतमितिद्वाभ्यां तंमाप्रोऽपयातंद्वारकागतंप्रति

नस्यैवनेघस्यपरावरेशोव्याशंकचित्तस्यग्रहेधमीक्षणं निर्वेदमूलोद्विजशापरूपोयत्रप्रश्नक्लेशमयमाशुधत्तेतंमोपयातंप्रतियंतुविप्रा
गंगाचदेवीधृतचित्तप्रीक्षे॥ द्विजोपसृष्टःकुहकस्तक्षकोवा दशत्वलंगायतहिविस्मुगाथाः॥५ पुनश्चभूयाद्भगवत्यनंतेरतिःप्रसंग
श्चतदाश्रयेषुमहत्सुयांयामुपयात्यसृष्टिंतेन्यस्तुसर्वत्रनमोद्विजेभ्यः॥६ इतिस्मराजाध्यवसाययुक्तःप्राचीनमूलेषुकुशेषुधीरः॥७ द
ध्मौदक्षिणाकूलआस्तेसमुद्रपत्न्याःस्वसुतन्यस्तभारः॥८ एवंचतस्मिन्नरदेवदेवेप्रायोपविष्टेदिविदेवसंघाः प्रशस्यभूमौव्यकिरन्प्रस
ूनैर्मुदामुहुर्दुन्दुभयश्चनेदुः॥९ महर्षयोवैसमुपागतंयेप्रशस्यसाधित्यनुमोदमानाः ऊचुःप्रजानुग्रहशीलसाराःयदुत्तमश्लोक
गुणाभिरूपं॥१० नवाद्दंराजर्षिवर्य्यचित्रंभवत्सुकृष्णंसमनुव्रतेषु येध्यासनंराजकिरीटजुष्टंसद्योजहुर्भगवत्यार्यकामाः॥११

यंनुदेवीदेवनारूपागंगाचप्रत्येत् वाशरः प्रतिक्रियाश्रवादरे गाथाःकथाःसप्तसन्त्राह्मयोयेषांतेषुप्रकृष्टःसंगोभूयान् नस्यांतसांसृष्टौजन्मनि
॥९ अध्यवसायोनिश्चयः प्राग्ग्रेषुकुशेषुआस्तेस्म स्वसुतेनजनमेनपेन्यस्तोभारोराज्यंयेनस॥१२ मुदाययुःकिरन्देवसंघैर्वादितानेदुः॥१३ प्रजानु
ग्रहेशीलंस्वभावःसाधेवलंचयेषां उत्तमश्लोकगुणैरभिरूपंसुंदरमिव॥१४ भवत्सुपांडोर्वीर्येषुयेनहुर्युधिष्ठिरायद्यभिप्रायेण॥१५

परस्परंसंमंत्रयंतेसर्वइति परंश्रेष्ठंलोकं नत्रहेतुः विरजस्कंनिर्मायंविशोकंचयास्यंतीतिकुतस्तत्राह श्रयमिति श्रु आश्रुत्यआकर्ण्यसमंपक्षपातश्रु
यंश्रुतआवि गुरुगंभीरार्थंअत्यलीकंसत्यं॥१२ त्रयाणांलोकानांष्टेऽपरिसत्यलोकेवेदायथामूर्त्तिधरणंभवतितन्नुल्याः ज्ञानातिशयमुस्कारुपालु
नाम्राह भवतोप्रयोजनंपरानुग्रहंविनानास्तितर्हिसएवार्थः स्यात्तन्नआत्मशीलस्वभावः॥१३ ष्टेप्रष्टव्यविश्रव्यविश्वासंकृत्वा एवंकर्त्तव्यमित्यए
भावः इतिकृत्यतानास्मिन्विषयेसर्वात्मनासर्वावस्थासुयत्कृत्यंविशेषतश्चस्त्रियमाणैः तच्चभुद्वंपापसंपर्करहितंआत्मशतविचार्यत॥१४ तत्रते

सर्वेवयंनावदिहास्महेद्यकलेवरंयावदसौविहाय लोकंपरंविरजस्कंविशोकंव्यास्यत्यथंभागवतप्रधानः॥१५ आश्रुत्यतद्वविवचःप
रीक्षित्समंमधुच्युद्रुरुचावलीकं आभाषतैनाननिवेद्यमुक्तंश्रुत्वामुनीनामृषिमानिविस्मोः॥१६ समागताःसर्वतएवसर्वेवेदायथामूर्त्ति
मतेधरास्थिपतेनेहार्थंचान्यत्रचकश्चनार्थः सतांपरानुग्रहमात्मशीलं॥१७ ततश्चवःष्टव्यमिमंविष्टब्धविश्रब्धविवक्षितार्तिकृत्यतायांसर्वात्म
नास्त्रियमाणैश्चकृत्यंश्रुद्वंतत्राम्रशतामिमुक्ता॥१८ तत्राभवद्भगवान्व्यासपुत्रोयदृच्छयागामदमानोनपेक्षः अलक्ष्यलिंगोनिजलाभतु
ष्टोवृतःस्त्रीबालैरवधूतवेषः॥१९ तंद्यष्टवर्षंसुकुमारपादकरोरुबाह्वंसकपोलगात्रं चार्वायताक्षोन्नसतुल्यकर्णसुन्दाननंकंबुसुजात

पुरागयोमग्नपरानादिनिर्विवदमानेपुसमुद्यदृष्टयागंपर्य्यटन् व्यासपुत्रःतत्रअभवत् प्राप्तःनलक्ष्यप्राग्जन्मादिलिंगंयस्य अवधूतः अवधू
तः अवज्ञायजनैस्फूर्त्यस्तौवेषोयस्यसः॥१५ तमित्यादीनांप्रत्युक्तिनाइतिततोयेनान्वयः द्विगुणान्यष्टौवर्षाणियस्य सुकुमारौपादौकरौऊरूबा
हूअंसौकपोलौगात्रंचयस्य चारूणिआयतेअक्षिणीयस्मिन् उन्नतानासायस्मिन्लंबहनुत्वादिवैषम्यंविनातुल्यौकरेणौयस्मिन् शोभनेचभ्रुवौयस्मि

कंठस्याधोभागयोः स्थितेन अस्थिनीजत्रुणी मांसेननिगूढेन त्रुणीयस्य पृथुविस्तीर्णतुंगमुन्नतंचवक्षोयस्य आवर्तवन्नाभिर्यस्य वलिभिस्त्रीर्य्यक्निम्न
रेखाभिर्वलुरम्यमुदरंयस्यदिशएवश्रवरंयस्यवक्त्राविकीर्णाः केशायस्य प्रलंबौबाहूयस्य स्मरेषुभिश्चेष्टदेवेषुउन्नद्धोहृदि तद्धन्आशायस्यतं २७ स
रोरुहाभिर्वलुरम्यमुदरंयस्यदिशएवश्रवरंयस्यवक्त्राविकीर्णाः केशायस्य प्रलंबौबाहूयस्य स्मरेषुभिश्चेष्टदेवेषुउन्नद्धोहृदि तद्धन्आशायस्यतं २७ स
रात्मवीर्यंअसंतोन्नमंमद्भोवनंतेनयाअंगलक्ष्मीर्दृहकांतिक्षयाहविरस्मयेनचगूढवर्चसमपिप्रत्युद्भिन्नाः तेदृष्ट्वाप्रयुद्धमनंकृतवंतंहस्य

निगूढन्नपृथुतुंगवक्षसंआवर्तनाभिंवलिवल्गुदरंचादिशंवरंवक्त्रविकीर्णकेशंप्रलंबबाहुंस्मरोन्नमामं २७ श्यामंसदापीच्य
वयोंगलक्ष्म्याक्षीणामनोज्ञंरुचिरस्मितेन प्रत्युद्भिन्नास्तेमुनयः सासनेभ्यस्तल्लक्षणज्ञाअपिगूढवर्चसं २८ सविस्मृतोनिधय आ
गतायनस्मैसपर्य्यांशिरसाजहार्युततोनिवृत्त्याश्रयबुधाःस्त्रियोभर्कामहासनेसोपविवेशपूजितः २९ ससंवृतस्तत्रमहान्महीय
सांब्रह्मर्षिदेवर्षिसंघैः व्यरोचतालंभगवान्यथेन्दुर्ग्रहर्क्षताराधिकरैःपरीतः ३० प्रशांतमासीनमकुंठमेधसंमुनिंनयो
भागवतोभ्युपेत्य प्रणम्यमूर्ध्नीवहितः कृतांजलिर्नत्वागिरासूनृतयाऽन्वपृच्छत ३१ अहोअद्यवयंब्रह्मन्सत्सेव्याःक्षत्रबन्ध
वः कृपयातिथिरूपेणभवद्भिस्तीर्थकाःकृताः ३२ येषांसंस्मरणात्पुंसांसद्यःशुद्ध्यंतिवैगृहाः किंपुनर्दर्शनस्पर्शपादशौचासना

र्घैः ३३ शिरसैवसपर्य्यामाजहार आत्मनिवेदनंकृतवान् तेनसहागताःस्त्र्यपत्यादयोनिवृत्ताःसचोपविवेशसंभिरार्यैः ३४ समगवान्
ब्रह्मर्षिदेवर्षिसंघैःसंवृतःसन्व्यरोचयत ग्रहाःभुक्तादयः सक्षाणिअश्विन्यादीनिअन्यास्ताराः ३५ नकुंठासर्वार्थेमुनेर्यायस्तं प्रज्ञार्थेपु
ननैत्य ३१ मुनतोगिरमाह अहोअतिपंचभिः सतांसेव्याः ज्ञाताः यतःअतिथिरूपेणहेतुनानार्थकायोग्याः कृताः ३२ ३३

विलोकःसान्निध्यादसुरगणयादृयइव ३४ पांडुसुतानांप्रियःअतसेषांपैतृष्वसेयानांप्रीत्यर्थंनद्रौव्यमेआत्मनंस्त्रीकृतंबांधवंबंधुकृत्येनसः ३५
अन्यथाश्रीकृष्णप्रसादंविनाअन्यत्रागतिर्यस्य तवदर्शनंकथंअस्मादीनांतत्रापितिनरंम्रियमाणानांस्यात् वनयितायाचयिता वनयितृतमोक्त्वा
यान् तस्यअस्यदृष्टनयामांयाचस्वइतिप्रवर्तकस्येत्यर्थः ३६ सम्यक्सिद्धिर्यस्मात्तं तत्कार्य्येकर्त्तुयोग्यंकर्त्तव्यंनुआवश्यकमितिभेदः अतएवसर्वथा
म्रियमाणस्यपुरुषस्य यस्मिन्कृतेसंसिद्धिर्भवतितंयोगिनंगुरुंदृष्ट्वामि ३७ विपर्य्ययं अश्रोतव्यादि ३८ तद्दर्शनस्यपुनर्दुर्लभ

सान्निध्यान्महायोगिन्यातकानिमहांत्यपि सद्योनश्यंतिवैपुंसांविष्णोरिवसुरेतराः ३९ अथमेभगवान्प्रीतःकृष्णःपांडुसुतप्रियः पैतृष्व
स्रेयप्रीत्यर्थंनद्रौव्यस्यैत्रबांधवः ३५ अन्यथानेऽयत्कृतेदृशंनंनःकथंचन मितरंम्रियमाणानांसंसिद्धस्यवनीयसः ३६ अतः एवामि
संसिद्धियोगिनांपरमंगुरुं पुरुषस्येहयत्कार्य्यंम्रियमाणस्यसर्वथा ३७ यच्छ्रोतव्यमथोजप्यंयत्कर्त्तव्यंनृभिःप्रभो स्मर्तव्यंभजनीयंवाब्रूहि
यद्वाविपर्य्ययं ३८ नूनंभगवतोब्रह्मन्गतेहेषुगृहमेधिनां नलक्ष्यतेत्यवस्थानमपिगोदोहनंक्वचित् ३९ श्रीसूतउवाच एवमाभाषितः ए
षःसंराजाब्रह्मकृष्णयोगिए प्रत्यभाषतधर्म्मज्ञोभगवान्बादरायणिः ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपारमहंस्यांसंहितायांप्रथमस्कंधेमुकागम

त्यादिदानीमेवकथनीयमित्याशयेनाह ३८ नूनमितिगोदोहनमात्रकालमपि ३९ एवंअहोइत्यादिकयाब्रह्मकृष्णयामधुरयागिएआभाषितः अभि
मुखीकृतःएषब्रह्म ४० आर्ष्येधर्म्मज्ञमाहनारिमवनोकृत्वापरिक्षिन्नयंब्रह्मत्वादनिरक्षितंकलिनयत्यानंचकृत्वाभुवि अन्येयःप्रेक्षतोमुनेःस्वपरमस्व
रोपदेशेननंक्षायारावदमुंनमामिपरमानंदाकृतिंमाधवं इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेवैयासिक्यांज्ञानदीपिकायांश्रीधरस्वामिविरचितायांप्रथमस्कंधेएकोनविंशतितमो

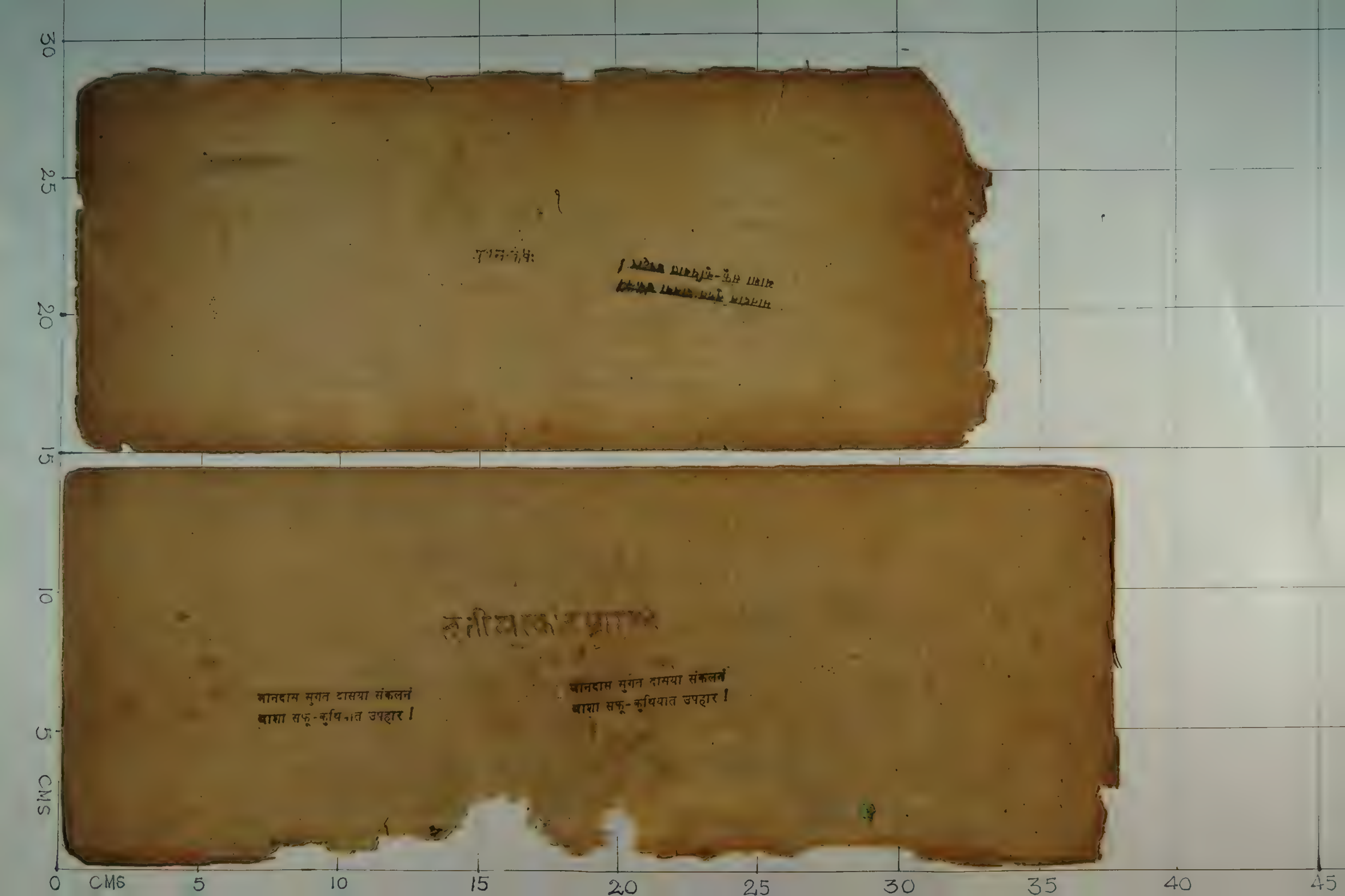
मानदास सुगत दासया संकलनं
आशा सफू-कुथियात उपहार !
मानदास सुगत दासया संकलनं
आशा सफू-कुथियात उपहार !
CMS
0
5
10
15
20
25
30
35
40
45

ॐनमश्रीरुग्वनवासुदवाय॥ तृतीयस्कन्धस्य द्वितीयः [illegible] कारानुक्रमणिकाध्यायसंख्यावर्णनम्॥ नमस्कृत्य गणाध्यक्षं वेदव्यासं गुरुं तथा। सूतः शौनकमध्याय वेदार्थान्विस्तरेण वै॥ ॥सूत उवाच॥ अथ तृतीयस्कन्धस्याध्यायानुक्रमणिकां मे ब्रूहि भगवन्॥ ॥शौनक उवाच॥ विदुरस्य तीर्थयात्रायां मैत्रेयेण सह यः संवादः कृतस्तं विस्तरेण मे ब्रूहि॥ ॥सूत उवाच॥ विदुरस्य तीर्थयात्रायां मैत्रेयेण सह यः संवादः कृतस्तं विस्तरेण वक्ष्ये॥ तत्र प्रथमाध्याये विदुरोद्धवयोः संवादः॥ द्वितीयाध्याये उद्धवविदुरसंवादः॥ तृतीयाध्याये मैत्रेयागमनम्॥ चतुर्थाध्याये विदुरमैत्रेयसंवादः॥ पञ्चमाध्याये सृष्टिक्रमवर्णनम्॥ षष्ठाध्याये ब्रह्मणः सृष्टिवर्णनम्॥ सप्तमाध्याये ब्रह्मणः सृष्टिवर्णनम्॥ अष्टमाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ नवमाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ दशमाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकादशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ द्वादशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ त्रयोदशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ चतुर्दशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ पञ्चदशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ षोडशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ सप्तदशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ अष्टादशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकोनविंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ विंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकविंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ द्वाविंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ त्रयोविंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ चतुर्विंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ पञ्चविंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ षड्विंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ सप्तविंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ अष्टाविंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकोनत्रिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ त्रिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकत्रिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ द्वात्रिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ त्रयस्त्रिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ चतुस्त्रिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ पञ्चत्रिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ षट्त्रिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ सप्तत्रिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ अष्टात्रिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकोनचत्वारिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ चत्वारिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकचत्वारिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ द्विचत्वारिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ त्रिचत्वारिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ चतुश्चत्वारिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ पञ्चचत्वारिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ षट्चत्वारिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ सप्तचत्वारिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ अष्टचत्वारिंशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकोनपञ्चाशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ पञ्चाशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकपञ्चाशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ द्विपञ्चाशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ त्रिपञ्चाशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ चतुष्पञ्चाशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ पञ्चपञ्चाशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ षट्पञ्चाशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ सप्तपञ्चाशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ अष्टपञ्चाशाध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकोनषष्ट्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ षष्ट्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकषष्ट्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ द्विषष्ट्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ त्रिषष्ट्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ चतुष्षष्ट्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ पञ्चषष्ट्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ षट्षष्ट्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ सप्तषष्ट्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ अष्टषष्ट्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकोनसप्तत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ सप्तत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकसप्तत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ द्विसप्तत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ त्रिसप्तत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ चतुस्सप्तत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ पञ्चसप्तत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ षट्सप्तत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ सप्तसप्तत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ अष्टसप्तत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकोनाशीत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ अशीत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकाशीत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ द्व्यशीत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ त्र्यशीत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ चतुरशीत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ पञ्चाशीत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ षडशीत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ सप्ताशीत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ अष्टाशीत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकोननवत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ नवत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ एकनवत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ द्विनवत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ त्रिनवत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ चतुर्नवत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ पञ्चनवत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ षण्णवत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ सप्तनवत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ अष्टनवत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ नवनवत्याध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ शतध्याये सृष्टिवर्णनम्॥ इति तृतीयस्कन्धस्य द्वितीयः [illegible] कारानुक्रमणिकाध्यायसंख्यावर्णनम्॥

ॐनमश्रीरुग्वनवासुदवाय॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ एवमेतन्निशामथ्य पितृभिः रुग्वान्कितवः कृत्वानेधविधूनवच्छा
सप्तरुद्रसंख्यमनुं॥ यद्वै भूयमनुं कृत्वा रुग्वान्खिलधनधोवनवनुगृहं हित्वा प्रविवेशात्मसात्कृतं॥ २॥ श्रीकृष्ण॥

ग्रथमोऽध्यायः॥ नमाविसर्गप्रक्रावनसकहिर्ब्रह्मवालावमानः॥ नमुक्तनविसर्गसमाप्तयः॥ नमूप्रसीदनवनुहिःकथितावमानः॥ नमानवहिःकथितास्वानमि
ति॥ ग्रथहिंगताध्यायेकृतीयस्कंधप्रवृत्तिः॥ नमुक्तिर्तीयानुक्रमणिकासंग्रहकल्पलक्षणविग्रहः॥ यथाघूनस्कान्धास्वाख्यायाक्रीकल्पमथासृष्टिनिः
प्रतिक्षानमर्थोविदुरनवनिवृत्यथितुमिमिहासंप्रश्नोनि॥ ॥एवमभिधायाथ॥ मद्धिमनूसर्वेसंपद्धिःसंपूर्णं किंवानिस्नाद्यौलोगानहमिस्याह॥ १॥ यद्वेषु
सिद्धेषुमंगृहेवत्यणुवानौमनुकृतोवा कलेसनूसूयोक्रुद्धःबुद्धिमन्निधनादयमिनिनिर्गतः॥ योनवस्त्रादृश्योधनटनघृहंहित्वा प्रः
नाकूनप्रविदूनघृहंप्रविवन॥ नमस्कृतः॥ सूतमाकूंस्नातीयस्वनगृहीतं॥ २॥ ॥नामवस्त्राडयनिशीकृष्णयनमश्चानमनाम

कृतुर्नेकयनं॥
कृतुर्नेकयनमस्मावरुवा॥ वनीयसिप्रश्नः॥ सूत्यार्थसादयाः प्रलोकयस्कृतानरुवनिः॥ साधुवादनसमानमूसादनतानडयर्वहिनश्चीवर्जिनश्चयस्वा॥ साध्यर्थं
प्रयस्मंवादनाकृतनन्तधिनःकृत्यर्थश्चात्मनहिस्याधिगृहस्यास्यागहकृत्वनकोनवायनाक्षनाह॥ ३॥ ४॥ यदत्यकादशस्कन्धिप्रनर्वीवरनासकृष्णाया
दित्यकादशक्रियासंवैधश्चयविष्णुयकनिष्कस्यनाश्चः॥ विवधून्यिनहीनान्॥ ७॥ कनूदवस्यूधिष्ठिनस्यधवाक्रीयाश्चात्मनश्चसूवायाश्चस्वी
संर

नाशावाच॥ ॥कृष्णकृष्णभवनमेत्रयनंतसंगमश्चकदावांसरुसंवादःनर्वेर्णयनश्चप्रश्नः॥ ३॥ नकृत्स्नार्थदयं
सूत्यविस्नत्यांमलात्मनः॥ तस्मिन्वैनीयमिप्रश्नंसाधुवादायवैहिनः॥ ४॥ ॥सूतउवाच॥ एवंमेषिवर्य्योयंपू
छोनाक्षयनंकिलात्मात्मानंसूयतामिति॥ ५॥ ॥शूकउवाच॥ यदाउनाक्षस्वसूनांनेसाधून्यू
कृतेधर्मेनविनश्चदुर्विधःक्रोर्ध्यविष्कृत्यसूनानविवेधूनवच्छलाकरुवनेदवाह॥ ७॥ यदातस्यौकूनदवे
दत्वाश्चकामरिमर्दनसूनकर्मेनक्षं॥ नवोनयामासनयश्चस्वायाश्चसाधुर्दनेत्याकूचकैकुमानि॥ ८॥ सूतनवेधर्मेन
जितस्यसाक्षश्चसत्यवतीवत्यवेनं॥ गतस्यानयाचनादानूसमर्थनदार्यंकमाश्चवाक्यंयदक्षातंश्चप्राथ॥ ९॥

येनप्रेरयतूहिःसकूचकैकुमानिनिषूस्त्रीणांवाश्चकश्चहवधनरुनेत्याश्च॥ ८॥ सत्यवतीवत्यसत्याग्रयत्यवनाकूप्रत्यागतस्यसमर्थनपूर्वंकृतनदा
र्यंयाचमानस्यतूमदानस्यकानूकामामाहियूयानश्चयूर्यंसवमानश्च॥ सूविवर्कीव॥ ७॥ ॥श्रीनामचन्द्राडयनिशीकृष्णयनमश्चानमनाम
रामा

यानिवचनानिषेधार्थीनीत्यर्थः।नञ्समासाश्रयनानिरूपणप्रकारोनिरूपितः।नञ्जाधनानामुद्दूर्ध्वाधनानांडवङ्कनमनङ्कानमुद्दूर्ध्वमुत्थानंयत्समवधानमुद्दूर्ध्वमुत्थानंयत्समवधानमुद्दूर्ध्वमुत्थानंयत्समवध

ननानिर्गतस्यमीर्थेनप्रकाननमाहात्म्यसूचिकाःसगशाक्तयाहि गतेतनुतीर्थयात्रोद्यतस्यतन्मन्त्रतेयदानिःसृतानियूथविकीर्णयासूचक्रम
मूत्रत्यागस्यनकोपवानीयूथेनसत्रःसूनितीर्थरूपभवतनमूत्यतगतानिनिसृविसीऽर्घीसतन्मूर्छितःस्वस्तनुजाश्चनकमूर्छितस्तनूतीर्थयात्रा
नियानिसर्वाधिष्ठायकिनःतानिनानिरूपमत्वर्थः॥२८॥यूथानियानिदुग्धवतादानितयकुंडलतादिगूरक्षनी॥सूर्यकानिताया निश्चयीनयूः
सनिस्तनस्मूत्र॥तीर्थेषुस्नानतनयूवक्त्रेषु।कीदृगाभू।सूनकस्यलिंगेमूर्छितःसगलीकृतभू।सूनस्नानकाकी॥२८॥किंवर्णयंस्तत्र्

सनिर्गतःकोनवयूथसत्रा गशाक्तयाहर्षयदश्यदानि।सूत्रक्रमसूयूथविकीर्यथार्घीखधिछिन्नायानिसहस्रमूर्छितः॥२७॥
पतनभूपस्थापवनादिकृंडस्थयैकतीर्थभूसनिस्तनस्य।सूनकलिंगेतसमलीकृतभूवतानतीर्थयतनेसनस्नानः॥२८॥संवर्ण्यतन
मश्वविविक्तवहितःसदाभूनाधःगयनानधूनतः।सलक्ष्मिनःस्वेनवधूनवमात्रानियनहनिनाथवानि॥२९॥सकंत्रकनूसी
नतमववर्षेकासनयावनूगतंवानूपुरुसीःनावकुंनासकिनिमकत्रकाःमकानयशासद्धिनतनार्थः॥३०॥ ॥नासनानमनाम

सत्रनानिवनःनावतनूःमश्चायविक्राविविकासूचीकुंवृहिर्शविकायस्यासदाभूनःवक्षिनीर्घीस्नानतः।सूधःगयनीयस्यसूवधूनःसकंकुनः
दहः।सूवधूनवधावल्लतादिधनी।सूनत्रवस्वेनसलक्ष्मिनः॥२९॥एकस्मिंवहित्रकुंसेन्नीयस्मीएकभवनाद्रविकंस्थानयशीयस्मीनी।सूक्ष्मिनश्री
कृष्णनसत्रायन॥३०॥ ॥श्रीकृष्णायशि॥गविन्दकृष्णमधुसूदनवासूदननामाचूतनाईनमाधवनामवनुश्रीयन्तुस्थीनमः।नाम

नतुश्रुतायनस्यवैस्यर्द्धयानिमिलनुस्याम्रुदीकोनवानांविनस्थिविनाशमश्रेत्सनः।पनस्यवैनागेदस्याकः।वसुर्द्धवक्रिसेगयनस्यद्धनीनयधनदर्शेरुवनि
कथप्रलकुंडनमाहिमसूर्खी॥२१॥त्रिनादीनामेकादशगीर्थानिमहनान्नाघसिद्धान्यासविनवान्॥२२॥द्विजदवैश्यविहिंद्वैश्यकुलानिश्रीगमंगीघ्रनिवर्कनस्
त्रिघ्रंगनान्यायूक्षनिनस्यूसूक्ष्मीवर्कंगनीकिनानिमूर्छन्यहनकुंरुयूविधिनानिमदिनानियस्यूतानिनानाविधनिविधानायगनानिकुलातीर्थेनिवसतिसः
वथवीवर्कीकिनमंदिनानीसंदर्शनान्॥२३॥सूत्रिश्रीनिक्रमयावस्रुवस्त्रयाकःनावस्वयमयियमनासूयस्य॥२४॥सविस्रुवःप्रकनयीयूर्वनिधीनानिगाशास्त्रापाव

नतुजथसूत्रावसूस्रुदिनस्थिवनेयथावसूस्रुवक्रिसेगयीसेस्यर्द्धयादग्नमथनःगावनूसनस्वर्गीप्रलगियायहूर्खी॥२३॥नस्रीत्रिन
स्यागनसामनस्यूत्थेनथनेनसिनस्यवाथा४॥तीर्थंसूदासस्यगवीगुरुस्यपुकुंदवस्यसगिश्रव॥२५॥सूनानिवस्रुद्विज
दवदवैश्कुलानिनानाप्रनानिविश्रा४॥प्रस्थिगसूस्त्रीकिनसंदिनासियद्दर्शनालक्कनसूसनकि॥२७॥तमस्वस्त्रिस्रसनासुस्रु
स्त्रीघानसतर्थीनकुनुगलीग्यःकालसनावयसनासूयस्य॥तगाकुवैरुगववंददर्श॥२८॥सवासूदवानूवनैप्रगर्नवृहस्यत
श्रायनयियनीगी।सूत्रियगनस्त्रीप्रनयनरुद्रस्यानामयकुसूरुगवसूप्रसनी॥२९॥कश्चिस्सनालोसूसूस्वनास्यायाप्रानव
स्यहकिलावनीस्त्रीः।सूत्रासनडस्त्रीश्कुगलीविश्वयकुलनकलोकुगलैगूनगेह॥३०॥ ॥श्रीनामसचन्द्राङयनि।नामनासनाम

कनत्रकानयानिगात्रेथनतीप्रनीतीप्रख्यातैस्वनीस्त्रीनीरुद्रसयकुसूप्रश्नेरुवश्रगवनश्रकानीयाख्यातीं।प्रथमेनावद्रासकुकुश्रश्कुगलैयू
कुनि॥२९॥कश्चिदिनिप्रश्नेस्वनास्त्रीरुवश्स्वनास्यश्यास्नात्रकानस्यानूवस्यास्प्राथनियासूस्रुवनीस्त्रीकुगलमास्यानीवरुनि॥कुगकलोदस्यावि
सनी।तस्यैवीकुगानस्वनास्त्रिनिवा॥तयानिस्त्रिकुगलीनास्त्रिउकुनिगसनविमिस्त्री॥गुनधनस्यसूस्रुकश्चिदासात॥३०॥ ॥नानानयनि॥नामः

कश्चिल्लूनांघ्रयनमश्रुकृत्वा रुमश्रुश्मश्रूक्रुखमीगत्मेविधायावेखहर्णांघिरुवदाजिवनानूवदान्मावनमर्थरत्न॥२०॥ कश्चि
द्बूथाधियजिर्यदूनां प्रयुम्नश्रुक्रुखमीगवीनश्रीयूक्किंनीरुगवनारुलरुश्मश्रुविधानूखनमादिसर्ग॥ २८॥ कश्चित्तू
खंसात्वनवृक्किंरुक्रुदाग्मरुकानामेधियश्मश्रुक्रांयमेत्यविवेकुनवज्रनजांनुयासनाशंघिनिरुद्यदूनाम्॥ २९॥ कश्चिच्चनश्रोम्म
सनश्रश्मश्रुक्रुश्रुक्रांत्रीनेधिनीसाधूर्गवांश्रुसूनंयंडाम्बवनीवृत्तास्त्राश्रवंशुहयांत्रिकयांधृतारथ्रं॥३०॥ कर्मीसकश्चिद्यूयः
धनश्रुक्रुंयश्रुस्तुतांस्त्रबधनूनरुमीं॥ सरुंडसाक्षक्रुसवयेवृगंनिनदीर्यायितिरिंदूनार्यां॥३१॥ कश्चिद्बुधश्चस्त्रुनेमीवश्रा
क्रुंस्वरुलक्यश्रीरुगवनूप्रयन्नश्रायश्रुकृत्रुघादीकिंमार्गयांभूखेंबहूनंप्रमविहिनंधर्यश्र॥ ३२॥ ॥श्रीकृत्रुयनमश्र॥॥

नसीत्राक्रु। श्रुत्युत्तमदर्शनात्त्रुब्धनश्राहत्यीयनात्रदीयांसूधाक्रुसत्रीधिनीं॥ ३१॥ स्वरुलक्यूश्राकुनश्रूक्षविद्यानूश्रुगवनंप्रयन्नश्रूनू
सूनश्रा श्रूनश्रवश्रूनमीवानिश्रायश्रारुकोतिंगं। आश्रूवश्रूनश्रूनश्रवरूप्रन्नाविहिनंविदीर्घुंधेर्यांयश्रूनश्रश्रुक्रिंक्रमत्राक्रु॥ ३२॥ ॥श्रीनाभाक्रुयनि

वक्त्रनामायारुडक्रुत्रयूश्रादवक्राश्रविक्रुश्रप्रश्रायूश्रायत्राश्रनश्रादवंमाउनदिश्रनिवक्त्रिचूर्णितीयश्रूविताननूपमर्थंतियीयश्रवकाशक
नयाविरुक्तिंरुथादक्षनू॥ ३३॥ सात्त्वतानींडयासकानींकामानूदाग्विधूनयश्रीकिंकामदुक्त्रुघश्रारुगवत्त्वरुउत्पीगदत्रुम्रुत्रुयानिकावर्णा
मनक्तिवदाश्रुकुमामामर्यीमनसश्रुवरुकी। नरुकुनश्रसत्त्वसाक्रुश्रुवसंतेवउर्विधत्रुउतीर्यीरत्वीवउर्थमक्षिदेवर्णाचित्तारुकानबूद्धिमनसामक्रुश्र

कश्चिच्चिर्वेवकरुनाकुश्रूविधूनाश्रान्नूवंमवनाशुश्रायवित्वगरुंतदधामवंवृत्रीयश्रायश्रूविताननमर्थ॥ ३३॥ श्रूयिचि
दोक्रुरुगवान्तरवीवायश्रात्वतीकामदुश्रानिवूरुथायंमोमनक्तिसरुगदयानिंमनामयीरत्नउतीयरुत्वी॥ ३४॥ श्रूयि
चिदेनयवनिरुत्रात्रदेवंमनन्यवत्त्वांरुमनूउतोयाक्रुदीसंकसत्त्वात्रउवानूदक्रुगमादयश्रेत्रक्तिवनक्तिमोम्म॥ ३५॥

कवनरुदानींक्रुमलवानूश्रवसंकर्षतश्रूयूम्नानिवूरुद्धाक्रुधिष्ठानश्रामनसरुगदयानिर्वृत्तिरुंमनश्रूर्ध्ववूर्धवाणुरुवनूयमिनिं।तथारुन्त्राक्रु
नश्रत्त्वामनानयञ्जनिवरुत्त्वरुत्तमयश्रूभवगिरश्रजन्दक्किंलश्रयक्रुरुत्वादिशूरुतथानवनिकायीत्त्वत्त्वूश्रासमर्थांथंनूमनायुक्तविवक्रयामन
श्रकायाग्निमाहुत्त्वसीपुनयंनिमानूनीं।मानरुत्रुक्रुनवनिवनन्तूनींदंडनयानिखनवनिस्त्यादि॥३५॥श्रूयिचिन्नूकिंचिन्नूरुत्यवत्त्वरुक्तिवनक्तिनिरुत्रात्रदेवादिः
वानिनिक्रुत्रात्रमनादेवींप्रार्थंरुनन्यवत्त्वांनुकाक्रुरुथंनयरुत्यगनूउतोरुनूरुतारुश्रदीक्रुश्वरुत्त्वरुतारुयायात्रात्रक्रुश्वयावयक्रुगदश्वादिर्थ्यर्थी
नः॥३६॥॥

नमूल्यहकिमर्वलीलयाथनस्वरुक्मानीवस्वासादिकुमारुवकिलयेवदोत्यवैधनाथमादियनारुवठाभद्रनैमयासमयनाधानकत्रभवरुननैलाथनाः
क्षेयकत्यमस्राहानूनैनिश्चिरैत्रिरुमर्धनूत्यधनानामूरुमानीवधाभद्रनाठप्रथनानामाहिकिहीर्षयाश्रीगठमत्यहमयत्रवैरुकुसमत्थेयिकू
मूणामद्यमूयेकरुनातदानीमनमर्षीवाधसर्वदुरुनाऽवधानस्यादियागयमनत्यर्थठ॥विद्यामदाधनमदकुरुथ्वाहिरुनामदठउमदामदा
धनीनतवहिसतीदमाश्रूत्रिप्रयामदाठ॥४३॥सर्वदुर्वृरुवधास्यर्थमवरुगवानाऽनमकर्मीतिनान्यत्थेतिकेमूल्याथनाह॥मूऽस्यापि

नूनैनयानीत्रिमनाथधनीमर्हीमूरुग्वासनयर्षीवमूरुिठावधानप्रथनाहिकिहीर्षयैगा.ग्रथेकरुांधैरुगवानकूमू
र्णा॥४३॥मूऽस्यकरुनोऽयथनागनाथकर्मीत्थंकर्हुरुैरुणयर्यैसी।नर्वनाथकाहिंदरुथागैयनागुलानांमर्कर्म
तन्ट्री॥४४॥तस्यैप्रथनाखिलनाकयानांमवस्थितानांमनूगासनस्थो।मूर्थयैऽनानस्यैदुर्वृरुस्यवार्हीपरुखकारुयैनार्थ
कारुठ॥४५॥ ॥मूऽत्रिश्रीरुगवन्महाधनाधरुणीयर्क्षेधविदुनाऽवसीवाधप्रथमाध्यायठ॥१॥ ॥श्रीनामायनमः

ऽनन्मऽकर्हुनधिकन्मानियैतीगुरुनाथकर्मन्तुप्रवृरुथमूत्यधनवधवैनर्हिरुगवानऽनादिकथनावदाक्षीत्कावान्याथिगुणानीयनाणुः
ज्ञानीनादरुथागैकर्मविकारैवाहैनीति॥४४॥तस्मादवैरुनाविंशत्यावितादस्यकंर्थंकथयतीहः।तस्यैप्रथनाथस्यखिलनाकयालाकुर्वीमूत्यधीवर्धीथऽ
नूगासनस्थेत्रिनानामर्थंयत्रुग्राऽनाथंयदुर्वृरुानस्यमार्थंसीसानऽनाविंशीकीर्हिर्यैमनि॥४६॥ ॥मूऽत्रिश्रीश्रीधनस्वामिविरचितायांरुगवतरुत्वार्थदीपिकायां
हतीयरुंधवाख्यायांप्रथमाध्यायठ॥२॥ ॥

द्वि२

द्वितीयकुरुविलासानूगाचरुत्थाऽवधाऽकुवालस्यविद्वानिकुरुस्यावर्तुमरुवसन्॥ ॥तदवैविंशत्यार्हीपदूस्याऽवसप्राकुरुविनहोरुपूत्रावरुगनप्रति
ववनासमर्थमाऽवहिठ॥मूऽत्रि॥स्मात्रिनःश्रुवनायस्य॥१॥ऽतत्पदवैरुमूल्यनाप्रनष्यैवयत्रिःज्ञार्थंयष्टीयवर्षोपिवालस्तीयहिकुरुऽकैविदिलाद्विरुत्य
यत्रिकल्पितैरुवसाधनेत्थंविवर्धीकुरुन्।ज्ञानरुहिऽनार्थंसत्रज्ञानिनाधिमनूरुऽनर्नेनैरुन्॥२॥ऽनसीवृरुद्वीगनऽज्ञायठ॥३॥श्रीकृष्णद्विसुधयासाधूनिवृनरुसा

श्रायुरुडवाव॥ ॥मूऽत्रिरुगवनऽपरुऽरुऽकुवालीविंशत्यर्थीवनिवरुुनेवांस्तूऽलोरुऽक्षतेमाविनग्वनठ॥१॥यदैवैवरुायनानाम्ना
ज्ञानेनाभयाविनठानर्नेकुरुवैयनयस्यसयर्थीवालस्तीलया॥२॥पैरुकंर्थंवयानस्यकालनरुनैगनठ।पृच्छावार्हीप्रनिब्रूया
ऽकुरुहंथादावनस्मानन्॥३॥ऽसमऽकुरुमरुकुर्वृरुकृष्णीविंसधयाहनीनाम्नावरुकियाज्ञानेनिमग्नठज्ञाधूनिवृनठ॥४॥पूत्स
काहिनमद्वैगांसैवनूमीतदृगाभूवधापूर्णोत्थैतकिंगहनंनरुहपूसनसैपूनठ॥५॥गनकैरुगवन्नाकान्नसाकैपूनवांगनठ।
विसर्ययनत्रविदूरैवयाहाऽवंडस्यमन्॥६॥ ॥

मवनवैरुणविवगत्वायादकूनरुकियागेनरुर्नेनिमग्नस्य॥४॥यत्रकैरुहिनानिऽहुंहिमानिसद्वीपीगानिसयमीलयादृगाभूवठरुपूनिसैवनूनन
विदूनतपूर्णोथैठकृतार्थैतकिंगठप्रनारुगवनियश्चरुरुस्यपूसनठपूनरुसिंसैपूमानिमग्नठ॥५॥रुगवानवनाकरुस्यान्नसाकैदरुानूसीधनी।
ऽत्यथनः।यदूकृतसैरुनादिरुगवन्नाहुर्ग्रस्यनत्तेनविस्मर्यैप्रापूवनू॥६॥ ॥श्रीकृष्णयनमठ॥नामयन्द्रगाविन्दमधुसूदननामयन्द्रऽया॥

उद्धव उवाच ॥ कृष्ण यत्ते निजं ब्रह्म गोऽतीतमगोचरं किं तेनैकात्मतां बूयां गतज्ञो ब्रूहि संशयं ॥ १ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ कां त्वं यदवनिताभिर्यत्त्वया सख्यमाचरितं मानुषं वा तथा ॥ २ ॥ गोपिकाश्चैव गोपाश्च मां ज्ञात्वा सख्यमाचरन् । ममैश्वर्यं न जानन्ति तेन ते मां विशन्ति वै ॥ ३ ॥ ज्ञानिनो मां विजानन्ति तत्त्वतो ज्ञानचक्षुषा । ज्ञानं मदात्मकं तेषां तस्मात्ते मां विशन्ति वै ॥ ४ ॥ ज्ञानं मदात्मकं तेषां तस्मात्ते मां विशन्ति वै ॥ ५ ॥ ज्ञानं मदात्मकं तेषां तस्मात्ते मां विशन्ति वै ॥ ६ ॥ ज्ञानं मदात्मकं तेषां तस्मात्ते मां विशन्ति वै ॥ ७ ॥ ज्ञानं मदात्मकं तेषां तस्मात्ते मां विशन्ति वै ॥ ८ ॥ ज्ञानं मदात्मकं तेषां तस्मात्ते मां विशन्ति वै ॥ ९ ॥ ज्ञानं मदात्मकं तेषां तस्मात्ते मां विशन्ति वै ॥ १० ॥ ज्ञानं मदात्मकं तेषां तस्मात्ते मां विशन्ति वै ॥ ११ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

यत्तमर्त्यलीलोपयिकं स्वयोगमायाबलं दर्शयता गृहीतं । विस्मापनं स्वस्य च सौभगर्द्धेः परं पदं भूषणभूषणांगं ॥ १२ ॥ यद्गंधमात्रो बलतो धृताशयो राजेव सद्यः सपदि त्यजत्पुरं । करोत्यकिंचित्करणः परं पदं विधुंतुदस्तद्वदहीन्द्रलीलः ॥ १३ ॥ यस्मा न्नृलोकस्य नयोपदेशकृत्प्रतीयतेऽसौ सदनुग्रहेच्छया । करिष्यमाणोऽकरणोऽविलक्षणो दुरत्ययानुक्रमणोऽकृतः कृतः ॥ १४ ॥ स्वमाय यात्मन्यवधीयते परो ह्यनेन जीवेन गुणान्विकल्पितान् । विधत्त आद्यंत उरुक्षयोऽस्य वै तस्मै नमस्ते विलयोदयात्मने ॥ १५ ॥ नामरूपगुणाख्यानं यदि मे दीर्घसंसृतौ । नाभूत्पुंसां ततो दुःखं नित्यसंनिहितात्मनां ॥ १६ ॥ तस्मा न्नामानि रूपाणि गुणान्कर्माणि जन्म च । अनुकीर्तयतां कृष्ण पुण्यश्लोकेड्यमाप्तये ॥ १७ ॥ नामनाम

कृष्ण ॥ १८ ॥ अनुरागेण बुद्धया वाकायाद्यैः सर्वभावतः । लीलावतारकर्माणि तेषां तानि स्मरेन्नरः । कृष्णं कृष्णेति कृष्णेति कृष्णेति च पुनः पुनः । कृष्णं मां प्रणतः प्रेम्णा कृष्णेनैक्यमवाप्नुयात् ॥ १९ ॥ वैष्णवं विद्धि दर्शनं कान्तं ॥ २० ॥ स्वायंभुवं मानवं मानवं मानवं । तत्रमानवं पुत्रं तेषां यो मानवं पुत्रं । कुलानुकीर्तयेत्सम्यक्सर्वपापैः प्रमुच्यते । विष्णुलोकं स्वर्गं विष्णुलोकं ॥ २१ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ नामनामनाम

ननकभाशोयनावनाणमीगःथानतीणप्रतीनरुद्राहःद्वार्थीःमामथाकरूपविनर्क्कंदर्घटेवखदयतिःतदवाहुवनदवदगरुवश्वनागमयङ्गनमनाविर्ठवनम
नूकनतीःनतुनहिंरुवदकस्मादाविर्रुवठःकैसरुयादिवाभितीतयाङ्गरुवास्वःकालयवनादिवियरुयादिवयूनाभथवायाठःवावाक्षीतस्यूयनाथ
न॥१६॥प्रत्यङ्गरुनथुनिर्मसनगाममवनठःकर्मरुर्दृनाभिवथयतिःमदवदगेयतिःयदाहुतिःहिमानरुशीवमूवीघ्रसीदतीघ्रसादंकूनीनकुलानिष्ट

मीखदयत्यंतदङ्गसकुलाविरुवनंयदंसुखवत्गहोवुरुवोवोधःनिरुयादिवेवेशीयत्नाद्वावाक्षीयदंहैगवीर्यठः॥१६॥दूनाभि
यत्नमनोममंत्रयदाहुयादावहिंवीयंधिष्ठाठःमामावंकीसादूनंगकिमानीघ्रसीदतीनाईकुलानिष्कुलानी॥१८॥कोवाक्षः
मूर्खाधिष्ठयाङ्गनंवेत्सहूमोगाठंयमानविजिघ्रनाःयाविरुवनुविष्ठयनरूपमरुवैकुलाकंननिनम्यकाम॥१७॥दृष्ट्वा
रुवहिंनैतुनाकसूर्यवेद्यस्यकुलंदिवनोयिसिद्धिठःयोयागिनठंसीसहुयक्रियमाणंकोयाजनकंकुलंद्विनरुहनः॥
॥१९॥मर्त्यवेवोभ्यनलोकवीनायंस्याहुवकुलमखानविंदीनजंठंयिवंकोनयनाहिनामंयाथंक्षुयूनाठंयदमोयूवैस्म॥२०॥

कुनिठंगूगूयतीयेठनयोनास्यकंरूनिवरुवनवैनुनामाद्यरिष्ठाभ्यो।ननूनर्क्षनोभवनवर्किंनस्यान्नवरुशङ्कामात्रमनन्नाग्राहन्निरिष्ठाकावोद्विघ्नयाङ्ग
यावत्सुमयिक्षिघ्रनसवमानठंविस्मर्तुमीभागकुयान्।विरुवनुविष्ठयठंसुखमसवकुलाकुरुन॥१९॥नवनस्यभवनर्त्वसाधनीयंरुवहिंनयिदृष्ट
स्वादिष्ठाहःदृष्ट्वाःयोसिद्धिंसम्याग्यजनंनङ्गायुमिकुनि॥२१॥स्याहुवयङ्गयाथेस्युठंयूनानिष्ठयायाठंसकठ॥२०॥ ॥श्रीकृष्णार्जुनयो॥नामथ

नवैयनमेभ्यर्थसत्यंयदुमानान्वर्किंवित्यत्यनस्यानत्यर्कंवधयतीत्याहःस्वर्यंज्यत्रवीरुगठंतस्यनर्क्षंकर्म्यनास्यान्विन्तयत्यतीत्यरुनभानवयठंनसा
न्यादिनयायसयमयंकुरुत्यसमासान्निगयंयन्वनाक्षीत्यर्थठंतद्रुगवद्यठंयातीयूयूषाणमीग्रठंस्वानाश्रसंक्षायनमानीदस्वनूयसंयत्नेवयाकसमस्तः
रागश्वर्सिकनैरूहंनीवाहनद्विठंसमर्थंयद्विघ्नविकालीनंलोकयालेक्षिनीनाद्गुणरूतिमंसुखीवादयीठंयस्यपुलमनीकिनीठंसीघ्रेनश्वनिनवः

स्वयंत्वेतान्यानिगयंक्षुधाग्रंस्वाश्रलक्ष्मीकंसमरुकासठंवर्तिरुनद्विघ्नविलाकयालेठंकिनीटकाश्वजितयादयी
०ठं॥२१॥नरुस्यकंकर्यमेसैरुनान्नाविन्तायत्यंगयदंशनंनिद्विघ्नंवुपनसिद्धिंक्षान्यवाधयद्वेवनिधनर्यंति॥ः
॥२२॥सुहवेकोसैरुनकालकूटंक्रियासयायंयदंधसाधीसरुगतिंक्षाविनीतानांकैवोदयात्गंगवर्णवेरुसठं॥२३॥नाम

सृतिनधास्तुकमति॥२१॥श्रीगविदूनरुनानूरुयानूडग्रसनयर्किंकनस्तीनधवाहायनमसिद्धिंक्षाकासनंनिषद्यासीनेस्वयंनिष्ठनूःहदवस्त्रवधन
थतिनिश्चीवाधयन्विरूपाधितीनान्नु॥२२॥नवमनवृत्तिंठकुर्यंवतिहृदयंनयकाविश्वयितस्यकुपालूनीदर्शयन्नाहःसहाक्षाभ्यर्थीदयालुनयाहंडमिच्छ
यायिरूनथाठंसैरुनैकालकूटंविधीयेसूयायंयनाकीयूनानरूसाधीदूयूधिक्षाग्रयमादायागंगिनेरुरुकवयमङ्गिनयठंसङ्गनिदरुवानिश्चयेठंतमानी
कैंगगनाश्व॥

सर्वतः सर्वैर्गुणैः स्वतुल्यानिप कृतेनयाविव० वनंदित्तारं तंदृष्ट्वायद्यप्रकृतेर्द्वेतो विविधंवा विनुमिकृया॥२॥कालः कालयवनः संधेतः शापवतः मुचुकुंदाग्नी मादिनिमित्तमात्रेऽस्वयंमेवप्रधीवनत्वात्तितवानतेषां स्वयुसांतेजः प्रभावं कीर्तिंवापत्तवान्॥०॥संवरद्विविदवल्वलादन्यानपिकांश्चित्प्रघुम्नरामादिनिर्व्वानयनश्वानयन्वानयः

नास्वपत्यान्यजनयदात्मतुल्यानिसर्व्वतः॥एकैकस्यादशदशपत्नतेर्विभूषया॥२॥कालमागधशाल्वादीननीकेरुधतःपुरं॥अजीघनत्स्वयंदिव्यंस्वयुसांतेजआदिशत्॥०॥शंवरंद्विविदंवाणंमुरंवल्वलमेववच॥अन्यांश्चदंतवक्त्रादीनश्वधीत्कांश्चानयत्॥१॥अथतेभ्रातृपुत्राणांपक्षयोःपतितान्नृपान्॥चचालभूः॥जरासंधेन यैषांमापत्तावलेः॥२॥सकक्षद्विःशासनसोवल्गुमंत्रयाकेनरुक्मिण्यासमं॥सुयोधनंसानुचरंजरासंधेन यैषांमापत्तावलेः॥२॥सकक्षद्विःशासनसोवल्गुमंत्रयाकेनरुक्मिण्यासमं॥सुयोधनंसानुचरं॥ज

यदास्वाधीनेष्वपि भगवतो विरागस्तदा देवाधीनेषु को विश्वंनेन विश्वासयीतिवाक्यार्थः॥ योगेन वेनयोगेश्वरश्रीकृष्णमनुव्रतः॥२३॥ शेषुःशापंददुःभगवतोमतेकोविदाः॥ अत्रिज्ञाः॥२४॥२५॥ वयःस्त्रीलादिवद्गुणो येषां ताः यागावस्ताः॥२६॥ कन्याश्चवृत्तिकरीजीविका

देवाधीनेषु कामेषु, दैवाधीनःस्वयंभुमान्॥ कोविश्वंनेनयोगेन, योगेश्वरमनुव्रतः॥२३॥ पुर्यांकदाचित्क्रीडद्भि र्यदुभोज कुमारकैः॥ कोपितामुनयःशेषु, भगवन्मनकोविदाः॥२४॥ ततः कतिपयेमासि द्वृष्णिभोजांधकादयः॥ ययुःप्रभासंसंहृष्टा रथैर्देवविमोहिताः॥२५॥ तत्रस्नात्वापिहरयेदत्तान्यृषीश्चैवतदंनसा॥ तर्पयित्वाथविप्रेभ्यो गावोबहुगुणा ददुः॥२६ ॥हिरण्यंरजतंशय्या वासांस्यजिनकंबलान्॥ पानंरथानित्रान्कन्या धराःवृत्तिकरीमपि॥२७॥ अन्नंचारुरसंतेभ्यो दत्वाम गवदर्पणं॥ गोविप्राग्न्यर्कवःसूनाःपशोमनुर्विभूरिति॥२८॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेविदुरोद्धवसंवा ददेतृतीयोध्यायः॥३॥ ॥ऊद्धवउवाच॥ अथतेनदनुज्ञाताःशुक्लापीत्वाचवारुणी॥ तयाविमोहितज्ञाना दुरुक्तै पर्यचोदयन्॥२७॥ भगवदर्पणंयत्स्यान्नवाति॥ गोविप्राग्न्यर्कवैष्णवेषु॥२८॥ • ॥इतितृतीयेतृतीयोध्यायः॥३॥ ॥बन्धुर्वैबन्धुनिधनं श्रुत्वा तज्ज्ञानलक्षयं॥ ऊद्धवस्योपदेशेन दत्तोमैत्रेयमागमत्॥१॥ तेवयंरनुज्ञाताःवारुणीपेक्षीमदिरां॥२॥ ॥ ॥ राम १२

वारुणीवमैरेयंतत्स्यदोषेणनिमोक्षतिसतिमर्दनंकदनं॥२॥ उपस्पृश्यसरस्वत्यावम्य॥३॥ अरुंवोक्तेःपूर्वमेवद्वारकायां॥४॥ तदग्निप्रेतंकु लसंहारादिकं॥५॥ क्षतकेतंक्षतवासं॥ अकेतनंअनाश्रयं॥६॥ विरजंविरजसंशुद्धसत्वमयं विदितंलब्धितंकोशेयं॥७॥ अधिश्रित्यउप रिस्थापयित्वा॥ अथाश्रितःपृक्षतोवृक्षःअर्नकःबालःकोमलोग्रत्योयेनतंत्यक्तंपिप्पलंविषयसुखंयेनतथापिअक्षयंआनंदपूर्णं॥८॥

तेषांमैरेयदोषेण विभ्रमीकृतचेतसां॥ निम्नोवतिरवावासी द्वेष्णुनामिवमर्दनं॥२॥ भगवान्स्वात्ममायायाःत्तिंतामवलोक्यसः॥ सरस्वतीमुपस्पृश्य वृक्षमूलमुपाविशत्॥३॥ अरुंवोक्तेःभगवता प्रपन्नात्तिहरेणहा॥ वदरीत्वंप्रयाहीति कृतकृत्यंजिहीर्षुणा॥४॥ अथापितदग्निप्रेतंजानन्नरुमरिन्दमं॥ पृष्टोन्वगमन्मुनिःपादविश्लेषणाक्षमः॥५॥ अजःक्षमेकमौ नीनं विचिन्वन्द्वयितंपतिं॥ श्रीनिकेतंसरःस्वच्छंकृतकेतमकेतकं॥६॥ श्यामावदातंविरजं प्रशांतारुणलोचनं॥ दोर्भिश्चतुर्भिर्विदितंपीतकौशांबरेणवा॥७॥ वामऊरावधिश्रित्य दक्षिणांघ्रिसरोरुहं॥ अथाश्रितानकाश्चत्थ मरुशोत्यक्तपिप्पलं॥८॥ तस्मिन्महाभागवतो द्वैपायनसुहृत्सखः॥ लोकाननुचरन्सिद्धि आससादयदृच्छया॥९॥ तस्यानुरक्तस्यमुनेर्मुकुंदःप्रमोदभा वानतकंधरस्य॥ आश्रावतोमामनुरागहासस्मीक्षयाविश्रमयन्मुवाच॥१०॥

द्वैपायनसुहृत्सखा च अयमतःकृतकृत्यवानस्मारश्लोकोमैत्रेयइत्यर्थः॥९॥ प्रमोदेनभावेनानतकंधरायस्यसः॥ यावांतरेप्रमो दस्यभारेण॥ अनुरागेनप्रेम्णा स्मेरोवक्त्रेयस्यां तेक्षणेदृक्षावाविश्रमयन्विगतश्रमंकुर्वन्॥१०॥ ॥ ॥

राम १२

तेममर्सीप्सितंअर्कंप्रन्तःस्थितोवेदवेदिा।दामेरुहुःविश्वोजांवसूनांवमिलितानांसत्रेरुवसोश्तिपुरापूर्व्वजन्मनित्वंवसूरुभूः
नदामात्साप्रिकामेनत्वयाहमिष्टःअतस्तात्साधनंददामिदास्यामि।अन्येमत्परायूयंवेदुःपोथा।।।।।तस्यत्राग्येमनिनंदन्ति।सएषः
भावोजन्मोत्तमवानांमध्येवरमःयद्यस्मिन्मदनुग्रहआसादितःलब्धः।।यत्पुनमोरुएकांतेविशदानुद्दत्याएकांतभक्त्यादद्म्या

श्रीभगवानुवाच ।।वेदारुमंतर्मनसीप्सीतंते ददामियत्तद्दुरवापमन्यैः।।सत्रेपुराविश्वसृजांवसूनांमृप्सिद्धिकामेनव
सोत्वयेष्टः।।।।।सएषसाधोवरमोत्तमवानामासादितस्तेमदनुग्रहोयत्तु।।यन्मान्नलोकान्नरुडस्तृजंतंदिष्यादृदृः
श्यान्विशदानुद्दत्या।।।२।।पुरामयाप्रोक्तमजायनाभ्येपद्मेनिषण्णायममादिसर्गेज्ञानंपरंमन्महिमावभासंयत्सूरयः
योगावतंवदंति।।३।।इत्याद्दतोक्तःपरमस्यपुंसःप्रतीक्षाणानुग्रहस्तोजनोहं।।स्नेहोद्भवोमास्वलितोक्षरस्तंसुवनुशुव
पंजलिरावभाषे।।४।।कोन्वीशतेपादसरोजभाजांसुदुस्त्यजोथेषुवनुश्रयीह।।तथापिनाहंप्रहणोमिभूमनूनवत्यदाभाजत

नृणवानसिएतत्दिव्यानडंजातमित्यर्थः।।न्नलोकान्नृशयेनजीवासेषांलोकान्उत्सृजंतंवैकुंठंगकुंतमित्यर्थः।।२।।ददामीति
यदुक्तंतदेवनिर्दिशेतिपुरापूर्व्वस्मिन्याभेकल्पेआदिसर्गेसर्गेपक्रमेमम्महिमालीलावभास्यतेयेनतत्।।३।।इत्येदमाद्दतआसादु
क्तश्चाहं।प्रतीक्षाणंकंपावलोकंएवाद्दग्रहस्तस्यभाजनंपात्रंभूतःपात्रांतरंप्रतीक्षाणामनुग्रहस्यपात्रमितिशुचःअश्रूणिमुंचन्आ

नहिश्राज्ञानिदृत्ति,मावकामोहंकिंतुत्वंतिभेवणोसुकंत्वचिचाद्यठमानाचरणंदृष्ट्वामेमोहोनवति।।अतस्त्वंनत्वज्ञानंदेहो
तियोर्थथैतुंआरुक्षोत्तिति।।चतुर्थेमोदिद्युतद्यापितानरुंनपद्मणोमि।।५।।अथतमानाचरणंदर्शयति।।कर्म्माण्यनीरुस्यनिस्पृरुस्या
निःक्रियस्यवा।।अनवस्यअजन्मनोत्तवोजन्मकालात्मनस्तवारिन्नयाद्दुर्गाश्रियःपलायनंचत्मानिरतिर्यस्यतस्यवहीनिःस्वानिर्गः
रुस्याश्रमःनियत।।इरुध्वस्मिन्विषयेविदुषामपीहीःसंशयेनखिद्यति।।६।।किंवमत्रयुपस्कृतेउसत्समाहृयवेश्रयेपृछेःअपकृ
ः।।अकुंठितःकालात्मरितःकालात्मिनाअखंडःसततःसदात्मसंशयादिरहितोवोधोविद्याशक्तियस्यासुग्रहवत्।।अपत्तःअवकितःसन्

कर्म्माण्यनीरुस्यनवोऽनवस्यतेद्दुर्गाश्रियोयारिन्नयात्पलायनं।।कालात्मनोयत्तुमदयुताश्रयेःस्वात्मज्ञातेःखिद्यतिधीर्विदाः
मिरु।।६।।मंत्रेषुमांवाउपहृयत्वमकुंठितास्वंउसदात्मबोधः।।पृछेःप्रभोमुग्धइवप्रमत्तस्तन्नोमनोरुच्यतीवदेवु।।७।।इा
नंपरंस्वात्मरुःप्रकाशं।योवावकस्मेभगवान्समग्रःअप्रिक्षमंनोग्रहणायनत्।वदाजसायद्भजिनंतरमा।।८।।इत्यावदितरुा
र्थयमत्संसभगवान्वरः।।आदिदेवारविंदाक्षआत्मनःपरमांस्थिति।।९।।सएवमाराधितपादतीर्थादधीततत्त्वात्मविबोध
मार्गः।।प्रणम्यपादौपरिरुह्यदेवंमिहागतोरुविरुहानुरात्मा।।१०।।सोरुंतदर्शनाह्लादविधौगनिर्वृतःप्रभोगमिद्धोदयिंतस्यव

।।११।।त्वात्मनस्तावरुःरुस्यंतत्वंतस्यप्रकाशंकंकसेवरुाःसर्वनामत्वमायांनोस्माकंग्रहणायश्रिक्षमंयदियोग्यंतदिवदंतंतः स्वामि
न्।।यात्यतःश्रजिनंसंसारुःखंत्रजसाश्रनायासेनतरिष्यामः।।१२।।आराधितपादोभगवान्सएवतीर्थेरुसत्समात्।।अधीतःअधिगतःत्वात्मबोधःप्रस्यपरमाद्यंमिज्ञानस्यमार्गायिनदंवपरिकृत्यप्रदक्षिणीकृत्य
।।१३।।प्रणम्यदंडवत्भूमौविश्रुतोमान्निधिताभ्यांयुतोतदयाश्रमस्थानंगमिष्यामि।।१४।।

मधुपद्मोपजुष्टेन॥तीव्रंदुश्चरंदीर्घंश्रीकल्पांततेपातेतपउग्रंनैष्ठिक्यर्थं॥लोकभावनोलोकानुग्रहकारको॥२२॥ज्ञानेनविवेकेन॥२३॥विश्रंभान्विश्वासान्॥२४॥यस्मात्कृत्यप्रयोजनसाधकाःसंतश्चरंति॥नहृताधनिमन्यकृत्यमस्तीत्यर्थः॥२५॥तत्त्वायसंराधयतिश्रयंभावःभगवतीवस्मरणमात्रेणतत्त्वापितत्त्वमुपदिशन्यंकेवल्यसंभावनाविनिवृत्तयेज्ञानीक

यत्रनारायणोदेवोनरश्चभगवान्ऋषिः॥मधुतीव्रंतपोदीर्घंतेपातेलोकभावनो॥२२॥ ॥श्रीशुकउवाच॥इत्युद्धवादुपाकर्ण्यसुहृदांदुःसहंवधं॥ज्ञाननाशमयंतत्त्वंमेनाशोकात्मुपतिष्ठतुबुधः॥१॥वक्ष्यन्नवानोरुतियदिविद्वान्हेत्याःस्वहेत्यार्थंकृतश्चरंति॥२५॥ ॥श्रीशुकउवाच॥नहृतेतत्त्वसंराधनऋषिःकोह्यारवोत्तिके॥सदाःभगवतादिष्टोनत्यलोकंजिहासता॥२६॥ ॥श्रीशुकउवाच॥इतिसुहृदुद्धवेनाविस्मृतेनोक्तयासुधयाप्लावितोरुतायः॥क्षत्तामिवपुलिनेयमस्वसुस्तांसमुपेत्यओपगविरिरोतत्तोगात्॥२७॥ ॥श्रीराजोवाच॥निधनमुःपांतेपुरुलिनोजेषधिरयूथपयूथपेषुमुख्यः॥सन्कथमसहउद्धवोयदूरिरापितत्यजआकृतिंत्रधीशः॥२८॥ ॥श्रीशुकउ

श्रियारामःसचतत्रवाराधःमैत्रेयःनन्वरुमंमांतिकंएवत्वमुपदेशेतस्यादिष्टत्वादिति॥२६॥ह्लावितःअपनीतःउरुक्तापोयस्ययत्तंसुहृदिनायःपुलिनेनीरेतांतिशांक्षत्तामिवसमुपेतःओपगविरुरुवः॥२७॥ब्रह्मशापेननिधनंपात्रेषुयस्माद्यैत्रेयाणांब्रह्मवादिनांईशोहरिरपिआकृतिंमनुष्याकारंत्यक्तवान्॥२८॥मुक्तशापःअपदेशोभिधेयंयस्यतंनकालेनस्वशक्तिरूपेणाग्नोवंवोक्तिंतंयस्यानहृत्रशापःप्रभुःकिंतुभगवदिकंवेत्यर्थः॥२९॥ ॥

राम
२४

मयिउपरतेसत्तिज्ञानमुक्तिज्ञानयोर्योन्नवति॥३०॥मत्तःसकाशादीयदपिन्यूनोनन्नवतियत्तयस्मादुभौविषयेनैक्षोत्रित्तःमद्भ्यनंमद्विषयंज्ञानंलोकस्योपदिशन्॥३१॥एवमनेनानिषायेनशब्दयोनिनावेदकर्त्तरिजपूजयामाससमाधिनाचित्तेनकाप्रो॥३२॥अन्येषांपशुल्यानांविद्धवात्मनां॥३४॥मनसेक्षितंचिन्तितं॥३५॥कात्रिंद्याःसकाशात्सिद्धएवविदुरःकथ्यतेयेःपितृः॥स्वसरितंनंगांप्रापद्यतप्रपन्न॥३६॥ ॥इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेविदुरोद्धवसंवादेचतुर्थोध्यायः॥ ॥श्रीशुकउवाच॥इत्थंसभाजितःकृष्णमैत्रेयोमुनिसत्तमः॥पुलकोद्भिन्नसर्वांगोप्रीत्युत्कलितलोचनः॥१॥

मयिउपरतेसत्तिज्ञानमुक्तिज्ञानयोर्योन्नवति॥३०॥मत्तःसकाशादीयदपिन्यूनोनन्नवतियत्तयस्मादुभौविषयेनैक्षोत्रित्तःमद्भ्यनंमद्विषयंज्ञानंलोकस्योपदिशन्॥३१॥एवमनेनानिषायेनशब्दयोनिनावेदकर्त्तरिजपूजयामाससमाधिनाचित्तेनकाप्रो॥३२॥अन्येषांपशुल्यानांविद्धवात्मनां॥३४॥मनसेक्षितंचिन्तितं॥३५॥कात्रिंद्याःसकाशात्सिद्धएवविदुरःकथ्यतेयेःपितृः॥स्वसरितंनंगांप्रापद्यतप्रपन्न॥३६॥ ॥इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेविदुरोद्धवसंवादेचतुर्थोध्यायः॥ ॥श्रीशुकउवाच॥इत्थंसभाजितःकृष्णमैत्रेयोमुनिसत्तमः॥पुलकोद्भिन्नसर्वांगोप्रीत्युत्कलितलोचनः॥१॥

मरुद्वादीनांसर्गंनित्यंहरेःस्मृति॥४॥उक्तश्चतुर्भिरध्यायैःक्षत्तुर्मैत्रेयसंगमः॥संवादस्तुततयोःस्कंधद्वयेनाथनिगद्यते॥५॥यत्रभागवताख्यारिद्धरेखासीनंदसुकर्मण्यंगत्वेरेतुःअगंधोअपरि[illegible]

पत्तानेवानुसुखायेतिपंचदशभिर्नैःकर्म्मभिःसुखंवान्यस्यदुःखंवा॥ तांयेत्यर्थः॥अथवाअन्यच्चानर्थदेतुकिंतदित्यपेक्ष्यांस्येवनिर्देश
ःउपारमेवेति॥ततोःकर्म्मभिर्हयःपुनःपुनःदुःखमेवविंदेत्॥अत्रएवंविधेसंसारेनोसाकंयद्युक्तंकर्तुयोग्यंतत्सर्वज्ञोभवानूवद
तुनिरूपयतु॥४॥देवात्प्राचीनकर्म्मणोनिमित्तभूतान्कथाद्विषु स्वस्यव्रतःअधर्म्मशीलस्यव्रतःसुदुःखितस्यजनस्यानुग्रहायवा
निमंत्रणानिभवतःपरोपकारस्वभावएवेत्यर्थः॥५॥तत्तस्मात्कृपालुर्व्यर्थंसुखरूपंवर्त्मनोदिशकथायेनवर्त्मनासंराधितोहरि

विष्णुरुवाच॥ ॥सुखायकर्म्माणिकरोतिलोकोनतैःसुखंवान्यदुपारमंवा॥विंदेतभूयस्तत्एवदुःखंयदत्रयुक्तंभगवान्ददेत
ःसजनस्यकथाद्विमुखस्यदेवादधर्म्मशीलस्यसुदुःखितस्य॥अनुग्रहायेवचरंतिनूनंभूतानिभव्यानिजनार्दनस्य॥३॥तत्त्व
ंविदित्वात्मनिसंराधितोभगवान्भूयेनसंसं॥हृदिस्थितोयत्करुणात्मभक्तेर्ज्ञानंददात्यपुनर्भवायं॥४॥करोतिकर्म्माणिदुः
खादेरायासान्तंतदोभगवान्ददेसः॥यथाससर्गाग्रहदंनिरीहःसंस्थाप्यवृत्तिंजगतोविधत्ते॥५॥यथापुनःस्वेखइदंनिवेश्य
शेतेयथांसनिकृत्तवृत्तिः॥योगेश्वराधीश्वरएकएतद्दुरुपविश्रोवृकुधायथासीत्॥६॥क्रीडन्विधत्तेद्विजगोसुराणां॥को
मायकर्म्मातियवतारनेदैः॥७॥

स्थितःसनकृत्वाधिगमःश्रुतात्मापरोयंतस्तिंपुराणंश्रुतादिवेदप्रमाणं॥४॥करोतिकर्म्माणित्यादीनांवाक्यैतिपंचमस्त्रोकेक्रिया
संबन्धः॥यद्यप्येनमुदारेणपुरुषरूपेणकृतावतारसनत्सुधीशःविष्णुर्मायानियंता॥अतःस्वतंत्रएवयाणिकर्म्माणिकरोतिजर्मा
रोयंविशंतः॥६॥कृतियंयेत्यादिनानिरीहःनिःक्रियः॥नित्यस्थोवासंस्थाप्यसुस्थितंकृत्वावृत्तिंजीविकां॥५॥स्वेस्वीयेवेदधर्म्मेदक्षाद्यानिशे
षेयविशंतः॥६॥कृतियंयेत्यादिनानिरीहःनिःक्रियः॥नित्यस्थोवासंस्थाप्यसुस्थितंकृत्वावृत्तिंजीविकां॥५॥स्वेस्वीयेवेदधर्म्मेदक्षाद्यानिशे
केयस्यायंचिंतानिष्कलारोयोयस्यउदायोगमायायांवटुधावृक्षादिरूपेण॥६॥मत्स्याद्यवतारनेदैःक्रीडन्यानियतकर्म्माणिविधत्तेसः॥

ननोक्ता।

पुनर्विशिनष्टिसप्तश्लोकैःसुखमाविष्करोतिमनइति॥सुश्लोकःपुण्यकीर्त्तयस्तेषांमौलिरिवधिक्षेपेनोपरिविराजमानस्तत्यर्थः॥७॥अधिलो
कनाथःलोकनाथाधिपतिःश्लोकान्लोकालोकपर्वतेहिमवान्गानश्रवीरुधत्कल्पयामास॥यत्रयेषुसद्वणिग्यानिसत्त्वानितेषांनिकाः
शतेषांभेदःअधिकृतःतत्कर्त्तृ धिकारीआश्रितइतिवा॥६॥एतत्रपिचयेनप्रकारेणनीमानांआत्मास्वभावः।तत्कृतंकर्म्मतत्कृतंरूपं

मनोनतत्प्रत्यपिश्रुतवतांनःसुश्लोकमौलेश्चरितामृतानि॥७॥यैस्तत्त्वभेदैरधिलोकनाथोलोकान्सहलोकपालान्।श्रीवै
कुण्ठयत्रहिसर्वसत्त्वंनिकामभेदोधिकृतःप्रतीतः॥८॥येनप्रजानामुतआत्मकर्म्मरूपाभिधानांचनिदंव्यधत्ते॥नारायण
ोविश्वसृगात्मयोनिर्नत्रनोवाग्यविपद्यसर्गः॥९॥परावरेषांभगवन्प्रपंचास्त्रुतानिमेमासुमुखादनीक्षां॥अत्रप्रमुः
सुश्लोकसुखावरुत्वात्॥तेषामृतंकथामृतंचोपधारः॥१०॥कस्तृप्नुयात्तीर्थपदोभिधानात्सत्रेषुवःसूरिभिरीड्यमानात्
यःकर्म्मनाडीमुरुसत्त्वयातोभवप्रवाहंदृढहृत्तिंछिनत्ति॥११॥ ॥

तत्तत्रादिधाःतासांभेदंकृतवान्विश्वसृष्टयेस्वयंआत्मयोनिःस्वतःसिद्धः॥२॥ननुमहाभारतेत्वयासर्व्वंश्रुतमेवकिंपुनःपृष्टैः
तत्राहपरेवैवर्णिकाःश्रवरश्रद्धाद्यःतेषांउक्तानिधर्म्माभिमयाश्रुतीनांपुनःपुनःतेषांश्रवणेनश्रद्धुमुत्पन्नाःसतेषांतत्र
सुखावरुत्वात्॥यत्तुतत्रकल्मषकथामृतौघःसूचितःतस्मात्तेनतत्रत्वत्तोबुद्धिर्नस्तीत्यर्थः॥१०॥तत्रेरुतुःकइतीतीयंपदःश्र
ोष्यत्रनिधानात्कथामृतात्॥सत्रेषुसमाजेषुसुरिभिर्नारदादिभिः॥११॥ ॥ ॥ ॥श्रीकृष्णायनमोनमः॥ ॥

मरुन्नारदस्यार्थवेत्तात्पर्यमित्याह॥मुनिरिति॥हरेः कथायां मतिप्रवेशार्थं मेवेत्याह॥यस्मिन्निति॥तत्र मतिः ग्राम्यसुखानुवादैः क्षीयते॥नुनिश्चितं हरेः कथायां रतिरिति॥तदुक्तमितिरुद्रसंहितासमुद्रये॥कामिनो यदि नूकामा लोभिनं लुब्धस्य वाणिजं नरकं फलमाप्नोति कुपथ्यमिव पोतयन्॥लोकविन्नावतारार्थं विधायित्वात्रतेनतौ॥इतिरुद्रसंहितायां द्वितीयायां सतीखण्डे पवित्रा यैः पुनरत्रैवनंदितौ॥अन्यथा घोरसंसारबंधुरेतज्जनस्यतौ॥वसिष्ठे

मुनिर्ववन्दे नारदं मुनीनां सत्रासीनं परमेष्ठिनं तमारुरुक्षुः॥यस्मिन्नृणां ग्राम्यसुखानुवादैर्मतिर्गृहीतानुहरेः कथायां॥१२॥सा श्रद्दधानस्य विवर्धमाना विरक्तिमन्यत्र करोति पुंसः॥हरेः पदानुस्मृतिनिर्वृतस्यः समस्तदुःखात्ययमाशु धत्ते॥३॥तां तस्य शोच्यामनविदोऽशोचन्हरेः कथायां विमुखानधेन॥क्षणो निमेषस्तुयेषामायुर्व्यर्थावरागातिस्मृतीनां॥४॥तदस्य कौशारवशर्मदोहुरुरेकथामेवकथासुसारं॥उद्धृत्य युष्मेन्यइवात्मबंधोः शिवायनः कीर्तय

तदार्यं विद्वान्मरुत्कारुणिको मुनि॥१२॥श्रीहरिकथामतिप्रवेशाय फलमाह॥सा कथामतिर्वा॥अन्यत्र ग्राम्यसुखेभ्यः किमत आह॥हरेरिति॥३॥एवं नूतायां कथायां ये नरमंतेतान्शोचतितांश्चातिशोचायेतेषां मशिशोचाश्चात्रावि॥ज्ञारुरुक्षतात्यर्थनिज्ञाशोचान्येपिशोचावारुरुक्षतां विमुखांतान्नातेषामभिशोचान्नइतियोज्यं॥अनिमिषः कालोयेषांआयुःक्षिप्यतिअत्रहेतुः॥हरयेवावदगतिस्मृतयोवाएतमनोवाणाः येषां॥५॥तत्तस्माद्धेकौशारवस्यविश्वस्यशिवायकथासुसारन्नूतांहरेः कथामेवोद्धृत्यनःकीर्तयाययथायुष्मेन्योमधुपउद्धरतितद्वदुद्धृत्य॥५॥

विशेषतःश्रीहरिकथाकथनीयेत्याशयेनाह॥सइतियो विश्वसर्गाद्ययेपूर्वंगृहीतशक्तिःसएवपुरुषेषुकृतावतारःसनूपुरुषानतिक्रम्य वर्तमानानियानिचक्रा॥६॥पुंसांनिःश्रेयसमेवार्थंयोजनंतेनहेतुनापृष्टः॥७॥वक्ष्यमानमेवाह॥साधिति॥पंचभिः॥अधोक्षजेएवात्मामन्येयस्यतस्यात्मनःस्वस्यकीर्तिंचपरांगान्विपन्वतां॥८॥हरियद्धिकीर्तःएतच्छित्रंनन्नवेतिकृतः॥वाडरायणावीर्यजिनुवा

सविश्वजन्मस्थितिसंयमार्थं कृतावतारः॥गृहीतशक्तिः॥चकारकर्माण्यतिपूरुषाणि॥यानीश्वरः कीर्तयतान्निमह्यं॥१६॥॥श्रीशुक उवाच॥सएवंभगवान्पृष्टः क्षेत्रज्ञोजगदीश्वरः॥पुंसांनिःश्रेयसार्थेन तमारुवक्ष्यमानयन्॥७॥॥मैत्रेय उवाच॥साधुपृष्टंत्वयासाधो लोकांशाश्वनुगृह्णता॥कीर्तिंवितन्वता लोके आत्मनोऽधोक्षजात्मनः॥८॥नैतच्छित्रंत्वयिक्षत्तर्बादरायणवीर्यजि॥गृहीतोनन्यभावेन यत्त्वयाहरिरीश्वरः॥९॥मांडव्यशापाद्भगवान्प्रजासंयमनोयमः॥भ्रातुःक्षेत्रेसुजिष्यायां जातःसत्यवतीसुतात्॥१०॥भवान्भगवतोनित्यं संमतःसानुगस्यच॥यस्यज्ञानोपदेशाय मादिशद्भगवान्व्रजन्॥११॥अथतेनाभवस्तीर्थ योगमायोपबृंहितः॥विश्वस्थित्युद्भवान्नाघक्षयायाम्यनुपूर्वशः॥१२॥

दरायणावीर्यजोधृतराष्ट्रोपिनवतिपरंतुत्वयिविशेषइत्याह॥अनन्यभावेनगृहीतशक्तिः॥१२॥तर्हिकोयंभूतंवंकथंचलोकोत्तरुक्तवंतत्राह॥मांडव्यशापादिति॥भ्रातुर्विचित्रवीर्यस्यक्षेत्रेवनस्त्रीकृतायांतुजिष्यायांदास्यांयमएवत्वंजातोसि॥१०॥किंचभवानिति॥जातःयस्यतवज्ञानोपदेशायमोमादिशद्भवान्चकारतत्स्वयमपिस्मृत्येवोपदिष्टवानिति॥११॥विश्वस्थित्युद्भवाद्यःअघोवि

तानसृष्टिलीलावर्णयितुंनवःपूर्ववदध्यायमारभ्यते॥इदानीं सृष्टेःपूर्वंपरमात्मानंभगवानेकएवआसआसीत्॥आत्मनंजीवानांआत्मास्वरूपंविदुःस्वामी च॥तान्यद्वृष्टदृश्यात्मकंकिंचिदासीत्॥कारणात्मनासर्वविशेषयुक्ततीत्यभावादित्याह॥अजनामत्युपलक्षणं॥नानाऽदृष्टदृश्यादिमत्तिन्निलेपिलक्षणत्वादितिथा॥यद्वाअजेकारश्लेषंविनेवायमर्थःयःसृष्टौनानामतिरिरूपलक्ष्यतेसतदाएकएवासीदितिकृतःआत्मेकामायानस्यानुगतोक्तयेसतियद्वाआत्मनएकाकित्वेनस्थानेद्वाभ्यामनुरुध्यायामित्यर्थः॥२३॥तत्रपुरुषंमायोन्मुखंकारमारुद्धाभ्यांसर्वेदृश्यंनापश्यन्॥यतःसएकराट्एव

भगवानेकआसेदमग्रआत्मात्मनांविदुः॥आत्मेकानुगतावात्मानानामत्युपलक्षणः॥२३॥सवाएषतदादृश्य
नापश्यद्दृश्यमेकराट्॥मेनेसंतमिवात्मानंसुप्तशक्तिरसुप्तदृक्॥२४॥सावाएतस्यसंद्रष्टुःशक्तिःसदात्मिकाऽऽ
मायानामम्हाभाग ययेदंनिर्ममेविदुः॥२५॥कालवृत्त्यातुमायायांगुणमय्यामधोक्षजः॥पुरुषेणात्मभूतेन वीर्यमाध
त्तवीर्यवान्॥२६॥ मया। सद्द्र

कारवतापकाशतेतआत्मानंसेऽतमिवमेनेदृश्यात्मावेदृष्टवान्भावात्॥तदाहासुप्तःमायाद्याशक्तियोयस्यासः॥नद्रसं तामेवमेने॥यतःअलुप्तादृविद्यक्तियस्यैति॥२४॥सावेदृष्टदृश्यानुसंधानरूपासदसदात्मिकाकार्यकारणरूपायद्वासन्तदृश्यं असत्तद्रष्टृआत्मस्वरूपंवतयोरात्मायस्याःतदुभयानुसंधानरूपत्वात्॥२५॥कालवृत्त्याकालशक्त्यागुणमय्यांक्षुभितगुणायां॥अधो जपरमात्माआत्माशभूतेनपुरुषेणपरेणाधिष्ठातृरूपेणवीर्यंविदधेसमाधत्तवीर्यवान्॥वक्तियुक्तः॥२६॥

राम
१७

कालवेरितदृव्यक्तात्मायानः॥तावपरंपरित्यज्यमरुतोलक्षणं॥अतःपुल्लिंगनिर्देशोविज्ञानार्थेति॥सत्वप्रधानत्वात्॥स्वदेहस्थंविश्वंउद्भवीजगतांकुरादिरूपंदृष्ट्वातिवयंजनंव्यंजयन्पुरुषंशयन्॥यतोसौतमनुदतीतितमोनुदः॥तयुक्तंसात्वततंत्रेविद्योत्कर्षीरूपाणांपुरुषाख्यान्यथोविदुःपथमंमरुतःसदृष्टिर्तीर्थंदंडसंस्थितं॥तृतीयसर्वभूतास्थंतानिज्ञात्वाविमुच्यतइति॥२७॥अहंकारोत्थत्रिमारु॥साद्यर्थो॥सोपीत्थंशक्तिवैचित्र्यान्नासोन्निमित्तं॥गुणाउपादानंकालःक्षोभकःतदात्मातदधीनः॥भगवान्सर्वाधिष्ठानःतद्दृष्टिगोचरःस

ततोनवमरुत्तत्व मधत्कालात्कलोदितं॥विज्ञानात्मानमुदेरुस्यं विश्वंव्यंजंस्तमोनुदः॥२७॥सोयंशगुणकालात्मा
भगवद्दृष्टिगोचरः॥आत्मानंव्यकरोदात्मा विश्वस्यास्यसिसृक्षया॥२८॥मरुत्तत्वाद्विकुर्वाणा दरुंततंत्रंव्यजायत॥
कार्यकारणदात्मात्मा भूतेंद्रियमनोमयः॥२९॥वैकारिकस्तैजसश्च तामसश्चेत्यहंत्रिधा॥अरुंतत्वाद्विकुर्वाणा
मनोवैकारिकादभूत्॥३०॥वैकारिकाश्चयेदेवा अर्थाभिव्यंजनंयतः॥३१॥ ॥

नूव्यमात्मानंव्यकरोत्तरूपांतरमनयत्॥२८॥अहंकारस्यलक्षणमाह॥कार्यमधिभूतंकारणमध्यात्मंकर्त्रधिदैवंते यामात्माध्ययः॥अत्रहेतुःभूतेंद्रियमनोमयःतद्धिरवान्॥मनइतिदेवानामुपलक्षणं॥२९॥ततदेवविभागतःप्रपंचयति वैकारिकइत्यादिनावैकारिकःसात्विकःतेनसोरजसः॥३०॥देवाश्चवैकारिकात्सात्विकाअहंकारकार्यत्वात्॥यतःएतेमः इंद्रियाधिक्याभ्यःअर्थाभिव्यंजनंशक्तिमत्त्वंनवांतत्वात्॥३१॥ ॥ ॥

तैजसान्येवेन्द्रियाणि ज्ञानकर्ममयानि च ॥तामसो भूतसूक्ष्मादि र्यतः खं लिंगमात्मनः ॥३१॥ कालमायांशयोगेन भगवद्वीक्षितं नभः ॥नभसोऽनुसृतस्पर्शं विकुर्वन्नभभ ऊर्जितम् ॥३२॥ अनिलोऽपि विकुर्वाणो नभसोरुबलान्वितः ॥ससर्जरूपतन्मात्रं ज्योतिर्लोकस्य लोचनम् ॥३३॥ अनिलेनान्वितं ज्योतिर्विकुर्वत्पर वीक्षितं ॥अभवन्नोरसमयं कालमायांशयोगतः ॥३४॥ ज्योतिषां संहृतं विष्णुर्विकुर्वत्परवीक्षितं ॥महीगंधगुणामाधात्कालमायांशयोगतः ॥३५॥ भूतानां नभआदीनां यद्यद्भव्यं वरावरं ॥तेषांपराणुसंसर्गात्तत्तन्मात्रगुणोदयः ॥३६॥ एते देवाः कलाविष्णोः कालमायांशलिंगिनः ॥नानात्वात्स्वक्रियानीशाः प्रधानपुरुषेक्षया ॥३७॥ एतावानेव पुरुषो युक्तः सर्वैः प्रकृत्यादिभिर्मतः ॥पिंडः सांडः समष्टिश्च तुर्यमात्मानुभूतये ॥३८॥ एतद्भगवतो रूपं स्थूलं ते व्याहृतं मया ॥मह्यादिभिरावृतैः सप्तभिरुत्तमैः ॥३९॥ अतः परं सूक्ष्मतमं अव्यक्तं निर्गुणं पुनः ॥अदीर्घमनणु ह्रस्वमतोऽस्थूलमनन्तकम् ॥४०॥ ॥

सिद्धयस्तिस्रोदेवानामिरंतः परस्परं ॥विश्वकर्मण्यनीशानां निर्विशां हरिमीडिरे ॥४१॥ यन्नाभिपद्मादहमासमीड्य लोकत्रयोपासनसंभृतश्रीः ॥ पादौ पदत्रं क्रतवः सपर्यास्तुष्टिर्धनं मे भगवत्प्रसादः ॥४२॥ अहं भवो यज्ञभुजोऽधिपत्ये दक्षादयोऽग्नय इवाहुतादाः ॥ वयं पुरा ते पितरोऽथ पश्चात्त्वं नः परं दैवतमप्रमेयः ॥४३॥ त्वं वा इदं सदसदात्मकं भवान्स्वमायया हृदि विलसन्नवेक्षसे ॥ त्वयीक्षितं कतिविधगीयते बृहत्तदाहतीर्मम निरवग्रहो भवान् ॥४४॥ स वा इदं विश्वममोघलक्षणः सृजत्यवत्यत्ति न सज्जतेऽस्मयः ॥ भूतेंद्रियाशयात्मभिर्ह्यवस्तुभिर्न वा इमे बत भवतः कृताः क्रियाः ॥४५॥ यत्पादपंकजपलाशविलासभक्त्या कर्माशयं ग्रथितमुद्गथंतुदारं ॥ तत्कर्मनिर्हरणमीड महेऽखिलात्मन्भूयात्सदाऽनपगतांजलिहास्यवृत्ति ॥४६॥ यन्नामधेयश्रवणानुकीर्तनाद्यत्प्रह्वणात्यत्स्मरणादपि क्वचित् ॥ श्वादोऽपि सद्यः सवनाय कल्पते कुतः पुनस्ते भगवन्नु दर्शनात् ॥४७॥ विप्रान्मुखात्ते किल पादरोचिषा लोकान्वहंतो वयसाधिपूरुषं ॥ यथा वहंतीश महाविभूतयस्तथा तवैवाविषयाः खलु प्रभो ॥४८॥ नमो विशुद्धसत्त्वाय हरये हरिमेधसे ॥ वासुदेवाय कृष्णाय प्रभवे सर्वसात्वतां ॥४९॥ नमो विज्ञानवीर्याय मायया विन्यसेऽनया ॥ हृदि ब्रह्मण्यनंताय नमस्ते ज्ञानमुद्रया ॥५०॥ ॥

स्वयंद्योरुबलान्वितः ॥ततोज्योतिः तेजः प्रकाशकं ॥३३॥३४॥३५॥ तेजसान्येवेन्द्रियाणि ज्ञानकर्ममयानि च ॥तामसो भूतसूक्ष्मादि र्यतः खं लिंगमात्मनः ॥३१॥ कालमायांशयोगेन भगवद्वीक्षितं नभः ॥नभसोऽनुसृतस्पर्शं विकुर्वन्नभभ ऊर्जितम् ॥३२॥ अनिलोऽपि विकुर्वाणो नभसोरुबलान्वितः ॥ससर्जरूपतन्मात्रं ज्योतिर्लोकस्य लोचनम् ॥३३॥ अनिलेनान्वितं ज्योतिर्विकुर्वत्परवीक्षितं ॥अभवन्नोरसमयं कालमायांशयोगतः ॥३४॥ ज्योतिषां संहृतं विष्णुर्विकुर्वत्परवीक्षितं ॥महीगंधगुणामाधात्कालमायांशयोगतः ॥३५॥ भूतानां नभआदीनां यद्यद्भव्यं वरावरं ॥तेषांपराणुसंसर्गात्तत्तन्मात्रगुणोदयः ॥३६॥ एते देवाः कलाविष्णोः कालमायांशलिंगिनः ॥नानात्वात्स्वक्रियानीशाः प्रधानपुरुषेक्षया ॥३७॥ एतावानेव पुरुषो युक्तः सर्वैः प्रकृत्यादिभिर्मतः ॥पिंडः सांडः समष्टिश्च तुर्यमात्मानुभूतये ॥३८॥ एतद्भगवतो रूपं स्थूलं ते व्याहृतं मया ॥मह्यादिभिरावृतैः सप्तभिरुत्तमैः ॥३९॥ अतः परं सूक्ष्मतमं अव्यक्तं निर्गुणं पुनः ॥अदीर्घमनणु ह्रस्वमतोऽस्थूलमनन्तकम् ॥४०॥ ॥

दविज्ञापकमित्यर्थः ॥३९॥ अज्ञातस्याज्ञापयितुमशक्यत्वात्तत्प्रज्ञानसाधनमाहुः ॥मार्गंतिअन्वेषयंतियत्तत्तीर्थपदंतत्रपदं यस्यसंपदः ॥कैमार्गंतिछंदःसुपर्णैःवेदपक्षिभिस्तद्वेदमुखपद्मनीडंयथा ॥यथापक्षिणोनीडाख्यंस्तंतत्ततःपरि प्रत्ययुस्तत्रैवविशंतितथावेदाअपित्वत्तउक्तारत्नयोनयश्चयंत्यवश्यंति ॥अतोवेदानांनित्यत्वंतत्पदंहगृयंतइतिवि विक्तेअसौमनसिकिंव ॥अथमार्गंतिमन्वानाःछंदउदुत्तमंस्कंधमारुक्षयासारियांतासुदरायागंगायाःपदंउत्तमंस्थानंश्रयोमनुसेव

तत्तन्मंदाप्रुवंतीत्यर्थः ॥४०॥

ननुविषयाऽनुविनानांऽनतस्तदन्वेषणांनत्राऽऽहुः॥यऽकुऽर्याऽहृदयेऽवधायश्रात्वैराग्यंबलंयस्यतेनज्ञानेनधीराऽनवंतिसरागे
विनेश्रानमेवऽऽनतः॥अऽऽयाश्रवणायूविकियांनऽत्वावसंमऽज्यमानेसंशोश्रमाने॥४१॥नऽत्वानुग्रऽस्मरंतेऽऽहुः॥विश्रऽस्यंति॥४२॥
ऽनत्यांमितयानित्यंसंनिहितेऽनर्थकंऽऽजनमित्याशंक्याऽऽहुः॥यदितिः॥सानुबंधेसोपकरणेऽसतिनुऽऽपूर्यांस्वदेहऽएव
वसतोपियस्तुदूरंदुःप्रापं॥४३॥ननुयदिहदिस्यास्यापिपदाब्जंकेषांचित्सुदूरंतऽर्ऽअन्येषामपितथैवस्यादविशे

यऽकुऽर्याऽऽहृतवत्यावनऽत्यासंसऽज्यमानेऽहृदयेवधाय॥ज्ञानेनवैराग्यबलेनधीराऽऽजेमतन्तेंऽऽसरोजपीठं॥४१॥विश्र
स्राऽजन्मांस्थितिसंयमायेऽऽहृतावतारस्यपदांबुजंते॥ऽऽजेमसवैशरणायदीशऽस्मंतंपयऽत्यनयंस्वयुंसां॥४२॥यत्तानुबंधेऽसतिदे
हगेहेऽममाहमित्यूढदुराग्रहाणां॥पुंसांसुदूरंवसतोपिपूर्यांनऽजेमतन्तेऽनावत्यपद्मं॥४३॥नात्वाऽऽसऽछित्तिर्ऽऽयेपराऽऽनांतर्मन
सःपरेशाऽश्रोनपश्यंत्युरुगायगीतं॥येनेपदन्यासविलासलक्ष्याः॥४४॥ ॥ रश्मि१

पादिन्याशंक्याऽऽहुः॥नानिति॥असऽछित्तिर्निर्वरुर्मुवैरश्चिन्निरिंद्रियैःपराऽनंदूरमपऽनंऽनंतःस्थंमनोयेषांतेऽश्रोऽश्रतएतेनूनंनापश्यंः
तिर्यैप्रसिद्धं॥ऽनतःचुनस्तेऽनंतसंगःस्यात्॥कानूनेतवपदन्यासोगमनंतस्यविलासोविभ्रमःनस्यलक्ष्मीःयोभानस्याःयेत्वलीलाकर्ष
दिन्निःशोभमानास्तान्त्वऽऽनानित्यर्थः॥पयऽतिलक्ष्यानितिवपायत्वत्पदन्यासविलासालक्ष्यायेषांनान्यथाःत्वन्मार्गभूतान्ततः नार्
न्याश्रवणादीनूनंपश्यंतीत्यर्थः॥यद्वाएवंभूतानागवतांसेनानुमन्नानूनंवेपश्यंतीत्यन्वयः॥सतांसंगाभावेनहरिकथाश्रवणाभावात्

एतदेवस्फुऽयतिपानेनेतिद्वाभ्यां॥वैराग्यंसारोबलंयस्यबोधस्यतंलब्धुमीयुःऽऽहुंठधिष्ण्यं॥४५॥आत्मनिसमाधि
मनस्थैर्यमेवयोगऽउपायस्तस्यबलेनज्ञानयोगेनेतिः॥अमेनैमोक्षःसत्संगतस्तत्कथाश्रवणादिनात्वनयासिनैवश्रुंमसतांविशा
नांतुनकथंविदितिभावः॥४६॥तदेवंस्तुत्वाप्रार्थयंतेवपुरिंतत्तस्मात्रुऽआद्यतेत्वदीयावयंयस्माज्जोकानासिसृक्षयात्वयाऽनु
सृष्टाःक्रमेणोत्पादिताःत्रिभिरात्मभिरात्मनिःसत्वादिस्वभावैरनएवविरुद्धस्वभावत्वाद्वियुक्ताःसंतेःयदर्थंसृष्टाःतत्वविहार

पानेनतेदेवकथासुधायाःप्रऽवृऽत्तयाविशयाशयायेवैराग्यसारंप्रतिलभ्यबोधंयथंजसान्वीयुरऽकुंठधिष्ण्यं॥४५॥
तथापरेवात्मसमाधियोगबलेनजित्वापऽवृतिंवलिंऽछत्वामेवधीराःपुरुषंविशंतितेषांश्रमःस्यान्नऽसेवयाते॥४६॥
तौ३नैवयंलोकसिसृक्षयाद्यत्वयानुसृष्टास्त्रिभिरात्मभिःस्मसहवैवियुक्ताःस्वविहारतंत्रं.नथाऽऽममस्तत्प्रतिरुद्धवैते॥४७॥
यावद्बलिंनेनहरामकालेःयथावयंयांनमयामयत्र॥यथेनयेयांतइमेतिलोकांबलिंहरंतोन्नमदंघ्रिपद्मं॥४८॥
तंत्रंकीऽडोपकरणांऽसाऽऽनेनुन्यंप्रतिरुद्धवैप्रतिरुद्धुंसमर्थयितुंनशक्नुमःअतस्त्वंनःस्वचक्षुःपरिदेहीतिद्वयाणांश्लोकानांव
तुर्थेनान्वयः॥४७॥असामर्थ्येमिवपंचयितुंकार्यस्थितिवैचित्र्यमाहुः॥नोअजकालेनतत्तदवसरेबलिंनोगंयावत्साकल्येनते
नुन्यंहरामसमर्थ्यामयथायेनपकारेणाऽऽत्मनमदामनक्षयामोत्यनेनान्नमात्रंवास्माकंरेअर्थेणानुभोगस्तदैवैषांनुऽकंऽउभयेषां
तवचास्माकंचयत्रस्थित्वाइमेनीवाःऽऽनऽवृऽत्तयुऽरुनिर्विघ्नाः॥यद्वाऽऽनऽवृऽरुःऽऽविनक्कानिःसंशयाइत्यर्थः॥तथाऽऽनऽवृतिः॥नाए

स्कं १० अ ८७ ॥ ॥ ॥

श्रवश्यंवक्तव्यास्माकमेषांचकार्येयाधीनांजीवानांवृत्तिःपरिकल्पनीयाजनकत्वादित्याहुः॥नोस्माकंसान्वयानांसकार्याणां
।यद्वाअन्वर्थमेत्यन्वःकारणांतत्सहितानांत्वमेवाद्यःकारणं॥अत्रहेतवःकूटस्थःअविक्रियःपुरुषःअधिष्ठातापुराणःपुरातन
ःएतदुपपादयंतित्वमितिहेदेव॥अजएवत्वंगुणानांसत्वादीनांकर्मणांजन्मादीनांचयोनौकारणेभूतायांशक्त्यांमायायां।प्र
थमंरेतआदधेनिहितवानूसीत्यर्थः॥कीदृशंकविंसबृंहिमहत्तत्वरूपं॥४०॥ततःहेआत्मन्देवसत्वमुखानमहदाद्योवयंयद
र्थंविभूविमानंकिंतेकार्यंकरवाम॥सृष्टिमितिचेत्तत्राहुः॥नहिनोस्माकंत्वंसचक्षुःस्वीयज्ञानशक्त्यासरूपरिदेहिप्रियकृाय

त्वेनःसुराणामसिसान्वयानांकूटस्थआद्यःपुरुषःपुराणःत्वंदेवशक्त्यांगुणकर्मयोनौरेतस्त्वनायांकविमादधे
जः॥४२॥ततोवयंसःप्रमुखायतेकभूविमानमक्करवामकिंते॥त्वन्वःस्वचक्षुःपरिदेहिशक्त्यादेवक्रियार्थेयदनुग्र
हाणां॥५०॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेपंचमोध्यायः॥५॥ ॥ऋषिरुवाच॥इतिताःस्वशक्तीनांस
तीनामसमेत्यसः॥प्रसृप्तलोकतंत्राणांनिशाम्यागतिमीश्वरः॥१॥कालसंज्ञांतदादेवींविश्वसृक्शक्तिमुरुक्रमः॥त्रयोविंशतिं

स्मात्त्वत्तएवानुग्रहोयेषांतेयदनुग्रहस्तेऽमीस्माकंक्रियार्थःस्यानेवएतावांननुग्रहोयेमामित्येकंवापदंत्वदीयज्ञानक्रि
याशक्तिभ्यामेववयंसृष्टौस्रक्ष्मानान्यथेत्यर्थः॥५०॥ ॥इतितृतीयटीकायांपंचम॥ ॥षष्ठेतेरीश्वरंविद्वेःसृष्टिमाहुर्विरा
ट्योः॥अधिदेवाध्यात्मिकेदंत्वत्तोवेत्थभगवत्कृतं॥१॥स्वशक्तीनांमहदादीनांमसमेत्यअमिलित्वासतीनांस्थितानांप्रसुप्तलोकतंत्रेविश्व
रचनायांसंयद्वाप्रसृक्कृजीवोपकरणानांगतिंस्थितिंदृष्ट्वा॥आविशदित्युत्तरेणान्वयः॥कालेनसंज्ञाऽहोरात्रीयस्याः॥कालयतिक्षोभयति

चेत्तारूपेणाक्रियाशक्त्याकर्मतेषांक्रियांजीवानामदृष्टंवा॥यदुक्तंकर्मक्रियाशक्तिर्यस्यसत्रयोविंशतेर्गुणाःदेवेनेश्वरेणप्रेरितः
मात्राभिरंशैःअधिपुरुषंविराट्देहं॥४॥जननमेवाह॥परेणाईश्वरेणविश्वसृजांतत्वानांगुणाःमायायायुक्तोभपरिणामःसर्वा
त्मनाथस्मिन्लोकाःस्थिताः॥५॥सपुरुषोयोधिपुरुषइतिःअंडकोशेवसतीतिअंडशयोसत्वैरंशायिभिर्जीवैःसहितः॥६॥

सोऽप्रविष्टोभगवांश्चेष्टारूपेणतंगणं॥भिन्नंसंयोजयामाससुप्तंकर्मप्रबोधयन्॥२॥यदुक्तंकर्मादिदेवेनत्रयोविंशति
र्योगाणां॥प्रेरितोजनयत्तत्वंभिन्नंमात्राभिरधिपूरुषं॥४॥परेणविशतात्वस्मिन्मात्रयाविश्वसृगणाः॥क्षुब्धोभाव्यो
नामासाद्यस्मिन्लोश्वरावराः॥५॥हिरण्मयःसपुरुषसहस्रपरिवत्सरान्॥अंडकोशउवासाप्सुसर्वसत्वोपबृंहि
तः॥६॥सवैविश्वसृजांगन्तादेवकर्मतिशक्तिभान्॥विबभाजात्मनात्मानमेकधादशधात्रिधाः॥७॥एषह्यशेषसत्वा
नामात्मांशःपरमात्मनः॥आद्योवतारोयत्रासौभूतग्रामोविभाव्यते॥८॥ ※ शे।

गर्भःकार्यरूपोविराट्॥देवशक्तिस्तयाएकधाहृदयादिभिन्नचैतन्यरूपेणाकर्मशक्तिःक्रियाशक्तिस्तयादशधाप्राणरूपे
णप्राणादयःपंचनागाःकूर्मकृकरोदेवदत्तोधनंजयइत्येतेपंचैववृत्तिभेदेनदशविधःप्राणाःआत्मशक्तेरेकिशक्तिस्तयात्रि
धात्मादिभेदेनत्रिधाआत्मानंविभक्तंकृतवान्॥७॥एवंविभागसामथ्यायितस्यैकमसाधारणंरूपंहएवहीतिअंशोयसत्वानांप्राणिनामात्मांय
ष्टीनांतदंशत्वात्॥अंशोजीवःअवतारोक्तिस्तस्मिन्नारायणेविभौविभुत्वेन॥८॥८॥६६६॥

पूर्वश्लोकार्थविकरणेति॥साध्यात्मंअध्यात्मनीं क्रियाणि॥तत्संरुतः विराडिति सर्वत्रा॥२॥अध्यात्मादिभेदंप्रपंचयितुमाह॥स्मरन्निति॥विज्ञापितः॥यावद्बलिंतेऽजरुरासइत्यादि॥सेनतेजसाविकल्पाग्रेतयनएवंकरिष्यामीत्यालोचितवान्॥यस्यज्ञानमयंतपइतिश्रुतेः॥विश्वतश्चक्षुरितिविधरुक्तिर्नास्माभाय॥२०॥मेमनःशृणु॥१॥आयतनान्येवाहतस्यानिरित्यादिचतुर्दशभिः॥आस्यंनिर्भिन्नंपृथक्कृतं

साध्यात्मःसाधिदैवश्चसाधिभूतइतित्रिधा॥विराट्पुरुषोदशविधंएकधाहृदयेनच॥२॥स्मरन्विश्वसृजामीशोविज्ञापितमथोऽजविरञ्चनमतयतपसेतेजसेसोऽविदन्तये॥२०॥अथतस्यानिर्भिन्नस्यकतिवायतनानिरुः॥निरभिद्यंतदेवानांतानिमेदतश्शृणु॥१॥तस्यानिरभ्यंनिर्भिन्नंलोकपालोविशत्पदं॥वाक्वाग्भूत्वातुदतोलोकपालोविशद्धरेः॥जिह्वयासेनरसंग्रहीतुंयोपतिपद्यते॥निर्भिन्नेअश्विनौनासेविष्णोर्विशतांपदं॥घ्राणांशेनगंधस्यप्रतिपत्तियतोभवेत्॥४॥निर्भिन्नेअक्ष्णीत्वष्टालोकपालोविशद्धिनोः॥चक्षुषासेनरूपाणांप्रतिपत्तिर्यतोभवेत्॥५॥निर्भिन्नान्यस्यचर्माणिलोकपालोनिलोविशत्॥त्वगंशेनसंस्पर्शंयेनासोप्रतिपद्यते॥६॥कर्णाविस्यविनिर्भिन्नौदिशःश्रोत्रांशेनशब्दस्यसिद्धियेनप्रपद्यते॥७॥

जातंपदंस्वस्यानंस्वांशेनस्वशक्त्यावाचासरुविसृजन्॥असौजीवःवक्तव्यंप्रतिपद्यतोशब्दमुच्चारयन्तीत्यर्थः॥सर्वत्रयन्निर्भिन्नंतदधिष्ठानंअग्न्यादिपूर्यमांतमधिदैवंवाग्घीदियंतीयांतमध्यात्मंप्रतिपन्नंयमविभूतं॥१॥रुरोविरातः॥३॥४॥त्वः छन्नादित्यः॥५॥घ्राणेनेति॥घ्राणावद्धेरुग्यापिनात्वगिंद्रियेत्यर्थः॥६॥शब्दस्यसिद्धिर्ज्ञानं॥७॥

राम २१

त्वचंचर्मौषधयः॥त्वगिंद्रियस्थेवस्यानन्नेदेनविमयद्वयंकंडुःस्पर्शश्चतत्रावायंनामनेदश्चेतिद्वितीयस्कंधएवव्याख्यातं॥८॥कःप्रजापतिः॥९॥२०॥स्वपतिःस्वास्थ्यपतिः॥वार्तयाक्रयविक्रयादिशक्त्यावृत्तिर्जीविका॥२१॥२२॥विकियांसंकल्पादिरूपां॥२३॥आत्मानंअहंकारं॥अभिमन्यते॥अनेनेत्यभिमानोरुद्रः॥कर्मणाअरुंतुन्नाकर्तव्यमितिक्रियां॥२४॥सत्वमिति

त्वचमस्यविनिर्भिन्नांविविशुर्विद्यमोषधीः॥अंशेनरोमभिःकंडूंयेरसोपतिपद्यते॥२६॥मेढ्रंतस्यविनिर्भिन्नंस्वधिष्ण्यंकउपाविशत्॥रेतसांशेनयेनासावानंदंप्रतिपद्यते॥२७॥गुदंपुंसोविनिर्भिन्नंमित्रोलोकेशआविशत्॥पायुनांशेनयेनासोविसर्गंप्रतिपद्यते॥२८॥रुरावस्यविनिर्भिन्नाविडःस्वपतिराविशत्॥वार्तयांशेनपुरुषोमयावृत्तिंप्रपद्यते॥२९॥पादावस्यविनिर्भिन्नौलोकेशोविक्रमेरुआविशत्॥गत्यास्वांशेनपुरुषोययाप्राप्यंप्रपद्यते॥३०॥हृदयंचास्यनिर्भिन्नंचंद्रमाधिष्ण्यमाविशत्॥मनसांशेनयेनासोविकियांप्रतिपद्यते॥३१॥आत्मानंचास्यनिर्भिन्नंअभिमानोविशत्पदं॥कर्मणांशेनयेनासोकर्तव्यंप्रतिपद्यते॥३४॥सत्वंचास्यविनिर्भिन्नंमहानधिष्ण्यमुपाविशत्॥वित्तस्यांशेनयेनासोविज्ञानंप्रतिपद्यते॥३५॥शीर्ष्णोस्यद्यौरवाशांखेनाभेरुदपद्यत॥३६॥नानात्वयोयेषुप्रतीयंतेसुरादयः॥३७॥

तिबुद्धिंवित्तयोरभेदेनविनिर्देशः॥ ॥महानितिचक्षा॥वित्तंचेतनया॥३५॥त्रिलोकोत्यतिमाह॥शीर्ष्णइति॥वृत्तयेःपरिणामा॥३६॥

राम २१

एतदेवप्रपंचयति ब्राह्मणोऽस्यमुखमासीदित्यंतेन । जिनेन ॥ पणायववुरे ॥ पणांतेयागादिनाथववुरंतीतिपणायोमनुष्याः तानमनुष्येषत
उपकरणान्नू येवावदयस्तेषिधरोषपेदिरे ॥२७॥ तृतीयेनतमः ॥ तदीयेनतामसेनतुभयोर्द्यावापृथिव्योरंतरंमध्यंयोमध्यतरि
यांतदेकमगवतोनामिस्तामाश्रिताः रुद्रपार्षदांरुद्रस्यपार्षदानानूतादीनागणाः ॥२८॥ सवर्त्ततेपद्भ्यांवैश्यश्चवैद्यः पद्भ्यउन्मुखवत्ती
त्यमुखेनमात्तत्वाणिनांमुख्यः मुखमिवप्रथमः एतस्माद्वृत्तोवर्त्ततीत्यनुसंगः अन्ययनादिनाडाह्मणास्यंवेदोवृत्ति

ब्राह्मणोंतिकेनसत्तेनदिवंदेवाश्रपेदिरे ॥ धरांरजःस्वभावेन पणायोयेचतानमनु ॥२७॥ तातीयेनस्वभावेन नगवन्ना
मिमाश्रिताः ॥ उभयोरंतरंयोम येरुद्रपार्षदागणाः ॥२८॥ मुखतोवर्त्ततेवक्त्र पुरुषस्यकुरुद्वह ॥ यस्मान्मुखवर्त्त
वर्णानां मुख्योऽतोब्राह्मणोगुरुः ॥२९॥ बाहुभ्यांवर्त्ततेक्षत्रंक्षत्रियस्तदनुव्रता योजातस्त्रायतेवर्णान् योरुभ्यः कंठकक्ष
तान् ॥३०॥ विशोवर्त्ततेतस्योर्वोर्लोकवृत्तिकरीविभोः ॥ वैश्यस्तदुद्भवोवार्त्ता नृणांयःसमवर्त्तयत् ॥३१॥ ॥ ॥

॥ तयाऽत्यासन्नवाह्मणा ॥ मुखतोजातइत्यर्थः ॥ एवमुत्तरत्रवर्णत्रयेपिज्ञातव्यं ॥२२॥ क्षत्रंपालनरूपावृत्तिः ॥ तनदोत्रंश्रुतवतः श्रुतसंततः क्षत्रि
योपियाऽनुव्रतोवर्त्तइत्यर्थः ॥ तदनुवर्त्तनत्वमेवाह ॥ यइतिपौरुषः पुरुषस्यविष्णोरंशः कटकाद्यारादयस्तेभ्योयत्क्षतंउपद्रवतस्मात्त्रायतेर
क्षतीति ॥३०॥ वृत्त्यादित्यवसायाः लोकस्यवृत्तिकरीः जीविकाहेतवः ॥ तस्यविप्रो ॥ ॥ ॥

भा०टी० २३

अज्ञात्वापि यथामतिकीर्तनमश्रवणादावप्यकंकैवल्यमित्याह॥एकान्ततोलाभंतुनिश्चितमित्याङ्गःऋतेःद्वितीयस्याउपाकृतायांनिरूपितायां
उपसंपद्योगांसंनिधावर्णणं॥३६॥नचातीवज्ञानेनिबंधःकर्त्तव्यइत्याह॥आत्मनोहरेर्महिमायोगविपक्वयापिसंवत्स
रसहस्रान्तेधिष्ण्यादिकंविनाउक्तंणापिकिमवसितइत्यादिनाकारुण्यएतावानितिनज्ञातएवेत्युक्तं॥३७॥यद्येवंस्वयमपिआत्माहरिः

एकांतलाभंवचसानुषंगात्सुश्लोकमौलेर्गुणवादमाहुः॥ऋतेऽद्वितीयादुपाकृतायांकथासुधायांसुपसंपद्योगं॥३८॥आत्मनो
ऽवसितोवत्स महिमाकविनादिना॥संवत्सरसहस्रान्तेधिष्ण्ययोगविपक्वया॥३७॥अतोभागवतीमायामायिनामपिमोहिनी॥
यत्स्वयंवात्मवर्त्मात्मानवेदकिमुतापरे॥३८॥यतोऽप्राप्यनिवर्त्तन्तेवाचश्चमनसासह॥अहंचान्यइमेदेवातस्मैभागवतेनमः॥
३९॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेषष्ठोध्यायः॥६॥ ॥

आत्मवर्त्मस्वमायागतिंएतावदितिनवेदअनंतत्वात्॥३८॥अतोदुर्ज्ञेयत्वात्कैवल्यंनमस्करोति॥यतइति॥यस्यज्ञानायऋषयस्तत्त्वा वाचोविमनसा
सहतन्मयाएवन्यवर्त्तन्तदुर्ज्ञेयत्वात्तत्रकैवल्यंवाऽमुनसी॥अहंअरुंकारस्याधिष्ठातारुद्रोपिइमिइंद्रियाविषयातारोदेवाअन्येच॥४०॥
॥ ॥इतितृतीयेषष्ठः॥ ॥

राम
२३

सप्तमेसंशयकेदि यतिनंद्यसुनेर्वचः॥पुनश्चेत्राकृतानानाप्रश्नाःसम्यगुदीरिताः॥अथतेभगवल्लीलायोगमायोपबृंहिताइत्यादिनामाया
गुणोल्लिख्यानावानुसृष्ट्यादिकरोतीत्येवंवदुवाणांनारत्याधर्मनारूप्यापीणायनइवेतिश्रुतिन्यायाज्ञानेनाक्षेपात्॥१॥निर्विकारस्यक्रियां
निर्गुणस्यगुणाःकथंलीलयेत्युक्तिःप्रयोजनाभावंपरिहरतिनवस्तुविरोधंइतिभावः॥२॥अथकैवल्लीलायिनयुज्यतेवैधम्यादित्या
हुःउद्यमयतिपवर्त्तयतीतिउद्यमः॥अथकस्यक्रीडायांपरुक्तिहेतुःकामोऽस्ति॥अन्यतस्तुवस्त्वंतरेणाबालोन्मत्तवन्नेनवातस्यक्रीडेका
नवति॥ईश्वरस्यतुस्वतस्तृप्तस्यकथंकामःअन्यतःसदानिवृत्तस्यवाअसंगाहितीयस्यकथमन्यतःक्रीडेत्यर्थः॥३॥यद्वोक्तंस्मरन्वि

ध्रीशुकउवाच॥ ॥एवंकृतानिमैत्रेयहैपायनसुतोमुधः॥पीणायन्निवनारत्याविदुरःप्रत्यभाषत॥१॥ ॥विदुरउवाच॥ब्रह्मन्
कथंभगवतश्चिन्मात्रस्याविकारिणः॥लीलयाचापियुज्येरन्निर्गुणस्यगुणाःक्रियाः॥क्रीडायांसृष्टयेसोऽस्यकामश्चिक्रीडिषान्यतः।
सतत्तृप्तस्यकथंनिवृत्तस्यतत्कृतः॥२॥अप्राक्षीत्तंभगवान्विश्वंगृणन्मायात्ममायया॥तयासंस्थापयन्येतन्नृभिःप्रत्यभिधास्यते॥४

अस्यजानीहोविद्यापितमयोक्तइत्यादिनाअविद्योपाधेर्जीवस्यनोगाधमीश्वरः॥सृष्ट्यादिकरोतीतितदपाक्षेत्रमनुवदति॥अप्राक्षीदिति
गुणामयीआत्मनोजीवस्यकर्त्तृत्वंनोक्त्वादिमोहोत्यादिकायामायातयासृष्टयानूनतुक्तंप्रथमोयथासंमोहिताजीवआत्मानंत्रिगु
णात्मकं॥परोपिमनुतेऽनर्थंतत्कृतंचाभिपद्यतइत्यादिनाअत्रवस्तुनोभागवतीमायामायिनामपिमोहिनीति॥संस्थापयतिपालं
यति॥प्रत्यभिधास्यतिप्रतिलोम्येनतिरोहितंकरिष्यति॥पाठांतरेप्रतिलोम्येनात्मनिधारयिष्यति॥४॥ ॥ ॥

एतज्जीवस्याविद्याश्रयत्वेशतेनतनुतसंभवतीत्याहदेशाद्यइति॥योसौदेशादिभिरविरुद्धात्मबोधआत्माजीवःब्रह्मस्वरूपत्वात्स
कथमजयाअविद्ययायुज्येततत्रदेशीतोदीयपन्नायाइवलोपोनास्तिसर्वगतत्वात्॥नकालतोविद्युतइतेनित्यत्वात्॥नावस्थात
स्तूलिवत्प्रक्रियत्वात्॥नखतःस्वप्नवत्॥सत्यवानुनान्यतःदृढादिवत्अद्वितीयत्वात्॥एवमेतेयस्यबोधोनलुप्यते॥सकथम
जयायुज्येत॥अजावाव्याविद्यैवनमायातस्याअबोधेनविरोधात्॥४॥किंब्रह्मस्वरूपत्वाद्देवजीवस्यसंसारोपिनविद्यतइतिः
आक्षिपति॥सर्वक्षेत्रेष्ववस्थितोनोक्तापिवः[1]स्कृतोभगवानेवविभूपत्वेनतद्यतिरेकाभावानएवंवसतिप्रमुख्यजीवस्यदुर्भगत्वंअज्ञानंदादि

देवात्तःकालतोयोसावस्थातःस्वतोन्यतः॥अविलुप्तावबोधात्मासयुज्येताजयाकथं॥५॥भगवानेकएवेयसर्वक्षेत्रेष्ववस्थि
तः॥अमुष्यदुर्भगत्वंवाक्लेशोवाकर्मनिमित्तः॥६॥एतस्मिन्मेमनोविद्वन्विद्यतेज्ञानसंकटे॥तन्तःपरानुदविभो कस्मिंस्तमो
नसंमहत्॥७॥ ॥श्रीशुकउवाच॥सइत्थंचोदितःक्षेत्रज्ञप्रतिज्ञासुनानुनिः॥प्रत्याहभगवद्भक्तःस्मयन्निवगतस्मयः॥८॥
॥मैत्रेयउवाच॥सेयंभगवतोमायायेनसंमुह्यतेजनः॥ईश्वरस्यविमुक्तस्यकार्पण्यमुतबंधनं॥९॥यदर्थेनविनामुष्यपुंस
आत्मविपर्ययः॥पतीयतेऽपदङ्गनशिरःसंदनादिकः॥१०॥

ब्रह्मःकर्मनिमित्तक्लेशोवाऽऽगतः॥कर्मसंबन्धात्तावान्॥अन्यथाईश्वरस्यापितत्सङ्गस्यादितिभावः॥६॥अज्ञानमेवसंकटंदुर्गतस्मिन्मा
नसंकस्मत्संमोहंपरानुदब्रूपाऽऽरु॥७॥चोदितःआक्षिप्तःस्मयन्निवाजोविंशाविकत्थन्निववस्तुतस्तुगतस्मयः॥८॥भगवतोविद्यशक्तेरीश्वरस्यरे
यंमायानयेनतकेण॥विरुध्यते॥इतियत्तत्तर्कविरोधमेवास्तुवदति॥विमुक्तस्येवपुंसोविद्ययावंधनंकार्पण्यंवेति॥९॥अत्रोत्तरमाह॥

तार्हीश्वरस्यापिकिन्नपतीयेतत्राऽऽरु॥यथाऽजलेपतिविंवितस्येववंदुभसोऽजलोपाधिकृतःकंपादिधर्मोदृश्यतेनतत्साक्षी स्थितस्तथाऽनु
मनोदेहधर्मःयुसन्नपितदभिमानिनोऽङ्गुरात्मनोजीवस्येवनत्वीश्वरस्येत्यर्थः॥१०॥तन्निवृत्त्युपायमाह॥सवैअनात्मनोगुणानिव
र्त्तिधर्म्मेणवासुदेवानुकंपातयावात्मिन्मूलक्रियोगाःतेननिरोधनेअदृश्यानवंति॥ज्ञानेरित्यनेनसाधनानुसारेणोक्तं॥११॥तर्हिसर्वनि
वर्तिनिवृत्तिःकदेत्यपेक्षायामाह॥यदेन्द्रियाणांमुपरामोनैश्चल्यंकृदुरात्मनिश्चंतयामिरूपेमुषअनंतरमेवकृत्स्नक्लेशविलयमात्रेदृष्टांत
॥नदुष्टनरुत्थाने॥१२॥भक्तियोगेनक्लेशनिवृत्तिंदिदर्शयेति॥अशेषेति॥गुणानामनुवादश्रवणंवा॥आत्मनिमननंसिद्धश्रवणंकीर्त

यथाजलेवंदुमसःकंपादिस्तत्कृतोगुणः॥दृश्यतेसन्नपिकुरुरात्मनोनात्मनोगुणः॥१०॥सवैनिवृत्तिधर्म्मेण वासुदेवानुकंप
यां॥भगवद्भक्तियोगेन तिरोधत्तेशनैरिह॥१२॥यदेंद्रियोपरामोथ कुरुरात्मनिपरेहरौ॥विलीयन्तेतदाक्लेशाःसंसुप्तस्येवकृत्स्न
शः॥१३॥अशेषसंक्लेशशमं विधत्तेगुणानुवादश्रवणंमुरारेः॥कुतःपुनस्तच्चरणारविन्दपरागसेवारतिरात्मलब्धा॥१४॥ ॥विदुर
उवाच॥संछिन्नसंशयोमह्यं तवसूक्तासिनाविभो॥उभयत्रापिभगवन्मनोमेसंप्रधावति॥१५॥ ॥

नापेक्षायासपेनथ्यानेकिंपुनन्यायोक्तिः॥१४॥उक्तमत्रिनन्दनात्मनःकृतार्थतामाहविःकरोतिसंछिन्नइतिषड्भिःविरूपत्वाविशेषेपिक
थमीश्वरस्यजगत्कर्तृत्वादिकथंवाजीवस्यसंसारइतियः॥संशयोममभारीतसतवसूक्तंसोपयन्निवंवाक्यमेवासिःखड्गस्तेनसंछि
न्नाअतएवामीमेमनःउभयत्रापिईश्वरस्तत्रेजीवेपारतंत्र्यंसंप्रधावतिसम्यक्प्रविशति॥एववाऽविरुद्धावबोधरूपस्यात्म
नःकथमविद्ययाबंधःकृतोवातन्निवृत्तिरितिसंशयउभयत्रेतिबंधमोक्षेवेत्यर्थः॥१५॥ ॥

[1] न च कृष्णेनशिरसेदादिनाविनाऽपुरुषः स्थितः प्रसाक्षीत्यसंमदाशयः किंनेत्यत्रालंविषयप्रकरणे

यस्मात्तत्त्वयासाधुव्याहृतंचिंततरुरेःशक्तिर्यआत्ममायाजीवविषयातदन्यंतदाश्रयंमेतत्॥कुमार्गत्वादिकंभातीति॥यद्यस्मात्तत्त्व
शिरःकूदादिवदपार्थमिवस्तुशून्यंवयस्मादस्यविश्वस्यमूलंस्वज्ञानंविनावहिर्नास्ति॥६॥अल्पज्ञत्वात्त्वंममसंशयो
जातइत्याह।यश्चेतिमूरुतमोदेहाद्यासक्तःक्रुद्धेःपरुतेःपरमीश्वरंप्राप्तस्तौसुखंयथानवतितथाएषतेजीवतइत्यर्थः॥संशयःक्लेशा
भावात्॥यस्तुदुःखानुसंधानेनप्रपंचंजिहासतिस्वानन्दसंवेदनान्नानुरुतुनशक्नोतिसतुक्लिश्यतीत्यर्थः॥७॥इदानींदुरु

सायेतन्याहृतंविद्धन्आत्ममायायनंहरेःआज्ञात्यापार्थंनिर्मूलंविश्वमूलंनयद्धरिः॥८॥यश्चमूरुतमोलोकेयश्चक्रुद्धेःपरंगतः॥तावु
भौसुखमेधेते क्लिश्यत्येतरितोजनः॥९॥अथात्मभावंविनिश्चित्यप्रतीत्तस्यापिनात्मनः॥तांचापियुष्मच्चरणा सेवयाहंपरानुदे॥१०
यत्सेवयाप्रतावतःकूटस्थस्यमधुद्विषः॥रतिरासोभवेत्तीव्रःपादयोर्व्यसनार्दनः॥११॥दुरापाह्यल्पतपसःसेवावैकुंठवर्त्मसु॥यत्रो
पगीयतेनित्यं देवदेवोजनार्दनः॥१२॥ ॥

नार्थोस्तिमेयतस्त्वयासंशयःछिन्नकेवलंबाधितानुवृत्तिरेवावसिष्यतेसापियुष्मत्प्रसादान्निवर्त्तिष्यतइत्याह॥नात्मनःप्रपंचस्यप्रतीतस्यापि
अर्थभावंश्रयेविनास्तिकिंतुप्रतीतिमात्रंयुष्मच्चरणा सेवयानिश्चित्यतांप्रतीतिमयारूपरानुदेअपनयामीत्यर्थः॥१०॥मधुद्विषपादयोरतिरास
स्येमात्मद्वंतीव्रःदुर्वारःस्वाभाविकःव्यसनंसंसारमर्दयतिनाशयतिइतितथा॥११॥अहोदुरन्नमेपापंमयेत्याहदुरापादुर्लभंपापं मयेत्याह रान
दुरापादुर्लभावैकुंठस्यविलोकस्तत्रोचितस्यवर्त्मसुमार्गेषुतेषुमहत्सेवायाहरिकथायाःश्रवणात्ततोहरेरेवेमतेनवदेहाद्यनुसंधा २५
नाभावान्निवर्त्तिष्यतीत्यर्थः॥ ॥१२॥ २

अथान्तरंसृष्टुमुक्तंमनुवदतिविभुरिति।सृष्ट्वेति।विकारैरिंद्रियादिभिःसहितानुक्त्वातदंडोविराजंसृष्ट्वा॥२१॥पविष्टस्यस्वरूपमाह॥य
मिति॥विराजंविशिनष्टि।यत्रेति।तेइमेविश्वेसवैलोकाःसविकाशंश्रयंसंकोचेन॥२२॥पञ्चानांदयःपंचनाम्नांदयःपंचेतिएवंपंचेतिएवंद
शविधःइंद्रियाणिसमर्थाश्चइंद्रियाणिवेतिपुनरुक्तिःतदेवतालक्षणार्थः॥तत्सहितैःसवैपिंडंकृत्वातत्प्राणस्यतत्तत्क्रियां।एवंविकृ
तिर्विविधःपाणास्त्वयेरितउक्ताःतस्यविभूतिर्वैराजाःविसर्गशिष्टवाक्यानि॥२३॥यत्रयासुरइदंविश्वंततंयाप्तं॥२४॥एवमेतत्पुराकल्पेमैत्रे

सृष्ट्वाग्रेमरुदादीनि सविकाराण्यनुक्रमात्॥तेभ्योविराजमुद्धृत्य तमनुप्राविशद्विभुः॥२१॥यमाहुराद्यंपुरुषं सहस्राक्षोरुबा
हुकं॥यत्रविश्वइमेलोकाः सविकाशंसमासते॥२२॥यस्मिन्दशविधःप्राणःसेंद्रियार्थेंद्रियस्त्रिहृत्॥त्वयेरितोयतोवर्णास्तद्विभू
तीर्वदस्वनः॥२३॥यत्रपुत्रैश्चपौत्रैश्चनप्तृभिःसगोत्रजैः॥प्रजाविचित्राकृतयःआसन्यानिरदंतते॥२४॥प्रजापतीनांसंपतिंश्च
रूपेकानूप्रजापतीन्॥सर्गेचैवानुसर्गांश्चमन्वन्तरयुगानिच॥२५॥एतेषामपिवंशांश्चवयानुचरितानिच॥उपर्यधश्चयत्र
लोकाःसमेमित्रात्मजासते॥२६॥तेषांसंस्थांप्रमाणंचभूलोकस्यचवर्णयि॥तिर्यङ्मानुषदेवानांसरीसृपपतत्रिणां॥२७॥वदनंत्व
मसिब्रूहिगात्रतोजन्मनोद्विजं॥गुणावतारैर्विश्वस्यसर्गस्थित्यप्ययाश्रयं॥सृजतंश्रीनिवासस्यध्यायद्वोदारविक्रमं॥२८॥ ॥
योभगवान्कपिलेति।परिच्छित्तिप्रश्नान्तरंतयाविदुरमैत्रेयसंवादःपरस्तादिनःश्रुतस्तानेवविदुरेणाकृतानूद्यश्नानाह।यावत्समाप्तिप्रजाप
तीनांपतिरुपेत्यादीनांवक्ष्यमाणानामन्वयःवक्ष्यमाणेप्रकरणेयत्॥सर्गःनिजविधानमनुसर्गोनिजोदानं॥२५॥हरिमित्रायाआत्म
ज॥२६॥संस्थासंनिवेशं॥२७॥सर्गादिसंयुक्तंसविसर्गं॥त्रिपदीछंदोद्विजानांभोजनायुजोःस्वेदाद्ब्रह्मणोयजाःतत्रेज्याऽऽद्यंदक्षतेषांसर्गादिनिरू
पणंयत्रसृजतं॥२८॥ ॥

रूपंलिंगंशीलमाचारःस्वभावःसमादिनतः॥विकर्षणंविन्यासानां॥२२॥विन्यासनिर्देशानांनैष्कर्म्यस्यवज्ञानस्यतदुपायस्यचसंन्यासस्यपद्ध
मानिनतंत्रंयेत्यर्थः॥२७॥याथातथ्यानांपंथाःपद्धतिःसमेववैषम्यं॥२८॥निमित्तान्युपायान्परस्परविरोधेन॥२९॥प्रहादीनांकालवक्रंसंस्थितिं
॥३०॥३४॥येनमार्गेणसंतुष्येन्नयथाभितियाद्दशानां॥अनाधृष्टमितिअधृष्टमायेमधोगंवक्तव्यमितिभावः॥प्रतिसंक्रमःप्रजयः॥तत्रपल

वर्णाश्रमविन्यासांश्चरूपशीलस्वभावतः॥ऋषीणांजन्मकर्मादिवेदस्यचविकर्षणं॥२९॥यज्ञस्यचविन्यासानियोगस्यचयप
त्यन्नं॥नैष्कर्म्यस्यिवसंन्यासस्यतंत्रंवाभगवत्स्मृतं॥३०॥याथाऽपथवैषम्यं॥प्रतिलोमनिवेशनं॥जीवस्यगतयोयाश्चयाव
तीर्णकर्मजाः॥३१॥धर्मार्थिकाममोक्षाणांनिमित्तान्यविरोधतः॥वार्त्तयादंडनीत्याश्चऋतस्यचविधिंपथक्॥३२॥आकूत्य
चविधिंवक्ष्यन्पितॄणांसर्गमेवच॥ग्रहनक्षत्रतारााणांकालावयवसंस्थितिं॥३३॥दानस्यतपसोवापियज्ञेष्टापूर्त्तयोःफलं
॥पवासस्यस्यधर्मो॥यश्चपुंसउतायदि॥३४॥येनवाभगवान्तुष्येद्धरिर्योनिजनादरैः॥संप्रसीदतिवायेषांनैतदाख्याहिवं
नघ॥३५॥अनुग्रहाणांशिष्याणांपुत्राणांबहिजोत्तम॥अनाधृष्टमपिक्षुद्रंरविर्दीपोवत्सलाः॥३६॥तत्वानांभगवंस्तेषांक
तिधाप्रतिसंक्रमः॥तत्रैमेकउपासीरन्कउस्विदनुशेरते॥३७॥पुरुषस्यचसंस्थानंरूपंवापरस्यच॥ज्ञानंचनैगमंयत्त
दुरुशिष्यप्रयोजनं॥निमित्तानीचितस्यप्रोक्तान्यनघसूरिभिः॥३८॥

येऽसंयतमेश्वरंशयानंराजानमिवचमिरयाहिणकेवाअनुशेलतेशयानमनुस्वपंति॥३७॥पुरुषस्यसंस्थानंजीवस्यतत्त्वंपरमेश्वर
स्यस्वरूपंयेनांशेनतयोरेकंवाथयज्ञानंवानैगमंमौपनिषदंगायानिसूरिभिःप्रोक्तानितस्यज्ञानस्यसाधनानिब्रूहि॥३९॥ ॥

पुरुंदिनैतन्नवतीत्याहुःस्वतइति॥३२॥मेषाश्चान्॥मेमित्रत्वात्स्निग्धत्वादितिअन्वयस्तेदान्तमेपदस्यधोनरुक्तं॥४०॥तत्वोप
देशेनजीवतत्वयथादानस्य॥४१॥पुराणंकल्पतेपकाशतइतिपुराणकल्पोदुनुक्तितोयः॥आपृष्टःपुराणकल्पायंमुनिप्रधानंसः
॥४२॥ ॥इतिनवमीयेसप्तमः॥७॥ ॥अथमेसमभूदुक्षन्नानेक्तजलेशयिनेनमजानन्नजलेविभ्यन्नपसातोषयद्धिन्नु॥॥श्रोतार
मनिनंदति॥सेवितुंयोग्यः॥वत्तमूरुःयद्यस्मात्इरुअस्मिन्वंशेवभूविथजातोसि॥कथंभूतःभगवानेवप्रधानभूतोयस्यसः॥अत्रहे

खतोज्ञानंकुतःपुंसांभक्तिर्वैराग्यमेवच॥३९॥एतान्मेपृच्छतःप्रश्नान्हरेःकर्मविवित्सया॥ब्रूहिमेऽजस्यमित्रत्वात्प्रजयानश्च
क्रुषः॥४०॥सर्ववेदाश्चयज्ञाश्चतपोदानानिचानघ॥जीवात्मनःप्रदानस्यनकुर्वीरन्कलामपि॥४१॥ ॥श्रीशुकउवाच॥
सइत्थमापृष्टपुराणाकल्पःकुरुप्रधानेनमुनिप्रधानःप्रवृद्धविज्ञानकथावसंवादितस्तंप्रतिनंदयन्वैवाह॥४२॥ ॥
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमीयेसप्तमोध्यायः॥७॥ ॥मैत्रेयउवाच॥सत्तमेवमीयोवतपूरुवंशोयस्मिन्कपालोभ
गवत्प्रधानः॥कथ्यविचरद्भिर्जितकीर्तिमालापदेपदेपूरुनवस्यनीक्षा॥१॥सोऽहंतवाभीक्ष्णसुरायहृद्यं महन्मानोवि
रमायतस्याःप्रवक्तयेभागवतंपुराणंयदाहसाक्षाद्भगवानृषिभ्यः॥२॥आसीनमुर्व्यांभगवंतमाद्यंसंकर्षणंदेवमकुंठ
सत्वं॥विविक्तसत्वात्मतयःपरस्यकुमारमुख्यामुनयोन्वपृच्छन्॥३॥ ॥

तुष्टिदाानांनूनतयसिनवीनांकरोषि॥॥अल्पसुखायमहतोदुःखंजनांस्यदुःखस्यविरमायप्रवृत्तेयेशस्तेनभगवान्सं
कर्षणः॥२॥कोसौभगवान्केभ्यश्चऋषिभ्यआहकथंवक्तव्यामित्ययेक्षामः॥आसीनमितिसन्निः॥यंपितालतन्लोकश्रुतस

नमेवविशिनष्टि॥स्वमेवधिष्ण्यंस्थीयमाश्रयंवासुदेवसंज्ञंपरमात्मानंधारणाध्यानोपासनाभ्यांसम्यग्भजमानयंतंसर्वेकर्मेश्वरंपूजा तत्पराय
नमंतमुखाकुंतनेनांबुजमुकुलकिंविडंबनंतकयावलोकेनसनत्कुमाराधीनामभ्युदयार्थी॥४॥मुनीनांविरोध
णांसार्द्धनास्वधुन्याउदकेनार्द्रितोऽग्रीनागवतश्रवणार्थंसत्यलोकात्यात्तत्यवतरंतोनिरंतरंगंगमध्यतः
वेतीर्णइतिभावःवरीयुवयोर्येनेपस्मित्यर्थेनदुपस्थांनोनमनःकथंभूतंतदाहायत्यदंप्रेमसहित

स्वमेवधिष्ण्यंवदुमानयंतंयंवासुदेवाभिधमामनंतिप्रत्यक्षतोक्षावुजकोशमीक्षणमुन्मीलयंतंविबुधोदया
यं॥४॥स्वधुन्युदार्द्रैःस्वजटाकलापैरुपस्पृशंतश्चरणोपधानंयद्वंद्यकिराजकन्याःसपेमनानादलिमि
श्रवर्णाः॥५॥मुकुंदपादांबुजसानुरागंसवनत्यदेनास्मृतानितद्वाःकिरातेसहसंमणीयवेकःप्रयोतितोदामफ
णासहस्रं॥६॥योनंकिलेनद्भगवन्नमेनविद्वन्विधर्म्मान्निरतायतेनासनत्कुमारायचसाहसेषुः साख्यायनायांग हि
धृतव्रताय॥७॥सांख्यायनःपारमहंस्यमुख्योविवक्षमाणोभगवद्विभूतीःजगायसोस्मद्गुरवेचिताय.यशशरायाबृहद्

यथावत्येवंनोयद्वारैःयूजयन्निवरार्थाःयतिकामाः॥५॥कृतानिकर्म्माणिगुणंतःकेनद्भनुरागेनसवनंतियदानियस्मिन्नेनवचसा
तानिजानंतातिनद्वाःसहस्रमेवसाहसंकिरीतानांसाहस्रेयेमणिग्रीवेकारत्नोन्नमाःनैःप्रयोतितउदामफणांसहस्रंयस्यतांअनंतंविभु
निमूर्द्वणंक्षयः॥६॥तेनसंकर्षणेनसनत्कुमारायचोक्तं॥७॥पारमहंस्येधर्म्मेमुख्यःविवक्षमाणःइत्यात्मनेयदुवाचेशस्यवयेस्मत्पर
पितातन्नःप्रवितायब्रुवतायब्रुवतायः॥८॥

पुलस्त्येनोक्तइत्येवमाख्यायिका।पितरंब्रह्मसत्रस्थितंऋत्वापरासरोब्रह्मससत्रेपरतोवसिष्ठवचनान्निवृत्तस्तत्रपुलस्त्येनसंत र
र्पणार्थंनदीरोदनाद्युपवक्तानविद्यासीति॥१॥तदेवंसंकर्षणात्संपदायप्रवृत्तिंपदर्श्यविच्छित्तिकथनायपक्षीद्भवंवक्तुमाह॥
उदाहृतंएकाहविधदेकमंगंयत्यदाश्रमीलितदृक्प्रतिलोहितविकस्फिरेवश्रीनारायणेनेत्रेनिमीलितवत्तिर्यर्थः॥मायाविनोदंपरि
त्यज्यस्वात्मरतोस्वरूपानन्दएवकृतोत्सवश्चतएवनिरीहेतिक्रियसम्॥७॥कालशक्तिप्रेरणंपुनःकथ्यवक्ष्यतेऽवोधनार्थंस्वपदेऽधि

पोवाचमांसदयालुरुक्तो मुनिःपुरस्तेनपुराणमाद्यं॥सोहंनवैतत्कथयामिवत्स अश्रद्दधानायनिजात्मवेनित्यमनुव्रताय॥२॥उदा
हृतंविष्णुमितंतयासी.घन्निद्रयामीलितदृक्न्यमीलयत्॥अहीन्द्रतल्पेऽधिशयानएकःकृतंदणःस्वात्मवनीरुः॥०
॥सोतंशरीरेपितृतंसृक्कः कालाग्निकांशक्तिमुदीरयाणः॥उवासतस्मिन्सलिलेपदेसेयथानलोदारुणिरुद्धवीर्यः॥
१॥चातुर्युगानांचसहस्रमप्सुस्वपन्स्वयोदीरितयास्वशक्त्या॥कालाख्ययासादितकर्मतंत्रोलोकान्पीतान्ददृशेस्वदेहे
॥२॥तस्यार्थसूक्ष्माभिनिविष्टदृष्टेरंतर्गतोयोरुजसातनीयान्॥गुणोनकालानुगतेनविद्वःसूर्यस्तयाभिधतनाभिदेशान्॥३॥

यानेवहिर्दृश्यभावेदृष्टांतः॥यथानलइति॥१॥स्वयाविकुंठयासहवर्तमानएवयोगनिद्रयास्वपन्॥पूर्वमेवप्रबोधनार्थंनियुक्तयास्वकाल
शक्त्यालक्षितंप्रापितंकल्पनत्वेनेत्यर्थःकालोपयस्यसः॥अपीतान्लीनांददर्श॥२॥लोकसर्गार्थंमेवसूक्ष्मेअभिनिविष्टदृष्टिर्यस्य॥कालो
नुसारिणारविणाविद्वःसन्धोमितःसनत्तनीयान्॥अतिसूक्ष्मोयःसूर्यनपसोयनऊर्द्धविधानान्नाभिदेशान्ऊर्द्धतरत्वर्थः॥३॥

भा० स्क० २८ सनतीत्यर्थः ॥ पद्मकोशः सदुदतिष्ठत् कर्मणीजीवदृष्टानि प्रबोधयतिस्म कालस्तेनः आत्माश्रीविष्णुर्योनिर्यस्य ॥ ४ ॥ तन्लोकात्मकं पद्मंसवर्णुणान्जीवभोग्यानयेनिगुवन्नासयतीतिसथा ॥ तन्नयस्माज्जातंसएवविष्णु उइतिसंबोधनेपावीविशान्पकपेति ॥ रूपमृग क्किरेवान्तर्यामितयाविवेशातस्मिन्विष्णुनाश्रधिष्ठितेपद्मेविधातावत्लाश्रहृत ॥ कथंभूतः स्वयमेववेदमयः नत्वध्ययनेनपा

शपद्मकोशः सदुरोदतिष्ठत् कालेनकर्मपतिबोधनेन ॥ स्वरोविजानन्सलिलंविशालं विद्योनयन्नकईवात्मयोनिः ॥ १४ ॥ तल्लोकपद्मंसउएतविष्णुःपावीविशासर्वगुणावन्नासं ॥ तस्मिन्स्वयंवेदमयोविधातास्वयंचुवंयंस्मवदंतिसोभूत् ॥ १५ ॥ तस्यांसवांनोरुरुकालिकायानवस्थितोलोकमपश्यमानः परिक्रमन्योनिविदुत्तनेत्रश्चत्वारिलेनेनुदिशंमुखाः नि ॥ १६ ॥ तस्माद्युगांतश्वसनावधूर्णज्जलोर्मिवक्त्रात्सलिलाद्विरुरुडः अपाश्रितःकंजमुलोकतत्वंनात्मानमज्ञावियदादिदेवः ॥ १७

पवेदः कोसौअदृष्टपिठत्तेनयंस्वयंचुवंवदन्तिसः पाक्लप्तांतेनारायणोनसरुनिर्ऋतेकीभूतआसीन्नसिंश्चउडुपेनतएवयाभे कल्पयब्रह्मरेणानियतिंपाप्नहत्यर्थः ॥ १९ ॥ सवतस्मिन्कल्पेचतुर्मुखोभूदित्यारुः ॥ तस्यामितिपरिक्रमन्नत्रस्थपद्मीवांचाल यन्लोकनिरीक्षणार्थंविष्ठतेविचलितेनेत्रेयस्य ॥ २६ ॥ तस्यचश्रीनारायणोपासनयैवभूतज्ञानक्रियाशक्तेर्लोकस्यैवंतस्वतइति व नुंपद्यमंतस्याविमोहमाहतस्मात्सलिलान्विरुरुडंतंकंजमपाश्रितोपिसोकल्पेनतत्कंजलोकतत्वंवात्मानंचसाक्षात्मज्ञातवान्ड इतिविस्मये कथंभूतोभूद्युगांतश्वसनपेलयवायुनेनावचूर्णतेत्रतत्रपकंपितंयज्जलंतस्मात्सवतिऽभिवक्त्रंयस्मिन् ॥ २७ ॥

राम २८

पू

अविष्वक्सस्यवितर्कमाहु ॥ योसावरुमज्जपृष्ठेएवकः ॥ अनन्यतएकमेवेतदजंकुतोवाजातंयत्रेतदधिष्ठितंतेनतत्रधस्तात् सतावत्तमानेनसुनिश्चितंन्यायंसइकसुद्धीक्ष्येत्युत्तरेणान्वयः ॥ तथाचश्रुतिः ॥ सोपश्यत्पुष्करपर्णेतिरुनसोमन्यतत्रस्तिचेतन यस्मिन्निदमधितिष्ठतीति ॥ ६ ॥ तस्यवदहिर्मुखपद्मत्वामरुतापिकारेणनदपद्मिमारुासइतिब्रह्मणांतस्याजस्ययन्नालंतस्य नाडीभिःअंतःकिंजैःतस्यरवरनालस्यपद्मस्ययन्नालंतस्यनाभिमधिष्ठानंविविन्वन्नवायातोपितत्तदानाविंदत ॥ ९ ॥ आत्मस

कएवयोसावरुमज्जपृष्ठे एतत्कुतोवाङ्मनन्यदप्सु ॥ अस्तित्यधस्तादिरुकिंचनेतत् दधिष्ठितंयत्रसतातुन्याय्यं ॥ ८ ॥ सईक्षांचक्रेतपसातप्यमानोनालनाडीभिलंतंजलिमाविवेश ॥ नाविंदतंतंतत्खरनालनाभिंविविन्वंस्तदविंदताजः ॥ १० ॥ तम स्यपारेविदुरात्मसर्गं विविन्वतोभूत्समरंखिन्नेमिः ॥ योदेवनाजांनयमीरयाणाःपरिक्षिणोत्यायुरजस्यहेतिः ॥ २० ॥ त तोनिवृत्तपतिलब्धकामःस्वधिष्ण्यमासाद्ययेनःसदेवः ॥ शनैर्जितश्वासनिवृत्तचित्तोन्यषीददारुसमाधियोगः ॥ २१ ॥

र्गस्वकारणां ॥ त्रिणेमिःकालः ॥ अजस्यविष्णोर्हेतिःसुदर्शनरुपंशस्त्रंदेवनाजांनराणांनयमुत्पादयन्तितिसंवत्सरशतमस्मिं तमित्युक्तंभवति ॥ २० ॥ अंतर्मुखतयातुनगवतदृष्टवानित्यारुाःशांततेः अन्वेषणांनिवृत्तःनपतिलब्धःकामोमनोरथोयेन ॥ स्व धिष्ण्यंपद्मंजितेनश्वासेननिवृत्तंसंयतंचित्तंयस्य ॥ अतएवआरुरुक्षाश्रितःसमाधियोगोयेनतथाभूतःसनन्यषीदतूपविवेश ॥ २१ ॥

पुरुषायुषासंवत्सरसत्रेणकालेनश्रान्तिषड्ऊर्मयोनिर्योगसोनविरुद्धउत्पन्नोवोधोयस्ययाभूर्वविविन्वन्नपिनायनूपनू॥
तनूस्वयमेवात्महृदयेवत्रातमपश्यत्॥२२॥यदपश्यन्नृतछ्रयितिं॥मृणालेतिनवभिः॥नवस्वयंपश्यत्यदित्यस्येवाउषं
गः॥मृणालवत्गौरस्यासावायतश्चयःशेषस्यभोगः॥देहःसएवपर्यङ्कःतस्मिन्शयवस्थितेपर्यंकेफणाःतपत्रैरायुताःसवृतोयुक्ता
येमूर्द्धनिस्तेषांरत्नानिकिरीतस्यानितेषांद्युतिभिर्नष्टध्वांतेयुगांतनोये॥२३॥कथम्भूतंपुरुषंहरितोपलाङ्गं मरकतशिलाम

कालेनसोजःपुरुषायुषानि यछतयोगेनविरुद्धबोधः॥स्वयंतदंतर्हृदयेवत्रातमपश्यत्पश्यत्तयन्नपूर्वं॥२२॥मृणा
लगौरायतशेषभोग पर्यंकएकंपुरुषंशयानंफणातपत्रायुतमूर्द्धरत्न द्युभिर्हतध्वांतयुगांतनोये॥२३॥ऐक्षिष्टदंहरि
रितोपलाङ्गंसंध्याभ्रनीवेरुरुरुक्मकेशं॥रत्नस्फुरत्कुण्डलमंडितेनशोभायितेनाधरबिंबवत्याः॥२४॥

यत्पद्मनाभस्यपेक्षांसोभाक्षिपंतंस्वलावण्यनिशायेनतिरस्कुर्वंतंसंध्याभ्रनीवीपरिधानंयस्यतत्स्थशोभांपीतांवरेणाक्षिपंतंउरुरु
क्मकेशंअनेकरत्नशिखरस्यतस्यस्वकीरितेरत्नानिवउदधीराश्चक्षुषश्चयश्चसौमनस्यानिवपुष्पसमूहाःसुमनसएववातेषां
वनस्रजःवनमालायस्या।वेणावरवपुजायस्यश्रेक्षिपाएवंवाच्यायस्यसचवासोसचतस्या॥अयमर्थः॥यदिहिसिन्मालाइवस्थितारत्ना
दयोभवंतिवेणावश्चभुजाइवदृश्यास्यशोभांपरंतमुक्तातुलसीपुष्पदामनिर्मुजैरंघ्रिनिश्चक्षिपंतमिति॥२४॥

किंच॥आयामतोविस्तरतःस्वमानदेहेनलोकत्रयसंग्रहेण॥विचित्रदिव्याम्बरणांशुकानांकृताश्रियाऽपाश्रितवेषदेहं॥२५॥पुंसां
स्वकामायविविक्तमार्गैरन्यैश्चतांकामदुघांक्षिपद्भ्यां॥प्रदर्शयंतंरुपयानवेद्यु मयूखमिन्नांगुलिचारुपत्रं॥२६॥सुरे
नलोकातिहरस्मितेन परिस्फुरत्कुंडलमंडितेन॥शोभायितेनाधरबिंबवत्या सुनासयोदारकपोलभाग्यं॥२७॥कदंवकिं
जल्कपिशंगवाससास्वलंकृतंमेरुवयोनितंबे॥हरेणाश्चानंतधनेनवत्सश्रीवत्सलक्ष्मेनवलक्ष्मनेन॥२८॥

विविक्तैर्मार्गैःमुद्धैःवेदोक्तैर्मार्गैरन्यैश्चतांपुंसांकामदुघमंक्षिपद्भ्यांपद्मंयदर्शयंतंकिंविद्युन्नमयासमर्थयंतं।नस्वाएवइंदवस्तेषांम
यूखारूपयस्तैर्भिन्नाःसंभिन्नाश्रेंगुलयएवचारूणिपत्राणियस्यतत्॥२६॥लोकातिहरंस्मितंयस्मिन्तेनपरिस्फुरन्त्यांडाऽतएवा
भ्यांमण्डितेन।अधरबिंबदिप्त्याशोभनवदारितेन॥शोभनेननासायुक्तेनतथाचसुचारुकपोलभाग्यंयस्यतांपूजकान्पतिपूजयतेसं
मानयते॥२७॥कदंवकिंजल्कवत्पिशंगंयद्वासस्तेनमेरुनितंबेवलक्षणे॥हरेवत्सश्रीवत्सयुक्तंयद्वक्षस्थलंतस्यैवलक्ष्मनेनव
[illegible]तारेणास्वलंकृतमित्यर्थः॥२८॥

महाचंदनरुद्धरूपकेणानिरूपयितुंविशिनष्टिपराधनिश्रेष्ठानिकेयूरेणामणिप्रवेकेणमध्यमासोद्यपर्यंतानाद्यान्दो
र्दंडाएवसहस्रसंख्यनंताःसाखायस्यचंदनरुद्धोपिकेयूरादिभुल्येःफलपुष्पादिनिर्यन्निशाखोभवति॥अथकंपधानंमूलमधो
नागोयस्ययत्राश्रयंकंवल्मूलंयस्यंवल्मनिश्रयंकिरुधतानरुद्धस्यापिमूलंनयत्कंभुवनात्मकंमेदिपेदं॥अहीन्द्रस्यानं
तस्यजागोःफणोदेहावयवैर्वलिभिर्वीतास्वेष्टिताःस्फुरावल्लशाःस्कंधायस्यावनस्पतेश्चतवल्लशोविरो हेतिश्रुतेः॥सोपिसर्पै
वेष्टितोभवति॥२२॥पेक्षादिपंतमित्यत्रैवपदैरुपेणानिरूपितमपिविशेषणांतरैःपुनर्निरूपयति॥भगवानेवमहीधरस्तंद

पराधकेयूरमणिप्रवेकपर्यंतदोर्दंडसहस्रशाखं॥अथकंमूलंभुवनांघ्रिपेंद्रमहीन्द्रनागोरधिवीतवल्लशं॥२२॥
वराहरोकोभगवन्महीध्रमहींद्रवंधूंसलिलेशपगूढं॥किरीटसाहस्रहिरण्यशृंगमाविर्भविन्कोस्तनरत्नगर्भं॥३०॥निवी
तमाम्नायमधुव्रतश्रीयास्वकीर्तिमय्यावनमालयाहरिं॥सूर्येंदुवाय्वग्न्यगमंत्रिधामभिःपरिक्रमत्साधनिकेदुरासदं॥३१॥

राहरणमोक्षःस्यानंसोपितथाग्रहीन्द्रस्यवंधुःसोपिब्रह्मेंद्रणांवंधुःसलिलेनोपगूढमाहृतंपद्मेनोपिमेनाकादित्तथा॥किरीट
साहस्रमेवहिरण्यशृंगानियस्यसोपिमेवादित्तथा॥यथापर्वतेस्थानेकेचिदात्तमाविर्भवितित्तथाग्राविर्भवस्थंदृश्यमानंको
स्तनरत्नंगर्भेमूर्तिमध्येयस्यतं॥३०॥किंचिवनमालयानिवीतंकंठेलंबिन्याग्रंथ्रआम्नायावेदाएवमधुव्रताःस्तो॥श्रीर्यस्यासंयाहरिमि
तिपर्वतादिरूपंयस्यनरुरिरसावितिज्ञानवानित्यर्थः॥सूर्यादित्रिरग्नमग्रंयस्यत्रयाणांदेवाकुलंचित्तमशक्यमित्यर्थः॥किंचत्रिभुपित्तोकेषु
धामस्थूतियेषांतैःरक्षणार्थंपरिक्रामद्भिःपरितोधावद्भिःसाधनिकैःसुधनसंग्रामसत्तयुंजनैःसुदर्शनादिभिरुरुदूतेदुरासदंदुःप्रापं॥३१॥

यदैवहरिमयस्यत्तर्हिवनदैवनोकविसर्गदृष्टिःसनत्तस्यनाभिसरसिसरोजंस्वसनंव्रनयवायुंवियत्प्राकाशमुवददर्श॥॥३२॥कर्म
दाजनोकसृष्टेःकालनतपरस्यःरजोगुणोयमुक्तःस्वतःप्रजाःसृजतिहृदाइयदेवनाभिसरोजादियंचकमेवविसर्गेविश्वनिसुख
ःवत्तविन्नःस्वकृतवर्मनिनत्तनिवेशितत्तिन्॥३२॥ ॥इतिहृतीयस्कंधेनवमेनयसानुवादेनारायणांत्रजःस्वसौदेकाविवे
सादनूलोकसर्गविकल्पेय॥१॥नमगवन्ज्ञानेनात्मनःकृतार्थनामाविःकुर्वन्नशांस्वशोवन्नाह॥ज्ञातोऽसीतिसुविरात्रकुकालोपा

नयेवनत्राभिरेसःसरोजमात्मानमनःस्वसनंवियच्च॥ददर्शदेवोजगतोविधानानःपरंलोकविसर्गदृष्टिः॥३२॥सकर्मवी
जरजेसोयरक्तःप्रजाःसिसृक्षन्नियदेवदृष्ट्वाग्रस्त्रोविसर्गंभिमुखस्तमोऽमयक्रवर्त्मत्यनिवेशितात्मा॥॥३२॥ ॥इति
श्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेनवमोध्यायः॥९॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ज्ञातोसिमेद्यसुविरात्रनुदेहभाजांनज्ञायतेनभग
वोनगतिस्तवत्वं॥नान्यत्रदस्मिन्भगवन्नविनत्रशुद्धंमायागुणव्यतिकरात्परुरविभासि॥१॥

सनेनत्रथमेनयाज्ञातोसि॥ननुत्रहोदेहभाजामेनदवत्वंतोयःकिंनतूयद्भगवन्तस्वगतिःनत्वंनज्ञायतइतिमनस्त्वमेवज्ञातुंयोर्ह
सत्यत्वात्नान्यत्रअसत्वादित्याहत्वन्नोन्यत्रास्तियदयस्मात्तिष्ठतिनदिशुद्धंसत्यंनभवतिकथमसतःप्रतिपत्तिस्त्वाह॥
यत्तत्तमानाद्गुणव्यतिकरात्वनवद्यंवपुस्तत्वंविभासि॥१॥

ननु तत्त्वमसिस्यादूनजानामियत्नयाऽहंरूपमेतदविद्यात्मकमेवानिर्मोक्षस्तेवतुस्वत्यंतत्याऽहंरूपमिनिःशेषान्यात्मवबोधरसोदयेनविद्यु
स्यादिर्नेवनशेषतःसयानिर्मूलंनमोयस्मात्तूनस्यात्तयदेदूपंत्वंपदयेवस्यात्तेनैवासतोमृषाशकानामनुग्रहायगृहीतमाविद्यकुनांस्वतारशं
तस्यशुद्धसत्वात्मकस्यदेवंबीजंसूक्ष्मंतत्त्वदर्शनार्थंगुणावतारबीजत्वंदर्शयन्नाहनमइति॥शाहेश्वरमस्यविद्धवर्चः॥स्रजादृतपुरुषा
शंस्रजतस्रविकल्पनिर्मेदं॥स्रजए वानंदमात्रंएवंभूतयद्भगवतःस्वरूपंतत्तुतोरूपात्परंभिन्नंनयस्मात्किंतुरूपमेवतत्तत्र

रूपंयदेतदवबोधरसोदयेनशश्वद्विकल्पतमसःसदनुग्रहाय॥स्रष्टादृष्टानमवतारशतैकबीजंयन्नाभिपद्मभवनाद
दृमाविरासं॥२॥नातःपरंपरमयद्भवतःस्वरूपमानंदमात्रमविकल्पमविद्धवर्चः॥यस्यामिविश्वसृजमेकमविश्वमात्म
नूःभूतेन्द्रियात्मकमदस्तउपाश्रितोस्मि॥१॥नमोरविंदनयनंमंगलमंगलायध्यानेनमोदर्शितनंतउपासकानांनमसेनमोभग
वतेऽनुविधमनुग्रहायतोनाहतोनरकृतान्निरसत्वसंभैः॥४॥

नःकारणात्तूनेतवस्रदःइदंरूपमुपाश्रितोस्मियोग्यत्वादयोत्तरंएकंउपासेयुष्मत्स्वायतःविश्वसृजंस्रतएवस्रविश्वंविश्वस्मादन्य
तूत्किंचभूतेंद्रियात्मकंभूतानामिंद्रियाणांयात्मानंकारणमित्यर्थः॥३॥ननेवमयिसोयाधिकमेतदर्थीनांमेवोत्पद्यांकाहानद्वैतमेवेदंहेयु
वनमंगलयतःतेत्वमानोस्माकमुपासकानांमंगलायध्यानेदर्शितंनस्वयरूपंवर्त्मानिनिवेशितंचित्तानामस्माकंत्वयासोपाधिकंदर्शनंयुक्तमि
तिभावः॥स्रतरूपंनमोनुविधमनुवृत्याकरवामतर्हिकिमितिकेचिन्मानाद्रियंतेतवाहयोनाहतोनरनिरसत्वसंभैरनीश्वरकृतक्लेशनि
रा
४॥

राम ३१

आदरेणतुत्वांमजंतःकृतार्थाइत्याहुःयेत्विनिरूढनिर्वेदःसएवह्यतःतेननानंप्रापितंनायेविनायत्वासियेत्वत्कथाःश्रवणमन्यादरेण
कुर्वंतिनेषांदुःखदिनित्यंप्रकाशइत्यर्थः॥४॥ततःकिमतआहुःनावदितिद्वाभ्यांद्वौविघ्नौसंभवतोविघ्नेशोकःपुनश्चयःहृतनःपरिभ
वःतथाविधुतोनोमनःछाप्युनःकथंचित्त्वापेक्षमेत्यसदाग्रहःग्रंथीसूनंभवेन्मयशोकादेःकारणंनयद्भगवतिनाभ्येत्तत्त्वत्पादा

येतुत्वदीयचरणांबुजकोशगंधंनिघ्नंतिकर्णविवरैःश्रुतिवातनीतंनात्मन्यहृतनयनाःपरयायतेषांनायेविनाघहृदयं
बुरुहात्स्वयुंसःय॥नावद्भयंद्विषणतोहसुरुक्तिमित्तंशोकःस्यहृषरिभवोविधुनोतिमोहः॥नावन्ममेत्यसदवग्रहएषदेहं
तं.यावन्नरोनुशयमंजसयंत्यकालं॥६॥दैवेननेहुनभियोनवतःप्रसंगात्सर्वाशुशोपशमनादिसुखेद्रियार्थेःकुर्वंतिकामसुखलेश
लवायदासाःकोनामनिर्वृतमनोकुशलानिशंसेत्॥७॥

श्रमणमावेणनयानिनिर्वृतिःकिंपुनस्त्वत्कथासंसतांनाद्रियंतेनरकाजरत्युरुंयेतुत्वत्कथाश्रवणा
दिविमुखाःसंतःकाम्यकर्मपरास्तेनिमंदाइत्याहदैवेननेहुनधियःपुनतएतयःप्रसंगात्सर्वदुःखनिव
र्हेकांतविदुषांनादिमाद्यैवांशुदुस्त्यजानिस्वकर्मेकरणं॥८॥

अकुलत्वमेव दर्शयति। क्षुत्तृड्द्विधा तव श्च वातपित्तश्लेष्माणस्तैर्द्रुमाः प्रजाः सुदुर्भरेण सुदुःसहेन कामाग्निना अच्युतया रुषा अवि
च्छिन्नक्रोधेन च पीड्यमानाः संपश्यतो मे मनः सीदति॥९॥ न त्वेवं भूतायाः संसृतेरपरमार्थत्वात्किमर्थं विषादः क्रियते तत्राह॥ यावद
ति॥ आत्मन इदं पृथक्त्वं देहादिभावं भगवतस्तव इन्द्रियार्थरूपया यातयात्रनमाधिक्यं यस्य तत्॥ न प्रतिसंक्रमेत नोपरमेत् क्रियाणामर्थ
ः फलं यस्य॥९॥ भवत्वेवमविवेकिनां विवेकितस्तु मुक्ता एवेति किं तेषां भक्त्या कृत्यमतआह अद्भिश्चापृतानि द्यापृतानि च तान्यार्त्तानि क्लिष्टाः

मसौप्रति२

क्षुत्तृड्द्विधातुभिरिमा मुहुरर्द्यमानाः शीतोष्णवातवर्षैरितरेतराच्च॥ कामाग्निनाच्युतरुषा च सुदुर्भरेण संपश्यतो मन उरुक्र
म सीदते मे॥९॥ यावत्पृथक्त्वमिदमात्मन इन्द्रियार्थमायावनं भगवतो जन ईश पश्येत्। तावन्न संसृतिमसौ प्रतिसंक्रमेत व्यर्थापि दुःखनिव
हं वहती क्रियार्था॥९॥ अद्भ्यापृतार्त्तकरणानि शिनिःशयानानामनोरथधियाक्षणभग्ननिद्राः॥ दैवाहतार्थरचनाऋषयोपि दे
व युष्मत्प्रसंगविमुखा इह संसरन्ति॥१०॥ त्वं भावयोगपरिभावितहृत्सरोज आस्से श्रुतेक्षितपथो ननु नाथ पुंसां। यद्यत्क्रियात उरुगाय विभा
वयन्ति तत्तद्वपुः प्रणयसे सदनुग्रहाय॥११॥

निकरणानीन्द्रियाणि येषां रात्रौ विषयसुखं न वोपि नास्ति यतो निःशयानाः स्वप्नदर्शनेन च क्षणे क्षणे भग्ननिद्राः दैवेनाहताः सर्वतः प्रतिहता अर्थरचना अर्था
र्थोद्यमा येषां ते॥१०॥ तदेवमभक्तानां संसारानिवृत्तिमुक्त्वा भक्तानां तन्निमाह॥ त्वमिति भक्तियोगेन शोधिते हृत्सरोजे आस्से तिष्ठसि श्रुतेन श्रवणेने
क्षितपथो यस्य॥ किंच श्रवणं विनापि त्वद्भक्ता मनसा यद्यत्तव वपुः रूपं छेदयाध्यायंति तत्तत्प्रणयसे प्रकटयसि सतां भक्तानामनुग्रहाय॥११॥

[illegible]

निसर्वज्ञो भक्तवत्सल इत्यादीनि। कर्म्मा विडंबनानि गोवर्द्धनोद्धरणकंसारिरित्यादीनि। असुविगमेऽपि वीवशाः अपि गृणंति उच्चालयंति केवलं शमलं पापं अपावृतं निरस्तावरणं ऋतं ब्रह्म

तत्रगुणावतारकर्माणि दर्शयन्नुपक्रमते॥ यावैरेकः त्रियानक्रयः वक्षात्क्यः पादाः स्कंधाय स्थपत्ये कंचउरवः परोरुः शारवोः पशायामरी याद्रिमन्वादिरुपायस्यतथाभूतः सन्वरुधेतस्मैस्वनाभायनमः॥ किंकृत्वावरुधे॥ आत्मास्वयमेवमूलं महिस्यानंयस्यात्मधामंनित्वाशुणात्रयरूपेणाविनक्त्रयत्रिणत्तमेवारुः॥ शुरुवक्षाग्रिरशश्चस्वयंविद्युद्विद्युतिस्थित्युद्भवत्वलयहेतवोयेवयंएवंत्रिपाद्भूत्वायोवरुधइत्यर्थः॥१६॥ एवंगुणावतारकर्मविडंबनमुक्त्वातस्यैवकालाख्यरूपेणतत्कर्मचदर्शयिनुपाह॥ लोकस्थितिंहिनुन्वंविकर्मनिरतः विरुद्धकर्मनिष्ठः कुशलंहितंस्वात्मीयंत्वदुदितंस्वयंवेसाक्षादुक्तंत्रवदद्यनरूपकमह

यो वाअजस्त्रंत्रिरशश्च विद्युः स्वयंव स्थित्युद्भवप्रलयहेतवआत्ममूलं॥ भूत्वात्रियाद्भवएकउरुपरोरु स्तस्मैनमोभगवतेनुवनद्रुमाय॥१६॥ लोकोविकर्मनिरतःकुशलेप्सयैनः कर्मण्ययंत्वदुदितेनवदद्यनेसे॥ यस्तावदस्यबलवानिहजीविताशां सद्यःक्षिनत्यनिमिषायनमोस्तुतस्मै॥१७॥ यस्माद्बिभेम्यरुमपिहि परार्द्धिस्य मंधासितःसकललोकनमस्कृतं यत्॥ तेपेतपोबहुसवोवरुयत्समान स्तस्मैनमोभगवतेऽधिमखायतुभ्यं॥१८॥ ॥

तत्रोरुक्रमगीतासुपथत्करोषि यदश्नासियज्जुहोषि ददासियत्॥ यत्तपस्यसिकौन्तेय तत्कुरुष्वमदर्पणमिति॥ तस्मिन्नुपमन्त्रप्रदत्त विज्ञायावद्यतेतावदस्यलोकस्यश्चनिमिषायकालायः॥१७॥ आस्तांतावल्लोकस्यकथायस्मात्कालाख्यात्तत्वतः यत्किंपरार्द्धदिस्थापिधिस्थं स्थानंतदारुरोपिविनेशितश्चसत्त्वामेवाद्रुरुत्समानःपाद्मुमिकत्वतपस्तप्तवान्कथंभूतः बहुसवः बहवः सवाः योगावत्तरावाय स्य। बहूनयागानहत्वापिबहूनसंवत्सरान्वातद्वस्तप्तवानित्यर्थः॥ अधिमखायमसाधिष्ठाङ्॥१८॥ ॥

इदानींतत्तत्कालनामविनावतारकर्माणिदर्शयन्नाहनिर्यगादिषुजीवादिषुनावयोनिषुस्वेच्छयात्वीकृतमूर्तिः सन्स्वकृतसेतोर्धर्ममर्यादा यायानेष्टयदिनेवस्कृतः स्वानंदानुभवेनैवनिरस्तविषयसुखेप्रियःस्वनएवपुरुषोत्तमः॥ तत्तदुपाधिकर्मसंस्पर्शेनदुष्कृतंनात्मसुखायस्माः कीरततोरुमद्भरादविशोत्तमः॥ अतोस्मितोकेवेदचत्रधिनःकुरुषोत्तमइति॥२॥ इदानींदृश्यमानमेवमूर्तिविशेषणमाह॥ योविद्यायेतिद्वाभ्यांदशार्द्धैः पंचदशत्रयोयस्याः तयाश्रवियानिद्रयाहेतुभूतयाश्रवनिमूतोपियोनिद्रयाहेतुभूतयाश्रवनिमूतोपियोनिद्रासुखंचारुः॥ तस्मैनेनमइत्युत्तरेणान्वयः॥ जठरीकृताउदरेणविलापित्यलोकयात्रालोकस्थितिर्येन॥ अहिरेवकशिपुः॥ शय्यातस्याःस्पर्शोनि

नित्यंजगत्स्थितिविद्युधादिषुजीवयोनि स्वात्मैवकृतात्मकृतसेतुपरीप्सयायः॥ रेमेनिरस्तरतिरप्यवरुद्धदेहस्तस्मैनमोभगवतेपुरुषोत्तमाय॥१९॥ योविद्रायानुपरुतोपिशीदद्भवत्या निद्रासुखारुजठरीकृतलोकयात्रः॥ अंतर्जलेहिकशिपुस्पर्शनिरूढां श्रीमोमिलिनिजनस्यसुखंविवृण्वन्॥२०॥ यन्नाभिपद्मभवनादरुमासमीड्यलोकत्रयोपकरणोयदनुग्रहेण॥ तस्यैनमस्तउदरस्थभवायपोग निद्रावसानविकसन्नलिनेक्षणाय॥२१॥ ॥

कृतोअजात्मांनिद्रांश्रीमानाशूमीनांमालाविद्यांतेयस्मिन्नंतर्जलेनिद्राणस्यविवेकिनोजनस्यनिद्रासुखमीदृगितिविवृण्वन्पदर्शयन्नुपरुतेत्यर्थः॥ अंतएवांतर्जलादिविशेषणानिद्वापूर्वकल्पेआत्मस्यजनस्यविश्रामसुखंविवृण्वन्स्मोरयन्॥ तदानुपरोपकरणायस्यसयदः स्मपिदुःखंसोऽयमितिद्योतनार्थंविशेषणानि॥२०॥ किंचयस्यनाभिपद्ममेवभवनंतस्मात्लोकत्रयमुपकरणंयस्मायद्वालोकत्रयस्यस्थित्यादि द्वारेणोयदनुग्रहेण [illegible] तस्यैनमस्तउदरस्थभवायपोगनिद्रावसान [illegible] नलिनवीक्षणंयस्य॥२१॥ ॥

एवंस्तुत्वांयतेसोयंमितिवदुक्तेः॥यत्तयेनसत्त्वेनज्ञानेनज्ञानैश्वर्येणावमऽयतेसुखंयेतिविश्वं।दृश्यंपज्ञामनुस्यशातात्योजयतु॥य
वारुंसक्षुंक्षमोऽविश्वामिः यतःपेणातपियोऽसौअरुंवपणातः।नचान्यःस्वार्थनोयोस्ति॥यतःसएवसमस्तजगतांसुरुत्॥यतोसौए
कोलुप्यूतआत्माअंतर्यमी॥२२॥आत्मशक्त्यारमयासरुयंयत्कर्मकिरिष्यतिस्वविक्रमंविलोरेवविक्रमःपन्नावोयस्मिन्नतदिदंविश्वंतदाश्रया
सृजतोपिमेवेतःसएवयुंजीतत्प्रवर्तयतु।कामंशक्तितत्रुतंशमलंवयेषम्यादियापंयथाविजेह्यांत्यक्षामि॥२३॥अंतःसिसतोयस्य

सोऽयंसमस्तजगतांसुरुदेकआत्मा सत्त्वेनयन्मऽयतेनगवान्नगेन॥तेनेवमेऽशमनुस्यशाताद्यथाहं॥सक्षामिपूर्ववदि
दंपणातपियोसौ॥२२॥एवंपन्नवरदोरमयात्मशक्त्या यद्यत्करिष्यतिगृहीतगुणावतारः॥तस्मिंस्वविक्रममिदंसृजतोपिवे
तः॥युंजीतकर्मशमलंवयथाविजह्यां॥२३॥नाभीऋदादिरुसतोऽन्तसिस्थस्यपुंसो विज्ञानशक्तिरुमासमंनंतशक्तेः॥रूपं
विविक्तमिदमस्यविरुवतोमे मारीरिषीष्टनिगमस्यगिरांविसर्गः॥२४॥सोसावदत्रकरुणोभगवान्विरुद्ध प्रेमस्मितेननयनांबुरुहं
विजृंभन॥उत्थायविश्वविजयायचनोविषादं माध्वागिरापनयतात्पुरुषः पुराणः॥२५॥
नाभीऋदादिरुसंविज्ञानेशक्तिर्यस्यमरुत्तत्वात्मकस्यवित्तस्यतदमिमानीश्रस्यरूपमिदंविश्वंविस्तारयंतीमेनिगमस्यवयवभूता
नांगिरांविसर्गउद्भाणांमारीरिषीष्ट॥रुलान्तंवसवयवसमितिन्यायेनमालुप्यतामित्यर्थः॥२४॥विरुद्धरूपमाणस्मितेनविजृंभन
यन्विश्वस्यविजयायउद्भयचकारादस्मदनुग्रहायचोत्थाय॥२५॥ ॥

राम
३४

इदानींतत्तत्कालविलीनावतारकर्माणिदर्शयन्नाहनिर्यगादिषुजीवादिषुजीवयोनिषुस्वेरुयात्मीकृतमूर्तिःसनस्वकृतसेतोधर्ममर्यादायापाने
रुयरिरोनुतःस्मनंदानुभवेनेवनिरस्तविषयसुखोप्यः॥अतएवपुरुषोत्तमः॥तत्तदुपाधिकस्मरिंस्यशनिःतदुक्तंगीतासु॥यस्मात्क्षरमतीतो
होहमक्षरादपिचोत्तमः॥अतोस्मिलोकेवेदेचप्रथितःपुरुषोत्तमइति॥२॥इदानींडश्यमानामेवमूर्तिंपणमति॥योविश्वयेतिद्वाभ्यांदशार्द्धैः प
वर्गद्वयेयस्मात्तयाश्रविश्वयानिद्रारेतुभूतयाश्रतयाश्रनिरस्तोपियोनिद्रारेतुभूतयाश्रवनिरस्तोपियोनिद्रासुवारुतस्यैनेनमऽत्युरू
णान्वयः॥जठरीकृताउदरेप्रविलापित्यलोकयात्रालोदस्थितिर्येन॥अहिरेवकशिपुः॥शय्यातस्याःस्यशनिरूलोयस्यास्तांनिद्रांनीमानामूमीनी

निर्यक्षुमनुष्यविबुधादिषुजीवयोनि.स्वात्मेरुयात्मकृतसेतुपरीप्सयायः॥रेमेनिरस्तरतिरप्यवरुद्धदेहस्तस्मैनमोभगवतेपुरुषोत्तमाय॥२॥
योविश्वयाद्यपरुतोपिदशार्द्धसंख्यानिद्रासुवारुजठरीकृतलोकयात्रः॥अंतर्जलेफणिपतेरुयशनिरूलांनीमोर्मिमालिनिजनस्यसुखं
विरुवन्न॥२०॥यन्नाभिपद्मभवनादरुमासमीड्यलोकत्रयोपकरणोयदनुग्रहेण॥तस्मैनमस्तउदरस्थनयायोगं निद्रावसानविकस
न्नलिनेक्षणायं॥२१॥
मालाविधंतेयस्मिन्नंतर्जले॥निद्रायास्याविवेकिनोजनस्यनिद्रासुखमीडितिविरुवन्नुपदर्शयन्नुपरुसन्नित्यर्थः॥अतएवांतर्जलादिवि
शेषणानियद्यपूर्वकल्पेश्रांतस्यजनस्यविश्रामसुखंविरुवन्स्मोरयन्॥तदानुपरोपकारायस्वयंदुःसरुमेपिदुःखंसोढ्वमितिद्योतनार्थंविशे
षणानि॥२०॥किंचयस्यनाभिपद्ममेवभवनंतस्यात्॥लोकत्रयमुपकरोतियस्याश्चलोकत्रयस्यसृष्टादिकारोपकरोतीतितथाताहशोरुयदनु
ग्रहोसंउदरेस्थितस्यभवःसंसारस्यपंचोयस्ययोगनिद्रावसानेकिंचित्तन्नलिनवदीक्षणंयस्य॥२१॥ ॥

एवंस्तुत्वाप्रार्थयतेसोयंमितिचतुर्भिः॥यत्तत्येनसत्वेनज्ञानेनभगवानेश्वर्येणचमह्यतेसुखंयेतिविश्वंदृशंप्रशासनुस्पशतात्तत्योजयतु॥यथादृशुः
पुंसोमम्विश्वमिः यतःप्रेणतर्षियोऽसौअक्रुंवपुणातःनवान्यःप्रार्थतीयेत्ति॥यतःसएवसमस्तजगतांसुरुनू॥यतोसौएकोलुसूतआत्माश्रतयोमी॥
रश्॥आत्मनश्चशरीरमयासहयथाकर्मकरिष्यतिसविक्रमंविक्लोरेवविक्रमःपुत्रावायस्मिन्नतदिदंविश्वं॥तदाज्ञयासज्जतोपिमेवेनःसएवयुं
जीतप्रवर्तयतु॥कामशिक्षितंतदूतंशमलंचवैषम्यादिपापंयथाविज्ञेह्यात्यक्षामि॥२३॥श्रेभ्रासिसतोयस्यनाभीकृदादिरासंविज्ञानेशक्ति

सोऽयंसमस्तजगतांसुरुदेकआत्मा, सत्त्वेनयन्मृड्यतेभगवान्भगनातेनवमेदृशमनुस्पशताद्यथाहं॥सुस्तामिपूर्ववदिदंप्रणत
प्रियोसौ॥२२॥एवंप्रपन्नवरदोरमयात्मशक्त्या यत्कुरियतिरहीतगुणावतारः॥तस्मिंश्चविक्रममिदंसृजतोपिचेतः॥युंजीतकर्म
यामलंचयथाविजह्यां॥२३॥नाभीकृदादिरुसतोऽभियस्ययुंसो, विज्ञानशक्तिरुमासमनंतशक्तेः॥रूपंविचित्रमिदमस्यविदुः
एवंतोमे, मारीरिषीष्टनिगमस्यगिरांविसर्गः॥२४॥सोसावदभ्रकरुणोभगवान्विवृद्ध, प्रेमस्मितेननयनांबुरुहंविजृंभन्॥उत्थाय
विश्वविजयायचनोविषादं, माध्वागिरापनयतात्तुरुपंपुराणः॥२५॥ ॥

यस्यमरुत्तनात्मकस्यचित्तस्यतदभिमानीश्रस्यरूपमिदंविश्वंवित्तारयतोमेनिगमस्यावयवभूतानांगिरांविसाडिडारणांमारीरिषीष्टारुत्ता
नंवत्सवत्सलमितिन्यायेनमालुधतामित्यर्थः॥२४॥विबुद्धप्रमाणस्मितेनविजृंभयन्विश्वस्यविजयायउद्भ्यवकारात्स्मदनुग्रहायवोक्त्वा
या॥२५

स्वस्यसंन्नवोयस्मान्नूतंतपःशरीरं॥विद्याउपासनासमाधिरैकाग्र्यं, तैर्निशाम्यदृश्यायथाशक्तिस्कृत्वाब्रांतवद्विरराम॥२६॥आत्म
नोलोकसंस्थानविज्ञानेयरिखिद्यतोवक्त्रा॥॥स्निपेतमालक्ष्यतेमाहेनिदृयोरन्वयः॥तेनपत्नयोदृकेनाविषस्यचेतसं॥२७॥कस्मलं
मोहं॥इवेतिसमस्तमोहासमनंदर्शयति॥२८॥हेवेदगर्भनंतजंविधादृक्तमालस्यमागाः॥तेनैवमेदृशमनुस्यशताद्दित्यादिय

श्रीमैत्रेयउवाच॥ ॥स्वसंन्नवंनिशाम्यैवं, नयोविद्यासमाधिभिः॥यावन्मनोवचस्कृत्वा, विरराम सखिन्नवत्॥२६॥अथा
स्निपेतमन्वीक्ष्य, उक्तवान्मधुसूदनः॥विषस्यचेतसंक्लेशं, कल्पयंतिकरांजसा॥२७॥लोकसंस्थानविज्ञाना, त्मनःपरिखि
द्यतः॥तमाहगाधयावाचा, कस्मलंशमयन्निव॥२८॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥भोवेदगर्भगांतर्जंसमुद्यमभावकृतत्म
यापादितंस्वयंयन्मांपर्यतेनवान्॥२९॥नूयस्त्वंतपआतिष्ठ, विद्यांवैवमदाश्रयां॥तान्यांमंतर्हृदिस्मन्, लोका
नूर्ध्वस्यथोदृतान्॥३०॥ततःआत्मनिलोकेवै, न्मनियुक्तःसमाहितः॥द्रष्टासिमांततंवस्मन्, मयिलोकास्त्वमात्मनः॥३१॥
यदानुसर्वभूतेषु, दारुस्वग्निमिवस्थितं॥पश्यंतिनिर्वृतात्मानो, जुष्टंतद्विश्वमायया॥३२॥यदर्हिरेतमात्मानं, नूतेंद्रियगु
णाशयैः॥स्वरूपेणमयोपेतं, पश्यन्स्वाराज्यमश्नुते॥३३॥ ॥

प्रार्थयतेतदर्थंपूर्वमेवसंपादितं॥२९॥नहिकथमहंनानामीत्यतआहभूयइति॥३०॥मन्निर्युक्तसमाहितश्चसन्॥आत्मनिस्वस्मिन्लोके
वमात्मतंत्रेप्यस्थितंद्रष्टारंद्रक्ष्यसि॥आत्मनोजीवावास्त्र॥३१॥सर्वत्रमद्दर्शनेमोहोभवतिवत्सतरेत्याहःयदर्हीतिनिर्वृतिवक्षीतयश्चेत्॥३२॥तदायमिथ्याज्ञाननिदृत्तौसुखन
रत्याहायदेति॥भूतादिर्विरहितंआत्मानंजीवंशुद्धत्वपादयतिस्वरूपेणस्वस्मात्भूतेनमयातत्वदर्थेनइत्यंभूतंपश्यन्स्वराज्यंमोक्षमाप्नोति॥३३॥ ॥

यतः वर्षीयान् वृद्धतरः श्रेष्ठ्याधिकोऽस्मीत्यर्थः ॥२८॥ श्रेष्ठ्यनुग्रहेणाह ॥ अविदिति नित्यवृद्धिः ॥ यद्यतस्तेऽमनोमयोनिर्वर्हणं ॥२५॥ यद्यस्मान्मूलैरिन्द्रियैर्गृहीः
सत्त्वादिनिरात्मनाहंकारेणावायुकृतंमन्यसे ॥३६॥ हृद्यंतत्वनालेनमार्गेणायुष्कलस्यमूलमधिष्ठानंसलिलेविविन्वतोमयिविविः
कित्साथांत्रवितथमस्याश्रयेणावरुध्यतेनतोऽन्यनास्तीतिसंदेहेसतिआत्मास्वरूपेमयाचवक्तिरंतरोदृष्टिः ॥३७॥ श्रेयंतरेऽवल
नवकर्थकृतवानसि ॥ मत्कथैवाभ्युदयःतेनाकितं ॥ सएषवधानावःमयिमनोनिवेशेसत्ज्ञानमुपस्थोदृदर्शनं ॥ मनूक्तिः ॥

नानाकर्मविताने न प्रजावृद्धीःसिसृक्षया ॥ त्मात्मावशीदत्यस्मिन्मूलेवर्षीयान्मदनुग्रहः ॥३४॥ अधिमाद्यंनवश्रोत्रिपायीयंस्त्वं
स्त्रोएणाः ॥ यन्मनोमयिनिर्वर्हं प्रजाःसंसृतोपिते ॥३५॥ ज्ञातोऽहंभवतात्वद्य दुर्विज्ञेयोऽपिदेहिनां ॥ यन्मांत्वमन्यसेयुक्तं मू
तेंद्रियगुणात्मनिः ॥३६॥ हृद्यंमद्विविक्तित्साया मात्मामेदर्शितोवहिः ॥ नालेनसलिलेमूलं युष्कलस्यविविन्वतः ॥३७
॥ यच्चकर्थगमस्तोत्रं मत्कथाभ्युदयाकितं ॥ यद्वातथसितेनिष्ठा सएषमदनुग्रहः ॥३८॥ प्रीतोऽहमस्कृतऽनेन लोकानां
विजयेरुया ॥ यदस्तोषीगुणामयं निर्गुणंमानुवर्णयिन् ॥३९॥ यएतेत्रयुमान्नित्यं सूत्वास्तोत्रेमांभजेत् ॥ तस्यासु
संसृतीदेयं सर्वकामवरेश्वरः ॥४०॥ मूतेनेतपसायज्ञेदानेनयोगसमाधिना ॥ राद्धंनिश्रेयसंयत्तो मत्प्रीतिस्तद्विमत्तं ॥४॥

तत्र

तत्रोनिष्ठावेतियत्पएषसुवेधिमदनुग्रहं ॥३८॥ एगुणमयत्वेनपत्तीयमानमयिनिर्गुणमेवानुवर्णयिन् ॥३९॥ तवप्रीतइतिकिंवक्तव्यमित्याह ॥ राम ३५
यइति ॥४०॥ नवमत्प्रीतेरधिकंकिंविदस्तीत्याह ॥ मूतेनादिनिराद्धंसिद्धंयन्निःश्रेयसंफलंतन्मत्प्रीतिरेवेतितत्वविदोमतं ॥४१॥ ॥

अत्रहेतुमाहाग्रहमिति ॥ आत्मनांहंकारोपाधीनांजीवात्मा ॥ अतःप्रेमसांअतिप्रियाणां ॥ मयिमध्येप्रेष्ठःप्रियतमःसन्निरवद्यःयत्
तेयदर्थं ॥४२॥ अतस्त्वंकृतार्थएवतथापिमत्प्रियार्थंसृष्टिंकुर्वीत्याहसवेति ॥ आत्मात्वंइदंवैलोकंयामयानुसरंतेताःप्रजाश्चसृजकेन
आत्मनेवाम्यनिरपेक्षेणा ॥ तत्रज्ञापकापेक्षान्नावमाह ॥ सर्ववेदमयेनेति ॥ आत्माअहंयोनिःकारणंयस्येतिज्ञानक्रियाशक्त्यातिशय

अहमात्मात्मनांधातःप्रेष्ठःसन्श्रेयसामपि ॥ अतोमयिरतिंकुर्यादेहादिर्यत्कृतेप्रियः ॥४२॥ सर्ववेदमयेनेद मात्मनात्मा
त्मयोनिना ॥ प्रजाःसृजयथापूर्वं याश्चमय्यनुशेरते ॥४३॥ ॥ मैत्रेयउवाच ॥ तस्मात्वंजगतांकृत्स्नं प्रधानपुरुषेश्वरः ॥
ब्रह्मेदंस्वेनरूपेण कंजनाभस्तिरोदधे ॥४४॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेपंचदशोऽध्यायेविदुरमैत्रेयसंवादेन
वमोध्यायः ॥२॥ ॥ विदुरउवाच ॥ ब्रह्मन्कथंभगवतिब्रह्मलोकपितामहः ॥ प्रजाःससर्जकतिधादेहिकीमानसीर्विभुः ॥ ॥ येचमे
भगवन्पृष्टास्त्वयर्षयोविदुरितम ॥ तान्वेदस्वाद्युपूर्वेण किंविनःसर्वसंशयान् ॥२॥ सूतउवाच ॥

सूचयतियथापूर्वमितितत्रवाक्यान्याहसोपस्त्रीत्युक्तं ॥ मयानुशेरतइतिस्त्रियोनामत्रिगुणशक्तिमात्रमेवकर्तव्यमित्यनायासत्वमुक्तं ॥
४३॥ इदंसद्ब्रह्मब्रह्मैवकार्यवपुर्नानःश्रीनारायणरूपेणातिशेदधेऽदृश्यान्नवत् ॥४४॥ ॥ तृतीयेनवमः ॥ ॥ दशमेकालसंपन्न प
तिवर्तेतजडःपुराकृतादिविभागेन सर्गस्तूदशधोच्यते ॥ मैत्रेयावदस्वनासयस्वेतिवा ॥२॥ ॥

सचोदितःषार्थितःरुदिस्थानेशतरुनतुतेषश्रास्तेनविस्मृताइत्यर्थः॥२॥आत्मनश्रीनारायणेआत्मानंसनश्रावेश्य॥४॥अप्तसंस्तूतेउक्ता यदधिष्ठायस्थितःकर्त्तरिक्तः॥तत्वयंअनश्रविलोकंकर्तुं॥पद्मंतनश्रतेनपलयकालेनकर्तवीर्येणयस्तेनवापुनांकंपितंन्यपादि त्युत्तरणान्वयः॥५॥विरुरुंविज्ञानंवलंचयस्यन्यपान्सर्वंपीतवान्॥६॥पुष्करंपद्मं॥पाकूलीनान्त्रीन्लोकान्कल्पितान्सिसृक्षया

॥ ॥एवंसंचोदितस्तेन क्षत्त्रा कौषारवेमुनिः॥प्रीतःप्रत्याहतान्प्रश्नान् रुदिस्थानयन्नादि॥३॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥विरिं. ञ्चोपितयाचक्रे दिव्यंवर्षशतंतपः॥आत्मन्यात्मानमावेश्य यदाहुनागवानजः॥४॥तद्विलोकाबुसंस्तोतुंपुनांयदधिष्ठितं ॥॥पद्मंनाश्रमतत्कालं कृतवीर्येणकंपितम्॥५॥तपसाचेधमानेन विद्ययाचात्मसंस्थया॥विरुरुविज्ञानवलोन्यपाद्ध युंसहांनसा॥६॥तद्विलोकावियद्धापि पुष्करंयदधिष्ठितः॥अनेनलोकान्पूर्वादीनान्कल्पितान्सीत्यविन्तयन्॥७॥यद्मकोशंत

दाविश्य नगवल्लमचोदितः एकंयत्नादीकुरुधा त्रिधात्मानंयद्विसप्तधा॥८॥

भिः॥७॥नगवतास्वयंकरणीयकर्मणीचोदितोनियुक्तःसन्ततायपद्मकोशंपविश्यतमेत्रिधालोकत्रयरूपेणाद्यंश्चितविवन्नाज एकेनकर्मनलमुकूलेनकर्त्तालोकत्रयस्यसृष्टित्यसंन्नावनांवारयितुंतस्यविशालमारुदिसप्तधाचतुर्दशलोकरूपेणाऽरुधातात्तो पिवद्रूपकारेणान्नात्मंन्नावयितुंयोग्यंअतोनतेनत्रिलोकीकरणंचित्रमित्यर्थः॥८॥ ॥

त्रिलोकारूपेणाविनागेहेतुमाहएतावान्त्रिलोकीरूपःजावलोकस्यनावनांनागस्थानस्यप्रत्यक्षस्यसंस्थानेदोस्वनाविशेषऽकः॥नुयः रमेहिनोयिजीवेत्यादिशेषादुक्तलोकस्यापिकिंनिमित्यत्यक्षसृष्टिर्नभवति॥तत्राहक्रियस्मात्तस्यनिष्कामस्यधर्म्मस्यविपाकःफलरूपोसौऽ पलक्षणमेतत्तस्यलोकस्यमहःपुनृतिलोकानांतद्वासिनांच॥यैर्लोकस्यकाम्यकर्म्मफलत्वात्तुतिविनाशीनदतः॥महःपुनृतानांऽपासना सतुवितनिष्कामधर्म्मफलत्वात्द्विपरार्द्धपर्यंतंननाशः॥तत्रस्थानांवततःपरंप्रायेणमुक्तिरितिनावः॥२॥कालनेदेनलोकसृष्टिनेदंजू तानेमेवलंजिज्ञासुःपृच्छतियत्कालास्वलक्षणंस्वरूपंयावद्वृत्तीः॥कथंकालःकल्पतेकिंवातस्यसूक्ष्मास्थूलवशूलमितियथावद्वर्ण

एतावान्जीवलोकस्य संस्थानेदःसमाहृतः॥धर्म्मस्यचनिमित्तस्यविपाकःपरमेष्ठ्यसौ॥१॥ ॥विदुरउवाच॥यदाहवक्रुरूपस्य रुरेरद्भुतकर्म्मणः॥कालाख्यंलक्षणंब्रह्मन् यथावर्णयिनःप्रभो॥२॥ ॥मैत्रेयउवाच॥गुणव्यतिकराकारो निर्विशेषः पतिष्ठितः॥पुरुषस्तदुपादानमात्मानंलीलयासृजत्॥३॥ ॥

येत्यर्थः॥२॥तत्रसामान्यतःकालस्यस्वरूपमत्रोच्यते॥उत्तरार्द्धायेतुविशेषतःगुणानांव्यतिकरोमहदादिःपरिणामःतेनैवाक्रिय तेयःसकालइतिशेषः॥वक्ष्यतेचैकादयेएणाव्यतिकरःकालःस्वभावःसूत्रमेवेतिस्वतस्तुविशेषः॥अप्रतिष्ठितःकोप्यपर्यवसित त्रात्मात्मन्यन्यइत्यर्थः॥तदेवदर्शयितुमीश्वरःसृष्ट्यादितेनतेनिमित्तेनसृष्टेनकरोतीत्याह॥पुरुषइतिउपादीयतेनिमित्तत्वेनस्वीक्रि यतइत्युपादानंसकालउपादानंनिमित्तंयस्यसतथोक्तःआत्मानमेवविश्वरूपेणासृजत्स्वव्यतिरेकेणासृज्यस्याभावात्॥एतच्चवस्तूक थनमात्रंकालेननिमित्तेनासृजदित्यनावदेवविवक्षितं॥३॥ ॥

स्वयतिरिक्तस्रष्ट्यभावनदर्शयन्कालस्यसृष्टिनिमित्ततां दर्शयतिविश्वमितिविष्णुमायया संख्यातंसंकलितंउक्तंतन्मात्रंसद्भिर्ब्रह्मादिभिः कालेननिमित्तेनपरिच्छिन्नंपृथक्रूपकाशितं॥अग्रयक्तामूर्तिःस्वरूपंयस्येतिस्वतोनिर्विशेषतादर्शिता॥२॥अग्रेतिस्थितत्वंदर्शयितुंतत्कार्यविश्वपदारुह्यायतिष्ठामाहायथेदानींमास्तेतथाग्रेपूर्वमथासीत्पश्चादपिन्नविष्यति॥एवंसामान्यतःकालेनिरूप्यविशेष

विश्वंवैदुलतन्मात्रं संख्यातंविष्णुमायया॥ईश्वरेणापरिच्छिन्नं कालेनाग्रयक्तमूर्तिना॥२॥यथेदानींतथाग्रेच पश्चादपेतदीदृशं॥३॥कालः ऽण्वणुरथ त्रिविधःप्रतिसंक्रमः॥आद्यस्तुमहतः सर्गो गुणवैषम्यमात्मनः॥४॥द्वितीयस्त्वहमो यत्र ऽण्वज्ञानक्रियोदयः॥भूतसर्गस्तृतीयस्तु तन्मात्रोऽण्वशक्तिमान्॥५॥चतुर्थऐन्द्रियःसर्गो यस्तुज्ञानक्रियात्मकः॥वैकारिकोवैदेसर्गः पंचमोयन्मयंमनः॥षष्ठस्तुनवसःसर्गो यस्त्वबुद्धिरुतःस्मृतः॥षडिमे प्राकृताःसर्गो वैकृतानपिमेशृणु॥रजोन्नाजोन्नगवतो लीलेयंहरिमेधसः॥७॥ ॥ ॥

वतोनिरूपयिष्यन्तन्निमित्तस्यसर्गस्यपूर्वोक्तानेवन्नेदाननुवदति॥सर्गइति॥यस्तुप्राकृतोवैकृतश्चसदसेमः॥२॥तन्निमित्तमेव त्रिविधंप्रलयमाहकालेनैवकैवल्येननित्यःप्रलयःऽण्वणुसंक्रमेणान्यादिनानैमित्तिकः॥ऽण्वणुःस्वकार्येणसङ्घातप्राकृतिकः॥तानेवस र्गान्पंचधासंक्षिपन्नाह्यइत्यादिनायावदध्यायसमाप्तिमनुवर्तोलक्षणंत्वात्मनोहरेःसकाशात्प्रथमंवैषम्यमिति॥४॥अहमःअहंकारस्यलक्षणं॥यत्रेति ऽण्वादयोवक्ष्यमानास्त्रयःसर्गाःतन्मात्राभूतसर्गसूक्ष्मसर्गइत्यर्थः॥ऽण्वशक्तिमान्महाभूतोत्पादकः॥५॥ज्ञानकर्मेन्द्रियात्मकश्चतुर्थः॥६॥ तमसःपंचपर्वामोहोमहामोहस्तामिस्रंअंधतामिस्रं॥वाविद्यायाः॥अष्टबुद्धिजीवानामावरणंविक्षेपश्चतांकरोतीत्यबुद्धिरुक्तःतमस्यमनःशृणुअनु

हर्षेणभ्रोतव्यतामाहायद्विषयामेधसंसारंहरतितस्महरेर्लीलाःयद्वाऽयमितमन्त्रादिसर्गरूपः॥रजोन्नाजइतिवक्ष्यमाणस्यार्थः

मुखमिवपश्यमंकृतोमुख्यसर्गः॥तस्युषांस्थावराणां॥षड्विधत्वमेवाह॥येषुयेविनाफलंतितेवनस्पतयः॥औषधयःफलपा कान्तालतााःआरोहणापेक्षात्वक्सारावीरुधःप्रतानोपेक्षाविरुधःयेषुयेःफलंतितेद्रुमाः॥तेषांसाधारणंलक्षणमाहऽण्वंश्रोतआहारसंचारोयेषांतमःप्रायाअग्रयक्तचेतनाःअतस्तेषांस्थित्यभिमानजानन्तिनान्यत्॥तदध्यंतरवनवल्लिगुल्मवीरुधः॥विशेषिणाःअग्रयवस्थितपरिणामाद्यनेकभेदवन्तः॥८॥तिर्यक्स्रोतसांसर्गआहतिरश्चामितिसचाष्टाविंशतिभेदः॥तिलक्ष्यं

राज्ञमाद्यसर्गस्तु षड्विधस्तस्युषांत्रयः॥वनस्पत्योषधिलता त्वक्सारावीरुधोद्रुमाः॥ऽण्वंश्रोतसस्तमःप्राया अन्तस्पर्शाविशेषिणाः॥८॥तिर्यक्स्रोतसएकोनविंशतिर्विधोमतः॥अविदाभूरितमसश्चाणाद्यावेदिनः॥९॥गोरजोमहिषःऋक्षःशूकरोगवयोरुरुः॥द्विसफाःपशवश्चेमे अविरुग्भ्यश्चसत्तमः॥२०॥खरोऽश्वाश्वतरोगौरःसत्तत्रशुमरीतथा॥एतेचैकसफाःक्षत्तःशृणुपंचनखान्पशून्॥२१॥श्वाशृगालोवृकोव्याघ्रो मार्जारःशशशल्लकौ॥सिंहःकपिगजःकूर्मोगोधाचमकरादयः॥२२॥कंकगृध्रबकश्येनभासभल्लूकबर्हिणाः॥हंससारसचक्राह्वक्रौञ्चादयेःखगाः॥२३॥ ॥

श्रोत्तक्षणं॥अविदातिनान्यत्रश्रोतनादिज्ञानशून्याःभूरितमसःआहारादिमात्रनिष्ठाःक्षुद्राःनैवंभूतमर्थंजानन्तिऽदिग्रहणंवेदिनः दीर्घादिवंधानशून्याः॥तथाचश्रुतिः॥अग्रेतरेयोपशुनामशनायिपासेएवांत्रिविज्ञानंनान्नंजानंतंवदंतिनविज्ञातंपश्यंतिनविदुःस्तनंदत्तोकालोकवितिति॥९॥अष्टाविंशतिभेदानेवाहगवादयऽण्वंताद्विशफाद्विखुरानवः॥२०॥खलादयएकसफाःषदः॥२१॥श्वादयोनखाःपंचनखाद्यादशएवमेतेभूचराःसप्तविंशतिःनकलादयोजलचराः॥कंकाद्यश्चखगाऋक्षभूचरवनेकीकृत्यगृहीतास्तदेवं

॥॥:[illegible]॥ अवाक्स्रोतस्तु नवसः क्षत्तर्लोकविधोऽर्णा॥ रजोधिकाः कर्मपरा दुःखेवसुखमानिनः॥२४॥ वैकृतास्त्रय एवैते देवसर्गश्चसप्तमो विकारिकस्तु यः प्रोक्तः कौमारस्तु नयात्मकः॥२५॥ देवसर्गश्चौष्टविधो विबुधाः पितरोसुराः॥ गन्धर्वाप्सरसः सिद्धा यक्षरक्षांसि चारणाः॥२६॥ भूतप्रेतपिशाचाश्च विद्याधाः किन्नरादयः॥ दशैते विदुराख्याता सर्गास्तिस्रश्च सत्तम॥ अतः परंप्रवक्ष्यामि वंशान्मन्वन्तराणि च॥२७॥ एवं रजश्चतसृष्टा कल्पादिष्वात्मभूर्हरिः॥ सृजत्यमोघसंकल्प आत्मैवात्मानमात्मना॥२८॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेदशमोध्यायः॥१०॥ ॥मैत्रेयउवाच॥ वरः सद्विशेषाणामनेकसंयुतः सदा॥ परमाणुः सविज्ञेयो नृणामैक्यभ्रमोयतः॥॥

तत्रैकादशे कालः परमाणवादिलक्षणोः॥ युगमन्वन्तरादिभ्यः कल्पमानादिवर्णितदेवसामान्यतः कालस्योपलक्षणार्थं तंदर्शयति॥ करंदशविधंनिरूप्योदोमीत्तस्यैवविशेषंनिरूपयितुंतावत्परिकूटंवस्तुलक्षयति॥ कार्य्यस्यविशेषाणांभेदानांयश्चरमोऽन्त्यः यस्यांशोनास्ति॥ अनेकः कार्यावस्थामापन्नः॥ असंयुतः समुदायावस्थांवापन्नः॥ अतएवसदाकार्य्य समुदायावस्थयोरपगमेपिसति॥ स

सूक्ष्मस्तुकास्थूलमाहः॥ सतएवेति॥ यस्यावरमंशः परमाणुस्तस्यैवमतः कार्य्यमात्रस्यस्वरूपावस्थितस्यपरिणामान्तरमापन्नस्ययत्कैवल्यं कांसपरममाहुः॥ एतंतुपरमाणुप्रतियोगित्वात्॥ ननुनानाविशेषवान्परस्परभिन्नश्चसद्वपदार्थः कथमेकंतत्स्यतत्राहुः॥ अविशेषविशेषविवक्षारहितः निरंतरः भेदविवक्षारहितश्चासवोपिषंढः परमाहुर्नित्यर्थः॥ यथासूक्ष्मः स्थूलस्थायंपदार्थः एवंकालोप्यनुमितः॥ वकारान्मध्यमावस्थाग्रहणंसंस्थानंपरमाणावद्यवस्थानस्यशक्तिः व्याप्तियाभगवानितिरूपंशक्तिःखलोयक्तः यक्तुंशक्तोयाप्नोतिपरिछिनत्तिइतितथाविष्णुरित्यादिषुदर्शनात्॥ एतदेवपंचयतिसइत्यादिना॥ सतः प्रपंचस्यपरमाणुतांप

सतएवपदार्थस्य स्वरूपावस्थितस्ययत्॥ कैवल्यंपरममाहुर्नविशेषोनिरंतरः॥२॥ एवंकालोप्यनुमितः सौक्ष्म्येस्थौल्येवसन्न मासंस्थानमुक्त्यागत्यानयक्तोयक्तरुग्विभुः॥३॥ सकालः परमाणुर्वैयोनुक्तेपरमाणुता॥ सतोविशेषमुख्यस्यसकालः परमोमतः॥४॥ अणुर्द्वौपरमाणूस्याद्त्रसरेणुस्त्रयःस्मृतः॥ जालार्करश्मिविगतः खमेवानुपतन्नगात्॥ ॥५॥ ३ ॥

रमांतदवस्थांयोनुक्तेसकालः परमाणुः॥ तस्यैवअविशेषंसाकल्यंयोनुक्तेसपरममहान्॥ अयमर्थः अरुक्षन्तारायक्तस्यइत्यादिनायत्सूर्यपर्यंतंनवक्ष्यते॥ तत्रसूर्योयावतापरमाणुदेशमतिक्रामतितावान्कालः परमाणुः यावतावाद्यादशराद्यात्मकंसंवत्सरंभुवनकोशंअतिक्रामतिसपरममहान्संवत्सरात्मकः कालः तस्यैवाद्यत्वायुगमन्वन्तरादिक्रमेणाद्विपरार्द्धनिर्वर्तितमितिः॥ तथावयंचमैत्रेयसूर्यगत्यैवकालादिविभागंवदंति॥ ४॥ इदानीं अणुकादिलक्षणापूर्वकंमध्यमकालावस्थांकथयति॥ द्वौपरमाण्वश्चाणुकःस्यात्त्रयोऽणवस्तुसरेणुकः सतुच्यत्यक्षइत्याहुः॥ जालार्कैतिगवाक्षेयविशेषंकरश्मिंअदगतः॥ कोसौयोतिसूक्ष्मत्वेनखमेवानुपतन्नगात्॥ ॥५॥

शतंनागाःबुद्धिरूपायस्मिन्सवेधस्तैर्वेधैः।तेनिमेषास्त्रयःक्षणाःस्मृताः॥ताःकाष्ठाःपंचदशैवंलघु॥७॥नाडिकाः षट्सप्तवाषडुरः॥सएवत्रयोदिनस्यरात्रेश्चतुर्थोभागः॥क्षासेषदृङ्मौसप्तसंध्यांशकुक्तन्द्रियं विनंतिज्ञातव्यं॥तत्रायंति यमार्थेविशकः॥त्र्यक्षरुक्तन्द्रेदानींगणयितुमशक्यत्वात्॥८॥नाडिकायउन्मानमाह॥उन्मीयतेअनेनेतिउन्मानंपात्रंषट् पलताम्रविरचितं॥पंचगुंजोमाषःतैश्चतुर्भिश्चतुरंगुलंगुलायामशलाकारूपेणारचितैःकृतमूलकिंजल्केनकिंडेणायावत्

भा॰ह ३२

कालः

त्रसरेणुस्त्रिकंकुंक्रेयःसत्रुटिःस्मृतः॥शतन्नागस्तत्वेधःस्यात्तैस्त्रिभिर्निमेषस्तुलवःस्मृतः॥६॥निमेषस्त्रिलवोज्ञेयश्चा म्नातास्तेत्रयःक्षणाः॥क्षणान्पंचविदुःकाष्ठांलघुतादशपंचच॥७॥लघुनिवेसमाम्नाताद्दशपंचचनाडिका॥तेद्वेः मुक्तःप्रहरःषड्भागःसप्तवाहृणाः॥८॥द्वादशार्द्धपलोमानंचतुर्भिश्चतुरंगुलैः॥स्वर्णमाषैःकृतछिद्रंयावत्त्यस्यजलप्लुतं ॥९॥यामाश्चत्वारश्चत्वारोमर्त्यानामहनीउभे॥पञ्चदशाहानिमुक्तःकलश्चमानद॥१०॥तयोःसमुच्चयोमासःपितृणां तदहर्निशं॥द्वौमासौऋतुःषडयनंदक्षिणंवोत्तरंविदुः॥११॥अयनेचाहनीप्राहुर्वत्सरोद्वादशःस्मृतः॥संवत्सरशतंनृणां परमा युर्निरूपितं॥१२॥ग्रहर्क्षताराचक्रस्यपरमावदिनाजगत्॥संवत्सरावसानेनपर्येत्यनिमिषोविभुः॥१३॥

तत्रस्थपरिमितंजलंप्रविशतितैर्नवप्लुतंनिमग्नंनवतितावान्कालोनाडिका॥अत्रपक्षिद्रयोरात्रिकेशाद्यंनिमज्जेत्तत्स्थत्वेचविलंबेनेतिपल शलाकयोर्नियमः॥९॥ग्रहनीग्रहरात्रे॥१०॥षण्मासाःसायनं॥दिवीत्यस्योत्तरेणायनयोः॥११॥देवानामहोरात्रेप्राङ्मौदेशमासाः॥१२॥अनेनेत्रुटिप्रभृतिकालावयवैरेवसंवत्सरपंचकप्रवर्तनंकथयन्नाकुंचनादिनिमेषकालंचकृतवित्थं

ज्ञानमिषः॥ज्ञानात्मा विष्णुरीश्वरः॥ईक्षणंनाम तत्कालचक्रंतत्रस्थितं॥३॥

राम ३२

संवत्सरादिभेदश्चसौरवार्हस्पत्यसावनचांद्रमासनाक्षत्रमासभेदेनपञ्चधाः केचित्पुनरेवमाहुः॥यदाशुक्रयक्षप्रतिपदिसंक्रांतिर्भवतितदासौ रचांद्रमासयोर्युगपदुपक्रमोभवतिससंवत्सरः॥ततःसौरमानेनवर्षेषट्दिनानिवर्द्धते॥चांद्रमानेनवर्षेषट्दिनानिऊनतानिद्वादशदिनशतंषो डशाब्दमयोरगपश्चाद्वोभवति॥एवंद्वयवधानान्तरस्थेनपंचवर्षाणिगच्छंतिनान्यथाह्यौडुलमासौनवतः॥ततःपुनःषष्ठःसंवत्सरोनवतानि ॥१४॥एवंभूतःकालात्मानित्यमप्रमत्तैःपूजनीयइत्याह॥यइतिसूत्र्यंकार्यमंकुरादिनद्विषयावाजानांशक्तिंकालरूपयास्वशक्त्यावर्द्धयंश्चस

संवत्सरःपरिवत्सरइदावत्सरएवच।अनुवत्सरोवत्सरश्चविदुरेवंप्रभाषते॥१५॥यःसूत्र्यशक्तिंमुरुधोऽङ्कयत्यनूस्वशक्त्यायुंसोब्रम्ह यदिविधावतिचूनमेदः।कालाख्ययागुणमयंक्रतुमिर्विनत्वंस्त्रस्त्रेवनिहरत्नवत्सरपंचकाय॥१५॥ ॥श्रीविदुरउवाच॥यित्वदे वमनुष्याणामायुरभिदंस्मृतं॥परेषांगतिमाचक्ष्वयेस्युःकल्पाद्हिविदः॥१६॥भगवानुवेदकालस्यगतिंभगवतोनघ॥विश्वंविचक्षतेधीरायोग

राद्धेनचक्षुषा॥१७॥

यत्कार्यंनिमुखाकुर्वन्दिविश्वत्रराद्धेधावतिकोसौ।चूनमेदःसहाचूनविशेषस्त्रेजोमंडनरूपासूर्यः किमर्थंधावति॥पुंसःपुरुषस्यअत्रमायत्रमोमोहःतन्निरूपणंये॥आयुरादित्ययेनविधंयाशक्तिंनिवर्त्तयन्नित्यर्थः॥सकालानांतुगुणमयेस्वर्गफलंक्रतुभिर्विस्तारयन्नस्त्रेसंवत्सरपंचकप्रवर्तनंकथयन्कुरुते ति॥१५॥इदंस्वस्वमानेनवर्षशतगणितंआयुर्मानंप्रत्यहंकन्यतेसंख्यतेरकन्यस्त्रेतोकालस्यादाहृतोविदोज्ञानिनः॥१६॥योगराद्धेनयोगसिद्धेन॥॥

॥१७॥ ॥

द्वादशभिर्वर्षसहस्रैरितुल्यरात्र्योकसामर्घोत्थानवत्॥अवधीयतेऽत्यवसानसंध्यावांशश्चतत्सहितं॥१७॥कृतयुगेचत्वारिसहस्राणिसंध्यांशयोश्च॥
त्वारित्वारित्यष्टौशतानिचाएवंत्रेतादिष्वपियोज्यं॥१८॥युगस्यादौसंध्यांशतेसंध्यांशःऽङ्कानिशतानिसंध्यांशयोःतयोरंतरे॥मध्येयुगं॥तस्यविशेषणा
रु॥यत्रेतिगदानंवादिधर्मविशेषोयत्रविधीयतेऽत्यर्थः॥साधारणधर्मस्तुसंध्यांसयोरप्यस्त्येव॥२०॥वतुयान्संपूर्णाःत्रेतादिषुपादेनचेन्निरूपसि।
पादेनयादेनवर्द्धमानेनाधर्मणहेतुना।एतच्चसरूपकथनमात्रंवैराग्यार्थंमनुधर्मसंकोचार्थं॥२१॥त्रिलोक्यावहिर्मरुद्भ्योकयत्रनित्रह्मलोकम

ग्रामैत्रेयउवाच॥॥कृतंत्रेतादियंवत्रनिवर्तेयुगं।दिव्यैर्दशभिर्वर्षैःसावधानतिरूपितं॥२०॥चत्वारित्रीणिद्वेचैककृता
दिमुपयाक्रमं॥संख्यातानिसरुस्राणिद्विगुणानिशतानिच॥१८॥संध्यांशयोरंतरेयःकालःशतसंख्ययोःतेमेवाद्युगंतत्तायत्रध
र्मविधीयते॥२०॥धर्मस्मृतुयान्मनुजान्कृतेसमनुवर्त्तते॥संध्यावांशधर्मेणतेनिपादेनवर्द्धना॥२१॥त्रिलोक्यायुगसाहस्रंवहिरावह्म
लोकदिनं॥तावत्येवनिशातासयन्निमानतिविश्वसकृ॥२२॥निशावसानश्चोराद्यो लोककन्योनुवर्त्तते॥यावद्दिनंभगवतोमनून्भुंजेच
तुर्दश॥२३॥स्वंस्वंकालंमनुर्भुंक्तेसाधिकांश्चैकसप्ततिं॥मन्वन्तरेषुमनवस्तद्वंशाऋषयःसुराः॥भवन्तिचैवयुगपत्तनुसुरेशाश्चानुयेचतान्॥
निशायत्तनुयुगसहस्रमेकंदिनंयत्तस्यांविश्वसकृत्प्रलीयतेतिं॥२२॥तत्रदिनस्थितिमाहनिशावसानइतिसार्द्धेमनुर्विंशंवतुर्दशम
नून्भुंजत्पालयत्यनुवर्त्तयतीत्यर्थः॥२२॥किंविदधिकांयुगानामेकसप्ततिंमनुवंशाःकथंपालकाःकमेणभवंतिसप्तर्षिप्रह्लादयस्तुयुगपत्
समकालमेवभवन्तिसुरेसाःइंद्राःताननुवर्त्तन्तेगन्धर्वाद्यास्तेपि॥२४॥

ऐलोक्यंवर्त्तयतीतिनघा॥२५॥स्वभूतिर्निर्मन्वन्तरावतारैर्मन्वादिभिर्हरिर्भूतैराविःकृतपुरुषकारःसन्विश्वंरक्षति॥२६॥शाखिगतांस्थितिमा
रुपंवनिःक्षत्रमसोमावालेशंप्रतिसंरुद्धःप्रत्याहृतोविक्रमोयेनाग्नुगतमनुष्यविषमशेषंयस्मिन्॥२७॥तदेवस्यष्ठ्यतिःतमेवेतिशुधिका
यत्नइतिकर्मकर्त्तरिप्रयोगः।निरोहिःतानभवतीत्यर्थः।कथंनिर्हृतिःरहितशशोसास्करस्यथानभवतितथा॥२८॥भगवद्भक्तिरूपो

एषदैनंदिनःसर्गोब्राह्मस्त्रैलोक्यवर्त्तनः।नित्यंकृतश्चितदेवानांसंभवोयत्रकर्मभिः॥२५॥मन्वन्तरेषुभगवान्विश्वसत्वंस्वमूर्त्ति
भिः॥मन्वादिभिरिदंविश्वंभवत्युदितपौरुषः॥२६॥तमोमात्रामुपादायप्रतिसंरुद्धविक्रमः॥कालेनानुगतांशेषांस्तान्
ह्लादिनात्यये॥२७॥तमेवान्वयिधायंतेलोकानूरादयस्त्रयः।निशायामनुवृत्तायांनिमुक्तरशिभास्करं॥२८॥त्रिलोक्यांवह्यमा
नायांशक्त्यासंकर्षणात्मना॥यांत्युष्णमरुतोलोकान्यावदाद्योदितोरविः॥२९॥तावच्चित्रभुवनंसद्यःकन्यातैवितसिंधवः॥ध्रुव
यंतुकल्पोपचंडवातेरितोर्मयः॥३०॥अतःसप्तस्विमूसप्तिसंस्थासेनेतासनोहरिः॥योगनिद्रानिमीलाद्याःस्तूयमानोजनार्दनः॥
३१॥

यःसंकर्षणमुखाग्निस्तेनरुद्धाःप्रजाःसप्तजनलोकंयान्ति॥२८॥कल्पान्तेनष्टवितासिंधवःसप्तद्वाऽकृष्टाश्चोर्वयःद्योतेयेषांतेवतेवं
दुर्वातेरितोर्मयश्च॥३०॥जनलोकस्थायेयेषांमरुद्भोगतानामेषांचतैः॥३१॥

भा० टी० ४१

वैराग्यार्थमाह ॥एवंविधैरहोरात्रैर्वर्षशतंसर्वेषांप्राणिनामायुषःपरमधिकांत्रस्यब्रह्मणोयदायुस्तदर्धंयत्परार्द्धंतत्परार्द्धद्वयंयत्परार्द्धंतत्परार्द्धद्वयंतत्परार्द्धद्वयंतत्परार्द्धद्वय

भा०तृ
४२

नवह्वमन्यतनाभ्यनंदन्॥३॥यद्यपिप्रतिकल्पंसनकादिसृष्टिर्नास्तितथापिब्राह्मसर्गत्वादिहोच्यते॥वस्तुतस्तुमुख्यसर्गादएवप्रतिकल्पं
भवंति।सनकादयस्तुब्राह्मकल्पसृष्टाएवानुवर्त्तन्ते॥४॥स्वभूर्ब्रह्मा॥५॥अवध्यातःअवज्ञातःप्रत्याख्यातमनुशासनयैः॥६॥सचासौम

दृष्ट्वापापीयसींसृष्टिं नात्मानंबह्वमन्यत।भगवद्ध्यानपूतेन मनसाऽन्यान्ततोसृजत्॥३॥सनकंचसनंदंच सनातनम
थात्मभूः॥सनत्कुमारंचमुनीन्निःक्रियानूर्द्ध्वरेतसः॥४॥तान्बभाषेस्वभूःपुत्रान् प्रजाःसृजतपुत्रकाः॥तन्नैच्छमोक्षधर्
म्माणो वासुदेवपरायणाः॥५॥सोऽवध्यातःसुरैरेवं प्रत्याख्यातानुसासनैः॥क्रोधंदुर्विषहंजातं नियंतुमुपचक्रमे॥६॥
धियानिगृह्यमानोपि ध्रुवोर्मध्यात्प्रजायते॥सद्योजायततन्मन्युःकुमारोनीललोहितः॥७॥सवैरुरोददेवानां पूर्वजोभ
गवान्भवः॥नामानिकुरुमेधातःस्थानानिचजगद्गुरो॥८॥इतितस्यवचःपाद्मो भगवान्परिपालयन्॥अभ्यधाद्भद्रयावा
चा मारोदीस्तत्करोमिते॥९॥पदरोदीसुरश्रेष्ठ सोद्वेगइवबालकः॥ततस्त्वामभिधास्यंतिनाम्नारुद्रइतिप्रजा॥१०॥हृदिंद्रिया
ण्यसुर्व्योम वायुरग्निर्जलंमही॥सूर्य्यश्चन्द्रस्तपश्चैव स्थानान्यग्रेकृतानिते॥११॥मन्युर्मनुर्महिनसो महांछिवंक्रतुध्वजः॥उ
ग्ररेताभवःकालो वामदेवोधृतव्रतः॥१२॥धीधृतिरुशनोमाच नियुत्सर्पिरिलांबिकाइलावतीसुधादीक्षा रुद्राण्येरुद्रतेस्त्रि
यः॥१३॥गृहाणैतानिनामानि स्थानानिचसंयोषणः॥एभिःसृजप्रजाबह्वीप्रजानामसियत्पतिः॥१४॥ ॥
न्युश्चतन्मन्युः॥७॥८॥९॥बालकइव॥१०॥अग्रेपूर्वमेवमयाकृतानि॥११॥१२॥१३॥सयोषणःसस्त्रीकःएभिःस्थानैर्नामभिश्चयुक्तः॥१४॥

राम
४२

सत्वंबलं॥आकृतिर्नीललोहितता।स्वभावस्तीव्रतातेन॥१५॥रुद्राणांयूथानिदृष्ट्वा॥१६॥१७॥स्रष्टासृक्ष्यति॥१८॥२५॥अधरदच्छदात्अ

इत्यादिष्टःसगुरुणाभगवान्निललोहितः॥सत्वाकृतिस्वाभावेन ससर्जात्मममाःप्रजाः॥१५॥रुद्राणांरुद्रसृष्टानां स
मंताइग्रसतांजगत्॥निशम्यासंख्यशोयूथान् प्रजापतिरशंकत॥१६॥अलंप्रजाभिःसृष्टाभि रीदृशीभिःसुरोत्तम॥
मयासहदहन्तीभि र्दिशश्चक्षुर्भिरुल्बणैः॥१७॥तपआतिष्ठभद्रन्ते सर्वभूतसुखावहं॥तपसैवयथापूर्वं स्रष्टावि
श्वमिदंभवान्॥१८॥तपसोचपरंज्योति र्भगवन्तमधोक्षजं॥सर्वभूतगुहांवास मंजसाविंदतेपुमान्॥१९॥ ॥
श्रीमैत्रेयउवाच॥एवमात्मभुवादिष्टःपरिक्रम्यगिरांपतिं॥वावमित्यमुपामंत्र्य विवेशतपसेवनं॥२०॥अथाभिध्या
यतःसर्गं दशपुत्राःप्रजज्ञिरे॥भगवच्छक्तियुक्तस्य लोकसंतानहेतवः॥२१॥मरीचिरत्र्यंगिरसौ पुलस्त्यःपुलहःक्रतु
ः॥भृगुर्वसिष्ठोदक्षश्च दशमस्तत्रनारदः॥२२॥उत्संगान्नारदोजज्ञे दक्षोगुष्ठात्स्वयंभुवः॥प्राणाद्वसिष्ठःसंजातो भृ
गुस्त्वविकराक्रतुः॥२३॥पुलहोनाभितोजज्ञे पुलस्त्यकर्णयोऋषिः॥अंगिरामुखतोक्ष्णोत्रि मरीचिर्मनसोभवत्॥धर्म्म
स्तनाद्दक्षिणतो यत्रनारायणःस्वयं॥अधर्मपृष्ठतोयस्मान्मृत्युलोकभयंकरः॥२५॥हृदिकामोभ्रुवःक्रोधो लोभश्चाधर
दच्छदात्॥आस्यावाक्सिंधवोमेढ्रोऋतिःपायोरधाश्रयः॥२६॥छायायाकर्दमोयज्ञे देवहूत्यापतिःप्रभुः॥मनसोदेहत
श्चेदं जज्ञेविश्वकृतोजगत्॥२७॥वाचंदुहितरंतस्त्री स्वयंभूर्हरतीमनः॥अकामांचकमेनेत्रःसकामइतिनश्रुतं॥२८॥तम
धर्मेकृतमतिं विलोक्यपितरंसुताः॥मरीचिमुख्यामुनयो विश्रंभात्प्रत्यबोधयत्॥नैतत्पूर्वेकृतंत्वद्य नेकरिष्यंतिचा
परे॥यत्त्वंदुहितरंगच्छे रतिंगृह्यांगजंप्रभुः॥३०॥

धरोक्तात्॥२६॥२७॥देहांतरेणोक्तसर्गाविक्तुंनदेहत्यागेकारणमाह॥वाचमित्यादिना॥२८॥२९॥त्वत्तत्त्वतोयेपूर्वेवृक्षा दयोऽन्येवातैरेत
न्नक्तंनक्तंअंगजंकर्म॥३०॥ ॥तेजीयसांअतितेजस्वीनामपिसुश्लोकंसत्कीर्तिदिनभवतियेषांतेजीयसांकृत्॥३१॥३२॥तत्यंतनुंअ
॥कथंसृक्ष्यामीत्यनिश्चायतः॥सुदुर्वृत्तणाःचतुःसंख्यायुक्तानसुखान्॥समवेतान्॥सुसंगतान्॥३४॥चातुर्होत्रंहोत्रादीनांचतुर्णांकर्म

तेजीयसामपिहोत्तन्नसुश्लोकंजगत्गुरो॥यकृत्तमनुतिष्ठन्वैलोकःक्षेमायकल्पते॥३५॥तस्मैनमोभगवतेयइदंस्वेनरोचिषा
॥आत्मस्थंव्यंजयामास सर्वधर्मोपबृंहितं॥३६॥सइत्थंभूतानःपुत्रान्पुरोदृश्यप्रजापतीन्॥प्रजापतिपतिस्तत्वं तत्याजवीडितस्तदं
॥तांक्षोभजगृहुश्चोरांनीललंयविकुत्तमः॥३७॥कदाचिद्यायतःसर्युवेदाःसांगाश्चतुर्मुखात्॥कथंसृक्ष्याम्यहंलोकान्समवेतान्यथा
पुरा॥३४॥चातुर्होत्रंकर्मतंत्रंउपवेदनयैःसह॥धर्मस्यपादाश्चत्वारस्तथैवाश्रमवृत्तयः॥३५॥ ॥विदुरउवाच॥संवैविश्वसृजामीशो वेदादीन्मुखतोऽसृजत्॥यद्यद्येनासृजद्देवस्तन्मेब्रूहितपोधन॥३६॥ ॥मैत्रेयउवाच॥साध्वृग्यजुःसामाथर्वाख्यान्
वेदान्पूर्वादिभिर्मुखैः॥शस्त्रमिज्यांस्तुतिस्तोमं प्रायश्चित्तंव्यधात्क्रमात्॥३७॥ ॥

॥कर्मतंत्रंयज्ञविस्तारः॥उपवेदैःन्यायैश्चसह॥आश्रमाःतद्वृत्तयश्चाश्रमानुसुखतःसुखेभ्यः॥३८॥चातुर्होत्रंसृष्टिक्रममाह॥शस्त्रंऋष
गीतमंत्रस्तोत्रंहोतुःकर्मेत्यर्थःअध्वर्योःकर्मयजुर्मंत्रस्तुतिस्तोमं॥स्तुतिःसंगीतंस्तोमंतदर्थसूक्तसमुदायंविवृतस्तोमोभवतीत्यादिविवृतिसुत्रा
दुपयोज्यंपायश्चित्तंवाह्यं॥३७॥

राम
४३

उपवेदक्रममाह॥आयुर्वेदमितिआत्मनोमुखैः॥स्थापत्यंविश्वकर्मशास्त्रं॥३८॥३९॥कर्मतंत्रक्रममाह॥सोऽग्निष्टोमादिरग्निष्टोमं
यनंअग्निष्टुत्अग्निस्तोमं॥४०॥विद्येतिशोभनंयत्रज्ञस्येश्वरज्ञानाद्विशुद्धिःपरमामनंतेतिस्मृतेः॥दानमितिदयाभूतानांयप्रदानस्य
फलानार्हन्तिषोडशीमितिवदनात्॥एवंवर्तमानःशौचंदान्यंसत्यमितिपादाःकृतेकृताइतिपद्यमस्कंधस्योक्तेरविरोधः॥४१॥सावित्रं
ऋग्वेदंधनुर्वेदं गांधर्ववेदमात्मनः॥स्थापत्यंचाऽसृजद्वेदं क्रमात्पूर्वादिभिर्मुखैः॥३९॥इतिहासपुराणानि पंचमं
वेदमीश्वरः॥सर्वेभ्यएववक्त्रेभ्यःससृजेसर्वदर्शनः॥३९॥षोडश्युक्थ्यौपूर्ववक्त्रात्पुरीष्याग्निष्टुताववथ॥आप्तोर्यमितिरात्रौ
च वाजपेयंससर्जवै॥४०॥विद्यादानंतपःसत्यं धर्मस्येतियदादिव॥आश्रमांश्चयथासंख्यं ससर्जासद्वृत्तिभिः॥४१॥सा
वित्रंप्राजापत्यंच ज्ञात्वाचार्यवृहन्नथा॥वार्त्तासंचयशालीनशिलोञ्छंइतिवैगृहे॥४२॥वैखानसावालखिल्यौडुंबलाःफेनपावने॥

उञ्छचर्योऽनयनादारभ्यगायत्रीम धीयानस्यविरात्रेःप्राजापत्यंव्रतान्यावरुणःसंवत्सरंब्रह्मसंवेदग्रहणांतं॥वृहन्नैष्ठिकं॥वार्त्ताश्रमिणि
कृषाद्यादिवृत्तिः।संचयोयोजनादिवृत्तिः।शालीनंअयाचितवृत्तिःशिलोञ्छंपतितकणिशकादिवृत्तिः॥एकवस्त्रमार्द्रशुष्यत्पटवस्त्रः
यतिः॥यज्ञाग्निसांकेत्यंहुंकेसप्तमी॥एवंवृत्तिनैदंसतिगृहेस्थितान्नवंतीत्यर्थः॥४२॥वनेस्थिताश्चत्वारः॥तत्रवैखानसाःअकृष्टपच्यवृ
त्तयः॥वालखिल्याःनवेऽन्नेफलेचपूर्वसंचितान्नत्यागिनः॥औडुंबराप्तातुरत्यायोदिशंपश्यमंपश्यन्तितत्रःआहृतेःफलादिनिजीवंतफेनपर्य
वः स्वयंपतितैःफलादिभिःजीवंतःकृतौवकस्याश्रमकर्मप्रधानःब्रह्मादःकर्मोपसननीकृत्यज्ञानप्रधानः[illegible]तिज्ञानाभ्यासनिष्ठःनिःक्रियःप्राप्ततत्व
एतेसर्वेयथोत्तरंश्रेयानवंतीत्यर्थः॥४३॥ ॥

यायादानांपूर्वादिकमेणेत्यनिमारुः॥ आचिक्षिकीतिः आचिक्षिकायामीक्षधर्म्मकामार्थविद्याः नूर्नुवः स्वरितियक्षस्त्रियः समस्ताश्चतुर्थी॥ यद्याद्यश्चलाय
नः इवंयाद्यनयः योक्तायस्मासमस्ताइतियवामरुद्भिरवतुर्थीनाथावक्ष्यतिः॥ नूर्नुवः स्वरितिहनास्त्रियोयाद्यनयस्मासामरुत्सेनांचतुर्थी॥ मारुतवमस्यः
वेवेदयतेमरुद्भिर्नोद्यनयः इदयाकाशात्॥४४॥ स्कन्नः स्कामुतः स्रनुचुष्टुस्रावानिस्रुते॥४५॥ मरुत्कर्मवृत्तशब्दब्रह्मरूपोनवदित्युक्तं॥ नवेदं
र्शयन्वर्णानामुच्यतिमारुःस्वर्शद्भिर्नास्वर्शकादिवर्गपंचकंस्वरः यकारादि॥४६॥ ऽआणांशवसरुवतुर्थी॥ अंतस्थायरलवाः॥ सप्तस्वराः षड्जादयः॥ विहारेण

आचाक्षिकीत्रयीवार्त्ता दण्डनीतिस्तथैववा इवंयाद्यनयस्मासमस्तयोद्यस्मरुद्भवनः॥४७॥ नस्योस्त्रिगासासोमश्योगायत्रीवत्तवोविनोः॥ वि
ष्णुर्मासानूस्कन्नोऽनुष्टुभूजगत्यस्थः प्रजायतेः॥४८॥ मज्जायाः यंक्लिरुत्यन्नावृहतीप्राणोनवत्॥ स्पर्शनस्थानवर्णावः स्वरोदेहऽउदाहृतः॥४९॥ऽ
आणमिदियाण्याकूरंनरवंवरमामनः॥ स्वराः स्वप्नविहारेणनवंतिस्रष्टुजायतेः॥५०॥ शब्दब्रह्मात्मनस्तात्त्रयक्लयक्लात्मनः परः॥ ब्रह्मावाचातिविनोनाना
शक्त्युद्भवहितः॥ ततोयरासुयादायससर्गेयमनोदधे॥५१॥

क्रीड्या॥४७॥ अतएवशब्दनुलात्मब्रह्मणः परमेश्वरोनित्यंयक्लाशनइत्याहुः॥ यक्लावैपरोअव्यक्तः प्रणवः तदात्मनस्तस्यब्रह्मणः परःपरमेश्वरः आत्मा॥ कोटशः राम
ब्रह्मपरिभूर्तिःनत्रायक्लात्मनोब्रह्मरूपोविनोऽवत्रातिः यक्लात्मनोनानाशक्त्युद्भवहितरजादिरूपोवत्रातिः यामूर्विसरूपासनातिहारंतमोनवत्ततोपरांश्चनि ४४
विद्धकामासक्लांतनुंशब्दब्रह्मानुरूपमदास्यावः॥५१॥

नन्तनरयद्रूपोकारमारुः॥ ऋषीणामित्यादिना॥४९॥५०॥ युक्तदक्षतःयथोवितंकुर्वतःअतएवकस्यब्रह्मणःइदंद्विधात्मतामित्याश्चर्यो
क्तायमद्याग्निवक्ष्यते॥ ५१॥५२॥ याद्रीसभ्यमहीयासीत्॥ एवांबभूविरेवृद्धिंपाद्याः॥५३॥ तदेवाहुः॥ सवायंभुवीति॥५४॥ यतःयासां

ऋषीणांभूरिवीर्याणां मरीचिप्रमुखात्मजैः॥ ज्ञात्वात्मतत्त्वंयेनूनं श्रेयस्तायासकौरव॥४९॥ ब्रह्मोऽक्षुतमेतन्मेद्याकृतस्या
पिनित्यदा॥ नस्रेधंतेपजानूनं दैवमत्रविघातकं॥५०॥ एवंयुक्तकृतस्यस्य दैवंवावेत्तितत्तदा॥ कस्यरूपमभूद्वेधा यत्का
यमनिवक्षते॥५१॥ तान्यांरूपविभागाभ्यां मिथुनंसमपद्यत॥ यस्तत्तत्रपुमान्सोभूत् मनुःस्वायंभुवःस्मृतः॥५२॥ स्त्री
यासीत्कृतरूपाख्या महिष्यशतरूपिका॥ तदामिथुनधर्म्मेण उजाह्येधांवभूविरे॥५३॥ सवापिशतरूपायां पंचापत्यान्य
जीजनत्॥ प्रियव्रतोत्तानपादौ तिस्रः कन्याश्चभारत॥५४॥ आकूतिर्देवहूतिश्च प्रसूतिरितिभारत॥ आकूतिंरुचयेप्रादात्क
र्दमायतुमध्यमां॥५५॥ दक्षायादात्प्रसूतिंच यतश्चापूरितंजगत्॥५६॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेद्वादशोध्या
यः॥१३॥ ॥सूतउवाच॥ निशम्यवाचंवदतोमुनेःपुण्यतमांनृप॥ भूयःपप्रच्छकौरव्यो वासुदेवकथादृतः॥१॥ ॥श्रीवि
दुरउवाच॥ सत्रेस्वायंभुवःसम्राट् प्रियःपुत्रस्वयंभुवः॥ प्रतिलभ्यप्रियांपत्नीं किंचकारततोमुने॥२॥

संततिभिः॥५५॥ ॥त्रयोदशेसिसृक्षायां मनोराकस्मिकल्पनं॥ धरामुद्धरतःपुंसः क्रोडदेहाद्विसूदनं॥१॥ स्व
यंभुवसुतःतद्वैशतरूपात्सुतः॥२॥

विश्वकृसेनोरुरिरेवाश्रयोयस्य॥३॥अतस्तस्यवरिष्ठंश्रेयस्यमित्याह॥सुविश्रमोयस्मिन्नतस्यपुंसांश्रमस्यअंजसासुख्यत्वेनश्रयमेवार्थइ
तिःस्तुतःनतुमुक्तदयादारविंदं॥येषांहृदयेष्वस्तितेषांनागवतानांगुणानुश्रवणं॥४॥सरुस्वशीर्ष्णीश्रीरुलस्तस्यचरणांडपत्नीयेन
यस्मिन्श्रीकृतपीत्यायस्वांगेचरणोपसारयतीत्यर्थः॥तमस्यवरुश्रेयस्त्वेनाश्रयत॥पृणीयमानःतेनपवर्त्यमानः॥५॥६॥त्वमेवे

चरिष्ठंतस्यरजर्षेरादियज्ञस्यसत्तमाबुहिमेश्रद्दधानाय विश्वसेनाश्रयोह्यसौ॥३॥अतस्तस्यपुंसांसुविश्रमस्यनस्त्वंजसा
सूरिभिरीडितोर्थः॥तत्रगुणानुश्रवणंमुकुंदपादारविंदं हृदयेषुयेषां॥४॥ ॥श्रीशुकउवाच॥इतिब्रुवाणंविदुरंविनीतंस
रुस्वशीर्ष्णश्रयरेणुजुष्टं॥पधानं॥पुरुहरोमाभगवत्कथायां पृणीयमानोमुनिरभ्यचष्ट॥५॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥यदात्थनार्यार्य
॥ ॥मनुरुवाच॥आदेशेरुंभगवतोवर्तयामीवसूदन॥स्थानंत्विहानुजानीहिप्रजानाममलप्रभो॥४॥यदोकःसर्व
सत्वानांमहीमग्नामहांभसि॥अस्याउद्धरणेयत्तोदेवदेवाविधीयतां॥५॥ ॥मैत्रेयउवाच॥परमेष्ठीत्वयाम्भोत्तथा
सन्नामवक्ष्यगां॥कथमेनांसमुन्नेष्य इतिदध्यौधियाविरां॥६॥सृजतोमेक्षितिर्वारिप्लाव्यमानारसांगता॥अथात्रकिमनु

दत्तयाप्नाशनंश्रेयोजानीहिअत्रस्थानंयमितिप्रजापतिः॥४॥महीचेत्थंतआरुह्ययदोकःस्थानंसामही॥रुदेवाअस्यादेव्याः॥५॥पू
र्वंयानेकृतेविष्णुनरकांडएवोद्भूतानामधोसन्नांअवसन्नांनिमग्नांससृत्रेयोउद्धरिष्यामि॥६॥विन्तामेवारुसृजतःसतः॥वारिभिःअग्निः सं
रसातरद्रीश्वरेणसगोनियुक्तैः॥७॥मेऽनुरूपंयंसएवविदधात्सपादयतुवारुतोकःसूत्रंवरारुः॥८॥ ॥

अपवित्तिःपूजा॥८॥श्वेतआद्येतिशेषः॥सनकादयोनकुर्वन्तिवयंकिमितिकरिष्यामइतिएवंभूतोगतोमत्तरोद्यन्याः॥०॥गांशा
सशाधिपालयेत्यर्थः॥पुरुषंरुरिं॥२॥प्रजापालकस्यतेतुष्टोन्नविद्यति॥३॥यज्ञलिंगाःयज्ञमूर्त्तिः॥अपगतोयेयस्मात्तके
वलंश्रमायेवेत्यर्थः॥यस्मोद्यतआत्मेवस्वयंनादृतःतस्मिन्नतुष्टेस्वार्थस्यैवासिद्धेःसर्वात्मत्वाच्चतस्य॥३॥वर्त्तयेयवर्त्तिष्ये॥अमीवसू

एतावत्यात्मजैर्वीर कार्यहापवित्तिःपुरी॥शक्त्याप्तमन्नैर्गृहेत्त सादरंगतमत्सरैः॥०॥सत्वमस्यामयत्यानि सद्धान्या
त्मनाणुभिः॥उत्पाद्यशासधर्मेण गांयज्ञैःपुरुषंयज॥२॥परंश्रेयोहिभूतानामहं स्वात्मजारूपया॥नभवांस्तेपजान्न
हुं रुषिकेशोलंतुष्यति॥२॥येषांनतुष्टोभगवान् जज्ञलिंगोजनार्दनोतेषांश्रमोह्यपार्थाय यदात्मानादृतःस्वयं॥३
॥ ॥मनुरुवाच॥आदेशेरुंभगवतोवर्तयामीवसूदन॥स्थानंत्विहानुजानीहि प्रजानाममलप्रभो॥४॥यदोकःसर्व
सत्वानां महीमग्नामहांभसि॥अस्याउद्धरणेयत्तोदेवदेवाविधीयतां॥५॥ ॥मैत्रेयउवाच॥परमेष्ठीत्वयाम्भोत्तथा
सन्नामवक्ष्यगां॥कथमेनांसमुन्नेष्य इतिदध्यौधियाविरां॥६॥सृजतोमेक्षितिर्वारिप्लाव्यमानारसांगता॥अथात्रकिमनु

दत्तयापनाशनंश्रेयोजानीहिअत्रस्थानंयमितिप्रजापतिः॥४॥महीचेत्थंतआरुह्ययदोकःस्थानंसामही॥रुदेवाअस्यादेव्याः॥५॥पू
र्वंयानेकृतेविष्णुनरकांडएवोद्भूतानामधोसन्नांअवसन्नांनिमग्नांससृत्रेयोउद्धरिष्यामि॥६॥विन्तामेवारुसृजतःसतः॥वारिभिःअग्निः सं
रसातरद्रीश्वरेणसगोनियुक्तैः॥७॥मेऽनुरूपंयंसएवविदधात्सपादयतुवारुतोकःसूत्रंवरारुः॥८॥ ॥

भा०ह
४६

राम
-४४
४५

स्वस्थः स्वाकाशेस्थितः सन्॥२१॥विचक्षणोऽनेकधा॥२०॥२१॥पूर्वमंगुष्ठाग्रप्रमाणो दृष्टः॥मंडशिलास्थूलपाषाणः तत्समः
॥यज्ञोविष्णुः निजरूपतिरोधानेनमेमनः खेदयन्॥इतिमीमांसमानस्यसतः व्रगर्ज्जअगर्जनूगिरीन्द्रतुल्यः॥२३॥गर्ज्ज

तस्यात्रिबस्यतः स्वस्थः क्षणोनकिल्लनाभत।गतमात्रंपवरुधे तदद्भुतमभून्मरुत्॥२२॥मरीचिपमुखैर्विप्रैः
कुमारैर्मुनिनासरुद्दृष्ट्वातत्तोकरंरूपं तर्कयामासविचधा॥२०॥किमेतत्तोकरंव्याजं सत्त्वंदिवमवस्थितं।अ
होवताश्चर्यमिदं नासायामेविनिःसृतं॥२१॥दृष्टोऽगुष्ठशिरोमात्रः क्षणात् मंडशिलासमः॥आविश्विद्भगवाने
ष यज्ञोमेरवेदयन्मनः॥२२॥इतिमीमांसतस्यखक्षणात्सरुसूतुभिः॥जगवान्यज्ञपुरुषो जगर्ज्जगेन्द्रसंनिभः॥२३॥
उक्षाणंरुषयामास हरिस्तांश्चद्विजोत्तमान्॥स्वाजिंतेनक्रतुभ्रंशः प्रतिस्वनयतांविभुः॥२४॥निशम्यतेचचरितं स्वखे
दक्षपिक्षुमाथामयश्रुकरस्य॥जनस्तपःसत्यनिवासिनस्ते त्रिभिःपवित्रैर्मुनयोऽगृणान्मम॥२५॥तेषांसतांवेदवितान
मूर्त्तिर्वेक्लावधार्यात्मगुणानुवादं॥विनद्यभूयोविबुधोदयाय गजेन्द्रलीलोजगमाविवेश॥२६॥ ॥ राम
४६

नयोजनमाह॥उक्षाणमिति॥२४॥चचरितंतज्ज्ञात्वानुकरणंचनिं॥अनिश्चयेनयःस्वखेदस्तस्यक्षपिक्षुक्षपयिक्षुनाशकंतिइति
पुनरुक्तिःपसिद्धिरित्यापनाथत्रिभिःपवित्रैर्मुनयःसाममंत्रैरस्तुवन्॥२५॥वेदैर्वितन्यतेस्तूयतेमूर्त्तिर्यस्यसः अनएवात्मनोगुणा
ननुवदतातितथातत्तेषांतत्समउज्झारितंवेदमवधार्यज्ञात्वा॥२६॥ ॥

कथंभूतःसन्नाविवेशेत्यपेक्षायामाह॥द्राघ्यांउद्वैःक्षिप्तोवालःयुक्तंयेनाखवरःशाकादावारा॥कठोरःकाठिनःसठास्कंधवालान्खराणिनिवाणि
रोमाणियस्यासान्वकूयस्यखुरैरोहनानिन्नाणियेनासिनदंष्ट्रः॥त्रिणिशुक्लदंष्ट्रःरीक्षानिरीक्षणाम्रेवज्योतिः॥लोकोयस्यनदप्रकाशा
न्नारायणेवेत्॥दनासेशोपनामहीध्रः॥द्विजाःऊचुः॥२७॥कोडापदेशःवालाहुक्षमासयमधरांगोयिपशुरिवव्रोणेनविभिन्नन्॥क्षणेनःस्तोनूनविः

ऊद्विप्रवालःखवरकठोरसटाविधुनन्खररोमसवकूःखुराहतान्भ्रःसिनदंष्ट्रईक्षणोज्योतिर्वनासेलगवान्महीध्रः॥२७॥व्रोणेनयस्याःपदवीवि
भिन्नकोडोपदेशःस्वयमंधरांगः॥करालदंष्ट्योयकरात्दंष्ट्रयामुद्धास्यविप्रान्मृणतेविशत्कं॥२८॥सवज्रकूटांगनिपातवेगविशा
र्णकुक्षिस्तनयन्नुदन्वान्॥उत्स्थद्यदीर्णोभिनुजेरिवार्णमुकोशयेश्वरयाहिमांति॥२९॥खुरैःखुरघ्नैर्दरयन्नुदग्रान्पुरोयदाद्यःउत्थारपारंविप
रुरसायांददर्शगांनवसुषुप्सुरग्र्यांजीवधानीस्वयमग्रधनिः॥३०॥

प्राहडद्वीक्षकंजन्तमाविशान्॥२६॥नदान्तानन्तसमुद्रधनिसुत्रेक्ष्यतेसदयत्वान्समुद्रः॥त्रातरवस्तनयन्शब्दं कुर्वन्कोयंश्वेश्वरमांपाहिमामवेत्थे
वंकोनात्मात्मदृश्यमाह॥डत्स्थाःपुत्थरितादार्ष्टाडर्म्मयएवंनुजास्तैविशिष्टः॥त्रातर्त्विहेतुःवज्रकूटेवज्रमयःयवनःनद्वदंगयद्भगवनःनस्थनियानवे
गेनविशार्णकुक्षिर्यस्यास॥२८॥ततारस्तायांरसातलेगांपृथ्वींददर्शकःत्रिकरुःत्रीणिपरुंषिसवनानामकानिपर्वाणियस्यसयज्ञमूर्त्तिरित्यर्थः॥
किंतुघ्नन्खरूपःआयताग्राःखुरास्तान्सदृशैःखुरैःअपोदरयन्कथंउत्थारपारंउत्थारार्णांपारंभूम्यानामपिपारंव्रजमानंयथानवलितः
द्यविदारयन्कथंभूतांअग्रेपलयेसमयेतत्रास्तभ्रुसुषुप्सुःशिशयिषुःसन्जीवाधीयन्तेयस्यांसद्भूजीवाधारभूतायांस्वयंअग्र्यधनंश्रा

रसायाःसकाशादुत्थितःसन्रुरुचेरसायाःतत्रापिदैत्यंगदयापतंतं सुनाभसंदीपिततीव्रमन्युः
:सन्नगवान्सिंहोगजमिवलीलयाजघान॥३॥गजेंद्रोगजतीक्रीडयाविदारयन्गैरिकपायथारुणगंडतुंडोभवति।यथातस्यरक्तमे

स्वदंशुयोऽहृत्यमहीनिमग्नांसउत्थितःसन्रुरुचेरसायाःतत्रापिदैत्यंगदयापतंतं सुनाभसंदीपिततीव्रमन्युः॥३॥
जघानरुंधानमसह्यविक्रमं सलीलयेन्मृगराडिवांभसि।तदक्तपंकांकितगंडतुंडो यथागजेंद्रोभगवांस्तथाभवत्॥३२॥तमं
ननीलंसितदंतकाग्र्यदंष्ट्रमामुन्क्षियंतंगजलीलयांगो॥यज्ञायवज्ञांजलयोनुवाको विरिंच्यमुख्याउपतस्थुरीशं॥३३॥ ॥
जयजयुरुः॥जितेजितोऽजितयज्ञभावजत्रयीतनुंस्वापरिधुन्वतेनमः॥यदोमगर्त्तेषुनिलिल्युरध्वरास्तस्मैनमःकारणा
शूकरायते॥३४॥ ॥

वपंकःतेनांकितोगंडोतुंडंचयस्यसःजघानेतिपूर्वेणान्वयः॥३२॥यज्ञायस्रुक्तुवाकोवैदिकंसूक्तंतत्सदृशौचकिंपुरुषौ ॥ राम
:॥३३॥नोऽअजितेतेवयाजितंजितमितिसंस्रमेवीशा॥यज्ञैर्नथितेस्रुक्रियतेऽतितथात्रयीवेदमयीनिलिल्युःलीनपायाःकाः ४७
लनंपृथिगुरुरणंतेनस्रुकराय॥३४॥ ॥

यतात्मनांपयंवयंतःस्रुक्वंतिरूयमित्यादिवक्तुभिः॥छंदांसियज्ञांगस्रुक्तंदस्राद्यनुवादेनस्रगवदवयवता
विधीयते॥वर्हिश्चेदीघ्रंनिवर्ह्यावर्हिः॥दृशिवक्षुषिवातुरुहिंरोत्रादिकमवेतुरुष्यं॥३५॥स्रुक्तुरुः तुंडेमुखाग्रेऽवोनासि
कयोः॥इदान्नक्षाणायात्रीवत्सस्यस्रुक्षाणापात्रं॥पाशिन्नेवस्रुक्षाणापात्रंप्रस्थानेऽग्नेनेतिप्रसनमुखात्तवत्तिक्रियवर्व
र्णान्नक्षाणं॥३६॥दीक्षादीक्षाणीयेष्टिरनुजन्मवारंवारमभियक्तिः॥उपसदस्तिस्रुःइष्टयःशिरोधरंग्रीवा॥पायणीयादीक्षान

रूपंतवैतन्नतुरुःक्रतात्मनांऊर्ध्वंनिदेवयदधरात्मकं॥छंदांसियस्यत्वचिवर्हिरोमस्राज्यंदृशित्वंक्रियुवातुरुहिंत्रि॥
२५॥स्रुतुंडआसीत्स्रुवईशनासयोरिडोदरेचमसाःकरंधिषु॥पाशिन्नमास्येग्रसनेग्रहास्तुते यज्ञवर्णांतेनगवन्नमिह
रोत्रं॥३६॥दीक्षामुजन्मोपसदःशिरोधरं त्वपायणीयोदयनंपदंहुः॥जिह्वाप्रवग्यस्तवशीर्षकंक्रतोःसभ्यावसथ्यावि
तयोसवोहिति॥३७॥सोमस्तुरेतःसवनान्यवस्थितिःसंस्थाविभेदास्तवदेवधातवः।सत्राणिसर्वाणिशरीरसंधिस्त्वंसर्वय
रेष्टिःउदयनीयासमाप्तेष्टिःतेएवदंष्ट्रेयस्यप्रवर्ग्योमहावीरःप्रत्युपसदंपूर्वंक्रियते।सभ्योहोमरहितोग्निःआवसथ्योपास
नाग्निःतयोर्हनुदेवौ॥ततस्तवक्रतुरूपस्यशीर्षंशिरःवितयइष्टिकाचयनानिपंक्तयोंसवः॥॥३५॥पाप्तःसवनादीनिअवस्थिति
:आसनंवास्याद्यवस्थावा॥अग्निष्टोमोत्यग्निष्टोमउक्थ्योऽशीवाजपेयोतिरात्रोआप्तोर्यामइतिसप्तसंस्यादिनेदाःत्वग्मांसादिने
दाःत्वग्मांसादिसप्तधातवःसत्राणिद्वादशाहादीनिवक्रुयागसंधानरूपाणिअग्निसोमायज्ञाःससेमःक्रतावःतद्रूपस्त्वंइष्टियजनमनुष्ठ
नंतदेतवंधनंयस्यासः॥३८॥

पूर्वोक्तमेवसपरिकरंकीर्तयन्तः॥पुरा॥मंत्रि॥नमोनमइति॥अखिलमंत्रादिरूपाय॥क्रियात्मनेसामान्यद्वारूपाय।किंचवै
राग्ययुक्तकर्मसाध्यान्मंत्रयुद्धिःमतोनक्रियःततआत्मजयःविद्रयोर्यंतेतअनुज्ञावित्तंसाक्षात्करणंयत्र ज्ञानंतस्मै।एवंभूतज्ञान
उदायगुरवेच॥३२॥रुन्धराभन्धरा॥सपर्वताचनाकुदकान्दिगस्तिनोगजेन्द्रस्यदतातेन॥४०॥त्वयाधृताभूविराजतइत्युक्तंइदं

नमोनमस्तेखिलमंत्रदेवताऽऽद्यायवैक्रियात्मनेवैराग्यनैर्यात्मजयानुज्ञावित्त ज्ञानायविद्यागुरवेनमोनमः॥३२
॥दंष्ट्राग्रकोद्धानगवंस्त्वयाधृता विराजतेन्धरभन्धराधरा॥यथावनान्निःसरतोदताधृता मतंगजेन्द्रस्यसपत्रपक्षिनी॥४०
॥त्रयीमयरूपमिदंवपुःकरं भ्रमंडलेनाथदताधृतेनते॥चकास्तिशृंगोऽयनेनभूयसाकुलाचरेन्द्रस्यथवैवविद्रमः॥४१
॥संस्थापयेनंजगतांसतस्थुषां लोकायपत्नीमसिमातरंयतः॥विधेमचास्यैनमसाहविष्यया यस्यांस्वतेजोऽग्निमिवाहितंदधे॥४२

दानींभ्रमणडलेनत्वद्रूपंविराजतइत्याहुः॥त्रयीति॥अथैत्यर्थातिरोतेऽदंरूपंतेनधृतंयद्भ्रमंडलंतेनचकास्तिशोभतेशृंगेनऽ राम
ऽधृतोयोद्यनस्तेनाभूयसाअतिमहताविद्रुमोविलासः॥४१॥लोकायदासस्थानार्थंतपत्नीजगतांमातरंयतस्त्वंपिताऽसि।ए ४८
वंसतितत्रस्थिताःसंतःत्वयापित्राासहअस्यैमत्रेनमसाविधेमनमनंकरिष्यामः।नमःकारेणपरिचरेमेतिवा॥स्वतेजोधार
णार्थक्रियाशक्तिकामंत्रतोऽग्निमरणंविवक्षुराधानिहितवानसि॥४२॥ ॥

इदंचत्वयाऽनुद्धरंकृतमित्याहुः॥कइति॥हेयज्ञेशवत्वयाकृतंखुवराहदंष्ट्रेणोद्धरणंवदन्तः कःश्रद्दधीतास्मदुपेक्षयेदमध्यवस्येदित्यर्थः॥त्वयि
पुनरसौविस्मयोनवनीयतोविश्वेसर्वेविस्मयाअस्मिन्कृतःयोनवान्नतिविस्मयमूर्त्यद्भुतंइदंविश्वंक्रियाविशेषणवासस्जेसृष्टवान्
॥४३॥विस्मयंदर्शयन्नः प्रार्थयते॥विधुन्वतेति द्वाभ्यांसप्तानांशिरवानिरयैःऽऽदूनाःयेशिवाःभ्रंवुविंदवःनैःसिच्यमानावयंवेविद्वांसःस्याम॥४४॥

कःश्रद्दधीतान्यतमस्तवप्रभोरसंगतायमुवराहविग्रहं॥नविस्मयोसौत्वयिविश्वविस्मयेयोमायया इदंससर्जेतिविस्मयं॥४३॥वि
धुन्वतावेदमयंनिजंवपुर्जनस्तपःसत्यनिवासिनोवयंसताशिरोधूतशिवांबुबिन्दुभिर्विसृज्यमानाभवमाशयाविताः॥४४॥सवैव
तत्रऽऽमतिस्तवैवनेयः मर्म्माण्यारमन्यारभकर्मणाःयेयोगमायागुणयोगमोहितंविश्वंसमस्तंभगवन्विधेहिशं॥४५॥ ॥मेधेयऽऽ
ग्नेरनुयज्यमानस्त्रैधातवीर्निर्वृतवादिभिःसलिलेस्वशुक्राक्षतऽऽपमाऽविताऽवनि॥४६॥सहऽऽभगवानुर्वीविस्फूर्जथुसेनःप्रजाप
तिःरसायाताद्यतोनीतामखुरन्यधोहरिः॥४७॥

तवकर्म्मणांपारंयएवंवेदतेअवलोकयतिज्ञातुमिच्छतीत्यर्थः॥यस्यतवयोगमायायागुणैःसहयोगस्तेनमोहितंअतोविश्वस्यशंमंगलंविधेहि॥य
थात्मानंवित्तेआनंदशक्तिंज्ञावानेजतेयाचलंजगतेनतथातनुंस्वांस्वेनतथाकरोत्यर्थः॥४५॥ऽऽयस्मैयमानःस्तूयमानःस्वखुरक्षतैरनिजंजलंपिधारणशक्त्याधानंदर्शयति
अद्रितारक्षकः॥४६॥४०॥

कथनायानिमायानिमायावतिवरिवाणियस्यश्रवयेनाङ्गस्मार्वोऽशनांकमनीयांङ्घ्रिंयसादतिस्वमनसिसंतुष्यतीत्यर्थः॥४८॥यद्यपिसुरूनास्त्रया
विनम्रार्घनायारत्यङ्गनानिराशार्हिरमंनवात्मनिःतुच्छनिः॥नवनयानाजननस्यैवकृत्यंशंकनीयमित्याङ्गनगवद्भजनयतिरेकेणाप्यन्तरदृष्टिंविनाभ्र

यस्त्वमेनाङ्गरिमेधसोङ्गरेः कथांसुभद्रांकथनीयमायिनः॥श्रृणोतनम्रश्रवयेनवोऽशनाजनार्दनोऽस्यासुङ्घ्रिंयसादति॥४९॥तस्मिः
युसन्नेसकलाशिषांप्रभौकिंदुर्लभंवाञ्जिरलंवात्मनिः॥अनन्यदृश्यानुजनांगुहाशयःस्वयंविधत्तेस्वगतिंयरःपरः॥४९॥को
नामलोकेपुरुषार्थसारवित्पुराकथानांनवमंयासुधां॥आपीयकर्णाञ्जलिभिर्भवापहान्होविरज्येतविनानरेतरं॥५०॥ ॥
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेश्रीकरूपानुवर्तनेत्रयोदशोध्यायः॥१३॥ ॥शुकउवाच॥निशम्यकौशारविनो
पवर्णितांहरेःकथांकारणशूकरात्मनः॥पुनस्सपप्रच्छतमुद्यतांजलिर्नवांतिहासोविदुरोधृतव्रतः॥१॥ ॥विदुरउवाच॥तेनैव
तुमुनिश्रेष्ठहरिर्यज्ञस्तिनो॥प्रादिदेतोहिरण्याक्षोहतनरत्यनुशुश्रुम॥२॥तस्यवोद्वरतःक्षोणीस्वदंष्ट्राग्रेणलीलया॥दैत्यराजस्यचब्रह्मन्कस्माद्धेतोरसूनमधः॥३॥

तांस्वपदप्राप्तिस्वयमेवविदेगुहाशयत्वादहैतुकिंलक्षिजानन्॥४९॥अतःकोनामपुराकथानांपूर्वेवृत्तानांमधेकथंविदापायविरज्ये रास
तविरमेत्तानरेतरंयशुविना॥५०॥ ॥तृतीयेत्रयोदशः॥ ॥वनुद्दशिनिदानंतुतद्धेवक्तुमुद्यतो॥संध्यायांकश्यपाद्भर्मसंभवकां ४९
मतोदितेः॥१॥तमेवयेनर्षिमुखादधीतवान्श्रुतंमहापुराणंपितुरन्वयात्मजः॥२॥श्रीसूत॥

साधुत्वेहेतुंयद्यस्मात्त्वंहरेरवतारकथांपृच्छसीति॥मृत्योःपाशंविनाशयतिमोचयतीतितथा॥४॥तदेवदर्शयतियथा
कथयाउत्तानपदःपुत्रोध्रुवः॥मुनिनामारदेनाग्रेकएव॥यदाध्रुवायसुनंदादित्रिविमानमानीतंतदास्यदेहत्यागोयेचित्तः
स्यादितिमत्वामृत्यावासन्नेपिदेहंनतत्याज॥किंतुसोपानइवतत्स्यमूर्ध्वंपदंदत्वाविमानमारुह्यविक्लुयदमारुहः॥वक्ष्यतिहि

मैत्रेयउवाच॥ ॥साधुवीरत्वयापृष्टंभवतारकथांहरेः॥यत्त्वंपृच्छसिमर्त्यानांमृत्युपाशविनाशनीं॥४॥ययोत्तान
पदःपुत्रोमुनिनामतथार्भकः॥मृत्योःकृत्वेवमूर्ध्वंहि मारुरोहहरेःपदं॥५॥अथात्रइतिहासोयंश्रुतोमेवर्णितोपु
रा॥ब्रह्मणा॥देवदेवेनदेवानामनुपृष्टेनतां॥६॥दितिर्दाक्षायणीक्षत्तर्मारीचंकश्यपंपतिं॥अपत्यकामाचक्रमेसंध्या
यांहृच्छयार्दिता॥७॥इष्ट्वाग्निंजिह्वयायज्ञंपुरुषंयज्ञरूपिणं॥निम्लोचत्यर्कआसीनमग्न्यागारेसमाहितं॥८॥ ॥

परीत्याध्वर्यवोविह्वाग्रंकृत्वास्त्रुक्पात्रमेवच॥इध्मंबर्हिःपुरोडाशंविश्रद्भूपंहिरण्मयमिति॥५॥तयोत्संग्रामेहेतुंवक्तुमितिहासं
पुरोतिप्रयेतिहरेरनुपृष्टेनतांदेवानांब्रह्मणावर्णितइतिहासोमयाश्रुतः॥६॥देवयज्ञंप्रस्तावायपशुमहिरण्मयंकश्यपपूत्वेति
पसंगमाह॥दितिरित्यादिनायावदध्वायंसमाप्तिमरीचेःपुत्राहकृयःकोमस्तेनाद्धिता॥अतःसंध्यायामेवकामितवती॥७॥तद
र्थमग्निहोत्रशालायांतत्रापिसमाहितंअग्निर्जिह्वायस्यसयज्ञांयज्ञानांपतिंपुरुषंश्रीविक्लुं॥८॥ ॥

रूपणांवक्त्रनाभिणीमितिवक्ष्यतितत्रएषमामितिद्वाभ्यांकार्ष्ण्यंनत्तरीतिचतुर्भिश्चवक्त्रनाभणीवार्यतेऽनेनेतिपीडयति
विक्रम्यशौर्यमविन्नाय।।रंस्यांकदलीं।।२।।अयुक्तांसद्वनोपुनरुसम्यक्करोतु।।०।।नत्तरिपापवक्त्रमानानांस्त्रीणांआविशते
याप्नोतिपजयापुत्ररूपेणातज्जायानायानवतियदस्यांजायतेपुनरितिश्रुते।।१।।नोस्माकंपितानोस्मान्पृथक्पृथक्अपश्

दितिरुवाच।। ।।एषमात्वत्कृतेविद्वन्कामआत्तशरासनः।।कुनोतिदीनांविक्रम्यरंस्यामिवमतंगजः।।२।।तद्भवान्दह्य
मानायांसपत्नीनांसमृद्धिभिः।।पजावतीनांभद्रंतेमय्यासुक्लीमनुग्रहं।।०।।नत्तयोर्वीरुत्मानांनांलोकानांविशतेयशो
ः।।पतिर्नवद्विधोयासांपजयानुजायते।।१।।पुरापितानोनाभवान्दक्षोदुहितृवत्सलः।।कृणीतवरंवत्सपूर्णयपक्रतन
पृथक्।।२।।सदिदित्वात्मजानांनोनाभवंसंतानभावनः।।त्रयोदशाददत्तासांस्तेशीलामनुपज्ञाः।।३।।अथमेऽरुकल्याणका
मंकंजविलोचनं।।आत्तेपितर्पणांनूमन्नमोद्यं।।रिमहीयसि।।४।।इतितांवीरमारीवःरूपणांवक्त्रनाभिणी।।।।पुत्त्यारुनुनयन्वाचा
पक्ष्मानंगकथमलं।।५।।एषतेरुविधास्यामि।।प्रियंन्नीरुयदिरुसि।।तस्याकामंनकःकुर्यात्सिद्धिस्वेवंकीयतः।।६।।सद्वाः
श्रमानुपादाय।।स्वाश्रमेणाकलत्रवान्।।व्यसनात्विमत्येति।।जलयानेर्यथानविं।।७।। ।।

त्ता।।२।।अयंनावः।।त्रयोदशानामप्यस्माकंत्वयिन्यासोन्येवमस्यावरणात्तवानुचितमिति।।३।।मोद्यंनन्नवतिरिमहीयसित्वाद्दसेम
रुत्तमे।।४।।पक्ष्मानंमेनकश्मलंमोहोयस्यास्तां।।५।।संध्याकालंवंचनायनार्यपिसंसा।।एषइतिपंचभिः।।यतंयस्याःसकाशात्।।६।।
सद्वश्रमानुपादायेतितानप्यन्नादिदानेनकृकुत्तस्तारयन्स्वयंतरतीत्यर्थः।।७।।

आत्मनोदेहस्यार्द्धंकर्मसुद्वयोःसहाधिकारात्।।यरुद्धांनांतांत्वामितिहतीयश्लोकेनसंबन्धः।।स्वधुरंदृष्टादृष्टकर्म्मभारं।विज्वर
ःनिश्चिन्तः।।५।।रुलालिलीलाभिजयेमेतिसन्नाय्यस्यांक्रियाणिपायेणोत्तलतोनसर्वतीतिभावः।।६।।तांश्चनेकोपकारकद्वीत्वोका
र्त्स्यनश्रुकर्हुपत्युपकारैःत्वत्सदृशीनविद्मुनपनवःनसमर्थाः।।येचान्येगुणाःध्रुवःगुणप्रियाःनेपिनसमर्थाःसंपूर्णानाप्नुयु
र्वादशाब्दजन्मांतरेरपिनपनवइत्युक्तं।।२०।।यद्यपित्वदनुकरणमशक्यं।पजात्यैयुक्तोत्यत्येनातिवोचंतिननिंदंति।।पति

यामाकुरात्मनोरुश्रेयस्कामस्यमानिनिःप्यस्यांस्वधुरमधास्यत्युमांश्चरतिविज्वरः।।१८।।यामाश्रित्येन्द्रियारातीन्दुर्जय
यानितरांश्चमेः।।वयंजयेमहेलानिदस्यूनदुर्गपतिर्यथा।।१९।।नवयंपनवस्तांत्वामनुकर्तुंरुत्सहे।।अथायुष्मावाकात्यैनि
श्चेत्वान्येगुणाःध्रुवः।।२०।।अथापिकामंमेनंतेपजात्यैकरवाणयते।।यथामांनातिवोचंतिगुरुन्नृपतिपालय।।।।।।एषाघोर
तमावेलाघोराणांघोरदर्शना।।वरंतियस्यांभूतानिभूतेशोनुचराणिरुः।।२२।।एतस्यांसंधिसंध्यायांभगवान्भूतभावनः।।परीतोभूतपार्षद्भिर्वृषेणाहतिभूतराट्।।२३।।श्मशानेष्वक्रीडनिलधूलिधूम्रविकीर्णविद्योतजटाकलापः।।नसोवगु
ह्यामलरुक्मदेहोदेवस्त्रिभिःपश्यतिदेवरस्ते।।२४।। ।।

पात्मपत्नीत्वस्वा।।२।।निदामगणायंतीनीमयनश्रीरुमनुवर्तयितिएषेतिसप्तभिः।।घोराणांमेषावेलास्वयंवघोरदर्शना।।२२।।भू
तयथाऽऽदिभूतगणोः।।२३।।तत्रितसंमुखमावेदनीयमितिवेत्त।।तत्राह।।श्मशानेषुक्रीनिलःवातंमरुत्तस्मिन्याधूलितयाभू
म्याविकीर्णोविद्धिपूःविद्योतेपुतिमान्जटाकलापोयस्यनसमनावगुढःपार्श्वतःश्यामलरुक्मवद्देहोयस्यसदेवस्त्रिभिःसोमाग्निनेत्रैःपः
पश्यतीत्यस्योत्तरश्लोकत्रयेचतुर्वगःएकस्यजामातरःपरस्परंभ्रातरोयवक्रियंतेअतोममभ्रातुश्चौतवदेवरइतिलज्जार्थमुक्तं।।२४।।

ननुतथापिमरुतोनादरणीयस्यस्वजनस्यवृत्तवत्सदृक्षमेतदेवृत्तंत्वारु।।यस्यस्वजनादिनास्तिसमत्वादीश्वरस्यैश्वर्यमेवारु
।।येनचरणेनापविद्धंनिमल्यिवदूरतस्त्यक्तंतेनचुक्तनोगामजांतन्मयीविभूतिंमरुत्पशादश्याशास्मरु।।वृत्तेस्तमाराध्या।।२५।।अ
निष्किञ्चनत्वात्।।।दसोपिषाववृत्युपरुसानकायोइत्यारुह्यां।।यस्याश्चनवर्त्मविदयाशक्तिमूल्यंश्चाचरितंविचित्रंवः।।तेनुमि
रुवः।।२६।।समीक्षितेअग्निपेतंलोकशिक्षार्थरूपंअविदुषःअविद्वासः।।यद्वानविद्वान्यस्मादितितस्यसर्वज्ञस्येत्यर्थः।।दुर्भगानतारु

नयस्यलोकेस्वजनःपरोवानात्यादृतोनोनकश्चिद्विगर्ह्यः।।वयंत्वनैर्यत्रयाणाय्यविद्वा माशास्मरुजांवृत्तचुक्तनोगां।।२५।।य
स्यानवद्यादरितःमनोपिणी।।गृणान्त्यविद्वापठन्तंविचित्रावः।।निरस्तसाम्यातिशयोपियःस्वयं पिशाववर्त्मिवरुति
:सतां।।२६।।रुसंतियस्याचरितंहिदुर्भगाः स्वात्मारतस्याविदुषःसमीहितं।।येवस्त्रमाल्याभरणानुलेपनैःप्यनोभनस्वा
ममयोपलालितं।।२७।।ब्रह्मादयोयत्कृतसेतुपालायत्कारणंविश्वमिदंमायाया।।आज्ञाकरीतस्यविभूश्चवर्यमरुतोवि
मंतयोपलालितं।।२७।।ब्रह्मादयोयत्कृतसेतुपालायत्कारणंविश्वमिदंमायाया।।आज्ञाकरीतस्यविभूश्चवर्यमरुतोवि
भूत्मश्चरितंविडंवना।।२८।। ।।श्रीमैत्रेयउवाच।।सैवंसंविदितेभर्त्रामनयोन्मथितेन्द्रिय।।जग्राहवासोब्रह्मबंदृष्टीवद

रिति।।अनोजंशुनांनोज्यांशरीरंस्वात्मतयायमेवात्मेतिबुद्ध्या।।२७।।अरोअतकंतस्यचरणामित्यारु।।ब्रह्मादयोयेनरुतानुसे
तून्स्वस्वाधिकारानूपालयंतियःकारणंयस्यायेनकृतमिदंविश्वंमायायवयस्याज्ञाकरीविभूत्मःपरमेश्वरस्यविडंवनंअतकं
मित्यर्थः।।२८।।ब्रह्मारुपकोणएवसंविदितेज्ञापितेपिसतिरुषल्लीववेश्यंच।।२९।। ।।

विकर्म्मणिविरुदिष्टायदेवरूपेश्वरायउपविवेशेतिमैथुनंलक्ष्यते।।३०।।उपस्पृश्यस्नात्वा।।नगःशब्दवाच्यंविरजंज्योति
र्यत्रिनसंज्ञातनंब्रह्मगायत्रीप्राणंवंवाजजाय।।३१।।कर्मविद्येनकर्मदोषेण।।।।३२।।नअवधीत्मारुत्वित्यर्थः।।वधशंकावीज

सविदित्वार्थनार्थायास्तनिवर्धंविकर्म्मणि।।नत्वा दिष्टायरुद्रेसि तथोपविवेशरु।।३०।।अथोपस्पृश्यसलिलंपुण्यं
नायम्यवाग्यतः।।ध्यायजजापविरजं ब्रह्मज्योतिःसनातन।।३१।।दितिस्तुवीडितान् कर्मविद्येनन्नारतउपसंगम्यवि
षर्षभेभोमुख्यन्यन्नावत।।३२।। ।।दितिरुवाच।।नमोन्नगभिमंब्रह्मन् भूतानामग्रतोवधीन्।।रुजःपतिहिन्नतानां
यस्याकरवमेरुसं।।३३।।नमोरुद्रायमरुते देवायोग्रायसीषवे।।शिवायन्यस्तदंडाय धृतदंडायमन्यवे।।३४।।सन
ंप्रसीदतांनामे भगवानुवलिग्रहः।।यावस्याग्रुकंयानां स्त्रीणांदेवःसजीपतिः।।३५।। ।।श्रीमैत्रेयउवाच।।स्वस
र्गस्याशिषंलोक्य माशासानापवेपती।।निरुद्धसंध्यानियमोन्नार्यमारुप्रजापतिः।।३६।। ।।

मारुरुरुरिति।।अरुसंज्ञंरुःअपराधंअकरवंरुतवत्यस्मि।।३३।।रुतन्रुःखंतन्नाशयतीतिरुद्रः।।तस्मै।।उग्रायअनतिरिंद्या
य।।भीरुर्पसकामेलुफलसेचनकत्रेतिकामेलुशिवायावक्त्रतोन्यस्तदंडायरुतेमुधृतदंडायासरुरेमन्यवे।।३४।।नामोन्नगि
नीन्नाउरुरलुप्रोयस्यचाधस्यनिद्यस्यापिसतीपतिरित्यनेनस्त्रीणांस्वभावस्वयमपिवेत्तीतिसूचयति।।३५।।स्वसर्गस्यस्व
स्वंतानस्यआशिषंशुन्न।।लोक्यालोकस्यासंध्यायायोनियमःसनियतोयस्य।।३६।। ।।

तेऽात्मनविन्नस्य॥पायत्याद्यस्तुवित्वात्॥नोक्तिकात्संधारूपात्अपिमन्निर्देशस्यान्यायत्रिचारेण॥अत्रिक्रमेण॥
देवानांरुद्रानुवरा॥॥३७॥एतैश्चतुर्भिरितुभिःरुद्रभिःजाठराधमोयुत्रापसदेहिचंडिकोपने॥३८॥रुन्यमानानांसतां॥३९
॥शान्तपवर्धकूजधरइन्द्रः॥४०॥सुनाभेनोदारोवाजयस्य॥मन्यमकोपितेषित्युक्त्वात्शकितविन्तासतीपार्थयतेस्व

श्रीकश्यपउवाच॥ ॥अपायत्याद्यात्मनस्ते योगान्नोरुक्तिकाउतं॥मन्निर्देशात्तिचारेण॥ देवानांचवरुलनात्
॥३७॥नविद्यात्तत्तवान्नजा वन्नदेजाठराधमो॥लोकान्सपालान्स्त्रीश्चंडी मुजराकंदयिष्यतः॥३८॥पाणि
नांरुन्यमानानां दीनानामकृतागस॥स्त्रीणांनिरुद्यमाणां नोकोपितेषुमकृत्मसु॥३९॥तदाविश्वेश्वरंरुद्रो भगवान्लोकनंदनः॥रुनिष्यत्यवतायसि यथाडीकृतपर्वधकृ॥४०॥ ॥श्रीदितिरुवाच॥वधंन्नभगवत्तासाक्षात्सुनाभोदारवाजुना॥आसामयुत्रयोमह्यं माडुद्वाहाणांत्यजेत्॥४१॥नवब्रह्मदाडदग्धस्य नभूतः
भयदस्यचानारकाशानुरुक्रंति यायायोनिमसोगतेः॥४२॥ ॥कश्यपउवाच॥कृताशोकानुतायेन सद्यपः
त्वमशनात्॥भगवत्पुरुमानाद्वनवेभ्यापिवादरात्॥४२॥पुत्रस्यैवतुपुत्राणां॥नवितकृःसतामतः॥गास्यतियन्न
हाणान्याभूदिति॥४१॥नारकाअपिनुष्यापायायोनिमसोगतोभवितवस्याश्चनानुरुक्रंतिकृपांनकुर्वंति॥४२॥कृतोयोपराधस्ते
नशोकस्तानुतापस्तेनपुन्यवमशनात्॥युक्तायुक्तविचारात्॥भगवतिरुद्रेभक्तेश्रीरुद्रोएतैःपंचभिःकारणैः॥४३॥पुत्रस्यहिर
ण्यकशिपोःपुत्राणामध्येएकसतोमतोभविष्यति॥तमेववरयितिगास्यंतीतिसाहैःपंचभिःसमंसरुसदृशंवा॥४४॥

हीनवर्णोहिमयायोगैर्दंडादिनिरुपायैःशोधयतेतयायस्यशीलंस्वभावंअनुवर्तितुंअनुगंतुंपालयितुंनिर्वैरादिभियोगिरात्मानंभा
वयिष्यंतिशोधयिष्यंति॥४५॥विश्वप्रसादेहेतुःयदात्मकंस्वदरुआत्मशक्तीयस्यानन्ययाभगवानेवसत्यएवब्रह्मतयादृशातास्यते
तोयंरुद्रयंतीति॥४६॥तत्रहेतुःसवाइति॥महात्माअपरिछिन्नदृष्टिर्महानुभावःमहानुभावःमहत्प्रभावःमहतामपिमध्येमहिमाअति
शयेनमहान्॥प्रकृत्यानन्तयाऽनुभावितेशोधितेचित्तेवैकुंठंहरिंनिवेश्यदेहाद्यभिमानंत्यक्ष्यंति॥४७॥महाभागवतत्वमाहाअलं

योगैर्हिमवदुर्वीं भावयिष्यंतिसाधवः॥निर्वैरादिभिरात्मानं यच्छीलमनुवर्तितुं॥४८॥यत्प्रसादादिदं विश्वं प्रसीदति
यदात्मकं॥सत्त्वरुद्भगवान्यस्य तोषतेनन्ययादृशा॥४९॥सवैमहान्भागवतोमहात्मा महानुभावोमहता महिमः॥
प्रकृत्यनन्तयानुविभावितात्मा निवेश्यवैकुंठ मिमंविहास्यति॥५०॥अलंयदःशीलधरोगुणाकरो हरेःपरस्याखिलसत्त्वभावि
नोदुःखितेषु॥अन्यूनशक्तुर्जगतःशोकरुन्निर्दाविकंतायमिवोडुराजः॥५१॥अंतर्बहिश्चामलमब्जनेत्रं स्वरूपेकानुरुद्धदृष्टी
नरूपं॥पौत्रस्तवश्रीललनाललामंद्रक्ष्यस्युरुकंडलमंडिताननं॥५२॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥श्रुत्वाभागवतंपौत्र समादृते
दितिर्नृप॥पुत्रयोश्चवधंरुलात् विदित्वाऽनुतमहामनाः॥५०॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयरुंधेदितिकश्यपसंवा

दंतृतीयोध्यायः॥शीलधरःसुस्वभावःगुणानांधैर्यादीनामाकरोजनमभूमिःपरेषांसमरुद्धरुष्टःपरेषुदुःखितेषुसत्सुनभूतोजातःशत्रुर्यस्य
निदाघेनभवंतापंचंडोयथाहरतिएवंजगतः॥शोकरुन्निविधति॥५१॥अपरिछिन्नदृष्टित्वमाहाअंतरितिस्वपुरुषाणांनिरुद्यायुन
पुनर्गृहीतानिरुद्याणियेनश्रीरवललनासुंदरीवनस्याललामंमंडनंद्रक्ष्यतीति॥५२॥महामतेःसोत्सांरुवित्तेहरिणासहयुद्धनम
रणेपुत्रयोःकीर्तिःसन्नतिश्चभविष्यतीति॥५०॥ ॥तृतीयेनवमोध्यायः॥ ॥

रुत्पन्नैःसुरैरेकः पारुपंचदशेविधिः॥तद्वीजंविपशायादिदेवैरुंरंविलुन्नत्ययोः॥तदेवंदेवानांब्रह्मणाश्रसंवादंवरुसारुपाजा
पत्यंकाश्यपतेजोवीर्यापरेषांतेजोरुंतीतितथाश्रार्थः॥स्वपुत्रान्यांकरिष्यतेयत्सुराणांश्रद्धनंतस्माद्रुकमाला॥तेनगर्भेतिजसारुता
लोकेनिरस्तसूर्यादिप्रकाशे॥रुतौजसःरुतपत्नावाः॥ध्वान्तेनयतिकरंसंकरं॥२॥विरुजानासि॥किंविचालंयस्यियश्रतोवयं॥संवि
न्नाभीताःश्रव्यक्तेश्रुनानं॥नस्रष्टरंवत्मज्ञानपवारोयस्य॥३॥ब्रह्माणंपरमेष्ठिरत्वेनरुक्तवंतःपार्थयंतेदेवदेवेतिसपत्नीः॥लोक

श्रीमैत्रेयउवाच॥ ॥पाजापत्यंतुतत्तेजःपरतेजोरुनंदिति॥दधारवर्षाणिशतंशक्रमानासुराद्धनात्॥१॥लोकेते
नरुत्वालोकालोकपालारुतौजसः॥न्यवेदयन्विश्वसृजेध्वान्तयतिकरंदिशः॥२॥तमेएतद्विज्ञोवेत्थसंवेत्थसंकेतेन.
धानायरुयंनृशं॥नस्यायर्तेभगवतःकालेनास्रष्टरवत्मनः॥३॥देवदेवजगद्धातर्लोकनाथशिखामणे॥परेषामपरेषा
त्वंभूतानामसिभावितः॥४॥नमोविज्ञानवीर्य्यायययेदमुपेयुषे॥रुद्रीमनुणानेदायनमस्तद्यक्तयोनये॥५॥येत्वा

नन्येनभावेनभावयन्त्यात्मभावं॥आत्मनिप्रोतंभुवनंपरसदसदात्मकं॥६॥ ॥

नाथानांशिखामणेभावितस्यनिपायज्ञोऽसिकंनानिपायाःदितेगर्भेविरुतेरितिजानासीत्यर्थः॥४॥विज्ञानंवीर्य्यंयस्यतंयस्याइदं
वृत्रदेरुमुपेयुषेपत्नवनेरुद्रीतोपुराग्नेदःरजोरुणोयेन॥यद्यक्तस्यपंचस्ययोनयेनकारणायनद्यक्तेकेनापिपमाणेनविज्ञा
यतेयस्यैतिवा॥५॥सकामतयापतिरंशांरुःखमलुभवंतोनिष्कामभक्तानरुक्तवंतआरुर्दोभ्योयेत्वात्वाश्रननिष्कामेनभावेनभक्त्या
व्यायंतोश्रात्मनोजीवान्भावयंतीतितथास्मिन्प्रोताःश्रग्रथितानिभुवनानियेनचेतनावेतनरुपंचकारणमित्यर्थः॥तत्रहेतुम

दसदात्मकंकार्यकारणरुपंवरुक्तंतस्मात्परं॥६॥

नित्यंवासरात्रियातिभ्रात्मानमन्येषुतनःसुपक्वयोगाश्रभवएवशेषायुष्मत्प्रसादेयेस्वेषां॥७॥भ्रत्येतुनित्यंकर्म्मकेशिनरुत्याकुर्य्यस्तितान्त्यादाम
न्याश्रायन्नाश्रधीनाःमुख्यायनियंत्रेत्राणारुपायेतिवा॥तथावक्रुतिः॥तस्यवाकुतोनोनीमानिदामानीत्यादि॥८॥तमसाभ्रहोरात्रविभागोभावेनतुद्यानिकर्म्मा
णियेषांश्रायन्नान्श्रायद्भानान्स्यान्॥९॥श्रायत्कारमाकुरुःएवगर्भस्तस्यविशेषणंभ्रूर्विनंनिक्षिप्तंकश्यपोजोवीर्यंदिशस्तिमिरयन्नमोव्याप्नाःकुर्वन्

तेषांसुपक्वयोगानांजितश्वासेन्द्रियात्मनां॥तत्रयुष्मत्प्रसादानांनकुतश्चित्पराभवः॥७॥यस्यवावप्रजाःसर्वागावस्तंत्रेवयंत्रिनाःरु
रंनिवसिमायन्नावस्तेमुख्यायनेनमः॥८॥सत्वविधत्स्वशंनूमन्लोकानांलुप्तकर्म्मणां॥रूपंत्रेदयथाद्यश्रावन्नोर्हसाक्षिनुं॥९॥ए
षदेवदितेर्गर्भःओजःकाश्यपमर्पितं॥दिशश्तिमिरयन्सर्वविद्योतेभ्रिरिवैधसि॥१०॥ ॥मैत्रेयउवाच॥सएरुस्यमहावीर्योभगवान्शद्य
गोवरःपुत्रावक्रमन्यूर्देवान्भ्रीतान्रुविरयाभिरा॥११॥ ॥ब्रह्मलोवाच॥मानसामेसुतायुष्मन्यूर्वजासनकादयः॥चेरुर्विहायसालो
कान्लोकेषुविगतस्पृहाः॥१२॥तएकदासमगवतोवैकुंठस्यमत्तमात्मनः॥ययुर्वैकुंठनिलयंसर्वलोकनमस्कृतं॥१३॥वसंतियत्रपुरुषाःस
र्वेवैकुंठमूर्त्तयः॥येनिमित्तनिमित्तेनधर्म्मेणाराधयन्हरिं॥१४॥ ॥ ॥

॥१०॥दितेरुदरेविनंशात्वत्रुस्यदेवानांयेशत्रविज्ञप्तिवाक्यानिनेतांगोचरोविषयनूनोघत्यन्नावत॥११॥युष्मत्सकाशान्पूर्वजानाः॥१२॥वै
कुंठाख्यंलोकंययुः॥१३॥नवर्षयतिवत्संतान्यादिदादशभिः॥वैकुंठस्यहरेरिवमूर्तियेषांते॥निमित्तंफलनिमित्तंप्रवर्त्तकंयत्मनूनिष्कामेनधर्मे
णेत्यर्थः॥श्राराधयन्हाराधितवंतः॥१४॥

शाद्गोवरःवेदानेकवेद्यः॥विरजसत्वंमूर्त्तिविरज्यत्वाद्बोधर्म्ममूर्त्तिःस्थानांस्थान्॥५॥तत्रत्यवनविहिनविहायत्रेनिवनुर्निः।सर्वैर्यत्नुयुक्ताः
युक्तादिसंपत्तेषानै॥२६॥वरिनानिवरिवाणि।नर्द्दुःयुनोःत्नुविकसन्मधुमकरंडःतयुक्तामाधवोवासंतोलताःयद्वात्नुविकसन्मधवःप्र
सरन्मकरंदाःमाधवःमधुकालानाःसुमनसःतासांगन्धेनखंडितविधिनाधार्मेषांनेषिनद्रंधप्रायकमनिलंक्षियंनःतिरस्कुर्वतोगायंति।अनेनत्र
गवत्यार्षदानांनिरतिशयविषयसुखेविस्मगवद्भजनानंदाशक्तिःदर्शिता॥२७॥अन्यत्रनाकोकिलाःवान्यत्रुरुस्वानकः॥अविरमात्रंद्वामात्रंविरमति।

यत्रत्यप्रःपुमानासेःभगवांश्चत्रगोवरःसत्वंविशुद्ध्यविरजंस्वानांनोमडयत्रवृषः॥२४॥यत्रनैश्रेयसंनामवनंकामदुघैर्द्रुमैः।सर्वर्त्तुश्रा
निर्विभाज.कैवल्यमिवमूर्त्तिमत्॥२५॥विमानिकाःसललनाश्चरितानियत्रगायंतिलोकमलक्षयाणिनर्त्तुः॥अनर्त्तुलेनुविकसन्मधुमाध
वानांगंधेनखंडितधियोप्येनिसंक्षियंनःगा२७॥यारावनाल्यत्रनसारसचक्रवाकयात्यूहहंसशुकनिरवर्हिणायः॥कोकिलारोविरमनेऽ
विरमात्रमुद्दे.भगवाधियेहरिकथामिवगायमाने॥२८॥मंदारकुंदकुरवोत्पलचंपकार्णपुन्नागनागवकुलांबुजपारिजाताः॥गंधेचिनेनुलसि

कालरोननस्यायस्मिन्नयःसुमनसोवकुमानयंति॥२९॥

अनेननत्रत्यपक्षिणामपिहरिकथाश्रवणादियरमानंदोदर्शितः॥२९॥मंदारयारिजानोसुरतरुविशेषाः।कुलवल्लितरुवरुक्षःठत्यलंरात्रिविकाशि राम
।अंबुजंदिनविकाशिनागोनागकेशलःएताःसुमनसःपुष्पजातयःसुगंधाश्चतुलसिकालरानरोनाम्नहरिणानुलस्यानंधेऽर्पितेसतियस्मिन्वनेनत्स्या ५४
स्पोवकुमानयंति।अनेननत्रत्यपशुपक्षिणएवनमत्सरितरत्नुक्षेएवंश्रुतवनंयत्रनद्वैकुंठंययुर्विनिर्धूतरजस्कसत्वाः॥२९॥ ॥ ५४.

पुनर्वैकुंठमेवविशनष्टि॥तत्संकुलंयाश्चनवतिकैःहरिपदयोरणांनिपणामः॥तावन्मात्रेनरश्रेन्नकानांविमानैः।नकर्म्मादिप्रा
ध्यवैदूर्यमारकतैःरेमसमयैश्चविमानैः॥कुरुतिकुत्तिदानियासोस्मिनशोनिसुखानियासोनाश्रपि॥कुलेश्रात्मयशा।रजःकाम
उत्तमयाद्यैःपरिकासादिभिःनश्रादधुःनजनयामासुः॥२०॥श्रीःलक्ष्मीःरूपितामनोरुरुतिधारिणीसती।श्रीरुरैःसश्चनिसंः
माजनंकुर्वतीवयस्मिन्लोकेसलक्ष्यते।चरणारविन्दंक्षणायतीनूपुरैराणद्यंतीविमुक्तोदोषश्चैत्यप्रया।यद्वामुक्तेनदोषं
पसारितेनवाकुना।कीदृशेसश्चनिस्फटिकमयानिकुश्चानियस्मिन्।मयोमधोवशोनाथंउपेतसंयुक्तंरेमयस्मियस्याश्रतु

तत्संकुलंरुरिपदानतिमात्रदृष्टैर्वैकुंठ्यमारकतरेममयैर्विमानैः॥येषांरुरुक्षितदाःस्मितशोनिसुरथःकुलात्म
नांनरजश्रादधुरुत्तमयाद्यैः॥२०॥श्रीरुपिणीक्षणायतीचरणारविन्दंलीलांबुजेनरुरिराद्यनिमुक्तदोषा।संलक्ष्यतेःस्फटिककुड्यउपेतरुत्निसंमार्जतीवयदनुग्ररुणोऽन्ययत्नः॥२१॥वापीषुविद्रुमतटास्वमलामृतास्वुपेत्यान्विताःनिज
वनेतुलशीनिरीशंश्रेष्ठ्यंयतीस्वलकमुन्नसमीक्ष्यवक्त्रंसुरूपितंनगवतेत्यमतांगयक्षी॥२२॥ ॥ ॥ ॥

प्ररोश्रीरनुग्रहंकरोत्विनेतदर्थमन्येषांवृक्षादीनांयत्रस्था।अयंभवःयद्यतित्रस्त्रीजानात्येवतथापिस्त्वपिहिकावकिन्नि
तिन्नाःपुरुधापतिंविचिन्वतीलीलांबुजंक्रीडयंतीविनयन्नक्रियांतथालक्ष्यतइति॥२१॥श्रेगरुदेवाः॥यद्यस्मिन्लोकेः
श्रीरेवंश्रमंतश्चमंस्तमेने॥किंकुर्वतीविद्रुमयानितन्नियांअमलाश्चस्वतटेन्याश्चापोयासांतासुवापीषुनिजवनेलक्ष्मीवने
यरिवारिकाभिरचितातुलशीनिःश्रीविष्णुपूजयेतत्रउदकेतिविचितशोभनतोलकयुक्तउत्कृष्टनासिकायुक्तवस्त्रवक्त्रीं
वीक्षनगवताउरुक्षितंदुचितमित्यमन्यत॥श्रेनेनलक्ष्यश्रापिसोभाग्यसुखंनगवद्भुग्रहोवेतिद्योतितं॥२३॥

पुनः कथंभूतं तत्॥ यद्वैकुंठं न व्रजंति ये केचन कथाः शृण्वंति॥ काश्चाः श्रवणमित्यस्य रूपं रवनास्पृशादिक्रियाः तस्याः अनुवादाद
न्यविषयाश्च याः कथाः मतिर्बुद्धिः काः तेषां न व्रजने हेतुः॥ याः कथंभूताः नाम्ना ये नरैः श्रुताः सत्यः तांस्तान् नमश्चरंति पुनः किंभू
ये बुधाः सुनरकेषु क्षिपंति॥ तन्तरवेदे॥ आत्मनः सारः श्रोत्रेण घ्राणेन या निस्ताः॥ २३॥ प्रसंगान्नाशो भवति॥ नोस्मान्निः उत्तो दिनि
रयान्यथितान् नगतिं यमन्नाः पाशाः सतो विरूपेरा राधनेन रुंधंति॥ कीदृशीं नगतिं यत्र यस्यां धर्मसहितं तत्त्वज्ञानं न भवति॥ तत्रुभय

यन्न व्रजंत्यघभिदोरुवनानुवादात् शृण्वंति येन्यविषयाः कुकथामतिघ्नीः॥ यत्युत्तमश्लोकगुणानुवादात् गोनृनिरात्मसारास्तांस्ता
न्नद्धिपंत्यशरणेषु सुतमः सुरुंतां॥ २३॥ यन्न्यथितामपि चनोन्नगतिं प्रपन्नाज्ञानं च तत्त्वविषयं सहधर्ममत्र॥ नाराधनं भगव
तो वितरंत्यमुष्य संमोहितावितनयायवनमायया ते॥ २४॥ यद्व्रजंत्यनिमिषामृषभानुवृत्त्या दूरेयमाश्चुपरिनः स्फुरुणोपसृप्ताः॥
नीयशीलाः॥ नर्तुप्रियः सुयशसः कथनेरागं वैक्लव्यवाष्पकलयापुलकीकृतांगाः॥ २५॥ ॥ ॥

साधकत्वान्तस्याः तेषु स्वनन्नगवतो विस्मृतयामायया संमोहिताः॥ वतोतिरवेदेयदिवं देसंबंधः॥ नकेवलंतएवनव्रजंति किंतुयेन्नग
वदाराधनंमकुर्वंतितेपि॥ तेषांमायामोहितत्वादपि॥ २४॥ पुनः कथंभूता॥ यद्व्रजउपरिस्थितंव्रजंति॥ केत्रनिमिषां देवानांत्रमः राम
न्नुन्मेषोरुरिक्तस्यानुवृत्त्या दूरेयमोयेषां॥ यद्वा दूरीकृतयमनियमाः यद्वा नरे दूरीकृता रुंकाराइत्यर्थः॥ स्फुरुणीपंकरुणादिशीलं ५५
येषांतेकिंवन्नर्तुरेयंतुसुयशः तस्यप्रियः कथनेयोनुरागस्तेनवैक्लव्यं वैवश्यंतेनवाष्पकलानयासरुपुलकीकृतमंगंयेषांय
द्वानउपरीतिव्रजतांविशेषणं॥ निरुंकारत्वादस्मन्नोपियेधिकांस्तेयव्रजंतीत्यर्थः॥ २५॥

५५

तत्तदाश्रपूर्वंविकुंठंश्रयोश्रनंतरमुपेत्यमुनयः परामुक्तरणंमुदमापुः॥ अपूर्ववत्तिरेत्तवः विश्वगुरुणा॥ रुरिणाश्रधिरूढंश्रधि
धिष्ठितंभुवनानामेकमेववंद्यंदिव्यमालोकिकंविविक्तात्तिविदुधाग्र्याणांविमानानितेषांशोविदीप्तियस्मिन्योगमायावले
नेतिश्रेणगयोगप्रभावेनोयेत्यपरमेश्वरेणयोगमायेतिविरुक्तिविलासइतिविस्पष्टं॥ २६॥ तस्मिन्विकुंठेषट्कक्षाः प्राकाररा
णाश्रसज्जमानाः नगवद्दर्शनोत्कंठयातत्तद्दर्शनश्राशक्तिमकुर्वाणाः द्वारपारोदेववपश्यन्नसमानवयोयोयोगरूपी

तस्मिन्मुनेर्विरूढं भुवनेवरं दिव्यंविविक्तविबुधाग्र्यविमानशोभिः॥ आयुः परंमुदमपूर्वमुपेत्ययोगमायाबलेनमु
नयस्तदयोविकुंठं॥ २६॥ तस्मिन्नतीत्यमुनयः षडसज्जमानाः कक्षाः समानवयसावथसप्तमाद्यां॥ देवावदक्षतगृहीतग
दापराद्धा केयूरकुंडलकिरीटविटंकवेषौ॥ २७॥ मत्तद्विरेफवनमालिकयानिवीतौ विन्यस्तयाऽसितचतुष्टयबाहुमध्ये
॥ वक्त्रंनवांबुरुहकिंजल्कमिश्रमंशं रक्तेक्षणेनवमनाग्रनसंदधानौ॥ २८॥ द्वाथतयोर्निविविक्षुर्मितोरुष्ट्वा पूर्वाद्यः
षापुरुद्वज्रकपाटिकापाः॥ सर्वत्रसेविषमयामुनयः स्वदृष्ट्या विश्ववरंत्यविरुताद्गिगता निशंकाः॥ २९॥

तेयदेयाद्यां परार्द्धैः केयूरादिभिः विटंकः सुन्दरोवेषोययोः॥ २७॥ तावेववर्णयितुमाह द्विरेफेत्यादिना॥ मत्तद्विरेफवनमालयातिवी
तौकंठंविन्यस्तयाश्रंसकेतौ॥ श्रसिताः नीलाः चतुष्टयेचतुःसंख्याकाबाहवस्तेषांमध्येविन्यस्तया॥ वक्त्रंवमनाग्रनसंकिंचिदुन्नं
चंदधानौ॥ स्फटिकोज्ज्वलोनिर्गमोश्वासमार्गोनासापुटेनाद्यौ॥ २८॥ एतयोर्मितयोः पश्यतोः तावनादृत्याष्टद्वयाः पूर्वाषट्कार
स्वरवालंकृतवज्रमध्यैः कपाटिकायासुताः यथाविविक्षुस्तथासप्तमायामपिद्वारितेविविक्षुःअपस्तेहेतुःसर्वत्रयेअविरुताअनिवा
रिताःसंचरंति॥ निःशंकत्वेहेतुःअविषमयास्वदृष्टेति॥ २९॥ ॥

वातरशनानूर्ध्वमंथिनः श्रमणा ऋषयः शुक्लया तनुवावतारयितुकामो यया किल सर्वे मुमुक्षवः
कैवल्यमाशासते भगवान् परमऋषिरात्मवतां शरणभूतः शरीरवतामनुकम्पया नाभेर्हर्यग्रिहरण-
कलाविशुद्धया सत्त्वतनुवावतार ॥ २० ॥ तमेव भगवान् हयशिरसमात्मानं लोकाभिरामया
तनुवा महापुरुषो महाराजोपलक्षणार्थया ममैवानुविवेश ॥ २१ ॥ यो वा अयं मम कलेवरो
भगवतो हयशीर्षस्तनुवावतारविशेषो ब्रह्मण एवं प्रणव उद्गीथाख्यो यं वै कवयो निगमेन
तनुमुदगायन्ति ॥ २२ ॥ तस्मा इदं भगवान् हयशीर्षा परमगुरुर्मधुकैटभावभिगतौ रजसा
तमसा च मोहितेन मम च परमामृतमयीं गिरमुदीरयामास ॥ २३ ॥ तं वै ममाधिगत
उपासकोपसर्पणाय स इममात्मानमसुरसमरेष्वनवरतसुरगणानुगमनाय स्वयमेव सर्वयज्ञमयो
यज्ञहयशिरा उपधावति ॥ २४ ॥ तस्य वै भगवत आत्मतन्त्रस्य न खलूपाधयो राजसादय
ईश्वरस्य विकुर्वतो हरेरनुकृतय इवाभासते सत्त्वं ललाम यदशान्तं शान्तेन मिश्रयति ॥ २५ ॥
तस्मै नमो भगवते हयशीर्षाय सत्त्वसंशुद्धिमूर्तये नमः ॥ २६ ॥

वातरशनानूर्ध्वमंथिनः श्रमणा ऋषयः शुक्लया तनुवावतारयितुकामो यया किल सर्वे मुमुक्षवः
कैवल्यमाशासते भगवान् परमऋषिरात्मवतां शरणभूतः शरीरवतामनुकम्पया नाभेर्हर्यग्रिहरण-
कलाविशुद्धया सत्त्वतनुवावतार ॥ २० ॥ तमेव भगवान् हयशिरसमात्मानं लोकाभिरामया
तनुवा महापुरुषो महाराजोपलक्षणार्थया ममैवानुविवेश ॥ २१ ॥ यो वा अयं मम कलेवरो
भगवतो हयशीर्षस्तनुवावतारविशेषो ब्रह्मण एवं प्रणव उद्गीथाख्यो यं वै कवयो निगमेन
तनुमुदगायन्ति ॥ २२ ॥ तस्मा इदं भगवान् हयशीर्षा परमगुरुर्मधुकैटभावभिगतौ रजसा
तमसा च मोहितेन मम च परमामृतमयीं गिरमुदीरयामास ॥ २३ ॥ तं वै ममाधिगत
उपासकोपसर्पणाय स इममात्मानमसुरसमरेष्वनवरतसुरगणानुगमनाय स्वयमेव सर्वयज्ञमयो
यज्ञहयशिरा उपधावति ॥ २४ ॥ तस्य वै भगवत आत्मतन्त्रस्य न खलूपाधयो राजसादय
ईश्वरस्य विकुर्वतो हरेरनुकृतय इवाभासते सत्त्वं ललाम यदशान्तं शान्तेन मिश्रयति ॥ २५ ॥
तस्मै नमो भगवते हयशीर्षाय सत्त्वसंशुद्धिमूर्तये नमः ॥ २६ ॥

ग्रहोश्चपराद्धमस्माभिरित्यनुत्तस्यमानानूपश्रयतु॥अद्योनिश्चवतिश्चउचितोदंडःसएवन्नगक्षिरकारिनात्रन्नवतामपराध
:कश्चित्अतोसौनोश्रावयोरूचियात्॥यःश्रेयमपिसुरकुलनंशीश्वराज्ञातिक्रमरूपंपापंकरेतकिंतुयुष्माकंयःकृपानिमित्तोउता
यःतस्यलेशेननोश्रधोधोमूढयोनीर्व्रजतोरपिन्नगवत्स्मतिर्व्रातकोमोहोनन्नवेत्॥किन्तुमोहोपिस्मतिमेवपुरुतादितिपार्थना॥३६
॥एवंखानांमरुत्खअतिक्रममपराधंतक्षणमेवविबुध्यतस्मियत्रतेरुलास्तदशंययौ॥श्रीर्णांहृद्यःमनोज्ञःवरणोवलयन्निति

रूयादद्योन्निनगवक्षिरकारिदंडो योनौहरेतसुररुलनमयशेषं॥मावोउतापकलयान्नगवत्स्मतिर्वो मोहोन्नवेदिहतु
नोव्रजतोरधोधः॥३६॥एवंतंदेवन्नगवानरविन्दनाभःस्वानांविबुधसदतिक्रममार्यहृद्यः॥तस्मिन्नयौपरमहंसमहं
मुनीन्यमन्वेषणीयचरणोवलयन्सहश्रीः॥३७॥तंत्वागतंपतिहतोपिवंचयुंस्त्रिलोचनाद्विमयंस्वसमाधिनाग्यं
हंसश्रियोव्रजनयोःशिववायुलोलन्॥शुभ्रातपत्रशशिकेसरशीकरांडं॥३८॥ ॥

अयंनावः॥मन्चरणादर्शनपतिघातजंक्रोधंतोदर्शयन्शमपिद्यामीतित्वराव्राजेनयद्यमेवयंयोश्रीसाहित्यंवनिष्कामानामपि
विभूतिभिःपूरयित्वाद्यमापयित्तु॥३७॥तत्रतेदृष्टंदेवमनुवर्तयितिपंचभिः॥तंतुआगतंतेश्रचन्द्रातश्रपश्यन्॥आपंचमादि
देमेवक्रियापदंस्वयुंभिःशीघ्रंपतिहतंश्रानीतंश्रोपयिकंगमनोचितंरुद्रपारुकादियस्यकथन्नूतंस्वसमाधिनान्याग्यंभजनीयं
फलेयत्रुक्षतदेवाश्चविषयंरुसवत्श्रीर्ययौ॥तयोस्तयतश्चलतोव्रजनयोर्यःशिवोलूलोवायुःतेनलोलंतश्चरतःशुभ्रातप
त्रशशिकेसराःशुभ्रंयदातपत्रंतदेवशशिसादृश्याद्यशीलस्यकेशलोमुक्ताफलविलंवाःतेन्योगलंतिशीकरांडूनियस्मिन्तांशीकरांडु

कृत्स्नस्यद्वारयासमुन्निद्रस्यप्रसादेसुखंस्यरुणायानांगुणानाधामस्थानंस्रोवलोककलयासवेनकणेणहदिसस्यशांनसुखंयंतंवैलोक्यवि
वक्षायक्षेसत्यलोकपर्यंतःस्वर्गस्तस्यदूरामणिवनस्थितंस्वविघ्यंवैकुंठंसुनगयंत॥१२॥यपुनिनंवश्रामयवेनविघ्नेयस्यनस्मिन्यानांशुकेत्र
स्त्रिनिर्दिनयावनमालायायुक्तासुनगयंतमितिपूर्वेणवासवंधःवनुषुकोषेषुवनयानियस्याविघ्यस्तरुस्तोएकोयेनाइनरेणत्येनत्रुवुधुना
नंश्रामयंतंविघ्यस्येतियोष्पवस्त्रिलत्यादिकस्तस्यविशेषणं॥४०॥स्वकांत्याविद्युतःक्षिपंतोयेमकराकारेकुंडलेनयोर्मंडनस्याहेगंडस्थलेयस्मिन्
नत्रनदुन्नसंवसुखंयस्यमणियुक्तंकिरीटंयस्यादोर्दंडानांषंडंसमूहःनस्यविवरेमध्येस्थितेनहरनामनोहरेणविहरतेतिवापराध्येटकृष्णः

कृत्स्नपुलादसुसुखंस्यरुणायधामस्रोवलोककलयाहदिसंस्यशांस्यामेयद्यावुरसिशोत्रियाश्रियास्वमूडानणिंसुनगयंतमिवात्म
विघ्यं॥३९॥पीतांशुकेयपुनिनंविनिविधुरंत्याकांत्यालिंविद्युतनयावनमालयाच॥वर्तन्युपकोकवलविनतासुतांसेविघ्यस्तरु
स्त्रमितरेणधुनानमद्भुं॥४०॥विद्युद्विघ्यन्मकरकुंडलमंडनार्हगंडस्थलावसमुखंमणिमत्किरीटं॥दोर्दंडषंडविवरेहरनापराद्धो
हारेणकंधरगतेनवकौस्तुभेन॥४१॥श्रीवत्सधामपरमंतिदिरायाःस्थानंविधायविरविनंवकुसौष्ठवाद्यं॥मध्यंनवस्थलवतांवन
जनंमनेनसुस्त्रिरीक्षनविमुच्यहेतेनाणियेषांते॥४२॥

तेनहारेणकंधरायास्थितेन॥४१॥किंबहुनाइंदिरायाडस्मिन्नहरूपवसर्वसौंदर्यनिधिरित्यहंकरणंश्रवत्रगवत्सौंदर्यंडयस्यवंत्र
स्तंगतमितिस्वांपत्नानांश्रियाविरविनंवकुलैःस्वमनस्येवंविनकिंतमित्यर्थः॥कुनःवक्तोष्ठवेनसौंदर्येणाश्रयुक्तंक्विमलंसमनवस्थेश्वरस्यन
वनांवक्तेश्रंगमजनंनमूर्निषकठयंनांश्रवक्षनानिरीक्षवकैःशिरोभिःसुदानेनुनंत्वकृःनविशेषेणहृद्यादृशीनेत्राणियेषांते॥४२॥ ॥

स्वरूपानंदादयिनेषांप्रजानानंदाधिक्यमाहुः॥तस्यवाकार विदकिंजल्कैःकेसरैः॥मिश्रायातुलसीतस्यामकरंदेनवायुःस्वविरेणतस्या
विरेणअक्षरयुषांब्रह्मानंदसेविनामधिसंदोनांवित्तेनिहर्षतनोरोमांचः॥४३॥हर्षकारितसंभ्रममाहुहाभ्यांतेवैकिलास्यमुखवदनेनवासितेयत्र
स्यकोशेनासागस्तंस्यसितयत्रकोशमित्यनूनोपमासुंदरतेरगुरुणअधरोकुंदवक्त्रसोयस्मिन्नोऽनूर्ध्वंवाक्यस्यसमनोरथाःसंतःनक्षाः

तस्यारविंदनयनस्यपदारविंदकिंजल्कमिश्रतुलसीमकरंदवायुः॥श्वेतर्गतःस्वविवरेणचकारतेषांसंक्षोभमक्षरजुषामपि
वित्ततनोः॥४३॥तेबाप्तमुखवदनासिततपत्रकोशमभ्यस्यसुंदरतरांधरकुंदहासंलब्धाशिषःपुनरवेक्ष्यनदोषमंखिलंदंन
खारुणमणिश्रयणंनिदध्युः॥४४॥युसांगतिंमृगयतामिहयोगमार्गैर्ध्यानास्पदंबहुमतंनयनाभिरामं॥यौकंवपुर्दर्शयतामन
न्यसिद्धैरौत्पत्तिकैःसमगुणानुभवप्रकाशैः॥४५॥

एवंस्वरूपमाश्रयंतेषांश्रयणाश्रयन्नमंक्रिद्वंद्वंवीक्ष्यधोदक्षानिरीक्ष्ययुगपत्सर्वांगनावण्यगृहाशकेः पक्ष्मात्रिदध्युःक्षा
न्तवंतः॥४४॥योगमार्गैर्गतिंमृगयतांयुसांध्यानास्पविषयन्नंबहुमतंनत्यादरास्पदंबहुनानत्वदृशांसंमतमितिवा।योस्वयोरुवंवपुर्दर्श रास
यंतं॥श्वेतेवसिद्धैरसाधारणैःऔत्पत्तिकैर्नित्यैरणिमाद्यैश्चयैर्युक्तंसमगुणानुसत्यसंकल्पत्वं॥४५॥ ॥ ५८

नित्यंवस्वरूपेणाप्रकाशसेनतद्विद्वंद्वंनीत्वापरमभंगलविध्वंसत्वश्रीमत्त्यर्पितपत्योऽसिश्रेष्ठोनाथमस्माकमित्याहुः।रुद्रश्चनंत
यस्तवरुद्रोतिपिंडरात्मनामंतर्हितोनस्फुरसिसनोऽस्माकमंतर्हितोनत्रवसि॥नयनमूलंत्वद्वेवरुद्रःणश्चोऽसिश्रेतरुद्रोनाथवे
रुद्रुःभवतःसकाशाद्भवोयस्यतेनास्मत्पित्रायर्हियंदेवश्रुतवसितिरुद्रउपदिष्टरहस्यःतंदेवनःकरामिगोप्तारंहुंडुद्धि
गतःपश्चोऽस्तीति॥४६॥ननुपिष्टोपदिष्टंभवतामदृश्यमानत्वंश्रुत्वन्यएवस्यादृश्यत्वात्॥नैवंश्रस्मत्पत्यन्निशयान्नदनिरासा
दित्याहुःनमितिहेन्नगवन्नात्मतत्वमेवपरंतत्त्वंविदामविदुःपत्यनिजानीमः॥ननुनिरूपाधेरात्मतत्वस्यकथमीदृशमैश्वर्यंतस्मा

दूर्ध्वंकारादुवुः॥ ॥योऽन्तर्हितोहृदिनोऽपिदुरात्मनात्वं सोद्येवनोनयनमूलमनंतरार्हः॥व्यर्थेवकसाविवरेणगुहां
गतोनपित्रानुवर्णितरुन्नवदुन्नवेन॥४६॥तंत्वाविदामभगवन्परमात्मतत्वं सत्वेनसंपतिरतिरवयन्नमेषां।यत्तेऽनु
नाथविदितेदृङ्नक्रियोगैरुद्रुंधयोहृदिविदुर्मुनयोविरागाः॥४७॥नात्यंतिकंविगणयंत्यपितेप्रसादंकिंत्वन्यतत्पितिनयंवुवउ
न्नयेस्तेः॥येंगतवंघ्रिशरणंभवतःकथायाःकीर्त्यंतीर्थयशसःकुशलानरज्ञः॥४८॥ ॥

तत्रात्मतत्त्वंसत्वेनविश्रुतसत्वमूर्त्यर्पणंनःकानांसम्यक्प्रतिपत्तिःसंपत्तिरतिः॥तांरवयंतंआत्मतत्त्वमेवाहुः॥तेऽनाप
:कथातेनविदितेःज्ञातेदृङ्नक्रियोगैःश्रवणादिभिःमुनयोहृदियद्विदुःकीदृशाःउद्रुंधयोनिरुद्धसान्॥अतएवविगतरागाः॥४
७॥स्वयमपिनक्रियोपायंयिलुंनक्तानांसुखानिशयमाहुः॥आत्यंतिकंमोक्षारव्यमपित्वपसादेनगणयंतिनाजियंते॥किंतुकिमुतन्यत
न्यतरुद्रादिपदंतेनुवउ येरुद्रुनेःश्रपितंनिहितंनयंयस्मिन्ततःकेश्रंगहेन्नगवन्ययेभवतःकथायारसज्ञाःकथंभूतस्मरणायत्तेन ॥ ५८

इदानीं स्वापराधं द्योतयंतो नमस्कुर्वंत्यर्चयंते ॥ कामं इति ॥ हे भगवन्तितः पूर्वं मया कंठजिनं नाम वत्त ॥ इदानीं सर्वज्ञतया पिजानाति ॥
यतस्त्वद्भक्तौ शपथौ ॥ अतस्तेः स्वकृजितेंद्रियेषु कामं नो स्माकं भवाजन्मसंतत्यास्थान ॥ ठविन्तदेयं दितुनश्चेतस्तिपदयोरमेत ॥ मु
लिर्यथा कंदकैरा विश्वमानो पियुष्येषु रमतेतद्वत् ॥ विघ्नानविगणय्यदिरमणाश्रं जिघ्रांशोनायसां ॥ यथावत्तुलसीस्वगणाने

रथेद्धेन

कामंनवः स्वकृजितेंद्रियेषुनस्मा ज्ञेतोलिवद्यदितेपदयोरमेत ॥ वावश्चनस्कलसिवद्यदिते शोनाः पूर्येनिंतेगुण
गणोयदिकाणिंधः ॥४२॥ पादुश्रकथयदिदंपुरुहूतरूपं तेनेशनिर्हिरवाचुरलद्धशोनिः ॥ तस्मादिदन्नगवतेनमइ
द्धिवेभंयोनात्मनाकुरुदयोन्नगवान्प्रतीतः ॥५०॥ ॥ इतिश्रीनागवतेमहापुराणेहंतीयस्कंधेपंचदशोध्यायः ॥१५॥
॥ ॥श्रीशुकोवाच ॥ इतिस्तुवानांतेषां मुनिनांयोगधर्मिणां ॥ प्रतिनन्द्याजगादेदं विकुंठनिलयोविभुः ॥१॥ ॥

हदंजिसंबंधेनवशोन्नतेतथायदिनोवाच ॥ शोनेरन्नायदिवतेऽणागणोः पूर्येताकाणिरंधइत्यल्पस्यपूरणमिवयाव
करीत्यापार्थयतेअर्थंतुरुहोन्निपायः ॥ काणिरंधस्याकाशत्वात्तेऽणागणां नोवमुन्नत्वान्नकदावित्पूरणमतोनित्यमेवश्र
वणांफलिष्यामीति ॥४२॥ अद्यवयंकृतार्थास्मइत्याहुः ॥ हेपुरुहूतेविपुलकीर्तेयदिदंपादुश्रकथापकर्णितवान्सिद्धशोने
त्राणि ॥ अनात्मनामजितेंद्रियाणांपुरुदयःश्रपकर्तापिहन्यथःप्रतीतोसितसेतुरन्यमिदंनमाविधेमः ॥५०॥ ॥ इतिश्रीमद्भा
गवतेमहापुराणेहंतीयस्कंधेपंचदशः ॥ हरिणासंवित्तेविधिरनुतश्चेरुक्तोऽशोनयोरसुरन्नाभेपिकृतोनुग्रहइयते ॥१॥ ॥ इतिगृणतांतेषांतद्भक्ति

यद्यत्तमांकदर्थीकृत्यतुष्टीकृत्यवंद्यथान्नवतियोऽतिक्रमवः कृतवंतो ॥२॥ तस्मात्तसएवदंडोगीकृतः ॥३॥ किं
यस्मात्तुरुजनाणएवमेयरमंदेवतंततस्मात्तः अद्यप्रसादयामित्वकोपराधइतिचेत्तत्रोतहीतिमदीयेकुनि
रसतकृताः तिरस्कृताइतियत्तदात्मकृतमेवमन्ये ॥४॥ किंवसमेवैताभ्योऽतिरिक्तमित्याह ॥ यस्यत्वामिनोनाः
मानितस्यकीर्त्तिं ॥ आमयोत्रश्वेतकुष्ठं ॥५॥ यस्यमेश्रमृतरूपेश्रमतेयशसिश्रवणोनातगाहुपवेशः स्वपदमत्रिया

श्रीनागवतुवाच ॥ ॥ एतोतोपार्थदीनुयं जयोविजयएवच ॥ कदर्थीकृत्यमीयज्ञोवस्त्राक्रांतामतिक्रमं ॥२॥ य
त्तेतयोधृतादंडो नवज्रिमामुवाः ॥ सएवास्तुमतोस्मान्नि मुनयोदेवहेलनात् ॥३॥ तद्भः प्रसादयाम्यद्यव
त्सदेवंपदंहिमे ॥ तद्धीत्यात्मकृतंमन्ये यत्तत्पुंभिरसत्कृताः ॥४॥ यन्नामाभिवगृह्णाति लोकोमृत्योरुतागसि
सोसाधुवादस्तकीर्त्तिंहरिंतिचनिवामयं ॥५॥ यस्यामृतामलयशः श्रवणावगाहः सद्यः पुनातिजगदाश्वपचादिकुंठः सोहंभगव्ज्ञड
धत्वसुनार्यकीर्त्तिंहि धास्यवाकुमपिवः प्रतिकूलबुद्धिं ॥६॥ यत्सेवयावरणपद्मयविरंचिः सद्यः क्षतास्खिलमः तपुनातिलेशात्
॥ नस्मावरंहरमपिमांविजहातियस्याः प्रेक्षोत्वयाहृतनरंनियमाद्वदंति ॥७॥ ॥

यज्जनसद्यनकरणासेवयुनातिसोरुविकुंठः ॥ भवज्ञोरुलुभतेन्यः ॥ उपलब्धयाप्तासुशोभनातीर्थभूताकीर्त्तिर्यैनसः ॥ स्वया
ऊस्थातीयलोकेश्वरमपिरुन्यो ॥ कांक्ष्यस्यकथनार्थः ॥ णांतुवानितुवाक्षाणां ॥ कषार्थमव ॥६॥ चरणपद्मयाः स्खितः पवित्रो
रणंयस्य ॥ अतएवक्षतोनिरस्तः अखिलस्यलोकस्यमलोयक्षावरणपद्मात्रगूः पवित्रोरणंयस्मिन्निति ॥ क्षतोखिलोमलोयत्र

किंचवाब्राह्मणोममैवश्रेष्ठं मुखंअतोयुष्मत्तइत्याममसुखनिरस्कारएवकृतइत्याहनाऽहमिति॥विज्ञातेयज्ञेयजमानस्यरुधिरुरुचुः
रोदासाद्धिकृतंरुशन्निस्तेनमश्वदेनश्चन्नपितर्यानाधिनाऽग्नाभिःयद्योधेश्रेतिताद्वरणाद्यतेनऋतंविलोडितंपाययिस्तियाशां
रसांस्वादयूवकिंचरतोमुंजानस्यज्ञानिनोवक्त्राब्राह्मणस्यमुखतोऽग्नाभिःमयिसमर्पितैःकर्मकलैःतुष्टस्यनिरुक्ता नेयर्थः॥८॥
किंचयेषांश्रमलमंक्रिरजःकिरीटैर्विन्नमित्तान्नविज्ञानश्रयकुर्वतोपिकोन्योनविषरुक्ता कथंभूतो[illegible]

नारुंतयाग्नियजमानरुधिरिविलाने, श्रोहेतोतन्मदनकृतनुग्मुखेन॥यद्वाब्राह्मणास्यमुखतश्चरतोनुद्यासंतुष्टस्यमयवहितैर्नि
जकर्मफलैः॥८॥येषांविन्नन्यक्रिमखंडविकुंठ्योगं, मायाविभूतिरमलोक्रिरजःकिरीटैः॥विप्रांस्तकोनविषरुन्नयपरुनो
नः सद्यःपुनातिसरुवंदलललामलोकान्॥९॥येमानवंक्रिजवरान्कुरुतेमदीयान्नूनान्यलक्ष्मश्चरणान्नियन्नेदडुध्या॥डिंभ्य
स्यवत्तदशोद्यक्रिमन्यवस्तान्रएधरुषामभकुर्यात्यधिदंडनेतुः॥१०॥ ॥

दाब्रह्मतिरुताचयोगमायाविलासरूताविभूतिर्यस्यातएवायस्यमरुरुनोन्नःयादोदकंवल्दललामेनेश्वरेणासक्रिताननस
द्यःपुनाति।एवंपरमेश्वरःपरमपावनोपिसन्नरुक्तिन्नमीति॥७॥किंचमेतन्नःअधिकानानिनिकास्ताःक्रिजवरान्कुरुतेदीर्घाग्
त्यर्थःक्रिकिंत्युरितियाडेपिगएवाविस्फुरूपात्सूयंदित्यन्नत्वात्।सूर्यस्तुब्राह्मणावदतिवचमात्।अतश्चश्रवणान्निरुक्तकरोना
मिनेदडुध्यामधिकानंनभवंतीतिपृथग्गृह्यतेडुध्यंति।अडेनक्तानष्टदृष्टिर्यथातान्।मदीयोधिरुतोदंडनेत्ययोयमयः॥त
स्यरुधाकारादूताःअक्रिवन्मन्युर्यमोनेतुब्राह्मीधेनवंतुनिक्रिदंति॥१०॥ ॥

एवंचूतासुमांवशीकुर्वंतीत्याहयेक्रियतःपरुषंन्नायमाणाःनपित्राब्राह्मणान्संबोधयंति।मयियाधीस्तयावासुदेवदृष्ट्याश्रद्धयेयंतःसंतस्तुष्य
द्धृदःधीयमानचित्ताःस्मितमेवसुधास्तयाउक्रितंपद्मनुरंवक्त्रंयेषां।अनुरागकलयाप्रेमशोभयावावाग्गांतस्तुवंतां।यद्वाकुपितमा
त्मजंस्निग्धःपितासतुत्रोवापितरंश्रुतिमिवरुग्युष्मावानेरहमुपाहृतोवशीकृतः॥९॥तत्तस्मान्मेयसायेमक्रियायंश्रलक्ष्मा॥
अजानंतोयुष्मदपराधोवित्तांगतिंसद्यःप्राप्यमत्समीपंइतांप्राप्नुतांतदितिसमेरुरुयेः।तमेवाहयन्नृतयोविवासःश्रविरतःश्री

येब्राह्मणान्मयिविद्विषतोक्रियंतस्तुष्यद्धृदःस्मितसुधोक्षितपद्मवक्त्राःवाण्यानुरागकलयात्मजवद्गृणंतःसंबोधयन्त्य
रुमिवारुरुपाहृतसैनैः॥१॥तन्मेस्वभर्तुरवसायमलक्ष्मामाणोःयुष्मद्गतिंव्रतिपद्यसद्यःक्रूयोममांतिकमितांतदनुग्रहो
मेयत्कल्पतामविरतोऽनृतयोर्विवासः॥२॥ ॥ब्रह्मोवाच॥अथतस्योशतीदेवी मृषिकुल्यांसरस्वती।नास्वाद्यमन्युदक्षानां
तेषामात्मोग्रतपसा॥३॥सतींवाचायमृणवंतोसद्वीगुर्वर्थगह्वरां।विगाह्यागाधगंभीरांनविदुस्तत्रिकीर्षितं॥४॥ ॥

शुंकल्पतांसंपद्यतांसमाप्यतामिति॥२॥उशतीप्रियोदेवीयोतमान्यांऋषिकुल्यांऋषयोमंत्रास्तद्रूपां॥ऋषिकुल्योग्रामितिवा।सरस्वती
वायंग्राह्यतंमाद्युर्यमनुचूयसर्वप्रायेणमन्युनादक्षानामपिक्रोधविषवाक्षानांरुमनोरसानुन्नेवानावाऋषियज्ञानामपिनसरुतेतेषां
तुआत्मामनःज्ञानंतन्नश्रलमितिनामन्यंत॥३॥सतींश्रेष्ठांवाचायप्रसार्थकाःदित्येवंर्थः।सद्वीमितास्तारांगुरुत्निरर्थैर्गह्वरांडुःघवेशां
।अगाधामनिष्पांतः॥गंभीरामर्थतः।विगाह्यविचार्योपिकिमस्मानन्निनन्दतिनिंदतिवाअस्मत्कृतंदुःखंसंकोचयतीनविदुः॥१४॥ ॥

ततश्चाग्निनंदतीतिशात्वातेप्रहृष्टाःसंतःप्रोचुःसुनितारोमाविताव्ययेयांकुतोयिनेतिपाठेसंज्ञातलोमकूपोत्थारोमांवितत्वमेवोक्तं।
आरब्धःआविःकृतःपारमेष्ठ्यस्यपरमैश्वर्यस्यमहोदयःपरमोत्कर्षोयेनतं।अधिराजत्वमाविःकृत्यराजशिक्षार्थंब्राह्मणान्नूमानयन्ती
तिशात्वेत्यर्थः॥१५॥अथयस्मःसर्वेश्वरःसन्नतद्दीत्यात्मकृतंमन्यइत्युक्तामयापराधःकृतइतितद्घातदनुग्रहोमेइत्यादिवचनेनमामनुग्रह
णेतियत्तन्नाषसेतेनयद्विकीर्षितंतन्नविद्मः॥१६॥किलेतिलोकशिक्षार्थंसूचितंपरमार्थमाहुः।विप्राणामितिदेवदेवानांदेववत्तथू

तेयोगमायया॰॰॰

धर्ममूर्तेश्चतुरश्रविनमेवेत्याहुः धर्मस्येति त्रिभिः त्रिषु वयुगेष्वाविर्भवतीति त्रियुगः यद्वा त्रीणि युगानि त्रियुगाः यद्वा त्रियुगाः यद्वा त्रियुगाः भगवद्रूपवा
क्षः संतस्येति त्रियुगः हे त्रियुग धर्मरूपस्य तव त्रिभिः पद्भिः स्वैरसाधारणैः तपः सौचदयादिभिः सत्यस्य धर्मविषुवेकलावनुवर्तमानत्वात्
त्रिभिरित्युक्तं ऋतं यालितं किरुत्वानोस्माकं वरदयासत्वेननतनुवातन्वा सत्वमूर्त्या तदभिघातिनेषांपादानामभिघातकं रजस्तमश्चभिरस्य
निराकृत्य द्विजानां देवतानां वयोजनायनूनंऋतंयद्वादिलोपेरूपं निरस्येति अस्माकंननिवर्तयित्यर्थः॥२३॥आत्मगोपंत्वयैवरक्षणी
यंद्विजोत्तमानांकुलंयदिरुस्फुटंत्वंनगोप्तानरक्षिता॥तन्यूयत्यायान्तत्वान्यष्ठीप्रयोगः॥वृषश्रेष्ठः हेदेवयंधावेदमार्गेनिंक्षतिनांशंया

धर्मस्यतेनभगवतस्त्रियुगत्रिभिःस्वैःपद्भिस्वरावरमिदंद्विजदेवतार्थं॥नूनंऋतंतदभिघातिरजस्तमश्च सत्वेननोवरदयातनु
वानिरस्य॥२२॥नत्वंद्विजोत्तमकुलंयदिरुत्मगोपं गोप्तानरक्षिताऽसिसुकृतेन॥तद्वैवनंक्ष्यतिशिवस्तवदेवयंथा लो
कोयरक्षीष्यदृषन्नस्यरितंतूयमाणं॥२३॥तन्तेनभीरुमिवसत्वनिधेर्विधित्सोःक्षेमंजनायनिजशक्तिभिरुद्धतारेः॥नेतावता
ध्वपतेर्वतविश्वभर्तुःतेजःक्षतेत्वदवनेतस्यसतेविनोदः॥२४॥ ॥श्रीरामकृष्णायनमः॥ ॥रामरामरामराम॥

स्यतिकायनस्यश्रेष्ठस्यहियस्मात्तत्स्वरूपांश्रसूनृतंवक्ष्यतीयतातद्भुकंगीतासुयद्यदाचरतिश्रेष्ठःतत्तदेवेतरोजनःसयत्प्रमाणं
कुरुतेलोकस्तदनुवर्ततइति॥२३॥नश्यतिनिवेतत्त्वाहुःतत्तुवेदमार्गेनाशनंश्वेतिलोकोक्तिःसत्वनिधित्वाज्जनायक्षेमंशंविधातुमिच्छो
श्चतएवनिजशक्तिभिःराजादिभिरुत्पादितधर्मप्रतिपक्षस्यश्चतस्तवबलकुलेवनतिर्युक्तैवानतुमरुतोन्येश्ववनतिस्तेजोरुनिकरीतत्रा
ऽऽगःएतावतानुधर्मज्ञाणप्रयोजननेनश्ववनतस्यनमनंऋतवतस्तवतेजःस्वभावःनस्तंनक्षीणां॥यतःस्तनमनादिस्तेविनोदः॥२४॥ ॥

शापाग्रुपरित्यज्यविज्ञापयंतिःयंवानंदंडंविधास्यति॥नवानूहत्तिंतुअधिकंजीविकांवातत्तवंमनुमन्यामहेःयेवयंतिरपरार्धा
वैतौकिल्बिषेणाशापेनापुंक्ष्महिषोजितवंजः॥२५॥मत्कारितंत्वाहृषयस्ययुष्मत्कंनापराधइत्याशासयन्नाहः॥एवैसद्यएवासुरयोनिषु
यूभूयोयासुमस्मीगमिश्रतःशरंत्रेणाक्रोधावेशेनसंभृतःसंभृतायःसमाधिःएकापूतातेनानुवृत्तोदधीकृतोयोगोयया
ःहेविषाःयोवःशापःयुष्मत्कृतः॥शापः॥तदितिसमयेवर्तमितइत्यवेतजानीतः॥२६॥नेत्रासवजकंविकुंठंरुरितंतन्निवास

यंवानयोदंममधीशन्नवानूविधत्तेहृत्तिंनुवातदनुमन्महिनिर्यलोकं॥अस्मासुवायउचितोधियतांसदंडो येनागसौ
वयमयुष्मद्विकिल्बिषेणा॥२५॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥एतौसुरेतरगतिंप्रतियद्यसद्यःसंरंभसंभृतसमाधयनुवृद्धयोगौ
॥भूयःसकाशमुपयास्यतयोरयोषःशापोमयैवतिमिलत्सत्ववैतविषाः॥ ॥ब्रह्मोवाच॥अथतेसुनयोदृष्ट्वा नयना
नंदभाजनं वैकुंठंतदधिष्ठानं विकुंठंचस्वयंप्रभुं॥२७॥भगवन्तंपरिक्रम्य प्रतिमल्यानुमान्यवा॥प्रतिजग्मुःसमुदि
नाशसंतोवैप्लवीध्रियं॥२८॥भगवानप्युगावाहु यातंनाभैस्तेतस्तुशंवस्तेजःसमर्थोपिरुंतुनेक्षेमतंतुमे॥२९॥

ववैकुंठंलोकंस्वयंप्रकाशंप्रकाशांतरानपेक्षांसत्वपरिणामत्वात्॥२७॥अनुमान्यअनुज्ञाप्य॥२८॥ममैवतुमनंसंमतंइदमत्तत
स्वं॥यद्यपिसनकादीनांक्रोधोनसंभवतिनवभगवत्यार्षदानांतुल्यांनवभगवतःस्वभक्तापेक्षानववैकुंठगतानांपुनर्जन्मतथा
पिभगवतःसिसृक्षादिवत्कदावित्क्वयुत्पासमजनितदन्येषांमस्यबलत्वात्स्वपार्षदानोतुल्यबलेत्विषिधातिरत्नानुपपत्तेरे
तावेवस्वाभाणानिवारणेषवर्त्यतेषुवक्रोवसुदीप्यतत्रापद्याजेनपतिपत्सौविधायसुदक्रोतुकंसंपोदनीयमितिभगवतैवव्यवसितं॥अ
तसर्वसंगच्छोतादिदमुक्तंभगवतोमर्यवलनिमित्त
इतिमाभैष्टमितुंनेक्षेमतंतुमेइत्यादिद्वा॥२९॥

यत्येयतंयत्येयस्यनिकाशंसमीयां॥३०॥३१॥उष्टरान्वत्सशापात्तरुरिलोकतःयतंतावितिशेषःतरुरिलोकतएवरुतश्रियाक्रन्दता
मितिना॥विगतस्मयोनष्टगर्वोबि॥३२॥विकुंठस्यधिषणात्तत्सुवकारदेवाः॥३३॥कास्यंपतेजोवीर्यंधात्रीसहेवगर्भेद्रविशोयमो

मयिसंरंभयोगेन निस्तीर्यवत्सरेलनंयत्येयतंनिकाशंमे कालेनाल्पीयसाधुनः॥३०॥ द्वाःस्थावादिश्यभगवान्विमा
नश्रेणिभूषणांसर्वातिशययालक्ष्मा जुष्टंस्वंविस्मयमाविशत्॥३१॥तौतुगीर्वाणाऋषभौउष्टलाद्ररिलोकतःरुतश्रियो
वत्सशापादक्रन्दतांविगतस्मयैः॥३२॥ततोविकुंठधिषणात्तयोर्निपतमानयोः॥हाहाकारोमहानासीद्विमानाग्र्येषुपु
वकाः॥३३॥नावेवस्वधुनाधातौ पार्षदौपवरौहरेः॥दितेर्जठरनिर्विष्टं काश्यपेतेजउल्बणं॥३४॥तयोरसुरयोरद्य ते
जसायमयोर्हितः॥आक्षिप्ततेजएषहि भगवांस्तद्विधित्सति॥३५॥विश्वस्यययःस्थितिलयोद्भवहेतुरापो योगेश्वरैरपिदु
रत्यययोगमायः॥क्षेमंविधास्यतिसनोभगवांस्त्र्यधीशः॥तत्रास्मदीयविमृशेन किियानिहार्थः॥३६॥ ॥इतिश्रीभागवते
महापुराणेतृतीयस्कंधेषोडशोध्यायः॥ ॥

॥३४॥तयोस्तेजसावस्तेजःआक्षिप्तंतिरोहितं॥ववावत्रयतिविधिःशक्त्यःयतएर्हिइदानींनावानेवतदेवविधातुमिच्छति॥३५॥अथा
पिकोन्वयायोविधार्यतामितिचेत्तत्राह॥विश्वस्येति॥त्रयाणांगुणानामीशःसएवसत्वोत्कर्षकालेनक्षेमंविधास्यतिविमृशेन
विमर्शेन॥३६॥ ॥इतितृतीयेषोडशोध्यायः॥१६॥ ॥

ततःसप्तदशोजन्मन्यलोकनमस्करः॥हिरण्याक्षवधस्तावच्छ्वेतद्वीपेदिजयद्भुतः॥१॥क्षेमंविधास्यतंतीषुवत्सवद्
नानंतरंशशयात्यक्तोः॥२॥मर्तुरादेशात्तलोकान्पालान्वीक्ष्यवाउनुरुराक्रंदयिष्यतदितिवाक्यात्॥स्वापत्यान्योपरिशंकिनीयदो
पेक्षंशंकमाना॥३॥ततस्तानिपेतुःउद्भवुः॥४॥स्वलैःसहिताःसुवःपदेशाःकेतवश्चउदयंवक्ष्यतिशेषः॥४॥फूत्कारानिति
तीव्रवायुशब्दानुकरणंनगपतिन्वात्याएवस्वनीकंयस्यरजएवध्वजोयस्य॥५॥उच्चैरुत्पत्यइतस्ततोयेपुतेषांसंघुदानांचप्पा

श्रीमैत्रेयउवाच॥निशम्यात्मभुवागीतं कारणांशंकयोज्झिताः॥ततःसर्वेनिवर्तन्तेत्रिदिवायदिवौकसः॥दितिस्तुभर्तुरादे
शादपत्यपरिशंकिनीपूर्णेवर्षशतेसाध्वी पुत्रौप्रसुषुवेयमौ॥२॥उत्पाततावरुवस्तत्रनिपेतुर्भयमानयोः॥दिविभुव्यन्त
रिक्षेचलोकस्योरुभयावहाः॥३॥सहाचलाश्चवश्चेलुर्दिशःसर्वाःप्रजज्वलुः॥सोल्काःसाशनयःपेतुःकेतवश्चार्तिहेतवः
॥४॥ववौवायुःसुदुस्पर्शःफूत्कारानीरयन्मुहुः॥उन्मूलयन्नगपतीन्वात्यानीकोरजोध्वजः॥५॥उद्गसत्तडिदंभोदःक्ष्म
ष्णानष्टभागणः॥योग्निमुद्विष्टतमसानस्मन्यादृश्यतेपदं॥६॥युगांतविमनावार्द्धिरुद्धूर्मिभुग्निभोदरः॥सोदयानाश्च
सरितःश्वसुःसुःशुष्कपंकजाः॥७॥मुहुःपरिधयोभूवन्सराहोःशशिसूर्ययोः॥निर्घातारथनिर्हादाविवरेभ्यःसमजग्मिरे॥

समूहेननक्षत्रभागणाःसूर्यादिग्रहाःसमूहोयस्मिन्पदस्थानंनव्यादृश्यतेस्मदीयदृष्टिनादृश्यतः॥वार्द्धिःसमुद्रःविमनाइवउद्भूतोर्मि
र्योयस्मात्सुग्निताउदरउष्माकरादयोयस्मिन्नूदपानैर्वयीरूपादिभिःसहिताःशुष्कानिपंकजानियासु॥परिधयःपरिवेषाःस
राहोःराहुग्रस्तयोःनिर्घाताःनिरभ्रगर्जिताःनिर्घनिर्हादतुल्याश्चनद्यःविवरेभ्यःगिरिगुहाभ्यः॥७॥ ॥श्रीरुक्षायनमगा॥

शृगालानामूलूकानांवटंकारैर्ध्वनिभिःसरुः॥१३॥यामसिंहाःश्वानः॥१०॥ककंशैस्तीक्ष्णैरुसन्तः॥ख॰ क॰॥रागर्द्धनजातिशवः॥तस्मिन्नूरन्नसः
संज्ञमोयेषां॥वभूवुश्चशःसंज्ञशः॥११॥रासन्नश्वाश्वस्ताःरुदंतःसर्वतःक्रोशंतः॥१२॥गावोवसन्नस्रसृग्दोहाश्ववभूवुगादेवलिंगानिच
रुदन्नूष्ट्रतिमानोश्वसुम्रावस्रासीदित्यर्थः॥१३॥पुण्यतमान्गुरुबुधादीन्नगणान्नवहूनि नक्षत्राणिवस्त्र्यक्रूरायशमंगलाद्

मा॰तं॰ ६४

धंतयामेनुसुखतोवमंत्योवद्विसुखाणांश्वगालोलूकटंकारैःसृणोडुरशिवाःशिवाः॥२॥संगीतवडोदनवडुन्नमध्यशिरोव
रोव्यसुंवन्विविधावावो॥ग्रामसिंहास्तनन्तनन्॥१०॥खराश्वकर्कशैस्तनन्तः खुरैर्ध्वनोधरातलंखाकारैरन्नसामत्ताःपर्यधाव
नवभूवुश्चसः॥११॥रुदंतोरामसन्नस्रस्तानीडाडुदयतनूखगाःगोष्ठेरन्येवपशवःसकन्मूत्रंमकूर्वत॥१३॥गावोवसन्नसृग्दो
हास्तोयधाःपूयवर्षिणःव्यरुदन्देवलिंगानि द्रुमापेतुर्विनानिलं॥१३॥ग्रहान्पुण्यतमान्नेत्र नगणांश्चापिदीप्तिताःअ
तिवेरुर्वक्रगत्या युयुधुश्चपरस्परं॥१४॥इक्ष्वाक्यांश्चमरुत्यातानलतत्त्वविदःप्रजाः॥वत्सपुत्रान्हतेतीता मेनिरेविश्वसंप्ल
वं॥१५॥तावादिदेत्योसरुसा व्यज्यमानात्मपौरुषा॥वरदानेन्मसारेण कायेनाद्रिइतीहव॥१६॥दिविस्थशौरुमकारी
ष्कोदिग्निनिरुद्धकाष्ठोस्फुरदंगजानुनौ॥गांकंपयंतौवरणोपदेपदेकेधासुकांक्षाक्रमतीत्यनस्यतुः॥१७॥ ॥

राम ६४

यःश्वतिवेरुःअनिक्रम्यजगमुः॥वक्रगत्याप्रत्यागत्ययुयुधुश्च॥१४॥वत्सपुत्रान्हतेवितानेषांस्वसापादिज्ञानात्॥१५॥व्यज्यमानंश्वात्
मपौरुषंपूर्वसिद्धंपौरुषंययौ॥१६॥निरुद्धाष्टाःकाष्ठादिशोयास्यांस्फुरत्यंगदानियेषुनेसुनाययोश्वगदेतिरोवंतत्त्वमार्षंशोभनाकां
क्षीयस्यांतनाकज्ञा॥१७॥ ॥

यमयोर्मध्येयःस्वदेहान्त्रघनमर्जनःनंयथाहिरण्यकशिपुंविदुः॥सुदिनिःस्रघनंयंश्रसूनंहिरण्याक्षंयथाविदुःतथानामकृत
वानित्यर्थः॥व्रयंनावःयथाहिगर्भाधानसमयेयोनिंयुग्यविशद्वायं द्विधाविनक्रःस्वादियस्त्राद्भावेनयुविशतिनद्वायमोत्र
वनःनयोस्थितनःस्रवेशक्रमविपर्ययेणमातृनःस्रसूनिःयथाविशन्द्विधालूनोवाजंयुग्यंपरिक्षरन्॥द्वौनदान्नवतोगर्भौसूतिवै
शब्दविपर्ययेणादितिर्विष्णुसिद्धिस्मरणान्॥व्रतनःस्वदेहान्यूर्वेयोजातस्तस्यहिरण्यकशिपुरितिदितेस्रघनंयंसूनंतस्यहिरण्याक्षरितिनाम

व्रजायतिर्नामतयोरकार्षीद्यःस्वदेहात्स्रघनंयोरजायतानंवैहिरण्यंकशिपुंविदुःव्रजायानंहिरण्याक्षमसूनसाग्रतः॥२॥
चक्रेहिरण्यकशिपुर्दोर्भ्यांव्रह्मवरेणवा॥वशंसयालानतोकान्स्वानकुतोभयंत्रुस्वतनः॥३॥हिरण्याक्षोनुजस्तस्यप्रियश्रीतिकृ
दनहृंगदायाणिदियंयातोयुयुत्सुर्मृगयन्नरणं॥२०॥तंवीक्ष्यदुःसहजवरणकांक्षंतंनत्वरंवेजयंत्यास्वजातुषंसंन्यस्तमहागदं
॥२१॥मनोवार्यवरोत्सिक्तमश्रायमकुतोभयंनीतानिलिखिरेदेवास्त्रीक्षत्रस्त्रीरवाहयः॥२२॥सवैनिरोतोहिनदद्भामहास्वास्वे
नदैत्यसेनान्॥सेन्द्रान्देवगणान्कोवान्यश्यन्यनदद्भटं॥२३॥ततोनिदधनःक्रीड्यन्गंभारंनामनिःस्वनंविजगाहेमहासं
त्तोवार्द्धिमनइवद्विपः॥२४॥तस्मिन्नुविवरुणस्यसैनिकायोगणाःसन्नविद्यासन्नधसाः॥व्रहृष्यमानाव्रजिनस्यवर्त्मसापुथ
र्विनादूरन्तरडुडुवुः॥२५॥

पुत्रस्तस्यहिरण्यक्षइतिनामकृतवान्हरिं॥२६॥दोर्भ्यांमुदनःव्रह्मवरेणकुतोभयंत्रुः॥२८॥रणः॥२१॥मनसश्चौर्यवार्यवसेनवरेणवडस्मिन्
गर्विनाव्रसंयंनिरुशंतिलिखितानावभूवुः॥२२॥सन्नाव्रसन्नाधयेषांवसैनिकैरोतोहिनादंहासानेजसानिरोहिनादंहासानावा

महोमीनश्चिजघ्नेमौर्व्यामारयन्नानियूर्वकालीयसंनमयाय्यद्यानूर्वानामनणविशेषनन्नयरश्चादनिवर्त्तयेत्यर्थः॥विनावरासेशोग्रासेदिवान्
ब्राह्मणः॥२६॥असुराणांलोकःपातालंतत्यालंकंयत्सुखंयत्रसिनुप्रीणियत्य॥२७॥यत्रस्माद्वरःस्येननवान्नयजन्॥२८॥डयसमयुद्धादिकौदु

सवर्षपूगानुदधौमहाबलश्चरन्महोमाश्वसनेरिनान्मुदुःमौर्व्यानिजघ्नेगदयाविनावरासिदिवांस्तांनयुरोप्रवेनसः॥२६॥न
त्रेयत्यासुरलोकयोलकंयादोगणानामधनंत्रवेनसं॥स्मयन्नयुत्सवुप्रीणियत्यनावनज्जगादमेदेधविराजसंयुगं॥२७॥त्वंसो
कपालोधिपतिर्दुरुहवावीर्य्योयरोदुर्मदवारमाधिनां॥विजित्यलोकेखिलदैत्यदानवान्यजाजसूयेनपुरायजन्मुनी॥२८॥सए
वमुसिक्तमदेनविद्विषादरंपुरस्तोभगवानयांनिः॥रोषंसमुन्नूशयन्स्वयाधियाध्यवोचदंगोयशमंगतावयं॥२९॥यस्यामि
नान्यंपुरुषात्पुरातनाःसयुगःकारणमार्गकोविदं॥आराधयिष्यत्यसुरर्षभेहितंमनस्विनोयंगणनेनवादृशा॥३०॥नेवार
मादनिषद्यविस्मयःशश्वियासेवारशयैश्चनिर्दृनः॥यस्त्वद्विधानामसतांप्रशानयेरूमाणिधनेसदनुग्रहुया॥३१॥ ॥इनि
श्रीभागवतेमहापुराणेहनायस्कंधेहिरण्यादिविजयोनामसप्तदशोध्यायः॥१७॥ ॥ ॥ ॥

कादुवरम॥२५॥युद्धमार्गनिपुणांत्वांयस्तोषयिष्यतिनभिहिगदृगृण — नेस्कवनि॥३०॥आरानशद्धविस्मयःनष्टगर्वःवारन्सयेर राम
णांगणेसूयाणिवराहयवनारान्॥३१॥ ॥ ॥इतिहनायेसप्तदशः॥१७॥ ॥ ६५

६५

अष्टादशेहिरण्याक्षवधेरुद्रवराहयोःनिर्विशेषमरुयुद्धं देवद्वेष्यनिरूप्यते॥॥पतियोद्वारंश्रुत्वासहामनाः॥शयिष्यसे
इतियदुक्तंतत्तिगणाप्यश्रवणाणियित्वायतोदुमदः॥॥अन्निनोजयतीत्यनिजिनत्संधीरुरिंपकर्षणेइनियमानावनियेनम्र
प्रदंदुयादयुग्रणास्वरुवोहिरण्याक्षतजोसिश्रुणाश्रियायुक्तयनजनाक्षणानेत्रेणसुस्लेतिलस्कुवेनंश्रेविश्वनगोवरोम
गःवारिवरोवराहः॥२॥एहिआगच्छरसोकसापातालवासिनांनोस्माकंसमर्पिता॥अन्यथापातालावसतरणमस्थानचछतइ

श्रीमैत्रेयउवाच॥ ॥तदेवमाकर्ण्यजलेशभाषितं महामुनास्तद्विगणय्यदुर्मदः॥हरेविदित्वागतिमंदनार
दादयात्तलंनिविविशेत्तरान्वितः॥॥ददर्शतत्रान्निजितंधराधरं क्रीडनीयमानंवनिमग्रदंष्ट्रया॥घुस्तन्मक्षणास्वरुवो
रुणाश्रिया जहासवाहोवनगोवरोमृगः॥२॥आहैनमत्रज्ञमहीविमुंचनोरसोकसाश्चिरुजयमर्पिता॥नस्वस्तियाः
स्यस्यनयाममोक्षतःसुरधमासादितसूकराकृतः॥३॥ ॥ ॥श्रीकृष्णायनमः॥

तिभावः॥हिरण्याक्षेणाधिक्षेपार्थंपठितापिन्नारतीवस्तुतोभगवंतंस्तौति॥तथाहि॥वनगोवरःजलशयनः॥श्रीनारायणाःस
एवयोगिभिर्मृग्यतेखुरोनूवाराहंमृगयतइतिश्रुतेः॥मृगः॥अज्ञानास्तिज्ञोयस्मात्तस्मात्सत्तमगयः॥सुराअधमायस्मात्तेसुरात्तमाममक्षेमा
नस्यापिसतः॥मामनादृत्यापित्वमनयासहवर्त्तमानः॥अस्मदीयंस्वस्तिसमस्तंगतंराज्यंयास्यसिप्राप्स्यसिनात्रसंदेहः॥तथा
प्यस्मात्तूष्णीविसृजेत्यर्थः॥आसादितालीलयास्वीकृतासूकराकृतियेण॥२॥ ॥श्रीरामोजयति॥ ॥

अन्नवायनाशायन्नतः पुष्टःवक्तातक्तामोक्षोयन्नतो धतः अ अितइत्यर्थः॥ योन्नवान्परेदेो॥ वोर्येणाजयतीतितथावक्तातः
क्तश्चरनएवस्थित्वाजयतीतिसस्थाश्चरुत्वा॥ वक्तातक्तयोगमारूपमवित्यंबलंयस्यदा अल्पयोरुवंयस्मात्तान्त्वासत्यक्तस्था
पयित्वान्नक्ताष्टदस्थिरीकृत्येत्यर्थः॥ रुमूरूपमूरूनूपातिआयायतीतितथाषः तीविनिधातुः सुरुदंशुवःससारुवाः
निस्तेजनाशयामियत्तस्वस्यतुविधिवानविभोवयसीतिभावः॥ ६॥ अस्यजुजयुतयापिगदयाअसांशीर्षस्यतथाभूतावि

नःसपत्नैरन्नवायकिंन्नतोयोमाषयारुत्यसुरान्परोक्षजित्॥ त्वांयोगमायाबलमल्पपोरुषंसंस्थाप्यमूरूप
मजेसुरुक्रुवः॥४॥ त्वयिसंस्थितेगदयाशीर्षशीर्षतयसञ्जयुतपायेचतुभ्यो॥ बलिरुरुषयोयेवदवाःस्वयं
सर्वेनन्नविद्यत्यमूलाः॥५॥ सतुद्यमानोरिुरुक्तातोमरैर्दंशगणामुपलेक्षतीतः॥ तुदन्मृशान्निरगादद्रुम
धात्तरुतःसकरे॥ यथनः॥६॥

पिमुखस्थितेसतियेतुत्यमधुनावलिंकुरंतिनवीनान्नक्तायेवपूर्वेन्नक्ताअषयोदेवाश्चतेसर्वेस्वयमेउद्यमंविनेवअमूला
नन्नविद्यंतिकिंतुदरुलान्नविद्यतीत्यर्थः॥ सरुरिःअरुरुक्तान्येवतोमराःशस्त्रविशेषाःतैस्तुद्यमानोद्यध्यमानःदंशा
गणतापश्चीनीतामालक्ष्यतोदंडरुक्तायथामृषन्सरुमानएवनिर्गतःकराक्रुत्तिनीवस्तुतस्तुअरिुरुक्तितःअमूरैनिमित्तभू
तैःस्तुद्यमानःयथाश्रुतार्थयाकिंणवस्मादीनांद्यद्यांदृक्षाअनुकंपयापीड्यमानइत्यर्थः॥ तोदंमृषनूइत्यस्यायमेवार्थः॥६॥ ॥

सतिलाद्विर्गछंतमनुगतःसन्नहिरण्यवक्त्रविशाःकेशाःयस्यदैत्यस्यरुषोनकरःकरालदंष्ट्रायस्य॥ स्वसनिवत्रिस्वनोयस्यनिर्लज्जानामसतां
किंविगर्हितमस्तिनिंदान्नयानावान्नयायनंनायुक्तमित्यर्थः॥ वस्तुतस्तुगतद्रियःनसंतोयेभ्यःतेषांकयारुताः॥ किंविगर्हितंनकिंविनाश्च
नःकपालुवाद्रुग्धिनन्नरक्षार्थंकिंवित्यलायनंनविनिंदितंनित्यर्थः॥ यद्वालोकायकारायनुवनमुदरोनुदवस्कमनुवितंमत्वानोदै
त्यआत्मानंनेवाधिक्षियंनिगतद्रियांस्वार्थेकपराणांस्वसनानस्मादकिंविगर्हितमस्तिस्वयिनुनास्त्येवविगस्मानित्यवत्वानूरत्यर्थ

नंनिःसरंतंसतिलादनुद्रुतोहिरण्यकेशोहिरदंष्यघारुषःकरालदंष्ट्रोशनिनिस्वनोवाङ्नद्रियांकिंचसन्ताविगर्हितं
॥७॥ सगामुदस्त्रान्सतिस्यलगोचरेविन्यस्यतस्यामदधात्स्वसत्त्वान्निस्त्रोविश्वस्रुजांशूनैरपूर्यमाणोविबुधैःपरम
तोरेः॥८॥ परानुषङ्गेनयनोयोयकत्यंमरुद्गदकांवनविद्रदंशमर्माण्यमाणप्रतुदंनुरुक्रैःयचंडमन्युःमरुसेनस्त्रवनाषः॥

॥७॥ सलगवान्विश्वस्रुजांशुभिर्विबुधैस्त्रयस्त्रैरपूर्यमाणःयाताअनरेविश्वस्रुजांशुस्त्रैरभिष्टुतइतिसतिस्तस्यादस्मात्तडयरिव्यवहारगो
चरेदेशेगोविन्यस्यस्वसत्त्वमाधारशक्तिंनिहितवान्त्रस्त्रैस्त्रस्ययेश्वरावाःपराक्रमैर्वाःअनुषङ्गेनसमनयनोयोकत्यंसुवर्णमरणांकां
चनमयविद्रदंशःकवचंयस्यातदैत्यंप्रचण्डमनुचंद्रधिक्षयादिकंदानुकरणात्रदैत्यवाग्रन्नानानामयनिरुक्तयेवस्कन्तस्त्रेनतयानुक्रः
त्रेनकोयादिरुक्त्यावानूरुः॥ ॥ ॥

मुखदत्यर्घः॥ अश्वस्त्रेयरानवार्यो॥ आशुद्यतस्वयमस्वःस्वनूरोनिर्विनर्कः॥ योनानिर्यिषतिनियूरयतियात्यतिवाग्रसावसन्यः स

श्रीभगवानुवाच॥ ॥सत्यंवयंनोवनगोचरामृगायुष्मद्विधान्मृगयेग्रामसिंहान्॥नमृत्युपाशैःप्रतिमुक्तस्यधीरावि कु
त्थनंतवद्गुरुत्मत्वद्॥१०॥एतेवयंन्यासहरालसौकसांगतद्भियोगदयाद्रावितास्तेनिरामहेयाधिकयंचिदाजौस्त्रेयंक्रयामो
वितनोत्यावैर॥११॥त्वंयद्वयानांकिलयूथपाधियोयदस्वनोस्वस्त्वयाश्वनूरुः॥संस्थाप्यवासान्यदुसृञ्जयास्वकानांयःस्वां
ग्रहंनिशानातियत्यसन्यः॥१२॥ ॥मैत्रेयउवाच॥सोधिक्षितीशोभगवतायुतद्वयस्थलुबालशः॥आजहारोत्तमौधक्रीडमानोऽ
हिराडिव॥१३॥सजन्मर्क्षनिःश्वासान्मन्युप्लुषितेन्द्रियः॥आसाद्यानरसादेनोगदयान्यहनद्धरिं॥१४॥नगवांस्तंगदावेगंवि
सृजंरिपुणोरहिःन्नवंचयन्निरस्त्रानोयोगमूरोरवानर्कं॥१५॥पुनर्गदांस्वामादाय-ग्रामयंतमभाषाशः॥अन्यधावद्दरिंक्रुद्ध
ःसंरंभाद्दष्टयद्दृदं॥१६॥ततस्तुगदयारातिंदक्षिणस्यांचुविप्लुतःन्याजघ्नेसतुनासीन्मगदयाकोविदोहनत्॥१७॥ ॥

नायामनर्हः॥१२॥सोधिक्षितीशःसत्यंवयमितिस्मोकेनातत्यागुलब्धयशसःसन्यासीत्॥एतेवयमितिद्वान्यांक्रीडांकार्यमाणोऽहिराट्मनुसर्यंराम
व॥१३॥मन्युनाप्लुषितानिक्षुभितानाद्रियाणियस्य॥१४॥अंतकंनमृधुं॥१५॥१६॥सौम्यविदुरानांगदांन्यधावत्प्रामेवाहनन्॥१७॥ ॥ ॥ ६७

रुर्यस्योहिरण्याक्षः॥१८॥स्थधोःस्यर्द्धमानयोःतिग्मान्यांगदान्यां॥आरुतान्यंगानियययोःस्रुतादाश्रवतीतिस्रुतासुवरुधिरंतस्यघ्राणमव
ज्ञानंतेनविदृद्धोमन्युर्ययोः॥विविद्वान्मार्गान्गदायुद्धश्रमाणान्नेदानूरुलागौःतस्यांनिमित्तचूत्तायांश्वसिणोर्मितयोःदृषन्नयोःस्रस्तु
तेपिरुलाएथीतदर्घदृषभोलिखन्नुवहूनिदिनानिसंयच्चितोतुंगश्रृंगसंचर्षविदीर्णगिरद्रुधिरोपरस्परोपमर्द्दश्योग्रसंरंभोवमः
कारितगजयूथपोयुद्ध्यमानोतिरुतरतिषसिद्धं॥१९॥यज्ञारवावयवायस्यतस्यवमस्यां॥महीनिमित्तंविषते॥२०॥आगत्यवनारा

एवंगदाभ्यांगुर्वीभ्यां॥कुर्यस्योरुरिरेववा॥जिगीषयासुसंरब्धावन्योन्यमभिजघ्नतुः॥१८॥तयोःस्थूधोस्निग्मगदाहतांगयोः
स्रुतास्रवघ्राणविदृद्धमन्योः॥विविद्वमार्गाश्चरतोजिगीषया॥क्षमादिलायामिवस्रुस्निणोर्मृधः॥१९॥दैत्यस्ययज्ञावयव
स्यमायया॥दृप्तीतवाराहतनोर्महात्मनः॥कोरव्यमन्युंविषतोविमर्द्दनं॥दिदृक्षुरागादृषिभिर्हितःस्वराट्॥२०॥आसन्नशौ
डीरमपेतसाध्वसं॥कृतप्रतीकारमरंयविक्रमं॥विलक्ष्यदैत्यंभगवान्सरुस्रुणा॥जगादनारायणमादिसूकरं॥२१॥
श्रीरुद्रोवाच॥एषतेदेवदेवानामंघ्रिमूलमुपेयुषां॥विघ्नाणांसोस्त्रेयीणांभूतानामथनागसां॥२२॥आगस्कृद्भयकृ
न्नुरुक्रदस्मद्राद्धवरोसुरः॥अन्वेषन्नप्रतिरथोलोकानटतिकंटकः॥२३॥ ॥

यणमाह॥किंकृत्वादैत्यंविलक्ष्यकथंभूतंआसन्नंप्राप्तंशौंडीरंशौर्यंमदोवायन॥अपेतंसाध्वसंयस्मात्कृतःप्रतीकारोयेनाश्रमा
र्थंअप्रतीकार्योविक्रमोयस्यसरुस्रुणासरुग्राणांऋषिसरुग्राणांतेतनःहेदेवतेःघ्रिमूलंपादानांदेवादीनांएषोसुरः॥२२॥आगस्कृत्दृ
ष्टेवपरावारोपकःतत्परिहारायप्रवृत्तोन्नयकृत्नीतंज्ञात्वा॥दुःकृतश्रमोराज्ञोलक्ष्मोवरोयेन॥अन्वेषन्प्रतिरथ

यथस्मात्एवंभूतोयंतस्मादेवंमाक्रीडयाहेदेवायथाऽछिनंसुन्नितंग्राशीविषंसर्पोबालःपुष्पाकर्षणादिनाक्रिडयतिनतद्वत्॥२५॥स्वां
स्वासुरांछंदेवस्यांमायांअद्यंयायरूपं॥२५॥वेलामेवाहरएषेतिलोकानांछंवहरीविनाशकरीछंवदित्यन्वयंविनाशेवर्त्तते॥२६॥अन्नि
मित्तमाहुःसएवमोहूर्त्तिकोयोगःसम्मूर्त्तःसुभदःकालःअगात्गतप्रायः॥आतोयावन्मुहूर्त्तशेषोस्तितावदेवसुदुस्तरमेनंनिरस्त

मैनंमायाविनंदृप्तं निरंकुशमसत्तमं॥आक्रीडवालवदेवयथासीविषमुल्बणं॥२४॥नयावदेषवर्द्धेत स्वांवेलांप्राप्यदा
रुणा॥स्वांदेवमायामास्थाय तावन्नह्यद्यमच्युत॥२५॥एषाघोरतमासंध्या लोकछंवहरीपत्नी॥उपसर्पतिसर्वात्मन् सुरा
णांजयमावहन्॥२६॥अधुनैषोनिशिजिन्नाम योगोमौहूर्त्तिकोह्यगात्॥शिवायनस्त्वंसुहृदामामुनिस्तरदुस्तरं॥२७॥दिष्या
नोविहितंमृत्युमयमासादितःस्वयंविक्लवैनंमृधेरुद्धा लोकानांधेहिशर्मणा॥२८॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृती
यस्कंधेहिरण्याक्षवधेऽष्टादशोध्यायः॥१८॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥अवधार्यविरंचस्य निर्व्वलीकामृतंवचः॥प्रहस्यप्रेमग
र्भेणा तदपांगेनसोग्रहीत्॥१॥ततःसपत्नंसुखत अरेतमकुतोभयं॥जघानोत्पत्यगदया रुनावसुरमक्षजः॥२॥ ॥ ॥

राम
६८

जहि॥२७॥त्वांमृत्युंनयेवशापातुग्रहकालेविहितंनिमित्तं॥आसादितःप्राप्तःशर्म्मणासुखेग्राधेहिस्वापयः॥२८॥ ॥तृतीयेऽष्टादशः॥
१८॥ ॥उनविंशेविरंच्यादिप्रार्थितेनमहामृधे॥वाराहेनहिरण्याक्षवधःग्रोक्तोनुवर्ण्यते॥१॥निर्व्वलीकंचतदमृतंवाणांतरेनिरूपण
त्रिग्रायंवतनत्स्वतंत्रंकालात्मनोपिममसुहूर्त्तबलमुपदिशतीतिप्रहस्यो अपांगालोकनेनस्वीकृतवान्॥१॥सुखतःअनिसुखेरुः
नौकपोलस्यधोन्नागोअक्षजःखलुणोघ्राणेंद्रियाद्वाविर्भूतः॥२॥ ॥

साह्वगदयातेनरुन्नाततोविरुताविद्युतामतीविभूषिताघूत्वापतन्नूरेजेवातनूस्नगवत्तत्करात्यतनंयद्यातत्यदस्याहृत्यारेजइत्यनेना
पिसंबंधः॥ततदैत्यपोरुषंरेजेइति॥३॥सद्यतीर्थोसद्यवासरःसद्यनववाधेनद्यारुरुत्॥समानयतत्वन्नूवेतिवाक्यंनेदान्सइत्यस्या
पौनरुक्त्यं॥४॥५॥ग्रयंससंज्ञमंवक्रंयस्याविषज्जमानंविशेषेणामांगंद्यावांतंपतिं॥अतद्विदांतत्स्वभावमजानतां॥आसमंतात्सास

साहुताताननगदयाविरुताग्नगवत्करात्॥विभूषितायतडेजे तदद्भुतमिवाभवत्॥३॥सतदासद्यतीर्थोपिनववाधेनिरायुधे
निरायुधोमानयन्समरेधर्मविवक्षयानपकोपयन्॥४॥गदायामपविद्धायांहाहाकारेविनिर्मितेमानयामासतद्धर्म्मसुना
नंवामरत्यसुः॥५॥तंग्रयंवक्रंदितिपुत्राधमेनस्वार्थदमुत्तमेनविषज्जमानंविद्वावाक्षोन्तद्विदांखेवराणांतत्रस्मासनूस्वस्ति
नेमुंनरीति॥६॥शतंनिशाम्यान्तरधांगमयतोग्यवस्थितंपद्मपलाशलोचनं॥विलोक्यवामर्षपरिप्लुतेन्द्रियो रुषास्फुरदंतछ
दमादधाद्भुसन्॥७॥करालदंष्ट्रश्चसुभ्रुवांसंवक्षाणोदरुन्निवाग्निश्छुत्यस्वगदयारुतोसीत्याहुनद्धरिं॥८॥पदासव्येनतां
साधोनगवान्यज्ञसूकरः॥लीलयामिमनःशत्रोग्रोरुवेगातरंहसा॥९॥आरुवायुधमाधत्स्व ह्यस्त्वंजिगीषसिहत्युक्तः
सतयाग्नूयस्फाडयन्व्यनदद्भृशं॥१०॥तांसग्रापततिंवीक्ष्य नगवान्समवस्थितःजग्राहलीलयाग्राह्यां गरुत्मानिवपन्न
गीं॥११॥स्वपौरुषेप्रतिरुते रुतमानोमहासुरःनेहुनदांदीयमानां रुरिणाविगतप्रभेः॥२२॥ ॥ ॥

नूस्मा॥६॥सदैत्यास्तमातत्वक्रंनिशाम्यदृष्ट्वाग्रतोव्यवस्थितंवविलोक्यग्रमर्षेणाक्षोधेनपरिप्लुतानिस्मुन्नितानिन्द्रियाणिग्रयस्यसः॥आद
शत्दष्टवान्॥७॥वस्तुन्यांदरुन्निवसंवक्षाणःपश्यनूइवेतिवस्तुनःक्षोत्राद्वासाक्षात्तोवितानोसीतिवास्तोष्पतिः॥८॥वातरंहसंवा
युवगां॥९॥ह्यस्त्वउद्यमंक्रुनःयतस्त्वंयतुमिच्छसि॥१०॥रुतोमानोनवैयस्य॥१२॥

ज्वलन्योज्वलनःतद्वत्तोलुपंग्रसनयत्रंयज्ञायविष्णुमात्मायज्ञकार्यकरत्वेदृष्टांतःविघ्नमुदिश्यानिवारंकुर्वन्यथा॥१३॥अंतःखेज्ञा
काशमध्येवकासतूपकाशमानं॥उद्यन्नुडुल्काग्रदीधितिदीप्तिर्यस्यनिशातनेमिनानिशितधारेण॥रुरिरिंद्रोयथातार्क्ष्यस्यपतत्रसुच्छिनत्
विच्छेदादेवान्विनिर्जित्यअमृतकरशंनेयतागरुडेनेंद्रप्रमुक्तवज्रस्यामोघस्यमानंदार्तुपिछमेकंत्यक्तंतत्यथाइंद्रश्छिछेदक्षिंत्रंयथा

जयारुत्रिशिरश्शूलं ज्वलज्ज्वलनलोलुपं॥यज्ञायधृतरूपाय विष्णयाग्निवरन्यथा॥१३॥तदोजसादैत्यमहानदार्पितंत्रका
सदंतःखउदीर्णदीधितिर्वकेणविच्छेदनिशातनेमिनारुरिर्यथातार्क्ष्यपतत्रसुच्छिनत्॥१४॥दृक्णोस्वशूलेवहुधारिणारुरेः
खत्योत्यविस्तीर्णमुरोविभूतिमत्॥खदृङ्नरोषःसकलोरसुष्टिना नदन्मृधरुत्यान्तरधीयनासुरः॥१५॥तेनैत्यमारुतःक्षत्त नै
गवानादिसूकरःनाकपत्नमनाकापि सृजारुतश्चवधपः॥१६॥अथोरुधाःसृजन्मामांयोगमायेश्वरेरुरो॥योविलोक्यप्र
जास्वस्त्रा मनिरेखोपसंयमं॥१७॥यववुवयिवश्चंडस्तमःपांसुजमेरयन्दिग्नोनिषेतुर्वीवाणःक्षेपणाःव्रजिताइव॥
१८॥द्यौर्नष्टभगणाग्रीवैःसविद्युत्स्तनयित्निभिः॥ववर्षद्भिःपूयकेशासृक्कुविन्मूत्राण्यनिरासकृत्॥२०॥गिरयःप्रत्यदृश्यंत
नानायुधवसुवोनद्यादिग्वाससायातुधान्यःशूलिन्योमुक्तमूर्द्धजाः॥२०॥

खेप्रकाशतनुतत्प्रकाशमानमित्यग्निसंबंधः॥१४॥अरोःसंत्यखेतिअरिचक्रंतेनवहुधादृक्णोछिन्नेसतिस्वत्योत्यअग्निसुखमा
गत्यारुरेरुरःवक्षःप्रहृत्य॥१५॥मनाक्ईषदपिक्षत्यंशे॥१६॥अस्यजगतःउपसंयमंप्रलयं॥१७॥पांसुकृतंतमश्चेरितवन्तः
क्षेपणोर्यत्रैः॥१८॥नष्टोभगोनक्षत्रसमूहोयस्यां॥स्वनेनदैत्यबलातिरेकात्खलदमुहुर्नात्रिकमोगम्यते॥अह्निनक्षत्राणामसंभ

हिंस्राःहिंधिनिधित्येवंभूताः॥अतिवैशसाअत्युग्रावाचउत्सृष्टाहत्यैवैवाकसमाप्निः॥२१॥ग्राड्रुक्तानामितिग्रकटिताःमायाविनाशय
न्॥विनाशनमितिपाठेयथाऋतेवषष्ठी॥त्रीणासवनानिपादायस्ययज्ञमूर्तिरित्यर्थः॥त्रयोऽस्यपादाइतिश्रुतेः॥२२॥नर्तुरादेशंत्वसु
त्रैत्रगवान्रुनिष्यतीत्यवंभूतं॥२३॥उपगुरुमोनःवाहोरंतर्विधायसंचदृश्यन्॥२४॥अरुनूजज्ञाना॥त्वाशुंहृत्रं॥मरुत्यतिरिंद्रः॥२५॥

वहन्नियंस्वरक्षोग्निःपन्नश्वरथकुंजरैः॥आततायिनिरुत्सृष्टा हिंस्रावाचोतिवैशसाः॥२१॥ग्राड्रुक्तानांमायानामासुरीणांवि
नाशनंसुदर्शनास्त्रंभगवान् शाशुंक्रुद्धयितंत्रियात्॥२२॥तदादितेःसमभवत् सरुसाह्दिवेपथुः॥स्मरेत्यानर्तुरादेशं स्तनाद्वाः
सकृष्णसुवे॥२३॥विनष्टासुवमायासु सूयस्त्रात्रज्यकेशवंरुवोपगुरुमानोसुं ददृशेवस्थितंवह्निः॥२४॥तंसुष्टिन्निर्विनि
घ्नंतं वज्रसारेरयोस्तनः॥करेणाकाशमूलेरुन् यथात्वाशुंमरुत्यतिः॥सश्रोरुतोविश्वसृजाद्यवत्तयापरिश्रमश्चात्रउदस्तलोव
नः॥विकीर्णवालंखिशिरोरुरोपतत् यथानरोक्तोनुलितोनस्वता॥२६॥स्तितोशयानंतमकुंठवर्चसं कलोलदंष्ट्रंपरिदष्टद
च्छदं॥अजादयोवीक्ष्यशशंसुरागता ब्रह्मोहमांकोनुलस्तनंस्थितं॥२७॥यंयोगिनोयोगसमाधिनारहो ध्यायंतिलिंगादशतो
ऽसुत्यया॥तस्यैषदैत्यर्षभनःपदारुतोमुखंप्रपश्यं स्तनुमुत्ससर्जरु॥२८॥एतौतौपार्षदावस्य शापाद्याताववसद्गतिं पुनः क
तिपयैःस्थानं उपपत्स्येतेरुजन्मभिः॥२९॥

परितोन्नमन्गात्रंशरीरंयस्याउदस्तेवर्हिनिर्गतेलोचनेयस्यविशीर्णावाहादयोयस्यनगेंद्रोमहाद्रुमःलुलितउन्मूलितःनभस्वतावायु
ना॥२६॥संस्थितिंमृत्युं॥२७॥असतःआत्मोपितानस्रोतुमिच्छया॥वाराहस्यघूत्रैपादरोरवंकरत्वाकरेणारुन्नितिपादोरुतइतिचाविरुद्धं॥२८॥

अखिलयज्ञानांतनवेविस्तारायकारणातिवाअरुंतुदःमर्मन्नेत्ता॥३०॥सादयित्वारुत्वेत्यर्थः॥धुष्करांवेस्तरादिभिःस्वाम्यादिभिःसंस्तुतः
॥३१॥यथाहूक्तंयूक्तिमनविक्रम्यमयाअवादितवकथितं॥रुसुमित्रायथायेनप्रकारेण॥३२॥रुद्विजशौनक॥३३॥कथांउपशु
त्या॥३५॥नक्तिमात्रेणापश्नामपिसुलभःअन्यथादेवानामपिदुर्लभइति॥तत्कथाश्रवणेकस्यानंदोनस्यादित्याहुयइतिद्वाभ्यां॥रुषो

श्रीदेवाउचुः॥ ॥नमोनमस्तेऽखिलयज्ञतंतवेस्थितौगृहीतामलसत्वमूर्तये॥दिष्ट्यारुतोयंजगतामरुंतुदस्त्वत्यादमस्त्यावयमीशनिर्वृताः॥३०॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥एवंहिराणास्वमसस्यविक्रमंससार्यचित्वारुहिरादिसूकरः॥जगामलोकंस्वमखंडितोत्सवंसमीडितःपुष्करविष्टरादिभिः॥३१॥मयायथाहूक्तमवादितेरुरेःकृतावतारस्यसुमित्रचेष्टितंयथाहिराणास्वउदारविक्रमोमरामृवेक्रीडनवन्निरारुतः॥३३॥ ॥श्रीसूतउवाच॥इतिकौषारवाख्याता मार्कुत्यमगवत्कथां॥स्तानंदंपरंलेभे मरुन्नागवतोद्विजाः॥३४॥अन्येषांपुण्यश्लोकानां मुद्दामयशसांसतांउपश्रुत्यभवेन्मोदः श्रीवत्साकस्यकिंपुनः॥३५॥योगजेन्द्रैःपथस्यं यायंतंवरणांबुजं॥क्षोशन्तीनांकरेणूनां रुकुतोमोचयद्भुतं॥३५॥तंमुखाराथमृषिभिरनाथशरणोनृभिः॥रुतश्चःकोनसेवेतदुराराथमसाधुभिः॥३६॥योवैहिराणास्वधेमरामृतंविक्रीडितंकारणसूकरात्मनः॥शृणोतगायत्यनुमोदतेजसाविमुच्यतेब्रह्मवधादपिद्विजाः॥३७॥एतन्मरापुण्यमलंपवित्रं धन्यंयशस्यंयदमायुराशिषां॥प्राणेन्द्रियाणांयुधिशौर्यवर्द्धनं नारायणोन्नेगतिरंगमृणवतां॥३८॥ ॥इतिश्रीभागवतेमरापुराणेतृतीयस्कंधेहिराणास्वधोनामएकोनविंशोध्यायः॥

विंशेवरारुजन्मादिश्ववराहानादयादितः॥सर्गोयुस्मार्यतेत्रकुनन्धर्यंप्रक्तांमनोयतिर्यंग्वानां॥अश्वास्यप्राश्यसौतेसूतस्यरोमरुर्षणास्य
पुत्राश्चवरंश्चर्वाविनंजन्मयेर्यातेयांशीश्वरलीनानांमार्गायनिर्गमायाकानिद्वारा॥रुतवान्॥अर्वाविनान्द्वाणिनः कैरुपायैःसृष्ट
वानित्यर्थः॥विदुरमैत्रेयसंवादेनैवेतत्तृतीयस्यतरुंतिनमेवसंवादंप्रस्तुमारुःसन्नेतिपंचमिः॥श्रीरुद्धसुरुत्वेरुंतुःयश्तिरुर्योधनादि

श्रीशौनकउवाच॥ ॥मरीयतिष्ठामथस्यसौतेत्वायंधुवोमनुःकाव्यन्वतिरुतद्वाराणि॥मार्गयावरजन्मनां॥१॥तत्तामरुन्नागवतःरुलस्यैकांतिकःसुरुत्॥यत्तत्यजायजंरुलं सापत्यमद्यवानिति॥२॥द्वैपायनादनवरोमहित्वेतस्यदेरुः॥सर्वात्मनाश्रितःरुलंतत्परांश्चाप्यनुव्रतः॥३॥किमन्वपृरुनैत्रेयं विरजस्तीर्थसेवया॥उपगम्यकुशावर्त्ते आसीनंतत्त्ववित्तमं॥४॥तयोःसंवदतोःसूत अद्यतात्यमलांकथाः॥आपोगांग्यइवाद्यघ्नीरुरेपादांबुजाश्रयाः॥५॥तानःकीर्तयनरुंते कीर्त्न्योदारकर्मणः॥रसज्ञःकोनुतृप्येत हरिलीलामृतंपिबन्॥६॥एवमुग्रश्रवाःपृष्टः ऋषिभिर्नैमिषायनैः॥नमरुत्पूजितोध्याः
न्मानारुक्षयतामिति॥७॥

निरपत्येःसहितमग्रजंधृतराष्ट्रंअघवान्रुतापराबरतिरुतोःश्रीरुलोकमंत्रानादरात्तयःतत्याजा॥अनवरःअन्यूनःमहित्वेमहिम्नि॥२॥कुशावर्त्तेगंगाद्वारे॥४॥यत्किमपिपृरुनुकिंतवैतिवेत्तब्रह्मरातयोरिति॥अद्यघ्नीःअघघ्न्यः॥नूनंकथाःप्रस्तुताः॥५॥कीर्त्तन्यानिकीर्त्तरुर्हाणिउदाराणिकर्माणियस्यहरेः॥६॥एवमितिद्याभवाक्यांउग्रश्रवाःरोमहर्षणसुग्रःनैमिषामयनमाश्रयोयेषांमपिनमध्यात्ममनोयेन॥७॥

गोरुद्ररा॰लीलां॰हिरण्यास्संवावत्रयारुतंनिशम्यनारतोविदुरः॥८॥यमस्मात्वमयक्तमार्गवित्॥ब्रह्मणोवाविशेषाणां॥९॥एतत्
जगत्॥अभावयन्॥उत्पादयामासु॥१०॥सद्वितीयाःसत्नार्याःस्वतंत्राःनार्यानपेक्षाःकर्म्मसुप्रजासर्गादिषु॥कुसेता॥परस्परापेक्षाःइदंज
गत्॥११॥ब्रह्माकिमारन्नतेतिपप्रश्नयपरादीस्रष्टवान्॥इत्युत्तरंवक्तुंपूर्वोक्तांल्लिंगमनुस्मारयति॥देवेनेति॥सप्तभिःमन्वादिप्रश्नानांत्

शान्त
७१

स्तउवाच॥ ॥हरेर्धृतक्रोडतनोःस्वमायया॥निशम्यगोरुद्ररा॰रसातलात्॥लीलाहिरण्यास्समवत्रयारुतं॥संजातरुषो
मुनिमारुभारतः॥८॥ ॥श्रीविदुरउवाच॥प्रजापतिपतिःसृष्ट्वाप्रजासर्गेप्रजापतीन्॥किमारन्नतमेब्रह्मन्॥पर्यवृ
यक्तमार्गवित्॥९॥येमरीच्यादयोविप्रा॥यस्तुस्वायंभुवोमनुः॥तेवैब्रह्मणाआदेशात्॥कथमेतदपाद्यन्॥१०॥सद्वितीया
:किमसृजन्॥स्वतंत्राउतकर्म्मसु॥आहोस्वित्संहताः॥सर्वेइदंसमकल्पयन्॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥दैवेनदुर्वित
र्क्षेण॥परेणनिमिषेणवाजातक्षोभाद्भगवतो॥महानासीद्गुणत्रयात्॥११॥ ॥श्रीरुद्रायतुच्यंनमः॥ ॥

राम
७१

ध्या॰ त्तरायमारन्नोत्तरंन्नविद्यति॥दुर्वितर्केनदैवेनजीवादृष्टेनापरेणपरुत्यधिष्ठात्रामहापुरुषेण॥अनिमिखेनकालेनवरुतुना॥
भगवतोनिर्विकाराज्ञानक्षोभंयद्गुणत्रयंप्रधानंतस्मात्महानासीत्॥तदुक्तंतंत्रेविक्षोभुत्रिगुणरूपाणिपुरुषाख्यान्यधोविदुः॥
प्रथमंमरुतःसृष्टद्वितीयंत्वंउसंस्थितंतृतीयंसर्वभूतस्थं॥तानिज्ञात्वाविमुच्यतइति॥१३॥ ॥श्रीरामचन्द्रोजयति॥ ॥

मरुतोजातिभूतादिरुंकारस्त्रिलिंगःविपुणाःरजःप्रधानादितिस्वतःसत्वप्रधानस्यापिमरुतोरुंकारोत्पत्तिकालेकार्यानुरूपंरजःप्रधा
नत्वंभवतीतिभावः॥पंचवशःतन्मात्रा॥महाभूतानिज्ञानेन्द्रियाणिकर्म्मेन्द्रियाणितत्तद्देवताश्चेतिपंचपंचससर्जेत्यर्थः॥१२॥त्रैलोक्यकैर्
ममाइमेकैवशःप्रत्येकंसप्तकसमर्थानिसंतिसंरुत्यससृजुः॥१३॥अत्रचवात्सीत्॥अधिष्ठितवान्॥१४॥सरुद्राकोणमिवोरुदीधिति
र्यस्यतत्॥सर्वजीवनिकायानामोकःस्थानंयत्रंखराड्ब्रह्म॥१५॥यःशेलीलासयेगर्भोदकस्थांतःशेतेनन्नगवतानुविष्टोऽधिष्ठित

रजःप्रधानान्महतस्त्रिलिंगोदेववोदितात्॥जातःससर्जभूतादिर्वियदादीनिपंचशः॥२॥तानिवैकैकशःसप्तसमर्थानित्रैलोक्यसंरुत्यदेवयोगनरुमम॥३॥सोशयिष्ठाब्धिसलिले॥अंडकोशोनिरात्मकः॥साग्रंवैवर्षसाहस्रं॥मन्वंतरमितीश्वरः॥१४॥तस्यनाभेरभूत्पद्मं॥सरुद्राकोरुदीधिति॥सर्वजीवानिकायोको॥यत्रस्वयमभूत्स्वराड्॥१५॥सोनुविष्टोभगवता॥यःशेतेशेषलीलाशये॥लोकसंस्थायथापूर्वं॥निर्ममेसंस्थयास्वया॥१६॥ससर्जछायायाविद्यां॥पंचपर्वाणमग्रतः॥तामिस्रमंधतामिस्रं॥तमोमोहोमहातमः॥१७॥विससर्जात्मनःकायं॥नाभिनंदंस्तमोमयं॥

:सन्नसःस्वराट्॥स्वयासंख्यानामरूपाविक्रमेण॥१६॥छायाप्रजापतियोगिनीतयाश्रुधोऽत्यर्थः॥यस्तुबुद्धिकृतःपक्षोरित्यु
क्तत्वात्॥महातमइतिमहामोहःस्वरूपनिर्देशमात्रविवक्षयामोहइतिपृथगपुयोगः॥१७॥तदेवंपृथगसाधारणं॥सृष्टिम
ूर्धेकेनविधिशेषेणसाधारणंसृष्टिमाह॥विससर्जेत्यादिनायावत्समाप्तिंनविसृष्टंकार्यंराविरूपंतत्तएवनाजाति॥नियमरक्षा
लिंजयहः॥शुक्लयोःसमुद्रवोयस्यांतां॥अत्रवत्स्यसातत्॥रासीत्॥नामयोहत्सात्॥भिन्नवदित्यादिभिस्तुसंधेयं॥१८॥ ॥

उपस्थाः अनिन्द्रताः।जरधुं यत्तुं नक्षयितुं।यतोऽयंशुन्ध्यामर्दिताः॥ततएनांपत्तिरूपयामारक्षतेत्यतोऽन्यत्तु रक्षतं
नक्षयतेतिब्रुवंतः।जक्षन्नक्षत्रसंनयारितिधातुः॥१८॥देवोवःसांवित्रोऽतिसृजामानक्षयतकिंतुरक्षत।अरोहेयक्षर
क्षांसियूयंमेप्रजाः सुतावत्तूविषजातास्थाएवमुपक्षत्रावायक्षरक्षसमाजाताइत्यर्थः॥तत्रयेयक्षधमित्यूचुस्तेयक्षाः।येतु
मारक्षतेतितेराक्षसाइतिज्ञेयंएतच्चतिर्यगादितामससर्गस्थाःपलक्षणं॥२०॥पुत्रमादित्यन्योऽतमानः॥यायादेवताद्यु

द्युद्दाभुपक्षष्टास्तेनंजयुमन्निऽब्रुवुः।मारक्षतेनंजक्षक्षध्वमित्यूचुःसुतऽउदिताः॥१९॥देवक्षानारुसंविग्नो मामांयक्षतर
क्षत।अरोमेयक्षरक्षांसिप्रजायूपंवत्तूविद्य॥२०॥देवतापुत्रयोयोया दीयन्प्रमुखतोसृजत्॥तेअरोर्षुर्देवयंतो विसृष्टांतां
पुत्रामरुः॥२१॥देवोदेवान्जघ्ननतः सृजतिस्मातितोलुपात्॥तएनंलोलुपतया मैथुनायान्निषेदिरे॥२२॥ततोरुसन्नग
वान् सुरैर्न्निरपत्रपैः॥अन्वीयमानस्तरसा क्रुद्धोभीतःपरायतत्॥२३॥सउपव्रज्यवरदं प्रपन्नान्तिरुरुरिं।अनुग्रहा
यत्नक्तोना मनुरूपात्मदर्शनं॥२४॥पाहिमांपरमात्मंस्तेषणीनासृजंप्रजाःताइमायन्निंतुंपापाडंपाक्रामंतिमांप्रभो॥२५॥

तिमन्यःसात्विकाःतास्ताःप्रमुखतःप्राधान्येनासृजत्ततोदेवाः देवताइतिस्त्रीत्वेननिर्दिष्टानामप्यर्थमात्रविवक्षयात्इतिपुंस्त्वेनप्रतिः
निर्देशः।एवंयक्षरक्षांसीत्यत्रापिज्ञेयंतेनविसृष्टांत्यक्तांप्रभो।अरुःदिवसरूपांसतींदेवयन्तः क्रीडयन्तःअरक्षर्षुःजगृहुः॥२१॥अदेवा
नितिहेदःसजघ्नादसुरानसृजतेतिश्रुतं॥अतिलोलुपान्स्त्रीलंपटान्॥अन्निषेदिरेसाप्ताः॥२२॥परायतत्तत्प्रयलायत॥२३॥प्रपन्ने
क्षानुरूपमात्मानंदर्शयतीतितद्यानेउपव्रज्य॥२४॥पाहीतिवाच्यांपार्थितवान्।यन्निंतुंमैथुनेनधर्षयितुं॥२५॥ ॥ ॥

लोकानांजनानांतद्यनासत्त्वोद्यनाश्रितोपादोयेनेयां॥२६॥विविक्तंश्वलदिग्गंध्यात्मदर्शनंपरविज्ञानंयस्यहरेःघोरांकामकश्मलांस्वतंतु
विमुंचेतिनऽक्तवानिनिशेषः॥इत्युक्तब्रह्मानांतंतुंविमुंचोवासर्वत्रतंतुत्यागोनामतत्तन्मनोभावत्यागोविवक्षितः।यहृणंतनश्चावायतिनि
ऽक्तव्यम्॥२७॥साहोरात्रयोःसंधिरभवदितिरुद्रेणःसातेनविशेषानंतुःसायंतनासंध्यावरूवः।सावकामोडेकेवलाःस्वसुराश्चराजसतत्तद्रात्रं
परःस्वतस्तांसंध्यामेवस्त्रियंकृत्वितानेसंमोहयाप्रारभ्यारुःनामितिविविनिःनूपुराभ्यांक्रमाणांनावरणांश्रोजेयस्याःमिदंनेविक्रमेलोचनेयस्याः।कावि

वमेकःकिलोकानांक्रियानाशनः।त्वामेकमेशदस्त्रेयंमनासत्त्वयधानव॥२६॥सोवधार्यास्यकायर्थं।विविक्ताध्यात्मदर्शनः।
विमुंचात्मनतुंघोरामित्युक्तोविमुमोवहः॥२७॥तांक्रमाणवरणांनोंजामदविद्रुलोचनां।कांवीकलापविलसद्दुकूलाद्भुन्नरोधसं॥२८॥
अन्योन्यश्लेषयोर्नुगनिरंतरपयोधरां।सुनासांसुद्विजांस्निग्धहासलालावलोकनां॥२९॥स्फुरंतीव्राडयात्मानंनीलालकवरूथिनां॥उ
पलभ्यासुराधर्म्मस्तर्वेसंमुमुहुःस्त्रियं॥३०॥अहोरूपमहोधैर्य्यमहोअस्यानवंवयःमयेकामयमानानामकामेवविसर्पति॥३१॥विनः
कर्यंनोवद्धधानांसंध्यांप्रमदाकृतिं॥अनिसंधायविश्वात्मन्पर्य्यधद्भूनूढमेधसः॥३२॥कासिकस्यासिरंनोरूकोवार्थस्त्रिवना
मिनिरूपविज्ञायथेयंनदुर्भगान्नोविवेक्षसे॥३३॥

कलायनविलसन्दुकूलेनाद्भुन्नरोधः।कठिनदयस्यः नां॥२८॥अन्योन्यश्लेषयोरुपमर्देनहृनुनाऽनुगोनिरंतरौपयोधरौयस्याः।सुद्विजासु
दनास्निग्धःहासोलालावलोकनंवयस्याः॥२९॥स्फुरंतीवस्त्रेनानद्भावानांनीलानामलकानांवरूथः स्त्रोमोविधनेयस्याःहेधर्म्मनास्वियसुयस्त्वन
त्वा॥३०॥संमुहानांविज्ञानाकमसमाहृअहोरनि॥३१॥अनिसंधायसत्कृत्यविघ्नंनारब्धवानूढाद्यादुकूलंयस्तेनांयमुद्भूः॥३२॥कासीनिविनिःकासिज्ञात्वाकस्यवाकृत्वाहे
नमदस्मयंदीनवाधसे॥३३॥

किंज्ञानिकुलादिष्वेनायावाकाविष्ठवदिष्यादृदंनावङ्गंगानंयनेवदर्शनंकिंतुकेवलंनोमनःउत्सुनोविविमघासि॥२४॥सुन्निनविज्ञानांवा
कांक्षंशालिनिस्वाध्योएकत्रनजयनिनस्थिरान्नवति॥यरवानैकत्रश्चनकगतिविलासघुजयनिसर्वोल्केषणादर्शनोयतत्यतंगंडश्चलंनंकः
दुकंवरुनोःस्तनयोर्नाराङ्गनंनवकशंमध्यविषादनिस्वाम्यनिःशांतामंधरेवघुसरनिःसुशिखासमूरुःशोभनंःकेशपलायस्त्रोयाशांनरेशु

यावांकाविल्लमवलोदिष्यासंदर्शनंनवंःउत्सुनोषाक्षमाणांनांकंदुकंकाडयामनंः॥२४॥नैकत्रनेजयनिशालिनियादवयंक्षुंत्या
मुकुंःकरनेनयनत्यतंगंमध्यविषादनिवरुस्तनभारनांतशांनेवदधिरमनांसुशिखासमूरुः॥२५॥यरनिसायंतनासंध्यानसुरांघ्रमदा
यंतीघ्रलोत्रयंतांजगदुर्मनामूरधियस्त्रियं॥२३॥घ्रुरुस्यात्मानमात्मनाजिघ्रंत्यांकांत्यासंसर्जनगवानूगन्धर्वीस्सरस्तंगणा
न्॥३७॥विससर्जनतुंतांवैस्त्रोस्त्रांकामिनमिस्त्रियांतरवबादुःघ्रात्यविखावसुघुरोगमाः॥३८॥सघ्रात्मूनविशांवांस्त्रनगनांतद्विणा
दिग्गासोसुरुकशान्वाक्ष्यवामालयदृशो॥३९॥जगदुस्तद्विसघ्रांतांरंजनायांतनुंघनोःनिघ्रामिन्द्रियविक्रेदोयायामूनेबुदृश्यते॥४०॥

शिखाःशोभनयान्केशानकंकीर्यमाणान्समरुवधानेनिःअत्रवान्त्रस्तगद्गनस्सूर्यश्यतत्यतंगंःमेघाविद्युदोमध्यविषादंःनारकारूपादद्विः
नमश्वकेशरत्नाप्यूरुं॥३५॥घ्रमदावरंतांस्त्रियंसत्राजगदुः॥३६॥घ्रुरुस्यात्मानमात्मनाजिघ्रंत्याकांत्यासौन्दर्यंघ्रुरुसनमात्मावघ्राणंयस्मै
न्दर्यंनुभावधातुर्यविकारः॥३७॥ओस्त्रांवंद्विकारूपांतश्वगन्धर्वादिगणाःविखावसुघुरोगनोमुख्यायषुः॥३८॥आत्मनस्संद्विणाःआत्मनांस्वमु राम
रुकेशान्वाक्ष्यनेत्रेनिमासिनवान्॥३९॥इंद्रियाणांविक्रेदःस्वेदोयथानिद्रांघ्रवक्षने॥४०॥ ॥ ॥ ७३

॥ ॥८१॥:४५ ५५ ५५

येनेंद्रियविक्रेदेनहेतुनाउद्विग्नांश्चसतःधर्षयंतित्रांतानुकुंद्विलितंभूनादिगणांउन्मादंपवदतेतंत्राजंत्रीकानिदोन्मादहेतुत्वेन
भूतादीनांतनूनांवधातुविधिमुक्तं॥४०॥कुजनंवंतंवन्तवंतं॥परोदोषाश्रद्दध्यरुषाणा॥४१॥आत्मनःसर्गोयस्मात्तंयतयेनकार्येन
संपदानात्तिमित्तेनकवयःकर्मकोविदाःसाधुभ्यःपितृभ्यश्चस्वपितृरूपेभ्यःविलत्वतेआदिनरुक्रंवददसि॥४२॥तिरो
धानेनहृश्यंतेसत्यंयेनध्यानिशक्त्या॥४३॥पत्यात्मेनपतिविंदेनआत्मात्मासंपतिविंदंस्वात्मनात्मनोमानःपतिविंदहिनिःसु

येनोद्विग्नानृषयंतिंतमुन्मादंपवक्षते॥४०॥कुज्जस्वंतंमन्यमानंआत्मानंनगवानजः॥साधूनृणांनपितृणांन्
परोदोषांसृजत्रुरुः॥४१॥तत्रात्मसर्गंतंकार्यंपितरःपतियेदिरे॥साधुभ्यश्चपितृभ्यश्चकवयोयद्विनन्वते॥४२॥सिद्धान्
विद्याधरांश्चैवतिरोधानेनसोसृजत्॥तेभ्योददात्तमात्मानंतंहीनाख्यमकुतो॥४३॥सकिंनरान्किंपुरुषान्उत्यात्मनः
नासृजत्यरुषः॥मानयन्नात्ममात्मानंमायासंविलोकयन्॥४४॥तेतुतज्जगृहेरूपंत्यक्तंयत्परमर्षिणा॥मिथुनीभूय
गायन्तस्तमेवोषसिकर्मभिः॥४५॥देहेनदेवोगवताशयानोवकुचिंतयासर्गंतुमवित्तक्रोधात्समजेहतरुषुः॥४६
॥येहीयंतांऽमुःकेशाश्रुहयस्तंगजशिरोसपाःअसपत्तिःक्रूरानागानोगोरुकंधराः॥४७॥

न्दरस्यछीरःकंपाद्विवेष्टा॥अतस्तत्स्तंतांमिथःसंगानेनत्यंमिथुनीभावः॥४४॥ततःपतिविंदरूपंकर्मनिस्तत्यराक्रमान्तवसनि
ः॥४५॥नोपुंश्चोतांविनाःयादादिप्सरगणहृतादेहेन॥अनुपवित्तेहृद्विमपायेनभोगक्रोधादियुक्तं॥४६॥अस्तनःअमुष्मा
त्तदेहात्॥येकेशाश्रुहयंतपशुताःतेअश्रुहयोजाताः॥सपत्तिःयादाद्याकुंचनेःपवतोमुष्मानसपो॥अतएवअंगानत्रवंतिइति

नाम अतीतानागतरूपाःतेषांकर्मनिरूपणार्थंकर्मविपाकंदर्शयति॥ क्रीडार्थंकर्मनरूपाःतेषांसिद्धांकिंधरार्थंसंचयंकृतं॥

यदामन्यमानोऽनृतदामनूनमससर्ज॥४५॥तेन्यः स्वयंपुरुषंपुरुषाकारंपुरंदेहंअत्यसृजतदादौ॥तान्मनून्॥४६॥तेत्वयाऽतंसुकृतंतमाहुः॥अस्मिन्मनुसर्गेक्रियाअग्निहोत्राद्याः॥अतोऽस्मिन्सर्वेवयंसाकंसहअन्तंरुविन्नगिदिआदामनक्षयामरुवत्मनू॥४०॥कायसृष्टिमुक्त्वाऋषिणांसृष्टिमाहतपसेति॥विद्याउपासना॥योगोत्रासनादिः॥सुसमाधिःवैराग्येश्वर्यादियुक्तःसमा

भा४

सन्नात्मानंमन्यमानःकृतकृत्यमिवात्मनूनं॥तदामनूनससर्जेति मनसालोकभावानान्॥४५॥तेन्यःसोत्यसृजत्स्वीयंपुरंपुरुषमात्मवान्॥तान्दृष्ट्वाऽसुरोऽसृग्वपससंसुप्रजापतिं॥४६॥अहोएवतज्जगत्स्रष्टःसुकृतंबततेकृतं॥प्रतिष्ठिताःक्रियायस्मिन्साकमन्नमदामरुं॥४०॥तपसाविद्ययायुक्तो योगेनसुसमाधिना॥अथैनमृषिःरुषीकेशःससर्जान्नमितःप्रजाः॥५१॥तेन्यश्चैकेकशःस्वस्य देहस्यांसमदादजः।यत्तत्संधियोगर्द्धिमत्योविद्याविरक्तिमत्॥५२॥

॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेविंशतितमोध्यायः॥ ॥श्रीविदुरउवाच॥स्वायंभुवस्यचमनोवंशःपरमसंमतः॥कथ्यतांभगवन्यत्र मैथुनेनैधिरेप्रजाः॥१॥ ॥

धिःवैराग्येश्वर्यादियुक्तःसमाधितेनयुक्तः रुषीकेशःस्वसेंद्रियःमनऋषिःब्रह्मा ऋषीन्प्रजाःससर्जः॥५१॥किंतदेहंयस्यांसमदादित्यत्तआह॥यदितिसमाधिश्चतपश्चविद्याचविरक्तिश्चविद्यंतेयस्मिन्ततत्॥५२॥ ॥तृतीयस्कंधेविंशोध्यायः॥२०॥एकविंशेतपोविद्या नोधितेनतुविद्युना॥कर्दमस्यमनोपुत्र्यावितारुचदनोद्यते॥एधिरेएधांचक्रिरे॥१॥ ॥

राम ७४

धर्म्मभृद्भ्यांयाजुगुपतुःररक्षतुःतन्मेवदेतितृतीयेनान्वयः॥२॥योगलक्षणोयैर्मादिभिर्युक्तायांकर्दमोवीर्यंससर्जकन्तिपुत्रानुत्पादयामासेत्यर्थः॥४॥मनोकन्यांप्रसूतिंपत्न्यांलिलायेयाब्रूतांससर्जतंवदेतिचकारस्यार्थः॥५॥सरुसाणांसमादशदशसरुसाणांसंवत्सरानित्यर्थः॥६॥ततस्तस्मिंस्तपसिक्रियायोगेनभूजाप्रकारेणसंपदेहिषेवेप्रपन्नेभ्योनक्तंभ्योवरदातारं॥७॥शबलंकंत्रंयदुक्तंतन्मयंवपुर्दधत्॥तंपत्न्यात्मानंदर्शयामास॥८॥सकर्दमस्तंवैवस्थितंदृष्ट्वाभूद्वाक्षि

प्रियव्रतोत्तानपादौ सुतौस्वायंभुवस्यवै॥यज्ञाधर्म्मंजुगुपतुःसप्तद्वीपावतीमहीं॥२॥तस्यवैदुहितास्वस्रन् देवहूतीतिविश्रुता॥पत्नीप्रजापतेरुक्ता कर्दमस्यात्मयानघ॥३॥तस्यांसंवेमहायोगी युक्तायांयोगलक्षणैः॥ससर्जकतिधावीर्य्यं तन्मेशुश्रूषवेवद॥४॥रुचिर्यैभगवान्स्वस्रन् दक्षोवाब्रह्मणाःसुतः॥यथाससर्जभूतानि लब्ध्वाभार्यंविमानवी॥५॥ ॥श्रीमैत्रेययउवाच॥ ॥प्रजाःसृजेतिभगवान् कर्दमोब्रह्मणोदितः॥सरस्वत्यांतपस्तेपे सरुसाणांसमादश॥६॥ततःसमाधियुक्तेन क्रियायोगेनकर्दमः॥संप्रपेदेहरिंभक्त्या प्रपन्नवरदाश्रुषं॥७॥तावत्सम्राडभगवान् पुष्कराक्षःकृतेयुगे।दर्शयामासतंस्वेन रूपेणाद्भुतदर्शनः॥८॥सतंविरजकंमणिं सितपद्मोत्पलस्रजं॥स्निग्धनीलालकव्रात वक्त्राब्जंविरजांवरं॥९॥किरीटिनंकुण्डलिनंशंखचक्रगदाधरं॥श्रीवत्सोरस्कंलसितं कौस्तुभेनेक्षणांबुजं॥१०॥विन्यस्तचरणांभोज मंसदेशेगरुत्मतः॥दृष्ट्वा

वेवस्थितंवेद्वः श्रियंकौस्तुभकंधरं॥११॥जातहर्षोपतन्मूर्ध्निकृतोलज्जमनोरथः॥गीर्भिस्तित्यग्रणांत्युक्तिस्वन्नावात्मारुतांजलिः॥१२

तावत्पतत्पक्षिराजनाग्रणांत्र॥इतिचतुर्णांमन्वयः॥पत्न्यात्मनोदेवहूतिकाशेतितानांपद्मानांउत्पलानांचसरूयस्यतंस्निग्धानीलाश्रुयश्लक्ष्णाःतेषांवातोवक्त्रंयेयस्य॥१२॥श्वेतोत्पलंक्रीडनकंयस्यमनःस्यर्शमनस्यानंदजनकंस्मितमीक्षणांवयस्यतं॥१०॥वक्ष्यसिश्रीर्यस्य।कौस्तु

त्वामृतेपरमानंदंधिगन्यवरंमुकं॥अथापिकृपणांमानुग्रहाणावरदानतः॥वतेतिरुद्रेईशनोस्मानिःसमग्रसत्वनिधेस्तवदर्श
नमुद्यास्माकंसांसिध्यंसाफल्यंजुष्टंसेवितं॥त्वद्दर्शनमेवमहाफलमित्युपपादयति॥यस्यतवदर्शनंसज्जिरुत्तरोत्तरमायादित्यु
क्तंजन्मजिरूढोयोगोयैतेपि॥३॥सकामनक्तानविगृह्यनोरु॥यईति॥ईशायेनिरयेपिस्युःतेषांकामांनांलवाययेत्वः
माययानष्टकुद्धयस्तएवोपासते॥त्वंतुतेषांतानकामानपियासिददासि॥५॥यःसकामानिदमिसोरुमपितादृशएवेत्याह॥
तथेतिगृह्णमाणोरुश्रमःतत्रधनुर्विवर्गदीधीत्यायेपरिवोढुंकामःपरिणेतुमिरूनूदामदुघांजियस्यातवमूलमंजिंउपेयि

श्रीऋषिरुवाच॥ ॥जुष्टंतवाद्याखिलसत्वराशेःसांसिध्यमक्ष्णोस्तवदर्शनान्नः॥यद्दर्शनंजन्मजिरीड्यसद्भिराशासतेयोगिनोरूढयोगाः॥३॥येमाययामेरुतमेधसस्तत्यादारविंदंत्रविसंधुपोतंउपासतेकामलवायतेषांरासीशकामान्निरयेपियेस्युः॥४॥तथासचाहंपरिवोढुकामःसमानसीलांगृहमेधधेनुंउपेयुवान्मूलमशेषमूलंदुराशयंकामदुघांजियस्या॥५॥प्रजापतेस्तेवचसाधीशतंत्यालोकःकिलायंकामरुतोनुबद्धः॥अरुंवलोकानुगतोवरोमिवलिंचमुं

वोढवातोस्मिनरुकामाद्यर्थमन्यत्किमस्युपास्यात्॥नत्यतःश्रेयस्यपुरुषार्थस्यमूलमेतदेव॥५॥ननुतर्हिमुक्त्यर्थमेवकिं
नन्नजसिश्रनधिकारादित्याह॥हैधीशायस्तप्रजापतिस्तस्यातवदासात्यात्रयंकामरुतोलोकःपशुर्वहरुः॥रुशुक्लधर्ममूर्त्ते राम
श्रुरुंचकिलतोकानुगतः॥अतस्तत्र्यंवलिरुरामिवरोमिकर्ममयीत्वदाज्ञामनुवर्तेअनिमिषायकालात्मनेनतदर्थंभार्यांवेरुमीति ७५
वकारस्यार्थः॥नकेवलंलोकानुगतोवरोमिकिंतुश्रुणुत्रयापरार्थमितिकिलेत्युक्तं॥१६॥ ॥ ॥

अनिमिषायेतिस्वेनैनकालात्मकात्तेनोक्तःकर्मकरोमित्युक्तं॥एतदनुनयंत्वद्भक्तानांनास्त्याद्यांलोकान्कामानिच्छूनान्ननुसःनार्थशु
श्रूषविवेकेसत्यपियुनःकर्मयदानुमादृशान्हित्वान्नादृत्यैनंवरणंरूपंज्ञानंयत्रक्रियानाशानेवाद्यत्वद्भक्तानांवादःकथानदेवसाधुसंसा
रविस्मारकत्वात्पीयूषंविकरत्वात्तेनेनिर्यापितंविलापितंदेहधर्मोःक्षुत्पिपासादयोयेःएवामित्युक्तंरेणत्रयः॥७॥नवयंत्रिनाभिकाः
लचक्रंनत्रजगदाद्धिश्रीकरुधावदपिएवांत्वद्भक्तानामापुराद्धिधावन्नवतिकर्धंचनत्रजरंब्रह्मतस्मिन्नक्षरूपेश्रमिःश्रमाश्रमदिनिः
वक्रयेश्रनिश्रमाशीलत्वात्तदयारेणाश्रमिरित्यनेनदिनेशःश्रधिकमासेनसहत्रयोदशमासाःश्रवत्सरस्यविशनंवहिश्चाहोरात्राःयवणियस्याशन

तोकांश्चलोकानुगतान्यरंश्चहित्वाद्विनात्रेवरणंनयंवायंरस्यरंत्वद्गुणवादसीधुंपायूषनिर्यापितदेहधर्म्माः॥७॥ननेजराद्यश्चभिरायुरे
वांत्रयोदशानांत्रिशनंवहियर्वीयसेत्यनंतद्भियद्विनात्रिकरालश्चनोजगदाद्धिश्रीधावत्॥८॥एकःस्वयंसज्जगतःसिसृक्षयादिः
नाययात्मन्नवियोगमायया॥९॥जस्यदंयासियुनर्यसिस्यसेयर्योर्सनात्रिर्भगवान्स्वराड्त्रिभिः॥१०॥ ॥ ॥

रार्द्धविन्नक्रैरहगावःयदूशनवोनेमयोयस्यात्रनाःक्षालवादयःकृष्णःपवाणियत्राकाराधाराःसंनियस्यत्रीणिवातुर्मास्यानिनाभयःश्राधारन्ना
निवस्यानियस्यकरालश्चनानाद्वेगाएतेविंशतिरेवसंवत्सरंवत्रक्रंउरुमितिद्वयं॥१०॥ननुनिरूपाधिमुदासनेनोकिंयावसेनाघयिमायया विश्व
सृज्यादिकृत्वानात्मनेवयायरन्याहःस्वयमेकएवसन्नविद्यात्मन्यधिकृतयायोगमायया हेतुमायाःस्वीकृताःशक्तयःसत्वाद्यास्ताभिःश्रदोविश्वं
स्वयंनिरिक्षसाधनानपेक्षात्वदृक्षनंनःनघेतिसंबोधनं॥१२॥ ॥

त्वयेमामिति तत्रैनमेवं विषयसुखं दर्शयन्नाह। नैतदिति। हे ब्रह्मविशेषो नोस्माकं भजनोऽनुरूपस्तूष्णीं
रूपं यदशब्दादिविषयसुखं मायया तनुषे विस्तारयसीति। यतः एतत्तव वयं यथा त्वयि तिष्ठेम तथानुग्रहाय स्वीकुरु। ज्ञानवैराग्याभ्यां कर्मानन्तरमेवं
वायवर्गीयत्वमवित्यर्थः। यद्धि यतः मायया परिच्छिन्नं वलं सत्त्वादि तस्यायुष्मत्त्वं वित्तं तिष्ठेति। एवं भूतस्य तवादर्शनं यतोऽनुच्छिष्टच्छिद्रं नित्यं
र्थः॥२०॥ नन्वायुष्मच्छब्दो मुच्छिद्रदनमामिषुच्छिद्रदत्वे हेतुः। अतो भूत्वेति ज्ञानेनेश्वरः कियार्थः कर्मफलभोगोपयोगिनाभोदत्वे हेतुः। स्वमायया ह्यावच्छिन्नं
लोकतंत्रविशेषकरणायेत्यतः स कामैर्निष्कामैश्च भजनीयं यादसरोजयुगं यस्यतं तवमस्यायसिस कामेषुसिभजने कोवामान्वर्थनातिनया

नैतद्धि नाथाशपदं तवेसिनयमायया स्वतनुषेभूतसूक्ष्मांश्चानुग्रहायास्वः यिय हिमायया सतनुतस्यानुवावित्तः तिष्ठेत्॥२०॥ तं
त्वा तद्भूयोपरतक्रियार्थं स्वमायया वावित्तिलोकतंत्रानमाभ्यां नमनीयादसरोजमस्यायसिकामवर्षं॥२१॥ ॥श्रीमैत्रेय
उवाच॥ इत्थं व्यलोकंपतिनोब्रह्मानन्तमवाषेववसाम्नेन॥सुयर्णपक्षोपरितोमानःप्रेमस्मितोद्वाक्यविदुन्मुखः॥२२॥ ॥श्रीभ
गवानुवाच॥ विदित्वानवदैन्यमेयुरैवसमयोजितांयदर्थमात्मनियमैरहंवैवाहंसमर्विदः॥२३॥ नवैजातुमदैवेस्यात्प्रजाध्यक्षः
मदर्हणः॥ब्रह्मविषेषनिनरांमयिसंगंलिनात्मनां॥२४॥ब्रह्मायनिस्तनःसप्राङ्मनुविख्यातमंगलं॥ब्रह्मावर्तेयोधिवसन्शास्तिस
प्राचीमहीं॥२५॥सेहचविप्रराजर्षिर्हिष्याशतरूपया॥न्यायास्यनिदिदृक्षुस्त्वांपरंक्षोधर्म्मविषः॥२६॥ ॥ ॥

नं॥२१॥ श्रमेनेनसुखकरणेमस्मिन्नाश्रमेवासोनविघ्नमंनोभूर्यस्य॥२२॥ चैत्यहृदेत्वावेमेनयासमयोजितंसंवदितांयदर्थमेवाहंसमर्विदः राम
नंनः॥२३॥ मयिसंगस्मिनः संगहीनः एकाग्रेनैकनात्मावित्तंयैस्तेवांयन्मदर्हणान्वादशेषुभूतिनरांसर्वेषामात्मावाणिःफलंनस्यात्॥२४॥वि २६
ख्यातंमंगलंभूयुदयसदावरणादित्तक्षणंयस्य॥२५॥हेविघ्नमहिष्यासह॥२६॥ ॥

॥२७॥ यत्रयस्यांनार्यांसमाहितंभूतिसधानेनस्थितोनृपवधूराजकन्या॥२८॥तेवार्यंब्रह्मनिरूपनंकृतंयाप्रसविष्यतिसाब्रह्मिष्यतिवीर्यवतः
सूतासुकन्याश्रुतसाब्रह्मनःयुक्ताधास्यंति॥२९॥निदेशमाशाऽऽशब्दोब्रह्मनःशुद्धसत्त्वःतीर्थयात्रेनदानंतद्धेतोमधिसमर्पितसर्वकर्मफलस्त्वंत्यर्थः॥३०
॥र्गहेस्वेदयांकृत्वासंन्यासेनात्मयंदत्वामयिब्रह्मात्मानंजगद्वसरुदेवकूत्यांश्रववार्यंतिशेषः॥३२॥ब्रह्मत्यक्तूनेष्वेदः
भुजायतेब्रह्मविभवतांतिब्रह्मगद्वाजः॥सरस्वत्यानद्यायरिश्रितान्यपरिवेष्टितान्॥३३॥ब्रह्मशेवसयोमंवादिसिद्धेश्वरैः ब्रह्मसिद्धनः सिद्धमार्गः वैकुंठमाः

ब्रह्मनामसिताप्यांगोवयःशालुकाचिनां॥मृगयंतांयतिंदास्यत्यनुरूपायतेब्रह्मो॥२७॥समाहितंतेहृदयंयत्रेमान्यरिवत्सरान्॥सात्वाबुद्धस्तनूपवधूः कामंभोक्ष्यतिष्यति॥२८॥यानब्रह्मन्नंवार्यंनवधाप्रसविष्यति॥वीर्यंत्वदीयंब्रह्मयब्रह्मायास्यंतेज
वात्मनः॥२९॥तेचैवंसम्यगनुष्ठायनिदेशमेऽतरात्मशमयितार्थीकृताशेषकृत्यार्थोमांपश्यन्त्यसे॥३०॥कृतादयांवदेवेषुदत्वाब
नयमात्मवान्मय्यात्मानंसहजगद्वद्धस्यात्मनिवाधिमा॥३१॥सहाहंस्वांशकलयाब्रह्मर्षेतमसोनुते॥तवकेवेदवकूत्याग्रहो
वेतत्वसंहितां॥३२॥ ॥मैत्रेयउवाच॥एवंतमनुभाष्याथभगवान्ब्रह्मगद्वाजः॥जगामविन्दुसरसःसरस्वत्यापरिश्रितान्॥३३॥
निरीक्षतस्तस्ययावद्देवसिद्धेश्वराश्रमेषुतसिद्धमार्गः॥ब्रह्मकायेनयक्षरघेनुपधैरुब्रह्मरिनस्तोममुदाहरंतः॥३४॥ब्रह्मसंप्रस्थितेशु
क्लेकर्दमोनगवान्ब्रह्मिष्ठास्तेस्मविन्दुसरसिनेकालंयतियालयन्॥३५॥

गंयस्यायब्रह्मशेषसिद्धेश्वराश्रमेषुतसिद्धमार्गस्तसयये॥यत्रस्वेतोगरुडस्तस्यपक्षीरुदार्हमणिब्रह्मसामाकर्णायनवरु
द्धर्तनरेपक्षाविनिधूतेऽद्यारिनंस्तोमस्तोमाधारकृतानाम्नावालखिल्यायब्रह्मणेनिधूतेःसमासयाऽऽद्यारिनःस्तोमःस्तोत्रियसकृत्समुदीर्णोयस्यतं
स्वरंति॥३७॥तकालंवरस्वरंकृत्यनीतमाणः॥३८॥

रानकोलाःसौवर्णैःपरिकरायस्मिन्नरयमास्थायदुहितरंवारोप्यवरान्वेषणार्थंपर्यटन्॥२६॥हेसुधन्वन्विदुरायनन्नृहः॥२७॥नन्वेशमात्रेण
परमानंदंप्राप्यनिदर्शयितुंश्रमंवर्णयतिनायस्मिन्नित्यादिनिःसप्तभिःश्लोकैःप्रपन्नेकर्दमे॥२८॥शिवमारोग्यंश्रमक्लेवस्यादुजलंयस्मिन्॥
२९॥कूजंतःपुण्यागृहगाःद्विजाश्चयेषुनैःपुण्यद्रुमसन्तानाजालैःसमूहेयुक्तं॥४०॥सुखंनादिनांमनन्नमराणांविघ्नोविनोदोयस्मिन्नमन्नावहिः

मनुष्यनंनमास्थायशानकुंजयरिछदांश्चरोयस्मादुहितरंसभार्यःपर्यटन्मही॥२६॥नस्मिन्सुधन्वन्नरुनिःसगवान्यत्समादिश
न्डयायायात्रमपदंसुनेशांनवनस्यनन्॥२७॥यस्मिन्नरगवतोनत्राज्यंनत्रसुविन्दवःकृपयासवरानस्यप्रयत्नेविनयान्नशं॥२८॥
नत्रैविद्रुसरोनामसरस्वत्यापरिप्लुतं॥पुण्यंशिवमनज्जलंमहद्विगाहसेवितं॥२९॥पुण्यद्रुमसन्नाजालैःकूजत्पुण्यमृगद्विजैःसर्वर्तुफ
लपुष्पाढ्यंवनराजिश्रियाचितं॥४०॥मत्तद्विजगणोद्गीतंमत्तभ्रमरविघ्नमोमत्तर्हिनदतोयंवाह्ययत्नमनकोकिलं॥४१॥कदंबवंशकाशोक
करंजवकुलासनैःकुंदमंदारकुटजैःसूनयोनैरलंकृतं॥४२॥कारंडवैःप्लवैर्हंसैःकुललैर्जलकुक्कुटैःसारसैश्चक्रवाकैश्चकोरैर्वल्गुकू
जितं॥४३॥नर्तद्बर्हिणोःक्रोडैःश्वाविद्भवयकुंजरैःगोमुद्गैरुरुभिर्मर्कैर्वकुलोनाभिर्वृतं॥४४॥

रानरालैश्चामरोद्वेगसंभ्रमोयस्मिन्श्वाह्वयंनःनिद्रोमनाःकोकिलायस्मिन्॥४१॥कदम्बादिभिर्वृक्षैरलंकृतं॥४२॥कारंडवादिभिःपक्षिभि रास
ःवेल्लुवयानघाकूजितं॥४३॥हरिणादिभिर्वृतंनत्रक्रोडःसूकरःश्वाविन्शल्लकःसकोमकटःनद्विरोगोगोमुद्गाःहस्तिवानरःसिंहोवाघ्राभिःकसू २७
रीमृगः॥४४॥

जातःऊताशनोवह्निचारियोग्ययेन॥४५॥उद्योयुक्तयोगोयस्यतेनवपुषाविद्योतमानंतस्यभगवतोयाहृतंश्रमा
णमवश्रमतत्कलानमयंयीयूषंतस्यश्रवणोनवनातिक्षामंतपसाकृशंसतमश्रुशं॥४६॥पश्चमुन्नतउपसंसृत्यस
मीपंगत्वा॥मलिनंददर्शतिपूर्ववैक्रियया॥अथैनमनेनेत्यहरणमरारत्ततत्रसंसृतंश्रमेणाक्रांयथामलिनंदृश्यतेतदुक्त
॥४७॥उरुजंघशिरोग्रीवापाणिपुरःपादसमीपेषणांत्रोशिभिरिन्द्रियसमयंयथापत्यगृहंनसंतकृतवान्॥४८॥४९॥तेन

पविश्यतन्नीर्घवरमादिराजःसहानुगःददर्शतुनिमासीनंतस्मिन्नुत्तमऊताशनं॥४५॥विद्योतमानंवपुषाहृतं
पस्युपयुजाविरंनातिक्षामंभगवतःस्निग्धायागवलोकनात्॥नघाहृतामृतकलायीयूषश्रवणेनच॥४६॥पश्चा
दुपक्रंपलाशाद्याजटिरंवीरवाससं॥उपसंसृत्यवल्गिनंयथाहरणमसक्तं॥४७॥अथोरुजमुपायांतंनदेवयाणांते
पुरः॥सपर्ययापर्यगृहंपतिनंश्वानुरूपया॥४८॥हरीतोहरणमासीनंसंयतंपितायनमुनिः॥स्मरन्भगवदादे
शंमित्याहश्लक्ष्णयागिरा॥४९॥नूनंचक्रमाणंदेवसतांसंरक्षणायते॥वधायचासतांयस्तंहरेशक्रिरिवालिनी
॥५०॥योकेवलेनोडवामूनोयमधर्मपवेतसा॥रूपाणिस्वानभ्रातृणांसेतुंक्षायतनमः॥५१॥नपदारथमास्थायजै

क्रमाणंपर्यतेनांक्रियमाणं॥५०॥मनुष्यविलुंपणामतिं॥यइतिस्थानेतत्तत्काव्यविसरे॥शुक्रावविक्षवे॥५१॥नपदेतिपंचानांमय
मनुष्यःयमयमर्थः॥यद्यपिधर्मरक्षार्थेसवतेः॥पयश्चतस्तवपुसंगादप्यगमनंसंभवति॥तथापिविशेषकार्यंविदस्तितत्काव्यतामिति॥
जैत्रजयपदामणिआपितायस्मिन्नरथमारुह्यात्वयदाचुवोमंडलेनपर्यटसितदासेतवोत्रिद्वारेतित्रयाणामन्वयः॥विस्फुर्ज
न्मार्दङ्गवेनूद्धतंकोरंडंयस्य॥५२॥

स्वसैन्यस्य चरणैः क्षुण्णं संचूर्णितं ॥५३॥ वसिष्ठिमाणां निबंधनयैः ॥ वृत्तश्रद्धो ॥५४॥ निरंकुशैः स्वनिमित्तकृतैः शयानेनि
ष्ठितो ॥५५॥ नित्यलोकेन संकृष्णा पतिपद्मामहेस्वीकृमहे ॥५६॥ ॥ इतिश्रीवायवीये एकविंशः ॥ ॥ द्वाविंशोऽध्यायः दौ
दिष्टं हि विष्णुना ॥ मनुर्दुहितरं देवं सृष्टिमित्युपवर्णयते ॥ एवमाविः कृतश्चेषाणां गुणानां कर्मणां च उदयउत्कर्षोयस्य स
स्वसैन्यचरणैः क्षुण्णं वेषयन्माऽतलं भुवः ॥ विकर्षन्नुरुसैन्येन पर्यटस्यंशुमानिव ॥५३॥ तं देवसेनवः सेनवः सर्वे
दग्धाश्रमनिबंधनाः ॥ नागवद्धचित्ता राजन् निश्चेरुर्वनदस्युभिः ॥५४॥ अधर्मश्चसमेधेन लोलुपेर्गंकुशैर्नृभिः ॥ शया
नेतस्थिलोकोयं दस्युयस्तो विनंक्ष्यति ॥५५॥ अथापि यत्कृतो वीर्यदर्पस्त्वमिहागतः ॥ तदयं नित्यलोकेन पतिपद्मा
महेऽदा ॥५६॥ ॥ इतिश्रीवायवीये महापुराणे तृतीयसंधेएकविंशतितमोध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ मैत्रेयउवाच ॥ एव
माविःकृताशेषगुणकर्मेंद्रियात्मनि ॥ सर्वोऽहंवृत्तसंप्राप्तउपारममुवाचह ॥ १ ॥ ॥ मनुरुवाच ॥ ब्रह्मासृजत्वमुखतो
युष्मानात्मपरीप्सया ॥ कुंदोमयस्तयोविद्यायोगयुक्तानलंपठान् ॥ २ ॥ तत्रानायासृजद्ब्रह्मान्दोःसहस्रमात् ॥ हृदयं
तस्यहिब्रह्मक्षत्रमंगंप्रवक्षते ॥ ३ ॥ अतोह्यन्योन्यमात्मानं ब्रह्मक्षत्रंवरक्षतः ॥ रक्षतिस्माद्ययोदेवःसयःसदसदात्मकः ॥ ४ ॥

प्राप्तमुरावीऽहवसुकीर्तिश्रवणात् ॥ पत्याख्यानशंकयावर्तंमुनिमुवाचऽउपारतंनिवृत्तिनिरतं ॥ ७ ॥ मदीयाकन्यात्वंयापरिने राम
येतिविज्ञापयिष्यन्ययुष्मदस्मत्संबंधस्तावदीश्वरेणापूर्वमेवघटितइत्याह ॥ ब्रह्मेतिसाहचर्यात् ॥ आत्मनःपरीप्सयापर्यालोचया ७८
।कुंदोमयस्यात्मनःपयापालनंवेदयवर्त्तनंतस्मैकृत्वायुष्मान् ब्राह्मणान् ॥ २ ॥ तत्रानायब्राह्मणान्पालनायक्षत्रब्राह्मणाज्जाति
न्नदोत्रंक्षेत्रजातिः ॥ ३ ॥ एवंसदेवएवरक्षतीत्यस्मकोसोऽयंसदसदात्मकःसर्वात्मकःतथापिश्रुत्ययानिर्विकारः ॥ ४

नंविज्ञापयितुमेवनदर्शनादिकमनिनंदनिर्विनिः ॥ ६ ॥ न्नतुग्रहेतुशासनादिरूपएवाऽशनोऽशन्यः ॥ ७ ॥ विज्ञापयतिसन्नवानिनिसन्न
निश्चदुहितुःस्नेहेनपरिहिष्यन्नाह्यस्य ॥ श्रावितंविज्ञापनं ॥ ८ ॥ प्रियव्रतोन्नानयदोःस्वसेनिनुविकाकरणंशंकानिरस्त ॥ ममसुतेनिक्ष
नवसंदर्शनादेव छिन्नमेसर्वसंशयं ॥ यःस्वयंभगवान्ब्रह्मात्मा धर्म्ममाहुरिरक्षिषोः ॥ ९ ॥ दिष्ट्यामेभगवान्दृष्टोदुर्दर्शोयोऽकृतात्मनां ॥ दिष्ट्यायादरजःस्पृष्टाःशांतमेमनवःशिवं ॥ ६ ॥ दिष्ट्यात्वयानुशिष्टोहंकृतन्नानुग्रहोमहान् ॥ न्नह्यावर्तेनःकर्षंरधैर्जुष्टाः
दिक्षोशनसिरः ॥ ७ ॥ सन्नवान्दुहितस्नेहपरिहिष्यात्मनोममं ॥ श्रोतुमर्हसिदीनस्य श्रावितंकृपयानुने ॥ ८ ॥ प्रियव्रतोन्नानयदोःस्व
सेयंदुहितामम ॥ मन्विहृतियतिंयुक्तवयःशालगुणादिभिः ॥ १ ॥ यदातुन्नवतःशालक्षन्तरूपवयोगुणान् ॥ न्नह्मऋषभारादेवाः
नयासान्कृतनिश्चयां ॥ १० ॥ नत्वनुरूपोद्विजाग्र्येमाग्रहीद्योपहतांमया ॥ सर्वात्मनाहरूपज्ञोनेच्छन्मेधर्म्मसंकटं ॥ ११ ॥ उपन्नस्यहिकामस्यप्र
तिवादोनशस्यते ॥ ग्रपिनिर्मुक्तसंगस्यकामरक्तस्यकिंपुनः ॥ १२ ॥ यउपनमनादेव्यकानाशमियाचते ॥ न्नायतेनघशःस्फीतंमान
न्नावशयाहतः ॥ १३ ॥ ग्रहंत्वांन्नणवंविद्वविवाहार्थंसमुद्यतं ॥ ग्रतस्त्वमुपकुर्वाणः प्रत्याद्यतिन्नहाणमे ॥ १४ ॥ ॥ ऋषिरुवा
चवाहमुद्वोढुकामोहंनयनंधनमात्मजा ॥ ग्रावयोरनुरूपासावाद्येनेवहिकोविधिः ॥ १५ ॥ ॥ ॥ ॥

वकन्यानवयोनविदर्शिनं ॥ ६ ॥ १० ॥ ग्रनाद्दत्वाकुरु ॥ ११ ॥ उपनस्यस्वनःग्राह्यस्यविनयस्यग्रनिवादःग्रन्याख्यानं ॥ १२ ॥ कीनाशंकृपणंग्रवशः
वापरामर्शनेन ॥ १३ ॥ तस्यनाविद्वद्भवंसहधर्मंकुर्वाणःग्रन्नांमयादनं ॥ १४ ग्रग्रन्नावेतिमयेवकुतनिश्चयत्वात् ॥ कस्मैविन्नतिसूनावनन्नवः
नात्यर्थं ॥ ग्राज्ञ ग्रयनंशनंतूर्वितरणंकृताबान्दुस्थरेनिवा ॥ १५ ॥

नूमानत्रवेत्याद्यनातः कृष्णमिनेसौभगत्वामहस्तमयायत्येत्यादिमंत्रैः प्रसिद्धः स्वयंङ्गकांत्येवस्वायंभूषणादिशोभा॥१६॥यांविलोक्यत्यं
नत्त॥समोहेनविमूढ्याकुलचेनोयस्याःकृष्णश्यामंजिघ्रांशोभायस्यास्ता॥१७॥ललनानांललामंभूषाभूतां॥असेवितोश्रियस्मरणेयैःतै
रहंसंद्वयुमप्ययोगाऽद्वयदेऽज्ञानयदस्यान्नियानांखयंद्राक्॥१८॥अजिघ्रेस्वकरिष्योयावदयत्योन्यनिस्वाऽज्ञार्हस्यंतनतः परंसन्यास
इतिभावबंधःसमयःतमोवाहायावत्यात्मनोममवनेजोगमेविघ्नज्ञानायद्यमंमात्मनोदेहात्त्यजनेनेजोवायेविघ्न्यादिनिश्चतःपरंयार

कामःसन्यानरदेवनेस्याःसुयाःसमाम्नायविधीप्रमानः कएवनेननयांनाद्रियेतस्वयेवकांत्याश्रिवनाश्रियां॥२६॥यांहृत्य
यपेक्षनदंद्रिशांविरिंचांकंदुकविद्धलक्ष्मी॥विश्वावसुर्यत्यनत्वाद्विमानादिलोकसंमोहविमूढचेनाः॥२७॥नांप्रार्थयंतीलल
नासलाममसेवितश्रीवरोरहंवांवत्सांवनोरुत्तयदःस्वसारंकोनादृमन्येनदुधाःश्रियानां॥२८॥अनोऽजिघ्रेसमयेनसाक्षीयाव
नैजोविहन्यादात्मनोमोघनोधर्मोन्यारमहंस्यहन्यान्नुकृष्णोक्रान्वद्धमन्येऽविहिंस्यान्॥२९॥यतोऽभवद्विश्वमिदंविचित्रंसस्यास्यनेय
त्रचयावंनिधनेप्रजायतीनांयतिरेवमहंपरंयमाणांब्रह्मसनंतनं॥३०॥ ॥मैत्रेयउवाच॥सउद्धवनानियदेवावमाधेश्चासीच्चतुष्टाः
मरविघ्ननाम॥क्रियोयज्ञहनूस्मितशोत्रिनेनसुखेनवेनोत्तुत्रेदेवकूत्यां॥३१॥

महंस्यज्ञानंतमिद्धनूस्यान्शुक्लानविद्युनासाक्षात्कर्षोक्षानाश्चविहिंस्यान्हिंसारहितान्समादान्वद्धयज्ञावतिरेवमनुद्धयान्मन्य॥३२॥ राम
नतुनवित्तुःयुजायतेराज्ञीसुखावेवनसन्यासंतनुद्धायनरतिसंस्थास्यतेचलयंयास्यतिवावेतिरेवार्थोक्षाणत्रयायाकरणानंतरंसंन्यासएवमाः ७८
दक्षानांमगवतोऽरत्यर्थः॥३०॥हेऽउद्धवत्वत्तनुत्रेसुनेसुखेनप्रतोऽन्यतेस्मायद्वासुखेनप्रतोभिनवान्॥३१॥ ॥श्रीकृष्णायनमः॥ ॥

ममसुःअनंतरंमहिष्यांश्रद्धवसितंनिश्चयंज्ञात्वा॥३२॥पारिवर्हानविवाहकालेपदेयान्भूषाःभूषणानिवासांसिवपरिछ
दानरहोपकरणानिच॥३३॥प्रत्तांप्रदत्तांसदृक्षायसदृक्षायेगतायथाचिंतायस्याश्चोकंथेनोन्मथितःक्षुभितआशयोयस्य
॥३४॥तस्याविरूपसोमुं॥हेश्रेवरेवत्सेतिकृवन्संविराधःशिखाकेशानासिंचन्॥३५॥३६॥आमिकुलहिंतायाउन्नयोःसुरो

सोनुज्ञात्वाश्रद्धवसितंमहिष्याहुहितुःस्नुशोतस्मैगुणागणाश्रायददोतुल्यांप्रहर्षितः॥३२॥शातरूपामहाराज्ञीपारिव
हनिमहाधनान्॥दंपत्योस्तर्यदात्प्रीत्याभूषावासपरिछदौ॥३३॥प्रत्तांदुहितरंसम्राट्समृक्षायगतश्रमः॥उपगूह्य
चबाढुक्त्याप्रीत्योन्मथिताशयः॥३४॥अथकुंवस्तद्विरहंसंववाधकलोमुहुः॥आसिंचन्नंववत्सेतिनेत्रोदैदुहितुःशिखा॥३५॥आमंत्र्यतंमुनिवरमनुज्ञातःसहानुगः॥प्रतस्थेरथमारुह्यसंन्नायस्वपुरंनृपः॥३६॥उन्नयोःऋषिकुल्या
यासरस्वत्याःसुरोधसो॥ऋषीणामुपशांतानांपश्यन्नाश्रममंपदं॥३७॥तमायांतमभिप्रेत्यउत्तावर्हतिकर्दमः॥
पूजापतिंगीतसत्कृतिवादित्रैःपत्युदाबुःपरुषिता॥३८॥वर्हिष्मतीनामपुरीसर्वसंपत्समन्वितं॥न्यपतन्यत्ररोमाणि॥यज्ञस्यांगविधुन्वतः॥३९॥कुशाःकाशास्तएवासन्सश्मश्रुरितवर्हसः॥ऋषयोयेपराजग्मुर्यज्ञघ्नाकुधसो॥४०॥शोभनंतदृषयो॥४१॥अभिप्रेत्यज्ञात्वाउत्तावर्हतिदेशान्पूजांपतिंपत्युज्जासुः॥४२॥कोसौउत्तावर्हइत्यपेक्षायामाह॥यत्रवर्हिष्मतीनाम पुरीति॥सापिकुत्रायत्रयज्ञस्ययज्ञवराहस्यरोमाणिन्यपतन्निति॥यत्रेतिसर्वत्रसंबध्यते॥४३
॥वर्हिष्मतीनामनिरुक्तिंकुर्वन्प्रसंगाद्देशस्यश्रेष्ठ्यमाहब्रह्मन्याःकुशाःकाशाश्चासन्सश्मश्रूनित्यंहरितवर्णावर्णाद्यिषां॥यज्ञघ्न

नूरादासादीनूपरानंतंनायज्ञंविघ्नंकुर्वंतीतायज्ञविघ्नं॥४०॥

यतइतियत्रायतत॥ध्रुवंस्थानंलब्धेतित्रपूपत्ययांतंलब्धवानसन्नित्यर्थः॥यतोलब्धवान्तंयज्ञपुरुषंइतिवाखर्गादिपि-
मिःश्रेष्ठात्रापितस्थानंश्रेष्ठमित्युक्तंभवति॥३१॥प्रकृतमाह्रयांवर्हिष्मतीनामपुरीसमावसत्तत्पूर्वयस्यामुषितःतस्यांनिर्दिश्य
भवनंपविष्टःसन्भोगान्कुरुजइत्यन्वयः॥अन्योन्यांधर्मादीनामविरोधेन॥३२॥पत्यूषेषूपबर्हणंगीयमानासत्कीर्तिर्यस्यात

कुशकाशमयंबर्हिरास्तीर्यत्रभगवान्मनुः॥अयजद्यज्ञपुरुषंलब्धस्थानंयतोध्रुवं॥३३॥वर्हिष्मतीनामविश्रुतांनिर्वि
श्यसमावसत्॥तस्यांपविष्टोभवनंत्रापत्रयविनाशनम्॥सन्ध्यांसंपजःकामान्कुरुजेऽन्योन्यविरोधतः॥३४॥सांगी
यमानसत्कीर्तिःसख्रीभिःपुरगायकैः॥पत्यूषेषूपबर्हणंस्वंदाश्रुणोन्नरुरेःकथाः॥३५॥निष्क्रान्तंयोगमायासुमुनिंस्वा
यंध्रुवंमनुं॥यदाश्रयेतहंभोगान्नशेकुत्रभवत्परं॥३६॥अयातयामास्तस्यामन्यामाःस्वान्तरयापनाः॥श्रृण्वन्नुत्तो
ध्यायतोविष्णोःकुर्वतःकथाः॥३७॥सएवस्वान्तरंनित्यंयुगानामेकसप्ततिं॥वासुदेवप्रसंगेन परिस्रक्षन्नगत्त्रयः॥

पापिस्वयंरुरेरेवकथाःश्रृण्वन्भोगान्कुरुजे॥३८॥योगमायासुरेकिंकभोगरचनासुयद्यतः॥आशंशयितुंआईषदपिशंशयि
तुंअभित्रवितुं॥३९॥अतःयातोयामोयस्यपक्षस्यान्तस्यान्नतसारंभवति॥अतोन्यदपिगतसारंयातयामंउच्यतेअयातयामा
अगतसाराआसन्॥स्वान्तरंतदीयंमन्वन्तरंयापयन्तीनयन्तीयेयामाःकालावयवाकुर्वतःस्ववाक्येरुपनिबध्नतः॥४०॥परिस्रक्षंगत्ति
त्रयंजाग्रदादिसात्विकादिवायेन॥४१॥ ॥

दिव्यान्तरिक्षाःमानुषाःशतुपन्नवाःभौतिकाःशीतोष्णादिपन्नवाःवैयासेविदुरा॥३७॥तस्यज्ञातिशयमाह्रायइतिन्नृणांसाः
धारणधर्मान्॥३८॥तस्ययदपत्यंदेवहूतिः॥तस्योदर्यंपन्नावं॥३९॥ ॥इतितृतीयेद्वाविंशः॥२२॥ ॥त्रयोविंशेतपोयोगसं
मितिसर्वसंयदिविमानेकामगोवित्रासतयोरतिरुदीर्यते॥पस्खितेगमनेरुतेसति॥१॥२॥ऊर्ध्वंकपर्दंअर्घंनिषिद्धाचरणंतेजीर्य
शरीरमानसादिव्यावैयासेयेमानुषाः॥भौतिकाश्चकथंक्लेशाबाधंतेहरिसंश्रयं॥३७॥यःपृष्टोमुनिभिःप्राहधर्
मान्नानाविधान्शुभान्॥न्नृणांवर्णाश्रमाणांचसर्वभूतहितःसदा॥३८॥एतत्तेआदिराजस्यमनोश्चरितमद्भुतं॥वर्णि
तंवर्णनीयस्यतदपत्योदयंशृणु॥३९॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेद्वाविंशतितमोध्यायः॥२२॥ ॥
श्रीमैत्रेयउवाच॥पितर्यापस्खितेसाध्वीपतिमिंगतकोविदा॥नित्यंपर्यत्रिरक्षीत्वानवानीवनवंविंदुं॥१॥विश्रंभेणात्मः
शौचेनगौरवेणादमेनवाशुश्रूषयासौहृदेनवावामधुरयाचगिरा॥२॥विसृज्यकामंदंभंचद्वेषंलोभमघंमदं॥अप्रमत्तो
ह्यनानित्यंतेजीयांसमनोषयन्॥३॥सवैदेवर्षिपितृनात्मनीसेमनुव्रतां॥देवाह्नरीयसःपत्युराशासानांमहाद्वि
षः॥४॥कालेनभूयसाक्षामांकर्षितांव्रतचर्यया॥पेमगद्गदयावाचापीडितःकरुणोब्रवीत्॥५॥तुष्टोरुमह्यंतवमानव
विमातृदायाश्रुश्रूषयापरमयापरवानस्म्यया॥योदेहिनामयमतीवसुहृत्स्वदेहो नावेक्षितःसुमुचितःक्षपितुंमदर्थे॥६॥
संश्रुतेतेजस्विनं॥३॥देवाह्नरीयसःदेवादपिउरुतरंतंदेवमपिअन्यथाकर्तुंसमर्थमित्यर्थः॥४॥स्वान्तरयाकर्षितांतन्नापिभू
यसाकालेनातिक्षामामित्यर्थः॥५॥सुहृत्प्रियःमदर्थेक्षपयितुंनावेक्षितःसुमुचितःक्षाक्षीणमतोवासकृयाउपेक्षितइत्यर्थः॥६॥

तपश्चसमाधिश्चविद्याचउपासनाताःसुयःआत्मयोगःचित्तैकाग्र्यंतेनविजिताःप्राप्ताःभगवत्प्रसादाःदिव्याश्चयोगाःतानेवतेभ्रवरु
ज्ञानत्वयापिदर्शीकृतानुपपश्यतिदिव्यंदृष्टिंवितरामियंयादृष्ट्वाहृष्यसि॥७॥अन्येपुनर्भोगाःकिंनकिमपिअतिदुःखाइत्य
र्थः॥तत्रहेतुःभगवतउरुक्रमस्यमस्ययाःस्त्रियाउज्झभाःवक्रीभावतेनविशंकिताअर्थरचनामनोरथायेषुनिजधर्मे

येमेस्वधर्मनिरतस्यतपःसमाधिविद्यात्मयोगविजिताभगवत्प्रसादाः॥तानेवतेमदनुसेवनयावरुद्धा
नृदृष्टिंपपश्यवितरामयमयानशोकान्॥७॥अन्येपुनर्भगवतोनुवउच्छिंदन्ति विश्रंसितार्थरचनाःकिमुरु
क्रमस्यासिद्धासिसुदुर्विभवान्निजधर्मदोहान्दिव्यान्नरेंद्रधिगान्नृपविद्रियाणिः॥८॥एवंब्रुवाणामवि
वलाविलयोगमायाविद्याविचक्षणामवेश्यगतीधिरासीत्संप्रश्रयप्रणयविक्लवयागिरेमन्वीडावलोके

णापत्तिवत्येनउहंतइतितथानानृपाधिगानान्नृपायमितियाविक्रियास्तत्तन्नयोगविदुतयःतानिः॥८॥अविलायो रम
गमायाश्चविद्याश्चतन्तदुपासनास्तासुविचक्षाणांनिपुणामवंक्वाणांपतिमवेक्ष्यगताजाता॥संप्रश्रयोविजयःप्रणा ८१
यःप्रेमतान्यांविक्लवलागद्गदयागिरासीद्व्रीडावलोकेनविलसन्मुखितमाननंयस्याःसाश्रुजगादः॥९॥

वतेतिहर्षेद्विजवर्षद्विजश्रेष्ठरुन्नर्तः॥त्वयिएतत्सर्वंराजंसिद्धमेव॥तदहमवैमिजानामि॥किंतुयस्तेत्वयासमयोऽग्नि
रितःसमावद्भूयात्॥सरुदितिगन्नसंन्नवमात्रपर्यन्तइत्यर्थः॥यद्यस्माद्भरीयसिश्रेष्ठेनत्तरिरुक्तःभूतेस्त्री॥पशवोः
ण्णाःमहान्तस्तानःसमासपाठेगरीयसिपत्योसतिसतीनांयतोगुणप्रसःगुणाविस्राःरोजवति॥अतःयुत्रोत्यतत्यामगुणाविस्रा
रेजातेपश्चात्वदुक्तंसर्वंनवायुतिन्नावः॥९॥अंगसगार्थंत्रपथमितिकृत्तंयंतांपाक्येत्यादारुशंतनवसंगइतिकृत्यंसाधने॥

देवहूतिरुवाव॥ ॥राद्धंवतद्विजवर्षेतदमोघयोगमायाधिजेत्वयिविभोत्तदवैमिन्नर्तः॥यस्तेन्यधायिसमयःस
मयःसकृदंससंगोभूयाद्गरीयसिगुणाःप्रसवःसतीनां॥९॥तत्रेतिरुत्यमुपशिक्षयथोपदेशंयेनैवमेकशितोतिरिर
सयात्मा॥सिद्धेतितरुक्तमनोन्नवधीतिया दीनस्तदीशन्नवनंसदृशंविवक्षु॥॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाव॥पियायाःपिय
मन्विकृन्कर्दमोयोगमास्थितः॥विमानंकामगंक्षत्तःस्तूयमानोधिरस्वीकरन्॥२॥सर्वकामदुघंदिव्यंसर्वरत्नसमन्वितं॥सर्व

यथोपदेशंकामशास्त्रानुसारेण॥उपसिद्धासंजातासिद्धउपकल्पयेत्यर्थः॥येनसाधनेनान्यंगनोजनपानादिनाप्रतीवरंतुमिकयाक
ष्टितादीनस्यमनेवशात्मादेहःसिद्धेत्तरतिसमर्थोभवेत्॥कथंभूतायाःतेत्वयेवरुतःस्वोभिताःयोमनोन्नवस्तेनधर्षिताया॥तत्तत्ता
नुरूपंनवनंवविवक्षुर्विकल्पयेतियविचारयेतियावत्॥॥॥तरितिस्वाभावेवश्चिरविकरनआविन्नवियांवभूव॥२॥तदेवविशिनष्टि
॥सर्वकामदुघमितिन्नवभिःसर्वैश्चरत्नादिभिःसमन्वितंसर्वद्वीपोसर्वसंपदायुपलक्षयंतस्यउदकमेवन्नरोतरात्रिरुद्ध्यैस्मिन्नुप
[illegible]शोभितं॥३॥

उपकरणांपरिकरपटिकाश्चल्यविस्तारपट्टवस्त्रविशेषाः पताकाविस्तृताः नाभिः॥१४॥विवित्राणिमाल्यानिपुष्पाणियासु॥मंजुयथाभवत्येवंसिंजंतः शब्दंकुर्वंतोयासुतानिसन्निः॥१५॥उपर्युपरिविरचितगृहेषु॥कशिपुभिःशय्याभिःकांतेकमनीय॥पर्यंकादिभिश्चकान्तं॥१६॥१७॥द्वाःसुद्वारेषुविरूक्षनिर्मितादेरुलीउदंबरस्तंभानांतेषांभितंवज्रवेदिकपाटयुक्तं इंद्रनीलमयेषुशिखरेषुप्रासादायत्रागेषु॥१८॥वस्तुषंतदवयेपद्मरागाद्यास्तैः॥यद्वा॥वस्तुष्यादिवकैःपद्मरागादौ

दिव्योयकरणोपेतं सर्वकालसुखावहं॥पटिकाभिःपताकाभि. विवित्राभिरलंकृतं॥१४॥सन्निविवित्रमाल्यानि.मंजुसिंजत्पदंकिंभिः॥डुकूलल्लोमकौशेयैर्नानावस्त्रैर्विराजितं॥१५॥उपर्युपरिविन्यस्त.निरंतरेषुपृथक्पृथक्शिपुभिःकांतंयर्यंकप्रभृतिभिः॥१६॥तत्रतत्रविनिक्षिप्त.नानाशिल्पोपशोभितंमहामरकतस्तंभ्या जुष्टंविद्रुमवेदिभिः॥१७॥द्वाःसुविद्रुमदेरुल्या.मानंवज्रकपाटवत्॥शिखरेष्विंद्रनीलेषु.हेमकुंभैरधिष्ठितं॥१८॥वस्तुष्यत्पद्मरागाद्यैर्वज्रनिर्मितैःजुष्टंविविधवैतानैःसकारैर्हेमतोरणैः॥१९॥हंसयारावतप्रख्यै.स्तत्रस्तत्रनिकूजितं॥कल्पितान्मन्यमानैःस्वानधिरुह्याधिरुह्यव॥२०॥विहारस्थानविश्रामसंवेशप्रांगणानिरे॥यथोपयोगंवरितैर्विस्मायनमिवात्मनः॥२१॥ईदृग्गृहंतत्यजंतीनांतिप्रीतेनचेतसासंभृताशयानिद्रः प्रावोवल्गुदृमत्यजं॥२१॥

विविधैर्वैतानैःवितानसमूहैः॥१९॥कल्पितान्पिहंसादीन्.स्वान्स्वजातीयान्मन्यमानैस्तत्रतत्राधिरुह्याधिरुह्यनिकूजितं॥२०॥विहारस्थानंक्रीडोपदेशः॥विश्रामःशयनगृहं॥संवेसउपभोगस्थानं॥प्रांगणांगृहद्वहिःअजिरंवाकाराद्वहिःयथोपयोगंयथासुखं॥ना

नाभिःस्वस्यमायाविनोधिविस्मयजननकर्मसिद्धा॥२१॥
नाभिःधीनमधिनयदेवतान्॥परिवारिकामायाद्वा॥२१॥

अस्मिन्नुद्भेदेविद्रुमसरसिप्रारूढाशुक्रेनविभुनाकृतंस्थानंनवंविनियतेनायायकंद्रायकं॥२३॥समादायस्वादन्यासरजंमलिनं॥२४॥शवरीविवर्णेस्त्रीयस्मिन्नृतन्यासरस्वत्याःशिवानिनलानिश्चासेरतेयस्मिन्शिवाजलाशयाजलवरायस्मिन्नृनिवा॥२५॥स्नानवनिमग्नासतीविस्मयंददर्शनमाह॥साऋःसरसानिदशभिःउन्मत्तमंथयः॥२६॥स्त्रियःप्रेतुस्त्ववकर्म्मकराःपरिवारिकावयंस्मास्मानातायेनि॥२७॥ततस्तस्त्रीस्नेनस्ताः

निमज्यास्मिन्नुद्भेदेप्रारूढविमानमिदमारुहारदंशुक्रेनतंनार्घ.माशिषंब्रायकंद्रणं॥२३॥सानर्द्धर्नुःसमादायववःकुवलयेक्षणं॥सरजंविस्त्रनावासोवेणूनांस्मूर्द्धजान्॥२४॥अंगंचमलपंकेनसद्भूत्रंशवलस्त्रनं॥आविवेशसरस्वत्याःसरःशिवजलाशयं॥२५॥सांऽनःसरश्चिवेशस्थाःशतानिदशकन्यकाःसर्वाःकिशोरवयसोददर्शोत्पलगन्धयः॥२६॥तांदृष्ट्वासहसोत्थायप्रेतुःप्रांजलयःस्त्रियःवयंकर्म्मकरीस्तस्यं.शाधिनः करवामकिं॥२२॥स्नानेनतांमहार्हेणस्नापयित्वामनस्विनां॥पट्टकूलेनिर्मलेनसूदुरस्यैवमानदा॥२८॥नूपणानियरार्घ्यानि.वरायांसिधुमंनिचा॥अन्नंसर्वगुणोपेतंयत्नयानवैवामृतासवं॥२९॥मृष्टादस्वमात्मानंसम्विनंविरजांबरं॥विरजंकृतस्वस्त्ययनंकन्यार्विर्वदुमानिनं॥३०॥स्नानंकृतशिरस्नानंसर्वाभरणभूषितं॥निष्कग्रीवंवैवेयिनंनूपुरंकायनन्नूपुरं॥३१॥ ॥श्रीकृष्णायनमः॥

पयोग्यनेतादिना॥२८॥वरार्घ्यानिदृक्षाणिवरायांसानधियाणिदायिनंनिचायानंवेयंअन्नंस्वादुम्रासवंमादकं॥२९॥स्वादयेस्वमात्मानंददर्शेतिशेषः॥आत्मानंविशिनष्टिवस्तुभिःकृतंस्वस्त्ययनं॥मंगलंयस्यासुस्नानशब्दसामानाधिकरण्यात्॥३०॥विरजमित्यस्यप्रपंचः॥स्नानंऽर्घ्यंक्षालितं

कृतंशिरःस्नानमर्घ्यंगोयेनानूषितंतमेवाहनिष्कंपदकंग्रीवायांयस्या॥३१॥

वदूनिरवानियस्यांतयास्त्रवकेनमंगलद्रव्येणकुंकुमादिनानदुरुविस्तृतकोशेरुत्वकंमंगलद्रव्येयावानरणदंतयोरिति॥२१॥सुदतासुवु
वाचक्षुषेतिचजातवेकत्वचनानिएतेनैसतृतीयानमानंसुखंयस्यकर्षभूतेनचक्षुषाश्लेष्मोमनोहरःस्निग्धोऽयांगेनेत्रायांनोयस्यायमकोशः
नस्यर्क्षनरतियस्मकोशस्तनेन॥२३॥दृष्ट्वाचयदायतिसस्मारतदायग्रासेतत्रैवस्वयमप्यासे॥२४॥आत्मानंनिशाम्यदृष्ट्वानांचतस्ययोगगतिं
योगप्रभावंदृष्ट्वासंशयंदृष्ट्वासंशयंकिमिदमितिविस्मयं॥२५॥समुनिःविवाहान्द्याकुयदात्मनोरूपंतदेवपुनःविप्रनांसंबांतौप्रहृतौरुवि

श्रोणेरश्वत्थयाकांक्ष्याकांचनावकुरवयाहारेणचमहार्हेणरुचकेनचक्षुषानां॥२२॥सुदतासुवुवाक्षुषेत्रास्निग्धयांगेनचक्षुषा॥यः
कश्चोरस्तनानांतैरनकैश्चसलसन्मुखं॥२३॥यदासस्मारमथनंसबाणंदयितंपतिं॥तत्रैवासेसहस्रोक्तिर्यवासेसप्रजापतिः॥
२४॥तद्दुःपुरस्तादात्मानंस्थासहस्वहृतमादा॥निशाम्यतद्योगगतिंसंशयंचत्ययत्न॥२५॥समांकृतमलस्नानांविप्रजातामयूर्ववत्
॥आत्मनोविप्रनांरूपंसंबातरुविरस्तनां॥२६॥विद्याधरीसहस्रेणसेव्यमानांसुवासस॥जातभावोविमाननदारोरुयदमित्रहन्॥२७
॥तस्मिंश्चलत्पताकेहिमाद्रियायानुरक्तोविद्याधरीभिरुपवीर्यविपुर्विमानेवभ्राजडुत्कचकुसुद्वा॥यायास्मारानिरादृतरवेदुयतिर्तन्नस्क
॥२८॥

रोलनोयस्याःयातांतरेणरुरूपविशेषणां॥२९॥शोभनेनेवासतीयस्याःजातोभावःयेमयस्यारुक्मिन्विहन्जित्तकाम॥३०॥तस्मिन्विमानेसुनिर्वृत्ता राम
जे॥नलुप्तोमहिमास्वानंद्यंयस्यडपवर्गेषुचविनंमयुर्यस्या॥विकसितकुसुमद्रुमावान्नद्यांयोनिसुचरःपूर्णचन्द्रवन्मुनिःनभरविमानेना ८३
राइवनास्त्रियःकुसुदानावनासानेत्राणिनिरीयं॥३८॥

तेनविमानेन॥अथलोकपालानांविहारोयस्मिन्कुलाचलेऽमेरोतस्यडोणीषुदरीषु॥अनंगास्यसखायोमारुतःशीतसु
गन्धमंदानिलःनेनसौन्दर्यंयोसुसिद्धैर्नुतःस्तुतःसन्यधुनिर्गंगातस्याःपातेनशिवःस्वनायासुरेमेललनावरुथीस्त्री
रत्नसमूहवान्॥३९॥वैश्रवनकादिषुदेवोद्यानेषुमानसेचसरसि॥रतःप्रीतःसन्॥४०॥अत्यशेतअतिक्रम्यास्थितः॥४१॥उद्धा

तेनाथलोकपरिहारकुलाचलेऽमेडोणीपतनंगसत्वमारुतसौम्यगासु॥सिद्धैर्नुतोद्यधुनिपातशिवस्वनासुरेमेचिरं
धनदवल्गुतावरुथी॥३२॥वैश्रवनकेसुरसनेनन्दनेषुयत्रऽऽके॥मानसचैत्ररथ्यचसरेमेरामयारतः॥४०॥त्र
जिष्णुनाविमानेन कामगेनमहीयसा॥विमानिकानत्यशेतचलन्लोकानयथाऽनिलः॥४१॥किंचुरापादनंतेः
षांएसांसुधामचेतसां॥येराश्रितस्तीर्थपदश्चरणोव्यसनात्ययः॥४२॥पेक्षयित्वानुवोगीलं पत्यौयावान्तसंस्थ
यावल्लाश्रयंमहायोगी॥त्वाश्रमायन्यवर्त्ततः॥४३॥विन्नज्यनवधात्मानं मानवीसुरतासुका॥रामाविरमयत्रेम
वर्षपूगान्मुकुन्दवित्॥४४॥तस्मिन्विमानउत्कृष्टां शय्यांरतिकरीश्रिता॥नचावुध्यततत्कालं पत्याप्रीत्यनसंगता॥
एवंयोगानुभावेन दंपत्योरमयोर्यो॥शतंयतीयुःशरदःकामलालसयोर्मनाक्॥४६॥ ॥
मयेतरर्षीणांबसनंसंसारःतस्यात्ययोयस्मात्॥४२॥पेक्षयित्वादृशयित्वा॥गोलंमाडलंस्वस्थयाद्वीपवर्षादिरचन
यायावान्तावंतंवहून्याश्रर्याणियस्मिन्तं॥४३॥विन्नज्यनवधानवप्रन्नदेनात्मानंकृत्वा॥४४॥४५॥शरदःसंवत्सरा
:मनाकूईषदिवयतीयुः॥४६॥ ॥

आत्मनात्मदेहगेहरूपेणाप्रतिपीत्यानावयन्॥तथास्तितदपत्यं॥नवेदितिनोधानदधा।सर्वसंकल्पविदितिस्याःवः
रुयत्यसंकल्पेज्ञानन्नित्यर्थः॥विभुस्तथाकर्त्तुंसमर्थश्चआत्मनिदितिवत्तस्यामनाशकत्वात्क्रियेजिनाइतिन्नावःघुमा
नूंसोऽधिकश्चकेस्त्रीन्नवत्यधिकेक्षियाइतिस्मृतेः॥४७॥अतःअनन्तरमेवसद्यःएकस्मिन्नेवाहनिवारुणीसवस्थि॥॥नियासा
॥४८॥एवंजिज्ञासितंश्रोतव्यादिवर्त्मनास्मयमानावहिःअंतस्तविज्ञवेनथाकृत्स्नेनदृश्यतासंनध्यमानेनहृदाउवाचेत्युत्तरेण॥नय

तस्यामाधत्तरेतसो॥नावयन्नात्मनात्मवित्॥नोधाविधायरूपंस्वं सर्वसंकल्पविद्विभुः॥४७॥अतःसासुखंवेसद्यो दे
वहूतिस्त्रियःपुनः॥सद्यस्तिस्रश्चरुसवंयिलोहितोत्पन्नाभयः॥४८॥पतिंसाप्रव्रजिष्यंतंतदालब्धोशतीसती॥स्मयमा
नाविक्लवेनहृदयेनविदूयता॥४९॥लिखंत्यधोमुखीभूमिंपदानखमणिश्रिया॥उवाचललितावाचंनिरुध्याश्रुकलोश
नैः॥५०॥सद्वृत्तंडगवान्मह्यंमुषोवारुपतिश्रुतं॥अथापिमेप्रपन्नायाअन्वयंदातुमर्हसि॥५१॥ब्रह्मन्नृणुत्तिन्तिनिस्तृ
ष्णंविमृग्याःपतयःसमाः॥कश्चित्स्यान्मेविशोकायत्वयिप्रव्रजितेवनं॥५२॥एतावत्तालंकालेनयतिक्रांतेननेत्रे॥इद्धिः
॥४९॥नखाएवमनुयंतोःश्रीशोनायस्यतेनपदन्युवलिखंतीतिदूरंतविन्नालक्षणं॥५०॥उपोवाहसंपादितवान्।अन्वयमिति
नाविनोदेत्यान्न॥संसारात्क्षयंडयंतन्निवर्तयेत्यर्थः॥५१॥तत्रदैन्यंनिवेदयति॥हन्यंतवदुरिन्हृन्निःस्वयमेवात्मनःसमाप्याप्ताः
पतयोविमृग्याइतिदैन्यपाक्षं॥संसारक्षयमुररीकृत्याहकश्चिदितिविशोकायज्ञानोपदेशायास्त्रीनिःश्रेणानयाकरणान्नकिंचित्कं
लंत्वदवस्थानेनवित्पुत्रःकश्चित्किंस्यादित्यर्थः॥५२॥विषयान्मुक्त्वाकिंवाविद्ययेतिवेत्तत्राहएतावताश्रेयंपूर्यतां॥परित्यक्तःप

सुकृतमनुशोचंत्याहःइंद्रियार्थेषुविनिवर्तुनिःमेमनायदंभावंब्रह्मविदिति॥५४॥प्रसंगकृतमनयायाःस्मृतन्नाहसंगइति।मृषियाभृत्ता
नेन॥५५॥स्वभावतःप्रवृत्तंयस्यकर्मधर्मार्थंनकल्पतेधर्मोनिमुखंनवेत्॥तत्राविनिष्कामधर्मद्वाराविरागायनकल्पतेतद्वारायत
नार्थपदस्यहरेःसेवार्थंनपर्यवस्येदित्यर्थः॥५६॥नमुमुक्षेयमोकुमिद्धांनकृतवत्यस्मि॥५७॥ ॥इतिश्रीमद्भागवतेमहापुरा
॥ ॥यतुविज्ञानतोजन्मकर्मचिन्नस्याहनन्विति॥ब्रह्मज्ञानमनुज्ञाप्यज्ञानंत्रयविमोक्षतः॥शालिनाश्राव्यां॥शुक्रेनस्वनिवाहंतंसहृद

इंद्रियार्थेषुसज्जंत्याप्रसंगस्त्वयिमेकृतः॥अजानंत्यायदंभावंनघाप्यस्त्वनयायमे॥५४॥संगोयःसंसृतेर्हेतुर्विविधोविहितेषि
यां॥सएवसाधुषुकृतोनिःसंगत्वायकल्पते॥५५॥नैष्कर्म्यधर्मोयनविरागायकल्पते॥ननार्थपरसेवायैजावन्नयिम
तोहिसः॥५६॥साहंभगवतोनूनंवंचितामायया॥यन्नावित्तमुक्तिदंप्राप्यनमुमुक्षयबंधनात्॥५७॥ ॥इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेनवमस्कंधेकपिलेयोपाख्यानेत्रयोविंशतितमोध्यायः॥२३॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥निर्वेदवादिनीमेवं
मनोर्दुहितरंमुनिःदयालुःशालिनीमाहशुक्रोनिर्व्याहृतंस्मरन्॥१॥ ॥श्रीऋषिरुवाच॥ ॥राजपुत्रिशृणुपतिंतात्मा
नंप्रत्यनिंदिते॥भगवांस्तेक्षरोगर्भंमदीयासंप्रयास्यते॥२॥श्रद्धत्तात्मजदमेनतपसेनियमेनवा॥तयोर्द्वयोर्विशेषादोनैश्वश्रद्धयावेश्वरं
भजन्॥३॥सत्त्वयाराधितःशुक्लोविष्णुर्वेदमयोनृणां॥कामानामजयंकृत्स्नंददातीहृदयेशयः॥४॥ ॥ ॥

स्वांशकलरेत्यादि॥१॥इहमाखिदःखेदंकामार्जाःआत्मानंप्रतिशुद्धंभाग्यहानेनिःसंदूरान्नराधा॥२॥दमेनइंद्रियसंयमेनस्वधर्मेणतपसिः
द्रविणदानैर्नियमैः॥३॥हृदयग्रंथिंविभिद्यजन्मकर्मशुद्धंकालंलक्षणंवधद्वैताद्वैत्यनि॥औदार्यंशुत्रतःसन्नाब्रह्मभावयतिडयदिशालिनीत्या॥४॥ ॥

ब्रह्मायविस्वस्य॥५॥वदुनिधेवदुनसेकालेनिक्रांते॥६॥घनाघनाहत्येकंयदंवर्तोमेघा॥गायन्निस्मनित्यंतिस्म॥७॥अथवर्जिताभुक्ताः॥८॥
परिश्रितविधिनां॥९॥आगत्यकिंकृतवान्नदाह॥भगवन्नमिनिद्राभ्यां॥तत्त्वानांसंख्यानंयस्मिन्नस्यसांख्यस्यविज्ञप्तौ विशेषेणज्ञापनायभग

श्रीमैत्रेयउवाच॥१॥देवदूत्यविसंदेशंगौरवेनव्रजापतेः॥सत्यकृत्ब्रह्मायपुरुषंकूटस्थमनजंहरुं॥५॥तस्यांवदुनिर्घे
कालेभगवान्मधुसूदनः॥कर्दमंवीर्यमायन्तंजानन्निरिवदारुणि॥६॥अवादयत्स्वदायोन्निवादित्राणिघनाघनाः॥गायंतिनस्म
गंधर्वास्तुंतुंबुरसोमुखा॥७॥येनुःसुमनसोदिव्याखेचरैरपवर्जिताः॥व्रसेदुस्मदिशःसर्वाःप्रसेदुर्जनतासिव॥८॥ततःकर्द
मआश्रमपदंसरस्वत्यापरिश्रितं॥स्यंदंदुःसाकमुबिंदुसिंधुर्नरीयादिनिरत्ययात्॥९॥भगवंतंयथब्रह्मसत्त्वेनांशेनशतधृतुं॥तत्त्वसं
ख्यानविज्ञप्तयेजातंविद्वानजःस्वराट्॥१०॥समाजयद्विशुद्धेनचेतसानद्विकार्षिंतंव्रह्यमाणंरसुन्निः॥कर्दमंचतदभ्येत्यान्॥११
॥व्रह्मोवाच॥प्रायमेयविनिस्तानकल्पितानिर्व्यलीकतः॥यन्मेसंजग्रहेवाक्यंतवावेमानदमानयन्॥१२॥एतावत्येवशुश्रूषा
कार्योपितरियुत्रकैः॥वाढमित्यनुमन्येतगौरवेनगुरोर्वचः॥१३॥इमांदुहितरंसन्यतवत्सुमध्यमांसगमेतप्रजावैसैदृरुचि
र्यत्तेकधा॥१४॥अतस्त्वमिमुखेभ्योमरीचादिभ्योयथाशास्त्रयधारुविःआत्मजाःपरिदेह्यविसृज्ञाक्रियेशमुविं॥१५॥ ॥ ॥

विशेषेणज्ञापनायभगवंतंजातंविद्वान्ब्रह्मोवाचस्वराट्स्वतःसिद्धज्ञानः॥१०॥तस्यविकार्षिंतंसमाजयन्पूजयन्व्रह्यमाणंरसुन्निरिन्द्रियेरु
पलक्षितंःकर्दमंवेदमब्रध्यादिनिर्देशेरत्ययंःचकारादेवकूतिंच॥११॥ततस्तयेनियंतमिःकर्दमंप्रत्याहाप्रविनिःपूजोकृतायचस्माद्वि राम
कयटंसम्यक्प्रज्ञानवान्॥१२॥अतुमन्येनेनियन्पूतावत्येव॥१३॥अनेकधाव्रह्मावैवैशेहरुविष्यतिवर्हयिष्यंति॥१४॥अविमुखेभ्योमरीचादिभ्यः॥१५॥

पुत्रस्यसाक्षादीश्वरत्याहु॥वेदाहमितिशेषविधिनिधिंसर्वात्मानंदं॥६॥देवहूतिंप्रत्याहत्रिभिः॥ज्ञानंशास्त्रोक्तं॥विज्ञानमयरोक्षंचनेयोगेनया
यस्तेनकर्म्मणांजठाःमूलानिवासनाःऽद्धरत्वज्ञानग्रंथान्यत्पद्महृदायुक्तंपदांबुजंयस्य॥७॥हंसानांविश्रुविद्याःस्वरूपाज्ञानंसंशयाःनिर्ज्ञा
ज्ञानानिनमयनंवहृदयग्रंथि॥८॥सुसंमनःसुयुक्तिनःसनकंनाप्राप्यति॥९॥कुमारैःसहनिशेषः॥सहनारदःनारदसहितस्त्वमरीः

वेदाहमाद्यंपुरुषमवतीर्णस्वमायया॥मूलानांशक्तिदेहंविज्ञाणंकपिलंमुनेः॥१६॥ज्ञानविज्ञेनयोगेनकर्म्मणांसुदरत्यजठाःहि
रण्यकेशःपद्माक्षःपद्ममुद्रायदांबुजः॥१७॥एषमाणंवितेगर्भेविद्यःकेटभार्दनः॥ब्रविद्यासंशयग्रंथिंछित्वालोकेविचरिष्यतिः
॥१८॥अथसिद्धगणाधीशःसांख्याचार्य्यसुसंमतः॥लोकेकपिलइत्याख्यांगंतानेकीर्तिवर्द्धनः॥१९॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाचाना
वाख्यायजगत्स्रष्टाकुमारैःसहनारदःऋहंसाऋहंतेत्ययानेनविधामपरमंययौ॥२०॥गतेशतधृतौक्षत्तःकर्दमस्तेनवोदितः
योवितंसुदुहितृःप्रादाद्विश्वसृजांततः॥२१॥मरीचयेकलांप्रादादनुसूयामथात्रये॥श्रद्धामंगिरसेऽयछत्पुलस्त्याय
नूहविंपुवा॥२२॥पुलहायगतिंयुक्तां॥क्रतवेक्रियांसतीं॥ख्यातिंचभृगवेयछवशिष्ठायाप्यरुंधतीं॥२३॥अथर्वणेऽदया
शांतिंयायायजोवितन्यते॥विपुर्वंशानूऋतोद्धरान्सदारान्समलालयत्॥२४॥ततस्तऋषयःक्षत्तःकृतदारानिमंत्र
तांप्रातिष्ठन्तेदिमापन्नास्वस्वमाश्रममंडलं॥२५॥ ॥

यायीनूविवाहार्थमवस्थाप्यनैष्ठिकैरेतैःसंवत्सरसहितोऽसोब्रह्मायये॥विधामत्रितीयंधामस्वर्गः॥तस्यपरांकाष्ठांसत्यलोकं॥२०॥
शतधृतौउक्तौ॥२१॥२२॥युक्तंयोग्यांश्रयछन्नूश्रदात्॥२३॥विन्यतेसमृद्धःक्रियतेशांत्यधिष्ठानोदेवतामित्यर्थः॥समलालयत्संप्राप्तः॥२४॥तंमंत्रब्राह्मणंहिप्रा
प्तांसंतः॥२५॥

सचसुनिःश्वियुगंविसुंविविक्तेरुसि॥२६॥पापद्यमानानांशृंदद्यमानानांनिरयेसंसारेस्त्रीयैरमंगलैःपापैः॥२७॥कुतःसर्वदेवताः
पसन्नाइतिज्ञानंश्रुतश्लाघादितिश्रुद्धाभ्यांवृहुपुजन्मसुविषक्तेनसुसिद्धेनसम्यग्योगोभक्तियोगःतस्मिन्समाधिरैकाग्र्यंतेनभूत्वा
गारंपुविविक्तस्थानेपुयस्यतनवयं॥२८॥रुदंतंनमवत्सालाघवंनगणायश्रगणायित्वाउचितमेवतदैनदित्याशयस्त्वंस्वानांभक्तानांपसंपु
सासीतिनद्यासः॥२९॥एतत्पंचयज्ञविद्याभ्यांस्वयमेववोधयतिःसित्वेवाकांतवपुत्रोभविष्यतीतियतूतत्सत्यंकर्तुंज्ञानंज्ञानसाधनंसांख्यं
चविकीर्षुःसन्॥३०॥यानितवालोकिकानिवतुर्युजादिरूपाणितान्येवतेभिरूपाणियोग्यानियानिवस्वजनानामरूपैतेमनुष्यसरूपाणि

सचावतीर्णेविश्वयुगमाज्ञायविबुधर्षभोविविक्तउपसंगम्यपृणाम्यसमञ्जापत॥२६॥श्रहोपापद्यमानानांनिरयेसैरमंगलैःका
लेनभूयसानूनंप्रसीदंतीहदेवताः॥२७॥वहुजन्मविपक्वेनसम्यग्योगसमाधिना॥द्रष्टुंयतेतेयतयःपूणागारेपुयत्पदं॥२८॥
सएवाभगवानस्मद्रुदंतंनगणायतः॥गृहेषुजातोयाभ्यांयःस्वानांपक्षयोषणाः॥२९॥स्वीयवाक्यमृतंकर्तुंभवतीर्णोसिमेगृ
हेविकीर्षुर्भगवन्ज्ञानंभक्तानांमानवर्द्धन॥३०॥तान्येवतेभिरूपाणिरूपाणिभगवंस्तवयानियानिचरोचंते॥स्वजनानामरूपि
णः॥३१॥तंत्वरिभिस्तवदुत्सयाद्धासदाभिवादार्हणपादपीठंऐश्वर्यवैराग्ययशोवबोधवीर्यश्रियांपूर्त्तमहंप्रपद्ये॥३२॥परंप
धानंपुरुषंमहान्तंकालंकविंत्रिवृतंलोकपालात्मानुभूत्यानुगतप्रपंचंस्वछंदशक्तिंकपिलंप्रपद्ये॥३३॥ ॥ ॥

मान्यभितेरोचंतइत्यर्थः॥अरूपेणाः॥प्राकृतरूपरहित्या॥३१॥श्रत्रिवादार्हणपादपीठंयस्यऐश्वर्यादिभिःपूर्त्तंपूर्णं॥३२॥ऐश्वर्यादिकंविवृणो
तिनारायणंपरंपरमेश्वरंतत्रहेतुः॥स्वछंदाःस्वाधीनाः॥शक्तयोयस्यतांएवाहुःप्रधानंप्रकृतिरूपंपुरुषंतदधिष्ठातारंमहांतंमत्तत्वरूपंकाल
तेयोगेनकंत्रिवृतंत्रिगुणंरूपंयस्यसाकालात्मकंतत्याज्ञात्मकंच॥तदेवमायायाप्रधानादिरूपतामुक्त्वाविछन्नानिःप्रपंचनामरूपात्मानुभूत्या

छन्नानुगतःस्वस्मिन्नुपलीनःप्रपंचोयस्यतंकपिलंप्रपद्ये॥३३॥

संन्यासानुशंसार्थंयतेःश्रात्मानिष्ठेयंकिंविधमिपृच्छामीत्यर्थः॥त्वयापुत्ररूपेणावतीर्णानिनिश्चितानिश्रेयसानिदेवादिरूपाणियस्यसः॥श्रात्म
कामश्चारुपरिव्रजतांसंन्यासिनांपदवीमार्गमाश्रितःसन्त्वांपुनर्स्मरन्विचरिष्यामि॥३४॥श्रहंतावत्तज्ञानोपदेशायैवत्वद्गुरुर्वतीर्णः॥श्रत
वश्चरेवसतोपिमुक्तिःसुलभैवयद्यवश्यंगंतव्यमेवेत्याग्रहःतथापिमामेवानुस्मरन्गच्छेत्याशयेनाहमयेतिषड्भिः॥सत्यलोकिकेवैदिकेलो
किकेवैदिकेलोकिकेवकर्त्रयास्त्रीकृत्यप्रामाण्यमभिदर्शयंतिः॥यद्यसमानुत्तुंगंतवपुत्रोभविष्यतीत्यवोचः॥श्रथश्रतएवतन्नूनंतथा

श्रात्मानिष्ठेःसुयतिंपुजानांत्वयावतीर्णोगदितानुकामः॥परिव्रजत्पदवीमास्थितोहंचरिष्येत्वांहृदियुंजन्विशोकः॥३
४॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥मयाप्रोक्तोहिलोकस्यप्रमाणंसत्यलौकिके॥श्रथाजनिमयोनुत्वंयदवोचमृतंमुनै॥३५॥एत
न्मेजन्मलोकेस्मिन्मुमुक्षूणांदुराशयात्॥प्रशांत्यानायसत्त्वानांसंमतायात्मदर्शने॥३६॥एषश्रात्मपथोह्यव्यक्तोनष्टः
कालेननूयसाततंपुवर्त्तयितुंदेहमिदंविद्धिमयाधृतं॥३७॥गच्छकाममयापृष्टोमयिसंन्यस्तकर्मणा॥जित्वासुदुर्जयंमृ
त्युंममृतत्वायमांभज॥३८॥मामात्मानंस्वयंज्योतिःसर्वभूतगुणाशयं॥श्रात्मन्येवात्मनावीक्ष्यविशोकोभयमृछति॥
३९॥मात्रेत्थात्मविद्यांसमाणोसर्वकर्मभिः॥विमुक्तोदोषसंदृष्टान्वृजिनंपारमेष्यसि॥४०॥ ॥ ॥

वतितयामयाःजनिजन्मस्त्रीकृतं॥३५॥दुराशयात्लिंगात्सुसुक्षूणांमुनीनामात्मदर्शनेसंमतायतत्त्वानांप्रसंख्यानायविद्धीत्व
त्तरत्यातुषंगः॥३६॥नन्वयमात्मज्ञानमार्गःपूर्वसिद्धएवनेदानींप्रवर्त्तनीयःतत्राहएषइति॥श्रयंकःसूक्ष्मःकामंयस्यसः
हंश्रापृछःश्रनुज्ञातःयद्यपथात्वंगंतुंमोपृछवान्तथात्रव्यवस्थातुंमयापित्वमापृछइत्यर्थमयिसंन्यस्तेनसमर्पितेनकर्मणाश्रविद्
द्यामृत्युंतीर्त्वाविद्ययामृतमश्नुतइतिश्रुतेः॥३८॥ततश्चमांपरमात्मानंश्रात्मनिस्वस्मिन्श्रात्मनामनसाश्रन्वीक्षमाणोश्रनयंमोक्षंप्राप्य

समुदितःसम्यग्युक्तसनूतंप्रदक्षिणीकृत्य॥४२॥मुनीनांवृतंमौनमहिंसालक्षणं॥४०॥सदशतःपरंयत्तस्मिन्ब्रह्मणिगुणवत्रामसेके निर्गुणेएनक्रमाश्रयन्निवारिणायान्क्रमाश्रुत्रावितेअपरोक्षीकृते॥४३॥अतोदेहादिचक्रुंकारादिरहितःअतएवनिर्द्वंद्वःशीतोष्णादिना ऊत्तःसमदृक्तेनदायाहुकःकिंतुस्वदृक्स्वयमेवपश्यन्प्रत्यक्प्रवणंप्रशांताविक्षेपरहिताधीर्यस्य॥४४॥तदेवंवेदकल्पितोपा

भा०तृ० ८७

श्रीमैत्रेयउवाच॥ ॥एवंसमुदितस्तेनकपिलेनप्रजापतिर्दक्षिणीकृत्यसंगीतोवृतमेवजगामहा॥४१॥वृतंसश्राव्यितोमौनंआत्मैकशरणंमुनिःनिसंगोव्यवरत्स्त्रीणीमनश्चिरनिकेतनः॥४२॥मनोब्रह्मणियुंजानोयत्तत्सदसतःपरं॥गुणावभासेविगुणेएकमक्रमानुभावितेअपरोक्षीकृते॥४३॥निरहंकृतिर्निर्ममश्चनिर्द्वंद्वःसमदृक्स्वदृक्प्रत्यक्प्रशांतधीर्धीर :प्रशांतोर्मिरिवोदधिः॥४४॥वासुदेवेभगवतिसर्वज्ञेप्रत्यगात्मनि।परेणभक्तिभावेनलब्धात्मामुक्तबंधनः॥४५॥आत्मानंसर्वभूतेषुभगवन्तमवस्थितं।अपश्यत्सर्वभूतानिभगवत्यपिवात्मनि॥४६॥इहाद्वेषविहीनेनसर्वत्रसमचेतसा।भगवद्भक्तियुक्तेनप्राप्तोभागवतीगतिः॥४७॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेकापिले येचतुर्विंशतितमोध्यायः॥

राम ८७

धिनिवृत्तिमुक्तापरमेश्वरपदप्राप्तिमाहवासुदेवइतिविभिःप्रतीचोजीवस्यात्मनिलब्धात्मात्वंयेनायतःमुक्तबंधनमज्ञानंयस्य॥४५॥लब्धात्मनामेवाहुरात्मानमितिः॥४६॥तदेवंतेनभागवतीगतिःप्राप्तापाठान्तरेसएवंतांगतिंपाइत्यादि॥४७॥ ॥

इतितृतीयेचतुर्विंशतितमोध्यायः॥

पंचविंशोजनन्यानुष्ठेयोवश्चविमोक्षणं॥आद्यावाहुपरंब्रह्मकिलयाणंकपिलःसुतः॥कपिलेनार्पितामात्रेदृष्ट्वाभक्तिनियंत्रिता।योगमानिकामंजूषासुष्ठुमुद्यतेमुना॥उक्तानुवादपूर्वकंकापिलेयोगंएकृतिकपिलइतित्रिभिः॥तत्त्वानांसंख्यातागणकःसांख्यप्रवर्तकइत्यर्थः॥अतएवस्वयंनातःआत्मप्रज्ञप्तयेआत्मतत्त्वज्ञापनाया॥पुंसांमध्येवर्षीणःदृढस्योत्तमश्लोक्यइत्यर्थः॥सर्वयोगीनांमध्येवरिमाणःवरस्यभावोवरिमानवित्तप्रधानोयंनिर्देशःवानिदंश्रेष्ठ्यइत्यर्थः॥यद्वावरीयस्त्वादित्यर्थः॥विभुतोकीर्त्तेश्चिसवइंद्रियाणि॥मू

शौनकउवाच॥ ॥कपिलस्यत्वसंख्याताभगवानात्ममायया।जातःस्वयमजःसाक्षादात्मप्रज्ञप्तयेनृणां॥१॥नस्यस्यधर्म्माणःपुंसांवरिमाःसर्वयोगिनां।विभुतोश्चतदेवस्यब्रूहितद्यंतिमेसव॥२॥यद्यदिधत्तेभगवान्स्वइच्छंदात्मात्ममायया॥तानिमेश्रद्दधानस्यकीर्त्तन्यान्यनुकीर्त्तय॥३॥ ॥श्रीसूतउवाच॥द्वैपायनसखस्त्वंवमैत्रेयोभगवांस्तथाश्रुतेदंविदुरंप्रीत्याक्षत्तावोदितः॥४॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥पितरिप्रस्थितेरण्यंमातुःप्रियविकीर्षयातस्मिन्बिंदुसरेवात्मवान्भगवान्कपिलकिल॥५॥तमासीनमकर्मार्णंतत्मामर्षिदर्शनंस्वसुतंदेवहूत्याहधातुःसंस्मरतीवच॥६॥

लिश्लक्ष्णंनत्वर्थंति।सुतेनसुवनेनदीयतिद्योततइतितथानस्यायद्वाब्रूहिवक्तुशक्नोतीदंवैयेनतस्यापिमेश्रवइतिसंबन्धः॥२॥स्वानांछंदेनइच्छयाआत्मदेहोयस्यसःयद्यत्कर्मविधत्तेतानिकर्म्माणिकीर्त्तनार्हाणिअनुकीर्त्तय॥३॥यद्वात्वंमांप्रबोधयसिएवंप्रबोदितःसन्नूतद्यानस्यश्रद्दधानस्यानुसारेणआत्मविद्यायां॥४॥बिंदुसरेबिंदुसरसि॥५॥तस्यमार्गस्याद्यंपारंदर्शयतीतितथाएषमानवितेगर्भेऋषिदृष्ट्यादिधातुर्वचः॥६॥

असतामिन्द्रियाणांतर्गुणात्मविषयात्मिकानांनिर्विण्णोऽस्मिनिर्विण्णोऽस्मि येनसंसारयमाणोनसूर्यमाणोन ॥७॥परंगमयतीतिपारगंतत्त्वमेवश्रेयस्त्वं
मेयात्मतत्त्वंवदनुग्रहाज्जनमनांश्रुतेनाद्येसति ॥८॥तन्नःप्रपंचयतियइति।सत्त्वगवोनूत्वस्वरूपेउदितःसूर्योयथा ॥९॥अपाकरोत्वंयमनेनुकोऽ
सौसंमोहःतमारुएतन्नदेहादौत्वयेवयोजितोयोऽहंममेत्यवयरुग्ग्राग्रुः।द्वितीयइतिधाकृतत्कार्यरागादियरुग्गार्थः ॥१०॥प्रकृतेःपुरु

षस्यचाजिज्ञासयात्मनःशरणंगतास्मीत्यन्वयः ॥६॥कुठारंछेत्तारं ॥७॥अपवर्गविदूनंमोक्षेरतिजनकंईषत्स्मितेनशोभितमा
ननंयस्य ॥८॥आध्यात्मिकेआत्मनिष्ठः ॥१३॥१४॥तत्रसर्वांगनैपुणेवित्तसंयमाधीनमितिदर्शयन्नाहचेतइति।अस्यात्मनोजीवस्यगुणेषु

निर्विण्णानितरांनूनमनसदिन्द्रियकर्षणात्।येनसंसार्यमाणोनस्मयेवांधतमःप्रभो ॥७॥तस्मात्वंतमसोंधस्यदुःपारस्याघपारगं॥
सत्त्वसुर्जनमनांमतेलब्धंमत्वदनुग्रहात् ॥८॥यस्त्वंयोगगवान्पुंसांमीश्वरोवैनवान्किलालोकस्यतमसांधस्यचक्षुःसूर्यइवोदि
तः ॥९॥अथमेदेवसंमोहंमयाकृतमर्हसियोवयंहोरुममेतीत्येतस्मिन्योजितस्त्वया ॥१०॥तत्त्वागतारुंशरणंशरण्यं
त्वच्चृत्यसंसारतरोःकुठारं।नित्तासयारुंप्रकृतेःपुरुषस्यनमामिसद्धर्मविदोवरिष्ठं ॥१२॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥इतिस्वमा
तुर्निरवद्यमीप्सितंनिशम्यपुंसामपवर्गविद्धनंधियान्वितंप्रभावतांसतांगतिंवृत्रहणीषदस्मितंशोभितमाननःशनैः ॥१२॥ ॥
श्रीभगवानुवाच॥योगस्त्वयाआत्मविकःपुंसांमतोनिःश्रेयसायमे।अत्यंतोपरतिर्यत्रदुःखस्यचसुखस्यच ॥१३॥तमिमंतेप्रब्रु
वाणिममंवोवत्सपुरानघ।अर्षीणांश्रोतुकामानांयोगंसर्वांगनैपुणं ॥१४॥चेतःखल्वस्यबंधायमुक्तयेचात्मनोमतं।गुणेषु
सक्तंबंधायरतंवापुंसिमुक्तये ॥१५॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः॥

यस्यचाजिज्ञासयात्मनःशरणंगतास्मीत्यन्वयः ॥६॥कुठारंछेत्तारं ॥७॥अपवर्गविद्धनंमोक्षेरतिजनकंईषत्स्मितेनशोभितमा
ननंयस्य ॥८॥आध्यात्मिकेआत्मनिष्ठः ॥१३॥१४॥तत्रसर्वांगनैपुणेवित्तसंयमाधीनमितिदर्शयन्नाहचेतइति।अस्यात्मनोजीवस्यगुणेषु

यथाविवित्तंयमेयुरुषार्थसिद्धिस्तुर्ध्यतिअरुमितिद्विभिः ॥मलैर्वीतंविरहितंयदाशुद्धंमनोभवति ॥मनःशुद्धेर्ज्ञापकमारु
॥अरुःसुखमिति ॥१६॥निर्वृतरतिर्निर्वृतिः।अनिमानंसूक्ष्मा।अखण्डितमपरिक्लिन्नं ॥१७॥रुतोजसक्षीणावल्ल ॥१८॥मनःशुद्धौवै
भक्तिरेवान्तरंगसाधनमित्याहनेति ॥१९॥अस्यसद्वस्यापिसत्संगोमूलमित्याह ॥पसंगमिति ॥अयाकृतंनिरावरणं ॥२०॥सा
धूनांलक्षणमाह ॥तितिक्षावइतिवत्तुर्निः ॥साधवःसास्त्रानुवर्तिनिः।साधुसुशीलतादेवभूषणंयेषां ॥२१॥२२॥एतान्नूनुक्त

अरुममानिमानोर्द्धः कामलोभादिनिर्मलो।वीतंयदामनःशुद्धःसुखंसमं ॥१६॥तदापुरुषआत्मानंकेवलंप्रकृतेःपरं।निरन्तरंस्वयंज्योतिरणिमानवखण्डितं ॥१७॥ज्ञानवैराग्ययुक्तेनभक्तियुक्तेनचात्मना।परिपश्य
त्युदासीनंप्रकृतिंचरुतोजसा ॥१८॥नयुज्यमानयाभक्त्यानावत्यारिलात्मनि।सदृशोद्वितीयःपंथायेषांनुवृत्तिरूढया ॥१९॥पसंगमजरंपाशमात्मनःकवयोविदुः।सएवसाधुषुकृतोमोक्षद्वारमपावृतं ॥२०॥तितिक्षवोकारुणिकाःसुहृदःसर्वदेहिनां ॥अजातशत्रवःशान्ताःसाधवःसाधुभूषणाः ॥२२॥मय्यनन्येनभावेनभक्तिंकुर्वंत्यनिश्चलां ॥मत्कृतेत्यक्तकर्माणस्त्यक्तस्वजनबांधवाः ॥२३॥मदाश्रयाःकथामृष्टाःशृण्वन्तिकथयन्तिच ॥
तपतिविविधास्तापानैतान्मद्गतचेतसः ॥२३॥तएतेसाधवःसाधोसर्वसंगविवर्जिताःसंगस्तेष्वथतेप्रार्थ्यःसंगदोषहरादिते ॥२४॥
सतांप्रसंगान्ममवीर्यसंविदोभवंतिहृत्कर्णरसायनाःकथाःतज्जोषणादाश्वपवर्गवर्त्मनिश्रद्धारतिर्भक्तिरनुक्रमिष्यति ॥२५॥
लक्षणंनूनायाआध्यात्मिकादयोनतपंतिनत्रयेतिकुतःमद्गतंचेतोयेषांतान्।येनायेनोभिभूयंतेतेसाधवइत्यर्थः ॥२३॥२४॥सत्संगस्यनः
क्षंगतामुपपादयतिसतामितिवीर्यस्यसम्यक्वेदनंयाकुत्यवीर्यसंविदःहृत्कर्णयोःरसायनाःसुखदाःतासांजोषणान्नूसेवनान्।अपवर्गवि

ततः क्रियासु तासु कृतिमत्सु रचनायां सृष्टादिलीलातस्यां अनुविनयया यां भक्तिमिश्रया ऐंद्रियात् जातविरागः सन् दृष्टश्रुतात् ऐहिकामुष्मिकात् ततायत्तउपरुक्तः सन् विनयस्य रुणद्धि यतिष्यति॥ अनुनिमित्तां भक्तिं प्रधानत्वादनायासैः॥२६॥ तदेवं प्रकृतेर्गुणानां नामसंख्यया ज्ञानादिभिश्च प्रयंजीवद्दृढं वदद्भिर्मामेवाऽवरुंधे ब्राह्मणेति॥२७॥ कापिदिनिकास्त्रिदित्यर्थः॥ उविनायोग्यानत्रापिममस्त्रिया॥ कीदृशीगोचरायोग्यांनिर्वा

भा० टी० ८८

मक्तापुमान् जातविरागऐंद्रियात् दृष्टश्रुतान्मद्भवनानुविनयया विनयस्य यतोयरुणद्धियोगमुक्तोयतिष्यतेऽनुनियोगमार्गैः॥२६॥ प्रसेवयायंप्रकृतेर्गुणानां ज्ञानेनवैराग्यविजृंभितेनायोगेनमय्यर्पितयावन्नरा मांहृत्यगात्मानमिहावरुंधे॥२७॥ ॥ श्रीदेवहूतिरुवाच॥ कापिक्वयुविनाभक्तिः कीदृशीममगोचरायया पदंतेनिर्वाण मंजसान्वाम्नवास्रुं॥२८॥ योयोगोभ गवद्भाणां निर्वाणात्मंस्त्वयोदितः॥ कीदृशकतिवागानि यतस्तत्त्वावबोधनं॥२९॥ तदेतन्मेविजानीहि यथाहंमंदधीरुरे॥ सुखंबुद्ध्येयदुर्बोधं योषान्नवदनुग्रहात्॥३०॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥ विदित्वार्थंकपिलोमातुरित्थं जातस्नेहोयत्नतत्त्वा निजातः॥तत्त्वाम्नायंयत्प्रवदंतिसांख्यं प्रोवाचवैभक्तिविनानयोगं॥३१॥ ॥रामरामरामरामरामराम॥ ॥

राम ८८

णांमोक्षात्मकं॥तवपदस्वरूपंब्रह्माख्यंवैश्रुतनंतरमेवसर्वात्मनाद्रष्टास्मि॥ अंजसाक्षितिपाठेऽरुंक्षितिपाठेऽरुंक्षितिसंबंधः॥२८॥ भगवद्भाणांयोगंवर्णलक्षीकरोतीत्यर्थः॥ यतःयस्माद्योगात्॥२९॥ विजानीहिविशेषेणज्ञापयमांसुखंब्रह्मनायासेन॥३०॥ इत्थंमा तुरर्थंप्रयोजनंविदित्वाजातस्नेहत्वेहेतुःयत्रयस्यांतत्त्वादेरुनाविद्भूतः॥तत्त्वाम्नायंतेऽनुक्रम्यंतेयस्मिन्॥किंतत्सांख्यंप्रव क्षितस्रोवाचाभक्तिविनानयोगंच॥३१॥

कापिक्वयुविनाभक्तिरितिदृष्टामुक्तमांभक्तिंलक्षयति॥ गुणाविषयाःलिंग्यंतेज्ञायंतेयैस्तेषांदेवानांयोननात्मकानामिंद्रियाणांतद्विष्ठात्मां वासत्त्वेसत्त्वमूर्तीहरावेवयाभक्तिःसाभक्तिःसिद्धेर्मुक्तेरपिगरीयसीत्युत्तरेणान्वयः॥ कथंभूता॥ अनिमित्तानिष्कामा॥ स्वाभाविकीत्रयत्नसिद्धाते षामेवविविधदृष्टौहेतुमाहुःगुरोरुच्चारणांमनुष्यत्वमनुग्रवविकंतदेवकर्मयेषां॥ अतएवएकंएकरूपमविरु तंमनोयस्यपुंसःशुद्धसत्त्वस्येत्यर्थः॥३२॥ मुक्तिश्चेत्सांगिकीभवत्येवेत्याहयाभक्तिकोशंलिंगशरीरंजयतिक्षपयति॥ स्वपयत्नंविनैवसि द्धेदृष्टांतःनिगीर्णमुक्तमन्नंश्रमलोजाठरोयथाजरयतितद्वदृश्यति॥३३॥ भक्तेर्गरिष्ठत्वमेवोपपादयतिनैकात्मतामितिपंचभिः॥ एकात्म

श्रीभगवानुवाच॥ ॥देवानांगुणलिंगानां मानुग्रविककर्मणां॥ सत्त्वएवैकमनसो वृत्तिःस्वाभाविकीतुया॥३२॥ अनिमि त्ताभागवतीभक्तिःसिद्धेर्गरीयसी॥ जरयत्यञ्जसा कोशं निगीर्णमनलोयथा॥३३॥ नैकात्मतामेस्पृहयंतिकेवित्त्वत्पाद सेवाभिरतामदीहाः॥ येन्योन्यतोभागवताःप्रसज्य सभाजयंतेममपौरुषाणि॥३४॥ पश्यंतिते मेरुविराडवस्थंतःप्रसन्नवक्त्रारुणलोचनानि॥ रूपाणिदिव्यानिवरप्रदानि साकंवाचंस्पृहणीयांवदंति॥३५॥ तैर्दर्शनीयावयवैरुदारैर्विलासहासेक्षि तवामसूक्तैः॥ हृतात्मनोहृत्कमलाप्रवेश्य प्रभक्तियोगंपरमंविमोक्षं॥३६॥ ॥श्रीरामरामरामरामरामराम॥

तांसाधुजुष्टांमदनुग्रहायत्वंयोगिसंस्थांकुरुमानपेक्षां॥ यस्यानुसवनंभक्त्यापुरुषाणिश्रद्दधन्मुनिः॥३४॥ प्रसन्नानिवक्त्राणिप्रारुणानिलोचनानिचयेषुदृते र्मदूपेसाकंसहानित्यंपरमेश्वरानुग्रवसुखंभक्तावविकमितिभावः॥३५॥ आत्मानंदस्यवश्यंभावीत्याहुः॥तैरितिदर्शनीयामनोहरावयव सुखनेत्रादयोयेषुतैःहृतआत्माचित्तंयेषांहृताश्रद्धाप्राणाश्चेंद्रियाणियेषांतान्मनसःअनिहतःइच्छाहीनामपिश्रद्धाभक्तियुक्तेक्षपय तिकैःसाधनैःहृतात्मनःउदारैर्विलासादिभिः॥तत्रविलासोलीलावासंमनोहरंसूक्तंमधुरंभाषणं॥३६॥ ॥श्रीकृष्णायनमः॥ ॥

विभूत्यादिकं चतत्राधिक मित्याह॥ अथो अविद्यानिवृत्त्यनंतरं विभूतिं सत्यलोकादिगतां नागसंपत्तिं अणिमाद्यष्टांगमैश्वर्यं अनुपवृत्तं न
क्रीमनुखतरवद्वा प्रियमपि नागवतीवच्चियं वैकुंठस्यांसंपत्तिं॥ अस्यरुद्यंतितेयद्यपिनस्मरुद्यंतीत्यर्थः॥ तथापितुलोके वैकुंठेऽश्रुवंतइवा
श्रुवंत्येव॥२७॥ नचैवंतर्हिलोकत्वाविशेषात्स्वर्गादिवद्वोक्तृणांयानांकदाचिद्विनाशः स्यादतआह॥ शांतरूपेयद्वाशांतंसुद्धसत्वंतद्रूपे
वैकुंठेमत्सराःकदाचिदपिनसंत्यतिनोग्यहीमाननवंति॥ अनिमिषोमरुतिः॥ मदीयंकालवक्रंनोलेढिनाग्रसतिनद्रुतः॥ येषामितिसुत
इवस्नेहविषयः॥ सखेवविश्वासास्पदं॥ गुरुरिवोपदेष्टा॥ सुहृदिवहितकारी॥ इष्टंदैवमिवपूज्यः॥ एवंसर्वात्मनावेन मायेनजनिताम दीयंका

अथेविभूतिंममभायाविनस्तामैश्वर्यमष्टांगमनुपवृत्तंश्रियंनागवतीवास्पृहयंतिभर्तुः परस्यमेतेअनुवर्तंतुलोके॥३७॥ नक
र्हिचिन्मत्पराशांतरूपेनसंतिनोमेनिमिषोलेढिरुतिः॥ येषामहंप्रियआत्मासुतश्चसखागुरुःसुहृदोदैवमिष्टं॥३८॥ इमंलोकं
तथैवामुमात्मानुसुन्नयायिनं॥ आत्मानमनुयेचेह येरायःपशवोगृहाः॥३९॥ विसृज्यसर्वानन्यांश्च मामेवंविश्वतोमुखं॥ भज
न्त्यनन्ययाभक्त्या तान्मृत्योरतिपारये॥४०॥ नान्यत्रमद्भगवतः प्रधानपुरुषेश्वरात्॥ आत्मनःसर्वभूतानां भयंतीर्तुनिवर्तते॥
४१॥ मद्भयाद्वातिवातोयं सूर्यस्तपतिमद्भयात्॥ वर्षतीन्द्रोदहत्यग्निर्मृत्युश्चरतिमद्भयात्॥४२॥ ॥श्रीबादरायणयोनमः॥

लवक्रंनग्रसतीत्यर्थः॥३८॥ एवंभूतांतनुंतुभ्यं एकांतभक्तोन्योददामीत्याह॥ममेतिद्वाभ्यां॥ उन्नयायिनंलोकद्वयगामिनंआत्मानंसोपा
धिकंआत्मानमनुजेपुत्रकरत्नादयः येचपश्वादयःरायःधनानि॥३९॥ अन्योन्यपरित्यक्तांमृत्योःसंसारात्॥ अतिपानयेयुतितारयामि॥
४०॥ अत्रभक्तानांतुनकर्मविदपिमोक्षइत्याह॥ नेति॥ मद्भगवतोन्यत्रभगवतोमतोविनासर्वभूतानामात्मनः॥ भगवदादिविशेषणात्वयेति
सामर्थ्यान्निरपेक्षत्वंहितकारित्वंबोद्धं॥ ऐश्वर्यंस्पृहयंति॥ मद्भयादिति॥ श्रुतिश्चैषास्माद्वातःपवतेनीषोदेतिसूर्यैषास्मादग्निश्चेंद्रश्चमृत्यु

मद्भजनादेवमोक्षइत्यत्रसदाचारंप्रमाणयतिज्ञानेति॥४३॥ उपसंहरति॥ एतावानिति॥ मयर्पितंसन्मनःस्थिरंभवतीतियत्॥ एतावानेवा
॥४४॥ ॥इतितृतीयेपंचविंशः॥२५॥ ॥षड्विंशेपुंप्रकृत्योस्तु विवेकायोपवर्ण्यते॥ सांख्येनसर्वभावानांजन्मलक्षणहेतुतः॥ धात्रायु
त्रायत्योक्तं स्नेहेनत्रासुतेवयत्॥ मात्रेसार्धंतदध्यात्मं प्राधान्येनाहतत्त्ववित्॥ तत्त्वानांप्रायंयत्संख्यंवदंतिसांख्यमित्यत्रसांख्यंप्रकृतियोग
श्चेतित्रयमुपक्षिप्तं॥ तत्रप्रकृतिमुक्त्वाइदानींसांख्यमाह॥ श्रद्धेति॥१॥ ननुमुक्तिरात्मज्ञानादेवनतुतत्त्वलक्षणज्ञानात्तातमेवविदित्वाऽति
मृत्युमेतीतिश्रुतेः॥ अतआह॥ ज्ञानमिति॥ आत्मदर्शनरूपंज्ञानं॥ अतएवहृदयग्रंथिभेदनंओंकारनिवर्तकं॥ निःश्रेयसयोजनायय

ज्ञानवैराग्ययुक्तेन भक्तियोगेनयोगिनः॥ मोक्षायपायादमूलंमे श्रद्धयंत्यकुतोभयं॥४३॥ एतावानेवलोकेस्मिन् पुंसांनिःश्रेयसो
दयः॥ तीव्रेणभक्तियोगेन मनोमय्यर्पितंस्थिरं॥४४॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेकापिलेयेपंचविंशतितमो
ध्यायः॥२५॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ श्रद्धतेसंभवस्यामि तत्त्वानांलक्षणंपृथक्॥ यद्विदित्वाविमुच्येतपुरुषःप्राकृतैर्गुणैः॥१॥
ज्ञानंनिःश्रेयसायार्थंपुरुषस्यात्मदर्शनं॥ यदाहुर्वर्ण्यतेतत्ते हृदयग्रंथिभेदनं॥२॥ अनादिरात्मपुरुषो निर्गुणःप्रकृतेःपरः॥
प्रत्यक्धामास्वयंज्योति विश्वंयेनसमन्वितं॥३॥

दाहुःतत्तेवर्ण्यामितत्त्वलक्षणं देवविविक्तंआत्मज्ञानंभवतीतिभावः॥१॥ तत्रपुरुषंलक्षयतिअनादिरिति॥ आत्मैवपुरुषःकोसावात्मा
प्रत्यक्पणिलोमंधामस्फूर्तिर्यंयस्मणिकपक्षंव्यावर्तयति॥ अनादिरितिसंसारित्वपक्षंव्यावर्तयति॥ प्रकृतेःपरश्चान्यःअसंगःज्ञानादियु
णत्वंवारयतिनिर्गुणः॥ मीमांसकाद्यभिमतंज्ञानविषयत्वंवारयति॥ स्वयंज्योतिःअनेनैवप्रकाशकत्वेनस्फुरणमपिनिर
स्तं॥ स्वयंज्योतिश्चेद्धेतुः विश्वंयेनसमन्वितंयकाशतइतिशेषः एतैरेवहेतुभिःपुरुषस्यप्रकृतेःपरत्वमपिसिद्धं॥३॥ ॥रामेराम॥॥

अत्रावरणविक्षेपशक्तिभेदेनप्रकृतिर्द्विविधा।तत्रावरणशक्त्यासेवजीवोपाधिरविद्या।विक्षेपशक्त्यासेवमायोपाधिरीश्वरः।पुरुषश्चजीवेश्वररूपेणाद्विविधः।तत्रयःप्रकृत्यविवेकेनसंसरतिसजीवः।यस्तुप्रकृतिंवशीकृत्यविश्वसृष्ट्यादिकरोतिसपरमेश्वरः।तत्रप्रकृत्यविवेकेनजीवस्यसंसारप्रकारमाह।सएषइतिपंचभिः।सूक्ष्मांश्चयस्यां देवीदेवस्यविष्णोःशक्तिंलीलयाउपगतांयदृच्छयेवाभ्युपगतेत्यन्वयः॥४

सएषप्रकृतिंसूक्ष्मां दैवीगुणमयीविभुः।यदृच्छयैवोपगतां मन्युपद्यतलीलया॥४॥गुणैर्विचित्राःसृजतीं सरूपांप्रकृतिंप्रजाः।विलोकयमुमुहेसद्यः सद्रूपानपरूपया॥५॥एवंपरात्मिथ्याज्ञानेन कर्तृत्वंप्रकृतेर्पुमान्।कर्म्मसुक्रियमाणेषु गुणैरात्मनिमन्यते॥६॥तदस्यसंसृतिर्बंधः पारतंत्र्यंचयत्कृतं।भवत्यकर्तुरीशस्य साक्षिणोनिर्वृतात्मनः॥७॥ ॥

तयालीलामाहगुणैरितिज्ञानंप्रकृतिराहणेतिज्ञानंप्रकृतया।तथाचश्रुतिः।अजामेकांलोहितशुक्लकृष्णांबह्वीःप्रजाजनयंतीं।सरूपां ॥ राम
।अजोह्येकोजुषमाणोनुशेतेजहात्येनांभुक्तभोगामजोन्यइति।मुमुहेत्यात्मानंविस्मृतवान्॥५॥परात्मिथ्याज्ञानंप्रकृत्याध्यासःतेनचप्रतिगुणैः
कर्म्मसुक्रियमाणेषु कर्तृत्वमात्मनिमन्यते॥६॥तदितिकर्तृत्वमननमेवाध्यस्यपुरुषस्यसाक्षिमात्रत्वादकर्तुरेवसतः।कर्म्मनिर्वंधः
शस्याप्रपरतंत्रस्यैवकर्मबंधकृतंभोगेपरतंत्र्यंनिर्वृतात्मनःसुखात्मकस्यैवसंसृतिर्जन्ममृत्युप्रवाहःप्रकृत्याविवेककृतमेतत्सर्वंभवती

ननुचैतन्यसामान्याधिकरणेनैवकर्तृत्वादिप्रतीतेःतत्रैवतदंगीक्रियतांनेत्याहकार्य्यशरीरंकरणमिंद्रियंकर्तृदेवतावर्गःतद्भावायत्रीपुरुषस्यप्रकृतिंकारणंविदुःकूटस्थस्यस्वतोविकाराभावात्।प्रकृतिपरिणामत्वेतदेतत्प्रकारकमेवकर्तृत्वादिकमित्यर्थः।नोक्तत्वेनुपुरुषंकारणंविदुरित्यस्यायंभावः।यद्यपिप्रकारकंकर्तृत्वंवस्तुघापिविकारस्यजडत्वसानत्वादुपाधित्वाधान्योगस्यविदवसानत्वादुपहितप्राधान्यमिति॥८॥तदेवंसंसारिणांपुरुषंतद्धेतुंप्रकृतिंचोक्त्वेदानींजगत्कारणमीश्वरंतत्प्रकृतिंचदृष्ट्वा

कार्यकारणकर्तृविकारणांप्रकृतिंविदुःभोक्तृत्वेसुखदुःखानांपुरुषंप्रकृतेःपरं॥८॥ ॥देवप्रकृतिरुवाच॥प्रकृतेःपुरुषस्यापि लक्षणंपुरुषोत्तम॥वृहिकारणयोरस्यसदसच्चयदात्मकं॥९॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥यत्तद्विगुणमव्यक्तं नित्यंसदसदात्मकं।यथानंप्रकृतिंप्राहुरविशेषंविशेषवत्॥१०॥पंचभिःपंचभिर्ब्रह्म चतुर्भिर्दशभिस्तथा।एतच्चतुर्विंशतिकंगणंसाधानिकंविदुः॥११॥महाभूतानिपंचैव शूरापोग्निर्मरुन्नभः॥तन्मात्रानिचतावंति गंधादीनिमतानिमे॥१२॥ ॥श्रीरामचंद्रोजयति॥ ॥

प्रकृतेरिति।अस्यविश्वस्यसदसच्चस्थूलंसूक्ष्मंचकार्य्यंयदात्मकंतयोःप्रकृतिपुरुषयोः॥९॥तत्रप्रकृतिंतल्लक्षयतियत्तुधानंतदेवं प्रकृतिंप्राहुःकिंतत्तुधानंचतोविशेषेविशेषवत्विशेषेणाणमाश्रयः।तर्हिकिंवलक्षणाःत्रिगुणाःकिंमहदहंकारादिनासदसदात्मकंकार्य्यकारणरूपंकिंजीवप्रकृतिं॥नानित्यं॥१०॥अत्रनोक्तत्वानालक्षणंवक्तुंनिगद्यतेपंचभिरित्यादिसंख्यानेदेनएतच्चतुर्विंशतिकं।एतानिचतुर्विंशतिर्यस्मिन्गणेतंगणंसाधानिकंसाधानकार्य्यात्मकंवस्तुविदुः॥११॥एतद्विगणितंमहाभूतानीतित्रिभिःतावतिपंचैव॥१२॥

॥१३॥ अंतरात्मकमंतःकरणं॥ लक्षणारूपमयाद्यवस्थिछेदिकया॥१४॥ यावान्मयोक्तः॥ एतावानेवसंख्यानतत्त्वैः॥ कालेतुमनस्तद्यमा
हुः॥ यःकालःसपंचविंशकप्रकृतेरेवावस्थाविशेषइत्यर्थः॥१५॥ एकेतुपौरुषंपुरुषस्येश्वरस्यप्रभावंविक्रमंकालमाहुः॥ तमेवकालंद्वेधा
लक्षयतियतोन्यंनभवति॥ कस्यप्रकृतिंशीघ्रयुवः प्राप्नुयात्॥ अतएवदेहेप्रकृतिकालेणाविमूढस्यकर्तुर्जीवस्यात्रनेनसंहारकत्वेनलक्षितः॥१६॥ सृष्टिहेतुत्वेनलक्षयंतिषट्कृतेरिति॥१७॥ कोशेनगवान्तमाह॥ अंतेः सर्वप्राणिनां॥ यःपुरुषरूपेणानियंतृत्वेनममत्वेतिसम्यक्कृतहि

इंद्रियाणिदशश्रोत्रं त्वक्चक्षूरसननासिका॥ वाक्करौचरणौमिढं पायुर्दशमउच्यते॥१३॥ मनोबुद्धिरहंकारः क्षेत्रमित्यंतरात्मकं॥ चतुर्लक्षण्यतेनेदो वृत्त्यालक्षणरूपया॥२४॥ एतावानेवसंख्यातो लक्षणैःसगुणैस्यहासन्निवेशोमयोक्तो
यःकालपंचविंशकः॥१५॥ षष्ठभावंपौरुषंप्राहुः कालमेकेयतोन्यं॥ अहंकारविमूढस्य कर्तुःप्रकृतिमीयुषः॥१६॥ षष्ठकृते
र्गुणासाम्यस्य निर्विशेषस्यमानविवेद्यायतः सन्नगवान् कालइत्युपलक्षितः॥१७॥ अंतेःपुरुषरूपेणकालरूपेणयोवहिः॥ स
मन्वेत्येषसत्वानांत्नगवानात्ममायया॥१८॥

कारणरहितएवावतूतोवर्तते॥ वहिश्चकालरूपेणाएवत्नगवान्नयद्यायः पुरुषइतिपुसिद्धः कालःसपंचविंशःएकेतुपुरुषस्यप्रभावं
कालमाहुःप्रभावस्यैवलक्षणंयतःइतिपुरुषस्यैवकालत्वेहेतुःप्रकृतेरितिउभयथाविवक्षायांहेतुरंतरमिति॥शेषंसामानंतदेवंषड्
तेरनुविंशतिर्भेदाःजीवेश्वरयोश्चैकविवक्षा॥ अतःपंचविंशतितत्त्वानिभवंति॥तत्रयोर्भेदविवक्षायांचषड्विंशतिर्भवंति॥१८॥ ॥

स्थानीतत्त्वानांसृत्यतिपूर्वकंलक्षणान्याहदैवादित्यादिनाएतान्यसहत्येत्यंतःपात्रनेनग्रंथेन॥ तत्रविंतस्योत्पत्तिपूर्वकंलक्षणमाहुव
र्तुर्नः॥ दैवात्जीवादृष्टात्॥ क्षुभितादर्म्मगुणाद्यस्याःयोनौअग्निवत्किस्थानेप्रकृतौवीर्यंविदुःकिंसाप्रकृतिर्महत्तत्वमसूतेमहतः स्वरूपमा
हुःहिरण्मयंपुरुषंशावहुलं॥१९॥ विश्वंस्वहंकारादिपंचेंद्रियात्मगतंस्वस्मिन्सूक्ष्मरूपेणास्थितांचंद्रवन्महानूतमोऽपिवत्॥ कूटस्थः ल
यविक्षेपशून्यःआत्मानंप्रत्यायतीतितद्यायत्सर्वंप्रलयसमयेमहांतंप्रकृतौविलापयामासेत्यर्थः॥२०॥ यसंगाद्वनुर्धृक्षोपासनमा

दैवात्क्षुभितधर्मिण्यां स्वस्यांयोनौपरःपुमान्॥ आधत्तवीर्यंसासूतमहत्तत्वंहिरण्मयं॥२१॥ विश्वमात्मगतंचंद्रवन् कूटस्थो
जगदंकुरः॥ स्वतेजसापिबत्तीवुमात्मप्रत्ययनेतमः॥२०॥ यत्तत्सत्त्वगुणंस्वच्छं शांतंभगवतःपदं॥ यदाहुर्वासुदेवाख्यं चित्तंतन्महदात्मकं॥२१॥ स्वच्छत्वमविकारित्वं शांतत्वमितिचेतसः॥ वृत्तिर्निर्लक्षणोक्तं यद्यायोप्रकृतिःपरा॥२२॥ ॥

एयत्तदितिसर्वगमप्रसिद्धत्वमाह॥ स्वच्छंविशदंशांतंरागादिरहितंभगवतःपदमुपलक्षितस्थानंअतएववासुदेवाख्यंयमाहुःअ
यमर्थः अविकृतरूपेणातस्यैवमहानितिसंज्ञा॥ अथात्मरूपेणाचिन्नमिति॥ उपास्यरूपेणावासुदेवइति॥ अधिष्ठातृतत्त्वमस्यसत्त्वमहतः
एवमहंकारेशंकर्षणउपास्यःरुद्रोधिष्ठाता॥ मनस्यनिरुद्धवंउपास्यः॥ चंद्रोधिष्ठाता॥ बुद्धौप्रद्युम्नउपास्यः॥ ब्रह्माधिष्ठातेतिज्ञातव्यं॥२१॥
स्वच्छत्वंभगवद्विषयाहित्वं॥ अविकारित्वं॥ लयविक्षेपराहित्यं॥ अथोप्रकृतिःकेणातरंगादिरहिताअवस्थापराचूससंज्ञाप्रकृतौ
सायद्यामधुरास्वच्छशांतावतद्वदित्यर्थः॥२२॥

अहंकारस्योत्पत्तिपूर्वकंलक्षणमाह।मरुत्तत्वादितिचतुर्भिः।क्रियासुशक्तिर्यस्यसः क्रियाशक्तिः॥२३॥त्रिविधमाह वैकारिकइति।तस्यकार्यमाह॥यत्तमस्मात्मनआदीनांभवउत्पत्तिः॥२४॥तस्मिन्नुत्पन्नेसत्यहंमरुद्गणाः सप्तसप्तशिरसमिति॥२५॥कर्तृत्वंदेवतादिरूपेणाकरणत्वमिंद्रियरूपेण।कार्यत्वंभूतरूपेण।शांतत्वादिकंतुतत्कारणगुणत्रयरूपेण॥२६॥मनसाउत्पत्तिपूर्वकंलक्षणमाह।वैकारिकादितिद्वाभ्यां।संकल्पश्चित्तंविकल्पोविशेषविज्ञानंयस्यमनसःसंकल्पविकल्पाभ्योकामसंभवोवर्त्ततइतिकामरूपादृत्तिर्लक्षणेनोक्ता।तनुपु

मरुत्तत्वादिरुर्वाणाद्भगवद्वीर्यसंभवात्।क्रियाशक्तिरहंकार स्त्रिविधःसमपद्यत॥२३॥वैकारिकात्तैजशश्च तामसश्चयतो भवामनसश्चेंद्रियाणांच भूतानांमरुतामपि॥२४॥सप्तसप्तशिरसंसाक्षा यमनंतप्रवक्ष्यते।संकर्षणाख्यंपुरुषं भूतेंद्रिय मनोमयं॥२५॥कर्तृत्वंकरणत्वंच कार्यत्वंचेतिलक्षणं।शांतघोरविमूढत्व मितिवास्यादरुक्रमे॥२६॥वैकारिकाद्विरुर्वाणा मनसस्त्वमजायत।यत्संकल्पविकल्पाभ्यां वर्त्ततेकामसंभवः॥२७॥यद्विदुर्निरुक्ताख्यं ऋषीकाणांमदीश्वरं।शार देंदीवरश्यामं संराध्ययोगिभिःशनैः॥२८॥तेनसानुविरुर्वाणा द्विस्त्वमभूत्सतिडयस्फुराणाविज्ञान मिंद्रियाणांमनु

ग्रह॥२९॥संशयोथविपर्यासो निश्चयःस्मृतिरेवचास्वायस्त्वयंचतेबुद्धे र्लक्षणंवृत्तितः पृथक्॥३०॥ ॥श्रीरामराम॥

युक्तयूरुत्पत्तिःनस्यसंकल्पादिकार्यत्वान्नावात्।उपास्यपूरुषत्ववानिरुक्तस्योक्तः॥२७॥शरदंशरत्कालीनंइंदीवरंनीलोत्पलंतद्वत्श्यामं।यत्तशनैःसंराध्यंवशीकर्तुंयोयंदुर्गरुत्वात्॥२८॥द्विदितत्यत्तिपूर्वकंलक्षणंमारुतेनसादितिद्वाभ्यांमिसति।डयस्फुराणारूपं विज्ञानमितिविज्ञानाद्वृत्त्यर्थमुक्तं इंद्रियाणांमनुग्रहइतिसविकल्पकज्ञाने।ऋषीकानामधीश्वरमितियदुक्तंतन्निर्विकल्पकज्ञाने॥२९॥डयस्फुराणस्यैवरूपंवसंशयादिःविपर्यासोमिथ्याज्ञाननिश्चयःप्रमाणज्ञानंस्मृतयोनिद्राप्रमाणविपर्ययविकल्पनिद्राभृतयइतिपातंजलो

इंद्रियाणांमुत्पत्तिमाह।तैजसानितैजसाहंकाराज्ज्ञानानि।ज्ञानेंद्रियाणांवैकारिकत्वशंकानिरासायार्थमेवकारः।द्विविधान्यपींद्रियाणितैजसा नेवेत्यन्वयःतत्रहेतुःप्राणस्येतिद्वियस्मात्प्राणस्यक्रियाशक्तिः॥बुद्धेश्चविज्ञानशक्तिताश्रुतःप्राणस्यतैजसत्वात्तत्कृतक्रियाशक्तिमतामिंद्रियाणांतैजसत्वंतथाबुद्धेस्तैजसत्वान्नदीयज्ञानशक्तिमतामपींद्रियाणांतैजसत्वमित्यर्थः॥३१॥तन्मात्रोत्पत्तिपूर्वकमाकाशादिमरुद्गणोत्पत्तिंतनुलक्षणांवारुतामसादितिपंचदशभिः।श्रोत्रंतुशब्दगमित्यादिनिर्विषयोत्पत्त्यनंतरंतत्संबंधमात्रंकथ्यतेनेहत्पत्तिः।प्रागेवोत्पन्नत्वात्। शब्दं गच्छतिव्याप्नोतीतिशब्दगं॥३२॥शब्दस्यलक्षणमाह।अर्थाश्रयत्वंअर्थत्ववाचकत्वंडद्गुलिंगत्वंकुद्यातरित्यवक्तुर्रूपकत्वंतदुक्तं॥लिंगय

तैजसानींद्रियाण्येव क्रियाज्ञानविभागसः।प्राणस्यहिक्रियाशक्तिर्बुद्धेर्विज्ञानशक्तिता॥३१॥तामसात्त्वविकुर्वाणाद्भगवद्वीर्य चोदितात्।शब्दमात्रमभूत्तस्मात्तन्नभश्रोत्रंचशब्दगं॥३२॥अर्थाश्रयत्वंशब्दस्य डद्गुलिंगत्वमेववा।तन्मात्रत्वंचतन्नभसोलक्षणंकवयोविदुः॥३३॥भूतानांछिद्रदातृत्वं बहिरंतरमेववाप्राणेंद्रियात्मविस्तृत्वं तन्नभसोवृत्तिलक्षणं॥३४॥तन्नभसःशब्दतन्मात्रात्कालगत्याविकुर्वतःस्पर्शोभवत्ततोवायुस्तत्कृत्यर्शयवसंयरुत्॥३५॥मरुत्वंकथितंत्वेवशैत्यमुष्णत्वमेववाएतत्स्पर्शस्यस्पर्शत्वं तन्मात्रत्वन्नभस्वतः॥३६॥

द्वद्वृत्तयोरितिनभसस्तन्मात्रत्वसूक्ष्मत्वशब्दस्यलक्षणमित्यन्वयः॥३३॥छिद्रदातृत्वं॥अवकाशदातृत्वाबहिरंतरव्यवहारास्पदत्वं।आत्मानः प्राणादीनांविस्तृत्वमाश्रयत्वंनाशादिछिद्ररूपेण।वृत्तिःकार्यमेवलक्षणं।एवमुत्तरत्राप्येकैकस्मिन्तन्मात्रमहाभूतयोरुत्पत्तिः॥द्वितीयेनतन्मात्रलक्षणं।तृतीयेनमहाभूतलक्षणमित्यनुसंधेयं॥३४॥कालात्वक्॥स्पर्शस्यसंग्रहसमाख्यरणायायापुंस्त्वंनियतलिंगत्वात्यद्वा त्यद्वास्पर्शस्यसंग्रहस्तोभवतीतिशेषःशब्दतन्मात्रादित्यादितन्मात्रायामुत्तरोत्तरव्ययार्थमुक्तं॥३५॥स्पर्शत्वंस्वरूपलक्षणमित्यर्थः।नभसतो

चालनं वृक्षशाखादेः व्यूहनं मेलनं तृणादेः प्राप्तिः संयोगः द्रव्यस्य गंधवतो घ्राणं प्रति। तथा शैत्यादिमनःस्पर्शनं प्रति शब्दस्य श्रोत्रं प्रति नेतृत्वं॥ स
र्वेंद्रियाणामात्मत्वमुपोद्बलकत्वं कर्म्मणा कार्येणाभिलक्षणं भावे नुट्॥ कर्म्मैवाभिलक्षणमिति विग्रहे तु करणे॥३७॥३८॥ द्रव्याकृतित्वं द्रव्यस्याका
रसमर्पकत्वं। गुणता द्रव्योपसर्जनप्रतीतिः शब्दस्य तु स्वातंत्र्येणैव प्रतीतिः अप्रत्यक्षद्रव्यस्य स्पर्शादेरपि स्वातंत्र्येणैव प्रतीतिः। रूपस्य तु नैवमिति तः
भा०तृ० स्यायं विशेष उक्तः व्यक्तिसंस्थात्वं द्रव्यस्य या संस्था संनिवेशः सैव संस्था यस्य द्रव्यपरिणामतया प्रतीतिरित्यर्थः। तेजसस्तेजस्त्वमसाधारत्वं॥३९॥
९४ द्योतनं प्रकाशनं पचनं तंडुलादेः क्षुत्तृट् असनापिपासा च। तत्द्वारेण पानं अदनं च॥४०॥ जिह्वा रसनेन्द्रियं। रसो गृह्यतेऽनयेति रसग्रहः॥

चालनं व्यूहनं प्राप्तिः नेतृत्वं द्रव्यशब्दयोः। सर्वेंद्रियाणामात्मत्वं वायोः कर्म्माभिलक्षणं॥३७॥ वायोश्च स्पर्शतन्मात्रा द्रूपं दैवेरिताद
भूत्। समुत्थितं ततस्तेजश्चक्षुरूपोपलंभनं॥३८॥ द्रव्याकृतित्वं गुणता व्यक्तिसंस्थात्वमेव च। तेजस्त्वं तेजसः साध्वि रूपमात्रस्य वृ
त्तयः॥३९॥ द्योतनं पचनं पानमदनं हिममर्द्दनं॥ तेजसो वृत्तयस्त्वेताः शोषणं क्षुत्तृदेव च॥४०॥ रूपमात्राद्विकुर्वाणात्तेजसो दैव
चोदितात्। रसमात्रमभूत्तस्मादंभो जिह्वा रसग्रहः॥४१॥ कषायो मधुरस्तिक्तः कट्वम्ल इति नैकधा। भौतिकानां विकारेण रस एको वि
भिद्यते॥४२॥ क्लेदनं पिंडनं तृप्तिः प्राणनाप्यायनोदनं। तापापनोदो भूयस्त्वमंभसो वृत्तयस्त्विमाः॥४३॥ ॥रामरामरामः॥ राम
९४

यद्वा रसग्रहस्ततो भवतीति शेषः॥४१॥ कट्वम्लादिषु लवणोपि द्रष्टव्यः। भौतिकानां संसर्गिद्रव्याणां य एको मधुर एव सन्नेवमनेकधा भि
द्यते स रस इत्यर्थः॥४२॥ क्लेदनं आर्द्रीकरणं। पिंडनं मृदादेः पिंडीकरणं। तृप्तिः तृप्तिदातृत्वं॥ प्राणनं जीवनं आपोमयप्राण इति श्रुतेः
आप्यायनं तृड्वैक्लव्यनिवर्त्तनं। उदनं मृदुकरणं॥ ओदनमिति पाठे स एवार्थः॥ भूयस्त्वं कूपादावुद्धृतस्यापि पुनः उद्गमः॥४३॥ ॥

गन्धगः गंधं प्राप्नोति॥४४॥ करंभो मिश्रगंधः यथा व्यंजनादीनां हिंग्वादिसंस्कारैः पूतिर्दुर्गन्धः सौरभ्यं कर्पूरादेः उग्रौ लसुनादेः॥ अम्लः चिंचि
ण्यादेः संसर्गिणां द्रव्यावयवानां वैषम्यात् य एक एव विभिद्यते स गंध इत्यर्थः॥४५॥ ब्रह्मणो भावनं प्रतिमादिरूपेण साकारतापादनं
स्थानं जलादिविलक्षणा तया तन्नैरपेक्ष्येण स्थितिः। धारणं जनाद्याधारत्वं। सतामाकाशादीनां विशेषणमवच्छेदकत्वं॥ सर्वेषां सत्वानां प्रा
णिनां तद्गुणानां च पुंस्त्वादीनां उद्भेदः परिणामविशेषैः प्रकृतीकरणं॥४६॥ श्रोत्रादीनां शब्दादिग्राहकत्वमुक्तं तेषां च लक्षणं तदेवेत्या

रसमात्राद्विकुर्वाणादंभसो दैवचोदितात्। गंधमात्रमभूत्तस्मात्पृथ्वी घ्राणस्तु गन्धगः॥४४॥ करंभपूतिसौरभ्यशांतोग्राम्लादिभिः
पृथक् द्रव्यावयववैषम्यात् गंध एको विधीयते॥४५॥ भावनं ब्रह्मणस्थानं धारणं सहिशेषणं। सर्वसत्वगुणोद्भेदपृथिवीवृत्तिल
क्षणं॥४६॥ नभोगुणविशेषोर्थो यस्य तच्छ्रोत्रमुच्यते॥ वायोर्गुणविशेषोर्थो यस्य तत्स्पर्शनं विदुः॥४७॥ तेजोगुणविशेषोर्थो यस्य
तच्चक्षुरुच्यते॥ अंभोगुणविशेषोर्थो यस्य तद्रसनं विदुः॥४८॥ भूमेर्गुणविशेषोर्थो यस्य स घ्राण उच्यते॥ परस्य दृश्यते धर्मो ह्य
परस्मिन्समन्वयात्॥ अतो विशेषो भावानां भूमावेवोपलभ्यते॥४९॥ एतान्यसंहत्य पदा महदादीनि सप्त वै। कालकर्म्मगुणोपेतं जगदादिरूपाविशत्॥५०॥

रूपं वभिः॥ श्लोकार्द्धेः नभसो गुणविशेषः शब्दो यस्यार्थो विषयः॥४७॥४८॥ गुणविशेषशब्दव्यावर्त्त्यं दर्शयति। परस्य कारणस्य धर्म्मः॥
शब्दादिश्च परस्मिन् कार्ये वाप्यादौ कारणान्वयात् दृश्यते॥ अतो भावानामाकाशादीनां विशेषो गुणः सर्वोपि शब्दादिर्भूमावेवोपलक्ष्यते
॥ चतुर्णां तत्रान्वयात्। जलादिषु यथान्वयमेव न सर्वः॥ आकाशे त्वन्यान्वयाभावादेक एवेति॥४९॥ एवं कारणोत्पत्तिमुक्त्वा कार्य्योत्प
त्तिमाह सार्द्धैस्त्रिभिः। एतान्यसंहत्य अमिलित्वा यदा स्थितानि तदा जगदादिरीश्वरः प्राविशन्॥ सप्तेति च प्राधान्याभिप्रायेणोक्तं॥ प्रवेश
स्तु सर्वेष्वपि विवक्षित एव॥५०॥

अनुविधेन्यः सुन्निनेत्यः॥ यस्मादंडादसौविराट्पुनुषउदतिष्ठत्॥५१॥ नगवतोरूपमितिपुरुषान्नेवान्निधायेणा॥५२॥ तस्मिन्नध्यात्मा
दिविन्नागमाहुरिरणमयादितिनवन्निःउत्थायबोदासीन्यंविरायातमाविश्यश्चधिष्ठाया॥महांश्चासौदेवश्चरंवह्निर्द्रं॥५३॥वाणयासरुव
द्विरन्नवत्घ्राविशत्॥नासेनिरन्निद्येतां॥घ्राणोतः॥घ्राणोनोतःस्यूतःसन्॥घ्राणः॥एतयोर्नासिकयोरन्नवदित्यनुषंगः॥५४॥घ्राणाद

ब्रा०उ० ५५ ततस्तेनानुविद्धेभ्यो ऽयुक्तेभ्यो ऽमयेतनं॥उत्थितंपुरुषोयस्मादुदतिष्ठदसौविराट्॥५१॥एतदंडंविशेषाख्यं क्रमदृद्धैर्दशो
त्तरैः॥तोयादिन्निःपरिवृतंसाधान्योनाहतैर्वहिः॥यवलोकवितानोयं रूपंभगवतोहरेः॥५२॥हिरण्मयादंडकोशो डुत्थाय
सलिलेशयात्॥तमांविश्यमहादेवोवहुधानिर्विन्नेदखं॥५३॥निरन्निद्यतास्यपथमंमुखंवाणीततोभवत्॥वाण्यावह्निरथो
नासे घ्राणोतोघ्राणएतयोः॥५४॥घ्राणाद्वायुरन्निद्येतामश्विणीवसुरेतयोः॥तस्मात्सूर्योन्वन्निद्येतां कर्णौश्रोत्रंततोदिशः॥५५॥
निर्विन्नेदविराजस्त्वक्रोमभ्यश्चादयस्ततः॥ततश्चौषधयस्त्वासन् शिश्नंनिर्विन्निदेततः॥५६॥रेतस्तस्मादापश्चास न्निरन्निद्यतवेगुदं
॥गुदादपानोऽपानाद्वा मृत्युर्लोकिभयंकरः॥५७॥हस्तौवनिरन्निद्येतां वलंताभ्यांततःस्वरात्॥पादौवनिरन्निद्येतां गतिस्ताभ्यांततो
हरिः॥५८॥नाभ्योस्यनिरन्निद्यत ताभ्योरोहितमाभृतं॥नद्यस्ततःसमभवन् हृदंरंनिरन्निद्यतासुत्पिपासेततःस्यातां समुद्रस्त्वेत राम ५५
योरभूत्॥५९॥

ननुरंवायुश्चघ्राणेयेतइतिविशेषणांसवैन्द्रियसंघपिद्रष्टव्यं॥न्यन्निद्येतांअन्वन्निद्येतामितिपाठद्वयेपेकएवार्थः॥ततोदिशःश्रोत्रंविश
॥५५॥आदित्यश्चोनकेशाः॥५६॥५७॥स्वराड्डिंद्रःहरिर्विष्णुः॥५८॥आभृतंजातं॥५९॥ ॥श्रीरामरामरामरामरामरामराम॥॥

हृदादिबुद्धयेवाविज्ञानंगिरांयतिर्ब्रह्मा॥चैत्यःक्षेत्रज्ञः॥६०॥अन्वयव्यतिरेकाभ्यांक्षेत्रज्ञंनिर्विवेक्तुं सर्वेषांपुनःप्रवेशमाह॥६१॥६२॥
अथोस्यहृदयंनिन्नं हृदयान्मनउच्यिनं॥मनसश्चन्द्रमाजातोदृष्टिर्देवोगिरांपतिः॥अहंकारस्तोरुद्रश्चित्तंचैत्यस्तोभवत्॥
६०॥एतेहिसुप्तिनादेवानैवास्योत्थायनेऽशकन्॥पुनराविविशुःस्वानिनमुच्चयितुंक्रमात्॥६१॥वह्निर्वाचास्यवंक्त्रेण नोद
तिष्ठत्तदाविराट्॥घ्राणेनासिकेवायुर्नोदतिष्ठत्तदाविराट्॥६२॥अक्ष्णीचक्षुषादित्योनोदतिष्ठत्तदाविराट्॥६३॥त्वचंरोमभिरोष
धीर्नोदतिष्ठत्तदाविराट्॥रेतसाशिश्नमायस्कृन्नोदतिष्ठत्तदाविराट्॥६४॥गुदंमृत्युरपानेननोदतिष्ठत्तदाविराट्॥हस्ताविंद्रोबलेने
वनोदतिष्ठत्तदाविराट्॥२०॥विष्णुर्गत्यैवपादौनोदतिष्ठत्तदाविराट्॥६६॥क्षुत्क्षाम्यदरंसिंधुर्नोदतिष्ठत्तदाविराट्॥हृदय
मनसाचंद्रोनोदतिष्ठत्तदाविराट्॥६७॥बुद्ध्याब्रह्माहृदयंनोदतिष्ठत्तदाविराट्॥रुद्रोभिमत्याहृदयंनोदतिष्ठत्तदाविराट्
॥६८॥चित्तेनहृदयंचैत्यःक्षेत्रज्ञःपोविशद्यदाविराट्नदैवेपुरुषःसत्तिसादुदतिष्ठत्॥६९॥यथाप्रसुप्तयुरुषश्चाणेन्द्रियमनोविष
यं॥प्रबन्धंनिविनोयेननोत्थायचितुमोजसा॥७०॥नमस्तेनृपतेमात्मानंवियोगप्रक्रियया॥नक्षाविरक्षाज्ञानेनविविक्तात्मनिः
चित्तयेत्॥७१॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेकपिलदेवेनसमाम्नायेषड्विंशतितमोध्यायः॥२६॥ ॥ ॥

एतन्निनवनिःविराट्देहस्यव्यधिदेहंदृष्ट्वानत्वेनदर्शयन्सांख्यानुकथनस्यप्रयोजनमाह॥यदेतिद्वाभ्यां॥७०॥प्रथमंपरमेश्वरेनक्रियमाणो
व्यवतिरक्तिःननोयोगप्रक्रियाविःएकायंचित्तनोयन्नात्मनेनेनप्रत्यग्गात्मानंक्षेत्रज्ञंश्रुत्यनुमानाभ्यांकार्यकारणसंघातेविविक्तंचित्तयेत्॥७१॥॥
तृतीयेषड्विंशोध्यायः॥२६॥ ॥

सत्यविशेषनतःसम्यक्कृवद्धसाधनयोगतः॥युयुक्षुकृत्योविवेकेनमोक्षराजिनिरूप्यते॥विवेकज्ञानेनमोक्षमुपयादयितुंशुद्धस्यैवयुरुषस्यपूर्वो
क्तयुक्त्याविवेकतःसंसारमनुस्मारयतियुक्तिस्थोयोनिविन्निःदेहस्थोपिनाद्यतेनलिप्यतेगुणैःनकर्मभिःसुखदुःखादिभिःनिर्गुणत्वादकर्
तृत्वंननोऽविकारित्वेनसदात्मनः॥१॥२॥अनिर्दृनःसन्युक्तिसंगकर्मभिः सदसन्मिश्रयोनिषुदेवतिर्यङ्मनुराक्षसेषुसंसारयदवोद्यायोनि॥३॥ननुनः
स्वेवास्तवत्वात्संसृतेःकिंनविद्वन्निवृत्यासेनत्वाह॥अर्थहानि॥४॥यतोविषयध्यानमनर्थस्तुःखतोमनोनियंतव्यमित्याह॥अनर्थवेतिअस

श्रीभगवानुवाच॥ ॥युक्तस्थोयंयुरुषोनाद्यतेयुक्तैर्गुणैःअविकारादकर्तृत्वान्निर्गुणत्वाच्चसूर्यवत्॥१॥सएषनहिशु
द्धेगुणेषुनिविषज्जते॥अहंक्रियाविमूढात्माकर्तास्मीत्यभिमन्यते॥२॥तेनसंसारपदवीमवशोऽयंनिर्दनःपुनःसंगिभिः
कर्मदोषैःसदसन्मिश्रयोनिषु॥३॥अर्थस्यविप्रमाणेसंस्मृतिर्नविवर्तते॥ध्यायतोविषयानस्यस्वेनधर्मेणयोगमायया॥४॥अनर्थ
वशनेच्छिन्नंयसक्तमसतांपथिनक्रियायोगननोद्वेगविरक्तावनयेद्दशं॥५॥यमादिभिर्योगपथैरन्यसन्मृढयाचिनःमयिभा
वेनसत्येनमनक्षयाश्रवणेनच॥६॥सर्वत्रसमनोनित्यंवैराग्येणदृढेनच॥युञ्जीतयतिमौनेनस्वधर्मेणबलीयसा॥७॥ ॥

नामिन्द्रियाणांयमिविषयमार्गनाद्वेषहर्षेनविरक्तावनिद्रया॥४॥नक्रियाविरक्तावाविरक्तोसात्त्वेकारणंनिवर्तयेज्ज्ञानेनमोक्षप्रकारमाह॥ष
ड्विधैर्यमादिभिर्योगमार्गैश्चित्तमभ्यसन्पुनःपुनरेकाग्रीकुर्वन्नात्मानमुपलभ्यसर्वानुत्तमहृदयंपरमात्मानंप्रतिपद्यतइतिवेदनाचार्य
ःसत्येननित्यंपरेनात्मनेत्येषा॥६॥अथसंगतःसंगत्यागेनबलीयसाश्रद्धयेतिशेषेण॥७॥ ॥ ॥

विविक्तशरणःएकांतवासी॥८॥असदायतनंमनोयुक्तेःपुरुषस्यवदृष्टतत्त्वयेनतेनज्ञानेन॥९॥निवृत्तानिवृत्यवस्थानानिजायदाक्षीनियस्य
सः॥अतएवदूरीभूतमन्यदर्शनंयस्यात्मनाश्रुतिरूपाद्वच्छिन्नेनआत्मानंमुक्तमुपलभ्यएकस्थेवायुरुषेदानवच्छेदान्मोक्षरूपत्वकर्मत्वेदृष्टांतमा
ह॥यथाचक्षुषाचक्षुरवच्छिन्नेनार्केसागगनस्थमर्कमिव॥एवमात्मदृक्शुद्धमात्मानंपश्यन्॥१०॥मुक्तलिंगंनिरूपाधिकंअसतिमिथ्याभूतेरूंका
रेसत्यात्मासंसृपेणात्मासमानंसत्तास्फूर्तीवस्तुरूपाद्विशेषमाह॥सतःकारणस्यपधानस्यवस्तुमधिष्ठानंअसतःकार्यस्यवस्तु रि

यदृच्छयोपलब्धेन संतुष्टोमितभुक्मुनिः॥विविक्तशरणःशांतो मैत्रःकरुणआत्मवान्॥८॥साधुबंधेयदेहेस्मिन् नबुद्धेर्न्नसदांग्रहे॥
रूंत्यानेनदृष्टतत्त्वेन संस्कृतेःपुरुषस्यच॥९॥निवृत्तबुद्ध्यवस्थानोदूरीभूतान्यदर्शनः॥उपलभ्यात्मनात्मानं चक्षुषेवार्कमात्मदृ
क्॥१०॥मुक्तलिंगंसदात्मास मसतिप्रतियद्यतेसतोवस्तुमसद्बुद्धेःसर्वतुस्यतमद्वयं॥११॥यथाजलस्थआभासःस्थलस्थेनावदृ
श्यतेस्वाभासेनतथासूर्योजलस्थेनदिविस्थितः॥१२॥एवंविदृदहंकारोभूतेन्द्रियमनोमयः॥स्वाभासेर्लक्षितोन्येन सदाभासेन

वशकाशंकसर्वेषुकार्यकारणेषुवस्तुस्थे॥अद्वयंपरिपू॥१३॥अहंकारोयंहृदयेनमुक्तंवस्तुप्रतिपत्तिंसदृष्टांतमाह॥यथेति।जलेस्थितआ
भासःसूर्यप्रतिबिंबोपलक्षितोसुरक्षितदृष्टकोक्षितेःपुरुषैर्नित्योबलेस्थितेनस्वाभासेनसूर्यप्रतिबिंबेनयथाचक्ष
नेनलक्ष्यआभासोवदृश्यतेलक्ष्यतेगगणस्थस्यदृष्टमथेप्रतिबिंबोयोगात्।वार्थेनयाभासःयथावेत्यर्थः।यथाजलस्थेनदिविस्थितः।सू
र्योपलक्ष्यते॥१३॥एवंभूतेंद्रियमनोमिरवच्छिन्नेःस्वाभासेःआत्मप्रतिबिंबैःत्रिगुणोहंकारःसतोवस्तुणआभासोयस्मिन्नेतेनरूपेणलक्षितःअ
हंकारस्वाभासंविनाविषयाभासानुत्पत्तेः॥अनेनवाहंकारेणसदाभासवतासत्यदृक्परमार्थज्ञप्तिरूपआत्मालक्षितइत्यर्थः॥१३॥ ॥

इदानीं सुषुप्तिसाक्षित्वेन ह्यात्मप्रतिपत्तिमनुभवतो दर्शयति त्रिभिः॥ भूतादिषु असति असतुल्योऽव्याकृते निद्रया लीनेषु सत्सु यस्तत्र तदा
विनिद्रो निरहंक्रियस्तमात्मानं प्रतिपद्यत इति तृतीयेनान्वयः॥१४॥ ननु यदि तदा विनिद्रो सावस्ति तर्हि जाग्रत्स्वप्नयोरिव स्फुटः किं नावभा
सत तत्राह। पूर्वं सद्रष्टाऽतो द्रष्टृत्वेन सविकल्पतया स्फुटं प्रतीतः सुषुप्तौ तु भूतादेरहंकारविषयस्य लीनत्वात्। तद्विषये हंकारे नष्टे स
ति स्वयमनष्टोपि मृषैवात्मानं नष्टवन्मन्यमानो यः। अन्यस्य नाशं अन्यस्य नष्टतुल्यत्वे दृष्टान्त। नष्टवित्तो यथा आतुरो विवशः नष्टवद्भव

भा०तृ० २७

भूतसूक्ष्मेन्द्रियमनोबुद्ध्यादिष्विह निद्रया। लीनेष्वसति यस्तत्र विनिद्रो निरहंक्रियः॥१४॥ मन्यमानस्तदात्मानमनष्टो नष्ट
वन्मृषा। नष्टेहंकरणे द्रष्टा नष्टवित्त इवातुरः॥१५॥ एवं प्रत्यवमृश्यासावात्मानं प्रतिपद्यते॥ साहंकारस्य द्रव्यस्य यो व
नमनुग्रहः॥ ॥श्रीदेवहूतिरुवाच॥ पुरुषं प्रकृतिर्ब्रह्मन् न विमुंचति कर्हिचित्॥ अन्योन्यापाश्रयत्वाच्च नित्यत्वाद
नयोः प्रभो॥१७॥ यथा गंधस्य भूमेश्च न भवो व्यतिरेकतः। अपां रसस्य च यथा तथा बुद्धेः परस्य च॥१८॥ ॥ ॥

तीत्यर्थः॥१५॥ ननु सुषुप्ते न किंचिदनुभूयते। मैवं सुखमहमस्वाप्सं न किंचिद वेदिषमिति विशेषज्ञानं विना केवलस्यात्मनः प्र
तिसंधानादित्याह एवमिति ननु प्रतिसंधाने साहंकारस्य प्रतीतेः कथं निरहंक्रियत्वं तत्राह। साहंकारस्य द्रव्यस्य कार्यकारणसंघा
तस्यानुग्रहः प्रकाशः। अवस्थानं द्रव्येव्यविशेषेण तयाऽहंकारस्यापि दृश्यत्वाच्च तद्द्रष्टात्मा तद्व्यतिरिक्तः तमात्मनमित्यन्वयः। भ
क्तिविरक्तिभ्यां सत्यपि विवेकं प्रकृतिपुरुषयोः परस्परत्यागाभावात्। कथं मुक्तिरिति पृच्छति पुरुषमिति चतुर्भिः॥१७॥ व्यतिरेकाभा
वमात्रो दृष्टांतः यथा व्यतिरेकतोऽभावः सत्तानास्ति गंधस्य कदाचिदपक्षयदर्शनाद्दृष्टांतरं। अपामिति बुद्धेः प्रकृतेः परस्य च पुरुषस्य॥१८॥

राम २७

ततः किमत आह। अकर्तुरिति यिगुणा आश्रयो यस्य सः तेषु प्रकृतेर्गुणेषु सत्सु पुरुषस्य कैवल्यं कथं॥१९॥ अत एव क्वचिन्निवृत्तप्रायस्या
पि संसारभयस्य पुनरुद्भवो दृश्यत इत्याह क्वचिदिति॥२०॥ न प्रकृतिसंबन्धमात्रं बंधहेतुः किंतु गुणबुद्ध्या तदाशक्तिस्तन्निवृत्तौ सत्यां मोक्षो उ
च्यते॥ क्वचिदुद्भवस्तत्साधनकैवल्यादित्यभिप्रेत्य साधनातिशयं कथन् परिहरति त्रिभिः॥ निमित्तं फलं तन्न निमित्तं प्रवर्तकं यस्मिन्
निःकामेन धर्मेण॥ अमलात्मनो निर्मलेन मनसा श्रुतेन कथाश्रवणेन संभृतया पुष्टया॥२१॥२२॥ दह्यमाना अभिभूयमाना ति

अकर्तुः कर्मबंधोयं पुरुषस्य यदाश्रयः। गुणेषु सत्सु प्रकृतेः कैवल्यं तेष्वतः कथं॥१९॥ क्वचित्तत्त्वावमर्शेन निमित्तं भ
यमुल्बणं॥ अनिवृत्तनिमित्तत्वात् पुनः प्रत्यवतिष्ठते॥२०॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ अनिमित्तनिमित्तेन स्वधर्मेणामल
त्मना॥ तीव्रयामपि भक्त्या च श्रुतसंभृतया चिरं॥२१॥ ज्ञानेन नष्टतवैलाग्ये नवलीयसा॥ तपोयुक्तेन योगेन तीव्रेणात्म
समाधिना॥२२॥ प्रकृतिः पुरुषस्येह दह्यमाना त्वहर्निशं। तिरोभवित्रिशनकैरग्निर्योनिरिवारणिः॥२३॥ युक्तभोगान्परि
त्यक्ता दृष्टदोषा च नित्यशः। नैश्वरस्याशुभं धत्ते स्वे महिम्नि स्थितस्य च॥२४॥ यथा ह्यप्रतिबुद्धस्य प्रस्वापो बह्वनर्थभृत्
स एव प्रतिबुद्धस्य न वै मोहाय कल्पते॥२५॥ एवं विदिततत्त्वस्य प्रकृतिर्मयि मानसं॥ युंजतो नापकुरुत आत्मारामस्य कर्हि

रोहिता भवति॥२३॥ एवं च सति पुनरुद्भवो नास्तीत्याह। भुक्तभोगो यस्याः नित्यशः सदा दृष्टो दोषो यस्याः। अत एव परित्यक्ता सती ईश्व
रस्य अपरतंत्र्यसौ स्वे महिम्नि स्थितस्य स्वानंदं प्राप्तस्य॥२४॥ अविवेकावस्थायां मनर्थहेतुरपि विवेकानन्तरं न भवतीति सदृष्टांत
माह। यथेति द्वाभ्यां। प्रस्वापः स्वप्नः बह्वनर्थान् बिभर्ति पुष्णाति प्रतिबुद्धस्य संस्कारवशेन स्फुरन्नपि॥२५॥२६॥ ॥ ॥ ॥

उपसंहरति यदेवमिति विन्निः। बहूनि जन्मानि यस्मिन्काले ॥२७॥ प्रतिबुद्धार्थः विदितात्मतत्त्वः कैवल्याख्यं स्वसंस्थानं देहादिव्यतिरिक्तं
स्वरूपं मदाश्रयं निःश्रेयससंस्थानं कैवल्याख्यं मदाश्रयं ॥२८॥ सदृशात्मज्ञानेन छिन्नाः संशयाः मिथ्याज्ञानानि यस्य लिंगादिनिर्गमे लिंगशरीरनाशेस
तीत्यर्थः ॥२९॥ तदाश्रमादिसिद्धये योन्यराय रूपान्नवन्नित्तासुयोगेनोपवितासुसमृद्धासुनयोगादन्योरुचुर्वासांतासुयदासिद्ध्यत्येतो
मा०त्तन्नविषज्जते ॥ अंगरुमातः अथतदाश्रंतमतिक्रांतोत्यंतो योरुंतत्संवधिनीयत्रयस्यागतोमृत्योर्हासोनभवति। विषक्तोतुसिद्धोऽभिमया

यदैवमध्यात्मरतः कालेनबहुजन्मना। सर्ववज्ञानवैराग्य आबुह्मवेन्नांमुनिः ॥२७॥ मद्भक्तःप्रतिबुद्धार्थो मत्प्रसादेनचूयसा
निःश्रेयससंस्थानं कैवल्याख्यंमदाश्रयं ॥२८॥ प्राप्नोतीहांजसाधीरः सदृशाछिन्नसंशयः यद्ब्रह्मनानिवर्त्तेत योगीलिंगादिनि
र्गमे ॥२९॥ यदानयोगोपवितां सुवेतोमायासुसिद्धस्यविषज्जतेंग। अनन्यहेतुस्वधमेगतिस्यादात्यंतिकीयत्रनमृत्युदासः ॥३०
॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेकापिलेयोपाख्यानेसप्तविंशतितमोध्यायः ॥२७॥ ॥श्रीभगवानुवाच ॥ योगस्यल
क्षणंवक्ष्ये सबीजस्यनृपात्मजे। मनोयेनैवविधिना प्रसन्नं यातिसत्पथं ॥१॥ स्वधर्माचरणंशक्त्या विधर्माच्चनिवर्त्तनं ॥ दै राम
वालेनसंतोष आत्मविज्ञरणार्चनं ॥२॥ ॥ २८

वशीकृतइतिमृत्योर्हासोगवैनिवर्तीत्यर्थः ॥३०॥ ॥इतितृतीयेसप्तविंशः ॥२७॥ ॥अथाविंशोत्तमोध्यांग योगेनध्यानयो
ग्निनासर्वोपाधिविनिर्मुक्तस्वरूपज्ञानमीर्यते ॥१॥ मुक्तिसंक्षेपतःप्रोक्तसांख्यमाख्यविस्मृतं ॥ अथाहवैष्णवंयोगमष्टांगंकपिलेहु
रिः सबीजस्यसालंबनस्यप्रसन्नंसत्पथं ॥१॥ तत्रयमनियमानाहविन्निरस्तरहयाधिकेशक्त्यास्वधर्माचरणं ॥२॥ ॥ ॥

ग्राम्यस्त्रैवर्गिकोधर्मः तस्मान्निवृत्तिः ॥ मितंवतस्मेधांशुद्धंवत्स्यादनं ॥ तत्रमितंनामा ॥ द्वौ ग्रासौपूरयेदन्नै स्तोयेनैकंप्रपूरयेत्
॥ सारुतस्यवारार्धं चतुर्थमवशेषयेत् ॥ इतिस्मृतिषु ॥ विविक्तंविजनंक्षेम निर्बाधंतस्यस्थानस्यसेवनं ॥३॥ यावतार्थःप्रा
जोजनंतावन्मात्रस्यपरिग्रहः ॥४॥ आसनादीन्यंगान्याहत्रिभिः सतआसनस्यजयेनस्थैर्यं ॥५॥ स्वधिष्ण्यातांप्राणस्थानानामूलाधा
राधीनांमध्येएकस्मिन्देशेमनसासहप्राणस्यधारणं ॥ आत्मनोमनसःसमाधानंआत्माकारता ॥६॥ अन्यैश्चव्रतदानादिभिः ॥ य

ग्राम्यधर्मनिवृत्तिश्च मोक्षधर्मरतिस्तथा ॥ मितमेध्यादनंशश्च विविक्तदेससेवनं ॥३॥ अहिंसासत्यमस्तेयं यावदर्थपरि
ग्रहः ॥ ब्रह्मचर्यतपःशौचं स्वाध्यायपुरुषार्चनं ॥४॥ मौनसदासनंजय स्थैर्यंप्राणाजयःशनैः ॥ प्रत्याहारश्चेंद्रि
याणां विषयान्मनसाहृदि ॥५॥ अधिष्ठानामेकदेशे मनसाप्राणधारणं ॥ वैकुण्ठलीलाभिध्यानंसमाधानंतथात्मनः ॥
६॥ एतैरन्यैश्चयमनियमैर्मनोहृष्टमसत्पथं ॥ बुधायुंजीतशनकै जितप्राणोह्यतंद्रितः ॥७॥ शुचौदेशेप्रतिष्ठाप्य विजि
तासनआसनं ॥ तस्मिन्स्वस्तिसमासीनंऋजुकायसमभ्यसेत् ॥८॥ प्राणस्यशोधयन्मार्गं पूरकुंभकरेचकैः ॥ प्रतिकूलेन चि
त्तेनिरुध्यायैः ॥७॥ आसनादीनिप्रपंचयति ॥ शुचाविति यावत्समाप्ति ॥ आसनंकुशाजिनंवेत्यनेनरंपतिष्ठाप्यस्वस्तिकासनेनय
थासुखमितिवा ॥ समभ्यसेत् ॥ प्राणमितिशेषः ॥ ऋजुंचात्मधारयन्यादप्रेजानुमध्यो यो तिनेणदवस्थानं स्वस्तिकंतद्विदुर्बुधा
॥८॥ नाड्यावायोरन्नःप्रवेशनं पूरकः ॥ प्रवेशितस्यधारणंकुंभकः धृतस्यवहिर्निःशारणंरेचकः ॥ प्रतिकूलेननवकपूरकुंभ
कैः यद्वाउडुपाधूर्यपिंगलयास्वनं ॥ पिंगलयापूर्यइडयारेचनमितिप्रतिकूलेनवाशक्त्याधो स्थिरंसत्युनरपिचंद्रेणयथा
नन्नवतितथाशोधयेत् ॥२॥ ॥

ध्यातंसंतन्नमित्यर्थः॥सोरुसुखंयथामलंत्यजतितथामनोविरजंस्यात्॥तत्रचंचलंनस्यादितिभावः॥७॥प्राणायामादीनांसमाधौद्वारकाणांप्राणायामेरितिदोषानूद्धृत्यप्रत्याहारादीनविषयसंसर्गान्नश्वरान्॥दीनवद्युनासरुमनःस्थिरीकरणंधारणास्थिरस्यरुतिसंरुतिध्यानंरुतिनिरोधःसमाधिरितिभेदः॥८॥सुसमाहितंस्थिरंजातंकाष्ठाकल्पामूर्तिमित्यर्थः॥खनासाः ग्रेऽवलोकनंयस्यासेतन्नलयविक्षेपयोःपरिहारात्॥९॥ध्यायरुरिमाहसन्नमिः॥प्रसन्नंवदनांभोजंयस्यातंध्यायेदितिषरुकेनान्वयः॥

मनोविरस्याद्विरजंजितश्वासस्ययोगिनः॥वाग्यतिर्म्रियतेयस्मालोरुंध्यातंत्यजतिवैमलं॥७॥प्राणायामेरुद्धरुद्दोषान्धारणाभिश्चकिल्बिषान्॥प्रत्याहारेणसंसर्गान्ध्यानेनानीश्वरान्गुणान्॥८॥यथामनःस्थिरंयोगेनसुसमाहितंकाष्ठांजगतोथायेत्तन्नोसाप्रावलोकनः॥९॥प्रसन्नवदनांभोजंपद्मगर्भारुणेक्षणं॥नीलोत्पलदलश्यामंशंखचक्रगदाधरं॥१३॥जलसत्पंकजकिंजल्कपीतकौशेयवाससं॥श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभामुक्तकंधरं॥१४॥मत्तद्विरेफकलयापरीतंवनमालया॥परार्ध्यहारवलयकिरीटांगदनूपुरं॥१५॥कांचीगुणोल्लसच्छ्रोणिहृदयांभोजविष्टरंदर्शनीयतमंशांतंमनोनयनवर्द्धनं

पद्मगर्भवदरुणोरक्षणेनेत्रेयस्य॥नीलोत्पलदलवच्छ्यामं॥१३॥लसत्पंकजस्यकिंजल्कवत्पीतेकौशेयेवाससीयस्य॥श्रीवत्सोलंछनंवक्षसियस्याभ्राजत्कौस्तुभेनामुक्तासंश्लिष्टंकंधरायस्य॥१४॥मत्तद्विरेफाणांकलोमधुरोध्वनिर्यस्यांतयापरीतंयावनमालयापराभ्यांनिश्चमूल्याभ्यांहारादीनियस्य॥१५॥कांचीगुणेनोल्लसंतीश्रोणिर्यस्यतत्कानांहृदयांभोजमेवविस्तरमासनंयस्यातत्कानांमनोनयनानिवर्द्धयतिहर्षयतीतितथा॥१६॥

रामा० २२

अपीच्यमपिसुंदरंनरुविषयंदर्शनंयस्यकैशोरेतारुण्येवयसिसंतंस्थितंरुत्वानामनुग्रहेकातरंयत्॥१७॥कीर्त्तनेकीर्त्तनारुतीर्घयशोयस्यपुण्यश्लोकावलिषुसुखात्तेषांयशस्करंसमग्राणांगानियस्मिन्नानयवतेनापयातिनपर्येति॥१८॥खेत्राणीयमीहितंलीलायस्य॥१९॥तदेवंसमग्रध्यानमुक्त्वाएकैकावयवध्यानमाह॥तस्मिन्नलंचयदंस्थितिर्यैनतद्धितंविलक्ष्यविशेषेणालक्षणीरुत्यएकत्रएकस्मिन्नंगइत्यर्थः॥२०॥तदेवपादादिक्रमेणारुत्रयोदशभिः॥सम्यक्विन्यसेत्॥पादतलेरेखात्मकानिवज्रादीनिलांछनानितैराद्यंयुक्तं॥

अपीच्यदर्शनंशश्वत्सर्वलोकनमस्रुतंसंतंवयसिकैशोरेरुत्यानुग्रहेकातरं॥१७॥कीर्त्तन्यातीर्घयशसंपुण्यश्लोकेयशस्करं॥ध्यायेद्देवंसमग्रांगंयावन्नच्यवतेमनः॥१८॥स्थितंव्रजंतमासीनंशयानंवापुरुषाशयं॥श्रेयस्कामोयेहितंध्यायेत्तद्भावेनवेतसा॥१९॥तस्मिंलब्धपदंचित्तंसर्वावयवसंस्थितंविलक्ष्यैकत्रसंयुज्यादंगेभगवतोमुनिः॥२०॥संचिन्तयेद्भगवतश्चरणारविंदंवज्रांकुशध्वजसरोरुहलांछनाढ्यं॥उत्तुंगरक्तविलसन्नखचक्रवालज्योत्स्नाभिरुतमरुहृदयांधकारं॥२१॥यद्धाम्नि[illegible]निःसृतसरित्प्रवरोदकेनतीर्थेनमूर्ध्न्यधिरुतेनशिवःशिवोभूत्॥ध्यातुर्मनःशमलशैलनिसृष्टवज्रं॥ध्यायेच्चिरंभगवतश्चरणा

उत्तुंगारक्तानांविलसंतोनखाःतेषांचक्रवालंमंडलंतस्यज्योत्स्नाभिरुतोमरुतांध्यातॄणांहृदयांधकारोयेन॥एतच्चसर्वसुपादेयविशेषप्राप्तौध्येयत्वेनोच्यते॥२१॥किंचयस्यशोचेनस्नानेननिःसृतायाःसरित्प्रवरायागंगायाउदकेनतीर्थेनसंसारतारकेनमूर्ध्निस्वविरुतेनधृतेनशिवोपिशिवोभूत्स्वत्यधिकंसुखंप्रापेत्यर्थः॥ध्यातुर्मनसियःशमलशैलःपापापर्वतःतस्मिन्निसृष्टंस्विदंवज्रंनिवहत्यद्याशमलशैलेनिसृष्टंस्वलांछनरूपंवज्रंयेनतत्॥२२॥ ॥

विन्नोर्गलुदयंतत्यर्थंतंजंचाहृयंब्रह्मविलस्यविधातुर्ब्रह्मणोजननाभेलक्ष्म्यासंलालितंस्यर्शचातुर्थ्यासुसेवितंसंसारित्वमिवघ्नतीतंवारय
ति।अनवरतंहृदिकुर्यात्तथायेत्॥२३॥सुपार्ष्णिजुनयोःस्कंधयोःश्रियउपरिश्रोजसोबलस्यनिधीआधारौअतसिकायाःकुसुमवन्नी
त्यावनासमानौव्यालंविश्राणुस्फुलंबमानंयत्तीतांवलंवासस्तस्मिन्वर्त्तमानोयःकांचीकलापःतेनपरिरंजनःसंभ्रमोविद्यतेयस्यात
द्विन्नोर्नितंबविंबंहृदिकुर्यादितिदूर्द्धोवाक्यशेषः॥२४॥अमुष्यारुरोर्नाभीहृदयायेत्॥कथंभूतंजुवनानांकाशस्यसमूरुस्यरुचा

जानुद्वयंजलजलोचनयाजनन्यालक्ष्म्याखिलस्यसुरवंदितयाविधातुःडुर्वेर्निधायकरपल्लवरोचिषाय संलालितंहृदिवि
न्यस्यकुर्यात्॥२३॥डुरुसुपार्ष्णिजुनयोरधिश्रोजसोबलस्यनिधीअतसिकाकुसुमवन्नासौव्यालंविश्राणुस्फुलंबमानंयत्तीतांवलंवासस्तिव
र्त्तमानकांचीकलापयपरिरंजनिनंतविंबं॥२४॥नाभीहृदंजुवनकोशसुदोदरस्थंयन्नात्मयोनिधिषणाखिललोकपद्मंव्यूहुं
रुरिममणिरुपसन्नतयोरमुष्यध्यायेद्दयंविशदरोरमयूषगौरं॥२५॥वक्षोधिवासमृषभस्यमरुद्विभूतेःपुंसांमनोनयन
निर्वृतिमादधानंकथंवकौस्तुभमणेरधिरूषणार्थंकुर्यान्मनस्यखिललोकनमस्कृतस्य॥२६॥ ॥श्रीकृष्णायनमः॥

विद्योतंयदुदरंतन्नस्थितंयन्नाभिहृदेब्रह्मणोधिषणांधिष्ण्यंअखिललोकात्मकंपद्मंव्यूहंउत्थितंतथारुरिममणिरुपौम
रकतमणिश्रेष्ठाविवयोस्तनोतयोर्द्वयंध्यायेत्॥विशदरोरामणिमयूखैरंचितं॥२५॥अथयस्यश्रेष्ठस्यमरुद्भूतेर्मरुल्लक्ष्म्याश्रिवा
संस्थानंवक्षःकंठंमनसिकुर्यात्॥कथंभूतंकंठं।कौस्तुभमणिर्योभूषणार्थंधृतःतस्यश्रिकंभूषणार्थंधृतःतस्यश्रिकंभूषणम्
र्थंयोजनंयस्य।कौस्तुभमणिमेवस्वयमलंकुर्वन्नित्यर्थः॥पुंसांस्मृर्द्धीणांदृष्टनांवमनोनयनानांनिर्वृतिमानंधानमृत्युभयोविशेष

निर्मिक्तानिडम्बलाकृतानिवाकुवत्यान्यंगदानियेषुश्रियश्रिताःलोकपालायेषुदशशतारवक्त्रानमद्भनेजोयस्याकरसरोरुहराजहं
समिव॥२७॥अराठयोयेनत्रयोद्धारस्त्रयांशोःतिनमेवकर्दमस्तेनदिग्धांतिपूं॥अस्यंकंठेनालांमणिंवस्मरेत्॥मधुव्रतानांचरुरुस्य
गिराडयद्यानादितांचैत्यस्यजीवस्यतत्तांतदुकंवैजवं॥आत्मानमस्यजगतोनिर्लेपमगुणमतंविनतिकोस्तुभमणिंस्वरुपंभगवतोहरि
रितिः॥२८॥मूर्त्येयत्नुकंपितंकृतानुकंपायाधीःतयाग्रहीतामूर्त्तिर्येनतस्यविस्फुरंतीयेमकरकुंडलेतयोर्विभ्रतेनश्रवलनेनविद्योतितौश्र

वाकूस्मंडरमिरेःपरिवर्त्तेनेननिर्मिक्तवाकुवत्यानधिलोकपालानासंविन्नयेदशशतारामसह्यतेजःशंखंवतत्करसरो
रुहराजहंसं॥२७॥कौमोदकींभगवतोदयितांस्मरेत्दिग्धामरातिभटशोणितकर्दमेनामालांमधुव्रतवरूथगिरोयदुद्यच्चैत्यस्य
नत्वममलंमणिमस्यकंठे॥२८॥मत्यनुकंपितधियेहगृहीतमूर्त्तेःसंचिंतयेद्भगवतोवदनारविंदं॥यद्विस्फुरन्मकरकुंडलवल्गितेन
विद्योतितामलकपोलसुदारनासं॥२९॥नह्यनिकेतमनिशंयतिसेव्यमानंमृत्यावयाकुपिलकृतनरदंदशूकं॥मानदयास्वयमधिक्षि
पदृग्नेत्रध्यायेन्मनोमयमतंद्विजदृग्सहस्रं॥३०॥तस्यावलोकमधिकंकृपयातिघोरतापत्रयोपशमनायनिसृष्टमक्ष्णोः।स्निग्धस्मि
तानुगुणितंविपुलप्रसादंध्यायद्विरंविपुलभावनयागुहायां॥३१॥

मतौकयोतौयस्मिन्नन्नुदाराउन्नतानासायस्मिन्नन्न॥२९॥यद्वस्त्वयाभृत्याशोनयाभ्रियानिःयसिसेव्यमानंमानदयास्वयंवश्री
निकेतनंपद्मधिक्षिपद्वन्नेत्रध्यायेन्मनोमयमतद्विजदृग्सहस्रं॥३०॥तस्यावलोकमधिकंकृपयातिघोरतापत्रयोपशमनायनिसृष्टमक्ष्णोः
नानारंडसंचोदुवोयस्मिन्नामनोममनस्यविद्भवत्॥३०॥कृपयाश्रियधिकमित्यर्थः॥अक्षिण्यानिसृष्टयुक्तंस्निग्धस्मितंनानुगुणं
नंसपुलकंविपुलःप्रसादोयस्मिन्नुद्गायांहृदि॥३१॥ ॥श्रीकृष्णायनमः॥

श्रवननाय॰खिललोकाः नेयांतावशो केनयान्यशू॥तेवांसगर विशोषयतीतिनयातंदुर्दर्शसांश्रयंश्रनुदारंच एवंध्यायेत्॥कथंभूतं॥
निजमायया मकरध्वजस्यथिसंमोहनायरचितंछुनिकृतेनछुनानासुरयकारायाछुनानांसंमोहनेश्वरंतंकामंमेवमोहयितुमित्यर्थः॥२२॥मंद
हासध्यानसहका स्कूटहासध्यानमाह॥विश्लेषःपरुसितंउद्वेहसितंथायेत्॥कीदृशंध्यानायनंअतिसुन्दरतयोपयत्नेविनैवध्यान
नेस्यविषयभूतं॥सौन्दर्यमिवाह॥वंधुजय॥अविकयाअधरोष्ठन्यासाकांत्याश्रयक्षणी॥भूतास्तनुवः सूक्ष्माद्विजाएवकुंदमुकु
लानितेषांपंक्तिःस्फुरतियस्मिन्तत्॥हृदयकुहरेहृदयाकाशेअवसितस्यज्ञातस्यप्रेमरसेनादयार्द्रतयातस्मिन्नेवार्पितमः
नोःसन्पश्यकृतघ्नतिरिक्तंउछुनेकेनत्वंवित्तंविन्नालयेत्यर्थः॥३३॥समाधिमाहएवमितिद्वाभ्यांनिर्बीजः।सबीजश्चतिद्विविधो

हासंकुरेवनताखिललोकतीवशोकाश्रुसारविशोषणामतुदारं॥संमोहनायरचितंनिजमायया स्मकंडलंछुनि
कृतेमकरध्वजस्य॥३२॥ध्यानायनंपरुसितंवंधुजाधरोष्ठन्यासारुणाविततदुद्विजकुंदपंक्ति॥ध्यायेत्स्वदेहकुहरेऽवसि
तस्यविश्वेश्वरंयाऽयाचितमनानपृथक्कृदिहवेत्तु॥३३॥एवंहरौनगवतिप्रतिलब्धभावोभक्त्याऽवधूदयऽत्युत्पुलकःप्रः
मोदात्॥औत्कंठ्यतायाकलयामुरध्यामानस्तद्वापिचित्ततडिदंशनकैर्वियुंक्ते॥३४॥

योगः॥तत्रनिर्बीजयोगेचलोयतोनिश्चरतिमनश्चंचलमस्थिरं॥ततस्ततोनियम्येतदात्मन्येववशंनयेत्इतिगीताभुक्तमार्गेणक्रि
यमाणेऽपिकरःसमाधिःसबीजेनुसुकरः॥तत्रहिपरमानन्दमूर्तिरीश्वरोध्यायमानेऽन्तएवचित्तोपरमेभवति।तदुक्तंहरितामनो
हृतषाणांश्रुतिरनिरुद्धतागतिमावीपयुंक्तेइतिश्रुतेः।सएवायंद्विभूःयोगस्थलक्षणावसबीजस्यैति।तदेवायत्नसिद्धत्वंदर्शयति॥
एवंध्यानमार्गेणहरोपतिलब्धोभावःप्रेमयेनतयाभक्त्याऽवधूदयंयस्यापिमोदादुद्भूतानियुलकानियस्यौत्कंठ्यतयाभक्त्यारसमुद्भु
रद्भिमानःध्यानन्दसंज्ञवेनिमज्यमानःदुर्गहस्यभगवतोयहरोवडिशमत्स्यवंधनमिवोपायभूतंवित्तमपिधोयाद्विधुनेत्तारोशिथिलयत्य

यर्हियदाएवंनिर्विषयंनभवति॥अतएवमुक्तोश्रयंवाश्रेयसंवंधंविनाध्यातुर्यवस्थानासंभवात्॥नवपूर्ववत्शब्दादिविषयःस्यात्तय
तस्तत्रविरक्तंपरमानंदाद्वैतेन॥अतोनिर्वाणांतंयमुक्तिरुपतांपरित्यज्यब्रह्माकारेणपरिणमतेइत्यर्थः।यथाविज्ञानाश्रयविषयापरामेमरुभूतज्योतीरूपेणपरिणमते॥अत्रअस्यांदशायांश्रवधानंध्यातृध्येयविभागशून्यांएकंअखंडं
आत्मानमनुगतमीक्षते॥अत्रहेतुःपतिनिरुद्धोऽपगतोऽणुपवाहोदेहाद्युपाधियस्य॥३५॥नवसुप्तोत्थितइवपुनःसंसरती

युक्तोश्रयंयर्हिनिर्विषयंतिरक्तंनिर्वाणमरुतिमनःसरुसायथाविआत्मानमत्रपुरुषोऽश्रवधानमेकःमन्वीक्षतेपति
रुद्धऽणुपवाहः॥३५॥सोयंतयाचमयामनसोनिरुद्ध्यातस्मिन्महिम्नवसितःसुखदुःखवाह्येहेतुन्नमयाऽसति
कर्तरिदुःखयोर्यत्स्वात्मन्विधत्तेऽपलब्धपरात्मकाष्ठः॥३६॥

त्याहरोपिसएवपुरुषःतस्मिन्महिम्निब्रह्मरुपेअवसितःअवसानेनिष्ठांप्राप्तः॥कयामनसोनिरुद्ध्यावरमयाऽविद्यारहितये
तिसुब्रह्मविशेषः॥तत्रब्रह्मविद्यास्तिनत्विदानीअत्रहेतुः॥एतत्यायोगाभ्यासकृतयेत्यर्थः॥नन्वेवमपिसुखदुःखयोरात्मधर्मत्वि
कृतोवह्नेर्धर्मंतत्राह॥दुःखयोःसुखदुःखयोरहेतुत्वंनोक्तंवयत्पूर्वमासीत्॥तदपिअसतिअविद्याकृतेकर्तरिअकारविधत्तेत
त्तन्निष्ठमेवपश्यतीत्यर्थः॥यतःउपलब्धपरात्मकाष्ठअपरोक्षीकृतात्मतत्वः॥३६॥ ॥ ॥श्रीरामचंद्रोजयति॥

तस्य जीवस्तु किमाहुर्देहं वेति द्वाभ्यां वक्तमुत्तरत्वात्॥३॥सिद्धोदेहमथिनविषयत्वेनकुतःसुखदुखाद्यासनादुक्तिनउच्यायतत्वेवस्थि
तंतत्स्थानादयेनतेनोदैववशात्पुनरथिउयेनवानविषयत्वेनि॥यतःस्वरूपंद्वाभ्यां॥यतोदेहात्स्वरूपमथगमत्तत्तदेहमितिवासतो
यतस्तुसंधानेदृष्टांतःवासःपरिकृतेकटितटेपरिवेष्टितंस्वितंगतवासदिरामदेतीक्षेयघानपश्यतीति॥३७॥नहुतहिदेहस्यकथंयः
स्तजीवनंवतत्राहुर्देहोयातिदेवंपूर्वसंस्कारस्वदशेनगाहनूयावत्स्वारंभकंकर्मक्षितावत्पुनिसमाप्यतेजीवन्येवासासुसेंद्रिय

देहंवतंतनवरमःस्थितमुत्थितंवासिद्धोविषयत्वेनोऽथगमत्स्वरूपंदेवादुयेनमथदैववशादयेनंवासोयथापरिः
कृतमदिरामदांधः॥३७॥देहोपिदैववशगःखलुकर्म्मयावत्स्वारंभकंप्रतिसमाप्तनएवसासुः॥तंसप्रपंचमधिरूढसमाधि
योगःस्वपंयुनर्नभजतेप्रतिबुद्धवस्तुः॥३८॥यथाशुत्राद्विनाद्यपथ्यर्थंप्रतायतेत्रथात्मत्वेनाभिमतादेहादेःपुरुषस्यथा
॥३९॥यथोक्तादिस्फुलिंगःद्रुमाद्यग्निस्वसंज्ञवात्त्रथात्मत्वेनाभिमताद्यथाग्निरथपुरुषात्॥४०॥ ॥ ॥

राम १०२

॥नहुतहिनस्मिन्पुनःसंगःस्यात्तत्राहुतंदेहंस्वाग्रदेहादित्युच्यासप्रपंचंपुत्रादिसहितांपुनर्नभजतेस्वदेहममेतिनाभिमन्यतेत्यारूढः
प्राप्तःसमाधियंतोयोगोयेनात्मनएवंवस्तुस्वात्मनत्वयेनसः॥३८॥प्रतिबोधप्रकारमाहयथेतिस्फुलिंगोवह्निरिवदेहवशादात्मत्वेनाभिमता
दग्निपुत्रादेर्मूर्त्यवयविनादिःपुरुषोदेहादिदुश्च॥३९॥एवंस्वानात्मानावितिनेदंसदृष्टांतमाहायथाशुकात्तूदानात्स्वतनुः कार्यात्स्वसंभवा
त्प्रत्नेःसकाशात्स्वात्मत्वेनप्रत्नेःस्वरूपत्वेनाभिमतादवि॥प्रत्नंतावद्विवेकिनोहिधूमेत्यन्यत्वेनाभिमानोस्तिउल्कात्पूर्वसिद्धादपिनघटकःप्रा
कस्वाग्निःएवमेव॥४०॥ ॥

येनसंसृतीनांव्याख्यानेनविगतरागोभवेत्॥३॥ईश्वररूपस्यमहापुरुषभावस्यतेत्वदात्मकस्ययद्धेतोःयद्व्यात्कुशलंपुण्यंकुर्वन्ति॥४
॥अवबुधःअशस्यअतोमिथ्याभूतेदेहायवन्निमित्तिरहंकारोयस्याअतःकर्मस्वनुविद्धयाधियासक्तयाधियाआंतस्यअतएवअनाअ

विरागोयेनपुरुषोभगवान्सर्वतोभवेत्॥आवबुजीवलोकस्यविविधालोकसंसृतीः॥३॥कालस्येश्वररूपस्यपरेषांच
परस्यते।स्वरूपंवतकुर्वन्निद्धेतोकुशलेजनाः॥४॥लोकस्यमिथ्याभिमतेरवबुधबुद्धिरंयबुद्धस्यतमस्यनाश्रयेआंतस्य
कर्मस्वनुविद्धयाधिया।ब्रह्मविरासीःकिलयोगभास्करः॥५॥ ॥मैत्रेयउवाच॥इतिभागवतंवंशंश्रुत्वांपृथिव्यमहासुनिः॥
श्रावभाषेकुरुश्रेष्ठप्रीतस्तांकरुणार्दितः॥६॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥भक्तियोगोबहुविधोमार्गैर्भामिनिभाव्यते॥स्वभाव
गुणमार्गेणपुंसांभावोविभिद्यते॥७॥अभिसंधायहिंसांदंभंमात्सर्यमेववासंरंभीभिन्नदृक्भावंमयिकुर्यात्सतामसः॥
८॥विषयानभिसंधाययशऐश्वर्यमेववा॥अवाभावर्द्धयेद्योमांपृथग्भावसराजसः॥९॥ ॥श्रीरुक्मायनमः॥ ॥

येनपारेतमसिसंसारेविरंपुरुषस्यलोकस्यप्रबोधायत्वंयोगप्रकाशकोभास्करःकिलाविभूतोसि॥५॥अस्यांसुंदरं॥६॥मार्गैःप्रका
रविशेषैतानेवाह।स्वभावभूतायेगुणास्तेषांमार्गेणावृत्तिभेदेनभावःअभिसायःफलसंकल्पभेदाद्भक्तिभेददित्यर्थः॥७॥अभिसंधा
यसंकल्प्यसंरंभीक्रोधीभिन्नदृक्भेददर्शीयोभावंभक्तिंकुर्यात्सत्रिविधोऽपितामसः॥पृथक्भावःभेददर्शी॥८॥ ॥ ॥

कर्मनिर्हारंयायज्ञयांयरस्मिन्पुरुषमेश्वरेनदर्यांकर्मार्पणं॥भगवत्यनिमुद्दिश्येत्यर्थः॥यश्चयमिनित्रिविधसिद्धिमुद्दिश्येत्यर्थःभेददर्शित्वंश्वरीभावर्वनंवविषयिसमानंतदेवंतामसादिभक्तिषुत्रयस्त्रयोभेदाःतासुयोभगवंश्रेष्ठंएवंवश्रवकर्मनाभयोभगवांविष्णुलोकं
नवनवभेदाः॥तदेवंसगुणभक्तिरेकाशतिभेदा॥१०॥निर्गुणातुभक्तिरेकविधैवतामाहुमद्गुणश्रुतिमात्रेतिद्वाभ्यां॥अविछिन्नासंतता
॥११॥अहैतुकीफलानुसंधानशून्याअव्यवहितभेददर्शनरहितावामद्गुणश्रुतिमात्रेणमयिपुरुषोत्तमेमनोगतिरितियाभक्तिःसानि

कर्मनिर्हारमुद्दिश्ययरस्मिन्नानदर्यांयजेयष्टव्यमितिवाक्यशब्दावसात्विकः॥१०॥मद्गुणश्रुतिमात्रेणमयिसर्वगुहाशयेमनोगतिरविछिन्नाव्यभागंगांभसोदधौ॥११॥लक्षणंभक्तियोगस्यनिर्गुणस्यह्युदाहृतंअहैतुक्यव्यवहितायाभक्तियुक्तयोनमे॥१२॥सात्वेकासार्द्धसामीप्यसारूप्यैकत्वमप्युतादीयमानंनगृह्णन्तिविनामत्सेवनंजनाः॥सर
वंभक्तियोगाख्यंस्वात्यंतिकंददातृनःयेनातिव्रज्यत्रिगुणंमद्भावायोपपद्यतेन॥१४॥ ॥श्रीकृष्णायनमः॥ ॥

गुणस्यभक्तियोगस्यलक्षणंनित्वनयः॥१२॥भक्तानांनिःकामनांकैमुत्यन्यायेनाह॥सात्वेकांमयासहैकस्मिन्वेकेवासंसार्द्धसमानेस्व
र्योसामीप्यंनिकटवर्तित्वंसारूप्यंसमानरूपत्वंसाएकत्वंसायुज्यंइनमविदीयमानमविनश्वरंनिकृतसेवांमेनेत्यर्थः॥१३॥किमि
तिनगृह्णन्तिभक्तेरेवपरमफलत्वादित्याहसएवेतिननुवेगुण्यंहित्वाब्रह्मभावाद्विःपरमफलंयुक्तिश्रुतिसंकिमि
त्याहायेनभक्तियोगेनमद्भावायब्रह्मत्वायकल्पते॥१४॥

एवंभूतायात्मनः साधनान्याह यंयमिति। निषेवितेन सम्यगनुष्ठितेनात्मनिमित्तेन स्वधर्मेण नित्येनैमित्तिकेन मदीयसाधुविदियुक्तेन क्रियायोगेन यंयमराध्यायुक्तयूजायुकारेणशास्त्रेणनिष्कामेन॥१५॥मद्विष्यंमन्त्रमितिमादित्यस्यदर्शनादिभिः सत्त्वेनधैर्येणाभ्यसनेनवैराग्येण॥१६॥१७॥१८॥मद्धर्मणोभगवद्धर्मानुष्ठातुःपुरुषस्याशयमिन्द्रियं॥१९॥प्रायेणैविनैवात्मोदक्षान्तः॥ वानोरथः

निषेवितेनानिमित्तेनस्वधर्मेणमदीयसाक्रियायोगेनशास्त्रेननातिहिंसेन॥नित्यशः॥१५॥मद्दिव्यदर्शनस्पर्शश्रवणार्चनवन्दनैः॥भूतेषुमद्भावनयासत्त्वेनासंगमेनच॥१६॥महत्तावद्गुणेनैवदानानामनुकंपया॥मैत्र्याचैवात्मतुल्येषुयमेननियमेनच॥१७॥अध्यात्मिकानुश्रवणान्नामसंकीर्तनान्मम॥ऋजवेनार्यसंगेननिरहंक्रिययानघा॥१८॥मद्धर्मणोगुणैरेतैःपरिसंशुद्धआशयः॥पुरुषस्यांजसाभ्येतिश्रुतमात्रगुणंहिमां॥१९॥यथावातरथोघ्राणमाहृत्यगंधवाहाशयात्तथायोगरतंचेतआत्मानमविकारियत्॥२०॥अहंसर्वेषुभूतेषुभूतात्मावस्थितःसदाऽमवज्ञायमां मर्त्यःकुरुतेऽर्चाविडंबनं॥२१॥योमांसर्वेषुभूतेषुसंतमात्मानमीश्वरं॥हित्वार्चांभजतेमौढ्यादभस्मन्येवजुहोतिसः॥२२॥द्विषतःपरमायेमांमानिनोभिन्नदर्शिनः॥भूतेषुबद्धवैरस्यनमनःशान्तिमृच्छति॥२३॥अहमुच्चावचैर्द्रव्यैःक्रिययोत्पन्नयानघे॥नैवतुष्येऽर्चितोर्चायांभूतग्रामावमानिनः॥ ॥२४॥ ॥ ॥ ॥

प्रायेणोक्तस्यगंधस्याशयात्स्थानात्स्वादुत्वेनात्मसात्करोति।एवमविकारिसमंयत्नेन॥२०॥विद्यापुरुषस्यसर्वभूतात्मरामदृष्ट्यावत्तवन्तिवक्तुंकेवलयुक्तिमादित्यादिनाविदन्नाहमहमिति।सत्यमिति॥अत्रैवविडंबनमनुकरणं॥अर्चायांयूजाविडंबनमिति॥२१॥यवजोयेत्यादेर्वक्ष्यमाणस्यनिंदाऽऽक्षेपेवतुर्थिःनिषिध्यतेहित्वाऽऽदयेत्या॥२२॥२३॥उच्चैरुत्तमयाक्रियया॥भूतग्रामावमानिनस्तन्निंदकस्य॥२४॥

तर्हिकिमर्चादावर्चनमर्धेनैकमेवनेत्याहयत्रर्चादाविति।सर्वभूतेषवस्थितंमांस्वहृदियावन्नवेद॥स्वकर्मकृत्कर्मविरोधेनयथावत्काशंश्चनेनकर्मनिष्ठायाश्चपिसएवावधिरित्युक्तंभवति॥२५॥अंतरादयंतरंभेदंतेऽपिअरंश्रेयः॥अस्यमपिभेदंयःपश्यतीत्यर्थः॥यद्वाअंतरामध्येउदरंशरीरंमृत्युरुतंतस्यभयंविदधेकरोमिः॥२६॥अथयतःसर्वभूतेषुकृतालयंकृतावासंतत्रस्थंभूतानामात्मानमंतर्यामिनंश्रद्धिन्नेनचक्षुषामदर्शनेन॥२७॥तत्रापियद्योत्तरंमानाद्यतिशयःकर्तव्यइतिवक्तुंतारतम्यमाहाजीवाइतिसार्द्धैःषड्भिः

अर्चादावर्चयेत्तावदीश्वरंमांस्वकर्मकृत्।यावन्नवेदस्वहृदि सर्वभूतेष्ववस्थितं॥२५॥आत्मनश्चपरस्यापियंकरोत्यंतरोदरं।तस्यभिन्नदृशोमृत्युर्विदधेभयमुल्बणं॥२६॥अथमांसर्वभूतेषुभूतात्मानंकृतालयं।अर्हयेद्दानमानाभ्यांमैत्र्याभिन्नेनचक्षुषा॥२७॥जीवाःश्रेष्ठाह्यजीवानांततःप्राणभृतोशुभे।ततःसचित्ताःप्रवरास्ततश्चेंद्रियवृत्तयः॥२८॥तत्रापिस्पर्शवेदिभ्यःप्रवराःरसवेदिनः।तेभ्योगंधविदःश्रेष्ठास्ततःशब्दविदोवराः॥२९॥ ॥ ॥ ॥

नाम्जीवानांश्रेयस्तेभ्यःततस्तेषुपिपीलिकादिभ्यःप्राणभृतःप्राणिनःप्रवृत्तिमंतःसचित्ताःज्ञानवंतःइंद्रियाणांवृत्तयोयेषांइंद्रियवृत्तयोवृक्षाणामपिसूक्ष्माःसंत्येवंततश्चाहिमक्षिकादेर्मोक्षधर्मेषुस्मर्यतेतस्मात्पश्यंतिपादयाःतस्माज्जीवंतिपादपाइत्यादिषुसिद्धाःततःपुष्पभृतांतुस्पर्शनेंद्रियवृत्तिरेव॥२८॥ततस्तेभ्यःस्पर्शविदिभ्योरसवेदिनोमत्स्यादयःश्रेष्ठाःगंधविदोभ्रमरादयःशब्दविदःसर्पा

रूपभेदविदः काकादयः उन्नयतोदंतायेषां। अपादेभ्यस्तेभ्योवहुपादाः तेभ्यश्चतुष्पादइत्यर्थः। द्विपात्मनुष्यः॥ ३०॥ततस्तेयुवर्णाः
॥३१॥संशयेत्रामीमांसकाः ततोपिकेवलान्स्वधर्मकृत्सुक्तसंगस्यलक्षणंआत्मनोधर्ममयोग्यानिष्कामइत्यर्थः॥३२॥अर्पिताअर्प
णाःक्रियाअर्थास्तत्फलानिआत्मादेरुभयेन। अतएवनिरंतरंअयंबहिंतःअकर्तृकृत्वेत्यभिमानमून्यात्॥३३॥जीवानांकलयापरि
कलनेनअंतर्यामितयाप्रविश्येतिदृष्ट्येत्यर्थः॥३४॥उक्तंभक्तियोगपूर्वकंज्ञानयोगयोगेनसहोपसंहरतिभक्तियोगश्चेति। रूपभानवि

रूपभेदविदस्तत्र ततश्चोन्नयतोदतः तेषांवक्त्रपदाःश्रेष्ठा अतुःपादस्ततोद्विपात्॥ ३०॥ततोवर्णाश्चवत्वार तेषांब्राह्मणउत्त
मः॥ब्राह्मणोस्यमुखमासीत्तस्यर्ग्वेदोभिरक्षतः ततः॥३१॥अर्थज्ञाकुशलेनात्मन्यधिकस्

त्रिंशेत्तु कायकांतादिलालनाऽऽलचेतसां कर्मिनांतामसीपापादधोगतिरुदीर्यते॥७॥कालप्रभावविधानपूर्वकं वैराज्ञायविविक्रमंऽऽतांसंस्तुतिमध्यायत्रयेनप्रपंचयति॥तत्रैतत्स्यवलिनःकालस्यवलिनतिवापाठः॥कालयमानोपिःकिंचित्यमानोपि।वायोर्विक्रमंयथामेयपंक्तिर्नवेदा॥८॥विक्रममेवारु॥यंयमर्थंदुःखेनप्रयासेनोपादत्तआपादयतितंतंभगवान्कालोधुनातिविनाशयतियत्कृतेयत्तिमित्त॥९॥शोकेहेतुःयद्यस्मात्सानुबंधस्यकलत्रादिसक्तिस्यसंबंधीतिरुदादिनिवत्सुदयंअनुक्तसमुच्चयार्थश्चकारः॥

श्रीकपिलउवाच॥ ॥तस्यैतस्यजनोदूनं नायंवेदोरुविक्रमं॥कालस्यमानोपिबलिना वायोरिवद्यमाबलिः॥१॥यंयमर्थमुपादत्तेदुःखेनसुखहेतवे॥तत्तंधुनोतिभगवान् पुमानशोचतियत्कृते॥२॥यदध्रुवस्यदेहस्य साधुवंधस्यदुर्मतिः॥ध्रुवाणिमन्यतेमोहात् पुरुषोवस्तुनिवृत॥३॥जंतूनांनित्यवर्गेतस्मिन् यांयांयोनिमनुव्रजेत्॥तस्यांतस्यांसलभते निर्वृतिंनविचक्षणा॥४॥नरकस्योपिदेहंवै नयमानःपत्यकर्मभिरिति॥नारकानिर्वृतोसंत्यो देवमायाविमोहितः॥५॥आत्मजायासुतागार पशुद्रविणबंधुषु॥विपर्ययेणवर्तेतमूढोदुरितराशयः॥६॥संदह्यमानसवह्निएवासुहरुनाधिना॥करोत्यविरतंमूढोदुरितानिदुरत्ययः॥७॥अस्निग्धस्यक्षियस्त्रीणांमसतीनांचमायया॥रहोरचितयालापैः शिष्यनोकलत्रापितृणां॥८॥ ॥

॥३॥दुर्मतित्वंदर्शयिनसुखंप्रपंचयतिजंतुरितिचतुर्दशभिः॥४॥नारकांनारकाद्यादिनिजजातायां॥५॥निरूप्यलंप्रसक्तमनारथंहृदयस्य॥वंधुमन्यतेकृताद्येहितिति॥६॥उद्धरुनाधिनाप्रपाणविन्तया॥७॥दुरासयत्तमारु॥अस्निग्धआत्माइंद्रियाणिवयस्याक्रियाअसतीनांषंढस्त्रीनामपिक्रूरेसिःरचितयासंज्ञांगादिरूपया।मधुरभाषिनाशिष्यनालापैश्चसुखममन्यतइत्युत्तरेणान्वयः॥८॥ ॥

राम १०६

कूटविनाशायादिवकुलाःधर्म्मायेदुःखयमानेषु॥९॥येयांयांवाशोनाधीनाति।तानूद्धाति।शेषंस्पष्टं॥१०॥वार्तायांजीविकायांनिःसत्वैःअशक्तःपरार्थेपरस्वे॥११॥अकल्पःअसमर्थः॥१२॥पूर्वंयाभ्यादियंनेनघाभ्यादरेनदुर्वृनिःक्षीनादशःकृपणाःकृपावलाःगोजरद्गवत्सावदे॥१३॥म्रियमाणाःपुष्यमाणाः॥१४॥अवमन्याअवज्ञायाऽऽदयन्यस्तंसमायेषुक्षि

ऋषेषुकृच्छ्रेषुदुःखनंत्रेषनदिनाकुर्वन्दुःखयतीकारंसुखवन्मन्यतेमूढः॥८॥अर्थैरापादिनैर्गृहिंसयेन खनन्खनोनुछानियेयांयेवा॥शेषंस्पष्टं॥१०॥वार्तायांलुप्यमानायामानद्यांपुनःपुनःलोभानिरूपनिःसत्वःपरार्थेकृतेस्फूर्त्या॥११॥कुटुंबंनरणाकल्पोमंदभाग्योदद्योद्यमः॥क्षियाविहीनःकृपणोव्ययेनस्वसिनिरूद्यमः॥१२॥एवंस्वनरणाकल्पनकलत्रादयस्तदा॥नादियंनेनघाभूर्वीनाशरद्गोनर॥१३॥नत्रायेजातनिर्वेदोक्षियमाणःस्वयंक्षयैः॥जरयेवान्नवैरूप्यैमरणानिसुखोदृढं॥१४॥अवमन्यायन्यस्तंस्वयासद्वाहरन्॥आमयावप्रयोगैश्चरोगारोग्यवेदिनः॥१५॥वायुनोत्क्रमनेनारंकःसंरुद्धनाडिनकारत्वासःकृतायासःकंडूयुरयुरायते॥१६॥शयानःपरिशोचद्भिःपरिवीतःस्वबंधुभिः॥वाच्यमानोधिनबुनेकालयावशगतः॥१७॥एवंकुटुम्बानरणाव्यक्तात्माजितेंद्रियः॥म्रियतेरुदतांस्वानांसुरुवेदनयारुधीः॥१८॥

पांडुरुयात्स्याद्वातारुरनूद्गतः॥१५॥उन्नारोवहिर्निर्गतनेत्रःकफेनसंस्तब्धनाडीमार्गोनूतायस्यकासश्वासाभ्यांकफेनश्वासोयस्यघुरघुरशब्दंकरोति॥१६॥परिवीतःपरिवेष्टितः॥वाच्यमानःबंधोक्तेत्याक्रूयमानः॥१७॥अरुधन्कफेनेति॥१८॥

मनस्यपुण्यपापान्यादेगतीनतत्रयातनानिमाहुःयमदूतावित्यादियावत्समाधिःसंरंभसक्रोधमाज्ञांयथोक्तांदद्युः॥१९॥ततो
त्यनिरुध्य॥२०॥तयोस्तज्जनैर्निर्निरुद्यमयस्य॥यातनाःसनूबलनातिद्वितीयेनान्वयः॥२१॥सहृद्भायरोनोयाप्यःतप्तावालुः

यमदूतौनदाग्रीवःलोमोत्तरनसेक्षणोःसऽत्यावस्तहृदयाःरक्तमूत्रंविसृजंति॥२२॥यातनादेहमुद्धृत्यपरोर्व
त्यागतिबलातनयतोदीर्घमध्वानंदंडराजनयायया॥२०॥तयोर्निर्निरुद्यैदेस्तज्जनैर्जातिवेमद्युःयद्विस्थन्निर्नः
क्षमाणःस्वानीर्घंस्वमनुस्मरन्॥२१॥क्षुत्पुरीतोर्कदवानूलानिलैःसंतप्यमानःयद्वितप्तवालुकोकुडुंकादृढेकरा
यावतोद्वितस्यनत्रशतोयिनिराक्रमोदके॥२२॥तत्रतत्रेणतप्तातोमूर्छितःपुनस्थितःयथायायीयसानीतसम
सायमसादनं॥२३॥योजनानांसहस्राणिनवतिनवयाधनःविभिन्नुदूतौद्याव्यावानीनःग्राहोनियातनाः॥२४॥या
दापनेस्वमात्राणांवक्षयित्वोल्लुकादिभिःग्रात्ममांसादनंकायित्वकृत्तंपरतोपिवा॥२५॥जीवतश्चांत्रवाल्लुचारःख
ऽयंयमसादनं॥सर्यदूभिःकृदशाद्यैर्दशभिर्न्यात्मवैशसं॥२६॥कृत्तनंवाऽवयवसागजादिभ्योनिदायनं॥यातनं
गिरिमंगभ्योरोवनंवंगन्नयाः॥२०॥पक्षांनिसारोरवाद्यास्ययातनाःलुंकनरोवानारीवामिषःसगेननिर्मिताः॥२८॥

कायस्निग्न॥२९॥यमसादननोलोनवति॥३०॥नत्रैवंविशेषमाहुःग्रधनःसंवंधिजांयोजनानांनवतिंनवसहस्राणिकायाधिको रास
वाग्यातनाःसनू॥३१॥यातनाःसमेयतोदशंयनिवतुर्निःग्रादायनंग्रन्नानंजानिस्थेनकृत्तंग्रन्थेनगकृत्तंछिन्नंयतूस्थन्नगाणिनार्थ॥३२॥ग्रात्मनोवैशसगऽ॥ १०७

२४॥नेदायनंवेदत्रायणा॥२०॥ ॥२४॥ ॥

नरैयनसंग्राविनांग्रत्रापिदृश्यमानत्वादित्याहुःग्रत्रेवेति॥२७॥नन्नयंकुटुंबंस्वंदेहंवा॥३०॥पापाजितंधनंभुंजतेवहवःकर्त्रैवनरकंया
तीत्याहाहतइतिभूतद्रोहेणायद्भूतंतत्॥स्थूलंकलेवरंवाइहैवलित्वाकुलोशेदितरत्तुपापंतदेवपाथेयंनोग्यंचस्य॥३१॥नतुकुटुंबयो
षणापापमपिविलोपंगकृतुंतत्रा हुर्देवेनेतितस्यकुटुंबपोषणस्यशमलंपापंदेवेनहरेणाग्रापितंनुक्षे॥३२॥नतुकुटुंबयोषणाविहि
तमेवतत्राहुरेवलेनेति॥तमसोनरकस्यवरमपदंस्थानं॥३३॥पुनर्मनुष्यशरीरग्रात्रिप्रकारमाह॥नरलोकस्यमनुष्यदेहस्यग्रा

ग्रत्रैवनरकाःस्वर्ग इतिमातःप्रचक्षतेयायातनावैनारकास्ताउताप्युपलक्षिताः॥२९॥एवंकुटुंबंविग्राणं उदरंनरएववा॥वि
सृज्येहोभयंप्रत्यभुंक्तेतत्फलमीदृशं॥३०॥एकःप्रपद्यतेध्वानं हित्वेदंस्वकलेवरं॥कुशलेतरपाथेयो भूतद्रोहेणयद्धनं॥३१॥
देवेनासादितंतस्य शमलंनिरयेपुमान्॥भुंक्तेकुटुंबपोषस्य हृतवित्तइवातुरः॥३२॥कैवलेनस्वधर्मेण कुटुंबंनरएवहि
कः॥यानिनीवोधनाभिख्यं चरमन्नमसःपदं॥३३॥ग्रवस्तान्नरलोकस्य यावतीर्यातनादयः॥क्रमशःसमनुक्रम्य पुनरत्रा
व्रजेद्विधिः॥३४॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेकपिलेयोपाख्यानेकर्मविपाकःत्रिंशत्तमोध्यायः॥ ॥

श्रीभगवानुवाच॥कर्म्मणांदेवनेत्रेण जंतुर्देहोपपत्तये॥स्त्रियाःप्रविष्टउदरं पुंसोरेतःकणाश्रयः॥१॥ ॥ ॥

नैरयस्तादवर्कि॥यावतोजातनाग्रादिशब्देनस्वग्रूकरादियोनयश्चयाःतासर्वासंक्रमेणासंग्राप्यभोगेनक्षीणापापःसनूग्रत्रपु
ननरत्वंप्राप्नोतीत्यर्थः॥ ॥इतितृतीयेत्रिंशः॥ ॥एकत्रिंशेविमिश्रेस्तु पुण्यपापैरिहांतरा॥मनुष्ययोनिसंग्राप्तिर्नार्यतेराजसीगतिः
॥पुनरत्राव्रजेदित्युक्तंतदेवविशेषतोदर्शयति॥कर्म्मणांपूर्वकृतेनदैवमीश्वरंतदेवनेत्रेतेहवर्त्तकंयस्यप्रविशेन्नदृति॥१॥ ॥

कललंशुक्रशोणितमिश्रंभवतिबुद्बुदंकर्कंधुर्वदरीफलंतथाकारंकठिनंपेशीमांसपिंडाकारंअंडंवायोन्यंतरे॥२॥वालुंग्रादिसंगानां विग्रहोविभागः।लिंगंवह्निद्वाणिवतेषामुद्भवः॥३॥जरायुणागर्भवेष्टनेनवीतःप्राहृतः॥४॥मातुर्जग्धान्नपानाद्येनरेधसातुरसंभवेत्॥५॥कृमिभिःक्षतसर्वांगः सोकुमार्यास्तुतिस्मा॥मूर्छामाप्नोत्युरुक्लेशसत्वयैःसुधितैर्मुहुः॥६॥कटुतीक्ष्णलवणारूक्षाम्लादिभिरुल्वणैः॥मातृभुक्तैरुपस्पृष्टःसर्वांगोत्थितवेदनः॥७॥उल्बेनसंवृतस्तस्मिन्नंत्रैश्चबद्धिराहृतः॥आस्तेकृत्वाशिरःकुक्षौ सुप्तपृष्ठशिरोधरः॥८॥ऊ कृत्वांगावयवेष्वायां सकुंतइवपंजरे॥तत्रलब्धस्मृतिर्दैवात् कर्मजन्मशतोद्भवास्मरन्दीर्घमनुश्वासं शर्मकिंनामविंदते॥९॥

तथाबुसुखिरेस्नानिवसोपजायते॥क्रमंतेशुक्रपीतानि स्त्रीणांगर्भोदरेतथा॥तैराप्यायितदेहोसौ जंतुर्बुद्धिमुपैतिवेद इति॥५॥तत्रतैः कृमिभिःखादद्भिः सोकुमार्यात्कोमलत्वेनक्षतानिसर्वांगानियस्य॥६॥उल्बेनसह्यैःसर्वेष्वंगेषुउत्थितावेदनायस्य॥आस्तइत्युत्तरेणान्वयः॥७॥उल्बेनजरायुणा।सुप्तंकुटिलीभूतंपृष्ठंशिरोधरंग्रीवावयस्य॥८॥दैवात्पूर्वकर्मवशात्तल्लब्धास्मृतिर्येनसः।दीर्घंदुरंतमनुश्वासंयथाभवतितथातत्रस्थितःसन्॥९॥

स्मृतिर्हेतुर्निर्यातैर्वेपितःसोदरःसमानोदरजन्माविक्षान्मूकमिव॥१०॥नाद्यमानोयावमानःउपतप्यमानइतिवाऋषिर्देहात्मदर्शी नीतःपुनर्गर्भवासात्॥सप्तवध्रयोवंक्षनभूताधातवोयस्यसः।विक्लवयाव्याकुलया॥११॥उपसर्पंजगद्बन्धुंवेद्म्यहंप्रपद्येतीतिनानाभू तैर्भगवतस्मरणंरविन्दमकुतोभयंसोहंशरणंव्रजामि॥इतिविवलदितिश्रीकृष्णावतारनिर्याणेऽश्वत्थोमेऽनुरूपायोग्यायेनेदृ

आरब्धसप्तमासासलब्धबोधोविवेपितःनैकत्रास्तेसूतिवातैर्विक्षान्मूरिवसोदरः॥१०॥नाद्यमानऋषिर्नीतःसप्तरंध्रैःकृतांजलिः।सुवीतंविक्लवेयावायेनोदरेर्पितः॥११॥ ॥श्रीजीवउवाच॥तस्योपसन्नमविमुंजगदिद्धयान्नामात नोर्चुविवलेश्वरणंरविंदं॥सोहंव्रजामिशरणंह्यकुतोभयंमे येनेदृशीगतिरदर्शसतोनुरूपा॥१२॥यस्त्वत्रबद्धइवकर्म भिरात्मसृष्टैःस्त्रीशूद्रहूणशबरास्तवयोऽघजातयः॥यद्यदृच्छयाहपितपादरजःप्रभावात्सिद्धेतकर्मसुनस्तेपरमस्यकोऽर्थः॥१३॥ ॥

शरणंत्रजसिकोवातवनस्यविशेषःयेनसेव्यसेवकत्वमित्यपेक्षायामाह॥ अत्रमातुर्देहेभूतेंद्रियाशयमयींदेवमायाकारपरिणतांमायामेवलंघ्यआश्रित्यकर्मभिरावृतस्वरूपइववद्धइवचयआस्ते सोहं॥यस्तुअत्रत्रैयोस्तेतंनमामि।कथंभूतमित्यपेक्षायांहेशकोक्तंविशेषंदर्शयति॥आतप्यमानेहृदयेऽतसितंएतीतं।एवमथवि कारकृतःविशुद्धंनिरूपाधिंतत्कृतःअखंडोबोधोयस्यतं॥१३॥

नतुत्वमपिवस्तुतःशुद्धएवात्रसंगोस्त्ययंपुरुषइत्यादिश्रुतेःतत्कथंयुवयोरयंविशेषतत्राहायःपंचनिर्मूतैःरहितेशरीरेत्वयद्यपि
यैवहन्नःनवस्तुतःयतस्तेनशरीरेणारहितःअसंगःअतोऽयंयैवइन्द्रियगुणार्थविदात्मकाःइन्द्रियाणिगुणाश्चत्रर्थाश्चविदानास
श्रुतपात्मकःसोरुंतंवदोकथंभूतेनतेनशरीरेण।।स्वविकुंठेमहिमायस्यनांस्वकुंठेतिपाठेस्वसन्नरंगुंठनभावरूपः।यस्यसमहिमा
यस्येत्यर्थः।।तत्रहेतुःयत्कृतिपुरुषयोःपरनियंतारं।।कुतःऋषिसर्वज्ञंविद्याशक्तिमित्यर्थः।।विद्याश्चविद्याकृतोविशेषइतिन्यायः।।
१४।।ननुज्ञानेनायंबंधोनिवर्त्तिष्यतेकिंपरमेश्वरवंदनेनतत्राहायस्यमायायानएसृतिःसनूसंसारसंवन्धिनियधितदनिश्रमेण।।त

यःपंचभूतरहितेरहितःशरीरे रुद्रोःयथेंद्रियगुणार्थविदात्मकोरुंतेनाविकुंठमहिमानमृषिंतमेनं वन्देपरंयकृतिपू
रुषयोःपुमांसं।।१४।।यन्मायया रुगुणाकर्मनिबध्नेस्मिन् सांसारिकेपथिचरंस्तदनिश्रमेण।।नएसृतिःपुनरयंपुरुषस्य
लोकंसृक्त्वाकयामरुदनुग्रहमंतरेण।।१५।।ज्ञानंयदेतदबधात्कृतमःसयेवत्रैकालिकंस्थिरचरेष्वनुवर्त्तितांशः।।तंजीव
कर्मपदवीमनुवर्त्तमानास्तापत्रयोपशमनायवयंव्रजेम।।१६।।

कृतेनकेनेशनचरन्नयंजीवःमरुतस्तस्यैवेश्वरस्यानुग्रहंविनापुनः कयायुक्त्यालोकंनिजस्वरूपंपद्यतेतसंव्रजेत।अनिश्रमहेतुत्व
नयंद्यानेविशिनष्टिउरुगुणेतिनिमित्तानिकर्माणितेरांबंधनानियस्मिन्।ईश्वरस्यप्रसादंविनाज्ञानाभावात्सएवसेव्यइत्यर्थः।५।
ईश्वरएवज्ञानंददातुपपादयन्नाहायदेतत्त्रिकालविषयज्ञानंततंविनाकतमोमथदधातूनकोपिकिन्तुसदेवईश्वरएव।अन्यः
यद्रुद्रोब्रह्मादयोनेत्याहजीवरूपांकर्मपदवींअनुवर्त्तमानावयमितितद्यतिरेकेनकोपिसमर्थइत्यर्थः।।अत्यस्याब्रह्मसंभवइत्युः
क्तात्यसंभवमाहस्थिरेषुचरेषुवस्तुतोयेभिन्नाअनुवर्त्तितांशायेनतंभजेम।।१६।। ।।रामरामरामर

नस्मादहं विगत विक्लवस्तवाकुलःसन्सुहृदात्मनासारथिरूपयाबुद्ध्यावात्मानंनमसःसंसारादुद्धरिष्यामि॥ यः नेकरथ्यनानागर्नवासरूपमेतन्मयसनदुःखंयथामेमान्विषयहनन्विषयनिमत्तकामवसामर्थ्यान्नात्मानंहाडयसादितोरूपयं प्रापितोविक्लोःयोयेनमयासः॥२१॥दशमासाःपरिद्देदकायस्थनिष्ठसूतियूर्वक्षणंयत्तक्षणंक्षविजीवःसयःनतक्षणंमवस्त्र वायानमवाप्नुखसूतिदुःखमारुनःक्षियतिनुदति॥२२॥अवसक्तअधःक्षिप्तःसन्॥२३॥रोरूयतेरोरूयते॥२४॥यस्यरुदन्ते

नस्मादहंविगत विक्लवउद्धरिष्येआत्मानमात्मनमसःसुहृदात्मनेवाद्ययोयथाव्यसनमेतदनकरंधुंमामेन्नविष्यड यसादितविष्युपादः॥२३॥ ॥श्रीकपिलउवाच॥एवंकृतमतिर्नैदशमास्यःस्मरन्विःसद्यःक्षियत्यवायानंव्रसूत्येसः नमारुतः॥२२॥तेनावसक्तसहमाकृत्यावाकूशिरआतुरःविनिःक्रामतिकृच्छ्रेणनिरुद्धासोहनस्यनिश॥२३॥यतिनोन्नय स्मृत्रेविक्लवरिवेष्टते॥रोरूयतिगतेज्ञाने विपरीतांगतिंगतः॥२४॥येरुदन्तविडुका युथमानोजनेनसः॥अन त्रिसेतमापन्नःपत्याख्यातुमनीश्वरः॥२५॥शायितोमुविपर्यंके जंतुःस्वेदजदूषिते॥नेशःकंडूयनेगात्रा मासनोस्कान वेष्टते॥२६॥दुदंत्यामत्वचंवंशा मशकामक्षिणःदयः॥तदंतंविगतज्ञानं कृमयःकृमिकंयथा॥इत्येवंशेशवंदुःखा डुःखं यौवनउःखमाकुलः॥२७॥

निष्पायमविडुवाअनन्निपेतंस्तन्यार्थेरोदनेउपरुध्यांपुकन्यनिंवरसपानंउदरव्यथयारोदनेस्तनपानमित्यादि॥२५॥श्वासनोच्छ्वा नचेष्टनेयानीशःसन्रोरूयतिइत्यनुषंगः॥२६॥आमाकोमलात्वक्कयस्यतंविगतंगतंज्ञानंयस्याःशैशवंपंचवर्षाणि॥ततःपौग उदयौवनादर्वाक्कालत्रयाध्यायनादिदुःखं॥२७॥

यौवनदुःखमाकुलःसन्धिनिःश्वसन्तीमितंत्वेनशुचार्पितः॥यात्वः॥अज्ञानादिद्धोदीप्तोमन्युर्मयसः॥देहेनसह वर्द्धमानेनात्मनामन्युना करोतिविग्रहंकामीकामीयंतायत्कृतेनः॥२८॥भूतेःपंचभिरारब्धे देहेदेहीबुधोसकृत॥अहंममेत्यसद्भावःकरोतिऽमतिमतिं॥२९॥तदर्थकृ तेकर्मयदुक्तोयातिसंसृति॥यांतुयातिदशमंक्षेशमविद्याकामकर्मभिः॥यद्यसद्भिःपथिपुनःक्षिप्तोदरः क्षतोद्यमः॥आत्मनोस्मृतेर्जंतुःसामोविशतिपूर्ववत्॥३१॥सत्यंशौचंदयामौनं बुद्धिःश्रीर्यशःक्षमासमोदमो भगश्चेतियत्संगात्प्रातिसंक्षयंयांति॥३२॥तेष्वशांतेषुमूढेषु खंडितात्मस्वसाधुषु॥संगंनकुर्याच्छोचेषुयोषित्क्रीडामृगेषुच॥ ३३॥नतथास्यनबंधोन्यआत्मनःसंगजस्यहि॥योषित्संगाद्यथापुंसो यथातत्संगिसंगतः॥३४॥

:अविद्याकर्मन्यांवध्यातइतितथा॥३०॥यद्यसद्भिरास्थितःअधिस्थितःसन्तेषांपथिरमतेःपथिसन्मार्गेआस्थितोयियद्यसद्भि :सहरमतइतिवातद्धियानादेहआदत्यत्यादिपूर्ववैक्लव्यकरोनरकंपविशति॥३१॥असत्यांनिंदतिसत्यमितिविभ्रिः॥३२॥ खंडितात्मसुदेहात्मबुद्धिषुयोषितोक्रीडामृगवदधीनेषु॥३३॥यथाचयोषित्संगिनांसंगतोबंधंतथान्यप्रसंगतोनबंधंवेत्॥३४॥

योषित्संगस्यानर्थहेतुतांप्रपंचयति॥प्रजापतिरितिसप्तभिः॥रोहिद्भूतांमृगीरूपांसतींमन्यरूपीमृगाकारःसन्नुपतत्रयेतिलज्जः॥३५॥तेनदृष्टाःसप्तस्वामरीत्यादयःतैःसप्तभिःकथ्यमानाद्यःतैरपिदेवमनुष्याद्यःतेषुचोर्द्धपुमानखंडितधीःअन्याकृष्टमनाः॥३६॥दिशाजयिनश्चरानपि॥३७॥पतिलब्धआत्मरूपोलाभोयेन॥अस्यसुमुक्षोर्योषिन्मयदारिरयद्वारंवदतियोगि

प्रजापतिःस्वांदुहितरं दृष्वाद्रुपधर्षितः।रोहिद्भूतांसोन्वधावद्तद्रूपीरुतत्रयः॥३५॥तत्तमृष्यस्तेषुकोन्वर्द्धपुमान्॥ऋषिंनारायणमृतेयोषिन्मयेरुमायया॥३६॥वर्त्मनेपश्यमायायाःस्त्रीमयाजयिनोदिशः॥याकरोतिपदाक्रान्तान्भ्रुविजृम्भणकेवलं॥३७॥संगंनकुर्यात्प्रमदासुजातुयोगस्यपारंपरमारुरुक्षुर्महत्तेवयापतिलब्धात्मलाभेविदंतियानिरयद्वारमस्य॥३८॥योदयापतिशनैर्मायायोषिदेवविनिर्मिताम्॥तामीक्षतामनृतमृत्युवीर्यरूपमिवाहितं॥३९॥यांमन्यतेपतिंमोहान्मन्यायामप्रजायतीं॥स्त्रीदुस्त्रीसंगतःप्राप्तोविन्दापत्यगृहृदं॥४०॥तामात्मनोविजानीयात्परत्यगृहतात्मकां।दैवोयसादितंमृत्युंमृगयोगयिनयथा॥४१॥

नः॥३८॥शनैःसुरूपादिभिरेगोपयातिरामीपमायायोषिद्रूपामायामृत्युंपतिकूलामिवेत॥३९॥सुमुक्षुंस्त्रियंपयेतदेवाहुरितिहान्योमषन्मायतीपुरुषवदाचरंतींममायंविन्दादिवदंतीमन्येतस्त्रीसंगतःअंतःफालस्त्रीयानेनस्त्रीत्वंप्राप्तोजीवा॥४०॥तांपत्यादिरुयंमृत्युंविजानीयात्॥मृगयोलुब्धकस्यागायनमनुरूपत्वेनपतीयमानमायया मृग

नदेवंजीवस्यसंसृतिःसुपंवितानत्रवतस्यकर्म्मवशेनलोकाल्लोकान्तरगमनंजन्ममरणंचोक्तं॥तत्रैवशक्यते॥ननुयायकस्यकथंलोकाल्लोकांतरगमनंनित्यस्यवकथंनजन्ममरणेनोगेनकर्म्मक्षयेवसतिर्जन्ममरणंवयतेतत्कुतःसुनरपितस्यकर्म्मसंभवइति।तत्रलोकाल्लोकांतरगमनंकर्म्मवसंभवतीत्यारुदेहेनेतिनीवस्योपाधितयाभूतेनजातेनजीवेनलिंगदेहेनलोकान्नरमनुजनभ्रविरतंकर्माणिकरोतीतिकर्म्मणामसमाप्तिरुक्ता॥४२॥जन्ममरणसंभवमारुजीवोपाधिर्लिंगदेहःअस्यात्मनःअनुगतअनुवर्त्ती॥भूतेंद्रियमनोमयःस्थूलभूतादिविकारःभोगायतनंतेनयोनिरोधःकार्योयोग्यतातस्यमरणंसूच्यते॥४३॥एतदेवदृष्टान्तेनस्पष्टयति।द्रव्योपलब्धिस्थानस्यनेत्र

देहेनजीवभूतेनलोकाल्लोकमनुव्रजन्।भुंजानएवकर्माणिकरोत्यविरतंपुमान्॥४२॥जीवस्यानुगतोदेहोभूतेंद्रियमनोमयः॥तन्निरोधोस्यमरणंभाविनोवस्तुसंभवः॥४३॥द्रव्योपलब्धिस्थानस्यद्रव्यस्यायोग्यतायदा।तत्संबंधमनुमानाद्भवत्यदृद्रव्यदर्शनं॥४४॥यथाक्षोद्रव्यावयवदर्शनायोग्यतायदा॥तदेवचक्षुषोद्रष्टुर्दृष्ट्वायोग्यतानयोः॥४५॥तस्मान्नकार्य्यःसंत्रासोनकार्य्यएवंनसंभ्रमः।बुद्ध्याजीवगतिंधीरोमुक्तसंगश्चरेदिह॥४६॥ ॥श्रीरामकृष्णायनमः॥गोविन्दायनमः॥

गोलकादेर्द्रव्यस्यायंरूपादिदर्शनेकाचकामलादिदोषेणायदायोग्यतानवतितदैवचक्षुषइंद्रियस्यापयोग्यतानश्यतिचक्षुषोर्यदायोग्यतातदैवद्रष्टुर्जीवस्यद्रष्टृत्वायोग्यता।एवंस्थूलदेहवैकल्येलिंगस्यवैकल्यंतदेवजीवस्यमरणंनस्वतइत्यर्थः॥४४॥क्वचिदेकःश्लोकोऽधिकःपठ्यते॥तत्रायमर्थःद्रव्योपलब्धिस्थानस्यस्थूलशरीरस्यद्रव्यस्यायांयदायोग्यतानश्यंतंमरणंअनुमानात्तदनेवारुमित्यानिमानेनद्रव्यस्यस्थूलशरीरस्यदर्शनेसुत्यक्तिः॥अस्मोःगोलकयोःद्रव्यावयवस्यरूपादेःदर्शनेयोग्यताशेषंसमानं॥४५॥यस्मान्नवस्तुतोजीवस्यजन्ममरणंसंत्रासोनकार्यः।जीवनेनवकार्पण्येदैन्येनकार्यासंभ्रमश्चजीवनपथेगः॥४६॥ ॥श्रीकृष्णायनमः॥

नलुसर्व्वयासुक्तसंगत्वेकथंजीवितंश्चतआहः।सम्यक्पश्यतिविचारयतीतिसम्यक्दर्शनात्यात्मायाविरचितंलोकेकलेवरंन्यस्य निक्षिप्यतस्मिन्नासक्तिंत्यक्त्वाचरेदित्यर्थः॥४७॥ ॥इतितृतीयेएकविंशः॥ ॥द्वाविंशोसांख्यीधर्म्मैरुद्भागतिरुदीर्यतेतत्रतानविरक्तस्यतत्रचपुनरागतिः॥तदेवंपापकर्म्माणांगतिरुक्ता।इदानींकाम्यकर्म्मणांगतिमाह।अथेतिवक्तुमिंद्रोयोगैरुएवावसन्स्वान्यधर्म्मान्दोग्धिदोग्धुमाढ्यकामममर्थंवात्मानूद्भवान्नूयःपिपर्त्तिपूरयतिश्रुतिंश्रुतिंश्रुतिं॥१॥सोपिनगवद्धाराधनरूपोद्धर्म्मान्परार्द्धुःसन्

सम्यग्दर्शनियात्मज्ञायोगवैराग्ययुक्तया।मायाविरचितोलोकेवरेन्यस्यकलेवरं॥४७॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणे तृतीयस्कंधेकापिलेयोपाख्यानेजीवगतिरेकविंशतितमोध्यायः॥३॥ ॥कपिलउवाच॥अथयोगैरुमेधीयान्धर्म्मानेवावसन्गृहेकाममर्थञ्चधर्म्मञ्चदोग्धुंभूयःपिपर्त्तितान्॥१॥सवापिभगवद्धर्म्मान्कामम्मूढःपराद्धुःखःयजतेक्रतुभिर्देवान्पितॄंश्चश्रद्धयान्वितः॥२॥तद्भक्तियोक्तमतिःपितॄंदेवव्रतःपुमान्गत्वाचांद्रमसंलोकंसोमपाःपुनरेष्यति॥३॥ यदावोद्दीप्तशय्यायांशेतेनंतामनोरुरिः॥तदालोकालयंयान्ति तएतेगृहमेधिनः॥४॥येत्वधर्म्मान्हसंतिवीराकाधरुतकेनिःसंगात्यक्तकर्म्माणःप्रशान्ताःसुद्धचेतसः॥५॥निवृत्तिधर्म्मनिरतानिर्म्ममानिरहंकृताःस्वधर्म्मोक्षेनसत्वेन परिशुद्धेनचेतसा॥६॥

यानुक्तानपिदेवान्पितॄंश्चयजते॥२॥ततःकिंतत्राहः।तेषांश्रद्धायात्मकान्यात्मामतिर्यस्यपित्रर्थंचवृतंनियमोयस्यासोमपाः तत्रसोमंपीत्वात्यर्थः॥३॥लोकेतिहत्यपिपुत्रायसत्यात्पातमुक्तालोकानामपिलयमाहः।यदाअहररुःप्रलये॥४॥भगवद्धर्म्मनिष्ठानांतत्प्राप्तिमेवगतिमाहत्रिभिः।येतुकाम्यार्थंयोगेनायत्स्वधर्म्मान्हसंतिनहरुतिनिःसंगाःअनाशंसकाःन्यस्तानिईश्वरेसमर्पिता

विश्वतोमुखंपरिपूर्णंपुरुषंयान्तिनान्यावश्रुतिः।सूर्य्यद्वारेणतेविरजाःप्रयांतियत्रामृतःपुरुषोह्यव्ययात्मेति।पुरुतिंउपाधानकारणंउत्पन्नंतद्भावनंनिमित्तकारणं॥७॥परमेश्वरदृष्ट्याहिरण्यगर्भोपासकानामपिक्रमेणतत्प्राप्तिमाहद्विपरार्द्धविसानेइति त्रिभिः।परस्यहिरण्यगर्भस्यपरवित्तकाःपरमेश्वरदृष्ट्याहिरण्यगर्भोपासकाः॥८॥क्ष्मादीपंचमहाभूतानिमनश्चइंद्रियाणिचत्रयोविंशसर्वविंयःभूतादिश्चत्रिकारएवमादिभिःपरिवृतंयुक्तंब्रह्माण्डंतिसंरुर्नुनिद्रुःसन्।अव्याकृतमीश्वरोपरार्द्धद्विपरा

सूर्य्यद्वारेणतेयांतिपुरुषंविश्वतोमुखं॥परावरेशंप्रकृतिमस्योत्पत्त्यंतभावनं॥७॥द्विपरार्द्धविसानेयःप्रलयोब्रह्मणस्तु।तावदध्यासतेलोकंपरस्यपरचिंतकाः॥८॥क्ष्मोन्नतानिलवियन्मनइंद्रियार्थभूतादिभिःपरिवृतंत्वतिसंजिहीर्षुःअव्याकृतंविशतियर्हिगुणव्यात्मा कालंपराख्यमनुभूयपरःस्वयंभूः॥९॥एवंपरेत्यभगवंतमनुप्रविशंयेयोगिनोजितमरुन्मनसोविरागाःतेनैवसाकममृतंपुरुषंपुराणंब्रह्मप्रधानमुपयांत्यगतानिमानाः॥१०॥अथतंसर्व्वभूतानांहृत्पद्मेषुकृतालयंश्रुत्वानुभावंप्रकृतेर्वृजिनंनिरुणद्धिमे॥११॥ ॥श्रीरामकृष्णायनमः॥ ॥

कृतिसाणांकालेतत्परेत्यदूरंगत्वाभगवंतंहिरण्यगर्भमनुप्रविशंयेयोगिनःअमृतंपरमानंदरूपंप्रधानंउत्कृष्टंब्रह्मतेनैवसहोपयांतिननुपूर्व्वंयत्तदाअगतानिमानाःनयावश्रुतिःब्रह्मणासहतेसर्व्वेसंप्राप्नुवंतिसंचरेपरस्यांतेकृतात्मानःप्रविशंतिपरंपदमितिं॥१०॥भगवदुपासकास्तुसाक्षादेवतंप्राप्नुवंतिनक्रमेणअतस्त्वंसाक्षात्मेवभजेत्याहअथतत्माज्ञावेणुरेमा॥११॥ ॥

एवंतावद्भगवद्भक्तानांनिरंतरसेवतत्याद्भिःभगवदनुग्रहेणोपासकानांतुक्रमेणोत्पत्तिः॥ननदेवोपासनेनमुक्तिरादयोद्यावर्त्तन्तेकिंतुनान्यइत्याहसाप्रश्नेनिवर्तन्तिःयोवेदगर्भसोपिगुणाद्यतिकरेजातेपूर्वंयथाबुद्धयेधिकृतःसन्नुजायतेनकेवलंसएवैकः किंतुकश्चिन्मरीच्यादिनिश्चलरुः॥१३॥जन्मनिहेतुर्द्वयंनेदृष्ट्यानिमानेनकर्तृत्वादित्वयाद्यापूर्वत्वेहेतुःनिःसंगेननिष्कामेनकर्म्मनेः ति॥१३॥१४॥किंरूपत्वाद्भजायतेत्याह॥एवमंपारमेष्ठ्यंनेमंत्र्यंनिवेद्यपश्चात्सत्येसगुणांगुणाधिष्ठातारंपद्मावतारंरूपपुरुषंसत्य

आद्यस्थिरचराणांयोवेदगर्भःसरुर्धिनिः॥योगेश्वरैःकुमाराद्यैःसिद्धैर्योगप्रवर्तकैः॥१२॥नेदृष्ट्यानिमानेननिःसंगेनापिकर्म्मणा॥कर्तृत्वात्सगुणांब्रह्मपुरुषंपुरुषर्षभ॥१३॥ससंसृत्यपुनःकाले कालेनेश्वरमूर्त्तिना॥जातोगुणाद्यतिकरेयथापूर्वंप्रजायते॥१४॥ऐश्वरंपारमेष्ठ्यंचनेदृधर्मविनिर्मितं॥निषेद्यपुनरायाति गुणाद्यतिकरेसति॥१५॥येत्विहासक्तमनसःकर्म्मसुब्रह्मवादिनः॥कुर्वंत्यपतिविद्वांसि नित्यान्यपिचदात्मशः॥१६॥रजसाकुंठमनसःकामात्मानोऽजितेंद्रियाः॥पितॄन्यजंत्यनुदिनंगृहेष्वभिरताशयाः॥१७॥त्रैवर्गिकास्तेपुरुषाविमुखारुरिमेधसः॥कथायांकथनीयोरुविक्रमस्यमधुद्विषः

श्राद्धातेपित्रृषियमुखाःस्वकर्मनिर्मितमैश्वर्यंनिषेद्यपुरुषंसंसृत्यद्यापूर्वंस्वाधिकारेणपुनरायांतीत्यन्वयः॥१५॥यदाब्रह्मोपासकानामपिनेदृशंनाभिमानान्यांपुनरेवमावृत्तिःतदाकाम्यकर्म्मणांकिवक्तव्यमितितान्निंदन्नारुरुक्षुः॥येत्विहकर्म्मस्वासक्तमनसःसंतश्चतिविद्धानिकाम्यानिनित्यानिचकर्म्माणिकृत्वानिकुर्वंतितेऽयमर्थमाहुः॥तेहिनयद्यधूममार्गेणापितृलोकंयांतीतिपंचमेनान्वयःमश्नेतन्निंदामाहुरजसेत्यादिना॥१६॥१७॥हुरंतिसंसारमेधायस्यकथनीयाउरवोविक्रमायस्यमधुद्विषःकथायांविमुखाःसन्तोयेत्रै

येवायुतस्यकथासुधांहित्रसंतांगाथाःस्मृतंवंतितेनूनंदैवेनहिविताइत्यन्वयः॥१२॥पितृलोकात्पुनःप्रजामनुपतन्तीतियुष्मत्प्रजायंतेगर्भाधानादारभ्यश्मशानांताःक्रियाःकृतवतःयेनकर्त्रादिनाइत्यर्थः॥२०॥कथंप्रजायंतेतदाह॥ततस्तेपुनरिमंलोकंपतंतिपतंतिविद्वद्भिरितउदीच्यांगासाधनंयेषां॥२१॥परमेष्ठिनंपरमेश्वरंस्थीत्यंतस्यगुणांनाश्रयंतयानंतितेतया॥२२॥त्रजनेत्यज्ञानवैराग्येखतएवन्नवतइत्याह॥वासुदेवोपसादयतियदास्यचित्तंभगवद्गुणांगुरागेनन

रुनंदैवेनविरुतायेवाच्युतकथासुधां॥हित्वाशृण्वंत्यसद्गाथाःपुरीषमिवविड्भुजः॥२३॥दक्षिणेनपथार्यमाः॥ पितृलोकंप्रजानंति॥प्रजानन्प्रजायंते श्मशानांतक्रियाकृतः॥२०॥ततस्तेदीर्घसुकृताःपुनर्लोकमिमंसति॥ पतंतिविवशादेवैःसद्योविभ्रंशितोदयाः॥२१॥तस्मात्त्वमुद्धवात्मानंत्रजस्वपरमेष्ठिनं॥तद्गुणाश्रयया॥त्रक्त्वा॥त्र जनीयपदांबुजं॥२२॥वासुदेवेभगवति॥भक्तियोगःप्रयोजितः॥जनयत्याशुवैराग्यं ज्ञानंयद्ब्रह्मदर्शनं॥२३॥एवं दास्यचित्तमर्थेषुसंनियच्छेद्धियवृत्तिभिः॥नविरुद्धातिवैषम्यं॥प्रियमित्युतः॥२४॥सर्वेदेवात्मनात्मानं॥निस्संगं समदर्शनं॥हेयोपादेयरहितं॥रुरुक्षुपदमीयते॥२५॥ज्ञानमात्रंपरंब्रह्म॥परमात्मेश्वरःपुमान्॥दृश्यादिभिःपृ

स्मिन्नेवनिश्चलंसदिंद्रियवृत्तिभिर्वैषम्यमर्थेषुनगृह्णाति॥२४॥तदेवानात्मानंस्वप्नकाशमीक्षते॥कथंभूतंसमंवस्तुदर्शनंयु॥ तत्कृतःनिःसंगासंगात्यजंत्यवतिनिःसंगत्वेहेतुः॥हेयोपादेयरहितंतत्कुतःपदंयवसितमारुरुक्षोरित्याहनि श्चयेनाप्तमित्यर्थः॥२५॥॥मेश्वरेतित्युक्तंतदेवसाध्यंदर्शयति॥ज्ञानमात्रमेवपरंब्रह्मादिशब्देप्रसिद्धंदृश्यादिभिःदृश्यडंबुकरणारूपे णापृथक्प्रतीयमानं॥ज्ञानमात्रंतेनसमन्वितं॥

ननुज्ञानमात्रमात्मनः स्वरूपत्वान्नित्यप्राप्तमेवेति किमनेन कर्मसाध्येनयोगेनसाध्यते तदाह एतावानिति युज्यतेऽसौ साध्यतेऽनेन
योगेनेति योगः समाधिः फलमित्यर्थः ॥२७॥ननु कर्मसाध्यत्वाद्विनश्वरं फलं युष्मदस्मच्छब्दाभ्यां कथं दृष्टान्तेनोपपाद्यते तदाह
ज्ञानमेकं पराचीनैरिति परञ्चवेदशब्दाभिधेयमीश्वरं यथागमं ज्ञानरूपेणैकेनैव वाक्येनाविनश्वरत्वेन वर्णयन्तीत्यर्थः ॥२८॥ अ
थैवंरूपत्वमेवाभिव्यनक्ति दर्शयतीत्यर्थः ॥ अरुंरूपः अरुंकारः ॥ सचत्रिकृत्वित्रिगुणात्मकः पुनश्चत्रिसरूपेणापंचविधः इन्द्रियरू

एतावानेवयोगोनसमग्रेणकृत्स्नोयोगिनः ॥ युज्यतेऽनेनेतियोगः यदसंगस्तुकृत्स्नशः ॥२७॥ज्ञानमेकंपराचीनैरिन्द्रि
यैर्वस्तुनिगुणं ॥ अवभात्यपरूपेणा ऽऽत्माशब्दाभिधमिणा ॥२८॥ यथाऽरुर्नरुरूपस्त्रिकृत्यंचविधःस्वराट्एए
कादशविधस्तस्य वपुरंजसाऽनुतः ॥२९॥एतद्ब्रह्मयज्ञत्वं योगाभ्यासेननित्यशः ॥ समाहितात्मानिःसंगो विर
क्त्यापरिपश्यति ॥३०॥इत्यतत्कथितंवेज्ञानेतद्ब्रह्मदर्शनायेनानुबुध्यतेतत्वंप्रकृतेःपुरुषस्यच ॥३१॥ज्ञानयोग
श्चमन्निष्ठोनैर्गुण्यो भक्तिलक्षणः ॥ द्व्यर्थकएवार्थोभागवरुदलक्षणः ॥३२॥

षोऽकाध्यविधः ॥ स्वराट्जीवस्तत्यः ॥ तस्यजीवस्यवपुरंजसाऽनुतायेभ्योमरुद्दिग्यस्तथावभाति ॥२९॥ननुतर्हि
जनःकिमित्येतंनपश्यतीतिचेदाह ॥ एतद्ब्रह्म ॥३०॥उक्तमवार्थमुपसंहरतिपत्यर्थंसंक्षेपेणानुवदति ॥ इतीतिरुद्विर्यू
ज्यो ॥३१॥अनेनवज्ञानयोगोनभगवानेवपरोयथाभक्तियोगोनैर्गुण्योज्ञानयोगश्चनन्विहोभक्तिलक्षणो
श्चयोयोगस्तयोर्द्व्योरर्थएवार्थःपर्यवसानं ॥ कासौभागवरुत्कोलक्षणोज्ञापकोयस्यतदुक्तंगीतासुतिपाप्रुवतिनामेव

ननुज्ञानयोगस्यात्मलाभःफलंशास्त्रेणावगम्यते ॥ भक्तियोगस्यतुभजनीयेश्वरप्राप्तिः कुतस्तयोरेकार्थत्वमित्याशंक्यदृष्टांतेनोपपाद
यति ॥ यथावद्भूनाऽरुपरस्परादीनांगुणानामोघ्र्योयुडक्षीरादिःएकएवार्थोमार्गभेदप्रवृत्तैरिन्द्रियैर्नानाप्रतीयतेद्रुघृतामृक्षइतिरसनेन
मधुरइतिस्पर्शनेनशीतइत्यादितथाभगवानेवतत्तद्भेदेनावगम्यते ॥३३॥शास्त्रमार्गेनैवप्रपंचयतिक्रिययेतित्रिक्रियायापूर्तरू
पया ॥ क्रतुभिर्यागैःमशेनंमीमांशास्त्रमेत्रियजयोनिर्विद्वेजनं ॥३४॥उक्तंयत्किंचेदंनसकामनिष्कामसाधनं ॥तमेवारुरुक्षते ॥३५॥स

यथेन्द्रियैःपृथग्द्वारैरर्थोबहुगुणाश्रयःएकोनानेयतेतद्वत्भगवाञ्छास्त्रवर्त्मभिः ॥३३॥क्रिययाक्रतुभिर्देवैःस्वधास्वाध्यायद
क्षिणैः ॥ आत्मेन्द्रियजयेनापि संन्यासेनचकर्मणां ॥३४॥योगेनविविधांगेनभक्तियोगेनदेवहि ॥ धर्मेणोभयविद्धेनयःप्रवृत्तिनिवृ
त्तिमान् ॥३५॥आत्मतत्त्वावबोधेनवैराग्येणदृढेनवा ॥ यतेतभगवानेभिःसगुणोनिर्गुणःस्वदृक् ॥३६॥प्रायोवैभक्तियोगस्यस्व
रूपंनेक्षतुर्धियः ॥ कालस्यवाद्यक्रगतेर्यंतिधीर्वितिनंतपु ॥३७॥जीवस्यसंसृतीर्बह्वीरविद्याकर्मनिर्मिताः ॥ यास्वंगप्रविशन्नात्मा
नवेदगतिमात्मनः ॥३८॥नैतत्खलायोपदिशेन्नाविनीतायकर्हिचित् ॥ नस्तब्धायनभिन्नाय नैवधर्मध्वजायच ॥३९॥नंलोलुपा
योपदिशेन्नगृणाल्रूढवेतसे ॥ नाभक्तायचमेजातुनमद्भक्तद्विषामपि ॥४०॥श्रद्दधानायभक्ताय विनीतायानसूयवे ॥ भूतेषुकृ
तमैत्राय शुश्रूषाभिरताय च ॥४१॥बह्विज्ञातविरागाय शांतविन्नायदीयते ॥ निर्मत्सरायशुचये सत्यशीलायसाधवे ॥४२॥

कानधर्मप्राप्यंस्वर्गादिपिनभगवतएवसगुणस्वरूपमितिभावःएनिर्वर्त्मभिःस्वदृक्स्वप्रकाशः ॥ ३६॥नदेवंज्ञानयोगमुपसंत्यज्यनत्यज
क्तियोगेनसमानार्थत्वमुक्त्वाभक्तियोगंप्रपंचयितुमाह ॥ प्रायोवमितिद्वाभ्यांचतुर्विधंत्रिगुणंनिर्गुणंनेदंनाऽतंधीरितिउत्पत्तिनि
यनादिकरोति ॥३७॥अंगगृणात ॥३८॥ उपदेशेनधिकारिणोदर्शयतिनैतदितिद्वाभ्यां ॥ खलायधरोद्वेजकायाभिन्नित्वापरा
वरायाधर्मध्वजायदांभिकायः ॥३९॥४०॥ अधिकारिणं श्रद्दधानायेतिद्वाभ्यां ॥४१॥४२॥

एतद्ब्रवीमीत्तेनपरस्यापिमत्यर्थस्याप्रिरेवफलमित्याह॥यइतो॥अत्यर्थंचकारःसोपिमत्यदधीयेतेनैनिश्चितं॥४३॥ ॥इतिवेद
तिंश॥ ॥त्रयविंशेतुतस्यैवकपिलस्योपदेशतःज्ञाननाशेननन्मानुजीवन्मुक्तिरुदीर्यते।विप्रलम्भोहरूपंपदंतमावरणीयस्याःभातत्त्वा
योविषयःतेनोक्तासिद्धःसाख्यज्ञानंतस्यचूर्मिन्तेत्रप्रवर्त्तवां॥१॥अथेतिवाक्यांतरेअजोपितंवस्तुकेवलंदध्योननुदृष्टवान्
।सचस्वयंसाक्षाद्यस्यतनठराज्जात॥सन्वानवविसृष्यसर्गादिविधत्ते॥ननुतवसर्गादिकर्त्तृकाश्रुतिरस्मेमयो

यइदंस्त्रीपुंयादेवं सृष्ट्वयापुरुषःसकृत्॥योवानिधत्तेमच्चित्तःसहोतिपदवीचमे॥४३॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुरा
णेतृतीयस्कंधेत्रयस्त्रिंशत्तमोध्यायः॥३३॥ ॥मैत्रेयउवाच॥एवंनिशम्यकपिलस्यवचोजनित्रीसाकर्दमस्यदयितोकिल
देवहूतिः॥विस्रस्तमाहपरयात्मनिपूणाम्यनुग्रावतत्वविषयांकिलसिद्धिमृषिं॥१॥ ॥श्रीदेवहूतिरुवाच॥अथापद्म
जोतःसलिलेशयानंसूतेस्त्रियार्थात्मनयंचपुंसोगुणप्रवाहंसदसेषबीजं॥देधौस्वयंयन्नठराब्जनोतः॥२॥सएवविश्व
स्यसनवानूविधत्तेगुणप्रवाहेनविनक्तवीर्यःसर्गाद्यनीहोऽवितथाभिसंधिरात्मेश्वरोऽतर्क्यसहस्रशक्तिः॥३॥ ॥

कथंजरेणश्रुतइतिवयेणामन्वयःकथंसूतंवपुःसनत्यक्तं।तत्रहेतुःश्रुतःशरीरेशयानंकीदृशंसनिद्रियाणिचअर्थाश्चश
ब्दादयःश्लात्मावमनःएतन्मयंएतेषांप्रभमित्यर्थः।कुतगुणानांप्रवाहोयस्मिन्।कुतःअशेषस्यकार्यकारणस्यबीजंकारणं॥२॥कथ
सूतोनवानसर्गादिविधत्तेगुणप्रवाहरूपेणाविनक्तवीर्यशक्तियेनसाशक्तिर्हारेणाविधत्तेसाक्षादित्यर्थः॥यतःअनीहोनिःक्रियः
तर्हिकथंशक्तिहारेणापिसर्गादिविधत्तेऽवितथाभिसंधिःसत्यसंकल्पःकिमर्थंविधत्तेश्लात्मनाजीवानामीश्वरःजीवानांभोगार्थमि
त्यर्थः।ननुकथंविविक्तभोगान्एकएवविदध्यात्॥अतर्क्यःसहस्रेनपरिमिताःशक्तयोयस्य॥३॥ ॥श्रीकृष्णायतुभ्यंनमः॥ ॥

२ब्रह्मदेवमायाइतिभावः॥४॥अथवानत्वंमयाश्वपत्न्यांनरवन्नठरेजनुःकिंतुवाराहाद्यवतारवदिहयैवाविभूतीसीत्याहत्वंदेहनंद्रोदे

जिंवपुलब्धेयस्योदरेएतद्विश्वमासीत्सत्वंमयाजठरेणकथंधृतः।ननुशिशोमयिकिमेतदुच्यतेतत्राहवदपत्रइति।अंघ्रिपाः
पादुकेपिवर्त्तीत्यङ्घ्रिपानःइदमपिविश्रुतंत्वत्परिकरःस्वीकृतमूर्तिरसि॥पाषानांदुष्टानांनिदेशान्नाजांअजानुवर्त्तिनां
।विघ्नायतस्मरुद्यो॥आत्मनश्चोपलब्धयेज्ञानमार्गंपिदर्शनाय॥५॥अतस्त्वदर्शनादरुंकृताथस्मीतिकैतुत्यन्यायेनाहय
न्नामधेयस्यश्रवणानुकीर्त्तनात्सद्यःसवनायकल्पतेकुतःपुनस्तेभगवन्दर्शनात्॥६॥अहोवतश्वपचोतोगरीयान्यज्जिह्वाग्रेवर्त्ततेनामतुभ्यं॥तेपुस्तपस्तेजुहुवुःसस्नुरार्या

सत्वंकृतोमेजठरेणानाथकथंत्वयस्योदरएतदासीत्॥विश्वंयुगान्तेवटपत्रएकःशेषेस्मायाछिशुरंघ्रियानः॥
६॥त्वंदेहतंत्रःप्रशमायपाषानांनिदेशान्नाजांचविनोविभूत्यैयथावतारास्तवशूकरादयस्तथायमप्यात्मपथोपलब्धये॥५॥यन्नामधेयश्रवणानुकीर्त्तनाद्यत्प्रह्वणाद्यत्स्मरणादपिक्वचित्॥श्वादोपिसद्यःसवनायकल्पते कु
तःपुनस्तेभगवन्नुदर्शनात्॥६॥अहोवतश्वपचोतोगरीयान्यज्जिह्वाग्रेवर्त्ततेनामतुभ्यं॥तेपुस्तपस्तेजुहुवुःसस्नुरार्या

योगेोभवति॥अनेनपूज्यत्वंलक्ष्यते॥६॥तदुपपादयति॥अहोवतेत्याश्चर्येयस्यजिह्वाग्रेवर्त्तेनामवर्त्ततेसश्वपचोपिअतः
अस्मादेवहेतोगरीयान्यद्यस्माद्धर्त्ततेअतइतिवा॥जुहुवुःहोमंकृतवन्तःसस्नुस्नातवन्तः॥७॥अथवानत्वंमयाश्वपत्न्यांनरवन्नठरेजनुःकिंतुवाराहाद्यवतारवदिहयैवाविभूतीसीत्याहत्वंदेहनंद्रोदे
तावत्कथंशक्तिहारेणापिसर्गादिविधत्तेऽवितथाभिसंधिःसत्यसंकल्पःकिमर्थंविधत्तेश्लात्मनाजीवानामीश्वरःजीवानांभोगार्थमि
त्यर्थः।ननुकथंविविक्तभोगान्एकएवविदध्यात्॥अतर्क्यःसहस्रेनपरिमिताःशक्तयोयस्य॥३॥ ॥श्रीकृष्णायतुभ्यंनमः॥ ॥

पत्यकंश्रोतसिपत्याख्तेआत्मनिमनसिसंविन्नाधंसंचिंत्यंवेदगर्भेयस्यसः॥८॥श्रीविज्ञानवयउवाच॥श्रीरथावाच॥२॥तेतवसु
सेवेनसुखंसेयेनमेमयाऽर्पितेनआस्थितेनऽनुष्ठितेनपरंकाष्ठांजीवन्मुक्तिंअवरात्यसिपाप्स्यसिः॥१०॥याथाःयास्यसिश्र
तहिदःमनसातमविद्वांसः॥११॥अनुमतःअनुज्ञातः॥१२॥सरस्वत्याआपीडेपुण्यमुकूलतुल्येसरस्वत्यतिपाठेमुकुटेनेवसंवे

तंत्वामकुंठसत्वपरंयुमासं पत्यकूसोनस्यात्मनिसंविन्नाधांस्वतेजसाध्वस्तगुणप्रवाहंवंदेविष्णुंकपिलंवेदगर्भं॥१
॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥इतिसंभाषितःसम्यगृषभेणजगत्पतेः॥वाचाऽविक्लवयेत्याहमातरंमातृवत्सलः॥२॥
॥कपिलउवाच॥ ॥मार्गेणानेनमातस्तेसुसेव्येनार्पितेनमे॥आस्थितेनपरांकाष्ठामचिराद्दृक्ष्यसेपरं॥१०॥अदृष्ट्वैत
मतंमत्वंऋषयस्त्वाविदुःस्त्रियः॥येनमामतएवयायाःमृत्युंदुर्यत्यतद्बुधः॥११॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥इतिप्रदर्श्यभगवा
न्सतीतामात्मनोगतिं॥स्वमातरंकर्दमोऽनुज्ञातोयथौ॥१२॥साचापितनयोक्तेनयोगादेशेनयोगयुक्
।तस्मिन्नाश्रमआपीडेसरस्वत्याःसमाहिता॥१३॥अन्वीक्षमाणाभगवत्कपिलात्मजठिलान्कुटिलालकान्॥आत्मानंवाग्य
तपसोद्विजन्तीचीरिणंकृशं॥१४॥प्रजापतेःकर्दमस्यतपोयोगविजृंभितैःस्वर्गिभिर्मनोपेयंसार्धंविमानकैरपि॥१५॥

ष्टसंविदुरासिसमाहिताबभूव॥१३॥कर्धंभूतासतीसमाहितातदाऽन्वीक्षांविषयाणामवगाढस्नानेनंतेनकपिशान्पिंगान्स्वतएवकुटिलानूर्ध्वशान्ततयाआत्मानंदेवहूंचीरधारिणंकृशंचबिभ्रतीसती॥१४॥प्रजापतेःकर्दमस्यतपोयोगाभ्यांविजृंभितमतिशयितंस्वर्गिभिस्त्यक्त्वापुत्रभूतेश्वरविरहातुरासतीवदनंकिंविदनिवर्त्यशोकाश्रुकलंचकारेतिषष्ठेनान्वयः॥१५॥

राम ३।६

यत्रमार्गेस्यंदीरकेननिम्नाःमृदुस्पृशाःशय्याःआस्तरणानिनिर्नांतिदंतद्युतिनामंबकाश्चस्वर्णमयाःपरिकराःआसनानिपीठानदी
निसुस्पर्शान्यास्तरणानियेषु॥१६॥१७॥वल्गुनिरमरुभिःरम्यं॥१८॥यत्रौषधयेनउविष्टमात्मानंदेवहूतिं॥१९॥आस्तेऽऽस्तइश्वरः त
स्ययायोषितःनासामपिईक्षितंतमंघ्राघ्रमिष्टमंतत्क्रियानुमानंत्यक्ता॥२०॥सुरुद्धियोगविदुर॥२२॥ततःस्वसुतकः
पयःफेननिभाःशय्यादांतारुक्मपरिच्छदाः॥आसनानिचरुचिराणिसुस्पर्शास्तरणानिच॥१६॥स्वच्छस्फटिककुड्येषुमहाम
रकतेषुवारत्नदीपाश्राजंति॥ललनारत्नसंयुता॥१७॥यत्रोद्यानेकुसुमितेरम्यंवल्गुमरुद्गणैः॥कूजद्विरुत्समिथुनंगायन्म
त्तमधुव्रतं॥१८॥यत्रस्वविरमात्मानंविबुधानुचरास्त्रियः॥वाद्यासुन्यलगन्वित्रंकर्दमेनोपलालिताः॥१९॥किंत्वानतीमिततप
मःप्रभावंडलयोषितां॥किंविस्मयकारवदनंपुत्रविश्लेषणातुरा॥२०॥वनंप्रव्रजितेपत्यावत्स्यन्त्यविरुतातुरा॥ज्ञाततत्त्वाप्रः
बूनस्टेवत्सगौरिववत्सला॥२१॥तमेवध्यायतीदेवमपत्यंकपिलंहरिं॥बभूवाऽविरतोवत्सनिस्पृहातीदृशेगृहे॥२२॥ध्या
यतीभगवद्रूपंयदाऽध्यानगोचरं॥सुतःप्रसन्नवदनंसमस्तचित्तचिंतया॥२६॥भक्तियोगेनतीव्रेणवैराग्येणबली
यसा॥युक्तानुष्ठानज्ञानेनज्ञानेनब्रह्महेतुना॥२४॥

विलोक्यदाऽऽगतंभगवतोरूपंध्यायतीतदाआत्मानंचविभ्रतोमुखंसद्भगतंध्यायतीब्रह्मण्यवस्थितमतिर्बभूवेतिपूर्वस्यैवानुषंगः॥
केनध्यायतीविमुक्तेनात्मनामनसा॥२३॥विमुक्तौकारणान्यऽऽहभक्तिरूपेणयोगेनवैराग्येनचयुक्तानुष्ठानेननानंयत्तत्ज्ञा
नंतेनच॥युक्तानुष्ठानंचगीतासूत्रं॥युक्ताहारविहारस्ययुक्तचेष्टस्यकर्मसुयुक्तस्वप्नावबोधस्ययोगोभवतिदुःखहेति॥ब्र
ह्महेतुनाब्रह्मत्वंपदंदेकेन॥२४॥

भा०तृ०
११७

विश्वतोमुखत्वेहेतुः।स्वानुभूत्यास्वरूपप्रकाशेनतिरोभूतंमायागुणैर्विशेषणंपरिच्छेदोयस्य॥२५॥कथंभूतेब्रह्मणि।आत्मनांजी
वानांसंश्रयेभगवतितस्याजीवन्मुक्तिमाहसार्द्धैस्त्रिभिः।तदाचनिवृत्ताजीवापत्तिजीवभावोयस्यास्तस्याभावस्तत्वंतस्माद्विगत
क्लेशप्राप्तनिर्वृत्तिश्चसतीआत्मानंदेहंनसस्मारेत्युत्तरेणान्वयः॥२६॥ननुतथापिगुणानांविद्यमानत्वात्कथमस्मरणंतत्राह।नि
त्यारूढोलब्धप्रतिष्ठःसमाधिर्यस्याःतस्याभावस्तत्वंतस्मात्परावृत्तःशांतोगुणनिमित्तोभ्रमोयस्यांसा॥२७॥परतःपराभिरेव

विशुद्धेनतदात्मान,मात्मानाविश्वतोमुखं।स्वानुभूत्यातिरोभूत,मायागुणविशेषणं॥२५॥ब्रह्मण्यवस्थितमति,र्भगवत्या
त्मसंश्रये।निवृत्तजीवापत्तित्वात्,क्षीणक्लेशाप्तनिर्वृतिः॥२६॥नित्यारूढसमाधित्वात्,परावृत्तगुणाभ्रमा।नसस्मारतदा
त्मानं,स्वप्नेदृष्टमिवोत्थितः॥२७॥तद्देहःपरतःपोषो,प्यकृशःस्वाध्यसंभवात्।बभौमलैरवच्छन्नःसधूमइवपावकः॥२८॥
स्वांगंतयोयोगमयं,मुक्तकेशंगतांबरं॥दैवगुप्तंनबुबुधे,वासुदेवप्रतिष्ठधीः॥२९॥एवंसाकपिलोक्तेन,मार्गेणाचिरतः
परं॥आत्मानंब्रह्मनिर्वाणं,भगवंतमवापह॥३०॥तद्वीरासीत्पुण्यतमं,क्षेत्रत्रैलोक्यविश्रुतं॥नाम्नासिद्धपदंयत्र,सासं
सिद्धिमुपेयुषी॥३१॥तस्यास्तद्योगविधुत,मार्त्यमर्त्यमभूत्सरित्॥स्रोतसांप्रवरासौम्य,सिद्धिदासिद्धिसेविता॥३२॥ ॥

कर्दमसृष्टविद्याधरीभिःपोषःपोषणंयस्य।आधिर्मणोग्लानिःतदसंभवादकृशःमलैरवच्छन्नोबभौ॥२८॥दैवगुप्तंआरब्धकर्म्मपा
लितां॥२९॥निर्वाणंनित्यमुक्तं॥३०॥हेवीरविदुर।उपेयुषीप्राप्ता॥३१॥हेसौम्यतस्यांस्तन्मर्त्यंशरीरंसरिदभूत्॥कथंभूतंयोगेनवि
भूताविलीनामार्त्तादैहिकाधातुमलायस्य॥३२॥

राम
११७

भा०तृ०
११८

कापिलोययावित्युक्तंतदेवप्रपंचयतिकपिलोयीतित्रिभिः॥समनुज्ञाप्यअनुज्ञांसंप्रार्थ्य॥३३॥दत्तमर्हणमर्घ्यंतिकेतनंच
यस्मै॥३४॥उपशांत्यर्थंसमाहितआस्ते॥३५॥प्रकरणार्थेषुपसंहरति।एतदिति।तवत्वया॥३६॥एतच्छ्रवणकीर्त्तनफलमा

कपिलोपिमहायोगी,भगवान्पितुराश्रमात्।मातरंसमनुज्ञाप्य,प्रागुदीचींदिशंययौ॥३३॥सिद्धचारणगंधर्वै,र्मु
निभिश्चाप्सरोगणैः।स्तूयमानःसमुद्रेण,दत्तार्हणनिकेतनः॥३४॥आस्तेयोगंसमास्थाय,सांख्याचार्यैरभिष्टुतः।
त्रयाणामपिलोकानां,मुपशांत्यैसमाहितः॥३५॥एतन्निगदितंतात,यत्पृष्टोहंतवानघ।कपिलस्यचसंवादो
देवहूत्याश्चपावनः॥३६॥यइदंमनुशृणोति,योभिधत्ते,कपिलमुनेर्मतमात्मयोगगुह्यं।भगवतिकृतधीःसुप
र्णकेता,वुपलभतेभगवत्पदारविंदं॥३७॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेकापिलेयोपाख्यानेत्रय
स्त्रिंशत्तमोध्यायःसमाप्तः॥३३॥ ॥

हयइति।सुपर्णकेतौगरुडध्वजेउपलभतेप्राप्नोति॥३७॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेश्रीधरस्वामिविरचितायांभावा
र्थदीपिकायांतृतीयस्कंधेत्रयःत्रिंशोध्यायःसमाप्तं॥३३॥ ॥शुभमस्तु॥ ॥नेपालसंवत्८६९फाल्गुणशुदि७॥

राम
११८

३३

भानदास सुगत दासया संकलनं
आशा सफू-कुथिवात उपहार ।

भानदास सुगत दासया संकलनं
आशा सफू कुथिवात उपहार ।

ध्यायोनेकविशेषवान् प्रियव्रतान्वयोयत्रसप्रपंचःप्रपंच्यते षड्भिंशत्याधुनाध्यायेःपंचमेस्थानमीर्यते लोकद्वीपादिमर्यादापात्त
नाख्यमनेकधा पृथिव्युपर्यधोनोवैकशस्तेषुमर्यादावद्भुधामता भुविद्वीपादिमर्यादाः पाल्यंतेराजभिःपृथक् भूमेरुपरिदेवाद्य
स्तत्राधोःसुरादिभिः तत्राध्यायेस्तविंशत्याप्रियव्रतपुरःसरैः भुवोद्वीपादिमर्यादापालितारतिवर्ण्यते त्रिभिः सूर्यादिभिर्ज्योति
श्चक्रादिधृतिकीर्त्यते अतलादिषुदैत्याद्यःपाल्यतेचततस्त्रिभिः तत्रतुप्रथमेध्यायेज्ञानिनोराज्यनिंदितः पुनश्चज्ञाननिष्ठतिप्रियव्रत

ॐनमोभगवतेवासुदेवाय राजोवाच प्रियव्रतोभगवतआत्मारामःकथंमुने गृहेरमतयन्मूलःकर्मबंधःपराभवः
१ ननुनंमुक्तसंगानांतादृशानांद्विजर्षभ गृहेष्वभिनिवेशोयंपुंसांभवितुमर्हति २ ॥ ॥

कथाऽतो वंशेप्रियव्रतस्यापिनिबोधन्यपसत्तम योनारदादात्मविद्यामधिगम्यपुनर्महीं भुक्ताविभज्यपुत्रेभ्यऐश्वरंसमगात्पदमि
ति पृच्छेस्कंधेतेऽतं प्रियव्रतस्यप्रथमंआत्मविद्या ततोगृहाश्रमः ततःसर्वसंगत्यागेनमोक्षस्तुक्तं तत्रविस्मितःपृच्छति प्रियव्र
तोभागवतः अतएवात्मारामःगृहेकथमरमत ननुरमतांकोदोषइतिब्रूतआह कर्मणांबंधःपराभवश्चस्वरूपतिरस्कारोयन्मूलो
भवतिनिहगृहंगृहालंकारणांयस्य गृहेषुरतिश्चतत्राभिनिवेशात्स्यान् सचभागवतानांआत्मारामाणांनसंभवतीत्याहननूनमिति २

दोहरतिच सःस्वपित्रामनुनाअवनितलपरिपालनायोयामंत्रितोनियुक्तोनेवाभ्यनिंदत् नेच्छत् अथहतदेवभगवान्नादिदेवो
वेदास्वभावनाद्वततारेत्यन्वयः उपामंत्रणेहेतुः आम्नाताःराज्ञांशास्त्रेणोक्ताः येप्रवराःअष्टगुणास्तेषां गुणस्येकांतभजन
तयानियताअयत्नेनअनिच्छायांहेतुः परमार्थेसतत्वंआत्मयाथात्म्यंअवगंतंतद्घनसतथा अतःब्रह्मसंत्रेणात्मध्यानेनकार्य
णादीक्षिष्यमाणाःनियमंयहीष्यन् प्रागपिवासुदेवएवनिरंतरसमाधियोगेनचित्तैकाग्र्येणसमावेशितःसकलकारकाणिंद्रिया

यर्हिवावहराजन्नरराजपुत्रःप्रियव्रतःपरमभागवतोनारदस्यवरणोपसेवयांजसाऽवगतपरमार्थसतत्वोब्रह्मसत्रेण
दीक्षिष्यमाणोऽवनितलपरिपालनायाऽम्नातप्रवरगुणगणैकांतभाजनतयास्वपित्रोयामंत्रितोभगवतिवासुदेवएवाद्यवे
ध्यानसमाधियोगेनसमावेशितसकलकारककियाकलापोनेवाभ्यनंदद्यद्यपितदप्रत्याम्नातव्यंतदधिकरणआत्मनोन्य
स्मादसतोपिपराभवमन्वीक्षमाणः ६ अथहभगवानादिदेवएतस्यगुणविसर्गस्यपरिबृंहणानुध्यानव्यवसितसकलजगद
भिप्रायआत्मयानिरखिलनिगमनिजगणपरिवेष्टितःस्वभवनादवततार ७ सतत्रतत्रगगनतलेऽडुपतिरिवविभात्यावलि
भिरनुपथमंमरपरिवृढैरभिपूज्यमाणः पथिपथिवरूथशःसिद्धगंधर्वसाध्यचारणमुनिगणैरुपगीयमानोगंधमादनद्रोण्यां

णांयाःक्रियास्तासांकलापोयेनसः यद्यपितत्रियोक्तंनप्रत्याख्येयंतथापितदधिकरणेराज्याधिकारेअसतोपिमिथ्याभूतादपिराज्यप्रपंचा
दात्मनःपराभूतमूलावयन्नाभ्यनंदत् ६ गुणविसर्गस्यगुणास्त्रैगुण्यंपरिबृंहणंसमृद्धिस्तदनुचिंतयाव्यवसितःसकलजगतामभिप्रायोयो
नसः गुणराशौरतौ ॥ ॥ लेच्छक्षणाभिप्रायोनिश्चीयतेतदुक्तं अखिलेनिगमैःमूर्तिमद्भिर्वेदैर्निजगणैश्चमरीत्यादिभिःपरिवृतःसत्य
लोकादवतीर्णः ॥ ७ ॥ सचत्रत्रतत्रडुपतिरिवप्रकाशमानोगंधमादनस्यद्रोणीदरीमवभासयन्नुपससर्पदृश्यः अमरपरिवृढैःदेवेंद्रादिभिः

[illegible] ... महतामिति उत्तम ... श्लोकपादयोः छायाकामादि संतापाऽपहारि
[illegible] ... श्रीकृष्णेऽस्खलितामतिश्चाभूदितियत् अयं
[illegible] ... संशय इत्याह संशय इति ... [illegible] ... तसत्यमेव तथापि विघ्नः वशेन तेषां प्रवृत्तिः पूर्वाभ्या

महतां खलु विप्रर्षे उत्तमश्लोकपादयोः छायानिर्वृत्तचित्तानां न कुटुंबे स्पृहा मतिः ३ संशयोयं महान् ब्रह्मन्
दारागारसुतादिषु सक्तस्य यत्सिद्धिरभूत् कृष्णे च मतिरच्युता ४ श्रीशुक उवाच वाटमुक्तं भगवत उत्तमश्लोकस्य
श्रीमच्चरणारविंदमकरंदरस आवेशितचेतसो भागवतपरमंसदयितकथां किंचिदंतराय विहिताः स्वां शिवतमां
पदवीं न प्रायेण हिन्वंति ५

सबलेन पुनर्निवृत्तिश्च संगच्छत इत्याह भगवतः श्रीमच्चरणारविंदमकरंदरूपो यो रसस्तस्मिन्नावेशितं चेतो यैस्तेपि केनचि
दंतरायेण विघ्नेन विहिता अपि स्वां शिवतमां पदवीं मार्गं न हिन्वंति न त्यजंति कांतां भागवता एव परमहंसास्तेषां दयितस्य प्रि
यस्य श्रीवासुदेवस्य कथां न त्यजंति ५

हंसयानेनोपलक्षणेन एनं पितरमुपलभमानः मत्पिताऽयमिति लक्षयन् पितापुत्राभ्यां मनुप्रियव्रताभ्यां सह नारदः कृतांजलिः सन् सह
सेवाभ्युत्थानापार्हणेन पूजया सहोपतस्थे तुष्टाव प्रियव्रतं तदा मंदरद्रोण्यां नारद उपदिशति मनुश्च तं नेतुमागतोऽस्तीति ज्ञातव्यं ९
हे भारत भगवानादिपुरुषो ब्रह्माऽपि तं प्रियव्रतमिति होवाचेत्यन्वयः तेन नारदेनोपनीतमर्हणं यस्य सः सूक्तवाकेन यथोचितवाक्य
न अतिशयेन उदिता वर्णिता गुणगणावताराः सुजयाः सर्वोत्कर्षाश्च यस्य १० प्रवृत्तिनिष्ठं मद्वाक्यं प्रतिकूलं मत्वा मय्यसूयां करि

तत्र ह वाव एनं देवर्षिर्हंसयानेन पितरं भगवंतं हिरण्यगर्भमुपलभमानः सह सैवोत्थायार्हणेन सह पितापुत्राभ्या
मवहितांजलिरुपतस्थे ९ भगवानपि भारत तदुपनीतार्हणः सूक्तवाकेनातितरामुदितगुणगणावतारसुजयः
प्रियव्रतमादिपुरुषस्तं सदयहासावलोक इति होवाच १० श्रीभगवानुवाच निबोध तात इदमृतं ब्रवीमि मा सू
पितुं देवमर्हस्यप्रमेयं वयं भवस्ते तत एष महर्षिर्वहाम सर्वे विवशा यस्य दिष्टं ११ न तस्य कश्चित्तपसा विद्यया वा न
योगवीर्येण मनीषया वा नैवार्थधर्मैः परतः स्वतो वा कृतं विहंतुं तनुभृद्विभूयात् १२

प्यतीति शंकमानो नाहमेवं वदामि किंतु मन्मुखेन हरिरेव त्वमाज्ञापयतीति वदन् प्रवृत्तिनिवृत्तिरहस्यमाह निबोधेति नवभिः ऋतं
सत्यं अप्रमेयं देवं असूयितुं दोषारोपेण द्रष्टुं नार्हसि ते तव ततः तातः एषः सद्गुरुश्च महर्षिः दिष्टं आदिष्टं आज्ञां विवशा अस्वतं
त्राः संतो वहामः ११ विवशत्वमेवाह चतुर्भिः नेति तस्य कृतं तेन निर्मितं तनुभृत् जीवः तप आदिभिर्विहंतुं अन्यथा कर्तुं न विभूयात्
प्रभुर्न भवेत् मनीषया सामादिबुद्धिबलेन परतः बलवदाश्रयात् १२

तत्र देहयोगेतावत्पारतंत्र्यप्रसिद्धिमित्याह भवायेति भवोजन्म भवाद्यर्थं अव्यक्तेनेश्वरेणादिष्टंतंदेहयोगंजननताजीवसमूहः सदा
प्रवृत्तेनत्वन्यथाकर्तुंशक्नोति अंगहेप्रियव्रत २३ कर्मकरणेपिपारतंत्र्यमाह यद्वाचीति यस्यवाविवदत्लक्षणायांतंत्यांदामन्यां
गुणाः सत्वादयस्तत्पूर्वकाणिवयांनिकर्माणितान्निबंधन्नेदमभिर्ब्राह्मणादिशरीरैः सुदुस्तरैः सुदृढैः हेवत्सवयंसर्वेसुयोजिता
निवद्याः संतस्तस्मेईश्वरायबलिंवहामः तदिछयाकर्मकुर्मः नसिनासिकायांप्रोतावद्वाः संतश्चतुष्पदोबलीवर्दायवाद्विप
दिपुरुषाय २४ भोगपारतंत्र्यमाहईशादीश्वरेण अभिस्रष्टंदत्तमवअंगप्रियव्रतअवरुध्यहेस्त्रीकुर्मः यथास्वामिनादत्तंप्रवक

नवायनाशायवकर्मकर्तुंशोकायमोहायसदाभयाय सुखायदुःखायचदेहयोगमव्यक्तदिष्टंजनताजंगधते २५
यद्वाचितंत्यांगुणकर्मदामभिः सुदुस्तरैर्वत्सवयंसुयोजिताः सर्ववहामोबलिमीश्वरायप्रातानसीवद्विपदेवतुष्य
दः २७ ईशाभिस्रष्टंह्यवरुध्यहेगदुःखंसुखंवागुणकर्मसंगतं आस्थापतन्नद्यदयुंक्तनाथश्चद्यपातोधाद्रवनी
यमानाः २५ मुक्तोपितावद्विधेयात्खदेहमारब्धमश्नन्नभिमानशून्यः यथानुभूतंप्रतियातनिद्रःकिंत्वन्यदेहायगुणा

णाशादिवलीवर्दाभक्षयंतिनखेछयातंतद्वत् नचैवंवैषम्यमीश्वरस्य यतोगुणकर्मसंगान्वायोयद्यद्देवतिर्यगादिलक्षणं
दिष्टंअयुंक्तयोजितवान्तत्रटास्थायस्त्रीक्रीत्ययथोधाःवत्सप्रतांछायांतंपवानीयमानाःसंतः २५ नन्वेतत्सर्वंमविदुषएव
नत्वात्मविदश्चाचक्षाणोपियावत्प्रारब्धंकर्मतावदस्यधर्मप्रेनुभूतंप्रतियातनिद्रोनिद्रांअभिमानशून्यावेभा
तितर्हिभोगवासनयापुनर्जन्मभवेत्ताह किंतुदेहान्तरारंभकान्गुणान्कर्मवासनाश्चनदृष्टेनसंभवते ॥१६॥

ननुगृहेवर्तमानस्यभोगानभुंजानस्यकुतोऽभिमानाभावोमोहोवाअतस्तत्यागेनवनवासएवयुक्तःतत्राह भयंसंसारःस्यादेव
प्रमत्तस्यअजितेंद्रियस्यवनेपिनिर्गमिपावनादूनांतरंगछतोऽपीत्यर्थःसहैव षट्सपत्नाःशत्रवोगृहेदुर्जयाइंद्रियाणिवयस्य
सतथाभूतएववनेपियतआस्ते बुधत्वेनजितेंद्रियत्वादात्मरतेःआत्मारामस्यअवद्यंरागादिदोषंकिंकरोतिनकरोत्येव २७
ननुगृहेवसतःपुरुषस्यरागादयःसंभवंतिनतुवनेइत्याशंक्याह यइति यःषट्वैरिणः षडिंद्रियाणिविजेगीषमानःसपूर्वं

भयंप्रमत्तस्यवनेपिस्याद्यतःसआस्तेसहषट्सपत्नः जितेंद्रियस्यात्मरतेर्बुधस्यगृहाश्रमःकिंनुकरोत्यवद्यं २७
यःषट्सपत्नान्विजिगीषमाणोगृहेषुनिर्विश्ययतेतपूर्वं अत्येतिदुर्गाश्रितउर्जितारीन्क्षीणेषुकामेष्वरुरुक्षुरिप
श्चित् २८ लंबन्नाभौद्विसरोजकोशदुर्गाश्रितोनिर्जितषट्सपत्नः भुंक्ष्वेहभोगान्पुरुषातिदिष्टान्विमुक्तसंगः
प्रकृतिंभजस्व २९ श्रीशुकउवाच इतिसमभिहितोमहाभागवतोभगवतद्विभुवनगुरोरनुशासनमात्मनोलघुतया
ऽवनतशिरोधरोवाढमितिसबहुमानमुवाह ३०

गृहेषुस्थित्वातेषामस्यंतंनिरोधमकुर्वन्जेतुंयतेत क्षीणेघरिषुकामंगृहेभ्यश्चवाविचरेत् यतोलोकेऽर्जितारीन्दुर्गाश्रितएवा
पतिजयति पश्चादुर्गाद्वाभ्यत्रवावर्तते युध्येतेतिपाठेपक्षेरिपुमित्यर्थः २८ इदंवगृहदुर्गाश्रयाणांघातकतानांलंबतुअब्जनाभस्यां
द्विसरोजकोशएवदुर्गंतदाश्रितश्चतएवानिर्जितषट्सपत्नश्चतथाऽपिपुरुषेणेश्वरेणातिदिष्टान्स्वानभोगांस्तावत्भुंक्ष्व
पश्चाद्विमुक्तसंगःसन्स्वप्रकृतिंस्वरूपंभजस्वआत्मनिष्ठोभवेत्यर्थः २९ आत्मनस्ततोलघुतयाअत्यंतयाततरशासनमंगी
चकार यद्वाआत्मनोयदनुशासनंततश्चलघुतयागौरवेणवाढंतथाकरिष्यामीतिअवनतकंधरःसन्जग्राह ३० ॥

मनुनासंतुष्टेनउपकल्पिता पूजायस्य [illegible]वृत्तस्यरुगधंशात्नारदस्यचशिष्यनाशाकुटिलमीक्षणांसंभवतितनुनास्तीत्या
ह अविषमंयथात्मातथा[illegible]नःसमाणोयाःसतोःआत्मनःसम्यगवस्थानंअवाङ्मनसयोरविषयेक्षयंनिवासंपाठांतरेअत्रा
कूवाक्यगोचरं कथंचिन्मनसःक्षयंविषयं अतःअव्यवहार्यंव्यवहारशून्यंब्रह्म निवर्त्तंप्रवर्त्तयन्व्यवहारान्द्विषमाःसन्व्यव
ह्यरातीतंस्वरूपंचिंतयंतंतर्हितदृत्यर्थः २१ पुत्रंराज्येऽभिषिच्यवनेयस्यामीत्येवंयोमनोरथःसःपरेणाब्रह्मणोवमतिसंक्षिप्तः

भगवानपिमनुनायथावदुपकल्पितोपचितिःप्रियव्रतनारदयोरविषममभिसमीक्षमाणयोरात्मसमवस्था
नमवाङ्मनसःक्षयमव्यवहार्यंप्रवर्त्तयन्नगमत् २१ मनुरपिपरेणाब्रह्मणिसंधितमनोरथः सुरर्षिवरानुमतेना
तमज्ञमखिलधरामंडलस्थितिगुप्तयआस्थाप्यस्वयमतिविषमविषयविषजलाशयाउपरराम २२ इतिह्ना
वसद्भगवतीपतिरीश्वरेच्छयाधिनिवेशितकर्माधिकारोःखिलजगद्वंधध्वंसनपरानुभावस्यभगवतआदिपुरुषस्यां
घ्रियुगलानवरतध्यानानुभावेनपरिरंधितकषायाशयोःवदतोऽपिमानवर्द्धनोमहतांमहीतलमनुशशास २३

संपादितोयस्यसः नारदस्यानुमतेनराज्येस्थापयित्वाअतिविषमोदुस्तरोयोविषजलाशयोगृहंतस्याआशादिकूपवृत्ति
वासनाभोगेच्छावातस्याऽपरतोभूत्२१ यत्पुत्रेहेकथमरमततत्रोक्तमुत्तरमुपसंहरति इतिहवावइत्यनेवहिअधि
निवेशितःप्रापितःकर्माधिकारोयस्य अखिलस्यजगतोवंधध्वंसनः परोनुभावोयस्यतस्यनरदेवि सुतालंतस्यानुवरतंध्यान
नंतदनुभावेनपरिरंधितकषायोदग्धरागादिमलआशयोयस्यअतःअवदतोऽपिमहतांध्रुवादीनांआज्ञापालनेनमानवर्द्ध
नमाह स्म

उरुनिविसोयहरतिप्रसिद्धोवावेतिनिश्चयेआत्मनःसमानेःशीलादिभिरुदारान्महतोदशपुत्रानजनयामास २० तानाह आग्नि
ध्रः इध्मजिह्वःयज्ञवाहुःमहावीरोहिरण्यरेताःघृतपृष्ठःसवनःमेधातिथिःवीतिहोत्रःकविरिति अग्नीनांनामानियेषांते २५ अ

अथचेदुहितरंप्रजापतेर्विश्वकर्मणऽउपयेमेवर्हिष्मतीनामतस्यामुहवावआत्मजानात्मसमानशीलगुणकर्मरूप
वीर्योदारानदशभावयांवभूवकन्यांवयवीयसीमूर्जस्वतीनाम २७ आग्नीध्रेध्मजिह्वयज्ञवाहुमहावीरहिरण्यरेतसं
तातघृतपृष्ठसवनमेधातिथिवीतिहोत्रकवयइतिसर्वेएवाग्निनामानः एतेषांकविर्महावीरःसवनऽउर्ध्वरेतसः
२५ तआत्मविद्यायामर्भभावादारभ्यकृतपरिचर्याःपारमहंस्यमेवाश्रममभजन् २६ तस्मिन्नुहवाऽउपशमशीलाःपर
मर्षयःसकलजीवनिकायावासस्यभगवतोवासुदेवस्यभीतानांशरणभूतस्यश्रीमच्चरणारविंदाविरतस्मरणाविगलित
परमभक्तियोगानुभावेनपरिभावितांतर्हृदयाधिगतेभगवतिसर्वेषांभूतानामात्मभूतेप्रत्यगात्मन्येवात्मनस्तादात्म्यमवि
शेषेणसमीयुः २७ अन्यस्यामपिजायायांत्रयःपुत्राआसन्नुत्तमस्तामसोरैवतश्चतिमन्वंतराधिपतयः २८

र्भभावात्बाल्यादारभ्य २६ तस्मिन्पारमहंस्याश्रमेश्रीमच्चरणारविंदयोर्विरतस्मरणेनाविगलित अखंडितोयःपरमोभक्तियोग
स्तस्यानुभावेनविशोधितांतःकरणेनप्रतीतोयोभगवान्तस्मिन्नात्मनःलंपदार्थस्यतात्त्विकंअविशेषेणविशेषोदेहाद्युपाधिःतदयोहेनत्रभुः २७

उपशमाश्रयपुंसत्सुदशकोटिभिरेकमर्बुदं एतादृशानि वर्षाणामेकादशार्बुदानि जगतीं बुभुजे इत्यन्वयः राज्ञो धर्मपालनविषयभो
गप्रभावैर्भाव्यं तत्रानायासेनैव धर्मपालनमाह अव्याहता अखिलाः पुरुषकाराः पौरुषाणि यस्मात् तेन सारेण बलेन संभृतौ पृष्ठाद्दोर्दं
डौ तयोर्युगलं तेनापीडित आकृष्टो मौर्वीगुणस्तस्य स्तनितं टंकारः तेनैव युद्धं विना विरमितानि रस्ता धर्मप्रतिपक्षा येन भोगातिशयमाह
बर्हिष्मत्याः स्वभार्याया अनुदिनमेधमानैः प्रमोदादिभिः पराभूयमानविवेक इव अत एव विषयासक्त्या आत्मानमनवबुभुजे तत्र बुध्यमानत्वम्

एवमुपशमायनेषु स्वतनयेष्वथ जगतीपतिर्जगतीमर्बुदान्येकादश परिवत्सराणामव्याहताखिलपुरुषकारसा
रसंभृतदोर्दंडयुगलापीडितमौर्वीगुणस्तनितविरमितधर्मप्रतिपक्षो बर्हिष्मत्याश्चानुदिनमेधमानप्रमोदप्रसरणा
योषिण्यव्रीडाप्रमुषितहासावलोकरुचिरक्ष्वेल्यादिभिः पराभूयमानविवेक इवानवबुध्यमान इव महामना बुभुजे २९
यावदवभासयति सुरगिरिमनुपरिक्रमन् भगवानादित्यो वसुधातलमर्द्धेनैव प्रतपत्यर्द्धेनावच्छादयति तदा हि भग
वदुपासनोपचितातिपुरुषप्रभावस्तदनभिनंदन् समजवेन रथेन ज्योतिर्मयेन रजनीमपि दिनं करिष्यामीति सप्तकृत्व
स्तरणिमनुपर्यक्रामत् द्वितीय इव पतंगः ३०

प्रमोदः पतिं दृष्ट्वा हर्षः ततः प्रसरणमभ्युत्थानादिलीला ततो पौषिण्यं योषित्स्वभावकृतं शृंगारानुभावप्रकाशनं ततो व्रीडया प्रमु
षिताः संकोचिता हासावलोकाः ततो रुचिरं क्ष्वेल्यादयः परिहासवाक्यादीनि तैः २९ प्रभावातिशयमाह यावद्वसुधातलं लोका
लोकपर्यंतमवभासयति मेरुं प्रदक्षिणीकुर्वन् दित्यः तस्मिन्नर्द्धेनैवोपलक्षितं प्रतपति प्रकाशयति तमसा आवृणोति तदा द्विती
यः पतंगः सूर्य इव पर्यक्रामत् न चेदमसंभावितं यतो भगवदुपासनेनोपचितः अतिपुरुषः पुरुषानतिक्रांतः प्रभावो यस्य ३०

र्थः २ अर्द्धेनाच्छादयति

ये वै उह अतिप्रसिद्धास्तस्य रथचक्राग्रकृताः परिखाता गर्त्ताः यतः यैरेव कृताः ३० तान् अहं जंघिति तेषां परिमाणं शृण्विति शे
षः पूर्वस्य यद्विस्तारमानं उत्तरस्ततो द्विगुणेन विस्तारमानेनेत्येवं सिंधुभ्यो बहिः समंततउपक्लृप्ताः रचिताः ३१ यथा सिंधुभ्यो
बहिरेकैकशो द्विपाः एवं द्वीपानामपि बहिः सिंधव इत्याह क्षारोदेति दधिमंडो मथितं दधि एते सप्त जलधयः सप्त द्वीपानां परिखा इ

ये वा उह तद्रथचरणनेमिकृतपरिखातास्ते सप्त सिंधव आसन् यत एव कृताः सप्त भुवो द्वीपाः ३० जंबूप्लक्षशाल्म
लिकुशक्रौंचशाकपुष्करसंज्ञाः तेषां परिमाणं पूर्वस्मात्पूर्वस्मात् उत्तर उत्तरो यथासंख्यं द्विगुणमानेन बहिः समंत
तः उपक्लृप्ताः ३१ क्षारोदेक्षुरसोदसुरोदघृतोदक्षीरोददधिमंडोदशुद्धोदाः सप्त जलधयः सप्त द्वीपपरिखा इ
वाभ्यंतरद्वीपसमाना एकैकशेन यथा पूर्वं सप्तस्वपि बहिर्द्वीपेषु पृथक् परित उपकल्पितास्तेषु जंबूवादिषु बर्हिष्मती
पतिरनुव्रतानात्मजानाग्नीध्रेध्मजिह्वयज्ञबाहुहिरण्यरेताघृतपृष्ठमेधातिथिवीतहोत्रसंज्ञान्यथासंख्येन एकै
कस्मिन्नेकमेवाधिपतिं विदधे ३२ दुहितरं चोर्जस्वतीं नामोशनसे प्रायच्छद्यस्यामासीत् देवयानी नाम काव्यसुता
३३ नैवंविधः पुरुषकार उरुक्रमस्य पुंसां तदंघ्रिरजसा जितषड्गुणानां चित्रं विदूरविगतः सकृदाददीत यन्नामधेयमधु

वाभ्यंतरे तैः संवेष्टिता ये द्वीपाः तैः समाना विस्तारतः बहिर्नांतः पृथक् असंकीर्णतया ३२ ३३ अहो आश्चर्यं राज्ञः सामर्थ्यमिति
परीक्षिदभिप्रायज्ञो भगवान्बादरायणिराह नैवमिति जिताः षड्गुणा इंद्रियाणि षडूर्मयो वा यैः तेषामेवंविधः पुरुषकार इति
न चित्रं नासंभावितं यतो विदूरविगतः अंत्यजोऽपि यस्योरुक्रमस्य नाम सकृदुच्चारयेद्यः स अधुना तत्क्षणमेव बंधं संसारं तन्व
मिति पाठेप्ययमेवार्थः पाठांतरे तत्वं चंडालत्वं जहाति शुद्धो भवतीत्यर्थः ३४

भा॰ ३॰

तस्यपराक्रममुपसंहरन्निवृत्तिक्रममाह स एवमिति देवर्षिचरणयोरनुशयनमुपसन्निः तदनुपतितो यो गुणविसर्गो राज्यादिप्र
पंचः तत्संसर्गेण आत्मनि मनसि निर्वेदो यस्य ३५ तमाह मया असाध्वनुष्ठितं यद्यतोऽभिनिवेशितः तत्तत अलमलं विषयैः वि
नोदमृगं मर्कटं ३६ परदेवतायाः हरेः प्रसादेनाधिगताः प्राप्तोप आत्मप्रत्यवमर्शो विवेकस्तेन नारदस्य पदवीं तदुपदिष्टमार्ग

स एवमपरिमितबलपराक्रम एकदा तु देवर्षिचरणानुशयनानुशयनानुपपतितगुणविसर्गसंसर्गेणानिर्वृतमिवा
त्मनं मन्यमान आत्मनिर्वेद इदमाह ३५ अहो असाध्वनुष्ठितं यदभिनिवेशितोऽहमिंद्रियैरविद्यारचितविषम
विषयांधकूपे तदलमलममुष्या वनिताया विनोदमृगं मां धिग्धिगिति गर्हयांचकार ३६ परदेवताप्रसादाधि
गतात्मप्रत्यवमर्शेनानुप्रवृत्तेभ्यः पुत्रेभ्य इमां यथादायं विभज्य भुक्तभोगां च महिषीं मृतकमिव सह महाविभूति
मपहाय स्वयं निहितनिर्वेदो हृदि गृहीतहरिविहारानुभावो भगवतो नारदस्य पदवीं पुनरेवानुससार ३७ तस्य
ह वा एते श्लोकाः प्रियव्रतकृतं कर्म को नु कुर्याद्विनेश्वरं यो नेमिनिम्नैरकरोत्छायां घ्नन्सप्तवारिधीन् ३८

मेव पुनरनुससारेत्यन्वयः किं कृत्वा अनुगतेभ्यः पुत्रेभ्यः इमां पृथ्वीं विभज्य भोक्तो भोगो यस्याः तां महाविभूतिः साम्राज्यसंप
त् तत्सहितां महिषीं मृतशरीरमिव परित्यज्य तत्र हेतुः हृदि निहितो निर्वेदो येन हृदीत्यस्योत्तरत्राप्यन्वयः हृदि गृहीतो निश्चि
तो हरिविहारस्तेनानुभावः त्यागसामर्थ्यं यस्य ३७ तस्य महिमोपनिबंधनश्लोकाः पूर्वसिद्धाः कथ्यंते यथा वेदे तदप्येष श्लो
को भवतीति को नु को नाम कुर्यात् छायां घ्नन् तमो निरस्यन् ३८

भूसंस्थानं द्वीपैः कृतं सरिद्गिरिवनादिभिः सीमा च येन कृता भूतानां निर्वृत्यै सुखाय अविवादाय ३९ भौमं पातालजं दिव्यं स्वर्ग
जं मानुषं मर्त्यलोकजं महित्वं वैभवं यो निरयतुल्यं मेने पुरुषानुजना विष्णुभक्तास्त एव प्रिया यस्येति ४० इति पंचमं प्रथमः द्वितीये प्रोक्तमा
ग्नीध्रं चरित्रं स्त्रैणसंमतं पत्न्यां हि पूर्वचित्त्यां यो नाभिमुख्यानजीजनत् अस्मिन्वंशे प्रसिद्धोऽयमाग्नीध्रः स्त्रैणपुंगवः विहसन्निव तस्येदं च

भूसंस्थानं कृतं येन सरिद्गिरिवनादिभिः सीमा च भूतनिर्वृत्यै द्वीपे द्वीपे विभागशः ३९ भौमं दिव्यं मानुषं च महित्वं
कर्मयोगजं यश्चक्रे निरयौपम्यं पुरुषानुजनप्रियः ४० इ श्री ग ते हा रा पं म धे भुवनकोशे प्रियव्रतो वि
जये प्रथमोध्यायः शु उ व एवं पितरि संप्रवृत्ते तदनुशासने वर्त्तमान आग्नीध्रो जंबूद्वीपौकसः प्रजाः औरसवद्ध
र्मावेक्षमाणः पर्यगोपायत् १ स च कदाचित् पितृलोककामः सुखरवनिताक्रीडाचलद्रोण्यां भगवंतं विश्वसृजां पति
माभृतपरिचर्योपकरण आत्मैकाग्रेण तपस्वी आराधयांबभूव २ तदुपलभ्य भगवान् आदिपुरुषः सदसि गायंतीं पूर्व
चित्तिं नामाप्सरसमभियापयामास ३

रितं मुनिरब्रवीत् २ जंबूद्वीपमोको यासां ताः प्रजाः पुत्रवत्पालयामास धर्मावेक्षमाणः धर्मावेक्षमाण इत्यर्थः १ पितृलोककामः
पुत्रकामः सुखराणां वनितास्तासामाक्रीडाचलो मंदरः तस्य द्रोण्यां आभृतानि संपादितानि परिचर्योपकरणानि पुष्पादीनि येन
तदुपलभ्य ज्ञात्वा ब्रह्मा अभियापयामास संभोगार्थं प्रस्थापयामास ३ ॥ ॥ ॥ ॥

॥४०॥ सावतदाश्रमोपवनमुपवधामेत्यन्वयः रमणीयत्वमेवाहविविधाश्चनिविडाश्चयेविटपिनस्तेषांविटपाःतेषांनिकराःतैःसंश्लिष्टाः पुरटलताःस्वर्णवल्लयःतास्वारूढाःस्थलविहंगामयूराश्चयस्तेषामिथुनैःप्रोच्यमानाभिःश्रुतिभिःउच्चार्य्यमाणैःषड्जादिस्वरैःप्रतिबोध्यमानायेसलिलकुक्कुटादयस्तैर्विचित्रंयथातथोपकूजितानादिताश्चमल्लाशयास्तेषुकमल्लानितेषामाकारमुपवनं ७ सुललितगमनेयेपदविन्यासास्तैर्गतिर्विलासोयस्याः चकारतस्याश्चेत्येकवाक्यत्वाय अनुपदंरणारणतिध्वनिंकुर्वतोरुचिरस्यच

प्रतिपदं

सावतदाश्रमोपवनमतिरमणीयंविविधनिविडविटपिविटपनिकरसंश्लिष्टपुरटलतारूढस्थलविहंगमिथुनैःप्रोच्यमानश्रुतिभिःप्रतिबोध्यमानसलिलकुक्कुटकारंडवकलहंसादिभिर्विचित्रमुपकूजितामलजलाशयकमलाकारमुपवृंहामणस्याःसुललितगमनपदविन्यासगतिविलासायाअनुपदंरणारणायमानरुचिरचरणांस्वनमुपाकर्णिनरदेवकुमारःसमाधियोगेनामीलितनयननलिनमुकुलयुगलमीषद्विकचयन्व्यवष्ट ५ तामेवाविदूरेमधुकरीमिवसुमनसउपजिघ्रंतींदिविजमनुजमनोनयनाह्लाददुद्वैर्गतिविहारविनयावलोकसुस्वरराजरावयवैर्मनसि

रणांकुसमायुधस्यविदधंतीविवरं ६

रणा[illegible]मरणस्यस्वनं अमीलितेनयनेपवनलिनमुकुलेतयोःयुगलमीषद्विकचयन्किंविदुन्मील्यव्यवष्टददर्श ५ तामे
वदेवींमकरध्वजस्यवशमुपनीतःसन्जडवदितिहोवाच जाड्यानुकरणंचवेदग्धेनतद्दोषकरणार्थंदिवि
जानांदेवानांमनुजांचयानिमनांसिनयनानिचतेषामाह्लाददुद्वैर्गत्यादिभिःरणांमनसिकामस्यविवरंप्रवेशद्वारंविदधतीगतिश्च
विहारश्चक्रीडाविनययुक्तोऽवलोकश्चसुस्वराएषद्वराणिचअवयवाश्चनेत्रादयस्तैः ६

निजमुखविगलितामृतासवसहासभाषणामोदमदांधमधुकरनिकरोपरोधेनद्रुतपदविन्यासेनवल्गुस्पंदनस्तनकलशकवरभाररशनादेवीतदवलोकनेनविदितावसरस्यभगवतोमकरध्वजस्यवशमुपनीतोजडवदितिहोवाच ७ कालंशैलेविकीर्षसिकिंमुनिवर्यशैलेमायाऽसिकाऽपिभगवत्यरदेवतायाः विज्ञेविभर्षिधनुषीसुहृदात्मनोऽर्थंकिंवामृगान्मृगयसेविषिनेप्रमत्तान् ८ वाणविमोक्षभगवतःशतपत्रपत्रोशांतावपुंस्त्वरुचिरावतितिगमदंतौ कस्मेपुयुंक्षसिवनेविचरन्नविद्मःक्षेमायनोजडधियांतवविक्रमोऽस्तु ९ ॥ ॥

तन्नैवास्यांकिंकार्यमस्ति किंवाप्रमत्तान्न अजितेंद्रियान्मृगतुल्यानस्मदादीन्मृगयसेतान्वशीकर्तुंधनुषीधारयसीत्यर्थः ८ कदाह्ला
वालङ्याहवाणविमोक्षेशतपत्रेनेत्रकमलेतत्पत्राणिपिछानियस्यैः शांतौविश्रमेणामंथरौ पुंस्त्वाभ्यांविनापिरुचिरौ पत्रतयाकल्पितनेत्राभ्यां
परभागस्यपुंस्त्वस्थानीयस्याभावात् अतितीक्ष्णोतीह्लादतोद्वेधभेदोयस्यैः तोकसेप्रयोक्तुमिच्छसीतिनविद्मः अतोभयादेतावत्प्रार्थया
महे तवापिविक्रमोऽस्माकंक्षेमायास्तु ९

तरंगपरिमललोभेनानुगच्छतोभ्रमरानालक्ष्याहशिष्याइति अजसंसंततंयुक्तशिखातोविलुलिताविगलिताःसुमनसामालिनोवष्टीःग
लितानिकुसुमानिमज्जंतीत्यर्थः स्फुरुक्लेनोपमावेदशाखाइवेति १० नूपुरस्वनमाकार्ण्यहंवावमिति तुभ्यंतवचरणागतपंजरयोः नूपुर
योःस्तितिस्रीणांअंतर्गतरत्नानांपरंकेवलंवावंश्यूणमःकथंभूतांअरूपाअदृष्टवक्त्रकोमुस्वराअतिप्रकटांवतांवपीतंपरिधान
वस्त्रंनितंवकांतिलेनप्रकल्याहकदंवकुसुमस्यरुचिंदीप्तिः अंकविटंकविंवेनितंवस्यसुंदरमंडलेहक्लाक्ष्वा यामंतरेअंगेतिसंबोधने

शिष्याइमेमगवतःपरितःपठंतिगायंतिसामसरहस्यमजस्रमीशं युष्मद्विधाविलुलिताःसुमनोभिवृष्टीःसर्वेमजं
त्यखिगणाइववेदशाखाः १० वावंपरंवरणपंजरतिस्रीणांब्रह्मन्नरूपमुखरांश्यूणावामतुभ्यं लक्ष्वाकदंवरुचिरं
कविटंकविंवेयस्यामलांतपरिधिःक्वचवल्कलंते ११ किंसंभृतंरुचिरयोर्द्विजशृंगयोस्तेमध्येकृशोवहसियत्रदृशिः
श्रितासंगमाः पंकोरुणाःसुरभिरात्मविषाणैर्दृक्येनाश्रमंसुभगमंसुभीकरोषि १२

मेखलामालक्ष्याह यस्यामलांतपरिधिर्वर्तते वस्त्रंनितंवकांतिलेनप्रकल्यवस्त्रमद्वैवपल्लवितिक्वचतेवल्कमिति ११ स्तनावालक्ष्याह शृंगयोःस्तनयोःकिंसंभृतंकिंपूर्णमस्तिमनोहरंकिंविद्यतीत्येतावत्तुजानामि यतोमध्येकृशापिलंकछेणावहसि यत्रचमेद
शिर्दृष्टिः श्रितासंलग्नास्तिअन्यथेदंद्वयंनघटतइतिभावः स्तनगतंकुंकुममालक्ष्याह पंकोरुणाआत्मनस्तवविषाणैस्तेनदृक्
क्वत्यपूर्वैः कुतइत्यतआह येनपंकेन १२ ॥ छ ॥ ॥ ॥

लोकेस्थानंवक्त्रयोजनउरसाइत्थंभूतेवपक्षौविभर्तिमनसउन्नयनोत्सोमको पादंरेइत्थंभूतलक्षणोतृतीया वक्त्रेवबहुतंविभर्ति
किंतदाह रसोमधुरालापःरासोविलासस्ताभ्यांसहितासुधाअधरामृतं आदिशब्दात्मितनर्मादि १३ कावातवल्लोकेआत्मनोदेह
स्यवृत्तिःआहारः अंगेहसखेअदनाद्भवर्णांतत्वहविरितितत्संबंधीगंधोवाति आगच्छतिइतितांवूल्लाभिप्रायं अदनाद्बहिरंगभा
तीतियाठेममतावद्भोजनमात्रवहिर्भूतेवस्तुभीतीत्यर्थः यतस्त्वंविस्रोःकलासिविस्रुश्वनाभाति अनश्नन्नन्योअभिवाक्प्रीतीति

लोकंप्रदर्शयसुहृन्मातावक्त्रंमेयत्रत्यद्रत्थमुरसाव्यवावपूर्वौ अस्मद्विधस्यमनसोउन्नयनौविभर्तिवदुःखुतंस
रसरासस्सुधादिवक्त्रे १३ कावाःत्वत्तिरदनाद्बहिरंगवातिविस्रोःकलास्यःनिमिषोन्मकरौवक्णौ उद्विग्नमीन
युगलंहिजपंक्तिशोविरासन्नश्रृंगनिकरंसरइत्सुखंते १४ योऽसोत्यक्तसरोजहतःपतंगोद्विजुभ्रमंतएजयते
ऽक्षिणीममुकंनतेस्मरसिवक्त्रंजटावरूथंकछोऽनिलोहरतिलंपटएषनीवी १५

अतेःविस्रोःकलाःसीत्यत्रहेतुः तवत्रकर्णौविस्रोरिवानिमिषोन्मकरौअनिमिषोरत्ननेत्रलेननिमेषशून्यौउल्लसंतौमकरौत
राकरकुंडलेतयोःतौ किंच तवमुखंसरइत्सरइव तदेवाह उद्विग्नंचंचलंमीनयुगलमिवनेत्रद्वयंयस्मिन् द्विजाःदंताःतेषांपंक्त्या
रात्रिःशोभायस्मिन्सरसितु द्विजाराजहंसाः आसन्नाःश्रृंगनिकरइवकेशास्तोमःपरिमलल्लुब्धश्रृंगस्तोमोवायस्मिन् १४ पतंगः
कुंकुमःधमतःभ्रमद्भिन्नस्पमेअक्षिणीएजयतेचंचलतांनयति वक्त्रंकेशसमूहंमुक्त्वंधनंनस्मरसिनसंभालयसिकिं काष्ठापूर्वनी
वीहरतिएतद्धनस्मरसिकिं १५

उपलब्धं प्राप्तं मह्यं ममहे मम मित्रमया सह तपश्चर्तुमर्हसि किंच सवैभवभावनः संसृतिविस्तारको ब्रह्मा मे प्रसीदति त्वां भार्यां कल्पयतीत्यर्थः १६ द्विजदेवेन ब्रह्मणा दत्तं दृक् मनश्च लग्नं सत्नापयाति हे चारुशृंग यतस्ते चित्तं तत्र मां त्वदधीनं नेतुमर्हसि सचिव्य

रूपं तपोधनतपश्चरतां तपोघ्नं ह्येतत्तु केन तपसा भवतोपलब्धं चर्तुं तपोऽर्हसि मया सह मित्र मह्यं किं वा प्रसीदति स वैभवभावनो मे १६ न त्वां त्यजामि दयितं द्विजदेवदत्तं यस्मिन्मनो दृगपि नो न वियाति लग्नं मां चारुशृंग्यर्हसि नेतुमनुव्रतं ते वित्तं यतः प्रतिसरंतु शिवाः सचिव्यः १७ श्रीशुक उवाच इति ललनानुनयाति विशारदो ग्राम्यवैदग्ध्यया परिभाषया तां विबुधवधूं विबुधमतिरधिसभाजयामास १८ सा च ततस्तस्य वीरयूथपतेर्बुद्धिशीलरूपवयःश्रियौदार्येण पराक्षिप्तमनास्तेन सहायुतायुतपरिवत्सरोपलक्षणं कालं जंबूद्वीपपतिना भौमस्वर्गभोगान्बुभुजे १९ तस्यामु ह वा आत्मजान्स राजवर आग्नीध्रो नाभिकिंपुरुषहरिवर्षेलावृतरम्यकहिरण्मयकुरुभद्राश्वकेतुमालसंज्ञान्नवपुत्रानजनयत् सा सूत्वाथ सुतान्नवानुवत्सरं गृह एवापहाय पूर्वचित्तिर्भूय एवाजं देवमुपतस्थे २०

स्तवसख्योपि शिवा अनुकूलाः सत्यः मां प्रतिसरंतु अनुवर्तंतां यद्वा एतावत्पर्यंतं मेयाः सचिव्यः सख्यः शिवा फेरवः ताः प्रतिसरंतु निर्यांतु यद्वा वनवासे सहचर्यो हिरण्यः शिवाः प्रतिसरंतु प्रदक्षिणं गच्छंतु १७ ग्राम्येषु वैदग्ध्यं यस्याः १८ बुद्ध्यादीनां द्वंद्वैक्यं १९ सूत्वा प्रसूय उपतस्थे अभजत् २०

औत्पत्तिकेनैव स्वभावेन संहननं दृढांगत्वं २१ कामानां भोगैः अधि अधिकं मन्यमानः श्रुतिभिः वेदोक्तैः कर्मभिः अवारुंध प्राप मादयंते मोदंते २२ इति एवंभूताः संज्ञायासांताः परिणीतवंतः २३ पंचमे द्वितीयः तृतीये चरितं नाभेः परमं गमीर्यते यस्य यज्ञे प्रतीतः सन्पुत्रोऽभूदृषभो हरिः नाभिराग्नीध्रसुतः अपुत्रया मेरुदेव्या भार्यया सह १ प्रवर्ग्यसंज्ञकेषु कर्मसु क्रियमाणेषु द्रव्यादयः सप्तये योगा उपा

आग्नीध्रसुतास्ते मातुरनुग्रहादौत्पत्तिकेनैव संहननबलोपेताः पित्रा विभक्ता आत्मतुल्यनामानि यथाभागं जंबूद्वीपवर्षाणि बुभुजुः २१ आग्नीध्रो राजा तृप्तः कामानामप्सरसमेवानुदिनमधिमन्यमानस्तस्याः सलोकतां श्रुतिभिरवारुंध यत्र पितरो मादयंते २२ संपरेते पितरि नव भ्रातरो मेरुदुहितॄर्मेरुदेवीं प्रतिरूपामुग्रदंष्ट्रीं लतां रम्यां श्यामां नारीं भद्रां देववीतिमिति संज्ञा नवोदवहन् २३ इ श्री ग ते हा रा पं म धे आग्नीध्रवर्णनो नाम द्वितीयोध्यायः श्रीशुक उवाच नाभिरपत्यकामोऽप्रजया मेरुदेव्या भगवंतं यज्ञपुरुषमवहितात्माऽयजत् १ तस्य ह वाव श्रद्धया विशुद्धभावेन यजतः प्रवर्ग्येषु प्रवरत्सु द्रव्यदेशकालमंत्रर्त्विग्दक्षिणाविधानयोगोपपत्त्यादुरधिगमोऽपि भगवान्भागवतवात्सल्यतया सुप्रतीक आत्मानमपराजितं निजजनाभिप्रेतार्थविधित्सया गृहीतहृतयो हृदयंगमं मनोनयनानंदनावयवाभिराममाविश्चकार २

यास्तेषामुपपत्त्या संपत्त्या दुरधिगमो दुःप्रापोपि भागवतेषु कृपालुतया सुप्रतीकः शोभनावयवः सन्नात्मानमाविश्चकार अपराजितं स्वतंत्रं निजभक्तानां येऽभिप्रेतार्थास्तेषां विधित्सया गृहीतमाकृष्टं हृदयं चित्तं यस्य हृदयंगमं सुखकरं यतः मनोनयनानंदयंति ये व

यवास्तैरभिरामं सुंदरं २

अथहेत्यादिनिपातबहुल्यं वाक्यालंकाराय आविःकृतं भुजानां युगलद्वयं चतुष्टयं येन हिरण्मयं तेजोमयं पुरुषेषु विशिष्यत इति तथा
पुरुषोत्तममित्यर्थः अर्हणेनार्घ्येण सहोपतस्थुः अभजन्नित्यन्वयः विलसत् श्रीवत्स एव ललामं चिह्नं यस्य दरवरः शंखः वनरुहं
पद्मं अच्छूरिचक्रं अमृतमणिः कौस्तुभः एवमादिभिः ३ स्फुटकिरणा ये प्रवरा मणयः तन्मयानि यानि मुकुटादीन्यंगानां भूषणानि तै
र्विभूषितं बहुमाने दृष्टांतः अधना इवोत्तमधनं निधिं ४ अर्हसीत्यादिना निगदेन स्तुवंति हे अर्हत्तम परिपूर्णोऽपि त्वमनुपथानां

अथ हतमाविष्कृतभुजयुगलद्वयं हिरण्मयं पुरुषविशेषं कपिशकौशेयांबरधरमुरसि विलसत् श्रीवत्सललामं
न दरवरवनरुहवनमालाऽच्छूर्यमृतमणिगदादिभिरुपलक्षितं ३ स्फुटकिरणप्रवरमणिमयमुकुटकुंडलकटककटिसू
त्रहारकेयूरनूपुराद्यंगभूषणविभूषितमृत्विक्सदस्यगृहपतयोऽधना इवोत्तमधनमुपलभ्य सबहुमानमर्हणेना
वनतशीर्षाण उपतस्थुः ४ अर्हसि मुहुरर्हत्तमार्हणमस्माकमनुपथानां नमो नम इत्येतावत्सद्भिरुपशिक्षितं कोऽर्ह
ति पुमान् प्रकृतिगुणव्यतिकरमतिरनीश ईश्वरस्य परस्य प्रकृतिपुरुषयोरर्वाक्तनाभिर्नामरूपाकृतिभिस्स्वरूपनिरूपणं ५

भृत्यानामस्माकमर्हणं मुहुः स्वयमेव स्वीकर्तुमर्हसि न तु वयं स्तोतुं शक्ता इत्याहुः नमो नम इत्येतदेवास्माकं सद्भिरुपशिक्षितं त्वद्रू
पस्य दुर्ज्ञेयत्वात् तदेवाहुः कोऽर्हतीति प्रकृतिगुणानां व्यतिकरः प्रपंचस्तस्मिन्नेव मतिर्यस्य अत एवानीशः प्रकृतिपुरुषयोः परस्य
अत एवेश्वरस्य अर्वाक्तनाभिस्त्वामस्पृशंतीभिः प्रपंचांतर्गताभिः नाम च रूपं च आकृतिश्च आकारस्ताभिस्तव स्वरूपनिरूपणं कर्तुं
कोनाम पुमानर्हति ५

॥२०॥ ॥१०॥

सह्येतन्नाशमेवार्हति नाधिकमित्याहुः सकलजननिकायस्य वृजिनं निरस्यंतीति तथा शिवतमाः प्रवराश्च ये गुणगणास्तेषामेकदेशः त
स्य कथनाद्विना अधिकं नार्हति ६ वाङ्मनसागोचरोऽपि त्वं भक्तानां सुखाराध्य एवेत्याहुः हे परमपरिजनैरनुरागेण विरचिता ये शबलसंश
ब्दा गद्गदाक्षराः स्तुतयः सलिलं वसिताः किशलयाश्च शुद्धपल्लवाः शिलेति पाठे शिलं कुशादिमंजरी एवमादिभिः संभृतया संपादितया

सकलजननिकायवृजिननिरसनशिवतमप्रवरगुणगणैकदेशकथनादृते ६ परिजनानुरागविरचितशबलसंशब्द
सलिलसितकिशलयतुलसिदुर्वांकुरैरपि संभृतया सपर्यया किल परमपरितुष्यसि ७ अथानयाऽपि न भवत इत्ययो
रुभारभरया समुचितमर्थमिहोपलभामहे ८ आत्मन एवानुसवनमंजसा वोभूयमानाशेषपुरुषार्थस्वरूपस्य किंतु
नाथाशिष आशासानानामेतदभिसंराधनमात्रं भवितुमर्हति ९

पूजया परितुष्यसि ७ अथेति प्रकारांतरे अन्यथा तु अनया इज्यया यागेनापि उरुभारभरया अनेकांगसमृद्धयाऽपि भवतः समुचितमपे
क्षितं प्रयोजनं नैव पश्यामः ८ अत्र हेतुः आत्मनः स्वत एव अनुसवनं सर्वदा अंजसा साक्षात् वोभूयमाना अतिशयेन भवंतो येऽशे
षाः पुरुषार्थास्ते स्वरूपं यस्य परमानंदस्य न चैवं सत्यपि यागानर्थक्यमित्याहुः किंत्विति सकामानामस्माकमेवैतदुपपद्यते न त
वेत्यर्थः ९ ॥

स्वोपयोगमेव प्रदर्शयंतितद्यथेति परमेभ्योऽपिपरमपुरुषः प्रकर्षयुक्तयाकरुणयाउपकल्पयिष्यन् संपादयिष्यन् चकारात्कामितंच
नापवितः अनपवितः अपूजितएवपूजानपेक्षत्वात् स्वयमेवोपलक्षितः दृष्टोऽसि इतरवत्सापेक्षवत् १० यद्यपित्वंवरान्दातुमाविर्भू
तोऽसितथापिहे अर्हत्तमराजर्षेवर्हिषियज्ञेनिजपुरुषाणांत्वद्भक्तानामस्माकमीक्षणविषयोभगवान्यर्हिमदा आसीत् तदाह्ययमेव

तद्यथावालिशानांस्वयमात्मनःश्रेयःपरमविदुषांपरमपरमपुरुषःप्रकर्षकरुणयास्वमहिमानंचापवर्गाख्यमुपकल्पयिष्य
न्स्वयंनापवितएवेतरवदिहोपलक्षितः १० अथायमेववरोह्यर्हत्तमयर्हिवर्हिराजर्षेर्वरदर्षभोभगवान्निजपुरुषे
क्षणविषयआसीत् ११ असंगनिशितज्ञानानलविधूताशेषमलानांभवत्स्वभावानामात्मारामाणांमुनिनामनवर
तपरिगुनितगुणगणपरममंगलायनगुणगणकथनोऽसि १२ अथकथंचित्स्खलनक्षुतपतनजृंभणदुःखस्था
नादिषुविवशानांनःस्मरणायज्वरमरणदशायामपिसकलकश्मलनिरसनानितवगुणकृतनामधेयानिवचनगोच
राणिभवंतु १३

वरःसंजातः ११ दर्शनस्यदुर्लभतामाहुः असंगेनवैराग्येणनिशितंयत्ज्ञानंसएवानलस्तेनविधुताअशेषामलायेषां अतोभवतइ
वस्वभावोयेषां तानेवाह आत्मारामाणांएवंभूतानांमुनीनामपिपरममंगलायनंगुणगणकथनमेवनतुदर्शनंयस्य अतस्तैरन
वरतंपरिगुणिताअभ्यस्तागुणगणायस्येतिसंबोधनं १२ दर्शनेनैवकृतार्थाअपिवरमेकंप्रार्थयंतेअथेति स्मरणायविवशानां
त्वांस्मर्तुमशक्तानांनः १३

अन्यच्चप्रार्थनीयमस्तीत्याहुः किंचेति आशिषामैहिकानांस्वर्गापवर्गयोरपीश्वरंत्वामुपधावति प्रजायामेवपुरुषार्थइतिप्रत्ययोयस्य॥
अधनोयथाफलीकरणंतुषकणादिकमाशासानोधनदमुपधावति १४ इदंवनातिचित्रमित्याहुः इहसंसारेतेऽपराजितयामाययाअनव
सितपदव्याऽलक्षितमार्गयाअपराजितःकोवैनकोऽपि अतस्तयाऽनावृतमतिःकः अतएवविषयएवविषंतस्यरयावेगास्तैरनावृताप्रकृ
तिर्यस्य सकःयद्यनुपासितमहच्चरणः अतस्त्वन्मयामोहितस्यैवमाशंसाघटतइत्यर्थः १५ अदभ्रकर्तः हेबहुकार्यकारिन् अल्पीयसेक

किंचायंराजर्षिरपत्यकामःप्रजांभवादृशीमाशासानईश्वरमाशिषांस्वर्गापवर्गयोरपिभगवंतमुपधावति प्रजायामर्थप्र
त्ययोधनदमिवाधनःफलीकरणं १४ कोवाइहतेऽपराजितोऽपराजितयामाययाऽनवसितपदव्याऽनावृतमतिर्विषयविषरयाऽ
नावृतप्रकृतिरनुपासितमहच्चरणः १५ यदुहवावतवपुनरदभ्रकर्तरिहसमाहूतस्तत्रार्थधियांमंदानांनस्तद्यद्देवहेलनंदेवदेवा
र्हसिसाम्येनसर्वान्प्रतिवोढुमविदुषां १६ इतिनिगदेनाभिष्टूयमानोभगवाननिमिषर्षभोवर्षधराभिवादिताभिवंदितचरणः
सदयमिदमाह १७ श्री ग नु व अहोक्ताहमृषयोभगवद्भिरवितथगीर्भिर्वरमसुलभमभियाचितोयदमुष्यआत्मजोमयास
दृशोभूयादितिममाहमेवाभिरूपःकैवल्यादथापिब्रह्मवादोनमृषाभवितुमर्हतिममैवहिमुखंयत्द्विजदेवकुलं १८

र्यायत्वंयद्यस्मादिहसमाहूतोऽसि तत्रप्रजायामर्थधीर्येषांमंदानांतेषांनोयद्देवहेलनमवज्ञानंतत् सर्वान्प्रतितवसाम्येनहेतुनाप्रतिवोढुं
मर्हसि १६ इतिनिगदनगद्यात्मकस्तोत्रेणवर्षधरोभारतवर्षपतिर्नाभिः तेनाभिवादितायेऋत्विजस्तैरभिवंदितौचरणौयस्य १७ असुलभत्वे
हेतुः ममाहमेवाभिरूपःसदृशःकैवल्यादद्वितीयत्वात् द्विजेषुदेवाइवब्राह्मणास्तेषांकुलं १८

आग्नीध्रीयेनामो [illegible] पतिंनाभिं २० हेमिस्नुदत्ततस्यावरोधायनेअंतःपुरेमरुदेव्यांशुक्लयाग्रहीतेनसत्त्वमूर्त्यांवततार वेदां
धर्मान् वातरशनानांश्रमणानामृषीणामूर्ध्वमंथिनांशुक्लयातनुवावततार २१ इति पंचमोतीयः चतुर्थादित्रिभिः प्रकृतस्यमस्यांतमहत् लोकार्थं येनसत्कर्म्मनेकधर्म्यंचनिदर्शितं चतुर्थशतपुत्रस्यराज्यंतस्यो

ततःआग्नीध्रीयंशकलयावतरिष्यामिआत्मतुल्यमनुपलभमानः १० इतिनिशामयंत्सामेरुदेव्याःपतिमभिधायां
तर्द्धेभगवान् २० वर्हिषितास्निनेवंविस्नुदत्तभगवान्परमर्षिभिःप्रसादितोनाभेःप्रियचिकीर्षयातस्वरोधायनेमेरुदेव्यां
धर्मान्दर्शयितुकामोवातरशनानांश्रमणानामृषीणामूर्ध्वमंथिनांशुक्लयातनुवावततार २१ इ श्री म ते
हा रा य ण ध्येजीयोध्यायः श्रीशुकउवाच अथतमुत्सृज्यैवाभिव्यज्यमानभगवल्लक्षणांसाम्योपशमवैराग्ये
श्वर्य्यमहाविभूतिभिरनुदिनमेधमानानुभावंप्रकृतयःप्रजाब्राह्मणदेवताश्चावनितलसमवनायातितरांजगृधुः १
तस्पहवाइत्थंवर्षीणावरीयसाबृहच्छ्लोकेनबृहंतीसावलेनाश्रियायशसावीर्यशौर्याभ्यांचपिताऋषभइतिनामचकार २

पवर्णपते यस्याराज्येजनःसर्वःसंतोषामृतनिर्वृतः २ अभिव्यज्यमानानिभगवल्लक्षणानियादृतलादिषुवज्रांकुशादीनियस्य
महाविभूतिःसर्व्वसंपत्तिःसाम्यादिभिःसहवर्द्धमानप्रभावंप्रकृतयोमात्यादयःजगृधुःअभिकांक्षंतिस्म वर्षीणादेहेनतस्यविशयणा
बृहंतीवरीयसाश्रुतेनचबृहंतःश्लोकाःपद्यानिकवीनांयस्मिन्तेनबृहंतेजःवीर्यप्रभावःशौर्यंउत्साहःएतेगुणाइतिश्रुतेबृहत्
षभःअबृहतिनामचकार २

तस्यवर्षेमंडले १ अवरुध्यशाप स्वैरंइच्छयागृहीतोनरलोकसमानधर्मोमनुष्याकारोयेनेदं अतएवमायया स्वपुत्रइतिविख्यातो
मतिर्यस्य ४ आपोरयकृतियोरान्यकृतीआभिध्याणविदिताऽनुरागोयस्मिन्कथंभूतोनाभिःजनपदःजनाःयोगादयःयदंपुमाणोयं
स्यसः आत्मजधर्ममर्यादारक्षणार्थमभिषिच्यब्राह्मणानामुत्संगेनिधायविशालायांवदरिकाश्रमेप्रसन्नेपरानुद्वेजकंनिपुणंचतीव्रे

तस्यहीदृःस्पर्द्धमानोभगवान्वर्षंनववर्ष तस्वधार्यंभगवान्यभदेवोयोगेश्वरःप्रहस्यात्मयोगमायया स्ववर्षमजनाभंनामा
भ्यवर्षत ३ नाभिस्तुयथाभिलषितंसुप्रजस्त्वमवरुध्यातिप्रमोदभरविह्वलोगद्गदयागिरास्वैरंगृहीतनरलोकसधर्मे
भगवंतंपुराणपुरुषंमायाविलासितमतिर्वत्सलतातेतिसानुरागमुपलालयन्परांनिर्वृतिमुपगतः ४ विदितानुरागमाप्तोर
पकृतिजनपदोराजानाभिरात्मजंसमयसेतुरक्षायामभिषिच्यब्राह्मणेपूपनिधायसहमेरुदेव्याविशालायांप्रसन्ननिपुणेन
तपसासमाधियोगेननरनारायणाख्यंभगवंतंवासुदेवमुपासीनःकालेनतन्महिमानमवाप ५ यस्यहार्षभंवेदयश्लोकावुदा
हरंति कोनुतत्कर्म्मराजर्षेर्नाभेरन्यादृशेत्युमान् अपत्यतामगाद्यस्यहरिःशुद्धेनकर्मणा ६ ब्रह्मण्योन्यःकुतोनाभे
र्विप्रैर्नित्यंकृतपूजिताः यस्यबर्हिषियज्ञेसंदर्शयामासपूरुषः ७ अथभगवान्ऋषभदेवःस्ववर्षंकर्मक्षेत्रमनुमन्यमानःप्रद
र्शितगुरुकुलवासोलब्धवरैर्गुरुभिरनुज्ञातोगृहमेधिनांधर्मान्नुशिक्षमाणोजयंत्यामिंद्रदत्तायामुभयविधंकर्मसमाम्नां
तमभिषुंजनआत्मजानामात्मसमानानांशतंजनयामास ८

तेनउपातीनःसंयतनःकालेनतन्महिमानंजीवन्मुक्तिंतामवाप ५ नाभेःतत्प्रसिद्धंकर्मऋषतदनंतरंकोनुपुमानवरेत्नकोपीत्यर्थः
६ मंगलैर्लक्षणाभिःपूतिताःसंतःओजसमंत्वलने ७ अन्येषांग्रहणायपदर्शितोगुरुकुलवासोयेन अनुशिक्षमाणःअनुशिक्षयन्
उभयविधंश्रुतिस्मृतिलक्षणंकर्मविधिंअभियुंजन्अनुतिष्ठन्जयंत्यांभार्यायांआत्मजानांशतंजनयामास ८

तंभरतमनुकुशावर्त्तादयोनवपुत्रानवतेःप्रधानाज्येष्ठाः १० तदनंतरंकविप्रमुखानवभागवतधर्मप्रदर्शकाःवसुदेवनारदयोःसंवा
दोयस्मिन्उपरिष्टात्एकादशे ११ महाशालीनाअतिवीनीताः १२ केवलःशुद्धःविपरीतवत्अनीश्वरवत्कर्म्माणिकुर्वन्न्यय

येषांखलुमहायोगीभरतोज्येष्ठःश्रेष्ठगुणआसीत् येनेदंवर्षंभारतमितिव्यपदिशंति ९ तमनुकुशावर्त्तइला
वर्त्तोब्रह्मावर्त्तोमलयःकेतुर्भद्रसेनइंद्रस्पृक्विदर्भःकीकटइतिनवनवतिप्रधानाः १० कविर्हरिरंतरिक्षःप्रबुद्धःपिप्प
लायनः आविर्होत्रोऽथद्रुमिडश्चमसःकरभाजनः ११ इतिभागवतधर्म्मदर्शनानवमहाभागवतास्तेषांसुचरितंभगव
न्महिमोपबृंहितंवसुदेवनारदसंवादमुपशमायनमुपरिष्टाद्वर्णयिष्यामः १२ यवीयांसएकाशीतिर्जायंतेयाःपितु
रादेशकरामहाशालीनामहाश्रोत्रियायज्ञशिलाःकर्मविशुद्धाब्राह्मणाबभूवुः १३ भगवान्ऋषभसंज्ञआत्मतंत्रःस्वयं
नित्यनिवृत्तानर्थपरंपरःकेवलानंदानुभवईश्वरएवविपरीतवत्कर्माण्यारभमाणःकालेनानुगतंधर्ममाचरणेनोप
शिक्षयन्नतद्विदांसमउपशांतोमैत्रःकारुणिकोधर्मार्थयशःप्रजानंदामृतावरोधेनगृहेषुलोकंन्ययमयत् १४
यद्यच्छीर्षण्याचरितंतत्तदनुवर्त्ततेलोकः यद्यपिस्वविदितंसकलधर्मंब्राह्मंगुह्यंब्राह्मणैर्दर्शितमार्गेणसामादिभिरुपायै
र्जनतामनुशशास १५

मयत्नियमितवान् पाठांतरेनितरामरमयत् कर्मकरणेहेतु अनुगतंउत्सन्नंधर्मंस्वयमाचरणेनातद्विदामुपशिक्षयन् कथंध
र्मादीनामवरोधेनसंग्रहेणआनंदोभोगःअमृतंमोक्षः १३ शीर्षण्यःश्रेष्ठःतेनाचरितंतत्तदनुवर्त्ततेयतः १४ सकलोधर्मोयस्मि
न्तत्ब्राह्मंगुह्यंवेदरहस्यंयद्यपिस्वेनैवविदितंतथापिब्राह्मणान्पृष्ट्वैवकरोतीत्यर्थः १५ ॥ ॥ ॥

द्रव्यादिभिरुपचितैर्यज्ञैरिष्टवान् तत्रवयोयौवनंयुवैवधर्ममन्विच्छेदितिवचनात् विविधोद्देशाःनानादेवतोद्देशाःयथोपदेशं
यथाविधि १६ अन्यस्मात्काशादात्मनःकश्चिदपिकिमपिकथंचनापिनवांछतिइच्छानुदयदृष्टांतःअविद्यमानंखपुष्पादिकमि
व नचान्यदीयमवेक्षतेऽपीत्यर्थः भर्त्तरिऋषभदेवेप्रतिक्षणमुल्लसितस्नेहोद्रेकंविनाऽनन्यन्नयच्छति १७ अवहितात्मनःसंपतवि

द्रव्यदेशकालवयःश्रद्धर्त्विग्विविधोद्देशोपचितैःसर्वैरपिक्रतुभिर्यथोपदेशंशतक्रतुत्वइयाज १६ भगवतर्षभेण
परिरक्ष्यमाणएतस्मिन्वर्षेनकश्चनपुरुषोवांछत्यविद्यमानविवात्मनोऽन्यस्मात्कथंचनकिमपिकर्हिचिदवेक्षते
भर्त्तर्यनुसवनंविजृंभितस्नेहातिशयमंतरेण १७ सकदाचिदटमानोभगवानृषभोब्रह्मावर्त्तंगतोब्रह्मर्षिप्रवरस
भायांप्रजानांनिशामयंतीनामात्मजानवहितात्मनःप्रश्रयप्रणयभरसुयंत्रितानप्युपशिक्षयन्नितिहोवाच १८
इ श्री ग ते हा रा यं म धे ऋषभदेवानुचरितेचतुर्थोध्यायः ऋ भ वा नायंदेहोदेहभाजांनृलो
केकष्टान्कामानर्हतेविड्भुजांये तपोदिव्यंपुत्रकायेनसत्वंशुद्ध्येद्यस्माद्ब्रह्मसौख्यंत्वनंतं १

तानपिप्रजानुशासनार्थमुपशिक्षयन्नितिहवक्ष्यमाणमुवाच १८ पंचमेचतुर्थः पंचमेमोक्षधर्मोपदेशैःपुत्रानुशासनंउक्तं
पारमहंस्यंचतस्यद्वंद्वतितिक्षया विड्भुजामपियेसंतितान्कष्टान्दुःखदान्कामान्विषयान्नार्हतेतद्योग्योयंमनुष्यदेहोनभ
वति दिव्यमुत्कृष्टंयेनतपसायस्मात्शुद्धात्सत्वादनंतंब्रह्मसुखंभवति १ ॥

भा० पं०
२७

मोक्षबंधयोर्निदानमाह महत्सेवामि तमसः संसारस्य द्वारं योषितां ये संगिनस्तेषां संगं महतां लक्षणमाह सार्द्धेन महांत
इति साधवः सदाचाराः २ मयि ईशे कृतं सौहृदमेव अर्थः पुरुषार्थो येषां वाशब्देनान्यनिरपेक्षस्यैवास्य लक्षणत्वं दर्शयति
देहं बिभर्तीति देहंभरा विषयवार्त्तैव न धर्म्मविषया येषु तेषु जनेषु जायादियुक्तेषु गृहेषु च रातिर्मित्रं धनं वा पाठांतरे जायादि
प्रदेषु यावदर्थाश्च यावदर्थमेवार्थो येषामिति मध्यमपदलोपी समासः देहनिर्वाहाधिकस्पृहाशून्या इत्यर्थः ३ कामान्नार्ह

महत्सेवां द्वारमाहुर्विमुक्तेस्तमो द्वारं योषितां संगिसंगं महांतस्ते समचित्ताः प्रशांता विमन्यवः सुहृदः साधवः
ये २ ये वा मयीशे कृतसौहृदार्था जनेषु देहंभरवार्त्तिकेषु गृहेषु जायात्मजरातिमत्सु न प्रीतियुक्ता यावदर्था
श्च लोके ३ नूनं प्रमत्तः कुरुते विकर्म यदिंद्रियप्रीतय आपृणोति न साधु मन्ये यत आत्मनोऽयमसन्नपि क्ले
शद आस देहः ४ पराभवस्तावदबोधजातो यावन्न जिज्ञासत आत्मतत्त्वं यावत्क्रियास्तावदिदं मनो वै कर्मात्मकं ये
न शरीरबंधः ५

तीति यदुक्तं तदुपपादयति नूनमिति यद्यदा इंद्रियप्रीतये आपृणोति व्यापृयते तदा प्रमत्तः सन् विकर्म पापं नूनं कुरुते यतो विकर्मणः
प्राचीनादयं क्लेशदो देहो जातः तस्यैव पुनः करणं साधु न मन्ये ४ देहादेर्नश्वरत्वात्क्रियानयमनर्थ इत्याशंक्याह पराभवो देहा
दिनास्वरूपाभिभवः अज्ञानकृतस्तावद्भवति तत्र हेतुः यावत्क्रियाः स्युः तावदिदं मनो हि कर्मस्वभावमेव स्यात् ये न कर्मात्मकेन मनसा ५

१४॥

उक्तमुपसंहरति एवं पूर्व्वकृतं कर्म्म कर्तृभूतं मनः कर्मभूतं वशं प्रयुंक्ते पुनः कर्म निष्ठं करोति जीवन्मुक्तकर्मव्यावृत्त्यर्थमाह अविद्ययेति
अविद्यया आत्मनि उपधीयमाने आच्छाद्यमाने सति एवं मनः कर्तृपुरुषं कर्मवशं प्रयुंक्ते इति वा ६ न केवलं देहयोगमात्रं अनर्थांतरं
चेत्याह यदा गुणानामिंद्रियाणां ईहां चेष्टां अयथा मिथ्या आत्मीया न भवतीति विपश्चित् विवेकी सन् न पश्यति नुपश्यतीति पाठे
अयथा आत्मीयत्वेनेत्यर्थः तत्र तदा सहसा गतस्मृतिः स्वरूपस्मृतिशून्यः सन् अज्ञो मूढः मैथुनसुखप्रधानं गृहं प्राप्य तापान्विंदति ७
ननु यथोपयोगं स्त्रिया मिथुनीभूय सुखमात्रमनुभवतः कुतस्तापाः स्युस्तत्राह पुंस इति प्रत्येकं तयोरेकैको हृदयग्रंथिरस्त्येव पुनर्मिथः स्थू

एवं मनः कर्मवशं प्रयुंक्ते अविद्ययात्मन्युपधीयमाने प्रीतिर्न यावन्मयि वासुदेवे न मुच्यते देहयोगेन तावत् ६ यदा
नुपश्यत्ययथा गुणेहां स्वार्थे प्रमत्तः सहसा विपश्चित् गतस्मृतिर्विंदति तत्र तापानासाद्य मैथुन्यमगारमज्ञः ७ पुंस
स्त्रिया मिथुनीभावमेनं तयोर्मिथो हृदयग्रंथिमाहुः अतो गृहक्षेत्रसुताप्तवित्तैर्जनस्य मोहोऽयमहं ममेति ८ यदा मनो हृदय
ग्रंथिरस्य कर्मानुबद्धो दृढ आश्लथेत तदा जनः संपरिवर्त्तते स्मात् मुक्तः परं यात्यतिहाय हेतुं ९

लमन्यं हृदययोर्ग्रंथिं दुर्भेदं वदंति कुत इत्यत आह अतः स्मात् मिथुनीभावात् प्रत्येकं हृदयग्रंथिना तु देहेंद्रियमात्रेऽहं ममे
ति मोहः अस्मात्तु गृहादिभिर्विषयभूतैर्महान्मोहो भवेदित्यर्थः ८ कदा तर्हि तस्य निवृत्तिरत आह यदाऽस्य जनस्य कर्मभिरनु
बद्धो दृढो मनोरूपो हृदयग्रंथिः शिथिलो भवेत् तदा स्मात् मिथुनीभावान्निवर्त्तते ततश्च हेतुमहंकारं त्यक्त्वा मुक्तः सन् परं पदं याति ९

हनुमन्निहायेत्युक्तं चतुर्विंशतिसाधनान्याह चतुर्भिः हंसेमयिगुरौभक्तिःसेवा अनुव्रतिस्तत्परता विगततत्स्मयासर्वत्रलोकातैरविव्यसनावगत्यादुःखानुसंधानेन ईहानिवृत्त्याकाम्यकर्मत्यागेन १० मदर्थैःकर्मभिः अहमेवदेवोयेषांतैःसंगात् हेपुत्राः देहगेहयोरात्मबुद्धेः अहंसेमतिबुद्धेः ११ अध्यात्मयोगेन अध्यात्मशास्त्राभ्यासेन सत्क्रूसम्यक्रतिसर्वत्रसंबंधः असंप्रमादेन

हंसेगुरौमयिभक्त्याऽनुव्रत्यावित्तस्मयाद्वंद्वतितिक्षयावा सर्वत्रजंतोर्व्यसनावगत्याजिज्ञासयातपसेहानिवृत्त्या १०
मत्कर्मभिर्मत्कथयाचनित्यंमद्देवसंगात्गुणकीर्तनान्मे निर्वैरसाम्योपशमेनपुत्राजिहासयादेहगेहात्मबुद्धेः ११
अध्यात्मयोगेन विविक्तसेवयाप्राणेंद्रियात्माभिजयेनसध्रक् सच्छ्रद्धयाब्रह्मचर्येणशश्वदसंप्रमादेनयमेनवाव १२
सर्वत्रमद्भावविचक्षणेनज्ञानेनविज्ञानविराजितेन योगेनधत्युद्यमसत्वयुक्तोलिंगंव्यपोहेत्कुशलोऽहमाख्यं १३
कर्माशयंहृदयग्रंथिबंधमविद्ययाऽसादितमप्रमत्तः अनेनयोगेनयथोपदेशंसम्यक्व्यपोह्योपरमेत योगात् १४

कर्तव्यस्यापरित्यागेन १२ सर्वत्रमद्भावोमद्भावनातत्रविचक्षणेननिपुणेनविज्ञानविराजितेन अनुभवपर्यंतेनज्ञानेन योगेनसमाधिनाधत्युद्यमसत्वयुक्तोधैर्यप्रयत्नविवेकैर्युक्तःसन्नहंकाराख्यमुपाधिंव्यपोहेत्तनिरस्येत् १३ ततःसाधनादुपरमेदित्याह कर्मीणाशेरतेयस्मिन् योगेनउपायेन यद्यपिफलेसिद्धेसाधनोपरमःसिद्धएवतथापियावद्देहपातंतदभ्यासश्च कावारणीयोक्तं १४ ॥१४॥

किंच पुत्रान्पितापिशिष्यान्वागुरुर्नरपश्चप्रजाःएवमनुशिक्षयेत् ममलोकंयःकामयते यद्वामदनुग्रहएवार्थोयस्यविमत्युः शिक्षितस्याकरणेपिकोपश्चस्यः अतज्ज्ञानतत्त्वमविदुषःअथोवृद्धाकर्मसुमूढान् १५ नयोजयेदित्येतदुपपादयतिलोकरतिं त्रिभिः नष्टदृष्टिलेहेतुः यद्रतिर्निकामंअतिशयेनकामोयस्य १६ तमीदृशंकुबुद्धिंदृष्टांतेनैवकस्तंप्रवर्तयेन्नकोपि उत्पथेनगंतमंधंयथातेनैवगंतुंकोब्रूयात् १७ समुपेतःसंप्राप्तोमृत्युःसंसारोयेनतंततोभक्तिमार्गोपदेशेनयोनमोचयेत्सगुर्वादिर्नभ

पुत्रांश्चशिष्यांश्चन्योगुरुर्वामल्लोककामोमदनुग्रहार्थः इत्थंविमन्युरनुशिष्यादतज्ज्ञान्नयोजयेत्कर्मसुकर्ममूढान् १५ लोकःस्वयंश्रेयसिनष्टदृष्टिर्योऽर्थान्समीहेतनिकामकामः अन्योन्यवैरःसुखलेशहेतोरनंतदुःखंवनुंवेदम् टः १६ कस्तंस्वयंतदभिज्ञोविपश्चिदविद्यायामंतरेवर्तमानं दृष्ट्वापुनस्तंसृजेणःकुबुद्धिंप्रयोजयेदुत्पथगंयथांधं १७
गुरुर्नस्यात्स्वजननोनस्यात्पितानस्याज्जननीनसास्यात् दैवंनतत्स्यान्नपतिश्चस्यान्नमोचयेद्यःसमुपेतमृत्युं १८ इदंशरीरंममदुर्विभाव्यंतलंहिमेहृदयंयत्रधर्मः पृष्टेकृतोमेयदधर्मआरादतोहिमामद्यधर्मःप्राहुरार्याः १९

वतीत्यर्थः यद्वायस्तंमोचयितुंनशक्नुयात् अतस्तस्यगुर्वादिर्नस्यादितिनिषेधः ततश्चपितानस्यादितिपुत्रोत्पत्तौयत्नोनकार्य इत्यर्थः देवंदेवतानस्यादितिपूजानग्राह्येत्यर्थः एवमन्यदपिद्रष्टव्यं १८ एवंमोक्षधर्मानुप्रदिश्यधात्मभूश्रुषणात्तद्वाणंधर्मंस्यद्धिनिवृत्तयेतथांजन्मकथनपूर्वकमाहद्वाभ्यां इदंमनुष्याकारंशरीरंममदुर्विभाव्यमवितर्क्यमदिच्छाविलसितंनत्वहंप्राकृतोमनुष्य इत्यर्थः मेहृदयंतुतलं किंतद्धृदयंयत्रधर्मः तत्पुरुषसत्वमित्यर्थः कुतःयद्यस्मान्ममयाधर्मोदूरादेवएवकृतः अतएवममयंअ

नवंतञ्च हृदयेनम्युद्वसत्वमयेनजाताःतस्मान्मत्सरंहित्वामहतंमंसनाभंसोरंभजध्वं ननुक्षत्युत्वलात्क्षांवयंभजेमराजपुत्रत्वात्र
नाऽऽपत्पाल्ययामेतिवेदतआह तदेवमेत्युऽयणंप्रजानांचपालनं भरतानुरूपेवसर्वंकृतंस्यादितिभावः २० रज्ञानीब्राह्मणाश्चसे
व्यारत्याशयेनतेषांसर्वेभ्यःऽऽद्यमाहयंचभिः भूतेषुचेतनावतेनेषुविशेषंतीतिवीरुधःस्थावराःऽऽद्वैःअतिशयेनोन्नमाःतेभ्योऽपि
यसरीसृपाःसर्पंतीतिजंगमाः तेऽउत्तमाःतिसर्वत्रानुषंगः तेषुपिसवोधिनिष्ठास्थितिर्येषांपश्वादीनांतेकीटादिभ्यःततःतेषुमनुष्याः
ततोपिब्राह्मणाभूतप्रेतादयः ततोपिगंधर्वाः ततःसिद्धाःततोऽप्येविबुधानुगाकिंनरादयः २१ तेभ्योऽसुराःदेवासुरेभ्यःसंधिरार्षः

तस्माद्भवंतोहृदयेनजाताः सर्वंमहीयांसममुंसनाभं अक्लिष्टबुद्धामरतंभजध्वंयुऽयणंतद्वरणंप्रजानां २० भूतेषु
वीरुद्भऽउत्तमायेसरीसृपास्तेषुसवोधिनिष्ठाः ततोमनुष्याःप्रमथास्ततोऽपिगंधर्वेसिद्धाविबुधानुगाये २१ देवासुरेभ्यो
मघवत्प्रधानादक्षाद्यऽवह्यसुतास्तेषां भवःपरःसोऽथविरंच्यवीर्यःसमत्यरोऽहंद्विजदेवदेवः २२ नेत्थंह्यणोस्त
ल्येभूतमन्यत्पश्यामिविप्राःकिमतःपरंतु यस्मिन्नभिःप्रहुतंश्रद्धयाऽहमश्नामिकामंनतथाऽग्निहोत्रे २३

देवाऽऽमघवत्प्रधानाःदेवेभ्यःइंद्रःऽऽद्यऽत्यर्थः ततोब्रह्मसुतादक्षादयःतेषांमध्येभवःऽऽद्यःसःभवः विरिंच्योवीर्यंशक्तिःकार
णंयस्यसविरिंच्यवीर्यः अतस्तज्ज्ञानकलाद्विरिंच्यस्ततःपरश्रेष्ठत्यर्थः सविरिंच्योमत्परःअहंपरोयस्यद्विजदेवाब्राह्मणाएवदेवाःपूज्या १६
यस्यसोऽहं २२ ब्राह्मणोऽन्यद्भूतंनतुलयेसमंनपश्यामिअतोब्राह्मणात्परंभूतंकिंपश्यामिनकिंचित् विप्राइतितत्रत्यानांब्राह्म
णानांसंबोधनं हेमत्सरंत्यक्त्वाभवादृशेभ्यःकुतस्त्यमित्यर्थः तत्रहेतुनाहसार्द्धाभ्यां यस्मिन्ब्राह्मणेश्रद्धयाकर्मणाहुतमन्नादिनांग्नयेऽ
हमश्नामि २३ ।।

एतन्मूर्त्तिर्वेदात्मायेनब्राह्मणोनद्दृष्टलोकेऽध्वतायत्रचवेदब्राह्मणेसत्त्वादयोऽष्टौगुणाःसंतितनःपरंकिंपश्यामीत्यन्वयः २४ निस्पृह
त्वमाह मत्तोऽपियेषांनकिंचित्स्वार्थनीयमस्तितेषामितरेणराज्यादिनाकिमुस्यात्तनकिमपि २५ तदेवंब्राह्मणसंमानंविधायेदानींसर्व
भूतसंमानंविधत्ते हेसुताःसर्वाणिजंगमानिस्थावराणिचभूतानिमदधिष्ठानतयाबोयुष्माभिःसंमानीयानिपदेपदेब्राह्मणोब्राह्मणोविविक्तापू

एतातनूरुशतीमेपुराणीयेनेहसत्त्वंपरमंपवित्रं शमोदमःसत्यमनुग्रहश्चतपस्तितिक्षाःनुभवश्चयत्र २४ यत्रोपनंता
त्परतःपरस्मात्स्वर्गापवर्गाधिपतेर्नकिंचित् येषांकिमुस्यादितरेणतेषामकिंचनानांमयिभक्तिभाजां २५ सर्वाणिमद्विस्म
तयाभवद्भिश्चराणिभूतानिसुताक्रवाणिसंभावितव्यानिपदेपदेवोविविक्तदृग्भिस्तदुहार्हणंमे २६ मनोवचोदृक्करणेहि
तस्यसाक्षात्कृतंमेपरिवर्हणंहि विनापुमान्येनमहाविमोहात्कृतांतपाशान्नविमोक्तुमीशेत २७

तामत्सरादिरहितादृष्टिर्येषांतैःतदेवममार्हणं २६ सर्वकर्मणामीश्वरार्पणंविधत्ते मनोवचोदृशामन्येषांचकरणानामीहितस्य
व्यापारस्यमेपरिवर्हणंआराधनमेवसाक्षात्कृतंफलंयेनपरिवर्हणेनविनाकालपाशाद्विमोक्तुंनईशेतनसमर्थोभवेत २७

भा० पं० स्वत एव सुशिक्षितानपि लोकानुशासनार्थं अनुशास्य मुनीनां पारमहंस्यधर्मं उपशिक्षयिष्यन् भरतमभिषिच्य ऋषभ इत्यपदेशो नाम यस्य स भग
वान् ब्रह्मावर्त्तात् स्वदेशात् प्रवव्राजेत्यन्वयः उर्वरितोऽवशिष्टः [illegible] शरीरमात्रपरिग्रहो यस्य २८ अभिभाष्यमाणो
२७॥ ऽपि जनानां मध्ये जडादिवद्वर्त्तमानस्तूष्णीं बभूव अवधूतस्येव वेषो यस्य २९ तत्र पुरादिष्वनुपथं मार्गे मार्गे अवनिचरापसदैर्दुर्जनादि
भिः परिभूयमानोऽपि तदविगणयन्नेवैकचर एकाकी पृथिवीं परिबभ्रामेत्यन्वयः तत्र पुरं पत्तनं ग्रामाहट्टवंतः आकरः खनिः खे

श्रीशुक उवाच एवमनुशास्यात्मजान् स्वयमनुशिष्टानपि लोकानुशासनार्थं महानुभावः परमसुहृद् भगवान् ऋषभाय
देश उपशमशीलानामुपरतकर्माणां महामुनीनां भक्तिज्ञानवैराग्यलक्षणं पारमहंस्यधर्ममुपशिक्षमाणः स्वतनयश
तज्येष्ठं परमभागवतं भगवज्जनपरायणं भरतं धरणिपालनायाभिषिच्य स्वयं भवन एवोर्वरितशरीरमात्रपरिग्रह उन्मत्त इव
गगनपरिधानः प्रकीर्णकेश आत्मन्यारोपिताहवनीयो ब्रह्मावर्त्तात् प्रवव्राज २८ जडांधमूकबधिरपिशाचोन्मादकवद
वधूतवेषोऽभिभाष्यमाणोऽपि जनानां गृहीतमौनव्रतस्तूष्णीं बभूव २९ तत्र तत्र पुरग्रामाकरखेटवाटिशिबिरव्रजघोषसार्थ
गिरिवनाश्रमादिष्वनुपथमवनिचरापसदैः परिभूयमाणो मक्षिकाभिरिव वनगजस्तर्जनताडनावमेहनष्ठीवनग्रावशकृद्रजः
प्रक्षेपपूतिवातदुरुक्तैस्तदविगणयन्नेवासत्संस्थान एतस्मिन् देहोपलक्षणे सदपदेश उभयानुभवस्वमहिमावस्थानेनासमारोपिताहं
ममाभिमानत्वात् अविखंडितमनाः पृथिवीमेकचरः परिबभ्राम ३०

टः कृषीवलग्रामः वाटिः पुष्पादिवाटिका शिबिरं सेनायावासस्थानं व्रजो गवां स्थानं घोषो गोपानां सार्थो यात्रिकजनसंघातः आश्रमाः ऋषीणां
तर्जनं भयजननं ताडनं प्रहारः मेहनं उपरिमूत्रणं ष्ठीवनं थूत्कृत्य श्लेष्मप्रक्षेपः ग्रावाः शकृतो रजसश्च प्रक्षेपः पूतिवातोऽधोवायुः दुरुक्तैः शाप
रतैः अगणने दृष्टांतः मक्षिकाभिरेवेति तत्रैव हेतुः असति मिथ्याभूते संस्थाने संनिवेशे देहस्योपलक्षणमाकारो यस्य सदित्यपदेशमात्रं यस्य तस्मिन् निर
भिमानत्वात् केन हेतुना उभयोः सदसतोर्योऽनुभवः तत्स्वरूपेण यत्स्वमहिम्न्यवस्थानं तेन अत एवाखंडितं मनो यस्य सः परिबभ्राम ३० ॥

स्वरूपेण

॥२७॥

स च तस्य ग्रहगृहीत इवादृश्यत तत्र हेतुः पराक् पुरतोऽवलंबमानाश्च कुटिलाश्च ते जटिलाश्च कपिशाश्च केशाः तेषां भूरिभारो यस्य सः अ
वधूतमनादृतं अत एव मलिनं निजशरीरं तेन कथंभूतोऽप्येवमदृश्यत अतिसुकुमाराणि करचरणोरःस्थलानि तथा विपुलावाह्लाद
यः त एवावयवाः तेषां विशिष्टो न्यासः सन्निवेशो यस्य सः तथा प्रकृत्यैव सुंदरः स्वभावसिद्धो हासः तेन शोभनं मुखं यस्य तथा नवन
लिनदलवदरं तीये शिशिरतारे तापहारिकनीनिके अरुणे आयते नयने ताभ्यां रुचिरः तथा सदृशा अन्यूनाधिकाः शुभगाश्च कपो

अतिसुकुमारकरचरणोरःस्थलविपुलबाहूंसपुंगलवदनावयवविन्यासः प्रकृतिसुंदरस्वभावहाससुमुखो नवनलि
नदलायमानशशिरतारारुणायतनयनरुचिरः सदृशसुभगकपोलकर्णकंठनासो विगूढस्मितवदनमहोत्सवेन पुरव
नितानां मनसि कुसुमशरासनमुपदधानः परागवलंबमानकुटिलजटिलकपिशकेशभूरिभारोऽवधूतमलिननिज
शरीरेण ग्रहगृहीत इवादृश्यत ३१ यर्हि वाव स भगवान् लोकमिमं योगस्याऽद्धा प्रतीपमिवाचक्षाणस्तत्प्रतिक्रिया
कर्म विभत्सितमिति व्रतमाजगरमास्थितः शयान एवाश्नाति पिबति खादत्यवमेहति हदति स्म चेष्टमान उच्चरित आदिग्धोद्देशः ३२

लकर्णकंठनासिका यस्य तथा विगूढस्मितं यद्वदनं तस्य महोत्सवेन विभ्रमेण पुरांगनानां मनसि काममुद्दीपयन् एवंभूतोऽपि तथाऽदृश्यते
त्यन्वयः ३१ यर्हि यदा लोकं जनं योगस्य प्रतिपक्षमाचक्षाणः पश्यन् बभूव तस्य प्रतिक्रियाकरणं च निंदितमित्याचक्षाणः तदा आजगरं
व्रतमास्थितः सन् शयान एवाश्नाति स्मेत्यन्वयः आजगरव्रतं नामैकत्रैव स्थित्वा प्रारब्धकर्मोपभोगः अवमेहति मूत्रयति दहति पुरीषमुत्सृ
जति उच्चरिते पुरीषे चेष्टमानो विलुठन् तेनैवादिग्धा आलिप्ता उद्देशा देहप्रदेशा यस्य सः ३२ ॥ ॥ ॥

भा० ५० १८।। पीत्वसमिवाशंक्याहस्येति पुरीषंसुरभिणागंधेनसोगंध्यंयस्यसवायुः ३३ एवंगवादिचर्ययायानादिकरोतिस्म तेदेवाहब्रजन्नित्यादि
काकमृगगवामिवान्यदपिचरितंवर्णयिष्यन् ३४ नानायोगचर्याश्चरतीतितथालोकयात्रापरिहारायायोगिभिरेवंवर्तितव्यमितिध्रुवदर्शना
यतथाहतवान्वस्तुतस्तुभगवान् यतः अविरतःपरममहान्उत्तरोत्तरशतगुणप्रेमोक्तोयआनंदःतदनुभवस्वरूपः किंच वासुदेवआ

तस्यहयःपुरीषंसुरभिसौगंध्यवायुस्तंदेशंदशयोजनंसमंतात्सुरभिंचकार ३३ एवंगोमृगकाकचर्य्यायाब्रजंस्ति
ष्ठन्नासीनःशयानःकाकगोमृगचेष्टितःपिबन्निखादन्यवमेहतिस्म ३४ इतिनानायोगचर्याचरणोभगवान्केवल्य
पतिर्ऋषभोऽविरतपरममहानंदानुभवआत्मनिसर्वेषांभूतानामात्मभूतेभगवतिवासुदेवआत्मनोऽव्यवधानानंतरो
दरभावेनसिद्धसमस्तार्थपरिपूर्णायोगैश्वर्याणिवैहायसमनोजवांतद्धानपरकायप्रवेशदूरग्रहणादीनियदृछ
योपगतानिनाजसान्यपहृदयेनाभ्यनंदत ३५ इ श्री म ते हा रा पं म धेत्रषष्ठेदेवानुचरितेपंचमोध्यायः

त्मनोऽव्यवधानेनअभेदेननविद्यतेअन्येषामिवअंतरामध्येऽदरस्यदेहोपाधेर्मावस्तेननित्यनिरतोयाधिक्येनोत्यर्थः स्वतएवसि
द्धैःसमस्तैरर्थैःफलैःपरिपूर्णत्वाद्योगैश्वर्याणिनाभ्यनंदत वैहायसत्वेचरत्वं मनोजवंमनसइवदेहस्यवेगंदूरग्रहणंदूरदर्श १८।।
नं हेनप हृदयेनमनसा ३५ इ श्री म ते वा द्वी का पंचमोध्यायः श्रीरुद्राय नमः ।। ।।

परमऋषिणा

यएतल्लीलानिमानस्यदेहत्यागक्रमाभिधा प्रदर्हतंरवाग्निंयःपश्यति योगैश्वर्याणिनाभ्यनंदत्तदुक्तंतत्रयएतिनेति भावः हेभगव
न्योगेनससीरितमुद्दीपितंयत्तज्ञानंतेनावभर्जितानिदग्धानिकर्मबीजानिरागादीनियेषांतेषांयदृछयाप्राप्तानियोगैश्वर्याणिपुनःलो
कसंग्रहानिभवितुंनार्हंति अतःकिमितिनाभ्यनंदन्नित्यर्थः २ अंगीकृत्यपरिहरतिसत्यामितिएकेबुद्धिमंतोऽनवस्थानस्यचंचलमनसोहि स्व

रा वा ननूनंभगवन्नात्मारामाणांयोगसमीरितज्ञानावभर्जितकर्मबीजानांयोगैश्वर्याणिपुनःलोकसंग्रहानिभवितु
मर्हंतियदृछयोपगतानि १ ऋ रू व सत्यमुक्तंकिंत्विहवाएकेनमनसोद्वाविअंभमनस्थानस्युश्ठकिरातवत्स वा
गछंते २ तथावोक्तंनकुर्यान्कर्हिचित्सत्यंमनसिह्यनवस्थिते यद्विअंभाद्विरञ्चीर्णेवत्सकंदतपऐश्वरं ३ ।।

स्थासनंसंगछेतेनसम्यक्प्रापुवंतिशठःकिरातोयथाधत्तेवपिस्गेषुशठेकिरातेयथामृगाइतिसम्भ्रमंतंवा पाठान्तरेशठोवंचकः
किरोटोवणिक्व्यवहर्त्तरियथाअस्मिन्वाव्यवहर्त्तरिविश्वासंनयातिइत्यर्थः पाक्षिकोदोषोवर्जनीयइत्युपदेष्टुंनाभ्यनंदन्निति भावः यदि
अंभात्रयस्यविश्वासात्विरञ्चीर्णेवदुकालसंचितंतपः वत्सकंदसुश्रावऐश्वरं विस्रोर्महिनीरूपदर्शनेन यद्वाईश्वराणांसमर्थानां
मणिसोभरिध्वर्तामंतपः ३ ।। ।।

तत्रहेतुः नित्यमितिकृतविश्वासोयोयोगीतदीयंमनः कामस्यतमनुयेऽरयस्तेषांवछिद्रमवकाशंददाति यथाकृतविश्वासस्ययत्पुःपुं
श्चलीजायाजाराणांअवकाशंदत्वापतिंघातयतितथामनोपिकामादिभिर्योगिनंभ्रंशयतीत्यर्थः ४ अरीन्कथयन्नुपसंहरतिकामइ
तियन्मूलःयन्निमित्तोभवतितन्मनःकोनुबुधःस्वीकुर्यात्स्वाधीनमितिमन्येत ५ प्रासंगिकंसमाप्यप्रस्तुतमाह अथेति अखिलानां
लोकपालानांललामोमंडनभूतोऽपिपरतावाधितानुवृत्तिर्यस्मात्सउपरराम देहाभिमानंजहौ विलक्षणैरनेकप्रकारैरवधूत

नित्यंददातिकामस्यछिद्रंतमनुयेऽरयः योगिनःकृतमैत्रस्यपत्युर्जायेवपुंश्चली ४ कामोमन्युर्मदोलोभःशोकमो
हभयादयः कर्मबंधश्चयन्मूलःस्वीकुर्यात्कोनुतद्बुधः ५ अथैवमखिललोकपाललामोविलक्षणैर्जडवदवधूतवेष
भाषावरितैरविलक्षितभगवत्प्रभावोयोगिनांसांपरायविधिमनुशिक्षयन्स्वकलेवरंजिहासुरात्मन्यात्मानमसंव्यवहित
मनर्थांतरभावेनान्वीक्षमाणउपरतानुवृत्तिरुपरराम ६ तस्यहवाएवंमुक्तलिंगस्यभगवतऋषभस्ययोगमायावासन
यादेहइमांजगतीमभिमानाभासेनचंक्रममाणः ७

वेषादिभिर्नविलक्षितोभगवत्प्रभावोयस्मिन्सांपरायविधिंदेहत्यागप्रकारं आधाराधेयभावव्यावृत्त्यर्थमाह अनर्थांतरभावे
नअभेदेन उपासनाव्यावृत्त्यर्थमाह असंव्यवहितं ६ मनसास्वयंत्यक्तेप्यभिमानेकेनापिसंस्कारेणदेहःप्रचलति यथा
कुलालचक्रंसोऽयमभिमानाभासःतेनसचजीवन्मुक्तानामविद्यावासनयाभवतीतिततोविशेषमाह योगमायावासनयेति ७ ॥

कोंकादीन्देशान्गतःसन्कयापिवासनयाआस्येकृतअस्मकवलोयेन असंवीतोनग्नः ८ समीरवेगेनविधूतानांकंपितानांवेणूनां
संघर्षणेनजातउग्रोदवानलः आलेलिहानःसर्वतोग्रसन् ९ अवधूतवेषेणऋषभदेवस्तत्रगतइत्येतस्यसूचकमाह यस्यकिलाश्रमा
तीतमनुचरितंतद्देशवासिभ्यउपाकर्ण्यअर्हन्नितिनामयस्यसराजास्वयंतत्रउपशिक्ष्यशिक्षित्वाकुपथश्चासौपाषंडेवतन्निजमनीष

कोंकवेंककुटकान्दक्षिणकर्णाटकान्देशान्यदृच्छयोपगतःकुटकाचलोपनेआस्यकृताश्मकवलउन्मादइवमुक्त
मूर्द्धजोऽसंवीतएवविचचार ८ अथसमीरवेगविधूतवेणुविघर्षणजातोग्रदावानलस्तद्वनमालेलिहानःसहतेनददा
ह ९ यस्यविलानुचरितमुपाकर्ण्य[illegible]कलावधर्मउत्कृष्यमाणेभवितव्येनविमोहितःस्वधर्म
पथमकुतोभयमपहायकुपथपाषंडमसमंजसंनिजमनीषयामंदःप्रवर्त्तयिष्यते १० येनहवावकलौमनुजापसदादेवमा
यामोहिताःस्वविधिनियोगशौचचारित्रविहीनादेवहेलनान्यपव्रतानिनिजनिजेच्छयागृह्णानाअस्नानाऽनाचमनाशौच
केशोलुंचनादीनिकलिनाऽधर्मबहुलेनोपहतधियोब्रह्मब्राह्मणयज्ञपुरुषलोकविदूषकाःप्रायेणभविष्यंति ११

यासंप्रवर्त्तयिष्यत्इत्यन्वयः तत्रहेतुः कलावित्यादि भवितव्येनप्राणिनांपूर्वसंचितपापफलेन १० येनप्रवर्त्तकेनमनुजेष्व
पसदानिकृष्टाःस्वविधिनानियोगोयस्मिन्शौचचारित्रेतद्विहीनाःदेवावज्ञारूपाण्यस्नानादीनिकुव्रतानिगृह्णानाः वेदादीनांविदूष
काभविष्यंति ११

तत्कलंबांधंतमः प्राप्स्यंतीत्याहते येते अर्वाक्तनयाअर्वेदमूलयानिजलोकयात्रयास्वेच्छाकृतपद्धत्याश्रद्धास्ताः कृतविश्वासाः १२
ननुतद्व्यर्थकारीकिमर्थोऽयमृषभावतारस्तत्राह अयमिति रजोवाप्तानांजनानांमोक्षमार्गोपशिक्षणार्थः तस्यकेवल्योपशिक्षणा
स्यानुरूपान् १३ अधिकंपुण्यंयस्मिन्एतद्भारतंवर्षंऋषभाद्यवतारयुक्तानिकर्माणि १४ प्रियव्रतस्यवंशःअवदातःशुद्धः यत्र

तेवर्ह्यर्वाक्तनयानिजलोकयात्रयांध्वपरंपरयाश्रद्धास्तामस्यंधेस्वयमेवप्रपतिष्यंति १२ अयमवतारोरजसोपप्लुतके
वल्योपशिक्षणार्थः तस्यानुरूपान्श्लोकान्गायंति १३ अहोभुवःसप्तसमुद्रवत्याद्वीपेषुवर्षाधिपुण्यमेतत्
गायंतियत्रत्रजनाःसुरैःकर्माणिभद्राणिवतारवंति १४ अहोअनुवंशोयशसावदातःप्रियव्रतोयत्रपुमान्पुराणः हृ
तावतारःपुरुषःसाक्षाद्यश्चारधर्मंयदकर्महेतुं १५ कोन्वस्यकाष्ठामयोनुगच्छेन्मनोरथेनाप्यभवस्ययोगी योगो
गमायाःस्पृहयत्पुदस्ताद्यसन्नयोयेनकृतप्रयत्नाः १६ इतिहस्मसकलवेदलोकदेवब्राह्मणगवांपरमगुरुर्भगवत
ऋषभाख्यस्पविष्णुर्द्वाचरितंतंपुंसांसमस्तदुश्चरिताभिहरणंपरममहामंगलायनमिदमनुश्रद्धयोपचितयाणुश्लो
त्याआवयतिवावहितोभगवतितस्मिन्वासुदेवएकांततोभक्तिमनयोरपिसमनुवर्तते १७

वंशोयद्यस्मात्ऋकर्ममोक्षस्तस्यहेतुंधर्मंचवार १५ अपरःकोनुयोगीअस्यकाष्ठादिशमप्यनुगच्छेत् योयोगीयेनऋषभेण
असत्तयाअवस्कलेनउदस्तानिरस्तायोगमायाःसिद्धीर्वांछंति कथंभूताः कृतःप्रयत्नोयाभ्यस्ताःसंपादितयत्नेनवरतीत्यर्थः यद्वा
यंभूताउदस्ताःकृतप्रयत्नाःसवितुमुद्यताश्चपीत्यर्थः १६ विष्णुर्द्वाचरितंयत्रेतत्कथितंतत्समस्तदुश्चरितमपिहरतीति
तथा परममंगलानामयंनंच अवहितःसन्ऋनयोरपिऋात्मावियोरपिऋविशेषणभक्तिःऋसम्यक्ऋअनुवर्त्तावतीत्यर्थः १७

ततः परंपुरुषार्थंलभते यस्यांभक्तावेवनतुयोगादिषु अनुसवनमविरतमात्मानंस्नापयंतः स्वयमासादितंऋप्रार्थितंभगवतास्वयमेव
दीयमानमपि अनादरहेतुः भगवदीयत्वेनैवपरितःसमाप्ताःसम्यक्प्राप्ताःसर्वेपुरुषार्थायैः ते १८ ननुभगवतोऽतिसुलभलदर्शना
नोह्यस्यवातिदुर्लभलादियमतिस्तुतिरेवेत्याशंक्याह हेराजन्भवतांपांडवानांवपतिः पालकःगुरुःउपदेष्टादैवमुपास्यःप्रियःसुहृत्
कुलस्यपतिः नियंताकिंबहुनाक्वचकदाचित्दैत्यादिषुवः पांडवानांकिंकरोऽपिऋत्तानुवर्त्ती ऋस्तुनामैवंतथाप्यन्यांश्चित्संभजतामपि

यस्यामेवकवयआत्मानमविरतंविविधऋजिनसंसारपरितापोपतप्यमानमनुसवनंस्नापयंतस्तयैवपरयानिर्वृत्याह्य
पवर्गमात्यंतिकंपरमपुरुषार्थमपिस्वयमासादितंनोएवाद्रियंते भगवदीयत्वेनैवपरिसमाप्तसर्वार्थाः १८ राजन्यति
गुरुरलंभवतांयदूनांदैवंप्रियःकुलपतिःक्वचकिंकरोवः ऋस्त्वेवमंगभगवान्भजतांमुकुंदोमुक्तिंददातिकर्हिचित्स्म
स्मनभक्तियोगं १९ नित्यानुभूतनिजलाभनिवृत्ततृष्णःश्रेयस्यतद्रचनयाचिरसुप्तबुद्धेः लोकस्ययःकरुणयाभय
मात्मलोकमाख्यान्नमोभगवतेऋषभायतस्मै २० इ श्री म ते हा रा पं म धेऋषभदेवानुचरितेषष्ठोऽध्यायः

मुक्तिंददातिनतुकर्हिचिदपिसंस्मभक्तियोगं १९ वर्णितमृषभावतारंनमस्करोति नित्यमनुभूतंयन्निजंरूपंसएवलाभः ते
ननिवृत्तात्स्नायस्यसः ऋतश्रवनयादेहाद्यर्थमनोरथेनऋयस्यिविषयेचिरंसुप्तावुद्धिर्यस्यतस्मैजनस्यकरुणयाभिमयमात्मस्वरू
पंयआख्यातवान्तस्मैनमः २० इतिपंचमेषष्ठोध्यायः ॥ ॥

युष्माभानांत्रयेणैवमपभाख्यानमीरितं अष्टभिर्भरताख्यानमतः परं श्रूयतेऽमुं सप्तभिर्भरतोराज्यं विरंयज्ञेहरिंयज्ञन्आर्षभकर्मा:
निर्वाणोहरिक्षेत्रेभजद्धरिं संचिंतितःसंकल्पेनैवराज्यादियोनियुक्तः १ आत्मनोनुरूपान् भूतादिरहंकारइवभूतसूक्ष्माणितिसंत
तिवच्चोदृष्टांतः २ भारतमितिस्वनाम्नाख्यापकलक्षणधर्माद्यतिशयःसूचितः ३ बहुविदसर्वज्ञः ४ यज्ञाअयूपाःक्रतवःसयूपाःतद्रूपं

श्रीशुकउवाच भरतस्तुमहाभागवतोयदाभगवताववितलपरिपालनाय संचिंतितःतदनुशासनपरःपंचजनींवि
श्वरूपदुहितरमुपयेमे १ तस्यामुहूवा आत्मजानकात्स्न्येनानुरूपानात्मनःपंचह्रानयामासभूतादिरिवभूतसूक्ष्मा
णि २ सुमतिरा इभूतेसुदर्शनमावरणोधूम्रकेतुमिति अजनाभंनामेतद्वर्षंभारतमितियत आरभ्यव्यपदिशंति ३ सव
हविन्महोपतिःपित्रापितामहवदुरुवत्सलतयास्वेस्वेकर्मणिवर्त्तमानाःप्रजाःस्वधर्ममनुवर्त्तमानःपर्यपालयत् ४
ईजेचभगवंतंयज्ञक्रतुंक्रतुभिरुच्चावचैःश्रद्धयाःहृताग्निहोत्रदर्शपूर्णमासचातुर्मास्यपशुसोमानांप्रकृतिविकृति
भिरनुसवनंचातुर्होत्रविधिना ५

उच्चावचैर्महद्भिरल्पैश्चक्रतुभिःकर्मभिःश्रद्धयाईजेचतानेवाह आहृताःस्वाधिकारेणात्मसात्कृताः येअग्निहोत्रादयःतेषांप्र २२
कृतिविकृतिभिःअग्निहोत्रादयोहिविधाःसकलांगयुक्ताःप्रकृतयःइतितेर्हिविधेरपीष्टवानित्यर्थः अनुसवनमित्यंतंवा चातुर्हो
त्रविधिनेत्यंतंवागद्यं ५ ।।

किंच संप्रवरत्सुप्रवर्त्तमानेषुनानायागेषुविरचितांगक्रियायेषांतेषुयदपूर्व्वंतद्वासुदेवएवभावयमानश्चिंतयन्सयज्ञमा
नोयज्ञभाजोदेवाःस्युरितिदयस्तान्पुरुषस्यवासुदेवस्यावयवेषुवह्न्यादिद्रव्यमध्यायन्ननुपथक्त्वेनेत्यन्वयः यपूर्व्वंयत्तद्वयंमीमांसकानां
तदानीमवस्तूक्ष्मत्वेनोत्पन्नंफलमेवापूर्व्वंकालांतरफलोत्पादिकाकर्मशक्तिर्वेति तदुक्तं यागादेवफलंतद्विशक्तिद्वारेणसिध्यति सूक्ष्मंश
क्त्यात्मकंवापिफलमेवोपजायतइति तदेवाहक्रियाफलंधर्माख्यमितिच ननुयद्यंगदेवताकर्मप्रधानमितिमतंतर्हिकर्त्तनिष्ठमपूर्व्वंस्यात्
तदुक्तं कर्मभ्यः प्रागयोग्यस्यकर्मणःपुरुषस्यवा योग्यताशास्त्रगम्यायापरासापूर्व्वमिष्यतइति अथदेवताप्रधानंकर्मतुदेवताराधनार्थं तदा
देवताप्रसादरूपात्पूर्व्वस्य देवताअयत्नमेवयुक्तं प्रोक्षणाद्यपूर्व्वस्येवजीह्याद्याअयत्नंकुतोवासुदेवाअयमपूर्व्वंभावयतिउच्यते यदि

संप्रवरत्सुनानायागेषुविरचितांगक्रियेषुपूर्व्वंयत्नक्रियाफलंधर्माख्यंपरेवत्प्रणीयत्नपुरुषेसर्व्वदेवतालिंगानां
मंत्राणामर्थनियामकतयासाक्षात्कर्त्तरिपरेदेवतायांभगवतिवासुदेवएवभावयमानश्चात्मनेपुण्यमर्दितकषायोहवि
षध्वर्युभिर्गृह्यमाणेषुसयज्ञमानोयज्ञभाजोदेवास्तान्पुरुषावयवेषुभध्यायत ७

कर्त्तनिष्ठमपूर्व्वंतर्हिवासुदेवस्यांतर्यामिणः प्रवर्त्तकत्वेनमुख्यकर्त्तृत्वात्तदाश्रयमेवापूर्व्वंनतुतत्प्रयोज्ययजमानाश्रयं शास्त्रफलंप्रयोक्तरी
तिन्यायात् अन्यथाजामिजामप्यपूर्व्वाश्रयत्वप्रसंगात् तदेतदाहसाक्षात्कर्त्तरीति देवताश्रयत्वेपिवासुदेवाश्रयत्वमेवेत्याह परदेवताया
मिति परदेवतात्वेहेतुः सर्व्वदेवतालिंगानांतत्तद्देवताप्रकाशकानां मंत्राणांयेयेऽर्थादंडादिदेवतास्तेषांनियामकतयातस्यैवप्रसादनीयत्वात्
फलसाधनत्वाच्चयुक्तमेवापूर्व्वाश्रयत्वमित्यर्थः एवंभावनमेवात्मनोनेपुण्यंकोशलेनमर्दिताःक्षीणाःकषायाःरागादयोयस्यसअधर्यु
भिरितिबहुवचनंनानाकर्मभिप्रायेण ७

एवंभूतया कर्मविशुद्धया विशुद्धसत्त्वस्य भक्तिरुत्पद्यते इत्यन्वयः कथं तर्हि हृदये य आकाशः स एव शरीरमभिव्याप्य किं स्थानं यस्य तस्मिन् ह्यणि कीदृशे महापुरुषरूपस्योपलक्षणे आकारो यस्य तस्मिन् किंच श्रीवत्सादिनिरूपलक्षिते निजपुरुषाणां नारदादीनां हृदि लिखितवन्निश्चलतया स्थितेनोक्तेन पुरुषरूपेण आत्मनि स्वमनसि विरोचमाने कीदृशी भक्तिः अत्यंतातिशयेन एधमानो रयो वेगः प्रकर्षो यस्याः = एवं त्रयोदशवर्षाणामयुतानि तेषां सहस्रं तत्पर्यंतकालेऽवसितो निश्चितः कर्मनिर्वाणावसरः राज्यभोगादृष्ट स

एवंकर्मविशुद्धाविशुद्धसत्त्वस्यांतर्हृदयाकाशशरीरे ब्रह्मणि भगवति वासुदेवे महापुरुषरूपोपलक्षणे श्रीवत्सको स्तुभवनमालापरिदरंगादिनिरूपलक्षिते निजपुरुषहृल्लिखितेनात्मनि पुरुषरूपेण विरोचमानउच्चैस्तरां भक्ति रनुदिनमेधमानरयाजायते = एवंवर्षायुतसहस्रपर्यंतावसितकर्मनिर्वाणावसरोऽधिभुज्यमानेस्वतनयेभ्यो रिक्थं पितरि पितामहे यथादायं विभज्यस्वयंसकलसंपन्निकेतात्स्वनिकेतात्पुलहाश्रमं प्रववाज यत्र हवाव भगवान्हरिरद्यापित त्तृणानां निजजननानांवत्सलत्वेनसंनिधाय्यते इच्छारूपेण ॥ यत्राश्रमपदान्युभयतोनाभिमिद्धसुरभीणि कैश्चकनदीनामस रित्प्रवेरासद्वेतः पवित्रीकरोति १०

मात्मिसमयोयेनसः अधिकृत्यभुज्यमानंरिक्थंधनंयथाविभागंविभज्यसकलसंपदांनिकेतात् स्वाश्रयात्पुलहाश्रमंहरिर्हि त्रंप्रववाज यत्रह्येवेविद्याधरकुंडे वात्सल्यंकर्तृतेनसंनिहितः क्रियतेभक्तानामपेक्षितेनरूपेणसंनिहितोभतीत्यर्थः ॥ आश्रमस्था नानिउभयतउपर्यधश्चनामिर्यांतेद्दृषद्भिः शिलाभिरुपगतैश्चक्रैः चक्रनदीगंडकीसरितांश्रेष्ठापवित्रीकरोति १० ॥ २२॥

एकलः एकः अराधनंसमीहमानः कुर्वाणः विविक्तः शुद्धः अतएवउपरतोविषयाभिलाषोयस्य उपशमतः संवृद्धः उपशमोयस्य प्रवर्द्धमानानुरागस्यभरेणायेतद्रुतंद्रवीभूतंयत्हृदयंतस्मिन् शैथिल्यमनुद्यमोयस्य आत्मनिदेहेउद्भिद्यमानरोमपुलककुलंरोमां चवंदंयस्य ककारः समासांतः औत्कंठ्यात्प्रवृत्तेनप्राणायवाध्येणनिरुद्धोऽवलोकोययोः तेनयनेयस्यसः एवंवर्तमानस्तामधिभग

तस्मिन्नावकिलसएकलः पुलहाश्रमोपवनेविविधकुसुमकिशलयतुलसिकांबुभिः कंदमूलफलोपहारैश्चस मीहमानोभगवतआराधनंविविक्तउपरतविषयाभिलाषउपशमः परांनिर्वृतिमवाप ॥ तयेत्थमविरतपुरुष परिचर्यया भगवतिप्रवर्द्धमानानुरागभरद्रुतहृदयशैथिल्यः प्रहर्षवेगेनात्मन्युद्भिद्यमानरोमपुलक औत्कंठ्यप्र वृत्तप्रणयवाष्पनिरुद्धावलोकनयनएवंनिजरमणं संवादानुध्यानपरिचितभक्तियोगेनपरिप्लुतपरमाह्लादगंभी रहृदयह्रदावगाढधिषणस्तामपिक्रियमाणांभगवत्सपर्यांनसस्मार २१

एतत्परमार २२

वत्सपर्यांनससारेत्यन्वयः तत्रहेतुः निजरमणस्यस्वप्रीतिदातुर्यःकृष्णवरणारविंदेतयोरनुध्यानेनपरिवितःसम्यक्तोयोभ क्तियोगस्तेनपरिप्लुतः सर्वतोव्याप्तः परमआह्लादः परमानंदोयस्मिन्गंभीरहृदयह्रदेतस्मिन्नवगाढानिमग्नाधिषणायस्य

ष्टतानिभगवद्भूतानियेनसभगवंतंसूर्यमंडलेऽभ्युपतिष्ठन्तेतदुहोवाचेत्यन्वयः कीदृशः एणाहरिणाअजिनमेणंयंतंदे
वयासस्तेनअनुसवनाभिषेकेणाङ्गीःकपिशाश्चयाःकुटिलाजटास्तासाकलापेनबर्हिरोचमानः सूर्यप्रकाशिकयात्मनाबहि
रात्मयंधेयःसदासवित्मंडलमध्यवर्त्तीत्यादिनोक्तं उज्जिहानेऽऊर्ध्वतिसति सकारांतपाठेसनेतात्पर्याच्चार्थ अर्थसूत्रसएव १

इत्थंध्रुतभगवद्भूतएणेयाजिनवाससाऽनुसवनाऽभिषेकाङ्गीकपिशकुटिलजटाकलापेनबर्हिरोचमानः
सूर्यञ्चाभिगवंतंहिरात्मयंपुरुषमुज्जिहानेसूर्यमंडलेऽभ्युपतिष्ठन्तेतदुहोवाच १ परोरजःसवितुर्जोति
रेदिवस्पशगोमिनसेदंजजान।सुरेतसादःपुनरा विश्यचष्टेहंसंगृध्राणान्यघडिंगिरामिमः १ ३ श्री
ग ते हा रा यं म धेभगवत्परिचर्यायांसप्तमोध्यायः ॥

परोरजःरजसःप्रकृतेःपरंशुद्धसत्वात्मकंसवितुर्देवस्यसूर्यस्यभर्गःस्वरूपभूतंतेजः ज्ञातंवेदोधनंकर्मफलंयस्मात्त
त्कर्मफलदमित्यर्थः अत्रहेतुःयन्मानसेवेदंविश्वंजजानससर्ज्ज पुनश्चआदःसएवंविश्वमंतर्यामिरूपेणप्रविश्यपश्या
णोक्षाभ्यांहंसंजीवंसुरेतसाविद्धत्वयाविवक्षेपश्यतिपालयतीत्यर्थः नचघुसीदतिउपाधित्यजतीतिन्यक्षत्वचुद्धिः तस्या २३
दिंगिरिंगणंगतिरातीतिन्यघडिंगिरातां वाहंरसीत्यभिपूर्वरूपलाभावः तद्भर्गःरमःशरणंव्रजामः १२ इतिपंचमेसप्तमः

अथैनमजतोविद्वांस्तस्यकर्मनियंतायतःएणाङ्गात्प्रसक्तेस्यजातमेणत्वमीयुषे १ कृपयाविकृतःसंगःयत्तनयेनयोगिनः २
तिप्रदर्शयन्नाहभरतस्येणयोषणां २ नेयमिकंनित्यनैमित्तकंविधिप्राप्तं आवश्यकंअर्थघ्नंमोक्षोत्सर्गादि कृतमभिषेकादिकं
येन ब्रह्माक्षरंप्रणवंजपन्उदकांतेनद्यास्तीरे जलाशयाभ्यासेनद्याःस्रोतेपेयेपीयमानेसति तावत्स्वतद्भूणमेव अविदूरेणसन्नि

अत्रसशब्दोपी
यमानेनेति२

श्रीशुकउवाच एकदातुमहानद्यांकृताभिषेकनैयमिकावश्यकोब्रह्माक्षरमभिगृणानोमुहूर्त्तत्रयंउदकांत
उपविवेश। तत्रतदाराजन्हरिणीपिपासयाजलाशयाभ्याशमेकैवोपजगाम तयापेपीयमानउदकेतावदेवाविदूरे
णनदतोमृगपतेरुन्नादोलोकभयंकरउदपतत १ तमुपश्रुत्यसामृगवधूःप्रकृतिविक्लवावेपितनिरीक्षणासु
तयाभयाभिनिवेशव्यग्रहृदयापारिप्लवदृष्टिरगततत्प्रभयात्सहसैवोत्क्रामं २ तस्याउत्पतंत्याग्रस्त
वंत्याउरुभयावगलितोयोनिनिर्गतोगर्भःस्रोतसिनिपपात तत्प्रसवोत्सर्पणोवभयखेदातुरस्वगणेनवियुज्य
मानाकस्यांविदृश्यांक्लिन्नसारेसतीनिपपाताथवममार ३

ध्रौ मृगपतेःसिंहस्यउन्नादोमहान्नादःउद्भतः १ प्रकृत्यास्वभावतःएवविक्लवावाव्याकुलासुतरांतुहरिभयस्याभिनि
वेशेनव्यग्रंव्याकुलंहृदयंयस्याः पारिप्लवदृष्टिः परिप्लोतनेत्रा नगतारक्षतउत्क्रामंस्याः उत्क्रामनदीमुल्लंघितवती २ अतएव
त्रासःगर्भिणाःउत्सर्पणेनस्थानाद्विचलितोयोनेर्निर्गतःसन्स्रोतसिप्रवाहेनियतितः तत्प्रसवोगर्भपातः उत्सर्पणमुल्लंघनं
भयंचएतैःखेदेनातुरापीउत्तादृश्यांगिरिगुहायांहरिणवधूःपपात अथानंतरंमृताव ३ ॥

एणकुणकं हरिणकं हरिणबालं अपविद्धं बंधुभिस्त्यक्तं इति एतैः कृपणत्वादिहेतुभिर्याऽनुकंपातया अनयत् ४ कृतो निजः स्वी
यदुत्पभिमानो येन पोषणं तृणादिना पालनं वृकादिभ्यो रक्षणं प्रीणनं कंडूयनादिना लालनं चुंबनादिना एतैर्यदनुध्यानमा
सक्तिः तेन आत्मनो नियमाः स्नानादयः यमाः अहिंसादयः तत्सहिता ईश्वरपरिचर्यादयश्च प्रत्यहमेकैकशो वियुज्यमानाः संतः

तं त्वेणकुणकं कृपणं स्रोतसाऽनूह्यमानमभिवीक्ष्यापविद्धं बंधुरिवानुकंपया राजर्षिर्भरत आदाय मृतमातरमित्याश्र
मपदमनयत् ४ तस्य ह वा एणकुणके उच्चैरेतस्मिन् कृतनिजाभिमानस्याहरहस्तत्पोषणपालनलालनप्रीणना
ऽनुध्यानेनात्मनियमाः सह यमा पुरुषपरिचर्यादय एकैकशः कतिपयेनाहर्गणेन वियुज्यमानाः किल सर्व एवो
दवसन् ४ अहो बताऽयं हरिणकुणकः कृपण ईश्वररथचरणपरिभ्रमणरयेण स्वगणसुहृद्बंधुभ्यः परिवर्जितः
शरणं च मोपसादितो मामेव मातापितरौ भ्रातृज्ञातीन्यौथिकांश्चैवोपेयाय नान्यं कंचन वेद मय्यत्यंतविस्रब्धश्चात
एव मया मत्परायणस्य पोषणपालनप्रीणनलालनमनसूयुनाऽनुष्ठेयं शरण्योपेक्षा दोषविदुषा ६ नूनं ह्यार्याः
साधव उपशमशीलाः कृपणः सुहृद एवंविधार्थे स्वार्थानपि गुरुतरानुपेक्षंते ७

कतिपयेनाहर्गणेन सर्वेप्युत्सन्ना बभूवुः ५ आसक्तिं प्रपंचयति अहो इत्यादिना इति कृतानुषंग इत्येतत् ईश्वररथचरणः ॥२७
कालचक्रं तस्य परिभ्रमणवेगेन स्वगणादिभ्यो विभ्रंशितः मा इति मां च शरणं प्रापितः मामेव मातापित्रादिबुद्ध्या उपेयाय प्राप्तः
यौथिकात् यूथसंघातिनः अनसूयुना एतन्निमित्तं मम स्वार्थो भ्रश्यतीति दोषदृष्टिमकुर्वता ६ तदेवाह नूनं हीति ७

इति एवं कृतानुषंगः आसक्तिर्येन मृगजहुना मृगापत्येन सह स्नेहेन अनुबद्धं हृदयं येन ८ स्नेहानुबंधमेव प्रपंचयति कुसुमेत्यादिना
स्वधयतीत्यंतेन शालावृकाः श्वानः यदा भयं शंकमानो भवति तदा तेन सह वनं समाविशति ९ अतिशयितः प्रणयभरो यस्य तद्धृदयं यस्य सः
१० वर्षपतिर्भरतः प्रकृतिस्थेन स्वस्थेन स्वस्थेन स्तात् भूयात् ११ अन्यदा अदर्शने सकरुणं यथा भवति एवमनुशोचन्निति होवाचेत्य
न्वयः अतितर्षेण अत्यौत्सुक्येन हरिणकुणकविरहेण विह्वले हृदये संतापो यस्य कश्मलं मोहं प्रापितः सन् १२ अपीति संभावनायां च

इति कृतानुषंग आसनशयनाटनस्थानाशनादिषु सह मृगजहुना स्नेहानुबद्धहृदय आसीत् ८ कुसुमकुशसमित्पलाश
फलमूलोदकान्याहरिष्यमाणो वृकशालावृकादिभ्यो भयमाशंसमानः यदा सह हरिणकुणकेन वनं समाविशति ९ पथिषु च
मुग्धभावेन तत्र तत्र विषक्तमतिप्रणयभरहृदयः कार्पण्यात्स्कंधेनोद्वहति एवमुत्संग उरसि चाधायोपलालयन्मुदं परमामवाप
१० क्रियायां निर्वर्त्यमानायामंतरालेप्युत्थायोत्थाप्य यदैनमभिचक्षीत तर्हि वाव स वर्षपतिः प्रकृतिस्थेन मनसा तस्मा आशिष आ
शास्ते स्वस्ति स्ताद्वत्स ते सर्वत इति ११ अन्यदा भृशमुद्विग्नमनानष्टद्रविण इव कृपणः सकरुणमतितर्षेण हरिणकुणकविरहविह्व
लहृदयसंतापस्तमेवानुशोचन् किल कश्मलं महदभिरंभित इति होवाच १२ अपि बत स वै कृपण एणबालको मृतहरिणीसुत अहो
ममानार्यस्य शठकिरातमतेरकृतसुकृतस्य कृतविस्रंभ आत्मप्रत्ययेन तदविगणयन्सुजन इवागमिष्यति किं १३

तेनानुकंपायां अहो इति खेदे शठकिरातयोरिव वंचनपराक्रूरावमतिर्यस्य अकृतसुकृतस्य निर्भाग्यस्य मम तच्छाठ्यादिकमगणयन्नचिं
तयन्नागमिष्यति किं अपराधाचिंतने हेतुः आत्मप्रत्ययेन स्वचित्तशुद्ध्याकृतविश्वासः सन् सुजनो न यथा गणयति तद्वत् १३ ॥ ॥

प्राप्नोति वेत्रलतरणानि १७ नैकचरोयूथपवरःसकरादिः यद्वाएकएववरतियः क्रूरस्वभावोव्याघ्रादिर्नभक्षयतिकिं १८ सकललो
कस्यद्वेमोयस्मात्सउदयोयस्या वेदत्रयीआज्ञाकरएवयस्यसएवोक्तोनिग्रहोनास्तीत्यर्थः १९ मृगवध्वान्यासानिद्रेषमृतः १६ हरिणएव
राजकुमारः आगत्यमांअपिस्विल्लुब्धयिष्यतीत्यन्वयः किंकुर्वन्नविवधेःरुचिरैर्दर्शनीयैर्निजैर्मृगदारकविनोदैःस्वीयानांरवेदमपनु

७३

अपिद्वेमेणास्मिन्नाश्रमोपवनेशय्यालिवरंतंदेवगुप्तंद्रक्ष्यामि १४ अपिनवकःशालाद्वकोऽन्यतमोवानेकचरएक
चरोवाभक्षयति १५ निस्त्रोवतिहभगवान्सकलजगद्वेमोदयस्त्रष्टाताद्यापिनमृगवधूनामाश्रमेतिचरतिस्म दक्षत ५
कृतमागत्यमांसुखयिष्यतिहरिणराजकुमारोविविधरुचिरदर्शनीयनिजमृगदारकविनोदैरसंतोषंस्वनामपनुदन्१७
त्वेलिकायांमांमशास्माक्षिणाअमीलितदृशंद्वेमसंरंभेणावकितवकितआरत्यपदपरुषविषाणाग्रेणालुंठति १८
आसादितहविर्विधिविदूषितेमयोपलब्धोभीतभीतःसपद्युपरतरासऋषिकुमारवद्वहितकरणकलापआस्ते १९

दन्त १७ संभवतिवेतत्त्वेलिकायांमशायःसमाधिस्तेनामीलितेदृशौयेनतंमांद्वेमसंरंभेणप्रणयकोपेन पक्वरुजलबिंदुःतद्वदपरु
षेणमदुनाविषाणाग्रेणालुंठतिसंघट्टयति १८ आसादितंहविर्यस्मिन्वहिर्विदर्भेतांकर्षणादिनावापलेनदूषितेसति दूषितेति २१
पाठेनाहविर्विनिमयेदूषणेकृतेत्यर्थः मयाधिक्षिप्तःसन्ततृणमेवोपरतक्रीडोनिश्चलआस्ते १९ कण्वायनमः ॥॥

२ कण्वमारीचनयस्य

इतिबुधाप्रलप्योत्थायबहिर्निर्गतस्तत्खुररवात्मृगोपलंभसंभ्रांतहृदयआहकेवेति अरेअहोअनयाक्षिप्तकिंवातयआवर्जितं
तपस्विन्याभाग्यया यद्यस्मादियंसविनयस्यतनुतराःसुभगाश्चशिवतमाश्चरवरास्तेषुतेषांदानांतत्रतत्रोकिंतानांपंक्तिभिः
द्रविणंमृगस्तेनरहितस्यअतएवातुरस्यदुःखितस्यममद्रविणमार्गंस्वयंतीसतीस्वात्मानंचतामिकृतमंडनांद्विजानांयज्ञभूमिंकरोति
यस्मिन्देशेमृगःकृष्णस्तस्मिन्धर्म्मान्निवोधतेतिस्मृतेः २० तावदुदितेवंद्रेमृगंदृष्ट्वास्वमृगलंस्वंभावयन्नाहअपिस्विदिति २१ चंद्ररश्मि

किंवाअरेआवर्जितंतयातपस्विन्याऽनयायदियमवनिःसविनयकृष्णसारतनयतनुतरसुभगशिवतमाःखरखुरपदपंक्तिभि
र्द्रविणविधुरातुरस्यममद्रविणपदवींस्वयंस्वात्मानंचसद्यंतःकृतकौतुकंद्विजानांस्वगृणिवर्गकामानांदेवयजनंकरोति २०
अपिस्विदसौभगवानुडुपतिरेनंमृगपतिभयान्मृतमातरंमृगबालकंस्वाश्रमपरिधिष्वनुकंपयाकृपणजनवत्सलःपरिपाति
२१ किंवात्मजविश्लेषज्वरदवदहनशिखाभिरुपतप्यमानहृदयस्थलनलिनीकंमामुपसृतमृगीतनयेशिशिरशांतानुरागमु
णितनिजवदनसलिलामृतमयगर्भस्तिभिस्वधयतीति २२

स्पर्शसुखंप्राप्याह किंवेतिसंभावनायां आत्मजविश्लेषेणज्वरस्तापःसएवदवदहनःतस्यज्वालाभिरुपतप्यमानाहृदयरूपास्थलन
लिनीयस्यजलस्थंपद्मेतापंसोदुंत्रस्मभितिस्थलग्रहणं उपसृतोमृगीतनयोयेनतंमांवेदुःस्वधयतिशांतिंगमयति शिशिरंवृतक्षोतंत्व
मप्यनुरागेणगुणितंआवर्त्तितंपुनःपुनःस्रवतयद्वदनसलिलंतदेवामृतमयागर्भस्तयःतैः लोकेद्विमंत्रवादिनोवदनसलिलेस्तार्यंश
मयंतीतिप्रसिद्धं उपसृत्यमृगीतनयइतिपाठेमनोरथांतरमेतत् उपसृत्यागत्यमृगीतनयंच किंवामांस्वधयिष्यतीतिशेषंसमानं २२

भाष्य २६॥ मृगदारकवदाभासमानेन भगवदाराधनलक्षणात्कर्मणश्च विभ्रंशितः प्रारब्धकर्मत्वे हेतुः कथमितरथेति साक्षात्स्वपुत्रव
त्कथमासंगः स्यात् पूर्वं परित्यक्ता दुस्त्यजा औरसा येन अंतरायेण विहतं योगारंभणं यस्य आत्मानमविगणयतः आत्मचिं

एवमघटमानमनोरथाकुलहृदयो मृगदारकाभासेन स्वारब्धकर्मणा योगारंभणतो विभ्रंशितः स योगतापसो भगव
दाराधनलक्षणाच्च कथमितरथा जात्यंतरएण कुणक आसंगः साक्षान्निःश्रेयसप्रतिपक्षतया प्राक्परित्यक्तदुस्त्य
जहृदयाभिजातस्य तस्यैवमंतराय विहतयोगारंभणस्य राजर्षेर्भरतस्य तावन्मृगार्भकपोषणपालनप्रीणनलाल
नानुषंगेणायत आत्मानमहिरिवाखुबिलं दुरतिक्रमः कालः करालरभस आपद्यत २३ तदानीमपि पार्श्ववर्तिनमा
त्मजमिवानुशोचंतमभिवीक्ष्यमाणो मृग इवाभिनिवेशितमना विसृज्य लोकमिमं सह मृगेण कलेवरं मृतमनु न मृतजन्मा
नुस्मृतिरितरवन्मृगशरीरमवाप २४ तत्रापि ह वा आत्मनो मृगत्वकारणं भगवदाराधनसमीहानुभावेनानुस्मृत्य
भृशमनुतप्यमानः आह २५

तामकुर्वतः तावदेव तीव्रवेगः कालो मृत्युसमयश्चापद्यत २३ लोकं देहं मृगेण सहितं विसृज्य प्राक्तन इव मृगशरी २६॥
रमवाप कथंभूतः कलेवरं मृतमनु न मृतानविनष्टा पूर्वजन्मानुस्मृतिर्यस्य २४ आह स्वचित्ते २५ ॥ छ ॥

अहो कष्टं धीराणां मार्गाद्भ्रष्टोऽहं भ्रंशमेवाह यद्यतः विमुक्ताः समस्ताः संगा येन विविक्तं पुण्यारण्यं शरणं यस्य आत्मवतो धीर
स्य मम मनः सर्वेषां भूतानामात्मनि वासुदेवे समावेशितं समाहितं च निश्चलं सत् आरात् दूरादेव सुस्राव गलितं निःसृतं केन समावेशि
तं तस्यानुश्रवणादिष्वपि योगेन अभिनिवेशेन अशून्याः सकलायामा यस्मिन् तेन कालेन २६ निगूढोऽनाविष्कृतो निर्वेदो य

अहो कष्टं भ्रष्टोऽहमात्मवतामनु यथाद्य द्विमुक्तसमस्तसंगस्य विविक्तपुण्यारण्यशरणस्यात्मवत आत्मनि सर्वे
षामात्मनां भगवति वासुदेवे तदनुश्रवणमननसंकीर्तनाराधनानुस्मरणाभियोगेनाशून्यसकलयामेन कालेन स
मावेशितं समाहितं कार्त्स्न्येन मनस्तक्षु पुनर्ममाबुधस्यारान्मृगसुतमनुपरि सुस्राव २६ इत्येवं निगूढनिर्वेदो विसृज्य
मृगीं मातरं पुनर्भगवत्क्षेत्रमुपशमशीलमुनिगणदयितं शालग्रामं पुलस्त्यपुलहाश्रमं कालंजरात्प्रत्याजगाम २७
तस्मिन्नपि कालं प्रतीक्षमाणः संगाच्च भृशमुद्विग्न आत्मसहचरः शुष्कपर्णतृणवीरुधा वर्तमानो मृगत्वनिमित्ता
वसानमेव गणयन्मृगशरीरं तीर्थोदकक्लिन्नमुत्ससर्ज २८ इ श्री ग ते हा रा पं म धे भरतचरितेऽष्टमोध्यायः

न शालवृक्षोपलक्षितं ग्रामं कालंजरात् यत्र हरिणो जातः जस्मात्पर्वतात् २७ आत्मैव सहचरो यस्य एकाकी प्रती
क्षणस्यैव प्रपंचः मृगत्वनिमित्तेति तीर्थोदकेनाक्लिन्नमार्द्रं अर्द्धोदकस्थमित्यर्थः २८ इ श्री ग ते वा दी का पं
[illegible] ॥

भा० ५० २७

नवमे जडविप्रत्वे तस्य रागाद्यभावतः भद्रकाली पशुत्वेपि निर्विकारत्वमीर्य्यत्वे १ पितुः प्राप्तात्मविज्ञानो भरतो मृगतां गतः प्रारब्धकर्म्मवेगेन तदंते जडविप्रतां २ अंगिरसगोत्रजानां प्रवरस्य श्रेष्ठस्य शमादियुक्तस्य त्यागोऽत्रातिथ्यादिभ्योऽन्नदानादि विद्याकर्म्मविद्या आत्मज्ञानं देहादिव्यतिरिक्तभोक्तात्मज्ञानं आनंदो धर्मसंपत्तिजः आत्मनासदृशाः श्रुतादयो गुणाः येषां ते समानोदरा नव पुत्रा बभूवुः पचीयस्यां कनिष्ठायां च मिथुनं स्त्रीपुरुषयुग्मं १ उत्सृष्टं मृगशरीरं येन शुचीनां श्रीमतां गेहे योग

श्री कनु च अथ कस्यचिद्द्विजवरस्यांगिरः प्रवरस्य शमदमतपः स्वाध्यायाध्ययनत्यागसंतोषतितिक्षाप्रश्रयविद्याऽनसूयात्मज्ञानानंदयुक्तस्यात्मसदृशाः श्रुतशीलाचाररूपौदार्य्यगुणाः नव सौदर्य्या अंगजा बभूवुः मिथुनं च यवीयस्यां भार्यायां १ यस्तु तत्र पुमांस्तं परमभागवतं राजर्षिप्रवरं भरतमुत्सृष्टमृगशरीरं च रमशरीरेण विप्रत्वं गतमाहुः २ तत्रापि स्वजनसंगाच्च भृशमुद्विजमानो भगवतः कर्मबंधविध्वंसनश्रवणस्मरणगुणाविवरणचरणारविंदयुगलं मनसा विदधदात्मनः प्रतिघातमाशंकमानो भगवदनुग्रहेणानुस्मृतस्मृतिः स्वपूर्वजन्मावलिरात्मानमुन्मत्तजडांधबधिरस्वरूपेण दर्शयामास लोकस्य ३

घष्टोऽभिजायत इति स्मृतेः १ तत्रापि वान्यसंगादात्मनो भ्रंशमाशंकमानः आत्मानमुन्मत्तादिरूपेण दर्शयामासेत्यन्वयः॥ किं कुर्वन् कर्मबंधविध्वंसनं श्रवणं गुणानां विवरणं कथनं च यस्य तद्भगवतश्चरणारविंदयुगलं मनसा विशेषेण धारयन् प्रतिघातशंकायां हेतुः अनुस्मृतास्वीयपूर्वजन्मनामावलिः परंपरा येन सः ३ रामाय नमः ॥ छ ॥ ॥

स्मरणं

२७१

पुत्रस्नेहेनुबद्धं मनो यस्य जडस्य गार्हस्थ्यानधिकारात्समावर्त्तनांतान्संस्कारान्विदधानस्तमुपनीयोपनीतस्य पुनः शौचादींस्तस्यानभिप्रेतानपि शिक्षितवान् तत्र हेतुः अनुशिष्टेन हि भाव्यं पितुः सकाशात् पुत्रेणेति ४ सोपि च पितुः शिक्षानिर्बंधनिवृत्तये असध्रीचीनमसमीचीनमिव करोति स्म उपाकरणवेदव्रताद्यनंतरं श्रवणादिमासेषु वेदानध्यापयिष्यन्नादौ तावद्व्याहृतिभिः सह प्रणवशिरःसहितां त्रिपदीं चैत्रादिचतुरो मासानधीयानमप्यसमवेतरूपं यथाभवत्येवं ग्राहयामास तावतापि कालेन स्वरानुपूर्व्यादियुक्तं व्याहृत्यादित

तस्यापि ह वा आत्मजस्य विप्रः पुत्रस्नेहानुबद्धमना आसमावर्त्तनात्संस्कारान्यथोपदेशं विदधान उपनीतस्य च पुनः शौचाचमनादीन् कर्मनियमाननभिप्रेतानपि समशिक्षयत् अनुशिष्टेन हि भाव्यं पितुः पुत्रेणेति ४ स चापि तदु ह पितृसन्निधावेवासध्रीचीनमिव स्म करोति छंदांस्यध्यापयिष्यन्सह व्याहृतिभिः सप्रणवशिरस्त्रिपदीं सावित्रीं ग्रैष्मवासंतिकान्मासानधीयानमप्यसमवेतरूपं ग्राहयामास ५ एवं स्वतनुज आत्मन्यनुरागावेशितचित्तः शौचाध्ययनव्रतनियमगुर्वनलशुश्रूषणाद्यौपकुर्वाणककर्माण्यनभियुक्तान्यपि समनुशिष्टेन भाव्यमित्यसदाग्रहः पुत्रमनुशास्य स्वयं तावदनधिगतमनोरथः कालेनाप्रमत्तेन स्वयं गृह एव प्रमत्त उपसंहृतः ६

नधीयन

स्यनागतमित्यर्थः ५ आत्मभूते स्वतनुजे अनुरागेणावेशितं चित्तं येन शौचादीनि यान्यौपकुर्वाणकस्य सावधिब्रह्मचर्य्यवतः कर्माणि तेनानभियुक्तानि अनादृतान्यपि तं पुत्रं प्रत्यनुशास्यापि अप्राप्तपुत्रपांडित्यमनोरथः स्वयं कालेनोपसंहृतः मृत इत्यर्थः अनुशासननिर्बंधे पुनः तमेव हेतुमाह अनुशिष्टेन भाव्यं इत्यसन्नयोग्य आग्रहो यस्य ६

भा॰पं॰ २८

सपत्न्यैसमर्प्य अनुसंस्थया अनुमरणेन सप्तम्यंतपाठेप्ययमेवार्थः न्यवृत्सन निवर्त्तितुमैच्छन् निवृत्ता इत्यर्थः ७ यदाभिभाष्य
माणस्तत्तदातदनुरूपाणिप्रभाषते मूल्यमंतरेणबलाद्यत्कर्मकार्यतेसाविष्टिः वेतनंमूल्यं वि..ष्ट्यादिभिरुपसादितमन्नमभ्यवह
रति परभुंक्तेकेवलंनत्विंद्रियप्रीतये अत्रहेतुद्वयमाह नित्यंसदानिवृत्तंयस्मात्सउत्पादकशून्यः स्वसिद्धः अभिव्यंजकशून्यः

अथयवीयसीद्विजसतीस्वगर्भजातंमिथुनंसपत्न्याउपन्यस्यस्वयमनुसंस्थयापतिलोकमगात् पितर्य्युपरतेभ्रातरए
नमतत्प्रभावविदस्त्रय्यांविद्यायामेवपर्यवसितमतयोनपरविद्यायांजडमतिरितिभ्रातुरनुशासननिर्वेधात्न्यवृत्सन्
७ सवप्राकृतैर्द्विपदपशुभिरुन्मत्तजडवधिरेत्यभिसमानमाणोयदातदनुरूपाणिप्रभाषतेकर्माणिचसकार्यमाणःप
रेच्छयाकरोतिविष्टितोवेतनतोवायाञ्चयायदृच्छयाचोपसादितमल्पंबहुमिष्टंकदन्नंवाभ्यवहरतिपरंनेंद्रियप्रीतिनि
मित्तं ८ नित्यनिवृत्तनिमित्तस्वसिद्धविशुद्धानुभवानंदस्वात्मलाभाधिगमःसुखदुःखयोर्द्वंद्वनिमित्तयोरसंभावित
देहाभिमानः ९

स्वःसुद्धःकेवलोयोनुभवःसएवानंदरूपःस्वात्मातस्यलाभः एवंभूतोहमितिज्ञानंतस्याधिगमःप्राप्तिरस्तियस्य द्वंद्वानि २८
सन्मानावमानादीनितद्धेतुकयोःसुखदुःखयोरकृतदेहाभिमानः तस्मान्नेंद्रियप्रीतिनिमित्तमभ्यवहरतीन्वयः ९ ॥

अतएवशीतोस्नादिष्वनावृतांगः विचचारेत्यन्वयः कीदृशः पीनःपुष्टः संहननांगःसंहन्यंतेनिविडीभवंतिस्म अंगानियस्य क
ठिनावयवइत्यर्थः स्थंडिलसंवेशनंभूमिशयनं अनुन्मर्द्दनंमर्द्दनाभावः अमज्जनंस्नानाभावः तैर्यद्रजःतेनाप्रकटंब्रह्मवर्च्चसंब्राह्मी
तेजोयस्य यथामहामणिरनभिव्यक्ततेजाभवति कुत्सितेनपटेनावृताकटिर्यस्य उरुमषिणाअतिमलिनेन नतत्वतस्तंजानंतिये

शीतोस्नवातवर्षेषुवृषइवानावृतांगःपीनःसंहननांगःस्थंडिलसंवेशनानुन्मर्द्दनामज्जनरजसामहामणिरिवाऽन
भिव्यक्तब्रह्मवर्च्चसः कुपटावृतकटिरुपवीतेनोरुमषिणाद्विजातिरितिब्रह्मबंधुरितिसंज्ञयाऽतज्ज्ञजनाऽवमतोविच
चार १० यदातुपरतआहारंकर्मवेतनतईहमानःस्वभ्रातृभिरपिकेदारकर्मणिनिरूपितस्तदपिकरोतिकिंतुनस
मविषमन्यूनमधिकमितिवेदकणपिण्याकफलीकरणकुल्माषस्थालीपुरीषादीन्यप्यमृतवदभ्यवहरति ११

तैर्जनैरवमतःसन् १० यदातुपरेभ्यःकर्ममूल्येनाहारमपेक्षमाणोभवति तदाकेदारकर्मणिशालिक्षेत्रेकर्द्दमविलोडना
दौआहारप्रलोभनेननियुक्तःसन्करोति किंत्वत्रकर्द्दमप्रक्षेपेक्षेत्रंसमंभवेत् उतउद्धरणेविषमंस्यादित्यादिनवेद भ्रातृभिर्दत्ता
न्कणादीनप्यमृतवद्भुंक्ते कणाश्चूर्णतंडुलाःपिण्याकंतिलयंत्रोद्धृतंतिलकिट्टं फलीकरणंतुषाःकुषाल्माकीटदष्टामाषाःस्था
लीपुरीषंस्थालीलग्नंदग्धान्नं ११ ॥ ॥

तस्यरागादिराहित्यमलौल्यंचैवमीरितं अथान्यच्चरितंप्राह चित्रंमृत्यावसंभ्रमं वृषलपतिःशूद्रःसामंतश्चोरराजः आल
भत आलब्धुंप्रवृत्तः १२ दैवाद्बंधनविमुक्तस्ययशोः तमसाव्याप्तायांनिशितत्रापिनिशीथसमये अर्द्धरात्रावसरे आकस्मि

निशि २

अथकदाचित्कश्चिद्वृषलपतिर्भद्रकाल्यैपुरुषपशुमालभताऽपत्यकामः १२ तस्यहृदैवमुक्तस्ययशोः
पदवींतदनुचराःपरिधावंतोनिशीथसमयेतमसाऽवृतायामनधिगतपशवआकस्मिकेनविधिनाकेदारान्वीरा
सनेनमृगवराहादिभ्यःसंरक्षमाणमंगिरःप्रवरसुतमपश्यन् १३ अथतएनमनवद्यलक्षणमवमृश्यभर्तृक
र्मनिष्पत्तिंमन्यमानावध्वारशनयाचंडिकागृहमुपनिन्युर्मुदाविकसितवदनाः १४ अथपणयस्तंस्वविधि
नाऽभिषिच्याहतवाससाछाद्यभूषणालेपस्रक्तिलकादिभिरुपस्कृतंभुक्तवंतंधूपदीपमाल्यलाजकिशल
यांकुरफलोपहारोपेतयावैशससंस्थयामहतीगीतस्तुतिमृदंगपणवघोषेणचपुरुषपशुंभद्रकाल्याःपुरतः
उपवेशयामासुः १५

कोदैवनिर्मितःविधिःप्रकारःतेन वीरासनेनतुर्द्धावस्थानेन १३ अवमृश्यज्ञात्वा १४ पणयश्चोराः अहतेन
नूतनेन उपस्कृतं अलंकृतं वैशससंस्थयाहिंसाविधानेन गीतादिघोषेणवसह १५ ॥ छ ॥ रामायनमः

वृषलराजस्यपणिःपुरोहितत्वेनवर्त्तमानश्चोरः तदभिमंत्रितंभद्रकालीमंत्राभिमंत्रितं १६ धनमदएवरजःतेनोत्सिक्तंत्यक्तमर्या
दंमनोयेषां भगवत्कलायुक्तंवीराणांब्राह्मणानांकुलंतुच्छीकृत्य यथेच्छंवर्त्तमानानांयत्कर्मतदुपलभ्यदेवीउच्चचाटप्रतिमांत्यक्त्वा
वहिर्निर्गता कथंभूतमालंभनं सूनायामपिआपत्कालेनुज्ञातायामपिहिंसायामननुज्ञातंभद्रकालीत्यंतंगद्यं १७ अमर्षोपरा

अथवृषलराजपणिःपुरुषपशोरसृगासवेनदेवींभद्रकालींयक्ष्यमाणस्तदभिमंत्रितमसिमतिकरालंनिशितंउपा
ददे १६ इतितेषांवृषलानांरजस्तमःप्रकृतीनांधनमदरजउत्सिक्तमनसांभगवत्कलावीरकुलंकदर्थीकृत्योत्पथेन
स्वैरंविहरतांहिंसाविहाराणांकर्मातिदारुणंयद्ब्रह्मभूतस्यसाक्षाद्ब्रह्मर्षिसुतस्यनिर्वैरस्यसर्वभूतसुहृदःसूनायाम
प्यननुमतमालंभनंतदुपलभ्यब्रह्मतेजसाऽतिदुर्विषहेणदंदह्यमानेनवपुषासहसोच्चचाटसैवदेवीभद्रकाली १७
भृशममर्षरोषावेशरभसविलसितभ्रुकुटिविटपकुटिलदंष्ट्रारुणेक्षणाटोपातिभयानकवदनाहंतुकामेवेदंमहाट्टहा
समतिसंरंभेणविमुंचतीततउत्पत्यपापीयसांदुष्टानांतेनैवासिनाविवृक्णशीर्ष्णांगलात्प्रस्रवंतमसृगासवमत्युष्णं
सहगणेननिपीयातिपानमदविह्वलोच्चैस्तरांस्वपार्षदैःसहजगौननर्त्तचविजहारशिरःकंदुकलीलया १८

घासहनंरोषश्चवपुषोदाहनंतयोरावेशस्तस्यरभसेनवेगेनविलसितोउत्तंभितोभ्रुकुटिलक्षणोविटपःशाखा कुटिलादंष्ट्रा
श्चअरुणानीक्षणानिचतेषामाटोपःसंभ्रमःतेनातिभयानकंवदनंयस्याः इदंतुजगद्धंतुमुद्यतेव महांतमट्टहासंसनादंहा
संततःस्थानादुत्पत्यविवृक्तानिछिन्नानिशीर्षाणियेषां गणेनपरिवारेणसह शिरांस्येवकंदुकानितेषांलीलयाचिक्रीडेव १८

ननुकथंदेव्याराधकानामेवंविपरीतंफलंतत्राह एवमेवेति महत्सुअभिचाररूपोअतिक्रमअपराधः २ नन्वसंभावितमिद
मेवंयन्मरणेऽप्यव्याकुललंमारकेषुसक्रोधाभावइत्यादितत्राहनवाइति विमुक्तोदेहाद्यात्मभावलक्षणःसुदृढोहृदयग्रंथि
र्यैः सर्वसत्वानांसुहृदःआत्मानश्चयेतेषां नवतेषांदेहाद्यभिमानसद्भावेऽपिमरणादिभयमस्तीत्याह साक्षाद्भगवताअभितोऽ

एवमेवखलुमहद्भिरितरातिक्रमःकार्त्स्न्येनात्मनेफलति १ नवाएतद्विद्वान्मुहूर्तमहर्द्रुतंयदसंभ्रमःस्वशिरः
छेदनआपतितेऽपिविमुक्तदेहाद्यात्मभावसुदृढहृदयग्रंथीनांसर्वसत्वसुहृदात्मनांनिर्वैराणांसाक्षाद्भगवताअनि
मिषारिवरायुधेनाग्रमत्तेनतैस्तैर्भावैःपरिरक्ष्यमाणानांतत्प्रसादमलमकुतश्चिद्भयमुपस्तानांभागवतपरम
हंसानां २० ३ श्री म ते व स्कं भरतजडचरितंनामनवमोध्यायः ॥ ॥ ॥

क्ष्यमाणानां केन अनिमिषःकालःसएवअरिचक्रंतेनवरायुधेनतैस्तैर्भावैश्चअंतर्यामितया प्रवर्त्यमानैः भद्रकाल्यादिरूपैःनकु
तश्चिदपिभयंयस्मिन्भागवतानांभगवदुपासकानां परमहंसानां २० इतिपंचमेनवमोध्यायः कृष्णायनमः ॥

दशमेत्विदानीराज्ञाशिविकांस्वांवहन्मुनिः स्वदुर्वादानुवादेनविज्ञायाशुप्रसादितः १ एवंभूताविकारिलमज्ञसर्वज्ञयोःसमं इतिसर्वज्ञ
तासिद्धेरूगणकथनेरहूगणेनामसिंधुसौवीरदेशयोःराजातत्त्वजिज्ञासुःकपिलाश्रमंयदागच्छत्तिस्मतदायहत्तेनदाह अथेति
इक्षुमत्यानद्यास्तीरे तेषांशिविकावाहानांकुलस्यनाथेनपक्षगौरिवखरइवभारंवोढुंसमर्थइतिधिया पूर्वेयेकेचनविद्यावलाद्

उवाच अथसिंधुसौवीरपतेरूगणस्यव्रजतइक्षुमत्यास्तटेतत्कुलपतिनाशिविकावाहपुरुषान्वेषणसमये
देवेनोपसादितःसद्विजवरउपलब्धएषपीवायुवासंहननांगोगोखरवद्धुरंवोढुमलमितिपूर्वविधिगृहीतैःसंगृहीतः ३
प्रसह्यमतदर्हउवाहशिविकांसहमहानुभावः २ यदाहिद्विजवरस्येषुमात्रावलोकानुग्रहेन्नसमाहितापुरुषगतिस्तरा
विषमगतांस्वशिविकांरूगणउपधार्यपुरुषानधिवहतआह हेवोटारःसाध्वितिक्रमतकिमितिविषममुह्यतेयानमि
ति २ अथतईश्वरवचःसोपालंभमुपाकर्णयोपायतुरीयाद्धेकितमनसस्तंविज्ञायायांवभ्रुः ३ नवयंनरदेवप्रभृताम
वनियमानुयथाःसाध्ववहाम अयमद्धुनैवनियुक्तोपिनवुतंव्रजतिनानेनसहवोढुमुह्वयंपारयामइति ४

हीतास्तैःसहप्रसभंवलाद्गृहीतःसन्नतदर्हेपिसमहानुभावःशिविकामुवाहोत्पन्नयः १ हिंसापरिहारार्थेरघुमात्रपदे
शावलोकस्यानुपश्चान्नयागतिःतस्याहेतुभूतायाःपुरुषाणांगतिर्नसम्यंगहिताएकरूपानाभूत २ सोपालंभंसाक्षेपं साम
रानोदंडेपूर्णेत्रपुचतुर्थाङ्कितचित्तः ३ भवद्विधयानुपथाःसतांनानुवर्तिनः नपतरगणाः नेषकुशः ४ ॥ ॥

भा०द० कृपणानां वचो निशम्य सांसर्गिकः संसर्गनिमित्तः एकस्यापि दोषः सर्वेषामपि भवितुमर्हतीति निश्चित्य रहूगण आहेत्यन्वयः
३२ कथंभूतः उपासितावृद्धा येन सोऽपि स्वभावेन बलात्परवशः कृतः सन् कथंभूतं प्रत्याह नस्पष्टं ब्रह्मतेजो यस्मिन् भस्मना
छन्नमग्निमिव स्थितं ५ भ्रातरिति संबोधनमाक्षेपाभिप्रायं व्यक्तं निश्चितं उरु अधिकं परिश्रांतोऽसीत्यादीनि विपरितार्था

सांसर्गिको दोष एव नूनमेकस्यापि सर्वेषां संसर्गिणां भवितुमर्हतीति निश्चित्य निशम्य कृपणवचो राजा रहूगण
उपासितवृद्धोपि निसर्गेण बलात्कृत ईषदुत्थितमन्युरविस्पष्टब्रह्मतेजसं जातवेदसमिव रजसाऽवृतमतिरोह
५ अहो कष्टं भ्रातर्व्यक्तमुरु परिश्रांतो दीर्घमध्वानमेक एव नु हि वान्सुचिरं नातिपीवानसंहननांगो जरसा चोप
द्रुतो भवान्सखे नो एवापर एते संघट्टिन इति बहुविप्रलब्धोप्यविद्यया विहितद्रव्यगुणकर्माशयस्वचरमकले
वरेऽवस्तुनि संस्थानविशेषेऽहं ममेत्यनध्यारोपितमिथ्याप्रत्ययो ब्रह्मभूतस्तूष्णीं शिबिकां पूर्ववदुवाह ६ अ
थ पुनः स्वशिबिकायां विषमगतायां प्रकुपित उवाच रहूगणः ७

निषद्वाक्यानि तुहिवान् प्रापितवान् तत्रापि सुचिरं जरसा च वृद्धत्वेन संघट्टिनः सहचराः बहु यथा भवत्येवं विप्रलब्धो ॥३२॥
ऽपि वक्रोक्त्या उपासितोपि तुष्णीमुवाहेत्यन्वयः तुष्णीं भावे हेतुः अविद्यया रचिता द्रव्यादयो यस्मिन्स्वचरमकलेवरेनाध्यारो
पितः मिथ्याप्रत्ययो येन तत्र द्रव्याणि महाभूतानि गुणा इंद्रियाणि कर्माणि पुण्यपापानि आशयोंतःकरणं यतः ब्रह्मभूतः

मामनादृत्य भर्तुः स्वामिनो मम शासनमाज्ञामतिक्रामसि चिकित्सां शास्तिं दंडपाणिर्यमो यथा जनसमूहस्य शास्तिं करोति तथा
स्वां प्रकृतिं अप्रमत्ततां ७ अबद्धमनन्वितं नरदेवोहमित्यभिमानो यस्य तं अनुविद्धेन संगुणितेन तिरस्कृतः अशेषः संपूर्णो भग
वतः प्रियो निकेत आश्रमो येन तं यद्वाऽशेषाणां भगवत्प्रियाणां निकेतः सर्वेषां भूतानां सुहृच्च आत्मा च योगेश्वराणां चर्या जडादि
वत् आचरणं तस्यां चात्यंतं व्युत्पन्ना परिचिता मतिर्यस्य स तं स्मयमानः हसन्निवेति मुखप्रसत्तिद्योत्यते विगतस्मयः गतगर्वः ८
तत्र वक्रोक्त्या यदुक्तं त्वं न श्रांतः न च दीर्घमध्वानमागत इति तत्रोत्तरमाह त्वया यदुदितं उक्तं श्रमादिनास्तीति तद्व्यक्तं स्फुटं तत्तथै

किमिदमरे त्वं जीवन्मृतो मां कदर्थीकृत्य भर्तृशासनमतिचरसि प्रमत्तस्य च ते करोमि चिकित्सां दंडपाणिरिव जनतायाय
था प्रकृतिं स्वां भजिष्यस इति ७ एवं बहुबद्धमपि भाषमाणं नरदेवाभिमानं रजसा तमसानुविद्धेन मदेन तिरस्कृताशेषभगव
त्प्रियनिकेतं पंडितमानिनं स भगवान्ब्राह्मणो ब्रह्मभूतः सर्वभूतसुहृदात्मा योगेश्वरचर्यायामतिव्युत्पन्नमतिः स्म
यमान इव विगतस्मय इदमाह ८ ब्राह्मण उवाच त्वयोदितं व्यक्तमविप्रलब्धं भर्तुः समे स्याद्यदि वीर भारः
गंतुर्यदि स्यादधिगम्यमध्वा पीवेति रासौ न विदां प्रवादः ९

न अविप्रलब्धं विप्रलंभो न भवति तदेवाह हे वीर यदि भारो नाम कश्चित्स्यात् स च भर्तुर्वोढुर्देहस्य यदि स्यात् स च मे यदि प्रसक्तः स्या
त् तर्हि इदानीं भाराभावात् विप्रलंभः स्यात् न त्वेतदस्ति भारस्य वोढुश्चानिरूप्यत्वात् मम च तत्संबंधाभावात् त[illegible] गंतुरधिगम्यं प्राप्य
मध्वा वा यदि स्यात् अद्धेति पाठे साक्षात्परमार्थतः तच्च मे यदि स्यादित्यादि योज्यं यत्त्वयोक्तं नातिपीवेति तत्राह चेतनमुद्दिश्य त्वं पीवे
ति प्रवादो विदां विदुषां न भवति किंतु मूर्खाणां यतोऽयं प्रवादो राशौ भूतसंघे देहे न त्वात्मनि देह एव पीनो नाहमित्यर्थः ९

भाष्यं ३२ गर्हस्य२

एतत्पंचयतिरथोल्पमिति कलिः कलहः अहंकारेणमदश्च देहेनसहतदभिमानेनजातस्यहिभवंति ममतुनिरभिमानस्यनसंति यद्वारेहेजातियोजातस्तस्यैवतानिस्थौल्यादीनिसंतिममतुजनजातस्यनसंतीति १० यद्वोक्तं जीवन्मरतोसीतितत्राप्याह जीवन्मरतल्लंनकेवलंममकिंतुविकृतस्यपरिणामिनोदृष्टं यद्यस्माद्विकृतेप्रतिज्ञाणमाद्यंतवत् यदुक्तंभर्तृःशासनमतिवरसीतितत्राह स्वैवस्वाम्यंचतयोर्भावःसत्ताहेईड्ययत्रपत्रेश्वरःयदिव्यवस्थितःस्यादित्यर्थः तर्हिविधिनियोगःकृत्यंकर्मतयोर्योगोश्ववउच्यतेऽथितेन

स्थौल्यंकार्श्यंव्याधयआधयश्चहृत्पद्मयंकलिरिछाजनराव निद्रारतिर्मन्यूरहंमदःम्युद्वोदेहेनजातस्यहिमेनसंति १०
जीवन्मरतल्लंनियमेनराजन्नद्यैतवद्यद्विकृतस्यदृष्टंस्वस्वाम्यभावोश्ववईड्ययत्रनर्ह्युच्यतेऽसौविधिकृत्ययोगः ११ विशेषवु
द्वेर्विवरंमनाक्पशूपामयन्नव्यवहारतोऽन्यत् कईश्वरस्तत्रकिमीशितव्यंतथापिराजन्करवामकिंते १२ उन्मत्त
मत्तजडवत्त्वसंस्थांगतस्यमेवीरविकित्सितेन अर्थश्चकियान्भवताशिक्षितेनस्तब्धप्रमत्तस्यवपिष्टपेषः १३

भवति रुचसमवायइतिधातुःयदितुतवराज्यभ्रंशोममवराज्यंस्यात्ततदासह्यमेतद्विपरीतंस्यादित्यर्थः ११ ननुयावद्राज्ञाहंतावत्त
वस्वामीभवान्मेवेतिचेत्तत्राह विशेषोराजभृत्यादिभेदस्तद्बुधैर्विवरंअवकाशंअन्यत्रहारादन्यंनपश्यामि मनाक्ईषदपि अथापि
तवायमभिमानश्चेत्तर्हिब्रूहिकिंतेकरवामेति १२ यत्तूक्तंप्रमत्तस्यतेचिकित्सांकरोमियथास्वांप्रकृतिंभजिष्यइतितत्राह उन्मत्त
दिवद्वर्तमानस्यवस्तुतःस्वसंस्थांब्रह्मभावंगतस्यभवताकृतेनचिकित्सितेनदृष्टेनसिद्धितेनवाकियानर्थः मुक्तस्यार्थानर्थयोरस
भावात् यदिपुनरहंनमुक्तःकिंतुमत्तस्तब्धएवतथापिममशिक्षादिकंपिष्टपेषणंव्यर्थमित्यर्थः नहिजडस्वभावःशिक्षयापिपरिकर्तु
शक्यतेइति १३ ॥

अनुवादरूपयापरिभाषयापरिभाषणेनतंप्रत्युत्तरंदत्ताऽपरतंअनात्मेदेहात्मत्वेनिमित्तमविद्यायस्यारब्धफलंकर्मदृष्टपयन् १४
हेपांडवेयसम्यक्पाअद्धातयैवतत्तत्रजिज्ञासायांप्राप्ताधिकारोयेन यथादर्शपूर्णमासाधिकृतस्यैवगोदोहनेनपशुकामस्यापःप्रणयेदि
तिगुणफलसंबंधेऽप्यधिकारःएवंसालिकअद्धायामधिकृतस्यैवास्यामधिकारइत्यर्थः बहुयोगग्रंथसंमतंद्विजस्यतद्वचःश्रुत्वाविगतो

मुनिरुवाच एतावदनुवाद्यपरिभाषयाप्रत्यूहीर्यमुनिवरउपशमशीलउपरतानात्मनिमित्तउपभोगेनकर्मारब्धंव्यपनयन्
राजयानमधितस्थावाह १५ सवाएषपांडवेयसिंधुसौवीरपतिस्तत्रजिज्ञासायांसम्यक्अद्धयाधिकृताधिकारस्तत हृदयग्रंथिविमो
चनंद्विजवचआश्रुत्यबहुयोगग्रंथसंमतंत्वरयावरुह्यशिरसापादमूलमुपसृतःक्षमापयन्विगतन्पदेवस्मयउवाच १५
कस्त्वंनिगूढश्चरसिद्विजानांविभर्षिसूत्रंकतमोवधूतः कस्यासिकुत्रत्यइहापिकस्मात्क्षेमायनश्चेदसिनोतश्चुल्लः १६ ना
हंविशंकेसुरराजवज्रान्नत्र्यक्षशूलान्नयमस्यदंडात् नाग्न्यर्कसोमानिलवित्तपाशाद्भीकेमशंत्रह्मकुलावमानात् १७

नरपदेवोधिराजइतिगवोर्यस्य १५ द्विजानांमध्येकतमः यतःसूत्रमुपवीतंविभर्षि यद्वारत्नात्रेयादीनांमध्येकतमोवधूतः इहापि
कस्माद्धेतोःप्राप्तः नोस्माकंक्षेमायचेत्प्राप्तःतर्हिश्चुल्लः कपिलोमुनिर्नभवसिकिं उतेतिवितर्के १६ किमनयाचिंतयाशिविकां
तावद्वहन्तीतिवेदत आहनाहमितिचित्तपःकुबेरः १७

यस्मात्भृशंशंकेतस्मात्कस्त्वमित्यादिप्रश्नानामुत्तरंब्रूहि निगूढंपिहितंविज्ञानरूपंवीर्यंप्रभावोयेनअपारः अनंतमहिमा तत्रहेतु
नोमनसापिभेत्तुंनक्षमंनशक्यं किंभेत्तुमित्यपेक्षायामाहतेवचांसीति यद्वामनसायुक्ताःसूक्ष्मदृष्टयोपिभेत्तुंशक्नुवंतीत्यर्थः १८ स्वस्य
ज्ञानार्थितांदर्शयतिअहंचेति इहसंसारेयत्अरणंशरणंतत्किमितिप्रष्टुंप्रवृत्तोस्मिज्ञानशक्त्यावतीर्णंकपिलं १९ सएवभग
वान्किंस्विदेवंविचरतिगृहाविष्टःकथंविचक्षीतपश्येत् २० एवंतत्स्वरूपंपृष्ट्वातदुक्तोत्तराण्याक्षिपति तत्रयदुक्तंममश्रमोनास्ती

तद्ब्रूह्यसंगोजडवन्निगूढविज्ञानवीर्योविचरस्यपारः वचांसियोगग्रथितानिसाधोननःक्षमंतेमनसापिभेत्तुं १८
अहंचयोगेश्वरमात्मतत्त्वविदांमुनीनांपरमंगुरुंवै प्रष्टुंप्रवृत्तःकिमिहारणंतत्साक्षाद्धरिंज्ञानकलावतीर्णं १९ सवै
भवांल्लोकनिरीक्षणार्थमव्यक्तलिंगोविचरत्यपिस्वित्योगेश्वराणांगतिमंधबुद्धिःकथंविचक्षीतगृहानुबंधः २०
दृष्टःश्रमःकर्मआत्मनोवैभर्तुर्गंतुर्भवतश्चानुमन्ये यथासतोदानयनाद्यभावात्समूलइष्टोव्यवहारमार्गः २१

तितत्राहदृष्टइति आत्मनोमेअनुमन्येअनुमिमे अनुमानंचैवं भवान्भारवाहनादिनाश्रांतःकर्तृत्वात्यःकर्ता सश्राम्यतियथाऽहं
युद्धादिकर्तेति नचिदंव्यवहारमात्रंनतुसत्यं तदुक्तं व्यवहारतोन्यंनपश्यामिति तत्राह यथेति व्यवहारमार्गःप्रपंचःसमूलःसप्र
माणकएवेष्टः यथायथावत् असताघटादिनाउदकानयनादेरभावात् एवंप्रयोगःप्रपंचःसत्यः अर्थक्रियाकारित्वात्यःपुन
रसत्यःनासावर्थक्रियाकारीयथामिथ्याघटादिरिति २१

यदुक्तंउपाधिधर्माःस्थौल्यादयोमेनवस्तुतःसंतीतिऔपाधिकत्वेपिसत्यत्वंकिंनस्यादित्याह स्थाल्याअग्निनातापात्तन्मध्यवर्तिनः
क्षीरस्यतापःतस्यतापात्तंडुलानांबहिर्भागस्यततस्तद्गर्भस्यचरंधिःपाकःनचात्रकिंचिन्मिथ्याएवंदेहादिभिःसन्निकर्षात्संवंतन्निमि
त्तासंसृतिःपुरुषस्यभवति असवःप्राणाः आशयोमनः अनुरोधात्उपाधिधर्मानुवृत्तेः तथाहिनिदाद्यादिनादेहेतप्तेइंद्रियाणांतापःत
तःप्राणस्यततोमनसइत्येवंयथायथमूह्यं २२ यदुक्तंस्वस्वाम्यभावोध्रुवत्वेतियदायोनृपतिःसःप्रजानांशास्तागोप्ताचयच्चोक्तंस्तब्धादेः
शिक्षापिष्टंयेषइतितत्राह योऽच्युतस्यकिंकरःसपिष्टंनपिनष्टिनिष्फलंनकरोति स्तब्धत्वाद्यनपगमेपिशास्तुरीश्वराज्ञासंपादनेनै

स्थाल्यग्नितापात्पयसोभितापस्तत्तापतस्तंडुलगर्भरंधिः देहेंद्रियास्वाशयसन्निकर्षात्तत्संसृतिःपुरुषस्यानुरोधात् २२
शास्ताभिगोप्तानृपतिःप्रजानांयःकिंकरोवैनपिनष्टिपिष्टं स्वधर्ममाराधनमच्युतस्ययदीहमानोविजहात्यघौघं २३ त
न्मेभवान्नरदेवाभिमा[illegible]नतुच्छीकृतसत्तमस्यकृषीष्टमैत्रीदृशमार्तबंधोयथातरेसदवध्यानमंहः २४ नविक्रियावि
श्वसुहृत्सखस्यसाम्येनवीताभिमतेस्तवापि महद्विमानात्स्वकृताद्विमादृक्नंक्ष्यत्यदूरादपिशूलपाणिः २५ इ[illegible]श्री[illegible]
ते[illegible]हा[illegible]राणपंचमसंधेदशमोध्यायः॥

वसफलत्वात् तदाह स्वधर्मरूपमच्युतस्याराधनंकुर्वन् यस्मादघौघंजहाति २३ यस्मादेवंममत्वदुक्तंविपरीतंप्रतिभाति
तत्तस्मान्नरदेवाभिमानमदेनतुच्छीकृताःतिरस्कृताःसत्तमाभवादृशायेनतस्यमेमैत्रीदृशंस्नेहयुक्तांदृष्टिंकृषीष्टकरोतुसतामवज्ञा
रूपंपापंयथातरिष्यामि २४ ननुममावज्ञाकृतविकाराभावात्कुतःपापंतत्राहनेतियद्यपितवविक्रियानास्ति विश्वस्यसुहृच्चासौ
सखाचतस्यअतःसर्वत्रसाम्येनस्वदेहेविगताभिमानस्य तथापिमहतामवमानात्मादृशोविनंक्ष्यति अदूरात्क्षिप्रंशूलपाणिरि
वातिसमर्थोपीत्यर्थः २५ इ

भा०ध० ३७

एकादशेऽथ संपृष्टो रहूगणमहीभृता उपादिशत्परं ज्ञानं स योगीति निगद्यते अकोविदः अविद्वानपि त्वं कोविदानां वादा उद्ग्रह
णिकास्तत्तुल्यत्वादानेव वदसि अथो अतः अत्यंतं विदुषां मध्ये श्रेष्ठो न भवसि कुतः हि यस्मात् यं स्वामिभृत्यादि लौकिकव्यवहारं त्वं
सत्यमास्थ एतं सूरयस्तत्त्वविचारेण सह न वदंति किं त्वविचारसुंदरं वदंति अतो न सत्यः १ वैदिकोपि कर्मव्यवहारो न सत्य इत्याह
तथैवेति उरवो गार्हा गृहसंबंधिनो मेधा यज्ञाः तेषां वितानो विस्तारः तद्विषयासु विद्यासु उरु अधिकं विजृंभितेषु विलसितेषु वेद

ब्राह्मणवाद अकोविदः कोविदवादवादान् वदस्यथो नातिविदां वरिष्ठः न सूरयो हि व्यवहारमेतं तत्त्वावमर्षेण
सहामनंति १ तथैव राजन् उरुगार्हमेधवितानविद्योरुविजृंभितेषु न वेदवादेषु हि तत्त्ववादः प्रायेण शुद्धो
नु च कास्ति साधुः २ न तस्य तत्त्वग्रहणाय साक्षाद्वरीयसीरपि वाचः समासन् स्वप्ने निरुक्त्या गृहमेधिसौख्यं न य
स्य हेयानुमितं स्वयं स्यात् ३ ॥ ॥

वादेषु तत्त्ववादः नु निश्चितं न च कास्ति न प्रकाशते तथा च श्रुतिः नेह नानास्ति किंचनेत्यादि शुद्धो हिंसादिशून्यः साधुः
रागादिशून्यश्च प्रायेणेति ईश्वरार्पितकर्मणां परमार्थफलत्वाभिप्रायेणोक्तं २ ननु श्रुतवेदांतस्यापि पुंसः कर्मसु
प्रवृत्तेः कथं सत्यता तत्राह नेति साक्षाद्यथावत्तत्त्वज्ञानाय वरीयस्योपि वेदांतवाचस्तस्य न सम्यगासन् बभूवुः स्वप्ने यानि
रुक्तिस्तया स्वप्नदृष्टांतेन दृश्यत्वादिहेतुना स्वयमेव हेयत्वेनानुमितं यस्य न स्यात् ३ ॥ ॥ ॥

मर

नामभिर्यद्वत्या ५

एवं प्रपंचस्य सत्यत्वं तदुक्तं निराकृत्य संसारस्यापि तदुक्तं सत्यतां निराकर्तुं तस्य मनोनिमित्ततामाह यावदित्यादिना यावत्समाप्ति मनो याव
द्रजआदिभिर्गुणैरनुरुद्धं वशीकृतं भवति तावत्तन्मनो निरंकुशं सत् पुरुषस्य कुशलं धर्मं इतरमधर्मं वा आतनोति कैः चेतोभिः ज्ञानेंद्रियैः
आकूतिभिः कर्मेंद्रियैश्च ततश्च धर्माधर्मवासनायुक्तं तदेवानेकदेहादि वैचित्र्यं करोतीत्याह स इति पुंस्त्वमात्मशब्दविशेषणत्वेन तन्मन
इत्यर्थः वासनायुक्तः आत्मोपाधित्वादात्मा अतो विषयैरुपरक्तोनुविद्धः अतो गुणप्रवाहः गुणैरितस्ततश्चाल्यमानः अत एव विकृतः
कामादिपरिणामवान् षोडशात्मा षोडशकलासु भूतेंद्रियरूपासु मुख्यः पृथक् रूपभेदं देवतीर्यगादिरूपं बिभ्रत् अंतर्बहिष्ट्वं उत्कृष्टत्वं च

याचन्मनो रजसा पूरुषस्य सत्त्वेन वा तमसा वानुरुद्धं चेतोभिराकूतिभिरातनोति निरंकुशं कुशलं चेतरं वा ४ स वास
नात्मा विषयोपरक्तो गुणप्रवाहो विकृतः षोडशात्मा बिभ्रत्पृथग्नामभिरूपभेदमंतर्बहिष्ट्वं च पुरैस्तनोति ५ दुःखं
सुखं व्यतिरिक्तं च तीव्रं कालोपपन्नं फलमाव्यनक्ति आलिंग्य मायारचितांतरात्मा स्वदेहिनं संसृतिचक्रकूटः ६
तावानयं व्यवहारः सदाविः क्षेत्रज्ञसाक्ष्यो भवति स्थूलसूक्ष्मः तस्मान्मनो लिंगमदो वदंति गुणागुणत्वस्य परावरस्य ७

निकृष्टत्वं च पुरैस्तैरेव देहैः हेतुभूतैस्तनोति नामाभिरित्यत्र रेफलोपे दीर्घाभाव आर्षः ५ फलं वत्तदनुरूपं करोतीत्याह दुः
खं सुखं व्यतिरिक्तं च मोहं तीव्रं दुर्निवारं कालप्राप्तं फलं सर्वतोभिव्यनक्ति सृजति ननु जडः कथं सृजति तत्राह स्वदेहिनमालिंग्य आ
लिंगने कारणमाह मायया रचितं अंतरात्मा जीवोपाधिः उपाधितामाह संसृतिचक्रे कूटयति छलयतीति तथा यथा ग्रामकूटक इति
एवमयं मनोनिबंधनः संसारो जीवे फलतीत्याह तावानिति आविः प्रकाशमानः सदा क्षेत्रज्ञस्य साक्ष्यः दृश्यो भवति स्थूलसूक्ष्मः
जाग्रत्स्वप्नस्वरूपः मनसः संसारहेतुत्वमुपसंहरन् मोक्षस्यापि तदेव कारणमित्याह तस्मादिति अदो मनः लिंगं कारणं गुणत्वं गुणाभिमानि

त्वं अगुणत्वं तद्राहित्यं तदेव परमवरं च तस्य ७

भा० पं० ३५॥

कथमेकमेव विलक्षणयोः कारणं अवस्थाभेदादित्याह गुणेति नैर्गुण्यं निर्गुणं अथो इति कार्त्स्न्येन। दृष्टांतेन स्फुटयति यथेति अ
न्यदा तु घृतक्षये स्वं पदं शुक्लभास्वररूपं महाभूतात्मत्वं वा ८ अन्यत्र अन्यदा वृत्तीर्दर्शयति एकादश वृत्तय आसन् आकूतयः क्रिया
काराः पंच धियश्च ज्ञानाकाराः पंच अभिमानश्चेति ९ हे वीर भूमीः विषयान् विषयानेवाह गंधादयः पंच ज्ञानेंद्रियद्वाराधीवृत्ती
नां विषयाः आकृतिः रूपं श्रवः शब्दः विसर्गादयः पंच कर्मेंद्रियद्वारा कर्माकारवृत्तीनां विषयाः रतिसंभोगः अर्त्तिर्गतिः १० पुरस्या
भिमानविषयत्वप्रकारमाह एकादशं पुरं स्वीक्रियत इति स्वीकरणं अयमर्थः शरीरमभिमानस्य न ज्ञेयतया गंधादिवद्विषयः नापि

गुणानुरक्तं व्यसनाय जंतोः क्षेमाय नैर्गुण्यमथो मनः स्यात् यथा प्रदीपो घृतवर्त्तिमश्नन् शिखाः स धूमा भजति ह्य
न्यदा स्वं ८ पदं तथा गुणकर्मानुबद्धं वृत्तीर्मनः श्रयतेऽन्यत्र तत्त्वं एकादशासन् मनसो हि वृत्तयः आकूतयः पंच धियो
ऽभिमानः ९ मात्राणि कर्माणि पुरं च तासां वदंति हैकादश वीर भूमीः गंधाकृतिस्पर्शरसश्रवांसि विसर्गरत्यर्त्यभिजल्प
शिल्पाः १० एकादशं स्वीकरणं ममेति शय्यामहं द्वादशमेक आहुः द्रव्यस्वभावाशयकर्मकालैरेकादसामी मनसो विकाराः ११

कार्यतया विसर्गादिवत् किंतु ममेति भोगायतनत्वेन स्वीकार्यतया विषय इति एके तु विवेकिनामेव पुरं ममत्वाभिमानविषयः
न तु मूढानां अतो मूढदृष्ट्या अहं अहंकारं द्वादशं वृत्त्यंतरमाहुः तस्य च पुरमेव शय्यासंज्ञं द्वादशं विषयमाहुः तत्र हि जीवोऽहंकारे ३५॥
ण शेते यतः पुरि शयनात् पुरुषः। इत्युच्यते तासां वृत्तीनामवांतरभेदैरानंत्यमाह द्रव्याणि विषयाः स्वभावः परिणामहेतुः आ
शयः संस्कारः कर्म अदृष्टं कालः क्षोभकः तैर्निमित्तभूतैः ११ ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ ७ ॥ ॥ ॥

मि।

ततः सहस्रशः १

प्रथमं शतशः ततः कोटिशः स्युः न तु मिथः स्युर्न च स्वतः किंतु क्षेत्रज्ञ ततः परमेश्वरात् तस्य चानंतशक्तित्वात् अनन्ता स्युरित्यर्थः
यद्वा तासां मिथ्यात्वमनेनोच्यते कोटिशो भवंत्यतस्ताः क्षेत्रज्ञत एव स्युः तत्सत्तयैव सत्तां लभेरन् न तु मिथो न च स्वत इति यद्वा क्षेत्रज्ञो जीव
स्तस्मान्न स्युः तस्याविकारित्वात् न मिथः इतरेतराश्रयापत्तेः न स्वतः आत्माश्रयत्वापत्तेः अतो मिथ्याभूता एवेति १२ तदेवं श्लोकत्रयेण
गुणकर्मानुरुद्धं मनोवृत्तीः श्रयत इति यदुक्तं तत्प्रपंचितं अन्यदा तत्त्वं श्रयत इति यदुक्तं तदेव तत्त्वमाह क्षेत्रज्ञ इति जीवस्य जीवोपा
धेः अविशुद्धकर्तुर्मनसः नित्याः प्रवाहरूपेणाविच्छिन्नाः जाग्रत्स्वप्नयोराविर्भूताः पश्यति क्वापि सुषुप्तौ तिरोभूताः पश्यति अवस्था

सहस्रशः शतशः कोटिशश्च क्षेत्रज्ञतो न मिथो न स्वतः स्युः १२ क्षेत्रज्ञ एता मनसो विभूतीर्जीवस्य मायारचितस्य
नित्याः आविर्हिताः क्वापि तिरोहिताश्च शुद्धो विचष्टे ह्यविशुद्धकर्तुः १३ क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः पुराणः साक्षात्स्वयं ज्यो
तिरजः परेशः नारायणो भगवान् वासुदेवः स्वमायया आत्मन्यवधीयमानः १४ यथानिलः स्थावरजंगमानामात्मस्वरूपेण
निविष्ट ईशेत् एवं परो भगवान् वासुदेवः क्षेत्रज्ञ आत्मेदमनुप्रविष्टः १५

त्रयसाक्षी क्षेत्रज्ञ आत्मतत्त्वमित्यर्थः १३ क्षेत्रज्ञो द्विविधः त्वंपदार्थो जीवः तत्पदार्थ ईश्वरश्च तत्राद्यो निरूपितः इदानीं तत्प्राप्यमी
श्वरं निरूपयति क्षेत्रज्ञ आत्मा व्यापी पुराणो जगत्कारणभूतः पुरुषः पूर्णः साक्षादपरोक्षः स च स्वयंज्योतिः न तु ज्ञानस्य विषयत्वेना
श्रयत्वेन वा परोक्षः अजो जन्मादिशून्यः परेषां ब्रह्मादीनामपीशः नारं जीवसमूहः स अयनं यस्य नियंतुं भगवानैश्वर्यादिषड्गुण
वान् वासुदेवः सर्वभूतानामाश्रयः स्वाधीनमायया आत्मनि जीवे अवधीयमानः अवस्थाप्यमानः कर्मकर्तरि प्रयोगः तं नियंतृ
त्वेन वर्त्तमान इत्यर्थः १४ एतत्सदृष्टांतमाह यथेति आत्मस्वरूपेण प्राणरूपेण ईशेत् नियमयति इदं विश्वं १५ रामाय नमः ॥

तदेवमात्मनः शुद्धत्वं संसारस्य च मिथ्यात्वं यदर्थादानीतं निवर्त्तयति तनुभृत्तरदेहीवपुनोदयेन नज्ञानोत्पत्त्या यावन्नामां विधया
सन तत्त्वं न वेदतावद्विहध्रमति १६ यावच्च विषयानुरक्तं मन एवानर्थहेतुरिति न वेदतावन्निर्वर्त्तनाभावात्पुनरिध्रमत्येवेत्याह नेति आ
त्मनोलिंगमुपाधिभूतं मनः संसारतापानामावपनक्षेत्रं यावन्न वेदतावत्भ्रमतीत्यनुषंगः तापावपनलेहेतुः यन्मनः शोकाद्यनु

नयावदेतंतनुभृत्तरनरेऽविध्वयमायांवपुनोदयेन विमुक्तसंगोजितषट्सपत्नोवेदात्मनंध्रमती
हतावत् १६ नयावदेतन्मनआत्मलिंगंसंसारतापावपनंजनस्य यल्लोकमोहामयरागलोभवैरानु
बंधंममतांविधत्ते १७ ज्ञात्वयमेनंतदुद्भवीर्यमुपेक्षयाध्योधितमप्रमत्तः गुरोर्हरेश्वरणोपासनास्त्रो
जहिव्यलीकंस्वयमात्ममोषं १८ ॥ ... ॥ ३६॥

बंधंममतांवविधत्ते १७ तस्मात्भ्रात्वंशत्रुंअध्योधितंसंपरेऽहं स्वयंव्यलीकंमिथ्याभूतंतथाप्यात्मानंमुष्णातीतितथातंगुरु
रेवहरिस्तस्यचरणोपासनमेवास्त्रंयस्यतथाभूतःसन्जहिघातय १८ ... ॥

हारशेपुनरापन्नःसंदेहेनमहीयता सयोगीसर्वसंदेहानपानुदतीर्यते कारणमीश्वरःतस्यैवलोकसंरक्षणार्थंविग्रहोदेहोयस्य
क्षणपरमानंदप्रकाशेनतुच्छीकृतोविग्रहोयेन हेऽवधूतयोगेश्वरद्विजबंधोलिंगेनवेषेणनिगूढेनित्यानुभवोयेनतस्मैनमः २ विशेषतःप्र
पंचहावयमभिनंदति ज्वरएवामयोरोगस्तेनार्तस्य यथासरस्वादुअगदमौषधं यथावनिदाघेनदग्धस्यसेतृतस्यहिमांभः शीतलमुदकं
गंगोदकंवातथाहेब्रह्मन्कुत्सितेदेहेयोमानःअहंकारःसएवअहिः तेनविशेषेणादष्टादृष्टिर्विवेकलक्षणायस्यतस्यमेतवेदंवचः अ

रक्षणाऽवनमोनमःकारणविग्रहायस्वरूपतुच्छीकृतविग्रहाय नमोऽवधूतद्विजबंधुलिंगनिगूढनित्यानुभवायतुभ्यं २
ज्वरामयार्तस्ययथागदंसन्निधादग्धस्ययथाहिमांभः कुदेहमानाहिविदष्टदृष्टेःब्रह्मन्ववस्तूपतमौषधंमे २ तस्माद्भवंमम तं
संशयार्थंप्रब्रूहिमिथ्याद्यधुनासुबोधं अध्यात्मयोगग्रथितंतवोक्तमारव्याहिकोतूहलचेतसोमे ३ यदाहयोगेश्वरद्द
श्यमानंक्रियाफलंसत्व्यवहारमूलं नह्यंजसातत्त्वविमर्शनायभवानमुष्मिन्भ्रमतेमनोमे ४ ॥

मृततुल्यमौषधं २ ममसंशयविषयमर्थंपृच्छात्रब्रूयामि अधुनातावत्त्वदुक्तंवचः अध्यात्मयोगेनग्रथितंदुर्बोधंसुबोधंयथाभवत्येवं
व्याख्याहि कोतूहलयुक्तंचेतोयस्यतस्यमम ३ त्वयोदितंव्यक्तमविप्रलब्धमित्यादिनाभारवाहनादिक्रियावत्फलंचअमादिभिर्दृश्य
मानंसत्अबाधितमर्थव्यवहारमात्रमूलं यद्वासतःअबाधितत्वंहि दृश्यस्यमूलंकारणमविनद्यंजसातत्त्वविमर्शनायत्वमसीति
भवानन्यदाहअमुष्मिन्नर्थेममममनोधमति ४ ॥ ॥

अप्रयोजकत्वमसिद्धमित्याह हेपार्थिवयः पार्थिवोविकारः सएवकस्य हेतोः कस्माच्चिकारणात्पृथिव्यांवलन्नयंभारवाहकास्त्रिनो
नामप्रसिद्धः यस्तुनवलतिसपाषाणादिरित्येतावानेवभेदः तस्यवज उलान्नभारःश्रमश्च किंच भवेदेवयदिश्रमस्याश्रयोनिरूप्य
तन्नचैतदस्ति अवयवव्यतिरेकेणअमास्पदस्यावयविनोऽनिरूपणादित्याशयेनाह तस्मात्पृथ्वीविकारस्यापिअंध्रोःअधि
पर्युपरिमुल्कादयः उरसःसलोपआर्षः ५ शिविकायामप्यवयवीनास्तिचेत्यपिनास्तितदाह सोवीरराजइत्यपदेशोनाममात्रंयस्य

ग्रा ए वा अयंजनोनामवलन्पृथिव्यांयः पार्थिवः पार्थिवकस्यहेतोः तस्मादपिवांध्रोरधिगुल्फजेधाजानूरुम
ध्नोरधिरोधरांसाः ५ अंसेधिसावोशिविकावयस्यांसौवीरराजेत्यपदेशआस्ते यस्मिन्भवान्रूढनिजाभिमानोराजा
स्मिसिंधुक्षितिर्दुर्मदांधः ६ शोभ्यानिष्ठांस्थमधिकृदीनानिष्ठानिग्रहनिरनुग्रहोसि जनस्यगोप्तास्मिविकत्थमानो
नशोभसेऽद्रुसभासुधृष्टः ७ मदाद्दिनावेववराववस्यविसमनिष्ठांप्रभवंवनित्यं तन्नामतोन्यद्व्यवहारमूलंनिरूप्यतांसत्क्रियया
अनुमेयं ८

सपार्थिवोविकारआस्ते राजेतिसंधिरार्षः यस्मिन्भवान्निरूढात्माभिमानःसिंधुराडास्मीतिदुर्मदेनांधःसन् ६ शोभ्यानिष्ठा निग्रह
निग्रहोयावर्तसेअतोमिथ्येवगोप्तास्मीतिश्लाघमानोमहतांसभासुनशोभसेपतोधृष्टः ७ नवोत्तरोत्तरावयवभारःपूर्वपूर्वावयवानां
भवेदितिवाचंयंतेषामप्यनिरूपणादित्याशयेनाहयदेति निष्ठांनाशंप्रभवमुत्पत्तिंविसमविद्यः तत्तदावृत्तेरन्यस्यविकारस्याभावा ३७॥
न्नाममात्रादन्यत्तद्व्यवहारस्यमूलकारणंअर्थक्रियायासदित्यनुमेयंनिरूप्यतां तत्रावयवअकृतिः वाचारंभणविकारोनामधेयंमृत्तिके
त्येवसत्यमिति ८ ॥

तर्हिसितेःसत्यताप्यातत्राहएवंसितेशब्दस्यापिवृत्तेवर्तनंअर्थविनेवनिरूपं यद्वासितेशब्दस्यवृत्तंयस्मिन्नतद्रूपिमिथ्यात्वेननिरूक्तमित्यर्थः॥ कुतःअसतुच्छ
स्यपरमाणुसुखकारणभूतस्यनिधानात्लयात्अतःपरमाणुव्यतिरेकेणसितेर्नास्तीत्यर्थःपरमाणवस्तुहिसत्याःस्युःनचविधयाअप
कल्पिताःकल्पनाबीजमाहुर्येषांसमूहेनविश्वोयंकृतःतेषांसमूहःपृथिवीत्वंवनमित्यर्थः॥ अवयविनोनिरस्तत्वात्समूहस्यापिसत्याःस्युःनचविधयाअप
वस्यभगवन्मायाविलासितत्वात्अज्ञानेनकल्पिताः॥ ९॥ एवमन्यदपिलक्षयित्वाहिधर्मकंयुष्मत्प्रज्ञप्तिंहितीयंहेतंव्याहिनाम्नाऽपलक्षितयाअनयामायायाकृत

एवंनिरूक्तंसितिशब्दस्यतनमसानिधानात्परमाणवोयेऽविद्ययामनसाकल्पितास्तेषांसमूहेनकृतोविश्वोयः॥ ९॥ एवंकरांस्थलमणिवृत्तवरसच्च
सञ्जीवमनीषमन्यत्॥ इत्यस्वभावाशयकर्मनाम्नाऽनयाऽवेहिकृतमहेतीयम्॥ १०॥ शानविभुंपरमार्थमेकमनंतरंत्ववहिर्वस्तुसत्यं॥ प्रत्यक्
प्रशांतंभगवच्छब्दसंज्ञंयदावसुदेवंकवयोवदंति॥ ११॥ ॥

मेवेहितत्रकरांस्थलंतत्प्रतियोगिअनुवृत्तेःपृथगुपासनात्असत्कारणंसत्कार्यंजीवंअचेतनंअजीवंजडं॥ १०॥ तर्हिकिंसत्यंतदाहज्ञानंसत्यंव
हारिकसत्यत्वंव्यावर्त्तयतिपरमार्थंज्ञानस्यानवच्छेदार्थानियतविशेषरहितानिविशुद्धंतत्वविघातकंएकंतन्नानारूपंअनन्तरंत्ववहिर्वाह्याभ्यंतरशून्यं
तन्नविपरीतंवस्तुपरिणतंतत्परिच्छिन्नंप्रत्यक्तत्तद्विषयावाक्यंतदेवंस्वरूपज्ञानंसत्यमित्युक्तंकीदृशंतत्ऐश्वर्यादियऽगुणवचनेनभगवच्छब्दःसंज्ञा
स्यवाचकोयस्यतद्ज्ञानंवासुदेवंवदंति॥ ११॥ एतच्चाश्रित्यमहत्सेवाविनानभवतीत्याहहेरक्रूरणएतज्ज्ञानंतपसाप्राप्यतइत्यपयोदिकंकर्मणानिर्वर्त्यमानंअनो
दिसंविभागेनदृष्टादृष्टनिमित्तंपंचकोशाद्यावेष्टाभ्यासेनजलाग्न्यादिभिरुपासितेः॥ १२॥ महत्सेवयातत्राप्युपायतामाहयत्रयेषुमहत्सु
गाम्यवधानाविघातोयस्मात्॥ १२॥ विषयसंगस्तद्योगभ्रंशकृदितिवदन्कस्त्वंनिरूढश्वरसीतिब्रह्मस्योत्तरमाहअरूपमितिद्वाभ्यांविमुक्तोदृष्टश्रु

ताभ्यांसंगनिमित्तोबंधोयेनहेतुरर्थःप्रयोजनंयस्य ४ श्रीकृष्णार्जुनंभरतमपुत्ररातित्यासेवितजनसंगाद्विशंकमानःअविदतःअप्रकटः५असंगेभरुद्विः
यःसंगःतेनजानंज्ञानमेवासिःतेनछिन्नमोहःसन्यत्धनःसंसारमार्गस्यातिवाहितअश्वधारहरियातियथापारमतिक्रम्यहरियातिअतिरतिक्रमतीवेति
कंप्रवचनीयत्वाद्वितीयातस्यहरेरिहनांकथनंस्मृतिर्भवतीलयथास्मृतिर्यतेनसः॥इतिपंचमेऽध्यायः॥अथोद्दशेविरक्तायद्यथातत्वनिरूपनं॥ऋतिवेरा
कंप्रवचनीयत्वाद्वितीयातस्यहरेरिहनांकथनंस्मृतिर्भवतीलयथास्मृतिर्यतेनसः॥इतिपंचमेऽध्यायः॥अथोद्दशेविरक्तायद्यथातत्वनिरूपनं॥ऋतिवेरा
एषार्थायभवाट्यंपवर्णपते॥अथधनःपारमित्युक्तंतदेवधनंप्रसिद्धमार्गरूपकेणविरणाद्यपपंचयतिऽरत्यपेऽउक्तेरथधनिप्रहतिमार्गेरजस्तमःस
संवेःविभक्तानिकर्माणिकायतयापश्यतिःतथासएवअसिद्धःसाधोजीवसमूहःअर्थपरःसन्यथावणिक्सार्थोर्थार्जनायगच्छ

रङ्गणेऽनन्तपसानयातिनचेज्यायानिर्वपरणाऽरुणद्धा॥स्वदन्तसानेवजलाग्निसूर्येनिमरुत्पाहजोभियेकं॥२॥यद्वोनमश्लोकगुणानुवादः
उक्तस्तेतयाम्पकथाविधानः॥निषेव्यमानोनुदिनंमुमुक्षोर्यतिंसतिंयद्दतिवासदेवे॥३॥ऋहुरुणभरतोनामराजाविमुक्तदृष्टश्रुतसंगबंधः॥आ
धनंभगवतईहमानोमृगोभवंमृगसंगाद्धतार्थः॥४॥सामास्मृतिर्मृगरहेपिवीरहार्षभवानोजगति॥अथोअरंजनसंगाद्संगंविशंकमानो
विदतश्चरामि॥५॥तस्मान्नोःसंगसुसंगजानज्ञानासिनेवेहविदुकामहः॥हरिंतीर्थकथनंस्मृतिर्भवतीलयथास्मृतिर्यातिपारमधनः॥इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेबालसारहरणसंवादेद्वादशोध्यायः॥बालरणउवाच॥ऽरत्ययेधन्यनथानिर्वेदितोरजस्तमःसत्वविभक्तकर्मदृक्॥सएषसा
र्थेपरःपरिव्रन्भवाट्यीयातिनरामिवेन्दति॥१॥यस्यामिमेयसारस्वेस्वपरःसार्थंविलुंपंतिऊनायकंबलात्॥गोमायवोयत्रहरंतिसाधिकं

नट्वीयातितद्वत्॥२॥अस्याध्यात्मंयोगारव्यानरूपंउक्तंरोधायोस्तितथापिसुखप्रतिपत्तयेकिंवाव्याख्यायतेयस्यांभवाट्यांश्मेईद्रियनामानःषड्द
स्यानवोराःकुत्सितोनायकःसारथिर्बुद्धिर्यस्यतंसार्थंविलुंपंतिस्वमर्थंधनंमपथेनेनुनयन्तीत्यर्थः॥गोमायवःशृगालतुल्याःदारापत्योद
यःतेनेभन्तोपितारूपेवंप्रविश्यमन्तंसार्थिकंसार्थस्थितंहरंतिहनंतःआकर्षन्तिनरराजमेधम्॥२॥

वीरुधोलतास्तृणानिचयत्रानिर्वेदतानाताःतेभूतेरात्मकिरेःपूर्वंगत्वेत्यर्थेरात्मकेरुःपूर्वंगत्वेतिधेदंधोनिसिकाविरोधेःमशकेरुच्यथाकश्चिदुपद्रुतोभवतिएवंकामकर्मादिभिर्गहरिपुरुषकृते
दंतमानोऽनेतेरुपद्रुतोभवतीत्यर्थःगंधर्वपुरंवदंघ्रमानंवदरुक्षादिकंप्रकर्षेणासत्यमेवदमितिपश्यतिकश्चित्कश्चित्कापिश्चापिश्चाभुरयःअतिसुवर्णगुल्मकाकारमरुः
विरणाद्यतगुल्मेसुवर्णमुपादेयत्वेनप्रपद्यतीत्यर्थः॥३॥निवासादिषुआत्मत्वभोग्यत्वयस्यासावुद्विःयस्यसःततस्ततोधावतीतुभयत्रनावानेवार्थेःयात्यावत्रावातःतस्यामुत्थि
तापांशुःतेनधूम्रादिसाजस्वलेजोप्रायेअक्षिणीयस्यसेयथानजानातितथायात्यवभ्रंतीयाख्रीतस्मामुह्यतेरागादिभिःअप्रकाशमानादिकरेवतासकसासिभूतानजानाना
नीत्यर्थः॥४॥अदृश्यानांहिलीनांभोगादिकासंतानोकीटविरायाणांघनेःकर्णायोःश्लोत्रयथायस्यवृत्कायूकास्तेषांवाग्भिर्व्यथितोंतरात्मामनोयस्यभवत्यपरोसमप्रिय

अन्तर्हितंतृणलतागुल्मकूपेरंहोमयंकेरुपद्रुतः॥क्वचिन्नृगंधर्वपुरंअपरपतिक्वचिद्वचिद्वासुरयोल्मुकंमरुः॥२॥नियासतोयद्विरणात्मवुद्धिस्ततमृगोधावतिभो
अदृष्यान्॥क्वचिद्वयात्योचितपांशुधाद्दिशोनजानातिरजस्वलाक्षः॥४॥अदृश्यहिंस्रैर्लीनकर्णाक्षिगुल्मकायाग्निर्व्यथितांतरात्मा॥अपुण्यवृक्षान्भजतेसुधार्दितो
मरीचितोन्यंप्रिधावतिक्वचित्॥५॥क्वचिद्दितोयाःसरितोभियातिपरस्परंचालषतेनिरंधः॥आसाद्यदावंक्वचिदग्नितप्तोनिविद्यतेक्वचयभेदतासुः॥६॥सुरेदत
स्वःक्वचिन्नटंगवंतेःशावंचिमुक्तंनुपयातिफत्वमलम्॥७॥क्वचिद्गंधर्वपुरंप्रनिष्टःप्रमोदतेनिर्दतवन्मुरूत्तम॥८॥क्वचलत्कचिल्लटकशकराघ्रिनुगाहरुभूर्वमनोद्द
क्वचिन्नोदंगवंतेःशावंचिमुक्तंनुपयातिफत्वमलम्॥७॥क्वचिद्गंधर्वपुरंप्रनिष्टःप्रमोदतेनिर्दतवन्मुरूत्तम॥८॥क्वचलत्कचिल्लटकशकराघ्रिनुगाहरुभूर्वमनोद्द
वल्ल्यांपदंपदंभूतरवन्निर्दितःकोऽविकऊध्वतिवेजनाय॥९॥क्वचिच्चिगीर्णाजगराहिनानीवेतिकिंचित्विषितेऽपविद्धः॥दृष्टःसशांतक्वचिदंधकूपे
थकूपपतितस्तानस्त्र॥१०॥

वर्तमानोरुरोल्याःपतत्सुमप्रिययत्तोरोधवत्तुल्याःयेयांछायायिपायहेतुःअपुण्यदृक्साःतत्तुल्यानधार्मिकान्सेवतेमतिःतोयानीतिनिःफलत्वेनविज्ञानानंविषयान्
दितोयुमरित्यपतितस्पगत्रभंगात्सद्यदुःखंभवतिनचोदकंनाभःतद्वदिहस्वपरत्रचदुःखानुपायंजानंभियातिआलयतेअभिलषतियतिदारापत्यादिभ्योन्यादिवंदुनिर्मु
क्तमिहलोकेपरलोकेचसुखंनविंदतीत्यर्थःयावंद्यावन्निनतुल्यंउद्दंरुरुप्राप्यशोकामिनातप्तोनिर्विद्यतेविंदतिनवेदयतेसराक्षसतुल्येराजभिर्हरंतंस्वधनंयस्यसानिर्विद्यते॥६॥असं
श्वसंरोदनंखेदोयस्यानिर्वेदोविषयसंज्ञितोयस्यकश्मलंमूर्छागंधर्वपुरमिवमनोरथोपगतंचित्तंपुत्रादिसमाजंपविष्टंसन्नकस्मादेविरूपंभजतःसन्नागतुल्यं
मनुष्यकर्मरूपंकृत्वानिर्दुर्मनाइवव्याप्तिपदंपदंभयंसरागश्चपंतंवल्लिनाजठरेणाजगरहिनानिग्रहमेणगालितोनवत्तिविषिनेयत्रकःशावइवहरंभूकेहिलेर्जनि
रंहःपीडितःअंधोलुप्तविवेकःअंधकूपमाहयतितंमिसेऽखेशंतेन्यायते॥९॥

निवासतोयप्रविणीतत्वात्वेष्ट्रपेतनिवासाहिवनेकेयथात्मनउपजीव्ये ष्वभिनिवेशोयस्यसः॥२॥क्वचिच्चवात्योपाख्यायाप्रमत्तयुरुक्तभारोपितत्कालरजसारजनीभूताइवासाधुमर्यादारजस्वलाकोदिग्देवताभतिरजस्वलमतिंनविजानाति॥१॥क्वचित्सहृद्वगतविषयवैतथ्यः स्वयंपराभिध्याननिर्भ्रंशितस्मृतिस्तेयवमरिचितोयमुद्यांस्तानेवाभिधावति॥२॥क्वचिदुलूकहितिस्वनवदतिपरुषरभसाध्यंयमुपसंपरासंतारेपुराजकुलंनिर्भर्त्सितोनातिव्यथितकर्णमूलहृदयः॥३॥सयदाऽऽधुपूर्वसुकृतस्तदाकारस्करकाकतुण्डयपुरुषपुमलनाविद्यादानवऽभयथायथाभूतंस्वविज्ञानंनावैमृतानस्वयंनाशमनिमियमाणउपधावति॥४॥एकदासंत्रसंगान्निहतमतिसुहृदकोतसःस्वजनवदुभर्यतोपिदुःखदंपारेवदमियाति॥५॥यदातुपरवाधयाधआत्मनेनोपनमतितदाहिपितृपुत्रवहिर्भ्रातृपितृपुत्राचासरवलुभक्षयति॥६॥क्वचिदासाद्यदुरंतरवद्वित्यार्थंविदुंश्वसुखोदर्कंरोगाग्निनादह्यमानोभृशंनिर्वेदमुपगच्छति॥७॥

सारेनोणयःलंभनोयथाभवतेवंविदुरंगाराजकुलस्वजनविभ्रंशेतिनातिव्यथितकर्णमूलहृदयंयस्यसः॥८॥अपुण्यपुरुषाणिसेतआचष्टेसयदेतिदुरुधमुपभुक्तंदुर्यशोहर्तृनराकारंकरोतिविषयनिदुःप्रसुप्तायेअपुण्यपुमांसोनथाविधालताश्चनयोरुपानाश्चविषवृक्षपोतत्तुल्यान्दुरुदुरुधोजनभूयधनान्॥९॥क्वचिद्धितोयाःसरितइत्यतआचष्टेएकइहसंतोत्रसंगान्निहतावैशाखमतिर्यस्यसःनिरुद्यकनदीगर्त्तपतितंयथासचक्रोएकूटंयातेपश्चादुपतितंदहनातुवर्त्ततेएवंमिरुपरत्रचदुःखतः॥१०॥परस्यवित्तंयतेनेतिव्याचष्टेक्वचिद्विदुःसहतिः॥११॥क्वचिन्निगीर्णइतिस्वनेनेतआचष्टेसगवेति॥२१॥इदंमश्नतेइत्येतआचष्टेकश्चिदिति मानोगर्वएवदंशोपरपीडाकारत्वात्भग्नमानंदष्टौष्ठस्यस्यअतएवक्लेनवदनोनिहीनो॥

यूथिकाख्यविषमितरजसारक्षसायहृतप्रियाभवनासुःप्रमृतकइवविगतजीवलक्षणआस्ते॥१३॥कस्यचिन्नृपोयगतपितृपितामहाद्यसत्सदितिस्वप्नेदृष्टेलक्षणमनुभवति॥१४॥क्वचिदुरुक्षयाश्रमकर्मवेदनाद्विभरणाभिमानरुक्षमाणोलोकव्यसनकर्षितमनाःकंयक्षरक्षःक्षेत्रंप्रविशन्वसतीतिं॥१५॥क्वचिद्बहुःसहनकथाभन्नरवक्रिनाएष्टहतसारःस्वकुटुंबायकृध्यति॥२०॥सएवपुनर्निद्राजगरगृहीतोचेतमिमग्नःशून्यारण्यइवशेतेनात्मकिंचनवेदशवद्व्याघ्रः॥२१॥कस्यचिद्गन्धमादनेकुंजरेन्द्रःसंगकरेणुभिरितरेतरकपोलसंघर्षसुखनिद्रायणव्यवधानतयाशरवणेव्यथितहृदयेनानुसीयमाणविज्ञानोचक्रमेधवत्यनति॥२२॥कर्हिस्मचित्कामशुलवाचिचेदनंहृदयपरिदारंपुरुषव्याधवदर्शयतोराज्ञास्वमिभिर्यातनाःपतनत्यरौरवे॥२३॥अथचतस्माउभयथापित्र्यंमात्मनःक्षेमोवपनमुदाहरंति॥२४॥मृक्तलोयदिवंधदिवस्तउपाच्छिन्नत्तितस्माउभयथापित्र्यमित्यनवस्थितिः॥२५॥क्वचिद्वशीनवातावनेकाधिदैविकभौतिकात्मीयानांदशानांप्रतिनिवारणाकल्पो॥

सोपियेन२२कर्हिस्मचित्कुक्कुरसानित्येतआचष्टेकर्हिस्मकाममुबलवानितियदानिरुतोभवतितदासयएवनिरयेपतति२३यदंगात्प्रसक्तस्यकर्मणःसंभारेतुत्वंक्रुध्यतिश्रयचेतियस्मादेवंस्यात्अथानंतरमेवउभयथादृष्टवपरत्रचक्षेमंनपश्यन्तिमोहितःसंसारस्यवपनंतत्प्रसक्तंकर्मदाहरंति॥२४॥तत्रोदाहरंप्रतिलक्ष्यमाणइत्येतआचष्टेएकइहवैधानुकोभवतिहितंततःसकाशादन्योहरतितत्मात्अध्यात्मनःक्षेमंनवेदसोभोक्तुंलभतेइत्यर्थः॥२५॥क्वचिच्छीतातपेत्येतआचष्टेक्वचिच्चेतिरश्चांतादृग्योनेकाश्चिदेविकाद्याधोरणाऽऽवाक्याःतासाम्॥२६॥

कविर्निमिर्थ इलावृतेऽधिपतय एतद्भागवतमतिशोभनमध्यात्मं परं शुद्धं भगवत्प्रतिपत्तिनिमित्तं
किंनीकाशमित्यत्र किंशब्दः सादृश्यमात्रे तेन किंनीकाशं किंशब्दसदृशं किंशब्दतुल्यं
किंशब्दसमानं किंशब्दप्रतिरूपं किंशब्दकल्पं किंशब्दप्रायं किंशब्दसंकाशं किंशब्दप्रकाशं
किंशब्दप्रतीकाशं किंशब्दाभासं किंशब्दाकारं किंशब्दाकल्पं किंशब्दाकारकल्पं किंशब्दाकारप्रायं
किंशब्दाकारसंकाशं किंशब्दाकारप्रकाशं किंशब्दाकारप्रतीकाशं किंशब्दाकाराभासं
किंशब्दाकारकल्पप्रायं किंशब्दाकारकल्पसंकाशं किंशब्दाकारकल्पप्रकाशं
किंशब्दाकारकल्पप्रतीकाशं किंशब्दाकारकल्पाभासं किंशब्दाकारकल्पप्रायसंकाशं
किंशब्दाकारकल्पप्रायप्रकाशं किंशब्दाकारकल्पप्रायप्रतीकाशं किंशब्दाकारकल्पप्रायाभासं
किंशब्दाकारकल्पसंकाशप्रकाशं किंशब्दाकारकल्पसंकाशप्रतीकाशं किंशब्दाकारकल्पसंकाशाभासं
किंशब्दाकारकल्पप्रकाशप्रतीकाशं किंशब्दाकारकल्पप्रकाशाभासं किंशब्दाकारकल्पप्रतीकाशाभासं
किंशब्दाकारकल्पसंकाशप्रकाशप्रतीकाशं किंशब्दाकारकल्पसंकाशप्रकाशाभासं
किंशब्दाकारकल्पसंकाशप्रतीकाशाभासं किंशब्दाकारकल्पप्रकाशप्रतीकाशाभासं
किंशब्दाकारकल्पसंकाशप्रकाशप्रतीकाशाभासं किंशब्दाकारकल्पसंकाश

श्रीशुक उवाच॥ भरतस्यात्मजः सुमतिर्नामाभिहितो यज्ञवाक इति चोररीकृतकर्मापवादेन पितरि ऋषभपदवीमनुवर्तमानं चानार्यजुष्टं वेदसमाम्नातं देवतांस्वमनीषयोपधावयिष्यति॥१॥ तस्माद्भगवान्नाभिरेव देवतायजनेन मघवतीं देवतामिन्नामपुरुषोऽभवत्॥२॥ अथास्यानुचरितमुपशमशीलतायां देवतायां धृतमत्सरः परमभगवत्यसुवर्चलायां पत्न्यां ऋषभमनुसमाधिनाऽऽत्मविद्यामात्रायस्वयंसंशुद्धिमभिप्रपद्यमानः॥३॥ यद्वा आत्मविद्यामात्रायस्वयंसंशुद्धिमभिप्रपद्यमानो हैतदयमात्मा नित्यानुभवानुमेयाखिलप्रत्ययकारकोविदः स्वयंप्रकाशः सर्वानुभवप्रतिरूपस्वभावोऽनवरतस्वरूपमहिम्नैव प्रतिक्षणमात्मन्यात्मानं विधमन्नात्मनैवानुभूतवान्॥४॥ भूमन्यृषिकुल्यायामनुशीर्ष्यसुतः प्रस्तोवेदकल्पायां यस्यामानि युत्सायां दर्भपत्रासीद्विभुः विभोरत्यंचरुचेर्यागस्तस्मान्नक्तमात्मयोगेनानिशमपचरदाख्यदाख्रजानयनसाधारणगवतो विस्मोगदरसिक्षयागृहीतसत्त्वस्यकुलाम्नायवत्त्वाद्दिलक्षणेन मनसापुरुषतांपुपुषुः॥५॥ सर्वत्रचधर्मेणोपजनापालनपोषणोपचयान्तोपबृंहणाभ्यां पालनाभिनिवेशेन नरपतिरिति॥ ऋषभेण पालितां नगरीं यां पुरीं पुरुषसत्तमेनाजनाभेन सह सर्वात्मनोपेतपरमगुरुचरणानुसवाभिपथानुसरणेन वृजिनमिवात्मनोऽपकर्षतीति॥ भगवतो महापुरुषस्य विष्णोर्यज्ञक्रतोर्यागमूर्तेरयनमयनं प्रवेशो यस्यां क्रियायां तत्कर्मयोगवेदाः तद्धितकामैरिज्यमानो भगवानधिदैवमधियज्ञमध्यात्मं च स्वयमुपलभ्यमानस्वरूपात्मावभासोऽहमेवास्मीत्यनुभवयति॥६॥ यमेवंप्रकृतिं प्रकृतिमिदमित्थंभावमनुपतितं स्वेनौजसा वीर्यकर्मणा निजजनाभिमानेनोपबृंहितं स्वयमनुभवानुमेयाखिलकारकशक्तिव्यक्तिरूपेण मायोपादानेनात्मन्यवरचितमिति॥ समागतश्रीः सरस्वत्यतिः सतां सत्संवर्धनो त्यभगवत्कलामृत॥७॥

भगवतिमर्वात्मनार्पितसमस्तपरमार्थधर्मतया स्वधर्मव्यतिकरापनयनेनपरिभाविताखिलसंसर्गतया तिरोभूतसकलगुणप्रवाहतयोपरतमनात्मन्यहंबुद्धिनिमित्तनयविनयपराक्रमानुभावावयसनिरभिमानस्वधर्मानुपालनायामास॥८॥ कर्मभगवंकः प्रतियातिरुचमिवयज्ञभावाद्रूपते॥१॥

सतीः सत्याः शिष्टायासांताः दक्षकन्यानामृषेर्मेत्रेदयोत्पाद्याः तिसृषुधर्मपत्नीषु यस्यप्रजानामाशिषः कामान्धर्मएवैकान्तमनुवर्त्तमानः तेनऋतमनोगयाः यद्वियाः यज्ञपत्नीः तंगवंकः प्रतियातिरुचमिवेत्यन्वयः॥८॥ ऋंहांसिवेदाः तद्धितकामैरिज्यमानोऽहरहरुषिभिरात्मविद्यावदातयाबुधिजन्यांचिनावारेणप्रतिसंधितनृपाः यस्यचलिनाजरुभयोरात्मयामासुः वर्त्मपालनेनदक्षिणाद्विमुखपदाप्रत्यंचितः द्विजातदापरेत्यलोकान्नेरयिष्यंधर्मफलंनयष्टमंसमाजरुः पुरुषात्यागमात्रेणन्यर्थनयापरिपालयन्तीतिस्मृतेः॥९॥ उरुसोमपीथेयज्ञसोमपानेअथोमघोनिरुद्धमाद्यतिमदमाप्नुवतिसतियद्यपिपुंडाराक्षभक्तियोगःकामसमर्पितानित्यफलेआशासतेऽरुणमेवपत्यशतः स्वीकृतवानित्यर्थः यस्यभगवतश्रीनारदादीनां हंसपरमर्षिचर्यायामुहसतीः सत्याः शिष्टायादक्षकन्याः सरूपिः॥ यस्यप्रजानांऽऽडुरेधाः शिष्टेनिशिशिष्टेगुणवत्यनुत्तोधाः॥८॥ ऋंहांसिकानस्वयंस्यकामाऽरुरुरात्मरुचयोवितंनृपाः॥ प्रत्यंचिनायुधिधर्मेणविभ्रयशिष्टायशष्टमंसंपरित्यक्॥९॥ यस्याधरेभगवानधरात्मानघोनिमाधतरुसोमपीथोऽश्वशिरसिभरुयोगसमर्पितेन्यफलभाजरुत्तर॥१०॥ यत्रीणनाद्धरिरिहियदेतिर्यक्मनुष्यमरुत्सुरगमाविरिंचात्॥ श्रीपतिर्विश्वसंधः सत्त्वविश्वजीवः॥ प्रीतःस्वयंप्रीतिमगात्तनुयस्य॥११॥ गयाऽऽद्यन्नांविबुधयः सुगतिरधनेऽतित्रयः पुत्रादभूवु॥ चत्वरथाऽऽरुणायांसंभाऽऽजनिष्ट॥१२॥ ततऽऽकलायांभरिचिमनीविविदुमत्यांविदुमादुपपद्यततस्मात्सरघायांमधुनामाऽभवत्मधोःसुमनसिवीरव्रतंततोभोजायांमंथुपमंदरजातेमंथोःसत्यायांभौवनःततोदूषणायांत्वष्टाजनिष्टत्वष्टुर्विरोचनायांविरजोविरजस्यशतजित्प्रवरंकन्याचविश्वज्यांकिलजज्ञात॥१३॥ तत्रायंश्लोकः॥ प्रियव्रतांवंशजविश्वसृष्टेर्विरोचनस्यात्मरुचेर्विरजः॥ प्रकीर्यदत्त्वलंकीर्त्यविमुक्तसुरगणंयथा॥१४॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेपंचदशोध्यायः॥ ॥

ग्रहावास्व॥ उक्तस्त्वयाभूमरुग्नायामविशेषोयावदाद्दिग्रुत्पतिः॥ यत्रचांसोऽनोनियोगगणेश्वरुभावादरूपते॥१॥ ॥

देवंतंतत्तद्धर्मयेतश्रीतिंगछेतसविश्वजीवःसर्वंतर्यामीस्वयंश्रीतिरूपएवबर्हिषियज्ञेगधस्यस्मरुश्रीतिभगवत्तत्प्रोस्मीतित्रयस्वंश्रीःनिमाद्रिःकृतवानित्यर्थः॥११॥१२॥ सुमनसिक्रियांकीर्त्याश्रुतिरोयेनश्रुतमकीरुभूघितवान्॥१४॥ इतिपंचमेपंचदशः॥ इवोरुकीर्षपिंधाद्दिमानलक्षणरूपतः॥ स्वष्टजवक्तुमारंधाःपंचाभ्यांततःपरम्॥१॥ योज्ञेशतथाचाद्रिपरित्रःसन्निवेशतः॥ मेरोःस्थितिमुशीकंजकर्णिकाचापवरुपते॥२॥ प्रियव्रतरथचक्रोत्तरुकाधीवादिकल्पना॥ तद्विशेषविन्यासःकथ्यतेपरिरुछति॥३॥ किंपथ्यन्नपुरुकस्तरारुथावरीरित्यस्तपतियत्रचासोरुसशुक्लपक्षयोनक्षत्रगणेःसरुचरुभावादरूपते॥१॥ ॥

ततः सप्तसु अथ यः तस्याः गंगायाः प्रवाहः अभिहितः सीतायां अन्तरेण मेरुं इति अन्वयः ॥ एतावत् एव वनौकसां दिक् आसीत् इति अभिप्रायवान् तत्र हेतुभगवति सति तत् भक्तियोगलक्षणं नैवेद्यं पुरुषाः अर्पयन्ति अस्य पुरुषाः अर्थ आत्मनः
नंदयंति इति अभिवक्ष्यते अथ अपि अस्य सकृत् निषेवितं निरयगाः येन पुंसः विमुक्तिं इच्छतां शरणं व्रजेत् किं इदं तादृशं अकृतज्ञं असाधु अर्थदं अनात्मनां अभजतां आत्मदः न हि आत्मदः स्वयं आत्मनां किं अर्थदैः असाधुभिः हि लब्धया आयुषः श्रिया विभवैः अविधिनोपयुक्तैः यान् यान् क्षणान् सुकृतिनः रहसि अभिरोचयन्ति ॥ ३ ॥ ननु एवं नः कथं इदं नृणां अविदुषां अदभ्रदयः भगवान् गदाभृत् मुष्णन् शुभानि अरिः अंधं तमः प्रविशतां ददत् आत्मपोतं लीलानरावतरति अनुपलक्ष्यमार्गः ॥ ४ ॥ तत्र तत्र तत्र

भगवानुवाच ॥ ॐ नमो भगवते महापुरुषाय सर्वगुणसंख्यानायानंताय व्यक्तायनमऋषि ॥ १ ॥ भजे भजन्याराणां पादपंकजं भगस्य हृत्तत्स्पर्शपरं पुराय ॥ भक्तेष्वलं भावितभूतभावनं भवापहं त्वाभयभावमीश्वरं ॥ २ ॥ नयस्य मायागुणचित्रवृत्तिभिर्निरीक्षतारवविंदविरज्यते ॥ ईशेयथानाजितमन्युरंहसोस्तंनमन्येतदिरंजुरात्मनः ॥ ३ ॥ असद्दृशोयः प्रतिमायथाकृतेर्मधोसवताक्षगोचरः ॥ ननागवध्यैरणईशिरेक्रियाचेष्टायदर्थाःस्वदनेधधिर्तेद्रियाः ॥ ४ ॥ यमाहुरस्यस्थितिजन्मसंयमंत्रिभिर्विहीनंयमनन्तमृषयः ॥ नवेदसिद्धार्थमिवक्वचित्स्थितंमंत्रंपरंसत्यमृषेसलक्षधामसु ॥ ५ ॥ रसाद्यश्राकृणविद्यरोहणान् विज्ञानविस्मापनमोभगवानजः किल ॥ यत्संभवाएकिलनोऽभवन्प्रजाविभूतयोमानसचेष्टिताद्यतः ॥ ६ ॥

तदस्यलोकाननुलोचनंसतांवितोकनेनातधृतिभानंपक्षतिभानंपक्षतिभानंपक्ष

वेदानपुर्णं तेतमसातिरस्कृतान्रसातलाद्योद्धृतएणविष्टरः ॥ प्रत्यादिदेवैकवयोभियाचितस्तेनभस्तेऽवितथेहितायतइति ॥ ६ ॥ ऋषिरुवाच ॥ यदिवैवस्वतो भगवान्

नरसिंहेरणालितद्रूपयएणनिसृतनरसिंहाभिधास्यतेतद्यतेतंमहापुरुषगुणभाजनोमहाभागवतोदैत्यदानवकुलनतीर्थीकररणशीलात्मा

तः प्रल्हादोव्यवधानानन्यभक्तियोगेनसएतद्ध्यक्षेणेरुपास्तेइदंचोदाहरति ॥ ७ ॥ नामभगवतेनरसिंहरूपायनमस्तेजस्तेसेनसेआविराविर्भवचक्षुस्त

खवज्रतीक्ष्णकनखोपशोभयान्पुरस्यतोध्रुवंस्त्यसत्वंस्वाहाध्रुवमभयमभयमात्मनिभूयिष्ठाः ३० क्षीं ॥ ८ ॥ स्वस्त्यस्तुविश्वस्यखलःप्रसीदतांध्यायंत

भूतानिशिवोभियाः ॥ धनञ्चभद्रंभजतांधियेजनेअविस्मयंतांनोमतिरस्यहेतुकी ॥ ९ ॥ मागारदारात्मजवित्तबंधुषुसंगोयदिस्याद्भगवत्प्रियेषु

धनागयाप्राणकृभिःपरितृप्तइन्द्रियेवानसिध्यतेहरातत्तयदिष्यइष्यः ॥ १० ॥ यत्संगलब्धोनिजवीर्यवेभवंतीर्थंभुवःसंतरतांहिमानसं ॥ एत

दीशतःकृतिभिर्गुणेर्जनोवेनसेतसुकृतविज्ञानं ॥ ११ ॥ तस्मात्तेभक्तिर्भगवत्यधोक्षजेनासर्वैर्गुणैस्तत्रसमासतेसुरा ॥ हरावभक्तस्यकुतोमहद्गुणा

कामतोऽनेसंगजापिमास्मतपस्विनांत्वित्यात्तराज्ञागुणएषुमास्मात्कंतुभगवत्यिवेधवज्ञगणाहिसंगशमाहुः ॥ यहतिइंद्रियपियाएणाद्यासक्तः ॥ १२ ॥ भगवत

पुरुषस्यएणमायेथाभगवत्यिवाएणंगत्वबंधमुक्तरविमंक्तिनिःसंस्तुतांभवमानानांपुंसामृतगतीयोमानसंमलरुतिकर्थंभूतेविक्रमेनिजममाधाररो

धेतेभवंजभाक्तिमेयास्यतीर्थंतुगंगादि सुतः संस्पशनाभंगंमलंकबलंहरतितांकोनसेवेतमुक्तसंगः ॥ १३ ॥ मानसमलापगमफलमाहयस्मिन्नितंचमंत्रीकाम

कामोमनःपुनाहरेभक्तिमेवयातितत्तत्सतिसर्वेदेवाःसर्वेगुणाधर्मज्ञानादिभिःसहतत्रसमासतेनित्यंचमंत्रीरुद्धाद्यासकरयतुहरिभक्तयसं

त्यात्तुगोमहत्तांगुणाःज्ञानवैराग्यादयोभवंतेऽसतिविषयरुणानोरथरथेनचधावनः ॥ १४ ॥

नतुहरिर्विमुखस्याघातंकृत्वापितृलोकेमहत्त्वंदृष्ट्वेतेसत्यंदृष्टमेतन्नयथाभासतेदंशतिहेतुकमाहुरिहीतिययाश्रयाणांमीनानामीप्सितंनोयमेवात्मानेनविनानीवनाभात्

मनाक्अतिप्रसिद्धोद्रविणेहयादिस्त्रीवेतसाईपतीनांमिथुनानांभूयादिहयत्प्रमिहंत्वयसंवकेवलंमहत्त्वंतदेवनस्यभवतिननुरणादिना ॥ मिथुनयुनेषुस्त्रपमानेपुस्त्री भ्यः पु

सांनपुंसंयालमिथुनेभ्यश्चहिमिथुनानांमहत्त्वंयथेत्यर्थः ॥ १२ ॥ यस्मादेवंतस्मात्यूहंहित्वाऽकृतोभयंनृसिंहपादंभजतेत्यसुरानुपदिशतिकीटपक्षांहेजनहतहरागाः भि

क्षवेराजन्यारीणांहलंकारगंधतएवसंसृतीनांजन्ममरणादीनांचकावालंमंडलमविदुरोयस्मात् ॥ १४ ॥ केनुमालेदंकामदेवस्वरूपेणआत्मइत्रियः किमर्थमसि

श्रुतश्रीरुक्षमारतिपतिर्वसंतरःसंवत्सरोवेजनपतिरितिश्रुतेःतस्यऽहितरोराज्यभिमानिनोदेवताःनेयंचप्रियविकीर्थयाऽरुयेऽरुवर्षशतेनयान्तेहरात्रा

स्तेतेःपरिसंख्यानंगणानापेथांयद्विरात्सरुत्रारणमित्यर्थःयासांऽहितएणंमहापुरुषस्यमहत्त्वंचकंतस्यतेजसा ॥ २५ ॥ रमांरमयन्त्स्त्रीयानीद्रियाणिरमयतेर्

नासाधिनेनरमयन्नरुत्रीवसुललितयागत्यायोविलासेनविलसितेनाहविरोलसलेशोमन्त्रस्मितंततस्हितोऽवलोकएवलीलानयाकिंविदुर्नोमतंऽर्चितं

सुन्दरंयत्रमंत्रलंतंनृभगंवदनारविंदंतत्प्रियेया ॥ २६ ॥ तत्रभिहंवसाधिष्ठात्रिरुपेता ॥ २७ ॥ सर्वेगुणाविरोयेऽश्वतरुभिर्विलासितोल्लासितनात्मा

यस्यात्तनीनाहिरणाएगानांविन्तीनांवेतसांसंकल्पाध्यवसायादीनांशेयाएगतन्नद्रियपयाएगांयोऽसाकलाश्रशाएकादशेद्रियपंचविधयत्वस्तएणायस्य

रोमन्यायवेदोक्तकर्मरोऽन्नमयायश्चनोपसत्यात्अमृतमयायपरमानन्दाविकारत्वात्सर्वमयायसर्वविषयत्वात्नासंओनसेवलायतेऽनुत्वात् २८

त्वत्कामनेनेत्वत्तत्वादृङ्जगत्यस्मिन्नन्यकामनयातत्वामर्चयेनमरिष्यतीमनोरथाःस्युरित्याहस्त्रियइतिस्वतएवस्त्रीकामाःस्त्रियोवंध्यतिमर्चयतिमतिकामानांदिकामाराधनंद्वेतेयुप्रसिद्धंतासामपत्यादीनितेनतेयानयातुरक्ता॥२१॥अतस्तेपतयएवनभवंतीत्याहसवाइतिसर्वेवंभूतःपतिर्भवतीनेकएवनान्योयोभवानात्मलाभात्परमन्यद्दधिकंनमन्यतेइतरथाह्यधीनसुखस्यनस्वतंत्रतास्वतंत्रतानानात्वेनमंत्रेश्वराणामिवमिथोभयंस्यादित्यर्थः॥२०॥किंचनिःकामभजनेऽप्यार्थितावेवसर्वेकामाभवंतिसकामभजनेतुकामितमल्पंअनितरांवैत्यहयाहरयःतस्यउक्तलक्षणस्यतेयादृशेहृस्याहृशेजामेवकामयंतेफलंतदृसाअविलेशकामिसुलंपथा।सर्वान्कामान्त्रिवर्गांतर्गतानितरांश्चईप्सितमसीतंफलान्तरंप्रार्थुंअर्चयंतिनस्तस्त्रियंतिर्वैतेवैकेचनसिद्धदानिकिंचयद्यतःफलभोगानन्तरंभंगेयाञ्चापावितोयिषस्थाःसाप्रतप्यतेऽवंप्राप्तेतिनदेवासिनतुनित्य २१

स्त्रियोऽतेतत्वाह्यीकेश्वरस्तोसाधनलोकपतिमाणसंतेंयानतंनतेवैपरियांत्यपत्यंप्रियंभनाएंधियतोऽत्वंत्राः॥२२॥सर्वेपतिःस्याद्ऋतोभयंत्वयंसमंतत्पणात्तिभयानुरंजनं॥सएकएवेतरथास्त्रियोभयंनेवानात्माभाद्धिमनतेपरं॥२३॥यातस्यतेपादसरोरुहार्हणंनिःकामयेत्सात्विलकामलंपथा॥तरेवरासीसितमीप्सितोविनाथदत्त्वाभगवन्नतप्यते॥२४॥मात्राप्तयेऽजेशसुरासुरादयस्तपंतउग्रंतपएंद्रियेधियः॥ऋतेभवत्पादपरायणान्नमाविंदत्यहंत्वदृत्यार्थतोऽजित॥२५॥सत्वंममाप्यच्युतइड्यिंवंदितंकरांबुजंयत्त्वदधायिमात्यतांविभर्धिमोलस्मवरप्रसायाकइश्वरस्पृहांत्वदीयमित्यादिभिरिति॥२६॥रत्यंकेचभगवंभगवनःप्रियतमांमातस्यभवतारूपंतद्ध्यपुरुषस्यमनोप्राकवरंहितंसइहानीमपिमहाभक्तियोगेनाराधयतीत्याहारुरुहतिं॥२४॥अनेनाभगवतेमुखतनायनमःस्त्वाथपराणांयोजसेवत्वायनंनमन्यायनमइति॥२५॥

ननमहहतोकृतःसर्वकामाभाक्त्वमेवकामार्थिभिःसेव्यसेऽतआहत्वामेवेत्यादिनाप्रेयेत्वत्तस्तस्यंतेकथंवर्तिकथंभूताःहेत्रियेसर्वेधर्मार्थाःअलंकुसमासःतथापिभगवत्याह्यराधनाद्धतेमानवंदंतिमनोरथास्त्वत्तोविलसितावितथाभवंतिनत्वलभंतेइत्यर्थः॥पतस्त्वयेवहृदयंयस्याःसात्वत्परतंत्रत्वात्त्वदनुवर्त्तिनमेवंविलोकयतिनान्यमितिभावः॥२२॥इहानींकृपांप्रार्थयंतेसत्वमितियज्ञनंविनानकश्चित्पुरुषार्थःसत्वंत्वदितित्वयाकरांबुजंसात्वतांभक्तानांहृदिस्त्रियेधेहीतिशेषःकथंभूतंवंदितंसर्वकामवर्धनंवेनसहस्मितंनचमयितंवानादरःहरेरपिमांवप्यस्मिलक्ष्मविभर्षिश्रीवित्रमेतन्मूर्धिकेवलमादरमाजंभजेसुतरामतोयथाऽतएवरुरुहेतिं सर्वकामवर्धनंवेनसहस्मितंनचमयितंवानादरःहरेरपिमांवप्यस्मिलक्ष्मविभर्षिश्रीवित्रमेतन्मूर्धिकेवलमादरमाजंभजेसुतरामतोयथाऽतएवरुरुहेतिं॥२६॥सत्वायसत्वप्रधानायमुख्यतमायप्राणायसूत्रात्मने॥२५॥

उन्नेरुपरुहरुभगवान्भृत्यजनपुरत्वःहृतयाहृतपश्चात्तांतुरेवीहेयाः सकलकारणभरसवलितभक्तियोगेनोपधावतिहंसोयपरमात्मपुरुषोनियदमावतंयतिः ३०
ओंनमोभगवतेनंतायनिगुणायमहानुभावायमहापुरुषायनमःकनमुल्काथत्रिगुणायनमस्ते॥ ३१॥यस्यस्वरूपंकथंयोषिपश्चिद्गुणो
पुहारुहिवजातवेदसं॥ मन्यतिमत्प्रामतमाहृदिस्थंकिंप्रार्थनेमईतिनात्मनो॥ ३२॥ इत्यजिकयाहेत्वयनेशवर्त्यभेमोयागुणेवस्तुनिरीक्षितात्म
नः॥ यन्चीक्ष्यांतिशयात्मबुद्धिमिरस्तमायाकृतयेमानमः॥ ३३॥ कतिविधोयंतिसंयमोदृश्यस्यक्षितंनेक्षितमीक्षितुर्गुणैः॥ मायायथायो
ग्रमतेतदायंग्रावोनमस्तेगुणकर्मसाक्षिणे॥ ३४॥ धमथ्यदेहंपतिवारणार्थमुपेयिवान्मारसायाजगदादिशूकरः॥ वाग्दंष्ट्रयोग्रंस्तनयन्निरुंधन्कीडन्नि
वेभःशरणातिमितेतिमिति॥ ३५॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेभुवनकोशवर्णनंनामषष्ठोध्यायः॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ ॥किंपुरुषे
उवर्षेभगवतआदिपुरुषस्यलक्ष्मणाग्रजस्यसीताभिरामंतद्वररासन्निकर्षाभिरतःपरमभागवतोहनूमान्सहकिंपुरुषैरविरतभक्तिरुपास्ते॥ ॥

स्तामायानिमितायाहृतिपरमात्मतंत्रः॥ ३७॥तदेवंनेर्गुणरूपेणनत्वापरमेश्वरस्वरूपेणप्रणमतिकरोतिनियस्यसीतार्थमभिप्रेतंअत्यंतनिष्कामोक्षणायोगात्स्वार्थतुनो
प्रियतेनिरुक्तंकृतःस्यादितिपिपयिषतभावेवसनाहलमुपधारयतोनेत्रोत्पलकोशाकपिलकृतमुखभावेवसनाहलमुपधारयतोनेत्रोत्पलकोशाकपिलकृतमुखभा
रुतवामोहयाशुयात्मलक्ष्मणावतिहेवंतेनश्रीरामसमर्पयताचित्तंअत्रागतस्यावधेतिनेवाराधितंसमागंविज्ञापयितुंपविष्टं
॥ ३८॥अवतारवरितिमारुप्रमथ्यतियोजगतामादिकारणंहरेः॥ शकरःमाहचीर्यदंष्ट्रयेहरयेनमोनमइतिमंत्रोपासकानांकर्मगतीरादर्शनायसाक्षिणेनमः॥ ३९॥ अवतारवरितिमारुप्रमथ्यतियोजगतामादिकारणंहरेः॥ शकरः
रन्यःपुनर्यार्णवात्॥ भोगजदंष्ट्रनिरागतानाश्चप्रतिगजतुल्यंदेहंपमथ्यतःक्रीडन्स्थितःतंविभुंप्रणतास्मिहत्पद्मयः॥ इतिपंचमअंशदशः॥ ॥इतिविंशेकिंपुरुषभार

भक्तोयांतेभगवंश्चतस्मकथारासाश्रयाणिलक्ष्मणाग्रजस्यनिर्वर्तयतिचयोभक्तउपासितोयतोनोयेनसाधवाहःसाधुवादोनुकंपतस्यनि
कथणायनिकथाश्रवनिर्हारस्थायीयपरमसीत्यर्थः॥ ३॥श्रीत्वंपरमार्थरूपेरामरूपमतिपदेकंवेदांतेश्रुतिसिद्धंतत्वंतत्पदेकथंभूतंविश्वउदेतेउदि
तंतदपिनानाचेतनजातरूपकमनेकरूपानांविविधाःयद्यादिदेवयथायस्मिन्ननुभवमात्रेहेतुःसत्यकंद्रष्टाहन्यतनुकृतनामरूपेन
भिन्नतत्तत्तेशूद्रोब्राह्मणानादिरूपेणनिर्देशःएवंभंवेनेतिअनुकृतिरूपेणतत्रादिरंचकारभावान्ततयावेषीत्यित्यर्थः॥ ४॥श्रीरामत्वरूपंनेर्वर्णतोयतोत्रासरक्षोध्यंसरक्षोभ
यतुल्यभवेनुकूलदिनंवेन्द्रतुल्यंवायलभयतइत्यर्थः॥ ५॥कथंतर्हिदशरथपुत्रत्वंतत्राहविभोरित्यादिवेत्तारक्तराक्षसोरावणस्यवधायास्मैमनुष्यान्यंतोवध्य

ऋक्षेतीनसहगंधर्वैरनुगीयमानंपरमकल्याणंभर्तृभगवत्कथासमुपशृणोतिसर्वेरंगपतिं॥ २॥ ॐनमोभगवतेउत्तमश्लोकायनम
आचलसरायाहिमुद्रतायनमउपशिक्षितात्मनेउपशितलोकायनमःसाधवादनिकरणायनमोब्रह्मण्यदेवायमहापुरुषायमहाराजा
यनमइतिसकृत्प्रयतःपुरुषआत्मनोविमुक्तिमभिकांक्षमाणोनखलुतजसाधत्तगुणव्यतिकरं॥ ४॥मत्स्याश्वकूर्म
त्रिमत्स्यशिक्षणारक्षोवधायेवनकेवलंविभोः॥ कृतोन्यथास्पाश्रमनःस्वआत्मनःसीताकृतानिव्यसनानिचरस्य॥ ५॥नूनंसआत्मात्मवतां
सुहृत्तमःसकृद्विलोक्यांभगवान्वासुदेवः॥ नत्वीक्षतंकरमलमञ्जुवीक्षणंलक्ष्मणंचापिवितर्कयति॥ ६॥नजन्मनूनंनुनतोनसोभगंन
वाकनुद्धितोकृतस्तोधेनुः॥ तेयत्विसस्थानपनोवनौकसश्चकारसख्यंवतलक्ष्मणाग्रजः॥ ७॥सुरर्षिवाप्यथवानरोनरः सर्वात्मनायः
सुकृतज्ञउत्तमं॥ भजेतरामंमनुजाकृतिंहरिंयउक्तरानयत्कोहलाद्विधत्तेति॥ ८॥

तनकवन्मतावतीकृतइहसंसारेस्त्रीसंगइंद्रकृतेउर्वशीमितिमन्यतेनारायणकलत्वंरमापीत्यर्थः॥ अत्यपरिश्रवरूपेरममाणस्यजगद्धात्मनःसीताविरहकृ
तंदुःखंनिरुक्तंकृतःस्यादितिपिपयिषतभावेवसनाहलमुपधारयतोनेत्रोत्पलकोशाकपिलकृतमुखभावेवसनाहलमुपधारयतोनेत्रोत्पलकोशाकपिलकृतमुखभा
रुतवामोहयाशुयात्मलक्ष्मणावतिहेवंतेनश्रीरामसमर्पयताचित्तंअत्रागतस्यावधेतिनेवाराधितंसमागंविज्ञापयितुंपविष्टं
॥ ९॥अतःश्रीरामएवसर्वैःसर्वप्रतिकूलतासूपायैःसकुलजन्मादिकुतोभयेरखिलात्मनाजन्मेति
कृतःपुरस्कृत्यक्रममतःश्रीरामस्यतिसोभगंसौंदर्यआदृतिर्यायाति॥ यद्यस्मात्तेजन्मादिभिर्वैरस्थैरत्यक्तानोपनोवनचरान्वनेअलक्ष्मणस्यायंजोपिसवि

मत्स्यमेतापुर्यसौदत्तवेदेनतः मर्त्त्येनाविदेहेनसतीनैवकालेनहृतंकर्मसंन्यस्यहरेःपदंसम्पद्यति २४॥अतःपत्रयेकंठकथासुधापगानसाधवोभागवतास्तहाश्रयाः॥ नयत्रगंतेशमलंतयास्मृतंलोकोपिनेवेससेत्र्यतां॥ २५॥ग्रहाःनक्षत्रतित्वेयंचनंतवोहान
रूपाद्यकलावसंभृतं॥ नवंयतेरन्नुतनृत्तयतेर्यथैनाकाश्यपितंधनम॥ २५॥येऽरुथावर्षिथिभागशोहविर्विनिरूप्तमिहेविधंमत्रवस्तत॥ए
कःश्रुकनामभिरगतोमुहाग्रहणातिरणःस्वयमाशिषांप्रभुः॥ ॥ततंहिसत्यार्थितमर्थितोरणोवेधिरोयत्पुनरर्थतायत॥ स्वयंविधत्तेभ
जतांनिरंतरांस्तापिधानंनिजपादपल्लवं॥ २७॥यद्घ्रनःवर्गसुखावशेषितंसिष्टस्यसूक्तस्यनस्यशोभनं॥तेनाजनाभेरतिमज्जनम
नस्यांसेलिंकंजनांसंतनोति॥ २८॥श्रीशुकउवाचाजंबूद्वीपस्यराजन्प्लक्षीपानेद्वीपेद्वादित्यंतिसगरात्मजैरन्वियेइमां
महिंपतिनोनिरवनद्विहपकल्पितान्॥ २९॥ततोयथास्वरणप्रस्थंदंशंकभावनोरमणकोमनरोहरिणःपांचजन्यःसिंहलोलंकेति॥ ए
एवंतवभारतोक्तमजंबूद्वीपविभागोयथोपदेशमुपवर्णितमिति॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेजंबूद्वीपवर्णनोनामएको
नविंशतितमोध्यायः॥ ॥ ॥

स्वर्गोभिः स्वराडभिः ऊर्ध्वः अन्तरिक्षो मानो राजा यस्मिन्नभिसुरेभ्यो नभवतु रूपपतिरित्यस्यायं भावः ॥ एवं सुरोदाद्धिरिति तो देनाघृतः कुशद्वीपः इत्यन्वयः स्वर्गा
ख्यास्वर्गो मलशिरवानित्यादौ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ हे जातवेदः त्वं सप्तानां रसानां सप्तर्षीणां रेतः स्वधाऽसि अतो देवानां यज्ञेन पुरुषं रूपमिव यजञ्जगतीं वृत्तमेणी. नाम्ना

तेषां गोक्षीरवर्णानि दधिवर्णानि सर्वतः । घृतवर्णानि चान्यानि संप्रेवाभिजाताः स्वरसः शातकौंभो मेदुः कुमुदः पुष्यवर्धः सरुलश्रुतिरितिश्रुतनुमतीसिनीवाली सरस्वतीकुहूराज
नीनद्राकोति ॥ २७ ॥ तद्वर्षपुरुषाः ऋतधर्वीर्यधरसुंधरेषुंधरसंज्ञा भगवंतंवेदमर्थममात्मानंवेदेनयजंते ॥ २८ ॥ स्वर्गोभिः पितृदेवेभ्यो वि
भजन्कुशमुष्टिरिया : प्रजानांसर्वासामेधः सोमोनोराजाऽस्त्विति ॥ २९ ॥ एवं सुरोदाद्धिरिनद्विगुणायामेनावृतोघृतोदेनयथाक्रौंचः कुशद्वी
पोयमाक्रौंचरत्नवोदेवशातस्तद्वीपाख्यानेज्वलनइवापरःस्वसख्यरोचियाद्विरोविराजयति ॥ ३० ॥ तद्वीपपतिर्मेधपतेराजन्हिरण्य
रेतोनामाग्नीध्रसुतप्रभुः स्वपुत्रेभ्योयथाभागंविभज्यस्वयंतपआतिष्ठत ॥ ३१ ॥ वसुवसुदानदृढरुचिनाभिगुप्तस्तुत्यव्रतविविक्तभागदेवनामभ्य
स्तेषांवर्षेषुसीमागिरयोनद्यश्चाभिज्ञाताःसप्तैवचक्रश्चतुःशृंगःकपिलश्चित्रकूटोदेवानीकऊर्ध्वरोमाद्रविरोहति ॥ ३२ ॥ रसकुल्यामधुकुल्यामित्र
दृतावृत्तिसंज्ञागौरीघृतचुतमंत्रमालेतियासांपयोभिःकुशलोविद्राभियुक्तकुलकसंज्ञा भगवंतंजातवेदःस्वाहापिणंयामंकेशलेनयजंते ॥ ३३ ॥ परस्य
ऊर्जस्वतीपयस्विनीघृतपृष्ठासुधातिनामेतियासांपयोभिःकुशलकोविदाभियुक्तकुलकसंज्ञा भगवंतंजातवेदःस्वाहापिणंयामंकेशलेनयजंते ॥ ३४ ॥ अतथाचहिःक्रौंचद्वीपोद्विगुणःस्वमानेनक्षीरोदेनपरितऽपलक्षोवृतोयथाकुशद्वीपोघृतो
देनयस्मिन्क्रौंचोनामपर्वतराजोद्विपनामनिर्मितआस्ते ॥ ३५ ॥ योसौगुरुप्रहरणोन्मथितनितंबकुंजोपिक्षीरोदेनासिच्यमानोभगवतावरुणेनाभिगुप्तोविभयोवभूव ॥ ३६ ॥
तस्मिन्द्विपेयद्वृतोघृतदृष्टिनामाधिपतिःस्वधीपवेयोगिसप्तविभज्यतेसुपुत्रनामसुसप्तवर्षाण्यशासत्स्वयंवर्षपानिवेदेषुस्वयंभगवान्भगवतःपरमकल्याणयशसआत्म
भूतस्यहरेश्वरणारविंदमुपजगाम ॥ ३७ ॥ आमामधुरुहोमघदृष्टःसुधामाभ्राजिष्ठोलोहितार्णवनस्पतिरितिघृतदृष्टःसुताःनेषांवर्षगिरयःसप्तसंप्रेवनद्यश्चाभिख्या
ताःशुक्लोवर्धमानोभोजनउपबर्हणोनंदोनन्दनःसर्वतोभद्रइति ॥ ३८ ॥

नेषामर्थइत्यर्थः ॥ ३७ ॥ उपबर्हणोवेष्टितःयथाक्रौंचोघृतोदेनवृतः ॥ ३८ ॥ गुरुप्रहरणोनायुधेनउन्मथितानितंबकुंजानीवयस्य ॥ ३९ ॥ स्वयंभगवान्ज्ञानीपरा
मकल्याणपक्षोयस्य ॥ ३९ ॥ ३१ ॥

व्यापिनयंब्रह्मयं ॥ ३३ ॥ हे आपपुरुषवीर्य ईश्वरानन्तरब्धसामर्थ्याःस्थभवथअतस्वभूर्भुवःस्वरितिलोकंपुनंत्यनामवर्षेनोःस्मार्कंस्मृतांस्पर्शनंकुर्वंतोभवंतोरिरा
णिपुनंतुयतःआत्मनारूपेणोदक्प्रमीवघ्नीःपापक्ष्मः ॥ २४ ॥ हेद्रोमंजरसःसएवोदकंयस्यवर्णाभ्यंतरस्यईशाणिवहिर्मृऽस्यईशाणिसशाकोनामवृक्षः ॥ २५ ॥ २९ ॥ आत्म

अभयाक्षुतोधाआर्यकाताधैर्यवतीदृष्टिरूपवतीपवित्रवतीशुक्लेतियासांभः पवित्रममलमुपयुंजानाः पुरुरुचथभद्रविरणदेवकसंज्ञावर्षपुरुषा
अपिनयंदेवमर्थपूरेणांजलिनायजंते ॥ २२ ॥ आपः पुरुषवीर्याःस्थः पुनंतीर्भूर्भुवःस्वस्तानःपुनीताऽमीवघ्नीःस्मृतामात्मनाभुवइति ॥ २३ ॥
स्वंपरस्तात्सीमानंतपरितऽपवेष्टयित्वाशाकद्वीपोह्यविंशतिक्षयोजनायामःसमानेनक्षीरोदेनपरिवेष्टितोयस्मिन्नशोकोनाममहीरुहःस्वक्षेत्रमभिपद्यशोकोयस्मिन्नासुरिर्गंधर्वीपमनुवासयति ॥ २४ ॥ एतास्यायंश्लोकोभवति ॥ यत्रौषधिपतिर्नाम्नामेधातिथिरितिपिविभज्यसप्तवर्षाणि
पुत्रनामानितेषुस्वात्मानंपुरोजवंमनोजवंपवमानंधूम्रानीकंचित्ररेफंहरिद्रूपंबिंध्यधारंसंज्ञानिधाप्यधिपतित्वेभगवत्पनंताविवेशतच
मेतिनिबर्हणंप्रविंदन् ॥ २५ ॥ एतेषांवर्षगिरयोनद्यश्चसप्तसप्तैवेशानऊर्ध्वरोमाशातकेसरःसहस्रश्रोतायेधपालोमहाभ्रनदइति ॥ २६ ॥
शाकद्वीपआसुरिर्ऽभयसृष्टिरपराजितापंचपदीसहस्रऋतिर्मनसिरितिमि ॥ २७ ॥ तद्वर्षपुरुषाऋतव्रतसत्यव्रतदानव्रतानुव्रतनामानोभगवंतंवायो
लक्षणायामद्विगुणतरलवणसमःपरमसमाधिनायजंते ॥ २८ ॥ अंतःप्रविश्यभूतानियोबिभर्त्यात्मकेतुभिः ॥ अंतर्यामीश्वरःसाक्षात्पातुनोयद्भयंमृदः ॥
एवंमेदधिमंडोदात्परतःपुष्करद्वीपस्तोद्विगुणायामःसमंततउपकल्पितःसमानेनस्वादूदकेनसमुद्रेणवहिरावृतोयस्मिन्नृतसुरूपंश्वेतेन
शिखानलकनकपत्रायुतायुतेनभगवतःकमलासनस्याध्यासनंपरिकल्पितंतद्द्वीपमध्येमानसोत्तरनामैकएवार्वाचीनपराचीनवर्षयोर्मर्यादाच
लायुतयोजनोच्छ्रायायामोयत्रतुवत्सरूपदृक्छ्रुत्वारिपुराणिलोकपालानामाशाहीनांयऽपरिष्टात्सूर्यरथस्यमेरुंपरिभ्रमतःसंवत्सरात्मकंच
क्रंरेवानक्षत्राभ्यांपरिभ्रमति ॥ ३० ॥

तृभिःप्रणादिरितिभिः ॥ २९ ॥ ज्वलनशिखावदमलानेकनकपत्राणामयुतानामयुतानियस्मिन्तद्देवानामहोरात्राभ्यांउत्तरदक्षिणायणाभ्यांइत्यर्थः ॥ ३० ॥

३७ यत्सत्त्वविवर्धनं सत्त्वं सत्त्वसारं सकर्मकेन ग्रहसालोक्यादिसाधनेन ॥३७॥ कर्ममयं कर्मफलरूपं न लिंपते यस्मात्तु कस्मिन्नेवपरे स्थेर्यंतो निश्चायस्यतत्तत्रतएववस्तुतोऽहेतं ३३
ततः शुद्धादात्मतत्त्वादिव सूर्यादीलोकवन्दिवाऽलोकस्तद्वदितः तयोरंतरालेमध्येतयोर्विभागार्थमित्यर्थः ॥३४॥ ततःपरस्मादित्युक्तंतदंतर्लक्षितंतेरंगइत्यर्थः क्षाथ
तरंतर्वर्तिनीभूमिर्भवानसोत्तरमेर्वारंतरंसार्द्धकोटिपरिमितंतावतीभूःभुंडोत्परतोलिखितवत्पद्मपत्रिनोपिसंततंकांचनीभूमिरस्तीत्यर्थः सा
थेकोनत्वत्रिंशदधिकशतकोटिपरिमितयाअर्द्धपुष्करद्वीपेनसहभुंडोदःयस्मवतिलक्षाणिएवंहिसतिमिरलोकालोकयोरंतरंसार्द्धद्वादशकोटिमितंवक्ष्यमाणमुपपद्यते
भवतिएतदंतरंतेनोक्तंभवतिकोटिद्वयंत्रिपंचाशल्लक्षाणिचततःपरंपंचाशल्लक्षाणिसप्तद्वीपाःससागराःततोऽभमर्यीभूमिरेकाकोटिश्चतुरानवतिर्देवानांक्रीडनाधायत्रलोका

एतद्द्वीपानांयेपतिप्रियव्रतोवीतिहोत्रोनामेतस्यात्मजोरमणकधातकिनामानोवर्षपतीनियुक्तसख्यंदर्वजवत्भगवत्कर्मशीलस्वास्ति ॥३१॥ तद्वर्षपुरु
षाभगवंतंयज्ञरूपिणंसकर्मकेनकर्मणाऽर्चयंतिदंडोहरंति ॥३२॥ यत्तत्कर्ममयंलिंगंब्रह्मलिंगंजनोऽर्चयेत् ॥ एकांतमद्वयंशांतंतत्सेभगवतनमइ
ति ॥३३॥ इतिवाच ॥ ततःपरस्तोलोकालोकनामाचलोलोकालोकयोरंतरालेपरितस्तिष्ठतिप्रः ॥३४॥ यावन्मानेसोत्तरमेर्वारंतरंतावतीभूमिःको
त्यन्यारशतलोपमायस्यांप्रहितःपतंतिनकर्थंचिन्पुनःप्रत्युपलभ्यंतेतस्मात्सर्वसत्त्वपरिस्तासीत् ॥३५॥ लोकालोकइतिसमाख्यायतेनैवंलक्षण
लोकालोकयोर्मध्येत्रिभिर्व्याप्यते ॥३६॥ सलोकत्रयोतेयपितिईश्वरेणविनिर्मितोयस्मात्सूर्यादीनांरश्मयोन्यूनाधिकभावेनावर्तमानाभिर्दिग्भिःकाना
तन्यानानादिक्षुपराचीनाभवंतिमुत्सृजंतेतावद्भन्नहनायाम ॥३७॥ एतावान्लोकविन्यासोमानलक्षणसंस्थाभिर्विश्वितकविभिःमनुपंचाशत्कोटिगणि
तस्यभूगोलस्यतुरीयभागेयंलोकालोकाचलः ॥३८॥ ततुपरिश्राद्धतसत्त्वाशास्वात्मयोनिनाविलक्षणगुरुणाधिनिवेशितायधिरूढपतगश्रेष्ठभः पुष्क
रस्रग्वामनापरामितईतिसकललोकस्थितिहेतवः ॥३९॥

लोकत्रयस्तुतःपरंदृतिवत्त्रवरदाकोटिवंदवेष्टिभूम्यासहदशभ्यंसर्वसत्त्वपरिरक्षतेतिदेवव्यतिरेकेणेतिविज्ञेयंदेवानांक्रीडनार्थायेसुक्तत्वात् ॥३५॥३६॥ लोकत्रयस्यां
तिपरितोनभ्यंतरालेयाविधिताःसमंतात्सर्वतोयेषांआदित्यचंद्रादयोग्रहाःसमंतात्प्रकाशयंतःपरतोगंतुंनशक्नुवंतितावद्भन्नहनायामेनसंख्यातेनसूर्यकर्णेनसंख्यातेन
धनःतदनुलक्षयोजनायामश्चविलंबोयस्यब्रह्मवादस्थित्यैतत्वात्त्रिलोकीमर्यादाभूतश्चत्यर्थः ॥३७॥ सोयंलोकालोकाचलःतुरीयभागश्चतुर्थांशाःसार्द्धद्वादशकोट्यधमरक्ष
तिदशभ्यं ॥३८॥ आशासुदिक्षुरूढोऽधिनिवेशितानंतेआस्ते ॥३९॥ ॥श्रीपरमहंसस्वाहितत्वरणकमलायनमः॥ ॥ ॥

तेषांस्वविभूतीनांलोकपालानांविविधवीर्योपबृंहणायभगवान्परममरुत्पुरुषोमरुद्विभूतिपतिरंतर्याम्यात्मनोविशुद्धसत्त्वंधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्याद्यष्टमरुत्सि
द्धिपलक्षणविग्रहाभिःस्वपार्षदप्रवरैःपरिवारितोनिजवरायुधोपशोभितैर्निजभुजदंडैःसंधारयमाणस्तस्मिन्गिरिवरेसमंतात्सकललोकस्वस्त्ययनआस्ते ॥४०॥ आकल्पमयवेयंगतएवआत्मयोगमाययाविरचितविविधलोकयात्रागोपीयायेत्यर्थः ॥४१॥ योन्तर्विस्तारएतेनस्वलोकपरिमाणंव्याख्यातंतायद्भन्नहनायाम
दुन्निलोकालोकाचलात्ततःपरस्तद्बहिरंधंतमइतिविश्रुतंनिरयंतिरश्चांभूतादिसमुद्भवः ॥४२॥ अंडमध्यगतःसूर्योद्यावाभूम्योर्यदंतरंसूर्याद्गोलयोर्मध्येकोद्यःस्युःपंचविंशतिः४२
संतेऽण्यएतस्मिन्यरभूततोमार्तंडइतिव्यपदेशःहिरण्यगर्भइतिद्विरण्याण्डसमुद्भवः ॥४४॥ सूर्यरागहिविभज्यंतेदिशःखंद्योर्मही भिदा ॥ तद्वर्गपंचवर्गेनरकाःसोकांसिवसंज्ञाः ॥४५॥ देवनार्यंडःमनुष्यागांसरीसृपंसवीरुधां ॥ सर्वनिकायानांसूर्यआत्मादृगीश्वरः ॥४६॥ ॥इतिश्रीभागवतेमरुत्पुराणेपंचमस्कंधेभुवनकोशवर्णनंनामसप्तदशोपंचमस्कंधेपरिमाणलक्षणोविंशतितमोध्यायः ॥ ॥

श्रीशुकउवाचइतिम् ॥४२॥ विस्तारएषकथितोभवतोमयैवंत्रैलोक्यकौशलयोर्यदिहांतरंवैमध्यस्थानंसवितुःपंचविंशतिकोट्यः
स्युः ॥४३॥ अंडमध्यावस्थानंतन्नामनिर्वचनेनाहतत्रैवतेनैवसूर्येविराजरूपेणयस्मात्त्रिविष्टः ॥४४॥ किंचित्सूर्यएषोविभज्यतेद्विधास्वमंतरिक्षंभिदाअन्योविभागः
स्वर्गपदवीभोगमोक्षदेशैरेषाकांसिभवंतिदानि ॥४५॥ उपासनार्थमारुदेवादीनांसूर्यआत्मादृगीश्वरःनेत्राधिष्ठातृत्वं ॥४६॥ इतिश्रीभागवतपंचमस्कंधेऽष्टादशोध्यायः ॥ ॥

एवमध्यायविंशत्याभूमर्यादानिरूपिता अतःपरंधुमर्यादापालनंत्रिभिरुच्यते ॥१॥ एकविंशेरवेःकालःचक्रेणाभ्रमतोध्रुवं॥ स्वगत्याराशिसंचारैर्नैकियावानिरूप्यते ॥२॥ एतावान्त्रिंशारेणकोध्रःपंचाशत्युत्सेधेनपंचविंशति ॥३॥ द्विर्लवयोर्मध्येयथैकस्यमानेनापरस्यमानमुपदिश्यतेतदुक्तेऽयंतरेणतयोर्मध्येतदुभयसंधितंताभ्यामुभयतः संलग्नं ॥२॥ उदगयनदिसंज्ञाभिर्मेरुस्थप्रसमगतिभिर्यथाकालमाहोरात्राणिदीर्घह्रस्वसमानानिविधत्ते ॥३॥ तत्पंचयति॥

शुक उवाच॥ एतावानेवभूवलयस्यसन्निवेशप्रमाणलक्षणतोव्याख्यातःएतेनहिद्वीपमण्डलमानंतद्विदुपदिशंति ॥१॥ यथाद्विर्लवयोर्निष्यावा
ईतंतेऽयंतरेणातरीक्षंतदुभयसंधितं ॥२॥ यन्मध्यगतोभगवान्तपतांपतिस्तपनभानपेनत्रिलोकींधनपत्यवभासयत्यात्मभासासएषउदगयनद
क्षिणायनवेषुवत्संज्ञाभिर्मेधोघ्रसमानाभिर्गतिभिररोहणावरोहणसमानस्थानेसुयथासवनमभिपद्यमानोमकरादिषुशीघ्रलघुरात्रा
णिदीर्घह्रस्वसमानानिविधत्ते ॥३॥ यस्मेमेयतुलयोर्वर्त्तनेतेनहोरात्राणिसमानानिभवंतियदावृषभादिषुपंचसुराशिषुचरतितदान्येवर्द्धन्ते
ऊनंतिचमासिमास्येकैकाघटिकात्रिषु ॥४॥ यदावृश्चिकादिषुपंचसुवर्त्तनेतेनहोरात्राणिविपर्ययाणिभवंति ॥५॥ यावद्दक्षिणायनमहो
निवर्द्धन्तेयावदुदगयनंरात्रयः ॥६॥

यरेनिअत्यंतवेषम्याभावात्समानानीत्युक्तंसर्वथासाम्यंत्वेकस्यालोरात्रस्ययद्यपिवृषभमिथुनयोरेवान्योन्यवृद्धिःकर्कादिषुह्रासस्तथापिराश्यपेक्षयाऽधिकत्वाद्वर्द्धन्तइत्युक्तंए
वंरात्रिवृद्धावपिदिनापेक्षयाह्रसंतीत्युक्तंएकैकेनिस्थूलदृष्ट्योक्तंयद्विह्रासयोरतिमासंवेद्यंस्यात् ॥४॥ विपर्ययेयानीत्यत्रानियमेनानिराजयोऽधिकाइत्यर्थः ॥ ५ ॥ तद्व
द्ध्रासः ॥ ५ ॥ ह्रासकालमाहयावदितिः ॥ ६ ॥

एवंमेरादिगतिभिःनवकोट्यएकपंचाशल्लक्षाणियोजनानांमानसोत्तरस्यांतद्वित्तरेणपंचदशलक्षाधिकाकोट्यत्रयपरिमितेदक्षिणमंडलमानमुत्तरेयंएवंपंचदशाभिर्घटिकाभिरित्यादिध्रुवपर्यंतेरात्रि
कालेनिनतनत्रमान्मुन्नेयंअत्रापिहेतोर्विशेषःपुराणांतराद्देवगतव्यःतत्रारोहणादिस्थानानिवाणपुराणेदर्शितानिसर्वंचपुराणांत्रीण्येवस्थानानिदिनसत्तमास्थानजरा
ऊर्वमध्यंतेधरावृत्तमुत्तरंस्थानंदक्षिणतोनिषधमित्तरंदेवंमध्यमोत्तरहरिणमार्गत्रयंप्रत्येकंवीथित्रयेणाश्विभरण्यादिनक्षत्रैःनागवीथि
एजवीथिरेणवतीत्यत्तरमार्गवीथित्रयंआर्षभीगोवीथितरुवीथित्रयंअजवीथिमृगवीथित्रयंश्वानरीवीथिदक्षिणमार्गवीथित्रयंतदुक्तंत्रैव
अश्विनीकृत्तिकाम्यंतरवीथीतिरादित्तारोहिण्यार्द्रामृगशिरोगजवीथ्यभिधीयतेपुष्यादितआश्लेषांतावीथिरैरावतीस्मृताएतास्तुवीथयस्तिस्रउत्तरामार्गउच्यतेतथादक्षवीथ्यपिकृत्ति
तोमघांदक्षवीथ्यभिमतास्तुमूलश्चित्रांतथास्वातिर्गोवीथीतितुराद्विताऽपेक्षाविशाखानुराधावीथिर्गजवीथिमनाएतास्तुवीथयस्तिस्रोमध्यमोमार्गउच्यतेमूलाषाढाऽभिजऊ
र्द्धमघाद्यवीथीमतास्तुश्रवणंवर्धतेष्ठाचमार्गेशतभिषयस्तथावैश्वानरीभाद्रपदरेवतीचैवकीर्त्तिताएतास्तुवीथयस्तिस्रोदक्षिणमार्गउच्यतइतियाम्याभरणीआदित्यंअदितिदैवतं

एवंनवकोट्यएकपंचाशल्लक्षाणियोजनानांमानसोत्तरगिरिपरिक्षेपेनस्योपदिशंतितस्मिन्मेरौपूर्वस्मान्मेरोर्देवधानीनामदक्षिणतोयाम्यांसंयमनीनामपश्चाद्धा
रणीतिन्नीवनीनामुत्तरतःसोम्यांविभावरीनामतामुदयमध्यास्तमयनिशाइतिभूतानांप्रवृत्तिनिमित्तानिसमयविशेषेणमेरोश्चतुर्दिशम् ॥ ७ ॥

नापदंतरमार्गमृगवीथीएवंस्थितेउत्तरायनेऽक्ष्वेनयंडलसकोट्टिनिवक्ष्वायुपाद्यकुर्यणेरथस्थारेणंतदाभ्यंतरमंडलप्रवेशोगतिमार्गवीथितिवृद्धिह्रासश्चदक्षिणो
यनेचपाद्यधिरणाश्वरेरुणवहिर्मंडलप्रवेशोतिशेघ्रवेगसमोएवंयोविपर्ययःवेषुवतुबाह्यसाम्यात्समावस्थानेमध्यमंडलप्रवेशोगतिसाम्यंवेत्यहोरात्रयोःसाम्यमि
तितथाचपुराणांतरंआह्यंतेयहोतुरुवेगसमधिष्ठितेतदाभ्यंतरतःसूर्य्येभ्रमतेमंडलानितुरुवेनमुच्यमानेनपुनरास्मिन्युगेननुनंथेववाद्यतःसूर्य्येवित्तेमं
डलानिवितितदेतदुक्तंयदसियतुलयोरित्यादिनाऽदयास्तादिकंवक्तुमाहतत्रमेरोःपूर्वतश्चेंद्रीपुरीउपदिशंतीत्यनुषंगःतासुपुरीषुउदयादित्य
पदिशंतिचतुर्दिशमित्युक्तेयेमेरोर्दक्षिणादिशोतेषांमेर्वादारभ्यास्तवदियःयेपश्चिमेतेषांयाम्यादारभ्ययेउत्तरेतेषांवारुणीमारभ्ययेपू
र्वतेषांसोम्यामारभ्य ॥ ७ ॥

एकैकमासानुवर्तिनः पुरुषाद्ध्यात्मगतयः कामभिरिद्धा दिशन्तं यथाभिरुपजग्मुः ॥ ४ ॥ षष्ठ्यब्दसहस्राण्यासादित्यवत्सरकारणमित्यासु सप्तसहस्रं लोकानामुत्तमाधावाद्धियोरंतरेण मासेन भोक्तव्यमुपदिशन्ति याव

कर्मसारथयः परिवर्तन्ते एवंज्योतिर्गणाः प्रकृतिपुरुषसंयोगानुगृहीताः कर्मनिमित्तगतयो भुविन्यतंन्ति ॥३॥ केचिदेतज्ज्योतिरनीकंशिशुमारसंस्थानंनभग
वतोवासुदेवस्ययोगधारणयामनुवर्णयंति ॥४॥ मस्यपुच्छेध्रुवंकृत्वा तमक्रंडलीभूतंहरस्यकृत्वाउपकल्पितंतस्यलांगुलेप्रजापतिरग्निरिंद्रोधर्मस्तिष्प
दंलेधाताविधातावक्षोंसप्तर्षयस्तस्यदक्षिणावर्त्तक्रंडलीभूतनक्षत्रशरीरस्ययानुदगयनादिदक्षिणपार्श्वेतुनक्षत्रानुपकल्पयंतिदक्षिणायनादिनित्यंवि
धयाशिशुमारस्यक्रंडलाभोगसन्निवेशस्यपार्श्वयोरुभयोरप्यवयवाःसमसंख्याभवंतिदृष्टलक्षणवीथिआकाशगंगारोहणतः ॥५॥ पुनर्वसुपुष्यादक्षि
णावामेचाक्षिकर्णेधेवदक्षिणावामयोःपादयोःअभिजिदुत्तराषाढादक्षिणावामेशोणार्द्धसिकयोर्यथामंस्यंश्रवणधनिष्ठावाःदक्षिणवामयोंसवि
नयोःधनिष्ठादक्षिणवामयोःकर्णयोर्मघाश्लेषेदक्षिणनेत्रेअर्द्धसिकेदक्षिणायनादिनिवामपार्श्वंक्रमेणपुनीतेतथैवमृगशीर्षादिनिरुदगयनादिदक्षिण
पार्श्वपंक्तिरनुप्रतिलोमंनयंपुनीततथातामिषट्सिक्थयोःदक्षिणवामयोर्न्यसेत् ॥६॥ उत्तराहनावगस्तिरधराहनोयमःपुरेवचांगारकःशनैश्चर
उपस्थिहृत्स्थितिःकबंधिवक्षस्यादित्योहृदयेनारायणोमनसिचंद्रोनाभ्यामुशनाःस्तनयोरश्विनोबुधःप्राणापानयोराहुर्गलिकेतवःसर्वेगुण
शिशुमारसर्वतारागणाः ॥७॥

मूलंदक्षपुच्छेमघादिनिवामपार्श्वेचक्रिकुवामपार्श्वेषुमृगशीर्षादिनिआदित्योमेषेनपूर्वाभाद्रपदांता
निवामपादृदयंतनक्षत्राणिपृष्टतादक्षिणार्द्धेशतभिषज्येष्टेउत्तरदक्षिणायनयोर्यथावस्थितेतेस्कंधयोःयमोनक्षत्ररूपःतथानारायणोग्रीवेचकबंधिगलेपृ

ज्योतिर्योनोज्ञायतेअयंअयंयंकालोयंनामकालचक्ररूपायनमोभिधीमहितिमंत्रेणोपतिष्ठेतमंत्रस्तांपूर्वोक्तमंत्रजपतां ॥८॥ इतिपंचमेत्रयोविंशः ॥ एवंत्रिर्द्युमर्यादायां
लनंवर्णितंतथा ॥ अधोभुवनमर्यादायालनंत्रिभिरुच्यते ॥ चतुर्विंशोरवीकृत्वभान्त्याहिस्थितिक्रमात् अतलादिविलःस्वर्गमर्यादाःसप्तवर्णिताः सूर्यमारभ्यक्रांतस
निवेशंनिरूपेहतोसूर्यादस्तात्त्रिरूपयतिअधस्तादिति तिस्रभानुःराहुःअलभतलेभेमिंहिकायाःपुत्रःअसुरोवक्तुमारब्धदृदःप्रतपतस्तरोगमरणंलंअमृतपानेमध्यप्र
एतद्ईदृवभगवतोविष्णोःसर्वदेवतामयरूपमहरहःसंध्यायांप्रयतोवाग्यतोनिरीक्षमाणउपतिष्ठेतनमोज्योतिर्लोकायकालायनायानिमिषांपतयेमहा
पुरुषायाभिधीमहीति ॥ ग्रहर्क्षतारामयमाधिदैविकंपापापहंमंत्रस्तांत्रिकालंतमस्यतःस्मरतोवात्रिकालंनश्यतेततत्कालजमाशुपापं ॥८॥ ॥
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेशिशुमारसंस्थानेत्रयोविंशोध्यायः ॥ श्रीशुकउवाच ॥ अथस्तात्सवितुर्यिजनायुतेस्वर्भानुर्नसत्रंवज्रतीत्येके
योसावमरत्वंग्रहत्वंचालभतभगवद्दत्तंकंपयात्वयमसुरापसदःसैंहिकेयोघनदृढःतस्पजातजन्मकर्माणिवोपरिष्टाद्वक्ष्यामः ॥ ९ ॥ यदहस्तरणिमण्डलं
अतःपरंद्विसहस्रयोजनपुतमाचक्षतेवृद्धासहस्रंसोमस्यत्रयोदशसहस्रंनक्षत्राणांयेःपर्वणिव्यवधानकृत्वेरानुवंधंसूर्याचंद्रमसावभिधावति ॥ २ ॥
तन्निशम्यभगवान्भगवत्पार्षदाणायमसुरंसुदर्शननामभागवतंदयितमाह्वयंतेजसाऽविषहेणासुरःपरिवर्तमानमभ्यवस्थितोमुहूर्तं
नुहिजानन्भ्रकिंतदृदयआरादेवनिवर्त्ततेऽपरागमितिवदंतिलोकाः ॥ ३ ॥ ततोधस्तात्सिद्धचारणविद्याधराणांसदनानिततोवृन्माज्ञ
एव ॥ ४ ॥ ततोधस्ताद्यक्षरक्षःपिशाचप्रेतभूतगणानांविलासाजिरमंतरीक्षंचावद्यायःप्रयातियावन्मेघाउपलभ्यंते ॥ ततोधस्ताद्दशयोजनो
तरश्चेयंपृथिवीयावद्गरुडभासंरूपैनसुपरिदृश्यपतत्त्रिप्रवरोपजप्यतेनिशंति ॥ ६ ॥ उपवर्णितंभूमेर्यथासन्निवेशावस्थानंअवनेरप्यधस्तात्सप्तभू
विवरा:एकैकशोयोजनायुतांतरेणायामविस्तारेणपक्लप्राःअतलंवितलंसुतलंतलातलंमहातलंरसातलंपातालमिति ॥ ७ ॥ ॥
तत्रतत्रोपवनाश्रमाकीर्णानितथाऽत्रतएवनाभ्यांसहचितत्वाद्वैरमनुबध्नाति ॥ तितथाभागवतंचक्रंपरिभ्रमतअभिमुखंमुक्तंनभवस्थितःसनृतिएवमेतदेवेश्वरस्य
तत्रनक्रुद्धवक्त्रस्थितिर्भयार्द्धयामसंवत्सरोसीतिदुष्टान्तरत्वात् ॥ तावत्मात्रेयोजनायुतेपअंतरिक्षंग्रहर्क्षतारामयमाद्यथावत्प्रयाणंतिर्यग्वातिस्थाप्यवस्थिमारुणस्यमध्यः५
एवंथाऽधःपरिभ्रमंल्लोकावधिमासूर्यवदसावपिधीयतेकाएवंद्वयोजनायुतांतरेणप्रत्यक्संधिताःआयामोयःकथ्यतेस्यतावद्विस्तारेण ॥ ७ ॥

एतेषु विलसद्भिः पुरुषगणैरप्यधिककामभोगैश्वर्यानन्दविभूतिभिः समृद्धभुवनोद्यानाकीर्णविहारैर्युद्दैत्यदानवकाद्वेयानित्यप्रमुदितापुरस्कृतकलत्रपत्यवंधुसुहृदनुचरगणैरुपनीयमानैश्वरादप्यप्रतिरुतकामामायाविनोहानिवसंति ॥८॥ येषुमहाराजमयेनमायाविनाविनिर्मितापुरेनानामणिप्रवरप्रवेकविरचितविचित्रभवनप्राकारगोपुरसभाचैत्यचत्वरायतनादिभिर्नागासुरमिथुनपारावतशुकसारिकाकीर्णकृत्रिमभूमिभिर्वरेश्वरगृहोत्तमैः समलंकृताश्चकासति ॥९॥ उद्यानानिवा तितरांमनइंद्रियाणिहिंकुसुमफलस्तवकशोभनकिशलयावनतरुचिरविटपिनांलतागालिंगितानांश्रीभिः समिथुनविविधविहंगमजलाशयानामलजलमृणालनीरुपक्लोलंघनेक्षुभितनीरनीरजकुमुदकुवलयकल्हारनीलोत्पललोहितशतपत्राद्यैर्वनेषुकुतानिकेतनानामेकविहारकुलमधुरविविधस्वनाहिभिरिंद्रियोत्सवरमालोकश्रियमतिशायितानि ॥७॥ यत्रह्यवावनभयमहोरगाद्हिभिः कालविभोगेरुपलक्ष्यते ॥११॥ यत्रमहाहिप्रवरशिरोमणयः सर्वकामप्रदाधनंते ॥१२॥

रत्नवातिचित्रैर्वनानारुचिरविटपायतानेकांविटपिनांलतानांअंगैरालिंगितानांश्रीभिःकृतोत्थासमिथुनाःचक्रवाकादिभिर्मिथुनसहितायेविविधाविहंगाःतथाकलानुलापाद्यांश्चश्रीभिःकीर्दृशानांश्चमलैर्जलैःपूर्णानांपुनरपिकैरतिशायितानिक्षुब्धकल्लोलंघनैःक्षुभितंयज्जलाशयानांतैस्तस्मिन्यानिनीजादिनिर्मलवनेषुकृतानिकेतनेयेतेयेऽर्थतएकोद्वंद्वोविहारःतेनानुकूलाश्चतेमधुरश्चविविधवनाद्यश्चतेयेहिधीरत्ववतेश्चयद्यासमिश्रतेतादृक्चैत्यवृक्षैरलंकृतमनइंद्रियाणिहिनिर्वृतिंयेनाहीनांनिर्दोषरांतत्रनीरजसामान्येनकमलतोहितंरातपत्रंतद्दिशतः ॥१०॥ अहोरात्राभिरद्यतनीयं

नवनःक्रमःगलनिरुत्सवः ॥७॥ कल्याणानांमंगलरूपाणां ॥५॥ यस्मिन्नगवत्तेजसिप्रविष्टेपुंसवनानिगर्भाःभावुर्यातवेत्तावःपातःपंचमयश्चयोतिस्त्रावपातोहेयो ॥५॥ सवैरिरताःकांरूपःकामिन्स्वसमयेपितत्राप्तिंवलाःपुंश्चल्यःविलायनेविलायतनेसाधयित्वासंभोगसमर्थंकृत्वाचेष्टैरुसाधारणविलासाःतत्पूर्वकोवलोकःतेनानुरागयुक्तेस्मितेनसंलापकुपथकुनैश्चतादिभिःयस्मिन्रसेऽपयुक्तेसेविते ॥५॥ भवयोभवस्यभवान्याश्चचित्रभानुरगनिःतेननिष्पृतंऊरुशुक्रन्यत्कोअसुरआरणभवरोधेषुभीतःपुरेषुपुः

नवातेषुवसतांदिव्योधिरसरसायनान्नपानस्नानादिभिरधयोव्याधयोवलीपालितजरादयश्चदेहवैवर्ण्यदैन्यग्लान्यादितिवयोवस्थाश्चभवंति ॥३॥ नहितेयांकल्याणानांप्रभवतिकश्चनमृत्युर्विनाभगवत्तेजसश्चक्रापदेशात् ॥४॥ यस्मिन्नविष्टेऽसुरवधूनांप्रायःपुंसवनानिभयादेवास्रवंतिपतंतिच ॥५॥ अथातेमयपुत्रोसुरादलोनिवसतियेनरुचाहरुसृजाःसरमवतिमायाःयाःकाश्चनाद्यापिमायाविनोधारयंतियस्यचभ्रूभंगमाणस्यसुरनरनागयक्षगणाउद्यंतंवेरिणंकामिन्पुंश्चल्यइतियोवेविलायनंप्रविष्टंपुरुषंरसेनहास्यकारवेनसाधयित्वासविलासावलोकनानुरागस्मितसंलापगूहनादिभिःवेधसंकिलरमयंतियस्मिन्नुपयुक्तेपुरुषईश्वरोऽस्मीतिनात्मानमभिमन्यमानःकत्थतेमसांधरुव ॥७॥ तोऽधस्तादितलेनरराजभगवान्त्रयाणांलोकानांश्वरःस्वपार्षदभूतगणावृतःप्रजापतिसर्गापट्टरुणायभवोभवान्यासहस्त्रिधानीभूतंआत्मियतंप्रवृत्तासरित्प्रवरोहाटकीनामभवत्तोवीर्यरेणयत्रचित्रभानुमातरिरेतसमिध्यमानेस्त्रीजसापिवतितन्निःसृतंतद्धाटकंसुवर्णंभूयरेणानासुरआदरोधेषुपुरुषाःसहपुरुषैर्निधारयंति ॥७॥ ततोधस्तात्सुतलउदारऊरुविक्रमोबलिर्भगवतोमहेंद्रस्यप्रियंचिकीर्षमाणोनादितेर्ह्रदयानंदायविधास्यन्वामनरूपेणपराक्षिप्तलोकत्रयोभगवदनुकंपयेवसुनःप्रवेक्षितऊरुविक्रमयासमृद्धयाश्रियाभुवःस्वधर्मेणाराधयंस्तमेवभगवंतमाराधनीयमपगतसा

र्वाभिः ॥७॥ सुतलेबलिरधनाप्यासदित्यन्वयः कथंभूतः महेंद्रस्यप्रियंकर्तुमिच्छतापरमंपराक्षिप्तमपहृतंलोकत्रयंयस्मैसःपुनर्भगवतोनुकंपयेवतेनप्रवेक्षितःसन्कीदृशेनःयोहितेसकाशात्वदुरुवामनरूपेणलब्धकायःतेन ॥८॥

नोऽयेनात्मनाऽऽत्मकोरोऽमिदानस्यऽयऽभगवत्पञ्चेयजीवनिकायानांजीवभूतात्मभूतेपरमात्मनिवासुदेवेतीर्थनमेपाद्यउपपन्नेपरयाश्रद्धया
परयाभक्त्याहितमनसासंपन्निषाहितस्यसाक्षादपवर्गद्वारस्ययद्विलनिलंयेऽधर्म्ये॥२७॥यस्यएवावक्रूपतनप्रस्खलनादिषुविवशः
सकृन्नामभिरुदानुपुरुषयःकलंबनमंजसाविंदतेतियस्यैवप्रतिबाधनंमुमुक्षवोऽन्येवोपलभंते॥२०॥तद्भगवतात्मतंत्रस्य
वैयाऽऽत्मन्यात्मदेऽऽत्मनमेवा॥२९॥नवैभगवान्नूनममुष्यानुजग्राहयऽउपुनरात्मानुस्मृतिमोधरणमायामयभोगेऽध्यमिथातनुतेति२२ऽ
तद्भगवतानधिगतिपायेनयाच्ञाछलेनापहृतस्वशरीरवैशोधितलोकत्रयोयदरुणपोशेश्वसंप्रतिमुक्तोगिरिद्र्यांविषविद्धइ
तिणेवत्व॥२३॥नूनंवतायंभगवानर्थेऽनिमातोयोसाविंद्रोयस्यसचिवोमंत्रायदृतेएकांततोहृत्पतिस्तमनिलायस्वयमुपेद्रे॥
मानमयाचत्रात्मनश्चाविशेषेनाएवतद्दास्पंत्रतिगंभीरवयसःकालस्यमन्वंतरपरिवृतंकियद्नोकत्वयमिदम्॥२४॥ ॥

यस्यानुदास्यंनयाम्मत्पितामहःकिलवंचेनतुस्वपित्र्यंपदंभगवतःपरमितिभागवतोपरतेरवलुस्वपितरि॥२५॥तस्यमहा
नुभावस्यानुपथंमहत्तमैःकथायःकेवात्मविदःपरिहीनभगवदनुग्रहपरिगमिष्यतीति॥२६॥अथतस्यानुचरितमुत्तरस्मादिस्थिरेतेयस्य
भगवान्त्सयमरिंदमजगद्गुरुनारायणोद्वारिगदयाशिरवातिछनोनजनानुकंपितस्त्र्यांयेनांशुकेनपहृदश्वकंधरायोजनायुतेहिन्दिनय
उज्झितः॥२७॥ततोधस्तात्तलातलेमयोनामदानवेंद्रत्रिपुराधिपतिभगवतापरारिणात्रिलोकीश्रांचिकीर्षुणानिर्दग्धस्वपुरत्रयस्तत्साक्षात्पु
रोमायाविनामाचार्यमहादेवेनपरिरक्षितोविगतसुदर्शनभयोमहीयते॥२८॥ततोधस्तान्महातलेकाद्रवेयाणांसर्पाणांनैकशिरसां
क्रोधवशोनामगणःक्रुत्कतक्षकालियसुषेणप्रभृतीनांमहाभोगवतांपतत्रिराजाधिपतेःपुरुषवाहनवरतनुद्विजनमनसःस्वकल
आपत्यलुलुंचेसगेनकंचिन्मनागविरुरुचि॥२९॥ततोधस्तात्सातलेदैतेयादानवापणयोनामनिवातकवचकालेयाहिरण्यपुरवासिन
इतिविबुधप्रत्यनीकाउत्पत्तामहोजसोमहासाहसिनोभगवतःसकललोकानुभावस्यहरेरेवतेजसाप्रतिहतबलावलेपावलेशधाइवसं
येनमहीयतेस्मते॥३०॥नैकशिरस्त्वमनेकफणानागगणोस्तिसप्तमेपंक्त्यतिक्रुरुकेतिमहाभोगवतोमहाकायाःपुरुषवाहनवरतनुरिवोरुबाहवः॥३१॥विबुधप्र
त्यनीकाःदेवव्रजवधःसकलेषुपिलोकेषुनभोवीर्यमहोपेक्षाविलेशयाःसर्पाइवईक्षणक्षपेक्षाःपुनातिमन्त्रमूरुपाभिर्वाग्भिःएवंहिवेदविदोमहाब्रह्मण्यादेवस्यनारायणस्यगुणान्गृणंतिनिगृणंगुणात्मकंस्वसंविदनुभवेनहृतसकलभेदमोहोपबृंहितासंधिनिर्बंधतःपरमथाहुःकिमिदंतीतरसेत्यादिना
वसंधिमनिर्बंधंतीन्द्रस्तुतिस्वकंतान्यतिमहत्यमहताईश्वरायनमःशायध्वंइत्याहितेवचनंश्रुत्वाविभ्यतीति॥३२॥ ॥

महाभोगिनो महाफणाः मणिनश्च यं कोधयेयं यांपंचाद्रिसरसानिरीक्षणेयं यांशीलमितिवक्तुं वेदिरे यमणमित्यार्थः ॥३१॥ इतिपंचमेचतुर्विंशोध्यायः ॥ पंचविंशेततोधस्तादाकाशस्यसंस्थितिं गसंज्ञितेवेदिदंकालेयत्रकृष्णसमुद्भवः ॥ कोसावनंतः सात्वतीयाः सात्वतंतंत्रनिष्णात्यतुर्व्यूहोपासनेयंसंकर्षणमहात्मानंविशेषतेनाख्यानेहेतुः दृष्टदृश्ययोसम्यक्करणंसंकर्षणं तेनोक्तः अहमित्यभिमानिलक्षणचिन्मात्रधिष्ठातृयस्यमहंकारोधिष्ठानेनदृष्टृदृश्यसंकर्षणात्संकर्षणइत्यर्थः ॥ १ ॥ अनंतस्यमाहात्म्यस्यदंमितियत्कथ्यनांसएवभगवा

ततोधस्तात्पातालानागलोकपतयोवासुकिप्रमुखाःशंखकुलिकमहाशंखश्वेतधनंजयधृतराष्ट्रशंखचूडकंबलाश्वतरदेवदत्तादयोमहाभोगिनोमहामर्षानिवसंतियेया
मुख्यपंचसप्तदशशतसहस्रशीर्षाणःफणासुविरचितामणिमयीषुविश्वंबिभ्रतिधारयंतिपातालविवरतिमिरनिकरंस्वरोचिषाविधमंति ॥ २ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापु
राणेपंचमस्कंधेचतुर्विंशोध्यायः ॥ श्रीशुकउवाच ॥ तस्यमूलदेशाद्त्रिंशद्योजनसहस्रांतरेचप्रतीचीयांवैकलाभगवतस्तामसीसमाख्यातानंतइतिसात्वतीयादृ
र्शनदृश्ययोःसंकर्षणमहमित्यभिमानलक्षणंसंकर्षणात्यावष्टंते ॥ १ ॥ यस्येदंक्षितिमंडलंभगवतोनंतमूर्तेःसहस्रशिरसएकस्मिन्नेवशीर्षणिधे
यमाणंसिद्धार्थइवलक्ष्यते ॥ २ ॥ यस्यवाइदंकालेनोपसंहृतिमीयतेऽमर्षविरचितोरुचिरभ्रमद्भ्रुवोरंतरेणशेषकर्षणोनामरुद्गणोदशाक्रुद्धस्त्रि
शिखंवंशूलमुन्नंभयन्नुदतिष्ठत् ॥ ३ ॥ यस्याद्विकमलसुगंधिमुखारुणविशदनवतुलसिकामोदमधुपव्रातवनमारुतः
स्ववदनानिपरिस्फुरत्कुंडलप्रभामंडितगंडस्थलान्यतिमनोहराणिप्रमुदितमनसःखलुविलोकयंति ॥ ४ ॥ यस्यैवहिनागराजकु
मार्यआशिषआशासानाश्चारुगंधुलयविलसितविशदविपुलधवलसुभगरुचिरभुजरजतस्तंभेध्रुवंरुदंतंकुंकुमपंकानुलेपेनावलिंपमानासह
मिमशोनाधितहृदयमकरध्वजावेशरुचिरललितस्मितासवहृतधैर्यमधपतिमुदितमद्घूर्णितारुणकरुणावलोकनयनवदनारविंदंसद्भीडंकिलधि

नंतइत्युत्तरेणान्वयः ॥ २ ॥ तामसत्वमारुपस्यैदंविश्वमुदयसंहरतोऽमर्षणविरचितेरुविरोकृतेकुंडलीकृतेभ्रमंत्योर्ध्वमध्येऽतिभयंजनयन् ॥ ३ ॥ सुभ
गत्वमारुपस्याद्विकमलसुगंधिमुखारुणविशदनवतुलसिकामोदमधुपव्रातवनमारुतः तेयांयेऽसमरुचःतस्यमंजुलेषुपरिस्फुरतांकुंडलप्रभयामंडितानिगंडस्थलानितेसुभगानि ॥ ४ ॥ चा
रुणश्रंगवलयेविशालाश्चतेविशदाश्चविपुलाश्चधवलाश्चसुभगाश्चरुचिराश्चभुजाएवरजतस्तंभाःतेषुअगुरुचंदनकुंकुमानांपंकएवानुलेपः
तेनावलिंपमानाःतेषामभिमर्शनेनान्यथितेहृदयेमकरध्वजस्यावेशोनरुचिरंवलालितंचवासितंयासांताःतस्मात्तेरुरागेणमदेनचमुदितंचतन्मदेनविघू
र्णंतिअचलेतेवाईषद्रुरुरागकरुणावलोकयुक्तेनयनेयस्मिन्तत्तदरविंदंविलोकयंति ॥ ५ ॥

क्रमयसिरुनंरेयःक्रोधःउपसंहृतसत्योवेगोयेन ॥ ६ ॥ उपासनायंमाएतुराहिमिथ्यायमानःचिंत्यमानःअनवरतंमदेनमुदितश्चासोविरुतविकललोचनश्चस्खलितेनमुखरि
कामृतेनवचनामृतेनचपायंपायंचित्तिविधसूथयनांपतिश्चापायमानःस्तूयतेननीलेवाससीयस्यरुलस्यकुंडलेकृतेउन्मत्तःसुभगश्चसुंदरश्चभुजोयेनउदारलीलाभस्मसंपरिस्ला
नेगाःकांतिर्यस्यातस्यानवतुलसिकायाश्चामोदमध्यसेवनसुरभिमधुरसेनमाद्यतांमधुकरांगायेगातांतेयांमधुगीतेनश्रीर्यस्याःतांमालांकश्यांधरंश्च ॥ ७ ॥ संश्लोकयामास
वर्णयामास ॥ ८ ॥ अथयत्रगतउत्पत्त्याहेतवोगुणायस्यरुपंकृत्वाःस्वस्यकार्यसमर्थाआसतेयस्मादहंकारात्मकात्तस्यानुरागेणमदेनचमुदितंचतन्मदेनविघू

सएवभगवान्नंतोऽनंतगुणार्णवआदिदेवउपसंहृतामर्षरोषवेगोलोकानांस्वस्तयआस्ते ॥ ६ ॥ ध्यायमानःसुरासुरोरगसिद्धगंधर्वविद्याधरमुनिगणैरनवरतमदमुदितविकललोचनःस्खलितसुरवरकामृतेनाप्यायमानःस्वपार्षदविबुधयूथपतीनपरिम्लानगगनवनतुलसिकामोदमधुपसेवनमधुर
मुकरुतानमधुरगीतश्रियंकांतेतीवनमालानीलवासाएककुंडलोल्लुलितकपोलादिकनसुभगसुंदरभुजोभगवान्महेंद्रोवारणेंद्रइवकांचनीकक्ष्याउदा
रलीलाविभर्त्ति ॥ ७ ॥ यएषएवमनुश्रुतोध्यायमानोमुमुक्षूणांमनाहिकालकर्मवासनाग्रथितमविद्यामयंलिंगदेहंगतआशुनिर्भिनत्ति ॥ तस्यानुभावान्
भगवान्बादरायणिरुवाचपरीक्षितंसंसदिभागवतेषुपाख्यानमिषेणनारदंमहर्षिसिद्धगंधर्वयक्षचारणविद्याधरासुरसभायांब्रह्मणः संश्लोकयामास ॥ ८ ॥ उत्पत्तिस्थितिलयहेतवोऽस्यकल्पाःसत्त्वाद्याःप्रकृतिगुणायदीक्षया सदृपडूंक्षमकृतयेदंकमात्मन्नाधाक्थमुहवेदतस्यवर्त्म ॥ ९ ॥ मूर्त्तिनःपुरुषकपयावभात्यमूर्त्यासंश्रुत्यसदहसदित्यबिभातियत्रयन्नीलो
न्मापतिरदेवनवद्यमाहतुंत्वजनमनांस्यशरवीर्यः ॥ १० ॥ यन्नामश्रुतमनुकीर्त्ययेदकस्माद्धीरायतिपतितःप्रलंभनाद्वाहत्यंहःसपदिहृणामशेषमन्यंकंशेषाद्भगवतआश्रयेन्मुमुक्षुः ॥ ११ ॥

यानस्यपुरुलरुपस्यवर्त्मतत्त्वंजनःकथमुहवेदनवेदेवेत्यर्थः ॥ ९ ॥ तर्हिकथमत्रोमुमुक्षुभिःसेव्यतेतत्राहमूर्त्तिमितियत्रेदंसदहसदितिभातिसःनोऽस्माकंभक्तानांवरु
रुपयासंश्रुतंत्वन्मूर्त्तिर्वभास्वननानांमनांस्यादरवसीकर्तुंहतांयस्यत्नीत्वांमृगपतिंसिंहआदेत्रशिश्नत्यदाराणिवीर्याणियस्यतस्मात्त्वंमुमुक्षुःक
माश्रयेदित्यन्वयः यन्नामश्रुतमनुकीर्त्ययेदकस्माद्धीरायतिपतितःप्रलंभनाद्वाहत्यंहःसपदिहृणामशेषमन्यंकंशेषाद्भगवतआश्रयेन्मुमुक्षुः ॥ ११ ॥
किंचास्मत्स्पृहपयावपुर्धारणंतत्प्रजवातन्नोमोहंमवातिचित्रमित्याहयस्यनामयहिपतितोमोहपातंक्षणेनकीर्त्तयेत्तत्हिसंश्रुत्यहितिकिमुवक्तव्यंयतोसावहृणामशेष

मूलं संधानं तिकथमनुकीर्त्तयेत्प्रभवः श्रुतंवा श्रुतं वा श्रुतं वा
आत्मानं वामभूत्रुलं भक्तारूपपरिसमाप्तिरसात्तस्माद्ध्याः ॥ ११ ॥

नियाद्यिस्तकंभरणोलंसत्वा निप्राणिनः सहस्रजिको पिकोगणेन ॥१२॥ दुरंतवीर्यवलंयस्पउरवोयुगानुभावश्चयस्यसत्वरसायाः भूमेर्मूलेस्थितः तिष्ठतिच्यात्मतंत्रः आत्माधारः ॥१३॥ कस्यलोकस्य विभागस्योपयोगंवदन्नुपसंहरति एतावतीवेकामानकामयमानेर्हिरुपगंतव्यागतयोयथाकर्मविनिर्मिताः ॥१४॥ तस्मात्प्रपंचः एतावत्योविपाकगतयः फलभूतागतयः ताः व्याचख्येव्यावर्णितवानस्मि ॥१५॥ इतिपंचमेपंचविंशः ॥ षष्ठिंशेतुनंतोऽधस्तान्नरकस्थितिरुच्यते ॥ पापिनोयत्रदृश्यंतेयमदूतेर्यथायथा ॥ पुंसोगतयश्चावचाविसदृशाइतिभोगवैचित्र्यमुक्तंतदेतत्कुतइतिश्रद्दधतिमर्त्यागइतिकर्मगाः समत्वेपिश्रवोवैचित्र्यात्फलवैचित्र्यमिति

पूर्वस्मिन्मणुवत्सहस्रमूर्द्धाभूगोलंसगिरिसरित्समुद्रसत्वं ॥ आनुत्पादनिमितविक्रमस्यभूम्नः कोवीर्यार्णधिगुणायेत्सहस्रजिह्वः ॥ १२ ॥ एवंप्रभावोभगवाननंतोदुरंतवीर्योहगुणानुभावः ॥ यूलेरसायाःस्थितआत्मतंत्रो योनीलयानांस्थितयेबिभर्त्ति ॥ १३ ॥ एतावतीवेहिरुपगंतव्यागतयोयथाकर्मविनिर्मिताः ॥ यथादेशमनुवर्णिताःकामान्कामयमानेः ॥ १४ ॥ एतावतीहिराजन्पुंसःप्रवृत्तिलक्षणस्यधर्मस्यविपाकगतऊहावचाविसदृशायथापुरुषंव्याचख्येकिमन्कथयामइति ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेविवररविष्णुपदगीतंपंचविंशोध्यायः ॥ ॥ राजोवाच ॥ महत्यएतेचित्रांतोकस्यकथमितिऋषिरुवाच ॥ त्रिगुणत्वात्कर्तुः श्रद्धयाकर्मगतयः एथग्विधाः सर्वाएवसर्वस्यतारतम्येनभवंति ॥ १ ॥ अथेदानींप्रतिषिद्धसेवयाकर्मस्पर्तयेवक्तुं श्रद्धयावेसादृश्यात्कर्मफलंविसदृशंभवतियाचनाद्यविद्ययाकृतकामानांतत्परिणामलक्षणाःसतयःसत्त्वरजस्तमोवृत्तास्तासांप्राचुर्येणानुवर्णयिष्यामः ॥ २ ॥ जोवाच ॥ नरकानामभगवन्किंदेशाविशेषाश्चथवाहिलोकवाअमीस्विदंतरालइति ॥ ३ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ अंतरालएवात्रिजगत्यात्कादिक्षिदक्षिणस्यामधस्तात्दक्षिणेमेरुपार्श्वेदक्षजलाद्यस्यामाग्नेधात्तस्यपितृगणाःदक्षिणस्वानांगोजाणांपरमेणसमाधिनासत्याएवाशिषआशासानानिवसंति ॥ ४ ॥ यत्रह्वोभगवान्पितृराजोवैवस्वतःस्वविषयंप्रापितेषुस्वपुरुषेष्वर्जितुपुसंपरेतेषुयथा

पदेषुत्रिगुणत्वात्हितिसात्विक्याश्रद्धयाकर्तुः सुखित्वंराजस्यासुखित्वंदुःखित्वंचतामस्याः दुःखित्वंमूढत्वंचतत्रापितासांश्रद्धानांतारतम्यात्सुखादितारतम्यसंभवेथामित्यर्थः प्रतिषिद्धप्रतिषेधसंबलक्षणंप्रमाणंयस्यधर्मकर्तुः श्रद्धावेसादृश्यंतमसस्तारतम्यात्तत्राविकारंदर्शनाहुनाद्यविद्याकृतानांकामानांयाःसृतयोनरकास्तासांश्रद्धानांप्राचुर्येणानुवर्णयिष्यामः ॥ इत्युच्चयः ॥ २ ॥ कोमूमावेवदेशविशेषाः त्रैलोक्यप्रलयाणवहिर्वाश्रावरणेषुमध्येंतरालेवाभूमित्यतिरिक्तो ॥ ३ ॥ ४ ॥ कंतदोधमनतिक्रम्पदोधमवदमंपापफलंदंडंकरोतिउल्लंघितंभगवच्छासनंयेन ॥ पा ॥

नंतरेणाष्टाविंशतिमाहकिंचेति ॥ १ ॥ यायभेदेनाननानरकपतनानाभेदंप्रपंचयतियस्त्वित्यादिनायात्यमानःपीड्यमानःएकोदेवतंदेव ॥ ७ ॥ पुरुषंपतिंवंचयित्वाएतेरारभ्यमाणमितिश्रद्दधानाहिमनेतिमत्वास्वयंवक्तुंएवमेवप्रपुरुषमितिनाशुभेन ॥ रुरवोभूत्वेतिकमाणेवतथापरिणामंप्राप्नोत्यर्थः अतिक्रूरस्यभारश्रृंगारवस्यसत्वस्यापदेशा

तत्रैकेनरकानिकविंशतिंगणयंति ॥ अथनोक्तेराजन्नानामरूपत्वभूगोलकस्यतामिस्रोधतामिस्रोरोरवोमहारोरवःकुंभीपाकःकालसूत्रमसिपत्रवनंसूकरमुखमंधकूपःकृमिभोजनःसंदंशस्तप्तसूर्मिवज्रकंटकशाल्मलीवैतरणीप्रयोदःप्राणरोधोविशसनंलालाभक्षःसारमेयादनंअवीचिरयःपानमितिकिंचक्षारकर्दमोरक्षोगणभोजनःशूलप्रोतोदंदशूकःअवटनिरोधनःपर्यावर्तनःसूचीमुखंदत्यश्चविंशतिनरकाविविधयातनाभूमयः ६ ॥ तत्रयस्तुपरवित्तापत्यकलत्राण्यपहरतिसहिकालपाशबद्धोयमपुरुषैरतिभयानकैस्तामिस्रेनरकेबलान्निपात्यतेअनशनानिपानदंडताडनसंतर्जनादिभिर्यातनाभिर्यात्यमानोजंतुर्यत्रकरमलमासादितएकदेवमूर्द्धाभुपयातितामिस्रप्रायि ॥ एकमेवांधतामिस्रेयस्तुवंचयित्वापुरुषंसारादीनुपभुंक्तेयत्रवृक्षरीरिणिपात्यमानोयातनास्थोवेदनयानशमतिनेष्टेष्टेश्वभवतियद्यावन्मात्रंतिर्यग्योनिंयास्यमानस्तस्मादंधतामिस्रंतमुपदिशंति ॥ यस्त्विहवाअयंतीर्थेकृमिमितिममेदमितिभूतद्रोहेणकेवलंस्वकुटुंबमेवानुदिनंप्रपुष्णातिसतदिहविहायसहैवतैरभुनेनदेहेनविनयतीतिथेत्विहवाथैवामुनाविहिंसितजंतवःपरत्रयमयातनामुपगतंतंतत्रैवरुरवोभूत्वातथातमेवविहिंसंतितस्मात्सोरवमित्याहुःहरंतिसर्वादानिकरसत्वापदेशाः ॥ एवमेवमहारोरवोयत्रनिपतितंपुरुषंस्वकर्मणादैवनामरूपवत्कर्तृकेणघातयंतियःकेवलंदेहंभरः ॥ यस्त्विहवाउरुपशूनपक्षिणोवाप्राणतउपरुंधयंतितमपकरणंपुरुषादैरपिविगर्हितममुत्रयमानुचराःकुंभीपाकेतप्ततेलउपरुंधयंतिसंज्ञा ॥ कर्मणानिमित्तेनमांसार्थमित्यर्थः ॥ प्राणतःसजीवान्उपरुंधयतिपचतिस्वपकरणंनिरुपम्य ॥ ॥

खलेसमेदेशेस्वधर्मक्षास्वधर्मत्यागीस्वनयनहृदनकरमलंमोहमुपगतोभगवतिअहृष्टदोषास्तेनोपरुद्धाः संतःकरमलमुपगतासद्यतईश्वरेणोपकल्पिता
मनुष्यरक्तपानहिलस्तरणादृत्तिर्येषांमत्कुणदीनांनविविक्तोविज्ञातापरव्यथायेरविवेकिभिस्तेयंपुरुषेणक्षुद्रेणहिंसाभावेनविधिनियेधशास्त्रेकल्पितादृ

यस्त्विहवैपितृविप्रक्षुल्लकृकलासकाल्पस्वसंस्कारकेनरकेऽपुनर्योजनपरिमण्डलेतामस्मेतप्रवलेःपर्य्यधरन्नादग्न्यर्कोभ्यामतितप्यमानेभि
र्विशेषितःस्वयमिषाभ्यावद्यमानोतर्वसिःशरीरंत्यक्त्वेतेत्रवतिष्ठतिपरिधावतित्वयार्वातित्वपभुरोमाणितावद्यंसहरन्ताणि॥
यस्त्विहवैनिजवेदपथात्रयीपथंइंद्रोपगतःपाखंडेपगतस्तमसिपत्रवनंप्रवेशकरायाप्रहरतितत्रहासावितस्ततोधावमानऊभयतोधारैस्ता
लवनासिपत्रैःद्विद्यमानसर्वांगोहाहतोस्मीतिमरमाणोवेदनयामूर्छितःपदेपदेनिपतितस्वधर्मरूपापखंडानुगतंफलंभुंक्ते॥यस्त्वि
हवैराजाराजपुरुषोवाअहंत्वेदंद्रव्यंप्रणयतिहासणोवाशारदंससर्षपीयान्लवंकेशमुत्रस्करमुखेनिपतितंनवातिवलेर्विनिष्पिष्यमा
णावयवोयंथेवेहेरुरुदंश्चात्तस्वरेणास्वनयन्कविमूर्छितःकरमलमुपगतःयंथेवेहाद्दष्टदोषाऽउपरुद्धाः॥यस्त्विहवैभूतानामी
श्वरंकल्पितवृत्तीनामविविक्तपरव्यथानांस्वपंपुरुषोपकल्पितवृत्तिर्विविक्तपरव्यथोव्यथामाचरतिमपरांधकूपेतदभिज्ञोहिणा
निपततितत्रहासोतेजनुभिःपशुभृगपक्षिसरिसृपेःमशकयूकामत्कुणमक्षिकादिभिर्येकेचाभिजुघ्नोत्तेःसर्वतोजुघ्यमाणमनमसि
विहतनिजनिर्वृतिलक्ष्मावस्थानःपक्रामतियथाकशरीरिजीवः॥ ॥

त्तिर्यस्यविविक्तापरव्यथायेनविवेकिनाअभिजुघ्नाःहिंसिताविरुतानिजारूपानिर्वृत्तिर्यस्यलक्ष्मावस्थानंयेनसतमसिपक्रामति॥ ॥

यस्त्विहवाअसंविभज्यात्मातियत्किंचनोपनतमनिर्वृतपंचयज्ञोवायससंस्कृतःसपात्रकृमिभोजनेनरकाधमेनिपततिनत्रयातनसहस्रयोजनेकृमिभोजनेः
स्वयंकृमिभिरेवभक्ष्यमाणःकृमिभोजनोयावत्तत्रप्रजाःसेनिर्वेदमात्मानंपातयंते॥यस्त्विहवैस्तेयेनबलाद्धिरण्यरत्नादीनिद्र
व्याण्यपहरतिअनयस्यायंहिपुरुषकरमयराजनृयमपुरुषाभ्यांयस्मेयेग्निपिंडैःसंदंशैरात्वविनिकृंतंति॥यस्त्विहवाअगम्यांस्त्रियमगम्ये
पुरुषंयोधिदधिगच्छतितावन्मूत्रकरायाताऽर्यंतलिंगयास्यास्यावंतंमानवज्रकंटकशाल्मलीमारोप्यनिष्कर्षंति॥येत्विहवैराजन्यराजपुरुषा
याअपारंवेनस्मसेहनभिर्इतितेसंपरेत्यवेतरण्यांनिपतंतिभिन्नमर्यादास्तस्यांनिरयपरिखाभूतायांनद्योयाहोगरोदितस्ततोभक्ष्य
माणाःआत्मनानवियुज्यमानाश्चात्मभिरुद्यमानाःस्वाघेनकर्मपाकमनुस्मरंतउपतप्यंतेकृमिकेशनखास्थिफेनीमांसव
साहिन्यानुपतप्यंते॥

निम्नयातप्रयास्यंप्रतिमयासर्वाभिरामःपश्चाद्युधभगंता॥अथांधंतमःसलुल्लीनाःसंतःद्वितीयातपांडेसेतोर्विशेषरुंधानाःनरंविशंतिनिरुद्धेतिः

लोकस्याःपुरुषमालिंगयंतिस्त्रियंचपुरुषकृपयास्यास्यां॥सक्त्विहवैसर्वाभिरामस्तमन्निरये॥३॥ ॥

[illegible] ॥ निरयपतयोयमपुरुषाः ॥ लालाभक्षणमाख्यत्विति तिरोधानं
कारयंति [illegible] भसंसर्गभ्रमं ॥ द्रव्यविनिमयक्रयविक्रयाहो निरवकाशे निरालंबेऽवीचिरत्नरंगः तद्रहितत्वादवीचिः यो

येत्विहवै देवपशूनतयोनृदेवोचारनियमात्यक्तलज्जाः पशुचर्य्याचरंतित्वापिप्रेत्यापूयविण्मूत्रश्लेष्मलालूरगणैर्वेनिपतंतितत्रैवावीचि
र्नरसामहतिनिरयेचिरुवंध्वगृह्यमपतयोवारुणाहृयामृगयाविलाएअतीर्थेचरुणानिघ्नंतिनानपिसंपरेतान्तत्रैवभक्षयंतिनरयमपुरुषान्सुभिर्वेद्य
तिःयेत्विहवैदेवपिकाहेभयतेषुपशून्विशसंतितानमुष्मिंल्लोकेवैशसेनरकेपतिनान्निरयपतयोघातयित्वाविशसंति॥यस्त्विहवैसव
र्णांभार्य्यांद्विजोरेतःपाययतिकामेमोहितःतेनापक्वतमत्रंरेतःकृत्वायोनामापयित्वारेतःसंपाययंति॥येत्विहवदस्यवोऽग्निहोत्र
हाप्रातरनसायांत्सायंविलुपंतिरात्रौनोराज्ञभयाद्वातांश्चापिहिंसंपरेत्यमहतावज्रदंष्ट्राःस्वानःसप्रशतानिर्विशंतिश्वसरभसंरंभाः
येत्विहवैअनृतवदंतिसाक्ष्येद्रव्यविनिमयेक्रयेवक्वकथंचित्तवैप्रेत्यनरकेअवीचिमत्यवशिरोनिरवकाशेपेषनशातोद्धायातगिरि
मूर्ध्नःसंपातंतेयत्रजलमिवस्थलमश्मप्रस्थमवभासतेतद्वीचिमान्नेलशेविशीर्यमाणशरीरोन्म्रियमाणःपुनरपिरोपितोनिपतति॥
यस्त्विहवैविप्रोराजन्योवैश्योवासोमपीथंसकलंवासुरंव्रतस्थापिवृषलीपतिःप्रमदतल्पेषुनिरयंनीतानामुरसिपदाक्रम्यास्थिवत्क्रुनाद्व
मानंकार्ष्मायसैर्निष्पिंषंति॥ ॥ ॥ ॥

विप्रसकलंवासुरंपिवतिक्रयेणापिवासोव्रतस्थःसत्रायनस्थोवावैश्योवासोमपीत्यर्थः कृतसोमपानइत्यन्वयः तयोः सोमस्थानेफलसमक्षविधानात्
सोमपानंनियमाद्व्रतथावऋतिःन्यग्रोधास्तनीरक्तसंपिष्यतारंदधिनिरुपस्पृत्यतूष्णींभक्षमप्रयच्छन्नसोमक्रीणाति॥ ॥ ॥ ॥

एवंमपिमृतकएवमनृत्वा॥पुरुषंयस्यमेधेनहिंसयाभैरवादीनृयजंतेयाश्चस्त्रियकामरूपाःरक्षोगणाभूत्वायथेरुतेपुरुषादाःसंतःएवंनिरुत्पन्नदृत्वावै

ऋथवयत्त्विहवाआत्मसंभावनेनस्वयमधमोजन्मतपोविद्याचारवर्णाश्रमवतोवीर्यसोनवरुमन्येतसमृतकएवमृत्वाक्षारक
र्दमेनिरयेऽवाक्शिरोनिपातितोऽरंतायातनाःलभ्नुते॥यित्विहवैपुरुषाःपुरुषमेधेनयजंतेयाश्चस्त्रियोनृपश्वृखादंतितांश्च
तेपशवइहनिहतायमस्यदंनेपातयंतोरक्षोगणाःरेणिकाइवत्वधितिनावद्दार्याऽसृक्पिवंतिनृत्यंतिगायंतिवद्ध्यमाणा
यथेरुपुरुषादाः॥येत्विहवाअनागसोरण्येग्रामेवावेश्मकेनृपसूतानुपसंविश्रंभजन्यजिनीविश्रब्धलूत्वाहिंसयोतात्मानः
सुरूपंभांचाभिरुताःकंकवटादिभिर्यत्तत्तत्तिग्मतुंडैराद्यमानाआत्मशमलंस्मरंति॥येत्विहवैभूतान्युद्वेजयंतिनराउल्व
णास्वभावायथादंदशूकास्तेपिप्रेत्यनरकेदंदशूकोरुवेनिपतंतियत्रनृपदंदशूकाःपंचमुखाःसप्तमुखाउपसृत्यग्रसंतियथा
विलेशयान्॥येत्विहवाअंधवत्कूश्रूलग्रस्तादिभिर्भूतानिनिरुधंतितानमुत्रतेवैवोपवेरूपशरीरेणवान्धेनतमसानिरुधंति॥
यस्त्विहवाअतिथीनभ्यागतान्वाशूद्रपतिरसकृद्व्रतेमत्सुर्दिधक्षुरिवयोपेनवक्रूयान्निरीक्षतेतस्यवापिनिरयेयापदृष्टेर
क्षिणीवज्रतुंडागृध्राःकंककाकवटादयःसपत्सक्षिरुवलाउत्पाट्यंति॥ ॥ ॥ ॥ ॥

[illegible] निश्वसितापायैःउपविश्रंभव्यविश्वास्यविलेशयान्नृयुकानुसरेणसदियेण अतिथयोज्ञातइवाभ्यागताःज्ञातइवाःअत्यंतपरिचि

अधाभिमतिरनुपतितः अर्थात् अर्थेष्वनभिनिवेशः इति मानतीर्थकृत्पक्षरणं यस्य सर्वतः सर्वादरपिधानं वीक्ष्यमाणं ते विशंकमाणाः परिभ्रम्यमाणं हृदयं वहन्तं
चयत्यप्रभवतः अशक्तान्तस्यार्थस्यात्मनाभिः शमलगुणप्रवाहैरिति तथापि रविपंक्तिस्तपोनाद्यैरिति ॥ इतरेषु गृहीतेषु इह मर्त्यलोके पुनर्भवपुनर्जनिमानि
मनंउभयीर्धर्मार्थमयीः शेषा भाद्यावद्वितीयस्कंधे वेनोपाख्याने त्यादिनाऽपगेयपठनिषेधं अधाभक्तिभ्यां विशुद्धद्विषस्य यथावच्चुत्वाकथंभूता

यक्तिरुपाध्यधाभिमतिरनुपतितस्तिर्यक्पेक्षरणः सर्वतोभिविशंकी अर्थविनाशाविनयापरिभ्रम्यमाणं हृदयवहनोनिर्वृतिमनव
गतोग्रहश्चार्थमभिरक्षति ॥ सचायेषेत्यतउत्पादनोत्कर्षरणशमलयः स्वाभिरुचिरकेनियतंतिर्यग्रहविनाशंपापपुण्यंधर्म
राजपुरुषावायकाश्चयावतोंगेषुस्त्रैणेषुपरिवर्तंते ॥ एवंविधानरकायमालयेसंतिशतशःसरुलशःसर्वेषुचसर्वएवक्षुद्रधर्म
वर्तिनोयेकेचिद्दिरुदिताःअनुदिताश्चावनिपतेपर्यायरावृत्तिभातेषेवधमानुवर्तिनश्चतरश्चनुपुनर्भवंतुउभयशोया
भ्यांनिवृत्तिनिवृत्तिलक्षणामार्गाभ्यादेवेवाख्यातएतावानेववांङ्मनोविशेषयश्चतुर्दशावुपरिगुणविकल्पितरुपेतयत
भगवतोनारायणस्यसाक्षान्महापुरुषस्यस्वयंविश्वरूपमात्ममायागुणमयमनुवर्णितमाद्यतःपठतिश्रृणोतिभावयतिसम
गेयंभगवतःपरमात्मनोयानानामिरूपाभक्तिविशुद्धवाहितेहृदा ॥ ऋत्वास्थूलंयथामूर्तंरूपंभगवतोमतिः ॥ स्थूलेनिर्जित
मात्मानंस्थिनेसूक्ष्मेनिधारयेदिति ॥ महीपतेयोसौदक्षिनभःसमुद्रपातालदिङ्मंडलखगोलकसंस्थासंगीतमयातवच
याश्रुतमीश्वरस्यस्थूलंवपुःसकलजीवनिकायधाम ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपारमहंस्यांसंहितायांपंचमस्कंधेनरकनि

संस्थानकालानांजीवनिकायानांधामक्रमशोरूपलक्षणंवपुः ॥ पंचमस्कंधेषड्विंशः ॥ ॥ पंचमस्कंधसंबंधिमहाभावार्थदीपनं ॥ प्रीयतांपरमात्मा
हरिरितिलभ्यते ॥ इतिश्रीपारमहंससंहितायांपंचमस्कंधभावार्थदीपिकायांश्रीधरस्वामिविरचितायांषड्विंशः ॥ संवत् १८६८ शाके १७३३ फाल्गुनशुक्लपक्षे ॥

यांगार्विंगनिर्गविनाराजानानिरूपिताधनदूषनिगनवर्गसंकलनादोषेःपर्यवयति ॥ याःस्त्रीतिस्त्रीजयत्रवपूर्वजयश्चस्वामिनंपूर्वजयंहत्वास्वप्
त्रैवधार्यंराजानंकरिष्यति ॥ यस्यपालदानामसूनारुविष्यतिषिधानाश्चयागसंक्लाष्टनंदानामकश्चिन्महापद्मस्संख्यायाश्चनाधनस्यवादनिहविष्य

॥ पत्नीद्विगडवाच ॥ स्तुधमानूगनकक्षूयदूवंशविलक्षणं ॥ कल्पवंशरुवस्थामगर्दावद्वमभूत ॥ १ ॥ ॥ श्रीशुकडवाच ॥ यौंगिःपूर्व
जयानामेराद्यादाहैद्रथान्वयः ॥ तस्यामात्यस्तुनकाहूलाखानिनमानर्जः ॥ २ ॥ सधागमंक्ष्मराजानंकर्तायत्यालकःसुतः ॥ वि
रवयूपस्तुसूनारुविगराजकरुतः ॥ ३ ॥ नंदिवर्द्धनस्तुसूतुर्यंवपद्यागनाभूमाल्सुतिःसोनगरात्क्षिपृथिवीन्याः ॥ ४ ॥
शिशुनागस्तुगारुव्यःकाकवर्णस्तुतत्सुतः ॥ क्षेमधर्मोगस्यसूतुःक्षत्रौजःक्षेमधर्मजः ॥ ५ ॥ विधिसारःसुतस्तस्याःजातशत्रुर्विं
ध्यारि ॥ दर्हकस्तुसूतारावादर्हकस्याजयःसुतः ॥ ६ ॥ नंदिवर्द्धनमूजयासहानंदिःसूतस्ततः ॥ शिशुनागदलोवैरयश्चनैव
गनत्रयं ॥ ७ ॥ समाशतांक्षितिपृथिवींकुरुश्रेष्ठकलौनृपाः ॥ महानंदिसूतोराजनूद्रीगर्भेहवाबली ॥ ८ ॥ महापद्मपतिःकश्चिन्न
दःक्षत्रविनाशकृत् ॥ ततोन्यानृपतिर्यांतिशूद्रप्रायान्धर्मिकान् ॥ ९ ॥ सएकरट्पृथिवीमनूल्लंघिताज्ञसनः ॥ भविष्यतिमहा
पद्मादिनीयश्चवहोर्नवः ॥ १० ॥

निःक्षत्रवंमहापद्मश्चूत्पत्तिस्यनामतःकौटिल्यनंदराजांतंपृथिवीनंदिपालयिष्यति ॥ दशात्सादनदर्शीदशहोर्नवःपद्मनुनामश्चवा ॥ ११ ॥

समाश्संवत्सरान्नवनवनंदंश्चक्रुर्ब्राह्मणान्विद्यास्नातान्विद्यागान्वाद्विजश्कोटिल्यावात्स्यायनादिपर्यायश्चाणक्यडुढविष्ण
गुप्तविष्णुगोमौर्यश्मौर्यसंज्ञाश्कथंहाङ्गिगदाहास्नवगिविद्वद्गुर्कंमौर्यप्रथमंगर्वप्रथमादलवथश्पवागनादिहिन्दूकाहाश्चन्द्रं

गस्यवाक्षोरुविष्णिसमास्यपूमखाश्सूगश्॥यर्ग्मांहाङ्गिमहीराजानश्चगर्गसमाश॥२॥नवनंदानद्विजश्कश्चित्त्वपन्नान्
द्धविष्णि॥गषामहावज्रगर्गीमौर्याहाङ्गिविकलो॥२॥सत्रक्वचद्वगुप्तकवेद्विजावाश्चहिषश्चङ्गि॥गत्सूगावाविसावस्रुगग
श्चालोकवर्द्धनश॥२॥सूयथरुविगागस्यसंगगश्सूयगगश्सूगश्चालिशूकस्रुगस्रुस्यसामगगर्मारुविष्णि॥४॥गग ध
न्वागगस्रुस्यरुविगागद्दहुद्रथश्चामौर्यश्चंदगन्पाश्सर्कगिंगाकुगाहवं॥७॥समाहाङ्गिपृथिवीकलोकूवृकूलाद्वहु
॥जूनिमिसूगस्रुस्लात्सश्चाहरुविष्णि॥६॥वसुमिगारुद्रकश्चपूलिन्दारुविगासूगश॥गगाधावसूगस्रुस्मात्वज्रमि
त्रारुविष्णि॥२॥गगाहागवगस्रुस्मानूदवरूगिविगिशूगिश॥शुंगमदशेगहोङ्गिहूमिवर्षगगाधिकं॥ २८॥ ॥

यस्रुनसहमौर्यदगसप्तगिंगकुगाकवंसप्तगिंगद्दहुर्वगगंसमाशद्दहुद्रथस्यसगापतिश्पूष्यमित्रानामस्यामिनंहत्वानाङ्कविष्णि॥सव
शुंगनांप्रथमश्चगगाग्निमित्रादयानवशुंगवशुंगमदगवर्षगगाधिकंद्वादगाधिकंवर्षगगं॥ २८॥

कथंकण्वन्यास्यगिगदाहुगमिगिपत्रस्त्रीकामिनंदवरूगिनामानंशुंगंहत्वागदमान्यावसूदवनामाकण्वश्चाङ्कविष्णि॥२०॥कण्वनांचतुर्थश्सू
गर्म्मोरुमवसूदवादयश्कण्वायगाश्वर्षानवंशीलिगागानिपंचवत्वारिंगद्वर्षालिवरूगिमाङ्गि॥२१॥कण्वनामंगिमंसूगर्म्मागिंहत्वावलिहिकाना

गगश्कण्वनियंरूमिर्यास्यत्यगुप्तानृपा॥शुंगंहत्वादवरूगिकण्वंमाद्यस्रुकामिनं॥२२॥स्वयंकविष्णगश्चाङ्कवसूदवामहाम
गिश॥गस्यपूरुस्रुरूगिश्गस्यनारायगेश्सूगश॥२०॥काण्वायनाश्चमरूगिवत्वारिंगद्वर्षंवत्वा॥गगानिद्वीनिहाङ्गिवर्षालिंच
कलीयूगं॥२१॥हत्वाकण्वंसुशर्म्मागंहत्वाहबलावली॥गंहाङ्गिवंध्रजातीयश्कंचित्कालमसरुमश॥२२॥कुलूनामाथगुहा
गारुविगापृथिवीपगिश॥द्वीगंगकर्णस्रुत्यूगश्पोलुमास्रुगस्रुगश॥२३॥त्वंवादनस्रुगत्यूगस्रुस्त्रिविलकान्पश॥मयस्त्वागि
स्त्रिविलकादटमानस्रुगत्यवा॥२४॥जूनिहकर्म्मीहालंयस्रुलकस्रुस्यवालजश॥यूनीषहात्रस्रुत्यूगस्रुगावाजासूनंदनश॥२७॥
वकोमानवमायगशिवस्वातिनवंदमश॥कस्यापित्वेमगीश्पूगश्पूत्रीमान्रुविगागगश॥२६॥मदलिनाश्निवस्वीमायस्रुश्रीस्रु
त्रूगस्रुगश॥विजयस्रुत्रूगाहाग्यधंद्रविरूश्सलामधिश॥२७॥द्रकर्णिगच्छपगयश्चत्वार्यद्वगानिवा॥षट्चैवागच्छपृथिवीहाङ्गि

मागहुत्वागंहाङ्गि॥२२॥यगयथयूचवद्रूसंस्रूजूरसूनवमश्शिवस्वातिनामारुविगा॥२८॥

जावरुद्याःऽजवरुद्धिर्न्नगतीगजाजानथःऽनऽजूहीयादयामोनवाधिकाःऽर्षवषद्धिन्यऽनकानगणाधिकंवर्षसहस्रंपृथिवीहाशुंगिःनगः पूर्णोका
ऽवेकादगमोनाःऽजोल्धद्धगानिद्धिर्द्धिहार्द्धंगिरैःऽर्द्धंक्किरैःऽगऽषूमोनषूमृगषूकिलिकिलायांपूर्यान्हपनयाहविर्ष्णीस्यूनऽनाऽन्यःऽधिका

सफारीनाजावरुद्यादगगद्धिनानऽपाःऽर्कंकाःषाऽगाहूपालाहविर्ष्णिचलालूपाः॥२९॥नगाष्टोयवनाहाद्याध्रुद्धगवऽषुष्कवाः॥ऽत्यादगगुर्जूजश्चमोनाऽनकादगोवऽ॥३०॥ऽनगहार्द्धंगिःपृथिवींदगवर्षगानिवानवाधिकांवनवर्द्धिमोनाऽनकादगद्धिर्गि॥३१॥हार्द्धंत्यद्धगानार्द्धंगीलिकैःसंक्किरैःऽगः॥किलिकिलायांन्हपनयाहऽनंदाथर्वणिविः॥३२॥गिगुनंदिश्चनऽद्धागायऽनंदिःऽवीवऽकः॥ऽऽत्यगवेवर्षगानमविर्श्वंसधिकोनिषट॥३३॥नर्षांगुयादगसूगाहविगावश्चवाद्धिकाः॥पूषूमित्राथवाऽज्यादूर्मित्राःस्यःऽस्थेववा॥३४॥ऽनकाकालाःऽऽर्भेहूपाःसफांध्राःसफकौगलाः॥विदूवपोयाहाद्यानेषधाःऽगऽनवहिः॥३ऽ॥

३

निरषड्वर्षांतिगंर्षाऽगनंदादीनांयथार्थवाद्धिकानामानऽस्युयादगसूगाःहविर्ष्णिःपूष्यपूष्यमित्रानाम्न्याराजन्यःऽसूत्यवदूर्मित्रानामपूत्रःऽगथाऽध्रांःकौगलाःविदूवपोयःऽनिषधाथऽनंवगऽद्धगानामक्षिप्रख्यागाःऽतुल्यकालःखण्डमण्डलेषूहपाः
ऽगऽनऽनंद्याःवाद्धिकंत्यऽनवहाद्याहविर्ष्णिः॥३ऽ॥

गऽगद्यमगधानांऽनाजाविश्वस्फूर्जिःऽनामहविगाःऽवपूर्वकात्पूर्वंजयात्यवःपूर्वंजयादभिसिद्धःसन्वर्द्धनूब्राह्मणादीनूपूलिंदयदूमद्रकर्सऽलानम्लेच्छप्रयान्कविष्णिः॥ऽपवानिनिपाःऽऽअन्यानूपूलिंदादिर्म्लेच्छानूवर्द्धनकविष्णीत्यर्थः॥३९॥सर्वऽनर्वंकोजाऽऽहयिष्ठाःऽऽर्जुवंक्षंप्रवूनाःसगोःऽप्रजाःस्थापयिष्णिःपालयिष्णिःसंवपन्नवेत्यपूनि॥२८॥ऽऽनूर्गंगोर्गंगद्वावमावत्यप्रयागपर्यंकुरुक्षांपालिगोमंदिनींहोऽद्धिः

मागधानांऽनुहविगाविश्वस्फूर्जिःऽपूर्वंजयः॥कविष्णिःपवावर्द्धनूपूलिंदयदूमद्रकान्॥२७॥ब्रजाःक्षत्रब्रह्मऽहयिष्ठाःस्थापयिष्णिःदूर्म्मित्रः॥वीर्य्यवानंकऽमूत्साद्यपद्मवत्यांसवेपूनि॥२८॥ऽनूर्गंगमाप्रयागंगुरुक्षांश्चऽनिमदिनीं॥सोनाद्रावंत्याहीनाश्चशूद्राऽवूदमालवाः॥३ऽ॥ब्राह्मणाद्विजाहविर्ष्णिःशूद्रायाजनाधियाः॥सिंधुसौवीरंक्षत्रंकोकीकाम्भीरमंऽतर्ऽ॥३ऽ॥हार्द्धंत्रिगूडाब्राह्मण्याम्लेच्छक्षत्रवर्द्धसः॥ऽतुल्यकालाःऽऽभवाजनूम्लेच्छायाश्चहऽनऽः॥४०॥ऽनाःधर्म्मान्हनपनाःऽऽगुदार्म्मत्रमन्यवः॥स्त्रीबालंगोद्विजघ्नाश्चपनंदानधर्नांदनाः॥४१॥ऽडदिनाऽनमित्रायाःऽजूत्यसत्वाल्पकायूषः॥ऽर्संस्फूर्जाःक्रियाहीनाःवऽजमागमसाहनाः॥४२॥ब्रजाःक्षऽहद्धयिष्णिःम्लेच्छाबाजन्यबूपिणः॥गजाधोंस्फूजनपदाःस्फूर्छीलोचावादिनः॥ऽन्ध्यान्यांनाऽजहिश्चद्धर्यंयास्यंतिपीतिनाः॥४४॥ ॥ऽ॥ॐनिष्ठीहागवगमहापूनाःगेद्वादगल्लीधप्रधमाध्यायः॥

गऽदनकर्णवसोनाद्रादिदगवहिनाद्विजाःब्राह्मण्याऽउपनयनवहिनाहविर्ष्णिः॥३९॥ऽऽखद्धक्षत्रवर्द्धसःश्वदासावाबऽनूत्याःऽऽभवाम्लेच्छजायाहऽनःतुल्यकालाहविर्ष्णिः॥४०॥किंविद्यगमूर्द्धऽधर्म्मान्हनपनाःऽऽधर्म्माऽऽनूनगवविनिन्दिगाःऽऽगुदाःऽऽत्यदागावःऽडदिनाऽनमित्रायाःऽऽपवेऽनाकादिवद्धूलाःऽर्संस्फूजनागहीधनादिर्म्लेच्छनहिनाः॥४१॥ब्रजाःऽऽहद्धयिष्णिःधनाद्यपहारादिनीपीऽयिष्णिः॥४२॥किंविद्यगन्नाद्याःगनोधार्य्यांगजनपदाःऽदगवहिनोमनुष्याःऽनस्फूलावावंवादिनःऽगयामिवलीलमावानावादंश्चगद्धगः॥४३॥ ॥ऽ॥निद्वादगऽषथमः॥ ७॥ ॥

द्वितीयकलहीवरक्तोकस्यवानरः।अधर्मिष्ठजननस्पुनःकृतयुगागमः॥१॥कलिधर्मान्युपवर्णयतिकृतयुगादिनाधर्मन्यायव्यवस्थायां
वलभव॥२॥दीपशब्दपतिरोवेशूद्रिवनवस्तुधनकूलगजादिःव्यवहारिकुक्रयविक्रयादौ।स्त्रीत्वंपुंस्त्वंवस्थाः।ग्रहणेवनिकोगलभवस्तुनै
कूलमावानावा॥३॥अग्रामार्तव्यालोक्षानेलिंगमेवदण्डजिनादिकंहेतुनेत्यावावविशेषः।अन्यान्यायकिकावर्णकमग्रामादग्रामान्तरम्

श्रीशुकउवाच॥कथमनूदितंधर्मःमर्त्यजोवंकमादयः।कालनवलिनाराजन्स्वल्पायुर्बलसत्त्वधिः॥१॥विकुमवकलोन्नौंज
नावावहारःलोदयः॥धर्मन्यायव्यवस्थोयंकावर्णवलभवहि॥२॥दीपशैहिंशूविहेतुमार्थेवव्यावहारिके।स्त्रीत्वंपुंस्त्वंवहि
नविविप्रत्वंसूक्ष्मवहि॥३॥लिंगमेवाग्रमारव्यानावान्यायपत्रिकावर्णं।अरक्ष्यान्यायदोर्बल्यंपंडित्यंत्वापलेवचः॥४॥अ
नाद्यंवासोधूत्वेसाधूत्वेदंरुप्रवेतु॥स्त्रीकानत्रवावहारुस्नानमंकप्रसाधनं॥५॥दूरवार्यंयनंतीर्थंलावण्येकगंधवर्णं॥६॥द
नंहवकास्वार्थःसत्यंत्वेअर्थेभवहि॥७॥दानंकर्दूवरुवर्णंयज्ञोर्थेधर्मसंवर्नं॥एवंपजाहिदुद्दाहिःआकीर्णेक्रिमिमु
खं॥८॥उक्षविट्केतुशूद्रोर्णयाबलीहविप्रनृपः॥प्रजाहिलुब्धैःराजन्यैर्हिंसेद्दैस्यधर्मिहिः॥९॥अक्किन्नदावद्रवि
लेयास्यंकिगिविकाननं॥एकमूलोहिषक्षोद्रुलपूष्पाहिराजनाः॥१०॥

क्रोचकावर्णंयद्यावकूदकहंसादीनामन्यान्यापलोनमस्कारादिव्यवहारकावर्णं।अरक्ष्यामुद्रार्थ्यंनादिदानासामर्थ्येनन्यायदोर्बल्यंपराजयः।
वापलेवचःवदुरावर्णं॥४॥असाधूत्वेयोर्थेहियाणंप्रसाधनंअर्लंकारः।दूरवर्हमानेवार्यंयनंजलाशयस्तीर्थंनतुगुर्वादिःस्वार्थःपुरुषार्थ
ःअक्किन्नाअरुपद्रुणादावाद्रविलानिचयासाकाः।अरिवीर्जं॥९॥

द्वीयमाणस्विल्यादीनांस्तोकलोगनप्रायःस्तिर्यंचमनान्यः।द्वीयमाणवःअल्पप्रायवःदल्पप्रायवःवोनतुल्यवःवोर्यान्नगरथाहिंसाघाना
नावहत्थायवीरिंयाःक्रागप्रायासःप्रमाणगः।द्वीयग्राम्यजातुल्यासःक्षुद्रकेवःविघ्नप्रायवःगतिद्रुहःलेषाःशून्यप्रायवःधर्मादिनहिंसवस्

अनावृष्टावनंस्तोदुर्हिक्षकनयोतिगाः॥क्षीनवार्गोगपप्रादुर्हिमेनान्यान्नगःप्रजाः॥९॥दूरुस्थांव्याधिहिंस्त्रेवसंतापं
नवविनश्यः॥त्रिंद्विंगिवर्षाणिपरमायुःकलौनृणां॥११॥द्वीयमाणवःदहदहिनांकलिदोषमहःवर्तुग्रमवर्तांधर्मेन
सूक्ष्मदपथनृणां॥१२॥पाषण्डप्रवृत्तधर्मदस्यप्रायवःनाजसु॥चोर्यान्नगरथाहिंसानानादहिंसुवेन्यसु॥१३॥शूद्रप्राय
वःवर्तुषुक्षगप्रायासःधेनुषु॥गृहप्रायवाश्रमवःयोनप्रायवःबंधुषु॥१४॥अल्पप्रायासोवधीषुगर्मीप्रायवःस्त्रान्यसु॥
विघ्नप्रायवःमंत्रवःशून्यप्रायवःसत्रसु॥१५॥स्तोकलोगनप्रायजनेवःखनधर्मिणि॥धर्मज्ञानायसत्त्वेनरुगवानव
नविष्यति॥१६॥वनावनगुनाविघ्नानीश्वरस्यात्रिलात्मनः।धर्मज्ञानायसाधूनांजन्मकर्मापनूरुषः॥१७॥गैरुलग्र
समूखस्यब्राह्मणस्यमहात्मनः॥रुवनेविष्णुयशसःकल्किःप्रादुर्विष्यति॥१८॥

यत्रहरुषजनयःवधर्मिणिदुःसहःवेहिंगकलोगनप्रायसमाकायःअरक्ष्यंवपतिवरुहिंशवनावावगुनाःस्तीत्वंस्त्रीत्वंहिधर्मज्ञाण
हेतुःगुरुत्वंवत्वंयात्रपपादनेंसूत्रिलस्यविश्वस्यात्मनःकावर्णस्यहिःवैदूरगस्यविष्णुर्जन्मसाधूनांधर्मज्ञानायधर्मज्ञाणयाजनमा
हःकर्मापनूरुषमोक्षायाहैरुलग्रममूखस्यप्रभनस्यनाम्नाविष्णुयशसाब्राह्मणस्यरुवनगृहे॥१८॥

धर्म्मोद्धारप्रकारमाह। अश्वमिति। अश्वाधवादर्य्यंगथनगमश्वमाक्षासिनादसूनुकादिभानिहनिष्यति। सूक्ष्मभानयः अश्वाधदमनश्च मिषा०
कल्किविशेषणमश्वर्यवः अश्वानुनागीघ्रगमिनागनहयनकोऽश्वं विवक्षन्नाह अतिमाद्यश्वैश्वर्यौतिगुणाश्च सत्यसंकल्पादयः तैर्वन्दितः नृपतिं
गरुडः राजवषट्कन्नानूनागश्चयूनः रुगयूगप्रहर्षिवकुमाह। अथेति। सार्द्धस्त्रीणिवर्षाणि वोवत्सरानपदानीमनीसिविशदानिरुविष्यति। गन्धर्वहयश्च

अश्वमाशुगमाक्षमदवदरुंजगत्यतिः। असिनासाधुदमनमस्रेश्वर्यगुणान्वितः॥१९॥ विवक्षन्नाशुनाङ्गाश्वंहयनाप्तुतिरुग्र
तिः॥नृपतिंगरुडादसूनुकादिभानिहनिष्यति॥२०॥ अथधर्मरुविष्यतिमनीसिविशदानिवै। वासुदेवांगवाग्मतिपूष्णमै
क्षनिलस्यजां॥२१॥ पोवजानपदानविहगश्चखिलदस्यूनधर्मप्रजाविसर्ग्गश्चसविशः संरुविष्यति॥२२॥ वासुदेवहरगव
तिसत्त्वमूर्त्तेहृदिस्थितं। यदावशीस्थोरुगवानकल्किर्धर्म्मयतिहविभः॥२३॥ रुगंरुविष्यतिगदाप्रजासुनिश्चसात्विकी॥यदा
चंद्रश्चसूर्य्यश्चतथातिष्यंप्रहस्यतः॥एकनासोसमर्थोनिशदारुवतिगंहगं॥२४॥ ॥

वासुदेवस्यांगनागेणचंदनादिनातिपूष्णर्गंक्षनिलस्यजांगीतिगयागधाः॥ विशः॥ रुगयूगप्रहर्षिमाहायदावशीस्थोरुगवानिति। प्रजानांसू
तिंश्चसूतिंश्चनन्दवगवकालापलक्षणमाहायदाचंद्रश्चेतिनिष्यंपूष्णंऋक्षंयमर्थश्चचन्द्रसूर्य्यवहस्यतीनांयदापूष्णनक्षत्रयोगंगतातदागरुगयू
गंरुविष्यतीति। यद्यपिचयुगंहिनदशनंदंकर्कंबालोवहस्यतीवर्हमानेद्विजस्तमावास्यासूतर्षिर्यागमपिपूष्णयोगंरुविष्यतीति। यद्यपिचयुगंहिनदशनंदं
हस्यवंशेतविवक्षितंसमर्थतीतिवचनान्नूज्ञानानिप्रसंगः॥२४॥

एवंनवमस्कंधमानव्यानुक्तांगवंशवसुगमनार्द्धगद्वयंनिगमयति। यतीतान्हिउद्धरतःसंकल्पशकलियुगवीरवित्तंवक्तुमाह। अमरयो
दिनावर्षसहस्रंपंचवदत्तेहरंगांश्चतिर्कयायिविवक्षयावाक्यसंस्थयं। वसुरुःपत्नीद्विनेद्वयावंगवेद्वात्यामूनेवर्षाणांसार्द्धसहस्रंरुवीर्यो
रुःपत्नीद्विसमकालंमागधमाद्यं विमावत्यंवियूंजयोगोविरतीवाजानःसहस्रंसंवत्सरेहोक्षतीत्यूकेनवमस्कंधेथवाद्वंद्वथरूपात्राहावाक्षा
द्रुसवत्सरमितिरुरुःपंचवज्रयोगनाअरस्त्रिंरुरुंरुंगिणुनागमन्वयद्यूरुवरोरुगयोरुक्षत्रियोरुक्षत्रियपृथिवीमित्यंवाकुलात्कुलरुपद्रहिंद्विवनिवृ

त्यंगीगावहिमानायहविष्यंतिवपार्थिवाः॥रुरुडद्वरुःप्रोक्तावंगीयाश्चसामसूर्य्याः॥२७॥
आवत्सरुवराजन्यावन्नंदाहिषवनं॥प्रहर्षसहस्रंतुगंपंचदत्तेहरंवै॥२८॥सकर्षीभूतु
योपूर्वोद्दंभरुदिगोदिवि॥तेयांसुमक्षनक्षत्रंदक्षंगंयत्समंनिशि॥२९॥रुनैरुसमयायायू
कालिष्टंयद्वरुगंनृणां॥रुत्वदीयद्विजाःकालंयूनावाग्निमार्च्चां॥२८॥ श्रीराम ॥

पर्यिर्युकालक्षानापलक्षणमाहासकर्षीणांलिंगिःसूयमर्थःप्रागग्रंगकटाकावंगावासकर्कंसकर्षिमिरुलोरुगरुकिविदुन्नगमाग्रक्षानीयामनी
विशःगगःपक्षदानमुग्रंगकंधनाकोभवलिष्टःसहार्य्यंगगःपक्षदीषदुन्नगमामूलक्षानीयांगिनाशगरुःपक्षत्रुरुत्रुरुगावरुक्षंरुंगानंशिरु
गादक्षिणगःपूलस्यःपूलस्यात्यग्रिमगःपूलहस्तरुडलनगरुकुरुःप्रवेक्षिगगमांक्षयोपूर्वोदयसमयंत्रथममूदिगोपूलहरुकुसंरुंगयाक्षुम
क्षगयाक्षुपूर्वयाग्रमक्षयंत्समंदक्षिणगःसमदगमवक्षिगमग्निन्यादिषुयदन्यगमनंदक्षंगंदक्षगगनगरुथेवयूक्षान्हत्तमद्यगंगिष्टंगिगवद्वि
ज्ञात्वदीयकालंयूनामर्घांग्निगावर्हगं॥२८॥

ऋषयश्चतुर्वर्णमानवसृष्ट्यर्थमाविष्कृतानुष्ठानाः शतमीहिरे। तानुद्दिश्य ब्रह्मसत्त्वात्मकादृषिदेवैकुण्ठमगच्छत्। कलियुगमतिगम्य तस्मिन्युगे जनाश्चापवर्गमर्हन्ति। कलियुगस्यलक्षणं नकुत्रापि दृष्टं श्रुतं वा। इदानीं मानवसंख्या बहूपलक्षिता विस्तरवासी हि। सर्वेषां यथावदुद्देश्य पवर्गक्रमानुवर्तिनां। यावदिति पवर्गक्रमेण हि वर्तुं शक्यायथैकत्रैवकलिप्रवेशकालस्य हायनादयादवर्षयस्य हि। द्वादशद्वादशात्मकस्य हि दिश्यनमाननसंख्यांशस्यांसहयाद्द्वादशद्वादशात्मकः सकलिः कयासंख्यामभिक्रम्य प्रविस्य स्यर्थश्च कलेष्प्रवेशकालमुक्त्वास्यवृद्धिं कालमाह।

विष्णुर्हि गवतां हानूः कृष्णाख्योमो दिवं गतः॥ तदाविशत्कलिर्लोकं पापायद्यमतोऽनघः॥२९॥ यावत्सपादपद्माभ्यां स्पृशन्नास्ते नमापतिः॥ तावत्कलिर्वै पृथिवीं पराक्रांतुं न वाशकत्॥३०॥ यदादवर्षयः सप्तमघासु विचरंतिहि॥ तदाप्रवृत्तुकलिर्द्वादशद्वादशात्मकः॥३१॥ यदामघाभ्योयास्यंतिपूर्वाषाढांमहर्षयः॥ तदानंदात्सुरुथंवैकलिर्वृद्धिं गमिष्यति॥३२॥ यस्मिन्कृष्णो दिवंयातः तस्मिन्नेवतदाहनि॥ प्रतिपन्नंकलियुगमितिप्राहुः पुराविदः॥३३॥ दिव्याब्दानां सहस्रांतेचतुर्थेतुपुनः कृते॥ हरिष्यतियदात्मानंजात्वाप्रकाशकं॥३४॥

यदतिं। तदाप्रभृतिनासुरुतिर्वृद्धिं गन्तुनंदात्रुरुस्तिर्वृद्धिं गमिष्यतीत्यर्थः। ननुयदाकलेर्लिंगमुपलब्धंदेवैर्विसृष्टंतियुक्तंतदा पूर्वमवप्रवेशतदाऽपवर्तवृद्धिर्विस्तरकिंप्रमाणकमाहायस्मिन्निति प्रतिपन्नंप्रविस्तमितिब्रुवंतीति। पुराविदः पूर्वेब्रह्मणः कलनेनवर्षकृतयुगप्रवेशमाह। दिव्याब्दानामिति। चतुर्थकलेप्रवेशनादपरिमितानांजनानांसहारीत्यर्थः कृतयुगप्रवेशविघ्नमाहायदानृणांमनःशास्त्रप्रकाशकं हरिष्यतिनदर्शयति॥३४॥

राजवंशकीर्त्तिर्विवक्षुर्दिवंगतेषुपांडवेषु तियथाहिवृद्धनीवावत्कलिः नाम्नाश्वत्थाम्नेवपाण्डवकीर्तिस्यवैवाश्वत्थयागितामाह। ब्रह्मणामितिनामैवलिंगंब्रह्मपर्वयोगेषांकथमतुलेवावलिप्तानांकीर्तिवल्लिंगानुवर्त्यपूज्यावा॥२७॥ कलावृत्तानांनानावाजवंशदीनांपुनश्चतुर्हरिप्रकाशनमाहादेवापिः शामवंशजः मनुसूर्यवंशजः कलापग्रामनामयोगिनामावासःसिद्धः॥२८॥ मरुत्तमवप्रकांवप्रतिवर्तुंगदर्शयतिकृतंयुगमिति॥२९॥ ब्रह्मणांनामलिंगमनामित्यादियदूक्तंतत्पर्वयतिवाजन्निति पर्वहरिः॥४०॥ममत्वंहृल्लयननसूचिकांरूपजाहप्रवृद्धिं

क्ष्वाकवमानवावंशमयथासंख्यायतरुवि॥ तथाविट्शूद्रविप्राणांवंशश्चायायुगेयुगे॥३९॥ ब्रह्मणांनामलिंगमनांपूर्वाणांमहात्मनां॥ कथमत्रावलिप्तानांकीर्तिर्वल्लिंगतरुवि॥३७॥ देवापिःलंगनार्होनामनुष्येष्वाकूवंशजः॥ कलापग्रममाश्रितोमहायोगबलान्वितो॥३८॥ तावितिह्यकलेर्वंशवानूदवानूनिहितौवर्तुंक्रमयुगंसर्वे पूर्ववत्पृथयिष्यतः॥३९॥ कृतेतुब्रह्मपर्वैवकलिःस्थानिवर्तुर्यं॥ अनेनक्रमयोगेनतुविप्रालिखवहिंत॥३९॥ राजन्नंगमयोधाकाननदेवासःखपत॥ तुमोममत्वंहृल्लंगहिह्यमानिधनंगताः॥४०॥ स्मृतिविद्रुतसंज्ञंगंराजनाम्नापियस्यव॥ रूपंकृतंकृतंयार्थंकिम्बदनिर्वयोयतः॥४१॥ कथंमयमखंजारुःपूर्वेर्मापूर्वेर्धृतः॥ मत्पुत्रस्यवयोत्रस्यमत्पूर्ववंशजस्यचांगजावन्नमर्यकार्यंगृहीत्वात्मनयावुधः॥ महीममनयोवारोहि त्वांनंदर्शनंगताः॥४२॥ यथेरूपंयथाराजन्तुजंजिरुवमाजसा॥ कास्तनंकृतासर्वंकथमत्रःकथंसूच॥४४॥ ॐ निष्ठीहागवतंपु

निन्दतिकुमीतिराजनाम्नःराजराजतिनामयस्यतस्यापिदृष्ट्वांहतमयाविष्टारुस्मतिवासंस्कारविष्णुतिकल्पतदर्थयारूधकारूंस्याद्यद्यतिसर्किंस्वार्थदयाकृतंस्यद्वार्यंहुलनरूपत्राहविलिनहिस्यतोहरुत्राहान्निवयाहवतीतिममत्वप्रकांवप्रपंचयतिकथमितिसवमर्त्यजारूमिःपूर्वजैःपूर्वैःश्वासतो॥ इदानींमस्पूर्वाचसतीमस्पूजादःकथंस्यादिस्यर्वं॥४३॥ उहोमहींकार्यंचसुदर्शनंमर्त्यं॥४३॥ उयमेरुनतियथयंतिगसर्वंकथस्तक्रियमाल

ॐ॥ इदमादङ्गद्विगीयः॥ ॥ इदमायहूमिगिरिश्चवास्यूदाषादिवर्ष्मगाकलोवदाषहूयिष्टदाषहूंहीहमन्नेगिः॥१॥ यदहूंगीरूमोवममगांकूर्वे
त्यौःवृक्षाःॐस्यूकंगत्यर्पवयगिःमल्लकॐगिःनामानामकश्चिद्राजायहालाकदत्त्वादाज्ञांनधिरवनिर्हिरेः॥ लार्कनावयगिःमादयगीगिलोकनावणःमयि
उद्वैमीमगांकूलायॐवर्हिगकालेनकथवणाःकृगाःविरोॐगिसंवाधनेकूंहूंहविगू॥ राजवंभनूकथनस्यगात्सर्य्यमाहाःकथॐमाॐगि॥

मल्लकॐगिपिहपूजाणांद्राद्गंवापिविग्रहः॥ जायगक्षसगांनाशूंममगाबद्धवगसां॥ ॥ ममेवर्यमहीकृत्स्नागरूंगिवादिनः॥
स्यद्धमानाभिरथर्चगिःप्रियंगमल्लगन्पाः॥ ॥ पथूःपूरूवावाग्मधिन्नेकूषारुवगाकूंनः॥ मांधगासगभानामःखद्वीगाधूंधू
हान्यूः॥ ॥ हलविंदूर्य्यागिथ्यभ्यांगिःगंगनूर्न्नेयः॥ रुगीवथःकूवलयाश्वःकूंकेक्कानिषरधान्नगाः॥ ॥ हिनथ्यकंगि
पूर्हलांनावल्लोलाकनावणः॥ नमूविःगंवनाहोमाहिनथ्यक्षांथगानकः॥ ॥ ॐयवबहवादेत्यानाजानाथममंग्ववाः॥
सर्व्वसर्व्वविदःॐवाःसर्व्वसर्व्वजिगाजिगाः॥ ॥ ममगोमध्यवर्हिमकर्तावैर्ममर्ल्यधस्मिलः॥ कथवणाःकालेनक्षकृगाथे
ःकृगाविरो॥ ॥ कथॐमाक्षकथिगामहीयसांविगायलाकक्षयगःपनयूषां॥ विक्लानवैनाग्यविवक्षयाविरोवचाविरु
गीन्नेनूयावमार्थ्य॥ ॥ यस्यूरुमश्लोकगुलानवादःसंगीयगृहीकूममंगलघ्नः॥ गभवनिर्ग्रंथॐलूयादहीकूंकथूंमलंहि

विक्लानंविषयासावगाक्लानंगगावैवार्थंकयाविवक्षयापनयूषांमगानांवचाविरुगीश्वाखिलासमरूपाःपावमार्थ्यपनमार्थंयूकंकथनंन
रुवगीत्यर्थःकस्मिंहिपूरूषाःश्लाघादयःपनमार्थःगमाहयन्हिगि॥ निर्ग्रंथस्यहंगस्यग्रहीगि॥

कलिरासीत्तदा राजन्सर्वसंशयनाशनः। कृतादिषु यथा धर्मास्त्रयो वर्णा यथाविधि ॥१६॥ कलियुगस्य तु पादे धर्मः
पूर्णो वृषस्यापूर्णा युगानि। वृद्धिं याति नृणां ॥ अधर्मैकदेशस्यापूर्णा युगानि। प्रलयकल्पयोः संहारहेतुः कालयोः नचार्यवर्तिर्मुखः

राजोवाच॥ कलेर्दोषनिधे ब्रह्मन्नस्ति ह्येको महान्गुणः। विधिमिषं त्यजेत्पुंसां कृतभविष्यथा मुने ॥१७॥ युगानि युगधर्मांश्च
मानं प्रलयकल्पयोः॥ कालस्यस्य वरूपस्य गतिं विष्णोर्महात्मनः॥१८॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ कृतप्रवर्तको धर्मो मुनयो यत्र
ऊतयः॥ सत्यं दया तपो यत्र कृतधर्मो युगे नृणां ॥१९॥ संतुष्टाः करुणा मैत्राः शान्ता दान्ता तितिक्षवः॥ आत्मारामाः स
मदृशः प्रायशः श्रमणा जनाः॥२०॥ त्रेतायां धर्मपादानां तुर्यांशो ह्यधर्मपादानैः॥ अधर्मांशैस्त्रयो भग्नो यज्ञो हिंसात्मकैर्नृभिः
॥२१॥ तदा क्रियातपोनिष्ठा नातिहिंसा नलंपटाः। त्रैवर्गिकास्त्रयीवृद्धा वर्णा ब्रह्मोत्तरा नृप॥ २२ ॥ ० ॥

प्रश्नः॥ आह। कालस्य॥२७॥ कृतयुगधर्मा ह्यावदाह। ब्रह्मन्॥ कर्जनेरुत्कालनेर्जनेः॥ दानंजुषाणा द्वेषकयाजुरुयदानंददवप्र
थमस्कंधस्तोवशदैनार्कविशाःसंपूर्णुस्यधर्मस्या॥२८॥ कदानीत्कनजनाना ह। संतुष्टाः॥ मिताः॥ रुगमैत्रीयुक्ताः॥ग्रमणाः॥ आत्मारा
मसर्वगः॥२९॥ ब्रह्मात्मनाः॥ ब्राह्मणाधिकाः॥२१॥

अनुगतसत्यं हिंस्यादयाजुसंशयनाप्रपः। विग्रहणादानमिति यथर्मस्त्रयो याद्यूं हिंसातुष्टानुद्वेषैर्विलयंक्रमानविवर्द्धिकः धर्मस्याद्वैक्रमति
क्षीयाज्जधर्मस्यलक्षणैः। विद्वैश्पादैर्नित्यर्थः॥२२॥ यज्ञस्त्विनः कीर्तिप्रियाः। क्षत्रद्विजाः॥ क्रमाः। क्रतुयज्ञाः॥ प्रधनाः॥२३॥ कलौधर्मपादानां

नृपः सत्यं दयादानस्तूद्वैक्रमतिह्यपः॥ हिंसातुष्टानुद्वेषैर्धर्मस्याधर्मलक्षणैः॥२४॥ यज्ञस्त्विनामहाशीलाः स्वाध्यायाध्वर्यवः
क्वचित्॥ आद्याः कृदुर्विनाक्षावर्णाः क्षत्रद्विजाः क्रमाः॥२५॥ कलौतुधर्महन्नांतुर्यांशः धर्महेतुहिः॥ त्रधर्मनिः क्षीयमा
णस्तत्कृतैरापिवर्धते॥२६॥ तस्मिन्लुब्धाद्यवाचाः निर्दयाः शुष्कवैरिणः॥ दुर्भगाः स्त्रिमयाः शूद्रदासाः कुत्वाप्युजाः
॥२७॥ सत्त्वंजक्रूरंतिदर्थंगपूषणुलेशः कालसंज्ञादिताः कृवेपविवर्द्धतआत्मनि॥२८॥ प्रहर्वंतियदासत्त्वमनोबुद्धीन्द्रि
यादिवा॥ तदाकृतयुगंविद्यात्फलनंतपसियद्विशः॥२९॥ यदाकर्ममुकामषुहरिंकैवनिदंहिनां॥ तदात्रेत्रेजाहरिंविद्यात्
नाहिवृद्धिमन॥२१॥ यदालोहत्वमक्षामोनादंहोथमतत्रः॥ कर्मणांवापिकाम्यानांद्वापरंतद्रजस्तमः॥२१॥ यदामा
यानृतंतंद्रानिद्रानिद्रा हिंसाविषादनं॥ शोकामोहौदयंदैन्यंसकलिस्तामसःस्मृतः॥३०॥ ॥

तुर्यांशःचतुरर्थः॥ क्षवणिष्यः॥२४॥ शूद्रदासाकृताः शूद्रकैवर्तादिप्रधनाः॥२५॥ युगनामवरूपवैषम्यकारणमाह। सत्त्वमिति पंचहिः
॥२६॥ मनुष्यबुद्धिः धर्मेन्द्रियाणिवसत्त्वंयदाप्रहर्षंतिभूमिंजयनवर्हिः॥२७॥ यदाकर्मादिषुहरिंकैवल्यादिसुयावज्जीवंप्रधनंतुत्रायुगमि
तिजानीहि॥२८॥ काम्यानांकर्मणोविषययदाप्तीतिः॥ तदाद्वापरंजानीहि॥२९॥ विषादनंदुःखं॥ ३०॥ ॥

कतिदोषान्प्रपंचयितुमसमर्थो नायमस्मत्कुलदैवतं मद्गुरुरित्यादिना नायमस्माकं कुलदैवतं कूटदंभमद्यमांसादिभक्षणात्कूटदंभाभ्यां मद्यमांसाभ्यां महागणाश्चक्राहारा विरुद्धीनाम्यूषिका मिनश्चिविधाः पूतिमत्स्यश्शुस्कीश्शुसयः ॥३१॥ यस्यवंडलकस्याप्यवायपूर्वं ॥३२॥ अव्रतानविहितावाचशून्याः अजोवाश्लोवशून्याश्चवटवा वुल्लकाविप्रोहविष्यंतिकूटंविनश्यद्गृहलुब्धाश्चर्यहिंदाटनपरा हविष्यंतिनहिंदादास्यन्तिकपर्दिनावनलुब्धवर्नहिलाभमवाप्स्यहविष्यंति स्नास्निनायकयश्अजिलालूपाहविष्यंति ॥३३॥ मूनवर्षिस्त्रीलोलहावमाहुरुलकायाकूंतिकंदूकहाविष्यंतिअप्रियवादिन्यश्चौर्यंवि

यस्मात्कूटदंभमद्यांसाश्कूटदंभमहागणाः कार्मिनाविरुद्धीनाम्यूषिकाविण्मूत्रिमत्स्याः ॥३१॥ दस्यूकृत्यंजनपदावदाश्पाषंडदूषिताश्चराजानश्चप्रजाहरंतश्चिरंनदेवपरायणाश्च ॥३२॥ अव्रतावटवोलोलाहिंदवश्चकुटुंबिनश्चकपर्दिना ग्रामवासान्यासिनाश्चार्थलालपाः ॥३३॥ कलहकायामहाहावाहास्यपरायणक्रियाश्च गण्यकूटकरोविष्यश्चशौर्यमायासाहसाः ॥३४॥ पंचयज्ञक्रियाविवर्जिताश्चकिनाटाश्कूटकारिलाश्च अनाधर्यापिमर्यादावाहसाधूद्गुपिणीः ॥३५॥ पक्षिण्यस्त्रीनिंदेद्यैर्हत्यास्यत्यखिलाहर्मं हत्यैविपन्नैपतयश्कौलंगश्चापयस्विनीः ॥३६॥ पिहत्रोकसूहकूटीनूहिलासोवनसोहदाः ॥ नर्नदुश्चालसंवादादीनाश्स्त्रैणश्कलोनवाः ॥३७॥

मायाकपर्दंचउद्यवसाहसंयासीमः ॥३४॥ किंवाकिनाटावलिजश्पतयिष्यंतिक्रयविक्रयादिव्यवहारंसर्वहरयिष्यंति। किंवासर्वेजनाश्चूना पद्यपिद्गुपिणीनिंदिनीवाहंहिंसाधर्मस्त्रीः ॥३७॥ सशौलममपियदिंद्रावहीनंहत्यास्यत्यखिलं। पतयश्चविपन्नैर्वागदिहिर्यापावाद्धर्मको लीकुलपर्वपरायार्हत्यक्ष्यंति। अपयस्विनीदुग्धदोहा ॥३८॥ सोवनंसूवनंनिमित्तंसोहदंयस्यांसा। अप्रवननंदानाहुरार्याहागिन्यश्चालाश्चरा र्याक्रागवश्चगोश्संवादामंगलाचरनंयथा गोनर्नदुरितिवापा०श्॥३७॥

पिप्पलसंदर्भाश्पिप्पलसदृशाः ॥४०॥ काकनिकविंगलिवाटकमाद्यर्थेविषयलुब्धविरुद्धवैरंहत्या ॥४१॥ महांतमनर्थमाहुः। द्वार्यांकलाविधिः। त्रिलोकनाथेश्ववनंनमस्तेपादपद्मंयस्यगंगयाचंद्रशेखरेणधृतं ॥४२॥ विवर्जाःगृहान्विमूक्षाश्चक

गृद्धाश्चग्रिहीष्यंतिकथावधापजीविनश्चधर्मंवर्जंस्त्यधर्मंक्रांधिबुद्धाहमासनं ॥३९॥ निरयमुद्विग्नमनसाहुरिंकनकर्णिकाः। निर न्नेहकुलराजन्नूनाहुरिरयणुनाः ॥३९॥ वासान्नपानशयनवस्त्रयानस्नानरूषलेशः। हीनाश्पिप्पलसंदर्भाहविष्यंतिकलोप्रजाः ॥४० ॥ कलोकाकिनिकपर्यंतविरुद्धवैरंहत्यास्यत्यखिलं। पतयोविपन्नैर्वागदिहिर्यापावाद्धर्मको लीकुलपर्वपरायार्हत्यक्ष्यंतिअपयस्विनीदुग्धदोहा ॥४१॥ नवद्विष्यंतिमनूजाश्लुब्धविनो पिहत्रोकसूहकूटीनूहिलासोवनसोहदाः ॥ पूजासत्कारार्थंकुगतानुद्वाःगिल्पादवैरुवाः ॥४२॥ कलौनराजनजगतांपवंगुरुर्लोकनाथनरपादपंकजं ॥ प्रायेणम र्त्यहरवंक्रमत्यंघ्रियंतिपाखंडशिवद्रुहोनरः ॥४३॥ यन्नामधेयंम्रियमाणआतुरःपतन्स्खलन्वाविवशागृणन्पुमान् ॥ विमूक्षक मोग्रेलडहमांगोहिषाश्चारियमूंतिनंकलोजनाः ॥४४॥ पूंसांकलिकृतान्दोषान्द्रव्यदेशात्मसंभवान् ॥ सर्वान्हरतिचित्तस्थोभगवा न्पुरुषोहमः ॥४५॥ गृहःसंकीर्तितोधर्मःपूजितस्तुगुणादिवा ॥ नृणांधुनोतिहृद्गतोजनार्दनोनायुतागुरुं ॥४६॥ रामकृष्ण ॥

मीवूपाश्मूर्नलाश्चकिंवदंत्यस्यसः ॥४४॥ यदर्वंकलिदोषान्प्रपंचयन्मुनिर्गन्निस्तारापायमाह। पूंसामिति। भद्रंयदंगात्मसंहरवार्यथा नानूविरुद्धश्चविरुद्धवैरंगः ॥४६॥

अयमवापायानाच्यूहिसदस्तंमहाय्यथिति। धनुर्जंगत्यादि संश्लेषजातंहन्मादूर्ध्वंमालिन्यंगच्छिगावश्चिवहवहिनगुणायादि।एवं
योगिनामपिविष्णवनहुयोगादिकमित्यर्थः॥४७॥प्रलयेवविद्यतेति।विद्यादवगापासना॥४८॥आत्मरावंस्वस्वरूपं॥४९॥ॐदा
नीकिलिस्कोनिद्वासांकलद्वमिनिधनाजन्निति॥५१॥तस्वैहविकीर्तनादवकलोहवति॥५२॥ ॥द्वादशोध्यायः॥ ॥चतुर्थंवचतुर्द्धाकाल

यथहन्मश्लिगावश्चिर्दूर्ध्वंहतिधनुर्जं॥एवमात्मगगाविष्णुर्योगिनामगुहांगयं॥४९॥विद्याहपःप्रालनिनाधर्मेत्रीमीर्थहि
धकवंगदानयश्चे॥नाश्चैतगुद्विलहगकनाताय्यथहदिक्षेहगवत्यनक॥४८॥तस्मात्सर्वात्मनानाजन्हदिक्षेहगवत्यनक
गर्वं॥म्रियमालोश्चवहिनहगायाकिपर्वागतिं॥४७॥म्रियमालेवहिश्चयाहगवान्पनमभ्वत्यश्चात्मरावंनयत्यंगसर्वा
त्मासर्वंसंग्रयश्च॥ज॥कल्पेधिनिधनाजन्मूक्षिक्षकामहान्गुलश॥कीर्तनादवकमूल्यमूकवंधःपर्वंखजगा॥ज॥॥ॐ
तेक्षायगोविष्णुतगार्यंयजगामखेश॥हापत्यंयविचर्यायंकलोतद्धविकीर्तनात्॥५२॥ ॥ॐतिश्रीहागवतमेहापूनाणे
द्वादशस्कंधहनीयाध्यायश॥२॥ ॥शुकउवाच॥कालरूपनमाख्यादिद्विपवाद्धोवधिर्नृपा॥कथितोयुगमानंचशृणुकल्यस्यचाधुना॥१॥

यानेमित्तिकादयश्चतत्संसारनिस्तारहविकीर्त्यैववर्त्तते।कलिदोषनिवर्हकंहरिनामसंकीर्तनादिकंसत्रवकलोपनमाधर्म्मॐतिं।
प्रश्नद्वयस्याहनमकः।यद्वान्यस्यंपलयकल्यश्चर्मनंवृद्धीतिप्रदिदानीहतीयस्यंक्षेकःकोनानूवायपूर्वंकंनिरूपयतिकालॐतिसका
लश्चपनमानूच्चयार्थंकल्पनमालूनामित्यादिनोकालश्चकथितश्चचत्वारित्रीलिंचैर्कंकगादिषुयथक्रमंसंख्याकोनिसहस्रादिद्विगुणानि

हतुकल्पमानमाह।चतुर्युगेतियत्चतुर्द्दशमनवश्चतुर्द्दशविश्चम्यं॥२॥प्रलयस्तुचतुर्विधःनैमित्तिकश्चाकृतिकआत्यंतिकोनित्यश्चेति।तत्रनैमित्ति
कंप्रलयंमानसहितमाह।तदहरूॐतिब्राह्मंयावानूचतुर्युगसहस्रप्रमाणंसेवब्राह्मीरात्रि॥३॥नैमित्तिकंतदहंयेतिस्मृत्यवेदविप्लवस्तुगोनो
नायणःविश्वमात्मसात्कृत्यतस्मिन्नुपसंहृत्यगगनंसूत्महृत्वेद्धाचनस्मिनूगेतयाचहदविद्धयाब्रह्मणएवानंतासनत्वमूर्द्धंसंवेद्धाने

चतुर्युगसहस्रंवब्रह्मणेदिनमुच्यते॥सकल्पायत्रमनवश्चतुर्द्दशविश्चम्यं॥२॥तदंतेप्रलयस्तुक्रावानर्वेद्धावात्रिरूदाहृता॥
त्रयालोकाॐमयत्रकल्पंतप्रलयायहि॥३॥प्रथनैमित्तिकश्चाकृतःप्रलयश्चत्रविप्लवः॥तेनैमासनीविश्वमात्मसात्कृत्यवा
सतरूश॥ज॥द्विपवार्द्धंवतिक्रांतेब्रह्मणःपनमर्द्दिनश॥तदाप्रकृतयश्चैकल्पंतप्रलयायवै॥ज॥प्रथप्राकृतिकानाजन्प्रलयाय
प्रलीयत॥अणुकाणुसंघाताविद्याकडपमादिगं॥ज॥पर्जन्यःशतवर्षाणिदुर्भावाजन्नवर्षति॥तदानिवन्नेक्षन्त्यन्नंहृत्सा
णःक्षुधादिताः॥क्षयंयास्यंतिगानकेःकालनोपद्रुताःप्रजाः॥सामूद्रोहर्कंहोमनसंवर्द्धकानविश्वान्निहिःपिवतियावेशसर्व्वनेव

निद्रानिमित्तीकृत्यप्रवर्द्धमानालोकत्रयप्रलयानैमित्तिकॐत्यर्थः॥४॥प्राकृतिकंप्रलयमाह।द्वात्रींद्विपवार्द्धंब्रह्मणआयुषिसंपूरुतयःम
हदहंकानपंचतन्मात्राणि॥ज॥संघातःमहदादिकार्यंहृतःप्रकृतीनांगत्कार्यंब्रह्मांडमत्रचलयात्प्राकृतिकॐत्यर्थः।विद्याकविद्याकालनडपमादि
केकालनप्राणिकसहि॥ज॥तदवाहःपर्जन्यॐत्यादिनाविद्धीद्रियादिरूपंलयःप्राकृतनगंस्थेन॥नासामुद्रादिकंसर्व्वंनसंवर्विःपिवतिआकर्षति॥८॥

जूनिलवंगस्थःवायुवंगमद्रूपः।जूनिलवंगवानिक्रियः०जूनिलनवंगमयस्यसवात्रविभवत्रिहिःयोगमूदकंदकलीयर्थश्चजूनिलवंगवा
वंजूक्रियः०।सूगमः।हूविवनोनूपालादीन्।शून्यान्नूविवनादेहिकंत्रसाकर्षणंस्तनिनहिगान्॥२॥लिखाहिह्लीलाहिः॥२०॥किंविदधिकं

गकःसांवर्हकावह्निःसंकर्षतमूखास्थिरः॥दहत्यनिलवंगस्थःशून्यान्नूविवनानथ॥२१॥डपर्य्यधःस
मंगाद्यनिखोहिद्वे क्रियासूर्य्यायाः।दक्षमानंविहायैतंदग्ववंगमयंविभुवं॥२०॥गकष्टंवृत्तुपवनावर्षो
णमधिकंगां॥पवनःसांवर्हकावानिधूमंखंवजसांहरं॥२१॥गगासंघकुलान्यंगविग्रवंकुन्यनुकाशः॥ग
वर्षानिवर्षंगिनर्दंगिवरुसस्तनेः॥२२॥गगनंत्रकोदकंविर्वृक्षांशुविवनांगवं॥गदारुभग्नंधनुर्नग्रं
स्यापडदग्नवं॥२३॥ग्रकुगन्धगुपृथिवीप्रलयलायकल्यः॥

वर्षाणांगगंसंवर्हकंपवनावायुर्वानिगदावजसांसंहरंखंधूमंरुवगि॥२१॥नरुसस्तनेःगीखगर्जिगः॥२२॥वक्षांशुविवनांगवंवक्षांशुविवन
मश्वगांविर्धनंत्रकादंनंत्रकार्मुकंवादकंचार्कंरुवगि॥२३॥डदग्नवंडदकंनाम्नाविगंसगिप्रलयलायसूरुवाय॥२३॥श्रीरुद्रायनमः॥

रुगादिस्तामसाहंकावःगुलेष्टहिहिःसहः॥२॥जूत्वाकर्गंपक्षनं॥३॥नस्यतुलयानाक्षीत्याहःनगत्यगिःकालावयवैःजूहानत्रादिहिःगुणःरा
वविकानाःपत्रिणामःविषपत्रिणामःजूत्वकंजूस्थिलविकावगूर्त्ताःनिर्यंसहदंदकंपूर्वंक्रासहद्धिनहिगेमित्यर्थः।जूत्वर्यंजूपक्षयशून्यंसर्वत्रहुतः

जूपांवसमत्थोरुजस्कालीयंगूथनीवसाः॥ग्रसगुरुजसावूपंवायुरुद्रहिगंगदा॥४॥लीयतवाःनिलगजावायाःखंग्रसगुणी॥
सवेविनिःखंवाजंस्कगत्यनरोगुणी॥५॥गर्द्धग्रसनिरुगादिन्नेरुस्कमनूलीयस्कंरुजस्त्वन्द्रियाण्यंगदवान्वैकारिकागुलेः॥
॥६॥महान्ग्रसत्यहंकावंगुणाःसत्वादयस्त्रयः॥ग्रसतवाक्रुगंराजन्गुणाःकालनानादिगं॥७॥नगस्यकालावयवैःपत्रिणामा
दयागुणाः॥जूनाद्यनंगमत्यकंनिर्यंकानंगमत्ययं॥८॥नयतवावानमनानसत्वंगमाजावामहदादयाःमी॥नग्राणवूर्द्धीन्द्रिय
दवताबानसन्निवगाःखलुलोककल्पः॥९॥नस्वप्नजाग्रन्नवगत्सवूपंनखंजलंरुवनिलाःस्निनर्कः॥सूयूपवक्त्रंत्यवदग्र
गर्भंगन्मूलरुगंपदमानंगि॥२०॥लयश्चारुगिकोक्षगपूरुषाग्यकंकार्यंदया।गकयःसंप्रलीयंगविवगाःकालविद्भूगाः॥२१॥

मं

कानंगमिगि॥२८॥वाग्मदिगोबावाग्मदिगोभवनस्यसविजाषस्यविकाबारुवंगिरुंदंतुननत्थेत्याहः॥नयत्रगिद्वार्यांलोककल्पःलोकरू
पःसन्निवगोभवनाविजाषः॥२९॥स्वप्नजाग्रत्स्वप्नजागवावस्थायुकंसूसवनूरुंद्रियाद्यहावान्।शून्यसादृश्यहुतःजूपगर्भंनपुनःशू
न्यमवत्याहगदिगि॥२०॥डयसंहवगिलयरुंगिःकयःसत्वादयः॥२१॥

आर्थिकलयमाह। बुद्धीन्द्रियेति। यदा हि आर्थिकलयामात्रः अवयवमात्रशरीरानन्तरसर्गपर्वलयात्मकशरीरपर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च रुवीति। शरीरानन्तरभूयावयवमात्रशरीरपर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च भवति। तदा शरीरानन्तरभूयावयवमात्रशरीरपर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च भवतीति। अतोऽयमर्थः। अवयवमात्रशरीरपर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च शरीरानन्तरभूयावयवमात्रशरीरपर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च भवतीति॥२१॥ तदेवं शरीरानन्तरभूयावयवमात्रशरीरपर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च शरीरानन्तरभूयावयवमात्रशरीरपर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च भवतीत्युक्तम्। अथ प्रकृतिलयमाह। बुद्धीन्द्रियेति। बुद्धीन्द्रियाणि च तन्मात्राणि च विषयाश्च गुणाश्च बुद्धयः शरीरानन्तरभूयावयवमात्रशरीरपर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च शरीरानन्तरभूयावयवमात्रशरीरपर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च

बुद्धीन्द्रियार्थतन्मात्रगुणविषयाश्च बुद्धयः। दृष्ट्वात्मवत्तत्वलयश्च भवतीत्युक्तम्॥२१॥ दीपवद्रूपतत्पर्वस्थानि शरीराणि पृथक्त्वतः। प्रवर्धीश्चानिमात्राश्च न सन्त्यागमदर्शनात्॥२२॥ बुद्धेर्जीवगतत्वेन प्रभेदाः पुरुषस्य हि। निर्विकारात्मकत्वाच्च मायामात्रमिदं नृजन्॥ नानोपलब्धिसंसिद्धेः॥२३॥ यथाऽम्बुधरनाशान्नाशो रूपस्य दृश्यते। न तथाऽवयवित्वेऽपि नाशोऽस्ति द्रव्यनाशतः॥ २४॥

तदेवं कार्यासत्त्वकारणत्वाप्यसत्त्वं सदुत्पत्तिरहितत्वात्। शून्यवादिनां कार्यादित्वं च यत्तन्निराकृतं शरीरकपर्वतत्पर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च शरीरकपर्वतत्पर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च भवतीत्यर्थः॥२२॥ अथ तत्त्वदर्शनादेव तदवस्थानां सुगतत्वमित्याशयनाह। बुद्धिरिति। ननु विश्वैजसप्राज्ञानां प्रागुक्तावस्थानां बुद्धिरित्याशङ्क्याह। मायामात्रमिति। एतद्विश्वैजसप्राज्ञरूपौ॥२३॥ आर्थिकवत्तो दियत्यहर्गणसिद्धिमाह। अवयवेति। यथेति। अवयवोपचयात्तावयवगतयाद्यगवयत्वादिवदित्यर्थः। अतोऽवयवाद्यात्मार्थिकवत्तादिर्ध्वसन्नरुवीत्यर्थः। यद्वा पृथक्त्वेनागमायायित्वादिर्ध्वमित्थंभावस्वरूपवधित्वात्तत्यजिनननसाधर्म्यदर्शनमुपबृंहयन्नवयवाग्न्यादिवदित्यर्थः॥२४॥

अन्यथामाहेत्यादिप्रतिज्ञार्थकारणत्वस्यसत्त्वमुपपादयति। सर्वेति। अवयवशः कारणप्राकृतावस्थावर्तिविकारानामधर्म्यं मृत्किंशवस्त्वमित्यादिशब्दैरिति शेषः। अवयवकिमपिदर्शनेति। विनेति। अङ्गहेतुजनितस्यमानस्यार्थस्यावयवं विनाविनाशेऽथगवयवाश्रयत्वनयेथपदस्यावयवाङ्गवशपदात्पृथक्पृथीयमानत्वदिति॥२५॥ ननु कार्यहावकारणत्वं वृक्षगतशुक्लघटकसर्यादृपिनाशीवसत्यमित्याहायदिति। सामान्यकारणविशेषशः कार्यतद्रूपतत्पर्वस्थान्यापाश्रयात्। पनस्यनाकेपत्वनिरूपणसरुत्वादित्यर्थः। अतशः कारणत्वमवधिर्व्याप्यकत्वमित्यादिकमपियत्पनापद्धत्वादार्थगवद्गतसर्वमवस्त्वित्यर्थः। यद्वा। तत्रैवरुत्वंगतनमनानुयद्रूपलक्षणक्रमशः। सामान्यविशे

सर्वेऽवयवशः प्राप्ताः सर्वावयविनामिह॥ विनार्थेनप्रतीयत्वनपदस्यवांगगवशः॥२३॥ यत्सामान्यविशेषाख्यामूलत्वतत्क्रमशः। अन्यान्यापाश्रयात्सर्वमार्थगवदवस्थितम्॥२६॥ विकारशः ख्यायमानोपिप्रत्यगात्मानमंगतः॥ नानिरूप्याः स्त्रियूपित्याश्चित्तमात्मवत्॥२७॥

अरूपत्वात्त्वन्नवद्गतान्यान्यापाश्रयादिनीदमपिदर्शनं गुणगुणिविलक्षणविशेष्यविशेषणापकत्वादिरूपतत्पर्वस्थानाधीनसिद्धिकत्वेनतथात्वेन्नवदिति निगमनमार्थगवद्गतसर्वमवस्त्विति॥२८॥ तदेवमनेकैरुपहितैरुपपर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च शरीरकपर्वतत्पर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च भवतीत्युक्तम्। अथ प्रकृतिलयमाह। बुद्धिरिति। ननु विश्वैजसप्राज्ञानां प्रागुक्तावस्थानां बुद्धिरित्याशङ्क्याह। मायामात्रमिति। एतद्विश्वैजसप्राज्ञरूपौ॥२९॥ आर्थिकवत्तो दियत्यहर्गणसिद्धिमाह। अवयवेति। यथेति। अवयवोपचयात्तावयवगतयाद्यगवयत्वादिवदित्यर्थः। अतोऽवयवाद्यात्मार्थिकवत्तादिर्ध्वसन्नरुवीत्यर्थः। यद्वा पृथक्त्वेनागमायायित्वादिर्ध्वमित्थंभावस्वरूपवधित्वात्तत्यजिनननसाधर्म्यदर्शनमुपबृंहयन्नवयवाग्न्यादिवदित्यर्थः॥३०॥

अन्यथामाहेत्यादिप्रतिज्ञार्थकारणत्वस्यसत्त्वमुपपादयति। सर्वेति। अवयवशः कारणप्राकृतावस्थावर्तिविकारानामधर्म्यं मृत्किंशवस्त्वमित्यादिशब्दैरिति शेषः। अवयवकिमपिदर्शनेति। विनेति। अङ्गहेतुजनितस्यमानस्यार्थस्यावयवं विनाविनाशेऽथगवयवाश्रयत्वनयेथपदस्यावयवाङ्गवशपदात्पृथक्पृथीयमानत्वदिति॥२५॥ ननु कार्यहावकारणत्वं वृक्षगतशुक्लघटकसर्यादृपिनाशीवसत्यमित्याहायदिति। सामान्यकारणविशेषशः कार्यतद्रूपतत्पर्वस्थान्यापाश्रयात्। पनस्यनाकेपत्वनिरूपणसरुत्वादित्यर्थः। अतशः कारणत्वमवधिर्व्याप्यकत्वमित्यादिकमपियत्पनापद्धत्वादार्थगवद्गतसर्वमवस्त्वित्यर्थः। यद्वा। तत्रैवरुत्वंगतनमनानुयद्रूपलक्षणक्रमशः। सामान्यविशे

सर्वेऽवयवशः प्राप्ताः सर्वावयविनामिह॥ विनार्थेनप्रतीयत्वनपदस्यवांगगवशः॥२३॥ यत्सामान्यविशेषाख्यामूलत्वतत्क्रमशः। अन्यान्यापाश्रयात्सर्वमार्थगवदवस्थितम्॥२६॥ विकारशः ख्यायमानोपिप्रत्यगात्मानमंगतः॥ नानिरूप्याः स्त्रियूपित्याश्चित्तमात्मवत्॥२७॥

अरूपत्वात्त्वन्नवद्गतान्यान्यापाश्रयादिनीदमपिदर्शनं गुणगुणिविलक्षणविशेष्यविशेषणापकत्वादिरूपतत्पर्वस्थानाधीनसिद्धिकत्वेनतथात्वेन्नवदिति निगमनमार्थगवद्गतसर्वमवस्त्विति॥२८॥ तदेवमनेकैरुपहितैरुपपर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च शरीरकपर्वतत्पर्वस्थात्मवत्तत्वलयश्च भवतीत्युक्तम्। अथ प्रकृतिलयमाह। बुद्धिरिति। ननु विश्वैजसप्राज्ञानां प्रागुक्तावस्थानां बुद्धिरित्याशङ्क्याह। मायामात्रमिति। एतद्विश्वैजसप्राज्ञरूपौ॥२९॥ आर्थिकवत्तो दियत्यहर्गणसिद्धिमाह। अवयवेति। यथेति। अवयवोपचयात्तावयवगतयाद्यगवयत्वादिवदित्यर्थः। अतोऽवयवाद्यात्मार्थिकवत्तादिर्ध्वसन्नरुवीत्यर्थः। यद्वा पृथक्त्वेनागमायायित्वादिर्ध्वमित्थंभावस्वरूपवधित्वात्तत्यजिनननसाधर्म्यदर्शनमुपबृंहयन्नवयवाग्न्यादिवदित्यर्थः॥३०॥

कूटस्थस्याऽहानहीति। ननूक्तस्यात्मनोजीवब्रह्मरूपेणानात्वमनीक्षणाद्यथैवनानात्वंमन्यतेऽर्कैविद्यानकर्थंनहिनयार्हदृश्यवहारः
उपाधिकूटस्थाहानानात्वनिति। गुरुद्विदृश्यार्थदीक्षाकालमहाकाल्यादिवदिति चेन्नविरुद्धत्वात्सदृशांशाऽऽकाशजलसूर्यादिवत्यू
पाधिकृतविकारसदसद्भावयोर्ब्रह्मजीवरूपयोरिवेति क्रियाहृद्द ॥२८॥ब्रह्मण्यवस्तुत्वंवस्तुवहारालंबनत्वंदृष्टांतेनस्यस्यति। क्रिया
हिसहृद्रवनाहृदेवंदूषकटककुंडलादिरूपणेलोकिकवैदिकेर्व्वाहिश्रुतेश्रुहंकानापहिनेः॥२९॥नन्वहंकारस्यकर्थंब्रह्मस्वरूपावन

नहिसत्यस्यनानात्वमविद्यानयदिमन्यते॥नानात्वंचिद्गुरुद्यार्थदृश्याहिषार्व्वेगयाविव॥२८॥यथाहिनर्थंवदूषसमीयतेनृहिः
क्रियाहिर्व्यवहारवर्त्मसु॥एवंवाहिहेगवानरक्षद्रुद्राद्यायार्थायतेलौकिकवैदिकैर्द्रुतेः॥२९॥यथाचनार्कैदर्शिताक्षकर्णा ७३
दृतस्यवदूषसमः॥एवंत्वहंब्रह्मगुणेनदीक्षितोब्रह्मक्षीकस्यात्मनआत्मवंधनः॥३०॥

लेनहृद्व्यवहारहन्तुलंगस्यस्वकारणस्वरूपब्रह्मावबकत्वासंरुवानाऽवबलेवास्यापिप्रकाश्यसंरुवादित्यांऽशसदृशांशमाहा।यथेति
।सूर्यैकस्यभयप्रवभयरूपणपरिणामवर्षेगि।सूर्यस्पेषाम्राद्धिःसम्यक्आदित्यमूपेनिसृतिः।आदित्याद्धायाहृद्दिर्दृश्यवर्त्तेगतश्चप्रज्ञा
ऽऽत्यादिवचनाद्गतस्यादर्कैपरुचुःसूर्कैलेवकर्णिश्चप्रकाशिगश्चेगमेःस्वरूपरूपार्कैदर्शनप्रतिर्वंधकारुवति।अहंअहंकावःस्वस्व
णश्चब्रह्मकार्यमूतःगदीक्षितःगेनेवप्रकाशिगश्चआत्मनाजीवस्यआत्मवंधनःस्वब्रह्मस्वरूपदर्शनप्रतिर्वंधकारुवति॥३०॥ ॥

अतएवाहंकारनाशस्वरूपदर्शनेरुवतीतिनेवदृष्टांतेनाह।यत्नऽइति।आत्मनऽउपाधिर्जिवासयाविवावत्ता।नहिगदाजनुसमवत
ब्रह्मारुमितिपन्थतीत्यर्थः॥३१॥सायमार्थंकिकःप्रलयऽइत्यपसंरुवतिकियदेवमिति।विवेकहृतिनाऽऽत्मनागमृत्ताअहंकारणमेवात्मवं
धनंस्यूर्तपरिपूर्णमात्मानमनुरुवतीतिगथा॥३२॥नित्यप्रलयमाह।नित्यदेति॥३३॥कृतऽइत्यकआह।कालेति।परिणामिनोनदीप्रवा
हप्रदीपज्वालादीनांयऽउद्भवनीवावस्थाःकालरूपआगमापायेगनाशुक्रियमाणस्यदेहादेर्दृश्यमानाःगद्वदवनित्यदाजन्मप्रलयहग

यत्नायदाकैप्रुरुवाविदीर्यतेचद्रुःस्वरूपंवरिमीक्षगतया॥यदाब्रह्मकावऽउपाधिरात्मनाजिज्ञासयानश्यतिगर्कैनूत्म
वत्॥३१॥यदेवमगनविवेकहृतिनामायामयाहंकारणात्मवंधनं॥क्षिप्त्वाऽऽत्मानंनूरुवावेतिश्रुतेमाद्भनार्थंति
कर्मेगसंप्लवं॥३२॥नित्यदासर्व्वभूतानांब्रह्मादीनांपर्वतयाऽऽत्यतिप्रलयावेकसूक्ष्मैःसंप्रवदृग॥३३॥का
लश्चगाजवनीगुक्रियमाणस्यनित्यदा॥परिणामिनामवस्थानांजन्मप्रलयहगवः॥३४॥अनाद्यगवगानेनका
लेनस्वतमूर्त्तिना॥अवस्थानैरदृश्यैगवियतिश्चनिशामिव॥३५॥

वाहवस्तिादृश्यतिदर्शंपश्यंसीयतिदर्शंअवस्थाऽदृश्यविद्यमानत्वात्प्रदीपादिवदित्यनुमानं॥३६॥यदिप्रतिदर्शंअवस्थारुवस्तिग
हिकिनदृश्यंतेअनाहरुतसिद्धऽइत्याशंक्याह।अनाद्यगवगाकालेनजायमानाअवस्थानैवलक्षगं।अकालगद्धांऽशेनिर्भावंद्रादीनां
गमनावस्थाविगमाःपंथनैवलक्षगंगद्धनजन्यंयथागर्वादृश्यंनप्रत्यक्षतिदर्शंगत्यवस्थाःकल्पंग।गद्धदृगपिवात्यगादृश्य
दिदर्शनेनमश्यवस्तिन्यायवस्थाःकल्पनेऽइतिनहरुतसिद्धऽइत्यर्थः॥३७॥ ॥

ऽयसंहरवि। निश्चयꣳ॥ २॥ पूर्वार्धमुपसंहरति। प्रकाꣳशि। लीलाविषयः कथꣳसूत्रवक्त्रापिकार्त्स्न्येना हि श्रुतेनꣳ॥ २॥ ननु यदि साकल्येना हि श्रुतेनꣳ कꣳगꣳ हि किंगदहि श्रुतेन गꣳह्राहꣳसंलापे। वि विधेदꣳखमवदवादावानलꣳकाद्दि कस्यापीतिस्य सूत्रवा

३ ४
निस्यानेमिलिकस्त्रेवगꣳथप्राहुर्हि कालयः॥ आर्थिकꣳथकं थिकः कालस्यगनिवीदृशी॥ २॥ प्रकाः कूत्रग्रस्तऊग द्धि श्रुतेन्नीवाचणस्याखिलसत्त्वक्षमꣳः॥ लीलाकथक्रकथिकाः समासगः कात्स्न्येनाजाप्य हि श्रुतेनꣳ॥ २॥ संसा नसिंधूमहिदꣳखमꣳहिगीर्वान्न्यः कꣳवाहगवगः पूर्वार्धलमर्थलीलाकथवमनिश्ववर्तमंगवणपूंसाꣳवद्वि विधदꣳखदेवा द्धिनेत्य॥ २॥ पूर्वाणसंहिगामगासमिन्नीवाचस्यंवाचयः॥ नावदाय पूर्वप्राहꣳकवूद्वैपायनायसः॥ ३॥ सर्वेमर्द्धमहाराज ꣳगवोन्मादनायेणः॥ ꣳमांहागवतीप्रीतꣳसंहिगांवदसंमितां॥ ४०॥ प्रगंवꣳक्रत्यसोसूतꣳऋषिस्यानेमिषालया दीर्घसत्र कूत्रग्रस्तसंपृष्टः श्लोनकादिहि॥ २॥ ꣳश्रीहागवतेमहापूर्वाणद्वादशस्कंधप्रलयानानवमोध्यायः॥ ४ ॥

हिगीर्थेपूंसाꣳहगवगायालीलाꣳस्कासंयाः कथꣳगासावसꣳनिश्ववर्तमंगवन्यः प्रवडलवणसाधनेनꣳहवꣳ उपायानुवासꣳहवाक्रक लेथग्रवर्तमवचयथाणकिनिषद्यनियर्थः॥ २॥ ꣳश्रुतेनादवादार्थेयसंप्रदायप्रवꣳहिमाहापूर्वाणसंहिगानिमिहि॥ २॥ सर्वेवादवायतेꣳ प्रीतꣳसन्नꣳसिमांसंहिगांप्राहुर्हिपूर्ववन्नयः॥ ४०॥ ꣳसोसूतꣳश्रुतेपूर्वमꣳहिकमंगुल्यानिद्विꣳग्रहनिमिषालयेनेमिषावन्थक्षत्रान॥ ४२॥ इति द्वादशस्कंधे॥ ४॥

यंवमनुसमासनपवत्रक्षापदꣳगतः॥ वाक्सꣳदकर्सदꣳमन्नत्यूहीतिनिवावदी॥ २॥ नन्यवानंश्वपचन्नरंयप्राप्तोपिहिप्रत्ययपूर्वार्थमनूमा नयति। ꣳश्रुतिꣳर्यहावक्त्रꣳगतꣳकरुविक्षाप्तिप्रसादꣳप्रसाद्यावजाहुर्हि कवेःगणाजातात्कत्यनर्गतः। सर्वेसंहितोवृद्धश्रुतस्यक्रोधसंरवा नहुसर्गतः सविश्वस्यात्मानिर्यगꣳगवानज्ञानवन्थम। ꣳश्रुतवंरुगंगवर्गंगठ्यतः कुमारन्यासाहृदयंकंगि॥ ॥ ह्वतुपुनः कुमार्थंत्रवय नूमानयति। त्वंहि। यशुबुद्धिजेविवर्का। यस्मान्नत्वननंश्वसि। कुगꣳत्वमाह। नजानꣳगि। यथाहदꣳखाप्रागꣳहत्रवाꣳजानानंश्व

श्रीशुकउवाच॥ ॥ ꣳजानन्वाप्रश्नमहीदꣳविन्धात्मागवान्हरिः॥ यस्यप्रसादजाब्रह्मानरुद्रꣳक्रोधसमूहवः॥ २॥
त्वंहुनाजन्मविन्धिपशुबुद्धिमिमांजहि॥ नजानꣳप्रागहुगांश्चदंहवत्वंतनंश्वसि॥ २॥ नहुविन्धसिहत्वा
त्वंपूर्णयोजादिरूपवान्॥ बीजांकुरवद्हादंवीतिविक्रायथानलः॥ २॥ ॥

तिवानवेवंत्वंपूर्वंनाहुःनवायजानासि। ꣳजानानंश्वसि॥ २॥ ननुबीजादंकुरवत्त्वस्मात्पूर्वरूपणत्वयमवहुतिः। यथाहꣳहितिः। ꣳगर्द गमत्संहवसिद्देयादहिजायसः। आत्मावैपुत्रनामासिसजीवꣳगवदः ज्ञानमितिगानꣳपुनर्बैकुवाद्बीजमिवयोहरूपणापित्वयमवहुवति। पितापुत्रेणपितृमान्यानियानोवितिद्रꣳथः। ꣳगकंपुनश्चत्स्वकथंननंश्वामीतिर्थंगत्राहानहुविन्धसीति। हत्वापूर्वयोजादिरूपवा नूबीजांकुरवन्नहुविन्धसियस्माद्धादंवीतिविक्रत्वा। यथानलःकाष्ठागुदहादहाजायतेनाशंगिहावः॥ ३॥ ॥

स्वप्नयथाशिवः॥ ददर्शपंचत्वाद्यात्मनःस्वयं॥ यस्मात्यञ्चभिर्दहत्यगगआत्माद्यजोमवः॥ ४॥ यदाहिन्नेयथैकाग्रआकाशःस्याद्यथापुरा॥ एवंदहेमृगेजीवाब्रह्मसम्पद्यतेपुनः॥ ५॥ मनसःसृजतिविदेहान्गुणकर्माणिवात्मनः॥ तेमनसःसृजतेमायातेनाजीवस्यसंसृतिः॥ ६॥ सहाधिष्ठानवर्त्तिन्यासंघायेवदीयते॥ तस्मादीयस्यदीपत्वमेवंदहेहगोरुवः॥ ७॥ वजःसत्वंमाहत्याजायतेथविनश्यति॥ नगगआत्मास्वयंज्ञातिर्योवृकोवृकयाःपदं॥

ज्योधाधिसमूदीयाजीवस्यसंसृतिन्निस्वगः॥ ६॥ एतदवदर्शीगमाहसार्द्धनक्षेरुगि॥ दीयस्यज्ञानिषादीपत्वंहालावूपश्यविनाशः॥ तत्र नैलस्नानीयंकर्मोक्तदधिस्थानस्नानीयंमनःवर्त्तिस्नानीयादेहःअग्निसंयोगस्नानीयस्त्रीमनन्याध्यासःदीयस्नानीयःसंसारःक्रियाज्ञं॥ देहकृतःदहनिर्वधनःयद्वादेहगुणामनसःनवात्मनः॥ ७॥ अगादीपवत्तोसावप्रवनश्यतिनात्माज्ञानिर्वदिव्याहनतिनुगुणप्रतीयमानेआत्माकूगःख्यातआहाय्यःगिवृकोवृकयाःस्कूत्तस्कूदेहयाःपदंःअन्यःस्वयंःस्वयंज्ञातिः॥ ८॥

पदत्वंप्रपंचयतिआकाशःखंवतिआधारादेहादिप्रपंचस्यशून्यवानिर्विकारवःनास्यांगडपमावयस्यसःनैगापमःअगगःक्लिष्टःआत्मत्वमवं विगयेत्याहप्रवमितिआत्मत्वंदहच्छ्यापाधिस्त्रीआत्मज्ञविवाद्य॥ २॥ अनूमानगहिन्धाद्रदृदृष्ट्वान्वयव्यतिरेकयुक्त्याप्रवंवमेतिलां गदृकानन्दहृदित्याहःवादिगःख्यादिगःख्यादि॥ २॥ गगहगवःसूयवःखंतिसूयूहगवःविमर्शप्रकाशंदर्शयेनगदृकादर्शनंदर्शयति

जूकागःख्यवंधाधाधाराःनैगापमगगः॥ प्रवमात्मानमात्मस्थमात्मनेवामृशत्यृषः॥ २॥ बुद्ध्यानूमानगहिन्धावासूदवान्विं दत्या॥ नादिगाविप्रवाक्षनन्तंधदृतिनदृकः॥ ३॥ नाहंयत्रानाधदृंतिमृत्यूनांमृत्युमीश्वरंमूंब्रह्मपंधंधमब्रह्महंपद मंपदंतिवे॥ प्रवंसमीक्ष्यात्मानमात्मन्याधायनिष्कले॥ दर्शंगंगदृकंपादंलालिहानंविषानने॥ ४॥ नद्रदृसिंगावीं चविन्धंवेदृथग्मात्मनः॥ प्रगहंकथंगायदात्मादृष्टवान्नृप॥ २॥ रुवंविन्धात्मनःश्वसंकिंहयःग्रहुमिच्छति॥

॥ ॥ॐनिग्रीरुगनवगंमहायुनाःद्वादशस्कंधप्रमाणलक्षणंपंचमाध्यायः॥ ७॥ ॥

द्वाख्यांयाःहंसवृक्षेवयदृक्षगदहमवतिसमीक्ष्यनगहंवमृतिरावनयाजीवस्यत्मकादिनिदृलिंःवृक्षाहमितिरावनयाचवृक्षगः यथावृक्षनिदृलिर्दृवर्णादिद्यतिहानादलिंगिःनिष्कलनिरूपाक्षेआत्मनिवृक्षगि॥ २॥ विषयुक्तेरानानेर्दर्शगंगंग्रसंगंगदृकंकंलालिहानंसर्प यद्वाजिह्वाहिरावृपांगंसनिश्चयमास्वादयगंआत्मनःपृथक्॥ २॥ हंसवृसीलांआत्मार्थंयस्यदृवानानदगदृकंकथंगिश्चयदृग्ग थंगापनीदृक्षायएकृतिकिंमिति॥ ७॥ द्वादशपंचमः॥ ७॥

[illegible] ॥ ब्रह्मन्द्विजाग्र्य मुनिनाथ हितं पतीद्धि ह्यात्मजननिर्विलात्मकामसमन॥ गत्याद्यपद्मम्पस्त्यनगेनगेन
मूर्ध्नाविबद्धांजलिरूपमिदमहंसविष्णुवागाह॥१॥ ॥राजोवाच॥सिद्धाःस्मनूग्रहीताःस्मिरुवताकवूणात्मना॥ब्रविगायज्ञ
भसाङ्गीदनादिनिधनाहविः॥२॥नात्यद्भुतमहंमन्यमहामद्यामनोमम॥ऊर्ध्वंषुणापनफषूरुगषूयदनुग्रहः॥३॥
पुत्रोगार्हिणामगात्मजेभरुवताबर्यांयस्यांवत्यूरुकमर्ध्मकारुगवाननूवर्ष्मग॥४॥रुगवर्मरुद्रकादिद्यामृत्यूत्यान
विरम्महं॥ब्रविप्राब्रह्मनिर्वाणमरुयंदलिंगंत्वयाऽऽ॥५॥ऊनजानीहिमंब्रह्मनवार्वयंब्रह्मद्यक्षाद्रऽऽ॥मूरुकामाद्यर्य
वनःब्रवंश्वविप्रजाग्र्यसूनू॥६॥ऊस्नानंवनिवर्मभस्नानविस्नाननिष्ठया॥रुवनादेलिंगंरुमंपर्नरुगवनःयदं॥ ॥

स्नानिर्वाणंकेवल्यरूपः॥ऽ॥किंत्वयःग्रहुमिरुस्मीनियदूरुगत्रसिक्षहंनकिंविरुद्धुमिरुद्धामिकावलमनूस्नींदहींत्याहःऊनूजाहीमि।वावमित्यूप
लक्षणंसर्वक्रियाणांवार्वनियम्यकिंकविष्यसिगदाहमूरुकाःकामाग्म्याम्रुद्धासनायनगच्छनाःमूर्ध्वाद्रऽऽप्रवग्रम्यूसून्विप्रजामिाननूकिंप्राणत्या
गेनकिंविरुद्धालंस्नानिष्ठारुवनिर्वहरुग्रहःऊस्नानंवमि।वकावात्मस्कानम्यागच्छत्वलूकपत्येवत्याहःरुवनमि॥ ॥

द्वार्मंगिकमाह।जनमजय॰॰इत्यादि।सर्प्योहिवानसूद्विजेऽसरुवर्हमानश्यथवदाऽहावऽहावमिवा।सर्वसर्प्योवाऽनकावणमाह।संऽकु॰॰
कि॥२७॥कस्मालऽकोनदक्षऽयेऽकाश्सऽहाद्विजाऽडवूश्॥मिमि।मनऽऽन्द्रंवाजूसोसर्प्यश्॥२८॥सद्विजश्प्रतिप्राहासरुन्द्रश्॰॰न्द्रसऽहिगश्कि

जनमजयश्स्वधितर्ंजुत्वागदकरुक्तिर्गा॥यथाऽहावसंकुद्धानागनाशंसहद्विजेऽ॥२७॥सर्प्यसंशमिद्धाग्नेदक्षमानानमहा
त्रमानाऽदन्द्ररुयंविग्नऽदकाऽगनर्यंयथो॥२८॥जूपर्थंसऽदकंगवाजापानिद्विगाद्विजान॥डवाचाऽदकाऽकस्मान्नदक्ष
गानवंमधमश्॥२९॥हंगमपायंगित्राऽजन्द्रंऽकुश्गवणमागर्गा॥गनसंसंहिगश्सर्प्यंऽसमान्नाग्नेचैयसी॥३०॥पात्रीद्विगं॰॰गि ७३
ग्रुत्वाप्राहस्विऽऽदानधी॥सरुन्द्रंऽदकाविप्रानाग्नेकिमिगिपाप्यत॥३१॥गऽकुत्वाऽहवूविप्राश्सरुन्द्रंगदकंमरवाग ७१
दकाऽगुपगम्यहसरुन्द्रंणमवूत्वगा॥३२॥॰॰ग्निब्रह्मादिगाऽकेपेश्लानादिन्द्रश्प्रवाहिगा॥ब्रह्मवर्संगंमगिश्सविमानश्स
गदकाऽ॥३३॥नंयर्गंविमाननसरुगदकंमंबवाऽ॥विलाऽगंगिवसश्प्राहराजानंनंदरुस्यगि॥३४॥नेषत्वयामनूथान्द्र
वधमर्हगिसर्प्यवाऽ॥जूननपीतममृतंजूथवाजूजवामवश॥३५॥

मिगिनपाप्यत॥३१॥गद्राऽब्रावचश्ग्रुत्वाऽशाऽहवूवश्साऽदेपमाऽहानंदर्शयगि।गदकऽ॰॰गि।॰॰हाग्नावाछुपगस्यामवूत्वगामवूऽन्द्रवणा॰॰
न्द्रणसरु॥३२॥ब्राऽक्षलेवूकेवाऽदेपेपवूषवाऽक्षेश्सरुगदकाऽश्गिवसश्पूऽशदरुस्यगिश्प्राहरु॥३३॥३५॥ ग्रीवामायनमोनमश॥ ॥

रुवहुनामाजवामवस्यथपियिरुमावर्कंधस्यामीगिचरुऽगाहुजीवितमिगिगगिश्पवत्साकश्ऽमाद्मर्मवगनिमिलापियुर्दुर्गोगिवननऽगत्यपि
नर्गंकनीयमित्यर्थश॥२७॥कथमन्याश्सूरवदुश्वप्रदानानाऽसिसर्प्यादीनामूपलक्ष्यमानेत्यादिगिचरुऽगाहुसर्प्यादिनाऽगुश्पंक्वर्तंमर्त्यूंमऽगुप्रा
प्तीगियानूगदपर्वाऽकर्मवऽगुंकालकर्मोपयुक्तावसर्प्यादयानत्वर्गंगा॰॰गिरावश॥२८॥संस्कीयगमापयगंऽमाऽहिवाविकंहिंसारुत॥२
९॥दिऽगुप्राचीनंकर्मा।ऽमुगश्सर्प्योदस्प्रयुक्तस्यवाप्ययंनायवाधऽगिरावश॥३०॥वाऽकंगिवहुस्यगि॥३१॥ननूऽकथंविदूषामप्यवंसमारुश

जीविगिमवर्ंजंगार्ग्गिश्स्वनेवकर्मगा॥वाजनूगगान्यानास्यस्यप्रयागासूरवदुश्वयाश॥३३॥सर्प्योवाग्निविद्यूस्यश्ऽकारु
ज्यादिहिनेपा॥पंक्वलमऽकुरुंगुऽकुंऽकुस्यवकर्मगा॥गस्मात्तुगमिदंवाजनसंस्कीयगाहिवाविकं॥३४॥सर्प्यज्ञिनो
गसादग्नाऽजनेहिंसाहिऽगुग॥३५॥॰॰ग्न्यऽकश्सगस्थयारुमहर्षेमनयन्त्वश॥सर्प्यसगादूपनगश्पूऽजयामासवाऽकगि
मू॥३६॥सिषाविष्णुमहामायावाधयालदऽगयया॥मूऽकंत्यस्यवात्मरुगारुगावूगुणदहिहि॥३७॥ ॥

यगवऽकापात्यवीद्विगामवूश्जनमजयकापात्सर्प्यागमित्यादिगाऽगारुसेषगि।गस्यामरुवंदर्शयगि।मूलऽक्षगानलक्षगऽ॰॰व्यलक्षगा
ऽपपार्थंत्यर्थश्ऽकासावित्यऽमूहाय यास्यविष्णुवऽजात्मरुगाऽज्ञागांऽरुगाश्प्रालिनश्गुणदहिहि॥श्ऽकाधादिहि॥रुगेपूऽदरुवूमूऽकंगिवाधा
वाधकगंवऽगीत्यर्थश॥ननूध्रुवणादिनावाधियाकूगामाहुश्त्याऽहाहु।ऽवाधयावाधितुमगऽक्या॥३८॥ऽकथंऽहिमायाऽत्काऽर्थानिद
हिविद्यार्गंऽक्षगीविष्णूस्वरूपनिरूपणपूर्वंकंगऽजनात्सर्वानर्थनिहऽविगिऽभस्त्रार्थम्पसंहरन्गि॥ ॥

नयञ्जदहीत्यहयाविवादिजामार्योत्मवादसहदात्मवादिहिंसानयद्धिवादाविविधसदाग्रथामनश्च
संकल्पविकल्यहलियतः॥२०॥नयतहस्यंसृजगोहयाःपर्वंजायश्चजीवस्त्रिहन्विग्रहं॥
नदेवदूतादितवाश्चबोधकैनिषिश्चधार्मीन्विनभत्स्वयंमूनिशः॥२१॥

हिंसावःसंकल्पविकल्याहहयायस्यनानापियतनाहिसंकल्पविकल्यानामधिविलासविषयत्वात्॥२०॥किंचासद्यंकर्मसृजगा
कावकवर्ग्नोतासहडहयाःसद्यसृक्षाःपर्वसाधोंजायःहलमपिणतःसद्यसृक्षहलेवन्विगाजीवश्चऋहंकावात्मकायतनाहिंजू
तःप्रवडतादिनोनिवक्लोवाश्चवाधकोयस्मिन्नदेवस्वयंजातस्वरूपमित्यर्थःतहस्मिन्नूडमीन्मूहंकावादीन्निषिश्चविनभत्विलाप
यतीतिदित्यर्थः॥२१॥

यतस्कृहेषूर्वंपदमामनंतीत्याहापत्रमितियदगहदवपर्वेषूर्वंपदंस्वरूपमामनंतिकाःजूगतजूत्मवादिविकंडतिसहदवःयकुमि
दुवःयगतःजूनन्यसोहदाःनास्तिजून्यस्मित्सोहदंयस्यसोगतः।कूगतःदोवात्यंदहाग्रहंहावंविसद्यदहंअहंकानाहवादन्यत्रसोहदंनास्तिजू

पर्वपदंवेकूवमामनंतिगतयत्रगिनतीत्यतदूत्सिसहदवः॥विसद्यदोवात्यमनन्यसोहदाहदापगहावसिहंसमा
हिगेः॥२२॥तत्रतदधिगेहंतिविभूर्यत्यत्नमंपदं॥जूहंममंतिदोहूंन्यंनयवान्यहगहहं॥२३॥जूतिवादांस्ति
तिक्षतनावमन्यतकंवन॥नयमंदहमाश्रित्यवैकूवीगकंनविभू॥२४॥नमारुगवगतसेहबूल्याकूंणमधसः॥
यत्यादांबूवूहक्षानात्तंहितामश्चगमिमां॥३७॥

गस्यकृमिकुवर्ण्यर्थःकथंनगिनतीत्यवंजूतविहदनूहवमधिप्रमालयतिहदापगूहक्षानादिनातगःसमाहिगेवसिहंनिश्चि
हंयद्वाजूवसिहंजूववहंजूत्मतयागृहीतमित्यर्थः॥२२॥पूर्वपदावधिकाविलासदर्शयति।तत्रवदितिदहजमहमिति।गहहंम
मेति॥२३॥प्रश्नपूर्वंपोयमाहजूतिवादानिति॥२३॥तमश्रुसमाकोगुरुंप्रणमतिनमश्निहबूल्यायक्षासाय।जूक्षगतंजूधिगतवानसि॥३७॥

ॐमांसंहिंगामध्वगमित्यूर्ध्वगत्रयनाणसंहिंगाविहारंविलक्षणावृत्तत्वंदविहारगमपिप्रसंगमत्यथकरणक्रियेलादिहिविधिहसोम्यात
गत्रयमेवंदाविर्भावप्रकारमाह।समाहिंगात्मनेॐत्यत्रहिंश्चब्रह्मेत्यादहृदियज्ञाकाशस्मोन्नादोहृनयःकर्णपूटपिधानेनजात
दहिंनिनाधदसंदादिस्वपिविरुद्धयोगविनक्रम॥३०॥प्रसंगन्नादाभ्यासकानांभाकरुत्वमाहायत्यनादाभ्यासनयोजात्मनामलंधूत्वा

॥सोनदउवाच॥येलादिहिर्योसंहिंगेवेदावार्योमहात्महिंशवेदाश्चकक्रियाश्चकात्रगत्सोम्याहिंथेहिनः॥
॥३८॥हूगडउवाच॥समाहिंगात्मभाब्रह्मनूब्रह्मणःपत्रमहिंनःहृद्याकाशदहृनादादहिंशाधहिंहाद्य
नं॥३९॥यदूपासनयाब्रह्मनूयागिनोमिलेमात्मनः॥हृद्यक्रियाकानकार्यांधूत्वायांत्यपुनर्भवं॥४०॥न
मारूक्तिहृदोंकानायाश्चकप्रुवःखवाट्॥यहलिंगंरुगवगाब्रह्मणःपत्रमात्मनः॥४१॥ ग्रं० ॥

ज्यायाश्चाकथंहृगंमलीनमाहाहृद्यमधिहृगंक्रियाज्यश्चात्मंकावकृमधिदेवांत्रवंत्रिधारुगाज्याख्यायस्यॐहिंनयागं॥३८॥त्रिहृगहि
गाहः कंभस्त्रादिहिंनृत्यार्थमाणस्यांकानस्याकृतसमोन्नायांगकृवान।सूक्ष्मनयागंविहिंनहिंश्चक्रःप्रुवायस्यसःहृदेवा
हास्यवाट्स्वगत्रवहृदिप्रकाशमानः।तभवकार्यांणलक्षयति।यहृदिकि।नेपुंसकलिंगमदं विलक्षणलक्षणालिंगंगमकं॥३९॥

कासोपत्रमात्मानमाहाष्टलक्षणीति।ॐमंसंहाटंसूक्ष्मकांकायेननजीवनवर्णंशूल्यहृनयाहासूक्ष्मशूंकक्षुपिधानादिना
अदृष्टिकेचिच्छ्रवणादिति।जीवस्मुकवणधानक्लानलाघनतादाभ्यासाहृदयपद्मपुंसुगस्यपत्रमात्मद्वाविकंवृंहिरावः।ॐशब्दस्व
नेवोंयनःशून्यदृकांशून्यंद्रियवज्ञेदृकूज्ञानंयस्यंगथाहिसूफायदाॐदंहृलाप्रबुध्यंगनादाजीवःश्चणालीनहि

शूल्यहियॐमंसंहाटंसूक्ष्मश्रवणंचशून्यदृकांयनवाकंब्रह्मणयस्यवाकिंवाकांगआत्मनः॥४०॥
स्वधाम्नाब्रह्मणःसाक्षाद्भावकःपत्रमात्मनिःससर्वमंत्रांपनिषद्धृदबीजंसनागनमूं॥४१॥

यलाहाशूंगायस्मृद्वाॐदंहृलाजीवंप्रबाधयतिसयथापत्रमात्मेवगहृनाकामवांकावःॐविहिंनहिंसार्द्धनायनवाकवृहृ
तीब्रह्मेंगायस्यवहृदयाकाशआत्मनःसकांगश्चाकिंश्रहिंवाकिः॥४०॥किंवास्वधाम्नश्चस्वस्याद्यंयःकानंयत्रब्रह्मेत्यस्य
किंवपत्रमात्मांशूंलुगसमस्मृदत्रनावाचकोयोत्यागायनाहासःॐहिंसर्वमंत्रांत्मपंनिषॐहिंहृर्यंसूक्ष्मरूपमित्यर्थः॥४१॥
हृतुः।यदानांबीजंकानंबीजंस्वयंविकृतिंनासहृसनागनंसदेकरूपंयत्यब्रह्मरूपत्वागूं॥४२॥

ऽऽदानीं गणः सर्वेषां पर्वणां त्यक्तिवकावमाह गण्यहीति। एषु त्रिषु संख्यायुक्तावृत्वः स्थैर्य कावाकावमकावेऽर्थयोर्गणक्रावणत्वान्नानावाद्युक्तः सत्वादयः। नामानि रूपं यङ्गः सामानि। ऊर्थहृदुवः खल्लोकः हृदयाजाग्रदाद्याः॥४२॥ गणसंख्यावदुद्वाजूद्वनोर्णसमाम्नायसमोहानीमवाहाजूनक्लृप्तायनेलवाः कूमाणः मेषसहः स्वाजूकावाद्याः स्वर्गः कादयः कुखादीर्घाश्चाजादिर्गवादिकाः मूलीयादयः प्रवलदर्शीस्वरूपं यस्यां॥४३॥ विदुः वदुर्भेस्वस्वरूपाहगवान् ब्रह्मजदिनिपूर्वेषां वानूर्यगः वदुहृत्विवदक्षयावत्

गत्यक्षासंख्यावदुर्ज्यकावाद्याः गूहहः॥ धार्यीर्यसंख्यावावृत्वनामार्थहृदयः॥४४॥ गणादवसमाम्नायमस्त्रजद्भगवानजः॥ ऋंगलक्षायस्वनस्यर्क्षस्वदीर्घादिलदर्शी॥४५॥ गं नामोवदुभावेदार्थहृदुर्हिविदुनविदुः सयाहृतिकान्साकान्वदुहृतिविवदक्षयाः॥४६॥ पूजानधापयहासूब्रह्मबीन्वब्रह्मकोविदान॥ ऋतुधर्मापदस्थावः स्वपूत्रस्यः समादिलेतः॥४७॥ गपर्वपवयजाक्षोस्फलगतिषेधेऽर्थवर्णः॥ वदुर्यूगस्थयस्त्रीहापवादोमहर्षिहिः॥४८॥ दीक्षयूषः दीक्षितस्वान्दूर्मधानूवीसूकालगः॥ वदान्ब्रह्मर्षयोवासनूद्वदिलाचूगवादिगाः॥४९॥ ४२

वावाहृतापलद्विगासत्विजथुतुर्हृतावः गेवनूश्चर्यहोत्राश्वर्यवादिर्कर्मवाहृतिंगद्विवदक्षयाः॥४०॥ पूजानमोवाद्यादीनूगाद्वेचेदानाब्रह्मकोविदानवदाज्ञावत्यदिनियूक्तगाःप्रवर्वदुर्यूगस्थप्राक्षाः हापनादीहापवमादियस्यादर्त्याङ्गीलद्वर्णस्यकालस्यास्मिन्हापनेगवदविहागत्रेहिद्धेः गंगनूसमकोलद्वासावगानयप्रसिद्धश्चयार्थविरुक्षाः॥५०॥ गत्रहृतुः दीक्षाभयूषाजनोगूगहिपूर्वेवूद्विप्रवलाहूजूनादवलीयः स्यादियागंक्षाहृहृदिस्थगि॥५१॥

प्रवंसामान्यगंवदविहागक्रममूक्षाद्विवस्वगन्वंगवविज्ञवगानिरूपयिहुमाहाऽस्मिन्नयीगि॥४८॥ ऊंकामायातस्यांगः सत्वंगस्यकलयाऽंशानऽवतीर्णः सन्॥४९॥ वदुर्विधंमवाह। अगिगिऽगमदिमंत्राणांवागीनूवर्गाः गकुलुकावक्षरुदेवूद्वयथनकविधमलिवाऽगमोलिग

ऽस्मिन्नयंकवत्रसूहगवान्ब्रह्मकावनः॥ ब्रह्मजाग्रद्धैर्लोकपालैर्यविधाधर्मगुप्तयं॥५२॥ प्रवाऽगवात्तस्यांगंऽगंऽगकलयाविदुः॥ अवतीर्णोमहाऽगवदंवदुर्विधं॥५३॥ अगधर्वयज्ञः सामांवाऽगीनूद्वयवऽगिंशः॥ वगसुः संहिताःवक्रमंत्रैर्मलिगत्वऽंव॥५४॥ तासांसंवदुनः शिष्यानूडपादूयमहामतिः॥ ऋकंकांसंहितांब्रह्मन्नऽकंकर्मेदवीविदुः॥५५॥ पैलायसंहितामाद्यांवदुवाचाऽमूवावहः॥ वैऽम्पायनसंऽज्ञायनिगदाख्यंयदूर्ज्ञेतौ॥५६॥ सामांजैमिनयेप्राहगथाद्वंदागसंहितां॥ अथर्वांगिरसांनामसुमंतिप्रायसूमंगवं॥५७॥ पैलःस्वांसंहितामूवऽन्द्रप्रमितयंमुनिः॥ बाष्कलायबसाप्याहनिर्ग्रथ्यःसंहितांस्वकां॥५८॥

ऽभःपद्मनागदयाविविधाद्विर्यगगद्वदुद्वत्यर्गमेर्ग्रथ्यगसुः अगदिसंहिताश्चक्रः॥५९॥ तासांसंहितानांमध्येऽऋकांकां॥६०॥ ऊं सूमूदायदूपलाद्वदुवाचयां निगवांप्रवक्ष्यांपलगद्यमानत्वान्निगदाख्यां॥६१॥ सामांसंवंधिनींवृंदः सूगीयमानत्वाद्गूंदागाख्यांसंहितां॥६२॥ गतुऽगस्यदंऽगाख्याविहागमाहपैलऽंगिखसंहितांद्विधाविहरऽन्द्रप्रमितयवाष्कलायबदुर्ग॥६३॥

सवाधूलापिङ्गसंहितांवतुर्द्धोव्यख्यवाधीदित्यश्शिष्यश्शाकल्यश्शाकल्यवा॥७॥ऋन्द्रप्रमितिर्वसिष्ठसंहितांलुप्तांमांडूकेयमधीयाय्या
मासाकल्यमांडूकेयस्यशिष्यश्चवभित्रेयश्चतुर्थमांडूकेयसुतश्शाकल्यश्चवात्यादिसूत्रवर्णवस्वधानामधीयमासत्यर्थश्चतस्रिष्यश्शाक
ल्यशिष्यश्चसंहितांत्रिधाविरुह्यचतुर्थेदिकपदार्थवाख्यानरूपंनिरुक्तंवकलावलाकादिभ्यश्चतुर्भ्योददौ॥७८॥वाष्कलिश्चपूर्वो

क्तंवतुर्द्धोव्यख्यवाधीयायाङ्गवल्क्यायशार्ङ्गवा॥पवाग्नेयायाग्निर्मित्रऋन्द्रप्रमितिर्वासवान्॥७९॥प्राध्यापयत्संहितांस्तांमांडूकेयमृषि
कर्विगस्यशिष्यादवभित्रश्सौभर्यादित्यदुविवान्॥७०॥शाकल्यस्तुतुर्यश्चतुर्थश्चतुर्थेवाक्यस्यसंहितांवाक्यमङ्गलक्षणात्तीयस्य
वाक्यस्यशिष्यश्चधात्॥७१॥ऊरुकर्म्लेच्छगस्किष्यश्चनिरुक्तांसंहितांवलाकपैङ्गलेगालवविदग्धवाददोमूनिश्च॥७२॥वाष्कलिश्
प्रतिशाख्यावालखिल्याख्यसंहितांवक्रबालायनिर्ऋक्षश्कासारवल्लेवर्गादधूश्च॥७३॥वक्रवाश्संहितांशाकायहिरण्यनाभि
हिर्धनाश्॥ग्रन्थेनकृदंसांव्यासंसर्वपापेभ्यश्मुच्यते॥७४॥

कस्यवाष्कलस्यपूर्वश्प्रतिशाख्यश्चऋक्सर्वशाखाख्यश्चबालायन्यादयस्तुमादधूश्चऊर्ध्वगश्चऋक्शाखासंहितानपूर्वकंऋक्क्र
मंवक्तुमारेवक्रवाञ्जिग्रन्थकृदंसांग्रन्थांकृदंसां॥७५॥

यजुर्वेदेतैत्तिरीयशाखात्यत्रिप्रकारमाहवैशम्पायननिष्ठाञ्ज्यादिनाचरकनामनिर्ब्रूहिमाह।यद्यस्माच्चरूविति।ब्रह्मरुद्यारूपमंहः
ऽक्षपयतीतिरथाकृत्वगुरुवानूध्वर्यवेऽंगप्रत्यङ्गसञ्चरणाच्चरकाञ्ज्यर्थश्॥७६॥तस्यशिष्यश्चवैशंपायननिष्ठाश्चसूत्यमनाममांडवि
सूदध्वनमहंवविष्यामीति॥७२॥विप्राणामवमत्याजुवक्षकन्नमिमाधीतमाशुत्यजेतिदेवव्रतेसूतायाक्षवेत्तुश्॥७४॥छदिकृत्यादाने
विप्रवृषलानूदितमितिनिर्ब्रवीतपक्षिविष्ठावाहलाज्जादहश्चतुर्थेतैत्तिरीयाञ्ज्यिग्रसिद्धाश्चसूपगलाज्जिनम्याश्॥७७॥वक्रुवच

वैशंपायननिष्ठावैचरकाश्चर्यवारुवन्॥यश्चैवृर्ब्रह्मरुद्यांहःक्षपयतीतिगुरुर्वर्ग॥७२॥याक्षवल्क्यश्चतुर्थश्चशिष्यश्चाहा
हारुणवक्तियश्चवित्तनालसामानांवविष्ठंसूदध्वनं॥७३॥ऊरुकोगुरुवयारुकूपिंगायाङ्गलीलयाविप्रावमंजा
लिंथनमदधीतियजाग्निति॥७४॥देववातसूतश्सौपिङ्गदिलायङ्गांगलीं॥गगागाथमूनयादद्दुस्तान्यज्ञर्ज्ञे
पानू॥७५॥चर्दुंषितितित्तिनालतागन्त्वालूपगयादद्दुश्कैत्तिरीयाञ्ज्यिग्रश्चरणवाशसूपगलाश्॥७६॥याक्षवल्क्य
सूर्गावक्रनूर्दुंसांव्यधिगवंवयनू॥गुरुवावियमानानिमूपगलुंकीमीन्वर्वं॥७७॥

नमकांतवरुदविवदयाम॥७८॥काश्वमाधींदिनादिभरवाप्रसंगमाहयाक्षवल्क्यूर्ध्वादिनागुरुवर्ग्वेंपायनस्यासनविरुद्धानू
कोलादविद्यमानानिमूधिष्यधिकानिगदंवषयमृगयानू।सूपगलसम्यक्तुरुवावोर्ध्वंवदानीं।कथंचशूद्रोऽग्निश्चपूर्वोक्तादिविदव
र्ध्वीयंयजुर्वेदंनिष्ठतिमरक्षंऋक्श्सामवदनाक्षमथंमहीयर्ग।वेदैवमूल्यश्त्रिहिवनिसूर्य्यर्ग्वि॥७९॥

नमो रुगवकरुणांजूदिव्यायथा रुवानक प्रवर्मालोकयोत्तमनूवरुगीत्यन्वयः गदवदर्थयति॥ जुखिलजगतामात्मस्वरूपलीकरुद्हृदयषू।
कालस्वरूपत्वविरुचिपिवर्द्धमानरूं॥ जुखिलजगतामित्यस्यप्रपंचः वरुर्द्धिधि॥ हृदयोद्वर्द्धिधिजीववरुगनोपाधिनाध्रुवधीयमानः
ऽजूनाक्रुशमानः कालस्वरूपत्वविरुचिपिवर्द्धमानः कालस्वरूपत्वविरुचिपिवर्द्धमानः संवत्सरार्षांगलानप्रत्यक्रमयामादानैरुग

यारूंचत्वरुउवाच॥ ऊँनमोरुगवतेजूदिव्यायाखिलजगतामात्मस्वरूपलकालस्वरूपलवरुर्द्धिधरूगनिकायानांब्रह्मा
दिरूंवपर्यंगानांजूंहृदयषूबरुविपिवाकाशरूं॥ वायाधिनाध्रुवधीयमानोरुगवानकप्रवरुर्द्धलवनिमेषावयवा 22
पचितसंवत्सरगलनापामादानविसर्ग्नोत्यामिमांलोकयोत्तमनूवरुगि॥ ॥ यदुरुवावविबुधर्षरुसविगदरूप
त्यनूसवनमहवरुनाम्नायविधिनापिशुमानानामखिलदुरितवरुजिनबीजावरुंजनरुगवतःसमरिधामहिगयनर्म
तल्लमू॥ ॥

वलंविसर्ग्नोरुक्षिरुक्षार्थंजूननमथयतीप्रथमपादाकरुवरुन्थगानूवर्त्तिगा॥ ॥ चिनीयपादार्थेनूवर्त्तननरुक्षोगिरुविबुधर्षरुरुसवि
तृभ्यदयादारुगवतःरुवर्मंडलंतपतिरुत्तमरिधामहिसम्यग्महिमरुखनधार्यमपूनरुरुथवर्सवाधर्नंपरुयहंरिषवर्णविदिककर्ममात्मनेदा
सुवर्णरुकानांयान्यारिवलानिदुरितानिरुरुलानिवरुजिनानिदुःखानिनर्षावीजमक्लानंवरुयामवरुंजनविनाशकहरुणपनर्गि॥ ॥

रुतीयपादनरुक्षोगियरूंहगि॥ यारुवानूरुक्षावनरुंगमसमूहानांस्वधयाजीवानांमनरूंद्रियप्राणगणानूजनात्मनोजठानूस्वयमात्मे
वांतर्यामीसन्प्रचोदयतिप्रवरुर्त्तयति॥ ॥ रुतीयपादमवमंडलरूपतपतयाआवद्धाणरूक्षोगियनवतियत्रकप्रवरुवानूजूतिकवालवदनो

यंरूंहवावरुिनवरुनिकरुवानांनिजनिकायनानांमनरूंद्रियासूगलाननासनःस्वयमात्मांतर्यामीप्रचोदयगि॥ ॥
यत्रवर्मंलोकमतिकरुालवदनांधकारसंरुाजगत्ग्रहगिलितंमरुकमिवविश्वगनमवलोक्यनूर्कंपयापवमकारूगि
कंरूंकंखेवात्यप्याहवरुनूसवनंधयसिस्वधर्मारुयांसावरुक्षानप्रवरुर्त्तयस्यवनिषेगिवासाधूनांरुयमूदीच
यन्नरुटगि॥ ॥ पविरुजूप्रपालेरुरुत्रयेकमलकांजलिहिनूयद्धरुगार्हणः॥ ॥ जूथद्धरुगवंरुववरुल
नलिनयुगलंत्रिरुुवनगुरूहिवहिवंदिरुमयानयामयरुः कामडपसरामीगि॥ ॥ ॥

यांधकारसंरुाजगत्ग्रहरुक्षनगिलितंजूगत्रवमरुकमिवविश्वगनंस्वधर्मारुयंपदात्सावरुक्षानंप्रत्यकप्रवरुर्त्तंगदवरुयरुक्षिन्यवरुर्त्तय
गिकिंचयाहवानवनियगिविराटगिगरुक्षगि॥ ॥ जूप्रपालेत्रिंद्रादिहिःकमलकानयूकैरुक्षगूल्लोवेंडलिहिःडपहरुगार्हणःदरुार्घः॥
ऊल्॥ यागत्रवैरुगलंजूथजूगःरुक्षरूटंजूयागयामानिजून्यैर्यथावदविरुागानियर्हिगलोमार्हंडपसरामीरुजागि॥ ॥

प्रवंसुगणश्चसादिगश्च॥८॥यैवदगणभारवाश्चयाश्चगौतमपविमिश्रेयङ्हिवकवागासनेविधिपाठस्तत्रवार्थश्चसयाकूवत्सूश्चर्यङ्हिवक
वादिजिज्ञङ्कश्चसूधीगवंगश्चविताजग्वदूपलवाजेत्यश्चकांडत्यश्चवाजेनदगनवासेन्यक्काश्चयकाश्चभारवाश्चवाजेसनीसंक्लोक्काश्चभारवाश्चूलि
वा॥८२॥सामभारवाविहागमाहाजैमिनविधिागतूगश्चसमंतुसूगश्चागत्यांपूत्रपेणात्यांक्रमलोकैकांप्राह॥८३॥गाङ्किथश्चजैमिनश्चशिष्यश्चसूहा

सूगउवाच॥प्रवंसुगश्चसरगवान्चाजिरूपधानविश॥यङ्हिथायागयामानिमूनर्थंदात्यसादिगश्च॥८२॥यङ्हिवकवाक्कारवा
दगपंचगगैहिंकुश॥जग्वङ्ग्वाजसनेयक्काश्चकाण्वमाध्यंदिनादयश्च॥८२॥जैमिनश्चसामगस्यौसीत्सूमंतुसुकन्यामूनिश॥सू 23
न्यांसुगतसूगस्यांमकैकांप्राहुर्हिगौ॥८३॥सूकर्म्मान्यापिगङ्किथश्चसामवेदगनाम्मिहान्॥सहस्रंसंहिगारुदंवक्रसो
म्नांगगद्विजश्च॥८४॥हिरण्यनाभश्चकौशल्यश्चपौष्यंजिथ्यसूकर्म्मणश्चशिष्योजग्वङ्गुकुक्षेन्यस्मावंथावद्भविरुमश्च॥८५॥

नथशिष्यवंशसहस्रंसंहिगारूपंहृदंवक्रसाम्नांगंसंहिगारुदंगगस्यदनंगवै॥८६॥सूकर्म्मणश्चशिष्योव्रक्षश्चकौल्याहिरण्यनाभश्च
पौष्यंजैमिनिमकस्तोजग्वङ्गुकुक्षेश्चावत्यक्षेन्यश्चगर्ग्यवशिष्यश्चसाऽधिजग्मुह॥८७॥

मौक्षेश्चावंत्ययावपिवकावाङ्गिरथेनारुस्यापिपंक्तगानिशिष्याजासन्गगावगीश्चभारवायथायथंजग्वङ्कुश्चगानूदीच्यानसगश्चकालगश्च
कांथिक्याश्चांध्रप्रवक्तगङ्ग्स्यर्थश्चयथाकवेस्तवउदीच्याश्चसामगश्चशिष्यास्यपंचगंसगाश्चहिरण्यनाभश्चलावत्यश्चसंहिगायेद्विजा

उदीच्याश्चसामगश्चशिष्याश्चासन्पंचगानिवै॥पौष्यंश्चावंत्ययाश्चापिकांध्रप्राच्यान्प्रवक्तग॥८८॥लौगक्षिर्म्मागि
लिश्चकुल्यश्चकुणीदश्चकुक्षिश्चवव॥पौष्यंजिशिष्याजग्वङ्कुश्चसंहिगाश्चगगंगगं॥८९॥कागहिरण्यनाभस्यचतुर्वि
ंशतिसंहिगाश्च॥शिष्यद्वयस्यशिष्यश्चलौक्षाश्चावंत्यश्चात्मवान्॥९०॥ ॥ॐनिष्ठीगवगमहापूगणेद्वादश
स्कंधंसंपूगणंप्रलयनंनवमोऽध्यायश्च॥ ॥

कलेश्चगृहीगास्त्रिपिवाच्यगेपंजिगेश्चाद्यामगमङ्ग्गि॥९१॥पूनस्तथाकर्षंजयाणांस्कर्म्मणश्चशिष्याणांशिष्याकुलेश्चस्वस्वावङ्ग्स्यंदर्श
यगि॥लौगक्षिर्विदिद्वार्यांकृगानामहिरण्यनाभस्यशिष्यश्चशिष्यस्यद्वयं॥लौक्षाश्चाऽपियाश्चप्रसिद्धाश्चभारवाश्चाजावंत्यश्चस्वशिष्य
स्यद्वयङ्ग्गि॥९२॥ ॥वेन्द्रलोपयश्च॥ ॥सफलमथर्ववेदीयब्रह्मांडपूराणंसमाप्तं॥पूराणलक्षणादीनिकुलंहरिवंशग्रंथश्च॥ ९ ॥

क्रमप्राक्तमथर्ववेदविहागमाह। शिष्यं क्रबंधनामानंस्वकीयांसंहितांमाविशिष्या पिप्पलादिं च विरुद्धागदकंवेदंसूत्वा अथर्ववेदं समूनिःसृ
मंतुनामानंशिष्यमध्यापयामासकबंधोमाथिपिप्पलादिश्च। कबंधोवेददर्शयतथापथ्यायदलवानिति।तत्रवेददर्शःस्वसंहितांच
तुर्द्धाविरुद्धचतुरश्चशिष्यानध्यापयामासपथ्यंश्चशिष्यविरुद्धौनिसाह्वौनक्षाह्वश्चेति क्रायनिविति।२।जाजलिरसःशुनकस्यशिष्या
वेदमूर्तेस्नेहवायनंश्चाग्निवेश्यंशुनकमुखिंधकृत्वादावंकांतुवत्रुवा द्वितीयांसंहितांप्रादात्स्नेहवायनंस्निग्धंगि।सावर्ण्यांशाः

सूतउवाच।अथर्ववित्सुमंतुश्चशिष्यमध्यापयत्तदा। संहितांसांपिप्पलायनिश्चवेददर्शयद्यदाकृवान्।१।स्नेहक्रायनिर्वेदमुख
तिर्मौजिषःपिप्पलायनिश्चवेददर्शयद्यदिशाकल्पथशिष्यानथर्ववित्।२।कुमुदश्शुनकाह्वश्चजाजलिश्चाथर्ववि॥
वदुश्शिष्यौधौंगिरसःस्नेहवायनंत्ववा।अधीयतांसंहितांद्वेसावर्ण्यायाकथापथ॥नक्षत्रकल्पश्चांगिरश्चकश्यपांगिरसो 24.
दर्यश्।अत्रजअथर्ववेदाचार्याश्चथर्वणोवाजिकाम्यन्।त्रय्यावृलिश्चकश्यपश्चसावर्णिश्चकृतव्रणश्।जाविर्यायनहारीमी
मत्वेपोवालिकाऽऽम।अधीयंतव्यासशिष्यास्संहितामत्सुमुखाद्।त्रकैकामहमेषांशिष्यश्चसर्वेश्चसमध्यगां॥६॥

स्नेहवायनादीनांशिष्याश्।३॥नक्षत्रकल्पश्चांगिरकल्पश्चशांडिल्यो।गदर्कोनक्षत्रकल्पावदानांसंहितानांगत्वेववावृक्षुर्थश्चस्यादीमि
वसश्चांगिरकल्पश्चपैप्पलादश्च।नक्षत्रकल्पादीनांकलिंत्रमुखनामसिद्धर्षिगं॥४॥जाम्मत्सुमुखादिशिष्यधर्मव्यासश्चषट्संहिताश्चकृ
त्वासत्सिद्धनामऋषेर्व्यासप्रादाद्।तस्यसुमुखादक्षत्रय्यावृलदयश्चत्रकैकांसंहितामधीयंतत्रर्षयश्चर्ग्विशिष्याहिताश्चसर्वेश्चसमधीतवान्॥६॥

नामशिष्याश्चकृतव्रणश्चत्रवंचलावार्यमूलसंहिताश्च्यवनगर्गश्चसंहितावाहूल्यंसूविर्गं॥७॥शुक्लपत्रीक्रितौवादेनिवृत्तिगमविषूणालक
र्णंगर्गदकथनायदर्शयिशिपूर्वालेखि॥८॥सूत्यविश्वस्रष्टृसर्ग्नेविसर्ग्नश्चिल्कानंयावणसूत्रयश्चमन्वंकश्यानूकथानिर्वाक्षमूक्रिवा
ग्रयष्टेस्तुतांकृस्कानथावलेहिनक्षाणदायामूश्चशिशूंगवाणिमन्वंगवाणिवंशोवंश्यानूवित्रंमिनिवृणीशानूकथाश्चसंस्कानिर्वाधश्चाज्

कश्यपोहंवसावर्ण्यीनामशिष्याकृतव्रणश्चाधीमहिव्यासशिष्यास्तवसंहिताश्च॥८॥यूयंवलक्षर्णंब
कृनत्रकृक्षिहिनिवृचितं॥९॥सूत्यवुद्धिमाश्रित्यवदंशास्त्रानूसोत्रकश्च॥८॥सर्ग्नेस्त्यथविसर्ग्नेश्चदृक्षितकां
तवोत्विवावंशावंश्यानूवित्रंमंसंस्कारुतवपाद्यश्च॥९॥दशहिल्लक्षलोर्यूकंपूर्वाणंगद्विदाविदुश्च कं
वित्यंवविधंब्रह्मनाहदल्पश्रुवल्क्या॥१०॥

ननेवार्यंगिकलयवूपामूक्रिवपूक्राहतुशंधनजीवणश्चयवासनाशदवाश्चाडुक्याशृहीताश्च॥९॥दशहिवर्गेल्लक्षलोत्रर्थंयूकंमहा
पूर्वाणंविदुश्चकंवित्यंवविधंसर्ग्नेश्चयुगिसर्ग्नेश्चवंशमन्वंगवाणिवावंशमनूवित्रंवंशिपूर्वाणंपंचलक्षणमिमिमहत्पूर्वाणंऽल्पंवंशिश्च
वल्क्यायनदर्शापिलक्षणनिरुथकूनिवृथीगनमहापूर्वाणंयलक्षार्यांपंचस्ववंशहर्वंश्यविवक्षादल्पमिमिश्चवल्क्यश्चयथा॥१०॥

सर्ग्नोदिलक्षणनिरावरूपजीवाक्षमंयादिनाप्रक्षनस्यगुणनांदोहानयागहानुकमायस्त्रिरुदहंकावरूपमाणुकमाणांसूक्ष्माणांस्त्रियाणांचादर्थनांस्कूलानांगद्रवणानांवसंरुवःसर्ग्नोःकावणहस्त्रिःसर्ग्नेस्त्रूत्यर्थश्ड्यणस्त्रिःजूत्ययथार्थेकमूरुवज्ञाय्यनूषंगः॥२७॥विसर्ग्नोंद्यावरूपूनूषलाप्रथमनूहीनानांत्रिगणांमहदादीनांपूर्वकर्मवासनाप्रक्षनार्थंसमाहारःकार्यहणश्चावरुषालिनूपावी

जूयाकरणगुणक्रियाहारमहणसिद्धाकरुमः॥ रूपरसूक्ष्मस्त्रियार्थनांसंरुवःसर्ग्नेड्यण॥२८॥पत्रूमान्
गृहीतानामणांवासेनामयः॥विसर्ग्नोर्थंसमाहारोबीजाद्बीजंचतावत्॥२९॥हहिहेतानिहणा
नांचतालमवनाविव॥रूपसूनन्तर्णांगत्रकामान्नादनयापिवा॥३०॥वक्राद्यूनावगावेहाविश्व
स्यानूयूगयूग॥तिर्यग्घ्रलोविंदवसूहन्यंगयेस्त्रयीद्विषः॥३१॥ ॥

जाद्बीजमिवप्रवाहापन्नाविसर्ग्नोड्यणस्त्रूत्यर्थः॥२९॥वृत्तांतलक्षणानांसामान्यसंरुवनाविवकाव्यनाविवकामाहहिशब्दहेतुरूपं
स्वनस्यहावनकामाद्यादनयापिवायानियमादहिस्त्रीविकाद्वणासादहिवूड्यणस्त्रूत्यर्थः॥३०॥तिर्यग्घ्रलोविंदवसूयक्यूनावगा
नोरूपमामीहालीलासोविश्वस्यवक्राद्यणस्त्रूत्यर्थःयेश्चवगावेतितिसमासान्तिःकृत्यकर्थवित्तंवंधःश्रयीद्विषादेयाः॥३१॥

यद्विधमन्तर्णंड्यण।यद्विधत्वमवाह।मन्वादयःसजगावर्ग्नोश्चस्वाधिकारंप्रयत्नवर्तेतेतन्मन्वंतरमित्यर्थः॥३२॥वंशमाह।ब्रह्म
णःसकाशात्प्रहूतिर्थंसंगृह्यानोमित्यर्थःगवामन्वयावंशःगोसंरुवंत्यंवर्तंधनालयंवर्तंधान्यवेतिनामसूत्रं॥३३॥अस्यवि
ग्रस्यस्वरावेशमायानानिष्फलत्वयद्यामायागायश्चतुर्विधालयस्त्रूत्ति॥३४॥अस्यजगतःसर्ग्नोदर्हतुर्निमित्तंजीवःसत्रहतुरूड्यणस्त्रूं

मन्वकर्तमनूर्द्धवामनूपूजाःसूत्यन्वराश॥अषयोंगावगावग्रहणःसद्विधमूड्यण॥३५॥वाक्संब्रह्मप्रसूतीनांवंशस्त्रेका
लिकान्वयः॥वंश्यानूवर्तिनांगोवृत्तंवंशधराश्रुयः॥३६॥निमित्तिकःप्राकृतिकानित्यआत्यंतिकोलयः॥सर्गस्तिं
कविधिःप्राकाव्रह्मस्यस्वरावनः॥३७॥हेतुर्जीवोस्यसर्ग्नोदवविद्याकर्मकानकः॥यंवानुशयिनंप्राहुन
व्याकृतमुतापरे॥३८॥व्यतिरेकान्वयोयस्यजाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषुमायामयेषुतद्ब्रह्मजीवस्त्रिष्वपाश्रयः॥३९॥ ॥

त्यर्थःतस्यनिमित्तमाहाअविद्ययाकर्मकानकःकर्मकर्तृजीवाद्रूपयुक्त्वाद्विश्वसर्ग्नोदःसतुतद्धेतुरित्यर्थःतन्वनुशयीनि
मित्तमित्तिकंचिताअव्याकृतमित्यपरेताहायमित्थंचैतन्यप्रधानयोनानुशयिनंडपाधिप्राधान्यविवक्षयाअव्याकृतं॥३८॥अपाश्रयमाह।
व्यतिरेकइति।जाग्रत्कादिस्थवत्ताासूजीवतयावर्तंतेतृजीवस्तुयाविश्वतैजसप्राज्ञाख्यमायामयमूर्त्तिकयान्वयः।समाध्यादौवव्य
तिरेकस्यतद्ब्रह्मार्तंतानपुनीतिवाक्यान्तरिक्षानावधिरूपतमयाश्रयड्यणस्त्रूत्यर्थः॥३९॥ रामस्तरामरामरामेति॥ ॥

नदवसट्टर्णंप्रपंवयणिायदार्थेषूयथाद्दियूद्दर्यंमुदादियथयूर्णंश्चिर्णंश्रयूर्णंवहिनथवल्लानाहाूपनामसूवसन्नार्णंसल्लामार्णंयथा
न्नर्वंवीर्णंगर्हीधानमादिर्यासांपंवणार्णंगामासांगासूदहावल्कासूनवस्वपिजूधिस्थानंवनमादिंवेनवयूगमयूर्णंवयनगेदपाद्रय्यू
ङ्गि॥२०॥न्नर्वंदग्धपिलङ्कूलेनिधारयायवल्कुर्यंगिमहात्मानंयू ङ्गियदूर्कंगदाहाविनभरंगियदासंगदीनामायोमयत्वानूसंक्ष

पदार्थेषूयथद्रर्यंसन्नार्णंवूयनामसू॥बीजादिर्यंवर्णंगासूक्ष्मवल्कासूयूगायूर्ण॥२०॥विनभरंगयदाविर्हिलाद्दिलाद्रि =
र्यंस्वर्यंश्रागनवादात्मानंवदहायानिवर्हिगु॥२१॥न्नर्वंलङ्कूलेलूलिपूर्वाल्मनिपूर्वाविदश॥मूनयोसूदंगप्राङ्गः
द्रूलूकानिमहांङ्गिर्वा॥२२॥ब्राह्मंपाद्मंवैष्णूवंवल्लवैवैलैंगंसूभवैरूं॥नारदीयंगरुगवंगमाग्नेयंस्कंदसंङ्गिलं॥२३॥
रविर्थंब्रह्मवैवर्हिमार्कंण्डेयंसवामनं॥वाराहंमात्स्यंकौर्मंवब्रह्मांडरव्यानिंङ्गिषट्॥२४॥ब्रह्मन्नेवंसमाख्यागंश्रा
खाप्रणयनंमूनश॥ङ्गिर्थंङ्गिर्थंप्रङ्गिर्थाण्वब्रह्मगजोविवर्द्धनं॥२५॥ ॥ॐ॥ङ्गिर्गीरागवंगमहापूराणब्रह्मदग्धल्यसं

ननवामदवादविवस्त्यमवविर्हंविनभरा॥ॐहेवानूङ्गिगनयाःगनवादवदूत्यादिवागनदाविर्द्धेपारावादात्मानंवदगनदावाविद्या
निवृत्तेत्रीहायाःसंसारवूपायानिवर्हिगङ्ग्यर्थेश॥२१॥पूराणविरागप्रस्तावेनैकल्पद्रूलेदिप्रासंगिकमूब्रह्मापस्तुगमाहान्नर्वंविश्वेर्ल
कूलेनेत्यादि॥२२॥ङ्गिषट्जूस्रादग॥२४॥ङ्गपसंहरनङ्गिविब्रह्मन्निङ्गिमनेर्थासंस्त्रोङ्गिर्थादीनांवब्रह्माजोविब्रह्मवर्द्धनंश्रा
ख्यमिङ्गिलाषः॥२५॥ ॥वादरीसंपूर्णम॥ ०॥

अूक्ष्मतयाथर्योमार्कंण्डेयस्यमाहुर्केशःकामादिहिनसंमाहानवनावायणस्तुङ्गिः॥१॥पूर्वालविरागप्रसंगेनपूर्वालकल्पोर्कंण्डेयस्यव
र्णंप्रस्तुगमाहासूगङ्गिःत्वमवब्रूर्कंयाग्यङ्ग्यूत्याहाःगमसिसंसाग्रस्रमणंपावदर्गनिस्तन्निवर्हिकश॥१॥ब्रह्मयमाह॥ब्रह्मविङ्गिःउर्वविनभरूव

स्नेनकरवाच॥ ॥सूगजीवविर्सारधवदनावदणंवव॥गमस्यपविस्रमणंन्तौत्वंयावदर्गनश॥१॥
आदूश्चिरायूषमृषिंमकण्डुगनयंजनाश॥यःकल्पांगउर्वविनायनग्रस्तमिदंजगगू॥२॥सवाअूस
कल्पान्तःकल्पमिन्द्रार्नेवर्षरुःनेवाधनापिरूगानांसंप्लवःकापिजोयग॥३॥नेकन्नवोलुवंस्रो
म्यूनूददर्गपूर्वंकिल॥वटपत्रपूटशार्कंण्डयानैत्वंकमङ्गुं॥४॥ब्रवनःसंग्रायोक्त्यानूसूनकोगूरु
त्वंयगश॥गन्नःङ्गिमिमहायागिनूपूर्वाणेश्चर्षिसंमगश॥५॥

ङ्गिश्चःयनकल्पांगनाब्रह्मकथंयदग्ध्यूक्यकःपन्नश॥शाप्तलयारुवादयागन्नयदग्धव्यूत्याहसवाअूङ्गिःयगाद्रार्नेवर्षरुःकापिप्रा
कृतिकानैमिलिकावा॥३॥अन्यदयंयदग्धंमवत्याहाब्रह्मन्नवङ्गिःशार्कंवालर्कं॥४॥कोगूरुत्वंडोत्सूर्यंःसंग्रायीनकवलंत्वंमहायागिकिं
तुपूर्वाणेश्चर्षिब्रह्मवर्द्धनसंमगश॥५॥ब्रह्मवूर्वायनमश॥ ॥

प्रश्नमहिनंदकि।हमहर्षेऽर्थप्रश्नःकवहुतः नारायणकथाप्रकि।यहप्रश्नविषय॥५॥ततमार्क्कंडेयकृपसारुगवंतमानाश्रमायपदर्शनंव
र्णननकरोनेवहुगवन्मायायासकल्पादहराः नाशेविप्लूहनंवकुमादिकल्पमन्वन्तरेवकुमादिनामार्क्कंडेयाख्यंजिष्णुं
जिष्णंचमल्पार्कनाम्नेयश॥मध्यमर्थंथननस्यधर्मेःकथनंप्राप्ताद्विजातिसंस्कारउपनयनाध्ययनमश्विनुःसकाशाद्गृहाश्रमादिक्रमा

सूतउवाच॥ प्रश्नःत्वयामहर्षेऽर्थंकृतालोकक्रमापरः॥ नारायणकथायश्चगीताकलिमलापहः॥१॥प्राप्तद्विजाति
संस्कारोमार्क्कंडेयःपितुःक्रमात्॥ कृतदारोऽथधर्मेणतपःस्वाध्यायसंयुतः॥२॥ददर्शबदरीषंडमाश्रमंतापसेक्षितं
वरेः॥ विशालंमृदुलंदिव्यमपवर्गसमंस्वलं॥३॥कृष्णाजिनंसमासूत्रंकुशांश्चनियमद्वयं॥अग्न्यर्कगुरुविप्रात्मस्व
र्द्वयंतथ्यहितं॥४॥सायंप्रातःस्नानवरेःस्नानाहत्यवाग्यतः॥जुह्वज्जुर्वन्नृणांतःसकृताद्दूषितः॥५॥
प्रविशंपःस्वाध्यायपत्रावर्षीणामयुतायुतं॥आवाधमनदृषाकर्णजिष्णुमृत्युंसुदुर्जयं॥६॥ब्रह्मारुद्रगुरुंचादक्षांव
क्षपूज्याश्चयत्पत्र॥नदवपिरुरूणांनिनासन्निविविक्षिताः॥७॥ॐतंददर्शबदरीषंडमंडितं॥ददर्श

किंचाऽऽर्द्रं शुंठ्याश्चिन्नरुहनिम्बकुंजनीमूलंचास्मिन्सश्वेतालरुवकानामालयः शुक्लगायत्रीकः गुर्याणिविदधेभुक्तिर्यांतीतिगणपद्म
मालतीश्वेतबांजालेःसमूहेःऽविद्वेरुवा॥२१॥किंचागयागीतवादित्रयूथिकेः।भयकादिसमूदायिहिः।गंधर्वैर्वीन्नीयमानः।तत्रथस्थै
ःस्त्रियाप्तनस्कासांयूथस्यपतिः।ऽर्हवापमिश्रंश्रयनसः।सत्रश्रतुरोदध्यात॥२२॥दूर्वाधर्वेऽहिरुविर्हुऽगर्द्धं॥२३॥गणवर्ण

ऽयर्द्धंदुनिम्बकुश्वेतालरुवकालिहिः॥गणपद्ममालतीजालेसुशासीकुसुमांकवः॥२१॥ऽगीयमानागंधर्वैर्गीतवादि
त्रयूथिकैः॥ऽदृश्यतालवापसुस्थःस्त्रीयूथपतिःमानवः॥२२॥दूर्वाग्निसमूपासीनंदद्दशुःसुरकिंकराः॥मीलितार्कं
दूर्वाधर्वमूर्हिमैर्गमिवाननं॥२३॥नन्वऽसुस्यपुनरुःक्रियाःन्यांगेयकाऽगुरुः॥मृदंगवीणपणवैर्वाद्यैरुकूर्मनान
म॥२४॥संदध्यर्द्धंस्वधनुर्विकामःपंचमूर्वंगदा॥मधुमनोनवजसाकंऽन्दुरुत्वाद्यर्कपयनः॥२५॥क्रीऽर्त्याःपूंजिक
स्तूल्याःकंदूकैस्तनेःशोभवान॥हरामूद्विग्नमश्वायाष्टकाविर्द्युमिनसजः॥२६॥ऽगस्तोऽगमन्दुश्चंद्रतूल्याःऽमून्
कंदूकैः॥वायूर्ऽहानगद्यासःसूत्रंपूटिगंभरवर्ल्लां॥२७॥विसमूर्ऽगदाबाणंमत्तांस्वऽजिरंसत्रशसर्वंगऽहवनाद्यमनी
नस्यथध्यम॥२८॥

दीपनंसंमाहनंतापनामादनाख्यानिपंचमूरवानियस्यगदस्यसंदधाःदेवमधूर्द्वसंगःवऽस्काकंधपूंस्त्वमार्द्रंऽन्यचन्दुरुत्या
स्तूस्यमनोद्यंकपयनः॥२९॥किंचवायूर्मीलयानिलःपूंजिकस्तूल्याःऽगूसूत्रंवासाजहानःसर्वंगर्यांकर्मगगमिनाद्यंद्यर्द्धंऽन्यनीऽ

मूनंतपकूर्द्वंगःखलिकूलमावर्वंगः॥२९॥ऽगुरुमःऽर्हकावस्यरार्वविकार्वः॥३०॥निस्ऽजसंस्नानवदनीःखनाऽन्दुः॥३१॥नवनारायणदूर्वा
हरिः॥३२॥गावन्वर्ल्लीयनिद्रास्यविवर्वंकस्ताऽजिनंवल्कलंवांवर्मयथास्त्रीपविरुपाःऽग्र्यंयाःसौःत्रिरुतूरुणनिवर्गुकमिनिवात्रि

गऽन्थंस्थमपकूर्द्वंगामूनस्तऽजसामूनं॥दक्षमानानिवरुतःपवाक्षाहिमवारुकाः॥२९॥ऽगीन्द्रानूवर्वेर्द्वंक्षनूधं
त्रिंगापिमहामूनिः॥यन्नोग्मदहमाहावंनगत्रिंमहत्सूहि॥३०॥दृष्ट्वानिस्ऽजसंकामंसगर्दोहगवान्सहनाट्॥ग्रुत्वा
नूहावंवर्द्वंक्षर्षत्रिस्यंसमगंत्यर्वं॥३१॥गस्येवंयूंजगंस्त्रिहंगपःस्थाध्यायसंयमेः॥ऽमूनूग्रहायाविवासीन्नवनारायं
णंहरिः॥३२॥गोगुरुंक्रऽन्नोनवकंजलावनोवरुऽजोवावल्कलंवांवर्मोयविरुपनीऽपवीतंकंत्रिवल्कमंतलूं
दंऽमर्हंचवेलवं॥३३॥पद्मंद्विमालामूनऽजंऽनुमार्ऽजंनंवदंचसाक्षाद्रूपत्रवरूपिलो॥गयंकऽतिहल्लुपिंगभाविधाग्रांगू
दधानोविवूधर्षहात्रिगो॥३४॥

वृद्धहिंग्यवमानमित्यादोनवकंप्रयाग्यादिगिनवर्गंत्यादिमर्यो।वदंवदंहमूर्हिंकिंचसाक्षाद्रूपत्रवरोगहरुतः॥गयंकऽतिहल्लुदीप्यमान
विद्युत्संकाशंपिंगंगयगूभाविस्फुनन्पिल्लोमूर्हिमहोगादृक्गऽगायूकमूर्हिर्यांगपामयंखनप्रकाशमानाविद्यर्थःप्रांशूऽडन्नगो॥३४॥

उच्चैर्महानादवत्॥३८॥तयाःसंदर्शनेनयज्ञानेदक्षेनिर्हाडपतीतिआत्मेन्द्रियमनोसियस्यसभानसहनाशकान्॥३९॥आन्त्रिषन्आलिंगयन्निव॥३८॥पादमाववनिक्षपादौप्रक्षाल्यजूहूलेनजुह्वन॥३८॥पादावानम्यगत्वाशेषंहि॥३८॥सूक्ष्मयासिलक्ष्येवप्रक्षादिप्रवहेत्कल्पादासनसक्तुंगावत्यार्गुंपन्थन्नाहकिमिहिहविरानवेतीकिंजूहवत्कुर्यकथंवत्कुर्यकथंशेषियत्यूनत्वयेवडदीक्षिष्यविशः

मूर्हाङ्गरुगवनारुगवंस्त्रिलाक्षाङ्कमायपालनायनापविनमायदृश्यनिरहंत्रीमृत्युजित्रीमाक्षायवानरुर्वकल्पाविपूजंय्यथेशजुगदृशंगःयथर्दविश्वमविंजून्यालुनर्मस्यकूर्मादिलक्षःनानाजूनकवलंपालनादिमाङ्गवकर्मकिंकुरुष्टिसयावदीत्याह।स्वजि।गत्वाप्यन्यनिवपेत्कल्पवदशंगः।

मूर्हाङ्गरुगवनारुगवंस्त्रिलाक्षाङ्कमायपालनायनापविनमायवमृत्युजित्रेनानाविरुर्व्यविंजुमन्यगनूर्य्यथर्दंसृष्ट्वापूनर्ग्रसिसर्व्वमिवार्त्तुनाहि॥४१॥तस्याविंजुःस्थितवपरिंजुर्वित्रिमूर्तयस्त्वनकर्म्मगुणकालवजःस्यंगिं॥यद्वैसुवंतिनिनमंतियजंत्यहीदृक्षायंगिंवदंत्यदयोमूनयस्तदाख्ये॥४२॥

उर्त्तुनाहिविवंगि॥४१॥यस्मादवैरुनस्त्वंगस्माहवांत्रिमूर्तेरुजामीत्याह।तस्याविंजुःपालकस्यस्त्रावरजंगमानामीश्वनस्यपादमूर्तेरुजामीतिस्तीमध्यकस्यानूर्षगःकथंरुगर्मंत्रिमूर्तयस्त्वं यतस्त्रिगंकर्मगुणकालानांवजामलैजून्यवपूर्षीक्षापादयानस्यंगिंजुंगिवापाठः।यगःवेदाहृदयंयथावांगवेदगात्यर्थीविदामूनयायंदवस्तुवस्त्रिनिगवोनमंतिगरू।तस्याक्यंनवैरुवेनादिकूर्वेंहि॥४२॥

यत्रान्यः पुरुषार्थोनास्तीत्याह नान्यमिति। अन्यदुपनयति श्रीमद्भवनव्यापकः अन्यमकिंचन विप्रः पवित्रः सर्वत्र विलोकपूर्यस्य तस्य जनस्यादवाह। द्विपदार्द्धो विघ्नौघान्यस्य स ब्रह्मादिर्न कालेयरु विहंरुपालनादलं विरुतिः। अतः किमुगवरुर्यं नभवब्रह्मभारुगानीरो धिकानांप्रार्थिनंरुयमिति॥४३॥ यस्मादेवंतस्माद्भवपादमूलंरुजामिकथंरुतस्यअगधियश्स्यज्ञानस्वरूपस्य। यद्वा सत्साधीर्यस्य यस्मिन्वा

नान्यंनवांछ्यु यनयादपवर्न्नमूर्हुः कोमंजनस्यपवित्राहियर्ङ्गीनविप्रः। ब्रह्मा विरुत्यलमगाद्विपदार्द्धो
धिष्ण्यः कालेयरु किमुगतरुरुहोधिकानां॥४३॥ गदेरुजाम्युगधियस्तवपादमूलंहित्वेदमात्मरुचि
वात्मगुरोः पतस्य॥ दहाद्यपार्थमसदाद्यमहिरुमार्तं विंदतगतहिसर्वमनीषितार्थं॥ ४४ ॥

तस्यात्मगुरोर्जीवस्यनियंतुः अगतःकावलभतूपतस्थाकिंरुत्वात्मरुचिआत्मावतरुंअपार्थंचनिश्रेत्तंअसद्भयुरुं अंहोवनश्वरेरू
दंदहादिहित्वादहादिहरुजनंयत्रा असद्भरुकथंघटीयगतरुहा अहिरुमार्तंनभरुर्यंगमसतरुकिंत्वात्ममार्तंनतगतः पृथगक्षीयार्थधानत्व
पवर्गंमहवतुमहरुजनंरुलोकवार्थंतन्यहरुजनंकार्यंभवतरुहागतहीतिायदित्वंरुजिपूरुषःगहिंगत्वरुप्रवसर्वमनीषितमर्थंविंदतगति॥४४॥

ननूब्रह्मरुद्रावपिममैवमूर्हुजतामाभवकिमर्थंनमाभवकिमर्थंनमादियश्तत्राहास्तलमिति।यदपियद्यपिनवैवमाययाहतात्रालीलालये
वश्तगतःतथापियास्तलमयीसिद्धपद्मर्द्धियामाकायानकवलंअस्यपद्मर्द्धयतावमतमन्यतेजनंकिंतनिश्चंवकिंगदनिर्हरुंधदिद्याहाद्यसनमिति।
४४॥तदवसदावादंण्डदृयतितस्मादितिहिहरुगवन्नवशुक्रोनूंगीनानायणरुर्द्धांअथगवकानांवशुक्रोनूंननारुर्द्धांयद्यस्मात्स्व

सर्वंवजरुमरुंगीगतवात्सवैंक्षमायामयाःक्लिलियादयहरुवर्द्धात्या॥लीलाधृतायदपिसत्वमयीप्रगर्द्धिनान्यन्तींव्यसन
माहरियश्चयार्द्धां॥४७॥तस्माकवदहरुगवन्नथगवकानांशुक्रोनूंस्वदयितांकृणालाहरुजंगि॥यत्सत्वतःपूरुषवू
यमूर्जंगिसर्वंलोकायगाहयमृतात्मसूरुंवनवाच्यन्॥४६॥तन्मेनभारुगवन्पूरुषायहृन्मविक्ष्यविल्वगुनवंपन
दंवतायै॥नानायणायरुषथवनमारुमायहंसायसंयतनिवेनिगमव्रवाय॥ ४७ ॥ ॥

गाःसत्वभवपूरुषस्यन्यवस्यवूपसूंगिमर्त्यंनत्वन्यवजरुमप्यगिजूहरुःयगःसत्वानलोकावैकूंरुरुवःलोकंसत्यंचहर्यं
वाहोगसत्यात्मसूरुंवं॥६७॥अगसंप्रणमगिगत्वेनेमरुंगिहंसायगुह्यायसंयतनिवेनियतवाचाअथवनिगमव्रवायवेदमार्ग्ये
व्रवहुकाय॥४८॥

वदार्थैस्तुपदायत्रवर्हनहुतंवदनूक्तोनियमिनिःकथटन्द्रियमार्ज्ने कुमद्रीद्विद्विषवृद्धिःपूमानस्वन्द्रियादिषूनियंहस्तनसंगमपियं
त्तानवदटक्कथषूविषयषवृद्धिविक्कंयेहुःतन्मायायात्यगवेवमायायाआदगाआत्मनिष्ठामनियंस्यसःसउसापिआद्यनवेपूर्वमक्का
गैवाअखिलगुणास्तवत्स्तुहिनंवदमयसाद्यपाप्यगैत्तांसाक्षाद्वद॥४८॥वदनेवत्तूक्लानमित्यूपपादयन्त्रत्नमनियस्यगवदर्शनं

यंवेनवदविनंथाक्षपथेकुमद्रीःसंगंत्तरेवस्वसवृद्धयपिटक्कथषू॥तन्मायायादगमनिःसउन्नवसा
क्षादाद्यश्वरुखिलगुणात्मरूपसाद्यवदं॥४९॥यद्दर्शनंनिगमआत्मतवहःप्रकार्णमक्कंनियत्रकवयोजप
नायनंगः॥नंसद्वेवादविषयत्रनिरूपलीलंवंदमहापूरुषमात्मनिगूढबोधं॥५०॥ ॥ॐश्रीः ३१
हागवतंमहापुराणेद्वादशस्कन्धेसूमाध्यायः॥ ॥८॥ ॥ॐनमोहगवतेवासुदेवाय॥ ॥

निगमहवनिःकथंहर्नआत्मनस्तवहत्यप्रकाशकाआन्यथादुर्ल्लभयतामाहःजूजपनाःस्वस्मरणाःकवयोयेसांख्ययोगादिहिर्यत
मानाःयत्तत्वयिमक्कंनिःकूनःस्तनआहःसर्वेषांसांख्यादिवादानांविषयाहृदादयस्तुषांप्रतिरूपंनस्तदनूसारिणीलैस्तहायस्यंकूनः
आत्मनादहादिसंघातननिगूढाबाधायस्यंनंवंहर्नंमहापूरुषंत्वांवंद॥५१॥ ॥ॐनिस्तवेसूमः॥ ॥

नवमहगवन्मायादिदक्कार्दर्शनंमक्कःमायाशिःग्रभल्लियाश्चेवमननिर्द्वलानिर्ग्रमेभ्यः॥१॥हगवनःपविगाषपूर्वकंनदपक्किनवनदानंकथयि
तुमाहःसस्तुनःस्त्यादिना॥२॥आत्मसमाधिनाविहुकाप्यहा॥३॥वयंनपविहुस्राःस्मनिवहुवचनंसर्व्वदवाहिप्रायणावनदग्रादिषुक
वचनंद्वयोवक्काहिप्रायणाःप्रगीक्तगेहोलांवनलक्कंदयगात्वयाजिनंडकुर्षादलिनिःमममनूवाकांकानास्तीत्याहःवनलनियत्यागवग्रामित्य

सूतउवाच॥संस्तुताहगवानित्थंमार्कंडेयेनधीमता॥नारायणेनऋषिणाप्रीतस्प्राहहसन्मुहः॥१॥श्रीहगवानुवा
च॥हाहाब्रह्मर्षिवर्योसिसिद्धआत्मसमाधिना॥मयिहक्कानपायिन्यानपःस्वाध्यायसंयमैः॥२॥वयंनपविहुस्राः
स्मत्वद्बहुमानवर्षया॥वरंवृणीष्वहुर्दर्शंवरदंग्रादहीप्सितं॥३॥मार्कंडेयउवाच॥जितंतेदेवदेवेशप्रपन्नार्तिहरा
च्युत॥वरेणावगालन्नायहवान्नमदृष्यत॥४॥गृहीत्वाजादयोयत्रश्रीमत्यादारुदर्शनं॥मनसायागपक्केनस
हवान्मरुग्भवनः॥५॥ऊर्ध्वार्थंवूजपर्वक्कंपूर्ण्यश्लोकशिखामणेद्रष्टुमार्याययालोकःसपालावदसहिदां॥६॥

दारुदर्शनंमनसापिगृहीत्वापुण्यपारुगाजूर्यजादयोरुवैगिसहवान्मरुग्भवनाजागक्किविमनःपर्वतवल्लोक्यर्थः॥७॥द्रष्टुंद्रष्टुमिक्का
मिलोकपालेर्ब्रह्मादिहिःसहिगार्यलोकःजनःसहिदांसगिवस्तुनिहृदंयथगि॥८॥

करथतिद्रुसीक्तिसूक्ष्मत्वःसमयन्त्रागहरापाऽऽगमक्रियाविशेषणं॥८॥गमवर्थमायादर्शनरूपंऽऊन्मादिमूर्छिषु॥९॥रावद्रव्यैःमनामनयद्रव्यैःमनामयद्रव्यैः क्वचित्कदाचित्सुमयेसुवर्णंसूक्ष्मश्रमाद्रकंपाफः॥२॥मायादर्शनिमाहरागमयेत्यादिना॥३॥दैवायूमनुवलाहकामयाऽऽहवनाऽऽविर्वेरूवूःगचतिहिःसहिगाऽऽहःखनैगागर्जनकःऽऽशानथंगंदगूक्तविष्टाःऽऽहिगोवर्षधरामूमवूः॥४॥वतुर्द्विर्ऽवहिमानाः

सूगऽवार॥ऽऽगीतिगाद्विगः कामसविगरुगवान्मूनागरथतिसमयन्त्रागहदर्मग्रमसीग्वरः॥५॥गमवविंरुयन्नर्थमषिःसाग्रमऽवसः॥ वसन्नग्न्यर्कसामांवूरूवायूवियदात्मसु॥६॥ध्मायन्सर्वेऽवहिंरावद्रव्यैवपूऽजयन्।क्वचित्पूर्जाविसस्मारयुमयमदेसंमूगाः॥७॥कस्मैकदारुगुग्रहपूष्परद्रागटमूनं॥ऽपासीनस्यसंध्मायंखमऽन्वायूवरूनाहान्॥८॥दैवगुणदंसमूदीवर्यंगबलाहकाऽऽन्वहरुवन्कनालाशाऽऽऽकलविष्टामूमवूरूतिहिःखनैगऽऽवैवहिवर्षधरावाः॥९॥गगाद्यदृष्यंगवतुरःसमूद्राःसमंगगःऽऽकलमाग्रसंगः॥समीवदगोऽम्भिहिवूग्रनकंमहारुयांवर्हगहीवयोधाः॥१०॥ऽऽगर्वेहिःश्वाऽहिवतिग्यूहिःरवनैःगगद्रुदाहीवूपनापिगंऽजगत्॥ चतुर्विधंवीक्षूसहालनामूर्ऽलालूगांक्षांविमनाःसमत्रसत्॥११॥

समूद्राःसमीवदगनामर्मयस्मैर्ऽवलैग्रसंगःऽग्रमनऽक्रायपूमाहारुयाऽवर्न्नोयषूगंहीनायाषायषूगवऽवाऽवऽऽत्मनासहऽजवायूऽऽदिचतुर्विधंऽजगदंगर्वेहिःश्वापनापिगंवीक्षूक्षांचऽजलालूगांवीक्षूमूनिःसमत्रसत्नयंपापकंनापनापिगंऽऽहिःकथंहूगाहिःऽऽतिर्ऽकूहिःऽऽतिर्ऽकांगाग्रोर्याहिःरवनैःग्रसूर्य्यवन्मिहिर्वायूहिर्वैतिऽजषाःगगद्रुदाहिःग्रविद्यूहिःदीर्घमार्षर्ऽकूंदान्समावलं॥१३॥

प्रहंऽजननाचूर्ऽलिगंपर्कपिगंवाःऽऽदर्कंयस्मिन्।ऽऽपयक्षान्ऽकादयामासासमैसहः॥१४॥सक्ष्मांगविर्दंरूमंगनिर्ऽकलूप्रालिसहिगंसदिर्वंसर्ज्जलूर्ऽकंवसहिगांरागलाऽऽशानिर्ज्जलाश्वगैःसहिगंऽऽदाविदिग्यविकीर्य्या॥१५॥पविग्रमणःऽऽबिगःगगःवाकःऽऽस्यर्थःऽऽसूर्य्यलःऽऽस्यमान्॥१६॥

गस्थेवमूहीकगऽऽमिहीवलाःप्रहंऽजनाचूर्ऽलिगंवार्महार्ऽवः॥ऽऽपूर्य्यमाऽलवर्षहिर्नवूदेःक्षामप्यक्षान्द्वीपवोद्विहिःसमं॥१७॥सक्ष्मांगविर्दंसदिर्वंसहागलांगंलाक्षमासीत्सहदिग्हिनापूगं॥सऽकऽवोद्विगामहामूनिर्द्वेऽग्रामविद्विग्यऽजाऽऽऽऽतंधवगा॥१८॥ऽकूहऽऽप्रवीगामकवेस्मिंगिलेवूपऽगावीविनेहसगाहगः॥गमस्यपापंपगिगाऽऽत्मनूदिऽलानवंदर्वंगंचपविग्रमविगः॥१९॥क्वविन्नाग्नेमहावर्हगवलेस्लाऽतिगःक्वविन्॥यादाहिर्हेद्विगःक्वापिसूयमन्नान्यथागिहिः॥२०॥क्वद्विक्षाकंक्वविन्नाहंक्वविर्दःखंसूखंरुयं॥क्वविन्मृत्यमवाप्नोतिवाक्षादिहिवूमाद्विगः॥२१॥ऽऽयूगायूगवर्षानांसहस्रालिगगानिवा॥ययौयुद्धमगस्तस्मिन्विष्णूमायादृगात्मनः॥२२॥सकदाविद्रुमंस्तस्मिन्यथिवाःकक्वदिद्विजः॥न्यग्रोधयागंददृशेऽरुलपल्लवलभहिगं॥२३॥

ऽऽन्यान्यथागिहिःगहऽक्वणायपत्रसवंयूभ्रहिः॥२४॥२५॥विष्णूमायादृगात्मनेऽऽकिंसगथादृस्वानित्यर्थः॥२६॥कक्वदिऽनग्रग्रदर्शेऽन्यग्रोधयागंकामलंवटं॥२७॥

गस्यश्लेष्मानदिकुष्मरवार्यांगिलुमषि॥२१॥श्रीमद्वक्त्रंवदनपंकजंयस्यगंकंबुवक्त्रिरवादशग्रीवायस्यगंमहाबलंविशालवक्षसंपूनसंश्म
रुमानानासायस्यगंसुदनंजवीयस्यगं॥२२॥श्वासेजंदलकाहगंकंबुग्रीकर्णुदाजिगं॥विद्माधवरासषद्वश्म
नयिगसूधास्मिगं॥२३॥पद्मगर्भविलोपांगंहृद्यहासावलोकनं॥श्वासेजद्बलिसंविन्ननिम्नाहिदलोदनं॥२४॥वाहुंगु
लिस्यापालिस्यामूलीयवनंबूजं॥मूखंनिधयविपुन्द्रोधर्यगंवीक्ष्यविस्मिगः॥२५॥गदर्शनाद्वीगपविग्रमाद्दाप्तकू
ल्लहृत्पद्मविलोचनांबूजःप्रहस्यामाकुगहावगंकिगःपद्मूंपूवरूपसमावबालकं॥२६॥

वयाज्ञानगंगोनगंगोयस्यगंहृद्याहासायस्मिन्नदवलोकनंयस्यगंश्वासेजंषष्ठलंयावलयस्मिर्यकनिम्नवरवाहाहिःसंवि
ग्गाचंवलानिम्नागंहीवानाहिर्यस्मिन्नेगदलवदक्षंस्थयगंसंकाशमूदनंयस्यगं॥२८॥वाववक्षंभुलयायथोक्तोर्याऽन्नीयआरुष्यधर्य
गंपिवंगं॥२९॥हृत्पद्मंवविलोचनांबूजंवसोल्लासनिगानियस्यसः॥भ्रुकुगहावमलाश्चर्यरूपंगंकिगःसन्नेविगंप्रदूंपूवरूपसमावसमं
धंगंबालकं॥३०॥

ऊदःऊर्दजगनूयथापूवप्रलयात्पूर्वेन्यसंविन्यसंदृष्ट्वाचमूलीवविस्मिगःसन्नूमूसंकुगं॥२७॥कुतस्त्वमदर्शनंप्रपंचयसित्यादिना।ककुदा
दिगःपूनाभिसंकाशंग्रीवादानूकर्मकठमानूबुजानूरंगकूलानिसूथमांसंग्रीवर्णुश्मश्रुवहिर्हृ।ग्रत्यर्थः॥२८॥नानायूगनिकल्पांश्चकल्पयसिगं

नावद्धिजंगर्द्वंग्रसिगनगर्जवःसांगःगवीनंमगकायथाविगतं॥गताप्यधान्यसमवस्कुत्तंगायथापूनामूद्रदनवविस्मिनः
॥२९॥रवंवादसीहगजनद्विपागवानद्वीपान्नवर्षांश्चकुरुःसूनासूनान्॥वनानिदंगनूसविनःसूवाकवानवदानूव्र
जानाग्रमवर्लुवहयः॥२८॥महांतिरूपान्यथैतिकान्यसोकालंवनानायूगेकल्पकल्पनं॥यस्त्वंविदन्यद्यवहावकाव
दंददर्शविश्वंसदिवावहासिगं॥२९॥हिमालयंपुष्पवहांचगांनदींनिजाग्रमंयनुग्रषीनपश्यन्॥विश्वंविपश्यन्नूग्रसिगा
नृगिःगर्द्वंत्रहिर्न्निवसान्यपल्लयाद्यो॥३०॥गस्मिन्पथिद्याःककुद्विप्रवूर्वंवरंवगत्वर्लुपूटगोयानं॥गार्कंचगत्वमसध्य
स्मिगननिवीक्षिगायोगेनिवीक्षलेन॥३१॥ऊथगंवालर्कंवीक्ष्यनगास्यांविस्थितंहृदिज्ञत्वयादस्मिंस्त्रिःसूःपवित्रकुमस्थाद्धर्जी॥३२॥

द्वीकल्पानूक्तिगथगंकालंचसदिवपत्रमार्थंश्ववत्यवहासिगंगनेव॥२९॥३०॥वरंवगार्कंचवीक्ष्यनगास्यप्रम्नासस्थाउत्पस्मिन्यूर्कनाथांगनि
नीक्षलेननिवीक्षिगःसन्॥३१॥ऊथगंवालर्कंमस्थाद्धर्जंपवित्रकुमस्थयादिनिश्चयान्नयःकथंरूगंनगास्यांहृदिविस्थितं॥३२॥

भावत्यविघ्नंगलाशत्पूर्वभवभयक्षयांतर्हिगावत्वा।तद्घमवेदरुद्यदर्शंगः।अनीशमनिर्देश्यवपुनिर्मिगाणेशजीयायथगि॥२२॥ॐ
गहिरिरुगवंगमनवदंशलिलेलाकसंन्नवधनिगाधपिंडूगहिगःस्वेत्राग्रमत्रवयधापूर्वोक्तिगरुगि॥३४॥इतिश्रीगनवमः॥ ॥दशमोऽि
वंऽगस्यमूनश्रुत्वावानदाशूगेनसाकंमनिश्रीव्यासमाहाभ्यसहजन्यनू॥१॥ब्रह्मनकाशयाब्रह्मनवत्रुकाशमानयात्वद्भजनैविना विघ्नांसापि

भावत्सरुगवान्साक्षाद्गणाधीशमनुशासयः॥ॐगर्द्धेशमषंसद्यायथहानीशनिर्मिगा॥२२॥गमन्वथबटाखङ्गनूसलिलैलाकसंन्नवः॥गिनाक्षयिक्लेशदत्यत्राग्रमपूर्ववक्तिगुः॥३४॥ ॥ॐगिश्रीगणेशवंगमहापुराणेक्रीडाखंडेनवमोध्यायः॥ ॥
सूतऽवाच॥सत्रवमन्यूहत्यर्दनोनारायणविनिर्मिगैः।विरुवेयागमायायासुभवंगनर्लयो॥१॥माकंऽउवाच॥प्रपन्नास्त्वं ३४
ध्रि मूलंगप्रपेन्नारुत्यर्दरुत्र॥यन्मायायापिविवुधमूर्द्धेशिक्लानकाशयो॥२॥सूतऽवाच॥गमर्दनिरुगात्मानंदूषणादिविपर्यदेत्॥ब्रूह्याख्यरुगवान्ब्रूह्यादवंशंत्वगनेदेतः॥३॥अत्यंथमागमःर्षिवीन्धूगिविंशंसमरुाषः॥पप्रच्छमर्हेगवन्निर्घ्नंनिरुगात्मद्रियाशंयं॥४॥निरुगोदऽउवाचाशावागायायथर्गूवः॥कूर्वत्यरुपसःसाक्षात्सिद्धिसिद्धिदारुवान्॥ ॥

यत्यगवमायया।क्लानिनावयमित्यर्हकारणमूर्द्धंगीत्यर्थः॥२॥श्रीनारायणब्रवत्समायादर्शनंशंगनिवबूयुःसंतियामासाग्रदाहगमवमित्यादिना।निरुगात्मानंसमाहिगचिर्ब्रूह्याख्यरुवान्ये॥३॥निरुगानिश्चलाज्ञात्सद्रियाशयादरुद्रियमनोनियत्यर्थं॥४॥निरुगंनिश्चलम्दर्कऽषाढागश्चयस्मिन्नः सिद्धिरुर्नसाक्षात्कूर्वत्पकटीकूर्नायशरुवान्सिद्धिदः॥ऽ॥

ऽगिषःऽत्यूदयलक्षणऽडनद्विगुःसूतरुउवाचरुकिमिगि॥१॥संवदिष्यामःसंवादंकरिष्यामः॥२॥सगांशगिःब्रह्मरुउवाचःॐगानॐगि॥३॥ब्रह्मा
धियाहःकनलस्यहरुयायनमः॥हि॥ब्रानकवलंवहिश्वजालन्यधिष्ठाकंशिवं।विवक्षुविस्मितःकर्थंप्राकंसहसाऽकस्मादवदद्विहगां।

श्रीहगवान्वाच॥नेवरुक्त्वाऽगिषःक्षाधिब्रह्मर्षिर्मान्दमब्रुत॥हकिंपवंहगवंगिलब्धवान्यूयंर्थंवाथ॥१॥ऽथापिसंवदिष्यामोहवान्यंतनसाधुना॥ऽर्थंहिपवमालाहानंर्भसाधुसमागमः॥२॥ॐत्यूक्त्वातमूपेयायहगवान्सगांशगि
ः॥ॐश्रीब्रानःसर्वविद्यानामीश्वरःसर्वदहिना॥३॥तयाब्रह्मनंसाक्षादीशयाऽऽगुदात्मनाः॥नवंदनूब्रह्मधोहहिवात्मानंविश्वभवत्वा॥४॥हगवांस्तदहिब्रायगिविशेषायागमायया॥ऽविशहरुहरुहांकारंवायुःस्फिडुमिवंम्बरः॥५॥
आत्मन्यपिशिवंप्राकंगतिर्त्रिंगजटाधरं॥ब्रह्मदंडगरुंऽर्घांशुमूर्द्धंगमिवरोलकं॥६॥व्याघ्रचर्मास्त्रंशूलधनूविश्वसिवर्महिः॥ऽब्रह्ममालातमरुकपालपवर्गुसरः॥विब्रानंसहसाहांविवक्षुब्रह्मविस्मितः॥७॥ ॥

कथंतूगंतद्विर्त्रिंगजटाधरयगीशंथब्रह्मनियत्यर्थंशूलादिहिःसब्रह्ममालादीनूविब्राणमित्यन्वयः॥ऽब्रह्ममालादीनांद्वैरूक्तम्॥७॥१२॥

विस्मयपूर्वकं वहिर्दर्शनमाह। किमिदमिति। मायया ऽमयासहागतं रुद्रं ददर्श॥ २३॥ तमेवनाम॥ ४॥ पूर्णकामत्वेनाकिंचनत्वयाऽगन्निर्दृ
ष्टवानिति॥ ७॥ निर्गुणत्वेनवनमस्कारोनिमः शिवायनिर्गुणायसत्यायसत्याधिष्ठानायऽक्षरप्रवमृत्युतरीतिसूक्तयतीतिनमस्ते॥ २७॥ ८॥ नामस्तुः

किमिदंकृतवानिसमाधविनामनिः॥ नऽऊडनीत्यदृष्टंसगर्तंमायागतं॥ २३॥ वुर्दृशिलाकेकगुर्वूननामशिनसामूनिः
॥ तस्मैसपर्यांवदधत्सगणायसहामया॥ २४॥ त्वागोसूनपाद्यार्घंधस्रगूधूपदीपकैः॥ ऽर्हवात्मानूहावनपूर्णकामत्व
ंविहो॥ कतवामकिमीक्षनयेनेदंनिर्दृष्टंऽगतं॥ ऽ॥ नमःशिवायगर्भायसत्यायप्रमृतायच॥ वजाड्यधथद्यायनम
स्कृत्यनमाऽहम॥ ६॥ तऽऊडवाच॥ एवंस्तुतःसहगवान्ऽआदिदेवःसतांगतिः॥ पविष्णुदुःखप्रसन्नात्मावृहन्मम्हायत
॥ ७॥ श्रीभगवानुवाच॥ वरंवृणीष्वनःकामंवरदाभवयंनृणाऽमार्षदर्शनंयर्षामर्त्यायद्विदंतःस्मृतं॥ ८॥ ब्राह्मणाः
साधवःशांतानिःसंगाहृदयंत्वत्साः॥ ऽकिंनुदुष्कऽमूसामूनिर्द्वेषाःसमदर्शिनः॥ ९॥ सलोकालोकपालास्त्वांदेवंत्यर्च्य
यूपासः॥ ऽहंचभगवान्ब्रह्मास्वयंवहनिवीश्वरः॥ २०॥

तयःवक्षविष्णुमहेश्वराःयत्पत्यक्षवर्यं॥ २१॥ ववदानादिनाहवत्सवेदात्माहिःक्रियानन्वनग्रहाःजगद्वंद्यत्वात्हवनामिनिब्राह्मणान्
क्रोनिब्राह्मणेऽहंत्यादिनायेसाधवःसदाशांताःशांताःशमत्सनादिनहिंसाःनिःसंगाः निष्कामाः॥ २९॥ नकेवलंहृदयंवक्तिंवाऽहंवेत्यादि॥ २०॥

पूर्णकामत्वहेतुंनमाह। नमिऽत्वपिमूढमपिवक्षंपश्यति। मत्तस्मात्। नर्दृशानूयुष्मान्ऽहीमहिहेऽम्॥ २२॥ ब्राह्मणेत्यःब्राह्म
णान्ऽआत्मसमाधनंविहेकाग्र्यंपश्यालावनंत्वाक्षायःऽक्षयनंसंयमःवोगादिनियमःमेऽ॥ २३॥ किंचयद्गवणादित्यादि॥ २४॥ वन्द्रात्

नाममत्यमूढंऽवहिदामत्वपिवक्षं॥ नात्मनश्चऽजनस्यापिहयूयान्वयमीमहि॥ २२॥ नर्क्षमयानिनीर्थानिनदवाःश्वगनो
मि गाः॥ नयूनैस्तूकालनयूयंदर्शनमाऽहनः॥ २३॥ ब्राह्मणेत्यानमस्यामाथमऽर्यंत्रयीमयी। विऽत्र्यात्मसमाधनंप
रंत्वाक्षायसंयमेः॥ २४॥ गुवणादर्शनात्वापिमहापातकिनापिवः॥ गुह्यानर्तयऽजोऽग्रेपिकिमुसैरावणादिहिः॥ २५॥
॥ सूतऽउवाच॥ ॥ ऽहंनिर्वैऽलालामत्यधर्मोगुह्यापदंहिं॥ वशामहायनमहिन्नहृष्यत्कर्णयाःपिवन्॥ ऽ॥ सविर्वमायया
विष्णोर्भ्रामितःकल्पिगःहृदं॥ शिववागमनश्चस्कऽक्लेंगर्पूजनमब्रवीत्॥ २८॥ ॥ ऽमबिरुवाच॥ ॥ ऽहोऽहंस्वनवर्त्यंयदूर्वि
हाण्यावीविलं॥ यन्नमंगीतिनत्यानिस्तुवंनिजगदीश्वराः॥ २९॥

लामोहस्वर्णंयस्यत्यधर्मंवहस्ययूकंऽमहास्यदेववःकर्णेत्यांपिवन्नाहयान्ऽजलमितिनामन्यहः। कर्णेयावमहायनंऽहिवावत्त्वयः॥ २ऽ
॥ शिवस्यवागेवामृतंजनश्चस्कऽक्लेंऽ। पूजायत्यसः॥ २८॥ ऽर्व्यंलीलादृहिहाण्याऽविनर्क्षायनूयया ऽलेतिनत्यानिस्तुनियम्यानियानिहृहानिगा
निजगदीश्वराःस्वयंनमंतिस्तुवंत्विति॥ २९॥

अथवा लोकसंग्रहमाश्रित्य प्रवक्तारं प्रति स्तुतिमाह। धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे॥२८॥ नन्वीश्वरस्य रागादिनिमित्तानां कर्मणामभावात्कथं धर्मसंस्थापनार्थं कर्मसु प्रवर्तनमित्याशङ्क्याह। कथं हरेः स्वमायामयीं हित्वा षड्गुणैश्वर्यसंपन्नस्य भगवतो मायिनमसुरानुद्दिश्य नानाकल्पं प्रसिद्धस्य मायिनः कूटकपटं यथा स्यात्तथा नानाविधं छलमादिशति। अतस्तस्य यथा कूटकर्मणानुद्दिश्य दुष्टनिग्रहस्तथा

धर्मसंस्थापनार्थाय प्रवक्तारं प्रति स्तुतिमाह॥ अवतीर्य यदा भारं क्रियमाणं सुरद्विषा॥२८॥ नैतावतो हरेर्भगवतः स्वमायामयत्वहित्वा॥ नदृष्टानुद्दिश्य मायिनः कूटकं यथा॥२९॥ सङ्कर्षणमनसा विश्वमात्मनानुप्रविश्य सः॥ गुणैः कृष्णो हितायादात्तनुं कपटवत्कृतः॥३०॥ तस्मैनमाहुर्भगवतः प्रियं गुणमयं तनुं॥ कपोलायाहितौ यस्य गुणवल्गुस्मितं मुखं॥३१॥ कर्णोत्पलानुविलसन्मकराकृतिकुण्डलं॥ यद्दर्शनात्सूक्तकामः सर्वकामः पुमान्भवेत्॥३२॥ वनमालां कलश्रोणि पिबन्मूलेक्षणासवं॥ हर्षव्यपेक्षया भक्त्या हृदयेनोरुधाद्विभुं॥३३॥ श्रीवत्सकौस्तुभधरं पीतकौशेयवाससं॥ अपारयन्त्या मायाया विभ्रतं वपुरद्भुतं॥३४॥ वरदाभयहस्तं च किङ्किणीस्तबकोल्लसत्॥ चरणाब्जं श्रियो धाम्नो मनसा धरणीं गतं॥३५॥ सूत उवाच॥ एवं स्तुतो भगवतो मायाविडम्बनं हरेः॥ दक्षो नैवाभ्यनन्दत्तं ब्रह्मण्यपि तथा भवान्॥३६॥ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे दक्षयज्ञविध्वंसो नाम षष्ठोऽध्यायः॥

दक्षोऽग्निनर्षभः॥२९॥ मायाविडम्बनं चैवं यतिसङ्कल्पितस्य तत्॥ कृत्स्नं विद्यावितृष्णस्य॥३०॥ त्रिगुणात्मापि जीववदहितृप्तायं किं गुणात्मनामात्मनिर्यत्॥३१॥ वरदेत्याशिषं यं वै कामानामाह कामदः॥ यत्पादपद्मपरागं नैवादृष्टानां सूते कामः सर्वेन्द्रियसंदाहमुपशमं यथा सङ्कल्पः॥३२॥ वरदानायस्वयंभुवपरमेष्ठिभवादयः॥ नैवाप्नुवन्ति तं भक्तं यः सर्वेषां सर्वकामदः॥३३॥ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे दक्षयज्ञविध्वंसो नाम षष्ठोऽध्यायः॥

कामायं सर्वविज्ञानं पूर्वयज्ञाङ्गयादिभिः॥ ब्रह्मवर्चस्विनस्तस्य यदिदं रुद्रकोपितः॥३७॥ तस्य कर्मविपाकादिमूलं नापुनरुद्भवं हरेर्भगवन्मायावैरुद्यं स्वकृतोद्यमं॥३८॥ सूत उवाच॥ एवं कामाशयाक्षिप्तैरपूर्णैस्तं प्रजापतिभिः॥ प्रसादयद्भिर्दक्षस्य भगवान्मायावैरुद्यं नानाकल्पं पुरुषकालविदेवमुपगतैः सह सर्वैः साक्षान्नारायणं प्रभुं कालं आवहितैर्देवयूथैः सहस्रशो मानैर्नपूनः पूनः प

कामस्तस्य यज्ञैः सर्वैरुद्भवं मखमाहरत्॥ आकल्पाद्याज्ञयाः पूर्वं मज्जनामवनाय तं॥३५॥ ब्रह्मर्षिकालिकं ब्रह्मविद्ब्रह्मनिवर्तकं॥ ब्रह्मवर्चस्विनां त्रय्यास्तूष्णीं वार्यतासुरं॥३६॥ ॥ सूत उवाच॥ ॥ प्रवर्तनात्मनयदत्तागतगुणं कृष्णवत्॥ दक्षो नैवाभ्यनन्दत्तं ब्रह्मण्यपि तथा भवान्॥३७॥ सर्वत्र वाक्यं महायागमहिमा तत्र नीवारमथा विवेत्य धूनोद्धो हावकीर्णांगतः॥३८॥ अनुवर्त्मनि तमतरुमाकृतयस्य धीमतः अनूत्तरं गवतामायावैरुद्यमसुरं॥३९॥ प्रतिकर्तुं विदुर्विद्वांसामायासं तिमात्मनः॥ अनाद्यावहितैर्नूनं काद्रवित्तं प्रवर्तकं॥४०॥ यत्र वमतरुगुरवः यं वै नैवाधीयते नूत्तरवनूत्तरविदं॥ संप्रवयस्संस्तूयादृगवूहो गयान्नैकर्मतोयसंसृतिरुद्वहं॥४१॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे दक्षयज्ञविध्वंसो नाम षष्ठोऽध्यायः॥

विवहितं प्रवर्तकं कर्मनैर्मंसृतिसर्मंछलयादिलङ्कं आत्मनो हरेर्भगवतामायया यं वमविद्वांसः विद्वांसस्तु मायाविडम्बनाच्छासार्थं सकलत्वसदृढनवर्गनिर्मलः सकलत्वं गतं कर्मानुलोमविवर्दं जिज्ञासानविबाधं व्यधुः॥४०॥ संस्तूयात्संप्रवयद्भावो गवूहो गयोऽकर्मवासनाकाशं संसृतिर्न रुवदिति॥४१॥ द्वादशदशमः॥

एकादशरुद्रपूजार्थं महापूरुषवर्तुनीतवर्ष्महस्यवाख्यानंषडिभिर्मार्षंपथक्पथक्॥१॥यनामर्त्वत्वमापद्यमर्त्योमोहर्न्नवाकुमशर्मपद्भिर्विक्रियायागंसांग्नमांग्नमदिकल्पिनं॥२॥अूर्ध्वथिहिंहागवतयगाल्वान्नमस्कृत्यनाह्वागलविग्॥३॥एसस्यमाहाःमांडिकाःकुंडिःपविर्वर्यायांडपासनायांविषयकवलत्यचैमन्यघनस्यअूंगनियादादीनिडयांग्नमिगन्नूरादीनिप्रायूंक्षनिसृदर्शनादीनिप्रांकल्याःकोसुरुदयपदंषांद्वंद्वंक्रयथाकल्पंनियेष्ठकल्वेःकल्पयंति॥४॥तन्नावर्तुयरुद्रंक्रियायागंबूरुत्सर्गा॥यतक्रियानेयूंतनमर्त्वायायादमर्ह्यगं॥५॥

३८

॥नमस्कृत्यगुरून्वक्षेविरूपीवेक्षूवीवयि॥यांश्चाकावदगंत्यांअूवार्यैश्चपद्मजादिहिः॥६॥मायाद्यैर्न्नवहिरुल्वैःसविकारमयाविवाट्॥निर्म्मिताद्यंकयगमविकेंद्रुवनत्रयं॥७॥

रूपीशविवाट्विग्रहाद्याः॥८॥अूंगादिकल्पनांरूपादिहिर्द्वंद्वयिंडपथर्मंगावत्यथाकल्पयतीनिषण्णस्यवैराजरूपलक्षणस्यतस्यैवंवर्द्धविवाड्विग्रहमाहमायाद्यैश्चब्रह्मणिसूत्रमहदहंकारपंचतन्मात्रैर्न्नवहिरुल्वैर्विकारैःएकादशेन्द्रियाणिपंचमहाभूतानीतिषोडशगणोयोविवाट्ससृष्टसिद्धानिर्म्मितैःयत्रविराजिसचित्रकथनायाधिष्ठितंरुवनत्रयंदस्थगंअूर्ध्वनांगादिकल्पनासौलक्ष्यंदर्शनं॥७॥

एतद्वैपौरुषंरूपंपूरुषस्यवैराजस्यरूपमवैश्वरूपाधिष्ठितंब्राह्मदहदविचक्रंगयाप्यरूपमूर्ध्वगंअूंगकल्पनामाहरूपंयादाविद्यादिडिंडिंरूपंनाद्यनूवादनरुगवल्यादिहावनोविधीयगं॥९॥पुजननंमर्द्रंअूपानंपायूं॥१०॥अूरूकमन्यदधर्वमेवमूरुमिल्याहायावानर्थंद्यस्यिपूरुषः

एतद्वैपौरुषंरूपंरूपंपादौद्यौःशिरोनभः॥नाभिःसूर्यश्चिनीनासेवायूंकर्णौदिशःश्रुतं॥११॥पुजापतिंपुजननंमपानंमृत्युंनीग्रिंयं॥१२॥तद्ब्राह्मवैलोकपालामनथूंब्राह्मवैयमं॥१३॥लक्ष्मीरुमोधबालाहादरुक्ष्मास्त्रास्यांक्रमं॥१४॥नामानिरूपाणिरूपाणिमायाःपूरुषमूर्द्धजाः॥१५॥यावानर्थंवैपूरुषोयावत्यासंख्यामितंशतावानसावयिमहान्पूरुषालोकसंख्या॥१६॥कोसुरुदयपदंगनस्यासंख्यानिर्द्विरुर्व्यजः॥१७॥रसुरुद्यायिनीसाक्षाद्गंधवत्समत्रसाविरुः॥१८॥त्वमायावनमालाख्यंनानागुणमयंदधत्वासःवृंदामर्यंपीरंब्रह्मसूरुंतिरत्नवं॥१९॥द्विरुक्तिर्मांख्योयागंवदवोमकत्रकुंडलं॥मौलिपदंपावमर्ह्यंसर्व्वलोकाहर्यंकवं॥२०॥अूर्ध्वाहनमनंगाख्यमासनंयदधिष्ठितः॥धर्म्मज्ञानादिहिर्यूंकंसत्वंपद्ममिहाख्यगं॥२१॥

त्वमानरःसकविरुक्तिसंख्ययावयवंनिदोगनमितः॥२२॥रूषत्वादीन्याहःकोसुरुद्यदिनासालक्ष्मीःशुद्धजीवचैतन्यंयागसकोसुरुद्यप्रकाशमवद्गीवत्संविरुक्तिः॥२३॥तिरत्नवंतिमार्द्रंपवं॥२४॥पावमर्ह्यंब्रह्मलोकं॥२५॥अूर्ध्वाहनंपद्मनंयदधिष्ठितःअूर्ध्वायस्थितःनदासनरूपंपद्मंसत्वंसत्वगुणः॥२६॥

मरुद्गणेभ्यो गणेभ्यो ऽधिपतये नमो वरुणाय नमो ऽपां पतये नमो वनस्पतिभ्यो नमो ओषधीभ्यो नमो वाचे वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि ॥१४॥ ओं कृष्णः कृष्याकर्षणशीलः कृषिर्भूवाचकः शब्दो णश्च निवृत्तिवाचकः तयोरैक्यं परब्रह्म कृष्ण इत्युच्यते बुधैः तत्प्राप्तिसाधनं यत्कर्म तदपि कृष्ण इत्युच्यते तत्कर्मप्रतिपादकशास्त्रमपि कृष्ण इत्युच्यते तत्सर्वं यस्मात्प्रसादलभ्यं स कृष्णः परमपुरुषार्थः तस्मै कृष्णाय परमपुरुषार्थाय परब्रह्मणे नमः नमो ऽस्त्वित्यर्थः ॥१५॥ मण्डलदेवयजनदेवपूजाहुतिसूर्यमण्डलब्रह्मणवयदित्यर्थः ओं गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीं ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियं ॥ दीक्षासंस्कारवत्यात्मनः गुरुकुलवासदीक्षावत्यात्मनः कृष्णपूजायदित्यर्थः पवित्रवर्ये रिग्म्यावह

ॐ जः सहाबलयुगं मरुद्गणेभ्यो नमः ॥ ओं पां गणेभ्यो नमः ॥ १४ ॥ नमो निर्ऋतये नमः कालरूपाय नमः सर्वभक्षकर्मणे मथवे ॥ १७ ॥ ओं इन्द्रियाणि गात्राणां कृष्णाय कर्मणे ॥ नमो ऽधिपतये हरिः ॐ मृडया थ क्रियात्मने ॥ १८ ॥ मण्डलदेवयजनदीक्षासंस्कारवत्यात्मनः पवित्रवर्ये रिग्मावह ॥ १९ ॥ रिग्मान् रिग्मादार्थे लीलाकमलमुद्वहन् ॥ धर्मयशश्चरिग्मान् वामवह्नीजनरञ्जनः ॥ २० ॥ ओं गणपतये त्वा वैकर्तं हिजाक्षमाकृतारुये ॥ शिवसंदृशः सुपर्णस्थायर्क्षवरुणिपूरुषं ॥ २१ ॥

३८

क्षौं पवित्रवर्ये रिग्म्यसकलपापक्षयाय त्रवं वरुणाय नमः ॥ १९ ॥ पूर्वमासनयन्नमः कूर्मो ऽनन्तो ऽनन्तपद्ममाहरिग्मान् निरिग्मवक्षा धर्मेश्वर्यादिषाङ्गुणः ॥ २० ॥ हरिजाक्षः प्रकववनोगावपाठः ओं कृष्णाय कर्मवल्यैक्षमगृहं समरुद्गणाय सर्वविघ्नविनाशनं ओं कृष्णाय सर्वं यद्धामनि शिवसंदृशः सामसुपर्णस्थासि गरुत्मान् त्रिवृद्वरुणस्त्वादित्यो हंसो ऽग्निर्यज्ञः पवमानः पूर्वयज्ञावैविष्णुर्नित्यधृक्षः ॥ २१ ॥

ऊनपायिनीहरिग्मान् गरुडः साङ्गायासनः सत्त्वरूपत्वविद्रूपत्वाक्षयाक्षदरुदायित्यर्थः हरिर्मूर्धा पवनजाग्रागमरूपः ॥ २० ॥ यः शिमादयोष्टौगुणाः कृष्णहरिवपालानंदादयः ॥ २१ ॥ कृष्णेवचतुर्व्यूहायासनमाह । वासुदेवादिगदैः पूर्वषट्शक्तीनारायणप्रवत्सर्वं मूर्धा हरिदेवरूपास्य ओं त्वा हरिधीयतं ॥ २२ ॥ कृष्णेवाक्षात्मनिवरुद्धायासनमाह । सप्रवहरिग्मान् विष्वक्सेनदक्षदृष्टिहरिः जाग्रदाद्यवस्थाहरिः पवित्रवर्ये ।

ऊनपायिनीहरिग्मान्गरुडः साङ्गायासनात्मनः ॥ विष्वक्सेनस्तु मूर्धा विदिक्षः पार्षदाधिपः ॥ २० ॥ नंदादयोष्टौ दोस्तत्का यक्षनिमायाहरयोगाः ॥ वासुदेवः संकर्षणः प्रद्युम्नः पूर्वषट्सर्वं ॥ २१ ॥ ओं निवृत्त्यै नमो विष्वक्सेनाय मूर्धा ह्यरोहिधीयतं ॥ सविघ्नविलेजसः प्रास्त्रस्तुतीयं ओं हरिदृष्टिहरिः ॥ २२ ॥ ओं अर्थं द्वियाणयत्नानेहरिग्मान्यविहरिद्वयं ॥ ओं ज्ञानपोगमयूक्षकल्पेहरिग्मान् गरुडस्थायं ॥ विहरिस्मवचुर्मूर्धा हरिग्मान् हविनीध्वनः ॥ २३ ॥

गरुडस्थूपाधीनाहाभ्यर्थवाक्षाः ओं इन्द्रियमनः प्राण्यसदृश्यसंस्कारयुक्तमक्षानां क्षानंहिगयसाद्धिगेः ॥ २३ ॥ उक्तचतुर्व्यूहद्वयोपासनं पिपूर्वोक्तमंगन्यूपासनमाह । ओं गतिर्ओं गमदिहिः नूपलब्धिगाहरिग्मान् हविर्वासुदेवादिचतुर्मूर्धा सनूविष्वादिचतुरस्यं विहरिस्मविष्वादिहावं पिगन्द्रियं तुरुस्यनजीवत्वमियहविष्वादिचतुरस्यं विशुद्धपिहरिग्मानीध्वनप्रवहि ॥ २३ ॥

गस्यब्रह्मादितिमूर्तिनामाहद्विजऋषभइति।सप्तमब्रह्मगवान्ब्रह्मयानिर्वेदस्यकावनमित्यादिरुक्तयंवस्तुतारुद्रावपिस्वगतमायया
सृजतिहनतियातीतिरुक्त्वाआख्ययाब्रह्मादिरूपयाजूनाहनाकःअनाकनक्तोनापिविहनंवहिनंवनिनूकःशंशुधूनुहिन्नः।
अनुविहदनूरुवंप्रमाणयतियतरुत्यवत्मात्मनेवलत्यनंगति॥२४॥यत्यदमूपासनमूर्कंगीरुधूंप्रार्थयतेरुधूसरक्शूईनत्यस्

द्विजर्षभइतिप्रब्रह्मयानिःस्वयंदक्षुमहिमपरिपूर्णोमायायाचस्वयेतत॥सृजतिहनतिहयातीत्याख्ययाना
वृतात्मेविहनंवनिनूकरुत्यनेवात्मलत्यः॥२४॥गीरुधूंरुधूसेखटक्रुधेहावनिधृग्राजन्यवंशद
हनानपवर्गवीर्यागमविदागोपवनिगावृजहत्यगीतकीर्तिश्रवःश्रवणमंगलपाहिहत्यान्॥२५॥
यन्दंकल्पउत्थयमहापूरुषलक्षणं॥गच्छिहःप्रयताऊध्वब्रह्मवेदगुहाशयं॥२६॥ ॥

स्ववर्षिश्रेष्ठअवनिद्रुहायराजन्याःकर्मवैनास्यदहनंअनपवर्गंअक्षीणंवीर्यंयस्यागोपवनिगानांवृजाःसमूहाःहत्यानाव
दादर्यंहिगीतंकीर्तिर्यस्यश्रवःकीर्तिर्यस्याश्रवणमवमंगलंयस्य॥२५॥एतरूपमाहत्यापिब्रह्मक्लानेरुलमित्याह।यन्दिःकल्प
उषःकालयत्रच्छिहःप्रयताःशुविश्वसनूःऊध्वायुहानयंहृत्तंब्रह्मपश्यति॥२६॥

मंतर्हदयजनमित्युक्त्वा वृद्धिमागतः।मूर्तिर्गुरुप्रसंगेनविवृद्धाहृष्टरूपगं॥२७॥शुकन्दिःपंचमयदाहकथन्यत्रमयागंधर्वी
अप्सरसानागग्रमध्येयातुध्वनादवान्दंशकंकंदंभगणःसप्तकोदिनासीनःसूर्यसंवंधिसप्तानांगणः॥२८॥गंधर्वसप्तानांजूधीष्वंशं
हरुत्यहिःहरुन्मासाधिकरुसूर्यहिंवूहंविरागी॥२९॥गजगावेरुवूहंनिरूपयिंपथमंसूर्यस्वरूपमाहजूनाद्यविद्ययामायायजूर्यसूर्यःलाक
रुतेःलोकयात्राप्रवर्हिकः॥३०॥अरुहत्यक्रियाहृदयाधिकमवनोनोवंनसनन्दंत्याहप्रकल्पवेहिःसूर्यआत्माजगतस्तस्थूषश्चहिंशूरुजी

रुद्रोनकउवाच॥शुकायदाहभगवान्विष्णूरातायधीमान॥सोनागग्रमासिमासिनानावसहिसप्तकः॥२७॥
गंधर्वानामानिकमादिसंयूक्तानामधीश्वरेः॥ब्रूहिनःश्रद्दधानानांवूहंसूर्यस्यनाहनः॥२८॥सूतउवाच॥॥
अनाद्यविद्ययाविष्णोरात्मनःसर्वदेहिनां॥निर्मुक्तालोकसंस्थार्थंलोकेरूपंविवर्हिणः॥२९॥प्रकल्पवर्हिलो
कानांसूर्यआत्मादिकृद्विभुः।सर्ववेदक्रियामूर्तंऋषिर्ब्रह्मादिनःस्मृतः॥३०॥कालादशःक्रियाकर्तृकेव
र्णकार्यमागमेः॥द्रव्यंरुलमितिब्रह्मन्नवरुक्षोरुजयाहविः॥३१॥

गदात्माआदिकर्तृहिकर्तृहविनवसूर्यःसवसर्वासंवदाकक्रियानंमूर्तंसनगनापाधिनावरूपकः॥३०॥कालरूपधरिंभेहरं
र्हिदंभादित्यरूपरुदंक्रियापाधिकंदर्शयितुंपथमंपूर्वकर्मप्रवृत्तयमायाकर्तृनेवधरुदमाहकालरूंगिःकालःप्रोक्तवादिःदशःस
मादिःक्रियासूनस्थानंकर्तृब्राह्मणदिःकर्तनंसूत्रादिकार्यंयागादिआगमःमंत्रादिःद्रव्यंव्रीह्यादिःरुलंस्त्रीदि॥३१॥ श्री ॥

मुच्चकालनूपक्षत्रीरुगवान्पथिकृवसिमक्षदिषूचैत्रादिषूलोकर्तृग्रायलोकयात्रानिर्वाहाय॥३१॥मानवगणानाहधातृमित्रादशादित्यःधातासूर्यःकृतस्थलीजूम्यनाहेतिःनाद्यसःवासुकिर्नागःथथकृतयद्दाःपूलस्त्यऋषिःगुरुवूर्न्नेधर्वःनर्यमिर्जूनूवर्हर्यमि॥३२॥जूरथेजायद्दाश्रुहेतीनाद्यसःनावदागंधर्वःकच्छनीरानागःशमाधर्वचैत्रमासे॥३४॥मित्रःसूर्यःपौनूषयाथद्दाकामनकाहहाः॥नथस्तनःकिंक्षुकःशुक्रोमासंनर्यत्यमी॥३५॥वसिष्ठावरूणोत्रंहासहजन्यस्तथाकूकूः॥शुक्रश्चित्रस्तनस्त्वेवशुविमासंनर्यत्यमी॥३६॥ॐइंद्रोविश्वावसूःश्रद्धागंद्रलापत्रीनागःप्लावाद्यसावर्यनहामासंनर्यत्यमी॥३७॥विवस्वान्ग्रसनश्चाद्यजाओसावरूणोहुशःजून्म्लोचांगिरवप्रालानेहत्यार्यंनर्यत्यमी॥३८॥

संश्रुष्टनर्यत्युनूवर्हर्यमि॥३७॥वरूणःसूर्यःसहजन्यायद्दःशुक्रोनागःविश्वसनाद्यसाःशुविमासंआषाढं॥३७॥ॐइंद्रःसूर्यःविश्वावसूर्न्नेधर्वःश्रद्धायद्दाःद्रलापत्रीनागःवर्यावाद्यसःॐकिंसयभवत्यार्यमानहामासंश्रावणं॥३७॥विवस्वान्सूर्यःउग्रसेनागंधर्वःवाद्यावाद्यसःआसावरूणायद्दाःगिरवपालानागःनहुत्यार्यंहाद्रपदं॥३८॥

धनंजयानागःवाणावाद्यसःसूषाख्येगंधर्वःसूत्रविर्यद्दाःकथामासंमार्गं॥३९॥मासक्रमाभिलेयनंकौर्मीकादिक्रमानूनणःविष्णूवत्रुमासक्रमलेखाकिःकविन्नामवाद्ययसुकल्यहदनंकिंकूर्यं॥४२॥कृतुर्यद्दःवर्च्चोनाद्यसःपर्जन्यःसूर्यःसनजिरुग्रस्त्रा॥विश्वेगंधर्वःशत्रावेणानागःशनपत्यार्यंफाल्गुनं॥४०॥जूंशुःसूर्यःजूंगूंत्विषापूःगाःशूर्यिद्दःसनसनागंधर्वःविघूद्दतूःनोद्दसःमहागंखानागःसहा

पूषाधनंजयावाद्दःसूर्यणःसूत्रविस्तथा॥द्यगाचीम्लोचमप्सरोभिर्गयामासंनर्यत्यमी॥३९॥कृतुर्वर्च्चीरुवद्दाजःपर्जन्यःसनजिरुथा॥विश्वत्रावणप्सरोभिर्वनपत्यार्यंनर्यत्यमी॥४०॥सूर्यंशुःकश्यपस्तार्क्ष्यःसनसनस्त्रथार्वगा॥विघूद्दतूर्मेहागंखःसहामासंनर्यत्यमी॥४१॥रुगःसूंजूंविस्वनमित्रूंशूंयुग्वेर्यवमाःकर्कोटिकःपूर्वेविहिःपूष्यमासंनयत्यमी॥४२॥लक्षासचीकृतनयःकंवलाश्वतिलोरुमा॥ब्रह्मापेतोधनंजिद्भरुवाद्यसूंधर्वरुवाः॥४३॥विष्णूवाद्यवावर्नेहासूर्यवर्च्चोधसत्यजिद्गू॥विश्वमिर्त्रोमरवाथद्दुर्जूमासंनर्यत्यमी॥४४॥

मासंमार्गशीर्षं॥२॥रुगःसूर्यःसूंजूंवाद्यसःशूविस्वनमिर्न्नेधर्वःदुर्न्नेयद्दःशूंयुर्न्नेविःकर्कोटकानागः॥४२॥सचीकृतनयाजमदग्निःकंवलाश्वनागःब्रह्मापेतोनागःवर्यावाद्यसःशनजिरुयद्दाःभृगवाद्यागंधर्वःशूंधंरुवाःआश्विनपाल्काः॥४३॥विष्णूवादित्याःशूंयुग्वानागःसूर्यवर्च्चोगंधर्वाःसत्यजिद्गूयद्दाःमखापेतोवाद्यसःदुर्जूमासंकार्त्तिकं॥४४॥ श्रीरामचंद्रायनमः॥

ॐ नमो भगवते विष्णवे आदित्याय विरूपाय शाम्बाय गोपतये धात्रे त्वष्ट्रे नमो नमः ॥४७॥ श्रीरुद्राय नमः ॥

कपर्दी वामदेवश्च कङ्कनीलश्च कङ्कटः सर्पपूर्वंगवश्च ह्लादपद्मौ गवेश्वरौ वालखिल्यौ धनंजयो महापद्मश्च कर्कोटको द्विजाश्च कंबलाश्वतरौ ववर्हस्थवंशभक्रमौ उर्वरुन्नौ वदाहारा कूर्मरूपिण्यौ वसुधा तथा उग्रसेनो वसुरुचिर्विश्वावसुस्तथा उग्रसेनश्च विश्वसेनस्तथा पूर्वचित्तिर्यूथगणा द्विजाश्च माः सूर्यवर्चाह्लादजाग्निर्धर्मगयौ वराः कृष्णकल्यप्सरावर्यमा तथा पूजिकस्थली मेनका सहजन्या च पुञ्जिकस्थली क्रतुस्थाश्च द्विजा श्च माः अनूरुश्च वाचाटी वविष्वाची चार्वंगी तथा ऊर्ध्वकेशी च पूर्वचित्तिरित्यादन्याश्चैव किलाश्च मा नैर्ऋतो यातुधानो द्विजश्रेष्ठास्त्वेवाप्सरसश्च ता ऊर्मि ॥४८॥

ॐ नमो भगवते द्वादशादित्याय सर्वरोगविनाशनाय श्रीमहाविष्णवे ज्वरविनाशनाय श्रीमृत्युञ्जयाय सर्वभयविनाशनाय श्रीसूर्यनारायणाय नमो नमः ॥४९॥

ॐ नमो भगवते आदित्याय अहो वाहिनि वाहिनि स्वाहा ॥ ॐ नमो भगवते आदित्याय सहस्रकिरणाय मनोवाञ्छितफलप्रदाय स्वाहा ॥

गदवमस्मिन्पुराणेकानर्थान्नोक्तपुराणेषुविद्यानधर्मादीनुक्तमितिमहागुरुविरुक्तिलक्षणायब्राह्मणेषुब्राह्मणानुसनातनानधर्मा
निषूपलक्षणंपुराणेकाथनं॥१॥पूर्वखंडेविंशतिरध्यायाः॥२॥इतरत्रेपंचयतिर्भूगुरुविरुगवेत्रयोदिषद्भुलक्षेसाकात्सर्वेहि
गर्ज्ञेदिवगाकोऽर्थः॥३॥ब्रह्मकांडेऽर्थेमाहात्म्यंभूगुब्रह्मणिगुह्यंनिगुलंब्रह्मवाचयंब्रह्मवेत्यस्मादिब्रह्मवाऽर्थयस्मिन्निभिर्भू

सूतउवाच॥नमोधर्म्मायमहतेनमःकृष्णायवेधसे॥ब्रह्मण्यानमस्कृत्यधर्म्मान्वक्ष्यसनातनान्॥१॥इतरद्वयंक
थंविप्राविष्णोश्चविनमद्गुरं॥ब्रवीत्यंदहेतुस्थानवर्णंपूर्वाविरं॥२॥भूगुसंकीर्तिगःसाकात्सर्वपापहृ ४२
माहविः॥नारायणंकृष्णंकरुगेवान्नात्वर्णंपरिः॥३॥भूगुब्रह्मपर्वगुह्यंजगतःब्रह्मवाचयं॥ज्ञानंव
रुद्रपाख्यानंप्राकंविज्ञानसंयुगं॥४॥रुक्मियोगःसमाख्यातोवेदार्थंचमयाश्रयं॥५॥श्रीरुगवगवासूदवा०

पार्थंगच्छगच्छ।भूमनाश्रयणंवदर्थेदर्शिकः विज्ञानसंयुगंभूपनाकंज्ञानपर्थंगंज्ञानंरुद्रपाख्यानंरुगज्ञानमूपाख्यानंरुगज्ञानम्पाख्या
यंप्रकाश्यंगथनवगनूज्ञानसाधनमित्यर्थः॥४॥कर्म्मकांडार्थमाहरुक्मियोगश्चसाध्यसाधनरूपेःवदाश्रयंरुक्मियोगेननिष्पादितं॥५॥

पूर्वंसामान्यतोनिरूप्यदानींद्वादशाध्यायकावल्यर्थेननुक्रामतिपाद्मीद्विरूपाख्यानंपद्मीद्विरुज्ञानादिरुद्रोक्तावायनावदाख्यानंच॥६॥
ब्रह्मार्थंब्रह्मवेत्यस्मात्प्रथमस्कंधार्थः॥७॥डक्रौंतिवर्त्तिवादिगतिःप्राधानिकःप्रधानकार्यंविष्णुरूपःभूगुरत्रःभूादिगःमहदादि

पाद्मीद्विरूपाख्यानंनावदाख्यानंभवेत्॥प्रायापवेत्यभवाऽर्थंद्विप्रधापाद्मीद्विरुः॥८॥शुक्लस्यचैवब्रह्मार्थंसं
वादस्त्वपद्मीद्विरुः॥यागधारणयाक्रौंतिःसंवादोनावदाऽजयाः॥९॥अवगानानुगीतंचसर्गंःप्राधानिकंत्रिगः॥ वि
दुराद्भवसंवादःकुरुमैत्रेययाकृतः॥१०॥पूनाराहिगाप्रश्नोमहापूरुषसंस्थितिः॥गगःप्राकृतिकःसर्गंःस
र्वैकृतिकाश्रयः॥११॥गगाब्रह्मांडसंस्थितिर्विराजःपूरुषायगः॥कालस्यकूलस्थूलस्यगतिःपद्मसमुद्भवः॥ १२॥
रुवडद्भवरोहाभिहिनश्चाद्भवक्षयःयथा॥डद्भवित्यंगवाकूर्म्मोवूडसर्गंस्तथैवच॥१३॥नारीनरस्थाथयगगःस्वा
यंभुवोमनूः॥गगरूपाचयास्त्रीनामाद्याप्रकृतिरूत्तमा॥१४॥सैगानाधर्म्मपत्नीनांकर्दमस्यप्रजापगे॥अवगावाहिदे
वस्यकपिलस्यमहात्मनः॥देवहूत्याश्चसंवादःकपिलनत्वधीसगः॥१५॥

क्रमिलस्यर्थः॥ॐतिद्वितीयर्थः॥१७॥महापूरुषस्यसंस्थितिःप्रलयरूद्भीमवस्कानं॥८॥प्राकृतिकःसद्भवित्यंगवाभुलक्षारूपः॥वैकृति
कामहदादयः॥चकारादिकानाश्रयगथाकर्षंचसर्गंः॥९॥गतिःस्वरूपंडद्भवरोडद्भवरोः॥१०॥अद्भीस्थानारीनरनवश्चगस्था॥११॥सैगा
नाधर्म्मपत्नीनामितिनवब्रह्मसमुत्थस्थितिर्विस्थानंगर्डस्थं॥१२॥

वतुर्थलंभर्थमाहानवत्रक्ष्णोमनो॥ यादीनांसमूत्यलिःसंगानः॥१२॥पंचमलंभर्थमाह।गगःश्रेयवुर्णियवुगस्यवर्णि॥१४॥द्वीपायूपवूर्नं
प्रथमंसंरूपगःगगाद्वीपादीनांयागियवानग्रथलंभामूपवर्नुनं।पागालनवकादीनांचक्रिःअननेवनवकनिवेर्हकमजामिलापारवानंगृ

नवत्रक्षसमूत्यलिर्द्धकयरू विनागनं॥ध्रुवस्यवर्णिंपश्चान्त्यः॥४॥प्राचीनबर्हियः॥२॥नारदस्यवसोदादःगगःश्रेयवुर्णिद्वि
ज॥नारुरुगानूवर्णिंसप्तरुत्यहनगस्यवा॥४॥गगाद्वीपसमुद्रादिवर्धनयूपवर्नुनं॥श्वेतिथ्यजस्यसंस्कानंपागालनवकस्मिंनिः
॥५॥दक्षजन्मप्रचेतास्यसूत्रणांचसंगनिः॥यगादेवासूवनानिर्मलंद्रुगवगादयः॥६॥त्वाङ्कस्यजनानिधनंयूप्रयान्त्रदि
रुद्विजाः॥दक्षयज्ञध्वस्यवर्णिंपुरुकादस्यमहात्मनः॥७॥मन्वंगवान्ववर्णिंगजेन्द्रस्यविमार्कणी॥मन्वंगवावगाश्वविष्णुर्हय
शिवादयः॥८॥क्रोर्यमात्स्यनावसिंहवामनंवेजगत्यगः॥क्षीरादमथनंगद्यगजमृगार्थदिवौकसां॥९॥देवासूत्रमहायूद्धं
राजवंशानुकीर्तनं॥ध्रुवस्यवंशानुकीर्तनं॥ध्रुवस्यपुत्रस्यमहात्मनः॥१०॥ध्रुवापाख्यानमगार्कंगावापाख्यानमवत्रा॥सूर्यवंशानुक
थनंगगादाद्यानुपादयः॥११॥सोकन्यंचाथगन्यांगिःककुत्स्थस्यवधीमनः॥रवर्द्वांगस्यवर्मांधातुःसौरुभःसगेवस्यवा॥१२॥
॥वामस्यकागलेन्द्रस्यवर्णिंकिल्विषापहं॥निमेर्वंगपवित्र्यांगजनकानांवसंहवः॥१३॥नामस्यहार्गवेन्द्रस्यनिःक्षत्रीक
वर्णंतुवः॥उलस्यसामवंगस्ययंयागन्नेकूवस्यवा॥१४॥

हीगं।गगःश्रवावीनं॥५॥षष्ठार्थमाहादक्षजन्मगि॥६॥सप्तमार्थमाहायूयाःश्वेगि॥७॥अष्टमार्थमाहमन्वंगवान्ववर्णगमिगि।क्वचित्क
स्यचिदनूक्तिर्यक्रमाक्रियाश्चरुक्तिवसानकूललनक्रिरुद्यौनवमार्थमह॥१०॥११॥राजवंशगि॥१०॥सामवंशादिरूपंश्रेलस्यवर्णिं॥१४॥

गस्यगस्यहीक्ष्यस्य॥१५॥दशमार्थमाहागस्यकर्मणीगि।पूरुनायाश्चसंसहिगस्यरूपयपः॥१६॥सहस्रावुःससवस्य॥१९॥यरूहिषकीय
दोर्घंगरुवकस्याविर्णंनासकूरुस्यवा॥ययागर्ग्यस्यपूरुस्ययदार्द्धलंभनूकीर्हिगः॥२०॥यज्ञावनीर्ण्णेरुगवानूकुर्षाख्याजगदीश्वरः॥
वसूदवसूहजनमगगाहद्वित्थेगकूलं॥२१॥गस्यकर्मण्यपात्रालिकीर्हिनान्यसूनद्विषः॥पूरुनासूपयःयानंगाकटाक्षाद्वनंगिःगा
ः॥२१॥रुग्नवर्हिस्यनिःपयसरुत्थेवबकवत्सयाः॥धेनुकस्यसहस्रावुःपुत्रंवस्यवर्सदयः॥२९॥गापानांवपविस्रावंदावाग्नेः
पविसर्ज्यगः॥दमनंकालियस्याहर्महाहर्नंदमाकर्णं॥२२॥वृगवर्यानूकन्यानांयरुक्षुर्वाक्षुगावुर्गः॥प्रसादायरू पत्नीस्यावि
प्रालंवानूगापनं॥३०॥गवद्भनाद्भवर्णंवगकस्यसवरुथः॥यरूहिषकंरुषूस्यस्त्रीहिःक्रीतावनाहिषु॥३१॥गंवबूतस्यदू
र्वद्भवर्धेविरस्यकंगिनः॥ऋकूनागमनंपश्चात्सुरुक्षानंवामरुषूयाः॥३२॥वृजस्त्रीणांविलापश्चमथनंलोकनंगगः॥गजमृगि
कवाणूनकंसादीनांगथवधः॥३३॥मृगस्यानयनंसूनाःपुनःसांदीपनंगुरोः॥मथूरायांनिवसतायइक्ष्वाकुस्यक्षयस्त्रियं॥३४॥
हरगमद्भवनामास्यांमूरुनहविःपद्विजाः॥ऊनासंधसमानीगःसेन्यस्यवरुजोवधः॥३५॥यागनंयेवनेन्द्रस्यकूगल्यानिवंग
नं॥शादानंपविजानस्यसधर्मायाश्चमालयाः॥३६॥वृकिःक्षत्रवर्णंयद्भुमथद्विषगाहनः॥रुवस्यहैरुर्णंयद्भवाणस्यरुजर्द्धं
गनं॥३७॥ब्राह्मरुक्षत्रियथहिंहाकन्यानांहवर्णंक्यगः॥वेद्यपेरुकगात्यानांदानवकस्यदर्मगः॥३८॥नंवगाहिविदःपीरोभमूत
ःपंचजनाद्ययः॥गाहात्म्यंवबधरूषांवाणस्याश्चदोहनं॥रावावकवर्णंहमन्निमिलीक्षत्रियपाण्डवान्॥३९॥ ३ ॥

रूःपूजाजहिथकश्चनयाद्वैद्धं॥३१॥द्विषगःश्लोन्त्रमथ्या॥३०॥यवर्णंवनाद्ययःरूषींमाहात्म्यंप्रहावः॥३२॥द्वीवामनामस्य॥

एकादशमर्थमाह। विप्रशापपरिहारधर्मविनिर्णयः वर्णाश्रमधर्मविनिश्चयः मर्त्यपरित्यागः मनुष्यत्वस्योद्धवनं॥४१॥ द्वादशमर्थमाह। युगलक्षणहरिभक्तिकलेरुद्धवमुपेत्य हरिः स्वधामगमनार्थः॥ इतिविक्षप्तारुणिकानामिकानिरावणि॥४२॥ अथ त्रयोदशस्यार्थस्य च विन्यासः॥ त्र्यर्थः॥४३॥ ॐ हरिर्वोरुमिति।

विप्रशापपरिहारः ज्ञानसंहारः स्वकुलस्य च॥ उद्धवस्य च संवादो वासुदेवस्य चाद्भुतः॥४०॥ यदात्मविद्याक्षरविलाभाख्यो धर्मविनिर्णयः॥ वर्णाश्रमर्त्यपरित्यागः आत्मयोगो मनुष्यतः॥४१॥ युगलक्षणहरिभक्तिकलेरुद्धवमुपलवः चतुर्विधश्च प्रलयः उत्पत्तिर्विष्णुतः॥४२॥ दारुत्यागश्च राजर्षेर्दिव्यदेहस्य धीमतः॥ मरुत्वपुण्यनेमस्य धर्मो यत्र सतां मतः॥४३॥ महापूरुषविन्यासः सूर्यस्यजगदात्मनः॥ ॐ हरिर्वाक्द्विजश्रद्धायस्य हरेर्महात्मिवः॥ लीलावतारकर्माणि कीर्तितानीह सर्वतः॥४४॥ ॥ ॥

एकादशस्य दशमस्य विशुद्धिमेवं श्रीमद्भागवतमहापुराणपारायणकामः सकलमनोरथसिद्धये महापुरुषं तदीयपार्षदतनुभूतं सकलजगदुत्पत्तिस्थितिलयहेतुं सर्वशक्तिमयं श्रीमन्नारायणं परमऋषिं प्रणतोऽस्मि नरनारायणाख्यम्॥

नत्वा हरिं नारायणं नरोत्तमं नरं च देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत्॥

अथ श्रीमद्भागवतमहापुराणे एकादशस्कन्धे पूर्वार्धे विंशोऽध्यायः॥

श्रीशुक उवाच॥ एवं व्यवसितो राजा सत्यसन्धो दृढव्रतः॥ मातरं शमयामास पुरोधोभिर्मनीषिभिः॥१॥ अभिषिच्य पतिं भूमेः शत्रुजिद्भरतर्षभम्॥ वनं विविशतुः पत्न्यौ प्रजासंयमनाय सः॥२॥ हित्वा दुकूलवलयस्रगनुलेपभूषाः॥ पित्रोः पादौ परिचरन्कृतधीः सभार्यः॥ कन्दादिभिर्वनफलैः सुमनोभिरर्हन्॥ शाकैश्च वल्कवसनः समतृड्मनस्वी॥३॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥४॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥५॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥६॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥७॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥८॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥९॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥१०॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥११॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥१२॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥१३॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥१४॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥१५॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥१६॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥१७॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥१८॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥१९॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥२०॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥२१॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥२२॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥२३॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥२४॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥२५॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥२६॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥२७॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥२८॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥२९॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥३०॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥३१॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥३२॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥३३॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥३४॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥३५॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥३६॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥३७॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥३८॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥३९॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥४०॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥४१॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥४२॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥४३॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥४४॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥४५॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥४६॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥४७॥ तस्मिन्नृषौ परिचरत्यमलात्मभक्त्या॥ त्रीवर्गसारमुषिते द्विगुणानुरागः॥ वैदेहिवद्गृहमयं न विवेद नष्टं॥ तद्दम्पतिः समगृहीतगृहव्रतोऽभूत्॥४८॥

अग्न्यधीत्य द्विजा मधुकुल्यादिपदन् विंदत तत्फलमतां पठित्वा अनुविंदत इति ॥ ७१ ॥ किं च प्राकमिति ॥ ७२ ॥ राजन्यादधिमखलां पृथ्वीं सधिरा
र्षः ॥ ७३ ॥ अस्य पुराणस्यैवं प्रभावादिति कारणमाह । कलिमलानां संहतिं समूहं कालयति विनाशयतीति । इति तत्र शास्त्रांतरे ॥ ७४ ॥ शास्त्रप्र
तिपादितं हरिवर्णनमस्कारादिति मिति द्वाभ्यां जगदुदयस्थितिसंयमात्मा नारजआदयः शक्त्या यस्य तं । द्युपतिहिर्द्दवरैपिदूरवसितअक्लांतः

अथायं हूं षिसामानि द्विजाधीत्यानुविंदत ॥ मधुकुल्या घृतकुल्याः पयःकुल्याश्च तत्फलं ॥ ७१ ॥ पुराणसंहितामतामधीत्य प्रय
तो द्विजः प्राकं हरिवर्णनं यत्र तत्पदं परमं व्रजेत् ॥ ७२ ॥ विप्राधीत्याप्नुयात्प्रह्लां राजन्यादधिमखलां ॥ वैश्यो निधिपतित्वं च शूद्रः
शुद्ध्यति पातकात् ॥ ७३ ॥ कलिमलसंहतिकालनोऽखिलगोहरिरितरत्र नगीयत इह ह्रीं ॥ इह तु पुनर्भगवानशेषमूर्तिः
परिपठितानुपदं कथाप्रसंगे ॥ ७४ ॥ तमहमजनं तमात्मतत्त्वं जगदुदयस्थितिसंयमात्मतत्त्वं जगदुदयस्थितिसंयमात्मग
किं । द्युपतिहिरजशक्रशंकरादैर्दूरवसितस्तवमच्युतं नतास्मि ॥ ७५ ॥ उपचितनवशक्तिभिः स्वआत्मन्युपरचितस्थिरजंगमा
लयाय । हरिवरदुपलब्धिमात्रधाम्ने सुरऋषभाय नमः सनातनाय ॥ ७६ ॥ स्वसुखनिभृतचेतास्तद्व्युदस्तान्यभावोऽप्यजित
रुचिरलीलाकृष्टसारस्तदीयं । व्यतनुत कृपया यस्तत्त्वदीपं पुराणं तमखिलवृजिनघ्नं व्याससूनुं नतास्मि ॥ ७७ ॥ ॥
इति श्रीभागवते महापुराणे द्वादशस्कंधे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

स्तवस्तोत्रं यस्य तं ॥ उपचिताहिः उद्रिक्ताहिः नवशक्तिहिः प्रकृतिपुरुषदहंकारतन्मात्ररूपाहिः आत्मन्यवापरचितं स्थिरजंगमं च आलयाय
यस्य तस्मै हरिवर्णनं ॥ ७६ ॥ श्रीगुरुं नमस्कारादिस्वसुखेनैव निर्भरं पूर्णचिंतायस्य सः । तेनैव व्युदस्तोऽन्यस्मिन् भावो यस्य । तथा हरोपि अजितस्य रुचिरा
हिर्लीलाहिः आकृष्टसारः स्वसुखगतं स्थैर्यं यस्य सः । तत्त्वदीपं परमार्थप्रकाशकं [illegible] व्यतनुत । तं नतास्मि इति ॥ इति द्वादशे द्वादशः ॥ १२ ॥
ति १

सर्वपुराणसंख्यादीनुपवर्णयिष्यन् तत्प्रतिपाद्यं देवं प्रणमति । यमिति । स्तुवैर्वेदैश्च स्तुवंति । उपनिषच्छब्दस्याकारांतत्वं छंदानुरोधेन ध्यानेनावस्थितं नि
श्चलं तद्गतं यन्मनस्तेन । यस्यांतं न विदुः सुरासुरगणाः ॥ १ ॥ क्षीरोदमथनादौ दुर्ज्ञेयत्वमेव प्रदर्शयितुं कूर्मावतारमनुस्मारयन्नाशिषः प्रार्थयत पृष्ठं भ्रा
म्यन् अमंदागरिष्ठमंदरगिरिस्तस्य ग्रावाणस्तेषामग्राणि तैः कंडूयनात् तेन सुखेन निद्रालाः निद्रालीलस्य येषां श्वासानिलानां संस्कारास्तेषां कलाश्च

सूत उवाच ॥ यं ब्रह्मावरुणेन्द्ररुद्रमरुतस्तुन्वंति दिव्यैस्तवैर्वेदैः सांगपदक्रमोपनिषदैर्गायंति यं सामगाः ॥ ध्यानावस्थिततद्गतेन
मनसा पश्यंति यं योगिनो यस्यांतं न विदुः सुरासुरगणा देवाय तस्मै नमः ॥ १ ॥ पृष्ठं भ्राम्यदमंदमंदरगिरिग्रावाग्रकंडूयनान्नि
द्रालाः कमठाकृतेर्भगवतः श्वासानिलाः पांतु वः ॥ यत्संस्कारकलानुवर्तनवशाद्वेलानिहतां हसां यातायातमतंद्रितं जलनि
धेर्नाद्यापि विश्राम्यति ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ पुराणसंख्यासंहतिमस्य वाक्यप्रयोजनं ॥ दानं दानस्य माहात्म्यं पाठभेदश्च निबोधत
॥ ३ ॥ ब्राह्मं दशसहस्राणि पाद्मं पंचानषष्टि च ॥ श्रीवैष्णवं त्रयोविंशच्चतुर्विंशतिशैवकं ॥ दशाष्टौ श्रीभागवतं नारदं पंचविंशति
॥ मार्कंडेयं नव वह्निं च दशपंच चतुःशतं ॥ ५ ॥ चतुर्दश भविष्यं स्यात्तथा पंचशतानि च ॥ दशाष्टौ ब्रह्मवैवर्तं लिंगमेकादशैव
तु ॥ ६ ॥ चतुर्विंशतिवाराहमेकाशीतिसहस्रकं ॥ स्कांदं शतं तथा चैकं वामनं दशकीर्तितं ॥ ७ ॥ कौर्मं सप्तदशाख्यातं मात्स्यं तद्ध
चतुर्दशं ॥ प्रकाशविंशं सौपर्णं ब्रह्मांडं द्वादशैव तु ॥ १८ ॥

लगः तदानुवर्तनवशात् जलनिधेर्हसां यातां न विश्राम्यति । ननु समुद्रक्षोभादेव तन्न संस्कारवशात् तत्राह विलाक्षोभस्तस्य निमनमिषेण ॥ २ ॥
पुराणसंख्यासंहतिं समाहारं च । अस्य तु श्रीभागवतस्य वाक्यं विषयः प्रयोजनं च दानं च पाठभेदश्च माहात्म्यं च निबोधत ॥ ३ ॥ त्रयोविंशत्त्रयोविंश
तिः चतुर्विंशतिसहस्राणि शैवकं शिवपुराणं ॥ ४ ॥ ब्राह्मं तु अग्निपुराणं दशपंचसहस्राणि चत्वारिशतानि ॥ ५ ॥ ६ ॥ स्कांदं शताधिकैकाशीतिसहस्रं ॥ ७ ॥
सौपर्णं गरुडपुराणं प्रकाशविंशत् प्रकाशविंशतिः ॥ १८ ॥

महाभागवतं लिंगमिहासश्चानामाद्यं वैष्णवविद्याकं कार्यं मूलः पुराणानां संदोहः समूहश्च उल्लेखसंख्यावकंवा ॥ दानीं तस्य ब्राह्मप्रयाज
नादीनि यदर्थं विद्युमहा ॥ गरुड्या दिना ॥ १ ॥ ० ॥ हरि त्री लोक्य नाथो ब्रह्मा संमूहश्च सत्र वामनं गंगनानं दिशोऽसंगश्च सूनाश्रयनगरू ॥ ॥ ॥

नवं पुराणसंदोहश्रुतुलेऽउदाहृतः ॥ तद्वा साद्यगसा हसंज्ञी रागवतमिष्यगं ॥ ७ ॥ ॐ दंहरागवतापूर्वं ब्रह्मरणनाहिपं
कज्ञ ॥ लिंगायहवहीगायकानूक्षत्तृप्रकाशितं ॥ ९ ॥ ज्ञो दिमश्चावसानवैवाग्यख्यानसंयुतं ॥ हरिलीलाकथाख्यानमृगा
नंदिनसत्तमं ॥ १० ॥ सर्ववेदांगसारंयन्नब्रह्मैकत्वलक्षणं ॥ वस्तुहितीयंतन्निर्दुष्टवस्त्वैकप्रयोजनं ॥ १२ ॥ श्रीशुकपद्मोपा
र्जुमाख्यांहंससिंहसमन्वितं ॥ दशानियीरागवर्गसंख्यातिपत्रमीरितं ॥ १३ ॥ राजंगगावदन्त्यानिपुराणानिमगं गरणं ॥ या ४१
वंब्रह्मागवर्गनेवद्यंयंरःमृगसागवं ॥ १४ ॥ सर्ववेदान्तसारंहिश्रीरागवतमिष्यगं ॥ तद्सामृतंपद्मनाभ्यत्स्यां ॥ ० ॥ निःकल्पि
॥ निम्नगानांयथागंगादेवानामच्युतोयथावैष्णवानांयथाशंभुःपुराणानामिदंतथा ॥ १७ ॥ इदंज्ञानंविवस्वतेयोयथाकाली
नुरुमा ॥ तथापुराणब्रह्मज्ञानंश्रीमद्भागवतंद्विजाः ॥ १८ ॥ श्रीमद्भागवतंपुराणममलंयद्वैष्णवानांप्रियंयस्मिन्पारमहंस्यमे
कममलंज्ञानंपरंगीयतेयत्रनैष्कर्म्यमविष्कृतंकर्म्मयत्रक्वचिद्यदपिनिष्कारणंनिषिद्धंक्षत्वनुविधत्तेविवाजनयतेहकृपाविमूर्यंतनवः ॥ २० ॥

नैं

र्षयः ॥ २१ ॥ श्राद्धयज्ञेहरन्ब्रह्महंससिंहसमन्वितंसर्वशास्त्रसिंहासनाबूर्दं ॥ २३ ॥ ४ ॥ गरुडसत्रवामनंगनहकस्यनिर्दुष्टस्य ॥ २५ ॥ २७ ॥ पा
नमहंसेःप्रार्थनेकर्म्मसर्वकामावनमःहरयेगरुडध्वजायविमूर्यंग ॥ २८ ॥

श्रीमद्भागवत पुराण
आनंदराम गुप्त द्वारा संकलन
आभा प्रकाशन उपहार

१ ॐ नमः श्रीगणेशाय ॥ ॥ ऋथेकर्षिर्नाध्यायेतिसर्गेषुयंऋषिर्नाविनियोक्तास्तेष्वाधानेर्वक्ष्यमाणादिरृषिःकृतः॥ गुरुवु
नूकन्याचर्याःपथकावल्मीनियत्रयऋषिःमनूकन्याचर्यविरूपनववुमाहु॥मनाहिविनिवकाद्वा
द्वादन्नाथियूत्रनारुःमूविनस्तद्वर्णयिवुमाहु॥यूणिकाधर्माधिष्ठेयेति॥ऋग्राहकीवुदास्यामिऋषेकन्यामलेकृतीऋषी
यूणारुवदितिरुषार्वस्थेनकन्यावानेयूणिकाधर्माःसवाग्राहकार्यकन्यारीयूणथिनेनवयुसिद्धरुःसविथियूत्रादकुल्यकाम धा तानिगाहा

१ ॐ नमः श्रीकृष्णाय ॥ ॥भेरुण्डउवाच॥मनासूनगतूयायीसिद्धःकन्याध्वजहिनाऋकूतिर्द्धवद्भिःध्वजसूनिनिःविनूगा४॥१॥
ऋकूतिर्नवयग्रादादपिग्राहमर्षीन्नयःयूणिकाधर्मेणाग्निष्वगतूयानूभादिगः२॥वृजायतिःसरुगवानूनेविरूपाश्रमंजानतूमि
धूनंवुद्धवर्त्रस्त्रीयनमनसमाधिना॥३॥राक्षःशाःयूनुसःसाक्षादिवृर्यहस्वनूयधकृ।यास्त्रीसादविनाकूगेनंहारूगानयाधिनी॥
॥४॥ज्ञानिन्यास्वगृहंयूक्षःयूर्णविगतनाविर्सःस्वर्गंवांमूदायूकोनूविर्ऽयंहृदविर्ल्भं॥५॥गोकामयानीरुगेतानूवाऽयद्रा
सीयतिः४ब्रह्मार्यांतासमावनोऽनद्वादशात्मऽजानू॥६॥नावःयुतावःसकाक्षारुद्रःशाकिनिजस्यतिः४॥ऊंध्वःकविर्विरुःस्वद्भ
ःसूधवानावनाद्विषदू॥७॥वुधिनानामतदवाग्रासन्न्यायंवुवानुभं॥मनी

ग्राहमणीमयीति॥२॥मिथूनेयूनूर्वंहिर्यत्वासमाधिनाऽऽध्वनधानन॥३॥रूपर्लक्षात्रंसरुगानूनुक्षाविवाहानविवृद्धऽऽतिरावः॥
॥४॥अङ्गर्यायङ्गानांमन्त्रालावायतिविरूःथाऽ॥दिषदूद्वादश॥०॥वुर्संगयूस्वार्यंरुवमन्वकनगतंवद्धमाहरुविनाऽऽतिःद्वार्षा॥मन्वक्त

नागरी प्रचारिणी सभा
खोज सन् १९५३-५४ अंक ११

नमनूर्दवा मनूयूणाःमुनिश्वनःसयथांतितानश्वरुवःसविधमूद्यानऽऽतिवक्षतिःगणस्वारीरुवामनःवुधिनादवाःमनीविपूरुवाःस
कर्षयःयक्षारुवनतनाःसुतसूनगलेश्वनऽऽन्दुः॥४॥विसवुगालनयाधोमनूयूणोदधीतालकोःतथर्वयऋक्षाद्वेनूऽतसविधर्त्तातथाः
यूणधोशनयूःनर्वनोवनूदर्वुआर्कयालिंगितमन्वकर्नवे॥२॥ध्रुतायार्यवादकुल्यनधूंगलनातंभनीऋभूतलोक्षायगृहर्नं॥१०॥यसूतिएसर्व

विमिश्रमसयाःयऋःसूनगलेश्वनः॥८॥विसवुगालनयाधोमनूयूणोमहाऽसोगत्यूऽयोशनयूःमनूवृर्दादनकर्नी॥२॥यतकृति
मदालातकर्द्दमायात्मजोमनूःतत्सर्वधिभूतआर्यरुवागदशाम॥१०॥यदाःयवऋक्षयूणायःयसूतिरुगवानमनूःप्रायश्चयत्कृगसर्गेणि
लाक्षांवितताःमहान्॥११॥याःकर्द्दमसूताःयोकानवतूऋविंत्नयःनासायसूतिएसर्वंप्राचामानंनिशाधम॥१२॥यत्तीमनीचसूकस्ना
तयूवकर्द्दमात्मजाःकश्चर्यंयूनिमानंवयथानाःसूविंतोऽगत्॥१३॥यूनिमासूतविनर्ऽविश्वगंवियत्नकराःदवकूल्यारुगःयादर्ऽभेः
वाग्यारुत्मनिद्विवः॥१४॥ऋगःयत्नानूस्वयाशीन्यैंऋसूयंनसेःसूतानादर्ऽदर्ऽसर्संशाम.मासंगवऽऽसंरुवान्॥१ऽ॥दिदूउवाच॥
ऋगंष्टेरुसूनऽश्वाःस्विस्त्यस्त्यूकरुगवःकिंनिविकोर्वधोऽगाःनगवारथाहिमगुत्रा॥१ऽ॥ ॥भेरुण्डउवाच॥ब्रह्म

वर्णयूयोगादिरुद्विर्स्कारं॥११॥रथार्वलेनायूनिर्गा॥१२॥कश्चयत्यार्वलंयश्चवऋक्षगि॥द्वितीयासर्वंगमाहायूर्लुभि[illegible]केनाचि
हगःयादक्षालनाऽऽन्माकगयादिवःसविऋंगरूगा॥१४॥ऋभंगवऽऽसंरुवान्विरूनूऽवऽऽसंजेःसंरूगान्॥१ऽ॥[illegible]कस्त्रिगू॥१ऽ॥

सर्वं नाम कृलादिं नयसिद्धिनः सन् ॥१८॥ तस्मिन् कृलाद्रौ द्रुसूनां रुवकाश्वत्थवटलाक्षाकदम्बकपूगशर्कानना निर्विध्नानामनन्त [illegible] मतद्विद्वोक्ति-
नृद्यूदनादिनि ॥१९॥ ग्लाक्षायामनवेधः संदीपकाश्वत्थानामूर्ध्वनिर्गमनान्निनाय्यामानसमीकृतदाश्रमपद [illegible] ॥२०॥ त्रि-
यत्नः श्रमूखेद्विनाय्यमानविलाप्यमालंयः शाश्वतयाक्ष ॥२१॥ तथाद्रुविः शाकद्वीपं [illegible] नाम्नि विश्रान्तमनायाऽऽलिङ्गाऽऽढ्यं

लक्षादितः सहस्रावर्तिवृक्षविदीवनः सरुवल्लाश्वत्थवृक्षकृलाद्रिं नयसिद्धिनः ॥१८॥ तस्मिन्नु सूनसुकृतकृयलाक्षाक्षकक्षानना दार्द्धि-
सुवद्रिद्रुदूदनिर्विघ्नायाः समकृतः ॥१९॥ ग्लाक्षायामनसंयम्यमनावर्त्तनर्तमूनिः श्रुतिवदकृयादनानिर्द्वन्द्वारनिलराजनथा ॥२०॥ ग्ल-
क्षकंवृयशैरुंयन्नवङ्गदीध्वनथः वृङ्गामासमसीमङ्गुयवङ्कलितिविततयन् ॥२१॥ तथामानंनिरुवर्नंग्लाक्षायामेधसान्निनानिर्गम-
नमूनमूर्द्धः समीकृयरुवसुयः ॥२२॥ त्रयसामूनिर्गधर्वसिद्धविद्याधराभूगेः विनाय्यमानयशासकृयाश्रमपदंययथा ॥२३॥ तत्त्या
द्रुविर्तथागविश्रान्तिमनामूनिः उक्तिष्ठनकृयादनदद्गलविवृधर्मरुन् ॥२४॥ ग्लक्षदनुवरुसावृयाक्षरुर्लङ्गलिशाकृयहेस
सूयर्तुकानूक्षेक्षिक्ष्वेत्यनिक्षिप्तान् ॥ कृयावलोकनरुसद्वदनमायर्लरिक्तान् । तद्द्रोविषायुतिहकनिमीलमूनित्रकिल्ली ॥२५॥ वनकृः

नलिखन् ॥२६॥ क्षेः कर्तृनयशाक्षिकमङ्कलोचमाऽयनक्षयङ्कयामासा दृषाश्रावृद्यान् क्षेः क्षेक्षिक्षेक्षि शूलकमणुलूचकादिक्षि ॥२७॥ कंकयाश्च-
लाकायस्मिन् । हरुवनद्वदनंउयलंरिक्तान् उसन्नलनक्षाविक्तान् । कर्षाश्राविषादी द्यौ ॥२८॥ ग्लक्षयामधूनयासूक्ष्मयोगरीत्यर्थ

कलाः

यौ ॥२९॥ जूनूयूगंकल्पंविरुक्षगृहीतादक्षाथेक्षयुतिद्वावृक्षविक्षूगिलिक्षमयूरीवाय्यक्षानूग्लक्षासिक्षरुयः सुकाक्षमदकन्नवमक्षयाऽवयवकृ-
तः गननर्नंउयक्षेयंकूक्ष्यकाक्षेवनिर्दिद्दत्वात्सवयुक्षासूकंकूणियुक्षारिनवकक्षुक्षामितार्थः ॥३०॥ जूक्षयुर्यंवनकंकूतिविविक्षेःप्रक्षनेनूर्यवि-
नेक्षविवृक्षयक्षनंकूतिवाय्या०क्षः एऽऽननायक्षयंक्ष्यक्लीविरलीकृतःविरुनेक्षंनीतःक्षमनसायिदूनाजूग्लेवनाक्षसन्कःकथंनूर्योयाज्ञागताक्षाऽऽरुद्धारुक्षःग्लव

नयुवलंर्यंक्षनक्षावीर्त्तरुर्नाऽलिक्षःग्लक्षयासूकंकायावावासर्व्वलोकगनीयसः ॥३१॥ ॥ जूविनूवाच ॥ विक्ष्वेरुवल्लिनितर्यंसूविरुक्ष-
मानैःमोघायुलेननूयूर्गंविगृहीतदक्षाः ग्लक्षविक्षूगिनिक्षःयुलनासाक्षरुवक्षयंकनुवरुवर्त्तीमकूक्षायकृतः ॥२०॥ नकामयकरु
गवानतिविधयुक्षनैःन्विलीकृतःवृङ्गननायकर्धनेनूयूरीजूङ्गागाक्षनूरुर्तीमनसायिदूनाजूनयसीदतमहानिरुविस्मयामः ॥२१॥
॥ मैनेयउवाच ॥ जूनितस्यवचःशूलाग्रयक्षविवृधवंराशःसुरयाकूःग्लक्षायावावासरुवसतमूविंग्रर्षे ॥२२॥ ॥ ददाऽऽचुः ॥ यथकृतक्षु
संकल्पारुद्राक्षनेवनान्यथासत्संकल्पास्यनवक्षनूयद्वैक्षायतिनवयं ॥३०॥ जूथास्मदंशरुताक्षःआत्मजालाकविभूताःरुविनार्भागरुद्र
क्षविसृष्यक्षिनतयशः ॥३१॥ एवंकामवनंवल्लावृतिर्ऊग्मःसस्यश्चनाशःसरुक्षिताक्षराःसम्यक्कूर्दयल्लामिसिताक्षतः ॥३२॥ सभारुद्रक्षूत्सौंक्ष

यैर्योक्षकृतःसंकल्यक्षनतार्थेवरुवीनान्यथायतःसत्संकल्यास्यतसंकल्यः तर्हिकथमकस्मिन्क्षायमानत्रयश्चीनाःक्षतत्राक्षायदंऽऽगदीध्वनार्द्धगर्त्तरुवान्
क्षायतिनतनवर्षंत्रयोविनदवैकतल्लीनास्माकंरुदाक्षोत्यर्थः ॥३०॥ विसर्ग्गीतिविस्रावयिष्यन्निःत्रुरुतलिऽर्थस्मिसक्षुगतविलयसूर्यं ॥३१॥ गतीतंकूसरुक्षिता

क्षयुक्तिरुक्षसक्षःगतःक्षकनाकूयुक्तिऽऽरम्

॥४२॥ निवाधनूक्षत्व ॥३३॥ गा४ कन्यानिर्द्विनतिसिनीवालीति ॥३४॥३५॥ यूलस्यत्व हविर्हुविय त्यामित्यनवय४ सागस्य४ दक्षाग्निर्जो४ नाग्नि४ विष्णवः
ध्रुवलस्यस्यसूतऊति ॥३५॥ गस्यविष्णवस४ ऊलिविलायीजाग४ सूत४ कवन४ ऊनास्यीरायोयांकलिन्यीनावेन्यदयहुय४ सूगा४ ॥३८॥३६॥

नदलाविक्रान्हूथागविगादुर्द्वासा४ गकिनस्यीन्य निवाधंगिनस४ युजा४ ॥३३॥ ध्रुद्वार्हंगिनस४ यन्वीवगसासूनकन्यकाश्सिनीवालीकुहूना
काचतुर्थेनूमतिरूप४ ॥३४॥ तगयूगावयनावार्क्षरवाणीस्वाविधकनाउनाथारुगवानाकाडक्षिरुग्वचहरुस्यति४ ॥३७॥ यूलस्यीजन्नः
यनयत्यामगस्यंचहविर्हुविःसान्यजन्मनिदेक्षाग्निर्विष्णवाध्वमहागया४ ॥३७॥ गस्यायक्षयतिध्रुवंत४ कवनस्तिलिविलासूग४ नावने४
र्दुरुकर्जुध्र्यतथनास्यीविरीयलन४ ॥३८॥ यूलहस्यगतिर्हुर्यायीनसूगस्तीसूगानाकर्मणेडवतीर्यांसंसहिरूंवमहामते ॥३८॥ कुलान
यिक्रियारायावालविलोनसूयतामयीनूषस्थिसहसूलि द्वलगावक्कगऊसा ॥३९॥ डुडार्सीमस्थिनयूगालिनस्यायनंकयाविष्णेकुहुः
धनाहूसकलब्रह्मयंयामलो४ ॥४०॥ विष्णेकुहूसूनाविष्णविवऊमिगनुवाउलनावसूरुयानायूमानूगक्षादयायन ॥४१॥ विस्थिलथर्वलि
४यलीलरुयूर्धतवर्णादक्षंवमध्वनिनसंरुगमर्वंनिनिवाधम ॥४२॥ रुगु४ रवास्यीमहारुगःपेत्न्यीयूगानजीऊनरूधक्तानंवविधा
यूर्ज्यियंचरुगवत्यनी ॥४३॥ ऊायतिंनियतिवैसूरुभनूरुथानदागूगास्यीगयानरुवर्गासकेलु४ यानेनुवर ॥४४॥

द्वलग४ युकालमानानू ॥३२॥ विष्णेकुहूसूखाऊहिरावंवसयकब्रह्मर्वंथाऊगा४ ॥४०॥ गानवर्हिविष्णेकुहूतिविवसरुयानानामेक४ गक्षा
दयायवनऊनास्यीयूगा४ ॥४१॥४२॥ रवास्यीयत्न्यीयूगानूयूगीयूगंविगानवाहूधक्षगानमिति ॥४३॥ तयाधंहविधक्षगा४ ॥४४॥ गास४ ॥

कविश्वरुगर्वश्रुरुगस४ यूगा४ ॥४५॥ ॥४७॥ ऊजात्मऊश्वब्रह्मयूगथा४ ॥४८॥ यूकस्यश४ संतंयेरुग४ मिलितरुयावा ॥४९॥४२॥ ऊ०॥ ऊगासर्व्वेसीगुलनानू
त्यलिर्यस्यीसा ॥ऊ२॥ऊ३॥ऊयगस्कू४रुऊ४॥ऊ४॥ निऊयात्मायद्यासस्मिन्नात्मनिःस्वगगननूयरुदंगंधर्व्वनगनमिवदंविश्वंतिनविर्गतस्यात्मनश्चति

मार्क्कलुयामकलुसूत्रात्मद्वदलिनामूनि४ कविश्वरुगर्वायस्यरुगवानूगनाश४ सूगा४ ॥४७॥ सर्व्वगमूनय४ कलूलाकान्यूर्नेनरुवयनू ॥ऊ
यकर्द्वसदोहिगूसकान४ कथितस्कवाश्वत्वगश्वद्धक्षनस्यसय४ यायरुनय४ यत४ ॥४८॥ यूसूर्तिमानवंदकाऽयथभाङ्गात्मऊश्वगस्यीस
सऊर्द्दहिरु४ आऊ४ गमलत्वावना४ ॥४९॥ ऊथादक्षयाद्ब्रह्मायगथेकामन्यथविष्णु४ यिरुस्यनकीयूकस्यारुवायेकीरुवस्थिद ॥४८॥ ध्रुद्वा४
मेगादयात्मकिसूस्थिध्यस्थिक्रियान्नतिश्वद्धिर्मक्षतितिकाऊीमूर्लिधर्म्मस्यायत्नय४ ॥४२॥ ध्रुद्वासूतगभूरुंमेगाश्रसाद्यमरुर्यादया४ गमति
४स्वर्गमर्दंनुस्थि४ समर्थयस्थिनसूयगा ॥ऊ०॥ यागंक्रियान्नमिर्दयंसमर्थवद्धिनसूयगामक्षस्कूतितिकाऊुकर्मंऊी४ ध्रुधुर्यसूर्ता ॥ऊ१॥ मूर्लि४
सर्व्वगुल्मत्यलिर्नेननानारात्मवृक्षीयथाऊन्मन्यदाविश्वमस्यनंयत्सूनिवृर्ता ॥ऊ२॥ मनासिककुरुवाताश४ वसदु४ सनिगाऊुयश४ दिद्यताऊा
नरुर्यालियनु४ कुसमरुथा ॥ऊ३॥ मूनयस्कूस्वस्कुस्रऊाऊगुगंधर्व्वकिंनराश४ नृत्यनिसस्थियादवा ॥ऊासीत्यनमगलीदवावृब्रह्मादयास
वृऊियगस्कूनरिरुवै४ ॥ऊ४॥ यामायैरावित्रविर्गनिऊयात्मनीदंस्वनूयरुदमिवगगूवृतिनंद्धलयान्नगनेधर्म्मसदनमसिमूर्लिनोग्रंद्धद्धक

वद्धात्मयगुकाश्गनायऊात्मानंयायद्धद्धकानगुकटितवानूगस्त्रीयूनूसायनमश४ कंनवूएलयादूश्वकानासमयमूर्लिनोकायायस्मिनगनेगननूथ
ल ॥ऊ॥ सार्यनास्मानूसूनगलमनूऊनलाकवूलयूकंनविलाकनंनतिनिमूनगनद्धश्नूयश्चगुकथरुगनायद्धुनिकगममलमनर्विदंगवू

ष्ठियमानयाः ऋवितिष्ठमानयाः। धृद् ऋवस्थानऋ्ऋ्ऋ्ऋ्॥१॥ऋ्दु विहीनायस्थानास्थावानथाधिदक्षसऋ्दुवनिष्ठाऋ्ध्वया ऊर्ध्वाः। गदुद्धयरुदुरुकः। गर्ह्वरुदुमारु॥यदाउयुज्ञायतीनामाधियस्थारुविकः गदानसस्थागर्ह्वरुवत्॥२॥गर्ह्वदिववृक्षनिधानऋ्ध्वानरुरुयतिनस्तुयवाऊयथनऋ्ध्वरुस्यतिसवनयऊतयेशुनः॥वाऊयथनऋ्ध्वसमानरु॥३॥कृणस्वसायनाः कृणमंगलाः सेरुहकाऋ्ऊंतिदिल्लदि

नेऊयउवाव॥ ॥सदाविद्धियगाःवंकालावेधियमानथाः ऊामादुः ध्वसनसाधिसमहानतिचक्रम॥१॥यदारुविकादक्षसृवृक्षलायनमछिनाःवुज्ञायतीनांसर्व्वयामाधियस्थासथारुवत्॥२॥ऋ्ऋ्ऋसवाऊयथनवृद्धिस्थानरुरुयवावृरुस्यतिसर्वनामसमाधः रुकुरुरुमं॥३॥गस्मिन्वृक्षर्व्वयःसर्व्वदवविधिरुदेवताः आसनकाःवस्यायनाःरुलास्थाध्वसरुहकाः॥४॥तदयध्रुवनरुसि रतवनांवुज्ञत्यर्त्तासर्गोदाक्षायलीदवीविदुर्यऋ्महास्वं॥ऊ॥वृऊन्कीः सर्व्वगादिग्भ्यऽयथदवनस्त्रियः। विमानयानाः सपुष्काः निष्कऋुल्पाः सूवासमः॥ऊ॥दक्षसनिलयास्थासःलालादीर्घऋुल्बुलाधयंरुतयंदेवःमोत्सूक्षादस्यरुायत॥ ॥ सलूवाव॥वुज्ञायगऋ्ध्वसूनसासंर्त्तानिर्यायिगायऋ्महास्वंः किलावर्यंवतगारुसमावामगयज्ञ ॥ ॥ ॥

रुःवुधमनर्हिंसानामयियत्यर्हलयनवर्हनमूर्क्॥४॥गऊदारवंवनांवुज्ञत्यर्त्तासर्गांविरुयऋ्महास्वंशुत्वा॥ऊ॥गदुवृऊन्कीःयूयंवांनांगः धन्वदीनांवनस्त्रियः स्वस्यनिलयस्थासःसमीयदक्षसोत्सूक्षास्तिमस्यरुायतंतिगयन्तमन्वयः कथंरुताःस्त्रियाद्दक्षविमनानियानानि यासन्काःवुधेःसहिताःनिष्कानियंदकानिकंल्बुयासन्काःन्मेरुनानिवासांसियासन्काः॥ऊ॥लालानिर्वंवलान्यक्षीलियासांमृक्षान्यऋ्क्षः लानिकुल्बुलानियासन्काः॥७॥नियोयिगःवलिंगः हवामन्निवातयद्यर्थिताःऋ्ऋ्ऋनहिवयंगवारुसनामगऋ्क्षमानवाद्यायियान्मेनिवृक्षः॥

यतामीविद्धक्षवृऊन्कि॥ऊ॥ओत्सूक्षंयकटयंयाहुःतस्मिन्निनियस्थिःयिल्लयासूयनीगंदर्ऊंयनिवर्हमर्लकानादिदुवीरुवतासरुऋ्र्दिंऊंस्त्रीक र्हिकामयाऋ्हिंनमितियाः सलूर्तंयनिवर्हांमिक्षमीति॥२॥स्वसृरुंगिनोःरुर्हरुिःसमिताःसद्मनीःक्लिन्नमियंस्वरुंविरुंविनमूत्कर्ण्ऊंउत्सूर्कमनायस्याःसारुंदक्षाभिरुमरुउन्नीयमानंवुवर्त्तमानंऋ्ध्वनध्वजमिवदृंह्लेवमध्वनांयद्वाउदूक्षियमानंयऋ्कऊंः

र्धिताभीविद्धक्षवृऊन्किहि॥ऊ॥गस्मिन्वृरुिणाःसमरुर्हरुिःस्वकौःध्रुवंगमियाःकिसूरुदिदृक्षवः।ऋ्रुंवाःस्मिन्वरुवावकाः मगःसक्षायनींयंनिवर्हसहिंऊं॥२॥गणस्वसृभूमननूरुर्हसमिताःमारुस्वसृक्लिन्नधियंवमानंऋ्ऋ्विभाल्कलुमनामरुभिः रिन्नीयमानंवमताध्वनध्वजं॥७॥स्वयंतदोंध्वयंभिजानासायया.विनिस्मिंगंरुातिगुलगयात्सकंःअधयाहंयाविदत्स्वविश्वगः दीनादिदृक्षवरुवमरुवक्षिंमि॥८॥यध्वयुयान्कीनवोरुन्यायाविनाय्यलंकृताःकाकसखावनूथलः

यूयंवा॥७॥ऋ्हाकिंगणाध्वर्योयनगवेतदोत्सूक्षमितिवरूणारु॥स्वयीतिरुऋजुनगदिध्वमाध्वर्योयूयंस्वयावस्वनायायानविनंविरुतिऋ्तायययिनवनाध्वर्योवृक्षिःगधयार्ंयाविदुउत्सूकस्वरुावातवतस्वंवनजानामिऋ्णादीनाकृयत्समतीरुरुवमरुवक्षिंजन्मरुभिः। दिदृक्षादृक्षंमिक्षामि॥९॥दिदृक्षामवकेमृयन्योयनेवानकिःयध्वनिद्वास्त्रीः रुऋ्रुवतिमरुदिधागदूःस्वंस्वयानास्वादि

तमिति रावः अन्याया विगः संवंधनहिताः अयिद्या कीः यज्ञ का कसखाः रुद्रं सहिताः वधूथसः संयुताः कथंभूताः यानैर्विमानैर्नरां हितैर्युताः हलिति कलुनीलकलेतियनान् गृहाय त्वयाविर्यं रुद्धितमिति स्तवयति ॥१२॥ तदाहुस्तुनगेष्ठ विहगेहात्सवनि ग्राम्यसूनायादरुं कथनैं गतद्रूनवलति। तथाविज्ञानाः सन्तः कथंगच्छामरुगेहा। सोदंसूदसः कानैं गृहाः तथारुद्रादी

यामीवुजद्भिः लितिकलुमलुतैंनरविमानैः कलरुसयालुनैः ॥१२॥ कथंसूनायाः विहगेहकोवुर्कं निनाय दरुंसूनवर्यानैं गात्रनाकृतान्यरियनिसोदंरुद्रंमुनिर्दरुकनंत्र कानैं ॥१३॥ तभयसीदद्यमर्यवांछितं कलैरुवान् कानूनिकावगाः हति। त्वयात्मनार्द्धरुमवज्रवक्षुषा निवूविगामान् गृहानयावितः ॥१४॥ ॥अथिनूवाच॥ ॥नवैगिनितः वियया रि रुवितः व्रह्मरुधरुव्रहसनूसदनूवियः संस्मावितांमर्मरिदः कूवागिषूनयानाहुकाविश्वसर्जासमकानः ॥१५॥ ॥

नांवगृहंत्रनाकृतान्यरियनिसन्कः जहमार्यं ॥१३॥ हत्रमर्यंगलस्मात्युसीदाऽन्दंभर्वांछितं कलैरुवान रुति॥ कानूनिकत्वभवाहा॥ अवज्रवक्षुषात्रनत्यस्मानाविवत्वयात्रात्मनादरुस्यार्द्धत्रैरुनिवूविताधृता। यामीर्द्धनोनीध्वनऽनिरवागामिः त्रतासामांअनूगृहानयाविः गतःसनू ॥१४॥ अरिरुवितारियावितः कः वक्षः यानाहामर्मरिदंतियगानूकवागिषूनदनूकिवाब्भनूसंस्मावितःसनू ॥१५॥ ॥

श्रीरुगवानूवाच॥ ॥त्वयादिर्गलोरुनभवत्मेरुनऽनाकृतात्र्यरियंतिर्वध्रयात्वयनूयादिनक्षयवृद्धरुवालीयसानात्मामथनम नूना॥ रुः॥ विद्यावयाविरुवपूर्वयः कूलैः सर्तागुरुनेः यहिनसरुमगनेः तस्माकृतार्यारुगमानदृष्टः रुद्धानयध्वंकिलिक्षमरुय र्मा ॥१०॥ नैगादृनमनीत्वऽनवंयद्यागृहानुसुर्गासादनवलिंगात्मनीयरुगमानूनवकुधियाकिनवक्षोऽत्राविगरुरिनमर्यत्वंकिलिक्ष. ाटः॥ रुक्षंनिकिनदाक्षगलितीमुखैः रुलोमरुदिर्गोत्रेरुवदयनदूरुगा॥ सानीयक्षवद्धविर्यांदून् किरिदिवानिर्गयागिमर्मगाहिगः॥१२॥ दार्कत्वमत्कवृगतिः गुऽगावतः थियात्मऽनामसिमऽसमगा। अथविमाननविगुः युयत्मास् मदाम्रेयाल्लः यनिगयंकायत॥१०॥ ॥

कृपार्वमूढकृत्रगृहानयगी यान्नावलोकयत। अनवलिंगविरुत्वमवाहा॥ यवकुधियाकृतिलयावृद्धायज्ञनि। अत्राविमाऽकंकिगात्रूर्यमृगा त्राविगत्रूलितेः अमर्यलेः सकावेनकिरिः अत्राविगाकिनूकिनिविगा॥ ॥ननत्वऽनानांगृहंसूदृगंकर्तांर्यादुःखिर्तनमरुयांनमत्व दृःसकलाविद्याराजत्यंतिअत्रिरिः लिःसिमुखैर्वा. लेनदिर्गांगः खेलुगमऽत्रायितअनयथानायतः गतिंविपितिस्वानींदून् किरिगमिसूगाहिताय थादूयतःयथमानेनऽदानानिरागयति॥१०॥ मविगुत्तगतांगी मर्यंदंकतिवरुगाहायकंनिब्रिंडंकृतागतिः किंतिर्डेस्मात्मात्मऽकंकन्यानी

मच्छकंतियतिभिसमासाहिविगुः संरक्षणमानंतत्याधामदाश्रयाम्मन्तंवंगः॥१०॥

ननूरुगवन्नत्वया किमिति दक्षः प्राहसनूरुगः यतासोत्यादि दृष्टिरुगग्रहाद्यायद्यानानन्तूर्वदयमानानदवादूविगन्द्रियधाकारिःदूरयाजीवसूक्ष्मवद्विन्द्रियरु
क्षसादिकानिनदंकानात्तानित्यर्थसमद्विरिःथूलकीर्यादिकिःदर्शयंदक्षानमेवद्यायसकल्यारुगकःसत्यनेंद्रद्विःजूसनायधकंवलंरुविंद्रियंक्तिं॥२०॥ानि
र्वत्वयायुवत्वंक्तानविनयाद्यकानलायदवद्भागवासोगणाहंसूमक्षमगुह्यमादिकंमित्थेऽजनैयंद्विधायाग्नात्तुाङ्ःसाधविधयंगाःसाधुत्वमवाहायनम्रीवाः
सूदवायगुरुलाग्रायसूक्यीमिनंवतत्ववतसेवायविद्यन्तुक्तिनूकायिकव्यायानायागगूज्ञानकर्यामिदक्षामनसासद्विःकृतमिति रावः॥२१॥विंयनक

वायसमाननरुयाङ्गद्वियःसमद्विरिःथूलयूवद्विसद्विर्तीःत्रुकल्पत्वयामधिगारुमंङ्गसायदंयनंद्वद्वियधसहनादरुविं॥२१॥सूयसूक्ष्मसगुणयत्म
रिवादनंविधायतसाधुमित्थःसमक्षमःसाङ्क्षेःथ्यनमेयसूसायवासाःगुरुाग्रायेवनदरुमानिन॥२२॥सत्वंविष्णुर्द्रवसूदवनाद्विर्तीय
दीयगतगुयुमानयादृतःसत्ववतस्मिनूरुगवान्वासूदवाःऋक्षेकङ्गामनसाविधीयत॥२३॥

वत्तमत्मागतश्ववासूदवदक्षानमनंद्वियतकिंनुनित्यमवासूदवर्द्वियगूःस्याद्॥विष्णुंसमत्वमकःकरनंसत्वगुत्मोवातंवनद्विनंवम्
देवमद्वनोकंकुर्गःथ्यस्मारुगतस्मिन्नत्वयुमान्वासूदवःगूरायुकाग्नतःअयगतमावृतमावनलंथमान्मःअयमर्थशवसूदवरुगवतियुगी
यतगूतिवासूदवःयनमेन्यनेःथुसिद्धःसवविष्णुसत्वयुतीयगाःजगःथुलयार्थनिथुसिद्धनयुकत्यर्थेनिर्क्षयंगः॥तत्वंवासयतिवमितिः
ब्रूत्यत्यावा॥वसत्यस्मिन्निति॥वासूदवःदीव्यतीतिवासूदवःदीव्यतियुकासतगूतिवा॥वासूरुिःथल्लोःदीव्यतियुकासतगूतिवा॥वासूदवनद्भवाच्यौर्द्वसत्वांगतःकिं
मतन्यूक्षेरुगवंथुलयद्भगवद्भयोःगुरुःसत्ववतस्मिन्मनयानममसानमत्कान्मत्वनूविधायतसत्यगूःस्यर्थःमनसतियाः०मनसाविलोक्यलक्षायत
क्षयंतिर्वियतगूःस्यर्थःयतःअक्षेरुगवंथुलयद्भगवद्भयोःगुरुःसत्ववतस्मिन्मनयानममसानमत्कान्मत्वनूविधायतसत्यगूःस्यर्थःमनसतियाः०मनसाविलोक्यलक्षायत
क्षयंतिर्वियतगूःस्यर्थःयतःअक्षेरुगवंथुलयद्भगवद्भयोःगुरुःसत्ववतस्मिन्मनयानममसानमत्कान्मत्वनूविधायतसत्यगूःस्यर्थःमनसतियाःगूरायुकाग्नतगूतियात्मेवनगूःस्यर्थः॥२३॥

तस्मात्वयाननिनीङ्गःथःदरुकुदयीतियात्वत्वादिरितीयवाविकयिरुक्तावत्यर्थःदिदृगवुःनदवारुरुवानूयादक्षःविष्वसूक्ष्मीयस्तुः
गर्गमानिनयनार्धतियाकंयागतिनस्कुरुवान्॥२०॥विषद्दक्षायमाहःयदीतिमद्वेवाःतिहायाग्निक्रम्यःयतःसंरुविनत्यसूत्रतिथिक्तत्यय
यायनारुवारुतितिवासमनत्वत्वयेकंत्वतेः२०॥ ॥ॐ॥तिचतुर्थेहितीयश॥ ॥चतुर्थेऽध्यतिंरिक्षागगाविघ्नानमानिनाःनूयानिरुत्यर्थंयङ्गःजरोधस्तमिती

तत्तनिनीङ्गानयिदरुकुदङ्गामसदिदृगदनूवुगाम्यशःथातिग्रहण्यङ्गगर्गवत्रानूमानागसंदूद्वेषसकत्रालिन॥२०॥यदिवृद्धि
यसतिहायमद्भःरुर्द्रुरुवयानागारुविंयातिःसंरुविनत्यसवडनात्यनारुवाःयथासतआमन्त्रणयकल्पंग॥२०॥ ॥ॐनिश्रीरुगतृतीय
मरुगनूनेनवरुर्थस्तुंक्षेऽउमानूदसंवादहतीआक्षरार्थः॥ ॥मैत्रेयउवाच॥नृगावदूकाविननामर्षिकनःयत्तंगनार्षंङ्कुरुयरुविंगयन्
नूरुदिदृक्षुःतविंकिंतारुवानिःक्रामतीनिर्विशतीविधत्तसा॥१॥सूरुदिदृक्षायुतियात्वदूर्मनाःक्षरुंदूर्दयगुकलातिविक्षलारु
वंरुवान्नदतियूनूर्षनूयायुधङ्गतीवैक्लवजातवेपथुः॥तमाविनिध्यसमतीविहायर्षंःमकंनमायलंचदूयतेजदाधिगानग्मत्तुंत्वि

गीतुरुवाचअवहात्मानिवानत्व॥सूरुदिदृक्षुःनिःक्रामतीरुवानूयतिर्णंकितायून्निर्विशतीवतदासासतीविधत्तासवरूवा॥१॥सूरुदाविक्लो
यायुतियात्वदूर्मनाःथ्यगूतीकलातिलंलेःअतिविक्लालाकलायतियदूर्षवसमानयूयाकनतिर्गंयुधङ्गतीवरुमीकंनियमानवानूमाजावय
थुःकंपायत्ता॥२॥ततःहविरुपयिगार्हपानग्मगूःकथरुर्गंयध्यीत्यातत्योत्तमोदरुस्मद्भमदात्॥ॐगरुडरुःहूंफट्स्वाहाःनमोभगवतेमहापुरुषा
यसाःसा॥३॥

मदर्थंकलसंसाङ्गंसायुधंसवाहनंसशक्तिंसपरिवारंसमुद्रासहितंसर्वोपचारैःपूजयामि॥

महदनास्थिदोर्दण्डोरुस्थसर्वतुस्रुतवन्यायाय्यादृश्यसाधियनविमलाश्ववल्गा॥२९॥दुर्मर्षमल्पसहनेहृदयंयस्य स्मालोकेजनमश्चाचलाद्यान
त्कीर्त्तायशतःस्त्रीयार्गर्जीसूर्जीश्रयनाधतःस्वचरूयाहतयमनलायायुतोननिर्विचित्तवान्यून्यद्विदूलिवक्षसी॥३०॥त्रुटुंदृङ्गच्चा॥३१॥य
हुद्यानूहुकीतियहुयुग्रहनाश्रयहुतनहुंल्लादिनमा३२॥अक्षर्यूलाहुयुलाधयसासामंद्याक्षोमरुवानामदवाउल्लिखा४॥३३॥त्रुम्
तजसाउनद्विर्धदीप्यमानैं॥२५॥ ॥ॐतिचतुर्थेचतुर्थः॥ ॥यंवैभडमतीदहुल्यागमाकल्पलिकनःवीनरुडनूधान्यायुतनदहुमयामयत्॥त्र

ॐहाह्वनास्थिमहुयमायल्भात्रजायार्यस्यवनायनंत्रजाः॥जाहावसून्यद्विमगात्मजामतीमनस्विनीमानमहीक्षमर्हति॥२२॥साय्यंद्
म्मर्षिहृदयावक्षुकुनलाकेश्यकीर्त्तिमहतीमवाप्तोतियदंगर्जीसंयूथ्यद्विद्व्यायतीनेत्युक्तधन्मृगयतनाधतः॥३०॥वदन्यवंजनः
स्याद्दक्षःसमागमकुतीवदीततयार्यदाहुंडुमदतिश्चन्दायुक्षः॥३१॥गयामायेतनंवीर्यनिशम्यरुगवान्रुगुश्चरुद्रधूनशरुद्या.
दविलम्लेहरावहः॥३२॥ॐक्षर्यूलाकृयामानंदवाउल्यतुजासामरुवानामतयासामंद्याक्षःसरुमः॥४॥३३॥तेनलोगायद्वेःसर्वतुम
क्षःसरुगुस्रकाःरुनामानाविलाभरुरुत्रःहिर्व्रह्मतजसा॥३४॥ ॥ॐतिश्रीरुगतंतमहायूवारलेचतुर्थंर्द्धेसतीदहोस्तनस्थिरु
त्थर्द्धाध्यायः॥ ॥भीष्मउवाच॥रुक्मरुवानानिधनंत्रजायतनसत्कृतायाश्चवगम्यनादर्तृ॥ह्यादवेनीवतदश्वनकुलिविद्याविर्क्षोधमयावमा
दक्षा॥॥कुरुःसूदर्शोयदःसधृष्टिर्टीतलिद्विक्रिमःशूरावियंउत्कयवृष्टःसरुमालिनारुमनूगरीतनाधाविसस्रुर्नीरुचि॥२॥नामनाम ॥

ज्ञायतहैतानिधनी॥कृतःतनासत्कृतायाश्चतस्याश्चनमःसरुवादवाक्षे॥१॥सधृष्टिर्टीःनृदुःथानःसनूजठासूत्कयउल्याग्रउल्लिखाःसनूर्नी
लुविविसस्रुर्ज्॥सूदस्रुज्ञाश्रयंठोयनातलिनीवद्वीनीचसत्रद्वालोरुहृदयंगीवियंसाःर्नाथा२॥नामनामनामः॥ ॥

नस्राजयायाःसकाल्पनूतिकायावीनरुद्राजातनूतिलोमशःगनूवानत्वादहनदिर्वंद्यःगनूजसूद्धरूपार्थशयनवृक्कवर्तुःगयःसूर्यीव्व
दृग्गमस्यःजनातार्हुगर्दृक्षयस्याःक्वलदग्निनित्तसृञ्जयस्याःकयालमालायुक्तःविविधनहासनोयुधानियस्याःरुनूडेहरुटयुद्धकृगलमहतानाह
मद्यलीःसनतयर्दृक्षंजहिलुब्धतजाद्र्यंतिनिमार्गःयतार्हमर्हणकृशः॥ॐमन्यूनावृद्धाःयविनुकुमद्यदिलीवक्रोनःॐर्मुगमद्यलीद्यानंयतवेकवग
रुनारुतातामहीयर्तिवलीयसामयितहृःसहिर्मूवलीसादृक्षंमन॥ॐजगदकंकालरुशगसायुक्तंकूर्तीःद्यायश्चकिनदृक्षंकर्त्तिकिंतिद्यायन्मनिनूयुनादीनि

तयविकायरुनूतासालादिर्वंसरुवृताकृर्वनूकृतिसूर्यदृकूःकनालर्दृश्यक्वलदग्निमूर्द्धजःकयालमालीविविधमहासायुधशः॥३॥तंकिंकनामेति
यूतंकमाहुलद्धीडलिंरुगतान्रुगनाथधदर्क्षसयर्क्षजहिमहृतानीलभद्रयलीवृद्धरुतीगकामः॥ॐआहूयकनुर्वकुयिनमनानासदतदर्वयनिरुक्तंभविर्वृ
॥मनोगवात्मानमनुगर्वंरुसामहीयतीनातसहृःसहिर्मू॥ॐअद्यीयमानःसदनद्रुयार्यदेरुग्नदहिर्वीनदसरुनर्वाउग्रमाभूलंऊगदकंकालंकर्तृसवाद्रुव
द्धायलरुयत्मद्धिःश्रा॥ॐअथलिंजाराजमानःसदमोःकंकस्यदीर्घाश्रमीक्षानलूःतमःकिंमनलंगनुतद्वाहदितिद्विजादिऊयल्यब्धदक्षः॥
॥ॐवानावानकिनहिमकिंनावःद्यावानवहिंडितितिहाग्रदलुःगभवानकालाकःकूर्दकानऊलोकाधूनाकियलयाशकल्यान॥ॐसहृतिमिर्ज्ञा
ःस्त्रियउद्विग्नचिलाऊचूर्विशाकाकृत्रिनयोयतसा॥रायूयश्चकिनोदहिहंल्यंऊगःसर्गोसतीमवदक्षवनागमी॥२॥ ॥नामनामनामनामनाम॥

रुयलंभनिरयाःसार्वद्यीयसाप्रः॥ॐकंकृतिविलिगभानरुवतिकिंवनऊःतिलालाजाकंथनऊनुगनूकृतारूनादक्षस्त्रियोमासुः॥ॐ॥रुवीतनासंरु
वनीत्यतिर्कंकलयतिः॥वाणाःकूतिःदमूनामरावरुमुःपाचानवहिंरुदानीतनानाजाजीवतीति॥नःकालोनेनलीवृनीयनः॥ॐ॥अस्तुतिर्दृक्षयन्ती
तामिश्रमूरुयायासाःकाः॥विशाकःरुर्लः॥यश्चक्रीनामितिरुसादृश्वसिमूरुः॥अवदःक्षोऽवस्नातवान्॥ऊनाग्रमनागसं॥२॥ ॥ ॥ ॥

नवर्दसूनावस्ला मार्ड। किंउनूज्ञावस्लानेऽनूनानामारुर्दरुविश्रूतीलाद्रु॥यत्तिनिदार्य्या॥यूयंकाविकोलुंजटाकलायायस्मासंहूलस्यायेऽर्यिमाछ्छाग
श्छिन्नऊत्रायस्याऽदितानिऽनूस्तानियेरुदायावाहवऽवऽवश्नाऽस्मानिगसहर्धलेनृत्यतिऽउच्चैऽनूरुसैरोऽकरंभनाहामनवेरुनयित्नूगर्जितंतेनरुन्नाः
विदोलुंदिछ्छयनमः॥१०॥अमर्यंचिल्लानूमरुनसूर्यंकृत्वामन्यूनूतंक्रोधन्नार्कंउदरुःविद्धिकोरुगत्मनकणर्मंधायनायनश्चतंकोयायतोविधा
उनकिंसिक्षिस्मानस्मादलाकानाम्नाकथा॥११॥उद्विग्नऽउनलिंगादकूयेमाऽजननवदूऊँथरुवत्नवमूत्रामानमकिउत्यागतमामहाल्लाताऽत्लिंगाःयर्य्युकू

यत्नरुकालंवायकऽटाकूलायःस्वभूलभूत्यार्यिंतदिन्नऽनुः॥विनयनरुत्यत्यदितासुदार्धंऽनूत्यादत्नमरुनयित्नूरुन्नदिक्॥१०॥अमर्यंचि
त्नागमस्मनऽनंमन्यूनूंतंदविंदिरुरुकूंग्नाकलोलदंस्रुरुनूवरुरुगेर्ंस्यात्तस्किंकिंकोयंयंगोविधत्नु॥११॥वेरुकतमूद्विग्नः
दृष्ट्वेनामानऽननदरुत्यामूरुर्मेहात्मनःऽउत्नुनूत्यागतमाःसहसुऽमरुरुयोवरुदिविरूमोदयर्य्युकू॥१२॥तावतूसन्नूनूंचत्रै
र्मरिवामहान्नानायूंखेब्रूमिनकैनूदायूंखेः॥यिंजेःयिंर्ंजेमूकंनादनानंनेःयर्य्योऽवद्विद्विदोन्नचनूंश्नत॥१३॥ केवि
त्वरुंदुःग्रार्ब्धंर्ंयन्नीःभर्लांतथयन॥सदग्नाग्नींधुःभर्लांत्न,गद्विहानैंमरुानर्सं॥१४॥ ॥नामनामनामनामनामनामः॥

सर्व्वतंब्यान्तंधीरूतामहात्मनाविदत्नंत्यरुयावदाः॥१२॥नानायूंक्षनिथर्यीःवामनकैंदुःखिंःउद्यतायूंखेः यिंजेःकायिंसेःयिंर्ं
जेःयांतेः॥मकनस्मावादनमाननंवथर्यीतेः॥यत्रिताःक्षवद्विःअवनुद्धः॥१३॥यस्रुःभलासाःथूर्व्वयध्विमर्क्षरुथाःअर्यिंतिंपूर्व्वयध्विमा
यर्तंलांर्ंग्राब्धंःभर्ंः॥यस्रुःभलासाःथाध्विमतःयात्नीःभलीः॥यस्रुःभलायाःयुनाःकिंर्ंसदोमधुर्यं॥सदमःयूनरुतःरुविद्वांर्ंः॥त
ग्नारुनतग्नाग्नींधुःभला॥गद्विहानैंयजमानरुहं॥मरुानर्संयाकरुोऽनःभलीः॥१४॥ ॥नामनामनामनामनामनामनामनामः॥

नूनूरुःवरुंरुःऽरुनवत्यामखलाःसामासहूतानि॥१७॥१४॥१०॥ग्रवकिंनर्ंमानाःनेकमऽनक्षदुदुवः॥१८॥तुवाहरुगसाःरुवीवानरुद्रथलूलूंस
उत्यादितवान्॥१९॥ऽउरुरुावऽरुगवान्॥सदरुःसरुःसीहिंरुःसनूनयर्कंलितनिंदीकुर्व्वंर्ंदरुंऽकिंनिरुंनेनऽसूसूचनूंथुनितवान्॥२०॥कलिं
गदंशनाऽसानिनूक्षाग्राहवलरुद्रायेशश्चगदंकानूंयातितवान्॥गनिमलियुनूगनेनूंनिंशामानेवतःदंकानूंदर्शंरुनंग्राऽरुरोस॥यूंरुकानि
तियाः०द्वितवनमेंन्द्रायोरुक्षंधनूंरुतंतीरुाग्रनःसरुंरुासायिंयूंरुादंकयागाग्राःथर्ंसूतितवान्॥तथाहियूंसायंतिंरुरुाःमेरुदंकांहि

नूनूरुर्यंरुंयाणालिंगथेकंग्नीननाःगयनाःकल्पुंसमूग्रसन्तंतिंद्विरिंदुर्व्वंदिमरुवलाः॥१७॥ग्रवाधंकमूनीननाःरुंकंयत्नीनतार्ज्जय
नूंग्रयनऽउग्रंदुर्व्वंवानूंयुग्रामनानूंवलोयिंतानूं॥१८॥रुंगुंवर्व्वंधमलिंमानूंवीनरुंदुःयुज्रायंगोंवलुंगाः यूंयलंदंवेंरुगंनंदीश्व
भागंहीनूं॥१९॥सर्व्वनूंतंद्विंऽदूंग्रसदग्राःसदिवोंकःथेनर्ंमानाःसरुंर्ंग्रवंकिंनेंकंक्षवंवनूं॥२०॥ऽरुंकतःसूंवरुंरुग्रःग्रम
धूंनिरुंगेवानूंरुवाधरुंग्नेलूंवसदंसियारुंसनूंग्रमधूंदर्शंयन्॥२१॥रुंगुंग्राःनानूंरुगवानूंयातिंगग्रानूंग्राऽरुंतिंऽरुंकानसदरुं
द्धांयेःथंयंकंमंसूंचनूं॥२०॥यूंयूंक्षायातंयद्धकानूंकालिंगंग्रायथंबलाःग्लयामानेगनिमलियारुंसद्धर्ंशयन्द्धरुःथ॥२१॥
ग्राऽरुंग्राःनासिदंकाग्रालिंगक्षनेलंरुंतिनाः॥द्विंदंनयिंगदूंद्धरुंनाग्लंक्षांनूंग्रंसूंक्षकंरुंदा॥२२॥ ॥

गंदनाऽवूंवन्तिंतिंद्विंतंग्राथंयनंग्राद्विंदेवंतयारावान्॥गऽगंग्रासदंकाःसकांतिंवकंवांग्राःनूं॥नचेंगंतंसंगंद्धरुंनूंग्राःर्ंकंगंगायिंगग्रासदंक
यागऽतंस्कोरुंदंवूंरुंनद्वितवंननंस्रायांग॥यूंगंनंवयूंक्षंनूंरुंहंद्वंधवंस्कांतिं॥यूंषांतुंयऽमानंग्रासदंरुिंऽकंतुंयिंरुंतुंगितिं॥कंव
लंध्वंचुंयिंरुंतुंरुविंग्रांतिंऽनूंग्रासंहिंगंध्वंऽऽमानंग्रयदंद्विंरुंद्वंयिंमांतीग्रंथंः॥२१॥द्विंदंनवीयंतंलिंनंनूंग्रयंनिंवाकांरुविंग्रांतिंऽर्ंवकांवीनः

रुंद्रः॥२२॥

ब्रह्मक्षत्रियविशां शूद्राणां च हितैषिणे। अनिरिन्नाय वक्राय नमस्तुभ्यं दृढव्रते॥२३॥ सयभूनाय तिष्ठ। मरुत्संक्षयनं यागं क्रतुनिश्रीठनादिभूयमानलोमायार्यं दृष्ट्वा तत्रागतान्
यागनाहनत॥२४॥ अनार्याब्रह्मक्षत्रमदीनां गच्छियर्यया॥ अ साधुवादः अरुदिति लोपः॥२५॥ उक्षकालयंकैलासः॥२६॥ ॥ॐ तिचतुर्थोऽध्यायः॥
यक्षकुबेरवर्मधनसरुगुल्मारुवंविधिः॥ सिंहयामासदकादिजातिगायधमादनाग॥ अथदेवगन्धर्वः स्वर्गुवन्यवदयन्निति द्वितीयनाचयः॥ मूला
दिरिः॥१॥ संद्विन्नानियुतिलानिरिन्नानिविदीर्णुन्यग्नियर्षीसहस्रविरिः॥ सरिंश्वेतकेसानाः॥२॥ कस्यदक्षस्य॥ नयजः॥ नजग्मजः॥३॥ विरुवं

ब्रह्मक्षत्रविशेनवनिरिन्नवंरुनः॥ विन्मर्यदनमानादक्षोयन्यूतिन्विनं॥२३॥ दृष्ट्वासंरूयनंयागंयभूनीसयतिर्मरुवायज्ञमा
नस्यः॥ कस्यकालरुनारुनछिनः॥२४॥ साधुवादरुदार्यकर्मणिकुशलीसतीं। रुरुधुर्नयिनोचानीमन्यीगद्वियर्ययः॥२५॥ ॐरु
वंतन्विनरुस्तिन्यदिलाग्नावमर्विगथगद्धवयजनंदक्षजातियक्षुस्कालयं॥२६॥ ॐतिश्रीरुगवतामरुयनालेचतुर्थेक्षेदक्षयज्ञ
विध्वंसानामपंचमाध्यायः॥ ॥मैत्रेयउवाच॥ अथदेवगन्धर्वः सर्वेनजानीकैःयनाजिगाः। धूलयदिनिरिंश्रगदायविद्यम्नेथा॥
संद्विन्नरिन्नसर्व्वगः सर्विकुसरुयाकुलाः स्वर्यंकुवनमस्कृत्वकात्मेनिनन्यवदयन्॥२॥ उटलस्यूनेवेतनुरुगवानकुसंरुतः।
नारायनस्थविन्धस्मानकस्याश्वनमीयतुः॥३॥ नदाकर्न्धविरुःप्राहुतंजीयसिकृतागसि। क्षमायतनुसारुया नत्रायनवरूयसी॥४॥
अथस्वियूर्यंकृतविस्विसारुर्वंयवहिंसोरागरुराजंयन्नादः॥ उसादयध्वंयनिगुह्यवतसाद्वियुग्रसार्यंगृहीतांस्वियर्क्षं॥ ७॥ ॥

क्षा॥ तंजीयसिजनितंजस्विनियूयंकृतागसिसहायिस्वयंकुकृतागसीवरूयसींजयनाधंकर्तुमिच्छतीसानथस्यवरूयसायसी क्षमायनरूया
॥ यूर्यंस्तेतिलोकाकिः॥ नरुवदवंस्वयंथः॥ ८॥ अथस्वियुसादयध्वंक्षमायुयुः॥ यरुवंकः वहिंसायहस्तेरागरुराजंयन्नादः दूनादंतरवलिगवंकः॥
उगृहीतांस्वियर्क्षंतांधीयुगुक्षत्यर्थः॥ ९॥

ब्रह्मनस्तंजीवितंयूनः संक्षनंद्याधर्ययमानाः संगः यस्मिन्कुपितमतिसयालालाकः ननन्यदियर्थः॥ ६॥ वर्यंरुगवंगुविरिंस्तंभवंविद्यार्यंविध
स्वंतिवरूयंतआहुनतिः यंरुरुदानींतनरून्दुःरुसयंतंवलवीर्यंयाः स्वमालमिमर्लीचनविदुः वार्यंयनाक्रमः॥ यायमितियाः॥ अयनाधः॥ ७॥ क
कैलासंवर्नयतिजोयधाख्यादिवंरुद्रलिः॥ ततंतंनद्धविरूपं॥ ८॥ भृंजेनमर्लंनतिष्ठदमिरुनन्नयः॥ कथंरूपेनानाधानुरिविविधिः॥ नाना
द्रुमलतागुल्मारयः॥ ९॥ नानाद्रुमलतागुल्मानियुतंस्तनियः॥ नानाकंदनाःसानवंश्वरयंनमलेसरुक्रौंजनीं॥ १०॥ मयूनालंकक्रारिंश्वनेनीदितांस

ओमोसानाजीवितंमधनंयलोकःसयालःकंयितंनयस्मिन्नात्मानुदर्वंप्रियायविहानंक्रमायंधंक्रविविद्वदनकेः॥ ६॥ नाहंनयक्षो
नवयुंयमन्यायदरुरुजोमनयंध्वंतर्लं॥ विदुःस्वमानंबलतीर्ययोवृनंयात्मतंत्रमकंउयार्यंविधत्सत॥ ७॥ मरुन्कमविंश्वसानजोमः सम
त्वितःविरिंरुसयुंजेलोशयंयोन्यधिक्षानिलंयंयतविशःकैलासमद्रियवनंप्रियंयुरुः॥ ८॥ ॐमोंधिरथामंतुयागसिद्धेनंयलनेशंक
र्दंकिंनवंगंधहेनयूनानिरिंवंगसदा॥ १॥ नानामलिमयेभृंजेनंनानाधानुविविरिंगेः॥ नानाद्रुमलतागुल्मेनंनानाम्रगगलभृंतेः॥ १०॥ ना
नामलयस्तरलेनंनानाकंदनसानुरिः॥ नमलंद्विरदनंतानांनमलेःसिद्धयाविनां॥ ११॥ मयूनकैकारिंश्वनर्तमद्धालिविमूर्छितां॥ श्वाविनेनक
कंठानांकूजितैर्ध्वयतणिनां॥ १२॥ ओद्धयन्कमिताद्धरुंद्विजान्कामद्रुद्धेद्रुमेः॥ वृंजंतमिवमातंगेगृर्लंगमिवनिर्मदैः॥ १३॥ ॥

दोलेनलिरिविमूर्छितांमूर्छानागगतिविलेयःतत्कार्यंकृतांनकांकंठनांकालितांस्मातिंतेःस्तुतर्वनातेःस्वनेःअनुमोयतणिलंयकूजितै
ः॥ १२॥ उद्धरैःउनानाम्खिःद्रुमैःद्विजान्यक्षिलाओद्धर्यंतमिवालाकंहिरुरुमृतंद्विथाद्वेःस्वनन्मद्धोनमथिनांकूर्वतिःअद्रिल्भक्रियरुसकांते
द्रुमैःकृतंयंयक्षिस्वनेभ्यंतंअलद्धतंरूयर्थः॥ १३॥ वृंजंहिमार्गंजेःवृंजंतमिवानिरुनेधनिरिंगृर्लंगंरोषामालमिव॥ १३॥ ॥

वृगमुखावर्तगजजातिरुदक्षवल्लीचकयाध्वनीनंधसनंधुलनकंदः ॥२७॥वल्लकजातिरिनियगवल्लकाग्लाजातिर्मालती ॥२८॥वृद्धमजातिरि
नियगजातिवर्षाभूनरुदसामान्या ॥२९॥कमलादिसमृद्धिरिहकुरिनेलिनीवसनंसकलंमधनंयधरुवहावैकुंठियानियाकिंदंतिनिघ्यछभ
रिर्त ॥३०॥नाकिंकस्तूरीमृगधायूवंमृगमलंमधूगतिलंबलखनाकाशकंदानांखांगलंयोननक्षी ॥केदलीखंडेसंयुद्धानिश्चृतानिनेलिनी

मंदाचेद्यानिजातेश्वसनलेष्मयज्ञानिरितीगमालेष्मलतालेख्यकाविद्यानासनाइनेश ॥१॥चूतेकदंबनीपेश्वनागदंनागवंचकेथयोतेला
ज्जकबकुलेकुंदेकनवकेनयि ॥२॥लवंगेर्जुनतापिंछेश्वनवबकुलजातिरिकुब्जकेमल्लिकारिश्वेसाधवीरिश्वमतिर्ती ॥३॥यनमादुवनाश्वत्थ
क्षनाग्रोधहिंगुरिरुदुंबरेयधिरिश्यूगेनाजयूगेश्वर्जवरि ॥४॥खर्जूनाभ्रातकामाग्रेथियालमधूकंगुदंबुमजातिरिनेश्वनाद्रिवबूकीच
केरी ॥५॥कदलीखंडसंयुद्धनेलिनीयकलंकूजगखगवृंदायनारितीं ॥६॥मृगेमदमरोमृगेकाकेमृगेनुगंधिकालत्वकें
ष्ठगतयेनारिरिव्याघ्रिनिर्हंमहिषादिरि ॥कदलीखंडसंयुद्धनेलिनीयूलिनश्रियं ॥२०॥यरसिंनंदयासख्यासस्नानयूथगनादया ॥विलासक्रूजग
गिरिंविबूधविस्मरायेयू ॥२१॥ददृशुरुजनानामलर्कोनामवेयनोवनंसोगंधिकंचायियत्तन्नामयंकर्ं ॥२२॥नंदनावालकनंदावसनिलोवास्क
तरुपूर्नागेश्वरियादयादीरोऽनऽसानीवयावनं ॥२३॥यथास्नस्त्रियःक्षलनवनूक्षस्वधिष्ण्या ॥क्रीडंतिदिंसःसिंचंभाविगमक्षनलिकसिंगि ॥२४॥

नीपूलिनानितेश्वी ॥ष्मरोरास्मिन् ॥२०॥नंदयागंगयाश्वर्यरूपनिवधिरितीं ॥तस्याःरुवान्याःस्नाननयूथगनमतिसूगंधमूदकंयस्मी ॥२१॥गजगिलोवनंवदद
ष्टु ॥यत्तुवनगनामसोगंधिकंयंकर्ंरुवति ॥जातावकववनं ॥२२॥यूनविनयतिनिनंदायनिचतुरिंससविलोयूनाद्रक्षकारुवगः ॥तीर्थयात्रयकनेत्यादीरोऽनऽन

ऽनः ॥२३॥यथास्त्रिंगःक्षवनिश्चयकुलिंगि ॥२४॥

यथानरुविगतलआयिगजाःथिवंतिःगदृदुरुतासासूनस्त्री ॥स्नाननदुंगलितंयनवंकंकमंगनयिंऽनंयोगवर्लागजीःकनिनीः ॥२५॥तानंदयी ॥गाना
दिमयविमानानींगतेःसंकुलंगतिरिःस्त्री ॥यनेःविमानानांखनयर्थंसादृश्यं ॥२६॥लकैःश्वनयनीहित्वाजातिकुमागदृनंवदद्यूतयवाजानातदुत्पात
वंदद्दशुनितिवदुर्धनोन्वंयथाकंकंकुतंवनंविजालिमालानिरुलनिकुवाश्वयमूतंदुमैर्दुर्यंसुखकनं ॥२७॥नकंकंखगमनामनीकसुखंवेमंछि

यथाकुलानविरुसूनवकंकमयिजनंविदग्धायियंवर्यंरुःयायर्यंगागजाःगजीः ॥२३॥तानरुममहानलविमानगतंसंकुलीऽदूरीयंश्रजन
स्त्रीरिंयंश्चरंसंतरितिदानं ॥२४॥हित्वायंकंश्वनयनींवनंसोगंधिकंचतत्तद्रुमेःकामदयेर्दुर्यंविरुमाल्यरुलकुवेः ॥२०॥नकंकंखगमनीक
लनमंतिगजयंदंकलहंसकलयुर्वंखनदंऽऽलाल्यं ॥२६॥वनकुंऽनसंयेश्वरुविवंदनवायना ॥अधियंश्रजनस्त्रीलंमंदुनमथयन्मन
ः ॥२७॥वेदूर्यकृतसायानावायाऽत्यलमालिनीः ग्रार्कंकियन्मयेदृष्टंतज्ञानाद्दशुर्वेदं ॥३०॥सयाऽनमगतसधःयादानविव्यायनः ॥यर्यंकृता
चलच्छ्रया निनीऽस्तायवर्ज्जितः ॥३१॥तस्मिन्महाद्यागमयमुमुक्षुभनलेसूनाःयदृशुः शिवमासीनं त्र्यंकामर्षमिवार्कं ॥३२॥ ॥

नाःमट्टयाःयट्टयदस्तवाःयस्मिन्ः कलहंसानांकलत्यंखिनर्दऽनियंकानितेर्यंकाऽलाल्यायस्मिन् ॥२५॥वनकुंऽनेःमंथुलाःयहविवंदनद्रुमाःतस्मै
वंधिनाजाःचनायस्त्रीऽनस्त्रीलंमनःश्रधिश्रधिकमुन्मथयन् ॥२६॥यतुवऽउत्पलमालिन्यावाःकलिंयन्नूनेः ग्रार्कंवनंदृष्ट्वाःयाःभूतनकिंयन्नूनेःयु
कावायिंयदृष्टवत्यर्थः ॥३०॥ऋऽनगःकमसधऽत्कुयायस्मोःयादानेःमर्वत्तःयंयसयकृतिऋऽनयमालेःविटयेःभरवोरिःश्रायतोविहृतेःयं
यंकसर्वतःकृताश्चलाच्छ्रयानःनिर्गतिंनीतंयस्मात् ॥३१॥मुमक्षूलांभनलेज्ञाशुयत्कामर्षमिवकुद्धली ॥३२॥

तविज्ञानरहितनरकायेनिर्यग्वरिष्ठःसख्याकृवन्नल्लयासमानं॥३३॥विद्याउयासनातर्याध्येकाग्र्ययोगःसमाधिरूर्यीवंधनीयवर्लनद्यानीलाकस्यमंगल
हिंगतयावात्सल्यात्तत्तहादावर्नी॥३४॥लिंगचतायसारोदुरुसदंडऊठाडिनीजंणनर्मक्षारुनूवार्वंडलखीवविरुगं॥३५॥उयविद
रुमयीवृत्तीवेक्रसनागर्नानानदायडवार्वंतंयद्भनगुभगंसगं॥३६॥कलानोदक्रिलसर्वीयादयर्द्वडानूनिवार्दुवकाष्ठकमालामासीनंग
कंमडुया॥३७॥तंत्रेक्रनीर्वानसमाधिमीसिमंवयाग्निर्गनिर्नंयागकर्कीमलोकयालासनयामनूनामार्यमर्नयुंऊलयःयुत्तमः॥३८॥
सरूयलत्यागगमात्मयानिंसनासूत्रनेनरिवंदितीछिः॥उल्कायवकुलिनसारिवंदनमर्कलमःकषायश्चेवविद्धथा॥३९॥तथाययनसिद्ध
गलमर्द्धिरिर्यवैसमंतदनूनीललाहितांनमस्कृतश्यारुणमंकरलखर्नकतयुत्तमंयकसनिवात्मभूः॥४०॥

र्कमुजानाकाःगर्ज्जनंउत्थानाःगमिथःसंयाग्र्यागुलाःयुसार्यवंधनंयाकुरुकर्कमदुतिर्मीतिकाः॥३१॥उवक्रनिर्व्वाविद्यानीवदनसमाविनेकाः॥
नीमित्तंयागकर्कीयागयर्दचवामडानूदष्टीकरलर्थविरोमयल्लयानिर्तवर्तीं॥मननलीलामनवक्रयामार्यमर्खा॥३२॥अर्कनकाविमूर्द्धमन
मर्द्धिरिंथकसाकन्मयया॥३३॥मर्द्धिरिंथसहितात्यनीललाहितमनूनर्दंगतंचितस्मेवंदनंचक्रथानवंसवेनमस्कृतश्याडाकृतंशुत्तमादर्यस्तोत्रं॥४०॥

यद्यपिलंनीवर्त्तानमस्कृतायितवेन्द्रयंमर्दंवक्रीयाहजानरूंगिविश्वयाःजानागुरुरुतःजगतायानिर्यानकिःवुकृतिवीर्डवलिवःयूनुयः
तस्याःकानलीतयःलिनिरुर्दंयदुक्रनिर्विकानंगदवलमितिजानाअनन्तविरूद्धमतरुतारुलभवसनूयथानविरुक्तायाःनिवनश्चाःक्रीडनूविश्वस
श्चादिकनायिःउन्नेनारिनिवत्तनूयथानितियाःस्त्रीनयाःअूतानविनाधः॥४२॥धर्ममर्थंचदाग्नियाणयीतन्यात्रुक्रियरुसनकलयाधनंहरूता

उक्रावाच॥जानत्वामीलंविश्वस्यजगतायानिवीजयाः॥कःशिवसत्वयनंयरुदुक्रनिनंतर्नं॥४३॥लभवरुगवन्नगद्विवलक्षाःसनूयया
॥विश्वंसृजसियात्यत्तिक्रीडचूर्णयतीयथा॥४४॥लभवधर्मोधर्दिद्याक्रियलयदक्रनसूत्रलससर्डियधनीलयेवलाकवसिमाश्वसतवायानुवा॥४५॥
क्रनाःकुधनथरुवतीः॥४६॥त्वंकर्मलमंगलमंगलानीकर्दुरुमलाकंतनूसत्वयंलंवाःयमंगलानीवतमिसमूत्वलंवियर्ययःकनेत्र
दवकत्यवित्र॥४७॥नवेसर्वालक्षनलाधिलात्मनीरुतयूसर्वेस्क्रियन्धर्मीतवारुतानिवात्मन्यथाकूदिदक्रर्तायायतनाभाक्रियरुयथा

नसिःयद्धारुधर्मार्थदुर्यादधर्मार्थाक्रियरुयतत्यायंयदक्रनसूत्रलनिमिरुनाभतवावर्त्तांश्रमयर्यादान्धजवसितानिवृद्धाःनिर्लीतान्यूतिवाःगुद्धः
धरतश्रद्धयाजूनितंयंति॥४९॥सर्वकर्मरुलयातायिलभवयाद्रःरुमंगलमंगलानांगुरुनांकर्मलंकर्दुःरुलर्यंयर्मार्क्षवातनुयन्नमंगलानीअशु
रुनांकर्मलंकर्दुंध्वतमिसंननकंतनूयः॥तत्रुक्रनरुवुनातदवतमिनवकत्यविद्वियर्ययंयारुवति॥५०॥लक्षायाग्रुरुवुनित्यंरुतितमितिः
कोमूढयन्नायानारुःनवेसर्गांसतःप्रायाक्रिरुवतूःनवलांद्वितीयाःधियंयोयंशुजंक्षयथक्रिरुवतिनद्धत॥५१॥

कान्तर्यनवक्त्रुरुवाजादिसाधानर्थंविक्षय॥८॥२॥यदर्वदधअद्वयकलिलः कलयीकृतआत्मायस्यसःतदाज्ञानत्कालीनाद्रुदन्वामलारुवद्॥१०॥
यदधियद्यधिविपुलब्धथनाद्रुणमयारुर्वनेगधधिलयादंशहरगः॥निर्कैकानहथकिंतालि॥यूकामर्दीनदिलरु॥ब्रह्मर्क्षंध्यूचब्रह्मन्
रसस्यधिलर्तंगवरुनल्वेतिर्तायूवथानवस्रुउयंकानाकि॥१३॥गरुहुमाहविधिविब्रह्मारुलात्वमसाकूत्रुसाक्षी॥किमर्थमान्मनत्वमविर्डायब्रह्मन्

विक्षयशकान्तर्यनवगय्यअहरुगवानूरुवः॥संदधःकस्यकायनसवनीयंयन्मेः॥निन॥८॥संधीयमाननिनदिक्षानूद्रारिवीकिगः॥सयः
सकन्वाहलोदद्रुणवाग्रामुर्ं॥२॥गदादृबधअद्वयकलिलोलित्मायुज्ञायगिः॥निवावलाकादरुवद्रुनद्रुदन्वामलः॥१०॥रुव
रुतायकृतधीर्नानिक्षादनूरागगथऽोर्कंश्रुद्धायकलयासंयत्तांसृगीम्मनन्॥११॥कृद्धान्सीरुयवमनःथुमविक्षलितःसधाः॥गनी
मनिर्यलोकन्रावनर्थंयुज्ञायगिः॥१२॥ ॥दक्षऽवाच॥रूयाननन्यूरुत्रहोरुवगाकृतामर्दंरुत्वयामधिरुग्रायदधिपुलब्धथन १२
ब्रह्मर्तंधयत्वर्वारुगवन्नवक्षाउर्थंरुत्रब्धःकृतन्वधृगव्रतंय॥१३॥विप्रागयाव्रतधनान्मखगः॥सविप्रान्ब्रह्मात्मतत्वमविर्डुयः॥
मत्वमतीकागद्धाब्रह्मन्नयनमसवियत्मुखाभियालथ्यभूनिवविरुग्रयुगृहीतदंशः॥१४॥यामीमयाविदितात्मतत्वदृग्भसरायाः
क्षिप्तादृन्किंविनिखेनगलयात्मोऽवकिंयर्तगमदंरुमनिंदयायातूदृष्ट्वाद्रुयासरुगवान्त्वकृतानतुर्थात्॥१५॥ ॥

यर्दऽग्रात्मतत्वंवत्रविर्डुसंयुदायद्यवर्कननन्नायविरुभिरुमर्थः॥गरुत्मात्रुयनमंडलंरुक्षः॥१७॥अरुवद्रुयंयकात्रानास्त्रीसाहयासाविगिः॥विदितात्मतत्वदृग्भः
ऽग्रायकात्वन्नाननात्द्विगलयाविस्रुग्रा॥अहंरुमस्मनिंदयंअर्वागधःथर्तांगंसामयात्रूनकिंगवान्॥त्वंकृतनैवयनान्यूरुत्वंतद्रुग्रात्मानमयायुगिर्कुंगन्क

अनूर्मिणासन्नक्षगथाऽयासहितेःमखिग्नदिक्तिःअनूवर्तयामास॥१७॥वीनांगंयमथदीनांसंसर्गेकृतदासस्यशुद्धयनिवृत्त्यर्थं॥१८॥उयान्तू
रुविग्रात्रुधर्यन्मस्तरुविशुद्धयाव्द्रुादरुधोरुविग्नंयतरुविदन्॥१९॥त्वयायुरुयातयीगजामब्रुनउयानीतःसमीर्यंग्रायितथ॥क्षाद्रुवरुरुधंतनवाजे
यक्षोतद्वतादरुधंतंभयक्षाविधिंपुरा॥२०॥गमवान्वर्तयतिर्धमक्रूतिद्वात्मा॥किंनत्वतदुगनायेत्तितमुलब्धुगाब्रुकुलानकिंनोटनब्रुवथनी

३२
ज्ञामेत्रयऽवाच॥ब्रुमायोर्वसमीद्रांसंवब्रुत्वानर्मितःकर्मसंतानेयामासःसायाधुयर्त्विग्निरि॥२४॥वेयब्रुवंयद्रुसंतनोतिकयालंद्विजारुमाथ
युनाणर्गनिनवयनूवीनसंसर्गंशुद्धय॥२५॥ज्ञधर्यन्मरुरुविग्रायंमानाविर्ग्नंयंग॥यथविशुद्धयादरुधोतथयादनरुद्रनिः॥२६॥तयात्वयुरुयात
र्यंज्ञायंयमादिःसमदंश॥मर्कंरुऽउयानीतःक्षाश्रेलक्षाऽवाडिना॥२७॥ब्रुमाहिनत्वनंगनाकंकिनीटब्रुवानीलालतरुमनमंतिरुंऽलास्यः
।कंचद्रुवब्रुगनवायगयासिवमेवाग्रेहिनत्मयरुऽनिवकलिंकानथः॥२०॥वक्रुसाधिग्रितवधूर्तनमाल्युदोहासातलोकंकलयानमर्ग्यंविब्धंयो
र्ध्वंग्रब्रुजनवामनाऽरुंसःश्वेतायरुणिनायत्रिनद्यमानथः॥२१॥तम्यागगमालब्रुसर्वंमनगलयदयः॥ब्रल्मूःसरुशाक्षायः
उक्षंदुग्रब्रुनायकाथ॥२२॥तंऽब्रुसाहतनूवःसन्नडिंक्षाःससाधुसाथमूर्द्धनांऽलियंटाऽयतब्रुनरधेब्रुंऽ॥२३॥

३३
लालकावरुमनालेर्मितिंकुंडलयंकुमार्मायस्यार्कंद्वादिक्तिनायूर्ध्वेरुत्वनक्षार्थंवाग्रेहिनत्मयेरुऽेभ्यंग्रितःकर्लिकानब्रूवल्लोरुमानथःरुऽानी
हिनत्मयर्वंकयूनर्कंकनमंडिकायलंकानेथः॥२०॥वक्रुसिक्थधिग्रितावधूर्लक्ष्मीयस्यासःऽयाग्राहासाब्रुवलाकंश्वतयाथःकलयालालनयार्ध्वेऽरु
यास्रुमतीवाऽनवोमनवामनंवाऽनंऽवनाऽरुंसोयस्मिन्सःनब्रुमानथःऽमरुतिगयंनीयमानथः॥२१॥ब्रुक्रुब्रुयंक्षानायकामस्वायसीत॥२२॥
रुतनूवःतिनस्रुतयुरुथःसन्नडिंक्षागऽेदवावथससाधुसाथःतन्महिम्नाकृतिनविलाथःऽयतब्रुऽेऽब्रुवूथः॥२३॥

यक्षमहिमहिमानंयुक्तिकुर्वाणवद्दलिर्यंयातियक्षममतिगृहंतिसञ्चरन्॥कामःशुकटीकृतादनगृहार्थविग्रहायनतीयद्वायांसूर्वाग्दृलिखद्दुःखम्
उयक्षममहिमहिमाविरुतीमाद्यनूयाद्यूलक्षशः॥२४॥गदुमावदद्दकाकुतियुकावमाह॥दक्रूति॥गृहीगमर्हलसादनाकुर्मयनतंउरुभयाणआसाद्यार्ह
लसमर्थिगमद्यीह्यासार्हंयाणभवयनगृहीतमित्यर्थः॥यद्वाकंधंद्रयदागृहीगमर्हलसादनाकुर्मयक्षरुवतिगक्षा॥गकुहीत्यायद्दकूत्यर्थः
गृहीत्वेतियाणकुरुगमःगलनस्तुवन्द्रयदगनलंजगामादक्रमत्रिकृसदसंगरुगुरुश्चुयाथिगः॥अयंयज्ञगक्षसिद्धायंजमानीनलोतया
शयागिवन्नाग्निदेवाश्चमुर्वतिजगदीश्वनंगक्षगश्चर्वविद्याधुवाद्धत्वाश्चयधकूमगा॥२७॥नकुमाकात्मनंश्वनवनूदुःगमश्वक्षायगुल्लन

त्रयावाकंवृरुया यन्नमहिलात्मरुवायेदेःयक्षममतिगर्त्तंतिलकृतानूयरुविग्रहीं॥२४॥दक्षागृहीगार्हलसादनाकुर्मयक्षश्चनंविरुश्च
ंयंयदगुर्नासूर्नदर्नवायन्नगोवृर्तिमद्रागलनूद्रयंयदद्रयाताःकृतांजलिः॥२७॥ ॥दक्रूवाच॥शुद्धंत्वंक्षम्यूयनंगाखिलबुद्धावर्द्धंविना
गुभंकुर्य्यंतिविक्षमार्यां।तिर्यंरुधेवयंसलमूयत्यतस्मामाकुरुवानयनिशुद्धंकूवात्मतंगः॥२६॥

जीवत्वमनकानमाईःकुंगकिमितिंत्वयारुदद्दक्षासावक्षातकूतिमीरुगवान्नाक्रियाणीत्यार्क्षावद्यगलनूयस्मजीवधर्मनाईांवेवर्तगद्धगनान्मय
त्माहशुद्धमितिंत्वक्षन्निसत्वनूयतिषन्नुवानशुद्धंविन्मोगवेतनायनंश॥शुद्धंत्वंहुयुःउयनंगानित्येनिदृतंश्चरिलाबुद्धावस्मायस्मात्नूयगः४॥कैः
रुदद्यूर्नंश्चगत्वंश्चरुयंद्विगीयाद्धेरुरीरुवतीतिंशुगः॥जीवस्मायिवमुतंत्वंहुगत्वात्नंदंलक्ष्यत्यर्थमेर्कः॥मायांयुतियिक्षंश्चरिरुयंत्वंतंश्चतमनतयात्मं
यथायन्नूर्वमनस्मानायमर्थंयतंत्यांमायांयांतिषन्नुश्चयंशुद्धंत्वंनागमदिमानिवाक्॥नामकक्षाश्चवतानगक्षयुरीयंतंरुवानिरुयर्थाश्चन्यत्वविद्याधर्थाम
यांहिरूगाःर्तसर्नतिःयगत्वंभवंश्चयानन्नूदादयंगंतिरुवःश्चगतंवर्मारुदद्दर्द्धिंरुगवान्नूवानयिष्यतिश्चरुंवक्काचगर्वंश्चरुगतंःकानलंयनमिखादिना॥२८॥

सश्चिआविसक्षापत्रार्थंपविरुनैगःसुवीतिःसाश्चनंजनडपाधिमसश्चन्यश्चर्यांत्वंमवन्नूयाक्षयंपिनंदीश्चवगणातकर्मोत्थंव
रूपंग्रहियंःसंगत्वंगंनविघ्नंगंकिंश्चयंनेत्यादर्थंपावनरुगहरंगंतिहरुगुरुयोद्रतिपाश्चयमधनार्थंगवन्नूयमत्माहिरुंगंकीदृगीयदर्थंयस्मात्हिंश्चयंसूर्तिदे
दंदवताधिकाःगवनगःगवत्काःश्चसत्वंवत्काः॥श्चरुःयमवदवतानानाग्रायंरुगानियमाःसूत्रार्थः॥यद्वायवत्काःसूत्राणांसूत्रागमायरुगवर्ग
दंशाःयदंश्चदंश्चदंशूंद्राःयंयदिवन्नूर्वंविलोक्यंहिंगवानसीत्यर्थः॥२०॥सदत्रासुनिर्मोग्नयंदिदक्षायनसारुनत्वंरहिमनन्नविद्यानाःकात्रियकि

नंहिरुडवः॥तर्त्वनगवयंमनन्नूरुगमाद्रुकंमंद्यवयंरुधियारुगवन्नूवियमाःधर्मोपसरुक्षानिर्दंहिरुदधनार्थंक्रांयंदर्थंमधिदेवमधयवत्काः
॥२८॥ ॥सदक्षस्तुवः॥डत्वंत्वंनगवयंमनगनगनडनूक्रोमदुर्गंकाग्रयाताःनिरुविघ्यमगहरुश्चासलोकनूरुगवः॥डंश्चश्चरुवस्मगरुयत्मेः
कर्यविरुक्षासार्थःसार्थोकरुगनंगलदरुदायांहिकामोपहरुः॥२९॥ ॥श्रीरुद्रुवाच॥गवत्वनदवत्वांश्चावाक्षिषेहारिवसार्थंस्थिमनिर्हिनसंकें
सादनंगलंहुंगंश्चयंदिनविहियंसाविश्चसाकोपविडंरुपहिंगलंश्चयनानूयरुगः॥२२॥ ॥रुगुरुवाच॥यन्मायंयागरुनयाग

सार्थनगनाःसुर्यंहिरुशनंगलदरुश्चयउदाडत्यस्यधनिर्हिसात्रमार्गविरुनानाश्चूंगानीसार्थःसमूरुरुपाकेकःस्वादनूर्यंनिवासिरुदायांयंहिनूं
नंगलविरुमंगलंश्चरुःडत्वंगंगवत्वरुगंसरुनानियंहिनःअंतरुद्रायंत्रावरुनानिश्चलंहीरुमाविषयनूपाणगहंहिकायंहिनूंश्चानंदंसनाय
दंगवतीतंमसत्यादंगलंरुनवत्नूनंगनानात्मस्॥डंहानिसुखदुःखादीनयवत्काःश्चांगलीयंहिनूं॥खसान्नवंगगयाश्चादयंरुपायंरुयंयंहिनूंगं
श्चवदायांहिर्यंहिनूंकामनापलरुःपर्यंहिगः॥२०॥श्रीरुद्रुवाचपूर्वंसमनिंदादक्षंसहरहासीनूं॥ंश्चयानीतुनीनगयायांश्चयाहुगवतीःश्चांगिश्चकामेनाश्चंतंनि
ःकामेःश्चनयंहिनयिर्यंश्चहिंहिनंहिरुंहिंनंविघ्यंविघ्यंहीनासाकंःयदिश्चरुपविडंरुपंहिनंश्चावत्रंहरुंउत्पातिःतमूउत्पानंनवंश्चयत्नंश्चन्नूरुगवत्नूत्व

द्विर्यजा॥३७॥ब्रह्मसुतमाह॥ज्ञाकर्ण्यतिमंयनत्यमत्वाज्ञागतमाकर्ण्यथनगुद्धधविध्मांनत्रकानात्रकुत्यममरुईकृतःकृतिमत्वा॥३८॥न व्यायचिनतकृतिदव
र्षनर्द्धशुद्धाय॥३९॥ब्राह्मन्मदिरिःश्यर्यकृत्यनिवृतः॥४०॥ज्ञयनाज्ञामहियोमत्थाउकर्मनिधार्येकाभवनिविकीननविमानमानमुक्ष॥४१॥उयवनस्य
स्यासमाथ॥४२॥विद्यकृतीद्विसंत्यानेनकृतमनेवमर्यवंधनंवयस्य॥४३॥जातउद्यामामहान्मानमानरथरास्य॥४४॥त्रिरिमंगितःशिवुनाम्नीरिंसहत
नकतर्सरुवनेः॥४५॥४६॥सूत्र्याःस्त्रीतिनामंरुचित्यात्रानस्यति॥नमकित्वनूसनकिंज्ञायायथास्वयभवतिनेदनमवतनकि॥४७॥डुरु

त्मनाराद्धुयात्तन्नमनःसमृद्धयः॥३७॥ज्ञाकर्ण्यतंसउमायानंसंयनत्ययथगतंनाजानशुद्धधरुद्रस्यकृतामम॥३८॥ध्रुज्ञायवाकांद्रुवर्ष
रुर्वविगनधर्मिगःवार्तारुरुनक्तिरुीतादानीज्ञादानमक्षाधनं॥३९॥सयद्भूनधमानुक्षकार्तस्वनयनिकृतोवाक्षलेःकलवृद्धेष्ययथकामा
त्यवंधकिः॥४०॥र्णरवदंद्रुकिनादेनवृद्धामलवनूकिथनिष्कामयत्राहुःमात्मज्ञातीकृत्वासक॥४१॥मनीतिःसनविघ्नस्यमहियोनूक्षरु
क्मिताज्ञोनूक्षनिविक्रांसाद्वेउतमनाकिजग्मतु॥४२॥तंदृष्ट्वायवनाराजःज्ञायांकंतनमानःसगत्वनूक्षनृपस्तुमासायथमविक्कलः॥४३॥यः
त्रिभरुद्रगंडयास्त्रीदीर्घात्कल्पमनाःसन्नविकृसनाद्विसंत्यनंहतोलेशायवंधनं॥४४॥त्रथाऽिद्युन्मुकुमूर्द्धिज्ञोनेनंयनवानिकिःस्तायः
यामासतनयंज्ञात्वाद्यासमनानथः॥४५॥त्रिरिर्वयंयिदुःयादावा॥रिंक्षरिमंगितःननामभारत्रीज्ञीसूसत्कृतःसकृनागुलीः॥४६॥सनूचिर्म
समृल्लायसादातनगमरुर्कोयनिस्मारुडीवतिवाद्यागद्रुदयागिना॥४७॥ज्ञायस्यायम्नारुगवान्गुलेभैःदिरिंदनिशनस्मेनमकिरुतानिनि
स्मायभूवंवंद्यर्यं॥४८॥उलमध्यध्रुवत्श्रुवन्यानंयमविक्कलोजंगसंगमदत्यलकावसौघंमद्रूरुः॥४९॥सःनीतिनस्मजननीज्ञानस्यायिर्यंहरं
उयगृह्यज्ञहावाधिरदंगस्यगनिर्वृणा॥५०॥यद्यद्रुनास्त्रीसस्तावनगुडैःमल्लिलैःनिवेशनदाकिविद्यमानास्त्रीवीनवीनस्ववामूदुः॥५०॥ ॥नाम

उःदधतुः॥४८॥४९॥हवीनवीनस्ववाधूवमातुःज्ञरिविद्यमानास्त्रीस्मनास्त्रीयययद्रुदास्तावः॥५०॥ ॥श्रीनामचन्द्रोजयति॥ नामनामनमनम

विनंनसूदर्शनमयायःनकिंगानक्रियतिः॥५१॥५२॥ववमिनिवद्यवहिर्गयिताज्ञयलालनंयनामभ्यरुः॥५३॥यनंवर्ल्लयतिःगतुगतुगतिवरुरिंः॥सवृक्षेः
रुलमंजनीयकेःश्यूमनांथानेवलिवृक्षेःगद्विलेःसवृक्षेःउयस्कृतंप्रतिद्वानमियकुत्रल्लचयः॥५४॥चूतयल्लवावाश्ववासांसिचसुरुःश्यमकादामनि
वस्तर्यावलिसूलंवनमक्रियवूकुरुयु॥५५॥ज्ञमयूनेनगमनेश्वज्ञानर्कस्यःश्यनिचूदोःश्यविकनाथयः॥विमानानामिवनिरवनेर्ऋतिर्यथा॥५६॥च

तांगनंसईनानार्ल्लीदिक्षुतयतुज्ञार्किरुःयुवित्वद्विश्वनंनक्षनक्रियामलुलंरुवनः॥५७॥ज्ञरुयद्विनल्लयानूनंरुगवान्तयुद्धमार्किरुःयद
नक्षयिनावीनाःसूर्त्यंजिगमःमदृजर्यं॥५८॥लालयमानेऽनैनवंध्रुवंसज्ञातनंनृयःज्ञानायकविलंद्रुदःहूयमानाविशत्यनं॥५९॥गतुगतः
ज्ञायसंक्रियेलसन्मकेनतासूलेःसवृक्षेःकदलीरुंरुःयूगयोनेश्वरद्विधेः॥६०॥चूतयल्लववासश्चसकेसूकादामविलंविरिंःउयस्कृ
तंप्रतिद्वानमर्यकृंरुःसदायकेः॥६१॥ज्ञाकानेगंसयनाकावेःज्ञानर्कंरुयविद्रुदेःसवृक्षेःलंकतंश्रीमद्विमानानिखनसृतिः॥६२॥मदूव
लनस्थश्चद्रमार्गवंदनवविर्गःलाज्ञाकृतेःश्यसूरुलेरुलुलेवलिरिर्यतंः॥६३॥ध्रुवायथविदृश्यायतुगतुगतुयनक्रियश्चसिद्धाभकृतदध्र
म्नूदर्शयस्यरुनानिवा॥६४॥उयऽकृःश्यर्यंज्ञानावात्सल्यादानिवःसतीःसृत्वनेतद्वलुगीतानिद्राविभ्रुवर्नयिदुः॥६५॥मद्दाम
निद्रानमयःसनस्मिनरुवनालमःलालिगानितर्नयिद्रानावमद्विविदंववत्॥६६॥ययःरुलनिरुःमयाज्ञाकानूक्षयविद्रुदाश्रज्ञा
सनानिमद्दारुलियतेनोक्काउराक्षनाः॥६७॥यतुस्रुदिकंकुर्ज्यंमद्दामनकेरुयवामनियुदीयाज्ञारुगकिःलालनावत्सर्यगाः॥६८॥

त्वनमंगलीनश्चमद्दामार्गमःज्ञदृष्ट्वाद्यायविनिर्मितारुमिकामार्गेवाकनश्चमूक्षाःसमार्ज्जिताभ्वत्वनायद्यायस्मिन्॥६९॥सिद्धार्थःश्वेतसर्षयः
ज्ञकृतायवाः॥७०॥उयऽकृःश्वकिंनन्॥सतीःसत्यः॥७१॥७२॥७३॥यतुरुवनारुरुं॥७४॥ ॥श्रीनामचन्द्रोजयति॥नामनामनामनामनाम

॥७३॥कूमतुकूमर्दायद्मादिमथावयाः॥७४॥७३॥उरुवयसेद्राय योवनाऽनूनकाःयुजायस्मिन्॥७४॥यवयसेवृद्धा॥७॥ ॥ऊतिचतुर्थनवमः॥ ॥
दशमऽहनहैयङ्गवीयकाक्षमकमाद्वर्धनकनुकालकीगत्वातुत्यविकुमउद्यान॥१॥यथितीनत्तमिवातिमनाहनैकन्यानर्तवनिवा॥२॥यङ्क

उद्यानानिवनस्पतिविविशेनमनद्यूमेःकूऽद्विरुगमिथुनेगर्भयन्मरुमधुवृधेः॥७३॥ वायोवेदूर्यतायानाःयद्यात्यत्कूमद्वतीधरुणकी
रलुवकलेर्यङ्गव्यकाक्षानसेः॥७४॥उरुनयाथाराजर्षिःयरुवर्धनवयसेतं॥१॥गूत्वादृङ्गुतमंप्रयदविस्मर्ययनं॥७॥वीमूरुवयसेतं
चत्रकृतीनांवसेमर्तं॥नूनकायर्जनाराजाध्रुवंचक्रुवःयतिः॥७॥आत्मानंवयवयसाकलयाविर्भायतिःवनंविनकःप्रातियद्विः
मृगन्नासनागतिं॥७॥ ॥ऊतिधीरुगवतमहायनालोचनुर्थस्विधेनवभाक्षयः॥ ॥मैत्रउवाच॥यजायतदूहितर्निधुमा
नमवेधुतःउयथमरुतिंनामरत्सूनोकल्यवत्सनी॥१॥ऊणायामिरुर्यायीवाःयद्यामरुवलथयुमूकलनामानंयाविद्वत्समजी
जनत॥२॥उलमाल्वकतांद्वाद्वामृगयायांवलीयसाःरुगमथ्यत्प्रजनाद्योनमानासत्यगतिंगता॥३॥धूवाराहवर्धगुह्याकोयामर्यन्वार्यिग
तःजैर्उसन्यनमाल्वयगतःयूत्प्रजनालरी॥४॥गत्वादाविदिर्दनाजाऽनूनवनसविंतादद्यर्किमेवद्वाक्षीयोंगुअकसेकूलो॥७॥द
क्षोनरितंवृरुद्वाद्वःरवंदिनाश्चनूनादयनूयनाद्विग्नदृनाःकलत्यथयोऽगमन्रुणी॥७॥गतानिश्क्रम्यवलिनउयंदवमरुरुटाःअसहन्त

त्प्रजोकिमवतिरुतःआजावितियाःयद्ध॥अस्यगतिंगतामरुत्यर्थः॥३॥कोयामर्यन्वांदद्वेकोंतनार्यिनाम्नाकथःऊर्जंजयमरुंयत्प्र
जनालयंअलकी॥४॥नूद्यानवनाःरुगतादयः॥७॥यदक्षोवादितवानायनर्खवनायने॥हकरुःउयदयायक्षियः॥४॥०॥नाम नाम

नकेकंतिरिरिरिरिः॥ऊंस्वर्वसर्वानूतुथादक्षायतानियकानूयुगयददुनजयान॥७॥२॥तयितत्कर्मासरुमानाअमूमविक्षनूविगुर्लंय
ध्रुवमियहिःयहिःयतिकरूमिचंत॥१०॥विदुवाऊेःविदुयेकेः॥११॥ धानासंयाकेनवन्नाभिविवेनादृक्षन॥१२॥मूत्युतुल्यः॥नाय

सनानायततावीनउयधवामहानधः॥नकेकंयूगयगसर्वानरुनूवालेरिरिरिरिः॥०॥तंवेललाटलग्नेरूनिमूरिःसर्वनुवरिः।
मत्वानिनरुमात्मानमाशंसनूकर्मतत्यतत्॥२॥यविवासमसमृन्धनकः॥यादस्यर्शमिवानगः॥३॥नेननिधनूयुगयतविगुर्लयविकीर्यव
ः॥०॥ततःयनिवानिंहिंलेःयशंहूलयनस्वधेः॥नकूहिरिरुगुरिःविदुवाऊेः॥नेननयि॥॥॥ऋग्यवर्मनुकंयिताःसनधंसरुमासर्वि
॥ऊन्धनरूलयुगोकलेमयतानंगुयादन॥२॥ओलानयादिःसतदाःनरुवर्यनरुनित्मानडयादृन्धनन्नासावलयःअगिविः॥३॥हाहा
कावरुदेवासीरुसिद्धानांदिविदयश्चर्षी॥रुकार्यमानवःसूर्यामग्नःयत्प्रजनालुवि॥४॥नदत्तूयातुधानस्ऋयकालिश्वत्थंमरुधाऽयगिरिद
धरुरुग्रनियानादिवरुक्षन॥७॥धनूर्विरुऽर्यनूगंदिवर्तारंवदमूद्वरुनाऋोदीद्यधमद्वालेद्यनानीकमिवानिलः॥७॥तस्यतत्वाय
निर्मुक्तारिरुत्वावर्मानिवरुक्षसीकायानाविविगूहिगमागिवानगनयायथा॥१०॥रुलेःसंद्रियमाणानांनिष्ठारिरुध्यानूकुलुलेःऽऽनूरिहेमता
लारेःधरिहेलेयवत्सुरिः॥८॥हानकयूनमकूटेनूक्षीवेश्वमरुधनेःआहूताहानलतुवानऋद्वानमनाहनाः॥२॥हतावसिरुऽलूग
मनत्यऽनाडक्षागनाःरुकियवर्यसायकेः॥यायाविवृक्षावयवाविदुद्वःमृगंदुविःक्रीडितायूथयाऽव॥७॥अयध्यमानःसगवागणायिनं
मरुद्गणंधर्कतनमानयारुमः॥यथादिदक्षन्नसिनाविगीदिवीनमायिनंवदविकीर्षिंजन॥२१॥ ॥

तुधानयत्राक्षवऽयकानिषूजिंजितमितियेऽयुकाःनकयसत्॥७॥व्यधमरुत्संवूर्नुयामास॥७॥वम्मानिकवचानि॥१०॥निनःयमरंवेनारुणा
ःयुकीर्नुनऋनितिद्वयानत्रयः॥२८॥२॥यायावादृक्लानविवृक्षाःसक्तिनाऽवरायचायौ॥२०॥आतगायिनंमरुयालिं॥२१॥ ॥नानानाम॥

ॐ तिद्ब्रवन्नित्यशायिनमायिनामित्यादनन्तर्यगः॥ विश्वनाथेध्रुवशयकः शयनवान्॥ यातायागः शयनमागकुमादुकिंगः नरुलभावायार्हता॥२२॥ वि
कूटैरयकुछिनायस्मिन्गनाशासयन्कःशकनयिन्नवारणनयायस्मिन्॥२३॥ वदयूनियनुनित्यर्थःनहजतिगनानमिहासुगिरुल्लस्यादिमिदमर्थयुक्त

ॐ तिद्ब्रवंब्रिश्वनथःस्वसानधिंयकुःशयनमीशतियागर्लंकितः शंभावनदुंजलक्षेनिवर्तिनरुखतादिद्मनशास्वदुग्मता॥२२॥ कारलनाच्च
दिर्तीयामखनानीकनसर्वगःविसूनरुछिनादिकृजासयन्कनयित्ना॥२३॥ वदयूनधिनोघासकूयस्यविन्मूलमदसःनियनुगगिल्लादसयकवंध
नायगानया॥२५॥ततःस्वदृःप्रतनिनिर्नियनुःमर्वतादिर्गयायनियनिर्छिंगःसूनलाःसान्मवर्मिनः॥२७॥ ब्रुवायानिनिःभ्रसातमकाग्नि
नूमाकिंछिथाःशुध्यावनूगशमलाःसिंहव्याघ्राश्वयूथशः॥२८॥ समुद्धर्मिकिरांमेःध्वावयसर्वतारुवैःआसमादमरुजादःकल्याकन्दवः
रोयंनैः॥२०॥ उर्वंविक्षन्यनकानिगासनान्यमनक्षिनीःसहकुक्किंगमगतयःआसयांमायायाःसनाः॥२८॥ ध्रुवयुयुक्कामसूनेःस्तीमायामदि
रुर्वा॥ निशम्यतस्यमनसःशमार्गसन्समागताः॥२९॥ ॥मनयऊचुः॥ ओरुनायादरुगर्वांरुवन्नमंधचादवःकिंलोन्चवनतार्हिरुनाः
वियकानायन्नामाधयमरिक्षासनिशम्यवाङ्मालाकांजसातनतिदुरुनमंगमत्यं॥३०॥ ॥ॐ तिश्रीरागवतमहायनालनवयुथर्हिंधदनमाक्षा
रश॥ ॥मैत्रेयउवाच॥ निशम्यगदतामतत्मखीर्ल्मधनूध्रुवशर्सदाधकुमयस्यशंयन्नायलनिर्मिनं॥ ।नामनस्तुत्रायतिः॥

मर्षिंमनवीसित्रयागतानियनुः॥२५॥सान्मवर्मिनःऋग्मसहिंयद्वर्मीद्धर्मिकः॥२६॥ऋणनिवन्निःभ्रसायसी॥२७॥२८॥ज्ञासनानिरुयीकना
जीतिग्माकूनागतिःपुरुहियर्षीःऋसनानाकसादिगद्वैनदूनोकनर्वनयकावचाचक॥२८॥गस्यांकलार्लंग्रीलसन्यार्थितनकः॥२९॥ववियं
कानःशुन्नाशयतुःऋद्धासाकाकूर्यंजसासरवनैवमस्तीतनति॥३०॥ ॥ॐ तिचतुर्थेदशमः॥ ॥उक्तादशकुयकालांकार्यंदृक्षामनुःस्वयंभागत्यतान

नामार्थंधर्कलीयंगतः॥ उर्वंदशमंवनमूर्यंदलमिवतिगत्र
ध्यस्यस्मरतानारायनतिर्मिनाथलमीर्मुदंदत्ते॥॥

सैधीयमानन्नतस्मिन्मायागुरुकनितिगाशःक्रियीविनन्नविंदनक्रुंभस्लानादयायथा॥२॥ तस्मायोसुंधनूषियुर्यंजगतःसूतर्लुर्यंस्वाःकालकुसवा
सतश्चविनिःसृताग्नितिगर्द्वियद्वलीयथावर्नस्त्रीमनवाशंस्विलुनं॥३॥तिक्रिंमधनेष्वधनेशिलीमुखैर्निरासकृतःयन्मुजनाउयद्धताशमः
स्वधावनूकुयिगाउदायुक्षःसयर्लुमन्द्धरुत्मरूंवारुयशः॥४॥सगानयूयंकेनरिक्षवतामलेनिकृलवादूनूनिमाधनादनानूनिनायला
र्कयनमक्रंमलुलीढजनिर्निर्हियमूर्द्धनतमशः॥५॥तान्हन्यमानाननिवीक्ष्यगुरुकाननागमन्धिगुरथनरुयसाऽरोक्षानयार्थिकयसायिगा
महामनूर्ऋगधायगतःसहर्षिभिः॥६॥मनूवाच॥ ॥त्वंवत्सनिनायलनमाद्धावलयायनायनयभुजनानेगानवधीस्वमनागसः॥७॥नास
कलाविर्गातक्रर्मेतसदिगर्हितावरधायदृयदवानामानब्रुरुकृतेनसा॥८॥नन्वेकस्यायनाधेनुर्यस्मद्धरुवाहृताः॥ क्रोडर्वध्वरुियक
नलर्यागजालवत्सल॥९॥नार्यामार्गेहिसाधूनांद्रुवीकेशनुवर्तिनां॥ यदात्मानंयनागश्चयशवदूतवैनसं॥१०॥ नामनामनाम॥

साद्धावनलनरायलं॥७॥८॥ननूमद्वालकनःकथमकृतेनसागआहानचिति॥९॥सत्यंयनाधेनवदूतिर्नरुवतीत्याहनायमितियत्रागश्चयना
रूपंदहमात्मानंगृहीत्वायज्ञवाराधयदहंहिमानादन्यान्यूनिकथंरूपानिवैनसंहिंसितावतु॥१०॥ ॥श्रीकृष्णायनमः॥नामनामनाम॥

त्वेचवाल्यसाधः सन्निदानींकथमन्यधाकृत्वानिराहःसर्वरूपासरूपवतिद्वार्थी॥॥अनुक्षान्तरुपर्दविरिक्तःस्नातावाःतत्सीरुनिदासनामयिसाधुत्वेन
संमतः॥१२॥सर्वाव्रतमतोवाहःमरुत्तुतिनिरूक्तयानीचेयकनूनयासमधुमेयाःअखिलयसमत्वेनवा॥१३॥ततःकृत्वाथेरुवतीत्याहःसंयुसन्नसतिगुल्ले
मूंकाःगनुवनत्काय्यांनजीवनलिंगगनाचनिर्मूकाःसननिर्द्वोलंसुखात्मकंब्रह्मवाप्नुयात्॥१४॥ताहरुहरुत्वमंगीकृत्याकंङ्दानीठुनात्मना
ताहयज्ञादिसंवंधश्चनवाच्यानींहरुत्वादिकमयीत्याहःदशरिःरूतेःयंचरिनानद्वैःक्रियाकानलयनिलातेर्यात्यित्यनुवंध्यसिद्धश्चतस्यार्थे

सर्वरूपात्सरुपवनरूपावासंरुनिरुवान्।आनाक्षायदनानाक्षंविश्वंकृत्यनमंयदं॥॥सर्वरुननन्नक्षात्रुलीसामयिसम्मतथाकर्थत्वव
त्रैकृतवानन्नलिकृतसंगवृत्तं॥२॥तिनिरूक्तयाकनूनयामेयाचाखिलंरुपुसमत्वेनवसर्वात्मारुगतान्संयुसीयति॥३॥संयुसन्नरुगवति
यत्नयःप्राकृतैर्गुलैःविमूकाजीवनिर्मूकाब्रह्मनिर्वोलंसुखात्मकंब्रह्मवाप्नोति॥४॥रूतेःयंचरिनानद्वैःयात्यित्यनुवंध्यतथार्थोवायात्संरूतिर्थो
यिनूयनुबंधयानिरु॥५॥नवंयवलंगसर्गःस्थितिःसंयमनववायुलवृत्तिकानाडाजनूमायायायनमात्मनः॥६॥निमिरुमार्जगजासीनूनि
र्गुलःयनुसर्वरुः॥वाकावाकमिदंविंध्वंयतत्रमतिलाहरुत्॥१७॥ ॥श्रीनामचन्द्राजयति॥ नामनामनामनामनामनाम

वायानेथूनात्संरूतिननाशार्थात्यित्यनुबंधयानिरुसंसारुवतिः॥८॥नवंगावत्सर्गःयवरुगःनवंयालकाकायनलयनिलातेरूतेःनवस्थितिःहरि
दरुकालयनिलनैःसंयमःसचयनमात्मनामायायागुलानांवृत्तिकानातानुलवनः॥९॥ननुऋणानांदानांगुलानांवाकथंसर्गादिरुक्तेत्या
ताहनिमिलानार्जयनुबंधरुरूपेणःयतुयस्मिन्निमिरुसतिकार्यकानलात्मकंविंध्वंसमतियनिवर्तते॥यथात्रयलकानिमिरुसतिलाहयनिवर्तनवद्वत्॥१०॥

ननूसन्निमिरुनहिंगत्याविलोमाद्यगयदनसर्गादिरुयंरुवनुबंधारुसवल्लिंतिकालंब्राकामतगुलानांप्रवाहःआरुरुनविरुकंलयूदिवि
ययंतीर्यायात्मानंनकलोयिगुलानेयुगयदवक्रारुरुतुनगाहःचेद्भूकालःकिंदेविरुवावविंद्या॥१८॥ननूयिणादिःहजतियालयतिनाजादि
श्चनिर्हंकिंचनोनादिःसत्वीश्वनःगणोरुसूतिःजननयिणादिनाजनंयज्ञादिंजनयन्नादिकृत्।ब्रूकर्तृनोनादिकंगन्यरुरुनामानयन्नक
कनःसयंरुब्रूनकानादिम्बाःब्रूवायःब्रूकीलाकिंःब्रूयंरुवतःयिणादयानात्सत्यादिमकानस्यात्ब्रूनकानलंकिंत्वीश्वनःवानियन्कासर्वे

सरवल्लिंदरुगवानकालःब्रूगुलुब्रवारुलविरुकवीर्यःकनायकर्तृवनिर्दंयरुकाःवब्रूविरूपःखलुदविरुवा॥१९॥सानकानकनक
ःकालोनादिनादिकृदवृयःजनंजननंजनयनमानयन्मरुनानर्कं॥२०॥नवैस्वयंकोन्यतियंकनुववायनस्यमरुयांगनःसंगुजाः
ंक्षवमानमनक्षंतर्यातीःतयथनंजोन्यनिर्तेरूतसंज्ञाः॥२०॥ब्रायोयवर्यंजकाःरूथेतायवर्यंविरुःउरुरुयोनहिंगःस्वल्पंदरूस्यविदक्षा
स्यहो॥२१॥कविलंकर्मवदंत्यनं,स्वरातमयनंनृयानुकंकालंयनंदवीर्यंसःकाममूनायन्न॥२२॥ ।श्रीनामचन्द्राजयति॥ ॥

कानलंनिति॥१२॥नचैवंकूर्वतायिवेयमोयुसत्किःयंकयागारुवादित्याहःब्रह्मयोनवान्ति॥रूमूनूयज्ञासंयथाप्रुजाःकर्मरूतावियोगःगत्यसा
न्यियिरूतायरुलवेयमोगत्कर्मगथत्वादितिसदृशंकमाहार्थंधवंकमनंधवंकिंत्रनोमेःकामोधिनोःरूतेर्द्यधवंकिं।अनिर्लंधवंकमनूनजो
सीवं।ततुयथाजनंजसंगमःयुकालंजलाग्न्यादियुवनेयिनानिलात्रवेयमो।नुवमीश्वनात्मायीतिरुतःश्रु०॥ब्रूयंचरंब्रूकालमर्यंउयंचरीकालमरुतान
यिनर्कीयद्वाब्रूयंचर्यंमनकादोउयंचरंदंवादो।स्वरुब्रातब्रूयंचरयाःयंचरयाब्रूनकिंतसोविरुःदरुस्वरुकर्मादानत्यविदधातिः॥२१॥नुवंरुतःश्वश्व
नःसर्ववादिसम्मतःविवादरुनाममात्रंब्रूयाःकंविदितिर्यंसःकामंवात्मायनादयःश्रुतिःकामःकार्यंकामःकर्तृकामःकानयितव्यः॥२२॥

ननु कर्म्मादीनां जडत्वादिनात्मधर्म्मत्वायोगिरित्यत्राह अथवेत्यादि। अथवा मयसो नानात्वकीर्त्तनमुदयमयवानवेत्यादि। कीर्त्तिमवेत्यादि। वेदाश्रितया० सा कात्यायनस्मृतिः। ज्ञानकर्म्मवेत्यादि। वादस्तूपार्थः। गधमवधूतिः। कोद्वावदकर्त्तरि वावदूकः कुतश्चायात्यकर्त्तरि तिस्रः। ब्रह्मकर्मवादात्मतिसङ्गेनेत्यादि। २३। श्रीमन्नवेत्यादि। कीर्त्तनवेत्यादि। विसर्गदानयागेत्यादि। विसर्गः सृष्टिः। दानं संज्ञानं वेत्यादि। कीर्त्तनवेत्यादि। २४। मयेत्यादि। निर्लयमादेत्यादि। २५। मयेत्यादि। २६। सत्यमीश्वरनवेत्यादि। २७।

अथवा मयसो नानात्वमुदयमयवानवेत्यादि। कीर्त्तिमवेत्यादि। २३। नवेत्यादि। कर्त्तरि। साधनवाक्यमथ विसर्गदानयागेत्यादि। २४। सनवेत्यादि। सनवावदितरत्रेत्यादि। अथवेत्यादि। नाडयगुलकर्म्मेति। २७। नुयरुक्तात्मरूपेत्यादि। रूपरूपवत्यादि। २८। गमेत्यादि। २९। गमेत्यादि। सर्व्वात्मनायेत्यादि। ज्ञानदेवं सर्व्वात्मनायेत्यादि। ३०।

कि भवायेत्यादि। यश्चेत्यादि। ३१। यश्चेत्यादि। ३२। नन्वित्यादि। ३३।

मयानर्थकमुदाहरणमित्यत्राह। तत्रभवतीत्यादि। मरुकानीत्यादि। मरुकानीत्यत्र मरौ उपेक्षिप्तानीत्यर्थः। मयसेनेत्यादि। नासिकायामित्यादि। वेदाश्रितयेत्यादि। २८। गदानाधनेत्यादि। २९। यदानाधनेत्यादि। ३०। यदानाधनेत्यादि। ३१। यदानाधनेत्यादि। ३२। ३३।

तत्रभवमंगमत्यनिमूकविद्रुत्यादि। निर्गुणभक्तमूकनीत्यादि। २९। त्वंयुग्यमत्यनिमूकविद्रुत्यादि। ३०। संयकर्त्तारमित्यादि। ३१। यनाराहत्यादि। ३२। ३३।

रुनिर्धायनमित्यादि। ३। यदत्रेत्यादि। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

रुनिर्धायनमित्यादि। आत्मदृक्त्वयमित्यादि। ३। ४। ज्ञयदज्ञानमाहार्थमित्यादि। ५। यनत्यादि। ६। ३।

नचवेनमाकानलमक्षीत्साहानरुवानितिऋग्यरुवायर्म्मसूजन्मनाः॥३॥कथंतर्हिऋईरन्कस्मादिवद्विरुजाहाऋईत्वमितिऋरुगितियुक्तोगतौ
यतःशूत्यर्थेशऋगत्यर्थानादृदृहान्मंक्षनात्।ययाधियाबंधश्चवियर्य्ययादृश्वादिः॥४॥तरुत्साऋच्छगत्यावरुगवन्कंरुजत्वलूरुअत्मः

नरुतानवधीद्यक्षान्नरक्षारुगर्मवा।कालन्वहिरुतानांयरुनयायरुवायाः॥३॥ऋईत्वमित्ययार्थधात्रक्षानात्यूनयत्यहि॥त्वाद्रीरुवा
दतद्धानाद्ययातंधवियर्य्ययो॥४॥तमऋच्छध्वरुङ्कंरुगवन्कमक्षंऋऊं।सर्व्वरुणात्मरुवनसर्व्वरुणात्मविग्रहे॥५॥रुजत्वरुजनीर्याधिः
मरुवायरुतद्विर्दायूकांतिनहितंधात्रक्षात्रुनमयात्मनायया॥६॥वृत्रीहिकामंनयत्यनागतंमरुत्वभोजानयदविशंकितः॥वनाहीहीं
वृजनारुयादयात्रनन्कर्नत्वांवयंगम्यहूमहः॥ ॥मैत्रेयउवाच॥सनाऊनाऊनवनायथाविशाधृवामहारुगवतामहामतिंशहरोसवदुः
चलिर्यास्मिंश्रियातत्रायत्रनदन्त्यधोगतः॥८॥तस्यांगनमनसागंदत्वेलविलक्षतःयश्चशान्कर्द्वत्वसायिःत्वयनंवृत्रायद्यत॥९॥ऋक्ष
यज्ञायरक्षंक्रतुरिहिविदक्षिलेशदद्यक्रियादवनानांकर्मकर्म्मरुलयदं॥१०॥सर्व्वात्मन्यच्युतसर्व्वरोद्रोघांरुक्मिमद्भरुत्।यदद्भर्म्मनिरुतयू
तमत्रावस्थितंविदुः॥११॥तमर्वंतीलासयन्तंवृत्रक्षयंदीनवत्सलं।एकाकीधर्म्मसरक्षंमनिनयितनयजा॥१२॥यद्विंशद्वर्षेमरुत्सेनयासक्षि
तिमन्वुलोरोजेःयूत्रक्षयंकुर्वन्नऋरोजेनगुरुक्रयां॥१३॥नवैवदक्षसर्वकालेमहात्माविवलन्द्रियश्चित्रवर्गेयथिकंनीत्वायणायादानूयासनं॥१४॥

न्चयंसर्वरुणात्मकाविग्ररायाम्॥७॥कामंमर्मकाचनाऋविशंकितानिरुयः॥ऋनन्कर्नऋतिनिकटं॥८॥सवनायथादितंऋत्यनूवादनूर्ययथः
ग्वर्कांऋतःसचवत्रुऋतिनद्धत्वायोनन्कं॥९॥॥सत्रक्रियादवनानांकर्मसाक्षंरुलनूर्यंकर्मरुलयदंयत्रयर्थः॥१०॥सर्व्वात्मनिऋसर्व्वसर्व्वायाधिवः
र्द्धिः॥११॥१२॥ऋरुगेःयक्षायनूयानेः॥१३॥वरुवःसवायागःसंवत्सरावायस्मिन्कालेशिवगेसाधकंनीत्वाऋविचलानिर्यंतानांद्रियालियत्र॥१४॥

॥२॥॥२२॥सरुडस्कन्धनिशानीयस्त्वेवविरूपदानाद्दाशियायांमूर्द्धोपरुपर्षिगवान्॥२३॥आवित्स्यपार्थदो॥२४॥सूदुर्ऽयंत्वरुतःसूदयःसफर्य्याः
पियरूपाग्यकवल्लमधःस्थिताःपदंधिःयद्वंडादयःपदंदिर्ऽयंथारुवतिवर्षविक्रामन्दिः॥२५॥२३॥आयुष्मन्त्रियंपिंडानीयानाशिषा
यमवा॥२०॥मधुच्यवसुवनीमिमधूच्यूर्ऽयस्यांगामसुरासाविनीमिस्यर्थः॥रुगंनिर्यंकर्ममंगल्यंवाल्कलवर्णयन॥ऋग्यवादयरुवाचयामास॥२८॥
र्यस्त्रिधनाविनिसंरुगंऽलिः॥२॥गंडकरूपादाशिनिविवृद्धगसंवद्धांऽलिंपद्मयनमर्कंधर्मासनन्दनन्दावरिसृद्यसस्मिर्ं पद्मवदुःपूरुवनारुसम्म
नो॥२२॥ ॥सूनंदनंदीवूवदुः॥रारोग्राऽऊन्सरुडन्कवार्वनावहिगऽ२०॥यंपंववर्षरूपसारुवान्दवमनीरूपरा॥२३॥गस्यास्विन्लऽगऽद्धाउ.
यावादवस्यदाशिर्ऽः॥पार्यदाविरुसंषाकोनर्ऽउंत्वांरुगवाद्यदं॥२५॥सूदुर्ऽयंविरूपदं जिगंत्वयायत्स्वयापाद्यविवरुतपदं॥आतिष्ठतद्व
न्दुदिवाकरादयाग्रहर्गाग्राःपवियक्तिदक्षिर्ऽः॥२७॥सूनाहिर्गतंपिहरि यज्ञेवर्यंगकहिविरु॥आतिष्ठऽगतांवर्यं गहिरुक्षःपदर्मपदं॥२८॥ 37
॥वगहिमानपदवत्र सरुमल्लोकमोलिना॥ऽपस्थापितमायुष्मन् सूधिवार्दुल्लमर्हसि॥२०॥ ॥मेरुपंऽडवाव॥निशाम्यवैरुल्पनिधाऽरु सत्यया मंधिच्य
तांवावमूवरुमप्रियः॥रुगाहिषकःरुगनिर्यंगल्ला सूनीन्युदाम्याशिषमस्यवादयरु॥२९॥पत्नीत्यास्यचंधिरुक्षार्यं पार्यदावरिवंद्यवाल्यं यनदधि
ष्ठाऽउं विरुडूपंहिवत्मयी॥२२॥तदाईऽरुयानरु सूदंगपदावादयः॥गंधर्वमुखाःपेऽरुऽःपऽःकसमवृद्धयः॥३०॥सवसर्ल्लोकमाऽश्नूनसू॥
नीर्ऽिजननीध्रुवः॥अन्वस्मदर्गंहित्वा दीनायास्यिपियपं॥३१॥ ॥
तदवडूपंहिवत्मयंविरुसनल्यंयनेच्छरु॥२२॥३०॥दीनांहित्वा सूंगरुनंमेर्ऽिपियूर्यंयास्यामाद्यनस्मयन्॥३१॥ ॥यामवल्लाऽयंति॥

ऽप्रियाकार्या॥१२॥१३॥निशीथः निशीथः॥१४॥स सर्वतेजाः चक्षुः संज्ञं मनुसूतमवाप॥मनाः महिषीनडुलाविरजानशुद्धानपूरुषमुखान्द्वादशसू
तान्सूत॥१५॥१६॥१७॥१८॥अंगविदूर॥वागेव वर्द्धयेषां॥१९॥मथनहेतुः॥अराजकं॥ति॥आद्यः पूरुग्रामादीनां तेन रचितत्वात्॥२०॥यद्यस्याः प्रजा
याहेतोर्विमनाः सन्ययौ॥२१॥किं च अंहः अपराधः॥वनं दुर्द्दिग्धमालक्ष्य॥२२॥यतायमधर्मं॥ इत्याह॥नावध्येयः अवज्ञयापि न रुवेति॥२३॥परावर
चर्मेः सूतं॥१॥स्वर्वीथिर्वत्सरस्य पूरा रायसूतः षडात्मजान्॥पुष्पार्द्धं तिग्मकेतुं च यमूर्जं वसुंजयं॥१२॥पुष्पार्द्धस्य प्रजा रायो दोषा च द्वे वरूथवदु
ः प्रातर्मध्यंदिनं सायं तिक्तासन्प्रजासूताः॥१३॥प्रदोषा निशीथा व्युष्टिः दोषासूतास्त्रयः॥व्युष्टः सूतं पुष्करिणीं सर्वतेजसमादधे॥१४॥स चक्षु
ः सूतमाकूत्यां पत्न्यां मनुमवाप ह॥मनोरसूत महिषी विरजान्नडुलासूतान्॥१५॥पूरुं कुत्सितं द्युम्नं सत्यवन्तं मतिव्रतं॥अग्निष्टोममतीरात्रं
प्रद्युम्नं शिबिमुल्मुकं॥१६॥उन्मुकाजनयत्पुत्रान्पुष्करिण्यां षडुत्तमान्॥अंगं सुमनसं ख्यातिं कुतुमांगिरसं गयं॥१७॥सुनीथांगस्य या पत्नी सुषु
वे वेनमुल्बणं॥यद्दौःशील्यात्स राजर्षिर्निर्विण्णो निरगात्पुरात्॥१८॥ये मंगलेषु कुपिता वाग्वज्रा मुनयः किल॥गतासोस्तस्य रुषा मम मंथु
र्दक्षिणं करं॥१९॥अराजकं तदा लोकं दस्युभिः पीडिताः प्रजाः॥जातो नारायणांशेन पृथुराद्यः क्षितीश्वरः॥२०॥ ॥विदूर उवाच॥तस्य शील
निधेः साध्वी बुद्धेः सुमहात्मनः॥राज्ञः कथमरुद्धृष्टा प्रजा यद्विमनायथा॥२१॥किं चाहो वेनमुद्दिश्य ब्रह्मदण्डमनुयुञ्जन्॥दण्डचरधरराज्ञि
मुनयो धर्मकोविदाः॥२२॥नावध्येयः प्रजापालः प्रजाभिरघवानपि॥यदसौ लोकपालानां विरुध्येजिः स्वतेजसा॥२३॥एतदाख्याहि मे ब्रह्मन्
सुनीथात्मजचेष्टितं॥श्रद्दधानाय रुक्मायत्वं परावरविद्रुमः॥२४॥ ॥मैत्रेय उवाच॥अंगोऽश्वमेधं राजर्षिराजहारमहाक्रतुं॥नाजग्मुर्देवतास्तस्मिन्नो
हूता बुद्धवादिभिः॥२५॥तमूचुर्विस्मितास्तात यजमानमथर्त्विजः॥हवींषि हूयमानानि न तं गृह्णन्ति देवताः॥ ॥२६॥ ॥
विदां मध्ये अतिश्रेष्ठ॥२४॥अरावी पुत्रः काम्यकर्मणा बलादापादितो न सुखाय रुवदिति यातयन्नंगस्य पुत्रात्पत्निकृतमाह॥अंगं इत्यादिना॥२५

३९

अयातयामानि ऋतगवीर्याणि॥२७॥२८॥यज्ञगृहीतमोभाषिवाचं व्यसृजत्प्रायं क्व॥२९॥आहूता आहूताः॥ग्रहान्सामपात्राणि॥ इदं यज्ञं न गृह्ण
न्ति॥३०॥हे जन्मनि तावत्तमनाकं शीर्षदपि ऋघं न स्थितं॥कथं चिज्जातस्याद्यस्येसद्यत्रवप्रायश्चित्तैः कालनात्॥किं तु प्राक्तनमकमघमघमस्ति यद्यस्मा
त्तं हि कुगुणाधिकापि त्वं प्रजा रहितः॥३१॥ऋतायथा देवा हविर्गृह्णन्ति तथात्मानं सुप्रजं साधय कथं साधनीयं तथाहुः॥ इति॥तथा सति स्वरागत
राजन्हवींष्यदुष्टानि ग्रहयासादितानि ते॥छंदांस्ययातयामानि याजितानि धृतव्रतैः॥२७॥न विदामहे देवानां हेलनं वयमेवापि॥यन्न गृह्णन्ति
रागान्स्वान्यदेवाः कर्मसाक्षिणः॥२८॥ ॥मैत्रेय उवाच॥अंगो द्विजवचः श्रुत्वा यजमानः सुदुर्मनाः॥तत्प्रष्टुं व्यसृजद्वाचं सदस्यांस्तदनुज्ञ
या॥२९॥नागच्छंत्याहूता देवा न गृह्णन्ति ग्रहानिह॥सदसस्पतयोब्रूत किमवद्यं मया कृतं॥३०॥ ॥सदसस्पतय ऊचुः॥नरदेहे वै रुवतो नाद्यं
तावन्मनाक्स्थितं॥अस्त्येकं प्राक्तनमघं यदिह दृक्त्वमप्रजः॥३१॥तथा साधय रुदन्ति आत्मानं सुप्रजं नृप॥इष्टस्तु पुत्रकामस्य पुत्रं दास्यति यज्ञ
भुक्॥३२॥तथा स्वरागधेयानि ग्रहीष्यन्ति दिवौकसः॥यद्यज्ञपूरुषः साक्षादपत्याय हरिर्वृतः॥३३॥तांस्तान्कामान्हरिर्दद्यात्यानयानकाम
यतेजनः॥आराधितो यथैवैष तथा पुंसां फलोदयः॥३४॥इति व्यवसिता विप्रास्तस्य राज्ञः प्रजापतये॥पुरोडाशं निरवपन्शिपिविष्टाय विष्णवे॥
३५॥तस्मात्पुरुषदुरुक्तो हममाल्यमलांबरः॥हिरण्मयेन पात्रेण सिद्धमादाय पायसं॥३६॥स विप्रान्मतो राजा गृहीत्वांजलिनादनं॥अवघ्राय मुदा
युक्तः प्रादात्पत्न्या उदारधीः॥३७॥सा तत्पुंसवनं राज्ञी प्राश्य वेपत्पुरादधे॥गर्भं कालदुपावृत्तं कुमारं सूषुवे प्रजा॥३८॥०॥ ॥
न्ग्रहीष्यन्ति॥यद्यतो हरिः साक्षाद्वृतः स्यात्॥अतस्तेन सह सर्वदेवा आगमिष्यन्तीत्यर्थः॥३३॥नन्वतिदुष्टान्कामान्हरिः कथं दद्यात्तत्राह तांस्तानिति॥
३४॥प्रजापतये पुत्रोत्पत्तये॥शिपिविष्टाय पशुषु यज्ञरूपेण प्रविष्टाय॥तथा च श्रुतिः॥यज्ञो वै विष्णुः पशवः शिपिर्यज्ञेनैव पशुषु प्रतितिष्ठतीति॥३५॥तस्मादिति याग्य
तयाग्नेः॥३६॥पत्न्यै प्रादात्॥३७॥पुंसां संसूतेरनेनेति तथा तत्प्राश्य पत्न्यः सकाशात्गर्भमादधे॥अप्रजा सती॥३८॥ ॥ ॥कृष्णायनमः॥

विप्रायागेनमंत्रसहितयायुक्ता॥३७॥पूर्वहावआर्षःसरस्वत्याःसलिलआप्लुताःस्वर्थः॥३८॥तदाहृत्यागान्वीक्ष्यतुवारुरुदुर्नरवत्किमिद्या
ह्यथ॥३९॥एवंमृगन्नमपयःस्थिताःतदाधावतांचोराणांरूरिःपांशुःसमुत्थितः॥३८॥तदादाषांलोकस्यधनंलुंपतांजिघांसतांचापः

सरस्वत्सलिलाप्लुताः॥हुत्वाग्निंसत्कथाश्चक्रुरुपविष्टाःसरिल्लटः॥३९॥वीक्ष्यात्थितान्महात्मानान्आहुलविरुयंकरान्॥अप्य
रुद्रमनाथायादस्युस्यानरवद्भुवः॥३९॥एवंमृगन्नमपयाधावतांसर्वतोदिशं॥पांशुःसमुत्थितोरूरिःचोराणामरिलुंपतां॥
३८॥तदुपद्रवमाज्ञाय लोकस्यवसुलुंपतां॥रुरुर्यूपरतेतस्मिन्नन्यान्यंचजिघांसतां॥३९॥चारप्रायंजनपदंहीनसत्वमराजकं
॥लोकान्नावारयंच्छक्ताअपितद्दोषदर्शिनः॥४०॥ब्राह्मणःसमदृक्शान्तोदीनानांसमुपेक्षकः॥प्रवतब्रह्मतस्यापिहिन्नराणांत्य
यायथा॥४१॥नांगस्यवंशोराजर्षेरिषसंस्थातुमर्हति॥अमाघवीर्याहिनृपावंशेस्मिन्कुशवाग्रयाः॥४२॥विनिश्चित्यैवमृषयोविपन्न
स्यमहीपतेः॥ममंथुरूरुंतरसा तत्रासीद्बाहुकोनरः॥४३॥

दुवमाज्ञाय॥३९॥तथाचारप्रायमराजकंहीनसत्वंचजनपदमाज्ञायशक्ताअप्यवारणेदोषदर्शिनोपिजनालुंपतालोकानावारयन्नित्यन्वय
ः॥४०॥शक्तानांक्षत्रियाणामवारणेदोषंतिकिंचकथंसमदृगपिशान्तोपिब्राह्मणोपियदिदीनानांसमुपेक्षकोहवलर्दितस्यापिब्रह्मतपः
प्रवति॥४१॥४२॥अतउपेक्षादोषपरिहारायनांगस्यत्यादिविनिश्चित्यमहीपतेरूरुंतरसाममंथुरित्यन्वयः॥संस्थातुंनाशंगंतुंयद्वाअपय
त्रवलुंपतालोकान्नावारयन्कथंरुराःहूकारेणैववर्तनिवारयितुंशक्ताअपि॥तत्किंतस्मिन्निवारणेतन्मरणादिदोषदर्शिनः॥नचादासत॥चार

पद्रवदीनोपेक्षायांतपोहानिप्रसंगात्॥नचान्यंतन्निवारकंराजानमकुर्वन्॥अंगवंशोच्छेदस्यानदर्शनात्॥अतोयतस्तेवदसंतमंथुरि
तिवाक्यं॥बाहुकोवामनः॥४३॥तमेवाह॥काकेंद्रकृष्णः॥महत्यौहनूकपालप्रान्तौयस्यैहस्वौपादौयस्य॥४४॥४५॥गिरिःकाननंचलाचरमाश्रः

कानरः॥४२॥काकहस्वांगोहस्ववाहुर्महाहनुः॥ह्रस्वपान्निम्ननासाग्रोरकाक्षस्ताम्रमूर्द्धजः॥४४॥तंदुतवनतंदीनं किंकरा
मीतिवादिनं॥निषीदस्वब्रुवन्तात्सनिषादस्तुतोरुषत्॥४५॥तस्यवंशस्तुनैषादोगिरिकाननगोचरः॥येनाहरज्जायमानोवेनद
लयमुत्वशं॥४६॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेनैषादोत्पत्तिर्नामचतुर्दशोध्यायः॥ ॥मैत्रेयउवाच॥अथतस्य
पुनर्द्विजेनपुत्रस्यमहीपतेः॥बाहुस्यांमथ्यमानायांमिथुनंसमपद्यत॥१॥तद्दृष्ट्वामिथुनंजातमृषयोब्रह्मवादिनः॥ऊचुःपरमसंतु
ष्टाविदित्वारुगवत्कलां॥२॥ ॥अथयदुवाच॥एषविष्णोर्भगवतःकलातुवनपालिनी॥ऐंयंचलक्ष्मीःसंरूढिःपूरुषस्यानुयायिनी॥
३॥अयंतुप्रथमोनाम्नांपुमानप्रथयितायशः॥पृथूनामिमहाराजोभविष्यतिपृथुश्रवाः॥४॥ऐंयंचदेवीसूदनीगुणरूपवरूप
णरूपेणाअविनेमिवरारोहांपृथुमेवावरूंधती॥५॥एषसाक्षाद्धरेर्वंशोजातोलोकविरक्षया॥ऐंयंचतस्यराहिश्रीरनुजज्ञेन
पायिनी॥६॥पुंसांसन्तिस्मतंविप्रागंधर्वप्रवराजगुः॥मुमुचुःसुमनोधाराःसिद्धान्नृत्यन्तिस्वःस्त्रियः॥७॥ ॥श्रीकृष्णायनमः॥

जानदुपरादिप्रवेशोयेषांते॥तदुदेतुःयेनकारणेनासावहरत्ततस्तस्यवंशस्तथारुराः॥४६॥ ॥इतिचतुर्थेचतुर्दशः॥ ॥ततः
पंचदशेविप्रेर्नथिनाद्वेनबाहुतः॥जातस्यदुष्टधारूक्तमरिषकार्हणादिकं॥१॥किमूचुरित्याह॥एषइतिचतुर्भिः॥लक्ष्म्याःसारूढिःकलः॥३॥
अत्रयःपुमान्सतुमहाराजोभविष्यति॥४॥सूदनीशोभनदन्तवती॥गुणानांरूपणा[illegible]नांचरूपणारूपणरूपा॥अवरूंधतीरुर्वित्वेनरुजन्तीरु
विष्यति॥५॥अत्रहेतुःएषइतिलोकस्यविरक्षयेतिरक्षयिषया॥६॥स्वःस्त्रियःअप्सरसोनृत्यन्तिस्म॥७॥

॥ ॐ नमो भगवते रुद्राय नमः ॥

॥ ॐ नमो भगवते रुद्राय नमः ॥

॥ ॐ नमो भगवते रुद्राय नमः ॥

किंच पुरुषापि विश्रुता अपि ह्रीमन्तः शृणुष्वेति ॥ वनिदृष्टान्तः ॥ यथा अग्निसुतो ह्रियमाणायां विगर्हितं प्राक्तनवधादि पौरुषं निंदन्ति । तथा उचितामपि
स्तुतिं न सहन्त इत्यर्थः ॥२७॥ वनीमसि विनिदीर्घमार्षं । रुचिरिति प्रधानं ध्यायं निर्दिष्टः । वनिष्ठैः कर्मभिर्विदिता इत्यर्थः ॥२८॥ ॥ इति चतु
र्थे पंचदशः ॥ ॥ षोडशे सर्वलोकेशैः सत्कृतं शार्ययायुतं । मुनिप्रयुक्ताः सूताद्याः सुवंतिस्मेति वर्णितं ॥ गायकाः सूतादयः ॥१॥ नाः

पुरुषाः स्वात्मनः स्तोत्रं शृणुष्वेत्यपि विश्रुताः ॥ ह्रीमन्तः परमादाराः पौरुषं वा विगर्हितं ॥२७॥ वयं त्वविदिता लोके सूताद्या वै पिरीम
सि ॥ कर्मभिः कथमात्मानं गापयिष्यामवालवत् ॥२८॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे पृथुचरितपंचदशोध्यायः ॥
मैत्रेय उवाच ॥ इति ब्रुवाणं नृपतिं गायका मुनिचोदिताः ॥ तुष्टुवुः सुष्ठु मनसः स्तुद्वागमृतसेवया ॥१॥ नालं वयन्ते महिमानवर्णने यादः
ववर्या इव ततारमायया ॥ वेनांगजातस्य च पौरुषाणि वाचस्पतीनामपि वर्णमूर्धियः ॥२॥ अथाप्युदारश्रवसः पृथोर्हरेः कलावता
रस्य कथामृतादृताः ॥ यथोपदेशं मुनिभिः प्रचोदिताः श्लाघ्यानि कर्माणि वयं वितन्महि ॥३॥ प्रथमं सूतं श्रेष्ठा लोकं धर्मेन वर्णयन् ॥
गोपाय धर्मसंरक्षणं शास्ता तत्परिपंथिनां ॥४॥

लं न समर्थाः ॥ यावत्तावत्स्वपि सूत्याधिक्यमाहुः ॥ वेनस्यांगजातस्य च पौरुषाणि प्रतिसर्वितर्कतया पुष्कादीनामपि धियावर्णमूः ॥ कृ
तः पुनर्वयं तद्वर्णने समर्थाः स्वयम् ॥२॥ अथापि यथावद्वर्णयितुमशक्ता अपि कथामृतसादराः ॥ मुनिभिरुपदेशं यागवलीनहृदि प्रकाशनं त
दनतिक्रम्य वितन्महि विस्तारयामः ॥३॥४॥

४४

वनौ स्वदेहलोकपालानां तनूमूर्णा कालकालविरुद्धिं यथा रागं पालनपोषणानुरंजनादिकार्यानुसारेण यज्ञादिप्रवर्तनेन स्वर्गस्य हृतो वृष्ट्या
दिना च मूर्तिकस्य हितं यथा रुचिरिति तथा ॥७॥ सूर्यादितनयाः रागमवाहापूर्णिः ॥ वसुधनं कवादानकालं आदलं दुर्भिक्षादिकालविमुंचति च ॥ अस्तु
मासान् तृषयति वसुजलमादलं विमुंचति वर्षामृतद्वत् ॥७॥ मस्तकपादेन आक्रमणमाश्रित्य लोकानां मृतानामतिक्रमं सहिष्यति ॥ क्षितिवृद्धिः सर्वसंहतं
सा वृद्धिर्यस्यास्ति यथा ॥८॥ देववर्षेषु कृच्छ्रं गताः प्रजाः यासां ताः प्रजाः स्वयं वृष्टिं कृत्वा रक्षिष्यति ॥ अतुरुहुः ॥ असौ नरदेववपुर्हरिरिति ॥८

प्रवेलोकपालानां विरुद्धकस्तनौ तनूः ॥ कालकालं यथा रागं लोकपालरुचिर्हितं ॥७॥ वसुकालं उपादलं कालचारी विमुंचति ॥ सम
ः सर्वेषु भूतेषु प्रतपन् सूर्यवद्विभुः ॥७॥ तितिक्षत्यक्रमं वेन्य उपर्याक्रमतामपि ॥ भूतानां कलुषः शश्वद्दारुणानां क्षितिवृद्धिमान् ॥८॥ दे
वेश्वर्षत्यसौ देवा नरदेववपुर्हरिः ॥ कृच्छ्रं गताः प्रजाः क्षेप रक्षिष्यत्यंजसं भुवत् ॥८॥ आश्वापयत्यसौ लोकं वदनामृतमूर्तिना ॥ सानुरा
गावलोकेन विशदस्मितचारुणा ॥९॥ अव्यक्तवर्त्मेषु निगूढकार्यो गंभीरवधादुपगुप्तविलः ॥ अनन्तमाहात्म्यगुणैकमोक्षः पृथुः प्रचेताः
वसंवृतात्मा ॥१०॥

॥ वदनमेवामृतमूर्तिर्यस्य ॥ सानुरागावलोकायस्मिन् ॥ विशदं स्मितं तेन चारुणा ॥ अतुरुचक्षुविद्वर्तमाननिर्देशो वर्तमानसामीप्यवर्तमा
नसामीप्यवर्तमानवद्वेति ॥ भूतनिर्देशः ॥ अंशायां भूतवच्चेति द्रष्टव्यः ॥९॥ अव्यक्तवर्त्मेषु वशनिर्गमयामार्गो यस्य ॥ निगूढं निःफलं पूर्वमङ्ग
कार्यं यस्य ॥ तच्च कार्यं गंभीरं किमर्थमेतत्कृतमित्यन्ये रङ्गतारिप्रायं विधत्ते ॥ इति तथा उपगुप्तं सूरक्षितं विलं यस्य ॥ अनंतमाहात्म्यगुणानां
नकं धाम विस्फूर्तिर्यस्मिन् ॥ अनंतमाहात्म्यापतागुणा एकं धाम स्थानं यस्येति वा ॥ संवृतात्मा संयतमूर्तिः ॥ समुद्रचरत्वेन वरुणस्याप्यतगुणा द्रष्टव्या ॥१०॥

मयिजीर्णश्चौषधीरुपायनगृहाणेति वक्तुमुपायनसर्वसिद्धिमित्यर्थः ॥ अस्मिन्निति त्रिभिः ॥ पुंसां श्रेयसः पुरुषार्थस्य प्रसिद्धयः अ
स्मिल्लोकदृष्टादयः अमुष्मिंल्लोकअग्निहोत्रादयो यागा उपायाः दृष्टाः प्रयुक्ताः अनुष्ठिताश्च ॥ ३ ॥ पूर्वे दर्शितान् ॥ अवरार्वाचीनः ॥ ४ ॥ अव
जानन्विद्वानपीति वा ॥ अभिचरन्निति सिद्ध्यन्ति ॥ ५ ॥ सहेतुकमुपायमाह ॥ पुरतिषष्ठिः ॥ ६ ॥ रुवहिरिति राजसामोन्याभिद्रावणः ॥ अपालिता
चाराद्यनिवारणात् ॥ अनादृता च यज्ञादिष्वर्हनाभावात् ॥ यज्ञार्थे अग्रसंमिलितवती ॥ अन्यथा इष्टतत्तुतुकाः नपुंसकाः ॥ तत्तथय

अस्मिल्लोकथवामुष्मिन्मुनिभिरुक्तदर्शिभिः ॥ दृष्टायागाः प्रयुक्ताश्च पुंसां श्रेयः प्रसिद्धये ॥ ३ ॥ तानातिष्ठति यः सम्यक् उपायान्पू
र्वदर्शितान् ॥ अवरः श्रद्धयापेतः उपयान्विहितेजसा ॥ ४ ॥ ताननादृत्य यो विद्वान् अर्थानारभते स्वयं ॥ तस्य व्यभिचरन्त्यर्था अ
रब्धाश्च पुनः पुनः ॥ ५ ॥ पुरा मृष्टाश्चौषधयो बुभुजाया विशांपते ॥ भुज्यमानामयादृष्टा असद्भिरधृतव्रतैः ॥ ६ ॥ अपालितानादृता
च रुवहिर्लोकपालकैः ॥ चारीभूतेथ लोकहं यज्ञार्थे ग्रसमोषधीः ॥ ७ ॥ नूनं तावीरुधः क्रीडा मयि कालेन नृपसा ॥ तत्र दृष्टेन यो ग
न रुवानादातुमर्हति ॥ ८ ॥ वत्सं कल्पय भवीरुधनाहं वल्लभा तव ॥ धाय्यं क्षीरमयान्कामानन्नरूपं च दोहनं ॥ ९ ॥ दाग्धारं च महाबा
हो रुद्राणां रुद्रभावन ॥ अन्नमीप्सितमुर्जस्वत् भगवान्वांछते यदि ॥ १० ॥ ॥ ॥ ॥

ह्लादयानसिद्ध्यन्निति भावः ॥ ७ ॥ क्रीडा जीर्णाः ॥ ८ ॥ वत्सं दोहनं पात्रं दाग्धारं चापकल्पय ॥ धाय्यं प्रपूरयिष्यामि ॥ ९ ॥ रुद्राणामभीप्सितम
न्नं ॥ उर्जस्वत् बलप्रदं ॥ १० ॥ ॥

अपगतेपि वर्षे ॥ यथा मे सर्वतो वर्षेण ॥ ११ ॥ १२ ॥ प्रसंगादर्थान्तरमाह ॥ तथेति ॥ यथा पृथुः ॥ त्रयीसर्वत्र वाक्यं तत्रापि सारमाददते ॥ प्रस्तुत
मनुवर्तयति ॥ ततोन्यत्र मध्यादयः पंचदश इड्ढः पृथुना भाविनां वेदीकृतां ॥ १३ ॥ देवीं पृथ्वीं ॥ वाङ्मनः श्रवणैः ॥ यदग्रहणादिंद्रियाणां

सतां च ज्ञानानां भाजनं देवबुद्धं यथा पयः ॥ अपर्णेपि रुद्रस्य उपावर्तनमविशा ॥ ११ ॥ इति प्रियं हितं वाक्यं तुवआदाय रूपतिः ॥ व
त्सं कृत्वा मनुं पाणौ दुहत्सकलौषधीः ॥ १२ ॥ तथापरे च सर्वत्र सारमाददते बुधाः ॥ ततोन्यत्र यथाकामं दुदुहुः पृथुभाविनां ॥ १
३ ॥ ऋषयो दुदुहुर्देवीमिंद्रियं च यथा सह ॥ वत्सं बृहस्पतिं कृत्वा पयश्छन्दोमयं शुचिः ॥ १४ ॥ कृत्वा वत्सं सुरगणा इन्द्रं साममदूदु
हन् ॥ हिनस्त्यनपात्रेण वीर्यमाजावलं पयः ॥ १५ ॥ दैतेया दानवा वत्सं प्रह्लादमसुरर्षभं ॥ विधायादूदुहन्क्षीरं मयः पात्रे सुरासवं
॥ १६ ॥ ततो नैवाप्सरसो धूर्तान् पात्रे पद्ममयं पयः ॥ वत्सं विश्वावसुं कृत्वा गांधर्वं मधुसौरभं ॥ १७ ॥ वत्सेनापि तथा येन्ना कव्यं क्षीरमधूकृत ॥
आमपात्रे महाभागाः श्रद्धया श्राद्धदेवताः ॥ १८ ॥

दुदुहुः ॥ १४ ॥ सा नरा मुनयो वीर्यं मनः शक्तिं ॥ ऊर्जं इंद्रियं शक्तिं ॥ बलं लोहं शक्तिं च तदेव पयः ॥ १५ ॥ सुरां आसवं च तालादिमद्यं ॥ १६ ॥ मधुवाद्याधू
र्यं सौरभं सौन्दर्यं तत्सहितं ॥ १७ ॥ कव्यं पितृणामन्नं ॥ आमपात्रे इषक्वमृन्मये अधूकृत इड्ढः ॥ १८ ॥ ॥ ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ ॥

ऽ॥ नक्रवधेरिति धिरंकनारिषार्थ॥ षडादिमानुषजानवधेरुत्र॥ अन्यस्यवधेरुवनयूयनाऽ॥ नक्रवधेरुवयंकानिष्ठामरूत्वादुः॥ वयमिरुयहनाडार्कस्व
स्त्रीर्घवरुनपुरुषैरुमाङ्क्यामरुकैः॥ अन्यानयाभैरवनवीर्यनाङ्कानमैः॥ अनैनवैवनवाहिरंशरुवामरुक्ष्यामः॥ अस्यपृथोःसक्करुरुषांमानाऽरे
॥ यमिरुयङ्गनजिर्यासधायङ्कनयाःसर्वेसूनाःयस्यनवःसन्दुरुवनीवध्मरुनिरुवति॥ यस्यसायङ्गानामायमिन्द्रारुगवनरुनःसूवनानःनवःस

नजिरुक्षायरुगवानु॥ पृथुःपृथूपनाक्रमः॥ इन्द्रायकूपिनावाद्यमादरुक्षयनकार्मुकः॥ २५॥ नमस्विजःनक्रवधेरिरुंधिरंधिवग्रहृष्ण
ब्रह्मसक्रवैरुरं॥ नेवानयामासूवरोमहामनुनयूयनज्ञान्यवधेःपवादिमानु॥ २०॥ वयंमनुष्वनमिरुर्थनाहानंक्रयामरुन्वक्रुवसाहुः
नात्स्वी॥ अन्योनयाभापरुवैरुनग्नेयपुसक्रनाजनङ्गरुवामनङ्गिरं॥ २८॥ ऋग्यमैश्वक्रुर्यातैविदुनास्यस्त्रिंनानूषा॥ अरुरुक्षानङ्गतोरुवे
यस्वर्यैरुपुत्रयषधमः॥ २९॥ नवस्त्रोरुवनीमिन्द्रा यंयङ्गारुगवरुनः॥ यंजिर्यासधयङ्गन यस्यपूरुनवःसूनाः॥ ३०॥ मंडिरंपरमा
मरुनूधमंद्यानकर्मजिज्ञाः॥ इन्दुरुनानूस्विरंनक्षःकर्मनरिजिर्यासनाः॥ ३१॥ पृथुकीर्लिःपृथ्यरुर्यान् नक्रुकीनहानक्रुरुः॥ अन्तीनकरु
रिः॥ त्विष्टंयरुवानमाङ्गधन्यांवित्॥ ३२॥

कमनूक्यानिनूवर्यङ्गस्यङ्गायनाः॥ मयामाद्यःसत्रगतीत्रपानुस्वार्यरुवीनत्रमित्यूक्त्वानु॥ ३०॥ अनावत्तीयसानतसख्यमवकरुद्यैअन्यधेरुयह
पार्थेउ॥ नीलाःयनाङ्गानरुदिमिन्द्रुनानूस्विरंमरुदन्यार्यपद्यनाःकामित्यपनूयायामाङ्॥ धर्मस्यद्यानिकनैविषयंयैपार्षेउपथैः॥ ३१॥ मंडिरंकिमा
यकामित्यनानूरुपृथूकीर्लिंवानाविकनानैनरंतंयस्मिनतादृशाक्रुउपवागःपृथ्यरुर्यान्॥ पृथूरितिपाठेएकानडागंक्रुनवीयस्यनादृडोपिमद्रुन्तू
पृष्ठैंकारिंरुर्यादित्यर्थः॥ नक्रवधविजःपत्यूक्तोपृथूपत्यवाङ्॥ अन्तमिति॥ ३२॥ ॥

ऋत्वनेवात्मनमङ्गायावायमाङ्गुमरुसि॥ डरावधिरुंडनडरुमण्डनकविग्रहो॥ ३३॥ मास्मिन्नमङ्गवाजङ्गथाःसविनीनिशामयाम्यचनमृङ्ग॥
॥ यङ्गायनादिवङ्गनंनक्रुमनाङ्गिनूर्विङ्गानिमाःधै॥ ३४॥ क्रुरुविनमंनामयदवषूङ्गवग्रङ्॥ धमस्यगिकवायङ्गपार्षेउनिंडानि
निमेष॥ निर्वृतपतिहृषुःपार्षेउर्ङ्गवहिरंनैं॥ जियमाणैविवङ्गनैं यस्मयस्थूगन्धमङ्॥ ३५॥ रुवान्यविङ्गतिमङ्गवतीर्क्ष धमंङ्गन।
नामिस्थानङ्गपीवनाधवाङ्गवलूकमयगङ्गरुनाविष्कलाःसिवेन्द्या॥ ३०॥ सर्वविन्दुमस्यरुवैपङ्गापतं सीकल्पनीविङ्गवङ्गपीः
पीयूङ्गाविनुविनमाःयवधनामार्तयुवैउपार्षेउपपूनाङ्गिः॥ ३७॥ ॥ ग्रामेणयउवाचाङ्गस्लोकयुङ्गसुमादिपूविङ्गपतिः॥ तथाव
रुङ्गावनस्त्यं मथोनापिवनंङ्गयाः॥ ३८॥

क्रिन्विरुकाधकिः॥ यःस्तुङ्गनमूर्वमुङ्गतीतिनथा॥ यङ्गायदङ्गतीतिनथानस्तूः॥ ३३॥ नतानमकिमितिचरुङ्गाङ्गरुवानितिङ्गार्थाः॥ सांख्ययामाङ्गि
नानासिङ्गांतानूरूपंधर्मविनस्यान्यायान्तूल्यंपविङ्गउनतदङ्गरुङ्गिष्कःकोलेःवत्वमवतीत्येतिमि॥ ३०॥ अस्यविन्दस्याङ्गर्वविनार्यंयैसूयादि
नासिनयोविन्दस्त्रीसंकल्पंपिपीयूङ्गि॥ अर्वंश्यायःपार्षेउमाङ्गिसेवन्तीमायापधर्मङ्गनानीर्ङ्गङ्गि॥ ३८॥ तथाङ्ग
त्वायङ्गाग्रङ्गिल्वावात्मत्यंत्रदवङ्गल्वाऽन्द्रुनाःसङ्गंधानैवङ्गतवान्॥ ३९॥ ॥

अर्वंचमाक्षाप्यनायासनरुविष्यतीत्याह। द्विजाग्र्याणामनूमतग्र्यासामनूवृत्तग्र्यपरंपराप्राप्तायाधर्म्मःसअत्रप्रधानंअर्थकामोनुप्रासंगिकोयस्य
॥अन्यतमःअतिशयनान्यःधर्मादिष्वनासक्तइत्यर्थः॥अकपद्मपाठेधर्मप्रधानावन्यतमोअर्थकामोयस्येत्यर्थः॥अस्याःपृथिव्याःअवितासन्नूस्य
नकालेनगृहागतान्सनकादीन्द्रक्ष्यसि॥अनूनकालाकायस्मिन्सः॥१७॥मनूनलःसकाशात्कंचिद्वरंवृणीष्वगुणाःशमादयःशीलंनिर्म

अर्वंद्विजाग्र्यानूमतानूवृत्तधर्मप्रधानाइन्यतमाविनास्याः॥ह्रस्वनकालेनगृहापयातान्द्रक्ष्यसिसिद्धाननूनकलाकः॥१७॥वरंचम
त्कंचनमानवेन्द्रवृणीष्वतेहंगुणशीलयंत्रितः॥नाहंमखेवैसूलरुस्तुपारिर्योगेनवायःसमचित्तवर्त्तः॥१८॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥
॥सञ्छ्लोकगुरुणाविष्वङ्मुनेनविश्वजित्॥अनुशासितआदेशंशिरसाजगृहेहरेः॥१९॥स्पृशंतंपादयोःप्रम्नाव्रीडितंस्वेनकर्मणा
॥डागद्गदंपरिष्वज्य विद्वर्षविससर्जह॥रुगवानथविश्वात्मापृथुनापहृतार्हणः॥समुज्जिहानयारुक्ष्यागृहीतचरणांबुजः॥१९॥प्रस्थाना
नारिमुखाप्यनमनूग्रहविलंबितः॥पश्यन्पद्मपलाशाक्षोनप्रतस्थेसुहृत्सतां॥२०॥

स्तनत्वादिस्वरावःतैरहंयंत्रितावशीकृतः॥तद्रहितेषुमखादिरिर्नाहंसूलरुः॥यतःसमंचित्तंयेषांतेष्ववर्त्तेतुंशीलंयस्यसाहं॥१८॥१९॥
क्षमापायतुंपादयोःस्पृशंतंस्वेनकर्मणाक्षापहरणेनव्रीडितंप्रम्नापरिष्वज्य॥१८॥रुगवान्प्रस्थानारिमुखाप्यनूग्रहणविलंबितःसन्नप्रतस्थे
प्रयाणेनकृतवानितिद्वयोरन्वयःकथंरुगः॥उपहृतंअर्पितमर्हणंयस्मै॥समुज्जिहानयासमुद्गच्छंत्यावर्द्धमानयारुक्ष्यागृहीतचरणांबुजयस्य॥
१९॥पद्मपलाशवदक्षिणीयस्य॥तथारुगःसन्नत्रवंपृथुंपश्यन्॥२०॥

रुगवतस्तुकृपातिनकमुक्त्वातस्यरुक्ष्यद्रुकमाहसंतिद्वाभ्यां॥वाष्पविक्लवत्वेनदृष्टीमवस्थितःसन्नूमुंहरिंहृदापगूढ्वाधावतधृतवान्
॥२१॥अनूपपादेशोगविर्नविषयरुतंपदाक्षितिंस्पृशंतमित्ययंभावः॥नखलुदेवाःपदाःपदानुवंस्पृशंतिअतःकृपापरवशानूनंहरिरो
त्कर्णविस्तृतवानिवाद॥अतएवस्खलनपरिहारायचगरुडस्यान्नतस्कंधेविन्यस्तहस्ताग्रंयतनं॥२२॥वरंवृणीष्वेतियदुक्तंतदसहमानेआह॥हे
विभावद्रक्षाविक्लवादीनांमीडनात्वरेप्रदात्वरेःसकाशात्वृधःकथंवरान्वृणीत॥कीदृशान्गुणैर्विक्रियतइतिगुणविक्रियाहंकारःसत्रवात्मायेषां

मंसादिवाजारचितांजलिर्हरिंविलोकितुंनाशकदश्रुलोचनः॥नकिंचनोवाचसवाष्पविक्लवोहृदापगूढ्वामुमधादवस्थितः॥२१॥अथाव
स्पृशन्प्रकृतिविलोकयन्नरुहेदृग्गोचरमाहपूरुषं॥पदास्पृशंतंक्षितिमंसउन्नतंविन्यस्तहस्ताग्रमुरंगविद्विषः॥२२॥ ॥पृथुरुवाच॥त
वाश्रितास्त्वद्वरदेवनाद्वृधःकथंवृणीतगुणविक्रियात्मनां॥यनारकाणामपिसंतिदेहिनांतानीशकैवल्यपतेवृणेनच॥२३॥नकामयेः
नाथतदप्यहंक्वचिन्नयत्रयुष्मच्चरणांबुजासवः॥महत्तमांतर्हृदयान्मुखच्युतोविधत्स्वकर्णायुतमेषभवनः॥२४॥ ॥ ॥

तेषांवृक्षादीनांमेवधिनःदेहाभिमानिनांरोग्यानितिवा॥तथाचद्वृधःप्रवनरुवतीत्यर्थः॥ज्ञगुप्सितत्वादपीत्याहयइति॥वृधःप्रवाहमपिनवृणीत
तिसमुच्चयोवचकारः॥२३॥कैवल्यपतइतिसर्वाधनंकैवल्यंवरीष्यतीतिमाशंकीत्याह॥महत्तमानामंतर्हृदयात्मुखद्वारेणनिर्गतोरुगवत्पदां
भोजनकर्णदायकःश्रवणादिसुखंयत्रनाग्निमादृशंचत्कैवल्यंतर्हितत्क्वचित्कदाचिदपिनकामये॥तर्हिकिंकामयसेतदाह॥यतःश्रवणाय
कर्णनामयुतंविधत्स्वाननूकार्यंवनवृतवान्॥किमन्यचिंतयत्याह॥एषभवनः॥२४॥

नन्वहिंकैवल्यादावनागद्वषाद्याकुलानांकिंसुखमपिनस्यादित्याहंक्वाहमस्मीतिस्वस्यदौरात्म्यमधायाहंकारोत्पत्तेर्मनसोवैधीयानित्यभ
प्रवदन्नादपिकिंवियदःशब्दवत्तामाहुर्मितयर्थः॥विस्मर्तृत्वंस्वस्यंयेकृपालवोमांपिपूनःस्मरिष्यन्तीतिमन्यमानंविनयानम्रमानखलूरुकानांना
मग्रहिलैरयंभ्रमानास्मार्कसानग्रहिलामन्येवंविनलीरुकावबमाहादिसर्वसुखंनमविद्यतेशावः॥२७॥ननुकोमंक्रियेलवमूढःस्वलीवि
लायसाधनरुवनःकायमाग्रहमूढानांकाहासप्रवेशंगत्वकीर्तनेनिवेयदाःसर्गसंगमयःसहृदयियटङ्कयापिडपटलानिगुलस्व्वन्

रा० सं सडङ्गलोकमहन्मूखमूनावलदीराजसभाकलानिस्वः॥स्मार्यपूनर्विस्मरणत्ववर्त्मनाकृपालिनांनावमत्वल्लीवनं॥२७॥
यदाहंडिंडिमप्रवमूर्यसंगमयदङ्कयावापदलानिनसहृदाकर्थंगुलाविनमद्धिनापडुंग्रीर्यस्यवंगुलसंग्रहङ्कया॥२८॥मूर्खसज्जन्त्वा ३८
खिलपूनःखारुर्मगुलालर्यपद्मकावलालसः॥मूर्खावयानकर्णासूक्षेःकलिनेत्याहुरत्वज्ञनलोकानयाः॥२९॥ ॥

यदवद्युवनान्तःकर्णावमगुलानहार्यमूचयति॥श्रीर्यदयंहावपूकर्षणचरावर्ती॥गुलानांसर्वपूनूषाथनिसंग्रहरूपेनूसमाहारस्व
दिरूपा॥२८॥मूखानस्त्रीप्रवान्यवनस्यागेनत्वोमवार्हरुगङ्ख्याहुर्मूर्थमिति॥लालसःडत्सुकःसनकर्मेन्द्रियमाट्टायथेन्द्रलासहकालेःप्र
वीरकावालस्यूसहकलिःस्यादिगिवर्कयति॥एकस्मिनपर्योत्यर्द्धमानयावायावपिकिंकलिर्नस्यादिगिकाद्याविमर्कः॥ननूपर्यायलास
वार्यानस्यामूनेवंहनत्वज्ञनयोनवेकस्मानःमनाविस्मावायास्यांमयाः॥२९॥

रुवतुवाकलिःमथाभिमजयमवत्याहः॥अगङ्गनन्यांडिंडादीवविनाधःस्यादवायत्वकर्मणिनःसमीहितंकुरुक्वरुतिमथर्षीडावनावम
त्वरूपानवदशायिनवपङ्कपानप्रवस्यादियाहः॥एत्युङ्कमपिडनूवङ्कवाभिः॥यगादीनपूवत्सल्लः॥त्वंवैपूप्रवरनस्यनयाकिंपूयाङ्गनां
गादिपूसमूचर्थः॥२०॥यगत्वंदीनवत्सल्लःमूगवेवसाधवानिष्कामाःमूथङ्गानानैगनमपित्वांरुडंति॥कथंरुतीमायागुलानांविरुमाविलासस्मया

अगङ्गनन्यांडिंडादीवविनाधःस्यादवायत्वकर्मणिनःसमीहितं॥कावाषङ्कत्वंपूदीनवत्सल्लःस्वप्रवाधङ्कुरिनगत्यर्किनया॥२८॥रुडंत्यथत्वा
मप्रवसाधवाःकृङ्गमायागुलाविरुमाहार्यं॥रुवत्यज्ञानूसमवज्ञाहतंसमीनिमिरुमत्यङ्गवन्नविभ्रहं॥२९॥मन्यगिर्नतऽगमीविमा:
हिनीविवंहलीश्वतिगडंनमालक्ष्यनावावानूर्यायदिगडनाभिनःकथंपूनःकर्मकवानिमाहिनः॥३०॥त्वन्मायययाङ्गडनङ्गीशखे
जिगालक्ष्यज्ञानाम्मदंगातमनाःस्वधः॥यथावनेद्वालहिंपिनास्वयीनथात्वमवार्हसिनःसमीहितुं॥३१॥ ॥श्रीमेजयडवाच॥कृष्णाद
याडनन्नूनःसविश्वदृकूनमाहुनाऽन्मयिरक्तिनस्तुनः॥दिष्ट्याहृषीकेशमियनङ्कायवाचोमदीयैर्नमनिस्मङ्गलं॥३२॥मत्वैकूनूम
योदियमघलःपुडायनामदादशाकवालाकःसद्वजिघ्रांतिशोरनी॥३३॥

रुवतुवाकलिःमथाभिमजयमवत्याहः॥अगङ्गनन्यांडिंडादीवविनाधःस्यादवायत्वकर्मणिनःसमीहितंकुरुक्वरुतिमथर्षीडावनावम
त्वरूपानवदशायिनवपङ्कपानप्रवस्यादियाहः॥एत्युङ्कमपिडनूवङ्कवाभिः॥यगादीनपूवत्सल्लः॥त्वंवैपूप्रवरनस्यनयाकिंपूयाङ्गनां
गादिपूसमूचर्थः॥२०॥यगत्वंदीनवत्सल्लःमूगवेवसाधवानिष्कामाःमूथङ्गानानैगनमपित्वांरुडंति॥कथंरुतीमायागुलानांविरुमाविलासस्मया

अगङ्गनन्यांडिंडादीवविनाधःस्यादवायत्वकर्मणिनःसमीहितं॥कावाषङ्कत्वंपूदीनवत्सल्लःस्वप्रवाधङ्कुरिनगत्यर्किनया॥२८॥रुडंत्यथत्वा
मप्रवसाधवाःकृङ्गमायागुलाविरुमाहार्यं॥रुवत्यज्ञानूसमवज्ञाहतंसमीनिमिरुमत्यङ्गवन्नविभ्रहं॥२९॥मन्यगिर्नतऽगमीविमा:
हिनीविवंहलीश्वतिगडंनमालक्ष्यनावावानूर्यायदिगडनाभिनःकथंपूनःकर्मकवानिमाहिनः॥३०॥त्वन्मायययाङ्गडनङ्गीशखे
जिगालक्ष्यज्ञानाम्मदंगातमनाःस्वधः॥यथावनेद्वालहिंपिनास्वयीनथात्वमवार्हसिनःसमीहितुं॥३१॥ ॥श्रीमेजयडवाच॥कृष्णाद
याडनन्नूनःसविश्वदृकूनमाहुनाऽन्मयिरक्तिनस्तुनः॥दिष्ट्याहृषीकेशमियनङ्कायवाचोमदीयैर्नमनिस्मङ्गलं॥३२॥मत्वैकूनूम
योदियमघलःपुडायनामदादशाकवालाकःसद्वजिघ्रांतिशोरनी॥३३॥

रुवतुवाकलिःमथाभिमजयमवत्याहः॥अगङ्गनन्यांडिंडादीवविनाधःस्यादवायत्वकर्मणिनःसमीहितंकुरुक्वरुतिमथर्षीडावनावम
त्वरूपानवदशायिनवपङ्कपानप्रवस्यादियाहः॥एत्युङ्कमपिडनूवङ्कवाभिः॥यगादीनपूवत्सल्लः॥त्वंवैपूप्रवरनस्यनयाकिंपूयाङ्गनां
गादिपूसमूचर्थः॥२०॥यगत्वंदीनवत्सल्लःमूगवेवसाधवानिष्कामाःमूथङ्गानानैगनमपित्वांरुडंति॥कथंरुतीमायागुलानांविरुमाविलासस्मया

अगङ्गनन्यांडिंडादीवविनाधःस्यादवायत्वकर्मणिनःसमीहितं॥कावाषङ्कत्वंपूदीनवत्सल्लःस्वप्रवाधङ्कुरिनगत्यर्किनया॥२८॥रुडंत्यथत्वा
मप्रवसाधवाःकृङ्गमायागुलाविरुमाहार्यं॥रुवत्यज्ञानूसमवज्ञाहतंसमीनिमिरुमत्यङ्गवन्नविभ्रहं॥२९॥मन्यगिर्नतऽगमीविमा:
हिनीविवंहलीश्वतिगडंनमालक्ष्यनावावानूर्यायदिगडनाभिनःकथंपूनःकर्मकवानिमाहिनः॥३०॥त्वन्मायययाङ्गडनङ्गीशखे
जिगालक्ष्यज्ञानाम्मदंगातमनाःस्वधः॥यथावनेद्वालहिंपिनास्वयीनथात्वमवार्हसिनःसमीहितुं॥३१॥ ॥श्रीमेजयडवाच॥कृष्णाद
याडनन्नूनःसविश्वदृकूनमाहुनाऽन्मयिरक्तिनस्तुनः॥दिष्ट्याहृषीकेशमियनङ्कायवाचोमदीयैर्नमनिस्मङ्गलं॥३२॥मत्वैकूनूम
योदियमघलःपुडायनामदादशाकवालाकःसद्वजिघ्रांतिशोरनी॥३३॥

३ निर्मलानदश्चादीनिनेऽसरुमूरिरुग्मूः॥मृरुडङ्गलाःकन्याश्वः॥४॥गतमस्यानवर्हकाःश्वः॥५॥प्रियानुवानूषदादीनिगतथा॥६॥एतेमर्हान्॥मृतप्रवृद्ध
॥३४॥३५॥वाक्विलोऽलिरुकिनःपूजिताःसनःवेर्कूपनृगाःपार्षदाश्च॥३६॥३७॥अदृश्यायलावनपथमनिकीनायसंदहिनमालायनम
स्मा॥३८॥ ॥चतुर्थोविंशः॥ ॥अकविंशातुपृथूनायज्ञानामनन्तमसनी॥महासत्रसूत्रादीनांमहासदसिवर्ण्यते॥पूर्वयायाविलूकी॥तत्सूनसनूव

॥श्रीमैत्रेयउवाच॥रूतिवेन्यस्यराजर्षेःपृथिनीयार्थवित्तवः॥पूजितानृत्विजोलेभेगोपुत्रकाम्यगामिनी॥३४॥देवर्षिपितृगंधर्वविद्ध्वा
नृणापन्नगाः॥किंनवाप्तनमासत्यंखगाहृत्याननक्॥३७॥यस्त्वनधियावाह्यवाविलोऽलिरुकिनः॥सरुजिगायुःसवेर्कूप
मूगनाहृतः॥३८॥रुगवानपिराजर्षेःसापाभ्यस्यवाच्यृतः॥दनिवमनामस्यस्वधामपयगस्यहु॥३९॥अदृश्यायनमहत्य
नृपःसंदहिनात्मन॥वासदवायदवानींदवायस्वपूनंयरो॥४०॥ ॥रूतिश्रीरागवनमहापुराणेचतुर्थस्कंधेविंशोध्यायः॥

॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥मोकिकेःकृमसमृगिरुर्कूलेःस्वकृनावलोः॥महासत्रनागिरिधूपे मेतिरंतगतवे॥१॥वेदनागुनूनायाऽत्रि
श्चावत्तनमागवित्॥पूष्याकृगरुलेस्काक्षेलक्रिनावरिवर्विनी॥२॥सर्वदेःकदलीस्करुःपूगपातेःयविस्करुं॥तनूपल्लवमाल्यारि
ःसर्वतःसममलेस्करुं॥३॥पशाखंदोपावलिरिःसरुनाडोषमंगलेः॥अरीयमृषिकन्याश्वमृर्कंउलमेजिगाः॥४॥डोखवर्ईइरिश्चाधर्ण
वृक्षश्चापलेवन्विजी॥विवक्षारुवनेवीत्रःस्तूयमानागतमस्तयः॥५॥पूजितःपूजयामास गणनृमहायशः॥पोवानजानपदीस्त्रीकानर्षीनविं
यवत्रयदः॥६॥सत्रवमादान्यवेनयवधितःकृमालिरुयोतिमहानमहुलमः॥कूवनिङ्गःसावनिमंडलीयःस्त्रीनिधयानूरुपवेयेदः॥७॥

ध्यतिमोकिकेविनिगिरिः॥१॥वेदनागुनूर्कूलायेनडविथाद्ययःस्कंधेकाक्षेदीवनयवेः॥अकूनेविनिवा॥अविरिदीपेः॥२॥३॥सरुनानिमूलायाः

गुलेर्विहीनिर्मडुर्डिनिंगुडावहिःसरुजिनिंसल्लनंयद्योग्दीनमर्चयन्नाहासदस्यनकोनकाः॥५॥लब्धान्नोषसूत्राणामर्हत्तनियनसः॥किमकनादि
निगायः॥६॥अवलोस्सूक्ष्मविः॥कूर्चेनघार्थयनकान्तिनिः॥यस्यविक्रमःपृथ्वीदारुनंनस्याद्धिदूरुर्ध्वकार्मा॥७॥नरुस्यकर्मवेदः॥८॥प्राचीनकर्मनिः॥प्रा
चन्नावबर्हुः॥९॥नरुगानिनवार्थकर्मानिकानि॥१०॥नदपिरागेनपूज्यक्रयणेऽध्यानरुसूयास्वयंथः॥११॥सूत्रवलिगः॥सूत्रनिरुगः॥सूत्रंसूत्रायस्य

॥श्रीसूतउवाच॥॥नदाद्विजाऽस्ययज्ञोविर्हिःकर्मगुलेनज्ञोघेगुलेवत्सराजिर्गा॥कृतामहाराजवनःसदस्यनकोषावंशादरुर्दीनमर्चयन्॥८॥
॥ ॥विदुरउवाच॥सात्रिधिकःपृथुविर्ये॥लेब्धाज्ञोघसूत्राहृतः॥विरुत्सवेऽकूर्वनजा वाङ्मायर्योहृदारुर्गा॥२॥कान्वस्यकीर्हिनरलोक्य
॥सहायद्विजमाङ्घिसमज्ञोघरुपाः॥लोकाःसपालाऽपजीवंतिकामंमघापिनमेवदकमंगुहि॥३॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥गीतमयमनयानंधार्
नराङ्गसमावसन्॥सात्रज्ञानवबूरुजरा गनूपूज्यक्रिडासया॥४॥सर्वशस्वस्तिनाऽदृःसकद्वीपेकर्दतथृकाःप्रज्यऽवाङ्कलाकुलाऽन्यश
च्यूनगोऽगः॥५॥एकदासीन्महासत्रदीक्षागतद्विजोकसी॥समाजावृद्धयीलोंचत्राजर्षीसंवसरुमः॥६॥तस्मिन्नरुत्सूसर्वसूस्वर्विनयथा
रुगः॥डाहिनःसदसामज्ञोगावाऽनमसूजातिवा॥७॥षोंगुःपीनायतरुजानोऽनःकंजाबूरोक्षाःसूनासःसूसखःसोम्यपीनोंऽसूद्विजस्मिगः॥८॥
॥सएकोपथकप्रवर्दंधेक्षयतीनिगथाकिंसर्वेनन्याहृवृद्धकुलयतिवकवजसूयागोऽऽवर्कुरुस्थायमंवेक्ष्वानोमद्यमिनकलाव॥१०॥एवंदा
नयमहासदीक्षासूसीत्॥११॥एवंवानीसमाऽऽसीदिंयथः॥१२॥तस्मिन्यूथपसंविनयूयत्सदसामध्येऽद्विजःसन्समंनगःसमेऽक्षतियष्ठा
कनान्वयः॥१४॥घोंगुःऽन्नगः॥पीनावायतोरुजोयस्याःकंजवदनूरोन्मुक्षोयस्य॥जोरुनाद्विजाःस्मिनंवयस्य॥१५॥ ॥श्रीहरिःशरणम्॥

मूढविस्तीर्णवक्त्रायस्य॥ वलीसिस्तिसृभिर्वल्गुसुंदरं दलवत् अश्वत्थपत्रमिवापरिविसृतमधस्तात्संकुचितं उदरं यस्य॥ आवर्तवन्निम्ननाभिर्य
स्य॥ कांचनवदुज्ज्वलावरूपस्य उदग्रोदन्नताग्रोपादो यस्य॥१७॥ सूक्ष्माश्च तवक्राश्च सिताश्च स्निग्धाश्च मूर्द्धजा यस्य॥ कंबुवत् त्रिरेखांकिताकं
धरा यस्य॥ परिधीयवासित्वा॥ उपवीय उत्तरीयं कृत्वा॥१०॥ नियमनिमित्तं न्यस्तं॥ नेत्यक्तानिरूपणानियमस्तः॥ अत्र वर्णनेन नावृतत्वाद्व्यंजिता अत्र

मूढवक्त्रा बृहच्छ्रोणिर्वलिवल्गुदलोदरः॥ आवर्तनाभिराजस्वी कांचनारूदग्रपात्॥१७॥ सूक्ष्मवक्त्रासितास्निग्धमूर्द्धजः कंबुकंधरः॥ म
हाधनदुकूलाढ्यः परिधीयोपवीय च॥१८॥ व्यंजिताशेषगात्रश्रीर्नियमन्यस्तरूषणः॥ कृष्णाजिनधरः श्रीमान् कुशपाणिः कृतोचित
ः॥१९॥ शिशिरस्निग्धगाराक्षः समेक्षत समन्ततः॥ दुर्विवादमवीशः सदः संहर्षयन्निव॥२०॥ चारुचित्रपदं श्लक्ष्णं मृष्टं गूढमविक्लवं
॥२१॥ ॥श्रीराजोवाच॥ सत्याः शृण्वन्तरुद्धवः साधवो यं हागताः॥ सत्सु जिज्ञासुभिर्धर्ममावद्यं स्वमनीषितं॥२०॥ अहं दंडधरो राजा प्रजा
नामिह योजितः॥ रक्षिता वृत्तिदः स्वेषु सेतुषु स्थापिता पृथक्॥२१॥ ॥

षगात्रश्रीः स्वाराविकीर्णो रायन॥ कृतोपवीतानि कर्माणि यन॥१८॥ शिशिरसंतापहरस्निग्धवतारयया स्तु अक्षिणी यस्य॥ इदं वक्ष्यमाणं वा
क्यमुक्तवांश्च॥ चारुश्रोत्रप्रियं चित्राणि पदानि यस्मिन् श्लक्ष्णं प्रशस्तं॥ मृष्टं शुद्धं॥ गूढं गंभीरार्थं॥ अविक्लवं अव्याकुलं॥१९॥ रोषणहेतुः॥ धर्मजि
ज्ञासुभिः पूर्णिः सत्सु स्वमनीषितमावद्यं वक्तव्यं॥ अतः प्रज्ञानशासनमिषणजिज्ञासेव क्रियते न युष्मान् प्रति धर्मप्रवचनमिति भावः॥२०॥ इदानीं प्र
जाः शिक्षयिष्यन् प्रजाशिक्षणादिकं ममावश्यकमित्याह॥ अहमिति त्रिभिः॥ पृथक् सेतुषु स्थापयिता॥२१॥

दिष्टदृक् प्राक्कर्मसाक्षी ईश्वरो यस्य तुष्यति तस्य वदवादिनो यान् लोकानाहुः प्रजानक्षणाद्यनुष्ठानाल्लोकामस्युः॥ कथं रूपाः॥ कामानां
सम्यक् दोहः प्रपूरणं येषु॥२३॥ अन्यथा त्वनिष्टं स्यात् ज्ञ्याह यज्ञिनो॥ शमलं पापं॥ रुगमेश्वर्यं॥२३॥ तस्मात् तत्प्रजाः॥ रुर्ममपि तु अर्थं पं
डदानवत्परलोकहितार्थं स्वकार्यमवक्रन् तधर्ममवानतिष्ठतः॥ अधोक्षजधीर्येषां तादृशाः संतः वासुदेवार्पणदृष्ट्यर्थः॥ अनुग्रहः कृतो रु
वदिति शेषः॥२४॥ शम्भुः शिक्षयितुः अनुज्ञातुः अनुमादितुश्च॥ प्रत्यपरलोकयत्फलं तत्तुल्यं॥२५॥ कर्म कर्तव्यमित्यनुमादामह॥ न तु वासुदेवर्प

तस्य मतदनुष्ठानाद्यदाहुर्वृक्षवादिनः॥ लोकाः स्युः कामसंदोहा यस्य तुष्यति दिष्टदृक्॥२२॥ यदुद्धरत्करं राजा प्रजाधर्मेष्वशिक्षयन्॥
प्रजानां शमलं मुक्तं रुगं च स्वं जहाति सः॥२३॥ तत्प्रजा रुर्ममपि तार्थं स्वार्थमवानसूयवः॥ कुर्वन्नधोक्षजधियः स्युर्हि मेऽनुग्रहः कृतः॥२४॥
यूयं तदनुमादध्वं पितृदेवर्षयोमलाः॥ कर्तुः शम्भुरनुज्ञातुः तुल्यं यत्प्रत्यगत्फलं॥२५॥ अस्ति यज्ञपतिर्नाम केषांचिदर्हमंजसा॥ इ
हामुत्र च लक्ष्यते ह्यात्मावद्यः क्वचिद्भुवः॥२६॥ मनोरुत्तानपादस्य ध्रुवस्यापि महीपतेः॥ प्रियव्रतस्य राजर्षेरंगस्यास्मत्पितुः पितुः॥२७॥ इदृशा
नामथान्येषां मर्त्यत्वं रुवस्य च॥ प्रह्लादस्य बलेश्चापि कृत्यमस्ति गदाभृता॥२८॥

दीर्यमिति वक्तादिति स्तुदनंगीकारादित्येवं वादिनः शनैः संबोधयन्नाह॥ हे अहं सत्यमाः यज्ञपतिर्नाम परमेश्वरः केषांचिन्मते तावदस्ति॥ तथापि वि
प्रतिपत्तेर्न तत्सिद्धिरित्याशंक्य जगद्वैचित्र्यान्यथानुपपत्तिं प्रमाणयति॥ इहामुत्र च ह्यात्मावद्यः कांतिमत्यः भुवो भागरूपयः॥ शरीराणि च॥२६॥ न
न्विदं कर्म वैचित्र्यादेव सत्स्यति तथापि विद्वदनुभवेनेश्वरसिद्धिरित्याह मनोरिति त्रिभिः॥ अस्मत्पितामहस्यांगस्य॥२७॥ कृत्यमस्ति अवश्यं कर्मद
लदाशरीरमिति तेषां मतिमित्यर्थः॥२८॥

दोहिणादीनूनमत्याश्चत्वारोऽन्त्याश्चानधर्मविमाहिनान्॥वर्गस्वर्गपवर्गेषां प्रायोऽकाल्यरुजा॥२२॥यत्त्वादसवाग्रिवृद्धिरूपत्विनाम
जोषऊनाप्रविर्गमल्लीप्रियः॥सेयश्चद्धलोत्यनरुमधर्मीसगीयथापदीगुष्ठविनःस्तगासानन्॥२०॥विनिर्धूताशेषमनामल्लःपूमान
संगविरक्तानविशेषवीर्यवान्॥यदीपमूलस्तुकगनःपूनर्नसंस्तुतिङ्गावदीपपद्यना॥३०॥नमवयूर्यैरुगात्मवृद्धिरिर्मनावबश्कायगुप्तो
श्चक्रमनिः॥ग्रमायिनश्चकामद्वयीचुर्वकीयुथाधिकाजावसिताथसिद्धयः॥३२॥
यादियाडायनाहुतिरिः॥यस्यपादयाःसवायामसिनूविरूपत्विनासिसानगफानाग्निशेषऊन्मरिः॥सेदृढधियामल्लसयश्चकपयिगमभवरुग
गहणीयनान्वयः॥कर्थरुगाग्रुन्यरुनिवर्द्धमानासगीसात्विकी॥गत्यादसंवंधस्यवैषमहिमानिदर्शनेनाहयत्थाने॥३०॥विनिर्धूताशूद्रोत्रा
मनामल्लायस्याग्रसंगेवैराग्यंतनविरक्तानस्यविशेषःसाद्धात्कालःगदववीर्ययस्या॥ग्रंपिमूलस्तुकाग्रयःसन्॥३१॥ग्रात्मवृद्धिरिनमधेप्रनादिसि
मनावबश्कायानांगुप्तोःश्चानमुनिःपंचवयरिःग्रमायिनःनिःकपटाःसंगःनानूबुद्धादिरिःसत्वेकिमसन्छास्त्ररविधानिगदाद्॥यथाधिकारमवाव
सितानस्थितासमाप्तावाथसिद्धिर्यथा॥३२॥

स्वकर्महियमिहिजातस्तंतूर्णानरुबन्धापहीवबन्धहारमिनन्यायसर्वपूयागतदंतरुल्लयरुगवदश्याकर्मकर्तृत्वंनहिन्तदृष्टमिवदुःतंपरुग
वदूपमामाहद्वाभ्यांग्रसोरुगवानवस्वरूपमाविशुद्धविज्ञानघनमापिग्रशुद्धानिविशेषणोपिसन्निहकर्ममाणेकशुद्धःनानाविशेषणवाः
नूदेवायश्चर्षयश्च॥यश्चवेविस्मूनिस्थूतेश्॥ग्रनेकगुणत्वमवाहुःपृथग्विधानियानिड्यादीनिनेः॥नरेड्यादिवीक्षादीनांगुणाःशुक्लादयश्च
यानूत्यामादयश्चडकार्यामणश्च॥ग्रर्थेयागसाध्यउपकारः॥ग्रद्यायश्चैकल्पर्त्तिर्गपदार्थनीशक्तिः॥नानाधानिग्रामाणिनेश्वधनश्चैपद्यत

ग्रशुक्लाविज्ञानक्रगुणोशुक्लोधनःपृथग्विधकृशगुणक्रियाक्रिरिश्चसंपद्यगर्थइंद्रियानिगनामहिर्विशुद्धविज्ञानघनस्वरूपमः॥२३॥प
रानकालोद्यधर्मसंग्रहगनीत्रयपणिपद्यचगनीक्रियाकुलत्वेनविरुविरोद्यतयथानलोकाशूपगहुगात्मकः॥३४॥ग्रहामसा
मीविगर्वंयनूग्रहरुविगुवंयरुहुगामधीश्वरोमधर्मयागेनयजंतिमामकानित्रैगर्द्धाणिनलट्टरुवगाः॥३५॥

३३॥यागरुनस्यापिरुगवद्रूपगामाहपधानगिप्रयतिरुःपनमानंदापिहावीनवगनांविषयाकावीवृद्धिपतिपद्यतदतिर्यग्यानंदरूपश्च
नूक्रियाकर्तृत्वेनसगीयतः॥ग्रनस्यैवानंदस्यान्यानिरुगानिमाणग्रपजीवंतिनिग्रंथः॥यथानलोकाशूपूर्त्तिगःगहुगात्मकःकाशूधर्मदेर्घुनिरु
क्तेनिमानगहुगाःकथंरुगःगवावीनपधानंग्रस्यकर्काकालस्कारकः॥ग्रहायावासनाःधर्माःदर्शनेःसंगटश्चगंजन्यगन्तिनथगस्मिन्॥३४॥तदेवम
यहुकानूगवरुगनपवर्त्तस्वगःपवृत्तिमहिनंजननडठयंतिग्रशाल्गिाविगर्वंकुर्वंति॥३५॥

॥४४॥ साधुवादमाह पुत्रलोकेति षड्भिः ॥ यद्यतः वनापितमानरकमत्यतरतश्रुतिततार ॥४५॥४६॥४७॥ मुकुंदनाथाः स्मः ॥ त्वन्नाथत्वमेव मुकुंदः
नाथत्वपर्युवसितमित्यर्थः तत्र हेतुः यद्भिः ॥४८॥ आजीविनां सेवकानां आ अनुशासनी ॥ प्रजास्वनुरागः प्रकृतिः स्वभावः ॥४९॥ उपासादितः प्रा

श्रीमैत्रेय उवाच ॥ इति ब्रुवाणं नृपतिं पितृदेवद्विजातयः ॥ तुष्टुवुर्हृष्टमनसः साधुवादेन साधवः ॥४४॥ पुत्रेण जयते लोकानिति सत्यवती
श्रुतिः ॥ ब्रह्मदंडहतः पापो यत्तेनाप्यतरत्तमः ॥४५॥ हिरण्यकशिपुश्चापि रुगवन्निंदया तमः ॥ विविक्षुरत्यगात्सूनोः प्रह्लादस्यानुभावतः ॥४
६॥ वीरवर्यपितः पृथ्व्याः समाः सजीवशाश्वतीः ॥ यस्य दृष्ट्या च्युतरुक्तिः सर्वलोकैकरुर्लिः ॥४७॥ अहो वयं ह्यद्य पवित्रकीर्ते त्वयैव नाथेन
मुकुंदनाथाः ॥ यदुत्तमश्लोकतमस्य विष्णोर्ब्रह्मण्यदेवस्य कथां व्यनक्ति ॥४८॥ नात्यद्भुतमिदं नाथ तवाजीव्यानुशासनं ॥ प्रजानुरागो म
हतां प्रकृतिः करुणात्मनां ॥ अद्य नस्तमसः पारस्त्वयोपासादितः प्रभो ॥ ताम्यतां नष्टदृष्टीनां कर्मभिर्दैवसंज्ञितैः ॥५०॥ नमो विवृद्धसत्त्वाय पुरः
षाय महीयसे ॥ यो ब्रह्मक्षत्रमाविश्य विरुरोदिदं स्वतेजसा ॥५१॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ ॥ श्रीमैत्रेय उ
वाच ॥ जनेषु प्रगृणत्स्वेवं पृथुं पृथुलविक्रमं ॥ तत्रोपजग्मुर्मुनयश्चत्वारः सूर्यवर्चसः ॥१॥ तां सुसिद्धेश्वरानुराजा आम्नावतरतो विधि
॥ लोकान्पापान्कुर्वत्यासान्गोचरलक्षितान् ॥२॥
पितः ॥ कर्मभिरुत्तम्भितां ॥५०॥ ईश्वरदृष्ट्या विप्रादयोपि प्रणमंति ॥ नमः इति ब्रह्मा विष्णुब्राह्मणजातिमधिष्ठाय क्षत्रं क्षत्रियं विरुरोद ॥ क्षत्रं वावि
ष्णुब्रह्मविरुरोद ॥ तदुरुयं वा विष्णुं दिव्यं विरुरोद ॥५१॥ ॥ इति चतुर्थे त्रयोविंशः ॥ ॥ द्वाविंशेऽनुपदं ज्ञानं पृथवे हरिणासनात् ॥ सनत्कुमा
रो भगवानुपादिशदितीर्यते ॥१॥ अर्चिषा लक्षितान्सनकादयः इति ज्ञापितान् ॥ अर्चयन्नुपदिशन् ॥२॥

गयादिदर्शनेनाद्भुतान्प्राणान्प्रापुमिच्छन्निव ॥ अयं भावः ॥ अर्द्धप्राणा ह्युत्क्रामंति यूनः स्थविरश्रायति ॥ प्रत्युत्थानाभिवादास्यां पुनस्तान्प्रतिपद्यत इति स्मृ
तेः ॥ प्राणास्तावद्रुरुजः साक्षिप्तास्तान्प्रत्युद्गच्छति ॥ अतः स्वयमनुद्गच्छतः प्राणहानिः स्यादिति रुयादेवसमं तुमं प्रत्युद्गमं चकारेति ॥ सहसदन्यनन्
गेश्च वर्तमानः ॥ इंद्रियाणां जीवः गुणान्गंधादीन्प्रतियथोद्गच्छतीत्युत्सुक्यदृष्टांतः ॥३॥ यत्रितावशीकृतः गृहीतमध्यर्हणमध्यमामनंचये
स्तान् ॥४॥ मार्जितं क्षालितमलकबंधनं कंठबंधनं यस्य मानयन्निव स्वयं चचार ॥५॥ रुवस्याप्यग्रजत्वेन मान्यात् ॥६॥ प्रीतः प्राह मूर्कं तव प्रीत
तद्वर्णनाद्गतान्प्राणान्प्रत्यादित्सुरिवोत्थितः ॥ सत्सदस्यान्गोवेन्द्रियाणां गुणानिव ॥३॥ गौरवार्थं प्रतिः सत्यः प्रश्रयानतकंधरः ॥ वि
धिवत्पूजयांचक्रे गृहीताश्चर्हणासनान् ॥४॥ तत्पादशौचसलिले मार्जितालकबंधनः ॥ तत्र शीलवतां वृत्तमाचरन्मानयन्निव ॥ हाटक
सनमासीनान्स्वधिष्ण्येष्विव पावकान् ॥ श्रद्धासंयमसंयुक्तः प्रीतः प्राह रुवाग्रजान् ॥६॥ ॥ पृथुरुवाच ॥ अहो आचरितं किं मे मंगलं मंगलं
यनाः ॥ यस्य वा दर्शनं ह्यासीत् इद्दर्शनं वयागिरिः ॥७॥ किं तस्य दुर्लभतरमिह लोके परत्र च यस्य विप्राः प्रसीदंति शिवा विष्णुश्च सानुगः ॥
ऽनेन लक्षयते कालो लोकान्पर्यटतोपि यान् ॥ यथा सर्वदृशं सर्वमात्मानं यस्य हेतवः ॥९॥ अधना अपि ते धन्याः साधवो गृहमेधिनः ॥ यद्गृहाद्गृहं वयं दृष्ट
रूमीश्वरा वरा ॥१०॥
पूतकं वचनमाह ॥ अहो इति दर्शनं ॥ हे मंगलायनाः मंगलमयनं येषां ॥ मया किं मंगलमाचरितं ॥ यस्य मया गिरिरपि दर्शनं ॥७॥ इदं तत्त्व
मवाहनेयति ॥ सर्वदृशमात्मानं यथा सर्वदृश्यानलक्षयंति ॥ यस्य विश्वस्य हेतवो महदादयो वा ॥ यद्वा कथं हेतुरन्यस्य सर्वदृगात्मदर्शनस्य
हेतवस्तान् ॥९॥ येषां साधूनां गृहाः अर्हणं पूजनं वयं चरणीयाः स्वीकारार्हाः अंबुवदृशं चरुमिश्वरीश्वरा गृहस्वामी च अवरा ॥१०॥

आत्मानमात्मन्यात्मावमन्यमिकाभूयुक्तः सुखिनात्मसंपदोयथपूर्वाहःमन्यमानपथम्रुहःमीर्थपादीयाःवेष्कवाहुर्षांपादमीर्थनविर्वाहं॥१॥
स्वागर्मरुडमागमनीज्ञानंयथमात्मावात्मप्रवरुवंमावहुनिवृगानिवनीत॥यद्यायर्षांवाहुतानिमूल्यवात्मनःवनीमि॥२॥इन्द्रियार्थमवार्थपूर्वमूर्ख
र्षांवर्दनिमंषनिःश्वसनान्यूर्षीनयस्मिन्नस्मिन्समाव॥३॥नन्वयागमानांकुशलीपृच्छ्यात्मानंकनत्वान्मनस्कारुरुवांत्वंगि॥४॥नरुस्माः

आत्मानमात्मन्यात्मावमन्यमिकाखिनसंपदोयहुरुवांमीर्थपादीय पादमीर्थविकांहंगि॥१॥स्वागर्मवाहिहुश्रेष्ठायहुमानिममहुवः।
वनीमेग्रह्यर्षांत्रावात्मप्रवरुहंमिवे॥२॥कांक्षिन्नःकुशलीनाथमिन्द्रियार्थविदिनी॥३॥सनावापप्रमास्मिन्पमिमास्वकमर्षिया
॥३॥सवत्सकुशलंपृच्छ्यात्मानमपनघ्यात॥कुशलाकुहलायरःनसीमनिहृदयः॥४॥नदरुंकनविर्यंरुमरुहदावरुपांखनी॥तिपृच्छ
॥३॥सवत्सकुशलंपृच्छ्यात्मानमपनघ्यात॥कुशलाकुहलायरःनसीमनिहृदयः॥४॥नदरुंकनविर्यंरुमरुहदावरुपांखनी॥तिपृच्छ
रुवत्यात्मिनूक्ष्मवनोऽसारुवत्॥ऽ॥यकमात्मवमात्मा रुगवानात्मरावत्॥खानामनग्रहायमी सिद्धरूपीवनयऽ॥ऽ॥ श्री
मेयऽवाच॥पृथ्यास्तत्कुशलाकांक्ष्यसार्वसूर्मधुास्यमानव्रवीयाकुमानःपयुवावऽ॥ श्रीसनत्कुमारऽवाच॥साधूर्ष्टम
हामाऽसर्वरुगहिमात्मनारुवमाविदुयावांपिसाधूनांमित्रीदंगीमाऽ॥

महामाविद्यासःसनत्पाखनीसिनफानीसूहृदायुष्मानपृच्छामि॥१॥नखत्वन्यथागिरुत्यायूर्पकिंउसाक्षारुगवानवद्याहायर्कनिर्धिर्तमा
सेवमीधीमाहामात्मेत्वनपवाऽमानःश्रात्मानंरावयीतिपुकाहायनीतिमथाऽसंपिथर्वविवति॥३॥हुर्कऽसारुवर्नवचनोसाऽन्याधीत्
कुगीसोमार्थ॥मिमासत्याकर्मधूग्रेणप्रियं॥मुखपसत्यास्मयमानव्रवीयमानः॥५॥२६॥

स्वयनपिपृथ्यःसीगसन्निनंदनिसीगमऽगि॥ऽरुयर्षांवरुकुलांवाऽग्रारुलांवयर्षांसंरावदासहितःसंपन्नःसर्वर्षांऽसूखीवस्कान्ययति॥२॥यर्द
तैसीगमंपन्नोवा॥तनंयानूवादमुखेनवमाकमाधनमूपदिशनिमूल्यवति॥ऽ॥आत्मानमनूवादनपन्नज्ञानंतमूदेशेपवरुनिश्चयवत्व्यर्थमाऽ॥
त्मनामनसाऽगर्हकामात्मर्कविधूनाभिकषार्यंधरुवागवदनिवर्त्तो॥विरुऽद्धोवरुहिवेवाग्यमात्मनिनिग्वरवनिनवनाविर्कंसाधः

सीगमःखल्लसाधूना मरुयर्षांवसीमनः॥यत्सीरावर्षांसंपन्नःसर्वर्षांवितनाभिर्षां॥२॥मूल्यवराऽनूरुवनामधूद्विषःपाऽनवि
दस्यऽनूवादन॥वनिःसदायाविधूनानिनेषिकीकामंकषायंमल्लमेतत्मनः॥२०॥नाक्षुद्रियानवस्तुनिश्चिमान्दलांकमस्यसंश्रान्विः
सदापूरुषः॥सीगमात्मब्रानिविकमात्मनि दृढावानर्वुद्धिनिर्ऽत्तोवया॥२१॥साग्रह्यारुगवद्धर्म्मचर्ययाजिज्ञासयाश्रात्मिकयाग
निष्ठया॥यागेन्द्रवाणासनयावनिर्यं पूर्वंग्रवःकथयापूर्वयाव॥२२॥

नमाऽकामाऽनयावमाद्धरुऽत्वनित्यर्षांदियारुनाऽरुथानि॥सधुविमऽगेपूसम्यग्विवावत्स्य॥ऽकमस्यरुऽतनगावानवस्थानन्विनः कोसोमा
स्वयोनिकमूर्सीगोवेवाग्यमात्मानवनिःश्रात्मनाविशेषतीनिर्ऽत्तोवऽक्षतीनि॥२॥नन्वरुदवानिहूर्त्तरुमियाऽर्ऽकोरुमाधिकाविलःश्रवदा
मार्ऽदाऽतनाना॥अन्यस्यऽविरुऽद्धानूसावटासाधनतावनमयतावर्द्धमानयारुश्लयकिंपरुमानिवरुहिं॥सावुक्तोवनिवसीगव्रह्मादि
निःस्यादिनिवरुर्थेनान्वयः॥जिज्ञासयागरुहिंदोषवूरुत्तमयापूर्वंग्रवायाऽयमस्यरुवःपूच्यायाकथनयाव॥२३॥

मूर्थानामामूर्थनिष्ठाक्षामसाः।ऊर्ध्वेन्द्रियाणामाः कामनिष्ठाःमाङसाः।तेःसहयाग्नेष्ठीनस्यामरुक्ष्या॥तषांवयसम्मनामूर्थाः कामान्धनयामपवित्र
रुणा।विविक्तविज्ञानयानूविक्ष्यात्मन्यवपवित्रमाषवनिःस्याम्॥किंहरुमर्युलीपीयूषपानाद्विनास्मिन्समविविक्तूविनकार्यानिचात्मः
तिपवित्रमाषः कार्यंन्त्यर्थः॥२३॥पावरुस्यचर्ययाऽपःमाद्विपधानयाहृत्यात्मद्विनानूसंधाननामर्कंजावित्रमवार्थंसीधूप्रसमृतीग
र्ङावित्रमस्मृतिसूखनयर्थः॥मार्गेणगत्यानिदयानिवीरुयाद्यागन्धमार्थक्रियावाहित्यनङीनाक्ष्मादिर्वहसरुनन॥२४॥कथयत्यशाकमपिकथ

मूर्थेन्द्रियाणामसंज्ञेस्थरुक्ष्यागत्संमगानामपवित्यरुणावाविविक्तमूत्र्यापवित्रमाषमात्मनविनाहरुमर्युलीपीयूषपानात्॥२३॥मूर्हि
सयापावमरुस्यचर्ययास्मरुयामूर्कंजावित्रमाग्रासीधूना॥यमेवकामेनियमेन्द्रयाद्यानिदयानिवीरुयाद्वहनिदयावा॥२४॥हरुमर्हसरु
स्यवक्तर्यूषमर्युलीपीयूषपाननेनविद्वांसमानयाःरुक्षासंगःसरुसत्यनात्मनिस्यान्निर्युलेवक्तृणिवांऽसानिमः॥२३॥यदानिर्वृक्तृणि
नेष्ठिकीपूमोनाचार्यवानूक्षानविनागवैरुसा॥हरुस्यवीर्यंहरुहरुस्यवीर्यंहरुदर्यंजीवकाडीपैयात्मर्कंयानिमवाङ्गिनाग्नि॥२६॥

नैरुकावित्रमंगत्वनपूनसूत्र्यना॥गत्यवाहुविरुकाःमषोर्कंपूनावक्लेकानरूनायहरुमर्युलीनतषामरिक्षननमदसीनकार्यकावलानूपा॥२७॥
रुवत्वन्यशासंगस्यात्मनाग्न्वनगःकिमनस्याहायदानिर्वापाक्षानाग्नरुवितनदावार्यवानूसनक्षानवेनाग्मनसूचीर्यानिवसितंमसूजीवस्यकामर्
वनर्कंहरुदर्यंपूमानहरुतिकथंरुतीपंवमहारुसपधानीयहानूविद्यासिनाग्रागहषारिवनाःपंवनदात्मर्काऽङ्गिनाङ्गात्मनाग्नियानिमवाङ्गिनाग्नि
ङायदानिनाचार्यानियुरुत्वनवाक्षानविनागयार्वनानाङ्गिनःसाक्षात्कावःसूचीर्यंपूनःश्नाहरुकमैयथनरुवयंतंहरुदर्यंहरुतिनेषसमानी॥२८

तनाङ्गमनसूग्रहणादन्यत्रानयाहरुदयमूपाधियस्यासूत्रत्रवमूक्षाःसमक्षाःरुहुनाःकर्हत्वादयायनात्मानःसकाशंमूर्धाऽदिनैनःसूखदुःखाः
दिनेवविषयत्वनयन्त्यत्वावाक्तृण्त्वापक्षायांऽहरुदन्यहुनीतनैनःकत्वहरुत्वादिलाहरुपत्राहरुयःशात्माऽहूयानयायेद्यवधानैरुदर्कंपूर्वमासी
नस्यविनाजासतियधास्वपूनाऽहरुमिसाप्रापिर्नमैन्यादिहरुपूर्वंहरुन्धैमैन्यैवस्वभावस्वानाऽज्ञानपन्थानिनहन॥२०॥हरुपूहरुदयरुदयहुनीन
नैनःकत्वहरुत्वमन्वयद्यतिरेकात्यामूयपादयतिनात्मानमिनिनात्मानैहरुपूर्वैःश्रोत्रेन्द्रियार्थैहरुन्थैहरुयाक्रयाःपवनैसैवंधरुहरुमहरुकानैः

हरुन्नगयामकृतसमहरुहुरुऽनैवात्मनाबहिर्नविविधूपात्मनार्थंवधनैपूनरुक्तःस्वप्नयथमूपूषहरुहिनाऽऽ॥२०॥आत्मा
नमिन्द्रियार्थंवपर्नयरुहरुयात्रापि॥सत्याऽयऽपाक्षेवैपूमानूपन्थतिनान्यदा॥२८॥निमिरुसतिसवैरुऽऽल्लादावपिपूमूषः॥आ
त्मानन्थमनस्यापिहिदीपन्थतिनान्यदा॥२२॥श्रोत्रेन्द्रियेविमयाहरुद्वेत्रादिकैर्ध्यायतीमनः॥चमनोहरुनवृद्धःसैवस्त्रायमिवऽजदा॥३०

वह्नाग्यंगत्कऽऽलोऽयवऽजाग्रन्त्वप्नयाभ्यन्थतिनान्यदासूपूफो॥गहर्कं॥हरुन्थानूवैऽजर्मऽऽहरुपूहरुन्थंहरुहुनूवैऽजर्म॥ऽहरुहरुत्वाहरुयीवर्कंगत्वा
ऽहिनमात्मानऽऽन॥२०॥एकस्मिन्नात्मनिहरुन्थादिहरुकथनीतिनोपाधिकीतिहरुयीमनस्यहरुयतिनिमिहरुऽऽनिस्वाकपिवसर्वंऽऽल्लादर्य
ऽहाहरुदतिनिमिहरुसत्यवत्मात्मनाविवरुहरुस्यपनस्यहरुतिविवस्यवरुहरुपन्थतिनहरुऽऽल्लायहरुवा॥२२॥गवदवैवहरुहिनसंगस्यात्मनस्यात्मादा
हरुहुत्वमर्कंऽऽन्द्रानीमनात्मनहरुसीमहरुहुत्वमाहरुऽऽन्द्रियाणिवहुर्हिरुध्यायतीगुणानोपलभ्यात्मनाऽपूसीनिद्रियाणिस्वनविषयेभ्य
हरुथमनोऽऽत्मानमात्मस्थंविषयासर्कंपाश्यत्॥गच्छवृद्धःसकाशाहरुहुमैचमनोविवाहसामर्थ्यहरुनिःगच्छाविवर्किनानस्वकऽऽन्द्रियहरुन्थं

तनाहरुतीत्रऽऽहरुऽऽदहरुवायथमूलिस्थंऽऽदायहरुतिगच्छतु॥३०॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥४१॥

श्रीराजोवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥४२॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥४३॥ तत्त्वान्यनुक्रमन्प्राज्ञः परस्मिन्पुरुषे कविः ॥ भक्तिमान्भगवत्यद्धा विरमेत यतः स्वयम् ॥४४॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥४५॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥४६॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥४७॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥४८॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥४९॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥५०॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥५१॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥५२॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥५३॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥५४॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥५५॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥५६॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥५७॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥५८॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥५९॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥६०॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥६१॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥६२॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥६३॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥६४॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥६५॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥६६॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥६७॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥६८॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥६९॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥७०॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥७१॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥७२॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥७३॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥७४॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥७५॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥७६॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥७७॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥७८॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥७९॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥८०॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥८१॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥८२॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥८३॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥८४॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥८५॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥८६॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥८७॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥८८॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥८९॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥९०॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥९१॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥९२॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥९३॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥९४॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥९५॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥९६॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥९७॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥९८॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥९९॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१००॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१०१॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१०२॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१०३॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥१०४॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१०५॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१०६॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१०७॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१०८॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१०९॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥११०॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१११॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥११२॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥११३॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥११४॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥११५॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥११६॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥११७॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥११८॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥११९॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१२०॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१२१॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥१२२॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१२३॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१२४॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१२५॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१२६॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१२७॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥१२८॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१२९॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१३०॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१३१॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१३२॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१३३॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥१३४॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१३५॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१३६॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१३७॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१३८॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१३९॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥१४०॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१४१॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१४२॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१४३॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१४४॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१४५॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥१४६॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१४७॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१४८॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१४९॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१५०॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१५१॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥१५२॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१५३॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१५४॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१५५॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१५६॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१५७॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥१५८॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१५९॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१६०॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१६१॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१६२॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१६३॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥१६४॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१६५॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१६६॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१६७॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१६८॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१६९॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥१७०॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१७१॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१७२॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१७३॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१७४॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१७५॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥१७६॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१७७॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१७८॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१७९॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१८०॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१८१॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥१८२॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१८३॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१८४॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१८५॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१८६॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१८७॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥१८८॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१८९॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१९०॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१९१॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१९२॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१९३॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥१९४॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१९५॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१९६॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥१९७॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥१९८॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥१९९॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥२००॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥२०१॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥२०२॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥२०३॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥२०४॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥२०५॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥२०६॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥२०७॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥२०८॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥२०९॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥२१०॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥२११॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥२१२॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥२१३॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥२१४॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥२१५॥

श्रीभगवानुवाच ॥ एवं वेदवचःपूर्णं कृत्स्नं वै ब्रह्मचारिणम् ॥ ब्रह्मर्षिर्मानयन्प्रीतः प्रत्युवाचेदमञ्जसा ॥२१६॥ ब्रह्मर्षिरुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणे गुणवृत्तयः ॥ आतन्वतीः परं पुंसि व्यर्था वै जन्महेतवः ॥२१७॥ यथा तन्तुषु विस्तारो वस्त्रस्य प्रपदादिषु ॥ य एवाद्यः पुमान्साक्षात्तमेवैषां व्यवस्थितम् ॥२१८॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥२१९॥ यथा हि पुरुषस्येदं विश्वं कर्मनिबन्धनम् ॥ विश्वस्य वासुदेवोऽसौ किमतद्विद्यतां वद ॥

अजाब्रह्मव॥७१॥आत्मवत्त्वजितेन्द्रियत्वा॥रुक्मादिभिः॥परार्थाद्यमचआत्मनैवतुल्यः॥निरूपमः॥७२॥पूरिः॥सत्पुरुषैः॥रामः॥सीताप
तिर्यथासतांकर्णरंध्रेषुप्रविष्टः॥७३॥चतुर्थेद्वाविंश॥ ॥तयाविंशेरार्यस्य वननित्यसमाधितः॥विमानमधिरुक्ताथ वैकुण्ठगतिरी:

कंदर्पश्चसौंदर्य मनस्वीमृगराडिव॥वात्सल्यमनुवन्नृणां प्रभुत्वरुगवानजं॥७१॥बृहस्पतिर्ब्रह्मवाद आत्मवत्त्वस्वयंह
रिः॥रुक्मागोगुरुविप्रेषु विष्वक्सेनान्वलिषु॥क्रियाप्रश्रयशीलाख्या मात्मतुल्यः परार्थमे॥७२॥कीर्त्यर्द्धिगीतयापूरिस्तुः
लाक्षतत्ततत्तद्॥प्रविष्टः कर्णरंध्रेषु स्त्रीणांरामः सतामिव॥७३॥ ॥इतिश्रीभागवतमहापुराणेचतुर्थस्कंधेपृथुचरितेद्वाविं
शोध्यायः॥ ॥श्रीमैत्रेयउवाच॥दृष्ट्वात्मानंप्रवयसमकदावेन्यआत्मवान्॥आत्मनावर्द्धिताशेषस्वान्सर्गः प्रजापतिः॥१॥ज
गतस्तुष्यन्नपि वृत्तिदाधर्मकृत्सतां॥निष्पादितेश्वरादेशो यदर्थमिहजज्ञिवान्॥२॥आत्मजेष्वात्मजांन्यस्य विरहाद्रुदतीमिव
॥प्रजासुविमनःस्वकः सदारोगमलपावनं॥३॥तत्राप्यदास्यनियमोवैखानससंमतः॥आरब्धउग्रतपसि यथास्वविजयपूरा॥४॥कं
दमूलहलाहारः शुष्कपर्णाशनः क्वचित्॥अरुक्षः कतिचित्पक्षान् वायुरुक्षस्तनः परं॥५॥

यत॥प्रवयसंवृद्धंदृष्ट्वातपोवनमगादितिहृतीयनान्वयः॥स्वकृतान्सर्गः अन्नादिसर्गः पूरग्रामादिसर्गश्चवर्द्धितः अशेषः स्वान्सर्गो
यन॥१॥निष्पादितेश्वरादेशः प्रजापालनादिर्यतः॥जज्ञिवान्जातः॥२॥आत्मजांपृथिवीं॥विमनः सुचिंतातुरासु सदारः सहार्यः॥३
॥अदास्याविघ्नैर्नाशयितुमशक्यानियस्य॥वानप्रस्थानांसुसंमतउग्रतपसि॥आरब्धः प्रवृत्तः॥कर्णरिक्तः स्वस्यधरामंडलस्यविजयपूर्वंयथा
महतायत्नेनप्रवृत्तः॥४॥उग्रंतपादर्शयतिकंदमूलेतित्रिभिः॥क्वचित्कदाचित्॥५॥

चतुर्द्दिक्चत्वाराग्नयउपरिसूर्यइतिपंचानांतपःसंतापायस्यपंचतपाः॥आसारंसहतइतिआसारषाट्॥शिशिरजलोस्थितिलशयः रू
मिशयनः सर्वदा॥७॥तेनतपसाक्रमान्सिद्धनशनैः प्राप्तनश्वस्तानिकर्माणियस्य॥अमलआशयायस्य॥छिन्नानिबंधनानिवासनायस्य
॥८॥९॥१०॥परिकर्मणापरिचर्यया॥शुद्धसत्त्वआत्मामनायस्य॥तस्यज्ञानमरूत्॥कीदृशंयेननिजमुपाधिजीवकाशंहृदयग्रंथिं॥संशयानांश्च

ग्रीष्मपंचतपावीरा वर्षास्वासारषाण्मुनिः॥ओकं०मग्नः शिशिरउदकस्थितिलशयः॥७॥तितिक्षुर्यतवाक्दांतदुर्द्धरताजितानि
लः॥आरिराधयिषुः कृष्णमचरत्पडुतमं॥८॥तेनक्रमान्सिद्धनश्वस्तकर्मामलाशयः॥प्राणायामैः संनिरुद्धषड्वर्गश्छिन्नबंध
नः॥९॥सनत्कुमारोभगवान् यदाहाध्यात्मिकंपरं॥योगंतेनैवपूरुषमरुजत्पूरुषर्षभः॥१०॥भगवद्धर्मिणः साध्वोश्रद्धयायत
तः सदा॥रुक्मिर्भगवतिब्रह्मण्येऽनन्यविषयारुवत्॥११॥तस्यानयाभगवतः परिकर्मशुद्धसत्त्वात्मनस्तदनुसंस्मरणानुपूर्व्या॥
ज्ञानंविरक्तिमदरून्निशितेनयेनचिच्छेदसंशयपदंनिजजीवकाशं॥१२॥छिन्नान्यधीरधिगतात्मगतिर्निरीहस्तत्यजेच्छिनदिदंवय
ननयेन॥तावन्नयागगतिरिर्यतिरप्रमत्तायावद्गदाग्रजकथासुरतिंनकुर्यात्॥१३॥

संज्ञावनादीनांपदमाश्रयंचिच्छेदकीदृशेनअनयारुक्मानिशितेन॥कथंभूतया॥तस्यभगवतअनुसंस्मरणेनानुपूर्व्याः संपूर्तिर्यस्याः तयानिः
शितेन॥१२॥किंचाछिन्नान्यधीर्देहात्मबुद्धिर्यस्य॥यतोधिगतात्मगतिः अतएवनिरीहः प्राप्तासुसिद्धिपूर्णः स्पृहः॥येनवयूननज्ञाननन्दंसंशय
पदंचिच्छेद॥तत्यजेत्यक्तवान्॥तत्प्रयत्नादप्यपरंरामयेत्यर्थः॥

त्रामत्यर्थः॥तस्याग्निरिद्धर्षिनिःस्वरूपत्वंयुक्तमवयाह॥गावन्नाषमरुः किंवुपमरुतवानितस्याग्नीरुद्रकथवनत्वान्नासूला
राजानन्त्यर्थः॥२॥३॥ददृक्षागपकावमारुसंपीथंनिपंवारुः॥पार्यंवुदासंपीथंनिमूकासनंसूविदं॥संपीथसीवनीसूर्क्षांवु
स्कनेवतुमश्चनः॥तस्यादक्षिणावुस्कनमकासनमिनीविदं॥मूलाधावाद्यायमूत्मानयनूडङ्नयन्नाथामवस्कायतनः काष्ठयवस्काघ

प्रवंसवीवषवनः संयाआत्मानमात्मनिवृक्करुताद्दंकान्तत्याऊर्वकलवनं॥३॥संपीथपार्यूषाक्रयांवायमत्मानयन्
राज्ञ॥नाथांकाष्ठयवस्काघ्रूडवनः कंवंगीर्षणि॥४॥डत्सपयन्नसून्मूश्नेकमटावन्धनिःस्वरुः॥वार्यंवायोद्धिनोकाः
यं राजाकऊत्ययूयुजन्॥५॥खान्याकाछोडवंनायथास्कानीविरागठः॥द्धिनिमेरुमिगरुऊ त्यदावायोनरुत्यम्॥६॥ ॥

अयूयुजादयरुनटान्नयः॥कासून्यवारुद्रदादीनांदंद्वेकंगीर्षूसश्चंनासन्॥२॥गंवार्यपाणीगनवमसून्यात्मानन्तर्पयन्जनता
त्रार्द्रवक्रनंधन्नावन्यतनादद्रामेरुकपंवरुतानिसमिरुतषूवल्लापतवान्॥गदाद्रवायूवायोऽयूयुजन्त्रकीरुगवान्॥कार्यंदद्रुगंकं
पनांहींद्रतो॥७॥खानिर्ऋन्दुयच्छजाविडवांहींनाया॥गदवंदद्रुपविल्लाथाद्विनीयात्मपिपर्यधंमरुरुगानामपिल्लयमारु॥द्धिनिमेरुमत्यकी
रुगवान्॥तनूमेरुः॥मूदरुकः॥मूमूवार्यं॥८॥

गदवंगामस्यरुकायकायंस्याकासंपर्यंतस्यत्वयमङ्गासात्विकनाऽसारुकायकार्थाटांनयमारु॥ऊन्द्रियपूमनऊंगदवानामप्यूपल्लदर्शा॥
सविकल्पकज्ञानमनसःऊन्द्रियेत्राकर्षणरुपूल्लयाक्षिनेनतुकार्यत्वात्॥तदूर्कंगीगास्याऊन्द्रियाटांद्रियत्रगायन्मनानूविधीयतऊं
गि॥मूरुवऊन्द्रियेविषयारुद्दैत्राद्धिर्कंश्चायगमिनऊंगि॥ऊन्द्रियपूनरुऊंगिपाःएषायमर्थः॥रुद्रादीनांमनरुम्बाऊर्षा॥कर्षांविन्माः
नसं॥मूनूमानिकत्वमनर्पान्द्रियद्यापानाःस्रीवानस्रागुदन्वदक्षःश्रोत्रयक्ष॥मूनऊन्द्रियग्रक्त्वादिंद्रियपूनरुविल्लापिगमिगिगा

ऊन्द्रियपूमनस्कानि गन्मात्रपूयथारुवंरुगादिनाऽसून्यूद्धिपमरुयात्मनिसंदधा॥७॥गंसर्वगुणविन्यासंजीवमायामयंय
क्षगार्गवानूद्रायमात्मस्कमसावनूद्रायीपूमानाक्षानवैराग्यवीर्यणस्वरूपस्कोऽजरुत्यरुः॥८॥मूविनिमिमहाबाऊी.गत्यत्यनग
गगावैनांसऊकायगदरुवि यत्यश्चास्यऽनिरुवः॥९॥

नीद्रियादियथारुवंऽरुवाऽदृक्लिलारुःसर्वविषयाधीनऊंगत्प्रगादीनांविषयपरुदादिपूल्लयः॥यद्वागन्मात्रकार्यात्प्रेवेद्रियादिऽलिं
गपंचीरुगपंचीरुगपंचगन्मात्रकार्यं॥मूरुकादिकत्वाक्षिनेनगदधीमत्त्वविवक्षयाविरोधः॥रुगादिनाऽकारुगाणगविशेषनरुःसहि
गानीद्रियादिऽलिंगपपत्रगानीत्यारुगादीद्रिश्चनसरुमरुरुत्वंसंदधऊंत्यर्थः॥७॥सर्वेषांगुणानांकार्यादांविन्यासःस्थितिर्यस्मिन्गार्म
क्षार्गमायामयमायापाधिपक्षनजीवंगवानूद्रायमूपाधियःपूर्वमनद्रायीपूमानजीवःमूसोपृथूर्वक्षणद्धिगमन्नरुद्रादियर्थः॥८॥वनपु
वंरुमावस्यवाद्धाश्चकथामारुमूविनिमिनिवसुर्द्धिः॥मूनूगगामूनूरुगमामूगदरुगदविनाद्दीनयाकिंपरुंद्धुवंस्यऽनिमिगि॥९॥

रुर्ब्रह्मयमहर्निशायनादिकालभेदेनधर्मयानिरूपणाय।।सभीक्षामियमार्षादरुयाशर्कदमस्तादिदृष्टिरुपयावस्त्रादिर्इश्वरेनसाक्ष।।रुगरुउ४धयस
वावलास्यगतिमानत्वगत्यर्थानिर्वृतिर्यस्यां।।२०।।पृथिव्याश्चपत्न४रुहिरुर्ब्रह्मरुगस्या४दवगाबूपटाविपन्नेनसूमखिलीवरुनादिर्कयस्मिन्तथा
रुर्गादरुमालग्नमनद्धरुविमामानायपयगु।।२१।।हरयैगल्कान्तावर्तीविधयाय।।क्रदिन्याश्चलत्रायूगात्रागासनीरुरुवूर्ब्रह्मरुत्वादत्वादिविभक्तिवि

भूगीवरुर्ब्रह्मधर्मनिष्ठया ज्युभूषयावार्षदरुयाशय।।नाविन्द्रगार्हपत्रिकर्षितापि सापयस्कनस्यगतिमाननिर्वृति।।२०।।दरुर्विप
न्नाखिलत्वगनादिर्क पयु४पृथिव्यादयिगत्यर्थात्मन४।।आलग्नर्कावेद्यविलत्यसासनीविमामथनापयदडिसानूनि।।२१।।विधयरु
त्रीब्रादिनीउल्लाभूगाहत्वादर्करुर्ब्रूदावकमटि।।नत्वादिवस्त्रीक्लिदरुान्ति४पवीत्यविवरावर्द्धिभायतीरुर्ब्यादी।।२२।।विन्नाब्रान्
गतीसाक्षीपृथूवीतवर्त्तपार्ति।।उपूर्ववत्रिनाब्रर्वेर्दवपत्न्य४सरुग्रहा४।।२३।।कूर्वेय४कसमासावे.गस्मिन्मंदवसान्नि।।नदत्त्वमत्र
रुर्यकूरुटीनिस्मपत्रस्यत्री।।२४।। ।।दिव्यडुभाब्रारुाभूर्यवधूर्ब्रन्या यावेर्वरुजीपार्ति।।सर्वात्मनापार्तिरुउ.यरुाब्रीवेधूनिव
।।२७।।सेषानूनेवउत्पृर्ब्रमनूवेन्यपार्तिसगी।।यज्ञयगोरुमानतीयावि.र्ब्रावरुाद्यनकर्मभि।।२७।।ऋषीदूत्वापैर्कित्वन्यन्मर्त्यानीरुगवत्त्वदा।।
रुहिरुर्गं महत्माहात्म्यसूवर्कीऽस्मिन्रुतमतिमणि४पार्थवीगतिमाब्रयाग्।।३७।।सूनूदिनमिदमाजवत४त्वन्पृथूवत्रिगंपथयनूविम्
क्रसंग४।।रुगवनिरुवसिध्यामपादर्शावविपूल्लिरुतगर्गिमनय४।।३८।। ।।इतिश्रीरागवनमहापूरा।।वतुर्थस्किंधपृथूपाः
स्थानंनामपञ्चविंशोध्यायः।। ।।

रुगवतामाहात्म्यस्यवसूवर्कीऽपार्थवीपृथूसंवंधिनीपार्थवीमितापा०४।।३७।।पथयनूकीर्तयनूरुवसिष्ठेयाग४पादोयस्या।।३८।। ।।चतुर्थस्कं

३२।।किमौपयत्वादीनांवेऽथदीनांवापनिश्चयान्।।३२।।३७।।यद्यपिवद्भूनिरुक्तानिरुवैनिरुथापिशुक्लान्यसंगत्रवग्रवत्सादिकूर्यान्।।३७।।मरु

द्गीमेऽयऽवाच।।सुवंगीस्वमवस्त्रीषूपमिलाकंगतावधू४।।यंवासूत्मविदांधुर्यावेन्य४पापाश्युगाद्यय४।।२९।।ल्कैरुगानूरुावा
सोपृथू४सरुगवलम४।।कीर्तिर्गतस्यवविगमूद्धामवविगस्यम।।३०।।यज्ञंदसमहत्पूर्वं.ब्रह्मयोवहिम४पत्०ण्।।ग्रावयत्कृत्या
द्यापिसपृथ्वी४पदवीमियात्।।३१।।ब्राह्मत्वेवब्रवर्त्तीवाऽऽन्याऽगतीपति४।।वेन्य४पत्नाविघ्नि४स्थाग्.ब्रऽ४सलमगामियात
ग्।।३२।।शिष्टलक्ष्मूदमाकर्ण्यं नवानायथिवादग४।।मूपऽ४सूपऽरुगमा निर्द्धनाधनवलम४।।३३।।मूत्यपूकीर्तिसयेऽग्.मूखरि
वर्तिर्यतिग४।।ब्रंदसस्त्यायनंर्यस्मा समंगस्यनिवावती।।३४।।धन्यंयऽस्यमायूर्यं.स्वर्यकिल्मिलापहं।।धर्मार्थकाममाब्रार्तां.समा
कृतिद्विमरीप्सरि४।।३७।।ब्रह्मयेनदनद्ग्राव्यं चतुर्थंकाव्यलोपवं।।विऽयाग्निमखावाऽग्.ब्रूत्वेनदनद्यानियान्।।३७।।वालिंगस्मेरुर्व
र्णेय.वाऽनि४पृथवयथा।।मऽकान्यसंगेरुगवत्यमलोरुकमहरुनाविन्यस्यवविगंपूर्वं.ब्रह्मयाग्.ब्रावयत्पत्०ण्।।विविऽवीर्या
रुहिरुर्गं महत्माहात्म्यसूवर्कीऽस्मिन्रुतमतिमणि४पार्थवीगतिमाब्रयाग्।।३७।।सूनूदिनमिदमाजवत४त्वन्पृथूवत्रिगंपथयनूविम्
क्रसंग४।।रुगवनिरुवसिध्यामपादर्शावविपूल्लिरुतगर्गिमनय४।।३८।। ।।इतिश्रीरागवनमहापूरा।।वतुर्थस्किंधपृथूपाः
स्थानंनामपञ्चविंशोध्यायः।। ।।

रुगवतामाहात्म्यस्यवसूवर्कीऽपार्थवीपृथूसंवंधिनीपार्थवीमितापा०४।।३७।।पथयनूकीर्तयनूरुवसिष्ठेयाग४पादोयस्या।।३८।। ।।चतुर्थस्कं

ओमेवयऽवाचाविजिगान्धोधिवाऽआसीद् पृथूपूषापृथुप्रवाऽ॥यवीयाखाऽऊदात्काष्ठा ऽआऽस्यौहेऽोवतालऽ॥॥हर्यक्षायादि
गत्वावीं धूम्रकेशायऽदक्षिणांप्रतीचिंदिशंसीक्षाय तुर्यऽविलस्तविदुऽ॥२॥मूरुक्षानिगतिंऽआऽआल्लवौंगऽद्धानिसीद्धिमऽ॥अपयज्ञय
साधऽहोतिंत्वौंसूर्यंमतीं॥३॥पावकऽपवमानऽश्चुचिंनियन्नयऽपूषा॥वहिष्ठऽआपाऽहृद्यन्नाऽपूनर्योगंगमिंगमाऽ॥४॥
मूरुक्षानानरुखलौंरुविद्वानमविन्दतां॥यऽन्दुमऽवरुलंविद्वानविनऽघ्निवान्॥॥वाक्षीवहिलिकदौवोन दण्डुक्रुक्कादिदावूऽौम
नामानादीर्घसऽत्राऽआनविससऽरुऽ॥ऽ॥ऽगऽ॥पऽरुसंपूऽर्यंयऽमात्मानमात्मदक्षायऽऊरुक्षाकतामायऽकालनसमाधिना॥॥॥रुविद्वां
नाद्वयीद्वानिविद्वानासूयऽसूनाऽ॥वहिषदंगयंतुर्ङ्कंरुक्षंसर्वऽिजावर्तं॥॥वारुषेत्सामऽद्वाराऽगेऽद्वाविद्वानिःपऽशपाशंमऽ॥क्रियाकालेषू
निष्मतायागेषूचऽकूऽद्वऽ॥२॥यस्योदंदेवयजनंमनयऽश्चविनवऽतऽ॥पावीनाग्नेऽकूऽोत्रीऽ दाऽहवंवसधानऽत्तं॥॥०॥ ॥

पवऽक्षसंयौसन्यस्यौसार्यायौऽमूरुक्षानविजाषऽतीयऽनिऽोवनऽनऽऽदंगऽद्धानगनिलाऽकानसमूकं॥॥ऽसर्वोमऽद्धानाबाक्षीदृलिकवादानादिलिदविऽतौंपव
तीऽजातिकौमन्यमानाविसमऽऽ॥ऽ॥ऽंनिस्वानौंऽऽगमिनिऽहसिऽतं॥यूनंषंयूऽं॥कऽालीयूर्ध्यगऽपवासमाधिना॥॥॥ऽ॥रुविद्वांनिःरुविद्वानस्यपूऽरुऽ
यागेषूचपालयामादियू॥२॥ऽियाकौंतिनिऽक्षगत्वमाहयस्यानाऽन्देवसधागत्तंदेवयऽजनंयऽश्वारुविनत्वतऽथऽोकायऽऽऽगऽतऽगत्तमीपऽवयऽस्ता

समऽऽस्यकन्यादेवदनवद्यऽाऽापादिस्थाऽऽगऽदूर्मिनामकिऽऽाऽर्वावाऽत्तोपविऽक्रमंगौंयदक्षिणंगऽद्धर्नाऽिुकीमिवनिऽप्रवेऽक्षाख्यायनाऽसऽक्रमीतां
सऽवनऽरुायादेऽनिनाग्निरुकामसंगऽक्षारुऽाऽवनऽरुायविऽद्वानमसऽफंरिऽरुायाऽिूपधाविऽीसतीवमयामासवमयित्वावनऽगऽद्धुकीनूपऽा
गवऽक्षंवनिधायागऽछन्नाऽायथासऽफंरिऽरुायाऽिीयाग्निरुकामिनवान्गऽद्धदिनि॥ऽद्धुकीमिवनियाऽेऽक्षाकंघृतमधुनामिवव्यधा॥॥॥सूर्यायानवाऽठ्यं

सामऽऽीदेवदवाकाऽ सूयमऽाऽगऽदूर्मिऽाऽायोवीऽ्यवाऽसर्वांगीं किऽाऽार्वांसऽद्धुल्लीऽगो॥॥॥॥पविऽक्रमंगौंमऽद्धारुवऽक्रमग्निऽ्युकीमिवा॥॥विवृ
धासवगंधर्वंमनिसिद्धनवागमऽ॥विजिगाऽऽसूर्यायादिदूऽक्षायंयेवनूपवेऽ॥२॥पाविनवर्हिषऽपूऽाऽाऽगऽदूर्मीदऽा॥रुवनाऽुत्यना
मवगाऽमर्वंधर्मस्तागाऽपवनसऽ॥३॥पिशादिसऽाऽपऽक्षासर्गेऽ॥यपसेटविमाविद्वान॥दऽाववर्षसरुग्राति॥पसावेरूयस्वीमि॥४॥यदूंऽो
पविद्दनंगिविद्वानपसीदतां॥गंभ्रायंताऽपैनंवपूऽ्यंगन्वसंयगाऽ॥॥॥ ॥विदूवऽवाचा॥पवमानोंगिविद्वांयथाऽसीत्यधिसंगम
ऽायऽाप्पारुवत्सीगऽरूक्षावऽक्षनूवदार्थवगाऽ॥ऽ॥सोंगमऽस्वल्पविप्रषंनिवनहिगावीविदौं॥ऽुल्लोमूनयाऽदधूऽसंगाऽयमरीप्सिगं॥॥
॥आत्मावामापियाघस्यऽ्लाककल्पस्यवाधसऽ॥ऽगाऽायकाविवयति धावयारुगवानूरवऽ॥॥ऽ॥ ॥धीऽक्षायनमऽ॥॥

वविवृधदयाविजिगाऽऽनिरुगाऽ॥गवनूपवेऽपादोऽक्षायंयेवधनिमाऽऽत्तोयधऽ॥२॥ऽुल्यनामवगामावाऽन्वयंमाधर्मस्तागाऽधर्मपावगा
ऽ॥३॥तपसातपसापिगिरुयंऽ्रावनऽ्रूर्वयामासऽ॥॥ऽ॥गऽ॥ऽ॥मनयापिसंगयागेनापुमिसूर्यंदधूऽ्रवकवत्सीनऽुपापूऽगनऽिवन॥॥॥न
नमूनीनींकिंगऽ्रूऽाननघायत्वादियाऽंऽारुऽ॥आत्मावामीलोकवनायाऽपालनाय॥॥ऽ॥

नहीं वसरसस्तस्मान्निक्रामंतं सहानुगं छपगीयमानममरप्रवरं विबुधानुगः॥

गुर्वाह्लाकारिणां शिवदर्शनं स्वतन्त्रवरुवतीत्याशयेनाह प्रचेतसः॥१९॥ समुद्रमुपसमुद्रात्किंचिन्न्यूनं॥ उपाधिकचेति कर्मप्रवचनीयः
प्रसन्नाः सलिलाशयामत्स्यादयो यस्मिन्॥२०॥ नीलोत्पलादीनामाकरं जन्मस्थानं॥ उत्पलांभोजकह्लारादिरात्रिदिनसंध्याविकासीनि॥ इन्दी
वरं नीलोत्पलं॥ तस्य पुनरुक्तिः प्राचुर्यज्ञापनार्थं॥ हंसादिभिर्निकूजितं॥२१॥ मलानां तमरालां सौस्वर्यं हृष्टरामालोलतां ह्रियाः यस्मिन्॥
पद्मकोशरजोदिक्षु विक्षिपता पवनेनात्सवो यस्मिन्॥२२॥ ततो मृदंगपटवादिवाद्यमनुपश्चाद्दिव्यो मार्गरुदेः मनोहरं गांधर्वमानगाकर्ण्य वि

श्रीमैत्रेय उवाच॥ प्रचेतसः पितुर्वाक्यं शिरसादाय साधवः॥ दिशं प्रतीचीं प्रययुः स्तुपस्यादृतचेतसः॥१९॥ समुद्रमुपविस्तीर्णमपश्य
न्महत्सरः॥ महन्मनोवस्वच्छं प्रसन्नसलिलाशयं॥२०॥ नीलरक्तोत्पलांभोजकह्लारेन्दीवराकरं॥ हंससारसचक्राह्वकारंडव
निकूजितं॥२१॥ मलतमरसौस्वर्यहृष्टरामलतांह्रियं॥ पद्मकोशरजोदिक्षु विक्षिपत्पवनात्सवं॥२२॥ ततो गांधर्वमाकर्ण्य दिव्यमार्ग
मनोहरं॥ विसिस्म्यू राजपुत्रास्तु मृदंगपटवाद्यनु॥२३॥ तत्र हेमनिकायारुं शितिकंठं त्रिलोचनं॥ प्रसादसुमुखं वीक्ष्य प्रलमूर्जितकोटुः
काः॥२४॥ सतान्प्रपन्नार्हिहरा रुगवान्धर्मवत्सलः॥ धर्मज्ञान्शीलसंपन्नान्प्रीतान्प्रीत उवाच ह॥२५॥ ॥श्रीरुद्र उवाच॥ यूयं व
दिषदः पूजाविदितं वश्चिकीर्षितं॥ अनुग्रहाय रुद्रं वरवं मदर्शनं कृतं॥२७॥ यः परं रंहसः साक्षात्त्रिगुणाज्जीवसंज्ञितात्॥ रुगवंतं वासुदेवं प्र

स्मयं प्राप्ताः॥ पाठांतरं मृदंगपटवादिसुवतरक्षत्तेषां ध्वनिमतिरस्कुर्वदित्यर्थः॥२३॥ तत्र त्रिलोचनं वीक्ष्य ज्ञाताश्चर्याः प्रलमूर्जितकोटुः
कः॥२४॥ तत्र हेमरालिसदृशकांतिं॥ शितिनीलः कंठो यस्य तं॥२५॥२६॥ वदिषदः बर्हिषदः चिकीर्षितं रुगवदाराधनं विदितं॥२७॥ अनुग्रहकारणमाह॥ य
ः साक्षाद्वासुदेवं प्रपन्नः स हि मे प्रियः॥ कथं रुतं रंहसः सूक्ष्मात्त्रिगुणात्प्रधानात्

रा०व

७८

तत्प्रधानात्जीवसंज्ञितात्पुरुषाच्च परं प्रकृतिपुरुषयोर्नियंतारमित्यर्थः॥२८॥ तत्किं॥ तस्य महत्त्वमत्वादित्याह॥ स्वधर्मनिष्ठः पुमान्वर्ज्जरि
जन्मभिर्विरिंच्यतां प्राप्नोति॥ ततोपि पूज्यातिशयेन मामेति॥ रुगवतस्तु अथ देहांते अव्याकृतं प्रपंचातीतं वैष्णवं पदमेति॥ यथाहं रुद्रो भूत्वा अ
धिकारिकः वर्तमानः विबुधादेवाश्चाधिकारिकाः कलात्यये अधिकारांतर्लिंगरुगसत्येष्यंति॥२९॥ अथ रुगवतत्वाद्यूयं मे प्रियाः स्थ॥ रुवः

स्वधर्मनिष्ठः शतजन्मभिः पुमान्विरिंच्यतामेति ततः परं हि मां॥ अव्याकृतं रुगवतोथ वैष्णवं पदं यथाहं विबुधाः कलात्यये॥१९॥
अथ रुगवता यूयं प्रियाः स्थ रुगवान्यथा॥ न मे रुगवतानां च प्रयान्त्यास्ति कर्हिचित्॥३०॥ इदं विविक्तं जपध्यं पवित्रं मंगलं प
रं॥ निःश्रेयसकरं चापि श्रूयतां यद्वदामि वः॥३१॥ ॥श्रीमैत्रेय उवाच॥ इत्यनुक्रोशहृदयो रुगवानाह तान्शिवः॥ बद्धांजलीन्रा
जपुत्रान्नारायणपरो वचः॥३२॥ ॥श्रीरुद्र उवाच॥ जितं त आत्मविद्यूर्य स्वस्तये स्वस्ति नमुभे॥ रुवताराधसोरार्द्धं सर्वस्मा आत्मने नम
ः॥३३॥

हिरपि मयि प्रीतिः कार्यत्याशयेनाह॥ मदन्या रुगवतानां च प्रयान्नास्ति॥३०॥ अतः इदं जपध्यं श्रूयतामिति॥ विविक्तमसंकीर्णं यथा रुवति॥३१॥
३२॥ स्तुत्यादौ ब्रह्मणा दृष्ट्वा पुत्रस्य प्राकमिदं॥ स्तोतुं प्राह प्रचेतास्यः कृपया रुगवांछिवः॥ तज्जितं तवात्कर्षः आत्मविद्यूर्याणां स्वस्तयः शोभनस
लाये स्वानंदलाभायेत्यर्थः॥ अतो मे स्वस्ति स्वानंदसलाभु॥ ननु ममात्कर्षमिदमर्थं त्रिकं किं न स्यात्तत्राह॥ रुगवताराधसा स्वानंदरूपतारार्द्धं त्वं परमा
नंदरूपलेव नित्यं स्थितमित्यर्थः॥ अतत्रवं रुतायात्मने तुभ्यं नमः॥ सर्वस्मै सर्वरूपाय च॥३३॥

नमः पर्णकटनाशाय रुद्रायाहन्द्रियात्मने ॥ वासुदेवायशांताय कूटस्थायस्वनाविधे ॥३४॥ संकर्षणायसूक्ष्माय दुर्ज्ञेयायनिकायवानमो
विश्वप्रबोधाय प्रधूम्रायानिलात्मने ॥३५॥ नमोनमोनिरुद्राय हृषीकेन्द्रियात्मने ॥ नमः पंचमहाय पृथ्वीयनिरुगात्मने ॥३६॥ त्व
र्गापवर्गदात्राय नित्यंशुचिषदेनमः ॥ नमोहिरण्यवीर्याय चातुरूपायतेनवे ॥३७॥ नमऽइन्द्रियरूपाःपतयेयस्त्वंनमोहृषिकायं
वशीवानात्मनेनमःसर्वनिरात्मने ॥३८॥ सर्वसत्त्वात्मकायं विशोषायस्थवीयसानमस्कृत्याक्षपालायसर्वऽआवत्तायवः ॥३९॥

सूर्यरूपप्रकाशाय ॥ पंचमहाभूतायसूर्यायपूर्त्तयेनऽआविध्यापिनेनिरुगात्मनेक्षयवृद्धिशून्याय ॥३७॥ स्वर्गापवर्गदात्रायवाशुविद्धेनमः
कवलानिषीदतीतिशुविषदस्मोहंसःशुचिषदितिशुद्धस्य ॥ हिरण्यवीर्ययस्यतस्मैसूक्ष्मरूपाया वाचाविविधरूपिण्यास्मरूपेण
शब्दावयवस्थितस्यवकाय ॥३८॥ सामस्वमाहुःऽऋषिरुक्षामन्तायाग्वेदवानामन्तायायस्त्वंनमःसामाय ॥ सहविष्टोदेवानांवान्वी ॥ एवंरूपायाऽ
क्ष्याःपतयेरुद्रयेयनमः ॥ सूर्यात्मनेसामस्वनेवरंऽस्वमर्कं ॥ऽस्वस्त्वमाहुः ॥ सर्वत्रात्मनऽस्वरूपाय ॥३९॥ विशोषायपृथ्वीरूपाय ॥ सर्वेषांसत्त्वाः

नांघ्राणेनायनासानरुषेदिशाय ॥ स्थवीयसेविनाददेशायवः ॥ऽइलाक्षयालायवायवः ॥ सहस्राक्षायेलायपालयति ॥ सहस्राक्षेधर्म्मा
याव ॥३६॥ नमस्सहस्राक्षायशतधनीलिंगायस्रापकायशतदृष्णवेस्त्वात् ॥ मूलंवहिरात्मनेमूलवहिरेवविशालीवनाय ॥ एवंसहस्रारुरूपस्त्वंकी ॥ मूलंप्रस्त्व
गायिरुविवर्षसे ॥ एषवेधतिप्रीतंपूर्त्यैलार्यायामीतिमूरुतः ॥४०॥ पितृरूपायनिवृत्तायवकर्मणेपितृदेवायशक्रमंपितृदेवषाफिरुत्तायं ॥ मूध
मरिक्तरूपायवस्थवः ॥४१॥ रुद्रोहाऽआशिषांकाश्यात्मनासर्वकर्मरिक्तदाशे ॥ मनवसर्वरूपाय ॥ मंशात्मकायनिवा ॥ विमूल्वनघ्राणेति ॥ दृ

मूर्धलिंगायनरुस नमान्कर्वहिरात्मने ॥ नमःपृथ्व्यायलाकाय मूलंप्रस्त्विवर्वसे ॥४०॥ पितृरूपायनिवृत्तायं पितृदेवायकर्म
णेनमोधर्मविपाकाय मृत्यवेदुःखदायवः ॥४२॥ नमस्कृत्याशिषामीशं मनवेकाश्यात्मनं ॥ वनस्पतीनांरूपाय नमोवाचाविवि
रूपाय ॥४३॥ दक्षनिर्नादिदक्षूर्त्तं ऊहिरागवनाविदं ॥ रूपंपियतमंस्वानां सर्वेन्द्रियगुणांऽजनं ॥४४॥ ॥ ॥

नमोधर्मायवृक्षतेरुक्षायाकूटमेधसे ॥ पुरुषायपुराणायसोक्ष्यायाक्षरायवः ॥ शक्तित्रयसमेतायमीढुषेरंकृतात्मने ।
रुक्षधर्मायपंचमधर्मात्मनेरुक्षरूपाय ॥४२॥ रूढरूपायपतयेति ॥ मीढुषेरूढाय ॥ अरुंरुक्षमरुंकायस्रुक्षात्मने ॥ सर्वकर्मकवलकर्म्मऽकि
ण्वयसमस्रुक्सो ॥ वृक्षत्वनघ्राणेति ॥ वनाक्षानां ॥ आकूतिःक्रियातद्रूपायावाचाविविधरूपिण्यास्मरूपेण ॥४३॥ एवंनमस्तः
क्षदक्षनिर्घातयेतदक्षनिमितिनवरुः ॥ रागवनेःसत्त्वंदक्षनिर्दक्षायक्षयविवर्तरूपमित्यादिपदर्शयंर्गा ॥ स्वानांरुक्मानांप्रियतमंरूपंपदर्श
यतिनवमंमान्वयः ॥ सर्वेषामिन्द्रियाणांयगुणःविषयाःरूपंऽजनंयेऽजंसर्वेन्द्रियविषयिरूपमित्यर्थः ॥ सर्वेन्द्रियाणांसगुणोवनाकरोऽयमी ॥४४॥

स्त्रिग्धपाठक्षनश्यामं सर्वसौन्दर्यसंग्रहाय स्त्रिग्धवर्णाय नमः ॥ चारवेऽत्यायताम्बकाक्षायारुणायस्त्रिग्धाय ॥ सज्ञानेयथोचितसर्वविषयवेदिने ॥ विद्यमाननेत्रायस्त्रिग्धाय ॥४७॥ पद्मपत्रकाकारपक्ष्मयुक्तानिनेत्रेद्वितीयस्त्रिग्धाय ॥ सकलपालनार्थायस्त्रिग्धाय ॥ समोकलोचिरुचयेत्यर्थः ॥ ज्योतिष्मत्यैनमः ॥४८॥ प्रीत्यप्रसिद्धविद्यांजोयस्त्रिग्धाय ॥४९॥ सकलवैभविकीदीप्तिदीप्तायस्त्रिग्धाय ॥ दीर्घादिमतेऽरुणमद्धिर्न्दिभ्यश्चेत्यनेनमतुप्प्रत्ययः ॥ दीप्तिमत्कर्णायस्त्रिग्धाय ॥४८॥ सोरुगयूकायीवायनासिकस्त्रीधपवित्रतःपवित्रतःकाशायवत्रियःगाहदीःसर्वतःस्त्रियाविरुद्धासोसोरुगयीव

स्त्रिग्धपाठक्षनश्यामं सर्वसौन्दर्यसंग्रहाय स्त्रिग्धवर्णाय नमः ॥४७॥ पद्मपत्रकाकारपक्ष्मगार्द्रसंदत्तयुग्मनासिकास्त्रिग्धा
ङीसकलालास्त्रीसमकर्द्धिवरुषेत्॥४७॥ द्वीतियरुसिगापाँग मलकेयूपदाःसिरीलसत्सौकऊकिंजल्कदुकूलैसमूर्कुलैं॥४८॥ सक्षनश्य
किंत्रावत्सलयरुानन्यूनसमखलैं॥ हींखलकगदायश्मालालामत्यूरुमाद्धमनः ॥४९॥ सिरुस्कंधत्विषाविरुत्तीरुगयीवकासुरीं॥ द्वियाने
षायिन्याक्षिपुनिकषाःमानसालसन् ॥५०॥ सूनवत्रवकतीविग्नवल्लिवल्गुदलादर्वंषानिसीकामयद्विर्वं नास्यावरुगरीत्रयः॥ ॥ ॥
मत्तोत्मोधिनाविरुक्षदुकूलसर्वंसमखलैंसमवावैंद्विर्डंधातूः निम्नजानूसुजङ्घनैं॥ ॥ ॥ ॥

१ङोसुरुगयोसिनाःयद्वासिरुस्यत्रयोस्कंधोगात्वित्विषःकुलरुामादिदीप्तीर्वरुदिनःयुथाग्वंडाषदीःसोरुगयूकायीवानासकोसुरुाः
यासिनाःधियाद्वरुरुगयाद्वरुफसिवरुक्षणैनिकषाःमासर्वःनिखीकिंगानकषयासाःसोधनगाहदीःनाग्रसाउल्लसद्धारुमानैं॥ ॥ ॥ वासाच्छा
सान्यांहीविग्नार्थंवत्सोवत्सलयस्त्रामवत्सुदत्सवसंदत्सलकपत्रसटःमूलवैर्यस्त्रिसनयनयनानिर्मितेनवत्सलत्वसूत्रःप्रवत्सयद्विवा
ग्वाःमामत्रोस्त्रीधिकीनाविरुक्षूयत्नोतैंदुकूलैंगतसर्वसमीमखलायस्त्रिसनाः॥ श्रेणीवगघनवडूवानिम्ननेत्रतजानीवसमेन्द्राजूरुजतःसारुनैदनिं

यत्यासमाम्बवबांघ्रादयायस्त्रिसनानिम्नजानूनीयस्त्रिसनाः॥ ॥ रुनैदनैर्दनियत्यत्रियदत्तयैवा॥ ॥ ॥ पद्मादीपत्कानीयनायद्वाप्रवरुनपदायत्पाद्म
गैरूपंपदंशवदीपदंशीयत्यर्थष्टोनवादयत्यद्वीनत्यपत्लाशैंगजजावियंत्यनानखदीकिंत्रिवक्रुरुविमपमङ्गानीवधून्वगास्त्रीयंरूपंपदंशव
दीपदंशीयाः॥ सूपाद्मपद्मादादीनांसाधर्म्यंयनगाद्रुगुणायगत्वभवनमाहुषामङ्गानांमार्ग्रदर्शकायनुः॥ ॥ ॥ सूनिदुल्लरुनिदंमयाप्राथित
मितिस्त्रीनैवादाःप्रवदूपमनश्चेयंयश्चनार्दमवनहृषयद्धनहृषायमित्यर्थः॥ ॥ तहिकिंकनापिनप्राप्यमनहाहु॥ रुवानिनिदुल्लरुत्वम
वाहु॥ स्वर्गेवाग्यंत्यत्यगत्याप्यरुमनःस्थरुनीयः॥ किंचप्रकाक्षनयन्नात्मविद्यानस्थापिगानिगम्यिः॥ ॥ सूनत्वद्यमिनकननकिंवि

पद्मादावत्पद्मपत्राक्षावाविधा नखद्युरिनांक्षनयीतिधून्वता॥ पदंशीयस्त्रीयमपाक्षसाधर्म्यं पदंशुनार्मागुिचूक्षमाहुषां॥ ॥ प्रव
दूपमनश्चेय मात्मज्ञद्विमतीप्सतां॥ यद्भक्तियानेरुयदः स्वधर्ममनुतिष्ठतां॥ ॥ रुवान्नरुकिंमगालस्था दुल्लरुःसर्वदेहिनां॥ त्वा
वायस्याप्यरुिमत प्रकाक्षनात्मविद्यनिः॥ ॥ सैदूनावाश्चमावाश्चं सतामपिदुरापया॥ प्रकाक्षरुस्याकावाञ्छन् पादमूलंविना
वहिः॥ ॥ यशनिर्विसमवदं रुनाक्षानाकिमन्यतः विर्डंविश्वंसयनवीर्य्यद्वीर्य्यविस्फूर्जितंयुवा॥ ॥ रुदन्नदंदनियत्यत्रियदत्तयैवा॥ ॥ ॥
पूनरुर्वं॥ रुगवनस्त्रवसैगिनीसैगस्त्यमत्योनाकिमूताहिपः॥ ॥
द्वांद्यामीयाद॥ गैत्वामक्षनयन्नरुस्यात्मावाश्चावाहिःस्वमीहिसर्वं॥ ॥ ॥ नरुरुउः॥ यद्यपादमूलंदावदंपविसीरुनात्मःकाल्लाममायंवदभ्रूणिना
रुमानैकयाति॥ किंकुर्वन्नवीर्यंपरावःद्वीर्य्यमत्साद्वःमार्यांविस्फूर्जितंयाद्वरुमयाद्यूवाविर्डंविश्वंसयन्नपि॥ ॥ ॥ त्वत्पादमूलंपविसूत्यरु
नात्मरुयारुतादःक्रियानयैलारुःयावन्मात्वरुकसंगःप्रवसकल्पयूषार्थंप्रेतिहिवसिनवीनरुीयाद्॥ रुगवनस्त्रवसैगिनीसैगस्त्यरु
दद्भनापिनस्वर्गउल्लयसमंनगतायामि॥ नवायूनरुर्वंमार्द्धा मत्योनाहिषाबाध्योयाःकिमूत॥ ॥ ॥

मूर्धन्यघोऽक्षरुवर्कीर्तीर्थंयात्रकर्त्रहिंस्नानविधूतपाप्मनां॥रुरुक्षन्नूकाशसत्त्वशीलिनां स्यात्संगमानूद्रुवनस्रवा॥७८॥न
यस्यविरुंवाहरुवर्थविरुमं तमाग्रहायोंचविशुद्धभावितः॥यरुक्रियागमनूद्गीतमंऽसा मानद्विवेषूननूनतगतिं॥७९॥
यशुदंद्यस्रनविर्दं विश्वस्मिन्नवरानियत्॥तत्त्वंवक्ष्यपरंप्राप्तिं त्राकाशमिवविरुमं॥ॐ॥यामाययदंपनूपयास्टजरुविरु
र्किरुयस्रुपरायविक्रियः॥यशुदवृद्धिःसदिवात्मदुःस्रुया तमात्मनंरुगवन्पशीमहि॥८१॥क्रियाकलापेविदमवयागिन
ःश्रद्धान्विताःसाधयऊर्ध्वसिद्धये॥रुरुन्द्रियान्धःकवलोपलब्धिर्वदवगच्छवगत्रवकाविदाः॥८२॥ ॥ ॥

रुयन्नाह॥यन्नूदविन्दंसादेवपत्रमार्थमिवास्टजरुत्॥कथंरुतया॥आत्मनित्वयिदुस्रुयात्वकार्थंकर्तुंसमर्थया॥तत्त्वानिवस्रुरुदंपशीमाह
जानीमः॥ऽ॥॥यद्यपित्वमर्थंनिरुदंवस्रुगभाषिष्णुर्कंसाकाशंतवरूपंयन्नूदंशंयेकिंगत्रववदागमतत्वस्रुःस्याहुक्रियाकलापेयकर्म
भागिनःपूरुषान्धःकगत्रवकाविदाःनत्वगदनादृत्यकवलस्थानपवृरुःगन्तुंशक्नुवागमःकथंरुतामिदंहुतद्रियान्धःकवलोवस्त्वगन्तुंयदुपलभ्य
गतियंरुरूपेगतुं॥ऽ२॥

मूर्धन्यघोऽक्षरुवर्कीर्तीर्थंयात्रकर्त्रहिंस्नानविधूतपाप्मनां॥रुरुक्षन्नूकाशसत्त्वशीलिनां स्यात्संगमानूद्रुवनस्रवा॥७८॥न
यस्यविरुंवाहरुवर्थविरुमं तमाग्रहायोंचविशुद्धभावितः॥यरुक्रियागमनूद्गीतमंऽसा मानद्विवेषूननूनतगतिं॥७९॥
यशुदंद्यस्रनविर्दं विश्वस्मिन्नवरानियत्॥तत्त्वंवक्ष्यपरंप्राप्तिं त्राकाशमिवविरुमं॥ॐ॥यामाययदंपनूपयास्टजरुविरु
र्किरुयस्रुपरायविक्रियः॥यशुदवृद्धिःसदिवात्मदुःस्रुया तमात्मनंरुगवन्पशीमहि॥८१॥क्रियाकलापेविदमवयागिन
ःश्रद्धान्विताःसाधयऊर्ध्वसिद्धये॥रुरुन्द्रियान्धःकवलोपलब्धिर्वदवगच्छवगत्रवकाविदाः॥८२॥ ॥ ॥

रुयन्नाह॥यन्नूदविन्दंसादेवपत्रमार्थमिवास्टजरुत्॥कथंरुतया॥आत्मनित्वयिदुस्रुयात्वकार्थंकर्तुंसमर्थया॥तत्त्वानिवस्रुरुदंपशीमाह
जानीमः॥ऽ॥॥यद्यपित्वमर्थंनिरुदंवस्रुगभाषिष्णुर्कंसाकाशंतवरूपंयन्नूदंशंयेकिंगत्रववदागमतत्वस्रुःस्याहुक्रियाकलापेयकर्म
भागिनःपूरुषान्धःकगत्रवकाविदाःनत्वगदनादृत्यकवलस्थानपवृरुःगन्तुंशक्नुवागमःकथंरुतामिदंहुतद्रियान्धःकवलोवस्त्वगन्तुंयदुपलभ्य
गतियंरुरूपेगतुं॥ऽ२॥

तत्त्वागतमाःपरुदंकुर्वन्तःसन्तःकथन्नुकाविदाःनाहिंसंदुःक्रियागत्वयेवकीर्तार्थंविगनावगनात्मकारुद्रुहन्नूस्याहुस्त्वमिते॥न्ना
यस्त्वमकत्रवा॥सुकामायाःकिंर्यस्या॥पम्रुरुयाः॥ऽ॥॥वऽःसत्त्वगमसोंदुंस्रुंयमायऽजस्रादुः॥मरुानरुंकावः॥र्वंस्रुंचमनूग्निर्वार्धंर
ध्यावाःहृदर्कंमत्रान्त्समयस्यंस्रुगमःकम्वेवानदंऽनयगारवति॥नाहिंक्रियगन्यत्वयः॥ऽ२॥॥गनूषेषादर्यागाहुसूमिति॥ऽवाचूग्
ुऽसऽनाहिऽरूपंचउद्विर्धैर्वोलानप्रविशुःसूत्रोजिरुगोयूयस्यान्धःसंतमंधीविदाःसी॥यूविश्वयनात्यूषेविदुःनाहिंकिंगोऽवमः

त्वमऽजस्रायःपम्रुयःसूदुःकिंरुयानऽःसत्त्वगमाविरुयगामरुानरुंखंमनूदग्निर्वाद्रुवाः॥सूत्रयाहुरुगवान्ऽदंयगःऽ
ः॥हृदुंस्रुंऽःस्यादमनूविदन्यःवुविधैर्यूयमात्मांऽकन॥सूत्थाविदुरुपूर्षसन्कर्मगंस्रुंकुःषाकंमधूसोऽवंयऽः॥ऽ४॥सत्रष
ाकानतिर्वंऽवणाविकर्षसित्वंवत्सकालयानःरुगानिरुगेनूमयगत्वोघनावल्लीवियूविद्यातिषऽष्ठे॥ ॥ऽ॥ ॥

वर्सगाविदीविदुनयाहु॥सत्रयामधूसःस्रुकाःस्वाहिःहृदंमविवदुःस्रुकंविषयसुखंसुविद्याकृतःसन्याःस्रुंकुंगंऽवीविदुः॥गयवत्रग्र
ंहिः॥गयाःगन्यःपियस्तीस्वाऽयनन्नन्यान्सूरुचाकशीगीति॥नःस्रुंचाऽऽपविष्णावात्मानोहिगऽहनिऽदित्यस्रु॥ऽ४॥गवऽसत्रनि
यंस्रुःकृतःसंसाऽव्र्ष्याहुयाःस्वऽाःसूदंहुसूवानसत्रषत्वंवत्सारुरेगवरुगानिमध्यंपंकीर्वायंविवकालयान्विशालयन्त्साकान्विक
र्षसिसंरुनसि॥ऽनमयगत्वःऽस्तंयस्वरूपः॥ऽ॥

विकर्णशयनासनमाहारोपसङ्गमनिष्ठ्यूतिकर्मप्रथमवमिदंकर्तव्यमिमंविनयाद्वेषमर्छ॥ ऋतुरुवाच॥विषयपरित्यागेसतिकामर्षाक्षिपीवषयपरिहरणार्थं॥ऋभुरुवाच॥त्वमेवकस्त्वमसिपद्मसंभवाकामसि॥कुमारलिङ्गानलजिह्वयाद्यपाकीस्यदानसपरिपश्यमिवा॥७॥ऋतुरुवाच॥ पदाऽऽत्मजंपरीक्षतांवर॥कथंरुतंत्वयक्षवावमानाऽनादरक्षनयमानंशरीरंयस्यसः॥यदस्मार्कंगुरुर्वक्षावतिसंसिद्धर्षिस्त्वं

एमलमनुद्वेगिनकत्वविनया॥पदृच्छलार्तविषयपरित्यागेसतिकामर्षाक्षिपीवषयपरिहरणार्थं॥ऋभुरुवाच॥त्वमेवकस्त्वमसिपद्मसंभवाकामसि॥कुमारलिङ्गानाहिजिह्वावालमनकरुतं॥७॥ कस्त्वंपदाऽऽत्मजंविज्ञातपरिणा॥यक्षवमानयमानकरुतंनमाविधेकंयेसमुपवर्तितमर्गविनाशपरिहरणमनवमंवदुर्दर्शं॥७॥ मूर्धलमसिनावक्षन्॥पदमात्मन्विपश्चितो॥विश्वंवृजरुयक्षरुमकुतोभयंयागतिम॥७॥ऋंदंऽपतरुर्दवाविद्वान्प

नन्दनाः॥स्वधर्मंमनेनिष्ठन्कारुणवर्षिमाहायाः॥७२॥तमवात्मानमात्मस्थं सर्वरुतावस्थितं॥पूजयश्चेष्टदानन्मंत्वक्षायक्ष

श्वासकवर्षिं॥८०॥तमेवंशाक्षपाहाय क्षत्रयक्षमानिवृत्तः॥समाहितधियःसर्वं एतदत्यमताहाः॥८१॥ऋंदमारुपूजास्मार्कं रुगवान्

विश्वस्त्यजिः॥रुग्नादीनामात्मजानां सिस्टक्षुःसीसिस्टक्षणं॥८२॥तवयंयादिताःसर्वं पुजासर्गंप्रजन्वनाः॥ऋननक्षरुगमसंसस्

क्षाविविधांप्रजाः॥८३॥ऋथदंनियदायूकाऽपन्नवहितंपूमानृ॥ऋविनाक्षयमाप्नोतिवासदवपजायतः॥८४॥ ॥

रुणीयार्कं॥वरीकयानाहाधीकयाविनायपरिमोसिहरुविश्वासनममवन्धवंकिस्मा॥७॥ऽपसीरुवनि॥ऋथनि॥ऋरुरायनश्वरीऋजनर्कंने

गान्धरुर्यंयस्यीनाहरीडानिवसि॥७॥८२॥८०॥यागमदरीनामेनत्कार्ऽपाद्येयोपाएनःपाद्यमनसाधमयेनत्यासनऽपाम॥८॥विश्वस्त्रजी

यनिर्वक्ष॥८२॥सस्टऋःसूवन्रु॥८३॥यूकाःप्रकाशविरुः॥८४॥

ज्ञानमवनोर्यंत्य॥७॥ऽर्थायानारुवनि॥७॥ऋसावमुष्माद्भवः॥ऋसत्वंवनस्थिवः सन्मह्यीरंस्कारीनमनीनानसुरा॥ऋकवववस्त्ररः

पियरुग्रप्रयरुत्मारा॥८॥कस्त्वंऽयसि॥७॥तपन्त्वंवन॥तपसाकर्शिप्तिर्षाप्यधा॥८२॥ ॥ऋनिवसुरुवेवसुर्द्विः॥ ॥पदमात्मारुदं

त्यत्मगतपिशनावयाधुजी॥पावीजातहिंपरश्चात्मंपदाक्षनादरुपेवरिःपूर्जनकथाज्ञान्पेवर्विक्षोऽनादरुः॥ऋत्मनाबुद्धिसंजेनविविधः

प्रेयसामिरुसर्वधी ज्ञानीनः॥प्रेयसंपर्व॥सूर्वंरुवनिदुःपार्वं ज्ञाननोर्व्यसनार्कवे॥७॥यन्मंग्रह्वायूका मह्यीरंरुगवत्स्ववी॥सर्वोया

नादूनावार्थेरुमिमाधवयसी॥७॥विंदतेपूधामस्माद्यदिच्छत्यसत्वं॥मह्यीनमीमात्मणीना॥कयसामजवल्लरुगा॥७॥

॥ऋंदंयरुक्त्वेऽऽख्याय ऋंऽक्लित्तिः॥ह्रद्यान्वितः॥८८॥याक्षावयन्त्स्त्रीमूत्रयतकर्मवंधनेः॥७८॥मीमंथदेनवदवनेदनाः

पत्रत्वर्दसःपत्रमात्मनंरुवं॥ऋयन्रुवकाग्रियरुपारुह्यवधमक्रतनमाप्त्याधिस्मिंगरे॥ ॥ऋनिधीरुगनमसाऋ

यात्रावपुर्वस्त्रंधनुर्डगीनामवहुर्विज्ञानाश्रयः॥ ॥मैत्रेयऽवाच॥ऋनिर्सिद्धियरुगवान्वाहिषदेनरिपुर्डिनः॥पञ्चगोमिऽ

पूजाहाँ॥तपश्चान्द्रंश्वेरुवः॥॥ऋभुर्गीमंरुगवतः स्कार्सर्वपचनसः॥ऋपन्रुरुपरुपूर्वेषांसमयंऽऽत्ता॥२॥प्राचीनवर्हि

र्वीरुमः कर्मविसकमानसी॥नारदाध्यात्मतत्वज्ञः रुपास्तःपरवाधयः॥नारदऽवाच॥त्रयाह्वंकमऽऽऽन् कर्मऽतत्तनऽऽहस

॥हरुंहोवेत्सखावाप्तिः॥त्रयमन्नरुवत्यन॥४॥ ॥राजोवाच॥नऽजानामिमहाराग पदंकर्मापविद्धधीः॥वूहिमेविमलंज्ञानं येनमध्य

यशोहितः॥ऽऽप्टरुपरूधर्मपूपुरुषऽवधनार्थधीः॥नपदंविन्दतेमूढो ग्राम्यर्म्मानावत्तसा॥७॥ ॥नाजऽऽवाच॥राजासमा

माहतंसहि॥ऋनमस्मृतपसीर्दं गच्छमानपुनाऽदः॥पदंऽनकथरूपारुप्राचीनवर्हिषः॥॥शाप्रगत्सूनयन्वत्तनाऽदःप्राचीनवर्हिषेवाधित

वानाऽरुःप्राचेतसीकथामसमीर्यंवतत्रिऽर्हरुमाहुःप्राचीनवर्हिषमिति॥३॥ऋयश्रुत्तीन्हरुसन्क्रसि॥ऽरुकर्मालिनऽरुवनघातवावक॥४॥

तत्प्रभवाहमां विवक्षवतीं बुद्धिं ददर्शयद्दृष्ट्वा यागतामिति तया सर्वं धस्य दूतिरूपं त्वं दर्शयति ॥ तामनुवर्त्तयति सार्द्धं श्वशुरिः ॥ दशरिक्तानि कर्म
न्द्रियैः ॥ एकैकं प्रत्येकं शतं अनन्ता वृत्तयस्तासां नायकैः पतिरिः सह ॥ पालन्तरनायिकाः स्त्रियायषांतैः ॥ २० ॥ पंचशीर्षाणि वृत्तयायस्य तेन अहि
नाप्राणेन प्रतिहारेण पालकेन गुप्तां अपरं रुरुतिं ॥ २१ ॥ गंधस्नानादिभिर्बुद्ध्यवयवैः सुनासत्वादिरूपेण ॥ समं विन्यस्तो रचितो कल्पेता
स्यां कुण्डलशोभां दधतीं ॥ २२ ॥ अन्नमयीं हि सौम्यमनन्तं ॥ यत्कृष्णं तदन्नस्य त्यादिश्रुत्यनुसारेण श्यामामित्युक्तं ॥ नूपुरैः कटाक्षैर्नूपुरेण
रुत्यैर्दशरिक्तनायान्तीमेकैकशतनायकैः ॥ २० ॥ पंचशीर्षाहिनागुप्तां प्रतिहारेण सर्वतः ॥ अन्वेषमाणामृषभं मयोढां कामरूपिणीं ॥
२१ ॥ सुनासां सुदतीं बालां सुकपालां वराननां ॥ समं विन्यस्तकर्णाभ्यां विभ्रतीं कुण्डलश्रियं ॥ २२ ॥ पिशंगनीवीं सुश्रोणीं श्यामां कनक
मेखलां ॥ पद्भ्यां कटाक्षां चलतीं नूपुरैर्देवतामिव ॥ २३ ॥ स्तनौ व्यंजितकैशोरौ समवृत्तौ निरन्तरौ ॥ वस्त्रान्तेन निगूहन्तीं व्रीडयागज
गामिनीं ॥ २४ ॥ तामाह ललितं वीरः सव्रीडस्मितशोभनं ॥ स्निग्धेनापांगपूर्वेण स्पृष्टः प्रमाद्रुमद्रुवा ॥ २५ ॥ का त्वं कंजपलाशाक्षि कस्या
सीह कुतः सति ॥ मामुपपूरीं रीरू किं चिकीर्षसि शंसमे ॥ २६ ॥ कत्रतमुपथायत्प्रकादशमहारुटाः ॥ व्रतावाललनाः सूत्रकायन्तहिः पूरुषस्तनः
पर्दाङ्गुलीयकानामथ्यूपलक्षणाद्बहुवचनं ॥ २३ ॥ व्यंजितकैशोरं यौवनापक्रमायास्यां समौ च वृत्तौ च ॥ २४ ॥ तामाहेति तया सर्वदा कि
ः सर्वधदाद्यायाः अपांगप्रवर्पूर्वामूलप्रान्तायस्य कटाक्षस्य वलस्य तेन स्पृष्टः प्रविद्धः ॥ प्रमाडुच्चैः भ्रमतीभ्रूः धनुःस्थानीयायस्मिन्नेतेन ॥ २५
॥ कुतः स्थानादिहागतासि हि सति ॥ पूर्याः समीपस्थाडपपूरीरूपा मालक्ष्या किं कर्तुमिच्छसीत्यर्थः ॥ २६ ॥ तवयेन पथाः अनुवर्तिन्यत्रतेका
प्रकादशमहारुटा बृहद्बलत्वेन वक्ष्यमाणायषूदशसूत्रा बुद्धिमनसः पृथगुपादानं बुद्धिपरिवारकेन्द्रियसहायतया तत्परिवारकत्वविवक्षया ॥ २५ ॥

त्वं ह्रीः किं पतिं धर्मं [illegible] त्वं ह्रीः अथवा रुवानी पतिं शिवं विचिन्वती ॥ किं वा कुसरस्वती पतिं ब्रह्माणं ॥ त्वमापतिं विष्णुं ॥ मुनिरिव संयतासती कथं रू
तं पतिं त्वदंघ्रिकामेनैव त्वत्कृतया त्वदंघ्रिकामनयैव प्राप्ताः समस्ताः कामा येन ॥ २८ ॥ हे वरान्नु सोमं ध्यात्वमन्यतमाऽपि न रुवसि ॥ यतो
भुविस्पृक् न हि देवता भुवं स्पृशति वीरवरेण मया ॥ परं वै कुण्ठं ॥ २९ ॥ यद्यस्मात्त्वापांगेन खण्डितमिंद्रियं मनो यस्य तं मां मनोरुवावाध
ता अथ तस्मादनुगृहाण ॥ सव्रीडं यद्भावेन प्रसन्नास्मि तं तेन विभ्रमन्तीयाद्भूस्तयाऽपसृष्टः प्रेरितः ॥ ३० ॥ यद्व्रीडया संमुखं न रुवति तेन दान
त्वं ह्रीरुवान्यस्य [illegible] त्वमापतिं विचिन्वती किं मुनिवद्रुहावन ॥ त्वदंघ्रिकामाफसमस्तकामं क्वपद्मकाष्ठः पतितः करोत्यात
॥ २८ ॥ नासां विनाविन्यतमा भुविस्पृक् पूरीमिमां वीरवरेण साकं ॥ अर्हस्यलं कर्णमदभ्रकर्मणा लोकं परं श्रीरिव यद्रूपं सा ॥
२९ ॥ यदेष मापांगविषण्डितेन्द्रियं सव्रीडरुवास्मि तविभ्रमद्रुवा ॥ त्वयापसृष्टा रुगवान्मनोरुवः प्रबाधते थानुगृहाण शोभने
॥ ३० ॥ त्वमाननं सूत्रसूतारलोचनं व्यालेविनीलालकवृन्दसंवृतं ॥ उन्नीय मदर्शय वल्गुवाचकं यद्व्रीडया नारिमुखं शुचिस्मिते ॥
३१ ॥ ऊर्ध्वं पूरंजनेनारी याचमानमधीरवता ॥ अस्य नन्दतनं वीरं हसन्ती वीरमाहिता ॥ ३२ ॥ न विदामवयं सम्यक्कुलीनं पूरुषपरा
[illegible] नामचयत्कृतं ॥ रोजन्मदीयाः सर्वतः मामाहुश्च पूरंजनीं ॥ ३३ ॥ ह्रीयसन्तमात्मानं विदामनेन तत्पर्यायेन
नमन्नीय दर्शय ॥ शोभनं भ्रुवौ यस्मिन् सूतारशोभनकनीलिकलोचनं यस्मिन् ॥ व्यालेविनादीर्घायनीलाः अलकाः सुषां वृन्दनसंवृतं ॥ वल्गुनिवा
च्छानि यस्मिन् ॥ ३१ ॥ हे वीर सापि तं दृष्ट्वा मोहितासतीतमाह ॥ ३२ ॥ यत्पृष्टं कस्यासीत्यनेन कस्य पुत्री गोत्रजातकात्वमिति च किं नामासीति तत्राह आ
त्मनाममपरस्य तवापि कर्तारं सम्यग्न विद्मः ॥ गोत्रं नाम च यत्कृतं रुवति तं च न विद्मः ॥ ३३ ॥ आत्मनाममहारुटामयं पूरीयन निमित्तं तं च न विद्मः ॥ ३४ ॥

यत्रदर्शकवचनमूनयथाऽभिनयादुद्गच्छति॥२७॥आस्कोनामगमनादियत्रनगतिप्रतिषेधनादिष्वारुढोभावना॥योग्यानिन्द्रियग्रामारुनिरुद्धेन्द्रि
यामिसीपादयिष्यामि॥स्वर्वधूरिवसखीरिन्व॥२८॥समाःसंवत्सरान्॥मनसायदरुषवनाद्वाक्यामलूर्क॥३०॥योवदतिस्वभावत्वान्नहिनिर्दा
रुकंमत्तंनाहिनंनक्षिपेवरिवःत्वत्तान्यैकंनत्वमयाऽभवत्॥ऽनविदंऽनिषिद्धसख्यागिनोसंपद्यायामःस्यूरुदोरिमर्खपवना
दर्वकिंमत्तंऽनाहिनंनक्षिपेवरिवःत्वत्तान्यैकंनत्वमयाऽभवत्॥ऽनविदंऽनिषिद्धसख्यागिनोसंपद्यायामःस्यूरुदोरिमर्खपवना
कार्यंनाऽन्यैः॥ऽनविदंऽन्धऽन्धैकलक्ष्यमिमीरुलोकविनाऽन्यैपद्युरुन्यैः॥२०॥ऽनुगादस्थिप्रकाशनंदऽपूतसखाऽऽमःमसाऽदकवलि

रान्व

ऽपगीयमानाःसखाऽऽमःनवनार्थ्यमानदाःसफायांमविऽागहिनागायंपालयन्यूर्वी॥२७॥दिष्यागतासिरुदन्नःग्राम्यान्कामान
रीष्यमोऽद्यरुष्यामिमानस्मरंस्वर्वधूरिनाविदम॥२८॥ऽर्मांसमधिनिषेवंपूर्वनितमखीविशा॥मयापनीतानुष्टक्षानुकामरा
गाजगार्तसमः॥२०॥वैनत्वन्यैनमयऽऽनविदंऽनिऽमखाविदंऽपूर्सपनायासिमूखंमऽवस्मनविदंपठुं॥२८॥धर्माऽक्रियार्थंकामोवरु
ऽनैदाऽस्मर्तंसदाऽमःलोकाविरोकाविजाःयान्नवसिनाविदुः॥२९॥पिऽदवधिमल्यानाऽरुणानामासतन्यदाऽमैवं
किंगार्तंरावसिन्यरुक्षाग्रमः॥३०॥कानामवीयविद्यार्मंवजान्यंयियदऽनिंनानरुवीनपार्थंवर्कंमादृशीत्वाऽऽंखर्वः॥३१॥कि
स्थानमरुरुऽगल्लरागमाःहियानसऽऽरुऽगामलारुजायोनाथवगंधिमल्लंघुल्लाऽऽनंमिनावलोकनवजल्पगाहिरुः॥३२
॥ऽनाऽदऽवाऽऽनूनिगोर्दपनीमरुंसमयसमर्दीयंसमाः॥४२॥ ॥

नायमवः॥३२॥ऽल्लाग्रमऽनियदऽनंकामारुंऽवजामाग्रंवदऽकि॥४०॥ऽगाऽगिगायाऽसर्वऽरुकाऽयाऽनवरुऽयायंदमऽऽमऽमद्रवंरु
वीरुत्वाःऽरुऽयाऽनऽस्थान्नकत्यान्यंयियाःरुवानमूनाथवगंऽऽनंनक्षामाःमनसामाधिऽनलमयवंमूपोहिरुंसवरुवनंगाःवनाथाहिरुंवृत्रहथाऽ
रीरुत्वाःऽरुऽयाऽमनःस्थान्नकत्यान्यंयियाःरुवानमूनाथवगंऽऽनंनक्षामाःमनसामाधिऽनलमयवंमूपोहिरुंसवरुवनंगाःवनाथाहिरुंवृत्रहथाऽ
नमऽतिगीयगायःऽभिनपूर्वकावलाकरुन॥४२॥समयसमर्दीयंसमाःसंवत्सरान्॥४३॥

ऽपगीयमानाःसखिंरुरुवंवमयकेऽक्रीऽनूयविदुगःस्वीरिरुंदिनीमाविदाःकूवो॥४४॥सफायांविरुगाढायःपूवरुत्यारुंऽवऽमयः
ऽपगीयमानाःसखिंरुरुवंवमयकेऽक्रीऽनूयविदुगःस्वीरिरुंदिनीमाविदाःकूवो॥४४॥सफायांविरुगाढायःपूवरुत्यारुंऽवऽमयः
ऽपगीयमानाःसखिंरुरुवंवमयकेऽक्रीऽनूयविदुगःस्वीरिरुंदिनीमाविदाःकूवो॥४४॥सफायांविरुगाढायःपूवरुत्यारुंऽवऽमयः

दक्षिणेनेति च तृतीया किंतु दक्षिणस्यां दिशीत्यस्मिन्नर्थे तद्धितापमनप्रत्ययाऽव्ययसंज्ञः अवमूलरजेति। अयमर्थः पंचानां विषयाणामन्यता
इनवगतानां प्रकाशनामालमिति पंचालं शास्त्रं श्रवणकाले च बलाधिक्याद्दक्षिणकर्णः प्रमेये प्रवर्तते॥ शास्त्रं च प्रथमं श्रोतव्यं कर्म
काण्डमित्येतावता साध्येन प्रवृत्तिसंज्ञस्य कर्मकाण्डस्य दक्षिणकर्णेन श्रवणमिष्यते॥ ततस्तदर्थमनुष्ठाय पितृभिराहूतः पितृलोकप्राय
कं पितृयानं प्रपद्यते। तदनेन प्रकारेण पितृणामाह्वानमनेन रुवतीति पितृहूर्दक्षिणः कर्णः। एवं तद्विपरीत्येनाहवनः कर्णो देवहूः॥ तथा च

पितृहूर्नृपपूर्वाद्वा दक्षिणेन पूरंजनः॥ राष्ट्रं दक्षिणपंचालं याति श्रुतिधरान्वितः॥ ७०॥ देवहूर्नाम पूर्वाद्वा रूपेण पूरंजन
॥ राष्ट्रमूलरपंचालं याति श्रुतिधरान्वितः॥ ७१॥ आसुरी नाम पश्चाद्वा स्तुयाया ते पूरंजनः॥ ग्रामकं नाम विषयं दुर्मदेन सम
न्वितः॥ ७२॥ निर्मितिर्नाम पश्चाद्वा स्तुयायाति पूरंजनः॥ वेशसं नाम विषयं लुब्धकेन समन्वितः॥ ७३॥ अंधावमीषां पौराणां नि
र्वाक्पटः स्तुतावूरौ॥ अक्षण्वतामधिपतिस्तास्यां याति कुरांति च॥ ७४॥ स यर्ह्यन्तःपुरगतो विषूचीनसमन्वितः॥ माहप्रसादं हर्षं वा प्रा
तिकायात्मजो रुवं॥ ७५॥

व्याख्यास्यते॥ पितृहूर्दक्षिणः कर्णः उत्तरादेवहूः स्मृतः॥ प्रवृत्तं च मिवृत्तं च शास्त्रं पंचालसंज्ञकं॥ पितृयानं देवयानं श्रोत्राच्छ्रुतिधरा
द्भुजादिति॥ ७०॥ ७१॥ आसुरान्द्रियारामा स्तुषामियमासुरी शिश्नं द्वाः॥ ग्रामकं ग्रामस्थजनांकं सुखं द्व्यवायं दुर्मदेन गुह्येन्द्रियेन॥ ७२॥ नि
र्मितिर्नाम गुदः मृत्युद्वारत्वात्॥ वेशसं मलविसर्गं लुब्धकेन पायुना॥ तेनात्क्रान्तस्य दुःखप्राप्तिलुब्धकसाम्यं॥ ७३॥ अमीषां मध्ये निर्वाक्
पादः पटः स्तुतिः हस्तस्तावूरावेधौ छिद्रावा॥ स्वतोऽज्ञानक्रियाशक्त्यूरावाच्च॥ अक्षण्वतान्द्रियवतां देहानामधिपतिः पूरंजनः॥ त्वगि

द्रियस्यानुक्तिः सर्वस्वरूपत्वात्॥ ७४॥ अन्तःपुरं हृदयं गतः विषूचीनं सर्वतोमुखं मनः॥ माहप्रसादहर्षाः सुमनः सत्त्वरजः कार्याणि॥ जायावृद्धि
ः आत्मजान्द्रियपरिणामास्तु दुर्वं॥ ७५॥ ७६॥ जर्क्षं यो रुक्षयं यो॥ ७७॥ आसतीं आसीनां॥ ७८॥ ७०॥ ७१॥ सर्वा असंगत्वादिलक्षणप्रकृतिः स्व
रावविचिता यस्य॥ सर्वया प्रकृत्या वंचितः इति वा॥ नेच्छन्नमिच्छन्क्लेद्यात्पारवश्यात्॥ ७२॥ ॥इति चतुर्थे पंचविंशः॥ ॥षड्विंशे मृ
गयाव्याजात् स्वप्नजागरलोकितः॥ सद्बुद्धिर्यागयागाभ्यां संसृतिः सा प्रपंच्यते॥ तदेवमात्मनः उपाधिकृतां सुषुप्तावस्थां जाग्रदवस्थां चाह्लादानीं स्वः
प्नावस्थामाह॥ स एकदेति दशभिः॥ महानिष्वासो धनुः कर्णत्वरोक्तत्वाद्यभिनिवेशो यस्य॥ स रथमारुह्य पंचप्रस्थं वनमगादिति तृतीयेनान्वयः॥ रथं

एवं कर्मसु संसक्तः कामात्मा वंचितो बुधः॥ महिषी यद्यदीहेत तत्तदेवान्ववर्तत॥ ७६॥ क्वचित्पिबंत्यां पिबति मदिरामदविह्वलः॥
अश्नंत्यां क्वचिदश्नाति जक्षंत्यां सहजक्षति॥ ७७॥ क्वचिद्गायति गायंत्यां रुदंत्यां रुदति क्वचित्॥ क्वचिद्धसंत्यां हसति जल्पंत्यामनुजल्पति॥
७८॥ क्वचिद्धावति धावंत्यां तिष्ठंत्यामनुतिष्ठति॥ अनुशेते शयानायामन्वास्ते क्वचिदासतीं॥ ७९॥ क्वचिच्छृणोति शृण्वंत्यां मुदितामनुमोदते॥ ८०॥ विप्रलब्धा महिष्येवं सर्वप्रकृतिवंचितः॥ नेच्छन्ननुकरोत्यज्ञः क्लेद्यात्क्रीतामृगो यथा॥ ८१॥ ॥इति श्रीभागवते महा
पुराणे चतुर्थस्कंधे पूरंजनोपाख्याने पंचविंशोऽध्यायः॥ ॥नारद उवाच॥ स एकदा महेष्वासो रथं पंचाश्वमाशुगं॥ द्वीषं द्विचक्रमेकाक्षं त्रिवे
णुं पंचबंधुरं॥ १॥ एकरश्म्येकदमनमेकनीडं द्विकूबरं॥ पंचप्रहरणं सप्त वरूथं पंचविक्रमं॥ २॥ ॥ उपग्यत्यमनूपश्यति॥ क्वचिज्जिघ्रति जिघ्रति॥

तदानीमेव विधृतं स्वप्नदेहं॥ जाग्रद्देहस्य शतसंवत्सरापरोक्षपूरत्वेनोक्तत्वात्॥ पंचज्ञानेन्द्रियाण्यश्वा यस्य॥ आशुगं शीघ्रगतिं द्विमूर्धनाममत
ः षदश्विकयस्य द्विपुण्यपापचक्रयस्य॥ एकं प्रधानमक्षो यस्य॥ त्रयो गुणा वेणवो ध्वजा यस्य॥ पंच प्राणा बंधुराणि बंधनानि यस्य॥ १॥ एकं मनोरश्मिः
प्रग्रहो यस्य॥ एकं मनोरश्मिः प्रग्रहो बुद्धिः दमनः सूतो यस्य॥ तं च तं च एकं हृदयं नीडं रथनडपवेशस्थानं यस्य॥ द्वौ लोकमहौ कूबरायुगबंधनस्थ

रुमोपरुक्षमामूरु स्वर्रुवर्मारुकचषूधिः॥एकादशंचमूनाथः पंचषुरुक्षमगजनं॥३॥चवावमृगयाकरु दृफमालुषुकाम्मुकः॥
विरुायडायामगदर्रुं मृगव्यसनलालसः॥४॥आसूर्यंहारुमाश्रित्य. धात्रात्मानियनयरुः॥न्यरुनन्निर्रुनिर्चायो वनषूवनमोचया
मूः॥नीर्थेषूपानदृषूवाडाध्येश्वपरुनूवन॥यावदर्थमर्लंलब्धा रुन्माडिंगनियम्यगा॥७॥ ॥श्रीरुक्काकायनमः॥

ग्यन्मरुगानमगतः विषयाः॥नषूवासनैरागमसांकः॥नलालसांनिस्यरुायस्या॥४॥वावोः॥मांमाडिंरुः॥वनषूरुडनीयदडोषू॥वनचचानरुडनी
यदडोषूवनचचानरुडनीयावषयान्न्यरुनन्नमात्मसालरुनवान्॥कथंपरुक्षुरुसयमव॥७॥तन्वासनैवृरुमाश्रित्यांकिंमानमगयानियनाक
अपरुक्षमावडाडांविरुतेवसा॥मश्चात्मपरुक्षायडीवस्यविषयरागोविरुनप्रवत्तरुक्षिरुः॥नीर्थेषिनिरिरुः॥सूर्यरुावडांनहिमृगयाधीयतमा
गषाफलवान्॥किंपुनियन्यतपवृरुित्सरुाद्यन॥येनिममवषयिधेदयिनिायद्यत्समर्थलुब्धालालसीसन्नरुन्यान॥तरुनीर्थेषूधाद्मादिष
वानशिषंनिदृषूपरुत्यानवनंनियम्याद्मादिषूमगषित्वंमश्चानवायावनवा॥यावदुपयागमवानिधर्वंडीवस्यविषयसवाविषावदुपया

मूगानावध्यकत्वमिवाडाय॥ऽनि॥एवंनियर्तकर्मविद्वान्॥ननत्यपनरुकीनान्यनवाकर्मलेवमनाडतनयनस्तनैरुवति॥तनस्तानरुनुनासा
नूडामानसिद्धान॥८॥अन्यथनियमाद्यिपनन मूरुःकरुडाद्मरावाक्रुत्वारुमानमावरुःकर्मरिुनवध्यते॥तन्वगुडापवाडपानमाः
क्षवडाजा॥९॥पासीगिर्कंपत्रिसमाप्यपूनर्मृगयामवानवर्त्मयति॥मरुनि॥विशवाडाःपरुक्षाःयषान्कैः॥विश्ववानाडाःकनूलात्मनांडपान्नू
नांडःसरुः॥१०॥मदवीक्षपावस्थर्दिनिमाः॥ऽज्ञानांयूनवपिविवकवयावृद्धावमानस्यपूराडिसन्कर्मिंषपंवयिष्यनकथसोन्दर्य्याय

यत्पर्वकर्मानियर्तं विद्वान्कुर्वीतमानवाःकर्मलेवनवाऊन्दुस्तानननसन्तियम॥८॥अन्यथकर्मकुर्वीत्ता मानावूडानिवध्यते॥
गुडापवाडपानमानसूपस्थाडुरुयधः॥९॥मरुनिरिरुन्नमगडांविश्ववाडोडिन्नामुखेः॥विश्ववारुरुडःखिनानांडःसेरुःकनूलात्म
नां॥१०॥मरुन्वाडान्महिषान्गवयानन्यान्वाडान्वाकान्॥मश्चानन्यांश्चविविधान्विनिघ्नन्भ्रममश्रमगतः॥११॥ततरुरुरुःपविभ्रन्मा निर
रुाष्टरुमंयेवान्॥रुनसवानाविमाडाःसंविडोगनरुक्षमः॥१२॥आत्मानमरुर्यावरुक धूपात्पषमगडिरुः॥साधवेष्टमसवांगेमहिषा
मादधेमनः॥१३॥रुष्माडपूरुमसदृष्यकंदयाडिरुयुमानसः॥नत्यवषूतवानाडांरुष्टिर्गिरुमधिनीं॥१४॥अन्मरुःपूनरुिषाःपृष्टःक्षम
नाऽवदेषमा॥अपिवरुःकुशलंवामाः सध्यमेलांयथापूना॥१५॥ननथेतरिुावंत रुरुषूरुसंपरुः॥यदिनस्याऽरुमाता पत्नीवापतिव्र

तस्यापदायकुपितायाऽननयेषरुावसहितमापरुः॥ततरुःप्रावस्ययावदध्वंयसमाप्तिः॥एवियानमागतःरुतीस्नानमविगन्धारुावन्थय
नार्तिविडासस्यामाःप्रगतः॥१६॥१७॥१८॥रुष्टरुमधिनीमार्त्विकीवृद्धिः॥वाडस्यांवृद्धावलमानानापरुःप्रगः॥१९॥विडिषरुःपाचीनवरिुः॥अन्मरुः
वरुियरुनूसखीःसम्वनीलांस्वामिनीसेमानीः॥येयमपूर्वयादिपुरुमवर्त्मं॥२०॥ध्वंगवरुाजिरुनि॥२१॥२२॥

॥श्रीरुक्काकायनमः॥

पर्यङ्कनाथासनयोर्दिपस्थापनमनादेत्यर्थापत्या। भवत्यास्यामः॥ सध्यक्सम्यक् विशेषविलासेः॥१॥ दृगवस्थायनीमीलीकुमारिद्वा
त्रादिकार्यस्याः॥२॥ डपगूरुःपविद्वःपविद्वार्धवामस्याथना। मरुत्कान्तःजनमनुजनकुलेशुक्रमासेः॥ सपरुषावचनाविवक्षायस्य
॥कालनैरुत्यायुर्ययौपुमर्जवपविग्रहानङ्गानसाधनैयस्य॥३॥ मङ्गल्यत्यडल्कपरःआयाँःयानः मङ्गिष्ठामुडुपाधिपूधानमङ्गीपर्वयस्या॥

स.राजामङ्गिषीराजनुसस्तामोविवाननी॥ दृगवस्थायनीदृष्टकामसयनीदद्यागनी॥२॥ गयापगूरुःपविद्वर्कधवी जङ्गानमनुजनपरुषं
वचनःजनकालनैरुंवुवुधेदुवयसैः दिवानिशोनिपुमदापविग्रहः॥३॥ यानडनद्धमदामङ्गामना मङ्गल्यत्यमङ्गिषीमुडुपाधि
रामामवतीयामनुरापनैयरा रुक्मारिरुक्मानानडंपनैचयरा॥४॥ गयैवंयममाद्यकामकमलत्रसमः॥ दृदाद्यमिवसाऽरुद्धा
रिकाकर्कनर्ववयः॥५॥ तस्यासऽनयनपूजान् पूर्वऽन्यांपूर्वऽजनः॥६॥ गान्यकादःविना आयुषार्द्धमथस्यगतः॥७॥ दृढिरुद्धदंशमरुवं
धार्मं पिरुसाद्यपदाकवीः॥८॥ लोदाग्मुरुःपगाः योवैऽजन्यःपुऽजायत॥९॥ सपीवालपामपूजान्पिरुवैः विवर्द्धनान्दादेसीयाऽयामासदृढिरुसः

मतिमर्षणाः॥ऽायनक्रियाविदोषदी॥ मांसाऽरुणीमतपवैपदषाधमसन्यत॥ नतुर्यान्तर्ऽजमूर्षीवद्धानत॥ गमसाःऽजनानारिरुक्षायनः॥४॥ऽ॥ पजान्
ऽन्द्रियर्षात्रनामानादृढिरुऽनदानन्कवैवद्धिरुक्षी॥ पूजसैस्थानवाऽरुलमाऽविवद्धया॥ दृढिरुसैस्थात्पुपरःस्थान्यूनत्वनमङ्गल्यसौन्द्यार्थाविं
त्राःसम्राट्।आयुषार्द्धमित्याद्यपिकथासौन्दर्म्यार्थमिव॥ऽ॥ पूर्वऽजनकन्यात्वात्स्वैवैऽजन्यः॥ऽपऽजायत॥९॥ दाद्वैःपविःसमानन्कवैःताडितः

विनाशिरःवैनवृत्रिनविषयरः॥ऽैः॥ऽ॥

पूजाऽजैःपूजाःकर्म्मा॥ पैंचालपूःशाद्यादिविषयाः॥ तपूपूःशादिषुतेषांसमियात्रिऽरुवाः पूजाऽरुषूव॥०॥१॥ यःकयूपूःआत्मदिनेषवः
स्मेखनवाऽरुगरुःतावैकाःरुऽजासमयः॥२॥ शाद्यःवैवःऽसैवत्तऽजावऽरुमानानापसाऽरुगः॥ गैधर्व्वात्रिणयः॥ गाऽदृढीः॥ गाऽदृध्यरःमैधन्यः

पूजाऽजवारुनपूजाःप्रकैकस्यऽहार्गःगः॥ यैर्द्वैपोवैऽजनावैऽः॥ पैंचालपूःसमधिगः॥ ऽ॥ तपूगदिऽरुवानपूःगरुःऽजाकोनऽजीविषान्तिपू
रुनसमत्वनविषयेषन्ववध्यगा॥ ०॥ ष्ऽजवऽरुवरुःदिर्घाःदिऽकिगःषऽपूमावैकः॥ दवानपिरुनरुगपगान् नानाकामायधरःवान
॥॥॥ यःकाःवैवैःसमरुयःरुपूम्नासरुःचगसः॥ सासासाऽदसवैकाला यापियःपियायाःषिगी॥२॥ वपुवगरुःदिर्घानागैधव्वाधिपानैः
यागैधव्वैरुक्षयवालनःषपूरुवऽजनगरुयी॥३॥ गैधर्व्यरुक्षाऽदऽीःनस्यःमैथून्यःव्यसिताऽसिगाः॥ पविरुत्यावित्तंपक्षिःसर्व्वकामविनिर्मि
गी॥४॥ गैवःवपुवगानवव्याःपूवैऽजनपूवैयदा॥ दृढुसावदिनरुजपःयषधःयुऽजागवः॥ऽ॥ ससरुकरिरुऽनैवका विदाःकैनदानैसमाः॥
पूवैऽजनपरुाश्चरुाःगैधर्व्वैर्यूयूधेवत्नी॥ऽ॥ क्षीयमाऽदाःसवैधः एकस्मिनवदृरियंधाःविनीपत्राऽऽगमाऽरुःसत्राऽऽपूजवोधवः॥
१॥ सऽवःवपूयाःमिथूःशुकूपैंचालपूःस्वपाषदैः॥ ऽपनीनैवैलिंगऽरुन स्त्रिंडिगानाविदरुयी॥ऽ॥ कालस्यदृढिगाकालि डिसाक्षी
वःवसिद्धरी॥ पर्य्यऽरोनवदिग्मान् पयनैदगकन्यनः॥ऽ॥

दिवसेमिथनीरुयस्थिगाः॥ सिगाःश्रासिगाःवन्युक्तरुक्षपक्षीयाः॥ यविरुमऽदानसर्वैःकामैःसदृविनिर्म्मिगायूत्रीमपरुनक्षि॥ऽ॥ऽ॥ऽ
ऽगगऽपऽदेः॥ऽ॥ विंशत्यावसरुः॥ऽ॥ सवैसंवैधःसवैविनिपाऽः॥ऽ॥ सऽवःमधूःशुकूःदृढसखरोकाः॥ स्वपाषदैःपैंचियैःआनाविदनूनाला
विगवान्॥ऽ॥ कालस्यदृढिगाऽजाक्रिगानपुरुयनैदगनेक्षरावदिग्मान्दृपाचीनवदिग्॥ऽ॥ ॥ ॥

पूरवयं यथा पुरायतनं वृणासतीवरमुदारं ॥ ययातिरुवाच ॥ ॐ मां गृह्णीतनिनां ध्यष्टाभ्यत्वानजगृहुः ॥ पूरुपुत्र
गृहं ॥ तथा ययातिस्तस्मै राज्यं ददौ तिविजरेवादादित्यकं ॥२०॥२१॥ प्रत्याख्यातवतिमयि ॥ संरंभ्य क्रोधं कृत्वा नैकत्रस्थातुमर्हसि ॥ तदाप्रमदाः ॥२
२॥ आश्रयाश्रयाश्चयवनाः ॥ तेषामीश्वरं रुरुयानात्मानं वव्रु ॥२३॥ हवीरत्वामीप्सितं पतिं वृणे नरिष्यति ॥२४॥ लोकतावदतः

दोरुग्धेनात्मनालोके विग्रहादुर्गमेति सा ॥ या दुष्टा राजर्षयदु वृतादात्पूरवे वरं ॥२०॥ कदाचिदटमाना सा ब्रह्मलोकान्म
हीगतं ॥ ववु वृहद्रुतं मां तु जानती कामयाहिता ॥२१॥ मयि संरंभ्य विपुलं मदाच्छापं सुदुःसहं ॥ स्थातुमर्हसि नैकत्र मद्याक्रुवि
मुखो मुने ॥२२॥ ततो विहतसंकल्पा कन्यका यवनेश्वरं ॥ मया प्रदिष्टमासाद्य ववु नाम्ना रुरुं पतिं ॥२३॥ मषरुं यवनानां त्वां वृः
णे वीरं प्सितं पतिं ॥ संकल्पस्त्वयि रूपानां कृतः किल न रिष्यति ॥२४॥ द्वाविमावनुशोचंति बालावसदवग्रहौ ॥ यश्चाकामस्य
पतनं नरो यश्चानिनतदिच्छति ॥२५॥ अथो रुरुस्तमाराद्रुरुजतीमदयां कुरु ॥ अनावान्यो रुषाधर्म्मो यदा रुनिनकंपन ॥२६॥ कालके
न्यादितवा निशम्य यवनेश्वरः ॥ चिकीर्षुर्वगुह्यं स सस्मितं तामरोषत ॥२७॥ मया निरूपितस्तुभ्यं पतिरात्मसमाधिना ॥ नाति
नंदति लोकायं लोभरुद्रामसंमतां ॥२८॥ त्वमव्यक्तगतिं गुह्यं लोकं कर्म्मविनिर्म्मितं ॥ याहि मे पृतनायुक्ता प्रजानां प्रलोप्यसि ॥२९॥ ॥

ध्यदद्यत्वनग्राह्यत्वनवडपनतं प्राप्तं तद्याच्यमानं यानददाति यच्चदीयमानं नेच्छति नगृह्णाति ॥ ॐ मोहो कर्म्मरूपावनुशोचन्ति सन्तः ॥
२५॥ परुषः कालेध्यधर्मः पौरुषः ॥२६॥ देवगुह्यं मरणं तद्विप्राणां वैराग्यानुदयाय यदवेक्षार्थं ॥२७॥ दुर्यतव ॥ आत्मसमाधिनाज्ञानदृष्ट्या ॥
याच्यमानायं लोकस्त्वं नेच्छति ॥२८॥ सुनाव्यक्तगतिं कृतः प्राप्तं यत्लक्षितगतिः सतीलोकमाकम्य गुह्यं प्रवर्सर्वापि लोकस्तवपतिः स्यादित्यर्थः ॥२९॥ ॥

[illegible]

प्रद्वारार्थममशाना त्वं वमरुगिनीरव ॥ वरान्पुरस्यां लोकस्मिन्नव्यक्तारीमसेनिकः ॥३०॥ ॥ ॐ तिश्रीरागवतमहापुराणे चदुर्धर्क्ति
खेपूर्वजनाख्यानसफविंशोध्यायः ॥ ॥ नारद उवाच ॥ सेनिकारुयनाम्नाय वर्हिष्मन दिपूकारिणः ॥ प्रद्वारकालकन्यायां विचरन्
वनीमिमां ॥१॥ तत्र कदाचिदुरुसा पूरंजनपुरं नृप ॥ रूरुधुर्भीमरागाद्यां जरत्पन्नगपालिनां ॥२॥ कालकन्यापि वुभुजे पूरंजनपुरं व
लात् ॥ यया निरूपितः पुरुषः सद्यो निःसारतामियात् ॥३॥ तयोपरुद्ध्यमानौ वै यवनाः सर्वतोदिशं ॥ द्वार्भिः प्रविश्य सुरुशं प्रार्दयन्नः
सकलां पुरीं ॥४॥ तस्यां प्रपीड्यमानायां भीमानीपूरंजनः ॥ अवापारविधां स्थानं कुटुम्बी ममताकुलः ॥५॥ कन्यापगृहानपुत्रीं रूपं
लोभविषयात्मकः ॥ नष्टप्रज्ञो जनैश्वर्य्यं गंधर्वयवनैर्बलात् ॥६॥ विशीर्णां स्वपुरीं वीक्ष्य प्रतिकूलाननादृतान् ॥ पुत्रान्पौत्रान्गृहान्मात्यान्जायां विगतसौ

धनजरत्पन्नगेनजीर्णप्रालेनपालिनां ॥२॥३॥ द्वार्भिः प्रविश्य नादिनागरूपेण प्रविश्य ॥४॥५॥ कन्ययाजरया पगृहीतः सन् तत्प्रतिक्रियानल
रोऽतिलनीयनान्वयः ॥ हृतैश्वर्य्यः ॥६॥ प्रतिकूलान्ज्ञानपक्षितविषयप्रापकान् ॥ अनादृतानज्ञादरमकुर्वाणान् स्वाधीनत्वा
रागवान् ॥ अनुगाः इन्द्रियाणि ॥ अमात्याः इन्द्रियदेवागतसौहृदाः अध्यवसायारावान् ॥७॥

हान्व

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

रुवारुरुयकरुयोयविद्रावविरुत्यतोरुयश्रियःशिक्षानर्यःयदृच्छयागिरिंपाथागस्येवकेवल्यनाथप्रियस्यगिरिंशास्यपार्श्ववर्तिनरुदनूरुहो
गार्हसानूनीयत्रेमार्दंषापनवा॥॥पूर्वदुरुरुमथवापरणकिंषापृ॥२॥मूरुगीतऽयमूषालयरुनतपसावपूर्वऽनेरुविं॥३॥यंकरुंगपऽझंगं॥
वाकीवाःसायनूभीतसऽनवपूयाःविरुत्ति॥४॥सूयर्लंकधमादूरुःख्यादिनावरुष्मगश्मगानरुमिरुनीयनान्वयः॥ऽ॥कनकमयंगिवरुविना

किंवारुल्यंरुचरुणवाकेवल्यनाथप्रियपार्श्ववर्तिनः॥ऽसाधवर्वगिरिंडंयदृच्छयाषापृःपर्वनूनमथंपचनसः॥२॥ ॥ग्रीमिऽयंडवा
रान्ध्र वाषुवनसांऽगमूदलोंविऽत्रादधाकाःरणः॥ऽऽपयरुनतयसापूर्वऽनमतायत्यना॥३॥ऽऽवर्षसरुसीतपूरूयसुसनानतः॥सयामाविमरुल
मूलीनानासयनमूचा॥४॥सूपर्लंकधमादूरुः मनूर्ऽगमिवविदुः॥पीनवासानदियीवरुकवनूविंगिमिनादिः॥ऽ॥काशिरुनाकनकवर्णविरु
प्रियनराऽऽत्रपोलवदनाविलसत्किरीटः॥ऽसूयायूथेवनयूथेमनिरिंःसवन्दुत्रासविनागमूतकिंनऽगीनकीर्हि॥ऽ॥पीनायनायरुकुरुमः
कुलमश्वलमूषाद्वक्रियापविदृनावनमालयाऽः॥वरुष्मगःयूषाऽरुसानूपवन्नान्यऽन्यनादनूनयासघृष्टावल्लाकः॥ ॥

विरुयऽनराऽऽनकयार्ल्लवर्तनयस्य॥ऽसूरिंत्रायूथे॥॥गमूरुवर्किनयःतनपरुखनेगीनाकीर्हियस्य॥ऽ॥पीनाम्बतनायनायऽरुकुलाकुपाः
नीदर्तेसरुरुगमश्चस्किनयान्तःमूयस्यसनानाश्रीरुगोरुयस्याःतयावनमाल्यायापविदृनमायःयमूषाऽरुपऽन्यस्यनादरुंवमूर्तनादियस्याःस्यवा
वा॥सघृष्टाःसमूवल्लाकायस्य॥ऽ॥

पूर्यमगादधीश॥ऽसोहृदनरुनुना॥ऽपऽनवधर्मोयषार्सोयाधर्तं॥वःषवस्यर्नसोहृदनवुहारुं॥ऽ॥रुरायसोहृदंचरुविद्यानाः॥२॥गस्यादास्यार्दीपन्
यूंसावीमितिवापः॥ऽ॥ऽग्रहारुःसूरुहीरुवंनः॥ऽसूरथःरुनिरुनाः॥लाक्षाननल्लाकमूरुविद्यंति॥यद्वालाकाननूरुविद्यान्निद्रक्षियाताच्याख्यातीप्रधः
॥॥ऽसूलनावीर्यनसीगानना॥३॥पूरुधर्माऽसोनायोसंयादयमिर्कंठाविनिर्निःसिः॥ऽनयानागार्थंरुद्रुषिमयपुस्नानयाकंपूर्नामर्षिवरुकं

श्रीरुगवन्त्वायावर्नरुडीधेरुडवायूर्यमन्पनन्दनाः॥ऽसोहृदनापृथक्धर्मा घुहारुसोहृदनवः॥ऽ॥यानूस्मनमिसंध्यायांयुस्मानन्
दिनेतऽः॥ऽस्यशाल्यात्मसार्थनथरुदापूसोहृदं॥२॥यदुमोंऽरुगीतेन सार्यपागःसमाहिगाः॥ऽसूर्वयरुकामवनादाश्यपरुचिदाः
रान्ता॥ऽगायथूर्यंपिदुनादेःऽग्रहरीयूमूदान्तिगाः॥ऽसूःधवऽऽतोकीर्हिलोकाननरुविद्यंति॥॥रुविगाविद्यगःपूरुाःनवमावक्काश्च
गुप्तेःऽगायतमामवीग्रहः शिलाकीयूनायेयाःता॥२॥कंगाःऽपश्चायालक्षाकन्याकमल्लोचना॥गोंचायविर्हाऽग्रहंरुवरुानथनन्दनाः॥
ऽइरुक्षमायामूवनाऽःलामर्थीयूसवर्षिर्तीःदाहानंनादमानोमा निदधेसदयान्विगः॥ऽ॥पऽग्रावित्सर्गंऽग्रहिर्हीं शिरुमामनूवर्हगा॥ऽग
कन्यीवऽग्राहाःगामहरुनमाविर्वा॥ऽ॥सूपृथक्धमऽगीलानांसर्वेषांवःमूमश्चमा॥ऽसूपृथक्धर्मऽगीलयंरुद्रायत्यंयिगाःयाः॥ऽ॥ ॥

स्वनासावगमःस्वर्गगर्ह्यनीकीर्णऽगिगरुंरुद्धपूषाऽग्रऽगममरुदनरुकं॥ऽसूपविर्धीयकं॥ऽ॥ऽपसिद्धावनस्यगीनांऽगऽसामःऽसूरुनाग्रावितीं
दर्शिमंनिर्दंवाःरुस्यांसूरुवविदधे॥ऽसूननाक्षऽग्रागरुंसंरुवनाःसूताःगऽऽचरुस्यालावर्त्यंऽग्रमावरुदोग्न्यादिवःरुियंवार्कं॥ऽ॥मामनवरुंमान
नयिंगानिपूरुकारुंसंरुनमनपुपऽग्रासर्गंनिमंरुनामद्यरुनं॥ऽ॥ननवरुनंकिथमकंरायास्याःरुगंरुं॥ऽसूपृथक्धर्मऽगीलंचरायंगंयंचयत्नीरुया
गुःऽसूपिनारुवरुसूत्रंगंयायया॥धर्मऽगीलयंविऽग्रामूमऽग्रऽऽनरुद्रारुद्रूविनाधरुंगिरावेः॥ ॥ऽ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो नारायणाय पुरुषाय महाविभूतिपतये सहस्रशीर्षाय क्षीरार्णवशायिने शेषभोगपर्यङ्काय गरुडवाहनाय अमोघाय अजाय अजिताय शुभ्राय शुद्धाय सर्वाय सर्वेश्वराय सर्वहृन्निलयाय सर्वभूतात्मकाय सर्वभूतप्रवर्तकाय सर्वभूतप्रवर्तकाय सर्वभूतप्रवर्त

नयेयूजिनः॥४३॥ऽऊऽऊऽऽऽसमयेयासः४॥४०॥मात्रिषावाक्रीऽऽऽजनयानिर्वक्कातसाऽऽतादक्ष४॥मक्षादवस्याँ॑ऽऽनानृचेरऽजनयानिऽऽवक्कपशा
पिसनूक्षऽियऽनोयस्यामऽऽनिऽनाः४॥४०॥एकसूर्गेपूर्वेऽकालनविद्वनदवदक्ष्वनऽनादिः४सनूऽऽ४ऽऽऽसऽसमदक्ष४ऽनिऽषिऽ४॥४१॥स्व
यानूवाऽपरयानऽऽऽपादऽऽसाऽऽदिगवान्॥पंचऽऽमंदाद्याद्वक्षमवूवन्॥ऽ०॥नमऽऽषिऽपश्च॥ऽनादिर्वेक्षाऽपऽऽसगनिक्षायंयूयाऽऽसवदक्षाऽऽन्यानमवीच्यादीन्

रुक्षसाऽनऽकियमाणेक्षानवूमान्वीद्यविनामऽ४॥ऽऽगःगः४ऽसमयासःऽपऽऽनवर्हिष्मानयेय॥४ऽ॥नऽऽवर्हिष्यायदक्षाऽऽरीगादूहिनर्वनदा॥ऽऽऽऽऽऽ
पवनायेऽपदिष्टाःस्वर्यंयुवा॥४०॥नचवक्षणाऽऽऽऽऽन्माविषाऽयंयमिनेयेयोंमदवक्षानादऽऽन्यऽनयानिऽऽ४॥४ऽ॥वाऽऽपर्त्वनऽनप्राफ्ऽणा
कृत्स्नेकालविद्वना॥यऽ४ऽऽऽऽऽविऽऽऽऽ४ऽऽदक्षादवचादिनः४॥४२॥यांऽऽयमानःऽमर्वषीनऽऽऽऽऽखिनांवूवा॥त्वयापादऽऽदाद्याद्वऽ कार्मऽऽंदक्ष
मद्वचनाऽऽ०॥ऽऽपिऽऽऽसगनिनार्यंमनादिवऽऽविविद्यवा॥यंयाऽऽयूयूऽऽन्यांऽऽत्वसर्वसर्वपिऽऽापतीन्॥ऽ०॥ ॥ऽऽनिऽऽीरुगवतीमहापूनाऽऽऽचदुर्धकल्पेऽऽिऽऽ
श्रयः४॥ ॥श्रीमऽऽयऽऽवाच॥नतऽऽऽत्यन्तविक्षानाऽऽऽत्वक्षाऽऽऽऽराषिऽऽसर्वनऽऽऽत्तऽऽऽरायंविद्यऽऽाद्वऽऽन्ऽऽऽन्॥॥॥दीक्षिनाद्वक्षसऽऽण सर्वरुगात्म
मयसा॥पतीच्यांदिक्षिवेलायांसिद्धारुयऽऽऽऽलि४॥२॥

गऽऽयायायपूनियूक्वान्॥ऽ०॥ ॥वऽऽर्षाणि४॥ ॥प्रकऽऽिऽासनदक्षपूर्वन्यस्यवनसती॥नानदाक्षनमाऽऽर्ग्नेतमूक्तिनूकापवनसी॥नतः४दिव्यवर्षसहस्राणांऽऽ
सत्योऽऽत्यन्तविवक्षानाऽऽऽपायाऽऽथमद्धामनिविद्यनियादऽऽन्यक्षेक्षऽऽराषितीसर्वनऽऽऽनुपाद्वऽऽन्॥॥वक्षसऽऽणऽऽऽलविमर्शनदीक्षिनाः४ऽऽनसेक्ष
त्यादऽऽवः४सद्यक्षालतिमथक्षानेयाऽऽनूतनाक्षवेलायांसमूऽऽनः४ऽऽऽऽलिनमिऽऽषि४॥२॥ ॥

भागेन प्राणायामादिना ॥ सांख्येन देहादिव्यतिरिक्तात्मज्ञानमात्रेण संन्यासवेदाध्ययनाख्यामपि ॥ अन्यैरपि व्रतवैराग्यादिभिः श्रेयःसाधनैः ॥१२॥ न
न्वयं नानाफलसाधनानां हरिभवाभावमात्रेणाकृतावेयर्थ्यमित्याह ॥ श्रेयसां फलानामात्मैव अवधिः परा कोटिः ॥ अर्थतः परमार्थतः आत्मा त्वेन वान्य
षां प्रियत्वादित्यर्थः ॥ भवत्वात्मा अवधिः हरेः किमायातं तत्राह ॥ सर्वेषामग्रीति ॥ आत्मदेहाविद्यानिरासेन स्वरूपव्यञ्जकः ॥ ऐश्वर्येणापि रूपेण
वा तत्प्रसृतिरित्यङ्गवात्मप्रदः प्रियस्य परमानन्दरूपत्वात् ॥१३॥ किंच नानाकर्मभिः सुहृद्देवताप्रीतिनिमित्तान्यपि फलानि हरिप्रीत्या भवन्ति केवलं

किंवा यागेन सांख्येन न्यासस्वाध्यायया अपि ॥ किंवा श्रेयोभिरन्यैश्च न यत्रात्मप्रदो हरिः ॥१२॥ श्रेयसामपि सर्वेषामात्मा ऊर्ध्वाधरार्थतः ॥ सर्व
षामपि भूतानां हरिरात्मात्मदः प्रियः ॥१३॥ यथा तरोर्मूलनिषेचनेन तृप्यन्ति तत्स्कन्धभुजोपशाखाः ॥ प्राणोपहाराच्च यथेन्द्रियाणां तथैव
सर्वार्हणमच्युतेज्या ॥१४॥ यथैव सूर्यस्त्रिभवन्ति वानः पूरयन्ति तस्मिन्नुपविशन्ति कालाः ॥ रूपानि रूपाणि रजांगमानि तथा हरावेव गुणप्रवाहः
॥१५॥

हरेर्देवतानाधनेन तु न किंचिदिति सदृष्टान्तमाह ॥ यथेति ॥ मूलात्प्रथमावरोगाः स्कन्धाः ॥ तद्विरोगा भुजाः ॥ तेषामपि उपशाखाः ॥ उपलक्षणं पत्रप
ष्पादयोपि तृप्यन्ति ॥ न तु मूलमर्कं विना स्वस्वनिषेचनेन ॥ प्राणस्योपहारात् भोजनं ॥ तस्मादेवेन्द्रियाणां तृप्तिः ॥ न तु तत्तदिन्द्रियेषु पृथक्पृथगन्न
स्योपनेन ॥ तथाच्युतारोधनमेव सर्वदेवताराधनं न पृथगित्यर्थः ॥ कुतः सर्वमूलत्वादिति दृष्टान्तान्तरमाह ॥ यथैव वारः जलं ॥ नैव पर्वकालसूर्य इत्यु
क्तं ॥ ग्रीष्मतात्सन्नेव प्रविशन्ति ॥ अस्याप्रसिद्धत्वेन दृष्टान्तान्तरमाह ॥ यथा रूपाणि रूपाणीति ॥ गुणप्रवाहः चेतनात्मकः प्रपञ्चः ॥१५॥ ॥

तिभूपानभवं

ननु हरावेव गुणप्रवाहः स्यात् कदाचित्तदाधारत्वेन सोपाधिकत्वं हरेः स्यादित्याशङ्क्याह ॥ अतदिति ॥ अतद्विरोधं विष्णोः सर्वदा ॥ सुप्रसिद्धं पदं
परं सर्वोपाधिरहितं ॥ तदुत्पन्नत्वान्न ततः पृथगित्यर्थः ॥ तर्हि कथमन्यथा तत्राह सकृदिति ॥ सकृत्कदाचिद्विरोधं स्फुरितं गन्धर्वनगरव
त् ॥ यथा सवितुः प्रभा न ततोभिन्ना यथा च जाग्रति सर्वेन्द्रियाणि स्फुरन्ति सूपफोतुसूफशकयाभवन्तीत्यर्थः ॥ कथं रूपासो हरिः ॥ उ

अतत्पदं तदुगदात्मनः परं सकृद्विरोधं सवितुर्यथा प्रभा ॥ यथा सर्वा जाग्रति सूफशकया द्रव्यक्रियाज्ञानरिदाभ्रमात्ययः ॥१७॥ य
थानन्त्यरूपमप्रकाशं भवत्यनुक्रमात् ॥ अर्वपरब्रह्मणि शकया द्रव्यक्रियाज्ञानरिदाभ्रमात्ययः ॥ स्वमूरजस्तमः सत्त्वमिति प्रव
हः ॥१८॥ तेनैकमात्मानमशेषदेहिनां ॥ कालं प्रधानं पुरुषं परेशं स्वतेजसा ध्वस्तगुणप्रवाहमात्मैकरूपेण रुजध्वमद्धा ॥१९॥ दयया स
र्वभूतेषु संतुष्ट्या येन केन वा ॥ सर्वेन्द्रियोपशान्त्या च तुष्यत्याशु जनार्दनः ॥२०॥

आदीनां त्रिविधाहंकारकार्याणां तन्निमित्तस्य रुदत्रमस्य चात्यया यस्मात्स यद्वा अजाग्रति सूपफोअसवः सूफाः शकया येषां तेरवन्ति द्रव्या
दरव्यत्ययो भवति ॥ सवितुः प्रभा इत्युक्तो दृष्टान्तः ॥१७॥ नन्वसंगे हरौ कथं प्रपञ्चात्पलिलयो तत्राह यथेति ॥ अनन्तमप्रकाशं आग
मापायिनो रजस्तमः सत्त्वस्थानीयाः हरूयाः प्रचेतसः अमूः शकयाः न भवन्ति लीयन्ते ॥ इति प्रवमर्यं जगत्प्रवाहः ॥१८॥ तेन सर्वकार
णत्वेन हेतुना ॥ कालनिमित्तं प्रधानमुपादानं पुरुषः कर्ता ॥ अतन्द्रितयात्मकत्वात्सर्वकारणं परमीश्वरं ॥ अद्धा साक्षाद्रुजध्वं ॥ कथं आत्मना
प्रकाशेन अभिन्नत्वेन ॥१९॥ साधनमाह ॥ दयादिभिः शीघ्रं तुष्यति ॥२०॥

तत्तानकजातिस्रङ्मीत्याह ॥ यदङ्गानिनस्काश्रकत्वा प्रवर्तते कामयेत्मात्सवासावमत्वमात्मानम् ॥ तमिमं सर्वमनसिनंनरजमधिनयारुवन्या
गदूनाश्रन्नकामाश्रनिश्चिद्रुवगतस्त्वाकाश्रवत्तरागानसमनिनापयामिहि ॥ विकूचना ॥ आत्मनानिऽऊनवश्रागत्वस्वरुकाधीनत्वमयनूत्रवग
ऊन् ॥ रे ॥ सनामर्यवद्धमासोमूसमाउपूज्ञामापिनष्टक्षानीत्याहनाति ॥ कुमनीषिणोकूलिगमगीनी ॥ ऋवधनान्यनेमात्मधनारुगवद्धनाश्रनः

ऋषिरासवलेखनामत्तासन्यविनतमधिनरावनाषद्धनः ॥ निऽऊनतश्रागत्वमात्मनायन्नसनिकिऽवद्धनःसतीहि ॥ रे ॥
नरऽजातिकूननीविलीनश्रोऽनधनातधनविधायसहः ॥ ध्रुवधनकुलकामोमदैर्यविद्यधिपापमविंचनसूसत्सु ॥ २० ॥ ध्रिय
मनूऽनगीयदविनिश्चियदपतानूविबूधान्नयत्वपूः ॥ नरऽजातिनिऽरुत्य ,वर्गविश्रकथममसविस्रऽस्पमानूरुगऽहः ॥ २१ ॥ ॥
श्रोमेऽयऽवावा ॥ ऽनिपूजनसाऽऽनूनन्याश्वरुगवत्कथाः ॥ श्रवायत्वाऽवश्रात्मार्थ ययोस्वार्थरुवामूनिः ॥ २२ ॥ ॥ ॥

त्रियाःस्थानसहःरुकिसूखहः ॥ कुमनीषिणस्कानाः ॥ ध्रुवाणिनिमित्तेमदैर्यसत्सूपार्थागनस्कारंकूर्वति ॥ २० ॥ रुकाधीनत्वंपर्यवयः
न्वाः ॥ श्रनूवर्तमानामाधिर्ज्ञेयंमदर्थिनःसकामानूत्रूपदपतीन्नयत्तानूविबूधानूदवानापियानानूवरुनं ॥ ययनश्वनेवपूः ॥ ऋगश्व
रेऽनंतनिनयंप्रवत्त ॥ प्रवरुगमनमीषदपिकर्थपात्रित्यऽग ॥ २१ ॥ पूचगसःकमरुगानाश्रन्याश्वनूनंमनीमियादिश्वत्रिगयाः ॥ ते
ऊर्ध्वगायनूपवेतसामित्यूकात्वागू ॥ २२ ॥

॥ २२ ॥ ध्रुवनाश्रनाम्नरुन्नःचसचाटूपनगदाख्यानंनामरिरिगी ॥ रुनः ४ वीरुनंयस्मिन्नगनू ॥ २४ ॥ यऽप्रवर्तगःश्रमानूवर्तगः ॥ २५ ॥ यः ४ प्रियवनः ॥ २६

गविर्मूखमिरामी, यऽगालोकमलागरुः ॥ रुनमनिर्मिग्यगत्वार्द, श्रार्यंगरुऽऽर्तियय ॥ २३ ॥ प्रवर्तगरिरिर्नरुऽरु, यंन्मार्ग्यविपृछवान्गु
वानीनानदस्यूसेवार्तरुविर्कारुनी ॥ २४ ॥ ॥ श्रीशुकऽवाच ॥ यऽप्रवऽरुनपदा, मानवस्थानवर्त्तिनः ॥ वर्दाः ४ प्रियवनःस्थापि, निवाधरुप
नःमाःयानावरुगासविद्याःसधिगम्यपनमरिरी ॥ नुरुक्षविरुग्रयपूरुय, नेऽवर्तमसगात्वर्दः ॥ २६ ॥ ऽमीशुकीप्रावविलापवर्तिगंरिरुक्ष
निरुग्याऽजिगवादसत्कर्थाः ॥ ऽदृऽरुरावाऽऽऽकस्माऽकूलामूनर्दमयमूऽक्षविनर्तऽरुऽरुनः ॥ २७ ॥ ॥ विदूनऽवाच ॥ सार्यगानमरुनः
थागानूरुवगाकदूगात्मना ॥ ददिमिरुममसःपावा, यगार्किवनगेरुविः ॥ २८ ॥ ऽूयानग्यगनामेंगूविदूगागऽसाक्ष्यी ॥ स्वनोदिदऽऽः
क्षयायाऽनानीनिर्हसाढायः ॥ २९ ॥ ध्रुवयः ४ ऽवाश्रजनूत्राऽऽरुयंयिगात्मनी ॥ श्रायूर्ध्वनंयऽः ४ स्वहिगनिमेध्वर्यमाश्रूयानूः ॥ ३० ॥ ॥
ऽगिश्रीभगवनमहापूराणेरावार्थरुधर्मूपदगासाहश्रीसंहिगायांषष्ठनमापाख्यानंनामैकविंशोऽध्यायः ॥ ॥ २१ ॥ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ स्वानूरुगानूदिदऽऽः ॥ २९ ॥ त्राऽऽचविनमिनिरोषः ॥ ३० ॥ ॥ ऽगश्रीभगवनमहापूराणेरावार्थरुधर्मार्थदीपकाश्चैवृथर्स्तिरुधऽरुकोऽविंशो
ध्यायः ॥ ॥

ओषधीः प्रजायन्ति ।।३४।। अथौत्तमवालाकिनविश्वविष्यन्ति ।।३५।। महाहिनावाशुकिना ।।३६।। ता ।। अमयाऽमुष्टहीतेऽसादीहतीं हृदिमूपवार्द्ध

तीनावद्यौषधीः सर्वविज्ञान्यूज्ञावयासफविष्यन्ति ।।३४।। ज्ञानूक्रतुरुनीनावैविश्वविष्यत्यविज्ञवः प्रकार्द्धवै
निवालाकमथौत्तमववर्षम् ।।३५।। दाधूयमानीनीनावैसमीयद्वावलीयसाऽपक्किनस्यमहीजनिवैश्रीहिमहाहिना ।।३६।। अहीत्वा
मृषिहिः सार्कमरुनावमदन्वनि विकर्षन्तिविविष्यामि यावत्ताक्षीनिदाप्रुषा ।।३७।। मदीयंमहिमानंवपवैवृक्कमिहाहिनीवत्स्यत्यनू
ष्टहीतेमर्मपत्नेविवृतेहृदि ।।३८।। ऊक्तमादित्यवाजानेरुविवेमवधीयत ।। सान्वेकृतेनैकालीयंहृषीकेशादिशत् ।।३९।। आहीयदहीं
शाकूकूलानवाऽविष्पाण्डदूखानिषसाहैदेवःपालोविनयन्मत्स्यमूषिवाः ततःसमुद्रऽक्लन्नःसचेतःआवयेन्महीवर्द्धमानाः
महामद्यैवर्षैहिःसमहन्यत ।।४१।। श्यायन्कृगवदादहींदहतोनावमागतीनामाऽवाहविषेन्दुवाजयो षधिवीरुधः ।।४२।। तमू
चुर्मनियःपीनावोऽन्त्यायस्वकधावैसचेनःसैकाहस्यादविनाशैविभस्यति ।। सानूश्यामकुनावाऽवाषादूवासीन्महार्द्धवाऽकर्शगध
वामस्याहिमानियूनयाऽजनः ।।४४।। तिवश्चनावैतनरैगयथाक्कावविलपूवा ।। वरजवाहिनाशुभू सुस्रावमधुहृदनैः ।।४५।।
वत्स्यसि ।। त्वयाकृतेःसैयत्नेमयाविवृतैंपुकाग्निर्मसर्गः ।।३६।।४४।। वरजवाजावकमूपवा ।।४६।। ।।श्रीकृष्णायनमानमः।।

सागरं तारयिष्यंतं तरिष्यन्निव सागरं सत्यव्रतो गुरुत्वं न तु पूर्वावहरिमपूरि ॥ अत्र दंचिंत्यं किमयं महाप्रलयादेनं दिनावति तत्र तावन्ब्राह्मल
यंति । यासावस्मिन्महाकल्पं तिचाक्रं महाप्रलयं तिप्राप्तं नतिब्रूमः ॥ महाप्रलयपृथिव्यादीनामवशेषासंभवात् ॥ यावद्ब्राह्मी
निशेत्याद्युक्तविरोधात् ॥ अतादेनं दिनं तियुक्तं । नचैतदपि संगच्छते संवर्तकैरनावृष्ट्यादिभिर्विना कस्मादेवसफमहनि तेलाद्यं विनंक्षती
तिमत्स्याकरनूपपत्तेः । यच्चाक्रं प्रथमस्कंधे । रूपं सजगृहमात्स्यं चाक्षुषांतरसंप्लवे । नाव्याराप्य महीपर्यामपाद्वैवस्वतं मनुमिति । तदपि त

३२ राजोवाच ॥ अनाद्यविद्यापहतात्मसंविदो तन्मूलसंसारपरिश्रमातुराः । यदृच्छयेहोपसृतायमाप्नुयुर्विमुक्तिदानः परमागुरुर्भवान् ॥ ४६ ॥

दादुर्घटं । नहि प्रलयद्वयेपि महीमय्यां नाव्याराहः संभवति । नचाक्षुषमन्वंतरप्रलयास्ति । तथा वसति सफमा मनुर्वैवस्वतं त्यपि दुर्घटं स्यात्त्वं तावदोषधी
ः सर्वा इत्यादिनिर्देशोपि न संगच्छते ॥ नहि तदा ओषध्यादीनां सत्वानां वाऽवशेषः संभवति । तस्मादन्यथा वर्णितं नैवायं वासुदेवः कोपि प्रलयः किंतु
सत्यव्रतस्य ज्ञानापदेशाय विरूपो भगवान्वैराग्यार्थमकस्मात्प्रलयमिव दर्शयामास । यथास्मिन्नेव वैवस्वतमन्वंतरमार्कंडेयाय दर्शितवान् । त
दपेक्षयैव महाकल्पस्मिन्निति विशेषणं संगच्छते ॥ तथा च ततः समुद्रोद्धलः सर्वतः समदृश्यत इति तस्यैव तथा दर्शनमुक्तमित्यपादिक् । प्रसुप्तं स्तोतुं व्या
ख्यास्यामः । तत्र नानायानिषु संसरतः स्वस्य भगवत्कृपयैव तत्प्राप्तिं दृष्ट्वा मुक्तयेतमेव प्रार्थयते । अनादिर्या अविद्या तया उपहता आवृता आत्मसंविद्यया
तत्र तत्रैवाविद्यामूलैः संसारपरिश्रमैरातुराः । हे संसारय दृच्छया यदनुग्रहादेव उपसृताः आश्रिताः संतो यं प्राप्नुयुः । स भवानेव साक्षान्नागुरुः सन् ग्रंथि

ग्रंथिं यादित्यूहरेशान्वयः ॥ ४६ ॥

ननु वैराग्यं विना कुतो मुक्तिः तर्हि तस्य त्वत्सेवैकफलत्वात्सेवामादिशेत्याशयेनाह ॥ अबुधायं जनः असुखं यथा भवति तथा कर्मसमीहते । तां सुखेच्छां नाहृ
दयरूपां ग्रंथिं संरिंद्यात् । यतः स एव परो गुरुः ॥ ४७ ॥ ननु यज्ञदानादिभिः सत्वशुद्धिं विना कथं ग्रंथिर्भेद्यः स्यादित्याह ॥ यस्य सेवयैव पुमानात्मनामनसा
मलं तमो विजह्यात् । एषहीनमलः निजं वर्णं च स्वरूपं रजतं संशोभनागुरुर्भूयात् ॥ यतः स एव गुरोरपि परमागुरुः । मलहानदृष्टांतः ॥ रुद्रवाद

जनाबुधायं निजकर्मबंधनः सुखेशया कर्मसमीहते सुखं । यत्सेवया तां विधुनाप्यसन्मतिं ग्रंथिं संरिंद्याद्धृदयसनागुरुः ॥ ४७ ॥ यत्सेवया इ
ग्नेरिव रुद्रवादनं पुमान्विजह्यान्मलमात्मनस्तमः । रजतवर्णं निजमेष साध्वयाभूयात्संशोभनः परमागुरोर्गुरुः ॥ ४८ ॥ न यत्प्रसादायुतभाग
लेशसंचयदेवागुरवो जनाः स्वयं । कर्तुं समेताः प्रभवंति पुंसस्तमीश्वरं त्वां शरणं प्रपद्ये ॥ ४९ ॥ अचक्षुरंधस्य यथाग्रणीः कृतस्तथा ज
नस्याविदुषोऽबुधो गुरुः । त्वमर्कदृक्सर्वदृशां समीक्षणो वृतो गुरुर्नः सुगतिं बुभुत्सतां ॥ ५० ॥

नैव रजतं । यदवादीन्नतद्रुद्रस्य रुद्रत्वं यदवशीर्यत तद्रजतं हि रजतमभवदिति श्रुतेः । तद्यथाग्नेः संपर्कान्मलं जहाति स्ववर्णं रजतं न तु क्षालनादिभि
ः । तथा न यज्ञादिभिर्मलत्यागः ॥ किंतु त्वत्सेवयैव तेषां तु सर्वांगत्वमेव निरावः ॥ ४८ ॥ परमेश्वरत्वं परमगुरुत्वं च प्रपंचयन्नाह ॥ न यत्प्रसादस्य अ
युतं भावं तस्य लेशमात्रमपि अन्यदेवादयः सर्वसमेता अपि स्वयं तन्निरपेक्षाः संतः कर्तुं न प्रभवंति ॥ ४९ ॥ तदेव दृष्टांतेन स्पष्टयन्नाह । अचक्षुरि
ति । अविदुषो जनस्य अबुधो विद्वान् गुरुस्तथैव । अर्कप्रकाशवत्स्वतत्रैव दृक्ज्ञानं यस्य सः अर्कदृक् अतः सर्वदृशां सर्वेंद्रियाणां समीक्षणः प्रकाशकः अत
एव सुगतिं बाह्यमिच्छतां नोस्मि [illegible] ॥ ५० ॥

किंवा॥ प्रकृतमाउच्यते नर्थकुरुत्ववत्याह॥ अनन्ध्रेति॥ अन्ध्रिरानडपदिशा॥ तेऽप्रसवीमिति॥ अर्थकामादिसिद्धिरस्तु॥ अस्मै
सवितासूत्रानादित्याह॥ त्वामिति॥ प्रियऽप्रसावीत्वमस्य॥ ७२॥ अरुरुत्वामवशावर्धयामीत्याह॥ तंत्वामिति॥ प्रतिबाधनायाऽपदद्वयम्॥ अर्थपदीपेऽप

घ सुंडामापप।

ऽनाऽनस्याङ्गिराऽसवीमितियथाप्रपद्यगऽद्भ्यःयंनमः॥ तंत्वऽश्वयंस्नानसमाधनयंनऽनानिऽपदं॥ ७१॥ तंसर्वलोकस्यसृऽष्टि
यऽवत्राऽक्षात्माउच्यऽर्ऽनमरीसृष्टिद्धिः॥ तथापित्राऽकानरुवंगमंधर्वीऽनानिसंतंऽदिवऽकामः॥ ७२॥ तंत्वामरुंदवंवंयवनऽर्धेप
पद्यस्वीऽपतिबाधनायाङ्गिअर्धदीपेरुंगवन्नवाहिर्यंथीन्द्रदर्यान्विवृणुस्वमाक॥ ७३॥ ॥श्रीगुरुरुवाच॥ ऊंखकुवंगंनृप

गा

तिरुंगवानादिपूवृषः॥ मत्स्यवूपीमहींरात्रोविहंतंऽकृत्वमब्रवीत्॥ ७४॥ यूवाद्यासीहिनींदिव्यां सांख्ययागक्रियावतीं॥ सत्यव्रत
स्यराऽर्षऽत्रिंसगुऽक्रमऽत्रोषगतः॥ ७५॥ ऊंखोषीदाषिरिक्षाकमात्मगत्वमसंशयं॥ नाद्यासीनारुगवनाषाकंवृक्षसनानतं॥ ७६॥

यमार्थपकाशकेः॥ हृदयरुवान्ग्रंथीनरुंकावादीनाऽस्वमाकःस्वयूंविवृणुपकाशय॥ ७३॥ न्ययंतिपतिः॥ ७४॥ यूवाद्यासीहिनींमत्स्यपूवाद्यंऊंखा
षतःऽब्रवीदियनूषंगः॥ ७५॥ ७६॥ ॥

यूतीनपूर्वोयःऽप्लयःगस्यापाथऽवसान॥ ७१॥ २॥ यार्यंरुंनववतावर्हयःकीर्तयतू॥ ७०॥ सत्यव्रतानीसत्यव्रतस्यऽषीवांवाङ्गिरसगर्दभीतिव

यूतीनपूर्वोयःऽप्लयाःपायऽङ्गिरायऽवयाःरुत्वाऽयंरुंयश्रीवैवदान्यस्याहवऽद्भ्यिः॥ ७१॥ सतुराऽत्यव्रताराऽज्ञानविऽज्ञानसंयूतः॥ विश्वांऽ
साऽऽत्मऽत्यसिन्नासीद्विवस्वतामनः॥ ७२॥ सत्यव्रतस्यराऽ षर्मायामत्स्यस्यऽसङ्गिताः॥ सैवादंमरुदाख्यानैंऽकृत्वाऽथ
गंकिंत्विजाः॥ ७३॥ ऽवतायारुवर्यायंकीर्तयदन्वहंन वशसैकल्याऽकृत्वसिध्यंतिसयातिपवमांगतिं॥ ७०॥ प्लवः
यंयंयसिधऽउंऽसूक्तनाकर्मवस्यःथूतिगतामपनीतंपतू पादऽरुंरुत्वाऽदितिऽऽमकथयथावृक्षसत्यव्रतानांऽनम
रुमखिलरुंदुंजिष्कमीनंनऽतिमा॥ ७१॥ ॥ॐ॥ मिश्रो रागवनमरुापूवाद्योपायमर्हयांसीहिनायोंऽसूसर्कंधे
मत्स्यावतारवर्कंनैवदुर्विज्ञेयाश्चायः॥ ॥समाप्ता यंऽसूसर्कंधः॥ ॥ ॥शुरुमस्तु॥

लिंगसमवायाऽकृवचनंऽजिष्कमत्स्यंमायामीनं॥ ७१॥ ॐ॥ मिश्रीरागवनमरुापूवाद्यरावार्थदीपिकायांग्रीधवस्वामिविरचितायांऽसूसर्कंधेचतुर्विंज्ञेयाश्चायः॥

Property of Sri Sri Ravishankar Vidya Mandir
Please take care of this book

२४ अध्या

भानदास सुगत दासया संकलन
आशा सफू-कुधियात उपहार ।

भानदास सुगत दासया संकलन
आशा सफू कुधियात उपहार ।

तत्स्यादपांतयपरिहारायमन्यूयच्छडपसंहरा।यदर्थेअयंमन्यूःसचासुरःसाधूमांसंतोषार्थमद्यंतःअंतःपरंक्रोधेन [illegible]
[illegible] साधूःकिंभादेतःतत्राह वृश्चिकादेःपरापद्रवकारिणोऽन्यतत्रवप्र[illegible]तयाहत्यावधेनतस्यैवतरुदुंजातमितिसाः
धूनपिभादेतव। तर्हिच[illegible]नासुखावहत्वादमंक्रोधंनत्यजामीतिचेत्। तत्राह लोकाश्वनिर्वृतिंगताःप्राप्ताःसंतःप्रतियंति॥क्रोधोपसंहा
रंप्रतीच्छंतः तर्हिजनानांपुनर्भयाभावायमन्यूंधारयामीतिचेत्। तत्राह रूपमिति।विरूपायरूपनिर्वृत्यैतत्स्मरणादेवरूपनिर्वृत्तेर्न

तद्यच्छमन्यूमसुरश्चहतस्त्वयाद्यमादेतसाधूनपिवृश्चिकसर्पहत्या। लोकाश्वनिर्वृतिमिताःप्रतियंतिसर्वरूपंनृसिंहविरूपायज
नाःस्मरंतिनाहंविरूप्यजितत इतिरूपानकास्यजिह्वाकनितत्रकुटीरसाग्रदंष्ट्रात्। आंत्रस्रजंतजकसरःकंकर्णान्निर्ह्रादिरी
तदिगिरादरिभिन्नखाग्रात्॥ ७॥

मन्यूःस्मरणेनकृत्यमस्तीत्यर्थः॥त्वंचद्विरूपितर्हित्यजामीतिचेत्।तत्राह।नाहमिति।हाअजितत अस्याद्रूपात्अहंनविरूपि।कथंरू
पात्।आस्यंचजिह्वाअर्कसदृशनेत्राणिचरुकुटीनांरसअटोपश्चडंष्ट्रादंष्ट्राश्चव्रतानिअतिरूपानकानियस्मिन्तस्मात्।आंत्रमय्यःस्रजा
यस्मिन्ततआंत्रस्रक्तस्मात्।कृतजाकाःकशरायस्मिन्शंकूवदन्नतोस्मद्वौकर्णौयस्मिन्नतच्चतस्मात्निर्ह्रादिरीतादिगिरायस्मात्।अरी
लिदंतोत्यारेरिंदितानितखाग्राणियस्मिन्।एवंरूपादपितद्रूपादहंनविरूपि॥ ८॥

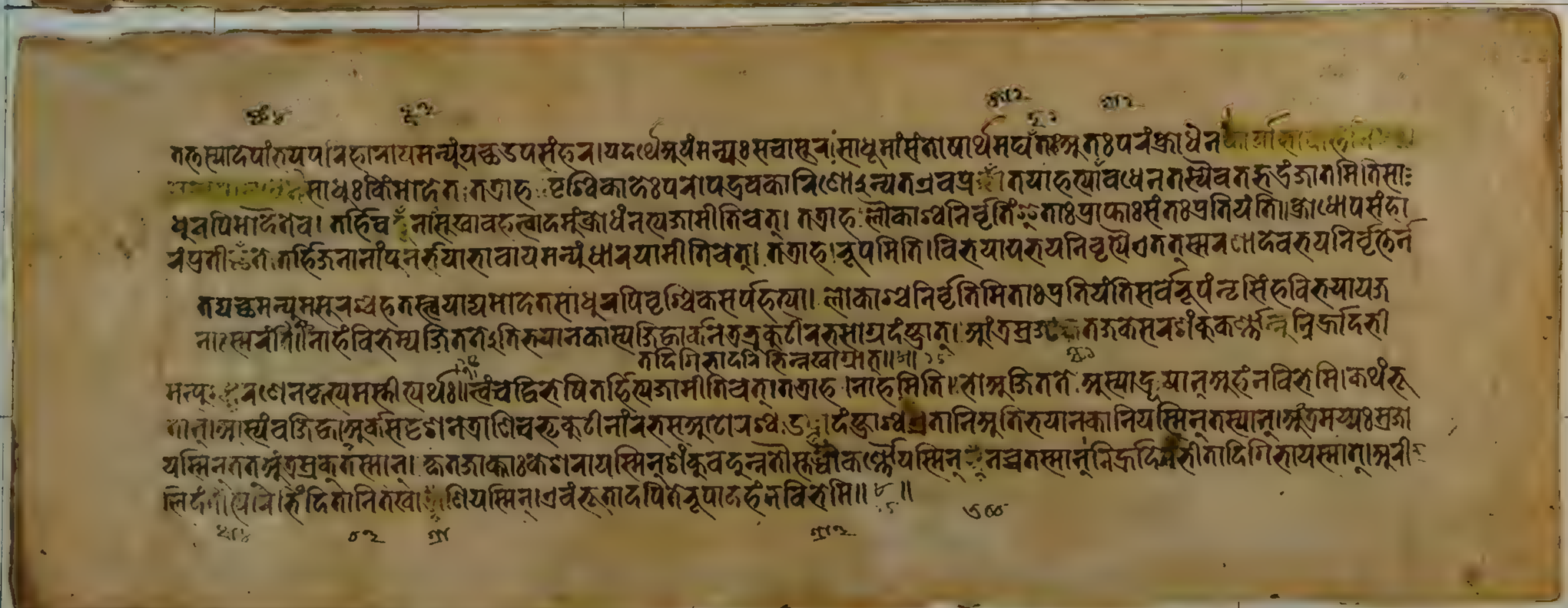

मरुरुर्यत्त्वयदक्षीयाद्दुःखाऽस्मीति।दुःखमरुंयद्दुर्यसीसानवकंकदनंदुःखंनस्याद्दुरुंस्कामि॥नतरुंचंग्रंगीहिंस्रात्तौमत्यो।स्वकुर्मरिवं
सत्त्वलीनःनिष्क्रियात्मिरुंद्धपदावत्सल्लाहुऽरुमकदानूर्ध्वीनःसन्नपवर्गरुंगंडावलीनवांघ्रिकमूलीघनिकृयसमाँङ्कास्यसिंदास्यसतिम
ब्रीमिमिवनूगहिंनानायानिषूक्रिंग्यमानस्यममदास्यङ्कानारावात्वमवनदुपदिंशतियार्थयत।यामानूप्रियेनप्रियेऽवयथासंख्यंविया

उस्कास्यरुंद्धपदावत्सल्लदुःसहायसीसानवंकंकदनंग्रिसंगीघलीनः।वद्धःस्वकमरिवूंगलमंतौंघिमूलंधीनांपवर्गडावलींकं
यसंकदांनांयस्मात्प्रियोप्रियवियोगस्ययोगऽन्मऽोकाग्निनासकलत्थानिषूदङ्कमानः।दुःखोघधंनदधिदुःखमनद्धियाऽरुमः ३१
द्रुमामिवदमनवदास्ययागं॥१०

गसंथार्गरिं ऽन्मयस्यनमऽोकाग्निनासकलत्थानिषूदङ्कमानस्मिं।दुःखस्यप्रगीकाऽवःकार्यंस्मिवरुंजाऽ।दुःखस्योघधंप्रगीकाऽवः
गदधिदुःखमवाऽवमधिमूनद्धियाऽरुंग्यरिमाननामूङ्कामि।मनःऽरुमनूविरामनवदास्यमूर्पयागंनिस्कामायार्यवद॥१०॥॥

ननूनाम्यथागेनंपदृरुस्यापिगदंनायरुंगानांपूर्वाकृंगीवादुःखानांकृंतःपरिहारःनजारुंसाःऽरुंस्वद्धागःसन्नानःसिंहगवलीलांयो
थमनूनूंनूंन्नूंन्निमिंदाऽदुःखान्यंऽसामिंतमिंनवासिनगंतांयियामीत्यर्थः।नगरुंऽतः॥ऽतेयामंदिंविशेषंदर्शयंकंऽसनगंस्कारः
ऽनपदंगमवात्सल्यायपरिरुंकानीतःवंरुंसाऽस्कामिनद्धंतेऽसंगेयस्यसमंसाहांऽकथंरुंतस्यकथंऽनाऽरुंप्रियस्यस्यादि।कूनाऽस्कारःविंद्यंग
गीनाःनत्सीघदायपदृरुंकाः।कथंचावंदीघ्रिनिः।दवारुंवेपऽायंतिमवूवनंऽन्योदिंदास्यपदृरुंस्यरुंगवदनंग्रहंतामसंगंतगता
वीनवागमयारुंगवद्धुंऽनूवर्ष्मनिनगन्धदुःखानरिरुंवःस्यादितिवाक्यार्थः॥ननूदुःखेःनफस्यनस्यलीकावालाकंयसिद्धवर्किम

सारुंप्रियस्यसूद्धंदःपत्रदवनायात्लीलाकथंस्ववंसिंहविंचंगीनाः॥ग्रंऽस्किंनमर्यनंटंनंऽंऽंऽविषमकाऽगंलिंनपदंयंगात्ल
यरुंतसीगः॥बालस्यनरुंऽगवंपिनवोंनसिंहनाकंस्यवागरुंमदन्तिमऽंगानोः।नफस्यनत्युंतिविधियंऽंऽंऽंसूस्कावृद्विरा

ऽत्यादिनाःनशारुंबालस्यतिंशानसिंहनफस्यनत्युंतिविधिःदुःखप्रगीकावःऽंऽंऽलाकंयंऽसाऽंऽंदुःसंख्यायाःकिंगानांनावदवंऽंऽंगारुंमः
वनत्वार्यंतिकः॥नदवाऽंबालस्यपिनवोंगवंवंकंकाविरुंगवतःमाऽंयापाल्यमानस्यापिनस्यदुःखदंऽनांगाकाविदंऽंगलंदियूंगाऽंयभवः
गदधदुःखनांगाऽंनत्वारुंस्यंऽंगिदंःऽंगदंऽंगोघधंऽंगवंऽंऽंगऽंघोषंऽंऽंऽ

किंवा वर्तमानकालेऽपि न गार्हस्थ्यादुत्कंठितः अग्रतो नैतदवसूर्यं यद्वा गार्हस्थ्यादुत्कंठितः सन् किंवा वर्तमानकालेऽपि न गार्हस्थ्यादुत्कंठितः सन्

नवदेत्यामदनूयदार्थहृगंकिंत्वन्यार्थमित्याहा।शाम्नैनंयदनन्मत्याणवक्कांमाहुमय्यःस्यमत्यिवुर्वध्यवनदूरंयस्वरूपमधिवाक्ष
हृगंविक्षहुमित्यरुमन्याकृतश्चयस्या ॥ असनन्मयूकंविधित्सुस्वरूपंपरंब्रह्मावावत्ताकिंमदपवामद्यमिविकल्पेदीस्वयाश्क्तितर्हित्वामिदानी
मवनूगवकंशिवा रुवामीमिति याभंतत्रेश्यमवार्थःयद्यदाम्नवावनृतदोमत्याणवक्क मिनिवाक्यथः वनद्यसत्यंविधाहंनिः
रूपशाम्निगंमित्यदेववक्षभाक्षोत्यांनंधदंपक्षपानंनत्रक्कांदेयरुननैवत्वयित्वाशाविकांकिंहुमायागुल्लापाधिकंसवत्मिकत्वमि

मत्याणवक्कांमनैनंपिहुर्वध्यमन्यस्वरूपमधिवाक्यहृगंविधाहं।स्वरूपंपरंब्रह्मयदवावदसद्विधित्मस्वामीन्वयामदपवा
दस्वहुकंहुवामि॥एकस्वभवऽगदनदमूयत्वमाद्यंनयाःपृथगवस्थमिमध्यनन्वाहस्थागुल्लाद्यनिकवैनिऽमायायदंगानवनैवव
मिनक्कदनूपनिषुः॥

स्वनक्कदयागमदियाहा॥एकन्गिएनऽगगू भवेकाश्ययनःअमूख्यादावंनवपृथगवस्थमिविवामेकवाधिसन्मात्रनयाकावलत्वना
वधित्वन वर्णसन्ज्ञेत्यर्थः॥अमूनामध्यनन्वस्वभवाकनक्कहिरुदपनीमिऽगारुनिऽमायमाणुल्लापनित्तमात्मकमिदंऽगस्यास्यनदनूपवि
हस्त्वैनंगुल्लोहुरुनैनं वनक्कक्कन्वहंन वनवसिनःपनीतःनदुक्कंकंक्षापकमनिर्गुल्लःपिङ्गऽाश्यकारुगवान्नुहृनःपवः॥स्व
मायागुल्लमाहिपा ॥ वाधकनागिनःन्यादि॥

ज्ञानीकारणत्वनाशावधिपृथगवस्थानदर्शयन्मध्यगत्वमवयवत्वमवयवित्वमपि वक्ष्यति। वटुरिति यस्त्वमशेषस्यैवगन्तृदेहगतवयःस्वरूपे नाद्यस्य यतस्त्वमध्यता स्याः कथंरूपस्यनिजयाकालगताससंवर्तिभेदहरणधर्म्माःसत्वादयोमनोस्वरूपत्वदुःखमोहगतायनागतोभ पर्यंकात्वविभगुसमाधियस्यास्यगवगारःसका देका श्रेवादूकमहावुलाकपक्षमरुत् कथंरूपंआत्मानित्वथवगूर्तसगूस्वकनिवा

रस्यैवनवपूर्विदूनिजकाल ससंवादिगःयहतिधर्मनिआत्मगूर्तं।श्रेरुस्यनेगतायनादिवमत्समाधेन्तरिवरूगूस्वकनि
कावदवन्महाकुंगन्तीरुवःकविवगा न्यदपश्यमानस्त्वंवीडमात्मनिगतंस्वहिविर्विषयानाविददद्वगतमपूनिमङ्गमाना
आगंश्कयकथमहायलरुगवीर्ं॥सत्वात्मयानियतिविस्मितस्त्रा स्त्रिताकुकालननीवृतयसापूरिगुद्धभावः।त्वामात्मनीशंविगः ४१
धमिवा निरुद्धरुद्धियाशयमयविगतंददर्श॥ ॥
गःसूक्ष्मद्रव्वीडात्मभावस्त्वंगदवंकावदात्वनानुगतःसन्मध्यगत्वमवयवलंसव्यक्तं। गदवगुह्यसत्वस्यब्रह्मणोगुरुवगात्स्व
रूपियंगुस्यपाकनामवस्थामाहात्मस्मिन्नकुंरुवायस्यमःकविर्ब्रह्मागगःयद्यादन्यदपश्यन्वीडंरूपादानकारणरुगंत्वीस्वस्मि
धंसंगमपिनाविदगा यंकंवेगगूडरुगूहन्नेकंब्रह्मगतमनिवीडंगदनगगंकारणंपृथक्कर्थनामयमात्मन्यंगुरुवरूपासनयागुस्वस्मिन्नवदद्द
वानियाह॥सत्विमि।पद्मावृत्याकुमाधिगःमनूगीवृत्तपसाध्यानना मूननसम्मोरूपत्वेपादानगयोदर्शनिमङ्गी॥ ॥ ॥

गूत्वयत्वनवदद्वाहगार्थोरुवदियाह ववंगूननयुकावदासरुग्रमपविमिगानियामिवदनादीनिगंत समरुंमायामयंमायासधनंस
गासुपंचनायलक्षिगःसन्तिवदाःपाजादिरवनायस्यौगदारुवांरुस्यानयरुंहरुगवानियाह गस्माद्गि।रुयग्रीवमूर्द्धविरुत्तमवजरुक
मोरूपीमधूकेरुशाखोरुत्वात्समग्रगिगलनसमर्थिगवान्।गरुडरुश्चसत्वमितिं।एकत्वमवयवादिरियगूर्द्धिःश्लोकेयंरुंकंपरुपातनवद्धटोगः

एवंसरुगूवदनांघ्रिशिराःकवात्रनास्यंश्लोकर्कनयनारुवत्वायूक्षंछ मायामयंसरुपलक्षि सन्तिवगंदृष्टमहायूत्रयमापमूर्द
विर्द्यःगस्मेरुवानुरुयद्धियस्करुनवंवविरुद्धदरुहावतिवलोमधूकेरुशाखो। रुत्वानयरुंहिगलांसुवरुंरुमन्यस्त्वंतवपिः
यतमांगनूमामनेगि।श्रेरुंहनरुंहियंग्टिषिदवं यावगावैलोकान् विरावयांसरुंसिरुंगत्वतीपानूधर्ममहायूत्रयपासियुग्मनूहरुंरुक
न्नाकलोयदरुवस्त्रियूगथमस्त्वंनितन्मनरुवकथमसविर्कंनाथमंसीयतरुंविगरुंसमसाधुलोकामाहुवैरुंपरुंसाकरुंयेयरुंहरुं ग
स्मिन्कथंतवगंविमरुंहामिदानथो॥२२॥
द्वियरुंवधन्यस्त्वोपाधिकाननत्वगरुंतिगरुंपंरुंवगि। श्रेरुंकमितिविरावयसिपालयसि। रुंसिंघानयसि।कलोतुरुंकत्वापियगरु
वात्वंरुंनाश्रेरुवः यगःश्रेष्ठंपियवृगेषाविरुंवानसत्रवैरुंगस्त्वंनियगंश्रेष्ठंसिद्धः।गदवैरुंगवगरुंहंनिरूप्यस्वयंवगद्विवानाथो
ग्यगंनिवदयन्याथयत नेगदितिसिद्धिःश्रेसाधूवदिमूर्खोनीवैरुंधर्मिरुंपंरुंसाकरुंयेयरुंहरुंश्रेरुंहिनमपित्वरुंधसूनधीयगग
स्मिन्वैरुंगम सित्तंसिरुंधनवगरुंवित्रायामि॥

ननूक्तानादिरिमांक्षसाधनेऽसल्लक्षणत्वमप्यसिद्धमित्याह।मोक्षनिरूपणप्रस्तावेऽपवर्गेऽपवर्गहेतुत्वेनोपन्यस्तस्यात्मविविक्तवाक्।मनुपायस्मरणं बुद्धीन्द्रियार्थसन्निकर्षजं ज्ञानं विद्या।तां वाऽविद्यां जीवनोपायादुर्वितर्कादिकानां वा लक्षणमिदमुक्तमनवधानादसत्यानिष्टत्वात्।त्वद्गुरूक्तानुष्ठानं किं विनाशकामेनादिरिनरूपणेऽनुपयोगाच्च।यद्यपि विद्यावीजांकुरादेः

मोक्षवर्त्मप्रकाशनस्वधर्मव्याख्यानरूपतमाध्ययनमपवर्गेऽपायेऽपूर्वप्रत्यवायजिह्मेंद्रियार्थवार्तोरुवेद्यप्रवाहस्य तुदीरुकार्तेः।द्वैयङ्भसदसतीप्रवदसदृशबीजांकुरादिवनवान्यदनुपकस्यायुक्तेः।समक्षमुरुयत्नविचिन्त्यमित्यायोगेनव ह्निमिवदारूपूनान्यतःस्यात्॥८९।४०।

43

विवक्षवाऽपन्नन्यसदसतीकार्यकारणोपवर्णनरूपडपलक्षणारूपवदनसदृशकाशिरनवान्यत्।स्वयमनैमोक्षत्वादिकमिवदवद् क्षादक्षतः सदृपकस्यपाकरूपादिशून्यस्यान्नतः यकाःसंयोगःप्रवरक्रियागेनपत्यदंत्वामरुयत्नकार्यकारणोचानुगमंपर्यंतः नि।मथननदारुयूच ह्निमिवानान्यतःस्यात्।ज्ञानमितिदोषः।यद्वाज्ञानपकारमवाहःनदुरुयमन्यतःपक्षानपवमात्मदर्नस्यात् ।सःप्रेक्षणयादिगूनःसूनस्त्वमवकारणत्वोत्सर्वज्ञोदुस्यूनन्नि॥९॥

गदवाद्त्वेवायत्रिगाद्धदयं मनःविनविनिर्ज्ञनयरुःसर्वकानःदवतावर्गेवा।सगुणःस्थूलःविगुणःसूक्ष्मःमनःवव मनावव नवि वृकंषकाहिरांकिमपित्वन्य स्मिंश्चरुकासुत्वस्मिन्ननूगतमपित्वानज्ञानंनीत्याह नैतगुणत्वयरुमानिनादवाः।ज्ञायंसर्वंगडनूसयविदीतिदित्वाभव त्वात्।ज्ञनार्थंनिरूपाधित्वानविदंतिदियस्मान्सधियाविद्यांसःसर्वविचार्थंकान्ज्ञध्ययनादिद्यापावादुपवर्मंतित्वाभवसमाधिनापा सनाल्लक्षणं।गथवाग्रंतिः किमथवियमध्येयोमहुकिमथवियंयत्कामरुन्ति।नान्ज्ञायंत्विदून्दंकान्वावावि पनीहनादितिवास्य

त्वेवायत्रनिवनिविदंवमाणप्राणेन्द्रियादिहृदयंविदनग्रन्थासर्वत्वमवसगुणोविगुणश्चरुमन्नान्यस्त्वदस्यः पिम नावत्रमानिवृकंनिगुणानगुणित्वेमहुदादयायसर्वमनःपरुगयःसहुदवमत्यिः।ज्ञायंसर्वंगडनूसयविदीतिदित्वाभवं विमहुयसधियाविवर्मतिःश्रांतीगडरुहुमनमुःनूतिकर्मपूजाःकर्मस्मृतिःश्रवणंकथायांसंभवयात्वयिविनानिषडंगा

यार्किंरुकिंऽनःपत्रमहुसगतोल्लरुत॥९॥

निःक्षायदानमाहुकलिर्नवद्धिर्यतिनरुयति। गदागंगासिनिवदिंद्रोयस्यग्रंतस्यचत्यांडपसंहरति।तदितिहुमहुहुमानमः ग्रंतिकर्मपूजाःस्तुतिपातस्तुतिसर्वकर्मापिनमनिकर्मत्रियविर्यात्रवणयाःस्मृतिःश्रवणंकथायांग्रवणंधियत्वयडंगयासम्यक्त्वियाविनाप यमहुमानांगतीपाद्यत्वयिऽनः कथंरुकिंर्नरुता।यस्मादवैरुकिंविनानमाक्कानवरुकिःसंभवयाविनाऽनरुभ्याकूपार्थिनंदास्यया भवदहो

निपकवलार्थः॥

॥ श्रीनारद उवाच ॥ एवमात्मवित्किंनु उक्तमस्मात्पुरुषः कामान्यूनयतीति तथा यद्वा यत्न्यार्थपदवाक्यात्मीत्यर्थः ॥ ऋषीणां नमऋषीणायनमः ॥ नयुं पूर्वमित्यादिना दीर्घीणीति नाययतीति ॥ निकीर्तित्वात्मनन्याधिरुक्त्वात् ॥ ॥ इति सप्तमनवमः ॥ ॥ दक्षमन्वन्यद्धामरुक मीतहिनरु यसंगमविलमूकमाऽन्यरुरीयति तत्सर्ववयजातांडित्यत्यात्वरोधनवांसकं मातियोकामानांसंगमश्रीतष्ठनकिमरुरुकं

॥ श्रीनारद उवाच ॥ एवमात्मवित्किंनु उक्तमस्मात्पुरुषः कामान्यूनयतीति तथा यद्वा यत्न्यार्थपदवाक्यात्मीत्यर्थः ॥ ऋषीणां नमऋषीणायनमः ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ पञ्चादवत्मरुरुन्न्रीतारुमऽस्त्रयाऽरुमा वर्वहुलीर्घीरिमर्तं कामपूरास्यरुन्नुलीं ॥ मामधीतगऋायष्मन्दक्षनिकुलरुहिमा दक्षुमानियून ऊंडुवात्मानंत्यमर्हति ॥ धीतीनिऋथमंधीत्राक्षसर्वरुवनसाधवः ॥ ॥ प्रेयस्कामामरुरुगमः सवासामानिधीयति ॥ ॥ ४४ नवैपलाख्यमानीपि वर्वल्लोकियलारुनैः ॥ एवंगीत्वारुभगवतिनैष्ठकानस्त्रारुमः ॥ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतमहापुराणेसप्तमस्कंधे नवमोध्यायः ॥ ॥ नारद उवाच ॥ रुकियागत्यतत्सर्वमेतन्नायतयारुकः ॥ मन्यमानाहृषीकेशंस्मयमानमुवाचह ॥ ॥ एवं ऋषय उवाच ॥ मामाप्तलारुयात्वया सर्वंकामयतेवनः ॥ तत्सीगऋामानिर्वि मर्मरुत्वामृषाग्रितः ॥ रुयत्तत्कऽजिह्मासरु र्वंकामश्चवादयतारुवान्संसारवीऽयं हृदयग्रंथिरुपरागः ॥ नान्यथातेखिलगुरो घटितंकरुणात्मनः ॥ यत्तारुयामिनहिकिंचिदमीक्षतिवदतत्रुवाणिषायाऽन्यनवयारुत्यत्तरुत्वेति यस्यग्रंथिवद्वंकयूंऽन्यथाश्रमनर्थसाध नपवरुनिघटनायथः ॥

कथमवैरुत्यत्तरुत्वात्मानंत्यात् तत्रुहायऽग्रिः तत्वतोऽनन्तामनपाऽपिसद्यसवकयाः स्वामिरुत्यरुवः प्रमिद्धःसर्वंसाधिकासोननरुत्वि कऽल्याहुस्वामिन्यात्मनःऋाधिधाऽग्रयरुकाँऽत्यानेवरुत्यः ॥ रुत्यरुवरुकमात्मनःस्वाम्यमिरुन्नयारुत्यायदृदातिसचनेतस्वामी ॥ ऋवे यास्तुतात्विकासाविद्यारुऽर्हुत्विगाऽनपायानियरुसंधिःऽन्यथकामाग्यरुसंधिनाऽर्थःपयाऽनेनाक्तिोननूनथाधियनमा

यरुंऋाधिषऽऽनरुनसरुत्यःसवैवजिकाँऽऽसानानवैरुत्यःस्वामिन्याधियऽत्मनःनस्वामीरुत्यनःस्वाम्यमिरुन्नयाऽऽति वाधिषःऽऽर्हुत्वकामस्यरुरुंस्वंस्वाम्यनपाश्रयः ॥ नान्यथाहवयात्मर्थेऽऽऽसवकयाविवायदिदास्यसिमकामानवनार्हुं वनदर्यरुऽकामानाँऽऽयसंग्रहरुवनस्तुऽवत्रीः ॥ इंद्रियाणिमनःषष्ठाऽऽत्माधमधिनिर्मिः ॥ ॥ श्रीःश्रीरुऽःस्मिःसर्वय स्यनन्थैनिऽऽनानाँविर्मूयनियदाकामान्मानवाऽनसिद्धिनाः ॥ ॥ ॥ रुंनमारुगवतेऽर्यं

पूरणायमहोऽऽनं ॥ रुवगरुतिरुायउरुरुतायनमोऽऽत्मनाः ॥ ॥

दावस्यममर्सनाऽऽथोकमपिदृलीयनिचदनऽऽहायदीनिकोमाँकयाऽऽसंग्रहेऽऽनस्यहिरुवगः सकाऽऽनूमनकामात्यरोसर्यांकादाय रुऽऽहु ऽन्द्रियादीनियस्यऽऽनमनानन्थैगीनिः ॥ ऽऽत्मादरुशाकामाःरावगुऽऽमाहुःविर्मूवगीतिःरुगवत्वायत्वत्समानेऽन्वियंयतथवऽग्रि शःयदाऽऽवैपमरुंयांतकामायस्यहृदिग्रिताः ॥ ऽथमथंमिःरावयऽवरुऽमऽग्रऽगृंऽनिदधान्कामादानूमिहँऽपयाख्यास्यनूमस्यतिऽन सन्तिः ॥

सत्यमकीर्तनरुक्त्वं तथापि मद्वाक्यकरणीयत्वात् ॥ मित्रकीर्तिनः कदाचिदपि विष्णोर्नामरूपमस्माभिर्धानवाँछयैव ॥ तथा च यन्नाम त्वं तन्नः
माईशानामनुद्धानं नाहिंवधस्यादित्यतन्नाह ॥ कथञ्चिदाख्यां ॥ सर्वपुरुषार्थसंनमकर्मीडीयस्त्वाधिष्ठानानां नामानामान्यावश्यायऽस्त्वानर्थ
न नैवकर्मणोवंधस्यानुनयाहाथागेनमप्यर्पणेनकर्मछित्वनूयऽनूयऽस्त्वाकिंवरागेनसखानुरवनपात्रंवपूर्यंछित्वामुकवंधस
नूलाकानूँहार्थकीर्तिंविद्वाँसोयांस्यसि ॥ कृशलेनपथ्यस्यत्रागेनपोषंछित्वतिविरोधामार्गेनन्यथानस्यवाग्यऽपवृत्तानुनस्यपाठानं

॥ ॥ नृसिंहऽवाच ॥ नेकीर्तिनाममयिऽस्तिविद्वांसिपत्रासासगऽमृतंयरुवद्विधः ॥ तथापिमन्त्रंनवमनुद्धरुद्धंयत्वनाशमनु
शुद्धरागमनु ॥ कथमदीमाहृयमाणःपियास्त्वमावश्यमामास्मनिसंनमकं सर्वपुरुषार्थधियहमीडीयऽस्त्वयागेनचकर्मछित्व ४३।
नू ॥ रागेनपथ्यंकृशलेनपापंकृत्वंकालऽवनंहित्वा कीर्तिंविशुद्धांसुनलाकगीतांविधायमामस्मिंकर्मवंधेयंनस्कीर्तयेनूः
मर्मत्वयागीतमिदंनवः ॥ त्वंविमोक्ष्यसेनकालकर्मवंधात्यमद्यन ॥ १५ ॥
पापमस्मिन्मदधिगमऽनुवपूर्वधियात्वत्प्रवणनाशोनद्यपदंऽदिगि ... यान् ... तस्मदुगदुःखकृतांविधून्गल्गिन्थग्रन्थ ॥ नवदंप्राव स्त्रीणा
पारिप्सायैनस्यरागेनेवदुःयान् ॥ कृशलेनहित्वतिवचनानूपपदुः ॥ नचासावविद्वानिमिवाद्यैरुगवनेवदुःखार्थत्वस्यानंनवैवद्यसानं नू
॥ ऋणप्रवयागेनकर्मछित्वनिर्गतमपिलोकसंग्रहार्थकर्मणिप्रवर्तिष्यसेनदुःगमाशायनि सर्वमनवद्यांविद्यां ... त्वांविद्वंमद्व
विर्गवस्यत्वंनतत्तीर्थंयःवीर्यंनुसाधिकर्मवंधाद्विमुच्यतेकृशलवंधर्मंकृत्यथः ॥ १८ ॥ १५

॥ श्रीभगवान्प्राकर्मणिवंधसत्तिष्ठतिनिष्ठतिर्णार्थयतेतिरिः। वर्तेवर्तीयमनदुपूर्वदृत्तेगत्वर्थः। विद्वान् मर्यादाक्षाधनमाशायास्यं मुपांगेन
मैदृशःमनःपूरणवा। तथाऽपिरोहपदावत्सल्लकार्यत्वेनपार्थयंस्त्यर्थःयंयंधिकऽधोमतीविवक्षावतिगत्विकुरुयऽवपूर्वऽजाः। तथा
पिजिःसकरिःसहतिःपाक्लत्यागतपिरुपायश्लोकः ॥ यद्यस्मात्समग्रुरुमस्माच्चायंपांकीकरात्मपिदंमंगल्यावैऽमन्वपूर्यंत

॥ ॥ पद्मादऽवाच ॥ वर्तेवर्तयनरुकऽवदऽमान्मऽवरागायदनिदंत्विमामत्वामविद्वांसुऽवर्तेविद्वामर्षांगयंःसाकात्
सर्वलोकगुरुंपुरुं ॥ आहरुतिमृषाहृत्वित्वरुकमयिवाघवानेंगस्मात्यिमामयूयमदुर्गमानुरुकुरुवादद्यात्पूरुस्कंपांगसंदृशूरुं
दाहृतावत्सल्ला ॥ ८ ॥ श्रीरुगवानवाच ॥ शिःसकरिःपितापूरुःपिरुरिःसहतनयः यस्माक्षेःस्यर्गरुजागोरुवानूवंकलपावनः
॥ यरुयरुवमरुकाःपऽसंगाःसमदृष्टिनिः ॥ साधवःसमदोवाचाकृयूयंत्वऽधिकीकराः ॥ तवास्मिनानहिंसंनिरुतयामषूर्किः
वनाऽऽवावयदेत्यद्ध मरुतावनगतस्यरुः ॥ रुवंतियूयंघालाकमरुकाःस्वामनूनाः रुवान्मखलूरुकानां सर्वंपिनिनू
पधूकूंकृत्वंपरुकार्यधिपिऽपूतस्यसर्वदाः ॥ मदंगस्यऽनिनांगलाकान्यास्यंतिमपऽजांपिर्वस्कानमानिमूयथाकंवुक्कवादिनिः
॥ मर्यावंध्यमनस्कारुकंवुक्कमतिमत्यत्रथा ॥
गुद्धासर्वतिनिनत्वरुकानामयंमहिमानंविर्गऽहुंतमाहऽमनरुवामीतिवनः ॥ गशारु ... सर्वान्मनतिद्वार्यांमऽवेनमरुकाविगतास्य
रुायपांस्वामनगतायकवित्यूषाःनथावंल्लरुकाःसंतामरुकारुवंतिऽमतारुवान्मरुकानांसर्वपिनिनूपधूकूंडयमानास्यदंऽग्रेषूः
खल्वित्यर्थः ॥ मदंगस्यऽनिनसर्वदाःपूरुस्यतपिरुपापसंकेवनाहिःकवल्लंयूरुहत्यानिपतकार्यणिकृवंदवाविरियुक्तमनतिकः मत्यत्रथः

ममसृष्टिरिति यास्यरुक्तः समस्तनिगमानुधर्मानित्यर्थः अहरहर्भगवान् सत्ययुगादौ दिव्यास्मिन्नः सम्यक् प्रयोगः सर्वतः सेतोः
नुगमप्रवक्तृत्वं वदन्नवतारत्वमाह यज्ञः कूर्मो निसर्गः स्वभावायवो ममैकोनविंशतिर्यो दैत्यवक्त्रादिषु ग्रीहरूपेण यज्ञं कथमि

॥ ॥ शौनक उवाच ॥ यज्ञाद्यापितथावक्तृत्वं हरेर्ममोपबृंहितं यथाहरहर्भगवान् ब्राह्मनम्नरिषिकाद्विजातिरुक्तः ॥ पितामहसमक्षंदक्षं
ब्रह्मानहरविरुचिं ॥ सुत्वावाग्निः यविजातिरुक्षाहरुदवादिरिद्धनः ॥ देवदेवाखिलाध्यक्षहरुभगवन्पूर्वजः ॥ दिव्यानिरुक्तः पापोः
लोकसंज्ञापनोसूत्रः ॥ यासोत्सवत्रामलो नवश्चाममसृष्टिरिः ॥ तथायागवल्लान्नक्षः समस्तनिगमानरुन्नाँ दिव्यास्यनयः सा
धर्महरुभगवानरुकिः ॥ त्वयाविमाविभोमृषा दृष्ट्वात्वासिमिताधना ॥ अनक्षयपुरुभगवन्भ्रायनः ॥ यनात्सेनः ॥ सर्वगाग्नेफलं
संज्ञासान्नथात्रपिडियोसनः ॥ ॥ शौनक उवाच ॥ मेवंवयासत्रालोक प्रलयः पद्मसंभवः ॥ वयः कूर्मनिसर्गस्त्व महीनाममृतंयथा ॥
॥ शौनाऽऽदउवाच ॥ ॐ पुत्रोभगवान्ब्राह्मन्नरेवीमदधेरुविः ॥ अहरहयः सर्वरुक्तानां पूर्जितः पद्मसंभवः ॥ तनः सेपूर्यशिवसा
ववंदयपद्मसंभवं ॥ रुर्वपुरुषापतीन्दवान् पद्मजोभगवत्कल्पः ॥ तनः काद्यादिरिः सार्द्धं मुनिरिः कमलासनः ॥ दैत्यानांदानवानँ
व पद्मजोदमकात्मभिः ॥ पितिनंयतनादेवा [illegible]
ः पयपूपनमाद्विषः ॥ स्वधामानियथूयाज्ञन् ब्रह्माद्याः पनिपूजिताः ॥ एवंतोषार्दवोविक्षः पूरुत्वंपापिनोदितः ॥ रुदिस्थितनरुविदेव
वरावनतोहरोपिनम्यविषयःमधन ब्राह्मसोतोवरुवरुः ॥ कूरुवरुक्तदशग्रीवो हरुतोनामविक्रमः ॥ जायानीयधिनिरिन्नरुदयो वामःमयकेभ्रि

नियत्सर्गवत्व ॥ तयाः पूर्वरुन्मवथनादिरिपूर्यपादिनमूयसंहरुनिः एवंधिनिसकरिः दितः पूरुत्वंपापिनोविषयःमधत्वोत्पूरुवस्या नूर्यगः ॥ ॥

नविहोवासंवि यः कूर्मवराहादैतवक्त्रः हरोमायूर्यसं यः ॥ हरुक्तनिदा दिमायूर्वहरुतंवयरुनरुनः पर्यंतरुथाननतदात्मानः संगाऽऽजः
तदात्मस्वदर्शीतः कीर्तः पदास्तुतायथाननयथातदात्मारुवतीति ॥ ॐ दारुदहनिर्न्ययाहरुवेसात्वंसामूर्यो पेंद्राद्यवतिनार्थमयसंहरु
निः ॥ एंधनिवरुरिः ॥ अवतारः ग्रीहरिरूपस्यकथाख्यानमिदाषः पद्मादस्यवतिरंवत्वादः समाप्तागन्धिरुतीयनान्वयः ॥ सेय

तविहायपनर्जातोविष्णुपालकदूयजः हरोवेदानवंधनपद्मसमीयतुः ॥ नः पूर्वहरुंयरुडाजानः हरुक्रवेदिदः ॥ हरुं स्फुर
तदात्मानः कीर्तः पदास्तुतायथायथायथायथरुभगवता रुक्षापद्मभयोदिता ॥ नयाग्नेयोदयः सात्वंरुनस्फुर्द्विनयायय्यः ॥ आख्या
नंसर्वमगलं यन्मास्तिंयविपुपूर्वान् ॥ दमधायसुनादीनां हरोमात्मंमेपिद्रियो ॥ वयावरुक्त्यदवस्य हरुक्तस्यवमहात्मनः ॥ पू
वतावकथापूर्त्या वक्षेयगदिदेवयोः ॥ पद्मादस्यानवतिरं महारागवतस्यवा ॥ रुक्तिरुनिवितर्किवेयाथात्म्यंवास्यवेरुतः
॥ सगहिव्यव्ययः स्यास्य हुताकर्मानवर्धनी ॥ पयावत्पयीसमानां कालनमलयामहान् ॥ धमरागवतानांच रागवान्नयनगम्य
ना ॥ आख्यानस्मिन्समाम्नातमध्यात्मिकमहाषगः ॥ यिनगत्यत्यमाख्यानं विघ्नविर्योपदेहिनां कीर्तयंहुंयाग्रहाकर्मपाहेविम्
ननाकंसंसगहिव्यव्ययानामीः स्यहुंवर्याथात्म्यंगत्वेऽननहरंहुंवरुतकर्मणिवर्धनेचयथः पयावत्पयीदेवदेवादीनांयानिनाना
निनयोयवयाविषयसिः ॥ मध्यात्मिकंआत्मानात्मविवकादिनहरुक्तवत्तादिहरुक्तमाहायज्ञेतिद्वायांनहरुक्त्वायः कीर्तयन् ॥ ॥

अनन्यगामी मृगेऽस्यलीलामावहदिक्षुक्षयमूथपानांसवर्धयश्चित्सन् यः ०गोपुत्थमनुरावैषुरावैमनिमित्तिग्व्ययवाल्मार्कवेर्कपौअर्हा
पद्माद्यस्यरागर्थंयनदवादयुःवर्यंवुमेदरागर्घ्यंनिविधीदंनंपयाहायूयमितिनिरिः यर्षायूयमार्कंगरहानूमनयाःरियंतिसर्वतःसमाः
यांतिमालक्ष्मरुगाः अथगरुनवाकाक्षंगरुंसतश्रीहरुक्षाखंपर्वक्षमाक्षाद्यसमीतिनिनरुक्षास्माकंमाकुलयःकथंवृक्षलुच्यत गशारु
सवाञ्छितिसार्यंवक्षेवाकथंरुगःमरुद्भिर्द्विमृग्यंयक्षेवल्यविर्वाणसुखंनिरूपाधिःपवमानेदःसदनरुतिरूपःवःयूयमार्कखलूपियःसद्ध

अनघस्मादिपवूषस्यमृगेंडलीलांदेखंडयूथपवर्धयथगः०गादित्यास्मऊस्यवसगांपवनस्यपूर्व्यंग्रत्वानरावमकूगारुयम
तित्लार्कीयूर्यंनरुलार्कवनरुविरागगः०लार्कपनानामूयाःरियंतिःयर्षांगरहानावसगीतिसाक्षात्गरुंपर्वक्षमनूयालिंगीसवाञ्छय
क्षमरुद्भिमृग्यंकेवल्यनिर्वाणसुखानुरुतिः।पियःसदृक्षःखलूमाकुलयश्चास्मार्कलीयाविधिरुरुवूथानिनयस्यसाक्षारुवपक्षः
ऽादिरितिःरूपीधियावसुरायाःनूवर्द्धिगीःमोननरुक्षापडामनपूजितःपसीदगामयसासत्वगीपतिः॥ ३१ ॥ ॥ ॥

दित्यादिरूपारुवतिविधिरुरुश्चास्मार्कवलीनानूपर्वक्षवरुकथंद्यासरुसक्षीपूजितःकथंवाधर्म्मायाचवलीनस्यत्यगश्चारुनयस्यरूपीगत्वं
रुवादिरित्रपिधियास्तवद्यावसुरायाःदमित्थमितिसाक्षान्नायवर्द्धिगीःसयूयमार्कस्वयमवपसन्नःअस्मार्कंवुमानादिसाधनरुत्सपादःपा
र्थनीयनवत्याहुःमोननमितिःसत्रयसात्वगानांपतिनःपसीदतुनानूपद्माद्यस्यगरुयूयपर्वक्षवसतिनवगरुडःनायमूनयरुरुहानरियंतिः
नवगस्यमाकुलयादिरूपःवरुंगनवस्वयमवपसन्नाःअूनायूयमवगताःपिअस्मार्कापिरुविरागमःनिरावः॥ २१ ॥ ॥ ॥

मत्तनोदृक्षपैतिपवरुद्रादिर्कंग्रीवृद्धःगवान् सत्रवैरुगंस्थानःपस्यगत्तंनडांगीतिकथमित्यपक्षायीतस्याप्यतत्साहाय्यादवासोपः
रावैनकवलस्यगिवरुमाख्यानमूपद्धिपतिः सत्रघरुगिः॥ ॥ यधिष्ठिवःउवाचाःगदीक्षितुर्दवस्यकीर्किंस्मिन्कर्मणिमयाहुगवान्ःअदन
ग्रीहरुक्षनापद्दोरुनैःसवद्धिनैःहिमीत्यग्रोयावायमीःग्रतिनिरुक्षपूजानिमयिगस्यादवादिमिःगुपःहुलक्ष्मीःसूपायसंयाज्ञेगमनागमनेयासी

सत्रघरुगवान्नाडंग्यगनाद्विरुगंयःशः पूवावरुस्यदवस्य मयनानैनमायिना॥ ॥ राजावाच॥कस्मिन्कर्मणिदवस्य मयाहुनूरुगदी
रितुः यथाथापविताकीर्तिःहरुक्षनाननकथ्यतां॥ ॥ श्रीनारदेदेवाच॥निर्द्वितासूरसादवे यूयंनगनापद्दोरुनैः मायिनांपवमावा
यं मयंगवतुमाययुःसनिमयिपूवक्षिप्रो हुमीत्योयायसीविरुः दूलक्ष्मीपायसंयाग हुविरुक्षपविरुदाशांतासिरुक्षसवसना
न्याःलाकांस्त्रीसत्यवान्नृपा सवैगानाशयंवेकेःपूवविवमलद्धिताशांगनरुक्षसत्यवालाकाःडपासाधयन्यवैविरा। गृहिनस्कावका
नूदव विनसूनूषिपूजालयेः॥ अथनगरुक्षरुगवान्मारुतिसवान्विरुः शंवंधनूषिसंधाय पूजयरुंद्यमंवगां॥गंगाम्निवक्षूं ?

दविनर्याःपवि रुक्षयासु॥ असवाशंसनान्यःसेन्यपगयःपूवविवैसमवैनः॥ अरुंअरिमिजिगंनरुंअनरिमिजिगं ःपयद्यमंवगां॥गंग
नानात्मयंमेउलान्मयूषमंदाहाःपस्मिसमूहान्वंयगंयस्यः॥ शेनी मवा ःपः मूर्छामलना।ःआमूःचसीलाशनाःकेवरुवरुवाशाः॥

कूपनसस्वमेनिमिगकूपामहगा॥वज्रसावाःवज्रवनूदरोग्नः॥महोऽजसोमदावलाःसघदलनाःमघमर्दिनाविघ्नकूपावदुक्त्वा॥काल

मवर्तेत्यृष्ट्वाघमवःसर्वनिघतुःसमूषोकसः॥तानानीयमहायागी मयःकूपनसक्रिपतृ॥सिद्धाहगनसस्य वा वज्रसावामहोऽजसः॥
ऽलुलूर्मघदलनावेमृगाल्ववक्रयः॥विलाक्षरुग्नसंकल्पं विमनस्कंदृषद्वजं॥तदायंरुगेवाविक्रु रुणापायमकल्पयत्॥वत्सप्रासी
दादवक्त्रास्वयंविक्रुत्रयंहिंसोऽविघ्नपिपूर्वकाल्ल वसरूपाहतंयमो॥तसत्वाक्रपिपऽर्थंगा न्यघंधन्विभाहिंगाः॥तद्विरूपायमहा
योगीत्रसप्रालानिदंऽजलो॥स्वयंविघ्नकर्तृकाल्लसत्रदेवगतिंवनी॥दवासुनानान्यात्मा नश्वनाक्षीरुकम्बना॥आत्मनान्यस्यवादिष्टं
देवनाभाहिंसुद्यः॥अथसोऽकिंरिःस्वाहिःसंशोऽधानिकृंद्यधगः॥धर्मज्ञनिवित्रक्षद्विनयाविद्याक्रियादिरिः॥अथैसूर्यंधऽजा
ज्ञानूधनूवर्मंगावादियगः॥संनद्धात्रथमाक्षाय ज्ञावंधनूरुपादंदौ॥ज्ञावंधनूरिसंभाय मरूऽरिंद्रिंगीऽवनः॥ददाहृतनदूरुद्यःरुवाऽथणि
यूवानृपः॥

मथान्नः॥आत्मनावाऽन्यस्यवाद्ययावपिवादेवनादिसूमपकल्पिगंऽग्रधाहिंसुंरुकंविदपीन्द्रवऽसमर्थनाक्रिऽसोग्रीरुकऽभ्यधसंग्रामरु
त्साधनाऽरिंऽजिंतिमथाऽन्नः॥ ॥

विमानगागानिसंकल्पानिसंकीर्त्तनियधातिदवादयः॥ऽदिगंग्राव्यस्यर्क्षधार्थनिगमयतिऽवंविधानीतिऽन्द्रलोकीनवाकावमात्मनाविऽवमान
स्यऽनूरुवंगः॥ऽ॥ऽरिंसकमदशमाध्यायः॥ ॥द्वादशोन्द्रलोधमठिसाधवत्प्रेनवर्द्धिगाः॥विशेषिताबंऽक्षनीमूख्यामूख्याभ्ययाभि

दिविदुरुद्रयानद्रविमानगागसंकल्पाःदवर्षिपिहसिद्धगा ऽयंगिकसमालकवेः॥ऽवाकिंवनूऽजगुरुर्ऽकाननन्द्रुंश्चायागलेः॥ऽवं
दग्धायत्रहिंप्रारुगवान्यूवद्रान्द्रया ब्रुक्षादिरिरुंऽयमानःस्वधामपत्यंयत॥ऽवंविधान्यस्यकल्पःस्वमायायाविऽवमानस्यऽन्द्र
लोकमात्मनः॥वीर्यावितीगान्यूधिरिऽगद्रुवालोकानूवनानान्यपर्वदामिर्कि॥ऽ॥ऽरिंग्रीरोगवनंमहायूवाणःसकमर्क्षधे
यूधिष्ठिवनारदसंवादेजिपूत्रविऽद्यानामदशमाध्यायः॥ ॥गुरुऽवाच॥ऽग्रन्द्रहिंगीसाधूसरासरासाऽजिंगमहुकमाग्र्यश्रेऽडवृऽजमा
त्मनः॥यूधिष्ठिवादेव्यपनमदाम्यूगःयपऽकरुंयकनयंहुंवः॥ ॥यूधिष्ठिवऽवाच॥रुगवन्ऽग्रोऽहमिक्षामिऽन्द्रलोधर्मसरानने
ब्रह्मंग्रमावावयूर्गयंत्यूमान्विदंगपत्रं॥रुवान्युऽजायगःसाक्षादात्मऽजःपत्रमष्ठिनः॥सूगानांसिमगाब्रुक्तनूगयायागसमाधिरिः॥

गी॥गदवंदशारिऽन्द्रनिरुक्तियागः॥दीविनीऽग्रथयंत्रकिंत्रयंक्षायेःकमयाःगोनवर्द्धगं॥देव्यपनंभ्रऽक्षादव्यसाधूनांसरासरासाऽजिंगं सल्लगैः
ऽग्रहिंगंघविगंग्रन्द्रायूननविदंपपऽकंकथंहुनंथहिंगंमहुकमानामग्र्यश्रेःमख्यस्यनऽकुंऽडवृऽजमात्मानमनायंस्यग्रवत्रोऽक्षयोहुंऽभयंयूयता
धर्मान्पवंऽन्द्रानवरुकिंविदंति॥ ॥

ननूक्तमिदं नारायणपदाभ्यां सह नमस्कारस्य विरोधः नारायणपदाभ्यां हि नमस्कारो विधीयते नारायणाय नम इति तत्कथमिदं नमस्कारमुखेनात्मनः प्रवर्तनं संगच्छते नैष दोषः नमस्कारस्य विधेयत्वेऽपि प्रथमं तावद्धर्मप्रमाणमाह धर्मस्य मूलं प्रमाणं स्मृतिः तद्विदां वदविदां चैव नमस्यात्मनः प्रवर्तनं संगच्छते तथा चाह वसिष्ठः स्मृतिशीलं सदाचारः स्वस्य च प्रियमात्मनः सम्यक्संकल्पजः कामो धर्ममूलमिदं स्मृतमिति मनुश्च वेदोऽखिलो धर्ममूलं स्मृतिशीले

नारायणपदाविद्याधर्मज्ञत्वं तदैव हि ॥ कथं तेषां साधवः स्युर्नमस्तद्विधानमुपपन्नं ॥ ७ ॥ नात्र दोषोऽवगच्छाम्यहं नारायणमुखोद्गतं ॥ लोकानां धर्महेतुत्वाद्वक्ष्यमाणत्वतो धर्मं नारायणमुखोद्गतं ॥ यावतीर्यस्मिन्नौडानदाम्नाये न्यायतो धर्मतः ॥ लोकानां हि क्रियायोगं धर्ममूलं हि भगवान्मूर्वविदमयो हि सः ॥ स्मृतं च वद्विदां वाक्यं न चेन्नमस्यात्मनः प्रवर्तनं हि ॥ सत्यं दयां तपः शौचं तितिक्षामादमं शमं ॥ ज्ञानं वैराग्यमैश्वर्यं यज्ञं दानं व्रतानि च ॥ स्वाध्यायं ऋजुतां चैव योगः स्वाध्याय ऋज्वीं संपदः समदृक्सेवायाम्यहापत्रमः ज्ञानं ॥ नृणां विपर्ययदृक्कामो नमात्मविमर्शनं ॥ ८ ॥

वद्विदां ऋषीणामेवं साधूनामास्तनस्तुतिर्वदवद्विदां गौरवान्नयप्राप्त साधवो धर्ममाहात्म्यमिति पूर्वेण संबन्धः यद्वा कादम्बपदवासिभिः कायकवित्वकः ज्ञानमानसमः संयमः दमो बाह्येन्द्रियाणां स्वाध्यायो विनायज्ञपवित्रसाधवो न नालंवद्विः समदृशां मदृशां सेवायाम्यहापत्रमः यद्वक्तव्यं तत्र दृष्टिं विपर्ययदृक्कामिनः क्रियाः मीदृशीमीदृशी तथा नारायणमुखोद्गतं आत्मविमर्शनं ॥ ९ ॥

आत्मनिदं वतनिस्वद्विः अस्यर्थी ऋक्षस्य ग्रवत्सदयानवा ॥ ऋक्षस्य ग्रवत्सदयानवा ॥ ऋक्षस्य ग्रवत्सदयानवा ॥

ब्राह्मणादीनामनुपूर्व्येणानुधर्मानाह सार्धैः सप्तभिः॥ विप्रस्याध्ययनादीनि षट्कर्माणि॥ विहितानीत्यनुषंगः॥ तत्राध्ययनमेषां नित्यं दर्शयति॥
विकाः यथाह मनुः॥ षण्णां तु कर्मणामस्य त्रीणि कर्माणि जीविका॥ याजनाध्यापने चैव विशुद्धाच्च प्रतिग्रहः॥ अन्यस्य कृत्स्नस्याध्ययनं नित्यं दर्शयति॥
दर्शनं॥ प्रतिग्रहादिकं याजनमध्यापनं चाधीयानस्य भवतीति याज्ञवल्क्य आह॥ यूयमत्र स्थेति यदा नीक्षितयाजनं॥
मूयदहस्त्वादि॥ यज्ञापालनधिक्षत्रस्य कृत्स्नं नित्यं दर्शयति॥ यात्कृष्णेति॥ आदिशब्देन दंडशुल्कादिर्वा लक्षितो वा नियोज्यः

विप्रस्याध्ययनादीनि षट्कर्माणि॥ यात्कृष्णेति॥ यूपशाल्मलिषु त्रिविधाङ्कनादिरिति॥ वैश्यस्तु वार्तालक्षणं नित्यं दर्शयति॥
लानुगः॥ शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा लक्षणं स्वामिनाह यदा॥ वार्तेति विविधा गाल्लीनां यावत्सिद्धाङ्कनी॥ विप्रस्य लक्षणं कृत्स्नं दर्शयंस्तत्र
यसीत्यादि यदा॥ अध्यात्मनीत्यादि॥ मनादिरनुक्रमः॥ सर्वेषामपि सर्वदा॥ ॥ ॥

यस्येति सः॥ शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा विहिता स्वामिनाद्विजस्यानुशुश्रूषा लक्षणं स्वरूपं नित्यं दर्शयन्नाह॥
वार्तेति विविधा कृष्यादिरूपा॥ गाल्लीनां धर्मो विनेत्यादि॥ यावत्सिद्धाङ्कनी॥ यूपशाल्मलिषु त्रिविधाङ्कनादीत्यर्थः॥
पादानीत्यङ्कनं स्वामीत्यादिना नित्यं कर्तव्यं दानं शिलाङ्कनं चयमवीकृत्य वर्तुलं कृत्वा॥ अध्यात्मनीत्यष्टकः॥ मनादिरनुक्रमः॥ सर्वेषामपि सर्वदा॥

चतुर्विधेषु वर्णेषु विप्रस्य किमित्यत्र नामपिदर्शयन्नाह॥ मनामेति॥ ब्राह्मणस्यावश्यं॥ मनामेति॥ तयाङ्कदुर्नामकुत्सितमाह॥ सर्ववदम
यन्नित्यं वक्ष्यन्नामनिर्देशं कृत्वानुधर्मानाह॥ समन्तिवत्सरिः॥ अध्यात्मत्वंग्रीविक्षत्रस्य त्वंकारो यद्वा स्मारुः॥ वीर्यप्रावः॥ गउर्ष
गस्यौ मेरुयस्तः॥ नमस्कारवदीवर्ये वयस्कान्नस्यानि॥ मधवयास्त्वक्तः॥ नमस्कारवदा मेरुदा र्यवयस्कान्नस्यायथेति॥ स्त्रीधर्मानाह॥ स्त्रीनाम

मनामेति यस्तीवर्मनामेत्यनवा॥ सत्यान्तेति यस्तीवर्तनं त्वंकृत्वाकर्थवनी॥ मनामेति सिल्लीयाङ्कमस्तर्यदर्यजाविरीमस्त
रीत्यनियया॥ स्त्रास्त्यस्तर्यकर्षदीस्तरीमस्यान्तरीतवानिर्यं स्वरूपिनीवसवनी॥ विजयरूपीसदाविधा॥ त्राऽन्यत्र दुःखिनी॥ सर्वः
वमयानृपः॥ मादमः स्कृपः लोर्वं सीमापः सीतिवाऽदौ॥ क्षानदयाय्यगात्मत्वं सत्यंवक्ष्यलक्षणं॥ लोर्यंयीर्यंधृतिस्कृ स्थान
मात्मऽजयः कृमाः॥ वक्ष्यत्यमापुसाऽध्वं॥ वक्षावक्ष्यलक्षणं॥ वक्षुर्वयूरुकि स्त्रिवर्गपविषाषं॥ आस्किक्षमयमानित्यं नेपथ्यं
वैश्यलक्षणं॥ शूद्रस्यसेननिः हीर्वं सवास्वामिन्यमायया॥ अमैरयः क्षाक्षरूर्यं सत्यंगविषवक्षणं॥ स्त्रीनीवपनिदवानी नकृत्यपा
नक्षत्रगानर्दंधूवनूहकिंवनिर्यंगदुगधवर्तीं॥ सीमाऽनापत्सपार्यांग्टरुमैऽल्लवक्रनिः॥ स्वयंवमंडितानिर्यं पविमशूपविक्षः
वाक्षमंवक्षावंवैः साधीयग्रयजदमनवावाक्षैः सत्यैः पियैः पक्षाकालकालरुऽत्यगिं॥ २१ ॥

नार्यंवरिः पनिवदवायामीतस्य पयः शुग्रयागदनूक्लाचानस्य यद्वर्तनियमक्रस्यधवर्तीं॥ वगवृषभूर्यंपनिवनानीलक्षणं॥ धर्मः
ख्यादिवः सीमाऽनापत्सपार्यांसिद्धाऽपर्णरुऽदिर्यकंवैमान्वयः॥ पविमशूपाऽङ्कनादिनानिर्मलीकृताः॥ पविक्षऽग्टरुपस्तवऽल्लनिय
या॥ २२ ॥

किंवासंदृश्यथास्तारनतावन्मात्रशतेऽप्यल्पालल्पया॥ दृक्कामनल्लसाधियासत्याचवाग्यस्याःसर्वशिप्रप्रमलभ्रवहिगाँपतिर्तमहायातकन्यू
न्यो॥ यथाकृयाःवल्क्षः॥ अंशुःसंपनीक्षाहि मद्रायातकदृषिगः॥ नित्यवासतीराऽतः॥ धीर्रुविमिवा॥ दृश्यस्मिनापत्यासहैःपतिस्तामजानो
दृक्किमाहःदृक्किविनिःनरुकुल्लदृशाकल्पयैपत्राषाफाःपैपत्रैपत्राषाफमधियोर्यैहमादिकैःपतिषधर्मिःअवाचाःसमपाःअनाधिनिःतः

संशुक्षालालयाद्धा धर्मक्षाधियसत्यवाक्।अप्रमलःशुविःस्निग्धाँपतिंनैरऽशंशायापतिंरुविरावनरुऽक्षुविवनस्यत्रा॥ दृश्यात्मः
नारुयत्लकिंपत्याग्रीविवमादशं॥ दृक्किःऽंकवऽशतीनांगरुल्लल्लदृशारुवनृ॥ अंशोवाःसमपाःपानाःमैत्रऽशंवसायिनोंःपायःस्व
रावविहिंगानऽधंधर्मायिगेयृगः॥ वदऽदृग्रिःस्मृगावाऽन् प्रथवदृवऽर्मदृगं॥ दृश्यास्वरावदृशयावर्कमानःस्वकर्मदृनृ॥ हित्वास्वरावऽं
कर्मऽमैनिर्मुक्तोगोमियात्॥ ५५

पदऽनार्थकोंग्रित्यनिल्लामऽविदोषानारुः॥ अंत्यऽजिः॥ यऽकऽश्रमैकाग्र्यनतावऽंऽऽवच॥ कैवर्कमदनि॰ ॰वसर्कनमंत्यऽजाःस्मृगाः॥
अंतवसायिनमुवोंऽलपुक्कसमानंगमदयः॥ गर्षांयत्रैपत्रायाकैवच्चमुल्लिर्कऽजनादिदृक्किविद्यर्थः॥ अंश्रादपिपत्रधर्मान्नीयापित्वधर्म
ऽवद्येयानित्यारुपायःऽगिः॥ स्वरावनमत्त्वादिपदृत्यावित्रिगाधर्मःऽगर्मकृतसुखदुःस्मृनःकैवदऽवदकृवदृर्यपीगैःरुगवगा
वाकंऽद्रियात्स्वधर्माविगुणःपत्रधर्मान्तिन्नष्ठितादिगि॥ ननुस्वाभाविकस्वकर्मत्यागेबंधरुदुत्वात्कथंमुखदुःखत्वं॥ गगारुःदृश्यगि॥२॥

ननकाम्यादिकर्माणि दूरवगरुदुःखात्यागपत्रत्यकथंनैगुण्यंस्यात्॥ गदुकंपद्मादनाऽगैयस्यैऽकैवदृमऽध्यमानःकथंविनश्यगदृर्वगामाहुः
त्यादिसंदृशूनंगमाहुः॥ ध्यमानैःऽनिद्राख्यां॥ पुनःसृष्टेसम्यक्पसवाय।कामाशासननवासनानाधूपदायस्मिन्नगृ।अर्यंरावः॥ऽर्कंपवासमा
विद्यस्यसरुसेवकामत्यागमैंरुवाद्यदाकनियमनवदृऽगःकामान्गुंऽगानस्यैवनियनेमिकैविंशुद्धचगसरुऽायदऽनिनयतिसी

ऽध्यमानैमदृऽर्कंस्वर्यंनवीर्यंगामियात्॥ नकल्पगयनःसृष्टेऽर्कंवीऽंवनऽध्यति॥ ५७ वैकामाऽगर्यविरुंकामानामतिसवया
॥विनश्यगयथाग्राऽन् नाऽग्निवत्कामविदूरिगः॥ यस्ययस्यद्धर्षाकं पैमावर्कंरिगंऽर्कं॥ यदन्यऽगाविदऽध्यग गरुनैवविनिः
दिंऽगात्॥ ॥ ॥

द्वादशवर्ष्यं तद्धर्म्मा ब्रह्मचारिवनस्थयोः॥ चतुर्वर्ष्माश्रमाणां च साधारणेन कथनं वर्ष्मादीनां धर्मादिकं॥ इदानीमाश्रमधर्मादिकं च॥ त
त्रास्मिन्द्वादशेऽध्याये ब्रह्मचारिवनस्थयोः॥ असाधारणेन तुर्ष्मा साधारणेनोच्यते॥ त्रयोदशे यतेर्धर्म्माः॥ चतुर्दशे गृहस्थस्य
पंचदशे सर्वधर्मसारसंग्रहः॥ ब्रह्मचारी गुरुकुलवसन् गुर्वादीनुपासीत स्वकुलवेदान्वयः॥ ब्रह्मगायत्रीं जपन् संध्यात्रयमप्युपा

॥ ॥ नारद उवाच॥ ब्रह्मचारी गुरुकुलवसन् दान्तो गुरोर्हितं॥ आचरन्दासवन्नीचो गुरोः सुदृढसौहृदः॥ सायंप्रातरुपासीत गु
र्वग्न्यर्कसुरोत्तमान्॥ संध्ये उरुचयेन वाक्जपेन ब्रह्मसमाहितः॥ छंदांस्यधीयीत गुरोराहूतश्चेत्सूर्यत्रितः॥ उपक्रमे वसाने च चरणौ
शिरसा नमेत्॥ मेखलाजिनवासांसि जटादंतकमंडलून्॥ विसृजेदुपवीतं च दर्भपाणिर्यथोदितं॥ सायंप्रातश्च ब्रह्मेक्षं गुरवे
तन्निवेदयेत्॥ भुंजीत यद्यनुज्ञातो नोचेदुपवसेत्क्वचित्॥ सुशीलामिततुकद्वक्त्रः श्रद्दधानो जितेन्द्रियः॥ यावदर्थं व्यवहरेत्स्त्रीषु
स्त्रीनिर्जितेषु च॥ वर्जयेत्प्रमदा गाथा मगृहस्थो बृहद्व्रतः॥ इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरंत्यपि यतेर्मनः॥ कः प्रसाधनामर्दस्नपनाद्यं
जनादिकं॥ गुरुस्त्रीरिर्यूवतिरिः कारयेन्नात्मनायुवा॥ नन्वग्निः प्रमदा नाम घृतकुंभसमः पुमान्॥ सूतामपि रहो जह्यादन्यदा
सीतोऽरुसंध्ये तु यतवाक् भवेत्॥ सायंप्रातः संध्याकालमिति कुर्यादित्यर्थः॥ गुरोरग्रे वलोनमतो यथोदितं पलाशोदंतो ब्राह्मणस्य यावदर्थकृत्॥ यथोदितं
यममनतिक्रम्य जटाधारणं तु कः प्रसाधनाभावमात्रं॥ यावदर्थं यथोपयोगमेवाहृद्व्रतः ब्रह्मचर्यवान् गृहस्थव्यतिरिक्तः सर्वापि वर्जयेत् तत्र
तुः इन्द्रियाणि बलवंति संयतस्यापि मनो हरंतीति निकारयदित्यत्र हेतुः नन्विति॥ रहः एकांते॥ अन्यदा कः प्रसाधनादिव्यतिरिक्तावसरे अनेकां

ननु मिथ्यात्वादतिकर्मलत्वाच्च स्वयं त्यक्तप्रायं स्त्र्यादिजुह्वादिति कायमतिनिर्बंधः तत्राह॥ कल्पयित्वेति॥ आत्मना स्वरूपसाक्षात्कारेण इदं दहेदि
यादिआशासमात्रं कल्पयित्वा निश्चित्य यावदसौ जीवः ईश्वरं स्वतंत्रानरुवत्॥ तावद्वैतं अहं पुमानियं स्त्रीत्यादिरुदानविरमत्॥ ततः किं मत आह
॥ ततो हि द्वैतान्विपर्ययः गुणेष्वासनरोग्यतावद्विः अतो जुह्वादेवेत्यर्थः॥ उत्तरं सर्वं सुशीलं स्त्र्यायुक्तं॥ गृहस्थस्य विशेषमाह॥ गुरुवृत्ति
रिति॥ अंजनादीनामामिषं तानां द्वंद्वैक्यं॥ अंजनं शरीरस्य॥ अभ्यंजनं शिरसः स्त्रियं च अवलेखां च विकृतकर्मस्त्रीणां कुड्यादौ लेखनं वा तन्नि

कल्पयित्वात्मना यावदाशासमिदमीश्वरः॥ अद्वैतं तावन्न विरमेत्ततो ह्यस्य विपर्ययः॥ उत्तरं सर्वं गृहस्थस्य समाम्नातं यतेरपि
॥ गुरुवृत्तिर्विकल्पेन गृहस्थस्य दुर्गामिनः॥ अंजनाद्यंजनान्मर्दस्त्र्यवलेखामिषं मधु॥ अग्नेर्धालेपालंकारान्त्यजेयुर्यद्धृतव्रताः॥ उपित्वेवं
गुरुकुले द्विजोऽधीत्यावबुध्य च॥ त्रयीसंगोपनिषदं यावदर्थं यथाबलं॥ दत्त्वा वरमनुज्ञातो गुरोः कामं यदीश्वरः॥ गृहं वनं वा प्रवि
शेत्प्रव्रजेत्तत्र वा वसेत्॥ अग्नौ गुरावात्मनि च सर्वभूतेष्वधोक्षजं॥ भूतेः स्वधामभिः पश्येद्दत्त्वा प्रेष्ठं प्रविष्टवत्॥ ॥

रीक्षणं वा अत्रास्यांगादिस्वरूपतानिषिद्धत्वात्पूर्वं तु कथंचिदाद्यदि प्राप्तमपि स्त्रीकर्तृकं निषिद्धमिति दर्शयति॥ अंगैः शिक्षादिभिरुपनि
षद्भिश्च सहितां वेदत्रयीमधीत्य अवबुध्य च तदर्थं विचार्य यावदर्थं अधिकारानुसारेण यदीश्वरः शक्तः तर्हि गुरोः काममपेक्षितं
वरं दत्त्वा यथाधिकारं गृहस्थाद्याश्रमं स्वीकुर्यात्॥ तत्रैव वसेत्॥ नैष्ठिकः स्यादित्यर्थः॥ स्वधामभिः स्वाश्रयैर्भूतैर्जीवैः सह तन्नियंतृजप्या॥ १५॥

वचनत्ववमावचनत्वाविदितैरज्ञानैर्विरुद्धयेयनसः॥ अधिलोकमहर्दिवं अकृष्टपच्यमकालतः पुनः कालात्पूर्वमवनिष्यन्निति यथा॥ अकृष्ट
पच्यैरुलादिभिरुत्पन्नमधीयानैर्विज्ञेनीवानादिभिः कालवादिभिरनिष्टकालवादिनानिष्टान्पूर्वसिद्धैर्हिमादीन्महतश्चिन्तयद्भिरथैरकिञ्चनदीनमूर्ख
सोपक्रमनधीयनैरकर्मतत्त्वादीन्यदधृष्टैरुक्तः तपसाध्यथवद्भिर्नष्टमुखावनत्वाद्दृष्टैरुक्तैश्चनैनमपियदिधर्मनिष्ठा

एवंविधैश्चवक्तव्यावानपरुक्षायतिर्गर्हितैश्चवनत्वविदितविज्ञानः यत्रैवक्ताधिगच्छति॥ वानपरुक्षस्यवक्ष्यमिनियमानुमनिसंमतान्।
यानात्मिष्यन्निगच्छेत्पिलाक मिहौजसा॥ नरुष्टपच्यमधीयादरुष्टंचाप्यकालतः॥ अग्नियच्चमेधमेवांअर्कपक्षमुतादृतः॥
वन्यन्यूनपशाङ्गात्रिर्वपेत्कालस्यद्विजानालक्षनवनवत्वाथयत्रांसुपनिषदृतं॥ अन्यथमवक्षावत्ता मद्यंचाद्विर्वदवैः॥ अथतद्वि ग३
भवाँग्निवर्षकीगयसांसूर्यः॥ कङ्गामनवदमग्नू मलानिरुद्दिलादधृतः॥ कर्मतत्त्वक्षिनदैवत्वक्लाग्नियविरुद्धदानैः॥ वयद्वनेद्वादशद्वा
नृप्तसोवावदुत्तमनिः॥ ज्ञावर्कीवायथादद्धिनवियद्यगदुरुतः॥ यदाकल्पःस्वक्रियायांयाधिरुद्दियाथवा॥ आन्वीक्षिकीवाविद्यायांकृ
यंदनज्ञानादिकीं॥ आत्मन्यग्नीन्समाधाय संन्यस्याऽरुमात्मवान्॥ कालत्वपूज्यसत्सम्यक्संयागेनुयथार्हतः॥ ॥ ॥

तोज्ञाकः तर्हिवनत्ववमतः॥ यदिगुरुज्ञानाद्यामयाग्यरुचिसिन्यसदुरुवाध्यायवद्यतिः॥ नदुरुयवहितस्यनुयत्कृतदादुःयदाअकल्पःअस
मर्थःआन्वीक्षिकीज्ञानाद्यासोअनज्ञानादिकविद्यगतःपूर्वकृत्यमादाआत्मनीयादियावत्समाप्तिः॥ यथार्हतःयथायाग्यंस्वकावत्तयावाज्ञादिषू
संयागंदर्हन्यसनुषविलायथंतः॥ ५२

नरवविरुद्धदर्शयतिः॥ खस्थकादाखाखिदृगनद्विजातिरात्मवान्धीमान्तार्थंमद्विमांसादिकविनांतं॥ एवंस्वलक्षनाजीवस्यलक्ष्यमक्षालिंगना
जीवरूपस्याक्षात्मादिज्ञयस्यलक्ष्यमाहः॥ वावमिश्यादिनाः॥ तत्रयद्यपियथारुवैलक्ष्यस्यमूर्कत्वादक्षात्मादीनांस्वकावेषुवाऽसाहकावादिषूल्ल
यावाक्यः॥ तथापीदृगर्थोलक्ष्यनावनयमद्विगीयात्मनिपक्षिप्तनियथकर्थंविन्न यस्याक्षदवनानांपवरुकेत्वनपाकोवादियक्षान्यादि
ज्ञियगद्विषयथादवगात्मलक्ष्यःकथंनवैकक्षस्यसद्विगंवावमग्नोन्यमनः॥ एवंसर्वत्रयादानिपादोवयंतिविद्वां॥ सनादवदाद्धनमहःअक्षा

खस्थानिवायोनिस्वार्थंसंकल्पःसूक्ष्मादात्मवान्॥ अक्षस्वसंकल्पमयूयानिद्धियांदोषंयथारुवैवावमग्नोसवकक्षामिंद्विद्धित्यैकवा
वधि॥ पदानिगत्यावयसिन्यथायक्षंपक्षापयो॥ हृत्योपायंविसर्गंचि यथास्थानंविनिर्दिशन्॥ दिक्कूपोऽसनादेन स्वंमिथ्यात्मानंत्य
वीरूपाणिवक्षुषाऽऽदन अक्षाणिप्रधिनिवर्शयन॥ अक्षपूर्वगमाज्ञिकां ज्ञयेद्घ्रांद्धिनीन्यसन्॥ मनामनाग्रथेस्वरुवाद्धिवाक्येक
वीपत्र॥ कर्मत्वेक्षात्मनाद्वरुयदरुंसमगाक्रियां॥ सत्वनविरुंकरुगुरुत्वेवैकाविकंपत्र॥ ॥

त्मनिवायो॥ अक्षात्मविदितिः॥ या एवायायंविनिरुक्षानद्यांक्षानिषिक्षात्रसर्गंधयाद्विद्यियाकर्षंक्वत्वनपाक्षान्याविवक्षया॥ देवगासद्वि
गर्त्यद्वियस्यविषयत्वंयमाहाप्रवनसामरुद्भिरुक्षात्रसनंअक्षात्रसवृपासर्गंदः॥ दनांशिनात्र्यपत्तरुदांअद्विरुयांसरुक्षाद्यंयेगं
धेत्रंपत्तद्विगार्यांद्विगाविषयंथः॥ पत्रकवीवृद्धरुंसंस्यात्मनाअरुंकावदा॥ अक्षात्मनासंनियाएकमत्यैरुंकावंचयंथः॥ कथंरुत्वदुदय
यस्मादरुंसमगापृद्विद्वाद्वियरुवनिगत्मिनासत्वेनावनयाः॥ गुरुंः॥ गुरुकार्यंःपागवद्विष्टरुंवैःसरुंयद्वांसत्वादिभिर्गुरुंरुंरुंरुंःवैकाविकंराक्षुत्वादिविकारवतीं॥ ॥

ननूक्तकायवधः कथं पञ्चत्रयः स्यादुक्तं हि सर्वथाधीनांत्रयवधोत्थादः ॥ सूत्रितं ॥ सूत्रयति ॥ तत्र नरः कूष्मण्डमरुणमत्वा तत्र कूष्मण्डमरुणमत्वा तदर्थकं पधानात्तत्रार्थकं [illegible] कथं पञ्चमात्मनि सूत्रितं सर्वथाधिर्यं याङ्गणः अवदोषिर्मं विनाशमात्मनिंदकं कूष्मण्डनर्थं त्वात्मद्रव्यः सत्त्वित्वमनूद्यकं कायथनलः ॥ ७२ ॥ सूत्रितं षष्ठवादः ॥ ॥ तथादवोयनर्थं धर्मः साधकस्यात्मनमहान् ॥ सर्वधूर्तात्रिका

सूत्रितं मत्थयात्रिर्थदावायोनरुस्यमं कूष्मण्डमरुणमदर्थकं कूष्मण्डनर्थं ॥ सूत्रयति कूष्मण्डमयात्मानं विनाशमवदोषिर्मं ॥ स्नात्वा उद्यथाविधमदन्नयानिविधानलः ॥ ७३ ॥ सूत्रितं श्रीगणपतिमरुणपूजादोषकमस्त्रीधेत्वादवदोषाध्यायः ॥ ॥ नारदउवाच ॥ कल्यास्त्वं पवित्रं कुरुमाणवदोषितः ॥ एमेकवाणविधिनानित्यकृत्यन्नमर्हा ॥ विरुद्धायग्रसोवासः कोपीनाच्छादनंपरं ॥ एकंनलिंगदंड ५।४
कमन्यल्लिंविदनापदिं ॥ एकंत्रवत्रयहिरुद्धात्मायामानयाध्ययः ॥ सर्वरुतमुद्धरीता नायदापत्रायदाः ॥ पवेधदात्मन्यदाविर्वं
पत्रमदमनाद्यय ॥ आत्मानंत्रपनंवक्त्र सर्वतसंदन्मय ॥ ७४

सनसिद्धावस्कावत्रवर्क्षिता त्रवेधात्मात्रकल्यानंशनादिकंकर्यं ॥ स्नात्वीद्धिकीकल्यास्त्वं वंधात्मापवित्रधरिसंवंधः ॥ क्रियदरुणाद्यं दरुणाधिकंसर्वमित्याहः दरुमाणिगानस्यधर्मानाहाएमेकवाणगिनवरिष्ठः ॥ कोपीनमाच्छादनयावमात्रमात्मपनंकवल्लंमन्यदिनिवाद्यंकंपे
षाद्यावदात्मत्रूद्धभवासमदमनमपत्रकार्यकावदाद्यधिकं ॥ ७ ॥

नस्येवस्मनकार्थरूपवयागस्यंगापविरुद्धंर्थमाहानवर्हिर्यकलिंगेयस्याद्यकार्थस्यायाऽनमात्मानंसंधानंयस्यसः॥मनीष्यपिंडन्मरुवत्सालवर्चे
कविवपिष्टकवदात्मानंनष्टंसंदृश्यादर्शयिगृ॥मयत्थात्मजाद्भिःपंमन्यवनगथवरुग॥स्वदृष्टियाऽवाक्यानसंधानारुवनस्यर्थंपियमरुं
सधर्ममवनिहासनरुग्यति॥मृणापीनियावदध्यायसमाप्ति॥मृगवत्रवनस्यमनःधैधवापरुरुपृष्टसक्षाद्रुरुत्वेजाग्निर्धूसिवरुनदर्शो

मृग्यकलिंगेनेयकार्थेमनीष्यन्मरुवात्सवग॥कविर्मृकवदात्मानं संदृश्यादर्शयगन्तर्ं॥मृणाप्यदारुवंशीममिनिहासंपवागने॥प
ऊादस्यवसंवादं मनवाऽगवस्यच॥तंदायानंधवापरुकावर्यसक्षसामुनि॥वजरुलोरुनरुदोर्न्निगूरुमत्तातजसं॥ददर्शलोकान्
विश्वनुत्तानकगत्वविवित्सया॥दृनोमोलोऽकतिपयेऽपऊादारुगवत्सियऽ॥कर्मदेहनिनिवर्वार्त्तिजेर्वेष्ठग्रिमादिरिऽ॥नविदंति
ऊनार्थंवे सासाविनिनवनिवा॥तनत्तास्यच्चविविधवनपादयाऽहिंसास्यऽग॥विवित्सन्निरुमपाक्षीत्मरुगागवगासवऽ॥विरुः
विकार्यंपीवानंसाग्यमारागवानयथा॥विरुंचेवायमवनीरागेविरुवगामिरु॥रागिनोखलुदरुहार्यं पीवारुवनिनान्यथा॥नगऽया
नस्यनिग्रयमस्यपरुन्नूरुत्थंयतनुवरागमः॥मरागिनाऽर्यंगवविषदरुऽपीवायनस्करुदनऽरुमंचग॥॥ ॥ ॥

दरुावयंवर्तिगूरुममर्तंनऽायस्यतौकमादिरिऽनार्यंमविरुऽर्थीतंणादयाऽहिंसास्यऽान्नवृंऽपाक्षीदियरुवरुवान्वयऽडयमसऽिगरुव्व
र्मागवानिवपीवानीरुलीदरुंधान्वयसिगपरुवुंवदनिरुतीयनान्वयऽडयमंविनेवममरागेऽस्मीनिवरुरारुवाद्विरुंवतिं॥मृनिनिग्रयारु
मृनिपसिद्धी॥गवार्थेनाक्षीतिपसिद्धमवण्यथः॥यतोऽर्थदव॥यमारुगाःपावा॥दमंयाग्यंचग॥॥ ॥ ॥

किंवविलोऽर्जनायसमर्थाऽण्यर्थंऽनरुदर्थमग्रयमंकमाति॥ल्वंउसमःथंपिकिमिनिलकमायीयारु॥कविविर्मृनरुत्यादरुऽःनिपूणादृकवनुऽः
।विगाऽषियाऽलाकवंऽनाःकुथयस्य॥गथापिलाकस्यकर्मकुर्वनऽःमधुगद्वीद्विगोऽपिवागत्वसर्वंपरिग्रपि॥पाभैतग्रगद्विगत्कर्मनदं
विनोषिवानवक्षोषीत्यर्थः॥तस्यवाग्वावामर्तंतनयंजिनावदीदरुनऽःसगो॥अथात्मवरुयाग्रंगर्दाग्रुवात्वदेव॥ग्रायंगोऽग्निनासिमगानरु
वान्॥ऽन्दमिनियदुकंगदवारु॥नृत्वमीरुपत्रमयापवृद्धिनिवृत्योऽपदेनिरुक्तानीत्यर्थः॥विदत्यरुरुवुऽः॥यस्यनिरुद्दियविभूक्षन्त

कविःकल्पानिपृदादृक्विरुपियकथःसमः॥लाकस्यकुर्वनःकर्मदोधनदृष्टिनोषिव॥१॥नाभरुडवाच॥सन्ःस्थंदेत्यपतिनापवि
पृथूमरुमनिः॥स्तयमानस्तुमस्याद्रुनद्यागनुतयंपितृं॥२॥वाक्रुलाडवाच॥वदंदमसत्रद्रोग्रुरुवान्नन्वार्यसमतः॥श्रीरुापत्रम
यान्दृष्टं पदान्यध्यात्मचक्षुषाँयस्यनाशयःसदवा रुगवान्जन्नतःसदा॥रुक्षाकवत्तयाक्षानेधूनाभिर्धातकैमवनाँ॥अथापिवृ
मरुपत्नी रुवत्राऽनयथाग्रुतं॥सैतावनीयाहिरुवानी मनःशुद्धिमिरुछा॥ऊक्षयारुवत्राहिन्या यान्येःकामैरपूनयो॥कमाभि
वार्यमाणोरु नानाधानिपूयाहिनः॥यदरुछयालाकमिमंजापिनःकर्मरिर्जमन्।स्वर्गंपवर्त्तन्याद्यानि निवर्त्तंयनत्रस्यवा॥३॥
स्तानंधनाभिः॥मरुक्षीयथात्वहिर्ध्वगाँयथाग्रुतमिरुयनोद्वत्यपविरुवायाकंलाकःकर्मसुपवरुकंत्वंउनिवृरुःसमःकिंविद्वोषऽनियदुकं
॥नगारु॥ऊक्षयंनिचतुरिःरावाप्रावंकाविद्वायथाविरुंवयिविषयेःपूवविरुमऽाक्षयाऊक्षयाकर्मसुपवरुंमानोऽरुंपूर्वनानायोनिषू
पवहिनः॥तयवर्मलाकंमनूष्यदेहंयदृछयापापिनःकथंरुवंस्वर्गाधर्मोऽस्वर्गस्यद्वावंसाधनंमधर्मोनिरयंश्वसुकवादियानपूर्वमिग्रस्यीमास्यीपून
स्यास्यमनयत्वस्यद्वावं॥सर्वंतानिरुयाग्रयवगस्यिद्वावमित्यर्थः॥२५॥

ऋणापिमनस्यस्यापि॥अन्यापनूरुयदुःखनिवृत्ये॥विपर्ययंदृष्ट्वानिवृत्ताःस्मोंपवृत्त्याकदाचित्सर्वस्यादापिनिवृत्यानुकिंस्यादितिचेदुरुगाह॥सु
खमस्यऽजीवस्यस्वरूपमर्वगहिकिंनपकाशगा॥तगाह॥सर्वगि॥गनागीतिगनःसर्वक्रियानिवृत्तिस्वगतवपकाशगनःर्थथःशास्त्रंग्रन्थमनसस्य
गंजानुमनाग्रथमाऽऽनूऋःऽवमानूदृष्ट्वास्वस्मिन्नयमास्मीत्यर्थःगहिकदाचित्कथंचुंद्ध॥तगाह॥सीविशःप्रयाग्रवशगामहुंजानूरुय
थःदिवंचक्षापिसंसारंनपाप्नुयाग॥तगाह॥ःरुयगदात्मनःसखात्मकंरूपंस्वार्थंसस्मिन्नवसंगंयूनूपार्थंविस्मरुय॥ऋसत्यपिहनौगदव

ऋणापिदंपगीनांवसूखायान्यापनूरुयाःकर्मातिकूर्वगोदृष्ट्वा निवृत्तास्मिविपर्ययं॥सूखमस्यात्मनाऽरूपं सर्वहिपवनिरुनः॥मन
ःसीखःऽजानूदृष्ट्वा शगनस्वस्यामिसंविशंन्॥ःरुयगदात्मनिस्वार्थं सीगंविस्मरुयवेयमानाविविशामसगी॥हगधारामाश्रामिसि
सृगीऽजलीगहरुवेःछन्ने रित्वाऽऽऽत्मकाम्यया॥मृगरुऋमपाश्रवगयथाःन्यगार्थदकस्वतंदं॥दहादिरिदेवतंगेनात्मनःसूखमी
रुगाःऽऽखायथेवानीशस्यक्रियामाघाःछगाःऽगाः॥ऋध्यात्मिकादिरिदुःखेत्रविमुक्तस्यकेहिविशा॥मर्त्यस्यदृष्ट्वायनतेनथःकामःऽ
क्रियगकिंपऽस्यासिधनिनोदृगदवदृष्टगनस्यसूयतिऽत्तमिगि॥गदुरुवेःछटाऽऽडोवान्तादिरिःऽत्तकाम्ययाऽत्तछया॥स्वगतःशास्वरूपादन्यगपूरूयार्थंपःमनोदेवस्यस्य
निःसंशयमत्तकावःमुक्तावियर्ययंदृष्ट्वा नियदुर्कगहिहृत्वानिदहादिरिनिवंचरिः॥ःरुगाःऽःछगाः॥ऋनीशस्यनिदंवस्यपूनःपूनः

प्राप्तवाःक्रियामाघाविरुत्वाऽवरुवीगि॥क्रियाटांसरुत्वत्वंपिरुत्वस्यानयथागमाहुःऋथात्मिकादिरुविगिमर्त्यस्यसंविघगतःछरुदुःखना
पनगंःयद्धुंविनेवपाफरुस्यार्थदुःखंनदवस्यंमियाहु॥पऽधामीगिगिंविंघपंवयंगि॥याऽऽऽगिःसस्मान्मरुप्रवकर्थंचिंखागरागविस्मनसादि
नानाःऽःस्यादिगि॥प्रोऽऽगिःमथवगंचिरुयंनित्यंऋनानर्थहरुत्वात्ताटोवार्थस्मुरानकार्यस्याहुःऽःकगिंनत्वंमनथनंनसंवगाःऽपिन
कविंविवयंरा॥नवयथात्मानगरुयंगित्वंरुकर्थंवेदाग्मादिकंप्राफासिनशाहामधूकावेगिःमधूमद्धिकाऽऽगोःययाःऽसिकंयादरुपयंस्मावन

गाऽऽगाःऽवेवगःऽगाःऽःवऽनात्यऽपद्धिगःऽ॥ऋधिरुयःऽकालगःसस्वस्मान्नियंपाःऽःमर्थवरुयंगी॥ःऽःकमाहुरुयकाधरागक्रैव्यंग्रमाहुयःऽःय
न्मत्तास्यःऽरुगीऽऽऽक्षातस्यहरुंपाऽऽःमर्थयावृद्धिगीःमधूकावंमहासपंगोःऽकस्मिन्नागुरूरुमो॥विरागंपंपत्रिनाघंच पाफायद्धिरुंयावा
वयंगीविरागंःसवंकामिरुयंःऽद्धिरुगाःमधूवगागुःऽक्षकंमधविद्धिहंरुत्वायन्याहुरुवर्यगीऋनीरुंःपविगुस्मात्मा यदृच्छागन
गाऽऽहुंनाःवेक्षयवरुहानिमहांविवसत्ववानुं॥क्षविदत्यंक्षविरुविगुंऽऽनंस्वाऽऽक्षाऽऽवा॥क्षविरुविगुंऽःपंगुंऽहरुनिसग
क्षविरुगीःघरुद्धयापहरुंगीक्षापिंवदाविन्मानवऽऽगीं॥गुंऽऽगुक्षाःथकस्मिंश्चि दिवानकंयदृच्छयागीं॥क्षोमंपुंकूलमजिनंचीवंवरुकुलम
ववा॥वमन्येदपिसंसारंदिवरुकुतुमधीवरुंहिंक्षविरुयधरापक्षरुःऽपरुंऽमरुसमा॥क्षविरुसादयर्यकंकथियोःवापरुछयागं॥क्ष
विगस्तानाऽऽनलिकागंःसवासाःसम्यंगेरुकगंःवस्थरुाःवेऽयवक्षापिदिग्भसाग्रहवद्धिरुगं॥

यामधूकाःद्धिंद्धितमाहुःविरागस्यगाविरुपगिरुत्वाप्यन्याविरुंरुनवंहीपंकुमुंगीदियवंगिऽऽगवाक्षिंद्धितमाहुःऋनीरुस्यगिःसत्ववानूधेर्यवि
नोंपीनत्वरुत्वनयदृच्छयाप्राफात्यविनापंपंवयंगिःक्षविरुदत्यमिनियद्धिंगीचैवंऋर्द्धवसुपंतंवसुपविद्धधादिग्रहुरुकूपानद्वरागीग्रिसा
दमध्यपर्यंकनशापिकाशिगोःचयविवयामिःक्षविरुरुवद्धिगंवयाविवयामिं॥

नवमानावमानकर्षमसवेषम्यमित्याह॥नाहं निंदामि मद्देहमात्मनिविद्वो॥विवेकरूपत्वनस्तिभावपाय्यमाह॥विकल्पमिति॥विद्वांसौविद्वोरुदयसरूप
मसाहरो॥अथवृथाविद्वमायस्मिन्वेकाविकल्पेकान्॥ननमनैरवंमरुरुक्षवावदोयथैसिद्धमवयध्यरीति॥यथा॥मिदद्यालाकंनः
सुखांव्यथतेनरुत्वदृष्यायतारुवान्रुगवत्यवत्॥७॥सकमरुयादशः॥चतुर्दशाष्टरुक्ष्यवनमाधमर्ण्यति॥दशकानादिरुदनयनठ

नाहंनिंदनवस्तोमि स्वरूपविषमंडनी॥ततयोत्प्रयमाश्रमं डतेकाधीमहात्मनि॥विकल्पंरुरुयाद्विद्वो नांमनस्यधविद्रुम॥मनावेका
विकरूत्वांमायायांरुरुक्षयनांमात्मानरुतोनांमायांरुरुयात्मयदकमनिशः॥गतानिवीलोविषम त्वानरुरुयात्मनिस्थिरः॥स्वात्मदृरुं
मथात्थेन सगुरुकमपिवर्द्धरं॥यपरंलोकशास्त्रार्थांरुरुवान्रुगवत्स्त्रियः॥७॥नानदंडवाच॥धर्मंपावमरुसंवे मनःश्रुत्वासमंवे
दः॥यूडायित्वातरःवीरः श्रामंश्रुपययोगृरुं॥७॥रूनिद्रीरागवतमरुपवाशेसकमस्कंधेरुयादशेशक्षयः॥ ॥यधिष्ठिन
डवाच॥गृरुस्वरूपंपदवींविधिनायनवोंऽसा॥यायाद्भवंधद्विहि माहशोगृरुमूधीः॥७॥नानदंडवाच॥गृरुस्वरूपस्तिभावाऽन्
क्रियाःकृवनिगृरुविरागः॥वासुदवार्पणंसाक्षाद्रुपासीतमरुमनीनूंस्त्वनूरुगवतारीरूं मवतावकथमहंगंग्रहमनायथकालो
मयहंतंगऽनादृरुशंगस्तींगमच्छनकैःसंग मात्मजायात्मजादिषु॥विमर्द्यंम्यमानष स्वयंस्वप्नवदुत्थितः॥ ॥ ॥

ज्ञेयाविशेषवदरागृरुस्यामर्त्ययामार्कपतिमंगवंगस्त्वनपथमवनस्थयमिधर्मयशिक्षितयूरुक्ष्मिरुरुक्ष्यमाद्धानस्यादिनिधंकिंगविरु
ःवृच्छकिंगृरुरूक्ष्मेनिंगस्यमाऽधर्मनिहांगृरुक्षियादियावदक्षायसमाप्तिसाक्षाद्वासुदवार्पणंयथारुवंयैवंकवनयामीस्वयमवमद्यमान
षूवियद्यमानषयथऽस्थितःयूमान्स्वप्नदृष्टपदेषूदियूसंगविमवंगिगहनू॥७॥

एवंचरुनश्वत्रावडीक्षतःस्यादित्याहायदर्थयन्निमिर्कु॥ऋत्वोयजिताधीश्वत्वर्तेनजिगत्वाकथमवंगस्यौत्वत्वारिमानाहाउंडाक्षःगः
खविवात्तत्याहु॥जिमिविहंस्यमूनिमिषायर्यवसात्तमंगयस्यौनदीयादक्षार्थवेनियंस्यौसा॥त्वमहिमानगाइपिक्षाकयनीनिगर्थौकिंवा
सिद्धंदिवलवेःयक्षावमिषार्थःयंवयंयक्षःडाधत्वात्तिकिः॥मदगानिवलानीनुनाहित्वत्वाहु॥देवादीनांवयंयक्षदवताःआत्मानंवाएवंपृथक्

अक्षाद्यर्थेस्वयात्तानुरुन्याद्यापितवेगुवीतस्यौत्वत्वेक्रियांअक्षाद्यमूनअक्षजिगाजिगतः॥क्रिमिविहंस्यमनिर्णेतंक्षदंडुंकलवत्री॥क्षत
दीयवनिरुर्यायाक्षायमात्मानमरुक्षदिः॥मिद्धेःयंक्षावहिमान्वेःकल्पयहंक्रिमात्मनः॥ोवत्वत्वंयजमूयाक्षःपदवींमदगामियात
॥देवानृषीन्नरुगानिपिहनात्मानमन्वरुं॥स्वकृत्यागतविकृनयजनयुरुषैपृथक्॥यक्षस्मिनाधिकागाद्याःसर्वास्मैयंहसीयदः॥ अ८
वेगानिकनविधिनाअग्निरागादिनायजनं॥नक्षग्निमुखनार्यंवेरुगवानसर्वयक्षदुकः॥ऋक्षरुविधावाजन्यथाविषमुखदुः
खः॥तस्माद्वाक्षःडदवयंमर्त्यादिष्वयथारुंगः॥तेक्षेःकामेर्यजस्वनंऋजंहवाक्षःजानंनं॥१८॥

तीनर्यामिःनाभवयजःतानयनयंनिनिर्वेक्षेयक्षार्थकार्यंऋत्वाः॥नरोमिविषमुखक्षेत्रवत्रादिक्रियंयक्ष्यक्षः॥नमथमग्निमुखनारुविः
षान्ऋक्षः॥वाक्षःत्वायक्षदवयंसर्वंवयंयक्षदवतासमर्त्यादिषुयज्ञादिषुवक्षःपरुमंनर्यामिःवाक्षःजानंनंमर्त्यादियजनवाक्षयुक्षदवताःमः
मर्त्यादिभेमन्यायेनलोयजनानंरायमन्ययूनयंउत्तुंयजस्वयाःनंवाक्षःजानंनंयस्यतीं॥१८॥

वोषपदरुाडपदं॥शुक्लपक्षमूक्षयरुतीयायामिरुर्थःरुमंनहिहिंयवमार्गदीर्घादिमासवतुष्टयंयिया॥क्लिंत्वाऽयूकाःसासंसंपूर्णवैदायोक्षमाः
सीवाकान्यूनवंडासेवानमतिः॥तयामासक्षांतिः॥नरुन्मासनायंषट्रुक्लनिमिर्कुनिनक्षत्रांतियगनियदास्यःगदा॥गदुर्कंडिकोशांपुष्ययुक्ता
यार्क्षमासीयोयीमासःतुयद्विंसा॥नामासयोधामाघाग्न्येवमकादःगपत्रःमिंसनूनाधग्रवतःडरुवाक्षाल्गुनीडरुवाघाडरुवारुाद

रुर्यंऊपवपक्षीयमासिपोषपदद्विजःग्रहंपिरायंथविरुंगदंधूनांवविरुवानांनयनविषयंकुर्यंद्यनीयागादिनरुक्षयं॥वैडा
दिक्यापवागेवक्षादःयंग्रवतःपूवं॥रुनीयायांशुक्लपक्षनवम्यामथकांकिंकांवतसंषष्यंकाक्षुरुमंनहिहिंयवमथांमाधव
सितसक्यांमघावाकासमागम॥वाक्यविनमत्यविमासरुक्षियगान्यपि॥क्षादःयमनुनाधाग्रवतःक्लिंग्रडरुवाःतिसृषु
कादसीवांसउन्मदंद्रेत्रेतायागयुक्तांगतत्रेयसःकाला॥तृतीयेयाविवहूनाः॥कुर्यात्सक्षमिनेषुग्रेयांमाघंगदायुषः॥षष्ठस्थानेऽ
पाहामाव्रगंदवद्विजाश्चनं॥पिरुंदवन्तरुनायायद्धयुंतनक्षीनन्यत्रं॥ ॥

यदावाक्षादःग्रीयदास्यागुःमासरुमासुकादशीवायदास्यागुः॥तदावाऽजन्मदंक्षेत्रेतायागयुक्तःजन्मनक्षत्रस्यग्रवतास्यवायनयकंदिनेय
दायागदुर्दासंवंधवाक्षत्यार्थनकवलाःग्रहस्थेवतकालाःकिंतुधर्मागस्यस्याहु॥गतनक्षत्रिदास्यी॥तदेवन्मायषःमाघीसाक्ष्येमिरुर्थ
॥२१२५

सिक्षावकालज्ञायायाःपूर्वसवनादिसूपयस्यशुनुकर्मादि॥स्नानमायश्चदीक्षादि।पशुसंस्कारुनादिमाहुस्वसंवत्सरविकंयदाऽन्यस्मि
न्नृषिसूयदयार्थकर्मादिर्ज्योयःकुर्यादियनुषंगः॥यंयंयस्मिन्सवमगत्रावत्रमस्किनस्यरुगनादिवदूषोसत्यांयंयत्तस्यनसवेपूर्यनमादे
ऽः॥अरुंचूरुमेत्राग्निनासिसीनायावामस्यवाग्रमस्यादिर्यथो।ज्यायःपृथक्कुर्यहर्दाविधागकालारिषायत्तोऽस्वग्निनान्थस्किवपुनिमाग्नि

सिक्षावकालज्ञायायाःपूर्वसवनादिसूपयस्यशुनुकर्मादि॥स्नानमायश्चदीक्षादि।पशुसंस्कारुनादिमाहुस्वसंवत्सरविकंयदाऽन्यस्मि
न्नृषिसूयदयार्थकर्मादिर्ज्योयःकुर्यादियनुषंगः॥यंयंयस्मिन्सवमगत्रावत्रमस्किनस्यरुगनादिवदूषोसत्यांयंयत्तस्यनसवेपूर्यनमादे
ऽः॥अरुंचूरुमेत्राग्निनासिसीनायावामस्यवाग्रमस्यादिर्यथो।ज्यायःपृथक्कुर्यहर्दाविधागकालारिषायत्तोऽस्वग्निनान्थस्किवपुनिमाग्नि

सिक्षावकालज्ञायायाःपूर्वसवनादिसूपयस्यशुनुकर्मादि॥स्नानमायश्चदीक्षादि।पशुसंस्कारुनादिमाहुस्वसंवत्सरविकंयदाऽन्यस्मि
न्नृषिसूयदयार्थकर्मादिर्ज्योयःकुर्यादियनुषंगः॥यंयंयस्मिन्सवमगत्रावत्रमस्किनस्यरुगनादिवदूषोसत्यांयंयत्तस्यनसवेपूर्यनमादे
ऽः॥अरुंचूरुमेत्राग्निनासिसीनायावामस्यवाग्रमस्यादिर्यथो।ज्यायःपृथक्कुर्यहर्दाविधागकालारिषायत्तोऽस्वग्निनान्थस्किवपुनिमाग्नि

सिक्षावकालज्ञायायाःपूर्वसवनादिसूपयस्यशुनुकर्मादि॥स्नानमायश्चदीक्षादि।पशुसंस्कारुनादिमाहुस्वसंवत्सरविकंयदाऽन्यस्मि
न्नृषिसूयदयार्थकर्मादिर्ज्योयःकुर्यादियनुषंगः॥यंयंयस्मिन्सवमगत्रावत्रमस्किनस्यरुगनादिवदूषोसत्यांयंयत्तस्यनसवेपूर्यनमादे
ऽः॥अरुंचूरुमेत्राग्निनासिसीनायावामस्यवाग्रमस्यादिर्यथो।ज्यायःपृथक्कुर्यहर्दाविधागकालारिषायत्तोऽस्वग्निनान्थस्किवपुनिमाग्नि

किंवा अधनाधर्माधिधनैनरुतनार्थनत्यापियतनिवा॥देवापपन्नन्नेवसधर्मसिद्धयुक्त्वान्॥यात्मार्थमपिनरुत्थनत्यपंवयतिअनीरुति
सोधेःपडिः॥डयानहीपादयार्थस्यसडपानत्यान्नगस्याप्टरुपालःअक्षनरुदावनिति॥दुधरुपाषडनःकामस्यांगयाति॥अन्नोदकात्तिक्त
कामंतिवारावान्कोधस्यधांगयातिनगस्यकोधस्यपरुलीहिंसानस्यादयान्तियन्ना॥दिरुअजित्वापियुवाद्युक्तापिलारुस्यनेवांगयागीत्यः

धर्मार्थमपिनरुतयाजार्थवोधनाधनै॥अनीहानीरुमानस्य महारुंवियवरुलिदा॥मैतुरुस्यनिनीरुस्यस्वात्मायामस्यपस्यस्वै॥कुतुरु
लकामस्यारुन धावतोर्थरुयादिः॥सदासैतुरुष्टमनसःसवाहिःशिवमयादिः॥डार्कजाकँटकादिरुयापस्थानस्यदः शिवैः॥सै
तुरुष्टकेनवावाडनवरुतापिवाविदः॥डियस्यडेकार्यस्थिन्नरुपात्मायनडनः॥असैतुरुस्यविषस्यगडाविधानपायदः
॥अवैगीडियस्रोत्स्यनस्नानेनैवावकीर्यतोकामस्यांगतुरुरुरुयोक्रोधस्यतरुल्लादयान्नाडनायातिनलारुस्य जित्वातुरुक्तादिर्ग
तुवः॥पीडिभावरुवावाडनवरुस्नाःसंडायकिदः॥सदसस्यनयाथार्कअसैनापात्यतंयधेः॥असैकल्याडयत्कामं क्रोधकामविन -
डनिनाशअथनथैकयालांरुरुयंमत्वातिमडनिनाशं॥आन्वीक्षिकाडडकमाहोदरुंमरुडुयासयाथागैतनायात्मोनन हिंसांकी
थः॥इदानींकामादिडयापायामाहुःअसैकल्यादिति॥वतुरिः॥यदियथापडमत्वतिअर्थअनर्थदडतिन॥तत्वावमडनिनाशंअडगान्
सैधनन॥आन्वीक्षिकाआत्मानात्मविवेकन॥मरुगांसात्विकानांसवया॥यागस्थांतत्वानूयाल्लोकवार्लोकीनं॥ ॥ ॥

मस्यारुतस्यारुर्यडारागतगश्चवरुययादिनावत्तेनादेवंदवायसर्गनिमिरुंदृथमनःपीगंदिनदुकंयाहत्वस्वनविमनाविरुलावैरु
ठसंसीदयतिनिमेरुतन्नंति॥आत्मनींदरुडंयागवीर्यणपाडायामादिवस्तेनासत्वनिषवयासात्विकाहावादिना॥ननकर्थंगुवोरुक्षासर्वस्य
डॉस्यान्॥तथापिमनस्यत्वेनगदवर्यस्वान्॥तडाडयस्यनि॥मर्त्यासद्धीः॥मनस्यन्नंनिदुर्द्धिःमस्यःमडुग्रक्षांकुंडवसावव्यर्थनिनूगु

डपयारुतडंडःखं देवंडक्षात्समाधिना॥आत्मडंयागवीर्यतनिडीसत्वनिषवया॥रुडरुमन्वसत्वन सत्वंवापडःमनस्वा॥व
तत्सर्वेगुणोरुक्षा यदूधाडैंडसाडयत॥यस्यसाक्षारुगवतिक्षानदीपपदगुरो॥मर्त्यासद्धीःग्रहंतस्य सर्वंकुंडवत्तेववर्तेन
षवैरुगवान्साक्षात्पक्षनयूयःश्वरः॥योगेश्वरेविमिर्ग्यांघ्रिलोकिवेमन्यतनवशंषड्गसंयमैकांताःसर्वानियमवादनाः॥तदंतायदि
नोयागंनावरुयःश्रमावहाः॥ ॥

याःपिरुपूणाडयरुनवमवमन्यंतःअगत्मादःषगुरुःसाक्षारुवैगेनवस्तावस्युविमिवद्धिर्गमिनियर्थः॥यद्वानहिनत्यूजाद
निनियवृत्तापतीयमानाःपिगुरुगवान्नरुवतःयथषत्रीरुक्षःर्थः॥नवैसर्वेनपायेःकामादिवर्गंजित्वानियर्गडियःरुत्वाश्वनयः
श्रारुवत॥अन्यथातंपनिसर्वेःमडुवैरुल्यंस्यादित्याहुः॥षड्वर्गमितिःसर्वेभिपिनियमत्वादनाः॥श्रापूरुदिविषयःषडिंडियवर्गस्यःय
यमः॥तस्मिन्नैरुस्मिन्नैतामासांतदडपवाः॥यर्थः॥नवमावनापिवविताथर्ः॥यारुादेनाःसत्यापियदियान्मसाधवःशमदमानसमाधीनांनावै
रुयंःनसाधयंयःनर्हिकवल्यंश्रमावहानवत्यर्थः॥

यथवाऽऽदयाऽऽर्थऽर्थाऽगस्यार्थेनविऽगिऽऽनर्थयरुवयम्ऽपूर्ऽमिर्ऽतथऽसतः॥यद्विरुविऽजयऽरुऽस्यान्निःसेऽगेऽपविऽग्रऽहाऽऽका
विविक्ऽतायऽत्ऽसेऽरिऽकुर्ऽकमिगाऽहानः॥दऽदाऽणुचोसमऽत्राऽऽनसेऽकाथासनमात्मनः॥छिवेंसमंसखंनास्मिन्नासीनऽर्द्धंगऽमिमि॥या
ऽत्पयानोसिनिऽथ्यात्यूवर्कंरुकऽथवर्कः॥यावन्मनस्यऽऽकामानस्वनासाग्यनिश्चीऽहाः॥यंतायऽतानिःसंवऽमि मनःकामऽरुंगऽम
गाऽगनऽकंतऽडयाऽहयऽहिंदूंथाऽऽनेवृधः॥एवमस्यसमग्विऽर्कालेनाल्पीयसायतः॥अनिर्दोनस्यनिवर्तीयात्यनिश्चनवऽक्रिवत्
॥कामादिरिऽवनाविद्वंषेऽमंऽगाखिलहृऽदियन्॥विरुवऽक्रसखस्यईनेवाऽथितकर्हिवित्॥यःपवऽत्रयऽहात्यूर्वं जिनुर्मविषनामयूनः॥यदिमवत
ऽतांनियासिनचपूनर्विक्रियाऽगत्याहाकामादिरिऽवऽरितंमद्विरुंनन्नाऽतिशूरायतःपऽहंगाऽऽत्मखिलाहृऽदयाऽस्य॥कृतःवऽक्रसखनस्यईायमुपव
ऽर्णऽत्वाऽपिऽगाऽस्तिऽस्याऽऽनंदमि॥यऽऽमि॥ऽयाऽऽधर्मादीनावियेऽऽासमंगाऽऽत्मयतयस्मिन्नऽस्माऽऽहाऽनाऽधर्मादीनूवीगाऽीऽऽदिनऽहा

यथवाऽऽदयाऽऽर्थऽर्थाऽगस्यार्थेनविऽगिऽऽनर्थयरुवयम्ऽपूर्ऽमिर्ऽतथऽसतः॥यद्विरुविऽजयऽरुऽस्यान्निःसेऽगेऽपविऽग्रऽहाऽऽका
विविक्ऽतायऽत्ऽसेऽरिऽकुर्ऽकमिगाऽहानः॥दऽदाऽणुचोसमऽत्राऽऽनसेऽकाथासनमात्मनः॥छिवेंसमंसखंनास्मिन्नासीनऽर्द्धंगऽमिमि॥या
ऽत्पयानोसिनिऽथ्यात्यूवर्कंरुकऽथवर्कः॥यावन्मनस्यऽऽकामानस्वनासाग्यनिश्चीऽहाः॥यंतायऽतानिःसंवऽमि मनःकामऽरुंगऽम
गाऽगनऽकंतऽडयाऽहयऽहिंदूंथाऽऽनेवृधः॥एवमस्यसमग्विऽर्कालेनाल्पीयसायतः॥अनिर्दोनस्यनिवर्तीयात्यनिश्चनवऽक्रिवत्
॥कामादिरिऽवनाविद्वंषेऽमंऽगाखिलहृऽदियन्॥विरुवऽक्रसखस्यईनेवाऽथितकर्हिवित्॥यःपवऽत्रयऽहात्यूर्वं जिनुर्मविषनामयूनः॥यदिमवत
ऽतांनियासिनचपूनर्विक्रियाऽगत्याहाकामादिरिऽवऽरितंमद्विरुंनन्नाऽतिशूरायतःपऽहंगाऽऽत्मखिलाहृऽदयाऽस्य॥कृतःवऽक्रसखनस्यईायमुपव
ऽर्णऽत्वाऽपिऽगाऽस्तिऽस्याऽऽनंदमि॥यऽऽमि॥ऽयाऽऽधर्मादीनावियेऽऽासमंगाऽऽत्मयतयस्मिन्नऽस्माऽऽहाऽनाऽधर्मादीनूवीगाऽीऽऽदिनऽहा

नवदमयदिर्दंऽयत्वाऽदियाऽहा॥येऽपूर्वंवऽदऽहःऽऽनाऽऽत्मादिरूपःस्मऽरुःविंगिऽतःगऽवयूनवनमाऽऽत्मिनिमलाऽऽन्यायंतिस्मावयंतिऽहिंयंतिमिरूपल
ऽक्षीऽकृत्याऽन्यानयिंत्वधर्मयागिनाऽतिंदऽतिं॥ऽहऽक्षऽयंतिऽकाऽर्थंनैत्वाऽऽत्मगत्वऽक्षऽस्यऽहिंकाऽऽदिंऽियस्तोऽन्यऽपिकादावऽक्षऽऽाऽहा॥ऽऽत्मानंऽपवैवऽक्ष
यऽक्षानीयात्यूऽक्षानधूगानिवऽक्षाऽऽत्मयंवासनायऽतनयऽक्षाऽतिनाऽस्तोऽन्यमवनंऽरुवतीत्यर्थः॥धवऽयूतिः॥ऽऽत्मानंवैयऽद्विऽजानीयादयम
स्मीतियूऽयंऽषःकिमिऽक्षऽक्षस्यऽकामायहाऽनीऽमनऽसंवैमदिंगाऽऽयंऽहऽस्यऽउस्तोऽन्यननवऽकपातायऽऽंऽयऽमऽऽनसदाऽन्यऽहानयंतिऽधमिंगीमम

ऽयेऽम्वऽदऽहःऽस्मऽगाऽऽत्मामत्यांविऽक्रिऽरुऽसमसागाऽगवनमाऽत्मसाऽत्कऽत्वाऽस्माधयंतिऽक्षऽसऽऽमाः॥ऽऽऽरुऽक्षऽस्यऽक्रियाऽयाऽऽऽऽऽ
वदाऽनंविंतऽपविनाऽपऽमसवाऽरिऽक्षाऽविंऽियस्तोऽन्येगाऽऽऽऽग्रमाऽपऽसदाऽऽऽगऽखऽत्वाऽऽग्रमविऽर्कोवेः॥ऽवमोयाविमूऽर्ंऽक्षान्ऽपऽक्षगान्
ऽंऽपयाऽऽत्मानंऽपविऽऽानीयाऽतऽपवैऽक्षानधूगाऽायः॥किंमिऽकुनऽकाऽयवाऽहगा ऽदंऽहंयऽक्षऽऽिनंऽपऽतः॥ऽऽाऽकुः॥ऽऽावीवैऽथमिंऽियाऽिऽरु
यानऽिऽत्ऽस्मनऽऽंऽियऽतीऽवऽस्मानिमाऽगाऽधिऽषऽऽंवसूऽऽंऽसन्तंवृऽदऽधूऽमीः॥ऽऽऽर्यूऽंऽमऽऽंऽदऽऽाऽयाऽऽऽमधऽमंऽधिऽमाऽविऽऽंऽरुमानेऽवऽथिनैवऽऽीवीवा॥धे

धैयाऽत्मानंऽवऽथिनैविंऽऽावीवैऽथैमवऽवऽयाऽऽिं॥धूमऽकऽथंधूपऽकऽऽावऽऽाऽहाऽऽाऽकूऽितियऽऽिःऽऽंऽऽियाऽऽमनोऽस्मीऽऽनूनवऽऽाऽऽाऽऽाऽहः॥ऽऽाऽऽाऽऽाऽहा
दांऽनवऽत्मानिनैगच्यदऽऽानाऽऽाऽऽ॥मत्वैविंऽऽऽवऽऽऽदऽऽाऽऽाऽऽा

शनादवोऽनवग्राहनवयः॥नवयजाहिनिवहः॥ङविकृत्मावृतसमाधेःसत्वपङ्कनयाऽपिपमापूकावादिपदृलुंयः॥ऽवंन्तकायरूपंनर्थसा
त्मवऽाऽपकल्पन्द्रियादिपविकायसिनूनथारुरीयावहलुंग॥नावदवगविद्यानांवयऽाहोवयासिहिगंङ्कानपङ्कंविघ्नतन्नयुगाद्यायःस
न्नियक्रगापूवूपऽाहंगःस्वानंदनहुद्यारुत्वन्दंवथादिकमूयङ्कंयर्थः॥ऋयुगाद्यायाशावबाधकमाहानाबदिनिन्नसंभावहिंमुखायन्द्रि
यवाजिनःसृगंवंगऽत्यर्थंपङ्कहिमागनीत्वाविषयाऽहिन्यूनिन्द्रियैंगिरुयैःहृतनवसहुवर्कमानांगमांधेगमसाग्याऽऽङ्गस्यरु
यागसद्वयन्थलारुम्बऽाऽकंभाऽहिरुयंमदः॥मानायःमानोस्यावमायाहिंसात्रमत्सर्यः॥बऽःपमादःङ्गन्निऽाःगवस्त्वंमादयंधव
ऽाङ्कमःपङ्कनयःसत्वपङ्कनयःङ्कविगुं॥यावन्द्रकायवथमात्मवऽःपकल्पंधलुंगनिहवत्रसाचंनयानिऽःगं॥ङ्गानातिमच्यग
वन्नादवदङ्कगापूःस्वाबाङ्गुष्ठऽपऽाःगन्दंविऽङ्गाग्॥नाबत्वमकमसादिंद्रियवाजिहृतानीत्वास्यर्थविषयदस्यपूहिन्द्रियैः
तिातिदस्यवःसहुयसहतमसंनभांधेसीसावकूपऽऽमृत्यरुयद्विपैति॥पवृलुंवनिवृलुंच द्विविधंकम्मवेदिकं॥ऋावलुंनप्र
वृलुन निवृलुनाश्रुतऽःसहुं॥हिंस्रेऽयमर्थकाम्यं मन्निहाशाद्यःऽाऽतिदं॥दऽन्यिमूलुंमासःश्ववाडुमांसंपशुःसुकरोवंगदिदृंपवृलाख्यंङ्गंप्रङ्गनमव
वृलुन निवृलुनोश्रुतऽःसहुं॥हिंस्रेऽयमर्थकाम्यं मन्निहाशाद्यःऽाऽतिदं॥दऽन्यिमूलुंमासःश्ववाडुमांसंपशुःसुकरोवंगदिदृंपवृलाख्यंङ्गंप्रङ्गनमव
वा॥वृलुंहयाद्यायाजामकूपाऽीत्यादिलक्षणं॥ॐ॥

यंयास्मनांनेनवयदविहितप्रावृलुंदिकाविर्धंसःकथमवमनर्थयानिःस्यादियाऽीक्षावदाकरुकम्मनांद्वैविध्यंदर्शयन्रुलरुदमाहापवृलुंच
निङ्कारुऽाः॥हिंस्रेऽयमनादिवेत्मा॥ऽःऽाऽतिदंमऽयाऽीकियुकं॥ऋादिःमाद्यर्थविवक्षयाँ॥दऽन्यिमूलुंपशुःपशुयागःसृगःसामयागःङ्गंवेंऽवदं
वांपवृलुंवलिदयवंप्रगत्सवमिधमाद्यंनऽनवयदिकाम्यंऽःऽाऽतिदंपवृलाख्यमर्थेरुयर्थःऽाऽीद्यंपयादि॥ॐ॥

ऽर्थादर्शनादिसंकल्पसूत्रमनसिवेकादिकंविकाश्रयकंमनावाविधिश्चादित्वकृतायावाद्यादिमनःकर्तृत्वादिविकारैरुक्तोवक्ष्यमाणसमाना
यसमन्नायानद्विद्यायत्वाद्यावःस्वप्नआत्मादिस्वरूपात्मक।ॐकारोविदोनादोगतुपाल्लोमहत्यमोज्ञानिनःसू
दस्मिमानिन्यावैगताःगाःपाद्मोगीतिपूर्ववत्॥दिवोदःपाद्मस्यवोगतःवाकाशुक्लपक्षस्यांगतःयद्वापाद्मावाकोनिवपूर्वादामगोऽकलमय
नीत्वादूरवक्षाएवंवक्तृत्वार्कगतस्यशाम्नवसानमाद्यपकाशमादविश्वःगोविश्वःसृष्ट्यायाधिश्चसंकल्पसृष्ट्यविलाप्यसृष्ट्यायाधिश्चसंकल्पसारव

ऽन्द्रियाणिमनसूमोवाविवेकादिकंमनः॥वावैवर्कसमान्नायःसमाकाशस्वरूपात्मा॥ॐकारोविदोनादोगतुपाल्लोमहत्यमोज्ञानिनःसू
यादिवापाद्मस्यज्ञानाकालंस्वरूपात्॥विश्वःपतेऽसःपाद्मसुर्यआत्मासमन्वयात्॥ऊवयानमिदंपाद्मं कृत्वाकृत्वानपूर्वहाः॥आत्म
यात्सूपशोभनात्मात्मज्ञानंनिवर्तनोयएतमपिहृदयानामयनंवदनंनिर्मितं॥ऽनस्तोवक्ष्यावदऽजनश्चाऽपिनमक्ष्यति॥आदावैते
ऽजनानामऽहिर्मनःपवावैं॥ज्ञानैरुद्यंवयावाद्यं समाम्नातिऽन्यमुत्स्वयं॥ ॥

तिःसर्गेवक्तायोविलाप्यकायत्वेनाधिःपाद्मोरवतिःकायटंवसर्वेऽसाद्विस्वनात्वयात्माद्विस्वरूपविलाप्यनथरिवतिःतथांवस्थरि
वाविशेषोद्विःटंतथशुद्धआत्मारवतिमध्यगऽन्यथैःयेथतथारूत्वानिवर्तनंगथननिवर्तनऽन्यथैःवदनंनिर्मितंऽसूसमरिसंरवतीः
यादिनातमविविरिसंरवतीयादिनिश्चयनविविच्यज्ञापितऽन्यथा॥ऽजनस्यापिदृढज्ञापिनमक्ष्यतिगदृढमाढमादाविति।ऽजनानादिवादीनां
श्लोकात्रटात्वनशेतीवविश्वित्वनयसगतथवहिरार्थसंगरसंकृपरमवर्वेवऽध्यनंवितमापेकाःऽश्चानिःपकाःऽगढसर्वेऽर्थज्ञानीसूयमवनगमाछि

ननूक्तहिकथंपृथगर्थकृत्यापिपतीयतनगतारुःश्रावाधिनःगर्कविधावेनसर्वेगावाधिनापिश्रारुसःपतिविवाऽविवृतयायथास्मृतः॥तद्व
ऽऽडियर्कसर्वमर्थत्वनावैकल्पिकंनसूयवमार्थनःदृर्घत्वात्रारुतदवाहःद्धियादीनांपिवहुतानांकायानेकात्मावृक्षालीवनवृपैदहादिसंघातारैरुय
विशेषांनांमध्येकतमापिश्रुत्यतमामिनरुवतिःनवतर्षांसंघातः॥दृष्टान्तमिवनांनकदहाकर्षतःसवैकिर्षतेनूपपरुःनश्चकस्मिन्दृष्टः
श्रारुथसर्वचनमारुअतानवविकाशमात्रेवयवी॥सूविहाश्चरुपविशेषापिकृतःसर्किंस्वावयवस्थावापविशेषतस्थावापृथक्रामदन्विया

श्रावाधिःपिक्षारुतावयवसूत्रयास्मृतः॥ दृर्घत्वादेऽियर्कगदृढंथविकल्पितं॥द्धियादीनामिहोथनांकायानेकृतमापिहानमे
र्घतांविकाशतोयिनपृथक्नाल्विनाःमृषा॥धिनवावयविस्वाद्वन्मात्रावयवैर्विना॥नस्यश्चेत्सर्यःवयविन्यासन्नवयवोगतः॥ ॥

वातनावतलीर्थपृथकनथाऽसूपतीतः॥वैवाद्वितःसर्किंपवयवर्वेवन्तिऽशेनवा॥आद्यऽगुलिमात्रःपिदृवृद्धिस्यात्॥द्वितीयतस्या
ध्यंतंगीकारेसवनवेक्षस्यात्॥ऽतामाहपैवयथाऽनवदहादमिथ्यैत्वमाःतद्धन्नांद्धियादीनामपिमिथ्यात्वमाहाःक्षयंगीतिश्रुतः
वामरुहतानिन्मात्रेऽस्वद्धेवयवैर्विनानस्यःऽवयविन्यासतिश्रुतयवाःस्थैर्तांसन्नवस्यात्॥ऽवयविनस्तीत्यन्यथानुपपत्तिर्विनातत्सरुावयमाहतावादियथाःतदेकंपैवमर्कोधेनवैनिवृर्द्धिमिःदृष्ट

दृमिणादि॥ ॥ सर्वाधिकार ५

मन्त्रवयविनाऽऽत्मनाऽऽत्मनाऽपायिपूर्वाख्यादियमार्यदवदद्भूमि प्रत्यक्षिस्तानेनस्यात्॥ गदुर्कुरुदुःऽआविर्भविति वाऽऽत्मावधर्मकस्यन [illegible] यिय ग्रा गद्ध
र्मीमि। गणाद्रु॥ स्यादिमिवसुनःयत्रमात्मनाविकल्पस्यदंऽसमियद्भावसुनाऽविर्यं विकल्पसमिपूर्वपूर्वाप्रायसाद्दृश्यानुसृष्टवमिरुमःस्या
त्॥ सत्रगावदवयावदविधानिवृद्धिःननसर्वमिथात्वेऽसमुख्यविधिनिषधगाकथंगणाद्रु॥ स्वं मध्येऽग्रयस्त्वापद्यवस्त्वार्थयेथमि॥ इदानीमुक्तमवा

स्यात्साद्दश्यमस्त्रावद्विकल्पसमिवसुनः॥ ऽग्रयस्त्वापोयथास्वप्न गथविधिनिषधगा॥ रागावाङ्गंगंक्रियाङ्गंगंडद्याङ्गंगंमुखात्मनःभावर्ल
यनस्वानरुपर्यरुणीनस्वप्नानधनगमनिः॥ कार्यकारणतावस्त्रेक्य महनियदनैतुवत्॥ सवसुन्वाविकल्पस्य रागावाङ्गंगंडद्यगं॥ यदुक्तमिति प्र
पञ्चात्मा सर्वकर्मसमर्थंगं॥ मनावाक्कायनूरिःपार्थक्रियाङ्गंगंडद्यगं॥ ॥

ङगंगावानाग्रयापद्धोनदृष्टीकथामि। रागावाङ्गंगंनिवसुरिःवर्ण्यन्नात्मावयनस्वानरुपात्मात्मनस्वानरुपनगंनुग्रयादादीनुपर्यात्मावसथ
ग्रयःस्वप्नान्गिग्रगथा यद्भावसुरुदवृद्धिवकःस्वप्नःगगस्कृदधिकावरुदनकमरुदवृद्धिद्विगीयः॥ गगामल्कर्मसाधिगमगल्कलीमसेवरा
ग्रमिनिलीयः॥ मानधनगंनिवर्ण्यमिकार्यकारणतायावस्त्रेक्यस्यमर्थंगंग्रात्मावनं॥ मनावाक्कायनूरिःकरणकर्मसमर्थंगंरःसम
र्थंगमिनिवा॥ ऽदद्यःधर्क्तरुदाद्रिक्रियारुदद्रुदुः॥ ङ्गीःधयार्थंगंवगदरावाक्रियाङ्गमङ्गंगं॥ ॥ ॥

ग्रात्मनःस्वप्नग्रादीनांवस्मृर्धंःवकामःधगयाःदद्रादीनांपंचरुगात्मकत्वनरागकुग्रयवमात्मगत्वनारुदाग्रावननार्थकामयार्यदिङ्ग
ऽनिमित्यर्थः॥ ऽकानाग्रमधमनूमिद्धिग्राहा॥ यदिति॥ यगूदग्रेयनोपायेनयगःसकाःगाणूपसुगमूपमंरुवनि॥ ऽनेविनि॥ ग्रस्यग्री

ग्रात्मग्रायाग्रगादीना मन्त्रषीसर्वंरुहिनां॥ यत्स्वार्थकामयात्रेकुंऽडद्याङ्गंगंगदुच्यतं॥ यथस्यानिषिद्धंस्या ग्रनयत्रयमानृप॥
सग्रानरुगकायोलि ग्रवानाग्रेयनायदि॥ ऽनेनत्रग्रेग्रवदाकेवरुमानःस्वकमरिः॥ ग्टरुग्रास्यगमिग्रायोगवाऽऽसुरुकिमान्नव
ग्रायंग्रहिपूर्यंन्नपदवदुस्यग्रा ग्रायग्रलाःदुरुनगाःग्रात्मनःपग्राः॥ यत्स्यादपंकनूरुमवयारुवानरागीन्निर्क्रिगदिग्नरुक्कदुन्॥

दुक्कस्यगमिंगदुकिरागकस्यरुकंः॥ ऽगद्यसर्वसाधावग्रमकंरुकस्यतुरुकिंववसर्वंपरुषार्थरुतुमिनिपंडवानेवलक्कीदुस्याद्रागथं =
दीनि॥ ऽन्नपदवा॥ न्नपैर्दैवेऽग्रमरुग्रायेदुस्यग्रादिमिरावां॥ ग्रात्मनःग्रीद्वर्म्मदवपरादुनाग्रुरुरावस्मार्षः ऽडक्कर्षंसगवनरुग्रथः॥ य
ग्रायथावग्रा॥ गमवरुग्रनमिः॥ ग्रायः यद्भावथस्मायदुःऽग्रतीर्थंस्त्रियथावद्भरुलग्रादीनुगथाग्रीद्वर्म्मदवगावकानुसीमावादग्रुरुवग

श्रीकृष्णसेवामहत्तामवरूथाश्रयिणां कल्पपादपायमानश्रीमदर्थयन्पूर्ववल्लोकमाह। गुरुमिति सार्द्धैः। पंचभिः॥ नान्नाऽपवर्गदैः। यद्वा सौ

यूथानां स्वर्वधूस्त्रिद्गंधर्वाऽपवर्गदैः। नान्नानीतमहाकल्पगंधर्वीलोससंमतैः॥ नृपयद्वालमाधुर्यसौगंधश्रियदर्शनैः॥ श्रीमत्
प्रियतमानियं महत्स्वपत्नीपदैः॥ कंकदाऽवसथैः गंधवस्त्रिसौगतैः॥ऽपवर्गाविश्वसंभिरुविगत्थापगमयनाः॥ गुरुवः
गायस्कद्विस्तान् स्तुतिभ्यविवृणागतैः॥ ह्यात्वाविश्वसृऽसृन्महल्लनीढायनौजसा॥ यालिर्त्वंभूऽडगामाऽनु नद्यश्रीऽहगुरुल्लनैः॥
गावद्वास्यामहंऽगद्य गणाधिवक्त्रवादिर्नोऽनुग्रूषयानुषंगतः। याऽकाऽहंवक्त्रयशनी॥धर्मस्फिरुमधीयावर्धिरुऽपनाऽनैः॥
गुरुस्त्वाधनपदवी मैऽजसान्यासिनामियात्॥ १५ ॥

कृमार्यनृपादिरिः॥ प्रियंदर्शनैपस्थोगदाज्ञानीविद्यानूंऽमरुः सन्गमयन्नवगतः॥ १६ १७ १८ ॥ श्रीकृष्णनारायणेमयनमः॥ ॥

स्वंऽहंगार्थऽवतिरुर्थतापूनः पूर्वल्लोकानवपठतियूयमितिऽतोर्थैस्ऽहं॥ ॥ ॥ गुरुमिसमहत्तावार्थदीपिकायांरीकायांपंचदशोध्यायः॥ ॥

यूयंनल्लोकवनरुविरागमल्लार्कयूनानामनयाऽरियंतिऽथपांगऽहानायसगीतिसाकानुरंपर्ववक्त्रमनुष्यलिंगी॥सवान्यूयंवक्त्रम
रुहिमर्म्यंकंवल्यनिर्वृतिसुखादरुतिः॥ प्रियःसहऽहःखल्लमाऽनुस्तयन्नात्माऽहंतीयाविधिकहनुन्थाँनयस्यसाकारुवपद्मऽदि
रीरूपंधियावसुतयापवर्तिनं॥ मोननरुक्षापऽमनयूजिगःपर्सादगामवससात्वतांपतिः॥ १७ ॥शुकऽवाच॥ गुरुंदवर्षिता
धार्कं निगम्यरुवतार्थरुः॥ वृऽजयामासस्त्रीगःहरुर्कंवपमविऽरुलऽः॥ ऽरुऽपार्थविषामंशु यूजिगःपयथोमनिः॥ ग्रत्वाऽहंऽ
पर्ववक्त्र पार्थःपवमविस्मिगः॥ गुरुंदाक्षायणीनांगं पृथक्वंऽगःपकीर्तिताः॥ऽदवासवमनुष्याश्चा लोकायणवनावयाः॥
गुरुंगिश्रीरागवनमहापूजाऽसपायमर्हस्यांसंहितायांसप्तमस्कंधेपञ्चाऽनवविनयधिष्ठितनारदसंवादसंदावावःपंचद
ऽशोध्यायः॥ ॥ ॥

गुरुंगिश्रीसप्तमस्कंधस्यरागवनार्थदीपिकाश्रीग्रीधरस्वामिरुताटीकायांसमाप्तः॥ ॥ ॥गुरुंमसुसर्वदा॥ ॥

[illegible]

[illegible] १	[illegible]
[illegible] २	[illegible]
चन्द्रमाः ३	[illegible]
बुधः ४	[illegible]
पुरूरवाः ५	[illegible]
आयुः ६	पांडुः ४७
नहुषः ७	अर्जुनः ४८
ययातिः ८	अभिमन्युः ४९
पुरुः ९	परिक्षित् ५०
जनमेजयः १०	जनमेजयः ५१
प्रचिन्वन् ११	शतानीकः ५२
[illegible] १२	[illegible] ५३
मनस्युः १३	अश्वमेधः ५४
[illegible] १४	[illegible]
[illegible] १५	नेमिचक्रः ५५
[illegible] १६	चित्ररथः ५६
[illegible] १७	२ वृष्टिमान् ५७
[illegible] १८	१ [illegible] ५८
[illegible] १९	सुखेनः ५९
[illegible] २०	सुनीथः ६०
[illegible] २१	नृचक्षुः ६१
[illegible] २२	सुखीनलः ६२
[illegible] २३	परिप्लवः ६३
[illegible] २४	सुनयः ६४
[illegible] २५	मेधावी ६५
[illegible] २६	नृपंजयः ६७
बृहत्क्षेत्रः २७	२ तिमिः ६९
हस्ती २८	१ दुर्वः ६८
[illegible] २९	बृहद्रथः ७०
ऋक्षः ३०	सुदासः ७१
संवरणः ३१	शतानीकः ७२
कुरुः ३२	दुर्दमः ७३
जह्नु ३३	वहीनरः ७४
सुरथः ३४	दंडपाणिः ७५
विदूरथः ३५	निमिः ७६
सार्वभौमः ३६	क्षेमकः ७७
जयसेन ३७	इति चन्द्र
[illegible]	वंशसमाप्तः शुभं
[illegible]	[illegible]
[illegible]	श्रीकृष्णा
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]

नवमः कल्पः

मानदास मुगल दासया मंकलनं
आशा सफू कुंथिवात उपहार ।

मानदास मुगल दासया मंकलनं
आशा सफू कुंथिवात उपहार ।

मानदास मुगल दासया मंकलनं
आशा सफू कुंथिवात उपहार ।

ॐनमःश्रीकृष्णाय॥गुणार्यगुणगाम्भोधे कृपागर्कवृजानिधे॥नमस्तेऽनन्तमूर्तये पवमानानन्दमाधव॥इति गुणार्यवृत्तिव्याख्यायां वैवस्वतमन्वन्तरं
नवमस्कन्धसत्कीर्तिः प्रसंगतया विनत्यनाम॥इत्थमुक्तास्तमस्कन्धे सद्धर्मः सत्त्वसाधकः कर्तृपालकवक्त्रादि मन्वादीनां निरूपणं॥सद्धर्मगुरु

॥ ॥राजोवाच॥मन्वन्तराणि सर्वाणि त्वयोक्तानि गुरूणामवीर्याण्यविकेनेवीर्यस्य रुद्रस्य कृतानि च॥१॥यासौ सत्यव्रतानाम राजर्षि
र्द्रविडेश्वरः श्रीमानयातीतकल्पान्ते ज्ञानेतिहासविप्लवया॥२॥सवै विवस्वतः पुत्रो मनुराद्यादिभिर्गुणैस्त्वन्नस्कस्यसमाः प्राप्तो ह्यधुनाप्रभृत्या
नुपाः॥३॥तयोर्वंशंपृथक्त्वेन नवंमन्वन्तरानिव॥कीर्तयस्वमहाभाग निर्गुणप्रभवौहिनः॥४॥गुरुणांहिनः॥५॥गुरुणांविद्यया॥६॥यत्र
यूथ्यकीर्तीः सर्वेषांविदविक्रमाणां॥७॥ ॥सूतउवाच॥इत्थंपरीक्षितावाक्यं सदसिवक्तवादिनौ॥पूजयंश्चावाचगुणवानुशंकःपवम

सत्वानामन्वन्तरेषुसत्कथाःसूर्यसामान्वयाख्यानेत्रयोनाम्नांगुरुवरुथादशमेऽध्यायेऽसूर्यवंशमन्वर्ण्यते॥एकादशेऽध्यायेऽसा
मवंशगुरुनःपवेशंगुरुवरुषष्ठमध्याय वैवस्वतमन्वान्वयासामवंशगौ सूर्यसखीत्वमर्च्यते॥द्वादशेऽध्याये वैवस्वतमनावंशीवृक्षेति॥मन्वन्तर्
गतिपञ्चरिक्षा॥प्राग्नुकवंशंवर्णयितुंपृच्छकमव॥तावद्वंशीगत्यवर्णकीर्तनायतमान्वयानूत्तमान्वयतिपनापवयामिति पञ्चरिक्षा॥ज्ञानागम्यतियाव
नरुगवनागमः॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु

सूर्यवंशेऽसूर्यन्वयस्यकीर्तनमिति वृधाःपूर्ववंशःपरीक्षितामिलायाख्यानमारुसूपजस्यमनाःपूर्वं मित्रादिनायावद्भ्रा
यसमाप्तिपूर्वंशुकाकपरीक्षितोनाम्नत्वक्षिःषाक्॥२॥द्वादशेऽर्थमिकन्यायधरुवलक्षयज्ञति कृतायैसम्यगेयावत॥पयत्रवत्रगमाकृतानियमाय

॥ ॥शुकउवाच॥ध्रुवस्यसानवोवंशःप्रादूर्भूतःपवत्कथानगङ्गाविरुवना वत्सुवर्षशतेऽपि॥१॥पवनावनपरुवाना मात्मायःपवनुभुः
यवशमत्रवासीदिदंविश्वं कल्पान्तेऽन्यन्नकिंचनोनस्यनाशःसमरुव स्वप्नकल्पेऽहिनत्वमयः॥२॥तस्मिन्नजेसमाराजं स्वयंभुश्चतुराननः॥म
रीचिर्मिनसस्तस्य ऊर्णस्यापिकश्यपः॥३॥दाक्षायण्यांततोदित्यां विवस्वानरुवत्सुतः॥ततोमनुःश्राद्धदवःसंज्ञायामासरावनाद्यज्ञायोऽ
नयामास दक्षापृष्ठात्समात्मवान्॥४॥इलायांकन्यकायांतु पितृभूतकुपकानानिमेऽर्कपृषध्रंश्चनरुगंवकविंविद्धि॥५॥सूपजस्यमनाः
पूर्वं वशिष्ठाराधवान्वितः॥मित्रावरुणयाविष्टिं प्रजार्थमकयादिशुः॥६॥ततश्चश्रद्धामनाःपत्नीरुक्तावैसमयाचत॥द्वैरिश्रुथंमूपागम्य
पुत्रियत्वयायाचताः॥७॥ऋषिताश्चर्यनाहाता श्चार्यकृत्वसमाहितः॥८हौतरुविधिवच्चवरुवरुकावैष्टवन्द्विजः॥ ॥

स्या॥ऋषिश्चर्यूचेनि॥हानयेतिनिषिताहाताननष्टहौतरुविधीसमिगरुणयापर्थितंश्चायनूत्यवत्रगं सूयजनूश्चयतुस्समाहितः॥ऊतिया
पेतगुरुश्चयगं वावावषट्कावैष्टवनूवोषडितिमूश्चार्य॥९॥वृक्षविक्रियामक्रान्यश्चत्वा॥१०॥ऋषिताहाताविशिष्टः॥११॥२८॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

रागरक्तवाहिनाम्नेत्यनामसारुवन्॥तौविलासक्रमनूंपारु नातिहसूमनागुर्वी॥ ॥रागवन्तिमिदंशास्त्रंकर्मधावक्कवादिनी॥विपर्य्ययं
महाकष्टं मेवस्याद्वक्कविक्रियां॥यूयंमरुविदायूका तयसादग्धकिल्विषाः॥कृतःसंकल्पवेषस्य मम्तौविवृधेषिकाः॥तन्निशाम्यवच
स्तस्यरागवान्पथिनामरुः॥लाभुर्यतिजामंक्लात्वा वराधत्रविनन्दनौ॥तत्संकल्पवेषर्म्मरागुरक्तचरिचाजनः॥तथापिसाधयिष्यामू
पजात्वंस्वतःसौविंवेद्यवसिनाराजन्रागवान्समरायदः॥अस्तोषीद्रादिपत्नूप मिलायांपस्तुकाम्ययौ॥तस्मेकाम्यवरंदुष्टा रागवान्कवि
वीन्वरः॥दक्षाविल्लारवरुन समूम्नःपूत्रपरोहौसप्रकामरुराज दिवनन्दगयीवनाद्दनःकतिपयामासे तथमानुरुसेन्धवौ॥पट्टस्त्र
विचंचार्यंडानाँग्यपयमाडुमान्॥दंशितानूरुगमन्वीरा रुगमदिशमरुयौ॥सकूमारवनंमत्रा वधस्तत्रविवहारुायशारुरागवान्गर्ह्यविमा
दःसक्रामर्य्या॥गस्त्रिव्रविसूवोत्रेसो समूम्नःपत्रवीत्रहा॥अपश्यंस्त्रियमात्मानं सर्ववेवत्रवान्पौतथाभदनगःसर्व्वं आत्मन्तिगविपर्य्ययौ॥दृष्ट्वाविमनसा
स्वयन्वीक्षमानाःपत्रस्यर्वं॥२१॥

॥तिरागवनरुवाधर्वीपिकायांप्रीधरस्वामिविरचितायांपंथमः॥ ॥विगर्हतिमित्रंरुरासःप्रकाशन्धान्यस्यायाहुगादिशःकूर्वन्ति॥२२॥

॥राजोवाचाकर्धमवंशुभोदक्षःकनवारागवन्हनःपत्रमनंसमावन्द्र पत्रकोहरुलोहिनः॥२३॥शुकउवाव॥प्रकदामिविदंडंमृ
पयस्कुरुसत्रगः॥दिलोविंतिमिनारासाःकूर्वन्कःसमूपागमन्नौमानविलाद्धाविकादेवी विवस्वावीतिगारुगौ॥रुरूर्विकात्समस्कायनीवीमा
स्वयंयंश्रितान्॥मयायिनयाद्वीद्य पशनरमभाषयाः॥निहलाःपयंयूरुस्मान्नवनायंयन्किंकौंकिंदंरागवानारु प्रियाया
ःपियकाम्ययो॥स्त्रीनंयःपविशेदात्मवेयापिरुविष्यति॥मतङ्वैवनंगद्वे पत्रयावर्ज्ययंकिंहिसावानूवत्रसंयूका विवत्रावनाद्व
नौ॥अथनामाग्रमास्यास्त्रचन्द्रीपमदारुणौ॥स्त्रीरिःपविहरात्वीद्य वकमरागवान्बुधः॥सापिनश्वकमंशुरुः सामवाऊसूरंपनौ॥सतस्यांऽ
नयामासपत्रवत्रसमात्मजौ॥वेवंस्त्रीत्वमनुप्राप्य सप्तमामानवान्नृपः॥तस्मात्रमरुलावार्य्यं वनिषमिनिगुणूमौ॥तस्यांसतादशंदिव्यारूपः
यारुगपीडितः॥सूयूम्नस्याथपत्नूत्व मुपक्षावनशंकरौ॥ऊयूसरस्तेरागवान्नृपयपियुसावरुन॥अपश्यश्चितधीकृच्छ्रन्निदमारु
विलाम्बतौ॥मासंपूमान्सरुविता मासंस्त्रीतपसावन॥कृस्थंयवरुथाकामं सूयूम्नावनुमतिनौ॥ओवाचयोनिपरुाजाऊत्वापंत्वंघातरुया॥
पालयामासऊगर्वी नाश्वनन्दनस्त्रियंपजाः॥तस्याल्लालगयाराऊनूविमलश्वस्तासुयः॥दक्षिणापथगंफाना राजानाधर्म्मवत्सलाः॥
ततःपावेतेकाल पतिरानपतिरुः॥पूरूरवसऊत्पन्न गीयतेयत्तावनी॥ २ ॥तिश्रीरागवनरुदमल्लेखेपंथमाध्यायः॥ ॥

॥ ॐ नमः शिवायै ॥

॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं गणेषु मरुतां मनुर्ब्रह्मसुतोऽग्रणीः ।
पुत्रकामस्तपस्तप्त्वा सूनृतायां हरिं समाः ॥ १ ॥
तस्मा अजन्मनुर्ब्रह्म मयस्यार्थविदां विभुः ।
सूनृतायां जगत्सूनुर्नरसख्यः सतां गतिः ॥ २ ॥
पालयामास सम्यग्धर्मान्वीरासनव्रतः ।
प्रकाशयन्नात्मतत्त्वं ज्ञानं केवलमौपनिषदम् ॥ ३ ॥
तस्यासुक्तादिर्भगवान्पृथोरिस सखा हरेः ।
अजानन्निर्गतं ब्रह्मन्निवः सन्ध्यामवर्तयत् ॥ ४ ॥
तं तत्र ऋषयोऽभ्येत्य ब्रह्मावर्तनिवासिनः ।
मन्यमानाः परं ब्रह्म प्रतिषिद्धाभ्यसूयत ॥ ५ ॥
किमिदं साहसमिति हसन्तः परमर्षयः ।
तस्मै तत्त्वं प्रतिमुखं प्रोचुः प्रणतवत्सलाः ॥ ६ ॥
नैतत्समाचरेज्जातु मनसापि ह्यनीदृशम् ।
विनश्यत्याचरन्मौढ्याद्यथाऽरुद्रोऽब्धिजं विषम् ॥ ७ ॥
ईश्वराणां वचः सत्यं तथैवाचरितं क्वचित् ।
तेषां यत्स्ववचोयुक्तं बुद्धिमांस्तत्समाचरेत् ॥ ८ ॥
तेजीयसामपि ह्येतन्न सुश्लोक्यं जगद्गुरो ।
यद्वाक्यतोऽयं कुशलं समीहेत यथाऽबुधः ॥ ९ ॥
ईश्वरोऽनुभवात्तस्य तत्तथेति जगद्गुरुः ।
ब्रह्मावर्तं ययौ ब्रह्मन्ब्रह्मर्षिपरिषेवितम् ॥ १० ॥
तस्मिन्प्रसूतिर्वरुणस्य गोसवे हिरण्मयीमाहुतिमाहुताशवान् ।
जुहाव मन्त्रं हृदयेन पूरुषं यं वेद तत्त्वं कवयो हि तत्त्वतः ॥ ११ ॥
ततो मखात्सोमसदः सुरादयः कृतक्रतुं कर्मफलावसानिकम् ।
प्रचक्रमुर्भागमभीप्सितं हविष्यथो विदुः कर्म फलं च तत्कृतम् ॥ १२ ॥
तत्रोपजह्रुः पुरुषा यथोपजोषं यथादेशं यथाकालं यथाबलम् ।
आहार्षुरग्रे विहितं यदृत्विजो यदाहरन्नियमो यत्र नोदितः ॥ १३ ॥
तत्तत्तथा देवनिकायनायकाः प्रतीयमानाः प्रतिपूरुषर्षभम् ।
ऊचुः प्रसादाभिमुखा मुखेन तं पिबन्त इवोदवहन्त लोचनैः ॥ १४ ॥
तं तत्र देवाः प्रणतं समाधिना विज्ञाय तत्त्वेन परेण पूरुषम् ।
अपीपलन्नाम गृहीतमात्मनः प्रजापतिं यज्ञमुखं यतो वरान् ॥ १५ ॥
तस्मै हविर्दत्तमजोऽग्रभीद्यदा पुरोडाशमवद्यनुत्तमम् ।
अथाह तुष्टो भगवान्मरुत्पतिं वरं वृणीष्वाभिमतं मदुत्सवः ॥ १६ ॥
स तं वव्रे वरमाद्यं जगद्गुरुं भवानहं येन पुनर्नवो मखः ।
स्यान्मे वरैषा वरदर्षभेप्सितात्कृतावमानस्य सुरैः पुरा हरे ॥ १७ ॥
तथेति तेनोपहृतं जगृहुषा यदुत्तमश्लोकपरायणेन वै ।
तस्मिन्प्रतीतः पुरुषः पुरातनो धर्मं ससर्जाथ मरुत्वतीं सभाम् ॥ १८ ॥
तस्यां मरुत्वान्भगवान्निषण्णः परार्ध्यरत्नासनआत्मतन्त्रः ।
रराज लोकत्रयगोप्तुरीश्वरो यथा मखो दक्षिणतो गणेशः ॥ १९ ॥
तस्मिन्महेन्द्रानुपथाः प्रजेशा लोकाः सपालाः किल विश्वसृष्टयः ।
उपाहरन्दिक्षु बलीन्सहायुधाः सहत्तमा वाक्पटवो मदोत्कटाः ॥ २० ॥
तत्रासुरा यक्षपिशाचगुह्यका भूतान्यभीक्ष्णं ग्रहदानवादयः ।
ये वा मखस्यास्य बहिः कृतागसः सर्वे प्रणामं प्रभवे प्रचक्रिरे ॥ २१ ॥
तत्रोपजह्रुः सदसि प्रधानतः पूजोपहारान्बहुशो विभूतयः ।
सर्वे जगुर्वाद्यधराः प्रणेदुः सर्वे बभाषे हरिमीडितेति ॥ २२ ॥
तत्रोपजह्रुः पुरुषा यथोपजोषं यथादेशं यथाकालं यथाबलम् ।
आहार्षुरग्रे विहितं यदृत्विजो यदाहरन्नियमो यत्र नोदितः ॥ २३ ॥
तत्तत्तथा देवनिकायनायकाः प्रतीयमानाः प्रतिपूरुषर्षभम् ।
ऊचुः प्रसादाभिमुखा मुखेन तं पिबन्त इवोदवहन्त लोचनैः ॥ २४ ॥
तं तत्र देवाः प्रणतं समाधिना विज्ञाय तत्त्वेन परेण पूरुषम् ।
अपीपलन्नाम गृहीतमात्मनः प्रजापतिं यज्ञमुखं यतो वरान् ॥ २५ ॥
तस्मै हविर्दत्तमजोऽग्रभीद्यदा पुरोडाशमवद्यनुत्तमम् ।
अथाह तुष्टो भगवान्मरुत्पतिं वरं वृणीष्वाभिमतं मदुत्सवः ॥ २६ ॥
स तं वव्रे वरमाद्यं जगद्गुरुं भवानहं येन पुनर्नवो मखः ।
स्यान्मे वरैषा वरदर्षभेप्सितात्कृतावमानस्य सुरैः पुरा हरे ॥ २७ ॥

॥ नामवल्ल्युपनिषत् ॥

आघवनः पितामहस्यूशाघवानावत्यर्थः ॥२७॥ आनदवर्धिनिः अप्सोकेः कृषभूरुन्गलांरुयाः लांवंसडकाः ॥ नविष्यक्रस्यवंशामाहु विरुसनञ्
निसार्द्धिनिः ॥ नरुण्यूलाः तस्यंजाधिद्रंस्याः रुजानन्कर्थं ननस्यादिपदंआख्यमरुत्न्यूनलंनरुपूर्वस्यिवान्नरुपमादिरिक्याख्या ॥ ॥ ॥

तृतीयमनपत्यस्य हार्यणश्च कीर्तिमान्॥४॥ यशस्वी कल्यमाख्यातं नैवतध्यमतः परं॥५॥ वृष्णिश्च वदतां वर्यो रैवतश्चार्जुनस्ततः॥६॥ ततो बाहुर्यवाञ्जज्ञे॥७॥ द्वितीयं यद्धिरण्यगर्भेणाभिमन्त्रितं विवाहकृत्यं वेदोक्तानवद्यं विज्ञानरूपादिनावद्यमितीज्यते तावत्कथादृष्टकर्मपरान्यानमध्यादिना॥८॥ राज्ञस्तस्य

श्रीशुक उवाच॥ सकर्दमिमानवानाद्या वृष्णिश्च सवरूथपः यावान्यस्मिन्वसंसृष्टं द्वितीयमतृविवान्॥ सुकन्यानामतस्यासी त्कन्याकमल लोचनाताया सार्द्धं वनगता क्रममाश्रमं॥ सासखीरिष्टपरिवृता विचिन्वंतीषिपान्वना॥ वल्मीकरन्ध्रेददृशे खद्योतवत्यातिषी मादेवचादितावाला ज्ञातिषीकण्टकनेत्रा॥ विध्यमूत्रावन सथावास्टकतावहिः॥ दाहन्मूतनिमाक्षरूप सैनिकानाञ्चतन्द्र ष्टाऽविदःपिहसमपालस्य पूरयानविस्मिताववीतासूयरुदनयूथ्यारि राज्ञस्यविचरितं॥ च्यवंकनापिनस्कृत्य कृतमाश्रमदू षणं॥ सकन्यापारुषितं रीतांकिञ्चित्कृतमयाद्विजा तिषीऽज्ञानन्त्या निरिन्नेकण्टकनम्॥ इतिनुरुचचःश्रुत्वा हार्यणिर्जातिमात्मस मर्शीमनिंपसादयामास वल्मीकान्तर्हितंहानेः॥ ९॥ तदन्विष्यायमाणाय प्रादाद्दृष्टिं तदंमुनः॥ दिव्यान्यूकुलमामल्यं पूर्वंपायान्समाहितः॥ सुकन्यात्यवनंपाय पतिंपरमकापने॥ पीतयामासविलक्ष्य सुषमलाऽनुदृष्टिभिः॥ १०॥ ॥ श्रीमद्भागवतम्॥ ॥

च्यवनस्यऋगुमपनाधः॥ ११॥ सुन्वयंममकन्याकन्यंत्वंमन्यमाणकतिवर्षाण्यस्याःविवाहःकृतानवद्यादिवाक्यैरुदरिषायंस्तान्वानस्तेतांदृष्टि

रुग्ध्वनोमद्दोयूवा॥ मद्धंवयंस्तावत्पर्वदरुसम्यादयतो॥ १२॥ सूसामयाःसामपानन्नहिरुयावधिवांयूवयाःसामस्यरुसामपूर्वकाईयहिथदा स्यामि॥ यूवांसामनयन्त्यूरुथः॥ इन्द्रंवायवंगट्क्षातीत्यादिपूड्यदवतासम्बन्धनपदयाग्टक्षानयनिपर्यवसायित्वा॥ तौवाटमियहिनन्यरुवा

कस्यचित्त्वथकालस्य नासत्याबाश्रमागतौ॥ तापूजयित्वाषावाच वयामदरुमीश्वरौ॥ १३॥ यरुयहीश्चसामस्य यरुवामस्तुमयाः॥ द्विं यतांभवयारूपं यमदानांयदीप्सितं॥ १४॥ वाटमियूचतुर्विप्र मह्यंनन्यारियकरो॥ निमज्यनीरुवानस्मिन् रूपमिद्धविनिर्मितं॥ १५॥ ॥ सुका

ऽनयाग्रहरूढाधमनिर्गतः॥ कर्दमवद्धितान्वियां वल्मीपलितविप्रियः॥ १६॥ पद्मपाणुयडरुरू पीयावनिताप्रियाः॥ पद्मस्रजःकुण्डलिन मुल्यरूपाःसर्वासमः॥ १७॥ तान्निरीक्ष्यवराराहा सरूपाःसूर्यवर्चसः॥ सजानतीपतिंसाध्वी सन्विनोऽवर्तयो॥ १८॥ दर्शयित्वापतिंतस्यै पति व्रथनताधिनो॥ मधिमामक्युऽऽतु विमाननहिपिदूषी॥ यस्यसाक्षेथदार्याति श्चवनस्याग्रमंगतः॥ ददर्शदृष्टिरुःपार्श्वे पत्यंसूर्यवर्च सं॥ १९॥ बाऽऽदृष्टिगवैग्राह्य हनपादाब्जिचन्दनी॥ ऋाशियन्त्यश्रयमुनाना नातिषीतमनाऽव॥ २०॥ वोचिकीर्षितंतत्किमिदंपतिस्त्वया पल्लक्षितालो कानमस्कृतामुनिः॥ यत्त्वंऽवमन्यात्मरुमस्यसम्मतं विलायजावैरुऽसत्तमध्वनौ॥ २०॥ ॥

नास्मिन्निमङ्गतामित्यूचतुः॥ २१॥ ऊर्दमवद्धितः॥ ताववितमपिदृष्टंरहीत्वापविद्याविलयर्थः॥ २२॥ सुविनोऽवर्तयोः॥ यूवांयथरूहित्वास्मय मिदंयितमिमिषार्थयामास॥ २३॥ वल्मीकिनावद्धिरः॥ रूपसम्पन्नसम्मतमनसौ॥ २०॥ ॥

कुलगोकुलपङ्क्तिरेतमित्यर्थः अतद्विषयत्वं यदा कथमवगम्यते अन्यवस्तुनीति वा तदवाहकुलदूषणं विदुरमित्यादि ॥२०॥ सद्यरुद्धगमनम्

न्यूर्यस्य सङ्क्षुब्धः ॥२१॥ विषयानूदशनूशुकांसूपालयन् ॥२२॥ ककुभीग्रथायस्मिन्नन् ॥२३॥ विदुर्ब्रह्मादी ॥२४॥ नलकूबरजाभवम्

॥ कथमतिरूढवगम्यते अन्यथा सती कुलपङ्क्तिः कुलदूषणं विदुः विरुद्धिर्जायेयदपत्यकुलं पितुश्चरुर्ऋचनयस्यधरुमः ब्रह्मबन्धवादीपित

रे सायमाणा शुचिस्मिताऽवाचमाजामाता तवेषरुगुनन्दनः ॥३॥ शौसपितृतत्सर्वं वयाशूपारिरुतनं विस्मितः पवमपीत रुनर्यो

पत्रिपत्रजा ॥४॥ सामनायाऊयद्वीर्यं ग्रहसामस्यवायद्वी ॥५॥ सामयानयन्विनाश्चवनः स्वनमऊसा ॥६॥ रुन्दुमाददवर्जं सद्यम

न्यूनमर्धलः ॥७॥ सवर्जंरुरयामास शुऊमिन्द्रस्यराज्ञेनः ॥८॥ अनूजानैरुतः सर्वं ग्रहसामस्यचान्विनाः ॥९॥ रिषऊजात्रिंशियत्यूर्वं सामा रू

यावदिरुक्तो ॥१०॥ डिलानवर्हिनानर्लं रुविषदाऽऽनिषयः ॥११॥ गम्यतिग्ररुवन्यूजा मानरुडिवनारुवन् ॥१२॥ सान्तः समऊनगर्वी विनिः

मयिरुगरुक्लीं आक्षिनाः शुकविषयानानर्लदीनविन्दन ॥१३॥ तत्यपूरुशर्मऊरु ककुभिऋषभरुमे ॥१४॥ ककुभीयवर्मीकन्यां स्वामा

दायविदुंगुनः ॥१५॥ पूज्यावर्यपविपर्वं स्वरुलाकमपाहनं ॥१६॥ आवर्हमानमन्यर्वं स्थिताःस्तवदतः ४ कर्तो ॥१७॥ तदन्नमायमानस्य स्वारिषायै

न्यवदयन् ॥१८॥ तङ्कूवारुगवाल्खा परुस्यतमूवावरु ॥१९॥ सूक्षानाऊनिमूक्षारु कालेनरुदयकामाः ॥२०॥ ॥ ॥

सायंब्रह्मानं ॥२१॥ तत्वयारुदयकामाः सर्वकालेनविमूक्षाः संरुमाः ॥२२॥ ॥ ॥

प्रतदेवप्रश्नोस्तुनास्यांदर्शयतितत्रनारागः पृच्छति॥ हेतातरः मद्यंकिमर्थंकंचरुजत॥ कंरागंमदर्थंपूर्वंप्रकल्पितवन्तः॥ तातरआहः॥ कदाविस्मृ
तमस्माभिः॥ इदानींतुतवपितरंराजामत्वपितरंगृहाणेत्यर्थः॥ सचपितरंगत्वाहततहतातआर्याज्ञिष्ठाः ममत्वांअराध्यः रागंवक्तुः॥ मदीयारागस्त्वः
त्यर्थः॥ किंमर्हतिपाठेहतातकिमिदंममारात्वः॥ राजामपितरंतवत्यक्तवन्तआर्यास्त्वांमद्यंकिमर्थंदहविरित्यर्थः॥ पिताहहपूतकतत्तेनकंमा
मादृथाः॥ [illegible] मा[illegible]ः कृतंतस्मिन्नादरंमाकार्षीः नह्यहंदायइवरागसाधनंइत्यर्थः॥ ३॥ तथापितेरागत्वनदहोहंतवजीवनापायंउपद

॥ तातराइतुकिंमद्यं राजामपितरंतव॥ त्वांमआर्यास्तुतारागः मापूतकतदादृथाः॥ २॥ इमअंगिरसःसत्र मासतइयसूमधसः॥ षष्ठंषष्ठ
मुपत्याहः कवमूह्यन्तिकर्मणि॥ तांस्त्वंगंसयसूक्तद्व वेऽवदवमहात्मनः॥ तस्वर्गन्ताधनंसत्र परिवेषितमात्मनः॥ दास्यन्तेतथतान्गच्छतथासकृतवा
न्यथा॥ तस्मैदत्वामयूःस्वर्गं तसत्रपरिवेषणं॥ ७॥
ज्ञामीतिआहइमइतिपोसदास्यांद्वास्यांअरिह्लवःषडहारवतिपृष्ठ्यः॥ षडहारवामीतिविहितपूषडहपूआवर्तमानपूषष्ठंषमहःकर्मापित्यप्राप्यक
र्मणितदनुष्ठानसमधसापितसूक्तविशेषाज्ञानेनमूह्यन्तिकवहविद्वन्तीतान्महात्मनापित्वंइदंमित्यारोदमितिच॥ ययज्ञनदन्तिलयति॥ त्वंवेऽववव
द्वसूक्तंगंसयपाठ्य॥ ततःकर्मणिसमाप्तसतितस्वर्गन्तःस्वर्गंगच्छन्तःस्वस्यसत्रपरिवेषितमवशिष्टमात्मनाधनंतदुपदास्यन्ति अथतस्माउ
तान्गच्छतिअथेत्यादिगुरुवाक्यंयथावत्कृतवान्सत्रपरिवेषणंसत्रावशिष्टंधनं॥ ७॥

पूरुषःश्रीरुद्रः॥ दृष्टस्तइतिदर्शनंशरीरंकृष्णंदर्शनंयस्यसः॥ वासुकंयज्ञरूपमिगतंवसुधनंममत्युवाच॥ ७॥ तर्हिस्मतदेवममदमितिमानवानारागः
उवाच॥ ॥ पुनश्रीरुद्रउवाच॥ नोआवयारस्मिन्विवादेतपितरिप्रश्नःस्यादिति॥ पृष्टवानितिशुकाकिः॥ ८॥ पृपूस्यमनार्वाक्यंयज्ञवामुगतमिति
॥ उच्छिष्टंपूर्वचरितं॥ क्वचिदितिदक्षाध्वरः उच्छिष्टंरागोवेरुद्रइतिश्रुतेश्च॥ किंचसकिंचसदेवःइश्वरःसर्वमेवार्हतिइतिकिंपुनर्यज्ञावशि

तंकश्चित्स्वीकरिष्यन्तं पूरुषःकृष्णदर्शनः॥ उवाचाहरतास्यत्य ममदंवासुकंवसु॥ ममदमृषिरिर्द्धल मितितर्हिस्ममानवः॥ स्यान्नोत
पितरिप्रश्नःपृपूवान्पितरंतः॥ ८॥ यज्ञवामुगतंसर्वं मच्छिष्टमृषयःक्वचित्॥ चक्रुर्हिरागंरुद्राय सदेवःसर्वमर्हति॥ नारागस्तंप्रत्य
म्याह तवशकिलवासुकं॥ इत्याहमपितावुक्तन् शिरसात्वांप्रसादय॥ यत्पिताइवदद्धर्मंत्वंचसत्यंप्रभाषसे॥ ददामितमनुदृष्टाज्ञा
नंवुक्तसनातनं॥ गृहाणदुर्विदंदत्तं मत्सत्रपरिवेषितं॥ इत्युक्त्वान्तर्हितोरुद्रो रुगवान्सत्यवत्सलः॥ ९॥ ॥श्रीकृष्णायनमः॥

ष्टमित्यर्थः॥ ८॥ श्रीरुद्रआहयस्तइतिदंद्याख्यानंश्रुतिप्रसिद्धंतथाचवह्वृचब्राह्मणं॥ नारावदिष्टंशंसतिनारानदिपूर्वेमानवंवुक्तवर्यंवसन्तंशतरानिरुरुजत्सा
इत्यवीदित्यादि॥ ९॥

सूत्रकृतांगस्यस्मनःकल्पमाहुः॥यत्रगतिर्नास्तिनागतिर्न्यग्रोधाश्रमीतिशेषः॥१॥कविर्दर्शनमुनिरुगवत्कः॥२॥पापिष्ठाकल्पोनम्मिनिगःकथानल्लापियं
नास्यः॥३॥अनासोमहारागवनः॥४॥मुनवरुणीपूथ्वान्॥५॥नास्थोध्रुमिक्कामिवविनमिनिशेषःवक्कदण्डुःकलानल्लःनप्रारुनुनसमर्थः
वरुव॥६॥ध्रियंसम्यदंविरुवमेन्वर्यंमुल्लंनिनूपमी॥७॥यूसामतिर्दुर्ल्लरुमपिनत्सर्वं स्वप्नवत्सीहुनंनिनूपिर्मंमनूपाजयंमन॥नगुरुवुः॥विरुवस्य

॥यत्रगत्संभवत्यागःसार्यंचसुसमाहितः॥कविरुवनिमक्कुक्कागतिश्छेवगदात्मनः॥८॥नारागमजम्बवीधारु स्महारागवनःकलीं॥नास्यः॥
वुक्कःसपापिर्यंनपुनिरुगःकविर्न्॥९॥ ॥राजावाच॥रुगवनग्रेःकुमिक्कामि राजर्यंस्त्यधीमगः॥नपारुयतुनिम्मिक्कोवुक्कःदण्डोऽनवय
ः॥२॥ ॥शुकउवाच॥मूवबीषामहारागःसक्कद्वीपवतीनदीं॥मुन्ययाश्चध्रियंलब्वा विरुवंचाकुल्लंकुवि॥३॥मनतिर्दुर्ल्लरुंयंसी सर्वंतत्स्व
प्नसंस्तुवं॥विद्वानूविरुवनिन्वर्हिं गमाविशतियत्पुमान्॥४॥वासूजवरुगवनि गरुक्कंयूवसाधूय॥पाक्कारावंपवंविर्व्वंयनर्दल्लाष्टनः॥

निन्वर्हिंनाशंविद्वानूयशायनविरुवन॥गन्नाशोनवायूमानूगमाविशतिमाहुनिमक्कति॥५॥नन्वर्वंजानक्कापिगवंविशेषेदृष्यन्कगदि
वासूजवन्मुनिरावंरुकिंपाक्कः॥यनरावनर्दविर्व्वंल्लाष्टवदिनिवुक्कंस्मगं॥६॥

रुकिमवसर्व्वेन्द्रियाणांरुगवत्सत्वकथनंनपपद्यतेति॥सवाङ्मनिर्विशेषः॥१॥ॐनमोभगवते॥२॥अथगस्यसत्कथामृदयग्रवणेवकाक्यस्यसर्व्वान्व
यः॥३॥मकुन्दस्यलिंगनालयानिस्कानांनिगमर्षिदर्शनेदृष्टीनष्ट॥श्रीमत्यातुलस्याकुलादसराजनसोवरुगस्मिन्॥४॥दण्डिनुन्निवदिगा
न्नादो॥५॥कामंमकूवन्दनादिसर्व्वदास्यनिमिलुगस्यसादस्वीकायानवुकामकाम्यायाविषयद्धया॥कर्धंवकावडुलमाल्सकंजनाग्रया

॥सर्वेमनश्चरुपदाम्बविन्दयाद्वंचांनिवेक्कंथगुल्लनवर्त्मन॥कमोरुवर्म्मन्दिरमार्कुनादिषूग्रंवकाक्यंगसत्कथेदथ॥७॥मुकुन्द
लिंगालयदर्शनेदृष्टीतद्भृत्यगात्रस्यदसराजसोवरु श्रीमतुलस्यावसनांगदण्डिनां॥८॥पादोरुवःश्रव
पथनमर्च्चने शिराहृषीकेशपदाम्बुवंदने॥कामंवुदास्यनवुकामकाम्यया यथोरुमल्लंकजनाग्रयावनः॥९॥एवंसदाकर्म्मकला
पमात्मनःपवधियरुगवत्यधोक्षजे॥सर्व्वात्मरावंविदधन्महीमिमां तन्निष्ठविप्रारुहिणःगमसह॥१०॥

यतिर्यथारुवरुथमूलनवनरुकंपवयंरावंस्कुरीहुगं॥७॥सर्व्वात्मनिरुवारावनायस्मिनगंआत्मनःकर्म्मलोकलापंसमूहंरुगवान
विदधन्समर्च्चयेनूतन्निष्ठेरुगवतेविविचरिहिगःसिद्धिगःसनमहीगमसयोपालयामा॥मूननाधिरुगधर्म्मायियथावदृष्टिगं॥ ॥

किञ्चयऋधिषामात्रमीश्वरंमऽइवमधेत्रीऊऋाऋाधयामासमहाविरुत्याऽपक्किंगानिमऽमानिदक्षिऽमन्वधयतेद्वेणिषादिरिऽऽऽरुक्तेविक्
तेऽधन्वनिधनूंषिऽगानिवृदक्का॥सत्रस्वतीमरुद्भ्योगंतस्याऽयमिल्लामभिमत्यर्थ॥२०॥किंञ्चयस्यऋऽऽयूसदस्यादयोगीवत्तिऽसऽरुसऽमादिरिमुन्च
तृपाद्यदश्यन्क॥मऽऽरुक्षमितिचतुर्थेनान्वयऽ॥नवदेवानांनिमषाराद्वेलऽऽरुक्ष्यंतेयंतऽऽमनिमिखाऽव्यद्यदश्यन्कनिमषऽक्षीतिनक्ष॥ऽऽाख्य
॥ऽऽऽऽमधेत्रधियऽऽमीश्वरंमहाविरुत्याऽपक्किंगाऽऽऽदक्षिऽमन्वधयतेद्वेणिषादिरिऽधन्वनिधनूंषिऽगानिवृदक्का॥सत्रस्वतीं॥२०॥यस्यऽऽ
युपूगीवत्तिऽसदस्यासत्तिऽऽाऽनाऽ॥तुल्यंतृपाऽऽमनिमिषाद्यदश्यन्कसवासस्ऽ॥२१॥सऽर्ग्नेनपार्थिवायस्यमन्वेऽमऽत्रप्रियऽ॥ऽत्व
क्रियूपंमयाऽऽऽयूऽमऽऽऽक्तवपिरंगं॥समर्द्धयक्रियंक्तामाऽस्वाऽऽायऽपविराविताऽ॥ऽर्ध्वंगानक्षिसिद्धानांमुकुन्दंऽऽादिपदश्यतऽ॥२३॥ ॥

र्यंदनोन्तऽऽनतर्यानिमिषायऽमादिरिगावऽ॥२१॥यस्यऽयदीयेमन्तुऽऽत्रपिऽऽर्ग्नेनपार्थेनऽमऽस्यनऽकावार्ता॥२०॥मास्कीऽर्ग्नेपार्थनमोकोपिऽ
ऽऽाऽपनाक्रियेतऽमुकुन्दंऽऽादिपदश्यतऽऽान्कामाविषयानस्यद्वयक्रियेनऽऽर्यक्रियेतऽक्रियेकथंरुताऽस्वाऽऽायऽनस्वऽपनऽसखेनपविराविताऽऽऽक्रिऽम
यिऽ॥ऽऽऽगऽप्रवसिद्धरांमपिऽऽर्ग्नेरांऽ॥यामिमिषाऽयानूमनूस्वाऽऽायऽपविराविताऽनिमिषाऽयमन्वेधांपन्थांमिमिषाऽसिद्धानांविऽऽायतां॥२३॥
वामा।

प्रवंरुगवदाराधनेनपवस्यवस्यकामायाऽऽानेनविऽमियूपसंऽऽऽक्तमिमिद्वार्यां॥२४॥मन्वंवरुताऽऽोकधेषमिषुऽऽानऽऽाधऽऽमऽऽाहत
स्मादिमि॥२ऽ॥मदंवतस्यवेयाग्मादिकंऽविरुकिंऽक्षऽऽाखऽऽदंऽऽायऽनषारुऽयऽकंमदंवऽऽादंडीवऽनिषंकिंथयन्तारुऽऽमिऽऽाधयेषूवि

॥सऽऽक्तंऽरुकियाऽऽन_मयाऽऽकनषाधिवऽ॥स्वधर्मंनऽविंधीत_सर्वान्कामाऽऽनेऽऽंऽऽंऽऽं

धीमद्जापिपत्यावधूवयमितिनवदुर्हिः।रुक्मिमरुतिःमरुत्तमवारुयस्मिन्पवमन्धनमद्भाववक्षाववक्षाःरुद्रवतीवाक्षुमोकामाऽयाधिरुगाःवृक्षाःपु
विप्रराःरुद्रदग्धाःदग्धमानवृक्षाःपुषमाःमाःमन्योपिरुवगाःयक्षनःयक्षिच॥यदयमूवृक्षाःपूल्लाकमानिमानिनावर्यंरुमामः॥ॐ॥न

॥ ॥श्रीर्गंकनऽवाच॥वयंनमाःपरुवामरुक्मिमस्मियस्मिन्यन्मयुऽजीवकाःमः॥रुवक्किकाल्लनरुवक्किरुद्रदग्धाःसरुम्रल्लायरुव
र्यंरुमामः॥ॐ॥मूरुसनरुमाःमन्यनाःमरुकारुगवानऽः॥कपिल्लापान्कनरुमाःऽवल्लाधर्म्मासविः॥ॐ॥मनीविपमखान्यान्यसि
द्धोगाःपावरुर्गनाः॥विदामनवर्यंसर्वंयन्मायीमायया वृगाः॥गस्यविज्वन्वनस्यरुं गर्भंरुहिमरुहिनःगमनऽःवदीयाक्किरुविमा
र्गविधास्यतिगैतानिनाःमरुत्वासाःपदंरुगवनायोवेकूप्मर्खंयदथास्रुग्रीनिवासःप्रियासरुः॥ॐ॥सन्दरुमानाःऽजिगऽा
स्रुवक्किनागत्वादमूल्लोपतिगःसवयथः॥मूरुाःच्यूतानन्मसदीप्तिगपरुराकुतागसंमाःवहिविश्वरुावन॥ ॥ऽ०॥

मूसर्वरूस्यरुमःकूनःगणारुमूरुमितिगा॥ॐ॥यात्रदर्शनाःसर्वरूाःमूपियस्यमार्यानविन्दः॥ॐ॥ऽमनागमीप्तिगमामंमू
वयाहि॥ॐ॥ऽ०॥

मूपमार्धंनिवदयन्पार्थयतमऽजानतमि॥मर्यंदुःखंमूपविर्मिनिःदर्गं।मरुकऽाहनिःदर्गंनपऽःमामीतिवरुणाहयस्यगवनाम्निवीर्हि

मूजानतमातयमानरावंरुर्गममाधीरुवतःपियाऽमी।विधेहिमस्यापविर्तिंविधानम्मंत्रयन्तान्मूदिनानाऽकापि॥ॐ॥श्रीरुगवा
नवाच॥मरुरुकूपमाधीनाऽस्वतन्दुःखंवहिऽाःसाधूरिर्यस्रुहृदयाःरुकैरुकऽनपियः॥ॐ॥नाहुमात्मानमाशास्मरुकैंसा
धरिविनाःश्रियंचाप्यकिर्कांक्षेन्यांगतिमरुपम॥ॐ॥यदाऽगमन्पूराकान्यात्मन्विरुमिमंपमं।हित्वामांगवर्तायाताःकर्धं
गास्यरुमत्तरुं॥मयिनिर्वद्धहृदयाःसाधवःसमदर्शनाः॥वशेकुर्वन्तिमांरुक्षासत्स्त्रियःसत्पतिंयथा॥ॐ॥मस्तवयापतीगऽ
मालाऽादिचदुर्ग्यं॥नऽक्किमवयापूर्णःकूगान्यत्कालविरुर्गं॥साधवोहृदयंमऽं साधूनांहृदयत्वहं॥मदन्यत्तेनजानन्तिनाहं
तेभ्योमनागपि॥ॐ॥ऽपायंकथयिष्यामिनवविपुःखमतः॥मूर्यंऽासाद्यचात्मरुयतस्तेयाहिमाविभोःसाधूपदिर्शंतऽःपरुदुःखकूमूऽःशिवोंगम

तनवकाःपिमर्त्यतस्यतवक्किमऽाद्यमितिरावर्शंनिऽाःमनसनस्रुयामि॥ॐ॥ऽमेपवत्यस्मार्कहित्वा॥ॐ॥प्रतीमेपाकमधि॥ॐ॥आत्मनरुवेवाशिषानो
हिंसायतारुनमवयाहिमूशिवंमतथाँऽ॥

नवा

नयाविद्यासंपन्नस्यममकथमनर्थः।समञ्जनीतिमास्मविसर्यकार्षीत्विद्याहुनञ्ज्ञानि॥ऊ२॥ ॥ॐतिनवमस्कंधेचतुर्थोध्यायः॥४॥ ॥
पंचमविष्कंधकंडुसमाद्यपाद्यसंकराद्यु॥दुर्वासावकिंतस्कनयथानहरुमीर्यति॥॥सडयमभिनिछदः॥मल्लायसन्धिःपादपूरणेऽर्थे
३॥२॥ह्यानियंनक्षणेऽपतिःसामःत्वंमाणतिद्धियातिवत्तछ्छ्रीत्राग्न्मादयःस्वस्वकार्यंकुर्वन्मीत्यर्थः॥३॥सरुसं ज्ञायस्यसरुज्ञा

नयाविद्यावविद्यार्थं निः॥ज्ञयसकडडरा॥तेऽदुर्विनीतस्य कलानकुर्विन्त्यथा॥ॐवृक्षस्तनछरुडङ्क नारागतनयंनृपं॥क्षमा
पयमहारागं ततःशान्तिरविष्यति॥ ॥ॐतिथीरागवतनवमस्कन्धेचतुर्थोध्यायः॥४॥ ॥शुक उवाच॥नवंरुगवता
विक्षादुर्वासाम्बरीषतःसम्बरीषमुपावृत्य तत्पादौदुष्पितोयहीत्॥॥तस्यसाद्यमभन्वीद्य पादस्यहविलङ्घितः॥सुक्षा
धीरुद्यवसंरुपयाधीतिमारुहीः॥२॥त्वमग्निरुगवान्सूर्य त्वंसामाद्यानियंपति॥त्वमापस्त्वंक्षितिर्व्योम वायुर्म्मेन्द्रियाणिच
॥॥सरुःतिनमभसरु सरुज्ञानाद्यमुषिया॥सवस्तिघातिन्विषाय स्वस्तिरुयाऽडस्मते॥४॥त्वंधर्म्मस्त्वमृतंसत्यं त्वंयज्ञःखिलयरुतुरुः॥त्वं
लोकपालसवस्मिा त्वंगजःयोऽपंपत्रं॥५॥

यस्वस्तिज्ञानधैरुयाः॥ऊडस्वतएधीयत॥४॥ब्राह्मणायकर्मंतवयुकमवयाहुत्वंधर्म्मस्तिनवनवयमतिस्तुतिविद्याहुयोऽपंपूरयस्यवनस्यप
र्णगजःसामथस्त्वंसूर्यरावःसप्रवस्याद्विग्रुतिपसिद्धरुगवतःज्ञारुनंदनेतनप्रववसर्वज्ञातंजगत्त्वमवसघोस

सर्वसङ्कल्पार्थसंन्यासविषयकश्रीपार्थयदुयदुश्रीकृष्णसंवादे वैराग्यवतोयस्मिन्नवम् ॥१०॥ यादृक्सङ्ख्यया कुर्यात् ॥११॥ नाऽऽयादिसाकल्यंगुणादिकम् ॥१२

यद्यस्किंचनकमिदं वा स्वधर्मोवाऽनुष्ठितः ॥ कुलीनाविषयदेवश्च द्विजारवयुविक्रमः ॥ यदिनारुगवान्त्यीग एकः सर्वगुणाग्रयः ॥
सर्वरूपात्मरावन द्विजारवयुक्रमः ॥१०॥ शुक उवाच ॥ भूमिसमुद्यगाद्राज्ञा विक्रवर्कसुदर्शनं ॥ आत्मसत्यसर्वकोविषं पदकर्ताऽऽ
याकुर्या ॥ समङ्गात्मानिमाधन दुःखसिःस्वस्थिमीरुतः ॥ यज्ञनः पत्रमाशिषः ॥२॥ दुःखीऽवाच ॥ मदात्मनन्द
दाज्ञनां महत्वंदत्वमयम् । कृगागसाधियदाऽऽ नंगलानिसमीरुसः ॥ दुष्कृतकानसाधूनां दुस्त्याजावामदात्मनां ॥ येःसृष्टीः 73
नारुगवान् सात्वतात्मयशारुमिः ॥ यैन्नामगूनिमार्गेण पुमान्रुवतिविक्रमः ॥ नस्यगीर्थपदकिंवा दासानामवशिष्यते ॥ नाऽ
ननगटहीनाहे त्वयारुकमूलमन्मना ॥ मदर्थंयुष्मतःकृत्वा यत्तन्यन्मिवक्रिनाः ॥ ॥ नाऽऽनमङ्गादाऽऽ पत्यानमनक्रीं
क्रया ॥ वनत्तवचूपसंगट्क्र पसाद्यसमराऽऽयगूः ॥ साऽशिषादनमानीनमामिर्थंसर्वकामिकी ॥ एकात्मानपतिंगाऽऽकुरुयशामिमिसादी

पीतात्मानिल्लोकवर्त्मयनन्वविधाकि ॥ आत्मनिमक्षयनामित्थंन ॥ ३ ॥ रुत्वर्यंस्वाऽऽनःकीरुयिष्यति ॥ ४ ॥ नस्यधेर्यांतिऽयमाद्गनामूनियविर्न
नाःनःशावत्सीवत्सप्रतिक्रान्तःशूंति ॥ ५ ॥ द्विऽस्यायथागेनराऽऽनन्नूनियविरमाद्ववरूवृऽसवीर्यश्रियेर्यादित्सक्तंपमानरावं

पीतात्मन्नष्टकीर्तासितवरानवमयवेदर्शनस्यगिनाल्लोये ॥ आत्मन्यनात्ममधसा ॥ ६ ॥ कर्मविदात्ममतरुं नमयक्रियस्वस्ति
यामरुः ॥ कीर्हियत्रमपूज्याश्रुकीरुयिष्यतिरुत्रियं ॥ २० ॥ शुक उवाच ॥ एवंसंकीर्त्यराजानं दुःखसिःपत्निताधितः ॥ ययोविरु
यसामक्षुवक्त्रलोकमरुरुदुः ॥ ९ ॥ सवत्सनाथगमतावद्यावनागागागतः ॥ मूनिरुदनिनाकांक्षी राजाऽसङ्गावरुवृरुः ॥
॥ गतथदुःखसिसिमवनीधाद्विऽपयागमतिपवित्रमाद्ववरूवृऽसवीर्यश्रियनारुवं ॥ ॥ ऽ ॥ उवं
विधऽनकगुणःसराजापवात्मनिवृक्तिवासुदवाक्रियाकलापैःसमुवाहरुकिं ॥ यथाविधियान्नियश्रुकाव ॥ शुकउवा
च ॥ नूयात्मवतीयरुनयपत्राद्यं समानशीलव्यसनश्रुतीवतः ॥ वनंविवक्षात्मनिवासदव मनादधद्वरुगुणवाहरुः ॥ ॥ ऽ ॥ ॥ ऽ ॥ ॥ ऽ

षडावरुत्वरीयस्य वैश्वामित्रोगतः पर्वः ॥ षडाय यूयमित्यस्यार्षे विश्वाकार्ष्णाऽऽद्यगतौ ॥ तत्र षष्ठेऽहनि आदि र्मन्त्रगुणनिवृत्यर्थ ऐषमान्नोरुवरा
क्षमान्धान्दृतनयायगतः ॥ ॥ तत्रक्रतुस्तानार्थी ॥ २ ॥ यमित्रमाऽऽनिनाऽऽत्रगतथीतत्रस्यक्रतुपदृत्वनतथीतत्रगणाऽऽसन्नऽस्माभित्रमावीर्भु
णपदृत्वादाभित्रमाख्या पूनत्रपित्रथीतत्रात्तमन्यर्थाऽऽतानांषवत्रामख्याऽस्तुताऽयतऽक्रतुपत्रावाक्त्वाऽऽन्यर्थः ॥ तदर्वमनार्द

॥ शुक्रऽउवाच ॥ विरूपऽक्रतुमाऽऽगच्छ सुत्रमणीयमुताऽऽशयः विरूपास्यपदाभ्यरू कृत्वणमुवथीतत्रः ॥ ॥ वथीतत्रस्याषऽजस्य मार्ज्या
र्यीतन्द्रवर्धितः ॥ अग्निराऽऽनयामास तुक्रवद्भिनः सुतान् ॥ २ ॥ तनक्रतुपदृत्वादे पूनर्ब्राभित्रमाऽस्तुताऽवथीतत्रतांषिवत्राः
क्रतुपत्रावाद्विजातयः ॥ ३ ॥ क्रुतमनाऽऽक्रं ॥ ब्रह्माकृषाऽतः सुतः ॥ तस्यपृष्ठगाग्रसा विक्रुद्धिनिमिदगुकाः ॥ ४ ॥ तर्यापूत्रस्ता
दरुवन्नाऽऽविरुन्हिपात्रपाषऽविंशतिपन्थत्र तृयामद्यपत्रन्यतः ॥ ॥ ॥ सत्रकदाहुकाऽऽन्द्र ॥ ब्रह्माकः सुतमादिदाः ॥ मीसमानीयतांमिथ्
विक्रुद्धगक्रमाविन्नः ॥ ॥

ऽपूत्रुपूषधन्वकविन्धविन्नकत्वात्तंवंऽपवरुकौ ॥ कपृपादीनांसुकानांवंऽपस्क्रवतन्यक्रमतऽऽकाः ॥ ॥ इदानीमतिविततमिन्द्राकार्ष्णं
माऽऽरुक्षवमाद्विषादिनायावस्तामवंऽपस्क्रावः ॥ इदंकृत्वनोमनार्घ्यणनाऽऽक्रऽश्रद्धायांऽजनयामासदक्षापूजासिनियूत्रकिंवाऽऽत्मिकाथ
यनवकार्ष्यं पूरुक्षांऽऽनयंऽक्रतुः ॥ ४ ॥ सूर्याविरुपेऽश्वरूमिमर्म्मांविन्धाहिमागयाः ॥ तस्मिन्यूत्रस्तासमुऽपर्यनिमणुर्त्तविशाऽनपंवदि
गनिर्द्धाः ॥ अरुवन्नरुहपमानालवपश्चत्रपंवविंशाऽमत्थेऽथवासुयः सूपत्रऽउऽन्यगुः ॥ ऽन्यऽउदक्षिणाऽऽरुवदिक्षूविक्रुद्धिनवतांमदऽऽविन्द्रयनिवतः

सप्तकदानवदुर्हः ॥ ३ ॥ क्रियार्हणान्प्राह्लहिनूऽआदनूऽरुक्षयन् ॥ ॥ ॥ तनुवर्द्धिष्टः पाक्षऽउपयऽश्रद्धाविगसैक्षानाय ॥ ॥ ॥ यकाविधिः सदावाऽयन
र्गः ॥ ॥ ॥ सऽऽन्द्राकः ऽऽयकेनवद्धिष्टेन ॥ ॥ ॥ ॥ ग्रामरागेनविनक्कथागीसनूतनयाऽनकसवर्मयस्त्रासऽयस्यत्रेनत्वंनदवाप ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ सत्यालयनरु

तथेनिसवर्मगत्वा सुतनक्त्वाक्रियार्हणान् ॥ ऽश्रद्धावरुद्धिनावीवः ॥ ऽऽन्यऽदक्षिणयस्मिन् ॥ ॥ ॥ ऽधेनिवदयामास पिङ्गनवनहुनः ॥ वा
द्धिनः ॥ ऽश्रद्धाऽऽयारुदुषमनदकर्म्मकी ॥ ॥ ॥ स्नात्वापूरुषस्यनत्कर्म सुनूऽऽसिद्धिर्मनुषः ॥ ऽदक्षान्निः ॥ सान्नयामास सर्वंयक्रविधिनृषा ॥ ॥ ॥
सदुविषुत्तसंवादऽऽयकेनसमाचनन ॥ ॥ ॥ यस्त्राकेसवर्त्तथागी सतनायापयस्वर्म ॥ ॥ ॥ पितर्यूपिनमस्यय विक्रुद्धिपृथिवीमिमीऽऽ
सर्वाऽऽरुविषयेः ॥ ऽऽसदनूऽऽविगृनः ॥ ॥ ॥ यवऽऽयस्यसत ऽऽन्द्रवाहनूऽऽविनः ॥ ऽकऽस्त्रऽरुनिचाषूक ॥ ऽऽ ॥ नामानिकर्म्मरुः ॥ ॥ ॥
13 ॥ ऽक्षाकऽऽासीत्समय ऽवान्यसदनवः ॥ ॥ ॥ यार्ष्टिषेणहनावीवा ऽवेदेयपत्राऽग्निः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

मम वाहनं यदिह जाह्यात् कदिन्द्रेत्यानुनिष्यामीति तत् नवाहनस्तनदृतः सन् नष्टान् लक्ष्यागदनशी कुर्वन् विघ्नाद्यैर्वनाक्रम्य वाहनत्वाय
मरुद्भ्यो वरं वृणीष्व इत्यर्थः ॥ १७ ॥ यदि मर्त्येभ्यः स्तान् यमदंष्ट्रायितुं सदृशान् वरयेनेदित्यर्थः ॥ १८ ॥ तच्छ्रुत्वा इन्द्रः सुवः स्वमात्मीयं यानं ॥ १९ ॥

वचनादवदत्तस्य विघ्नविनाशनः परान् ॥ वाहनत्वेदृतक्रम्य वरं वव्रे मरुद्वृधः ॥ समन्तद्राधनर्द्धिम्य मादायविहिंसांहि तान् ॥
रुद्यमानक्रमानघ्न यूयं सः कदिन्द्रिहतः ॥ नेऽसाध्यायिनाविघ्ना पूजयस्यपनात्मनः ॥ पशीर्ष्यांदिहिंदेयानां त्यमुक्तिदत्तः परं ॥ ॥
नेक्रम्यवाहनस्यधनं कुमहत्तीलामदर्शी ॥ यमायरुद्रैवतय देवान्यहिंयय्यर्द्धे ॥ ॥ तस्ययूपागतिमखं यूपस्कान्तिमिवास्वनं विसृज्य
दृढवर्दया दृश्यमानास्वमालयं ॥ ॥ हित्वायूयंधनंसर्वं मयदत्तवजायनय ॥ पयगच्छन्महाऋषिं विनिनामाक्रियाकृतः ॥ पनऋषयस्यपशाद्
नेनाक्रम्यतः पृथः ॥ विश्वगस्त्रिस्तन्वत्तो यूवनाश्वसुतस्तः ॥ ॥ भवक्रिस्तस्तुतायन भवक्रिनिर्ममेयुनी ॥ दृदम्बसुभवक्रि
स्तः कृवेत्तयास्वकं ॥ ॥ २२ ॥

स्त्रियनः कामक्रियुवज्रयादिनामक्रियाकृतः याकृतः आकृतन्त्रियाः आकृतन्त्र्यर्थः ॥ भवक्रिः भवक्रस्यपुत्रः ॥ ॥

यः प्रियार्थमनेकस्य धन्यन्नामसुवावत्तीः ॥ सूनानामकविंशाया सरुद्भ्यो दृक्रिहंगतः ॥ ॥ धून्यमावन्त्रिखानिवका
॥ धून्यमरुवानिनामर्च यत्रवावसविंशाः ॥ दृढाश्वकपिलाश्वन्य रुद्राश्वन्त्रिशावनाः ॥ दृढाश्वपूजारुद्यस्त्रिः निर्दृरुक्तसुतः सः
तः ॥ श्यावर्यतस्त्रिनिर्दृरुस्य दृढाश्वस्यथास्यसनजित् ॥ युवनाश्वरुवरुस्य सानयस्यावनंगतः ॥ ॥ राज्यहिंसननिर्विघ्नं स
यथास्यदृपात्तवः ॥ ॥ दृष्टिस्तवरुद्याश्वन्त्रेत्तीतयूसमाहिताः ॥ ॥ नाशातयरुसदनं ऽविद्यानिशितर्षिगः ॥ दृष्ट्वास्यायानान्निर्ग
स्त्रान्त्यथोमरुद्भरुत्तेस्वयं ॥ ॥ डन्द्रिनाक्रनिशाम्याथ यूदर्कंकलसुंयशो ॥ यपक्षःकस्यकामदं पीतंयूसवनंऽत्तो ॥ ॥ नाशाधीर्गवि
दित्वाद् ऽवनसद्रितनतान्त्वनामेनेयक् वरादेववत्तीवत्तो ॥ गतःकालंऽयाद्दृक् दृद्धिनिर्हियदक्षिणो ॥ युवनाश्वस्यनयाश्वकृत
१ हीऽज्ञानरुः ॥ ॥ २१ ॥

तथवाहनवृद्धीतयक्षिः ॥ तर्षिगः ॥ दृषिगः ॥ सनऽत्तार्थंपविपूःअक्रुरिमक्षिगंऽत्तीपन्थेयथयो ॥ ॥ यूदर्कंनिदृदर्कंपूसवनंपूशाय्यक्षि
कावर्धं ॥ ॥ मूलाऽदेववत्तीमुखवत्तीमुखवत्तीवेयूपवत्तीऽनक्षिक्षिदितिवदन्त्रीन्थवायनमस्कावेन्यक्रुः ॥ ॥ ॥

अर्यकर्म्मास्यमिषास्यनीतिदुःखमतिर्विषूकंसमितस्यामिश्रामाधिगूढ्रामांक्षमायामारुवत्समाचार्दीमिविद्वन्द्विनीतर्जनीमदादिय
र्थाइ॥नस्यविमायुवनाक्षेत्रिन्नकृद्धिनपिनममानकिल्कुकाल्लान्नवयसासिद्धिमन्वग्ना॥२६॥मान्धातुस्मद्विमानमारुवसदस्यविनिख्यात

कीक्षस्यमिकृमाचार्यस्कन्धंमायूयतरुर्द्दांमान्धातावन्समाचार्दीविनीन्द्रादद्विनीमदाग्द्विर्ग॥नममावपिमानस्य विपदवपसा
दगठ॥युवनाक्षेमथनर्तेव नयसासिद्धिमन्वगग्ना॥२७॥एसदस्यविनीन्द्रामविदर्धनाममनस्वे॥यस्मान्नुस्यन्किद्विन्ना दस्यवाः
मावलादयश॥२८॥योवनाक्षेमधमान्धाताचक्रवर्त्यवर्तीपिठ॥सफद्वीपवतीमकठडाडमासाद्यनगजसा॥२७॥कृजयङ्कुकुतिमात्म
विकृविदद्धिवेठ॥सर्वदिवमर्यदवं सर्वस्मिकमनीद्रियं॥ऽर्थीमरुद्विधिर्यङ्गा यजमानस्कथत्विठ॥धर्म्मदिडान्धकालस्य सर्वम

नियद्विन॥अमरुराजन्ययस्मान्धाऽर्द्धस्यवऽद्विग्नठकल्पिताठसन्कठऽसन्किमूगन्द्रायस्यऽसदस्यविनिनामविदर्धसमान्धातान्न
वनीमकठडाडमस्युवनान्वयठ॥२९॥अर्युनस्यनऽसा॥अर्युनस्यनऽसानिवा॥३०॥आत्मविदर्पिसठयङ्कविकृमीऽनमवविद्विनस्विसर्वदिवमय
ईमिनिसाद्धिनी॥३१॥

पतिष्यानिमस्कंगच्छति॥२५॥एसमानोरुनऽस्यविनमारुनयामिनियावत्समाधि॥नर्षीस्वसाऽठ॥मान्धातुठकन्याठ॥२६॥ननूमरुनायमस्य
कनाविवाहएसऽठ॥कथंवाऽनयाऽऽर्षिरंराजकन्यावविवनदवाहऽऽमूनाम्नऽल्लिमिनिषद्धि॥२७॥नर्षेमान्धातरंसापिमान्धातास्वयंव
वकामंष्टऽनामित्याहु॥२८॥सविप्रठस्त्रीलमविर्यमीविविन्द्यानमारुषत्सूक्ताऽनन्नात्मानंनथसाधयिष्यामीत्यवद्धिनठनिविनवानिनि

यावन्नर्य्यऽऽनिस्मयावद्वयनिनिकृनिसर्व्वनयोवनाव्यस्य मान्धातुठकरमूद्यन॥२९॥विविन्द्राऽद्विनविविन्द्रमस्यामक्षन्नपठ॥
मनूकन्समन्वर्षीयं सवकृन्दश्रयामनं॥३०॥नर्षीस्वसाऽठपञ्चशदा स्त्रीरविवविवपनीं॥३१॥यमन्नाकऽल्लिमन्न रूपमाणंप्रम
रूपठनिर्दृनिमीनराजस्य.वीर्यमेथूनधर्म्मिनठ॥३२॥आनस्यऽनाऽर्षिविप्रठकन्यामकामयावर्नी॥साप्याप्टरुद्रनविक्त्वाऽमीक
न्यास्वयम्ववा॥३३॥सविविन्द्याप्रियंस्त्रीलं ऽनऽल्लेरुमसंमनठ॥वल्लीपल्लिनऽऽनऽक्त्वाऽत्यरुषत्सूक्ताऽनन्न॥३४॥साधयिष्यनथाः
त्मानं.सवस्त्रीलमनीप्सितं॥क्रियूनर्म्मनऽऽनन्द्राणं मिनिष्यवलिनठपरुठ॥३॥॥४३॥

ऽथावन्वयठ॥नूप्रियत्वरुठऽऽनवाहऽद्धठवल्लीरुर्यूकठपल्लिनऽथऽऽनर्कंपमानंनिवाठ॥नायमत्वाविनाचासम्मनाहमितिरुत्वा॥३७॥
नथेत्वस्युपपन्नठ॥सवस्त्रीलमनीप्सितं॥क्रियूनर्म्मनऽऽनन्द्राणंयाक्षियस्कासामिनि॥३॥॥

न्यासाङ्गसङ्ख्यागदवा॥दानयस्कधर्म्मङ्ख्यर्थः॥अथात्मिकीङ्गिरिवङ्कोत्तिलयं॥ऽ॥ॐनिनवमस्कंधषष्ठाध्यायः॥ऽ॥ ॥मान्धातुवन्वयःषाकःसफमयङ्गीत॥॥पूरवकन्यस्यवाच्यानैरुविन्द्रस्यजीरुमं॥॥पूरुपववः पूरुश्रवः सापिनामाहैनयूवनाश्वनपवरुः पूरुत्वनस्वीहतः ऋरुवतस्यमान्धारुपवन्यर्हं॥नरुस्यः ऋसवीघस्यसुतः ॐमयूवनाश्वसवीघरुस्त्रीनाः मान्धान्नृजोरुशपवनाश्वनाकवविडोघपवरुकाः यद्यायोवनाश्वविडोघसीघिनामरुनमान्धातारुसरुऋषेयपवनपरुतः मान्धातापवमायर्यानः ॐमरुसवीघयोवनाश्वहारीतानाः॥यश्चरुम्बनायः

॥वंवसनन्टरुकासं विवकान्यासमाहितः॥तनंडगमानूययूरुपत्यः पनिदवनाः॥नेरुनस्त्रानपस्त्री पूः मालकर्यनमात्मवि
॥सदेवान्निरिनात्मानं यूयाऽपवमात्मानिनिः॥स्वपत्यूर्महानाऽ निनीत्राध्यात्मिकीमगिं॥ऋत्वीयरुस्यरावनऋग्निंऽनाकंमि १८
वाद्विषः॥ऽ॥ॐमिश्रीरागवतनवमस्कंधषष्ठाध्यायः॥ऽ॥ ॥शुकऽवाच॥मान्धातुः पूरुपववा यावसवीघःपत्नीकीर्त्तिमतीपिताः
महनपरुतः यूवनाश्वन्यवसत्तनः॥हारीतमरुस्यपुत्रारुत्मान्धातृपवनाश्वः॥॥नमर्म्मदाहारुनिर्दिनाः पूरुकुत्सायथाजैः॥ त
यावसात्तनीनामा तुजःतेन्द्रयुयूरुकया॥॥गन्धवनिवधीरुपवश्चावेविभूःकिधृक्॥नागलोकवनवनः सप्यदिरुयंस्यनामिरं
॥ऽ॥पुसदस्यः पोवकृत्सायानत्रध्यस्यऽरुरुहुरुर्म्यश्विरुन्सुतरुस्मोऽग्नूत्थेधिधन्वनः॥ऽ॥

ऽरुविनकृत्सपिगलदरुमयैः ऽरुमगवानमनामासिनसाम्बवीघयावत्वेतिमान्धातावंऽवंऽगवकीयाङ्गिनसमान्धातासाम्बवीघयोवनाश्वेति॥२॥
पूनरुक्त्यवंशंकथयिष्यन्नोतमाववाहुपसावंवाहुऽनगेरुतिरियदिक्षानर्म्मदातया॥३॥वध्यानवधारुनिसत्वयूरुकुत्सानागलोकवनवनाहरु
॥वनमाहरुः ॐनमर्म्मदियोनसागलगमनादिकसमयतः सप्यदिरुयमिति॥४॥ऽहरुहेत्यिताऽऽसेदस्यत्योसुताऽनवऽध्यूरुयर्चः॥ऽ॥

ऽमगाङ्गवल्ववदस्यवायस्यदुःखस्मरुनवाक्षायस्यासोतिसंकः॥गदुर्कंरुविर्वंशे पितुश्चपविनापतयुराज्ञाखीवधेनवासमुद्राद्विनापया
गेनपितिविधस्कृत्यिकमरुनि॥यविजीयमाणविषकन्याहुवाकुक्षयेयुवनाश्वःपितुःऽमपाल्लोकिकस्यविघ्नमिनऽसापुरायन॥ऽ॥नतेवको
शिकन॥॥॥यद्धिऽनेऽमुदिवकयाःसवाःविघ्नमिनाऽसूयऽद्धिऽनऽलनरुविन्द्रंसर्वहूमपरुत्यमानयायासासगकुत्स्वाल्पितावधि

॥नस्यसत्यवनःपूरुपितिविभूगः॥जाफऽशऽशुल्लगोऽमपाहुनाः कोशिकगऽसा॥सहात्रीयागनःस्वर्गमयापिदिविहऽथ
॥॥यानितावद्धिनाऽवे रुनेवस्मरुक्तिगावल्लाः॥शिनाकुऽनारुविन्द्रा विघ्नमिनवशिष्यथाः॥यन्निमिरुमरुयूर्द्धं यद्धिऽनेवर्द्धरु
वार्धिर्का॥सानपत्यविषऽल्सा नाऽवऽस्यापदंदानः॥वंवूर्दंऽनर्दंयागनः पूरुनाभऽजायर्तीपुरा॥यदिवीनामहाराऽ नेवस्त्रीयं

॥पविविघ्नमिनस्त्वंसाङ्गीरुवनिसऽनपत्नीवकारुवनिवशिष्टंगऽनपनयाग्वयूरुमरूदिनिषसिद्धं॥ऽ॥हरिविन्द्रऽन्वे धसत्वद्ध
कायाऽऽसपूरुऽआङ्गिरवादिग्रुनिपर्वयाषसिद्धं।हरिविन्द्रस्यवनिनमारुसानपत्यन्त्वादियावत्समाप्तिकर्थंगवर्तीयानरुद्रा
रुपूरुनाभऽजामनीयदिवीविपूरुनाऽजायनर्तार्हनेवपूरुषपरुनात्वीयऽऽयऽऽमीतिरुषया॥॥२॥ ॥श्रीगणेशविघ्नायनमः॥

तथेत्यृक्ववावयूतेननिमिरुनास्यग्राहिणानामपुत्रोजातः॥जातयूतेसववयूतो जातमूतामामननयजस्वत्यब्रवीत्॥१०॥सदापशुनिर्द
शनिर्ग्नतदशादिवसःस्यात्रूक्षेसमाजास्वबीदित्यनयसे॥११॥राजनूरुवयूतराजन्यःपशुःसदासान्निहिकःकववसम्बन्धारुःसंया

तथेतिवयूतेनास्य पुत्रोजातमुग्राहिणः॥जातःसूनाञ्जननाम मांयजस्वेतिसाब्रवीत्॥१०॥यदापशुर्निर्दशःस्या त्कथमध्वा
रवदिति॥निर्दशेचसमागत्य यजास्वत्याहसाब्रवीत्॥दन्नाःपशुर्मयजायत न्तथमध्वारवदिति॥दन्नाजातायजस्वेति सएत्या
ब्रवीत्॥यदापनन्त्यस्यदन्ना अथमध्वारवदिति॥यदाप्तान्तिपतितादंता यजस्वत्याहसाब्रवीत्॥यदायदेमःपूनर्दन्ना
जायन्तेथपशुःशुचिः॥पूनर्जातायजस्वेति सएत्याहाथसाब्रवीत्॥५॥सान्नाहिकायदाराजन् राजन्याथशुचिःपशुः॥१२॥यूपि
पूणनवाजेतास्तृणयद्विनवेतसीकालेवशेयगातंत मक्कादवस्रुमेकतः॥१॥ग्राहिनस्रुदहिरुक्षाय पितुःकर्म्मविकीर्षितं॥२॥
पक्षमनूपातिवर्दैर्थंयस्यपयतः॥पितर्नवयूतयस्रुक्त्वाजातमस्रादवं॥ग्राहिनाग्रसमेयाय तमिन्द्रःपत्यधगतः॥३॥रुसपक्षेन

पर्व्वं नीधिरुनिश्चवीःग्राहिनाग्रेदिराक्रुजःसाधुनेत्यवेसमर्मा॥४॥

भसमर्थःअथतदाशुचिः॥२॥ऊथवैतंकालेवशेयगाग्राहुकःअधिमादवावयूतास्रुतंकालेपथिकागत्यधः॥३॥विकीर्ष्णितंग्रात्मनापशु
नावयूतायजनं॥४॥तनन्यक्रूपितनवयूतेनयस्रुं॥ऋगत्रवजातंमरुद्भ्यदंयस्यतंपितनेशुत्वा॥५॥समांवर्षं॥६॥

द्वितीयवर्षेवृद्धाश्यत्रथेवतंपुनिपथयनविश्चिश्चिद्रुः॥१॥वयूतेनमस्रुमृदयेवैस्यमदन्मुकथयस्यस॥२॥ग्रात्मवान्रुज
मदग्निवश्चर्य्यमरुत्॥ऋयाग्नामूनिःसामग्रयाग्नामूनिःसामगडग्नारुदित्यर्थः॥३॥डपविद्वाइविस्वामित्रोग्रात्मानपसम्॥२॥ऋविदतं
गार्हपानं॥२॥ग्रामवनतिमारुसाङ्ग्यांमनःपृथिव्यांधवयन्क्षानक्रुलोग्रात्मानयाक्षानंविनिर्दरुनग्राश्रिरुत्वामस्रुवन्धनः॥ग्रात्मावि

वर्द्वितीयरुतीयंच चतुर्थेपंचमंतथाग्रात्मयायंयस्रुविद्वा विषारुत्वारुवृद्रुः॥१॥षष्ठेसम्वत्सरंगत्वविद्वान्ग्राहिनःपूर्वीड
पवऊन्नजीगर्त्तं रुक्षीःसन्मध्यमंसुतं॥सूनःसाहंपशुंपिश्र उदायसमवन्दत॥१०॥ततःपूनूषमाधन रुविम्यन्तीमदायदः॥
मस्रादवायऊद्धवा वयूतःसदीन्मरुत्कथः॥१२॥विश्वामित्रारुवरुसिन्रुग्राग्राश्वर्य्यान्मवान्॥ऊमरुन्निवरुस्रुक्षावच्छिष्टाःग्रात्मया
मनः॥१३॥तस्मेतुष्टावदाविन्द्रःसतकोस्रुमयंतथा॥हुनःरुस्यमाहात्म्यं मपनिष्टान्यवत्सरत॥२३॥सत्यसाधंधृतिंदृष्ट्वा सरार्य्यस्यसरूप
तिः॥विश्वामित्रारुगाधीनादवाविरुनीगतिं॥२४॥ततःपृथिव्यांनामरिरुऊसाधानिल्लनिरुं॥खवार्य्यंधवयन्क्थरुतादीतंमहात्मनि॥२५॥

सन्वयः॥मनामरुल्लाहिंसायःननन्धान्नमयंहिंसोद्यमनःनिग्रहः॥ऋतोःसन्नादवाच्यार्यापृथिव्यामनाधवयन्तंकाकुर्व्वन्॥तांपृथिवीम
ग्रिवंकीकुर्व्वन्ऋयस्रुऊसा॥ततरुऊःनिल्लनरुश्चरुतादिमरुद्भावंमहात्मनिमरुन्रुत्वे॥२२॥२८ ॥श्रीरामवन्द्राऊयतिः॥ ॥

तस्मिन्विषयाकाङ्क्षावर्जितज्ञानकर्तृत्वादीनां सामान्यवत्त्वात्॥ तया ज्ञानदृष्टिरूपया आत्मावयवकमलानि निर्दहन् निर्वाणसुखसंविदानन्दहिरण्मयकवन्धनः सन् मुनिर्निर्द्वन्द्वेनापुनर्भवेन शमनशमनसत्त्वरूपतां गतो॥२॥ ॥ॐ तिथ्रीरागवतनवमस्कन्धेसप्तमोध्यायः॥ ॥ॐ सूत उवाच॥ हिरण्म

किंवयस्यधनमिच्छसिवर्हिणास्यविपन्नितःसर्वङ्कस्याकथयृथगागतिः॥ऋविमिशादिरुवदद्दिः॥२॥नदेवसूमयाःपूऽसूकनिन्याःपोऽ
नाध्वःसमानीनःपितुश्चाङ्गवसयन्नश्वङ्गन्ऽनिदशियितुमारुयाःसमसंऽङ्ऽस्तूकाःकवसमऽःवसुनसुसमऽःसववसन्क
कनिन्याःनसूः॥ऋऽऽन्वमिवसनीनंवायवयितस्येवनृपत्यासनादक्षाऽगः॥३॥तस्याकथमारुचदुर्हिःऋसमंऽसःपूवापूर्वऽजन्म

यस्यनिगासोक्थमयीदृङ्नीर्यायमूऽकनवदृवयं॥ऋवार्ज्वर्वंमर्त्यपथीवियन्तिःपवात्मरुत्मन्कथंपृथक्नानिः॥
२॥यासमऽःसऽःस्तूकाःसकनिन्यानृपासऽः॥तस्यपूऽःशुमान्नाम्पितामहानिनगः॥३॥ऋसमऽःसऽःस्तानिं दर्शयिन्न
समंऽसः॥ऽातिसनःपूवासमूऽागीयानद्विचालिगः॥ऋवयनगहिंनलाकंऽक्षीनींकर्म्मविषियं॥सन्यंचोकीडिवावात्मा
स्यदृङ्ऽऽयऽऽनं॥४॥एवंनन्वःपविषयकाःपितासरुमपाऽक्रवे॥योगेऽन्ययंतिवालास्तां दर्शयित्वातनोययौ॥ऽूयाश्वावा
सिनःसर्वं वालकान्पूनरागतान्॥दृष्ट्वाविसिस्मियेराऽ ब्राऽाचाथनूनयत॥५॥ ॥ ॥

नियागीसन्सऽःसऽःगाथगिद्विचालिगः॥ऽूनऽन्ऽनींऽातिसयसनसंगपविहायऽनमऽऽयन्लाकगहिंनऽक्षीनींवाविषियंकर्म्मा
यनन्कीडनंवालान्सन्यश्चाणास्यनृपाङ्कियद्विनिद्रयानवयः॥२४॥एवंविधंकरुकर्म्मयस्यसः॥२५॥ ॥ ॥

पिऽन्ययातानयःपऽक्षाऽ्ययो।ऽस्माऽ्किराममसमीप॥ऽ॥ऽूऽाऽानन्नाऽ्यऽजानाऽ्काऽ्यनूकाम्यावयंविति॥ऽुवावषहिर्वीःऽानंमेंगुमान
वमाऽःयः॥ऽऽऽनःऽऽऽःवऽ्काऽपित्वामयापितथान्यतिनवृश्चनकथंरुनंऽ्यासनऽ्वस्मापवंपवमऽःवंकेरुऽुरिः॥समाधियूकिरित्समा
धिनाऽ्यपवार्द्धनपऽ्यति॥ऽूकिरिः॥पवाद्धमपिसम्यक्रवृश्चनऽ्ऽूवर्थः॥ऽूपवऽःवंचीनामुकनत्वांपऽ्ययःऽूवंचीनत्वनरुऽुः॥नऽ्यऽ

॥ऽ्रुमाऽ्ऽाऽिनाऽाऽ्काऽ्ऽुवऽ्ऽानवऽ्ऽायचो।पिऽ्ययातानृपथं।ऽस्माऽ्किदृऽ्ऽाऽरुयो॥ऽंऽासीनंसंनिवीक्ष्यकपिलार्द्धमऽ्ऽाऽ्काऽं
॥ऽ्रुमोऽ्ऽसमाऽिनमनाःऽऽऽऽ्लिःपुलोमाऽ्ऽान्॥२॥नपऽ्यन्तित्वांपवमात्मनाऽ्ऽजनाऽनवृश्चनयापिसमाधियूकिरिः॥कृनऽ्
पवनऽ्यमनःऽ्ऽाचीवधीविसर्ग्गंसृ्यावयमपुकाऽःमः॥३॥यदरुणाऽऽिरुिनुऽाःपधानाःगुऽान्विपऽ्यन्नऽ्यूनवानमन्यःयत्मा
ययामाऽिनवनमस्त्वांविऽःस्वसंऽ्ऽनवऽिःपुकाऽःमः॥४॥ २१॥

ऽ्काऽःमनन्वनाचीनऽ्यधीन्वस्त्वनमावऽःकाम्यातिमाऽिविविधाःयदवानिर्यऽ्कुमाऽांसंग्नंऽिाःनपुरुषुऽाः॥नऽ्ऽापिवयमपुकाऽःमःऽू
ऽ्काःकृनःपऽ्यामःयवर्धः॥३॥ऽूपवनहिंकिंपऽ्यन्निनऽ्ऽाऽ्ययदरुणाऽऽ्कस्मिन्सम्यङ्निनमपित्वांनविऽःकिन्नुऽुऽानवविपऽ्यन्
क्रि॥ायनस्मिन्नुऽानवविपऽ्यन्क्रियनस्मिन्नुऽानवृद्धिनवपभनंयषांऽ्कूनावहिनवपकाऽःमःऽानंयषांवृद्धिपवनऽ्नऽ्ऽाग्रस्वप्नयाविषयानपऽ्य
न्क्रि॥ऽूयष्कोनुनमऽ्नवकवर्त्तनऽुनिन्नुर्दोत्वां।सर्व्वंऽरुऽुःयऽ्यनःयस्यनवमाथयतिवा॥माऽिनंचनायषांऽ॥२६॥२१॥ऽ्कायनम

तथापि मा तत्र विचारं कृत्वा स्वमीत्यनुशासनं कुर्वन्तमहं वि मूढः कथं परिहारयामि विचारयामि कथं रुद्रज्ञानघनं शुद्धज्ञानमूर्तिं
श्रुत्वा मायागुणनिमित्तो रुद्रमाहात्म्यं वा विरोधविचिन्त्यं ज्ञेयं रागद्वेषज्ञानघनत्वान्तरायं ज्ञानविषयत्वं विचारविषयत्वापि मायागुणोत्थ
रिरुद्धानुभवविचारसमर्थत्वात्॥२॥ तस्मात्त्वं स्वगुणान्कर्त्तृपूर्वं पूर्वकवर्तिनमात्मानं ज्ञेयः॥ पूर्वाणयन्पूर्वत्वरुद्धः॥ मायागुणकर्मा
दिविश्वसृष्ट्यादीनिलिङ्गानि यद्वक्त्रादिरूपाणि यस्य सः॥ यद्गुणकर्त्तृत्वरुद्धः सदसद्भ्यां कार्यकारणाभ्यां पूर्वं पायाभ्यां विविमुक्तोऽगुणोऽनामरू

त्वं महज्ज्ञानघनस्वरूपं यद्रुमायागुणरुद्रमाहः॥ सनन्दनाद्येभ्यो निरिद्विरोधं कथं विमूढः परिहारयामि॥२॥
यद्गुणकर्मायागुणकर्मलिंगमनाद्यं सदसद्विमुक्तं॥ज्ञानापदः शयन्हरीनदहं नमामहं त्वां पूर्वं पूर्वजातं॥२॥ त्वन्माया
यविरिंचलोकवसुवृद्धाग्रहादियूः॥ रुमन्निकामस्मारुष्यामारुविरोन्कचनसः॥ ॥२॥ २४ ॥ ॥

यंगत्वा तं नामरूपं गत्वा तं पूर्वं किंचुज्ज्ञानापदः शयन्हरीनः सकटिनादरुशुद्धसत्त्वमूर्तिं यनं॥ यद्वा यद्गुणकर्मायतिरुद्रगुणलिंगा
द्यकर्मादिः सदसद्भ्यादिकालिंगानि यस्यानियाद्यं यद्वा यद्गुणकर्मायागुणरुद्रयायस्मिन्नूर्ध्वकर्मवपदं॥२॥ त्वात्मार्थं ज्ञानघनत्वन्नायनिद्रार्थोका
कामादिरिद्विरोन्कानिवर्तायिष्यामन्मसर्ह्यरुद्रादिपूरुमन्निः॥२॥२४॥

नश्यत्सार्थकैडुसर्वरुद्रात्मनूत्वत्कृपायेवघटितत्वद्दर्शनादद्यहरापिमारुमत्वः पाऽच्छिन्नः॥ कथंरुद्रःकामादीनामाद्यः स्त्रष्टयः॥
त्वस्वरूपानन्दतृप्तार्थस्मीत्यर्थः॥२३॥ सूर्यंस्त्वत्वापिसाकांक्षं पदार्थरुरूमवति॥२३॥ गंपत्रिकम्यनिशुकाक्षिः॥ २४ ॥ ॐ निरागवनूनवम
स्कन्धस्यमाध्यायः॥ ॥ नवमसूक्तानुवाकं शब्दीमनवधिवक्ष्यति॥ गच्छारुरात्मानिन्य यस्यपोशारुगीत्रथः॥ ॥ यथासगवःपोशाय

सूयनःसर्वरुद्रात्मनूकामकर्मेंद्रियाद्यायः॥ मारुपाऽऽहरुच्छिन्नारागवंरुवदर्शनात्॥ ॐ हूं गीतानूरावरुरागवान्कपिना
मनिः॥ सूंशुमन्कमूवोचदं मनूरुक्षियान्नपः॥ २॥ श्रीरागवानूवाचाभ्यो यंनीयतावत्स पिनामरुपशुरुव॥ ॐ मूंचपिरुत्रा
दन्धागच्छान्कारुकिनतत्रात्॥ २॥ गंपत्रिकम्यद्विरसा पसाद्यरुयमानयत्॥ सगवस्कनपशुना क्रुद्धोयंसमोपयत्॥ वायुसंशुः
मनन्यस्य निस्वरूपामूकवन्धनः॥ डोवपिदिवूमार्ष्टिन लोरागतिमनरुमी॥ २॥ ॐ मिश्रीरागवानवमस्कन्धेसगवापाख्यानदेवेमा
ध्यायः॥ ॥ शुकेडवाच॥ सूंशुमींश्वनपरुक्षयं गच्छनयनेकाम्यया॥ कालीमहाकंनाऽऽलोरुकालनसंज्ञितः॥ ॥ ॥ ॥

वायंदत्वानपरुक्षयनथांशुमींश्वपूणायवायंदत्वामहाकंकालंनपरुक्षयन्निवकावस्यार्थः॥ नाऽऽगच्छंस्तमानयुमिनिर्द्धायः॥ संज्ञितःस्मरणं॥ २॥ ॥

कालेमहीयिवान्पाण्डः॥३॥तंपप्रच्छात्मानंदर्शयामास॥तंवज्रनाभोनिगमय्याकूतंसन्स्वयमधिपार्थंपूर्वजाद्भ्रातरंज्ञातंसकथयामास॥
दे॥ऋगस्माकंपितृगणोऽयनन्यामवर्गंधत्रियाणि॥३॥किंवस्माभिरिहकालयिष्यतिकिंतेपायाविविन्त्यताम्॥४॥इत्युक्त
रुवियन्किमूर्वीरिनलीलयाहरिः॥५॥आत्माकथंरुगतःयस्मिन्निदंविश्वंसूर्यंयथिर्मंडूकेनुपूजपटन्त्वपाविनपानङ्हिंस्र

द्वितीयस्कन्धेसप्तदशःकालमधिवान्।रुगीनृथस्यसूत रुथसप्तमरुपः॥२॥ददर्शयामासर्षिवरो पसन्नावज
दास्मिते॥३॥युक्तःस्वमधिपार्श्वेशार्ङ्गीसावनतोनृपः॥४॥काहिश्रवविंश्वंग यतन्यामसहीतले॥अन्यथारुगंलीरित्वा नृपः
यास्यवसातले॥५॥किंश्रुतंरुवयास्यं नवामयामऋन्यथा॥मृत्युमितदर्थकारुं त्राजूरुविविन्यताम्॥६॥राजावाच॥साध
वान्यासिनःसन्काक्षिक्षालोकपावलाः॥रुवन्त्यथैतमसतः कथाःकृष्यरिङ्गिवः॥धात्रयिष्यतिनवर्गं नूरुस्त्वात्माऽवी
विदत्॥८॥यस्मिन्नामसंपारं विश्वंऽहीवगमुद्यिष्यतेऽयंकालनाख्योयमायाऽरुग्रेणान्वाश्वयुज्यता॥९॥

रुगंरुपपटन्त्वाशुसोसवधित्वल्लङ्गंधत्रियाणीत्यर्थः॥८॥ॐनिसत्यवगमानङ्कुत्वा॥ ॥श्रीवामवदायनमः॥

वाङ्काक्रिहिरंगत्थेत्यक्षीरुपरुनःपादनयूरुंऽन्तेयस्याः॥१०॥पसंगात्रुसामाहात्म्यमारुवरुरिंश्यस्याःऋत्यर्थीमाऽहंगत्वाकवलंऽ
रुरुस्मरिंश्रवनसाङ्गात्॥वक्षणिस्वरुगनदंशुनरुनाम्रपिरांशुद्धयासवनिःशेषः॥ १२ ॥रुस्वर्यंचयतिरुस्मीरुनाम्नेय

तथेतिवाङ्काक्रिहिरं सर्वलोकहितःशिवः॥ऋक्षवावहिमागम्यं पादपूऽन्तेत्तीरुवः॥रुगीवथस्यवाऽऽर्षिनित्यरुव
नपावनीं॥यस्यपिन्दूर्वंऽरुरा रुस्मीरुनाःसऽगवत॥वथेनवायूवंगेन पयाऽक्रमनऋवतीं॥ऋऽनूपूनन्तीनिर्ऽग्म
नासिऽसगवात्सऽगान्॥४॥यऽक्षत्त्यऽमारुतावक्षदंशुरुनाम्रपि॥सगवात्सऽगाऽविवंऽग्मःऽकवलंऽरुरुस्मरिः॥५॥
रुस्मीरुनाऽसमेन स्वयोनासागवात्सऽगाः॥किंपूनःश्रद्धयादत्तं सवऽर्यंधृतवतीः॥निऽक्रतस्यमाग्र्यंसर्धन्यायदिहादिवं
॥ऋनन्ऽवत्रऽपाऽक्रऽ पुरुगायारुवच्छिदः॥सिनिवऽयमनायस्मिन् शुद्धयामनायाऽमलाः॥७॥उगुर्व्यंदुस्रऽंहित्वा सद्याऽगतंदासन
नीर्घृतारुगीवथऽक्रऽ रुस्यनारोपवारुवत्॥सिन्धूपीयूरुनरुस्मा दयुतायूरुनारुवत्॥१३॥मऽपर्व्फेनलसखा याश्वविद्यामियावलाः॥
दत्वाऽक्रऽदर्यंचास्ये सर्वकाममुनन्मतः॥१४॥ततःसदासऽर्यंपृणा मदयन्नीयतिर्नृपः॥ऋऽस्मिंरुसर्दयंवेकल्माषीः
घिसतःऽकविः॥वशिष्ठऽमपाऽक्रारुऽ ऽनपत्यःस्वकर्मऽभः॥१५॥ ॥

ऽसऽहारुन॥१२॥ऋनन्ऽस्यविऽरोधनेसंनिवऽधतिर्ऽगुर्व्यंदुरुसऽन्धौ॥१३॥नन्तस्यसखाऽन्याऽयाःपऽ।गत्यतःऽमरुपर्ऽस्यसुतः॥१४॥गत्यृऽसोदा

नयरुःनवरुर्स्य॥२६॥मृगयाऊःमनुकिञ्चिद्रुदःकश्चिद्राक्षसंऊघान॥तस्यशापंमुमोचाम्बागा॥२७॥अथैमूनिर्पुःहृदःपावकः॥तदूपधरः
ःसन्नाऊःटरुवर्कमानः॥२८॥मृगरूपमऊःसाविलोक्यवनंनमांसंयतहायत॥२९॥वधिष्यतुवरंऽमांऽद्यादशावार्षिकंश्रुऽ॥श्रुशानौःमीक्षा
मूपःस्वयादयोऊःहोनान्यत॥३०॥तरुहरुःदिशःऽनिःवमननमिरुसरुस्वमिदंहिमं॥मिरुस्यकल्तरुस्यवाचःसरुता॥३१॥तदवशादा

॥राजावाच॥किंनिमित्तंगुप्ताःसःमपःसोदासस्यमहात्मनः॥वसद्भिरुत्तमिक्षाकःकथतांनमहायदि॥२॥शुकउवाच॥सोदा
सामृगयांकञ्चिद्वत्रह्मऽयानरुः॥मुमोचशागरंसाथ गतश्चतिविकीर्षया॥३॥सविन्दयन्तंघोराक्षःहृदरूपधराःटरुः॥ऊव
वशाकुकामाय पत्नानिन्यनवामिषं॥४॥पविवस्वमानंरुगवाविलाक्षारुग्रसंऊसा॥राजानमऽपक्रुद्धा ब्रह्माऽवंरुविष्यसि॥
५॥वरुःकरुःगतंतद्विदित्वावऊद्राऽशावार्षिकं॥साप्यपाऊःलिमादाय गुरुंऽर्थंसमुद्यतः॥६॥वानितामब्रवीन्नाथा मृहाती
ःपादयाऊःहो॥७॥दिशःःखमवनींसर्वं पश्यऽमीवमयेनपः॥राक्षसंरावमापन्नेःपादकल्माषमांगतः॥८॥श्यवायकालंद
दृशवनोकार्दपतीविऽ॥ऊमलोऊःटरुविर्षं नत्यत्याद्राऽतार्थवतांनिरुवाद्राऽसःसाक्षादिक्षाकूनाऽःमानदाःमदयन्त्यापानैवी
न नायर्मकरुंमद्विधि॥१०॥२॥

मत्वैकल्माषीघ्रत्वनवाचःमूद्राःवकर्मऽनपश्यन्तियदुकंतत्सपैयकिंश्यवायकालंऽयादिनाकर्मऽनाऽपुरुःश्यत्कनवत्समाकांनिर्व
मायशाऽोवलोकसोचनोदम्यतीवावनोकाविनि॥पृथकूपदत्वसकावलाषःऽर्थः॥ऽरुतार्थवदीनवरु॥१३॥२॥॥ाम ाम॥

दिधिषूगणधिनकर्तृभ्यां॥२७॥ साधनात्मथुनागतुसूक्तनपरूपसूर्म्मयादर्शिभ्यां॥२८॥ गदवैकर्म्मणेऽपदे॥२९॥ साविशद्धक्षमेणार्घ्यः॥
नक्षत्रायतनपुरुषयज्ञाभ्यां॥३०॥ सूनावशिष्टप्रवणस्याऽदनमङ्गनाजघानासङ्खलन्नःसूनाभ्यामकः॥३१॥ सुश्रिःसवस्यपरशुनामाख्यनिर्ऋतिः

खाङ्कजीवीक्षदिधिषूपूषाऽदनशाङ्गिभ्यां॥३२॥ चन्द्रात्मानमवीक्षा मशपत्कपिनामभ्यां॥३३॥ यस्मानारुद्धिगःपापकामगःस्व
पतिस्त्वया॥ नवापिमथुनाधानाद्दक्षगपक्षदर्शिनःशिवमिणसदगच्छा पतिलोकपनायत्॥ तदस्त्रीभिसमिद्धन्नो पाप्यरुद्भर्ग
निरुक्तः॥ विन्मथाऽऽदमयाङ्कौ मेथुनायसमश्नतः॥ विक्षायत्राङ्कजीःपर्णं महिष्यावितिचवितः॥३४॥ सगडुर्द्धसर्वोगेऽ सौ
मर्षकर्म्मलाऽपऽजः॥ वहिष्कृदनलाशा मदयन्त्यौषजामधात्॥३५॥ सावेमफसमागर्भं सवित्रन्नयजायत॥ जघ्नुःमनाऽदत्रतु
स्याःसाम्नकल्पनकथ्नत॥३६॥ सूमकान्मूलकाऽऽद्रयः स्त्रीरिःपवित्रङ्कितः॥ नावीकवत्रूयूका निःक्रणान्मूलकारुवत्रूतं
वादगत्रथस्मा त्खऽउत्रितस्कतः॥ राजाविश्वसलायस्य खर्दांगत्यक्तवत्यरुत्॥ ४३ ॥३२॥ ॥क्रक्रयनम॥

॥सनानावीकवत्रूयूकः॥ निःक्रणेसनिष्कणेऽसूमूलमरुवदनामूलकमूनिधाकः॥ ३२॥ ४३ ॥श्रीन्मेनिन्द्रायनमः॥

यन्कुकाविरिवाकीर्कमहुर्नामविज्ञमः॥ सूश्चायद्वयमावस्यन्नक्रल्लोकनसमस्यनिसः॥ काशालन्द्रःश्रीनामःनाःस्मानसूवनातपाशुकार्थ
रुगःथाशुर्द्वथेपिशुःसत्यस्यपालनार्थेयकनाम्नाःसनूपश्चवदनिसूकमावास्यांपश्यांनदवाहुषियायाःपालनापिस्यर्शनाक्रिकमायया:
स्कास्यांपनिवलंश्चवनू॥ रुवीन्द्राहनङ्गलक्रलःगास्यांमङ्गिनासूपमीनापथनूशामार्गेनांश्रमायस्य॥ सूर्यलिख्यावेनूषाश्कर्णनासिकाछदाः

गुर्द्वथेयकनाम्नाश्चवनदनूवनंपश्यपश्यांपियायाःपालिस्यर्शनक्रमास्यांमङ्गिनयथनूशायारुवीन्द्रानङ्गास्यां॥
वेनूषाःसूर्यलिख्याःपियविवरुनूषाभाषिनसूविहीरुशधाविर्द्वद्भसतुःखल्लदवदरुनःकाशालन्द्रावगान्नः॥ ४ ॥

दुनाक्रुयाग्लाक्रिनननावलोनायरुवाःपियशाकल्लशदाविवरुनन्नूषयाम्नाभाषिनयाःवाविहीरुलोवरुसूखिधर्य्यस्मागनसुद्विद्भाप
नमवद्भःसतुर्यनिनतःखल्लावलोदयप्रवदावावनंनस्यदरुनः॥ ४॥ ॥सूक्रुपनावस्क्रिनंग्रामवविनस्नाःनस्यविरुप्रवल्लाहनिश्चा
मिणधवरूःयादिनामावदक्षायसमाक्रियशगप्रवल्लसूलाःस्मनमस्यनापथेवरुगान्यूःस्यशः॥ यद्भदानीकाशालन्द्रावगादिभ्यःप्रदिताः

न्यः ॥ ॥ लाकथयन्नीराऽधर्म्मिमतोसमाऽऽनेऽगऽयस्वकोधन्विरुयधिमिवल्लीत्थेवादायसङ्गीरुयमाणापिरंविरुच्यमाध्वरं
ऽ॥रुन्नपऽग्रंकणिनंगविर्यंगदाहुवाहुकानींशिरिःशतेनूपनीतंवालगऽल्लीलायस्यसः ॥ ऽ ॥ ऋनरूपाणिस्वयाग्मनिगुलाङ्गी

विन्क्षमिराश्वत्रयन मात्रीवाद्यानिःसत्रवाः ॥ पऽग्रंक्षाल्लम्बलाग्रेव रुगानेमरायन्नवाः ॥ ऽ ॥ थालाकवीवसमितोधनञ्जे
ऽगमग्रंसीमास्वयंवऽग्टरुशिऽगायनीरं ॥ मादायवाल्लगऽल्लीलल्ग्वऽयधिसङ्गीरुतंनृपविरुच्यवरऽऽसत्थो ॥ ऽ ॥
ऽजित्वानरूपगुलाङ्गीलवयाऽऽरुषां मीमारिधींध्रियमूवस्यरिल्लवमानां ॥ मार्च्छवऽऽरुरुपतत्यंनयस्यमूरुंदर्पं महीम
ऽतयस्त्रिवनाऽवीऽां ॥ ॥ यःसत्यपोऽगपवित्रीतपिऽनिर्दिगंरुध्यस्यचापिशिवसाऽग्टरुसराग्यः ॥ मार्ग्रंध्रियंवऽधिन ः
सरुदानिवासंयल्लायथोवनमसूनिवमूकसंगः ॥ ऽ ॥ ॥

ल्लादिनियस्याः ॥ गांऽीमासंहरांपूर्वमूवसिग्रिल्लवामानायथागीध्रियंऽित्वाधनूरंगमाहानादंग्रल्लाऽऽऽग्रवसद्धरितस्यरुगुपतः
दर्पंथनयत ॥ ऋपनीतवानाकथंरुतस्यापिःसरुऽवःसाऽवीऽऽग्न्यांमहीयाःकंवाऽरुस्य ॥ ऽ ॥ ऽंदानीगुर्वधिंऽिग्लोकंवृत्वनऽग्ला
रुयन्ऽनिकऽोऽिग्नाकेकयांसुश्वनवाऽल्लवधंऽिगदास्यामीतिवित्रंगं ॥ तस्यध्रीग्रामस्ययोवनोग्रारिपकऽमसयतेयारुवरुतस्यग्रा
ध्रीग्रामस्यचवनेवासः ॥ पाथिनः ॥ गदासत्यपाऽानपवित्रीतस्यपिऽनिर्दंऽगमाऽंशिवसाऽग्टरुगतांग्रा दिर्कंयऽाऽसराग्यंविनंविऽ

पसन्नदेवर्षदृ ॥ थेयूऽरुवद्वीऽनाकंपथमंगावृन्ममायूःकथ्यतामिति ॥ ऽदवेष्वाकंमूऽरुमाऽृमिति ॥ ऽतऽल्लात्वाऽदवेदऽरुनवि
नाशनऽगीर्ध्रंस्वपूवमथमनःपवमऽवमन्दधः ॥ ३३ ॥ ऽदवस्वसाधूऽरुलानम्मऽूतायूर्वकंतऽतऽरुनेनिन्द्रयनऽर्दंयितिनमिसऽरुशिः ॥
ऽरुलदेवाऽवऽक्षुऽदलाऽ मपाऽाऽदयानाभिऽरुल्लरुशःनाभिषियाः ॥ ३४ ॥ मऽंमम ॥ ३ऽ ॥ ऽरुतरावनीऽरुविऽरुस्मिन्नवरावनायस्य ॥ साऽंका

यादवेत्रन्तिनादेयानवधीय्यधिऽर्ऽयः ॥ मूऽरुमायुऽात्वय स्वपूवंसन्दधमनः ॥ ३३ ॥ नमवद्धऽकुलात्साऽाः कुलंदेवान्नवा
त्मजाः ॥ नश्रियानमहीमार्ग्यं नदासान्भाभिवस्मराः ॥ ३४ ॥ नवान्यापिमतिर्मऽंमधर्म्मंमतऽक्षविऽ ॥ नापत्यमूऽरुमल्लाका द
न्यानिऽऽनवस्वर्हः ॥ ३ऽ ॥ ऽदवेःकामवयादलाः मऽंऽिगुवनऽवन्नः ॥ नहृऽोतमूऽंकामं ऽुतरावनरावेनः ॥ ३ऽ ॥ थविद्धिऽफन्द्रिः
यधिया ऽदवाऽुस्वऽुऽिद्धिगं ॥ नविदन्तिपिर्यंगाऽव ऽात्मानंकिमुतापऽ ॥ ३ऽ ॥ ऽथहोमायानविनयूसंगंगुलोऽूगन्धवंयू
नापमेयूःपूर्वपऽुरुयात्मनिविश्वकर्ऽुरावनहित्वातमर्ऽुपपद्य ॥ ३ऽ ॥ ४२ ॥

मंगंनहृऽो ॥ ३ऽ ॥ नऽरुऽुःयऽूंऽिविद्धिफानीन्द्रियातिधीव्ययंयंनदेवान्ऋषि ॥ ३ऽ ॥ ऽथनस्माऽपऽुरुयात्स्वरावनात्मनिमूर्ऽुगुलोयसंगीविश्वक
र्ऽुरविनहित्वातमवोऽपद्य ॥ ३ऽ ॥ ४२ ॥ ॥

लाङ्गूलावयवसिंहाद्यन्वयोनिरथाङ्गहिंसाद्वीप्रत्ययान्तयोर्वनस्पतिवाचकयोर्वनशब्दयोर्हिंसार्थशब्दयोश्च
।गदवाद्यंसनुमपदच्छवक्रमविश्लेष्यत्वयोगसम्बन्धिरूपार्थे ॥७॥गङ्गाशब्दसहितन्यायगङ्गागदवाद्यवङ्गादिविविधेगङ्गीतीरूढेश्च
हिंसकवङ्गा॥८॥प्रतिगन्धिपदोनसमर्थवदर्थेलोकाभावेविग्रहादिवृत्तेश्चैकविभक्त्यन्तेकपदेसमासाः
विशेषणसाधवश्चावङ्गाकेशसहविद्यादयःसंख्यावाचकर्क्षसमासेसमाहारेद्विगुः॥९॥गन्धसालपृक्षपिप्पलिमाधवबाकधवरुतावानगङ्गा
दीवल्लःवङ्गाविद्यादयश्चसंख्यानिरूपणसमासेप्रियतद्धितयोर्यः॥१०॥विद्यादीङ्गाङ्गीकार्यधान्यागमादिःस्त्रीकोद्यल्लःवङ्गादीनां

सावानगन्धवल्लवृक्षविद्यावकार्यस्त्रीवाचकगोपूजसमाधवल्लस्त्रीविरङ्गा॥निरूपिमानधिषदाश्चगङ्गमकुरुष्टैसरकागडकूलेङ्ग
दिनीवधूदर्शा॥११॥वङ्गःपत्तिस्कन्दवल्लाक्षनिर्करुकुरु धृसाकदर्मखसमाक्षनवान्धवादीनापूर्णपुरुसमतिकायविकम्यनादीनद्वा
नगान्तमहिनाद्यर्थकरुकर्क्ष॥१२॥गोयानधनधनानामभिरूपवाचपशमहिनकिंगवामनखगङ्गा॥सूत्रीवल्लक्षणमनन्तगगन्धमाद
नीलाङ्गदर्क्षपनसादिरिञ्जलिवायाग॥१३॥

लायूर्वपदवाद्यं॥गदःसमाधवल्लस्त्रीपासादादिपूर्वागङ्गादनी॥विरङ्गःकथागपालिद्यधिषर्णवहिकादिरङ्गाकन्धुःपथः॥१४॥वङ्गस्यविभावव
ध्यगङ्गमिङ्गिकंपकस्कर्दमिश्रङ्गिनास्यायङ्क॥१५॥अस्तिगृलादिरिङ्गमीयाङ्गधानागोपुजनासूत्रीवादिरिञ्जलिगादानाङ्गयमङ्ग॥मनन्तगङ्गमान

नाकसङ्कीर्णविलापमारुतं गव्यं नियच्छन्नरुं ॥ मन्दं चलन्त्यमूर्वयस्याः ॥ रुद्यमानलतार्यायासरुं ॥२४॥ पवनेन दिशां ॥२५॥ गटधर्मरुं ॥ नवक

रुतानि ॥ कामयत्लक्षायाया ३ धान्य ४ सरुं ब्रह्मः ॥ मन्दादर्यासमं रक्षिन् पवनेन डपाडवन् ॥२४॥ स्वान् स्वान् वधून् पविषय नक

ल्पयरिन दिशानू ॥ नमूरु ४ सस्वनदानां घ्नन्त्यात्मानमात्मना ॥२५॥ हारुगा ४ समवर्यनाथ लाकुनावलावा ॥ कैयाया कुनर्वीत

क्रा त्वद्विहीनाय नार्दिगा ॥ नवेवदमहाराग रुवान्कामवहींगत ४ ॥ रुक्षान्नरावंसीनाग्रायननीनादरुमिमी ॥२७॥ हरुषाविधवा

त्लक्षा वयश्रुकूलनन्दना ॥ कुरु ४ रुरान्तेऽधुना ४ मात्मानमकरुनत ॥ ॥ शुक उवाच ॥ स्वानांविरीयऽन्यङ्क काऽत्लन्द्रानमा

दिगत ४ ॥ पेलवधविधानत यदुकंसाम्यनायिकां ॥ नतादृदर्शरुगवान् स्व ४ कवनिकाग्रम ॥ कामांस्वविमरुत्याधि शिंडा या

सलसाश्रिनी ॥ यामः श्रियगमीरु यीनांवीक्ष्यानकाम्यत ॥२८॥ स्मान्मसंदर्शनाङ्क विकसन्मुखपङ्कजी ॥ न्याधायाधानमरु

यानं शारुत्यांरुनमशूरत ४ ॥२९॥ विनीयलज्जयरुगवा त्वन्तानङ्गागटऽगां ॥ लक्षामायन्यकल्पान्कं यथोचीक्षुवत ४ पूर्ण

४ ॥ अवकीर्णमिऽ ४ कुसमे शोकपाल्यिते ४ थधि ॥ डयगीयमानचरित ४ लतृत्यादिशिभ्मुजा ॥२९॥ ॥ ॥ ॥

रुनदनकनागमय ॥२६॥ सांपरायिकंडोद्वदरुकं ॥२७॥ आत्मन ४ स्वस्यदर्शनमाङ्गादरुनविकसन्मुखपङ्कयस्याक्षीयानंपद्मकोनाक

र्यालत्वलमूर्यीवार्या ॥२८॥ आमूल्यदत्वानाप्रिसरुवयवो ॥२९॥

ज्ञानमूलयावकंगूत्वा शानमंवत्कलावयं ॥ सहाकामूलिकामस्य कूटिलंस्कणिलनर्यी ॥३०॥ रुवगः ४ पाकमाकर्ण्य पोत्रामाव

पूजाहिनै ४ ॥ पादुकंडिमहिन्यस्य यामंपल्ययनाग्रजं ॥ नन्दियामास्वविविशा ह्रीनवादिगुनि ४ स्वनै ४ ॥३१॥ वस्कधाधनावं

मङ्क ४ पंछिवस्कवादिरि ४ ॥ वस्कंकङ्कपनाकारिं रुमेन्द्रि गुवथध्वजं ४ ॥ सदत्वेमूक्ष्मसेनाहं रुटि ४ पूवत्वेमरि ४ ॥ गुधी

रिवंविमूख्यारि रुयेत्वेवपदानूजे ४ ॥३३॥

रियूकिंग्रामंपल्ययनः ४ मरिमूर्वयथो ॥३१॥ वस्कधाधनादृरुनाधायनाप ०हि ४ ॥३२॥३२॥ वस्कंवसाकाः ४ कङ्का ४ पाक्षायासंनारि

४ यनाकारि ४ ॥ रुमेत्रिनिवत्वानिवथविडाधनानि ॥३३॥

पात्रमस्यान्नि मात्रार्द्धोत्तिष्ठ यजमानोत्तिष्ठ यजमानेति ब्रूयात्तिष्ठ यजमानेति ब्रूयात्॥३४॥ नमऊर्ज्जायेत्यन्नाद्यमीक्षते यजमानस्य॥३५॥ यऽऊर्ज्ज

पात्रमस्यान्नूपादाय ऊर्ज्जान्नूज्जावतीत्यन्नाद्यमेवास्मिन्नूपादाय ऊर्ज्जमन्नाद्यमीक्षते॥३४॥ पादुकन्नस्य पूर्वतः प्राञ्जलिर्विष्णो
स्त्वन॥ इमामित्यविवेदार्थं स्वापयन्नऽऊर्ज्जेति॥३५॥ वामालक्ष्णासीमार्थं विष्णोस्त्वायज्ञुमाः॥ तस्यऽस्वयनमन्वक्ष्वमारुह्यनम
स्कुरुतः॥ ध्रुवन्नऽऊर्जमासन्नान्यमिवीमूर्विश्वागर्तोऽऊर्जयाः॥ क्षत्राणामधिपतिरसीत्याह क्षत्रमेवास्मिन्नेतेन दधाति॥ यादुकन्नवतात्पद्भ्यामवयजः
नाऊर्जमाविशतः॥ सयूरीवः॥ स्वन्नऽऊर्जमवत्सुतः॥३७॥ ध्रुवन्निषसाऽन्कऽपऽन्नः॥ मीमांसीथनिमण्डली॥ सविश्वऽदंगदः॥ स्वन्नऽऊर्ज
मन्नाद्यमाविशतः॥ पुष्यकऽक्षाऽतृणादेवः॥ स्त्रीरिः॥ स्कृयमानव्यवन्दिरिः॥ विश्वऽऊगवान्नाऽऊर्ज्जमन्नाद्यमाविशतः॥ ऊर्जा
मिनन्दिनः॥ मापि सोत्सवांषाविशत्यूर्जी॥३८॥ पविष्यमाऽऊरुवर्नेषूपस्तीः॥ स्वमागर्ग॥ गुवूत्वयस्यान्वयऽजा॥ ऊर्जिन
ः॥ स्वयूऽजत्॥ वेऽऊर्ज्जालक्ष्मन्वेव॥ यथावत्सम्पयउः॥३९॥ ॥

उमाः॥ कुलदृऽक्षाः॥ मस्या॥ पिनमनेवऽक्षा॥३४॥ मयाक्षाणवऽक्षाकाममाद्याद्वऽक्ष्णिसाऽर्ज्जिरिः॥३०॥ धनूत्वनिषऽक्षोवऽक्षान॥३८॥ ऊपस्तीः॥ कऽ
क्ष्याऽक्षाः॥ वेयऽक्षानवऽक्षाऽक्षा॥३९॥

वाधोध्वनिजऽक्षःगुवः॥ क्षाऽक्षान्विऽऽक्षःक्षाधेस्यर्ं॥४०॥ ॥ऽर्ज्जिग्रीःक्षागवननवमऽक्ष्वेदऽक्षामोध्यायः॥ ॥ततस्त्विकादऽक्षोध्याः

पूजानूस्वमानऽस्कान्तु पादाऽक्षनऽऽज्ञाद्धिरः॥ मयाप्याऽक्षोरुषिऽऽज्ञा वाष्याऽग्वेद्विऽऽक्षःगुवः॥ऽऽक्षानिर्म्मऽऽक्षविधिव ऽक्लृप्तऽऽक्षः
समंगुऽः॥ मऽऽयधिऽऽक्षऽऽक्षेवेदं वऽक्षःनिम्भऽऽक्षाद्धिरिः॥ ऽवैऽक्षनद्धिऽक्षःक्षानःऽक्षवासाप्रम्यऽऽक्षंऽक्षनऽक्षःक्षर्ऽक्षऽक्षवासाभि ऽक्लृप्तिरिः
ऽर्ज्जावतीः॥ ऽऽग्रहीर्दाम नैऽऽक्षाना षऽक्षिपवऽप्रसादिनः॥ ऽक्षऽक्षःस्वधर्म्मनिऽक्षाव ऽक्षाग्रमगुऽक्षान्विताः॥ ऽक्षःमाषिऽक्षवऽक्षामा ऽक्षिऽक्षपितः
ऽक्षःचर्ऽ॥ ऽक्षाय्यावऽर्ज्जमानायां कालऽक्षःमऽक्षःप्राऽक्षवऽत्॥ ऽक्षामऽक्षाऽक्षिःऽर्म्मऽक्ष सर्वऽक्षःमऽक्षःवावऽक्षावनानिनऽक्षाःनिऽक्षयाऽक्षावऽक्षाःऽक्षोपऽक्षि
ऽक्षवऽक्षाःमर्वकामदुघाऽक्षास्व्यऽक्षानीऽक्षऽक्षःगर्ऽक्षाःनाधिऽक्षाऽधिऽक्षजाऽक्षाति दुःखऽक्षोकरुयऽक्षमाऽक्षःमृत्यूऽक्षभिऽक्षतीनाशी ऽक्षामऽक्षाऽन्यऽक्ष
ऽक्षऽ॥ ऽकऽक्षात्तीऽक्षवऽक्षधऽक्षा ऽक्षाऽक्षिऽक्षविऽक्षिऽक्षंऽक्षुऽक्षिः॥ स्वधर्म्मऽक्षुऽक्षधीर्यं ऽक्षिऽक्षयनूस्वयमाऽक्षवऽक्षत्॥ ऽक्षमानूदाहीलिनऽक्षुऽक्षयावऽक्षता
सरीऽक्षियाऽक्षियाऽक्षऽक्षावऽक्षा ऽक्षऽक्षरुऽक्षमीऽक्षाःऽक्षऽक्षन्नऽक्षनः॥४०॥ ॥ऽर्ज्जिग्रीःक्षागवननवमऽक्ष्वेदऽक्षामोध्यायः॥१०॥ ॥शुकऽऽक्षाऽवा॥ ऽक्षगवा
नाऽक्षनाऽक्षानं ऽक्षामऽऽक्षमऽक्षकऽक्ष्यऽक्षेः॥ मऽक्षद्देवमयंऽक्षवं ऽक्षूऽक्षाऽक्षावाऽक्ष्यवाऽक्षान्मऽक्षखेः॥ ऽक्षाऽक्षःऽक्षऽक्षदाऽक्षिऽक्षीयाऽक्षीं ऽक्षवऽक्षःऽक्षोदऽक्षिऽक्षीं ऽक्षिऽक्षुः॥ ऽक्षमऽक्षर्य
ऽक्षधऽक्षीऽक्षीवाऽक्षऽक्षीऽक्षीं ऽक्षामऽक्षमऽक्षयऽक्षसः॥ ऽक्षाऽक्षावाऽक्षर्यियऽक्षदऽक्षोऽक्षोषाँ ऽक्षावऽक्षीऽक्षऽक्षदऽक्षऽक्षाऽक्षामऽक्षन्यऽक्षमाऽक्षनऽक्षःऽक्षदंऽक्षऽक्षस्वं ऽक्षवाऽक्षःऽक्षोऽक्षदंऽक्षिऽक्षिंऽक्षिऽक्षस्यऽक्षंऽक्षाऽक्षिः॥ ऽक्षूऽक्षयेऽक्षदऽक्षदं
ऽक्षाऽक्षवऽक्षाऽक्षामऽक्षवऽक्षेऽक्षिऽक्षः॥ ऽक्षथाऽक्षाऽक्षीऽक्षवेऽक्षदंऽक्षीऽक्षोऽक्षमऽक्षन्यऽक्षवऽक्षेऽक्षिऽक्षाऽक्षिंऽक्षऽक्षुऽक्षवऽक्षःऽक्षऽक्षदऽक्षवऽक्षस्यऽक्षवाऽक्षन्त्यऽक्षवीऽक्षमऽक्षमुऽक्षंऽक्षीऽक्षाः ऽक्षिऽक्षनऽक्षियऽक्षऽक्षमे ऽक्षपऽक्षाऽक्षर्यऽक्षदेवऽक्षऽक्षाऽक्षि
मावऽक्षन्नऽक्षनूऽक्षऽक्षऽक्षायऽक्षाऽक्षियऽक्षऽक्षकामऽक्षः॥ ऽक्षामऽक्षःऽक्षऽक्षनूऽक्षवऽक्षऽक्षंऽक्षः॥ ऽक्षऽक्षःऽक्षऽक्षऽक्ष

न्यक्रन्दत्तेमूनिरिवार्यमाविरुन्यस्तावद्धीयस्यतमेतस्यथ...दध्वय...त्वा...ज्ञमीवदः...ङ्क्रन्वर्त्तीनादिशीमतीज्ञावनमावाल्लिकिः...तस्याश्रमपदाका...
क्रियाज्ञातकर्म्मियाः...ज्ञूव्रवीद्विश्वावसुवानाङ्काक्षा...ज्ञवानिविशमनदिशीनियेसाः...षमासः...सकिः...ज्ञसमावरुतीतिरथाविरकेतुमर्षः...

नमावुक्त्वदवाय...मायाकृत्यमधसाऽऽरुमन्त्राकथ्यथि न्यक्रन्दत्प्रार्थितोघ्र्यीकिदाविल्लाकजिज्ञास् गूढाज्ञाज्ञामलकिरुशवन्त्वाच...
ग्रत्तोज्ञामा शार्ङ्गमिश्रकस्यविरुनाहीवरुस्त्वित्वद्भूमसतीपवत्रमर्मा...ङ्क्रुत्तोहिविरुयात्सीतां यामानाहीरुदत्त्यनः...ङ्क्रुः...ङ्क्रुत्तिल्लाकाद्रः
कुमखा हूनाज्ञाक्षरसीविदः...पयामीतनसायका प्राप्तोणद्यतसाग्रमी...मन्त्रवत्त्वागतकाल यमीसाम्यूवसूनां...ङ्क्रुः...कुक्षेलवङ्क्रित्वा
नो तथाम्बक्रक्रियामनिः...ज्ञमदत्विजकुत्व लक्षणाद्यात्मङ्क्रोमनो...मदः...पूकलन्द्र्याङ्कारुतनद्यमदीयतनामूवाङ्कः...घ्रसनन्त्व...द्यापू
प्रस्यवरुवदुः...गन्धर्व्वान्काद्रिज्ञाज्ञ्य रुपमुविजयादिशी...मदीयंधनमानीय सर्व्वान्ङ्क्रुत्वदयत...हिपुङ्क्रुन्धमधेपूर्णलवर्तीनाम
याङ्क्रमी...दत्त्वामधूवनवक्र मथुरीनामवेपूरी...मिनोनिद्धिपूतनयो सीमारुद्रीविवासेना...ज्ञायन्तीग्रामवेत्रवतीविवर्त्तुविवशाद्रः...तीः
ग्रत्वारुगवान्ग्रामा वैशन्तपिधियाशुवः...ज्ञयन्कस्याऽऽशीस्कान्त्वाज्ञाङ्क्षाद्राद्रमीव्रवः...ङ्क्रुः...पूपूज्ञमज्ञवज्ञाद्रक सर्व्वर्त्तेनयावरुः...ज्ञपीः
न्त्रवीत्...किमतयाम्यस्यग्रदवेनसद्रारि...तगडङ्क्रुवक्रवर्म्मे ज्ञावयन्नरुलाद्रविः...क्रियादज्ञमसारुम्र मनिरुतमखेसुतैः...ङ्क्रुः...ज्ञमगीदद्विविन्य
स्य विर्मदशुकमशुन्...ज्ञस्वादयन्नवेवाम ज्ञास्यातिरुगमरुतः...ङ्क्रुः...नदंयन्तोवपूषतःसनयात्र याऽलीलातन्यमितसत्त्वविमक्रज्ञान्तः...
नद्यान्तवज्ञाऽलधिनमसुदृ...ङ्क्रुः...दिंतस्यगुरुननकपयः...सहयाः...ङ्क्रुः...२॥ २॰ ॥
नर्वदुरासमावरुदिनियाऽसुगमः...किमतनियासीकाक्रिः...ङ्क्रुन्निरुतमहद्रात...ङ्क्रुः...नाम्नाछात्रिनिर्द्धामः...ङ्क्रुः...ऽऽलधिवन्धनंगमुयुगोन्धवरुसौ
वधेकविरुवाऽवन्धीमिववर्द्धिगमथियः...सुनिन्दरुवानः...रुरुरुरुः...ऽधिकमाम्याक्षीविमुक्षीमपुरावायस्यतस्यकिकपयः...सहायाः...ङ्क्रुः...सुग्रीवादनामा

पर्वविधलीलायथाऽनंदर्शयन्पुरुषमभियस्यपः...नृयाऽऽर्यूयंविष्टिवादीनांसदः...समाक्रीणुयादयाम्यथक्रिंदिनिरुद्धाऽऽर्यंपदवदारुवऽनूर्यंगत्यर्थः
रुक्ष्याकमित्यर्थः...नाकपालाद्रवाः...वसूपालान्ववसूभाधियाः...तर्यांक्रियीदेरुदूर्यादामूर्ंषयंयन्रूत्यर्थः...ङ्क्रुः...सत्रामः...सवियः...डुपवसिनः...मनुगतावाये
ः...तकाःलक्रमाधिवासिनः...सर्व्वपियंयथानिनागङ्क्रिनस्तानंयंयुः...ङ्क्रुः...ज्ञानंदीप्यपत्रः...डगडामनिरुः...सनविमर्ज्यन...ङ्क्रुः...सत्रामः...स्वयंकथमर्ं

यस्यामस्तीनृपसदः...सयः...धूनापि गयन्त्यघघ्नमृषयादिगिरुद्रुपदं...नन्नाकपालवसूपालक्रिवीरुद्रूपाद्रावृद्धंत्रघ्नयनहाव
र्ंषपथा...ङ्क्रुः...सयेःस्यूगिरुदूयावा संविद्यानूगतापिवा...काऽऽलाक्षयंयुः...स्कानं यज्ञगङ्क्रियाग्निनः...ङ्क्रुः...पूनूग्रामवत्रिर्गं
यवलोवूपक्षयंयन्...ज्ञानंदीप्यपत्राऽऽ...न्कम्मवैश्वेःपमूर्ज्यन...ङ्क्रुः... ॥ग्रज्ञावाच॥...कथंसरुगवान्ग्रामा ज्ञाऽऽरुन्वास्वयमात्म
नः...तस्मिन्वातन्यवर्त्तन्त...पज्ञाःपोग्राम्यन्त्रीःवत्र...ङ्क्रुः॥ ॥गुरुरुवाच॥ग्रथाद्रिज्ञाद्विविरुयज्ञाद्दङ्क्रिरुवनत्रयः...ज्ञान्तानंदीप्यन्
स्तानां यत्रीमेङ्क्रतमानूगतः...ङ्क्रुः...२५॥

नतिज्ञाऽऽरुन्वाऽग्निकथमवर्त्तत...कथंरुतान्ज्ञान्मनंज्ञान्माऽऽरुतानतस्मिन्वाङ्क्रंवत्रनज्ञातादयः...ज्ञनूज्ञनक्रंकथमवर्त्तन्तकिंपत्रन्यर्यं
...ङ्क्रुः...ग्रथग्रीग्रामस्यज्ञातादृङ्क्रिपकात्रमोरुज्ञूत्थंमि...ज्ञननेवज्ञाऽऽरुन्ज्ञामपियंतदाज्ञानूज्ञाग्निनयादृङ्क्रिनूङ्क्रा...ङ्क्रुः...२५॥ ग्रामग्रामः॥

यूथिकासनसीकायानन्दवर्धनीवर्ध्यतिरिक्तः॥गन्धोदकैर्मल्लविन्दुरिन्द्रवारुणिकामाल्लीयस्यामनवमालिकासमङ्गा॥वतिविनर्क्क
वाहिनीकामान्मङ्गी गामित्यर्थः॥३०॥पोत्राणीतस्मिन्नुदकमाहरमुपयूतिनिवारुवृधत्वयाहमामिमांवर्धयोहीति॥३१॥प्रजानांतस्मिन्नु

मालिकामाल्लीगन्धोदकैःकविलासमङ्गीकरैःस्वामिनंयापकमालाकं मल्लीवासन्तमालिवीयासाहमेपत्रसरसावेलाजवग्रहादि
यूविन्यासकुसकल्लोलैःपनाकाग्निन्यमल्लिकाभिःहूणेःसचन्दनकारिःपटिकाभिःसवाससीमालतीमल्लिकाभिःप्रियंगुकैः
मकरन्दैर्मधुकैःश्रेष्ठिःकनकोत्कटनादैः॥३०॥नमोयूथःपूनस्करणोवासन्तर्तुपानयः॥माहिषायूयूवृद्धवापोहीमांपाकृत्वयाहमाः॥३१॥नमःशुक्लावी
कपर्दीविवासर्तविदहत्यात्सपूरुहाभिधानवाः॥मानुकूलस्यात्येवंविन्दलावनमल्लनलाः॥कुसुमेत्रवाकिंशनू॥३०
॥अथपविपूःस्वगूरुहपूर्वेःपूर्ववाऽरिः॥अनन्काखिलकाःमाद्यो मनथाग्निपविद्रुदं॥ ॥३१॥ ॥

र्हिमाहरतःपजाब्रूहि॥३०॥स्वयंकथमवर्तनयास्यात्रमाहरन्नथतियावत्समाप्तिःस्वगूरुहपविपूःसनूनमिन्द्रमब्रूतिपत्रम
लान्वयः॥साद्रिसिन्धूरुवर्ध्यतेअनन्कायमूखिलायत्तादीनांकाःमाद्यो॥अनर्थोऽवयःपविद्रुदंयस्मिन्नु॥३१॥ ॥

विद्रुममयाऽदूवमाहरुत्थायपूनेद्वाविंशत्यक्षैःस्वक्षैःस्वक्षैस्तृतीयांशानांमंडितंभूमिरुतीयनान्वयः॥३२॥वासन्तीमल्लिमल्लानांवनंशुकेद्वीपिरिः॥विद्वेतन्यंत

विद्रुमादूवमाहरेवैदूर्यरुरुपांकारिः॥स्वस्तेमल्लिकनेःस्वक्षैर्मंडितंभूमिकारिरिः॥३३॥विरुद्वग्निःपटिकाभिर्वासन्तीमल्लिमल्लांशुकैः॥
मकाश्वस्तेम्विद्रुद्वासेःकान्तकामापपरिरिः॥३३॥धूपदीपेःसमरिरिर्मंडितंपूष्पमंडनेः॥द्वीपीरिःसमरीकाडोईंडरुपरुपलेः॥३४॥

द्रुस्तोरेःडस्तोरेःयद्वाविदिनिक्षविन्वेदूर्यरुरुपादियूयथल्लारुमरुस्तेमूकाश्वस्तेमंडितमित्यर्थः॥कांताःकमनीयाःकामापपरुयारागसाधनानि॥३३॥रुष
लानांरुषलारुनेः॥३४॥ ॥

र्त्वमध्येयज्ञान्हरिर्मरिष्यामीमंविप्रस्रवंयस्यमि॥३७॥ ॥ॐतिनवमएकादशः॥ ॥द्वादशोग्रामपूजस्यकूगाख्यान्तयऽच्यत॥एवमिद्धा

नस्मिन्नरुगवाग्रामःस्निग्धयाप्रियंयस्यायमस्यावामधीत्यात्मनुषरुःसीनयाकिल॥३८॥वृजुऽवयथकालीकामाधर्म्ममधीतयन्।व
र्षपूगमन्वकून्दःमरिष्यामीमंविप्रस्रवः॥३७॥ ॥ॐतिद्यीरागवतमहापूरात्तेनवमस्कंधेत्रकादशोध्यायः॥ ॥शुकऽवाच॥
कूगाख्यवामिथिस्मान्निषधस्तस्मानरः॥पूंतृतीकाथनत्पुत्रःस्कमधन्वाऽरवत्मतः॥१॥दवानीकस्कमानीकः पारियाशथनत्सुत
ः॥तमावलःस्कलस्कस्माद्वजनाभोऽर्कसंरवः॥खगलस्कसुतस्कस्माद्विधृतिम्थारवत्सुतः॥तमादित्यमनाधृष्यमाहुर्मिनः॥

कूपूजस्यगमदस्यविनान्वयः॥कूगाख्यग्रीग्रामपूजस्यामिथिःसुनारवत॥१॥सूर्कसंरवःसूर्कस्यांगात्संरुतः॥२॥दित्यमनाधृष्यःकथंरुतऽमिनःशिष्याथा
गस्वार्यः॥३॥ ॥

तस्मिन्नरुगवाग्रामःस्निग्धयाप्रियंयस्यायमस्यावामधीत्यात्मनुषरुःसीनयाकिल॥३८॥वृजुऽवयथकालीकामाधर्म्ममधीतयन्।व
र्षपूगमन्वकून्दःमरिष्यामीमंविप्रस्रवः॥३७॥ ॥ॐतिद्यीरागवतमहापूरात्तेनवमस्कंधेत्रकादशोध्यायः॥ ॥शुकऽवाच॥

नवमस्कंधेत्रकादशोध्यायः॥

नदाहृयतःसकागलकीगल्यायाऽवत्स्कमधिनाश्चात्मयागमश्चनन्॥महीतऽदयंः॥सिद्धयायस्मिन्तांहृदयंथंथरुदंकंच॥४॥ऽ॥मरुंविगिनयियप्रा

तियहकोगल्यनाश्चात्मयाऽवत्स्काऽश्चमयतः॥यागीमहादयमृषिर्हृदयंथंथिरुदनी॥४॥पूथादित्यनारुत्यऋवंसीधिरुतारवन्॥सूदनऽश्चाग्नि
वर्क्षवगीघरुत्यमनूसुतः॥ऽ॥यांश्मावाक्षयागसिद्धःकलापग्रामवासिनिः॥कंलनंतसूर्यवंशंनवृंरावधिष्यतिपूनः॥७॥तस्मात्सुसूग्रुतस्य
संधिरुत्याथमर्षतः॥महरुत्यसुतस्मात्सिद्धवसाक्षान्वजायत॥८॥ततःपुमनजिरुस्मात्रुरुकारुविष्यतिपूनः॥ततोवृरुवल्लायसुधिजातसमवं
रुतः॥९॥एतहीद्वाकुरुपालाश्मूलीनाःपृथ्वनागतान्॥वृरुवलस्यरुविष्यतिपुत्रानामवृरुवृधः॥१०॥ऽनूक्रियस्यरुतस्यवृत्तवृद्धारुविष्यति॥
पुनिथाःमरुतारानूर्विवाकावाहिनीपतिः॥११॥सवृरुवृरुतावीत्रावृरुवृत्थथरानुसान्।पुतीकाऽत्तरानुमनश्चपुतीकाथनत्सुतः॥१२॥रुविनामन्
वत्रायसनक्षत्रोथपुष्करः॥तस्यांतरिक्षरुत्यृधःसुतयाऽरुदमिजित्॥१३॥वृरुवृऽजुस्रुतस्यापिवर्हिरुस्मात्रुजंजयः॥वर्जंजयस्यसुतःसंजया
रुविनामतः॥१४॥तस्माच्चाक्षोथपुष्पादालीनलस्तुतःस्मृतः॥ततःपुमनजिरुस्मात्रुरुकारुविनामतः॥१५॥वृरुकारुविनातस्मात्सुनथरुः
नयरुतः॥सुमिजानामनिर्मोरुतवारुवृत्तवृद्धायाः॥ॐ॥ॐकालूक्षमयंवंशःसुमिजीतारुविष्यतिपुनर्मरुप्राप्तयोगसिद्धीप्राप्यनिवंकलौ॥ऽ॥ ॥
ॐतिद्यीरागवतमहापूरात्तेनवमस्कंधेनामवंशवर्णनंनामैकादशोध्यायः॥ ॥

विनिःपुनर्मरुविनातारावधिष्यति॥ऽ॥तांविप्रात्रुरिमन्यूनाः॥१॥तस्मादमिजित्॥२॥निमावंशस्यस्थिरिमरुप्यान्नृपः॥ऽ॥तदेवाहःॐकालूक्षमिति॥ऽ॥ॐतिद्यी

श्रीशुक उवाच ॥ निमिर्निबद्धाञ्जलिमुखमुपवर्णितुमैच्छदथ मुनय आदावृषभानुवर्णितान्
यानष्टौ मागवतान्प्रायणाय कृतक्रतुरुपशमायेत्युवाच ॥ १ ॥ निमिरुवाच ॥ श्रुतमनुवर्णितं
भवद्भिर्भगवतो नारायणस्य परमाद्भुतं कर्मयोगं विजनमविजनायोपदिशद्भिः ॥ २ ॥ यं
खलु वा इदमात्मेच्छयावतीर्णस्य कैवल्योपनिषदुपबृंहणाय यदा ह किल विदेहराजर्षभो
भगवान्नारायणो नरसखः पुरुषः पुराणः स्वयमेवात्मात्मकं तिरोधत्ते ॥ ३ ॥ यथा
ह्यनिलः पृथगनेकवीर्योपलक्षणो विश्वरूपतामनुप्रविष्टो भगवानेक एव तदुपाधिभेदेन
नानेवेयते ॥ ४ ॥ निमिरुवाच ॥ यथा पुनरेतदनुपलक्षणमगोचरं वाचां मनसां
चेतसां चाभिपन्नानां सकलभुवनसर्गस्थितिसंयमनायाद्यापि महापुरुषपुरुषतन्त्राणां
तत्तदवतारानुचरितमतिपुरुषमहानुभावं परोक्षेण मायामनुजबुद्धीनां प्रसादनायोपदिशन्ति
तद्यथानुमिमीमहि ॥ ५ ॥ अन्तर्हृदयेऽवकाशे यथा स्वयमसावजो भगवान्पुरुष
इदमात्मनोऽभिलिखितमिवात्मानं त्रिवृता प्रकृतिरजसा रचयति तया सत्त्वप्रधानया
स्थितिमेधमानया विश्वमवति यावदयं कल्पो यत्र धर्मविजयो ततो ह्यभद्रप्रायेषु
कलिमलबहुलेषु लोकेषु खलु क्वचित्क्वचिद्भगवान्धर्मगुप्तये सत्त्वं विभ्रद्दृश्यते ॥ ६ ॥
तत्र ह तत्तदा तदवतारानुचरितं परमकविभिरुपगीतं परमभागवतः परिगृह्य
श्रद्धयाभिनिविश्य शृणुयादथ ह तथैवानुशृणोति गायति स्मरति च ॥ ७ ॥ अथ हैवं
विदुषो भगवत्येकान्तमतेर्भागवतस्य पदाभिगमनं प्रति नातिकृच्छ्रेण परोक्षमसुतृपो
मुनय आहुः ॥ ८ ॥ यस्य यावानिह विशेषो यया मात्रया वा कश्चिदनुमितः
समयविशेषेण तावानमुत्र च ॥ ९ ॥ अथ ह वा एतस्य ब्रह्मण एवं विदुषो
महाभागवतस्य नारायणपरायणस्य क्वचिन्न बिभेति ॥ १० ॥ ॥ देवदनुज
नरतिर्यङ्महदादिषु भूतेषु भगवत आत्मनः सकलजगन्निवासस्य वासुदेवाख्यां
परदेवतां सर्वात्मना प्रपन्नो भागवतः प्रियो भवति ॥ ११ ॥ तथा च ॥ विसृजति
हृदयं न यस्य साक्षाद्धरिरवशाभिहितोऽप्यघौघनाशः
प्रणयरशनया धृताङ्घ्रिपद्मः स भवति भागवतप्रधान उक्तः ॥ १२ ॥ ॥ ॥

॥ ॥ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ अथ तः पूयतीं राजन् वैराः सामध्वपावनः ॥ यस्मिन्नेलादयो रूपाः कीर्त्यन्ते पूरुषर्षभैः ॥ १ ॥ महत्यद्रिसरः पुंसा नारीकदल
मालया ॥ जालमाद्यामीत्सुताधत्त मित्रः पिङ्गसमाकुलैः ॥ २ ॥ तस्यद्रन्द्रो रुवत्पृष्ठः सामामृतमयः किल ॥ विप्रोपच्छन्द ऋक्षोक्तकल्पि
तः पर्षतिः ॥ ३ ॥ सा ऽयऽऽऽऽसूयनविक्रियऽवनेश्वयी ॥ पत्नीऽऽऽस्यनर्दपोरु नाबान्नामाऽऽनद्यलात् ॥ ४ ॥ यदासदद्वसुवृक्षायाविनारीक्लेशमदात्
॥ नाऽऽमऽऽकल्कल्कतऽऽऽसूयनवविग्रहः ॥ ५ ॥ गुरुस्यनर्द्धादग्रहीत्सामत्वापोरुभागुरुसूर्यसहात्सर्वरुगशेवृतः ॥ ६ ॥ सर्वदिवे ३१
गंल्लोपता महेन्द्रागुरुमन्वयात् ॥ सत्वाऽसूविनाशोरुरुसमवत्साऽकामयः ॥ ७ ॥ निवर्दिनाथोंगिरसासामीनिरुत्यविश्वरुग्नामवांस्वरुपायछर्दनर्व
लीमवैद्यतिः ॥ ८ ॥ ॥

मूणावृधन्निकथद्वावत्साऽरुपत्नीमिमिर्द्धनवरिः ॥ ९ ॥ सूनाऽलंदानवानांविविग्रहकावत्साऽरु ॥ तगृह्णतन्निमिर्ढ ॥ ७ ॥ छुकऽऽमिः ॥ सऽसवेऽसद्विगऽऽपमय
हीदियर्थः ॥ सैंधिवार्षऽऽगुभाऽसूरुरुस्यतिमग्रहीत् ॥ सैंगिरसऽसकाशात्साऽविद्याऽवन्निमिर्ऽसद्भिः ॥ ८ ॥ ॥ निवर्दिनाविरूपिताऽविग्रहऽवृक्कासवेगुसवुऽक

वृऽस्यनिवाऽह ॥ यऽकायऽर्गोमापत्रेवाहिरंगरुरंगरुर्यकरुसीकविद्यगीनिविद्यगौंऽपद्याऽहमाऽहमिति ॥ सौंगानिकऽसंगाथीसौंगानिकऽऽमिपाऽऽऽऽऽसपूऽऽऽऽयथः ॥
२ ॥ ३ ॥ ४ ॥ पूऽऽऽवसऽऽवंऽऽमायूऽऽमुखाऽषऽपूऽऽऽऽऽमाऽऽऽमिवर्कुकथमाऽऽनद्यद्यादिनायावत्समाधि ॥ ७ ॥ ननऽऽवीकृतामनद्य

ऽऽऽऽऽ

तस्य तीक्ष्णस्य विनष्टकषायत्वाद्गतानि निर्गतानि मलानि यस्मात्तत्तथोक्तं कर्मबन्धकर्तृ तदयं पादुरुक्तवान्॥ ततश्चक्रालीक्षा
मंगतश्चतुरानीगर्ग आगस्त्यं विल्वकुक्षिमस्मिन्नसावग्निरक्षीनिविशेषणलक्षयित्वा तनान्वस्थनवमूतीकृत्वाऽग्निमर्मस्थेति शेषः॥ स
मीगर्गदग्निमर्मस्थेति शेषः॥ समीगर्गदग्निमर्मस्थेति शेषः॥४५॥ मथनपुकारमाह॥ मूधवाग्निमूर्वगीश्चमन्नरुवीवाग्निमात्मानमध्यायन्॥ ड

क्षालीन्यस्यवनगस्त्यगतानाध्यायनानिर्गतायांस्पृहकायांमनसिकृत्यवर्तमानः॥४३॥ चक्रालीक्षानंगमान्वस्थंगामीगर्गविल्वकुक्षः॥ तनद
ग्धवतीकृत्वाऽग्निंलोककाम्यया॥४४॥ ऽग्निंगर्गमगस्त्याध्यायनधवाग्निमूरुवीं॥ आत्मानमूरुयामक्ष्यंकृत्वजननंपठतु॥४५॥ तस्यनि
र्मथनाङ्गानाज्ञानवदाविरावसुः॥ इत्याग्निविद्यया नाक्षपूर्णत्वकल्पितमिदं हरुः॥४६॥ तनाऽयजनयङ्गौरगवन्तमक्षेकर्डी॥ ऽग्निंलोक
मन्विकनूनसद्विदिवमर्यहरिं॥४८॥ एकऽवपूरावदऽषणवःसर्ववाक्यः॥ ऽवोनाभायत्तेनान्यऽकाग्निर्वर्कीऽवच॥४७॥ ॥ ३७

रुयामक्ष्यंकाष्ठंतस्यजननंपूर्वंश्चायन्॥ तथाचमंत्र॥ ऽग्निंग्नामूरसिपूरूरवाःऽति॥४७॥ तस्यतनकृतान्निर्मथनाद्विरावसूरग्निर्जातःकथंरुतः
ज्ञानंवदाधनैराग्न्यंयस्मात्सचरथाविद्ययाविहितनाक्षनर्मस्मरणादिकृतमाहवनीयादिरूपान्त्रीक्षपूरूरवसापूरणत्वकल्पितपूर्वश्लोकपाचक
त्वात्॥४७॥ तदाहतनर्गमा॥४८॥ तनत्वनादिवर्षदयवाधिनाशाक्षजदीनामिदंग्रयनकर्मवयजननंस्वर्गसाधिरुक्तःकर्मसाध्यःकर्थंसादिनिवबर्ध्यते॥ तत्राह॥ एक
ऽवनिद्यार्यो॥ पूरावृक्तनयूगंसर्ववाक्यः॥ सर्वसिंवावंवीऽरुतःषणवःकऽववदाःदेवंदनानायतएकऽवास्मिन्लोकेऽवल्लोकाःवऽग्निंकऽवरुसानाम
॥४८

वदऽयीपूरूरवसःसकाशादासीत्॥ अयिवाग्न्युपमर्थरावः॥ रुतयूगंसत्वयधनाध्यायतःसर्वसिद्धानंनिष्ठा॥ वऽतःपधानरुतायूगंनकर्ममार्गिष्यक
ऽवरुवनि॥४९॥ ॥नवमवरुदऽगः॥ ॥ततःपंचदऽगाग्निविद्यारूपज्ञानंवयऽग्नि॥ यद्धोहिरुमूनावासःकर्वीर्यमरुपूषा॥॥ सूयरुत्वायात्यादिऽग्न

पूरूरवसःप्रवासीकृयीरुनामस्वरूपं॥ अग्निनायऽकयाराऽलोकंगंधर्वमयिवान्॥४२॥ ॥ऽग्निंग्रीरुंगवतमऽहःपूरावेनवमस्कंधेवेलायां
स्नानवरुदऽगेऽध्यायः॥ ॥वाऽवायधिरूवाच॥ वेलस्यधावंशीगरुतिवऽतासन्नात्मऽज्ञानरूपं॥ सायूःग्रायूःसयायूरयाथविऽयाऽयः॥
॥ऽकायावसूमानपूरुःसयायाग्यऽकंऽजयः॥ वयस्यगूरुतंप्रकल्पऽजयस्यतनयाऽग्निरुः॥२॥ रीमस्मुविऽजयस्याथकांचनाक्षऽकमरुतः॥
तस्यऽकृःसत्यागंगौंगंपूषीऽजयायाऽग्निवरुः॥३॥ऽऽक्षाहुपूरूरुतयूगंवल्लोकाःवस्मात्ऽऽकृःऽ॥ ततःकृःऽःकृःऽाख्यापिकृःगौंवूमरुर्थावसुः
॥४॥ कृःगानारुग्वत्वात्रागधिवासीत्कृःगंविरुः॥ तस्यसत्यवतीकिन्यामृचीकाःऽयाचमद्विऽः॥ वरंविसृष्टंमत्वागधिरुर्गविसवदीत
॥५॥ एकगऽयामकल्पेनौ रुयानांवेऽववर्वसौ॥ सदृर्ईदीयतांशुल्कंकन्यायाःकुशिकावयं॥६॥ ऽग्न्युकाऽरुस्मर्ंऽत्वागतासवरूणीति
कौ॥ ऽग्नीयदत्वान्पयमवत्रानना॥८॥

वऽकृःयायूपरुतीनांविरूपंवैऽगनाहरुःकृःयाविद्यादिना॥२॥ एकर्षिरुःऽग्निमुःतस्तीरुः॥ ऽऽक्षाःपूरूरुतस्यवल्लोकाःतस्याऽकाः॥४॥ गाधेरुःपूरावित्यभि
शापावऽक्षर्षिविरुद्धिरूपाख्यायवेत्यनिगाधेनरुत्मदानऽऽल्यादिना॥ तरुगावरूपाद्यागत्वनरुगुर्वंगरुवत्यमवीकत्यवविर्गंधसकानूपसकानवप
वशुवामायनावत्रविगमाहुत्यसत्यवतीमित्यादिनाविसृष्टंमूनन्नूपंरुगविमृचीकं॥७॥ दक्षिणावामयाचकतःऽग्रामःकल्पेपिवीसर्वस्मिन्नेगवैऽ
स्येववत्रयिर्षानवऽमपिरयाकमसमत्कन्यायाःअयंताकुशिका॥कौशिकावयं॥८॥९॥

चक्रा १
ऋषिः २
सोमः ३
वृ ४
पूरूरवाः
विषयः ६
रोमः ७
कांचनः ८
कुशकः ९
कनकः १०
पूरुः ११
श्लोकः १२
श्लोकः १३
कुशः १४
कुर्मी १५
ऋषिः १६

उरुधामभिः पत्नीवान्धामभिः॥ पत्नीवतेवरुणायेत्येव तदाह॥ ७॥ यावत्स्वं तावन्निर्णिजं तावद्यार्यायैवैनं तद्भिषक्त्वं शमयत्यथो आत्मन्येव यज्ञं प्रतिष्ठापयति मेत्वा यज्ञो मा यज्ञपतिं मा पशव ऊर्जं मा यज्ञपतिमा पशूनित्येवैतदाह॥ १॥ मा त्वा यज्ञो मा यज्ञपतिं मा पशव ऊर्जं मा यज्ञपतिमा पशूनित्येवमेतदाह॥ २॥ इन्द्रियं वै मदवारुसमर्षिः पात्नीवतः पत्नीवान्धामभिः पत्नीवतेवरुणायेत्येवमेवैतदिन्द्रियेण मदवारुणा समर्षिणा पात्नीवतेन

मन्दरं कामरूपं वर्म वाजाय ॥२७॥ त्रिलोकं वर्म कक्षाजिनमेव वर्मयस्य ॥२८॥३०॥ उरुवन्यवन्धक्षयस्यमनन्यमनिलम्बनया त्रिवोऽजावीर्ययस्य यवर्षा
वर्जसेन्यमुदयतीति तथाक्षिन्नाशुजाडवः । कंधरान्वयषाढुगाः सूत्रावाहुनानिवयषाति वीजानि पठ ॥३१॥ विद्रुक्वावर्मदियायस्य ॥३२॥ पंच
धा वामाद्रायपत्रसूनमूलं वर्मकामूर्कं ॥ सूत्रधावतदूर्मर्षाहृगंडेन्दूवयूथपं ॥३३॥ तमापतंतंहरुवर्यमाजसाधनूर्द्धवैवातपत्रव
धयूर्धं ॥ त्रिलोकयवर्मवित्रकर्मक्षमरियूतिजराहिदृष्टलायूवीविज्ञान् ॥३४॥ सूत्रादयद्भक्षिनथान्वयहिरिगंडासिवाताहिगतच्चि
ताकिरिः ॥ सूक्ष्मोहिदीक्षसफलज्ञानिरीषलाक्षा ॥ त्रामन्त्रकारुगवानसूदयन् ॥३५॥ यतोयतासोपहवतपत्रवक्षमनानिलोजाःपत्रकहरू
नः ॥ तागत्तनाक्षिन्नशुजासूर्कधानियमत्र्योहनसूतवाहनाः ॥३६॥ दृष्ट्वासेन्यंमूधियोधकर्द्दमेवर्वाजित्रामकृतसायकैः ॥ विद्र
क्वावर्मधजवापद्विग्रहनिपानितंहरुयस्रापतदृषा ॥३७॥ अथाहनाथंवशतंवाहरिधनूःषवाजानयूगपत्ससंदधावामायवा
मांश्चकरुगीसमग्रलीस्नोन्यकधन्वषूरिवाक्षिन्नन्नमं ॥३८॥ पूनःस्वहस्तेवलान्नर्श्चिपानक्षियवमदरिक्षवनायूधिशुजान्कृवा
यशकल्पेवनमिनाविच्छेद्यामःसतर्न्वहरिवा ॥३९॥ कलवाहाःशिवस्कन्धगिवःशृंगमिवाहवन् ॥ हतपितानित्यशूजायूर्तमूद्ध्वरुयान्
॥३०॥ सूनिहाजीमूपावल्लसिवत्सापत्रवीवहा ॥ समूपलोग्रमंपिंडपत्रिक्षिप्तंसमर्पयन् ॥३१॥ ॥ ॥ टीका० ज्ञातयूधनूःषूसाःश्नेनिः
नामायसंदधे ॥ एकमवधनूर्यस्यसःपार्थतत्रकवर्वधःसंधानयधातेविषूरिः ॥ तानिधनूंषिसमंसहतानकृतामवाक्षिनत् ॥३२॥ सूधेसाधनरू
पावलानंघ्रिपांल्लक्षियक्षवतस्यशुजांघिरुरुधनूरुरुःस्तानिवर्त्तयेथ ॥३४॥३०॥३६॥

॥३८॥ सूर्कणार्पूरुसूतां ॥३९॥ सोवीहूर्यघपरुव ॥४०॥ तीर्थसंभवयावद्धवायमनियमेयसूत्रनवननाविरुंयस्यसः ॥४१॥ ॥ सूनिनवमर्पवदगः ॥ ॥
षाडशोथश्नेनसूनरुसंदग्नेहतसूरुः ॥ त्रामान्द्रुवधःपाकःविरुक्षमिरुस्यवान्वयः ॥२॥ किंविदीषद्विरुवथनीधवंवाडस्थहायस्याःसाकिंविरुसार्म
स्वकर्मनल्हरंत्रामःपिरुशाहरुयवंवध ॥ वर्कयामासतद्भवाडमदग्निरावसत ॥३॥ त्रामत्रामसहावाहारुवान्यायमकावधीत् ॥ सूवधीन्नवद
वीयत्सवदेवमयंकृथा ॥३०॥ वयंहिवाक्षदाक्षातक्षमयाहरुगागिताः ॥ ययालोकगुरूद्धवःपावमस्यामनस्यदं ॥३२॥ क्षमयात्रावनलक्ष्मी
र्वाक्षीसोवीयथपुरात्क्षमिदासाशुरगवान्खुग्यतहविर्वीवत्रं ॥४०॥ वाक्षामूर्द्धविसिकस्यवधेवक्षवधक्षुवः ॥ तीर्थसंभवयावद्धोऽ
ङ्गमयूगवनन ॥४१॥ ॥ सूतिग्रीरागवतंमदापूवाद्गनवमर्क्षधेयंवशुत्रामवितहरुयाश्नेनवधःपंचदशोक्षायः ॥ ॥
शुरुडवाच ॥ पिशाचसिद्धिगावासक्रत्थमिकूजनेऽनासवत्सवैतीर्थवयाविविक्तवश्रमाश्रजगुः ॥ ॥ कदाविदुत्कायागार्गमयीपद्ममालिनीगंध
र्वत्रिरुंडीरुंडतंसूपवाहिवपद्यगा ॥२॥ विलोकयंतीक्रीडंतमूदकार्थेनदीगता ॥ लोमवल्लीनसस्मारकिंविद्विजंथस्यरुा ॥३॥ कालाक्षयंतंवि
लाक्षमूनःसयविशीकिगा ॥ सूगयकलगंतल्लोपूवाधायरुगांऽलिः ॥४॥ यहिवार्मूनिरूक्षित्वापत्न्याःपरुषमाब्रवीत् ॥ घ्नतीनांपूरुका
ःयायामियुकाक्षनवक्रिया ॥५॥ त्रामःसंवादितःपिशाचारुन्माजासहावधीत् ॥ परावक्षमूनःसम्यकृसमाधेरुपसंश्वसः ॥६॥ ॥
धतिवा ॥३॥ कलगंपूवाधायमूनेनिधाय ॥४॥ यहिवार्मानसंक्षत्वा ॥५॥ आक्षानिलीधनांशारुधंमानूयवधसंवादिनःसन्नयंसमाधिःतपः
श्वनयाःपरावरूःयहिनहन्यांतर्हिमामपिशाचंसमर्थः ॥ यहिहन्यांतर्हिमपिसंहरूसरूानपिजीवयितुंसमर्थन्निजानन्नित्यर्थः ॥६॥ ॥

॥०॥ननवनिर्दितंतत्कथंहनवानूनजाहु॥पितुर्विद्यानितिपूर्वकिंद्रियायश॥०॥सर्वक्षेत्रियवधेकावंवंधुमाहुरायश्चक्रेनस्यसूनाःस्यादिना॥२॥
रुगवत्यावहिनाधीर्यनतीं॥॥॥४॥दुःखादीनांवजनविमाहितः॥०॥०॥ब्रह्मघ्नेविहगाधीर्यस्यांहुनाऊन्मनामक्षयांगीर्विहिमाहियतीमध्ये

ववतशक्रेक्रयामासुर्वीतःसत्यवतीसुतः॥ववहुनांनामापिजीवितंचास्मिंवधे॥०॥डहुलकूक्रुकूगलिनानिजापायरुवंसना॥पितुर्विद्धी
रुयावीर्यायामध्वक्रुसूक्रुवधं॥०॥यश्चनिस्यसूनाराऊन्मनैतःस्वपितुर्वधंयामवीर्यपवाहुनालहिमहानक्षविता॥२॥एकदाग्रमतामामं
सहातविवनंगतां॥विप्रीसिसाधयिषवालब्रह्मिजाडपागमन्॥०॥दृष्ट्वान्यगवन्मासीनमावह्निनधिर्यमुनिं॥रुगवेत्यूलमल्लकजचूस्रुपा
पनिग्रयाः॥१॥याच्यमानेरुपलयायामासाशनिदारुणः॥यस्मक्षत्रियवडत्रुयनिन्यूक्रुक्रुवंधवः॥२॥वलुकादुःखशोकाकुलनि
श्चियात्मानमात्मन॥नामनामेहितातातिविक्रुशोश्वकेःसती॥३॥तदूपक्रुत्यदूवस्कारानामत्यालिवत्स्वनौत्वयाग्रमासाद्यदंदः
लापितवंरुतौ॥४॥ततदुःखवाषोमषाहिशोकवगविमाहितः॥हातातसाक्षेधमिश्रियकास्मोत्स्वगनारुवान्॥०॥विलप्यैवंपितुर्द
हनिधायशास्त्यूस्वर्योःषग्रुपवर्गुयामःक्रुतांतायमनादधे॥०॥गत्वामाहिष्मतीयामाब्रह्मघ्नविहनाश्रियां॥नषांमहीर्षरीराऊन्मध्येः
वज्रमरुगिरिं॥०॥तदूकननदीधावांस्रुक्रुक्ष्यरुयावहीं॥रुंडुलत्वापितुर्वधंक्रुरुंगलकाविशि॥०॥शिश्मक्रुत्वापृथिवींरुत्वानिश्क
षियांषरुग्रायमंतपंचमवक्रुलानिताक्रुदान॥२॥

महीतंनिर्दिवक्रा॥०॥तषांवकेनस्रुक्रुक्ष्यानांरुयावहींधावांनदींवक्रु॥०॥तथपिमर्क्षवधेकिंक्रुवंतदारुंडुलत्वानिसाहननमंगलकाविशिम्
न्यायवहिनिसनिःशिश्मक्रुत्वावलूक्रयाइःखावधाद्रुक्रोतनैरुतंतनावामस्रावस्रुत्वाःक्रुतमूत्सादिनवानिनिषसिद्धिया॥२॥

२२॥सैक्षानीस्मनिरुक्रदवलक्रांविक्रूंयस्यमंस्वदरुंलक्षासमधीतांमैतलसक्रमासविनरुरु॥२३॥दृरुब्रह्मवदंवदरुवरुंकूसक्रषिंष्वकनमारु
विष्यतीत्यर्थः॥२४॥गा॥स्रुवारावमरुनूरानमवाहुनूपानिनि॥२५॥तदवंषलकानूपसकंसमाप्यषड्रुतमाहा॥धेविंतिमहानजाविंक्षामिश्रुष्ठ

पितुःकायनसंक्षयंशिवस्मादायवर्हिषिःसर्वदेवमयंदेव मात्मानमयजन्मखेः॥२॥ददोश्रावींदिशंहोत्रंब्रह्मणेदक्षिणांदिशं॥मूध
र्यंप्रतीचिंवेडन्नंउदीचींदिशं॥२०॥मन्यस्मावींतवदिशःकक्ष्यपायवमध्यतः॥मूर्यविरुमूपडद्युसदस्यस्यक्रुतःपत्नी॥२१॥तत
श्चवरुथस्तानविधूमाशोषकिल्विषः॥मनसस्यांवक्रुनयांमजुह्यरुंवीमुमानू॥२२॥स्वदर्शमदग्निरुत्यस्तस्रासंक्षानलतीं॥मधीतांमैः
तलसारुत्सक्रमानामयूक्रितः॥२३॥ऊमदग्न्मपिरुगवाद्रामःकमललोचनः॥मूग्मिन्यंतनयाक्रुन्वरुंयिष्यतिवेदुरुं॥२०॥मूक्रुः
श्यापिमरुंडाजोन्यक्रुंतःप्रगांगधीः॥डपगीयमानवविनःसिद्धगंधर्वयानजैः॥२७॥प्रवैरुणषूविश्वासारुगवानूरुविनीवन॥मू
वतीर्यपवैरावंस्तुवाहुनूवक्रुलोन्नपानू॥२७॥गधेवरुसरुहांडाःसमिद्रुंवपावक॥नयसाक्षाणमत्सक्रयालरुब्रह्मवर्चसी॥२०॥
विश्वामित्रुस्यचैवास्तूएकगांतंनृपाः॥मश्वमस्तुमधूक्रुंडामधूक्रुंडसप्रवतां॥२७॥ ॥टीका॥२०॥विश्वामित्रुस्यैकगांतंपूशाःस्तुन्यं

वाणदवक्रयांसामधूक्रुंडसःपंचवाणाकनीयांलोरूप्यादिनरुवमिविश्वामित्रुपूरुपूरुगंवस्याडीगर्लस्यदवावास्यक्रुष्ठत्वमवगम्यत॥तथाश्वान्वलाय
नवोक्षयनादिशिःकौशिकानांदवावोनुववत्वमूर्कः॥ववस्थतस्मिन्नवंलोमवनिवरदाननवंनंवांतथावस्मतिःप्रकप्रवमषिर्यावित्स्ववनयंन्
वरुनिनावत्समानलोमत्स्वंविनाक्रुर्यंगियांगदादिनिः॥२७॥ ॥

तत्कृतानुवंशरुवश्चदवयानस्यकोशिकपवयनत्वमित्याशंक्याह पूरुरुत्वादिपावत्समाप्तिपूर्वमङ्गीगर्भसूनत्वमश्वमत्वनपिरु
र्यमनौविहायविङ्गीनत्वारुस्यरूपयासूतानाहुयश्चत्वारः षकल्पतामिति॥२२॥यानदवस्यद्वयिर्तविद्विनद्वियङ्गनिद्वाख्यौमसत्वसूयत॥२०॥
रागविपिगधिसूगधेर्दशाऊषूदवयानङ्गनियास्थातः॥२१॥तस्यश्चश्वत्वंकुशलंनमनिवमश्वमस्यानथविरुत्वेदश्वनौगीहनवंतः॥मनिर्विन्धोमि

पूर्वंरुत्वाऽनुनःशोरुंदवयानंवरागविंश्रङ्गीगर्भसूतानाहुयश्चत्वारः षकल्पतां॥२२॥यावेहविश्वजमखविङ्गीतःपूरूषः॥रुत्वादवान्
उशनाशङ्गीमसूचपाशावंधनाग॥३०॥यावातादवयऊनदवंगधिषूतापसः॥दवयानङ्गनियास्थातःशुनःशोरुसुरागवि॥३१॥यमधूर्छंद
साश्चत्वाःकुशलंनमनिवनतगं॥ऊसेंपत्नान्मनिःकुशाम्बश्चरुवतदृजनाः॥३२॥सहावावमधूर्छंदाःसार्द्धंपंवाशातानतः॥पन्नारुवान्सं
ज्ञानीतनस्मिन्नूनिष्ठामरुवर्य॥३३॥यश्चश्वंमंदर्शवंकूत्वामन्वंवावर्यसहिविश्वामित्रःसूतानाहुवीवर्वनाहुविश्वथायमानंमनुष्टङ्गतावीवर्व
णमकरुमां॥३४॥ ॥

ङा॥२१॥पंवाशतातानिष्ठःसार्वसमश्वमामधूर्छंदाडवावानासाकंयतश्चश्वंवाकनिश्वंवारुवान्यित्वासंज्ञानीतमन्यतनस्मिन्वर्यनिष्ठामति॥
३३॥एवमङ्गामंदर्शंकृत्वन्दनैकतमस्याहुतानामित्यादिमंणलीडग्वेंशुनःशोरुंश्चश्वंवकुंतदाहावर्यसहित्वामन्वंवावर्यसहिसूनर्गातानःकः
निष्ठःसमूह्यथः॥ततःऽपसन्नाविश्वामित्रस्यान्यगातानाहुवीवर्वतःपूर्ववंगाहुविश्वथायथूर्यंममानंपूरुत्वमनष्टङ्गतःसूनवहैमानाःसंतःमो

पूरुरवा
ऋषयः
ऋग्वेदः
संहिताः
ब्राह्मणः
ऐतरेयकः
कौषीतकिः

हुकुशिकाग्रषदवयानः॥वायूष्मदीयःकौशिकप्रवायणःवीरामत्यृतःतमनमन्वितसूनुगङ्गयान्यवाषुकादयङ्गस्यसूतासासन्॥२७॥ऽपसंहुवनि
॥एवमिगिधकगामूः॥एकसूनूरहीगः॥सूत्यहुपूरुत्वनस्त्रीकरुपूर्यवंकौशिकंगर्भपृथग्विधंनानाषुकावीरंगीगङ्गयकावीरंतमापन्नंपार्थक्रियस्य
वंदवयानश्चश्वत्वनत्यकल्पितं॥२३॥ ॥ऊनिग्रीरागवतनवमषाठग॥ ॥सूयासफदशवेलश्चश्वपूरुस्यपवसू॥सूतसूक्तवृद्धादि

एषवःकुशिकावीरादवयानङ्गमन्वित॥सूत्यवापूकङ्गावीरंजयकुतमदयः॥२७॥एवंकौशिकंगर्भंतुविश्वामित्रेःपृथग्विधः॥एवमी
रंतमापन्नंतद्विचेवंविकल्पितं॥२७॥ ॥ऊनिग्रीरागवतनदाप्राणेनवमङ्कीधषाठगोक्षायः॥ ॥गुरुकडवावाःयःपूरूनवसःपूरु
सायःकुस्यारवत्सूताः॥नकुषेःकुरुवृक्षवनीब्रह्मस्यवीर्यवान्॥सूतनान्नूनिराजेन्द्रःणःकुरुवृद्धीवर्यं॥१॥कुरुवृद्धसूतस्यासन्सूतास्यास्य
रुस्तुयः॥काश्यःकुशोगृत्समदऊनिगृत्समदादरुतः॥गुनकःशौनकायस्यवृत्रवपवनामूनिः॥२॥काश्यस्यकाशिकस्यशूराराष्ट्रादी
र्घतमाःपिताधन्वंतरिर्दीर्घतमसःसूयर्वदिपवर्धकः॥३॥यश्चश्वमसूजवांनाःसूतमाशाहिनागतः॥तस्यूरुकुमानस्यजरूरीमनधस्कृतः॥४॥
दिवादासाद्यमीकस्यास्यतद्धनऊनिस्तृतः॥सप्रवणपूजिवत्समतुश्चऊनीपितः॥तथाकृवत्नयाश्चैमिःपाकात्नक्रतियस्कृतः॥७॥ ॥

चतुर्थवनीवर्धनी॥॥ऊनिग्रीरुक्षावतावपस्कावायवंशनृक्षमतैत्रेकादिक्षमतयश्चकीनमितियस्यवंशोरुक्षावतावस्तस्यवंशोमितिवतत्वादीनिसू
यत॥सूतःपूरूरवसःपूरुणोपश्चानीकनिष्ठानीवंशानृक्षदानीपथमस्यवंशमाहयन्ति॥एवनकुषयायतियदुपरुतिथपिपरुषीःकुरुवृद्धःकुरुवृद्ध
स्य॥॥२॥दीर्घतमसःपिता॥३॥सूतमाशाप्रवाहिंवागदुःखंनाशयतीतिनथा॥४॥मंत्रःपनरुक्तादिशब्दवाच्यानूयमतःसकाशादल्पकंदियः॥७॥

॥ ॥ ॥

वितथेत्यर्थेसमितंतथ्यंपूजार्थंमन्त्रसामनयागेनयजनंकृत्वयत्सन्नाहेनामनूनारुबह्वाजंनामपुत्रमपादद्दुःसमर्पयामासुः॥२७॥मनूनीत
बह्वाजागमनमुक्तंमन्वंतरेत्रियन्नाहाःमैत्रावरुण्यामित्रावरुणिः॥मैत्रावरुण्यांगर्गेत्यौरुजत्रथाख्यपत्न्यांममतायांचोर्थंतमेधूनायकदाचित्स्वकृतेन
दुरुक्तेनवितथःसुतःकृष्णाजिनीयगर्गस्यावज्ञयाबह्वाजाख्यापूर्वकंगर्गस्कंदनवाचितथःसुतःकृष्णाजिनैश्वरुवतिगर्गःशप्तवान्तवापुत्रोदीर्घतमाःसूक्ष्मेक्षवरुवसनवतदीर्घतमाःपक्षिपक्षवत्यायानवर्षाणिनिःसारितरुमोपतिर्मत्सयवक्त्वारुवत्॥२७॥तंचपत्नवदीर्घतमः

नत्यंवंवितथंवदोतंतथ्यंयजनंसत्॥मन्त्रसामनमन्त्रागरुबह्वाजमपादद्दुः॥२४॥मैत्रावरुण्यांजरुत्थ्यांमेधनाद्दुरुक्तेनतः॥पुरुषोवाचिता
गर्गंशप्तवान्दीर्घमदाह्वजत्॥२७॥तंत्यक्तुकामांममतांगरुत्वागविदंकिल॥नामनिर्ब्रुवनंतत्यज्यंसकमनसंबाहतुः॥२९॥सुरुबह्वाजामिमंगरुबह्वाजं
बृहस्पतेः॥यानोयदुक्तापितरोबह्वाजकृतत्यजं॥३०॥

दुरुक्तात्मद्विजंकिलासतीत्यक्तुकामांममतांपतिस्त्यावनंबृहस्पतेर्ममतायान्त्वविवादबभूवंस्तत्कंकुर्वित्यर्थंऊचुस्तस्माद्गर्भस्यनामनिरुच्यतेयत
नंगतन्नामनिर्ब्रुवनंनेवरुत्वागर्भंकामयाकर्तुमित्यर्थः॥२९॥तदुपरुत्यश्चार्थातीमिममंबृहस्पतिंबाहुरुभूरुर्भूपुरुषपशवोन्यूंपुरुषपशवोभरंतं
दुर्विरुमीतिबहुनाबह्वाजंत्रकंस्वकुलस्यत्यजंतीजातिंत्यर्वंतंत्यजंतीमंगतस्त्यांत्यजंतीमंगतस्त्यांत्यजंतीमंगतस्त्यां

सगणत्रयत्रयूथसहितायाः॥७॥२॥इक्षुर्धनुर्वनिर्मा॥एकमवनर्थदुःखीमितथा॥८॥॥॥पदवदुःखात्सदुःखायासर्वथादुःखंस्वर्गसाधुसाधुनमित्रं
साधयूसमृद्धियूकीगतिमधिमाक्षमधिवाहनकामयामहिकिंकामयमानदाहः॥श्रीखल्लदुरुराजामाहिंदुःखंगरुडाकुरूपटगतःस्मितःसन्नरूप्र

यामभूरुगमन्यामदमिथिःस्वरुचावृतःवाजन्मदीयगमनेसगणत्रयवृद्धता॥७॥सत्यादत्यावसिष्ठंयत्वदुमानपूत्रस्कं॥गवदत्वानम
स्यङ्गत्रयःस्वपनयविद्युः॥२॥पानीयमाहम्रुषंगवेकपविरुर्यदी॥पाद्यमतःपुष्कसाद्यागपादमुरुस्थम॥२०॥गद्यमविरूर्धंवार्चं
निगाद्यविपूलग्रसी॥रूपयारुजासंगफल्दमाक्षमर्ववः॥२१॥नकामयदुर्गमिमीश्वरात्यत्रागपूद्विपुकामयूनरुर्ववः॥श्रीखिषदाःखल्लद
दुरुराजामंगतःस्मितायनरुर्वयदुःखाः॥२२॥कूरुपूग्रागगत्यविग्रमन्यदेन्द्रंक्रमःसंकविषादमाहाः॥सर्वनिवृत्ताःरूपदाद्यर्जाजिजीवि
षाजीवुजल्पार्थसन्मी॥२३॥एवंपराद्यपानीयंप्रियमाःतपियासया॥पुष्कसायादुदाहीयानिसर्गकमुसेनृपः॥२४॥गद्यणिरुवनाधीशम
स्तल्लजाःकुलसिक्तं॥श्रासानंदर्शयोचक्रुर्मयाविश्रूविनिर्मिताः॥२५॥सर्वेगद्यानमस्कृत्यनिःसंशेविगतज्वराः॥वासदवरुगवनिरुक्तावक्रुनमस्यं
॥२६॥
पद्यषाद्यूयानिस्थवंकामयायनगदुःखवराजामयाद्दुरुगनगंसर्वंश्रूदुःखारुवीति॥२७॥ननूदुःखंकिमितिनिर्वाच्यमपदवदुःखनिवृत्तेवमसर्वदुःखनिवृ
त्तिर्याद्रुक्तृतिमिरुपदाद्यर्जाजीवनदाःजल्लद्यार्थजनमसर्वदुःखादयानिवृत्ताः॥२७॥ल्यंवंवराय॥२८॥त्रिभुवनाधीशःस्वक्षादयःमायाःगदी
यंवंधंपनीकार्थपुष्पमंमायायावृषलादिरूपदाद्यगीमाःसंगल्यंथः॥२९॥पदंकवल्लंवासदवरुक्तानमस्यक्रनुतान्किमपियाचिरवान्॥२७॥॥

मूलद्यायाधसःश्रीवनिर्मिकुरुल्लीगनानपद्मस्यपद्मलीयतस्मात्मन्यवल्लीनावरुवा॥२८॥॥मन्यूसगद्यनवद्यंवंशमूक्षागत्सगद्यंवगर्ग्यवंशादुगर्ग
दिगमदाचीर्यस्यवंशादाद्रुविगद्यःगद्यःस्यात्मूणिःकविःपुष्कसाद्मूणिन्त्वमिजयःपूज्यःकर्धरुगाःयमूद्गवंशाद्याक्षपागमिंद्राक्षपादूप
तांगगाक्षः॥२९॥मन्यूपूज्यःसंपदंश्रत्संशंद्गवस्यवंशादाद्रुरुक्यस्थमियंयनरुक्मिनापूर्वरुनमियंथः॥श्रूरुमीशादयस्तुयारुक्मिनःपूज्याः॥२०॥श्रू

श्रीखवालीवर्नात्रिरुकूर्वगानन्यत्राधसा॥मायागुणमयीराजन्स्वयवत्यस्त्रीयतः॥२८॥नत्यसंमनरुशवनवीमिदवान्वल्मिनः॥श्रूरुक्न्यामि
नःसर्वेनाशायजपत्रायजः॥२९॥गर्गस्त्रिनिरुक्तागग्र्यंद्रुरुशाद्याक्रुक्वर्लगा॥दुविगद्यायादाद्यीयंरुग्यद्यायमूणिःकविः॥पुष्कसाद्मूणि
त्रियंगद्यवाक्षपागमिंगगाः॥३०॥वृद्धरुक्मस्यपूज्यारुद्वस्त्रीयद्वाक्मिनापूत्रौ॥श्रूरुमीशादिमीरुग्यपूत्रमीरुग्यरुक्मिनाःश्रूरुमीरुस्यवैन्द्रभःस्यःश्रियं
मक्षदेयाद्विजाः॥३१॥श्रूरुमीशादुरुदिषूरुक्मस्यपूज्यादुरुद्वनः॥वृरुन्द्रायरुक्मस्यपूज्यश्रमीरुयदुथः॥गत्सुनाविशादक्रुत्यमनजित्समजायना
मूविवाल्क्षादुरुधनुष्कालक्ष्मवत्सुग्वगत्मूगः॥३२॥मूविवाग्वसुगतःपावस्यपृथुसनरुक्मदात्मजः॥पावस्यगनयानीयरुक्मस्यपूज्यारुंत्वरुगू॥३३॥सदृ

ल्लीकुकंन्यायंविरुक्मदरुंचजनयामास॥३४॥

मीशदवीन्यःपूज्यादुरुदिषूर्नामारुवगू॥३५॥३०॥पावस्यगनयानीयःनीपस्यपूज्यारुंत्वरुगू॥३७॥सनवरुत्वासंस्थायंडुकंन्यायंविरुक्मदरुंचजनयामास
॥गदूर्कंरुग्रिवंशाद्विषूपवाजावकूलास्यन्तःशुक्लानामसहायशःस्यासादवत्भीसरुनाविधूमाग्निवरुक्लन्॥सगस्यापिदृकन्यायंवीविः
त्भीजनायंधूगतरुक्मिंगोवंषडुंडुंगुथरुविरुमंजयं॥रुक्मंकीर्त्तिमतीषष्ठीयांगनीयांमामारंवै॥वृद्धरुक्मदरुस्यजनतीमहिषीमनरुस्यसंतायया
विष्णुकडस्यंवविमुक्तसंज्ञानिर्गतःगथापिविवरुतुवंश्य[illegible]यिनवदानादत्तिस्यायलोवत्यंमरुक्मिदियवरुवरूपविशेष

पाकपूर्वजन्मनिमहर्षिपञ्चशतसंख्यायस्यसः॥२३॥यदादवानत्ववर्षशतादर्शनत्रुटनावर्षावाक्कलान्यपञ्च॥२४॥वाक्कलीत्वेवमुक्तःआवानिलाङ्गसंख्यामीक्
षणयाग्रजन्मिनः॥पविधलासविक्ष्यःपविविधिस्तुपूर्वमञ्जनिस्तनयाग्रहुकुवमग्रजानुनकिमर्थत्वादहोपिपविधकुवरवनिमत्रनदावपवि
लासायवाग्रसग्रजायदहि॥ननाहृष्टिरविद्यामीति॥२५॥एवमक्रूरोर्जनवर्षेनीत्वाऋषंदुंदयामासवाक्रूरःपुजापालनाद्विपवाधर्मज्ञमहर्षि

मूरवर्द्धनवाजाप्राप्यदाविषसंस्थितः॥यंयंकवार्यास्यशतिजीर्णयोवनमितिसः॥२६॥शीतिमाघानिवेवान्मंकर्मजनेनदीर्जनह॥समा
दादशनदाश्चनववर्षयदाविदुः॥२४॥शैलनूवक्किलोमकःपविवलात्वमग्रहुकु॥वार्यदश्चग्रजायाशुपुत्रवाप्तविदुद्रय॥२७॥एव
मक्रूरद्विजेऽर्थंदुंदयामासमाववीत्॥तंमंत्रिपहितेविधेवदास्यर्शिनामिवा॥२८॥वदवादानिवादान्वेनदादवावववर्षह॥दवाधिर्म्म ६१
नमाकायकलायग्रामसाग्रितः॥२९॥सोमवंशेकलीनपूहुनादोस्यपथियति॥वाङ्गीकास्यामदलारुरुविग्रवाकुनः॥३०॥शालम्बधीननात्रा
सीद्वैग्नयोशीग्रमूत्मवान्॥सर्वधर्मविदांश्रेष्ठोमहाभागवनःकविः॥३१॥वीर्ययूथग्रतीर्थनिनामाधियूधिनाधिनः॥शैनानाद्यसकन्यायांयस्तुवि
शीदशःसुनः॥३२॥

शैलीनद्यांनिषाधिनवानतनः पूर्वमवनत्यसंज्ञिताग्रजमावसंज्ञनदवापिपाषंडीहृत्यवाग्र्यानरुंकुर्युपहितविषाक्षेःपापंडमनाग्रययाग्रिवाव
दाविर्ज्ञितःसन्वदवादस्यानिवादान्विदावववनानिसाववीत्॥२९॥नतनक्रूरस्यपानित्यनत्रामनहल्लभानशैलनाद्यधिरुवादवावर्षयथः॥३०॥नतनः
सामदलारुरुविग्रवाकुःशालम्बधिनृपःसः॥३१॥यामाजासदन्धकासकन्यायामिनिडपविवस्यवसावीतमत्स्यगन्धिदुत्यन्नाकन्यादासकवलेःपालिता॥
सूनादासकन्यानिपुत्रिकायांसत्यवत्यां॥३२॥

३३॥४॥ऊ॥उ॥ऊ॥ऊ॥ऊ

वं॥ययातेः पूत्राणां पंचमस्य पूरोर्वंशं सूनूक्रांतः॥ [illegible] ॥१॥ तस्य जनमेजयस्य महा
महामनाः॥२॥ चत्वारः दशीनरस्यात्मजाः॥३॥४॥५॥६॥७॥ [illegible] ॥ सदूष्कंतः स्वर्वंशं पौरववंशं॥१७॥१८॥ प्रथमस्य सहस्रजित्स्यात्मजः॥२०॥१॥ कूर्तं सा

पर्ववर्षतियं रामा सूनिन्यूर्हरिणीसुतं॥ नाद्यसंगीतवादित्रैर्विभ्रमालिंगनार्हणैः॥ सतुराज्ञानपत्यस्य निरूप्यष्टिं मरुत्तः॥ प्रजामदाद्दशरथो
यनलरुप्रजः प्रजाः॥१९॥ चतुर्भ्यो रामपादात्पृथुराज्यसुतत्सुतः॥ बृहद्रथा बृहत्कर्मा बृहद्भानुश्च तत्सुताः॥२०॥ आद्याद्बृहन्मनास्तस्मात्जयद्रथ
नत्र
उदाहृतः॥ विजयस्तस्य संरूप्यां ततो धृतिरजायत॥२१॥ ततो धृतव्रतस्तस्य सत्कर्माधिरथसुतः॥ यासौ गंगातटे क्रीडन्मंजूषांतर्गतं शिशुं॥२२
॥ कृत्यापविद्धं कानीनं सूनपत्यौ करात्सुतं॥ वृषसेनः सूतस्तस्य कर्णस्य जगतीपतेः॥२३॥ दूष्कांश्च तनयावभूः सतुस्तस्यात्मजस्तुतः॥ [illegible]
स्य गांधारस्तस्य शर्मसुतो धृतः॥२४॥ धृतस्य दुर्मदस्तस्मात्प्रचेताः प्राचेतसः शतं॥ म्लेच्छाधिपतयरूपदीन्नृचीं दिशमास्थिताः॥२५॥ दुर्वसाश्च सू
१ वह्नि
तावंद्भूरामाथ रानूमान्॥ त्रिरानूस्तत्सुतास्यापि करंधमडदारधीः॥२६॥ मरुत्तस्तत्सुताः पूत्रः पूत्रं पौरवमन्वरूत्॥ दूष्कंतः सपुनर्भ
जस्ववंशं त्यक्तकामुकः॥२७॥ ययातेर्ज्येष्ठपुत्रस्य यदोर्वंशं नरर्षभ॥ वर्णयामि महापुण्यं सर्वपापहरं नृणां॥२८॥ यदोर्वंशं नरः श्रुत्वा सः
र्वपापैः प्रमुच्यते॥ यत्रावतीर्णो भगवान्परमात्मा नराकृतिः॥२९॥ यदोः सहस्रजिन्क्रोष्टा नलो रिपुरिति श्रुताः॥ चत्वारः सूनवस्तत्र शतजित्प्रथमात्मजः॥
॥३०॥ महाहयो वेनुहयो हैहयश्चेति तत्सुताः॥ धर्मस्तु हैहयसुतो नेत्रः कुंतः पिता ततः॥३१॥ साहंजिररवत्कुंतो महिष्मान्रुद्रसेनकः॥ दुर्मदो रुः
दुसेनस्य धनकः कृतवीर्यसूः॥ कृताग्निः कृतवर्मा च कृतौजा धनकात्मजाः॥३२॥
हंजिः साहंजिर्महिष्मान्महिष्मतो रुद्रसेनकः॥ तस्य दुर्मदो धनकश्चेति द्वौ पुत्रौ॥ कृतवीर्यस्य जनकः॥ कृतवीर्यादयश्चत्वारो धनकस्यात्मजाः॥ इत्यर्थः॥३२

॥२४॥ सूनपूर्वमविनाशं विलंबेन तथाविधस्मरणं यस्य सः॥ सूक्ष्मं षट्सु षडिंद्रियविषयं बुभुजे॥२५॥ ऊर्वस्य तेजसा सगरलोपसंहृतमित्य
र्थः॥२७॥ तेषां तालजंघपूत्राणां ज्येष्ठस्य मध्यः पूत्रशतं॥ वृष्णिर्ज्येष्ठो यस्मिन्यतो मध्ये वृष्णिर्यदोश्च हताः॥ दंकूलं॥२८॥३०॥ चतुर्दशमहारत्ना
सूर्जनः कृतवीर्यस्य सप्तद्वीपश्च राजवत्॥ दत्तात्रेयाद्धरेरंशात्प्राप्तयोगमहागुणः॥२३॥ ननूनं कार्तवीर्यस्य गतिं यास्यंति पार्थिवः॥
यज्ञदानतपोयोगश्रुतवीर्यजयादिभिः॥२४॥ पंचाशीतिसहस्राणि ह्यव्याहतबलः समाः॥ सूनष्टविलस्मरणो बुभुजे क्षय्यषड्वसु॥२५॥
तस्य पूत्रसहस्रेषु पंचैवार्चिता मृधे॥ जयध्वजः सूरसेनो वृषभो मधुरूर्जितः॥२६॥ जयध्वजात्तालजंघस्तस्य पूत्रशतं त्वरूत्॥ क्षत्रं य
त्तालजंघाख्यमौर्वतेजोपसंहृतम्॥२७॥ तेषां ज्येष्ठो वीतिहोत्रो वृष्णिः पूत्रो मध्यः स्मृतः॥ तस्य पूत्रशतं त्वासीद्वृष्णिज्येष्ठं यतः कुलं॥२८
॥ माधवा वृष्णयो राजन्यादयश्चेति संज्ञिताः॥ यदुपूत्रस्य च क्रोष्टोः पूत्रो वृजिनवांस्ततः॥२९॥ श्वाहिस्तुतो रुशेकुर्वेतस्य चित्ररथस्तु
तः॥३०॥ श्वाहिस्तुतो रुशेकुर्वेतस्य चित्ररथस्ततः॥ शशबिंदुर्महायोगी महाभोजो महानभूत्॥३०॥ चतुर्दशमहारत्नश्चक्रवर्त्यपरा
जितः॥ तस्य पत्नीसहस्राणां दशानां महायशाः॥ दशलक्षसहस्राणि पूत्राणां तास्वजीजनत्॥३१॥ तेषां तु षट्प्रधानानां पृथुश्रवसः सुतः॥ धर्मा
नामाशनास्तस्य हयमेधशतस्य राट्॥३२॥ तत्सुतारुचकस्तस्य पंचासन्नात्मजा नृप॥ पूरुजित्रुक्मरुक्मेषुपृथुज्यामघसंज्ञिताः॥३३

नि तद्दक्षाणि श्रेष्ठानि यस्य सः॥ तानि च मार्कंडेयपुराणे वर्णितानि॥ गजवाजिरथस्त्रीपूनिधिमाल्यांबरद्रुमाः॥ शक्तिपाशमणिच्छत्रविमानानि चतुर्द
श्चेति॥ दशानां पत्नीसहस्राणां भार्यायुतस्य प्रत्येकं लक्षं लक्षमित्यर्थः॥ [illegible] दशलक्षसहस्राणि जनयामास॥३१॥ पृथुश्रवाः॥ पृथुकीर्तिः पृथु
श्रवाः॥ इत्यादयः षट्प्रधानाः श्रेष्ठा यपां तेषां मध्ये॥३२॥ [illegible] ॥३३॥ ॥ ॥

मयादिः
यदुः २
क्रोष्टा १
वृजिनवान्
श्वाहिः १२
रुशेकुः १३
चित्ररथः १४
शशबिंदुः १५
महाभोजः १६
पृथुश्रवाः १७
धर्मश्रवाः १८
उशनाः १९
रुचकः २०
ज्यामघः २१
विदर्भः २२

विदर्भः २२
रामपादः २२
नभः २४
कृतिः २५
कुनिकः २५
चेदिः २७
दमघोषादयः २८

रार्य्यारुयादवेकरार्य्यस्यवंध्यापतर्य्यामद्यस्यापुत्रस्य [illegible] ॥३४॥३५॥ यदिमसपत्नीस्या
लर्हिसुषेपंयूयुतापिनन्वतदस्तीत्याहअसपत्नीचेति॥३६॥ सूतिरुयद्याकुलआहजनयिष्यसीतिरार्यारुयप्रकंपमानस्विन्नसर्वांगस्यराह्णेप्रवप्रा
द्यामद्यस्त्वप्रजाप्यन्यांरार्य्यांलोद्यापतिरर्यात्॥ नाविंदच्छतुरुवनाद्याद्यांकन्यामहारपीत्॥३४॥ रथस्थांतांनिरीक्ष्याहलोद्यापतिममर्षिता
॥ कियदूहकमास्थानंरथमारोपितेतिवै॥३५॥ सुपातवत्यरिहितस्मयंतीपतिमब्रवीत्॥ अहंवंध्यासपत्नीचस्नुषाभयूयुतकथं॥३६॥ जन
यिष्यसियंराह्णितस्ययमुपयूयुत॥ अन्वभादंततद्विश्वेदेवाःपितरएवच॥३७॥ लोद्यागर्भमधात्कालेकुमारंसुसुवेशुरं॥ सविदर्भंकृ
तिप्राकडुपयभसुषांसतीं॥३८॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेयदुवंशानुकथनंनामत्रयोविंशतितमोध्यायः॥ ॥श्रीशुकउवा
च॥ तस्यांविदर्भइजनयत्पुत्रोनाम्नाकुशकुथौ॥ तृतीयंरामपादंचविदर्भकुलनंदनं॥१॥ रामयादसुतावभूवर्त्राःकृतिरजायत॥ दुर्गिकसुः
[illegible]॥२॥ ॥

[illegible]कटमालाक्यानकंपिताक्षनवहुकालमाराधिताविश्वेदेवाःपितरश्चतथेत्यनुभादंत॥३७॥ ततदेवताप्रसादेनजनयिष्यसीतिप्रतिवच
[illegible] तनवनिवृत्तरजस्कापिलोद्यागर्भमधात्स्यचमहिमापराशरादिभिरुक्तः॥ यथाकंसायविश्वासुयकेचिद्भविष्यत्यथवामृताः॥
तेषांतुद्यामद्यःश्रेष्ठःलोद्यापतिरभूत्नृपइति॥३८॥ ॥इतिनवमस्यविंशः॥ ॥चतुर्विंशोविदर्भस्यपुत्रत्रयसमुद्भवाः॥ वंशानानामुखाप्राकारामकृ
ष्णाहवावधि॥१॥ चेद्यादयःदमघोषादयः॥२॥ ॥

सात्वतः ४३
देवावृधः ४४
वक्रः ४५

द्याःपूरुषाःअमृतत्वंप्राप्तंप्राप्ताः॥१०॥१॥ तस्ययुधा २

ततोदशरथाच्छकुनिःपुराणंतरादेवमादिविशेषादुपूर्व्यः॥ ततःकुरुवशादनुः॥५॥ अनाःपुत्रःपुरुहोत्रः॥६॥ महाभोजश्चेत्येवंसफमारिष
हेआर्य॥७॥ ततःसुदूषदेशेनयनयपंचपष्ठ्यादिसंज्ञितःशिनिरननिमित्तश्च॥१२॥ सात्यकिःसत्यकस्यपुत्रोयुयुधानः॥१३॥ तस्यजयःतस्य
कुथस्यकुंतिपुत्रोरुद्धृष्टिस्तस्याथनिर्वृतिः॥ ततोदशार्होनाम्नारुस्तस्यव्योमसुतस्ततः॥३॥ जीमूतोविकृतिस्तस्ययस्यभीमरथःसुत
ः॥ ततोनवरथाःपुत्रोजातोदशरथस्ततः॥४॥ करंभिःशकुनःपुत्रोदेवरातस्तदात्मजः॥ देवक्षत्रस्ततस्तस्यमधुःकुरुवशादनु
ः॥५॥ पुरुहोत्रस्त्वनाःपुत्रस्तस्यायुःसात्वतस्ततः॥ राजमानोराजिर्दिव्योवृष्णिर्देवावृधोंधकः॥६॥ सात्वतस्यसुताःसफमहाभोज
श्चमाषरिः॥ राजमानस्यनिम्नोचिःकिंकिलोधृष्टिरेवच॥७॥ एकस्यामात्मजःपत्न्यामन्यस्याश्चत्रयःसुताः॥ शताजिच्चसहस्राजिद
युताजिदितिप्रभो॥८॥ वक्रुर्देवावृधंसुतस्तयोःश्लोकोपरंत्यमू॥ यथैवशृणुमादूरात्संपश्यामस्तथांतिकात्॥९॥ वक्रुःश्रेष्ठामनु
ष्याणांदेवैर्देवावृधःसमः॥ पूरुषाःपंचषष्टिश्चषट्सहस्राणिचाष्टच॥ यमृतत्वमनुप्राप्तावत्रार्द्धेवावृधादपि॥१०॥ महाभोजापिः
धर्मात्माभोजाआसन्नतदन्वये॥ वृष्णिःसुमित्रंपुत्रोरुयुधाजिच्चपरंतप॥११॥ शिनिस्तस्यानमित्रश्चनिम्नोरुदनमित्रतः॥ सत्राजितः
प्रसेनश्चनिम्नस्याप्यासतुःसुतौ॥१२॥ अनमित्रसुतायान्यःशिनिस्तस्याथसत्यकः॥१३॥ युयुधानःसात्यकिर्वैजयस्तकुनिस्ततः॥ युगंधरा
नमित्रस्यवृष्णिःपुत्रापरस्ततः॥१३॥ श्वफल्कश्चित्ररथश्चैवगांदिन्यांतुश्वफल्कतः॥ अक्रूरप्रमुखाआसन्पुत्राद्वादशविश्रुताः॥१५॥
कुनिस्ततःकुलेयुगंधरः॥ अनमित्रस्यैवापरःवृष्णि [illegible] विस्तरावहुव्रीहि॥१५॥ ॥

विदर्भः २२
कुथः २३
कुंतिपुत्रः २४
धृष्टिः २५
निर्वृतिः २६
दशार्हः २७
व्योमसुतः २८
जीमूतः २९
अविकृतिः ३०
भीमरथः ३१
नवरथः ३२
दशरथः ३३
शकुनिः ३४
करंभिः ३५
देवरातिः ३६
देवक्षत्रः ३७
मधुः ३८
कुरुवशः ३९
अनुः ४०
पुरुहोत्रः ४१
आयुः ४२
सात्वतः ४३
तस्यसफपुत्राः

सात्वतः ४३
वृष्णिः ४४
युधाजित् ४५
अनमित्रः ४६
निम्नः ४७
सत्राजित् ४८
प्रसेनश्च ४९
सात्वतः ४३
वृष्णिः ४४
युधाजित् ४५
अनमित्रः ४६
शिनिः ४७
वृष्णिश्च ४७
सत्यकः ४८
युयुधानः ४९
जयः ५०
कुनिः ५१
युगंधरः ५२
अनमित्रः ४६
वृष्णिः ४७
श्वफल्कः ४८
अक्रूरः ४९

पृथुविद्रथमश्विनौ इक्ष्वाकुनिधिकान्दादशादर्शयति॥ सोमसंगृभि॥ ६॥ ७॥ पृथुश्रवसः कांव्यस्य वर्षीयसः यवयदवः विपृथुश्रमाद्याङ्गिरसः॥ ८॥ सोमाय शकुनविदुत्थ

सुबलः ४३
सुंधकः ४५
कुकुरः ४६
बाहुः ४७

पथ्यकृशाश्वभूमाविदुत्थमदासीदिमिवक्षुमाटानिर्दलाषपालिः॥ ९॥ कुकुनादयश्चत्वारः सुंधकस्य सुताः॥ ऋक्षः शूरः॥ तथा वपनाद्याश्चत्वारः कुकु

नव
विशाखा ४८
कपोतरोमा ४९
अनुः ५२
सुश्रुकः ५१
इंदुरिः ५१
त्रिशिराः ५२
पूनर्वसिः ५२
सूरुकः ५२
दक्षुकः ५३
उग्रसेनयः ५३

रस्याः सोमसमभयश्चयदुवाहुदेवक्षत्रियः॥ धर्मदृक्षासुकर्मविचक्षणाश्चत्रिमर्दनः॥ ७॥ पृथ्वाः सुधर्मादेवधर्मणिवाकुदेवाहः॥
तयोश्चतस्रः स्वसारः श्वाल्याद्यावकुसहदेवाः॥ ८॥ देववानूपदेवन्यतथाविदुत्थाश्चाः॥ पृथुविद्रथाश्चाश्ववरुवाहुश्चनंदनाः॥ ९॥
कुकुराभजमानन्धुविष्टकंवलबर्हिषः॥ कुकुरस्यसुताश्चत्वारः विलोमानयश्चतः॥ १॥ कपोतरोमाविलोम्नः सखायस्यवर्धयन्॥
अंधकाद्दुंदुरिश्चस्यदविद्याभः पुनर्वसुः॥ २॥ तस्याहुकन्याहुकीवकन्यावेवाहुकाश्चजौ॥ देवकस्यांशसनन्यश्चस्वानांदेवे ५, ४
काश्चजाः॥ ३॥ देववानूपदेवन्यसूदवादेववर्द्धनः॥ तयोश्चस्रोभ्रातरः सप्तशतान्यनदवादयान्नव॥ २२॥ शीनदवापदवाचशीदेवादेव
वर्द्धिताः॥ सहदेवादेवकीश्चवसूदेवंदुवाहताः॥ २३॥ कंसः सुनामान्यग्रेधः कंकः शंकुः सुहूश्चसुभूथ॥ राष्ट्रपालाथधृष्टिश्चतुष्टिमा
नोग्रसेनयः॥ २४॥ कंसाकंसवतीकंकाग्रेवधूनाहुयालिकाः॥ उग्रसेनदुहितरावसूदेवानुजस्त्रियः॥ २५॥ ॥

रुक्मानन्धुविकंवलबर्हिषश्चंधकस्यपुत्राः॥ १॥ सुनाबंधकः सुंधकाद्दुंदुरिरित्यपिपठंतिवनादेवक्षत्र्यौ॥ २०॥ धृष्टदेवान्नादि
तयोः सोमसिंदेवादीनांषण्णांसुतः॥ २१॥ उग्रसेनयः॥ उग्रसेनस्यसुताः॥ २४॥ वसूदेवस्ययज्ञनुनाकदेवरक्षसामदयशकुर्यास्त्रियाराज्यांहिरण्य

सुंधकस्यसुतानांवरुर्ज्यैष्ठयमस्यकुकुरस्यवर्षीयाऽकाश्चित्रीयस्यरुक्मानस्यवर्षीमाहुः॥ सूनाविदुत्थमदिति॥ रुक्मानाच्चविदुत्थश्चपृथुश्चवरूविदुत्थश्चश्वेतकेतुश्चपृथुविदुत्थमश्वेतिपूर्वकंविदुत्थमदासीद्विदुत्थमदुः॥ २३॥ देवमीढस्यत्रयश्चसूनाः
नयश्चत्यदेवमीढाहृदीकस्यैवसूनवःशयमरुपराहाश्चवः॥ तस्यापिरुक्मवर्मर्षीनतुदेवमीढाद्याश्चपूरणवरुवृश्चदेवमीढस्यसूनस्यापिमाप्रि

सुबलः ४३
सुंधकः ४५
कुकुरः ४६
बाहुः ४७
सिनिः ४२
शूरः ४७
क्रोष्टुकः ४१
देवमीढः ४२
शूरः ४३
वसूदेवादि ४४
प्रकाशादि ४५

सूनाविदुत्थमदासीरुक्मानसृतक्रतुः॥ पृथुनिरुक्मात्स्वयंराजाहृदीकस्तत्सुताश्चतः॥ २३॥ देववाहुश्चशतधनुश्चकृतवर्म्मणितत्सुताः॥
देवमीढस्यसूनस्यमाथिषानामदेवरुत्॥ २०॥ सतस्यांजनयामासदक्षपूरणकन्यकान्॥ वसूदेवंदेवरक्षांदेवश्रवसमानकं॥ २१॥
हिरण्यरोमकंकंकंशमीकंवत्सकंवृकंदेवदुंदुरयानदुंदानकायस्यजन्मनि॥ २२॥ वसूदेवंदेवरक्षश्चानंवर्द्धयानकदुंदुरिः॥ पृथवश्चरक्ष
देवावश्रवकीर्तिश्चकवयश्च॥ २०॥ राजाधिदेवविषयेनिषण्णःपंचकन्यकाः॥ कुंतःसख्युःपितासूत्राक्षपृथस्यपृथमदात्॥ २१॥ सा
इपदूवसिसाविद्यांदेवदूतींपितामिताम्॥ तस्यावीर्यपरिक्षार्थमाहरावत्रिंशुचिः॥ २२॥ २२॥ तंदेवापगतंदेवीशूविसिनमानसा
॥ पप्रच्छयार्थपियुक्तामयाद्विदेवकमत्वमे॥ २३॥ सूमाधेदंनिदेविन्नाधत्स्वयिवात्मजाःयानियथिनदुधतत्कलिंसमधाम॥

सुबलः ४३
सुंधकः ४५
कुकुरः ४६
बाहुः ४७
सिनिः ४२
शूरः ४७
क्रोष्टुकः ४१
देवमीढः ४२
शूरः ४३
वसूदेवादि ४४
प्रकाशादि ४५

वानासपत्न्यरुवत॥ २०॥ तस्यांवासोदक्षपूरणनृजनयनवसूदेवपूर्वान्॥ २१॥ नानाकान्वनदुः॥ रुक्मःप्रादुरावस्यत्कानी॥ २०॥ पृथुः
यांकन्यकावस्थायीकर्ष्णेत्यक्रियुक्तामाहुः॥ कैर्मेविनियंत्रिः॥ ॥ रुक्मविजुरुमा॥ तंदुर्वाससंपृथुपरिचर्यादिनातोषयामासातस्मा
तस्माद्देवदुंदिदेवाज्ञानरुंविद्यामवापतदाहुमा॥ ॥ ॥

किंचित्कार्यमित्यतिसंधिताः ॥ तायाहीत्यवमूकीवति [illegible] ॥ [illegible] ॥ यथायानिर्नदुष्यत्यथाहं
कलकिरिष्यामि ॥३४॥ ॥ अविंद्यो विंदानुविंदः ॥३५॥ तदेवं वसुदेवस्य [illegible] तीन्पुत्रांश्चाह ॥ तद्भ्रातॄंश्च नवानां पत्नीः पुत्रांश्चाह ॥ देवरा
गस्यांतिनवभिः श्लोकार्द्धैः ॥४०॥४४॥ वसुदेवस्य पत्नीः पुत्रांश्चाह ॥ पौरवीत्येकादशभिः ॥ [illegible] ॥ कौशल्यः रुद्रा ॥ ॥४८॥७॥ ॥

नत

ऽतितस्यां स आधाय गर्भं सूर्यादिवंगतः ॥ सद्यः कुमारः संजज्ञे द्वितीयं इव भास्करः ॥३७॥ तं सा इत्यजन्नदीनाय कृच्छ्राल्लोकस्य वि
श्रुती ॥ प्रपितामहस्तामुवाह पांडुर्वै सत्यविक्रमः ॥३८॥ श्रुतदेवांतुकारूषा वृद्धशर्मसमग्रहीत् ॥ यस्यामरुद्धं तवक्त्रमपि सफादितः सुतः ॥३
९॥ केकयाधृष्टकेतुश्च श्रुतकीर्तिमविंदत ॥ संतर्द्दनादयस्तस्यां पंचासन्केकयः सुताः ॥३८॥ राजाधिदेव्यामावंत्यो जयत्सेनाऽजनिस्पृहाद
मद्याषाश्चेदिराजः श्रुतश्रवसमग्रहीत् ॥३९॥ शिशुपालः सुतस्तस्याः कथितस्तस्य संभवः ॥ देवरागस्य कंसायां चित्रकेतुबृहद्बली ॥४०
॥ कंसवत्यां देवश्रवसः सुवीरः पुमांस्तथा ॥ कंकः यामानकाज्जातः सत्यजित्पुरुजित्तथा ॥४१॥ सृंजयाराष्ट्रपाल्याश्च वृषदुर्मर्षणादिकान्
हरिकेशहरिश्चाक्षौ शूरभूम्यां च धर्मकः ॥४२॥ मिश्रकेश्यामप्सरसि वृकादीन्वत्सकस्तथा ॥ तक्षपुष्करशालादीन्दुर्वाच्यां वृकमादधे ॥४३
॥ सुमित्रार्जुनपालादीन्शमीकाल्लुदामिनी ॥ कंकश्च कर्णिकायां वै मंगलामजयावपि ॥४४॥ पौरवीराहिणीरुद्रा मदिरा रोचनाऽला ॥ देव
कीप्रमुखाश्च सन्पत्न्यस्तानकदुंदुभेः ॥४५॥ बलं गदं सारणं च दुर्मदं विपुलं ध्रुवं ॥ वसुदेवस्तु राहिण्यां कृतादीन्दयादयत ॥४६॥ सुरुद्रा रु
द्रवाहश्च दुर्मदा रुद्रभ्रवचः ॥ पौरव्यास्तनयाश्चैते रुद्राद्या द्वादशाभवन् ॥४७॥ नंदोपनंदकृतकशूराद्या मदिरात्मजाः ॥ कौशल्या केशिनं त्वे
कमसूत कुलनंदनं ॥४८॥ रोचनायामनाजाताहस्तहेमांगदादयः ॥ इरायामुरुवल्कादीन्मदिरामुख्यानजीजनत् ॥४९॥ विपृष्ठाधृतदेवायामक
ऽनकदुंदुभेः ॥ शांतिदेवात्मजा राजन्नुग्रमप्रतिगृतादयः ॥५०॥ राजानः कल्पवर्षाद्याः उपदेवासुतादयः ॥ वसुहंसं सर्वशाखाश्रीदेवायास्तु षट्सुताः ॥५१॥

अष्टमस्तु स्वयं रोचनासीत् ॥ ततः कर्मादिना हेतुना तस्यां जनितावायतासौ हरिः ॥५५॥ तदेवोपपादयति यदेति तद्धरिः ॥५६॥ ईशस्य मायानियंतुः परस्य
संगस्य द्रष्टुः साक्षिणः ॥ आत्मनः सर्वगस्य न ह्यर्वं रूपस्य मायाविनिर्दिनाजन्मनः कर्मणो वा हेतुर्भवतीत्यर्थः ॥५७॥ किंच यस्य मायाचेष्टितं ॥ पुंसा जीवान्ग्र

देवरक्षितया लब्धा नव चात्र गदादयः ॥ वसुदेवः सुतानष्टावादधे सहदेवयोः ॥५२॥ पुरुविश्रुतमुख्यांस्तु साक्षाद्धर्मा वसूनिव ॥ वसुदेवस्तु दे
वक्यामष्टपुत्रानजीजनत् ॥५३॥ कीर्तिमंतं सुषेणं च रुद्रसेनमुदारधीः ॥ अर्हं संमर्दनं रुद्रं संकर्षणमधीश्वरं ॥५४॥ अष्टमस्तु तयोरासीत्स्व
यमेव हरिः किल ॥ सुरुद्रा च महाराजा तव राजन्यतामही ॥५५॥ यदा यदेह धर्मस्य क्षयो वृद्धिश्च पाप्मनः ॥ तदाऽसुरगवानीशः आत्मानं सृ
जते हरिः ॥५६॥ न ह्यस्य जन्मनो हेतुः कर्मणो वा महीपते ॥ आत्ममायां विनेशस्य परस्य द्रष्टुरात्मनः ॥५७॥ यन्मायाचेष्टितं पुंसः स्थित्यु
त्पत्त्यप्ययाय हि ॥ अनुग्रहस्तन्निवृत्तेरात्मलाभाय चेष्यते ॥५८॥ अक्षौहिणीनां पतिभिरसुरैर्नृपलांछनैः ॥ भुवश्चाक्रम्यमाणाया
अरुणाय कृताद्यमः ॥५९॥ कर्माण्यपरिमेयानि मनसापि सुरेश्वरैः ॥ सह संकर्षणश्चक्रे भगवान्मधुदनः ॥ ॐ ॥

हस्तस्य सर्वजीवानुग्राहकस्य कृतः कर्मादिपारतंत्र्यं जन्मादिसंभवः ॥ अनुग्रहमेवाह हि यस्मात्तदेव स्थित्यादयः स्युः ॥ प्रलयलीनापाध
र्माद्यसंभवाद्व्याधिसृष्ट्यादिना धर्मादिसंपादनेनानुग्रहः ॥ तथा आत्मलाभाय मोक्षाय चेष्यते तत्र हेतुः तेनैव ग्रूयमाणेन तस्य स्थित्यादेर्नि
वृत्तेः ॥५८॥ न तस्य स्थित्यादेर्निवृत्तिः ॥५८॥ तस्य चेष्टितं रूपमनुग्रहं स्यादाह ॥ अक्षौहिणीनामिति द्वाभ्यां ॥ अरुणाय रुणपरिहाराय ॥५९॥ सुरेश्वरै
रपि मनसा अपरिमेयानि [illegible] संकर्षणसहितश्चक्रे ॥६०॥ ॥

ईकल्यमाणाऽरुग्नाऽरुजऽतासमर्थस्यापिकर्मकर्तृयऽतोवि[illegible]नाशाऽरुक्तानूयऽरुपोद्दत्याऽ॥कल्पावाऽतऽत्याऽदुःखऽशोकऽतमोसिनूदनीगितथाऽत
यऽतःश्यतनाऽ॥ऽ७॥यस्मिन्मोक्षऽपीयूषयऽशोमूपतीर्थवऽत्रेऽतभवांऽलिःपानसाधनेयस्यमपूषःसऽदपिऽडस्यऽध्यमाऽवऽतनमाईऽऽ

नव कऽलोऽनियमाऽतनोदुःखऽशोकऽतमानूदी॥ऽतनूऽतायऽरुक्तानांमूपऽध्यैश्यतनाऽयऽतः॥ऽ७॥यस्मिन्सत्कर्मपीयूषयऽशोक्तीर्थवत्रसऽरु
ताःऽग्रणीऽलिनूपस्यऽध्यनऽतकर्मवासनी॥ऽ७॥शोऽकऽक्लीधकमधूनसनदऽगदर्कैः॥ऽग्रधनाथऽरुगःऽवनूऽकूनूसंऽजयर्यां
पूरुः॥ऽ७॥स्त्रिग्यस्मिन्नाक्षाऽतादेवोक्षैर्विऽकमलीलयाः॥ऽत्लाकंऽतमयाऽमासमूर्त्यासर्वगिऽतमयया॥ऽ४॥यस्याननेऽकऽनकूंऽतत्वा
नूकर्कऽशाऽजगृऽकपालमरुगीसविलासहासैः॥निवासवेऽतनऽतरुपदृऽगिऽतःपिवेद्योनाथऽतिनाऽथमदिताःकृपितानिमन्थाः॥ऽ७॥

त्वासत्सौदर्यऽरुसूविऽलःकमवासनाधिनऽतः॥ऽ७॥तदवारुऽशाऽत्यांसाऽजादिऽतिःऽस्तुत्यनीयमीऽतिर्यस्याः॥ऽ७॥सर्वेवेगेऽतमयायामूर्त्यावा॥ऽ४॥ऽत
पदर्शनार्थमूखऽशोऽसाऽतादा॥यस्याननेदृऽगिऽतिनऽतिःपिवेद्योनाथऽतिनाऽथनऽतरुपूनरुफाः॥निमग्नाऽग्नमाऽतऽत्यावधऽनमथ्यसरुमानाःकऽल
ऽतिनिमःकृपिताःथवरुवृःकथंरुतमाननेऽमकनकूंऽतत्वार्यावानूकर्क्केशाऽजगोकपालीवनेःसरुगंसविलासाःहासायस्मिन्नित्यमुत्सवाय
ऽतिनृ॥ऽ७॥

श्रीऽशऽवविर्गसमासऽतावर्ऽणर्याऽत॥ऽतानऽतूऽतिऽद्वार्यां॥ऽतानातिऽजनरूपऽतःपऽत्यऽत्यूषामनूष्याकानःऽतनूऽवऽगऽतः॥ऽवऽजवाऽतिनांवधिऽतासू
र्थेऽतनाऽतषूऽदावषूसूगानांऽतान्यूत्याऽतात्मानिगमंऽस्वकीर्यंवदमार्गी॥ऽ७॥ऽमूगःऽसमूत्थनकऽलिनाऽतिमिऽलनऽडनूरार्ऽकपयनूदऽक्षावरुपवमू

ऽतानाऽगःऽतःपिऽलग्दऽक्षऽजमधिऽतार्थेरुऽत्वाऽतिपूनूसूगःऽतानिरुऽतावूदावःऽडत्याद्यऽतषूपऽनूषःऽकुरिःऽसमीऽजऽतात्मानमात्मानगमं
पथमयनूऽजनषू॥ऽ७॥पृथ्याःसर्वेगुनूरुऽनेऽकपयनूकूनूऽतमंऽगःऽसमूत्थकऽलिनाऽयधिरुपवमवः॥ऽदृऽतविधूयविऽजयऽजयमूऽतियू
यषाःश्रवायपऽनंऽसमगऽनवऽधमा॥ऽ७॥ ॥ऽूऽतिश्रीरागवऽतमहापूराणेनवमस्कंधेषाऽतमहर्षीसंहिऽतायांयदूवंऽशनू
कीर्ऽतनंनामऽत्रयुविंऽशोऽध्यायः॥ ॥ऽूऽतिनवमस्कंधःसमाप्तः॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

विधूयविऽजयऽजयंऽसूर्ऽतनऽजिगमिथवमूद्यांऽधऽत्वापऽनंऽतत्वमूऽवायाःपऽदिऽध्यस्वधामसम्यक्कऽनेवरूपऽलऽजगमऽमऽति॥ऽ७॥ ॥ऽूऽति
श्रीरागवऽतरुवार्थदीपिकायांश्रीधऽत्वामिविऽनचिऽतायांनवऽतमस्कंधेवरुविंऽशोऽध्यायः॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

For Private & Personal Use Only

भानदास सुगत दासया संकलनं
आशा सफू-कुंथियात उपहार !

भानदास सुगत दासया संकलनं
आशा सफू कुंथियात उपहार !

खसूयच्छउवानवानरजो यदिकर्णुकविहारनीगृलोनि। ननिमिच्छउवानवानवाढा यदिकली गृहदहलीमूयेनि॥ ॥
यूम्मल्कुगरखंजनमंजुलाक्षि निरामदीयं यदि चाउजाउ। नीतनि नाजंजनकलाजार्थेदुगाननलापिदगाननानि॥
हानहीनकसूकर्णुलूषलेस्कोपमनि गलिकाधनेषिली। स्वीयकान्तनयनान्तपानने नषजी कनिकूलीगनाजन॥ ॥

अष्ट [illegible]

भानदास सुगत दासया संकलनं
आशा सफू-कुंथियात उपहार !

किंचित्कच्छादकैः सरित्सरोभिर्युतः ॥ मलयश्च वालुकायपूतैः पुलिनैश्च युतः ॥ देवस्त्रीणां मज्जनेन यश्च मोदः तेन सोरुरयकान्त्यं वृनिश्च निला
ग्वतेश्च यत्र ॥ ८ ॥ तस्य द्राक्षां वरुणस्याद्यानमास्ते ॥ ९ ॥ गिरिवनादिसर्वं ध्येयमिति वक्ष्यति श्रुता गिरिमुपवर्ष्य वनं वर्णयति सर्वतोलंकृ
तमिति पुनर्गिरिं वर्णयति मंदारैरिति चतुर्भिः ॥ मंदारादिरिति वृतं ॥ अन्वयः ॥ १७ ॥ तस्मिन्गिरौ सरस्तस्य तद्वर्णयति सुविपुलं स्वादिमा

सरित्सरोभिरच्छादैः पुलिनैर्मलिवालुकैः ॥ देवस्त्रीमज्जनामोदसोरुरांबुनिलैर्युतः ॥ ८ ॥ तस्य द्राक्षां रुगवतावरुणस्य महात्मनः ॥ उ
द्यानमृतुमन्नाम श्रीकीर्तिसुरथोषितां ॥ ९ ॥ सर्वतोलंकृतं दिव्यैर्नित्यपुष्पफलद्रुमैः ॥ मंदारैः पारिजातैश्च पाटलाशोकचंपकैः ॥ १० ॥ चू
तैः प्रियालैः पनसैराम्रैराम्रातकैर्नृपाक्रमुकैर्नालिकेरैश्च खर्जूरैर्बीजपूरकैः ॥ ११ ॥ मधूकैः शालतालैश्च तमालैरसनार्जुनैः ॥ अरि
ष्टाश्वत्थकर्णैः कर्णिकारैः कुंकुमचंदनैः ॥ १२ ॥ पंचमेंद्रैः कोविदारैः सरलैः सुरदारुभिः ॥ द्राक्षाक्षुरराजंबूरोरुवंदयक्षोरुयामलैः ॥ १३ ॥ वल्ली
कपित्थैर्जंबीरैर्वृतो रुल्लातकादिभिः ॥ यस्यैकैकांचनैः शृंगैः सवनवेदिवाकरैः ॥ १४ ॥ अपरैराजतैः शृंगैः सवनवेदिनिःशंकरैः ॥ तृतीय
कुक्षिसदनैर्वृतः शृंगैः सुरुमैः ॥ नगत्कृतघ्नाः पश्यंति न नृशंसा न नास्तिकाः ॥ १५ ॥ नागफणपसालाकेयचपापकृतांजनाः ॥ तस्मिन्सर
सविपुलं नसत्कांचनपंकजं ॥ १६ ॥ कुमुदोत्पलकह्लारशतपत्रश्रियार्जितं ॥ मरुद्घटानर्घुष्टं शकुंतैश्च कलस्वनैः ॥ १७ ॥ हंसकांडवाकीर्णचक्राह्वै
सारसैरपि जलकुक्कुटकोष्ठ्यदात्यूहकुलकूजितं ॥ १८ ॥ मत्स्यकच्छपसंचारचलत्पद्मरजःपयः ॥ कदंबवनसनलनीपवेतसकेतकैः ॥ १९ ॥ कुंदै
कुलकाशोकैः शिरीषैः कूटजेंगुदैः ॥ कुंकुमैः स्वर्णयूथीभिर्नागपुन्नागजातिभिः ॥ २० ॥ मल्लिकाशतपत्रैश्च माधवीजालकादिभिः ॥ शिरीषैर्नीरजैश्चान्यैः
द्वेषपंचाशतैस्तैस्तैः कांचनपंकजानि यस्मिन् ॥ १७ ॥ कुमुदादीनां श्रियार्जितं ॥ कलस्वनैः पंचाशतैः शकुंतैश्च निर्घुष्टं ॥ १८ ॥ चक्राह्वैः सारसैरप्याकीर्णं जलकुक्कुटादीनां कुलैः

कूजितं ॥ १८ ॥ मत्स्यानां कच्छपानां च संचारेण चरतां पद्मानां रजःसायुक्तं पयो यस्मिन् ॥ १९ ॥ २० ॥ नित्यमृतवः फलपुष्पादिसंपन्निहतवायसांतेरलंकृतानि
॥ २१ ॥ तत्रैवं सति चक्रदातागिरिकाननाग्रयावारणयूथपः करेणुभिश्चरन् हृषीकेन यूथेन वृतः सरोवरस्योत्थासंसमीपमागमदिति पंचमेनान्वयः
किंकुर्वन् कीचकवेणुवेत्रवंतं विशालं गुल्मं लतादिसंदर्भं तेन स्यंदिनं प्रजन्तुरंजन् ॥ २० ॥ कथंभूतः यस्य गंधमात्राद्वरयः सिंहगजेंद्रादयश्चरुयाद्रतीनपलायन्
तत्रैकदा गिरिकाननाग्रयः करेणुभिर्वरिणयूथपश्चरन् सकंटकान्कीचकवेणुवेत्रवद्विशालगुल्मं प्रजन्वनस्पतीन् ॥ २० ॥ यद्गंधमात्राद्वरया
गजेंद्रव्याघ्रादयो व्यालमृगाः सखड्गाः ॥ महारंगाश्चापि रुयाद्रवंति सगौरकृष्णाः सरसाश्च मर्याः ॥ २१ ॥ वृकावराहा महिषर्क्षशल्या गोपुच्छशालावृ
कनकटाश्च अन्यत्र क्षुद्रा हरिणीशशादयश्चरंत्यरीतायदनुग्रहेण ॥ २२ ॥ सघर्मतप्तः कारागृहकरेणुभिर्वृतो मदव्यूत्कलरुरनद्रुतः ॥ गिरिगरि
ग्रामपरितः प्रकंपयन् निषेव्यमाणो लिकुलैर्मदाशनैः ॥ २३ ॥ सरोनिलं पंकजरेणुरूषितं जिघ्रन्विदूरान्मदविह्वलेक्षणः ॥ वृतः स्वयूथेन हृषी
र्दिनेन तत्सरोवरस्योत्समथागमद्भुतं ॥ २४ ॥ विगाह्य तस्मिन्नमृतांबुनिर्मलं हेमारविंदोत्पलरेणुवासितं ॥ पपौ निकामं निजपुष्पलाद्वृ
तमात्मानमाहृत्य स्नपयन्गतक्लमः ॥ २५ ॥ स्वपुष्करेणोद्धृतशीकरांबुभिर्निपाययन्संस्नपयन्यथागृही ॥ वृणीकरेणुः कलरुंचिद्रुमदानाः
चंपूकृद्धुंकृपणोऽजमायया ॥ २६ ॥ तं तत्र कश्चिन्नृपदेवचोदितो ग्राहावलीयांश्चरणेन पाग्रहीत् ॥ यदृच्छयैवं व्यसनं गतोऽगो यथा बलं सा
तिबलो विचक्रमे ॥ २७ ॥ तथा तुरं यूथपतिं करेणवो विकृष्यमाणं तमसावलीयसा ॥ विचुक्रुशुर्दीनधियोपरं गजाः पार्ष्णिग्रहास्तारयितुं न चाशकन् ॥ २८
॥ २१ ॥ वृकादयस्तु क्षुद्राः शल्यपुलिनाः अन्यत्र तदृषिपथं त्यक्त्वा चरंति ॥ २२ ॥ पुनः कीदृशः घर्मतप्तः मदव्यूत्मदस्रावी ॥ मदमश्नंतीति तथा तैः ॥ २३ ॥ ४ ॥ निज
नपुष्करेण करेणुभिर्वृतं गतक्लमः सन्निकामं पपौ ॥ २५ ॥ ७ ॥ दीनधियः करेणवः तं केवलं विचुक्रुशुः ॥ २८ ॥ ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

अत एव देवादयो यस्य स्वरूपं न विदुः अंतु न वर्वाचीनः गंतुं ज्ञातुं शक्तिं वक्तुं वा ॥ इत्यर्थः दुर्गममनुक्रमणं चरितं कथनं वा यस्य सः मामा ॥ ७ ॥ कथं तर्हि त
मेव विविन्वानि मृत्युमतीत्यादि श्रुतिरित्याशंक्य तज्ज्ञानापायं कथयन्नाह दिदृक्षवः इति ॥ अलाकवर्तं ब्रह्मचर्यादि ॥ अवर्णं अच्छिद्रं रूतानामात्मरूतानां रू
तेष्वात्मदृष्टयः संतः ॥ समगतिरस्तु ॥ ८ ॥ इत्यत्र यानुक्रमणं त्वं प्रपंचयन्प्रणमति न विद्यत इत्यादिना ॥ लोकानामप्ययः प्रलयः संरुतो जन्म तथा द्वंद्वे

नयस्य देवा अपर्यः पदं विदुः अंतुः पुनः कार्हति गंतुमीरितुं ॥ यथा न तस्याकृतिरिति विविधूता इत्यत्र यानुक्रमणं समावतु ॥ ७ ॥ दिदृक्षवो यस्य पदं
संमंगलं विमुक्तसंगा मुनयः सुसाधवः चरंत्यलोकव्रतमव्रणं वनरूतात्मरूताः सुहृदः समगतिः ॥ ८ ॥ न विद्यते यस्य च जन्म कर्म
वाननामरूपगुणदोष एव वा तथापि लोकाप्ययसंरुवाय यः स्वमाययोतान्यनुकालमृच्छति ॥ ९ ॥ तस्मै नमः परेशाय ब्रह्मणेनंत
शक्तये अरूपायारूपाय नमः आश्चर्यकर्मणे ॥ १० ॥ नमः आत्मप्रदीपाय साक्षिणे परमात्मने ॥ नमो गिरां विदूराय मनश्चेतः
मामपि ॥ १० ॥ सत्त्वेन प्रतिलभ्याय नैष्कर्म्येण विपश्चिता ॥ नमः कैवल्यनाथाय निर्वाणसुखसंविदे ॥ ११ ॥
तदर्थं यस्मान्निजन्मादीनि स्वीकरोति ॥ तस्मै नमः स्थूलरूपेणान्वयः ॥ ७ ॥ ब्रह्मणे ब्रह्मरूपाय अनंतशक्तये ऽरूपाय अतः आश्चर्यकर्माणि यस्य तस्मै पर
शाय नमः ॥ ९ ॥ आत्मप्रदीपाय प्रकाशं तस्याविषयाय अतः साक्षिणे प्रकाशकाय परमात्मने जीवनियंत्रे ॥ अत एव गिरां विदूराय अप्राप्याय चेत
सां विलक्षणानां तथा च श्रुतिः ॥ यतो वाचो निवर्तंते अप्राप्य मनसा सह ॥ १० ॥ एवमपि विपश्चितानि पुण्येन नैष्कर्म्येण संन्यासेन ॥ स स
त्त्वेन शुद्धेन संन्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वा इति श्रुतेः ॥ प्रतिलभ्याय प्रत्यक्षेन प्राप्याय निर्वाणसुखसंविदे ॥ आह्लादानंदानुरूपाय ॥ ११ ॥

गुणधर्मिणे सत्त्वादिधर्मानुकारिणे ज्ञानघनाय च ॥ निर्विशेषत्वेति प्राधान्यं वेलक्षण्यमूर्ध्वं ॥ १२ ॥ साक्षिणे इति सर्वाध्यक्षत्वे निर्विकारत्वमूर्ध्वं
॥ आत्मना क्षेत्रज्ञानां मूलाय ॥ मूलस्य प्रधानस्यापि प्रकृतये ऽरुवहेतवे ॥ तत्र हेतुः ॥ पूरुषाय पूर्वमेव वसते ॥ तथा च श्रुतिः ॥ पूर्वमेवाहमिहासमि
ति तत्पूरुषत्वमिति ॥ पूर्णायेति वा ॥ १३ ॥ सर्वेंद्रियाणां यो गुणो विषयाः सुषोदुः सर्वप्रत्ययाः इंद्रियवृत्तयो हेतवो ज्ञापकाः यस्य तस्यैतदेवाह
असता अहंकारादिप्रपंचेन च्छायया ऽसद्रूपया ऽकायप्रतिबिंबेन बिंबमिव सूचिताय तत्र हेतुः ॥ सद्रूपे विषये आरोपाय यस्य तस्मै ॥ त

नमः शांताय घोराय मूढाय गुणधर्मिणे ॥ निर्विशेषाय साम्याय नमो ज्ञानघनाय च ॥ १२ ॥ क्षेत्रज्ञाय नमस्तुभ्यं सर्वाध्यक्षाय साक्षिणे
पूरुषायात्ममूलाय मूलप्रकृतये नमः ॥ १३ ॥ सर्वेंद्रियगुणद्रष्टुः सर्वप्रत्ययहेतवे ॥ असता च्छायया कायसदारोपाय ते नमः ॥ १४ ॥ न
मो नमः सुखिलकारणाय निष्कारणायाद्भुतकारणाय ॥ सर्वागमाम्नायमहार्णवाय नमोपवर्गाय परायणाय ॥ १५ ॥

इदं तृतीयं यथा जलस्थ आरोपः इत्यादिना पाणिनेरसत्यस्य च्छायया अध्यासेन असत्कायतदधिष्ठानायेत्यर्थः ॥ १४ ॥ अखिलकारणाय सर्वका
रकरूपाय ॥ अत एव स्वयं निष्कारणाय कारणत्वेपि मृदादिवद्विकारं वारयति ॥ अद्भुतकारणायेति ॥ एवं रूपत्वप्रमाणमाह ॥ सर्वागमा
मा पंचरात्रादयः ॥ आम्नायाश्च वेदाः तेषां महार्णवाय भ्रातृसामिव पर्यवसानस्थानाय अपवर्गाय मोक्षरूपाय अतः परायणाय ऽलमानाग्रया
य ॥ १५ ॥

गुणप्रवादनिरूपणाद्भगवन्विद्यया ज्ञानानिःसम्मतयाऽगुणकामकार्यविसृष्टिर्गवर्द्धिर्दृष्टिकीमानसंयम्यसाकामयतवक्ष्यामितिप्रकृतश्चनेष्टकर्
र्थमासमत्वंनस्यरुविलावनयाविवर्द्धितागमाविधिनिषधल्लक्षणःयेष्टंपूस्वयमवपकाक्षायस्यगम्मे॥७॥मादृक्मद्विधश्चासोपपन्न
ष्पहुःनस्यपाक्षेमविद्यागस्यविशोधटामाद्भवंयन॥गवयाग्यनामाद्य॥मूकायमाचनरुदुः॥रुविःकवृक्षायस्याग्रेसक्षार्थमूलयायाग्र
नवशयस्वांज्ञानमूनर्थामिमूपज्ञसर्वषीनरुनामनसिप्रतीतापूर्यास्यायापूर्यकूटकृत्तमेनथावद्भूतिः॥यस्मात्मनिनिरूनात्मानमंतरा

गुणवर्द्धिक्षन्नविसृष्ट्यायतक्षाम्रविसृष्टिर्गमानसायनेःकर्म्मरावनविवर्द्धितागमस्वर्यंप्रकाशयनमक्तनामि॥७॥मादृक्पपन्नपशु
पाशविमाद्भक्षायमूकायरुविकवृक्षायनमाश्रयायास्वांज्ञानमवंतनूरुन्मनसिप्रतीतपूर्यास्यग्रेक्षगवंतंवृक्षा॥८॥आत्मात्मजाफल्गु
रुविरुज्ञनपूसकंदृष्टःपाक्षेमयगुणसंगविवर्द्धितायामूकात्मनिःसृष्टहृदयपरिरावितायक्षानात्मनगवंतमनसूयवाय॥७॥यैधर्म्मका
मार्थविमूढिकामारुऽतन्यूंगतिमाप्नुवीतार्द्धिर्त्वाशिषाव्याप्यपिदेहमद्यर्यंकवायुमदहृदयाविमाद्भवं॥१२॥ ॥ ॥

यनयतीति।भगवतसर्वषीनरुतांनियमनसमर्थेयंतषीमनसिहिंसत्वपिवृरुतस्रपविच्छिन्नाय॥८॥अूनस्यन्वयिदहादियासकेदृष्टपाक्षेम
यद्यपूमगच्छायानगरुदुःगुणसंगनविवर्द्धितायाअूनप्रवमकात्मारुःदहृहाद्यस्यनाडाकिंश्चिंतायातेपरावितंरूपमाहाक्षानात्मन्यादि॥७॥अून्यूंग
तिकोनिर्नयमादिरुत्वेषाप्नुवीयवनरुनावर्द्धितायाकूटकाशितास्यात्मस्याशिषावाप्तिदहमद्यद्यर्यंनाप्रवंयनदहृदयःसमविमाद्भवाभवकवर्त्तकः
मायुनाधिर्दृष्टाधिय॥२॥

प्रभावदद्यरुंनिसृष्टानिरूनवोक्तानि॥यस्यस्वकीनरुकाःनर्कविदर्धवोक्तानिर्यंयत्रमत्रयमीहसोमीलूकनज्ञानत्रयः॥नर्षीनिष्कामस्वरुपायवेरु
गवनःसर्वेरात्मकानूपपन्नाःमविगवंनः॥२०॥अूयरुनसमंगलत्वपदनिर्थमद्भवत्वादिविशेषणानि॥२१॥पनिपूर्कृत्वेषदर्धियन्नाहुःि
रुद्रयन्त्रानि॥रुलग्ध्वाचस्वत्यंयेवकलयाश्रेणोनहृनाःसजयनादिनिहतीयनान्वयः॥२२॥कथंहमाभूत्यपक्षायंहसोमोयथाविधाग्नेविनिष

प्रकीर्तिनायस्यनकंचनार्थवर्द्धिनयंवेरुगवत्यूपन्नाः॥अूयरुनसंगविवर्द्धितसमंगलंगयंनमानंदसमरुमग्नः॥२०॥नमद्भवंवृक्षपवे
पनरामग्यकमाश्चल्लिकयागगर्म्यांअूर्तीद्रियंसूक्ष्मिवानिरूनमनंनमार्यपरिपूर्णमीड॥२१॥यस्यब्रह्मादयादवावदालोकाग्यनाचरा
थानामरूपविरुद्धनरुत्तम्यावकल्पयाहुनाः॥२२॥यथाविधाऽग्नेःसविदुर्गरुक्षयानियांतिसंयांयसद्भत्वाविषः॥नथायनार्थंगु
णसंगवाहोवृद्धिर्मनःखानीत्रीत्रसर्ग्गः॥२३॥सवैनदवासूयमल्लीनयंकूनस्त्रीनवंमानयूमान्नऽहुः॥नार्यंगुणःकर्मनसन्नवदन्तिषधोघा
गयनादहोषः॥२४॥

वाहृदहीनः॥सावदुर्गरुक्षमयरूपानंयनियांतिऽद्भक्तिःसंयांतिल्लीयंतागुणसंगवाहमवाहावृद्धिर्मनःखानीत्रिकवजानिःत्रीत्रसर्ग्गं
ष्टकार्य्यंदरुपवाहाग्वयनारुवंतिसः॥२३॥अूनप्रवदवादीनांमध्यकापिनरुवतिनऽहुःस्त्रिगयद्यर्न्यांतिमारुमधिक्रियुसर्वस्यनिषे
धयवधित्वनसवहियनरूतिनिषधोघःमायायाहोयात्मकंवऽयनानूमद्विभाद्भवायाविरुवेदु॥२४॥ ॥श्रीरुद्रायनमः॥

नवयज्ञाङ्गवीर्यस्यमाङ्गलेनाहंजीविष्यामि।नमरुत्त।।अमूर्यज्ञंगवद्भिश्चविवक्ष्याम्यहंयाजजाख्यांक्रियांप्रयाजनीमात्मलाकस्यात्मयुक्ता
नास्ययज्ञावयवाभङ्गानैतस्येवमाङ्गमिङ्गामियस्यमाङ्गस्यकालनानाङ्गानाक्रियाद्रव्यरूपैर्वैक्षद्रव्यनाङ्गानव्यद्रवर्किंनमाङ्गप्रार्थनानमात्म
लाकावयवानास्युकालनविघ्नवानाक्रियालोकनिवर्त्तित्वात्।।अगङ्गस्येवमाङ्गमिङ्गामीत्यर्थः।।२७।।सार्द्धमृक्।।विश्वंविश्वमूर्यज्ञविश्वंविश्वस्य
तिरिर्कच।।विश्वंवलाधनंडपकवर्तीयस्यर्तीविश्वस्यात्मानंवाकवलंषडनाम्निनतुर्गंजानामि।।२८।।यागंविदूर्ध्वनित्यादियाद्यागेनरुग

ङिजीविषनाद्रुमिद्राऽमूयाकिर्मतवद्भिश्चवृतयथयान्या।ॐ कृमिकालननयस्यविघ्नवरूपस्यात्मलाकावयवानस्यमाङ्गं।।२७।।सार्द्धविश्व
सृजीविश्वमःविश्वंविश्ववरुणोविश्वात्मानमजीवद्भूषणानास्मिपर्वपर्वं।।२८।।यागंवैधिरकर्मालोहद्रियागविद्यावित्।।यागिनार्यंपुष
र्थंतियागेङीर्तनंनास्यर्हं।।२०।।नमानमरुद्भ्यमःसङ्गवगंक्रियायाखिलधीगुणायायपन्नपात्मायदूर्वंनङ्गक्रियकर्द्रियाणाम
नवाग्यवर्त्मनि।।२८।।नार्यंवदूरुवमात्मानंयङ्गस्यार्हधियाहरंगंतंदूरवयंयमाहात्म्यंरुगवंतमिमास्यर्हं।।२२।। ।।ग्मेविन्द्राय।।

वर्द्धमंडलंवैधितानिनिर्दग्ध्वानिकर्माणियथोक्तंयपपद्यंति।।२०।।नर्द्धिमंवैधियागमवर्किंनाक्रियाःनगाहनमङ्गंतिद्यार्थांसंस्कावणेवान्त
र्द्धिलङ्गस्यायस्यनधरुगंगक्रियंयंयस्यतस्मोवह्निध्वमखिलधियांसवंद्रियाणांगुणायगद्यादिरूपणपुनीयमानायामूनश्कंद्रियाणां
कृत्तिनानीद्रियाणियथोक्तंयथामनवाग्यंवर्त्मयस्य।।२६।।यङ्गस्यायस्यमायायाम्हंधीःनयाहरंगंमावृतंमूर्यंजनानवदूरुवयंयमाहात्म्यंयस्यतं।ॐनमः

उपवर्त्मनीनिर्वेशार्थंहरिरुदविनाथवैनतेयनमोविविधाश्चासोलिंगश्चिदाहरिरुदथास्यामहिमानाथर्षोमूनश्चनयदानायजम्भः।।नरुनदाम्नः
खिलात्मनमयःसर्वदेवमयमृत्विग्।।२०।।द्विविडंदेवःमदङ्गंदामयनंनिर्दोष्यायांक्रीं।।३२।।खदङ्गंडपाहंडयंवैवर्जयन।।३२।।नमूर्ताविमंदगति
र्विनिनगःसरुसावर्तीर्यमूर्त्तिभेवङ्गंविषाद्रिंमर्वयेद्यडङ्क्रियांदेवानां।।३३।। ।।मूद्यमरुतीया।। ।।चतुर्थेतुनयाद्योहःषापंधर्व्व

श्रीशुकउवाच।।एवंगंडमूषवर्त्मनिनिर्वेशेवृक्षादयाविविधलिंगश्चिदाहिमानाःनेनयदायमसृपूनिखिलात्मकत्वारुद्राखिला
त्मनमयाहरिवाविवासीत्।।३०।।नंनाद्रुमारुमूपलक्ष्यङ्गनिवासःकार्निःश्वासविडैःमरुसंस्तुवद्भिः।।ङंदामथनंगवरुवतम्म
ङ्गमानन्वङ्गायःक्षेत्रयंगमदांगुयतांगजेन्द्रः।।३१।।सांशःसवस्यवलनंगरुडीनमालंदृष्ट्वागवृत्मनिरुविंखडपालवङाडक्रियंसी
वृङ्कर्वनिवमारुरुक्षान्नायंशखिलगुणारंगवन्नमः।।३२।।नंवीक्ष्यवीतिंतमङ्गःमरुमावर्तीर्यसंगरुमाणुसवंसःरुपयाङ्गरो
वायाद्रियांतिंमखादविंशांगजेन्द्रंसंपश्यंतीरुविंवमूसवदूक्रियांवां।।३३।।ॐनिश्रीरांगवंतंमहापूजाणेमूमङ्कीधंगजेन्द्रमाङ्गरो।
रुतीयाध्यायः। ।।श्रीशुकउवाच।।नंदादवर्द्धिगंधवर्विङ्गंनपूजागमाः।।मूवृःकरुमासाःवैगंहांतःकर्मनङ्गनः।।।।नदूर्दूदू

रुयाक्रियांगंधवनिनृडुर्गुः।।मषयश्चनंजगःसिद्धास्तुदूवृःपूपाल्मं।।२।।यासोग्रारुमवैसंग्रःपत्रमाज्यंयूपंकृ।।मुकादवत्तंस्यनं
गोपूनः।।गंडंस्वपार्षदैरुक्तारुविनिन्यानिर्डंपदं।।२।।२।।ङ्कारुसंङ्गांगंधर्वसरुमःमूसोदवत्तंग्यङ्गायनग्राहाजातः।।सवैनगःसयामुक्तःसनूडरु
गोपूनः।।गंडंस्वपार्षदैरुक्त्वारुविनिन्यानिर्डंपदं।।२।।२।।ङ्कारुसंङ्गांगंधर्वसरुमःमूसोदवत्तंग्यङ्गायनग्राहाजातः।।सवैनगःसयामुक्तःसनूडरु
मल्लाकमगयनंग्यवयः।।एवंहीतिहासालमकथासवसिद्धीरिङ्गीउन्नमोक्तोंपुविद्यूदवर्त्तीयादप्रगङ्गविवकर्षासवपुकृतापिग्रहारुयेतिगं
ङ्गेषा।।तनवपुसादितःसन्नूवाच।।नवमवगंडंमूहीत्वातनंत्वगंडमङ्गवनूरुवित्तासधिमोवधिष्यतीति।।३।।

कर्धरुतायतक्षाक्षमक्षाग्र्यौ ऋतःकौर्व्याःकौर्व्यौयाःगुडाःसमीसकथवयस्यतौ॥४॥स्वलाकीगंधर्वलाकौ॥७॥कूलावलमलयाजावाः
ग्रमायस्या॥८॥हर्षौविरुत्पूषासौनंवीद्य॥९॥ग्रपमवाद॥ऋसाधूविद्यादिऋकृताःशिक्षिकावृद्धिर्यस्यगडायथाऋक्षमतिस्कथेवायौ॥ऋत
पलाग्यद्विजसाधीशमूलमल्लोकमत्र्यौ॥ऋगयततयाःशधामकौर्व्यगुडासत्कथे॥४॥सानूकंपितरुक्षीनपक्षिक्रम्यपुटाग्यौल्लोक
स्यपत्नीमालाकौस्वमनन्मूकःकिल्विषः॥७॥गडद्वारुगवत्यस्यशिमूकाःनर्वधनाद्॥पासारुगवनाभूर्पपीनवासान्वकुडुजः॥९॥सवेपू
वमरुद्राजायौश्राद्धविडसलमः॥ऊन्द्रयुम्नःस्तिस्यानाविष्कूवनयनायनः॥७॥सनृकदायाधनकालस्नुस्नवान्टहीनमौनव्रतऊर्ध्वनदृष्टि
॥ऊराधवस्कायसस्नुताः॥ऋसमर्वयामासकूलावल्लाध्रम॥८॥यदृच्छयातऋमहायशानिनःसमागमच्छेयगतोःपविद्विरःतंवी
यूरुहीमरुगाहस्तादिर्कनरुत्यूषासीनमधिन्वूकापरु॥२॥तस्मान्मंडःपमदादसाधूनर्यदृवात्साऊनवद्विनद्यविपावर्मनाविद्यानीत
मिर्ध्यथगडःऋक्षमतिःसत्रव॥७॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ग्रवंगच्छागतागस्यारुगवान्वपसानृगः॥ऊन्द्रयुम्नापिवाऊषिर्दिवंदृवपध
नवन॥१॥ग्रापन्नःकौंऊवीयानिमात्तस्मृतिविनाशनंहिंयदृऊत्वयनस्मृतौ॥२॥ग्रवंविमाग्रगऊयूथपमडुनारुऋनपिपार्षदगतिंगमिनन
ऽसत्रवगऊग्रवरुवत्तिनिःहोषः॥७॥हिर्दृदेवयापिर्गतदृपधंवयशालावयने॥१॥कौऊवायानिमापिन्नःतंहिपम्मत्कथेस्मनिंगानगडाहाऊनवन
स्यानरावनीग॥२॥ऋडुर्गस्वरावनमगमत्॥३॥ग्रतदृऊवाऊमाद्धतीनामरुक्नरावस्ववितः॥कथेरुतंगडाहास्वर्गमियादिद्वास्वर्गनाद्यनीतनधा॥४॥

ग्रगमत्तावागतधविमानयाऊल्लानूरावागजंमाऊः॥ (यवंनानूरावन४) तूर्णंयगस्यकलिकलुषापहदुःस्वप्ननाशंकुरुष्वेति॥

ग्रयंकामःप्रयत्नाभ्यधेवदनूकौर्व्यौगि॥७॥ग्रननग्र्यारुवतीतिकृत्वाल्लानेसाक्षारुवदचनादवयाह॥ऊदमाहरुवादियावत्समाप्ति॥८॥
ऽसैन्मऊच्यत्यपिस्मवतोरुलमध्यना॥सर्वपोद्विनीयामानोस्मर्वनीयदूमनान्वयः॥७॥ऋचंकमार्यांऋचंयंधर्मरुकिल्लरुडीःसामकऽध्यपयो
यधानूकौर्व्यौयनंकुयत्कामद्विजानयः॥गुवयःपानवृत्कायदुःस्वप्नायूपर्णनया॥८॥ऊदमाहरुवादिक्षीनाग्रंडंकूनमरुनाःस्व
नामवरुणानीसवरुत्समयाविरु॥७॥ ॥श्रीरुगवानूवाचायमीन्विमत्वंदगिविर्कंदयकाननीवरुकीवकवणूनांगुल्मानिमू
नयादपान॥७॥ऽर्गनीमानिधिम्नानिवृक्षःसमहिवस्यवाःद्वीवादंमपियंधामत्वमद्वीपवरासवी॥८॥ग्रीतस्कीकुर्कमाल्लीगडी
कोमारकीमसाःसूदऽनिर्पाचऊर्ध्वं सूपर्कंपुनगंत्वर्यं॥२॥ऽगर्वमत्कर्त्तासूक्ष्मो स्त्रियंदवीमदाग्रयी॥ब्रह्मर्षीनाग्रदमहर्षिरुर्वप
ऋादमवत्त॥२०॥मत्स्यकूमवनारुद्यैवगावैःऋतानिमाकमाध्यनैनपूज्यानेहृयसिमंऋनाहानी॥२१॥षऽगर्वतयमत्यकौंत्तोविः
यानूधर्ममत्यर्यादादक्षोयऽीधर्मपत्नीःसामकऽध्यपयाग्रपि॥२२॥गौंसत्यवतीनैदाकालिंदीमितवाग्रलीःऊदवीऊक्षमधीनमऊपू
ज्यऽत्मऽीवमानवान॥२३॥डऽक्षायायवरायैनपयसाऽभूसमाहिताःसमर्वतिममरूपाविमत्यनऊनसाखिलात॥२४॥वेसांसुर्वीयनेनोगुप
नियूथ्यनिगायंतीवपीपालत्यर्यवाऊदमिविमलांमतीं॥२७॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ऊग्रादिग्रहषीकःःपभायऽनेनःरुमीरुपयेनविवूम नं
कःसामवारुवन्मधियं॥२७॥ ॥ऊमित्रीसगवनेमहापुरोलाऽसूमर्कंधेनऊन्द्रमाऊत्तमनामवऽत्थोपयः॥
नंपियत्वोदायत्तीः॥२२॥सिनवायऽनेमावर्मं॥२३॥सूसमाहिताग्रऽकाग्रचिलाऽममरूपोविमहिरुनीः॥२४॥ऽगःऽरुलाऽमंद्यैवरोपभायवादयित्वा॥२७॥

॥ ॥मूक्तमवरुथः॥ ॥

अर्थं नवदतियद्वकीं तदुपंचयन्नाह ॥ ॐ भवयं देवा ऋषयश्च यस्य प्रियया तन्वा सत्वेन वसृष्टा अपि वहिर्भ्यां तश्च सहा प्रकाशस्यामाविः प्रक
टमपि सूक्ष्मां गतिं निरुपाधिस्वरूपं न विद्मः ॥ ॐ तरप्रधाना रजस्तमोमयाः कृता विदुः तं नमामि पूर्वजेवान्वय ॥ ३२ ॥ ॐ दानीं विराजरूपं सु
वनप्रार्थयते पादो महीति द्वादशर्चिः ॥ यत्तमस्यां जरायुजादिरूपसर्गः ॥ सा मही यस्य पादौ सः प्रसीदन् ॥ आत्मतंत्रः यादादिमत्वेऽपि न त
त्परतंत्रः कृतः ब्रह्मसूत्रपूतरूपः ॥ तत्कृतः महती विरूपिरैश्वर्यं यस्य सः ॥ ३३ ॥ उदारवीर्यशक्तिर्यस्य तदंशो यस्य तत्रः सनः प्रसीदतु

ॐ भवयं यत्प्रिययैव तन्वा सत्वेन सृष्टा वहिरंतराविः गतिं न सूक्ष्मामृषयश्च विद्महे कृता सूराद्याः ॐ तरप्रधानाः ॥ ३२ ॥ पादौ मही
र्यस्य कृतैव यस्य च दुर्विधा यत्तु हि रूपसर्गः ॥ स वै महापूरुष आत्मतंत्रः प्रसीदतां ब्रह्म महाविरूपिः ॥ ३३ ॥ अंशुरुपद्रुतदारवीर्य
सिद्ध्यंति जीवं सूत्रवर्द्धमानाः ॥ लोकास्तु यथाखिललोकपालाः प्रसीदतां ब्रह्म महाविरूपिः ॥ ३४ ॥ सामं मनो यस्य समामनंति दिवौ
कसां वै वलं मंधआयुः ॥ ॐ लोकानां प्रजनः प्रजानां प्रसीदतां नः स महाविरूपिः ॥ ३५ ॥ अग्निर्मुखं यस्य तु जातवेदा जातः क्रियाकांडनिमित्तजन्म ॥ अंत
ः समुद्रेऽनूपचत्स्वधाभूत्प्रसीदतां नः स महाविरूपिः ॥ ३६ ॥

॥ उदारवीर्यतामाह ॥ यतां रुसालोकादयः सिध्यंति जायंते ॥ ३४ ॥ यः सामा देवानामंधः अन्नं अंतरवलमायुश्च नगानां वृक्षाणां प्रकर्षेण जनयति व
र्द्धयति प्रजनं यस्य मनः नेमामनंति सः प्रसीदतु ॥ ३५ ॥ अग्निर्यस्य तु मुखं जातः कथंभूतः जातं वेदाधनं यस्य तत् ॥ क्रियाकांडं तत्प्रतिपाद्यकर्म तन्निमि
त्तं जन्म यस्य ॥ अंतः समुद्रेऽदरमध्ये स्वधाभूत् पाकाहनिवान्नादीन् अनूपचत् प्रसिद्धसमुद्रेऽपि वडवानलरूपेणेदं कान्यवान् पचन्नग्निः ॥ ३६ ॥ ॥

अपतरणिर्यस्य चक्षुरासीत् कथंभूतः देवयानं अर्चिरादिमार्गदेवतात्रयीमयः सेषा तत्र्यवविद्यातपतीति श्रुतेः ॥ ब्रह्मलोकाधिष्ठानोपासना
स्थानं ॥ यत्र प्रतिमादिन्याहेन तमयः पूरुषः श्रुतिः ॥ मूर्द्धा दिवं देवयानत्वात् ॥ अमृतं च पुष्पलोकत्वात् मृत्युश्च कालात्मकत्वात् ॥ एवंरूप
रणिर्यस्य चक्षुः सः ॥ ३७ ॥ एवंरूपा वायुश्चरा चराणां सहस्रादिधर्मवान् प्राणः ॥ यं प्राणं वयं बुध्याद्यधिष्ठातारो देवाः सम्राजं रुद्रा ॥ वसून्वा
त्मसूत्रसंस्थिताः एवंरूपा वायुः यस्य प्राणादरूपः ॥ ३८ ॥ खानि देहगतानि छिद्राणि प्राणः पंचवृत्तिः इंद्रियाणि च आत्मा मनश्च अस
यच्चक्षुरासीत् रणिर्देवयानं त्रयीमयो ब्रह्मणः प्रतिष्ठा द्वारविमुक्तरमृतं च मृत्युः प्रसीदतां नः स महाविरूपिः ॥ ३७ ॥ प्राणादरूपश्च
चराचराणां प्राणः सहो वलमाजश्च वायुः अन्वास्म सम्राजमिवानुगा वयं प्रसीदतां नः स महाविरूपिः ॥ ३८ ॥ शोत्राद्दिशो यस्य हृ
दश्च खानि प्रजज्ञिरे रवं पूरुषस्य नाभ्याः ॥ प्राणेंद्रियात्मा सुशरीरकर्तं प्रसीदतां नः स महाविरूपिः ॥ ३९ ॥ बलान्महेन्द्रस्त्रिदशाः
प्रसादात् मन्यार्गिरिशोऽधिपत्याद्विरंच्यः ॥ खस्य च छंदांस्यृषयो मरुतः कः प्रसीदतां नः स महाविरूपिः ॥ ४० ॥ श्रीर्वक्षसः पितरः छायया
तन्धर्महिनादितयः पृष्ठतो रुत् ॥ शौर्यस्य शीर्ष्णः प्सरसो विहारात्प्रसीदतां नः स महाविरूपिः ॥ ४१ ॥ विप्रा मुखाद्ब्रह्म च यस्य गुह्यं राजन्य आ
सीद्भुजयोर्बलं च ॥ दुर्वा विशोऽङ्घ्रिरुरुवंश्च शूद्रा प्रसीदतां नः स महाविरूपिः ॥ ४२ ॥

वानाशकुर्मादयः शरीरं च तेषां कर्तं आश्रयरूपं खं यस्य पूरुषस्य नाभ्याः प्रजज्ञिरे सः ॥ ३९ ॥ यस्य बलान्महेन्द्रो जज्ञे छंदांसि ऋषयश्च खस्य ॥ कः प्रजापति
ः ॥ ४० ॥ ॐ तरप्रधानः ॥ ४१ ॥ विट् वैश्यः ॥ ॐ नेपुष्पं तस्य वृत्तिः ॥ अंघ्रिजा वित्यर्थः ॥ अवदशूद्रौ अवदश्च वदद्यतिरिक्तागुरुषा वृत्तिः तद्वृत्तिमान् शूद्रश्च

पाणं तरं सूत्रमं ॥ ४२ ॥

उपविडरुनाकरुणानक्षंनासिकामाग्रूनिःकीनिःपदःद्यःपदःनीहिनारकामक्ष्यलेनारुणा॥४३॥डयीरुनानिवयःकालीविडायैलोकिकपपैवयग्रल
इविरुद्यैकुनःषधपैवार्यविहहिनयाक्षमानीयानेनभवृधनामायग्रयवधाक्षायग्रिमित्यर्थ॥४४॥नदर्वसपपैचमपवध्यैनिःपर्यचमपव
कैयन्सुतामतिःदृहिनिर्दहनादिहिनःनरुस्वानूवायुनस्थवडनिल्लीलायग्रनस्मे॥४५॥सस्मिनेमूखावूर्डादिदूनीनासमबद्धनादिकनलागवर्ं

लारुधवाग्रीनिरूपयरूयूनिर्नक्षःपदःद्यःस्यर्छनकामः॥ऊवार्यमःपद्मरुवसुकालःपसीदनोनःसमहाविरुनिः॥४३॥ड
चीवयःकर्मगुणानविलोपंयग्रागमायादिहिनानवदंति॥यन्नूइविरुद्यैप्रवृधयवाधंपुसीदनोनःसमहाविरुनिः॥४४॥नमा
सुतास्मानेनमस्तकनेलागेनचवीप्रपन्नानादिदूनीसस्मिनेनमूखावूर्ड॥४५॥नेमेःस्वक्षाधृनरूपेःकालेकालेस्वयंविरुाकर्मइ
विविहुंयन्नारुगवानूरुगूकनानिहि॥४७॥ऊगरुर्यत्यमायाविकमलिविरुलानिवदहिनोविद्यालोनोनतथेवार्यिनेत्वयि॥४८॥

२ उपगीतक्रयेवायामलारुपनिपूयिनात्मनगुलेषूमायावविनपूयहिहिनेनसकूमानायनरुस्वदूनय॥४३॥तत्वेनादर्यात्मा२
यथारुवत्वेवंवात्मानंदयाये॥४४॥रकंऊनेनहिनेवनवयऊगादृमवत्याहनेऊविति॥यन्नाइविषहमद्यर्कमनरुगवानूस्वयमवक
भानिहि॥४७॥नचवहिमूखानामिवतरुकानामस्माकंत्वयार्पितानिपूर्वपूर्व्यानिवियजीनरुल्लानिरविउमर्हतीत्याहऊगाहविर्यपूनरुल्लसार्वरुल्ल
यषूयग्राविरुलान्यवसकामानोकमाहित्वयार्पितमनुनेवतथा॥४८॥ ॥

नउपविदरुल्यमूपदाजयतिःऊवमःऊल्यापिकर्मकल्यःकर्मरुासापिरूवयार्पितन्वहिरुलायन्यमायऊल्यनकल्यतहियस्मात्ताप्रमूल्यवःपूयू
स्यात्मानूनप्रवदयिनाहिनन्यानक्षात्मानदयितहिनवार्पितनियुनीस्यात॥४२॥ऊनेनरुलन्यमाहु॥४२॥ऊनेनरुलन्यमाहु॥यथाहिमूलाः
वसचनेरुंधानोंडाखानोंवरुवनि॥४०॥प्रवंसुतापित्वदर्पितकर्मनीस्वरुकानामस्माकंयन्निमेरुमिदंदुःखमित्यमवत्सीयाडाय

नावमःकर्मकल्यापिविरुलायःवयार्पितः॥कल्यनपूरुषोयसक्षात्मादयिताहिनः॥४२॥यथाहिरुंधडाखानोंनवामूलावत
वनीप्रवमाबाधनेविक्षाःसर्वेषामात्मनत्वहि॥४०॥नमस्तुभ्यमनंताय दुर्विनक्तिकर्मणे॥निर्गुनायगुणेडाय.सत्वस्थायचमी
प्रतीडाय॥ ॥ॐनिमोभगवतमहापूरुषायमूयमर्धेश्वरायमनमथनपंचमाध्यायः॥ ॥श्रीशुकउवाच॥प्रवंसुतःसनगलो
गवान्कविर्वीरवरःमेषामाविनरुडागनूस्वरुकादियथनिः॥१॥तनेवमरुसासवंदिवाभ्यमिहनन्दडाः॥नाथभ्यखंदिडाःक्षाणी
नादानेवकुनाविदुः॥२॥विर्यचाहुगवानूदृष्ट्वासरुगवंतीमोननूं॥स्वर्धमकैवेनथामोकंडगरुविलेद्धवौ॥३॥तकरुमावदातः
नतमस्कीडायवासस॥पसन्नवाचूसर्वांगी सूमखींसंदवरुवै॥४॥

नाह॥नमस्तेनिदविनर्मख्यात्मकर्मविसरावबहिनानियम्यनस्ते॥५॥ ॥ॐनिमोभगवतनमूयमर्पचः॥ ॥षष्ठपूनःसुनेविक्षाव
विरुनिरुवेरुकानन्मेडाससनेःसाकमसमार्थमहायमः॥१॥तरुसाकविमदयमूनिविवयूतिर्यग्य॥२॥मरुसानडासाउनिरुगानीरुवाने
वरुपियधी॥२॥तामाविरुनीतनूंविवेशादृष्ट्वाकुमावतिपंचमान्वयः॥कंडगरुविदवूलेरुलेयस्याः॥३॥तकरुमवदवदातनयीतनलसत
कोडायवासस्यायूर्वसन्नवाचूसर्वविधेनियस्याः॥४॥सरुनेमूखंयस्याभूंदवरुवोयस्याः॥४॥

महीमालाधारायलिनननकिरीटनकंकणरुचकेयूरकुंडलनानारत्ननिरुपितोयोकपालोनास्त्रीमूर्खावृद्धायस्याः॥७॥कोसुरारुचलीकंठेयस्याः॥तस्त्री
वकलिविहरणी॥७॥जवपवनावृक्षास्वलनेवलिंगनंतःसार्द्धंगयतनेः॥मूनाविनाविनासर्वेनारुनारूढितिवृक्षवृक्षारियेतिनिरुत्वविद्यु
त्वरुगवरुनाः॥०॥श्रीसूर्तिमयमाविरुविप्रवनत्वसदादिवक्रन्मादिनवांक्षीयारुः॥नशनाशन्मादयायस्यकूनःसुरुगयाकूनानिर्वा

महामालिकिरीटनकुंडलाद्यांचरुचितौ।कंकणेनचनानिरुपितकपालश्रीमूर्खावृद्धौ॥७॥कांचीकलापवलयहारनूपुरशोभितौ
॥कोसुरारुचलीलत्वं।विहरणीवनमालिनौ॥७॥सूदनेनादिरुः॥लाक्षारुणैर्हसन्निभूषितौ।सुरावदवपवनःसर्वंपनूर्पवनैः॥सर्वमिव
लोकःसाकारंवरोनेवरोनेः॥०॥ ॥वृक्षावावावाःसूनाउन्मत्तिनिरुपयमायाःसुन्मयनिर्वायः॥सूलोनाशन्मत्स्यविगत्यधास्त्रमह
नूरावायनमाननस्य॥७॥सूपीनतेवनत्यूर्यरुद्रंप्रथर्थिरुवेदिकनाशिकः॥यागेनश्रमनःसरुनस्त्रिलोकान्यश्रमाश्रयंसन्यन्नूवि
श्वमूलेः॥२॥ ॥

ग्रहरक्षात्वविधायासूपावमाकनूनायनत्वर्थः॥मथासूलोनपत्तिनिमसूनिसद्भायदूर्ल्लनत्वात्॥वसुनसुनूपनिगर्ब्भूयलानीर्मं श्र
मसूर्तिर्यत्वमसेनत्वेनाजसंसाविमंयतःमहानविद्यानूरावायस्यः॥७॥तन्मूर्तःसनाननत्वमेपनिमयत्वंचापपाठयतिनूपनितिना
रुपनूषर्यरुः॥७॥प्रगरुवनूपैवेदिकनाशिकत्वंचयागेनउपायनंप्रेमार्थितिःसदान्यूर्यंसनानलिमानीमपूर्वंज्ञानति
निरावशः॥ननूपूर्वंजवाःपूज्यत्वेनउक्तिद्धाःसर्वेसर्वज्ञत्वेवांगरुनान्रुवाह॥उन्मरुरुसनूर्ब्भूमिर्त्वंयेनास्त्रिलोकान्यसरुपरुःश्रमि॥नरुरु

विश्वमूर्तिरुत्तमवरुत्वंतीतिःचरत्यमूर्तिकायथेत्रादिर्नंगत्वमर्थंवनथात्वमस्यरुगगरुः॥नरुरुरुशपनरुःसुखनादविपवरुः॥०॥मूर्तिकादर्शं
नपविश्वमंपार्थंवाजयंशिलमितिःवयात्वाधीनयाः॥मूरुप्रवगुलानांद्यवायंयविश्वमंथगुरुःमवत्वंयरुःपरुर्थंतिः॥मनीषिनोविवेकिनरुविचरं
तरुःसुरुरुः॥०॥॥तदवसदृर्शंगमारुःयथेनिर्कापूर्मंथनन॥मूसनत्रार्द्धंगपूरुनादिना॥शुविमूर्त्तीत्रीक्षादिकर्थंजदिना॥र्शंखनननरुयम

त्वंचरुत्रासीत्वायेमध्यमूर्तीत्वंचमूसीदिरुमात्मरुतः॥त्वमादिर्वेभारुगनाद्यमर्थंचरत्यमूर्त्तवपनरुःपरुमात्मा॥०॥त्वंमायया
नाग्रयरुःस्वयंदेमर्यिवर्द्धंगरुनएविद्यः॥परुर्थंतियुकामनसामनीषिणोगुणाद्यवायंयुगुर्वंविपश्चितः॥०॥यंधाग्निमंधस्यमः
र्तंयाजनमूरुत्यनमंदूयमनवरुहिःयाजेमेनूष्यासधियंतिरित्वांगुणाश्रवथाकवयावदंति॥२॥मंत्वांवियंनाथसमक्रिरानंसवाऽ
नाराद्गतिविशिनाथीदद्युगनानिरुतिमद्यसर्वंगऽादवाहल्विनंगमरुः॥३॥सत्वंविधत्साखिलल्लोकपात्तावर्यंयदधिकंवेपाद
र्तीसमागनाऽवहिर्वेगवात्मनूंकिवान्यविरूपमऽोयसाद्धिणः॥४॥ ॥ ॥श्रीरुद्रुगोपाल॥नामवानवा

नाभूपकावत्वानियुरुतिनाशूहिऽाविकी॥यरुत्रांवृऽयमनघतीर्यंगादिनाऽवरुःयाजेनूपायेमनूर्यांरुःसधियंतिप्रापूर्वंति॥मथकवयस्त्वांवृ
द्धागुरुंवधियंतिवदंतिव॥२॥कवनाथसवाऽनारुःमूतिविवादीपगमर्थंतंयाजेकपायेत्वांसम्यगुऽिरानंसाविरुविर्वंसखनादृद्धायवयं
निवुर्तिंगमाद्दवाहल्विदवाग्निपीऽिगाः॥३॥यद्विधेर्यंतत्कथयतितिवरुणारुहल्मूंगवात्मनू॥अखिलसाक्षिणरुवहिर्भूत्वान्योविरूपमरुहि

॥१४॥

यूयमेव किं विकृतं गतिं च कृतं हि मिति अग्नेः कर्म वा विकृतिं गच्छ वर्तेत्वलावयं पृथग्विरुद्धाः संतः आत्मनः शं श्रेयः किं वा विद्मः ॥ अतस्त्वमेव
द्विजानां देवानां यमं विधत्स्व ॥ दंकृतं तत्पूर्वायमपदिशेत्यर्थः ॥१५॥ हृदयं मंत्रडपदपूर्वं ॥ यथा तथैव विज्ञाय जगदासंवृतानि नि
यानानि सर्वाणि कारकाणीन्द्रियाणि येनान् ॥१७॥ ईश्वरस्यापि तथैवाभिप्रेतमित्याह ॥ एकएवेश्वरः समर्थोपि ॥१८॥ हे सूरा देवाः अन्यत्र

अहं गिरित्रं सूरादयाय दक्षादयाग्नेरिव कर्मवस्वा किं वा विदामः पृथग्विरुद्धा विधत्स्व शं नाद्विजदेवमंत्रं ॥१७॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ ए
वं विरिंचादिभिरीडितस्तद्विज्ञाय तेषां हृदयं तथैव ॥ जगाद जीमूतगभीरया गिरा बद्धाञ्जलीन्संवृतसर्वकारकान् ॥१८॥ एकएवेश्वरस्तु
स्मिन्सूरकार्येश्वरेश्वरः ॥ विहर्तुकामस्तानाह समुद्रान्मथनादिभिः ॥१९॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ हंत बुद्ध्वा न हि शंभो हि देवा मम रुषि
तं ॥ शृणुतावहिताः सर्वे श्रेयो वः स्याद्यथा सुराः ॥१८॥ यत्तदा न वदेत्तेषां तावत्संधिर्विधीयतां ॥ काव्येनानुग्रहीतैस्तैर्यावद्वो भवेदात्मनः ॥
१९॥ सूरयापि हि संधेयः सतिकार्यार्थगौरवः ॥ अहिमूषकवद्देवा ह्यर्थस्य पदवीं गतैः ॥२०॥ अमृतात्पादनयत्नः क्रियतामविलंबितं ॥ य
स्य पीतस्य वै जंतुर्मृत्युग्रस्तो न बाधते ॥२१॥ क्षिप्त्वा क्षीरोदधौ सर्वा वीरुधो लवणोपधीः ॥ मंथानं मंदरं कृत्वा नेतुं कृत्वा तु वासुकिं ॥ सहायं नम
यादेवा निर्मथध्वमतंद्रिताः ॥२२॥

गंधर्वादयः ॥१८॥ वः आत्मनः स्वतो यावद्भवा वृद्धिर्भवति ॥१९॥ अर्थस्य प्रयोजनस्य पदवीं सिद्धिं प्राप्तैः ततः पश्चादहिमूषकवद्वध्यघातकरावेन वर्हि
तद्यमिति शेषः ॥ यद्वा पटिकायां निरुद्धाहिर्यथा निर्गमद्वारविधानार्थं प्रथमं मूषकेन संधिं विधत्ते पश्चात्तमेव कदाचिद्भक्षयति ॥ तथार्थमात्मार्थं प्रवृत्तैः
प्रथमं संधेयाः इत्यर्थः ॥२०॥ ततः कः सहयत्कार्यं तदाह ॥ अमृतात्पादनं इति ॥ यस्यामृतस्य पीतस्य सतः ॥२१॥ नेतुं नेतुं ॥२२॥ ॥

ननु गर्हितेप्यमृतपानेनामृताः स्युस्तत्राह क्लेशराजं इति ॥२३॥ बलिभिः सहकारिभिः साध्यार्थाः सुदन्सरटं विना न सिध्यंतीति कृत्वा सामादि
कमुपदिशति यूयमिति द्वाभ्यां हे सूराः सर्वे रुजसंतुमजाः सांत्वयासाममार्गेण यथा सिध्यंति ॥२४॥ वसुषु मथनादुत्पन्नेषु ॥२५॥ सूरासुबलिम्

क्लेशराजा रुचिष्यंति दैत्या यूयं फलग्रहाः ॥२३॥ यूयं तदनुमादध्वं यदिच्छंत्यसुराः ॥ न सर्वे रुजसिध्यंति सर्वथा सांत्वया यथा ॥२४॥ न रु
तद्यं कालकूटात्तु विषाद्गोलधिसंभवात् ॥ लोभकार्यानिवाजातुरापः कामसुवसुषु ॥२५॥ ॥श्रीशुक उवाच॥ इति देवानसमादिश्य
भगवान्पुरुषोत्तमः ॥ तेषामंतर्दधे राजन्स्वच्छंदगतिरीश्वरः ॥२६॥ अथ तस्मै भगवते नमस्कृत्य पितामहः ॥ भवश्च जग्मतुः स्वं स्वं धा
मोपयुर्बलिं सुराः ॥२७॥ दृष्ट्वा रीनप्यसंयत्नेन जातकालान्स्वनायकान् ॥ ग्रसधद्दैत्यराट् श्लक्ष्णः संधिविग्रहकालवित् ॥२८॥ तेवैराचनि
नासीनं गुर्वी चासुरयूथपैः ॥ श्रिया परमया जुष्टं जितशेषमुपागमत् ॥२९॥ महेंद्रः श्लक्ष्णया वाचा सांत्वयित्वा महामतिः ॥ अस्य रोषत
त्सर्वं शिक्षितं पूरुषोत्तमात् ॥३०॥ तदुवाच तदैत्यस्य तत्रान्यैः सुरोधिपाः ॥ शंबरारिपुनमिश्रयं च त्रिपुरवासिनः ॥३१॥ ततो देवासु
राः कृत्वा संविदं कृतसौहृदाः ॥ उद्यमं परमं चक्रुरमृतार्थं परंतप ॥३२॥ ततस्तु मंदरगिरिमाजह्रुस्ताद्य इमं दाः ॥ नदंतडदधिं निन्युः शकाः
परिघबाहवः ॥३३॥ दूरभारा द्वहग्रीवाः शक्रवैरोचनादयः ॥ अपारयंतस्तं वार्द्धिवशाद्विजह्रुः पथि ॥३४॥ निपतन्स गिरिस्तत्र बहूनमर

पयूः ॥ उपजग्मुः ॥२७॥ असंयत्नेनापि दृष्ट्वा ॥ श्लक्ष्णः कीर्त्यर्हः ॥२८॥ वैरोचनिं बलिं जितमशेषं त्रैलोक्यं यतनं ॥२९॥ तत्सर्वं अमृतान्मथनादि ॥३०॥ त
त्रयः श्वचासुरा दधिपौलोमकालेयादयः शंबरादयश्चैतस्य वैरोचनं ॥३१॥ संविदं समयं ॥३२॥ परिघाश्च बाहवो येषां ॥३३॥३५॥ ॥

॥३७॥ विसर्जितश्च परशुधरामः सपरिकरः कृतस्नानवासुकदागमनायान्यदिनसावधः॥३८॥ ॥सूत उवाच॥ ॥सकलमथनाद्भुतविधरीत्यविनेऽनिशः॥सुतश्चसनत्कुमारपथाद्भुतपोविषमिनीर्यतः॥१॥ कुलशागतनवाद्यमहनशागतकुविद्यगीनिसमेणुवासुकिं नहीगिनोपनिवीयसंवद्यमविंमथि नुमावहिंय॥२॥ वासुकमर्वेगीवुदेयान्यहुयिनुभवद्भुविः॥पूवरुक्तान्मूखेऽगरुः॥गणाऽरुवन्मूखेऽगरुः॥३॥४॥ हनाक्षत्रलोक्तान

गीहुधरुग्नमनसानग्नवाकूनूर्कधवान॥विरुक्षयरुगवान्हरुवरुवगवूतधरुः॥३७॥गिविपातविनिःपिपूनविलाक्षामत्रक्षान वान॥ऽक्षीक्षयाऽीव्ययोसनिऽवान्निर्वुनेन्यथा॥३८॥गिविवामाद्यगवूतहरुनेकनलीलया॥सूनूरुक्षयायावच्छिंसूनासूवगऽोः वृतेः॥३७॥सूवनाद्यगिविर्कधानसूपर्वियतगावनः॥यथोऽलीनऽडस्वरुविलासविसर्जितः॥३८॥ ॥सूतिग्रीरुगवतमहापुना लोसूसर्वधेऽसूहतमथनषष्ठोध्यायः॥ ॥शौनुकऽवाच॥तनागवाऽमार्गणुकुलागनवानुकिंवाविवीयगिनोनस्मिन्नऽम ष्ठिमयान्विगाः॥सूवोरियसूमायलासूमृतार्थंकूवुहरु॥१॥हविःपूवरुक्षाऽगरुहपूर्वंदवाहुतारुवन॥नन्वेऽनदेयपनयामहापूनूप वच्छिनैः॥२॥नन्टक्षीमावेर्यपूऽसहवैगसमंगल्लोखाध्यायऽासपन्नाःपरयागाऽजन्मकमहिः॥३॥ गिहुक्षीस्लिगान्देयान्विलाघपूर्व धाऽलमः॥सयमानाविसहयाग्रपूर्वुऽगऽहुसामवः॥४॥हनाक्षत्रनविरागसऽवंकऽधपनंदनाथासमेथुःपेवमायेलासूमृतार्थपथान्निर्वि ॥ऽ॥मेथुवनानऽवेसाऽडियनोधनाऽक्षपा॥विहागोधियमाऽलपिवलिमिऽगेवायोऽनंदना॥ऽ॥नसूनविस्मसनसःपविद्यानमवेद्रियः॥सूतनूसपी न विहाऽगेयः॥ऽ॥ऽ॥ऽवनहुनात्वपोयूऽजनथूसति॥८॥ ॥

विघ्नगास्यविधिंगनवविगंविघ्नेसूविनधंसख्याःरिसंधिःसंकल्पायस्या॥ऽ॥ल्लऽयाऽनंपुस्लाबाविस्लाऽाख्यास्त्रीनिर्यधनेनवृद्धना॥२॥तस्यागयनावर्ल नैऽमर्णेऽगर्वंदूयनंमऽन॥३॥ऽासूयऽलासूवाकाऽवेऽदैवनऽदवाकाऽवेऽरूपऽलाविसेनू॥४॥ऽासूनिऽदक्षेऽयमक्षोऽग्मऽरुाऽाद्यरूपऽलनऽरू रुद्यारूपऽाऽविलाऽाऽिगनऽाऽाऽवंकीसमूहायसिनू॥ऽ॥ऽदाऽन्यसखानिवन्धसाऽन्यमूर्हिऽसाऽहसीरूपंविमिगाःकल्पेनाथऽमऽयमऽनस्यानिगिो

विलाक्षविघ्नाविधिंनऽदऽवाऽहुवंनवीर्यऽविनधाऽिगिसंधिःऽहुत्वावपुःकऽऽपमऽहुर्नमऽहुत्यविऽघनार्यगिविमऽक्षऽहाऽा॥ऽ॥नमस्ऽिहुंवीसूकु लाचलीपूनःसमूऽिहगानिमंथिऽुसूवासूनाः॥ऽधाऽवृषूनसल्लऽयाऽनपुस्लाविलऽद्वीपन्ऽवायऽनामहानू॥ऽ॥सूनासूनंऽेऽुऽवीर्यंकीर्ऽ र्मंपविऽमंमंगिविमंगपृषूनः॥विऽहुऽदावहुनमादिकऽऽपानंगर्कंदूयनमयमयः॥ऽ॥नथासूनानाविऽादासूयऽलासूवाऽपलाऽनविलवी र्यमीवयनू॥ऽद्वीपयऽदवाऽर्ंथविऽूदेवनानाऽंऽमवाधवूपः॥ऽ॥ऽपर्यऽंऽगिविऽातिवान्यसाऽकंयहुऽनसरुऽवाऽः॥नस्ऽेदिविव ऽरुयऽन्द्रसंद्यवऽिहुऽूवऽिःसूमनाऽिवृसूः॥२॥ऽपर्यधेन्वाऽनिऽगनऽयाःपवऽलाऽपविऽाासूमाधेनाः॥ममैथूनंचिंतनसा मंग्रालऽाऽमहाऽिणाऽकाऽिगनऽद्रुचर्ऽ॥३॥ऽान्नहींऽसाःऽऽकल्पेवऽदंऽमूखंऽंऽसानिधूसाहुगवंऽसासूनाः॥पोलामकालेयवलीत्वसाऽदयाऽद सानिऽुन्यंऽाऽतनलाऽ्वारुवनू॥४॥ऽदवोंऽवनंऽासगिखाहुगपरानूधूघ्रोवऽसंग्वयंऽकंचूऽोनानूासंस्यवर्षनूरुगवंऽद्धाघनानवूरुसू ऽाऽिपंपूऽवोवऽवः॥ऽ॥

स्यासन्धिभूसाख्यासाहुगंवंवयिर्यंगसंयसाऽूमविऽोषाऽ्वा॥ऽ॥ऽदिवाहुरुगवऽहुसाघनाःसमस्यवर्षनूासमऽाऽिगिहिरूपंपूऽोवायवंन्यऽीनलावऽंऽद्वं गिस्साकथंरुगालस्योदीऽस्यंऽासहिखासिगिऽहुनाऽ्वाऽूसमीधूसाऽधवंवादीनियेषी॥ऽ॥ ॥

ॐ॥ धृताद्यैर्यजनसंधृताद्यैः॥ रुग्वान्यत्र मयूराश्चेत्यनेनैत्वम्॥ रुत्वयत्वयोः॥ कर्थं रुतः॥ कनकपविधिः॥ वीतवासाः॥ कर्कश्चाद्यैर्यानमानाविधू
र्कुंतल्लल्लकचायश्चसतथा मूर्द्धराजैनाविलुलितः॥ कचायस्यसतथा॥ जैर्डैर्डूरुः॥ दंदश्कंसर्पोघृतिमिश्रितंदधीवदनः॥ १७॥ हालहलमिश्राक्ष
नामयस्यासौगौमीनाडुनामकनादयन्थयस्मिन्कुलागुः॥ तिग्मादिरुग्वाकूलाद्यानाद्यैर्यमूर्पातमीषतिङ्याग्न्यमिनवा॥ १८॥ कृतश्चाडुग्वोविलोपय

मथ्यमानारुथस्तिक्षेद्वासूववृधेः॥ यद्वारुक्ष्मनजायतनिर्मथीक्षिरुःसर्यः॥ ८॥ मथ्यमानः॥ कनकपविधिः॥ कर्कश्चविधातविधूर्मूर्द्धराजद्वि
लुलितकचश्चप्रभ्यश्चोग्रकनकः॥ जैर्डैर्दारिर्डैर्गदरुग्यदेदंदश्कंसर्पोगृहीत्वामंथनंमथ्यमानंतिमिंगिलिविवाडुग्वोथधृताद्यैः॥ १९॥ तिमंथमाः
नादूदधयश्चरुद्विर्यमद्भात्वंहालहलाक्षमपतिः॥ सौरभीमीनाख्यकनाद्यैःकूलागुः॥ ८॥ मद्ग्रवर्गादिद्वि
तिय्यपर्यक्षेविसर्गंदुत्सर्गदसक्षवीर्यौरीनाद्यजाद्दुवूर्गसंघवासूवक्षमाजाक्षःवहींसदाद्यैर्वी॥ २०॥ विलाक्षमंदववर्गैःलाक्षारुवा
यदत्र्याद्यैर्मतंमुनीनांश्रीसौनमडावयवंहिनारुपाद्यार्णंधुनिरुक्षरंगमूः॥ ॥ २०॥ ॥ एवंविन्ध्यायनमः॥ ॥

स्यनदवाद्यैर्दिग्दिग्दिशीनायद्वाडुग्वोगवासावमदादयायस्मात्॥ मद्ग्रवासक्षैर्विलाक्षरीनाःमूल्यनकनाथश्चक्षमाजाक्षःसदाद्यैर्वंहावर्णंदुद्
वूःजग्मः॥ २१॥ णिलाक्षाडुग्वायदत्र्यासहंसडीकैलासश्रीसौनीनांतथापिमुनीनामहिमर्तंतथामवापवर्गायनपाद्यार्णं॥ २०॥

निर्गुणीसगुणंवैवानिर्द्देहाःपरमाक्षमे॥ सुवर्णमद्भुतंजडमनानाःसत्यतीःसत्यंतथा॥ २१॥ नत्ववैरुतावित्यूनित्यसिद्धंगणाद्भुतमय्यानिःसृत्यजगाय
कालग्नदीनधस्तमदहिरुमनूलदकालवतःसिद्धस्तानःसंवत्सरादिसीदाधस्त्री॥ २२॥ गणद्भुतःसंवत्सरानावानदवमिर्यग्मदिनूयानुरावयतीति
गथाद्यैर्डैर्डत्वद्योगिर्यकीनाद्यीयाद्यैःश्रीसौवत्सीनानाःक्रियिर्डगदूपस्तरामः॥ यस्माद्भगदीव्यत्व॥ २४॥ स्वतःसिद्धस्तानत्वमूषणादयैर्माद्भगदात्म
नाःश्रीरागपक्षानमाद्भः॥ तीनदस्यवदस्ययानिःस्वतःसिद्धस्तानत्वंडगदादिमहत्वंस्वात्मावमूर्द्धकानः॥ कर्थं रुतःषाडैर्डियड्यात्मोकानः

षज्ञापनयद्भुत्व॥ देवदेवमहादेव रुतात्मन्रुतरावन॥ जाहिनःगवदायन्तानुल्लाङ्गदहनाद्विषात॥ २१॥ त्वमकःसर्वंडगतन्नीव
नावैवधमाद्धयाः॥ गंत्वामश्रीमिकृतालाःषंपन्नाद्विरुवैगुर्वृ॥ २२॥ गुणमय्यास्वगोक्षात्यसगच्छियय्ययोन्विशा॥ धत्तयदास्वदकरुम
त्वक्षविमूःशिवाविधी॥ २३॥ त्वंनानाद्यनिकृतालाःषंपन्नाद्विरुवैगुर्वृ॥ २३॥ गुणमय्यास्वगोक्षात्यसगच्छियय्ययोन्विशा॥ धत्तयेवाद्वि,
त्वंडगदूपवर्षंगुह्यंसदसद्रावरावनः॥ नानाद्यंकिरिमाराःतत्वमोक्षाडगदीव्यत्व॥ २४॥ त्वंडद्यानिर्डगदादिनात्माणःवोडियड्यः
गुणःस्वरावशकालक्षरुतःसत्यमृतंवधर्मस्त्रियक्षंयज्ञिवृदामनंति॥ २५॥ अग्निर्मुखंयाखिलदेवतात्मात्रिर्विदुस्तंकरवोद्विर्यकर्म
। कलेर्मलिनःखिलदेवतात्मनादिरुव्यक्तरूपेवसनंजलंवी॥ २६॥

रुतागुणंयत्त्वंवाङ्मादिज्ञिविधंकृत्यर्थः॥ स्वरावादयश्चत्वमवङ्गुर्वंकल्पसत्यमृतंवतियाधर्म्मःसत्वंमहदादिरूपत्वंरुतंज्ञिवृज्ञिगुणा
स्तंकर्यदक्षंवैषंक्षर्नत्वंयित्वदाग्र्यंगदामनंति॥ यद्वाएवंरुतत्वंयिज्ञिवृदक्षंवैषंडवैषंकाग्निकमाङ्गिर्यर्थः॥ २७॥ अखिलदेवतात्मा॥ अग्निः
सर्वदेवतात्माभूमिश्चरुतःसाग्निमुखंरुलाक्षंरुवद्विरीयांतमूविदुर्विलक्ष्यसंवधः॥

रूपयतः रूपीकुर्वतः यूषस्य ॥५०॥ समरुः स्वहितः ॥५१॥ रुनासरुाम्रवनजी ॥ वनमाह्वियर्थः ॥ जम्ब्यूमूहौ ॥५२॥ कवरुल्लीरुयकवरुल्लपत्रिमिनमार्दवः
ल्ला ॥५३॥ जलकल्मषः जलदाषाविषीयस्मारुगः ॥ नीलेवकाशा ॥ साक्षेः रूपालाः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ पर्कुनगलिनीलेनपत्रयसविषाः ॥ विजग्टकुः ॥ ग्रन
नविषस्यर्तावुनाक्षा ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ तिग्मूमसकमः ॥ ॥ यूयमसध्यमानश्चोलक्ष्मीविक्लोहनः ॥ धर्तनमहतीसाममाहिन्यरुवर्ग्यं ॥ ॥ ॥ रु

पूसः रूपयतारुः सर्वात्मापीयनरुविः ॥ पीनरुनोरुगवतिपीयरुसचयावयः ॥ ४० ॥ नस्मादिदंगनरुंजपजानांस्वहितमसुमा ॥ प्रवमार्स
पुरुगवान्कवानीविश्वरावनः ॥ तद्विधंजग्यूमावरुपरावह्लान्वमादनः ॥ ४१ ॥ गनः कवरुल्लीरुयद्यापिदालारुल्लीविषं ॥ ग्रारुक्यमहा
ग्रवः रूपयारुनरालनः ॥ ४२ ॥ तस्यापिदर्शयामासस्ववीर्यंजलकल्मषा ॥ यद्यकानगलनीलीतरुसाक्षेविरुषधी ॥ ४३ ॥ तर्पयेलाकमायन
साधवः पाद्यजनाः ॥ पवमाधर्मनद्विपनमस्यः खिलात्मनः ॥ ४४ ॥ निगम्यकर्मनिर्हरादेवदेवस्यमीरुषः ॥ पजादाक्षायणीवक्षावेर्क
ण्यङ्गशीलनः ॥ ४५ ॥ पस्कन्नीपिवनः पाठोयर्तिविजगटकुः समनतरुत्विक्काहिविषोषध्यादंजग्टकाध्वयपत्रः ॥ ४६ ॥ ॥ स्तिग्धोरागवनम
रापूनाः ॥ ४७ ॥ इस्तक्षेधमूनगयनसपकमाक्षायः ॥ ॥ शुक उवाच ॥ पीतगत्रदृषीकवाषीमाक्षमवदानवाः ॥ समंथरुवसामिर्धरुविर्धा
नीवराश्रवत् ॥ ॥ मामन्विक्षाशीमृपयाजग्टकुर्वृक्षवादिनः ॥ यरूस्यजवयानस्यमक्षायदावयन्यः ॥ २ ॥ ततोऽब्रैक्षवानामरुयारुर्वृपांपु
त्रः ॥ मालिन्यलिप्तस्यूरीवकंडन्डीवनहिक्या ॥ ३ ॥ ततस्त्रेयावतानामवाप्तदीक्षाविनिर्गतः ॥ ददर्शन्यग्रोधमहंकुरुणामहिं ॥ ४ ॥ कीमुरा
स्यमन्दस्त्रीपयनालमदाक्षेधतस्मिन्मलोल्यूरीवकुवक्षालंकवेः ॥ ददर्विः ॥ ५ ॥ ततारुवत्याविज्ञातमस्यलाकविरुषधीमूवयथाधिनाथाःधेमाव्रुविथथा
विज्ञानीतजानीरुः ॥ ॥ ॥ दवयानस्यवक्तुलाकमार्गपायकस्ययरूस्यस्तंधिनरुविषाः ॥ २ ॥ स्त्रीव्रतिक्रयाषाजावकृतया ॥ ३ ॥ रुगवतायः ॥ वेनाद्विः ॥ केनासः
तस्यतद्विमहिमानंदर्शेः ॥ ॥ ॥ वनरुल्लेः ॥ रुवनस्तवंडवत्यापूवनूवनूर्यगः ॥ ४ ॥ ॥ ॥

वस्तुरिगर्यादिहिंस्त्रानिर्जनिकर्ल्लेः ॥ मूढामाषर्वनः ॥ ॥ ॥

॥२७॥पदैस्त्रिभिर्यैः कुर्वन्ति तैर्भूयो ऽधिकैर्नित्यो ऽसमासगुणार्थस्तस्मिन्नुत्तरपदान्तो वेदितव्यः ॥ क्वचित्कस्यचिदुदाहरणस्य प्रसङ्गात् ॥२८॥तदेवाहुर्न्यूनमतिशिष्टमन्यूनैर्ऽयानाक्षिप्तविशिष्टपरिमाणैर्भूयोऽवयवैः कादिभिर्मङ्गलैर्नाक्षिप्तमुक्त्वापि वृक्षमामादिभिर्न्यूनकामनिर्ऽयः षष्ठतायाश्चायः षष्ठतायाः षष्ठकण्ड्वादिः सकिमीत्यत्र ॥२९॥नहतमोहदैर्यत्नस्तामादिभिर्न्यूनमक्रियाकर्तृयोगः क्रियाविपरीतैः पुनः षष्ठः कारुवीर्यादितीर्यमक्षिभूरूषत्वनिविशादिविशेषकर्मापशाप्तिः ॥ कानीतमत्वतीयप्रमङ्गानामन्यकूतल्लो ॥३०॥तत्तः कृतस्वस्त्रायनाश्वलाघवैर्नदद्विवर्षाधिगृहायाणिना ॥ चचालवक्रीसूक्तयालकूतलीसखीकहासैर्दधतीसुदारुनी ॥३१॥स्मनहर्यवानिरुद्धौ द्वीसूर्तानिवेतनैर्वेदने कूकूभाद्विर्ती ॥ गगहगान्पूर्ववल्लुसङ्गिनेविसर्पतोऽमलनवमावरो ॥३२॥विलोकयंतीनिवद्यमात्मनः षदैकूर्वचाद्यरिचा यिसङ्कटौ ॥ गीधर्वयक्षासूयसिद्धचारणैरिषद्यथादिषूनान्वविदत ॥३३॥नूनंतपायद्यतमन्यनिर्ऽयाक्षानंकविरुद्धनसंगवङ्गिर्ती ॥ कोचिन्महान्क्षयनकामनिर्ऽयः सङ्गोऽवनः किंपतनाद्यपाद्यपः ॥३४॥धर्मः कचिद्रुनरुतसोहदैर्यागः कचिद्रुनमकिंकावर्तो ॥ वीचैनयूमास्यऽवगनिःकृतैर्नेहिहितीयाद्रुतसंगवङ्गिरः ॥३५॥कचिद्विवायर्नहिशीलमंगलैः कचिद्रुयथिनवद्यमायषः ॥

यशारुर्यकूरुचसाद्यमंगलः समंगलः कम्वनकोकनहिमा ॥३६॥ ॥

वागनिः कर्तृकालवगनपरिहर्तुयुनरुक्तिः ॥ द्रुतसंगवङ्गिनः समनकादिः हितीयः समवायानहिसमाधिनिष्ठत्वात् ॥३७॥विवायद्यपिमार्कं ण्डेयादीनीलमंगलैनाक्षिप्तेन्द्रियद्यमनशीलत्वात् ॥ क्वचिद्रुयथिनहिनवद्यकल्पियूपरुतोमायषः स्त्रैर्यनवद्यैर्दक्षैर्नरुगवतहर्षः कमादवस्थलसैरुचात्मायणकूरुचेद्यायूरुवर्कमाठयादिवत्तैरिन्द्रियद्यमानाग्रगावोक्तुलैर्मंगलैवायुर्निश्चयेन्द्रायुरुयमक्षिनवाद्यः पूर्वकूरुवैर्नियोद्यः ॥ तथा

विसाद्यमंगलस्तमसानवासाद्यमंगलवाद्रुतः श्रीमुकूंदलक्षीकृत्याहुः कल्पनिकविस्तृसंगलः निनवद्यग्वसतुमानहिकोक्तनाम्नामावात् ॥३८॥ ॥

प्रवेविमृग्यद्यमानिमयकमपिमूकूंदमववर्वर्षनक्षिप्तारुवाविरिः सहिवेक्कलादिहिरुतुलैनिडैकाग्रयनयावनेवपेन्द्रीलावनैसवैलिमंग पुरुनुः ॥ मूगुलाग्रयंपुरुनिगुलनातनैः पार्थनमद्यायमेवार्थः ॥ मूगप्रवस्त्यन्नूरिपूर्तः ॥ सर्वेगुलैवलिमादिहिनपक्षिर्मवृतैः मूर्यरावः ॥ यद्यपिस्वय

प्रवेविमृग्यद्यमिवाविसङ्गुलैर्वनैनिडैकाग्रयनयागुलाग्रयंवद्यवनैसर्वगुलैवयाकर्तृमामकूंदैनिवपक्षमीप्सितैः ॥२३॥तस्यांसदृशडागतीन वर्कऽमालोमाघन्मधूवनवनूचनिमायपूर्णाः ॥ तल्कोनिधायनिकटतरुनःस्वधामस्वीतहासविकसन्नयननयानाः ॥२४॥तस्याःश्रियस्त्रि ऽगताऽनकाऽनन्यावक्षानिवासमकवाद्यमंविरुताः ॥ श्रीस्त्वाःषऽगाःसकनूलेननिजीकृतेनयरुस्त्रिनेधयनसाधिपतीस्त्रिलाकान् ॥२५॥ॐवरुर्यमेहदगनांवीलावृणुष्वकूस्वनः ॥ दवानुगनांसखीलांनृखतीमयगामरुताः ॥२६॥ब्रह्मनूर्जागिवामुख्याःसर्वविस्वस्त्रऽविद्युन्मू

त्रिःविरत्वेमेऽरुस्त्रिःसेऽपूर्यवर्धिलः ॥२७॥

मन्त्राणामस्त्वनान्यानिनपक्षः ॥ तथाच्याग्निमाद्रिसिद्धीर्यधमायपक्षगतथमामपिनापक्षगाःवनसवयाद्रुतार्थत्यांकिसन्येभ्याद्रुतेविनि गमवर्तीनि ॥२३॥तदेवाहुस्त्यांसदृशेकमनीयांनवर्कऽमालीनिमयगदनूग्रहुपतीद्यमालतुर्कीगस्यनिकटेनस्त्रोकंधरुतीमालीमाद्यीमायमधूवना दनघोवनूधस्यगिवऽपयूर्णानादिनीकंधरुतार्थाःसवीतहासनविकसन्नयनैर्ननतस्यऽवःस्वधामयागासतीः ॥ वक्षःपरीक्षमोक्षतस्त्रोविषयथः ॥२४॥रुग वानपिरुत्साक्षिरुवृद्धयस्त्रवक्षकस्याःस्त्रीनंदलाविद्याहुतस्याःस्त्रि ॥ विशिष्टाहुतयाविरुवायस्याःतस्याःस्त्रिऽगताऽनन्याःस्त्रियः षष्ठमस्त्रिनेप्रधय तमवर्द्धयत् ॥२ऽ॥२ऽ॥तस्त्रिंगेविरूपनिपादकेःमूविनत्येयंधिलोपः ॥२८॥ ॥ ॥श्रीरामचन्द्राऽयनि॥ ॥वृक्षाऽयनि॥ ॥

॥२७॥२८॥वायुर्वीयवृ[illegible]यदन्नमन्नमयीसूत्रा॥३०॥३१॥दीर्घापीवयोदार्ढ्यायस्यकवृयीवःशंखनाभिविवर्तिशंखावासूद्धलग्रीवायस्या॥३२॥स्निग्धः
कृष्णिमःकेशानासीमानःसमा॥३३॥३४॥ब्रूह्यस्राकूयरूरुलशाकाःसूनृतनम्राःरुर्गवविषूकृ॥३७॥३८॥मिथःदेयानीपमस्यैकलशाखादननथा

स्त्रियाविलासविभ्रमाङ्गाःस्वप्नापनयःषण्ढाःडीलादिगुणसंपन्नालक्षिवनिर्हृमिपयो॥३९॥मिःसत्वालालूपाराजन्त्रियाःसमगतरूपा
॥यत्नवायदिनावरूढ्यैयदानवाः॥३२॥सूथासीद्यावृधीदेवीकन्याकमललोचना॥सूसूनाऊरुरूकीवेरुवनसनना॥३०॥सू
ब्रह्मदत्वाग्निमानाःसाम्पयेयमृथमाधिहिरा॥डदमिपन्मद्राराजपूरुषःपयमाहुतः॥३१॥दीर्घपीवरदार्ढ्यःकंबुग्रीवाःसूजत्रुलःश्लक्ष्णहनुःस्निग्धोसवरिरजलरुचिरः॥३२॥पीनवासामहाभस्कःसमृदुमार्दवकुंतलः॥स्निग्धकृष्णिमकेशीमःसुरुगाःसिंहविक्रमः॥
३३॥सूनृताःसूक्किलडीविरुद्धलयरुचिरः॥सवैरुगवनःसाक्षाद्विष्णोर्जडीडासीरुवः॥३४॥धन्वंतरिविनिर्याम्यःसूर्वदद्दिग्धरा
कानमालाकासूजःसर्वकलडीवासमारुतं॥३७॥लिपीगःसर्वविद्यृतिकलडीवसारुवन्॥नीयमानसूचैकस्मिन्कलशेसमजाऊनां॥
३८॥विषकृमनसादेयारुचिंनयतमायय्॥ब्रूमिनर्देयमालाक्षरगवान्त्यकामहरः॥३७॥मोघियतमिधर्वाःसाधयिष्यामायज्ञो॥मिथ

ःकलियरुरुघोनदर्धनषचितसी॥सूरुपूर्वमरुपूर्वनत्वनत्वमिनिपरा॥३७॥

गमाययामाहिन्यावार्थसाधयिष्यामिरुतामाधियतयाहुनिशेषः॥गदवाहा॥मिथब्रूमि॥नषंःकामःसमयूकानिवर्तीसियषो॥ब्रूएवंसमवलानोकत

दूर्वलानांत्वाकाःसुकावमाहु॥दवाब्रूमिदाख्यो॥यदवाःकुत्स्यनायासमरुनवःसाधकाःकुत्स्यायासाहुरुन्धवनाद्विरिर्यघामिनिवा॥सरुयागायथासर्व
यांसमरुलीनहरुत्॥यथाचक्रुःनिःसङ्किकामाःसरुमासीवन्निनियसमानाक्षसन्धिरुरुंति॥३२॥४०॥४१॥नदूपंवर्क्यनिषदृतीयमिनिपैवरिःषे
रुदतीयमूयलमिवध्यमांसवषवयवषूर्दवं॥समानयाःकर्तीयाराजवंतीयस्मिन्सूकपालीवतदूनतनाक्रिकीवाननंयस्मिन्॥४२॥४३॥सूदूर्वा

दवाक्षीरागमर्दनियकुत्स्यायासरुनवा॥सरुयागःसूवेनस्मिन्नषधर्मःसनातनः॥३२॥ब्रूमिस्वान्युयषधन्वेदेनयाज्ञानमत्सवाःपिवलात्रा
ऊनष्टहोनकलशान्मूद्धः॥४०॥व्रतोस्मिन्नेतवेविषूःसवर्णायविदीक्षवत्॥याधिदूषमनिदृष्टंदक्षवषवमाहुतं॥४१॥षड्रतीयाःयलक्ष्यमसर्वा
वयवसूदवं॥समानकक्ष्मेरुवतीसरूपासान्नसानना॥४२॥नवयौवननिर्दूषं स्तनरावद्वाक्षेदवं॥मुखामायानवकाविशंकाबाद्विग्नला
वनं॥४३॥विजत्वकशंरावतमालामल्लक्ष्मस्निकां॥सूत्रीवर्कंभरुवतीसुरुंगादरुषिरं॥४५॥विवर्जावंवत्सवीतनिर्गवद्वीपंक्षरः
यांक्षांयाप्रविलसत्वल्गुवलक्षवतनूपूर्वं॥४७॥ ॥सवीडस्मितविद्धिपक्षविलासावलोकनैः॥देययूथपयूथस्त्रीकाममुद्दीपन्मूद्ध॥ ॥

॥निग्रोगवतमरुपूवाक्षेत्रभूमस्कंधेऽष्टमोध्यायः॥ ॥

वायस्मिन्कंरुवतीयस्मिनतद्वतद्वाक्षेरुमानाग्रीवायनतल्कंभरुवतीयस्मिन्निनिवासरुरुयागंगदार्यारुषिरं॥४५॥विवर्जावंवय
वासवीतानिर्गवत्रवद्वीपःविक्षतलत्वाग॥तरुक्षेरुयास्याक्षयाकांक्षायापवर्षलविलसत्वल्गुयथरुवयवंवलतान्यवतायानूपूर्वयस्मिन्॥४७॥
॥सवीडनस्मितनसरुविद्धिपाकंपिलोयाःयूथस्याःविलासनसरुयान्यवलोकितानिनेःदेययूथपानांचतस्मूद्धःकामंमुद्दीपयन्॥४६॥ब्रूमि

नवमभाक्तिनेदंद्रियाणिनिरशनाः॥ततश्चननदवस्थाद्दर्शदर्शनयर्यन्तं॥॥॥ब्रह्मरूपंसोदर्य्यंधामयतिष्ठन्तिवदंतश्चकालमिस्थादिषड्रूक्ष॥
॥मन्धंतीवक्षारयंतीवा॥२॥कस्यासीन्यग्रोधमसाहिश्मश्रुनकनविरुकपूर्वस्याद्दश॥॥नत्वात्वांब्रह्मरूपंपूर्वजानीमब्रूहिनः॥॥

श्रीशुकउवाचनोन्यग्रोधमसूक्ष्मयाईदृशंतस्यकसोदशा॥॥क्षिप्तंमाहस्यधमतिब्रह्मयोनिंदहन्तःक्षिप्तीयं॥॥॥ब्रह्मरूपमहाधामब्रह्मरूपा
नर्वंदयश्चाब्रूहिनोतानहिरण्यगर्भजानिजुष्टया॥२॥कान्वेकंडयपलाशाक्षिकृताबाविविकीर्षितःकस्यासिवदवामाब्रूमध्वेनीवमनीति
नश्चा॥॥नूनंत्वंविधिनासृष्टःप्रियतेविबलोऽनाथ्यपूर्वजानीमालोकोष्वकृतानृशं॥॥नूनंत्वंविधिनासृष्टःप्रियतेसिजनीत्रिः
जो॥॥सर्वेन्द्रियमनश्चेतिनिमानुसपूर्वनकिं॥॥॥तार्वनंस्यद्धमानानामकवच्छनिमानिनिःक्षीनीवद्वंवेजालंशैविधस्वसूमध्या॥॥
वर्यंकश्चपकायादाशनवःकनपीनूषाः॥विरुद्धस्वयंअन्यायेनवरुद्धायशाकवता॥॥॥ब्रह्मणमिजादेमयायाषिद्धपूर्वित्रिः॥षड्रूक्षत्व
विनार्यांगेन्निर्वीकन्निदमब्रवीत्॥६॥ ॥श्रीभगवानुवाचाकश्चेकंडयपलाशोयोदाः॥पूर्व्वस्यांमयिसंगताः॥विज्ञस्तंपंडिताद्यातुकामि
नीमूनयातिहः॥२॥॥मलादकालंह्रीलंचस्त्रिधानीमूर्द्धिषः॥सख्याच्याद्रूवनियानिनूनंनूनंविविन्वतीं॥०॥ ॥श्रीशुकउवाचाब्रूमिनःकलिंतोदः
स्याब्रूध्वरूपमनसासूत्राः॥ऊरुसूरुविगतीर्वदद्रूक्षमनराऊनी॥॥॥॥

पिशुजानीमब्रवा॥४॥ब्रह्मरातिदीक्षवदृनिर्व्वीध्यत्रलेवसीषादितनियाद्दः॥॥नूनमितिसवंद्रियाणांवमनसम्बधीनिविभर्तुसपूर्वनकिंचुषितातिर्किवायदृक्ष
येवागतासिनवंनूनंषितेवत्यर्थः॥७॥॥ब्रह्मविग्रहानयथाहरुवलं॥॥॥८॥सीगताब्रूनसूत्राः॥२॥ ॥ऊरुसूरुद्विषः॥०॥रावनकनाव्योरिणयलंगं

॥४॥यतः सैन्यमऽदन्वतः समूह्यायाधिमीयवहवा॥३॥ऋत्व्यान्यंसमासाद्यनिऽघ्नः॥४॥२॥विश्वऽजऽपदादिहिन्वदीवाजाँमालादिहिन्वमा

सपत्नानपवान्दिद्युमादिनिंदनाः॥ऋष्मासोऽऽयुर्दधानुषय्यमायुधः॥३॥मगः॥सूवानोः॥सर्वसूधायीतयेधिनाः॥प्रति
सैयध्वंगन्त्रे त्रियतापदाग्रयाः॥४॥मऽदवासूवानामवतःपवमदाऽवः॥याधस्यूदन्वमाजनन्मूलायामहर्षणः॥३॥मऽत्र्यान्यं
सपत्नाऽहसैयवमनसावतः॥समासाद्यासिरिवर्तेनिऽघ्नविविक्षयध्वेः॥४॥रवहर्यमृदंगनाँरुवतेमविक्षाँमहानाऽहस्त्यवधपहीनाँ
नदनाँनिन्वनारुवगा॥५॥याधिनाःयथिरिरुरुपाहिरिःसहपलयः॥रुयाऽहयेविराज्वेरुःसमसऽकृतसंयुगः॥६॥ऽऽइंऽकविंदिरेःकविदप
यंयध्वंखवेः॥कविंद्रोमहंगेजकेंद्रीपिदिहिरिरुरेः॥७॥ग्वेःऽकेंवेंकेंवन्यंध्वनरासेतिमिगिलेः॥गवरुमहिर्यंगवियाचूरुवेः॥८॥
॥शिवारिंयाखरिःकविंद्रकलाऽहोन्नवेःवरुंयकंऽकसावेरुसेवन्यवनूकवेः॥९॥॥ऋत्व्यऽलऽलऽलखगेःसत्वेविरुनवियऽहेः॥१०॥
यामूरुयोयाऽजनावविगुरुंयमायतः॥२॥विश्वऽजऽपदेयाऽजनऽमोनपदेः॥सिमासल्लेः॥महाधनेवंऽजऽदंऽचंऽजनेवदिवामवेः॥३॥वामाऽऽ
माऽयाकेंपेःऽधेंरेंवर्मरुपलेःऽरुवहिविंदेऽऽछेःसनवोहयंत्रिहिरिः॥४॥दवदानवदीवाजाँधऽजिन्वोयाऽजमालादिःसागवाविवयऽरुविनिरियाताःसन्वयः॥याऽजाःरिविविवाःसिनेवमलेवानपदेऽन्ववामनेऽन्वयऽजनेः॥२॥
वाजनाऽऽमूनेमूऽवीयेःऽऽऽइंऽकेंवेंऽन्वाहयंत्रिहिरिःसनवोम्यूवहिः॥४॥ऽऽ॥

रवऽऽ ऽऽ॥ वृषे ऽ

ऋत्वाधोयावमूःपरिःसवलियोगमाछिनः॥५॥७॥ऽऽदयऽऽदयनिविछिःखवछिनः॥वंऽऽऽवविवऽऽऽनिऽयाताःसन्वयः॥७॥२४॥ग्रर्वनिषु
ग्रवऽऽनियछिन्नेनिमदधवासाऽदन्धं॥२७॥नारुवाऽदनादीनियर्षा॥२८॥मदवाऽसूवान्वमिथेयूयुधः॥२९॥ईंद्रान्यवाऽह॥यूयूधेनिसऽकरिः॥

वेवाचनावलिःसंख्यसासूवाधोयमूपरिः॥यानिवेदायसेनामकामगोमयनिर्मितं॥२६॥सवसेऽर्यमिकापर्मसवन्धिर्यमर्यपरा॥ऋषऽकऽऽनिवि
दध्वं दृष्यमानमदऽनि॥२७॥ऋछिनऽछिमानाऽऽसवानीकाधिपेवृतः॥वालयाऽऽनऽछाऽऽछेवऽऽवंऽऽवादया॥२८॥मऽत्र्यासन्मवंनाया
नेयूथनांपतयाऽसूवाः॥नमूविःऽवंवोवाऽऽविषविक्तिरयासखः॥२९॥छिमूऽऽकालनाराथःपुरुनिऽरुनिविल्वलः॥ऽकूनिरुतसंगाणा
वऽऽदंऽऽविवाचनः॥३०॥रुयऽयोवःऽऽकूशिवाःकपिलामयदूऽरुशिः॥गावऽकंयवऽऽदऽकुंऽरुनिंऽरुऽऽरुऽऽकलेः॥३१॥ऋविंद्राविंऽन
मिंऽऽ मयंयविंऽपवधिपः॥ऋत्यंपोलामकालयानिवानऽववादयः॥३२॥ऋलऽऽरुगेःसामऽऽऽऽऽकवलीऽऽगेरुगानिनः॥सवंऽनऽवऽगम्
खवऽऽऽऽनिऽऽितामवाः॥३३॥सिरुनादंविमूंवैनःऽऽंखानदंऽऽऽऽऽवान्दंऽऽऽसपन्नान्सिऽऽनवलिऽऽंपिनारुंऽ॥३४॥ऽऽनाव
र्मिऽऽविऽमाऽऽऽऽगुरुंऽऽखवाऽ॥यथाऽऽवंऽऽऽऽमूदेयाऽऽमऽऽंयिः॥३५॥मऽत्र्यासन्मवंनादेवानानोवाऽऽधूऽऽयमः॥लाकयाऽ
लाःसऽऽगऽऽवियन्निवऽऽनदयः॥३६॥मऽन्यान्यमभिसंऽऽयऽऽंपंनाऽमभिमिथः॥ऋऽऽकयैनाविसंनाऽप्रेययूयुधेंऽघाधिनः॥३७॥यू
यूधेवाऽभिविंऽऽनाऽवकंऽगुंगुरुंऽऽऽस्यऽनावऽऽऽनोऽऽनिनोयूंऽऽभिऽनाऽऽऽन्यऽऽनिना॥३८॥यमसुकालनाऽरुनःविंऽवकंऽमियनवेःऽवंऽव

ऋत्यंनाऽऽस्यानऽऽयुंऽऽनयर्धः॥३९॥२९॥

सूर्य्यादवप्रकवयनमनिमूनेः।वाल्लोऽक्षणावयोनौ॥३०॥निर्मुक्तगुंजरावैदवी॥३१॥सूत्राहिगीसावाहानेऽसहिताःसन्यवयवाक्षःपूर्वमुकवलंग
वादवडकाःकर्षंदृष्टालोहलावाक्षादयाधर्षीक्षिनानिधज्ञादीनिधर्षा॥३२॥तर्षादवादीनांपादाघातेःवधंगेन्वन्यूक्षिनादायाधनाऽडगरूसऽड

सूपत्राक्षिनानसूविवन्निनोवृषपर्वणा॥सूर्यविलिसूनेर्दवावाल्लऽक्षेःगनानव॥३०॥याक्षलावनधसामःपूस्सान्नायूयूधःनिल्लःनि
गुंरगुंरयाऽवीरुकाल्लीनवक्षिनी॥३१॥वृषाकपिर्घुंरनसहिषविशावसः॥ऽत्वलःसहवानादिवृक्षपूरैवविदसः॥३२॥ज्ञासदवन
पूर्वऽडलालाहःसिःसहाचूरुस्यनिग्ध्यगानसानवकेनगानेग्ध्यवेः॥३३॥सपूनानिवागकववेःकालपेवसवासवाःविग्वदवाक्षुपोलामे
क्षाऽज्ञागलेवाहः॥३४॥तंप्रवमाजावसवाःसूवलाघेनसंरुयवयध्वसानाः॥सूत्यान्यमासाग्यनिऽसूवाजसाऽिगीषवक्षीक्रगनातिमा
सवः॥३५॥ऽगुंरगुंरीहिग्वज्ञगदर्घिपहिलोःनाकूल्कैक्षसपत्रवधेत्रपिा॥निर्छिंगरुत्तेःपनिवेःसमऽवेःसाहिमाल्लेग्यनिवीसिवि
छिंरू॥३७॥गऽगासहुवैगसःसवधःपदानयःमावाहुवाहाविविधाविर्वडिनाः॥निरुरुवाकूयूनिवाधवंयुन्धिन्वेधऽगधासनन्जरःषणा
ः॥३८॥तर्षापदाघातवधंगवृक्षिनादायाधनाऽत्वडन्धिगरुक्षाःवलद्दिशःर्थंघसलिंचक्षदयन्त्यवर्हनाहरुसुनिहिःपविघ्नन्ः॥३९॥

क्षिनायलर्दिगत्वंघसलिंसूर्यविज्ञादयंरुदेवखादन्यवर्हना॥कर्थस्तानसहरुसूनिहिःयकरुवलेःपविघ्नाःसूिकागायज्ञापविल्लवना
ङ्गान्यवंनिःशावकाःयकधवाक्षीनाःयर्यतमूछलनादिःयथःपथमोनयोःव्यलोविज्ञाभतीं॥३६॥ ॥ ॥श्रीःगऽक्षायनमः॥

यू२

शिवाहिर्महारुडेन्द्राकवरसहस्रोसूसूनिन्द्रसावलाहरुवर्षणाग्नमनासनीवरी॥ऊर्धरुरुंशिगानिहिःऽहनामिऽत्यनिमानिकिवीदानिकूऽलानिवय
रयरुंस्तवैरयूक्ताःदत्तःसयधूनेःपविदसूादछदाऽोस्यायधूनी॥३२॥पनिमानियानिवानिवीसिनवेवक्षिनिरुंःपर्धैगरूःयधिःऽयनाधीक्षमेवेरुं

शिवाहिरुसूनाक्विवीदर्कुऽलेःसंवैरुदृष्टिःपविदसूदछदेः॥मरुाहुऽेःमारुवलेःमरुायूधेःसाप्राहुनाहःकृलसानूरुिवर्षी॥३२॥कर्वैक्षरु
ग्रथास्यदुःपनिमलविनाक्षिनिःऽयनायूधयादंऽेनाधवैनारुदानसूधे॥४०॥वलिमर्दुंदंदनाहिवेनावर्नंशवेः॥चतुर्भिरुग्रावाहानवक्र
नाम्राहुमान्धर्यैत्॥४१॥समानापतनतःगऽक्रक्षावक्षिःमीघ्रविक्रमः॥विरुदनिक्षिनिरुंस्त्रिवर्षापाहनुरुतत्रिवा॥४२॥तस्यकर्माहुमेवीसूद्
र्मपिनाक्रमादः॥गाक्षिन्तैर्गोत्रिाःरुीदुरुक्तामक्षिनहविः॥४३॥तगःऽसूस्तेगतम्पासैतगरुाःमयमदृश्यः॥ययरुंस्तंसमादयात्सर्वनदक्षिन
रुविः॥४४॥ससक्षिःसूर्यीमायाःमैनक्षिनिगतासूवः॥तगःपादूवरुंस्तःसूवानीकापविघरुा॥४५॥तगानिपरुरुवावाद्रुमानादवा
निनाःक्षिन्नाःसर्वेक्षिःखवान्यूक्ष्यैयाक्षिपदस्तैं॥४६॥महावगःरामूवसुदंदसूकाः॥महद्विकाः॥सिरुग्राघ्रववाहान्यमदर्यैनामहा
गऽानान्॥४७॥यादुक्षन्यव्यगऽहाःऽयलरुस्त्रावितासमः॥क्षिधिरिधीमिवादिन्यरुधावक्षागतःऽपरुा॥४८॥तगानमहायनाग्राक्षिगीरीग्रपे
नूपस्वनाः॥ऽगमवान्मूसूवनिवाहगाःऽहनयित्नवः॥४९॥सहस्रादेयनसमहान्वक्षिःव्यसनसाग्रधिः॥सावैर्वैकन्यूवालसूत्रविवृधवक्षिनीमक्षक्षा॥०
क्षेदंऽेःयूक्षा॥५०॥वाहानएवावतयादवक्षकानाःसूवाहुगकर्यगावैःग्राक्षिनिःविधाधः॥४१॥२॥इमर्षेःसहनावत्ति॥४२॥ऽ॥ऽटकवहीकूप्रेः
क्षिरवेःऽेःसहिताः॥४ऽ॥२॥हनयिलवन्वऽगैगवान्मूसूविलनर्षेगः॥४२॥ऽक्षकूसूर्षःसूक्षक्षीदित्यथि॥ऽ०॥ ॥ ॥

ऽहूतेऽहूतेगोवर्तेन्यूतीवलः॥७॥॥ऋवमन्येवदेवेभ्यस्तदमानास्॥७२॥यज्ञयज्ञानर्गृदानर्ध्वानःसन॥७३॥ऋरोमायुधयूकावाऽवायस्य
श्रीध्विकोहुरुग्वऽसन्धीकिवीटिवकूऽवऽल्लहीनिग्रीकोहुरादीनियस्मिन्॥७४॥ऋसूवाणाकूटकर्मेणादिषयागःतस्माऽोनाःमहिनामहिम्नाऽ

गनःसमऽऽऽल्लःसर्वनप्रयऽऽधन॥ऽवैऽवानेवऽहूगनवेगावर्ल्हीषऽऽ॥७३॥ऋवैदेवेमहिमायेवलऽगनिहिषऽऽ॥ऽहयमा
नासूमायासूविषदुःऽसनमिनिकाः॥७२॥नगस्तिविविधेयंऽविऽहिंदेयाऽपाःधानम्पाऽवरुऽऽरुगवान्विश्वरावनः॥७३॥
गनःसूयऽसऽऽऽजिपल्लवःपिर्गवासानवर्कंऽल्लावनः॥ऽऽऽधनायुधवाऽरुल्लमऽकीऽहुरुलधीकिवीऽकूऽल्लः॥७४॥
गस्मिन्त्विवूऽसूवऽकूऽकर्मेऽजामायाविनमुमहिनामहीपसः॥स्वायधाहिपतिवाधऽगनेऽहविस्मिःसर्वविषहिमाऽऽतीः॥७५॥
ऽऽधाऽऽधेगऽऽवाऽहिसावियाऽऽनुविश्वमूलमहिनाऽधकालनेसः॥ल्लीलयागऽऽमऽधिपनऽहीलानाऽनन्ऽपसवाऽमविः
ऽधीऽः॥७०॥मात्लीऽमात्यनिवलोयूधिपनयुधस्वऽऽऽऽऽहविषसावधमात्यवीऽऽरुयनिग्मऽदयाऽनर्दऽऽऽगवऽऽमाऽ
नदवन्नदनाविलायः॥७१॥ ॥ऽूनिग्रीगागवनमऽयूवाऽऽऽसूऽमऽकीऽधेऽऽमाऽध्यायः॥ ॥ ॥

यःस्वनियवसवासाविषदीविमाऽऽऽसूपाकिमऽऽऽऽवऽऽऽऽऽधः॥७७॥ऽूनाविवाऽऽसिऽवाऽः॥ऽहिनाऽविऽपल्लीलयेवनऽ
हीलाऽऽऽनगमऽऽऽऽऽऽपः॥७ऽ॥यस्यवऽऽऽऽऽऽ

विहुतिंडवी.वावलिः॥२०॥ताऽऽसीकृः॥ःतनाहुनन्ध्य॥॥॥॥तयानःविमानसहितः॥२३॥८॥नमूविवलिःपाकाय्वेतिनावदवनानृतजाऽम्म॥॥२॥

श्रीगुरुडवाच॥ऽ॥याद्विप्यविहुवीप्रानाजावेवीनमर्दनः॥ऽसाकर्कयूर्ल्केवहुनदाकेंपेवाहुर्तपना॥२०॥प्रवीनिवाकृतादवावेनिलाःमथवा
द्विना॥नामृत्यान्कदप्रिकर्यंताजाहुनऽऽवद्विपः॥॥॥पाहुवक्तलिंगंतस्माऽऽमाद्येपवमर्दनःसयानान्यपतहूमोछिन्नपत्रऽऽवावलः॥२
॥सवार्यंवनिंहुद्वाईसावलिसवःसहूकृत्।ऽऽसूर्यायास्तोहदंसख्यूर्तसूयापिसमावतृ॥२३॥सर्हिहवाहुऽऽसायगदामूयस्यंहुसा॥ऽ
ताववाऽऽयकृ॥ऽंगऽंवसमहावली॥२४॥गदाऽहुवऽयथिताहुऽंविहलिताऽऽऽ॥ऽानेर्यंधवलांस्यूकंकमलंपंवमंयथो॥ऽ॥ननो
वण्णनालिनाहुनिर्दहाऽनेर्दनः॥ऽानीनिद्विपमूत्तस्यूजयथमाऽवृहविहुः॥ऽ॥तस्यनत्यूऽयन्कर्मयंहुनिवसहुमः॥ऽःलः
नःकालनाहुंउत्सयमानोहुनन्ध्यः॥ऽ॥सहुवूऽंतहूर्हुषिसन्वमालंयमानलिः॥ऽन्डाईरुस्यफेकहुद्वावऽऽभपाहुवक्तिऽ॥२८॥ईहौ
ऽऽहुवाहुनंगस्यऽऽनायानायदाहुयः॥नमविष्ववलःपाकसूरायंयहुवालिनाः॥२९॥ववाहिःपवृषंविहुमर्दयंनात्यनमस्॥ःहावे
ववाकृवनत्यावाऽऽनाहिविवहुवर्नी॥३०॥हुवीन्दहुऽऽगान्यागुरुर्यंवस्यवलःऽऽवेः॥ऽावहिवहुदयामासत्यगपऽऽघहुसहुवानः॥३१॥
ऽनाऽऽलीनेतेलिंवाऽऽःवधसावयंवृथकाऽऽहुतंलंधनमादेवनदहुगमहुऽंऽ॥३२॥नमविःपंवदऽऽनिःस्वर्कंपंसेमहुयूनिःऽऽहुयंवनदर्त्तस्य
सनायऽऽवनाऽऽहा॥३३॥सवनिःऽऽावकूऽनऽऽहुंसंयथसाःविधिंऽऽहुदयामासूवसहुवाःऽाहुऽसूर्यमिवावृलाः॥३४॥

२०॥ऽयाःऽ॥ःविऽऽमानाहुहुवःनिःनिःहिः॥हुर्यंवस्यऽऽहुस्यसावहिःवाऽऽःहिःवतेः॥२१॥३३॥ऽाहुयऽऽहुंविक्षः॥३३॥ऽाहुवऽकालीनेसूर्यं॥३४॥ ॥

वतिंऽऽवःवनिऽःहिःऽन्मनोर्यंधनिहिंन्ननावऽऽहुस्यर्थः॥२७॥तुवाषाडिंऽऽः॥ऽूंऽाऽिहिःहिनाविनिर्गतः॥ऽूंग्रहीःसावधिः॥२ऽ॥२८॥ःगोकामर्याऽऽर्यायूं

ऽूलऽकर्यंतऽहुमनीवविऽंऽसाविवऽंगुद्धविगऽाःसहुवानुगतः॥ऽूनायकाःऽऽहुवस्तनानिर्ऽिंसावनिऽंऽथहिंन्ननवायथर्णवि॥२७॥ननऽहुवा
षाडिंपूयऽंऽपंऽऽवाऽंविनिर्गतःसाऽवावधवऽंऽाग्रहीः॥वरोऽिंऽाःवैपृथिवीविवावयन्त्वनऽंसासूर्यंऽवऽंयाःसूयथा॥२ऽ॥निवीऽंऽूतनानिंदव
ःपवेवस्यहिंसानिऽाः॥ऽंडयऽंऽडिंपूंहुंऽवऽंवऽंधवाऽंषा॥२ा॥ऽतनेवाऽंऽधाऽंगदाऽंहिवसीवल्याकयाः॥ऽानीनांपऽंधनांवाऽंऽहुऽंऽहावऽंऽनय
नऽंयं॥२ा॥ननविऽंऽहुधंदऽंऽा॥ऽाकामर्यंऽंषानिवः॥ऽिंयांसूविंऽंऽपतवकावयनमाग्रमं॥२ऽ॥ऽंऽमसाऽंमर्यंऽंऽूलंधीवऽंऽेमऽंऽहुवऽंऽं॥ऽंऽ
ऽाऽंऽयऽंवऽंऽूंऽाऽंहुगाःसंऽंविनिर्ऽंऽयन्॥ऽाहिःऽाःऽंदवऽंवाऽंऽायनिःदंदन्ऽंऽंगमाऽंविव॥३०॥ऽंदायनऽंऽंगनऽंनलंमऽंऽाऽंवंविविछिंदऽंऽविविषूऽंऽः॥ऽ
ऽंऽंऽधाःनमाऽंहुनन्तंपकूलिंगाःनर्कंधंवयूषान्विनंछिंदऽंऽायिःऽिःवाऽंऽहुवन्॥३१॥ननऽंऽंयाहिंऽंवऽंमपिवऽंऽंऽुऽिंऽंविऽंऽंदयःऽंऽंवपनिःनोऽंऽंमवि
नः॥ऽंदऽंऽुर्ंपवऽंनिवीर्यंवृऽंऽंऽिंहिंऽंऽंऽंनमविंऽिंवाधवऽंऽंवा॥३२॥ऽंऽंमोहिंऽंविवऽंऽंऽंगवंऽंऽःषनिहुनायनः॥ऽंकिंनिःदंदंवेवयाःगनऽंऽंमीऽंक
विमाऽंऽंहुनं॥३३॥यनऽंमपूर्वमऽंऽंडीऽंपऽंऽंऽंऽंदः॥ऽंपऽंऽंयाःयऽंऽंपाऽंनिविऽंगाःऽंऽंवैःपनऽंऽंऽंपनऽंऽंऽंऽंवि॥३४॥ऽंपः॥ऽंवमर्यंऽंऽंऽंऽंवृऽंऽंयनविपाऽंनि
ः॥ऽंऽंन्यवाऽंपिवऽंऽंयनाः॥ऽंवऽंऽंऽंवऽंऽंऽंऽंनवः॥३ऽ॥ऽंऽंऽंऽं

ऋडनुक्रान्तीमहत्नेवेनि॥२॥३॥ऽडरयात्मकत्वमवाढ॥नशुक्रजनवार्डतारुनैरथावरुनिः॥ऋषीरुननमत्वःशिप्रन्द्रादवरुपनू॥४०॥४॥ऋ

ऋनिर्ऽक्रविधीदंतमाढवागहावीविक्षी॥नार्यंग्रेक्षेवत्थनार्डर्वधमहनिदानवः॥३॥मयास्मेयद्ववादलाहत्यूर्वेनाडनुक्रया॥ऋनान्यन्दिंमनी
यस्कडपायासत्रवनविषो॥३८॥नादेवींगिजमाकन्धमघवासत्समाहितः॥श्रायमहनमथपन्धदूपायमृत्यात्मकं॥३९॥नशुक्रजनवार्डतारु
हवनमूवःशिप्रः॥नेतुक्रूयूनिगलमाल्येन्थवाकियनविर्दु॥४०॥गीधर्वमत्योऽगतुविन्द्रावसूपजावसू॥देवदूदुरयानदू नरिक्षानन्दुमृ
वा॥४१॥ऋत्यश्चर्षनिर्धन्वान्चनिवनूजनदयःसहूत्योमासूवस्त्रीयेमृगनकगविल्लेयथा॥४२॥ब्रह्मजाप्रविनादवींजवधिनविदान्दप॥वा

वयानासविद्धानदृक्षानवर्सक्षयं॥४३॥ ॥नाजदडवाच॥रुवह्निवमर्षार्कनानायतुशुक्राग्रेयः॥श्रियासमधिताःसवडिपात्रनमविद्र
हाम्॥४४॥ ॥श्रीशुकडवाच॥सेयमन्यसंवर्रमानयंतामनवेवः॥ऽडन्नीयमानानवत्रेयंयूःसवडिविद्रूयं॥४५॥यंवशिद्रूपत्रेतत्तस्मिन
यज्ञेन्नगनना॥वलिंवियन्नमानायेमूर्ध्निमूयागमत॥४६॥मन्त्राविनद्रावयवान्वियमानशिवाधयानऽडनाऽजीवयामासर्सज्ञाविद्या
स्त्रविद्यया॥४७॥घलिंक्षगनतालुद्वाऽषयापन्नेंडियस्मृतिः॥यशजिमायिनाखिर्यलोकगत्वविचक्रुतः॥४८॥ ॥ऋनिश्रीरागवनमहाऋषेः
वालेऋग्वेदेऽष्टमेऽष्टकेद्वात्रिंशेऽनुवाकेदशमोऽध्यायः॥ ॥श्रीब्रह्मऋ॥ ॥श्रीत्रिपाल॥ ॥श्रीदामादत्र॥ ॥

नूवयेःऽडन्नीयमानाऽन्यूवर्धःऽडन्नीयमानेवनवत्रेयःसहूतिवा॥४६॥ऽ॥ऋविनद्रावयवायर्वियमानाशिवाधयायर्यांसान्॥४७॥घलायपन्नानिपूनाशापका
नींद्रियाविस्मृतिम्थयनमः॥४८॥ ॥ऋग्वेदमष्टकादशोऽध्यायः॥ ॥

नवेवरूपत्वमसूक्ष्मानाद्याः समाधीश्याह॥ नवेवमिडरूपस्य०रूपस्यसंनिकर्षा॥ऽ॥ननूक्तेवचदहंग्रहोपासनस्यसमत्वेचनवीरोपा
सनयाकिंनघीनत्वाह॥त्वमिमिति॥वक्तृत्वापत्तेर्नार्थनमूदासीनःकिंतुविन्यस्यपंचस्वादयादीनांहेतुः॥नदूषाधीनामात्मनांजीवानामीश्व
रत्वंनकल्पसंज्ञानाहिकिंवाजादिवत्कयाप्युपकृत्याश्वकस्यश्लेदंददामि॥नहिनहि॥ऋनयकत्वंवत्वंनहिकिमीश्वरत्वंनमेत्याह॥नेत्यात्मनिः
नकल्पसंज्ञानार्थमपकरणंनिमदपकरणंसत्यसावकल्पसंज्ञयामया॥ऋनयकत्वमवदनयिंतुमदीयंवक्तृत्वंविशिनष्टि॥पूर्वस्मिन्नेवमस्वरूपेविप

२८ नवेवचवतीरूऽ॥ऐश्वर्यकामानिनाशिषः॥विग्रहाःशरीराणिसंगमनयःसमूहासंघाः॥ऽ॥त्वंवक्तृपूर्वकमहंगर्विलोकमानंदमाजमविका
वमनन्यत्व॥विन्यस्यकर्तृवक्तृत्वहितिमंचमानामात्मश्वस्यसदपकरणानपकरणा॥ऽ॥एकस्त्वमवसदसद्वयमहंयंवस्वरूपंनाहंतनि
वहनवसुरेकः॥ऋनानतत्वयिऽनेविहितानिकल्पायस्मादुक्तयानिकानिचिदुपाधिकल्पा॥ऽ॥ ॥श्रीकृष्णजापालः॥ ॥

यस्यवेलत्वत्प्रत्यर्थमाह॥ऋविकल्पेनित्येऽनेदमाईचा॥कृतःविरोधकीर्तनकृतःविगुणीकिंवऋनन्यतनविद्यतनन्यऋस्मात्वक्तृत्वानिविकल्पा
वादपिनिरपकरणत्वमित्यर्थःनहिसवात्मकत्वनकल्पिकावपुर्ऽनेदृवित्रःनशाह॥अन्यत्सर्वमाद्यनिविकल्पेकावस्वात्मानऋवैरूपसस्वात्मकत्व
रूपस्यतवात्यापकत्वात्॥ऋनाकवलीरूपत्वानन्यरूपार्थमिवतवैन्ययंनस्वमित्यर्थः॥ऽ॥ऋन्यत्वेमनन्यत्वंवैकस्यकृतंऽ॥ऽ॥दृष्टांतनापवादयति
ऽसदसत्कार्यकारणरूपंद्वयमद्वयंचपरमकावलीत्वमवैकःहतंकुंडलादिरूपंद्वयंऽहंतंचकवलीमद्वयंस्वर्णंयथैकमवनद्वदवहत्वपिवस्तुतारू
पानाह्निकथंनहिरुदपत्तीतिऽहाह॥ऋहानतन्नूति॥कृतःयस्मान्निरूपाधिकस्यैवतवार्यंगुलेर्यनिकारयानत्वनः॥ऽ॥ ॥

ऋतंत्रवक्तव्यःस्वंवऽक्षत्वर्तयंतिनत्वंनस्तुकपिनऽानंतीत्याहुःस्वार्थेस्वंवऽकविदवयंतिमन्यंत॥त्वामवधर्मंमीमांसकामन्यंतःस्वकृतिपू
यायपर्वपूर्वमांसाख्याः॥विमलाःकर्मेतीऽानाक्रियायागायत्कीर्त्यानानाऋनूद्यविधेयवैनवाक्रियंतंपवैपवनाःमहापूरुषपार्वऽला॥२॥य
मायूर्वऽासत्वसर्गःसत्यगुरोनहऽानऽपिःयनत्वयाविश्वविगंविश्वमयिवस्तुतत्वानाऽानेनिकिंपुनस्तेहिरण्यगर्भऽाऽसेवहऽेऽत्यहिवृहिर्यर्षांत

स्वंवऽकविदवयंयूयंधर्मंमकत्रकपत्रेसदसाःपूजयंपवर्ग॥ऋन्यवर्यंतिनवक्रियंतंपवैस्वंकविन्महापूरुषमयंयमात्मनंगं॥२॥
नाहंपवायूर्मधयानमवीविमस्याऽानेनियद्धिनविर्गवलुसत्वसर्गः॥यन्माययाऽधिरचनमऽंऽादेयमत्यादियःक्रिमुगाश्वद
रुवृक्षाः॥१०॥सत्वंसमीहितमदःस्थितिजन्मनाशंरुगादिगंवऽगतारुवंधमाक्षीवायुर्यथाविगतिखेवयवायवाक्षीसवैमदात्मक
तयावगमावयूंस॥११॥ऋवैनावामयादृष्टावममाणस्यनगुरोः॥साहंनदुरूमिकामियरूथाधिद्यपृथुं॥१२॥यनसंमाहितादेवा
ऽयायिताश्चाऽगंसूत्राः॥नदिदक्षवसायाताःपवैकोदुहस्तेहिनः॥१३॥

नऽानंमीतिकिमवक्तव्यं॥१०॥किंतुत्वंतुसर्वऽानासीत्याहु॥सत्वंसर्वऽावर्तंत्वयाव्याप्तिऽानासिकिंतत्सर्वंसमीहितंस्वदृगंसूदः स्थितिजन्मनाशौ
ऋस्यऽगताऽन्मादिरूपानामीहितंचऽगतारुवंधमाक्षीवायुर्यथाकोदृगिः॥वायवायवाक्षीदरुऽागंवैवयथवायुनाविगतिनथाकथमवर्तंसे
ऽादात्मकतयातस्यसवंस्यात्मतयत्यर्थः॥ऋात्मत्वेहुतः॥ऋवगमश्चानवूपन्नति॥११॥प्रवैहुत्वाषहुगंविश्वापयतिऋवैनावाऽूतिवाक्यं॥१२॥१३॥

॥१॥ ॥ ॥

श्रीशुकउवाच॥ एवं तमनुभाष्याथ भगवान्नारदो हरेः॥ सुरर्षभमुवाचेदं दर्शयन्योगमात्मनः॥१॥ नारद उवाच॥ अहो देवर्षिवर्योऽयं दाक्षायणकृतं नृणाम्॥ पश्य यन्निगडो मोहो दुस्त्यजोऽपि तवाद्भुतम्॥२॥ यं मायया दक्षजयाः प्रपन्नाः पारमेष्ठ्यं तपसोपशान्ताः॥ सृजन्तमाद्यं त्रिगुणात्मकेन विमोहितात्मानमहं प्रपद्ये॥३॥ यन्मायया दुर्जयया जनोऽयं गुणाभिमानी विषमप्रकारः॥ करोति कर्माणि सुखेतराणि कृष्णाय तस्मै प्रणतोऽस्मि भक्त्या॥४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥११॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥९०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥९१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥९२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥९३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥९४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥९५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥९६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥९७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥९८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥९९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१००॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥

श्रीशुकउवाच॥ एवं तमनुभाष्याथ भगवान्नारदो हरेः॥ सुरर्षभमुवाचेदं दर्शयन्योगमात्मनः॥१॥ नारद उवाच॥ अहो देवर्षिवर्योऽयं दाक्षायणकृतं नृणाम्॥ पश्य यन्निगडो मोहो दुस्त्यजोऽपि तवाद्भुतम्॥२॥ यं मायया दक्षजयाः प्रपन्नाः पारमेष्ठ्यं तपसोपशान्ताः॥ सृजन्तमाद्यं त्रिगुणात्मकेन विमोहितात्मानमहं प्रपद्ये॥३॥ यन्मायया दुर्जयया जनोऽयं गुणाभिमानी विषमप्रकारः॥ करोति कर्माणि सुखेतराणि कृष्णाय तस्मै प्रणतोऽस्मि भक्त्या॥४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥११॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥१९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥२९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥३९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥४९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥५९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥६९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥७९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८०॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८१॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८२॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८३॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८४॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८५॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८६॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८७॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८८॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्मै नमो भगवते वासुदेवायात्मने मायाविडम्बनाय॥८९॥ यन्मायया मोहितधीः पुमान्वै न वेद निर्मुक्तमपावृणोति॥ तस्म

सूर्यसोमयमकुकर्थमादविवस्वन्दण्डनिधिशेवधिषु ॥८॥ वकवसुवरुणाजकावैकपादाहिर्बुध्न्यपूषाश्विनौयमाग्नेयाग्नेयमूलाग्नेयाद्यदेवत्यंनिधनंध्रुवध्रुवान्तेषु
पूर्वफल्गुनीषु ॥यमन्त्यमन्त्यमन्त्यमूलाग्नेयाद्यदेवत्यंनिधनंध्रुवान्तेषु ॥१०॥ सावर्किपूरणः ॥११॥ २॥ पदत्रयंयाचमानायन्नमोवामनायेति ॥

विवस्वन्मध्यगायविश्वकर्मसूतउरुशंसन्त्वाष्ट्रायवाजंजयन्प्राजापत्यंहिरण्यगर्भ ॥८॥ तृतीयंवसुवामकक्षासौमित्रसावर्णयेसावर्णयेमायमी
याद्यदेवत्यंनिधनंध्रुवान्तेषु ॥९॥ सावर्किरुपगीकन्यायाश्चायसिवसनंयाचमानेभ्यवसुदक्षिणेवसुदक्षिणायाहुदक्षिणेवसुवासमो ॥१०॥ सूर्यसंज
ञायानसावर्किरविंशमनूश्वनिमग्नेयविजंकाद्याःसावर्किनयान्तपा ॥११॥ गणदेवाःसूनयसविंयजामहेसुनक्षत्राः ॥ गयोविश्वाश्च
नसूनावलिर्विंजाहरिष्यति ॥२॥ दक्षंमायाचमानायविष्णवेत्रयःपदत्रयं ॥ बाह्मणिंडपदंहित्वागतःसिद्धिमवाप्स्यति ॥३॥ यासोरुगव
गावश्चःपीनसूतालपूनः ॥ निवहिमाधिकौस्वमदिधुनाहरुवाजिवा ॥४॥ गलवादीक्षिमानवामाजाणपूरणश्चपरुथा ॥ मयाश्वैगश्चवा
रमार्करुगावान्वादवायदाः ॥ ॥ ॥ सूमसत्कर्मयेऽरुविर्धीतित्वयागतः ॥ दक्षानीमासमनाजन्त्वस्मेऽग्नमंतस्तो ॥ ॥ दिवनुक्षौतनस्वर्णोसावर्किं
रमार्करुगावान्वादवायदाः ॥ ॥ ॥ सूमसत्कर्मयेऽरुविर्धीतित्वयागतः ॥ दक्षानीमासमनाजन्त्वस्मेऽग्नमंतस्तो ॥ ॥ दिवनुक्षौतनस्वर्णोसावर्किं
नूतिपुरुगाङ्गानैपूर्वदाहुत्वावत्यवात्यनीध्वः ॥ ॥ नवमादक्षसावर्किमनूवृत्रतपरुवः ॥ हरिकतुदीपकतुविद्याप्राहुत्सुगान्पाः ॥ ॥ ॥
पशामनीविमतयोदवान्दुःगणःस्तनःसूनिमत्युमूत्वाहरुविर्धांत्यषयन्नगः ॥ ॥ ॥

गतगावद्वलः शिलाकीमपहर्तुं याज्ञादिकृतं [illegible] ॥ [illegible] ब्राह्मणाराधनबलकांतवत्स्वर्गं विजयपराक्रममाह ॥ पराजितश्रीनित्यादिनायावद
श्रायसमाप्ति ॥ युद्धपराजिताग्रीयनिसः [illegible] जिगीषमाणं [illegible] महात्मा [illegible] नि वदनना
र्पणेन ॥ ३ ॥ त्रिनाकं स्वर्गजिदुमिच्छंतं विश्वजिता यागेन अयाजयन् ॥ महारिषकणं [illegible] ब्राह्मप्रसिद्धेन ॥ ४ ॥ हर्यश्वस्येंद्रस्य यदुरंगास्तु

॥ श्रीशुक उवाच ॥ पराजितश्रीरसूरिभ्यो हापिताहींद्रेण राजन्नृगुरिः सजीवितः ॥ सर्वात्मना तानरुजन्नृगून्बलिः शिष्यो महात्मार्थनि
वदनेन ॥ ३ ॥ तं ब्राह्मणा भृगवः प्रीयमाणाः अयाजयन्विश्वजिता त्रिनाकं जिगीषमाणं विधिनारिषिच्य महारिषकणमहानुभावाः ॥ ४
॥ ततो रथः कांचनपट्टनद्धो हयाश्च हर्यश्वदुरंगवर्णाः ॥ ध्वजश्च सिंहेन विराजमानो हुताशनादासहविरिरिषत् ॥ ५ ॥ धनुश्च दिव्यं पु
रटोपनद्धं तूणावरिक्तौ कवचं च दिव्यं ॥ पितामहस्तस्य ददौ च मालामम्लानपुष्पां जलजं च शुक्रः ॥ ध्रुवं स विप्रार्जितया धनार्थस्तैः कल्पितः
स्वस्त्ययनाय विप्रान् ॥ प्रदक्षिणीकृत्य कृतप्रणामः प्रह्लादमामंत्र्य नमश्चकार ॥ ७ ॥ अथारुह्य रथं दिव्यं भृगुदत्तं महारथः ॥ सुस्रग्ध्वजाय
सीनकुधन्वी खड्गी धृतेषुधिः ॥ ८ ॥ हेमांगदलसद्बाहुः स्फुरन्मकरकुंडलः ॥ रराज रथमारूढो धिष्ण्यस्थः वह्निवाट् ॥ ९ ॥ ॥
[illegible] ॥ ५ ॥ पूरटं सुवर्णं [illegible] पूधी [illegible] पितामहः प्रह्लादः ॥ जलजं शंखं ॥ ७ ॥ विप्रैरर्जितः संपादितो या
धनार्थो युद्धपरिकरो यस्य तेन च कल्पितं स्वस्त्ययनं मंगलवाचनादि यस्य आमंत्र्य पृष्ट्वा ॥ ८ ॥ आरुह्य रराजेति द्वयोरन्वयः सुस्रग्ध्वजः [illegible] नमाला
धरः ॥ ८ ॥ हेमांगदाभ्यां लसंतौ बाहू यस्य धिष्ण्यस्थः वनप्रज्वलितः कुंडस्थ आहवनीयः वह्निवा ॥ ९ ॥

३४

उल्मेश्वर्यबलं च श्रीश्च यथा तैर्दैत्ययूथपैर्वृता ययाविति द्वयोरन्वयः ॥ परिधीन्दिशः ॥ १० ॥ स्वृद्धां अतिसमृद्धां ॥ ११ ॥ धिग्भ्रमसुखं तथाविधां पुरीं अकस्मादेव प
रित्यक्तेन्द्रादयः पलायिताः [illegible] वैराग्यार्थमिंद्रपुरीमनुवर्णयति रम्यामिति सार्द्धैरेकादशभिः ॥ उपवनानि फलप्रधानानि निकटानि च ॥ उद्यानाः
नि पुष्पप्रधानानि दूरस्थानि च ते रम्यां कूजंति विहंगमिथुनानि यत्र गायंतो मरुतो मधुव्रतायत्र ॥ १२ ॥ प्रवालादीनामुरुर्रुरोयासुताः शाखा यत्र तां

उल्मेश्वर्यबलश्रीभिः स्वयूथैर्दैत्ययूथपैः ॥ पिबद्भिरिव खं दृग्भिर्दहद्भिः परिधीनिव ॥ १० ॥ वृतो विकर्षन्महतीमासुरीं ध्वजिनीं विभुः ॥ यया
विंद्रपुरीं स्वृद्धां कंपयन्निव रोदसी ॥ ११ ॥ रम्यामुपवनोद्यानैः श्रीमद्भिर्नंदनादिभिः ॥ कूजद्विहंगमिथुनैर्गायन्मरुमधुव्रतैः ॥ १२ ॥ प्रवाल
फलपुष्पोरुभारशाखामरद्रुमैः ॥ हंससारसचक्राह्वकारंडवकुलाकुलाः ॥ १३ ॥ नलिन्यो यत्र क्रीडंति प्रमदाः सुरसेविताः ॥ आकाशगंग
यादिव्या वृतां परिधिरूपया ॥ १४ ॥ प्राकारेणाग्निवर्णेन सादालनान्नतेन च ॥ रूपापदकपाटैश्च द्वारैः स्फटिकगोपुरैः ॥ १५ ॥ ऋष्टीं विरु
कप्रपथां विश्वकर्मविनिर्मितां ॥ सरोचत्वररथ्याढ्यां विमानैर्न्यर्बुदैर्युतां ॥ १६ ॥ शृंगाटकैर्मणिमयैर्वज्रविद्रुमवेदिभिः ॥ १७ ॥ ॥

[illegible] ॥ १३ ॥ यत्र यासु सुरसेविताः प्रमदाः क्रीडंति ताः हंसादिकुलैः कुलाढ्याः फानलिन्यः सरांसि यत्र यत्र सीमंतिनो रूपवनाद्यानेन र
म्यामिति पूर्वेणान्वयः ॥ किंच परिखारूपया आकाशगंगया वृतां ॥ १४ ॥ प्राकारेण सौवर्णेन वा वृतां अट्टाराः प्राकारोपरि रचितान्यूनतानि युद्धस्था
नानि तत्सहितेन रूपपट्टानि कपाटानि यत्र तैर्द्वारैरवांतरैः स्फटिमयैर्गोपुरैश्च पूरद्वारैश्च ऋष्टीं ॥ १५ ॥ विरुकाः प्रपथा राजमार्गाश्च यस्यां स
रोडपवनस्थानानि च त्वरार्धगणानि रथ्या उपमार्गाः तैराढ्यां संपन्नां न्यर्बुदं दशकोटयः तैर्गणनीयैरनंतैर्विमानैर्युतां ॥ १६ ॥ वज्रविद्रुममय्यावेदयो यत्र

निर्वयस्कायूथरूपैश्चसोकुमार्यैर्यासांगाःकृपवन्तार्यःस्वलीकृताःस्त्रियःयशःयशस्यांजर्ग॥८॥सुवस्त्रीलोकलोलाविडम्बनानवसोगंधिकसुजांमा
मार्थ॥९॥रुमगवाक्ष्यानिर्गकुमाधूमनासूनपियाःसूपवसः॥२०॥मकामयेविमानेमंणिरुमयेःकतुरिव्यखंडेःनानायशाकायूक्षारिवलेरी

यतुनिर्वयस्कायूथरूपैःश्चमाविडम्बनासः॥शाडंगकृपवन्तार्यःसूर्विरिविवक्रयः॥८॥सुवस्त्रीकगविडम्बनवसोगंधिकसुजां॥यशामा
कमूपादायमार्गस्थावानिमाकृतः॥९॥रुमशालाकुनिर्गकुधूमनागुगूगंधिनार्यांहृष्टाःपतिकुलमागेयोनिसूनपियाः॥२०॥मकाविः
तानेमंणिरुमकतुरिन्नानायशाकावल्लरीरिनावृतां॥शिखंडिपावावरुंगनादिनीं वैमानिकस्त्रीकलगीतमंगलां॥२१॥मदंगशंखा
नकदुंदुरिस्वनैःसशालवीणामुरजर्ष्टिवल्लरिः॥न्त्येःसवाद्येरुपदंवगीतकैर्मनोरमांस्वपुरयाजिरुपुरीं॥२२॥योनवर्डंत्यधर्मि
ष्ठाःखलारुरुदुरिस्वनैःसशालवीणामुरजर्ष्टिवल्लरिः॥न्त्येःसवाद्येरुपदंवगीतकैर्मनोरमांस्वपुरयाजिरुपुरीं॥२२॥यांनवर्डंत्यधर्मि
ष्ठाःखलारुरुदुरुहःशपः॥मानिनःकामिनालब्धाप्रियंहीनाखर्डंतियाम्॥२३॥नींदवधानींसवधूविनीयानिर्वहिःसमंगाद्वधेपुनन्य
या॥सूचार्यंदर्हेऽल्लर्डंमहास्वनैर्दक्षोपयंऽनूरुयमिंड्यायिनी॥२४॥मघवांस्फुरिप्रयवल्लःपवमानयमीसवंदिवंगःलोयशाशुभमद्भुवावः

स्त्रिग्वविमानीपूजारागेःस्मावृतीयार्थंवेमानिकस्त्रीर्लोकंलगीतमंगलीं॥२१॥डपदवानागधवद्वीनांगीतकंध्वमनाःसमीं॥जिगाप्रशासाक्षात्
वीक्षाधिष्ठाशीदवतायथार्थं॥सूत्रेवर्जिरुपरागमिनिवा॥पार्थंगवर्जिगाग्रहाःसूर्ययेया॥२२॥२३॥पृतन्ययासूनया॥२४॥२५॥

कनरुतुनाःवर्तनंजसाडुंडिनंसूलीतू॥२३॥पुनिश्चादूंसूपाकर्डं॥२०॥८॥यशःकानंदनंस्यखंडाजसादिःयशकुंजसादियशकुंजसादिःश्रनस्यसमयम
४॥२९॥डपरुगंसंविगं॥३०॥१॥सूत्रोविमंमंरुमाहुःमस्मायूर्यंहिविसूयमसूस्यनिलयमंडनियामायशःलाकाग्॥३२॥कनास्यविषयंयिःस्यादिनय

रुगवन्नूयमाहुःआवल्लर्न्तःपूर्ववैविरुः॥सूविषद्धमिसंमन्यकनासीलुजसाङ्किनः॥२३॥नेनैकन्विक्तनावापि पतिंश्राद्धमधीश्ववः॥पि
वन्विवमुखनर्दं लिहन्निवदिलोडशः॥२०॥दहन्निवदिलोडदंष्ट्रिः संवर्तग्निरिवाद्विनः॥वृद्धिकावदनमस्य दूर्ध्वंक्षिप्यमडियाः॥२८॥
डाजःसहावल्लीनशो यशःनस्यमूयमः॥२९॥ ॥गुरुरुवाच॥जानोमिमघवंस्तात वृत्रनमस्यकारणं॥हिंस्याथायरुगंनजा.रुग्युरि
वृक्षवादिरिः॥३०॥रुवदिक्षेरुवान्वापि यऋंयिस्त्वावंरुविं॥नास्यशक्रःपुरःस्थातुं कुतोनस्ययथाजनाः॥३१॥नस्मान्निलयमस्यस्य
यूर्यंसर्वेहिविसूर्यं॥यातकालंपुनीरुंना यशःशशविपर्ययः॥३२॥प्रयविषवल्लादकंःसंपत्यूर्जिविक्रमः॥प्रयामेवायमाननसा
नूर्वक्षेविनेयुनि॥३३॥प्रवेसमंहिताथसंगुरुरुथनदक्षिना॥हिंस्वाहिविसूर्यंऽगम्मूगीर्वाणःकामसूयिः॥३४॥डवस्वधर्मुलीनस्य
वाल्वेंयावनःपूर्यं॥डवक्षानीमधिसूय वर्तानिन्यऽगरुयं॥३७॥मंविन्वऽगयिनंहिषं रुगवःहिषावल्लाः॥ग्रननरुयमक्षनान्नुखनम
याऽयन॥३७॥ननरुदनरुगवनरुवनरुयविन्दुगं॥कीर्हिदिन्दुविनन्वानः सत्रऽडवसूवाहिवा॥३०॥वृरुंहेऽगवंश्रियंहस्तौहिऽऽडवापलीरिगं
॥ऽनरुद्यमिवात्मानं सन्यमानाममानसा॥३९॥ऽऽ॥निंश्रीरागुवतमहापूवालेसूयमर्क्षधेयंवदःशोध्यायः॥ ॥ ॥

रुगाहु॥प्रयन्नूनाविषाणावल्लनदुदर्डंऽरुवालवमधिर्कुरुतीयस्यसः॥३३॥सूमंहिनःसूर्थःकार्यंयोनिलयंऽगम्॥३४॥प्रवंपाफमिऽपदंहिवीकुरुम
याऽयन्॥ग्रनवर्मंसूनवहिनं॥३ऽ॥ऽहिऽऽवेहविलोद्रयलीरिगं॥पापिनं॥३९॥सूसूमर्षंवदःसा॥

याज्ञवल्क्य उवाच॥ एवमेतद्यथात्थ त्वमात्मा दृष्टो निदिध्यासितव्यो मैत्रेय्यात्मनो वा अरे दर्शनेनेदं सर्वं विदितं॥१॥ स होवाच॥ अथातो दीनवदनत्वादिकमात्मस्थं वक्ष्यामि॥ अथ ह उवाच॥ अथातो दीनवदनत्वादिकमात्मस्थं वक्ष्यामि॥२॥ स होवाच॥ दीनवदनत्वादिकमात्मस्थं वक्ष्यामि॥३॥ दीनवदनत्वादिकमात्मस्थं वक्ष्यामि॥ अथ ह उवाचेति सर्वत्र॥४॥ ह्रस्वदीर्घप्लुतस्वरूपं तत्त्वमसीत्यादिमहावाक्यं॥ अथ वाक्यं वाग्रूपधर्मादिकं विदन्नात्मानं न वेत्ति॥

शुक उवाच॥ एवं पूर्वपूर्वं ज्ञेयमात्मादिनिरूपणं॥ हे नाथ विद्यया ज्ञेयः पर्यन्तं यदनाथवत्॥१॥ एकदाकाश्यपस्तस्यात्मानं मैत्रेयवान्॥ नमस्तूभ्यं सर्वनिधानं समाधिविधिवित्॥२॥ अथ दीनवदनादिकमासनपरिग्रहः॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः॥३॥ अथ ह दीनवदनादिकमासनपरिग्रहः॥४॥ अथ वाक्यं गतीर्विद्यं ह्रस्वपूर्वं मधिनिधमाद्यार्थमेकमस्यया ज्ञेयया॥५॥ अथ वा तथा स्थापकं वासकं त्वया॥ एतावदेव जिज्ञास्यं इति होवाच॥६॥ एतद्वयं यथा नाडिः सन्निरोधे यदिन्द्रियं निजं तन्नैतद्वयं नाडयः॥७॥ अथ त्वयं सुवलार्यानकं गतविषाणित्वया द्विजधियो ह उवाच मयि कृधि॥८॥ यत्पुरुषाकाशवद्व्याप्तिन्योलाकान्तरालिनः खाकाशान्निर्व्यवेविक्षाः सर्वदा त्मनासखे॥९॥ अथ सर्वकुडालिनकं वपूंषि न तिलकयस्वकमात्मानं न वयास्य ज्ञेयं पूर्वया॥ नामधेयागः स्वधर्मादिनाथागकल्पं रुवाणि॥ ह उवाच॥ किं वत्वयाऽपूजिनाऽवाश्यलग्टहाद्या नाः॥ नाडिनाः॥ अनडिनाः सीमाद्यदिनिर्गच्छेन्निगग्टहाद्वनूनाऽन्तरालनाऽनदीयविवनदुत्या॥ वलार्यो ह नामकालकल्पिन्नकनाः किं॥ ॥ ह उवाच॥ आत्मानं मनः अस्वस्थमपूजिनं लक्ष्येः अस्वन्नान्यादिशिः लक्षयामि॥ ॥

अस्यास्यकानयमन्यत्रनिवर्तुत्वयुगमरुजादिकेनास्यीयाद्॥ अग्टहाः शिवगत्यर्थं ह्रस्वमस्वस्थनं शिवर्ग्यं यथावद्वर्जनं॥ स्यथः॥ ॥ ह्रगवन्नस्वान्नमानयन्नयाकियतनस्मान्॥ अनयानिधयस्यादिसर्वनिषानिनदीयना॥२॥ पस्तुर्मविस्तायियुमाह॥ कान्विनि॥

ऋषिर्मिरुवाच॥ रुद्रंद्विजगवीवत्स्वस्मर्त्यास्यजनस्यवाशिवर्ग्यस्यपदेकं ग्टहमधिन्टहाऽम॥ ॥ अनयानिधयारुत्यादिकं वाथवः लिप्सवः॥ सर्वरुगवनावस्वन्नन्नुक्षानान्नावेद्यमि॥२॥ कानर्षेरुगवत्कामानसंयशमानसः॥ यस्यारुवान्युक्षाश्वकं प्रवंधमन्त्रि सोवर्मे॥३॥ गवेवमावीचमनः गवीवजाः॥ पशून्मः सत्ववजस्कमाद्यपः॥ समारुवान्मास्वस्त्रादिपूरुगमधिरुर्कारुजनमरु न्ववा॥४॥ तस्मादीगजनीयामण्ययष्टिंतयमुवग॥ हनधियाहतस्कानान्सपत्नेः पाहिनश्वरा॥५॥ पत्नैविविसिनासाहं मन्त्राद्यस नसायवेन्यत्रीर्यनिः लक्षनं हनानिपुत्नैवेमम॥६॥ यथनानिपः साक्षेपपथवन्मात्मऽहमथविधेहिकल्पाडीधियाकल्पाणाह रुमा॥७॥

॥ शुक उवाच॥ एवमस्यधिनादियाकस्कामारुमयन्निवाऽहमायावलेविक्षाःस्तरुवऽमिदंऽगगा॥८॥ ऋदंहारो लिकानात्माकवात्मापहतपप्मः॥ कस्यकपतियुगायामारुवहिकावर्ती॥९॥ उपतिष्ठस्वपत्नेरुगवन्नंऽजनादिनि॥ सर्वरुगुरुवासं वासऽवरुगमुर्यू॥१०॥ सविधास्यतिनकामान्कविदीनानूर्कपनः॥ अमायारुगवरुकिर्नेतवनिमनिर्मम॥११॥ ॥ ॥

॥१२॥ तीर्थार्थकामाद्यारुवेवतियदुर्गि॥१३॥ सपत्नेर्दयेः हनाधीर्यवंहनेक्षनयेयामितियुगारिपायऽवऽवनी॥१४॥१५॥ कश्यपः पथमंगावत्पुत्र स्नेहव्याऽयिदुर्विस्मयद्याऽनेवगत्वमुपदिशति॥ अग्टहाऽनिसाद्विनि॥१६॥ ह्रस्वन्नगपतिपुर्योगिपत्याहऽपतिष्ठस्वमिद्यास्यी॥१७॥ मन्त्रवंरुगकामप्राप्तिरुद्देवीनवसवाषमिद्यानऽग्टहाऽमाधमि॥१८॥ ॥

यक्षवमसनावधीविदध्मो॥२३॥यधवमस्यग्रुर्व्यागतधनसोवापुकावमादिग॥२३॥मयायुरुःयमङ्गामयदुगमाहुनरुपवयामियन्वय॥२४॥
मूमलनुङ्ग॥२५॥गजादीपूर्वमुःहृयमाहु॥सिनीवाल्यामित्यादिनाबुक्कचार्यधनङाग्रामित्यंतनर्थंथनायदिलयतनर्दिङाडविदीर्ङ्यावत्राहानूवात

मूदितियूवाच॥कनारुविधिनाबुक्कनडपङ्क्तायजगत्यतीयथामसत्यसंकल्पाविदध्मारुमनावर्थं॥२२॥ग्रादिद्यात्वद्विजाग्रेरुविधिंतदू
पधवनीग्रानुष्ठुप्यतिमदवः सीदंत्याःसरुपूरुकं॥२३॥ ॥कव्यपडवाच॥प्रनन्मरुगवान्यूरुःप्रजाकामस्ययधमङः॥यदाहुनपुव
ग्रमित्युर्वंकशवमाग्रवं॥२४॥ङान्युलस्यामसत्यङ्क्षादशारुपयावर्तः॥ग्रर्ङ्यंयदवविदार्द्धरुक्षापवमयात्विगः॥२५॥सिनीवाल्यामृ
ङात्यिग्रस्तायाङ्गाङविक्षीर्ङ्यायादिलग्रतवेग्राग्रस्यर्तमंरुमूदीनयत्॥२६॥खदग्यादिवमाहुनवसायाःस्नानसिङ्क्षा॥ङहुनासिनमसु ३१
र्यंपायानेमपुलभाय॥निर्वृर्हिमात्मनियमादवमर्ङ्यस्मादिग॥ग्रर्ङ्यायीर्ङ्यिलग्रर्यङल्लवङ्गोवुवावधि॥२७॥नमसुरुद्रायरुगवतपू
षायमहीयस॥सर्वरुतनिवासायवासुदवायमादिग॥२८॥नमाद्यक्षायग्रूक्ष्मायसधनपतयवाचस्पतयविशांपुलस्त्यायगुङार्च्यानेदुनव॥२९॥

यात्मात्मिग्र॥३०॥तृणमंगु॥खदवीनिदुलविल्वबमायाःडधृतासि॥२८॥निर्वारुणत्मात्मनियमानित्यनेमिर्लिकायन॥२९॥तृणावारुनादीनवमंज
नाहानमसुरुद्रायमिति॥पाद्यादीविङायतसुङादङाङ्कवैवग्रति॥२२॥चतुर्विंशतिगुङाम्रुल्यानिङागतीनिगधगस्मेगुङासंख्यातस्यरुगव॥
संख्यपवरुकाय॥३०॥ ॥

पयसि शृतं पक्वं पायसं ॥ मूलविद्यया द्वादशाक्षरेणैव ॥४०॥ पूर्वोक्ताभिरन्याभिश्च मुनिभिः ॥ तस्य शेषं निर्माल्यं द्वौ अवरौ येषां तौ ॥ असंस्कृतवद्वापि भोजयः
शृतं पयसि नैवेद्यं गाल्यन्नं विरुवसति ॥ ससर्पिः सगुडं दत्वा हूहूयान्मूलविद्यया ॥४०॥ निवेदितं तद्भक्त्या यदद्याद्भुंजीत वा स्वयं ॥ दत्वा च मनसर्चि
त्वा तां पूर्वं च निवेदयेत् ॥४१॥ जयदष्टाक्षरं शतं सुवीरमुनिभिः प्रभुं ॥ कृत्वा प्रदक्षिणं रुमो प्रणमेद्दंडवन्मुदा ॥४२॥ कृत्वा शिरसि तच्छेषं देवम्
द्वासयेत्ततः ॥ द्व्यवरान्भोजयेद्विप्रान्पायसेन यथोचितं ॥४३॥ भुंजीत तेन तन्नाशः शेषं सपूः समाहितः ॥ ब्रह्मचर्यं यथा तद्वाच्यं भूतलं प्रथम
हनि ॥४४॥ स्नातः शुचिर्यथाकेन विधिना सुसमाहितः ॥ पयसा स्नापयित्वार्च्य यावद्भुतसमापनं ॥४५॥ पयोरुक्षा व्रतमिदं चरेद्विष्णुर्च्चतादृतः
पूर्ववद्धूहूयादग्निं ब्राह्मणांश्चापि भोजयेत् ॥४६॥ एवं त्वहरहः कुर्याद्द्वादशाहं पयोव्रतः ॥ हरेराराधनं होममर्पणं द्विजतर्पणं ॥४७॥
प्रतिपद्दिनमारभ्य यावच्छुक्लत्रयोदशी ॥ ब्रह्मचर्यमधः स्वप्नं स्नानं त्रिषवणं चरेत् ॥४८॥ वर्जयेदशदालापं भोगान्सर्वान्वचो मुखात् ॥ अहिंस्रः स
र्वभूतानां वासुदेवपरायणः ॥४९॥ त्रयोदश्यामथो विष्णोः स्नपनं पंचकैर्विभोः ॥ कारयेच्छास्त्रदृष्टेन विधिना विधिकोविदैः ॥५०॥ पूजां च
महतीं कुर्याद्विहरेच्च विवर्जितः ॥ चरुं विरूप्य पयसि शिपिविष्टाय विष्णवे ॥५१॥ शृतं तेन तेन पूरुषं यजेत्सुसमाहितः ॥ नैवेद्यं च ॥ तद्गुणवद
द्यात्पूरुषं तुष्टिदं ॥५२॥ आचार्यं स्नानसंपन्नं वस्त्रारुरवलेधनुरिः ॥ तोषयेद्दत्विजश्चैव तद्विद्याराधनं हरेः ॥५३॥ भोजयेत्तान्गुणवता सदन्नेन शुचिस्मितान् ॥
न्यांश्च ब्राह्मणांश्चाप्यथ तत्र समागताः ॥५४॥
दित्यर्थः ॥४३॥ स भोजितैस्तैरन्नं स्नातः सन्शेषं वधूभिः सहितः ॥ तस्यां राज्यां ब्रह्मचारी सन् ॥ ध्यात्वा तत्प्रभातसति ॥४४॥ पयोव्रतं कुर्यादाराधयेत् ॥४५॥ ॥ अधः स्वप्नं श
यनं ॥४८॥ २ ॥ पंचकैः पंचामृतैः ॥५०॥ ४ ॥

॥५१॥ मयावतंसमुदाहृतं ॥५८॥ २ ॥ सर्वयज्ञाख्यायं यज्ञः सर्वव्रतमिति च स्मृतमतद्व्रतं ॥६०॥ अष्टमपाठः ॥ ॥ ततः सफलदशदिवाकृतं तस्मिन्नुत्तरे ॥
तत्कामपूरणायाजौ तत्पुत्रा हृदि तीर्यते ॥१॥ ॥ प्रीतिविह्वलत्वादेव सावद्धांजलिः सती स्थिता केवलं ॥ प्रीतिं तु पुनर्नास्ति हनदाशाकाश्रुपितुरुष्णीं वरुवाक्यं
दक्षिणां गुरवे दद्यादृत्विग्भ्यश्च यथार्हतः ॥ अन्नाद्येनाथ पाकांश्च प्रीणयेत्समुपागतान् ॥५५॥ तुष्टवत्सु च सर्वपदीनां धृतपलप च ॥ विष्णोस्तत्प्रीणनं
विद्वान्भुंजीत सह वधूभिः ॥५६॥ नृत्यवादित्रगीतैश्च सुतिभिः स्वस्तिवाचकैः ॥ कारयेत्कथाभिश्च पूजां भगवतोन्वहं ॥५७॥ एतत्पयोव्रतं नाम
पूरुषाराधनं परं ॥ पितामहेनाभिहितं मया तत्समुदाहृतं ॥५८॥ त्वं च नेन महाभागे सम्यक्चीर्णेन केशवं ॥ आत्मनाशुद्धभावेन नियता
त्मा भजाच्युतं ॥५९॥ अयं वै सर्वयज्ञाख्यः सर्वव्रतमिति स्मृतं ॥ तपः सारमिदं रुद्रदानं चेश्वरतर्पणं ॥६०॥ तत्रैव नियमाः साक्षाद्भवेच्च
मालमाः ॥ तपोदानं व्रतं यज्ञाय न तुष्यत्यधोक्षजः ॥६१॥ तस्मादेतद्व्रतं रुद्रप्रयताश्रद्धया चर ॥ भगवान्परितुष्टस्तु वरानाशु विधास्यति
॥६२॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे अष्टादशोऽध्यायः ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एकासादितो रा
जन्स्वरुक्किंधपनवे ॥ अन्वतिष्ठद्व्रतमिदं द्वादशाहमतंद्रिता ॥१॥ चिंतयंत्येकया बुद्ध्या महापूरुषमीश्वरं ॥ प्रगृह्येंद्रियदुष्टाश्वान्मनसा बु
द्धिसारथिः ॥२॥ मनश्चैकाग्रया बुद्ध्या भगवत्यखिलात्मनि ॥ वासुदेवसमाधाय चचार ह पयोव्रतं ॥३॥ तस्याः प्रादुरभूत्तात भगवानादिपू
रुषः ॥ पीतवासाश्चतुर्बाहुः शंखचक्रगदाधरः ॥४॥ तेन तद्गोचरं वीक्ष्य सहसोत्थाय सादरं ॥ ननाम भुवि कायेन दंडवत्प्रीतिविह्वला ॥५॥ सा
न्नाय बद्धांजलिरीडितुं स्थिता नात्सहस्रानंदजलाकुलेक्षणा ॥ वरुवरुष्णीपुलकाकुलाकृतिस्तद्दर्शनात्युत्सवगात्रवेपथुः ॥६॥ ॥
दास्रानंदजलैराकुलेक्षणा यस्याः सा पुलकैः कुलाकृतिर्देहो यस्याः सा ॥ तस्य दर्शनेन यात्युत्सवः तेन गात्रवेपथुः कंपो यस्याः ॥६॥ ॥ गोपा

नृशंसाधिपतीश्वरीश्वरमाणेनिवक्रियारुदानाशयस्यशत्रुस्यविवृद्धिंवदाधः॥८॥सूयत्नाविनिर्क्रियदेयानत्रुद्धिंनाशपि॥रुक्षानूवद्धिंमुनीश्व
रमित्यस्मोदादिनिस्त्रिंशिः॥यरूपायादिदशभिः॥सैवाधनेरुवाशङ्कंकिमपिनाक्षीमिवदनीपार्थयताऽनैनःरुधिरुवायनादीनानीनाथोस्तित्वंगीर्थं
ग्रवःकीर्तिर्यस्यग्रवणमवर्मगत्तंयस्यनन्नामधेयंयस्यतन्नामधेयंयस्यसूपन्नानांशवलोगानांलोकानांवृद्धिनायशमायऽदयायस्य॥८॥रू

पीयाऽनेर्गद्रदयागिनारुविंयुवृषवसाऽदयोतिंदिःकनूरुहऽडद्वीरुगीसापिवतीवरूपावमापार्थयरूपमिरुगत्यर्गि॥८॥ ॥सूदिमिवत्रवा
च॥यरूऽयरूपूवूषास्यत्नतीर्थपाऽगीर्थिग्रवःग्रवणमंगल्लनामधेयासपन्नलोकवृद्धिनायशमाऽदयायऽनैनःरुधीऽरागवन्तसिद्धीन.
नाथः॥८॥विऽश्वयविऽश्वरुवनस्किंगिसंयमायसैवंगरुहीनयूवूऽकिंगुणायरुसत्रावस्कायऽन्वरूपवृद्धिंगपूर्कंवाधद्यापादिनात्मतमस
रुवयनमस्क॥२॥सायःपवैवपवरीपूमरुल्यस्तद्वीयोरुवसाःसकल्पयागगुणास्त्रिवर्गःस्नानैवकवद्यमनैतरुवैगिगुणात्मकःनृणं
किमसपत्नरुयादिवाद्धी॥८॥ ॥शुकऽडवाच॥सूदियेवैरुनाशाऽनरुगवान्यूरुक्षवरुक्षऽःऋरुऽःसर्वरुनानामिगिदावावरुवावरा॥८॥

म्नस्कनमःसमऽस्वरुगवः॥विऽश्वायविऽश्वस्यरुवनस्किंगिसंयमाधिसैवंगरुहीनाःपवूऽकाःमायायाःगुणायनरुसं॥८॥धापिस्वस्यायसूपन्नूतस्वरू
पायाःकूरुऽऽस्वऽपवृद्धिनानिस्त्रिंशिनायःपूरुक्षेविधस्कनयापादिनैनिवनिवस्कैस्मान्निगमामायात्सऽर्वीयनरुसं॥२॥ ॥अरुसंयमनाय
चपूवूषवतीपत्नीयत्नवगवतिकेसूपकन्यायनाऽ॥सायःपवैवस्यायःयूरुवयिपोन्यरुन्यवसाल्लीवयारुवसाः॥योगिनिदृधस्यां०रूऽस्वयमाम्यविन
स्वर्न्नूगिविग्रऽःवसतिनियां०शीगिपदानि॥सकल्पायागगुणासूगिमाऽदयः॥१०॥ऽकऽरुऽःसर्वैनयामी॥८॥८॥ ॥ ॥ ॥

सयवैरुहमाशीर्यंयोत्वयमसःस्यावियानांविपूज्यांसैवीर्यियनू॥नरुवयान्विवमाकीर्ऽरीमयाविरुज्ञानि॥८॥कीर्ऽिनमवाऽ॥नाविगिरिःपानिस्वाऽज
यन्वयेऽनैःपूरुऽऽस्तरुऽयातेर्ऽउकरुस्वऽउनिरुऽगि॥२॥४॥ग्रेयाऽहंगयनःवद्रीन्वयेरुान्॥८॥सूपावतीयाऽसूनगिऽजमतीयाऽयग्रमानूसूरुसं

॥ब्रीरुगवानूयाऽवमानरुविंयाःसऽकामीविनानर्काद्धिरुं॥यत्सपत्नेर्हनशीर्ऽमंयाविनांस्वक्षमनऽः॥२॥मान्विनिर्ऽिंयसमनवूर्मेनानत्
यर्गिनानूपिनस्वऽयग्रीगिःपूरुविरुक्षयामिर्ऽ॥२॥ऽर्ऽुग्रेष्ठःवनयेर्ऽमानांयूधिविर्ऽिग्रीह्यिाबूर्ऽनीनासाग्रऽडसूमिरुऽिरुक्षिनां
४॥८४॥सात्मऽनःसमऽद्धीस्वयाऽहनयः॥ऽग्रियःनाकपृरुऽमधियाग्रऽीतनाऽडसूमिरुऽि॥८॥पायाधूनाःरुसूवयूधनाःअसूपावतीयाः०
गिदविमनगिःयरुनसूरुलःवयविषुरुकानविऽनसरुऽसूर्वऽरुनागि॥८॥ग्रेयानूपायामनऽदविविरुवःसैनागिगयवनवयंयाते॥ममाचनैनै
र्ऽीनिर्गऽुमन्यपाग्रऽानूसूपैरुलरुऽुकरुत्वान॥८॥त्वयाविरुग्वाऽहमययुरुकयपायाबुनानूरुर्ऽसमीऽिगः॥वीऽनपूरुन्वमूपत्वनसूगाल्मा
फाल्गिमाचीवनपत्यधिपूरुगः॥८॥ऽपाक्षवयोगिरुऽवऽरुऽयातिमकल्पवैमोवनावयगीपयावर्वसूपमवल्ऽिरुं॥२॥नैनेतयत्रमाःसूरुथैयैपूसूयाविऽ

ध्रुवनासर्वसंपयनऽदविऽवयुर्ऽसूसंवृगं॥२०॥ ॥

सूग्वनःऽकालोऽपयोगिविषेःऽगुरुऽावऽिगाःऽसूनूऽलेवीन्वयेःऽसमाधाविषेःऽगुरुऽाःसूनिवा॥८॥ममममयाविषयवाःनऽरुऽुःसैनाविनस्यऽादि॥ग्रेवा
सूवूर्यूरुऽानूलनाऽनरुलरुऽुकरुत्वान॥८॥मावीवस्यनयोनिसूधिषायऽिगःसनाग्मेफाल्गियाल्यिाम॥८॥ग्रगःपगिसूपाक्षवरुऽुत्व॥२॥ऽवानोऽ
र्ऽंवरुऽेसीसर्वैसंसंवृगंसूसंयुर्ऽेसत्तीपद्यनसिष्यानि॥२०॥ ॥

यद्यत्त्विष्टं ५

चंद्रमौलिश्चेत्यन्वयः॥ अप्यर्थे चकारः॥ चंद्रमौलिरपि गंगा रूपं यन्मूर्द्धादिधारणं यथा॥२८॥ हे आर्य्य त्वां साक्षात्प्रत्यक्षं ब्रह्मर्षीणां तपः प्रवमन्यकथं रुतं तपः
वपूर्द्धरं मूर्द्धि धारि॥२९॥३०॥ त्वच्चरणावनजनैर्वारिभिर्हतमंहो यस्य मयूनीतापविक्रीकृता॥३१॥ मम रुः प्रतीच्छ गृहाण॥३२॥ हे अर्हतमपूज्यतम॥३३॥ अपू

तस्मादशौचं जनकल्मषापहं सधर्मविन्मूर्द्ध्न्यदधात्सुमंगलं॥ यद्देवदेवागिरिशश्चंद्रमौलिर्दधार मूर्ध्ना परया च रुक्मिणी॥२८॥ ॥ बलिरुवा
च॥ स्वागतं ते नमस्तुभ्यं ब्रह्मन्किं वा रवामते॥ ब्रह्मर्षीणां तपः साक्षान्मन्ये त्वार्यवपूर्द्धरं॥२९॥ अद्य नः पितरस्तृप्ता अद्य नः पावितं कुलं
॥ क्रतुरयं यद्भवानागतो गृहान्॥३०॥ अद्याग्नयो मे सुहुता यथाविधि द्विजात्मजन्वच्चरणावनजनैः॥ हतांहसो वारिभिरियं च रुरुहा तथा
पूनीता तनूभिः पदैस्तव॥३१॥ यद्यद्वटावांछसि तत्प्रतीच्छ मन्वामर्थिनं विप्रसुतानुतर्कये॥ गां कांचनं गुणवद्वाममृष्टं तथान्नमयम्
तवाविप्रकन्यां॥३२॥ ग्रामान्समृद्धान्पुरगान्गजान्वा रथांस्तथार्हत्तमसंप्रतीच्छ॥३३॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे बलिवाम
संवादे अष्टादशोऽध्यायः॥ ॥ श्रीशुक उवाच॥ इति वैरोचनवर्चिधर्मयुक्तं सूनृतं निशम्य भगवान्प्रीतः प्रतिनंद्येदमब्रवीत्॥१॥ ॥ श्रीभा
गवानुवाच॥ वचस्तवैतज्जनदेव सूनृतं कुलाचितं धर्मयुतं यशस्करं॥ यस्य प्रमाणं भृगवः सांपरायपितामहः कुलवृद्धः प्रशांतः॥२॥ ॥

मष्टादशः॥ ॥ दुर्नविंशेतु हरिणा याचितेन पदत्रयं॥ प्रतिश्रुतेन बलिना जानन्भृगुरवारयत्॥१॥ दातुः स्तुतिः स्वयं तुष्टिरित्यादि प्रस्तुता
चितं॥ यत्कथमिति निरिंद्रं स्तुतिं कथयन्नाह वामनः॥ वचस्तवैतदिति षोडशभिः॥ हे जनदेव सांपरायपारलौकिकधर्मापेतामहश्च प्रह्लादः प्रमाणं॥२॥

निःसत्त्वस्य लक्षणं॥ याद्विजातये याचकाय प्रत्याख्यातान् ददामीति वक्ता॥ कृपणस्य लक्षणं प्रथमं प्रतिश्रुत्य यावान्दातेति॥३॥ तीर्थदानावसरयः
प्रस्तिन्यूष्मकूले॥४॥ यतः अस्मिन्जातः॥५॥ श्लाघा रक्ष्यो उद्धरणे॥७॥८॥ परागृहाः बहिर्दृष्टिः॥९॥ अतो हृदयस्थितं मानं ह्यस्य तीर्थे वै विनिश्चित्य॥

नष्टे तस्मिन्कुलकश्चिन्निःसत्त्वः कृपणः पुमान्॥ प्रत्याख्याता प्रतिश्रुत्य यावादाता द्विजातये॥३॥ न संति तीर्थयुधि वार्थिनार्थिताः परा
ङ्मुखा यत्र मनस्विनो नृपाः॥ यूष्मत्कुलं यद्यशसा मलेन प्रह्लादः ज्ञातिर्यथा दूषितः॥४॥ यतो जातो हिरण्याक्षश्चरन्नेवं मां महीं प्रति वीरं दि
ग्विजयेनार्विदत्तगदायुधः॥५॥ यं विनिर्जित्य कृच्छ्रेण विष्णुः श्लाघा रसागतं॥ नात्मानं जयिनं मेने तद्वीर्यं हृदयेन स्मरन्॥७॥ निशम्य तद्वधं ज्ञातो हि
रण्यकशिपुः पुरा॥ हंतुं ज्ञातिहतं क्रुद्धो जगाम निलयं हरेः॥८॥ तमायांतं समालोक्य शूलपाणिं कृतांतवत्॥ चिंतयामास कालज्ञो विष्णुमायाविनो
वरः॥९॥ यतो यतो हंत्यसौ मृत्युः प्राणभृतामिव॥ अतो हमस्य हृदयं प्रवक्ष्यामि परागृहाः॥१०॥ एवं संनिश्चित्य रिपोः शरीरमाधावतो नि
र्विवेश सूक्ष्मचेतनः॥ श्वासानिलांतर्हितसूक्ष्महृदस्तत्प्राणरंध्रेण विविग्नचेताः॥११॥ स तन्निकेतं परिमृग्य शून्यमपश्यमानः कुपितो ननाद॥ श्लाघां
दिशः खं विवरान्समुद्रान्विष्णुं विचिन्वन्नददर्श वीरः॥१२॥ अपश्यन्निति होवाच मयान्विष्टमिदं जगत्॥ ज्ञातिहा मे गतो नूनं यतो नावर्तते पुमान्॥१२॥

सानिलं इति हंतुः श्लाघा दहायस्य॥ विविग्नमतिकंपितं चेतो यस्य सूक्ष्मकंपितचित्तः इति वा सुबोधः॥१०॥ न ददर्श॥ अंतः प्रविष्टत्वात्॥११॥ पुमान्यतः सका
शान्नावर्तते॥ तद्युक्तैव नूनं गतः॥ नित्यमुक्तत्वादिति वा सुबोधः॥ एवं मृत्युपर्यंतमखंडं विष्णोर्वैरं यत्कृतवान् इति भवतस्य प्रतिद्वंद्वमहाबलपराक्रमस्य
शूरोऽहं मानविहीनः क्रोधानुबंधस्य॥१२॥

ननूनहिंस्रमनृतमस्तेयं सर्वकामसंयोजनत्वाद्। सर्वमिति तथाऽऽरम्भोऽपरिग्रहश्च स्यूर्ऽसत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहयमास्सर्वनिमित्तयामाधिकास्यकीर्हिऽर्ऽऽ
यतसेनैतऽवदन्यादिति॥४२॥अनादृहिंसैकनादियनहतैनकषायत्यपसंदनमिछीपशास्त्रानवबोधनमसिपविद्यासविवारुचवबादिषु
लोगवोधाऽऽऽनोवहिनार्थहिंसायोचिकस्यविद्यापाफायोतथवयास्त्रवऽऽ॥वलिनोहिवक्षायणतरुसाऽऽसहतैवदहिति॥तथचऽऽऽनिश्चतस्मा

सर्वनियनहतेयात्सदृढकीर्हिःऽवसन्नतः॥४२॥छीघनमविवारुचवृत्यर्थपाशसीकटणेवाऽऽऽणार्थहिंसायोनानहतैस्याऽऽऽगुप्तिर्मं॥४२॥

ऽऽनिग्रीरागवतेमहापवाजेऽऽसूमर्ऽधेघामनपादऽरुविप्रकानविंऽऽध्यायः॥ ॥श्रीशुकउवाव॥वलिवर्वंऽरुपतिःऽकुलावार्यंऽरा
षिताःसमीरुत्वाऽऽर्ऽवाऽऽनुवावावहिनायुवै॥१॥ ॥वलिरुवाव॥सत्यंरुगवन्तापाऽऽर्ऽधर्म्मार्थंऽरुमधिनोऽऽर्थंकामंयत्राहुर्हिंयानवा ४५।
धेतऽदिविद्वत्॥२॥सचाहंविवुलारुनपत्यावाचऽऽकथंहिऽऽ॥प्रतिऽऽरुयदवामीतिपाऽऽदिकिनवायधः॥३॥नऽऽसत्यात्त्यजाधर्म्मंनिहावा
वरुत्रियंसर्वंवाऽऽमहंमन्यमानोऽऽकपत्रेनवै॥४॥नाहंविभेमिनिरयान्नाधन्यादसूनवार्ऽवानूनात्ऽनस्यवनान्मृत्यार्थंविषपुत्रीरुनागूः॥५॥

ऽऽलनदयाऽरुसत्यान्नमिथूनीकवामीति॥४२॥ ॥ऽऽनिग्रऽमप्रकानविंऽधः॥ ॥विंऽऽन्द्रनऽनरीनासोऽहात्वापिकपऽऽरुवः॥ददावबतताविऽऽसरुसावर्द्धनाऽऽरुवै॥१॥रुगवंऽनात्वयापाऽऽर्ऽसत्यंकिंनस्यार्थकामादिकंनवाधेतसऽऽरुमधिनोधर्मऽऽमि॥२॥ऽऽधेषपत्यावाचऽऽनिवाकवामि॥३॥४॥
ननुवपत्यात्मानदोषाडकाःऽनशाहानाहमिति॥ऽऽधन्यानूदविज्ञात्॥हत्यावधि॥ऽ॥ ॥ ॥

किंचयद्वनादिकंतत्सर्वंसंयतंमुनेपूर्वंहास्यतित्यऽऽयवानऽकिमितिऽऽीयतेवक्तुंयनदयमितिरावः॥तथापितावद्हिंसैकऽप
विद्यावाधिऽऽऽंदीयतांऽऽनिवेनाऽऽऽहानऽऽतिविपत्प्रेऽऽनाधेनदऽऽनाधिनऽऽधऽऽहिंसऽऽार्थंहियाऽऽदानंकिंनिमिऽऽनकिंविनायासि
यावितादऽऽयऽऽदानविपऽऽासैतोधऽऽदानंऽऽयथमिवऽऽाऽऽनऽऽऽयाविंसवंदयंनवकिंविधिदितिरावः॥ऽ॥अहिंसनदयमवनिवेऽऽहाऽऽेयऽऽ

यद्यद्धास्यतिलाऽऽसिनसंयतंधनादिकं॥तत्सलाऽऽेनिमिऽऽकिंविपऽऽुधन्तनवनः॥ऽ॥ऽऽेयःऽऽुर्वंतिरुणानांसाधवाऽऽुल्लाऽऽासुः
रिः॥ऽदयंशिविपऽऽुनयेःकाविकऽऽाधवादिषु॥ऽ॥येविर्यंवऽऽुऽऽुवऽऽनंदेयऽऽुनिवर्हिरिः॥ऽऽर्षाकालाग्रसीलाऽऽान्ययऽऽाधिगतं
ऽुवि॥ऽ॥ऽऽुल्लऽऽायधिविपऽऽल्लिनिवलाऽऽनूयऽऽःऽनतथाऽऽीर्थिऽऽायांऽऽग्रद्धयायधनयऽऽ॥२॥ऽनऽऽिनःकाऽऽूणिकस्यऽऽाऽऽनं
यदर्थिकामापनयनदुर्गतिः॥ऽऽूनःऽऽनर्वऽऽविदांऽऽवाऽऽऽांनऽऽावदाऽऽस्यऽऽदामिवांऽऽिं॥१०॥ ॥ ॥

तिःऽऽुऽऽैवऽऽुऽऽिनविकाविकऽऽाविवाऽ॥ऽ॥येदेहिंऽऽेयंऽऽंऽऽनिवर्हिरिविर्यंरुवृऽऽुऽऽुऽऽपऽऽुकाऽऽाऽऽामिऽऽुलाकान्यऽऽलाकांऽऽश्चऽऽाऽऽनि
निवाकालाग्रसीऽऽासंऽऽवान्नऽऽुऽऽुविनेऽऽधिगतंऽऽपार्थंयऽऽाःऽऽग्रसीऽऽासंऽऽनःकीर्हिऽऽवसाऽऽधानान्यदितिरावः॥ऽ॥ददाऽऽाऽऽसदऽऽिधनऽऽाऽऽेकी
र्हिरुवतीलाऽऽाःसलऽऽाऽऽूनितंनेऽऽंऽऽंतंऽऽाऽऽीर्थंपराऽऽासतितऽऽाऽऽीर्थंपराऽऽासतिदुःकऽऽाधनत्यागप्रवसयाकाय्यऽऽमितिरावः॥२॥अहिंसिधनित्वनदेन्द्रीत्यादिति
वऽऽाऽऽाऽऽाऽऽाऽऽनऽऽिनऽऽूमिःयाऽऽऽांगाऽऽऽानाम्यऽऽिनींकामापनयनकामपूऽऽलाऽऽनदुर्गतिर्दैयमितियनऽऽाऽऽुनेरुऽऽाऽऽवाऽऽानांऽऽुकामापन
यनदुर्गतिःऽऽाऽऽुनऽऽिःऽऽिकिंऽऽनर्वंऽऽक्यमित्यर्थः॥१०॥

ननु नायं वदुः किंतु विष्णुस्तव गुरुरित्युक्तं। तर्हि सुतरामवदास्यामीत्याह॥ यजंतीति। परः शत्रुवासुः॥१॥२॥ यद्यदि यज्ञो न जिहासति। तर्हि यज्ञं हत्वा
प्रतीहमिं हरत्॥ शयीत वासम्यक्स्नानः सन् समविलेशयितेति वासुवार्थः॥१३॥ अग्रद्धितं अजातगृद्धं॥१५॥१६॥ जालकं मुक्ताहरणविशेषं तन्मा

यजंति यज्ञं क्रतुर्भिर्यमादृता भवंत आम्नायविधानकोविदाः॥ स एष विष्णुर्वरदाः सुवापरा दास्याम्यमुष्मै क्षितिमीप्सितां मुनिः॥१॥ यद्य
प्यसावधर्मेण मां बध्नीयादनागसं। तथाप्यनं न हिंसिष्ये भीतं ब्रह्मतनूं रिपुं॥१२॥ एष वाडलमल्लोको न जिहासति यद्यशः॥ हत्वा मेनां हर
यद्धशयीत निहतामया॥१३॥ ॥शुकउवाच॥ एवमग्रद्धितं शिष्यमनादृशकरं गुरुः॥ शशाप देवप्रहितः सत्यसंधं मनस्विनं॥१४॥ दृढं
पंडितमान्यज्ञः स्तब्धस्य स्मदुपह्वया। मच्छासनातिगो यस्त्वमविराद्धस्य सत्रिया॥१५॥ एवं शपंतं स्वगुरुं सत्यान्नचलितो महान्॥ वाम
नाय ददावतामर्चित्वोदकपूर्वकं॥१६॥ विंध्यावलिस्तदागत्य पत्नी जालकमालिनी॥ आनिन्ये कलशं हेममवनेजन्यपां हृतं॥१७॥ यज
मानः स्वयं तस्य ग्रीमत्यादयं गमदा। अवनिज्यावहन्मूर्ध्नि तदया विश्वपावनीः॥१८॥ तदा सुरेंद्रं दिवि देवतागणा गंधर्वविद्याधरसि
द्धचारणाः॥ तत्कर्म सर्वपितृगणं त आकुर्वं प्रसूनवर्षं ववृषुर्मुदान्विता॥१९॥ नेदुर्मुहुर्दुंदुभयः सहस्रशो गंधर्वकिंपूरुषकिंनराजगुः॥ मन
स्विनानेन कृतं सुदुष्करं विद्वानदाद्यद्रिपवे जगत्त्रयं॥२०॥ तद्वामनं रूपमवर्द्धताद्भुतं हरेरनंतस्य गुणत्रयात्मकं। रुरुः खं दिशो द्यौर्विवराः पयो
लावती। अवनेजनीनामपां कलशं हृतं पूर्णं॥१७॥२०॥ अवर्द्धत वांछातः प्रगृह्यतामिति बलिना पूर्वमुक्तत्वात्। गुणत्रयमात्मनि यस्य तत्। अत एव रुरुः स्वमित्य
दयाय यस्मिन् आसतस्थितवंतः॥२१॥

जलिगादिसहितावलिस्तस्य हरेः कायप्रतद्विश्वं ददर्श। तदवप्रपंचयति रसामिति पादानेः सफरिः॥२२॥ मारुतं गणं वायुसंघं पीन्द्रस्य सनवसनायस्य सः इन्द्रपदस्थि
तत्वात्॥२३॥ ऐक्षत्। आत्मा स्वयं बलिमुख्यायेषां तान् असुरान्। ऋक्षमालां नक्षत्रपंक्तिं॥२४॥ अंगहराजन् समस्तान् रक्षांश्च शब्दान्॥२५॥ द्यौश्च द्यां च॥२६॥

कायबलिस्तस्य महाविभूतेः सहर्त्विगाचार्यसदस्यप्रतत्। ददर्श विश्वं त्रिगुणं गुणात्मकं रूपं दिया धिष्ण्यं जीवयुक्तं॥२२॥ रसामवष्टभ्य जलथः
पादयोर्महीं महीध्रान् पूरुषस्य जंघयोः॥ पतत्रिणो जानुनि विश्वमूर्तेरूर्वोर्गणं मारुतमिंद्रसेन॥२३॥ संध्यां विभोर्वाससि गुह्यमेक्षत प्रजापतीन् जघन
आत्ममुख्यान्॥ नाभ्यां नभः कुक्षिषु सप्तसिंधून् रुक्मस्य रसिचर्कमालां॥२४॥ हृद्यंगधर्मं स्तनयोर्मुरारमतं च सत्यं च मनस्यथेंदुं। श्रियं च वक्षस्य
रविं दृशोः कंठे च सामानि समस्तरवान्॥२५॥ इंद्रप्रधानानमरान् भुजेषु तत्कर्णयोः॥ ककुभो द्यौश्च मूर्ध्नि किशेषु मघान् श्वसतं नासिकायामः
क्ष्णोश्च सूर्यं वदने च वह्निं॥२६॥ वाच्यां च छंदांसि रसे च जलेशं भ्रुवोर्निषेधं च विधिं च पक्ष्मसु॥ अहश्च रात्रिं च परस्य पुंसामन्यूंल्ललाटे धरत्रवलारं
॥१७॥ स्पर्शे च कामं नृपरतसारं पृष्ठेऽन्वधर्मं क्रमणेषु यज्ञं छायासु मृत्युं हसितं च मायां तनूरुहेष्वोषधिजातयश्च॥२८॥ नदीश्च नाडीषु
शिलानखेषु बुद्धावजं देवगणानृषींश्च। प्राणेषु गोत्रस्थिरजंगमानि सर्वाणि रूपाणि ददर्श वीरः॥२९॥ सर्वसुराः कश्मलमापुरंगसुदर्शनं च क्रमसद्ध
तजः॥ धनुश्च शार्ङ्गं स्तनयित्नुघोषं पर्जन्यघोषो जलजः पांचजन्यः॥३०॥ ॥

रसरसेन॥२७॥ रतसा रतसि। क्रमणेषु पादन्यासेषु। ओषधीजातीश्च॥२८॥ प्राणेषु इंद्रियेषु॥२९॥ सर्वात्मनीत्यादिवाक्यांतरं सुदर्शनमित्यादीनामीशम्
पतस्थुरित्युक्तेनान्वयः॥३०॥ ॥

किंशुवरुणदारुहरिद्रेन्द्रजवेभ्यः ॥१॥ ॥२॥ ॥ ॥

ह्यविद्वांसउपसन्नःसन्तुष्टाव्यसत्तनैवल्लीदस्यावयानरुविन्यूनमित्यागच्छाव्यारुवत॥समर्षिगच्छविरुनिर्मन्त्रावल्लरुकिगः।ल्लिगावल्लिनाविरुस्वमवार्थयदः
न्यत॥२॥विपरुतःसूयरुतःरियमानःसत्याद्वाल्यमानः॥॥रुडरुमल्लकीकिरुतादः।समवदः॥वित्तपरिधरुनगावद्यल्लीकंत्वयाकपनवामनयारि
द्वित्वासूयीतत्रयविःरुतत्वाग।एवमपियदिरुवान्यल्लीकंमन्यंतंथपिमतमवाहंकथामिमिदूकंपुल्लीरुननरुतःमङीर्द्धिहतीयंनिडीपदंकूवानवद्यार्थी

श्रीशुकउवाच॥एवंविपरुतोव्याऊन्वल्लिरुगवगासूवः॥रियमाणाप्यरिन्नात्मापत्याहाविरुगंवचः॥१॥ ॥वल्लिरुवाच॥यद्यरुमल्लकरुवा
नमविगंचवाच्यल्लीकंसूववर्यमन्यतःकथामुगंतन्वरुवल्लीरुननेपदंहतीयंकूवद्धीर्द्धिमनिडं॥२॥विरुमिनाहंनिवयाखदन्यमानयाऽवैक्ष
ह्यसनानूरुवयंयारू॥नेवार्थरुक्षारुवगाविनिग्रहादसाधुवादाहरुःमद्विडंयथा॥३॥यूंमीन्साघ्यगमंमन्यदंडसहरुमार्पिगंयेनमागापिगा
ज्ञानासूरुदन्त्यादिशंतिहि॥४॥ ॥

विद्वंकीगवनःमद्विःवःपदपर्यायेनरुवतीतिमन्यथाःविरुनत्वयदद्वयंज्ञागंनरुदिमधिकभवत्यागाविरुदादियविरुवगाधिकत्वादितिरावा॥॥न
नन्नापदत्वेधनेवद्धाबानवद्धनेवपि॥आत्मानंसगगंनद्धाद्वनेवपिधनेवपीति॥ःयादिवर्तनादात्मरुयपविरुगायसनंस्वयंरुतत्वंवुकु
गारीगःसनुआत्मानमर्थयेसिम्नगन्नारुविरुमीतिज्ञसाधुवादागूपकीर्ययथारुरुःमद्विडं।गथनिवयादिख्यानविरुमि॥३॥ननुमयानिग्रहाः
रुवापकीर्तिंजनेवनेवयाहार्यंसामितिमूरुकमेवपिमेयंदंडमाहदयापिनहिज्ञादिशंतिनेवार्ययेतिहिविधीत्वयानिग्रहंगाहंन्नाघ्यत्वात्मीति
रावः॥४॥

नन्वरुंदवानाहिनेधीनांसवाशंगताहात्वेनूनमितिगायावाच्यः॥पूरुत्वनवरुमानः॥ऽ॥ऽ॥रुत्वेपूनरुकानिवात्मानंनग्रहीतुमवयाहःयस्मिन्निति॥ऽमहा
रुपसिद्धं॥०॥ऽगानागमसल्लक्षानापिदःखमित्याहः॥तनगुवूलगरुवगः॥०॥किंवायार्यंदंतवृथामसानयरुवयाहरुतःसतुत्वरुमनयरुस्यायाऽमि

त्वेनूनमसूवाशीनःपावाच्यःपवमागुवूःयानानकमलोक्षनोविर्ऽशंवरूवादिगगः॥ऽ॥यस्मिनवेवानवाधेननूरुनविवूधेनवाःवरु
वाल्लकिवसिद्धियामहेकीनयागिनः॥ऽ॥ननाहंनिग्रहीतास्मिरुवनारुनिकमलोवद्धव्यवावूत्तेःपात्तेःनाभिखीतनवश्यथा॥०॥पिः
नामहामरुवदीयसम्मनःपक्षादसूविःरुतसाधुवादः॥रुवद्विपदंडावविविरुवेदासंसंपाविगास्वस्यनमःस्वपिता॥८॥किमात्मनानन
ऊहानियंतनःकिंविक्लुरुवेःस्वजनाख्यदस्यरिः॥किंजायथासंहतिरुतयामस्यस्यजेरुःकिनिहास्यधाग्रयः॥२॥ऽरुत्वेसनिन्द्रियपिताम
महामहानगमधवाक्षःरुवगःयदार्ऽ।रुत्वेपपदंऽकूनारुयंऽनाऽरीगःस्वपरुरुपवस्यसरुमः॥०॥

ख्याहायनाहापिताहरुंशिनारुवदीयानांसम्मनःथगःसूविःरुतःसाधुवादायस्यात्वमवपत्रमःसूग्रयायस्यसः।सूगःरुवनाविपरुऽविद्विषा
हिनव्यवऽद्विपूनाविविरुवेदासंरुसंसंपाविगाविपदहादीनामसावनंनिन्द्रियंसूरुनारुयंवूवंचरुवगःयादवपत्रमवपदाःसथगस्मादहमविदं
वनगस्यवराज्यंनगवंशिकंनीनरुःशिवरुऽद्भिमत्वयः॥ऽ॥ऽगःसूगःसूयूयांऽतविस्तारुवेःपरुऽःरुऽगरुपूरुकवत्समायधाग्रयःवनगुसूरंकिंविगः॥२॥सःपसिद्धा
महानूस्वपरुदेयरुनीरुपयगीतिगथगस्यापि॥०॥

अथ तस्मादुमयिदेवनतस्येवरूपाण्यनन्तवीर्यनिर्मलानीत्यः॥पुमर्थं वक्तामयूखाभिरात्मीयैर्मयया श्रियास्वमतिः सन्यूमानिर्दशीविगमधूवैनवश्मना कथैरुमैरुगीतस्यां
निकवर्हिषयाः सीनिहितं॥१॥नाकापतिः पूर्वकैरुक्तं॥२॥अनन्तविर्यन्यामी॥३॥स्वरुगादैकावादिनूपायनाधस्मवत्तानसदीर्दनीचीनमध्यमस्वैयस्यसः॥४॥हि

अथरुमथात्मनिपाक्रवीनिर्दैवननीतः पुमर्थयाश्रितश्रीः॥ॐ दैरुगीतीनिकवर्हिजीविर्मयया श्रुत्वैकस्वमतिर्नविभ्रत॥१॥ ॥शुकउवाच॥त
स्यर्द्दरुगपमादाय पुजादारुगवल्लियः॥२॥रुगमकरुनेष्टनाकापतिर्विवाहिनः॥३॥तस्मिंरुमनः स्वपितामरुश्रियाविवाहमानंनलिनायतेक्षणो
ऽपीर्ष्युपिसंगंवनमैरुनल्लिर्यपुस्तंववार्हसरुगंसमेकरुत॥३॥तस्मैवल्लिर्वितपाहार्यशिनः समरुर्दीनापदरुहानपूर्ववत्॥ननामसूश्रुक्रिवि
स्तालस्तावनः सवीडनीचीनमूखावरुवरुः॥४॥सतरुहासीनमूदीक्षसत्यार्तिसनैरुनैरायनूनेवूपासिगीडपयरुमोद्विनसामरुमनानानामसूश्रुपु
लकाग्ररिक्षवः॥४॥ ॥पद्मारुडउवाच॥त्वयैवदरुंपदमैरुमूर्द्धिमैरुतीमरुवाद्यमथैवदोरुनी॥मन्यमहानस्यरुनाक्षनयरुविर्दशिनाय
क्रियमात्मभारुनूः॥५॥यरुगहिविज्ञानपिमक्षनयनरुक्तावित्वदुगतिमात्मनाथथा॥तस्मैनमस्करुगदीश्वरायवेनायवेनायजनयाखिल्लोकमाद्धि

वसानमन्यवडपयमूश्रुनिनामवल्लरुक्तरुगमनयरुदृष्ट्वापुल्कैवग्रुतिरिन्त्वविक्रवाविकल्लः॥७॥त्वयैवमानर्द्धैंडपदमनदीयैत्वयायरुगैंकिंदुखी
यमवपनः स्वीहतैंगस्वल्लारुनमवहतैं॥तरुरुदुःमन्यः॥ॐ॥यद्यस्माद्धीवेयरुगात्ममारुनैरुस्माद्धिर्दहिनः॥८॥मारुत्वमवारुःयथाश्रियाविद्यानपि
यनः संयगः पिमक्षरुग॥तरुगस्यांसर्यांकान्यः पुमानात्मनागतिंनत्वियथावद्धिचयूयद्यति॥तस्मैमरुाकायूविकाय॥२०॥ ॥ ॥

गहस्पजादस्यानूस्थनः वाचतिर्किविदुंपवरुः॥ॐ यथः नदेवविभ्रावतिर्यपिवर्कुपवरुः॥नोवसम्मानयन॥हिरण्यगर्भः रुदेवदुस्त्रिगः॥ॐ तस्मरुदेव
वाक्षैपथमभवतायथिः वर्द्धवीक्षतिः॥८॥शिवगनः कर्कुःपरुगापान्तकस्यनस्यनसंरुर्दुन्थाः॥ॐ॥त्वमस्यनवान्यकिमावरुतिर्किंसमर्थयेतिः॥स्यावयायिनः
रुवाक्षः कलानः स्वर्गेशवयंसितिवादमाश्रमपियर्यंनमर्ययरुवाः॥लोकरुयंमयाधिर्मः॥एतीयवदायदर्हसमर्थपुनिरुक्तनः सरुगंकथमीतिदरुादिपूस्वाम्यविः का

शुकउवाच॥मस्यानः दृश्वमात्राऽऽत्मुद्भादस्यरुगोऽऽत्मः॥हिरण्यगर्भरुगवानूवाचमधूसूदनैः॥वर्द्धवीक्षपतिंसाधीगत्वीरुयविक्लाः॥ॐ
ऽतिश्रुधमापर्दुवरुायवाक्यूखीदयः॥८॥ ॥विश्रावल्लिरुवाच॥कीदृशंमात्मनःदुःखिंजगत्सरुगंस्वाम्युरुकृधियाऽपनः॥ॐ
ऽकुर्य्यः॥कर्कुःपरुगाक्षवकिमस्यनस्यावर्हतियकक्रियस्वदवर्यापितकर्हवाद्या॥१२॥ ॥ब्रह्मावाच॥हरुगवनरुगाःदवदवऽजगन्म
या॥मंचेनंहरुगसवर्त्तनायमर्हतिनियरुः॥२०॥हरुत्तानननदलारूल्किाःकर्माहिमाश्रय॥निवर्दिरंचसवस्विमात्माविक्षवयाधिया॥२१॥
दयादयानः ०धीः सल्लिलंपदायदवकिंचेयपिविभयसर्गीसपर्यांमयरुमांगतिमीरुजनपिस्तावीदान्धानविक्षवमनाः कथमाहिमृच्छनुः॥२२

यवावृवन्नयंकवहिर्निलिङ्न्यायनस्वमवसर्वस्यापिस्वामी॥मृतामंदवद्धिमनंकवलीरुपयाविमुच्यपात्तमयति॥१२॥२०॥तदवंपजादस्यविंधा
वस्तान्त्रयवमार्थेनूपसन्नाहरिंब्रह्मादुलाकरुद्रौवविज्ञापयतिरुगवनमिहिरिः॥२॥निग्रहानरुन्विरुऽआहस्तातिसर्वस्वमवाहमात्मेति॥२२
॥तदवंकोमल्यन्यायेनाहोयस्यनवयादयाःसल्लिलमात्रमपिपदायसवर्षिऽनऽडरुमांगतिंपाप्नोति॥तस्मैउरुयमसोवल्लिः॥ॐ लोकांदऽन्दरुवोमाः॥२३॥

गस्यविगऋर्थनानत्वर्थपदाय४कायमनुग्रह४।तशाहायन्मद४यंवेधमकायस्यस४।मनुग्रवक्रुवश्नुनस्र४मनुमदर्थंरुरुत्नामर्थेनामपदानुग्रवा
नुग्रहः॥स्यर्थ॥२४॥इदुत्तरिंपूर्वंऋऊन्मकर्थंविस्त्रवणादीवस्यऊन्मादिनिमित्तागर्थमिदाहानिकवस्यवनात्।।मदनुग्रहायदमिद्वार्थ्यां॥ऋनी४।ऽथवं
गण४सन्तिऊ४कर्मरिन्तानायानिषद्धमिकीदादियूसंसवनू॥२७॥गणपोवूर्धंगतोऊन्मादिरिवस्यायदिसंज्ञानरुवरुरिऋर्यमदनुग्रहवा॥२८॥कर्थंन

श्रीरुमवानुवाच॥वक्रुन्यमनगट्टाभिःरुद्धिःशाविधूनाग्रहोयन्मद४पन्नप४स्कुद्यात्तार्कमीवावमन्यन॥२४॥यदाकदाविक्रीवात्मासंसवन्तिऊ
कर्मरि४॥नानाथानिग्रनीऽशर्यंपोवूर्धंगतिमावहऊन्॥२७॥ऊन्मकर्मवयानूपं विद्येन्वर्यंधनादिरि४॥यद्यस्यनरुवत्कंरुरुशर्यंमदन
ग्रहः॥२८॥मानरुंरुतिमित्तानांऊन्मादीनांसमंगन४॥सर्वेष्वियप४नीपानांरुतमश्नन्मत्यव४॥२९॥यदानवदेव्यानामग्रजीश्कीर्तिवर्द्धन
४॥ऋइंषीदऊर्यांमार्यांसीदन्नपिनमश्नति॥२०॥कीर्तानिष्ठ४चूत४स्कानाःक्रिफावद्धगुरि४ऽस्तिरिम्बपतियकायागनामनुग्रापित४॥
२१॥गुवन्तरुत्तिमत्तांफाऽरोसर्यनसूवन४॥ऊत्तेवूक्रमयाधर्मानियंयऽतिसत्यवाक्॥३०॥ग्रयमपापिन४स्कानंदुःपाग्यमसवनपित्तावर्द्ध
र्गवस्यार्यंरुविनऽतीमदाध्रया॥३१॥

र्द्धिऽवादिग्य४संपदाऽदासीतिचऽशाऽ॥मानरुंरु४ऋनग्रगागस्यतिमिरुरुत्नानांसमंगन४।सर्वेष्वियप४तिरूत्नानांऊन्मादीनांमत्त्वपिऽन्मादिरि४तिवा
रुंरुतऽवक्रून्।मत्यवानमश्नतांसूवारुकाग्यऽक्यासंपदापिदऽतामि॥ग्ररुकस्तुमश्नदितिगदपहारूपमवनग्यानूपंकवामीतिरावः॥२०॥ग्रस्यवदानींमत्यव
त्वादन्येदुः४पायमपिदाग्यामितिवदुंगस्यमाहारावमाह।।एषऊतिरि४॥२१॥२॥नऽक्रगस्मिन्कूलकध्विन्नि४सत्व४ऽपऽ४यमानियादिनाऊत्तेवमयाधर्मंडऽक्
४नथापिनंधर्ममर्यंनयऽतिसूनऽसत्यवाक्॥३०॥ममयासूरुमवाध्रयऽपालकायऽपालकायस्य॥३१॥

स्कनंपापिगऊतियदूर्कंगऽवस्कानमाह।।गावस्यावर्क्रिमनमवपर्यंगंसरुलसध्यास्वी॥ग्रधिवसन्तियर्थ४॥ययस्मिन्निवसनीग्राश्चादयाममश्चयान
सैरुवति॥२९॥ववैवक्रान्दीप्तियङ्गाकमूलापमवऽ४साक्षाद्वलिपियाह॥ऊन्द्रसननिवसुरि॥३२॥४॥त्वऽक्रसनेऽमिगऽक्रिमंऽमिवर्कंगऽतिमधमानाऽ

गावस्मरुसमश्नाहविन्वकर्मविनिमिरि॥यन्नाधयाद्याधयध्वऽमर्कंऽपवारुवः॥नापसर्म्मनिवसनीसैरुवंतिममऽक्रया॥३२॥ऊन्द्रसनहवाऽ
याहिरावऽमसुरा॥३३॥सुगन्तीस्वर्गिरि४ऽयार्थंऽमिरि४पविवाविग४ऽनत्वामहिरुविर्यांमिलाकाऽ४किमऽगापन॥३४॥त्वऽक्रसनाऽमिगऽक्रेण्यान्व
ऽमसूदयिष्यति॥वर्द्धिष्यसर्वंगाहेत्वीसानूंसंयविऽक्रदं॥३६॥सदासन्निहिरंवीरगमांऽडूग्रनरुवान्।गदानवदेव्यानांसंगऽरुवऽमसन॥
२६॥इदूंषमदनूरावैवस्यः४ऊंऽलविरुंष्यति॥ ॥ऊंतिश्रीरागनंमऽसूपवाऽत्यऽसूसर्कंधवलिमाऽकंनामऽद्वाविंऽशोध्यायः॥ ॥श्रीगुः
रुउवाचा।ऽलूऽकंतंपनूसंपऽजानंनंमऽनानुरावाऽखिलसाधूसम्मऽतः॥वर्द्धऽन्ति वी यकलाकूलऽत्वारुमूऽलागंयागिवाऽवीनू॥ १ ॥

३६॥गऽधिपिरुगवद्धियाग्नऽहदानिर्ऽकंतंपुत्याहासदतिमिंगग्यऽमासूवारावःसविनेऽन्ति॥ ॥ग्रष्टमेऽद्वाविंऽशः॥ ॥ऽयाविंऽशेवल्लोयागसूग
लीसपिनामऽहा॥ऽयन्दुःऽदिवंगत्वापूर्वचित्तादनऽहनि॥॥वायस्यकेलासिविंऽहिरावाकूलंऽकऽत्वायस्यरुमाऽतंऽ४॥ ॥ ॥

ऋक्षात्स्वकामसंयमहिमायदर्थरुद्रगः समयमवयुपन्नानीरुकानीयाऽर्धःगस्यविक्षोभरुकपिरस्यसीयादनसमाहितगःऋषभरुःक्षितःदुरुक्षयधना
यमनलोकपालेत्रसवैःसत्त्वपभनेत्रपिभूलवपूर्वस्त्वदनयरुःजयसदनीयवाऽसमयिभूर्पितःऋर्यशावःपवमश्वमायुरुयमरुवनाकक्षिस्तालकीजन्त

वत्सियूवाच॥ऋक्षाषडःमायरुगःसमयमःयुपन्नरुकार्थविक्षोसमाहितगःयलोकपालेस्त्वदनयरुक्षनत्रेनलवपूर्वीयसदसूत्रर्षिगः॥२॥ ॥
श्रीशुकउवाच॥ऋक्षायुक्तारुविमानस्थ्युक्षार्धसरुवंगतः॥विवशःसुतलंयौतावल्लिमंकःसरुसमत्रे॥३॥एवमिंडायरुगवानूपयानीयजि
विसूर्पे॥पूजयित्वादिगःकाममहःसत्सकल्पेऽगतः॥४॥स्तवप्रसादंनिमंकोपोर्वंवंशधरंवल्लिनिःसम्यरुक्रियवदःपद्माद्रुन्दमवदीरुः॥
॥ ॥पद्मादउवाच॥नमंविविंश्वालरुगयप्रसादंनधीर्नसर्वःकिमगापत्रत॥यन्नासत्वाऽसमसिदुर्गपालाविश्वरिवंयेनरिवंदिनीर्किः
॥३॥यत्पादपद्मयमकर्वेदनिषवलोनवृक्षादयःशवदाऽग्नवनविरुतीःवस्माद्यंकुरुगयःखलयानयरुक्षादिव्यदृष्टिपदवीरुवनःपुतीगाः॥४॥

वानियंगजाम्नीपुधाभापिनसम्यक्कृगः॥किंपुनरदर्थमयममाईरुगंतनवकर्मगपादानादिकादिरुत्रयात्लयस्त्वदनयरुःसीयादिगमरुक्षात्स्वकामः
पवनावाग्यंयमिगि॥२३॥ऋःसरुाऽर्पद्वःसन्यात्स्यामास॥४॥३॥दुर्गपालासिवद्धिश्वसर्वंगाहमित्येकत्वात्॥३॥हरुगवदादक्षाग्रयपुदाथकुरुगयः
॥दृष्टिगाःखलयानयःऽग्रहागयन्धावयंगस्यरुवगादादिव्यदृष्टःपदवीकसाद्धिगाःपुतीगाःवरुमाननविगानवर्किवंदादिव्यंतनयादृष्टिरुद्धियवती
पुपिगवद्यन ॥

रुकपियत्वादिगिवगुगर्हिध्रवंगवद्धिर्गऋक्षविर्किगरुःसर्वात्मनःसमदृग्नन्वस्वरुावाविषमःरुःगिचगुःसर्वात्मत्वविरुचवित्तत्वरुः॥ऋविद्यायागमायात
यालीलातयाविसृष्टानिविश्वविगानिरुवनानियननस्यात्मरुःस्वरुसंधिरार्षभःऋमदङ्गरुः॥विशोवदत्यसर्वरुस्यनूथवारुकपियत्वपिगवैषस्यो

विर्किगवद्धिगमहाःमिगयागमायालीलाविसृष्टुरुवनस्यविशवदरुस्य।सर्वात्मनःसमदृऽग्विषमःस्वरुावारुकपियायदसिकल्प
गनूस्वरुावा॥८॥ ॥श्रीरुगवानूवाच॥वत्सषऋादरुरुऽग्पयाहिसुतलालयैमादमानःस्वयोगदाक्षीनीसुखमावरुः॥२॥निर्यंडसूसिमां
गरुगदापाणिमवद्धिर्गमदङ्गनिमहाक्षादश्वरुकर्मनिबंधनः॥१०॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ऋक्षंरुगवनाबाऽन्युक्षादावल्लिनामहरावा८
मित्यमत्वषऋाऽर्जुधाय्यरुगंऽल्लि॥११॥यत्रिकन्यादिपत्नर्षसवसिऽत्रयमूपगिः॥पदागरुदनक्षागःषविवशमरुविन्ती॥२३॥ऋथास्त्र
ऽनसंबाऽनूरुविनोवायल्लोनकाऽसीनमहिर्गमत्यसर्दासवऋवादिनी॥३३॥वऋन्तीगनूशिष्यास्यकर्मक्रिर्युविगन्वनःयरुक्कर्मगः
वेषर्म्यंवऋदृष्टंसमंरुवगुः॥१४॥
नास्त्रवयगऋत्यगत्रस्वरुावःसन्तकिपियासिनहिकल्पगनूत्रिगानामवकामान्यूत्रयन्नपिविषमारुवनीयर्थः॥८२॥मदङ्गनिनयामहं
क्षादरुतनधस्कर्मवैधनसक्षानैयस्य॥१०॥३॥कर्मविगन्वनःशिष्यास्ययगक्रिडमंगवैन्यूगंऽगंगत्सीगनूविक्षात्रयसंधत्स्वायऽमानैविना
कर्धसंक्षगत्र्यमिगिनवाच्यमियारुःयरुदिगिवऋदृष्टंवाऋत्लोदृष्टूमवसमंरुवगुः॥किंपुनवनूशिगमित्यर्थः॥२४ ॥ ॥ऋषय॥

रुवान्नाम्नः सर्वज्ञापि रावनवधुमाहात्म्यात्मकस्य कर्मणः कर्तृत्वाद्विषयी। कथं रूपः कर्मज्ञानीत्यत्रः पवर्लकः यरूत्वनः यरूरुत्तदः यरूमयन्थपूरणः॥ ॥ज्ञानीत्यादिनाभूज्ञायमानमंशरूपः सन्नादिर्द्रोनगिरूपः सन्यूक्तमादिनादृष्टान्तः कालनाम्नमूर्तिरूपः पात्रूपः सन्वधुमन्यदक्षिणादिनायभूक्षिणमूर्तिरूपस्य

धीमुकुडवाच॥ कृपारूक्तकर्मविषयी यस्यकर्मन्यभारुवानायरूत्तायरूपूरूषः सर्वरावनभूक्षिणः॥१॥ मंशरूपरूपस्तन्क्षिणंदर्शकाल
लारुविधुरूपः सर्वकालानिनिःक्षिणंनामसंकीर्तनंभवा॥२॥ तथापिवदनारूसन्कविष्यामन्यनूज्ञासनंत्रसंक्षयःपनंयमीयरूवाः
क्षानूपालनं॥३॥ अस्तिनंयरूवत्रास्त्रामहानारूगवानितिः॥ यरूक्षिणंसमाधरूवत्सर्वियर्षिरिःसरूः॥४॥ ॥शुकडवाच॥ त
वैवत्सर्मर्हीवाडाक्षिणंक्षात्रावामनारूमिः॥ ददौत्रातमरुद्भाय त्रिदिवंयत्पवैहर्गं॥५॥ षडाषामियमित्रुक्षादवर्षियिरूमिषैः॥ ददरूर्व
गिरामरूयेमरूमार्वदारुवनवा॥६॥ कश्यपस्यादितःषष्ठेसर्वरूतरुवायत्रालाकानांलाकपालानामकत्राद्यामनैपति॥७॥ यदानांसर्व
देवानांप्रभंसयरूसःश्रियः॥ मंगलानांविधानांच कल्पंस्वप्नंप्रवर्गमाः॥८॥ डपेन्द्रकल्पयांचक्रुपांसर्वविरूतयातदासर्वाणिरू
पाणिरूपीमूर्द्धिवनृपा॥९॥ ततस्तिंदेवपूजरूतो देवयाननवामनं॥ लाकपालेदिविनिन्यवक्रुःसाचाडमादितः॥१०॥ पाद्यादिरुव
नैवन्दरूयन्दरूमनूपालितः॥ श्रियापरमयाइडयामभूदगतसाध्वस॥११॥ इक्षाकावंकुमावन्यरूग्यामनयान्नृपतिनवःसर्वरूपाणि सिद्धविमाद्र
वैभवानूकीर्तनमाहुमवनिःक्षिणंकवाणि॥१२॥ ॥ॐ॥ तिरुनवाडाप्तिनेत्रयंबल्यर्यरूक्षिणंसमाधरुसंदधायार्भनयसमाधायतामाहासैपादिनवानि
निरोधः॥१३॥ देवाश्चमषयश्चपितृगंधरूक्षिणंनवरूनःसहिताः॥१४॥ ननूलाकानांपतिर्विडाश्रवनथापिवदादीनांकल्पयालनदक्षिणवामन
मूपेन्द्रकल्पयांचक्रा॥१५॥ देवयानेमार्गेविविमाननंनिवा॥१६॥३॥

॥२६॥ एतच्चविर्नसर्वमाख्यातमितिविरोधाशंक्याऽन्यान्यपिसंगीयूकीर्तानानिसहिनिमहाषाविष्णुकीर्तनीयानीत्यपक्षायामाह॥ पात्रमिति॥ डरूवरूक्षावि:
क्रमेतिविक्षामहिम्नःपारंयाग्दत्तनारुवमिसमर्थःपार्थिवानिनरांस्त्रियिविमम्मृतिमतावान्यथापार्थिवपत्रमाद्युगदानमहाश्चंमथविक्षार्युगतः
नमस्यडाक्षमित्यर्थः॥ मथवनमैरुःविक्षानूकीर्वीयलीमिति॥ एतदवमैरुंमंत्रार्थंसूत्रयन्नाहायस्यपत्रयस्यपूर्वेत्यमहिम्नःपारंमैरुरूक्षमिवेत्सि

सूमरुत्कर्मनदिक्षान्तर्यरूःपत्रमाहुर्नाधिक्षानिस्वानिनरूक्रमस्यदिर्मिवडाक्षंमित्र॥२७॥ सर्वमतन्मयाख्यातं रुवनःकूननंदनाडनूक्रमस्यव
विर्मेत्राहुवनमयमावनं॥२८॥ पात्रंमहिम्नडरूविक्रमतारुदानायःपार्थिवानिविमंमसत्रडांसिमर्ह्यः किंडायमानडनडशानडपेतिमर्थरूयाहुः
मैत्रेयऋषिःपूरूषस्यस्य॥२९॥ यरूंदंदवदवस्यरुवनरुतकर्मणः॥ अवतारानवविंदंत्यन्यानिपत्रंगानि॥३०॥ क्रियमाणंकर्मधी
देवैरपितृथमानुषः॥ यरूयशानूकीर्त्यतनरूषांसूरूर्मविदुः॥३१॥ ॥ॐ॥ तिश्रीरागवतमहापूराणेअष्टमस्कंधेश्रयविंशोध्यायः॥ ॥

राजावाच॥ रागवन्त्रुमिक्षामिरूयत्रुतकर्मणः॥ अवतारकथमाघोमायामत्स्यविडंबनं॥१॥

ॐ॥ तिश्रीमाहाकथंकिंडायमानाडातावाडपेतिनकायीतिवदन्तनैतत्त्वनेवाहृयर्थः॥ मथवमैरुः॥ तगाविक्षाडायमानानडातादवमहिम्नश्चपत्रमैरु
मायेति॥२॥ यरूंदंदरूवनरुवतिमपत्रंगानियाति॥३०॥ सहतंयथावत्तंवैविदुः॥३१॥ ॥ॐ॥ तिश्रूमडयाविंशः॥ ॥चतुर्विंशायसंगनमत्स्यरूपस्य
डार्भिधात्तीत्तात्त्वनयनःसंयवनवत्तामहात्मवि॥१॥ ननूननूनिदरूमेदोनिऽत्यर्थनिदरूनोनूमस्त्रीयरूक्तनियथाडालीत्तयावामनापमं॥२॥ मायायामि

ननूक्तमादौ कस्माद्ब्रह्मत्यादि तत्रोक्तं यद्यपि वामनसादस्यादि त्याह ॥ यद्यर्थमिति निद्यात्यादुर्मर्षदुःसहं ॥ २ ॥ वत्सवन्मूढ़ायशुश्रूषिणमपि या
वकरूपधृग्वानिति यूकामूकं यदर्थमुल्लोकशुश्रूषिणमात्मरूपमक्षयत्प्रागन्नायथावद्वक्तुमर्हसीत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ सामान्यनावगाहपयाऽजनः

यदर्थमदधाद्रूपमात्मीयं लोकशुश्रूषिणमात्मरूपमक्षयत्प्रागन्नायथावद्वक्तुमर्हसि ऽऽलम्लोकचरितं
सर्वलोकसुखावहं ॥ ३ ॥ ॥ हरऽउवाच ॥ ॥ यूकाविप्रागतनरगवान्वादवायधिः ॥ ऽउवाचचरितं विष्णोर्मत्स्यरूपऽयत्कृतं ॥ ४ ॥ ॥
श्रीगुरुरुवाच ॥ गोविप्रसुरसाधूनां छन्दसामपि यश्च यः ॥ ब्रह्मादिश्छन्दधरो धर्मस्यार्थस्य चेश्वरः ॥ ऽउवाच वत्सरूपेण चरः
न्यायविवक्षया ॥ नाद्यावत्त्वं रुजन्तो निर्गुणत्वाद्धियाऽतुलो ॥ ऽसीदग्निकल्पानिद्राक्षानेमिक्रियाक्षयः समुद्रापप्लुतारूढ़ लोका
रूढ़ादयान्नृपः ॥ ॥ कालनागनिदश्यधातुः शिशयिषावलीमुखतानिःसृतान्वदन्क्रयग्रीवोनिरुरुवान् ॥ ॥ ह्लाग्नदानवैऽस्य
रुयग्रीवस्यचस्थितौ ॥ ऽधश्चरःरुलीरूपैरुगवानरुविरीक्षया ॥ २ ॥ गरुवाऽऽसमिष्कथिनानासत्यवतामहनानानायटायथातथरूपः
समलिलाऽनः ॥ ३ ॥ यामावस्थिन्महाकल्पेगनयःसविवस्वतः ॥ ग्रहऽवः निख्यानामनूत्वरुचिताऽग्निः ॥ ४ ॥ ॥ ॥ वामवन्द्र ॥

नाहरुमावेषणि ॥ ऽउ ॥ शुश्रूषिणमत्वेषविरुवतिधियाशुत्वेर्यान्यद्भावचानिवृणातिनयनियरुत्वनवयन्तर्यीश्वयानाद्यावत्त्वंरुजन्तोनिर्गुणत्वात्तकू
नः यूनः ग्रहसत्वसंयेमर्त्यायाकाशेवृद्यावत्त्वंकंनिरुवः ॥ ऽउ ॥ विशषनामत्स्यावगाहपयाऽजनमाहुःस्मासीदिनि ति रिः ब्रह्मऽत्मानिद्रो
यीरुवोवाच्यः तेनेवनिमिरुनऽजातानेमिक्रियाऽसमुऽउपप्लुतानिमज्जनः ॥ ऽग्निकल्पनिद्रांगतौ ॥ ऽग्रफरीरूपीमात्स्यी ॥ ऽपयाऽऽनीनवैवस्वतीलीलापुकावैवारुःगरुवाऽऽ

रुममाल्यायीनद्यी ॥ २ ॥ ऽउ ॥ यशाऽहंसूर्यनिवसामिगतऽकःस्कन्दकल्पयाऽऽदेवनाऽकमधिकश्छऽऽस्ती ॥ २ ॥ २ ॥ ब्रह्मायायायनापायनयथामहाऽऽद

एकदाऽऽरुममाल्यायीपूर्वमाऽऽलगर्दीगद्यीऽऽस्त्यूऽकाविगुऽहार्थकाख्यपयत ॥ २ ॥ सत्यवनाऽऽलिंगनीमहुनायनरुगवत ॥ ऽउत्ससर्जनदी
नायऽहंदिविऽऽवः ॥ ३ ॥ नमाहुसाऽग्निकमूर्तिमहाकामूर्तिवैऽन्यपै ॥ यादोस्थाःस्तानिद्यानिद्यादीनामादीनवत्सल ॥ ४ ॥ कथंविसृऽसवाऽऽऽस्ती
नामस्मिन्नग्निऽऽवाऽनमात्मनानग्रहार्थपीत्यामनुष्यवपुर्धरैः ॥ ऽग्ग्रहानन्नऽकऽऽथंयऽहार्थयःसमनादधः ॥ गद्यादीनगर्वाक्षमाद्यूयंसम
हीपतिः ॥ ऽउ ॥ वत्सगाद्यूनिधायेनोदयात्सनित्यमग्रगैः ॥ साऽतुरेऽकनाऽऽऽवर्द्धमानाकमंऽस्तो ॥ ग ॥ ग्रस्तश्चात्मावकाऽवेन्दूदमाहुमहीपतिं ॥ ना
ऽकमंऽऽत्वावस्मिऽऽकंवसुमिहासऽहं ॥ ऽउ ॥ कल्पयोकःसविपत्नंयऽहंनिवसमूर्त्वी ॥ सऽत्रनोगतमाऽऽदायन्यधाऽदेवनाऽऽकं ॥ २ ॥ गऽद्धिर्पं
मूऽऽर्ऽनिरुरुऽयमवर्द्धनानमवनदत्तेवाऽऽऽस्त्वेवसुमऽदेवनं ॥ पृथूदहिपदंमऽऽयत्वाऽहंगवर्तगता ॥ २ ॥ गतमाऽऽदायसाऽऽऽद्धिकावाऽऽऽसमावगा
दाऽऽऽत्मनाऽऽयंमऽऽमीनान्वर्द्धनानेगतमत्स्यरूपेणाऽऽऽनंऽऽऽकसम्मितो ॥ २ ॥ ॥ ॥

मुख्यः सत्यश्चात्मावगतिश्चमुख्यः॥२८॥२२॥ऊर्ध्वरेतविद्याकल्पथमस्तानीदृक्षायरिमानिनोसमामिमत्रषोयदाप्तसर्वदोंयथमषारुवत्तथस
र्वेसूक्ष्मियात्मनश्चवपदाप्तसर्वदोंमषानरुवत्॥यद्यस्मात्तारुकानामकुर्वीवपूवदीदृक्षःऊर्ध्वरिवानसिपाभंमत्रैथमस्तमनारुददक्षिनिःर्यसः

नमरुपूषपवस्थिपूयत्वयस्वैवारुकानींनम्पपन्नानीं मुख्याश्चात्मगतिर्विरा॥२८॥सर्वलीलावतारास्करुतानींरुनिरुनव
४॥ऋतुमिकाम्यदानूपंयदर्थमेवताधृतं॥२२॥नमत्रविद्याकल्पदाप्तसर्वदोंमषारुवत्सर्वेसूक्ष्मियात्मनश्च॥यथमत्रसोपृथः
गात्मनोंमगामदीदृक्षोयद्यपूवकुर्वीरिनश्च॥३०॥ऊर्ध्वरिवासोंरुपतिंऽगत्यनिःसत्यवतीमत्स्यवपूर्यगिरुक्ष्यविरुदुकामश्चपः
त्नयार्कवववीद्विकीर्यकांगऽनपियश्चपरुश्च॥३१॥ ॥श्रीरुगवानुवाच॥सप्तमेऽघनाशूर्ध्वमरुन्यतदविदमाविनं
क्षयपयोराक्षेऽस्तार्कंरुरुवादिकं॥३२॥रिस्तार्क्षीयमानायांसंवरुरिसिवेगऽऽपक्ष्यनिनोश्कावित्रिदःस्तास्तांमथविना॥३३

।मूसनांपविच्छिन्नानांपदाप्तसर्वदोंयथमषयर्थ॥३०॥एकांगऽनारुकाश्चपियाश्चयस्या॥३१॥क्षयपयोराक्षेपत्नयार्कवरुरुवम्मादिकांमियर्थश्च॥
३२॥संवरुरिसिपुत्नयाऽकस्वामूपस्कार्यनिषाप्स्यनि॥३३॥ ॥

नानदास सुगत द्वारा संकलनं
भाषा सफू-ग्रंथमाल उपहार।

नानदास सुगत द्वारा संकलनं
भाषा सफू-ग्रंथमाल उपहार।

श्रीगणेशायनमः॥ ॥स्वरूपयज्ञयाजनं गद्विषज्ञविद्यावतीन्द्रसिंहमहुर्गवेद पत्रमानंदविग्रहं॥डुनिःपंचदशाध्याये सफलवर्क्ष
गधूनाडुनिःश्ववासनाधाका गकुक्कमानुसाविणी॥ऋग्रामावनुरावमिद्धिसाहुतुरदनामगुरामहुर्गाकाया कुरामहदनुग्रहात्गाहोव
ज्ञियथार्यद्व द्वैकुंठवसनाव्रपिःवतुःसनत्रषाविष्क्र वेषाद्यगुरुवासना॥यथाहिदेवगरुपि पक्षादस्यसतःछिन्ना॥नावज्ञानत्रः
हादास विष्णोसकृत्किवासना॥स्वरूपंवसदाविष्कृः हर्षंगमपिवक्ति॥हृतीयथरुवज्ञावकाग्रादासमात्यनः॥ऋगामनीषिहाभयस्तकाः
कार्यमहदनुग्रहा॥ॐथगदर्थहृतीना सज्जलक्षणमुच्यता॥गणादीदशाहिदेय गत्यृगमिरुदगःमहुर्कोपानुर्कपाक्क वासनारुदडच्य

श्रीकृष्णायनमः॥ ॥वाजावाव॥समःपियःसूक्तब्रह्मन् रुगानीरुगवान्स्वयंॐदस्यार्थकथंदेया नवधाद्विषमायथोनक्क
स्यार्थःसूत्रगत्तो स्माक्कानिश्रेयसात्मनः॥निवासमस्याविदुषा नाद्रुगन्थेगुणस्यहि॥ ॥श्री॥ ॥श्रीनामहुर्क॥ १

गो।सद्यासनावयज्ञगकर्मनिःशुक्लवनसः॥पत्रेसुपंचनिरुक्ता क्रियतधर्म्मनिर्ऋयः॥गतुतुपथमध्याय हिनत्यकडियाःसदा॥विष्क
रुकविधाधस्तु विप्रःमपडङ्गीर्यते॥यदुर्कपूर्वस्तंधंगहुगयणादिनिःशक्तपार्क्षिग्राहुतविष्क्रा॥सन्यनाङ्गकदीर्फन् ज्ञलेनीपर्यचितः
यद्विनि॥गकृत्वाविस्मितःपत्रीद्विनृपुक्तनि॥समङ्गनिशिनिःनहिसमस्यसूक्तदत्वेवेषम्यनामाक्तिनवियस्यपीनिकरुपूवेषम्यंयकमिव
थंहीकिंवयस्ययंःपयाऽनेसिद्धिसगत्यकपानीरुवनि॥यस्याविरुगिगा॥ ॥नतुगदशास्त्रीयाहानहीनिनिःश्रयसीपत्रमानं
दवासास्वरूपंयस्यसूक्तस्यजयकालेऽवादीन्मधीन्वसूरुद्रगगरुदर्षविष्यवर्द्धयगीयर्थः॥वऽसाऽयकालगमसाऽयकालःस्यन्वयः॥गस्यका
लस्याऽनुगतःसन्यासमस्यापिनिमिहुदनवेषम्यदर्शनः ऋतिर्यधकाग्यादियुक्तीयथायगयज्ञाकाडीयथाघटादियगथानानारूपज्ञारा
तिनन्तर्हिगद्यदवविवक्तनयुगीयतेगनशा॥सिद्धान्तानूसूत्रादिदहान्तनविविच्यतनपृथक्गुगीयता॥ ॥ २ ॥रामवद्युजयनिनरा॥

श्रीनारायणस्यगुरुभेनसूनुगहनिग्रहादीन्यति॥गगगंधंःयंरागवनस्यपक्षादस्यमाहुस्त्यंहुक्रमन्यासायहुर्कमनिनन्वस्यधंयस्मात्सः
हगध्यवःसूनानिर्गुर्वेसगवसूजः॥ऋगवसूक्क॥ रागहुग्रादिमिमिरुहुगदहुंदियादिवहिनुःमापिस्वमायागुर्णस्त्वादिकंसूविश्वः
सूविष्णायवाश्वान्युतियज्ञादवासूत्रादीनीयापवस्यवैवाश्वावाधकतांगतःयाक्षःगगरुहुजनिःश्रयंधंः॥गिगगुरुभेनसीयंसूतिपाहुगयसूष
सूतिनःसमहारागनारायणगुरुभेन्यति॥सैंद्यायःसूमहाङ्गागहुरुवानहुरुमहुमि॥ ३॥शुकउवाव॥साधुपृष्टंमहाराज रुवन्वित्तमहु
मै॥यन्नरागवतमाहात्म्यं रुगवहुक्तिवर्द्धनं॥गीयतपरमंपूज्य मृषिभिर्नारदादिभिः॥नित्याहुक्रयमनथ कथयिष्यहुवःकथां॥जिज्ञा
सवापियोविष्णुकीर्तनीयेनकीर्त्यते॥सवापिमाहुनिःश्रेयसी मनानारहितुर्मनिः॥गस्माज्ञाविदमाहात्म्यं मानंदवसंदनं॥ऽएव
यात्कीर्त्यतित्यं सहुगाथनिसंहायः॥गस्मानूद्धीमान्कथंपूर्व्यात्रविदवत्रजाधिगां॥महापूज्यवदीयस्मात्गन्दपवनपसरुमो॥निगु
णाधिष्ठज्ञाद्यकोरुगवान्यहुनःपनः॥स्वमायागुणमाविश्यवाश्वावाधकतांगतः॥सित्वंवज्ञक्रमण्णानपहुननसिनागुणांनतषोयुगपज्ञा
क्रमज्ञासःस्नासवत्तांक्रियकालहुसत्वस्यवर्षानवज्ञमासूनान्॥गमसाव्रक्रयंक्षीसि गत्कालानुगुणेरुऊत्॥ ९ ॥ ॥

वादिमनःस्थागानउनमदनीयाहुसत्वमिति॥ननस्वक्रयागुणधिष्ठातनापिपक्षपातवैषम्यंस्यादवनगस्यकालहुगत्वादियाहुननयामिनिः
सार्द्धनउस्नासाहृदिःसत्वस्यजयकालेऽवादीन्मधीन्वसूरुद्रगगरुदर्षविष्यवर्द्धयगीयर्थः॥वऽसाऽयकालगमसाऽयकालःस्यन्वयः॥गस्यका
लस्याऽनुगतःसन्यासमस्यापिनिमिहुदनवेषम्यदर्शनः ऋतिर्यधकाग्यादियुक्तीयथायगयज्ञाकाडीयथाघटादियगथानानारूपज्ञारा
तिनन्तर्हिगद्यदवविवक्तनयुगीयतेगनशा॥सिद्धान्तानूसूत्रादिदहान्तनविविच्यतनपृथक्गुगीयता॥ ॥ २ ॥रामवद्युजयनिनरा॥

रुगवन्निंदकस्यनयकयागनरुच्यमिनिवदगरुवकाऽरिषायः॥रुगवत्यीताकनत्वनचा॥गदरावधिसनापानादिवन्निधिछनिंदावनच
द्यागरुगावद्दरुरिमानरुगनिंदानिमिरुनूयीताद्दीनोरुगवनऽवगदरावान्नयीतासंकाक्षीत्यारुःसार्वेस्त्रिरुःनिंदनिंदाघकीर्तनिंचेकावस्त्रि
यस्कावरुःनिंदनस्तुत्यादिस्नानार्थंपश्चनपूर्वयायावविवेकनकल्पिर्मेत्रविर्मा॥गदरिमाननरुगानी॥यथममारुमिनिवेषम्यीगल्लगीरुमादि
कीचरुवगीगथनयस्यायरुनचनन्वयः॥दंडस्कादनंपापूर्व्यनिंदानयारुहुरुनयाहिंसायीशावरुवगियस्मिन्निवद्धायमरिमानःमस्यदरुः

॥ ॥नावदऽवाचौ॥निंदनरुवरुस्नान्यक्तानार्थकंसवनंपश्चनपूर्वयानाऽन्नविवेकनकल्पिर्मे॥हिंसागदरिमाननदंडपापूर्व्यार्थः
धा॥वेषम्यमिहरुगानी ममारुमिनिपार्थिवी यन्निवद्धारिमानार्थंगदधासाद्यनिवेदयः॥गथनयस्यकवस्यादरिमानाखिसालनः॥यस्य
दमकर्तुहिंहिंसाकनास्यरुस्यगीगस्माद्देवान्बंधन निर्वेदगरुयनवा॥निस्नाभनवार्यंस्नरुधंचिन्नरुगएथरु॥ २७ ॥ ॥ ३

स्यवधद्धस्यव्ययथनथस्यारिमानानाक्रिऽस्यपमऽवस्यार्हिसाकूनरुगुनाकल्पनकनाधि॥अरिमानारावंरुगुतः वैवल्यानऽन्नादिगीः
यस्यनारिमनस्यारावान वैषम्यारावंरुगुतः अखिस्नालनः सर्वास्तनऽन्मिगार्हिकिमिनिंदितगारुः॥यस्यमिदमकर्तुःहिंसार्थंदंडंकवानी
त्यर्थः॥यस्मारुवैगतानिंदादिरुगंवैषम्यंनाक्रिगस्माथनकनोत्यपायनश्चायगस्नेवनिंदादिरुगंपापस्यापिनाशःकल्पायश्चेयूकमित्या
शंयनारुः॥गस्मादितिसफरिः। नाक्रिवैवकनापियस्मिन्गनरुकियागनत्यर्थः। यज्ञोन्मनऽन्मिगोषऽयस्मादंतूपायेऽपृथक्नरुगाः॥३

नस्यपिवेदानवंधःत्यस्नऽन्यारुःयथेकिनगथरुकियागेनापीतिमऽरुदस्मिंगः कीटःपशस्कुमारुमयदासंवेसादयःरुयंचसऽवयागस्नेवेद
यागऽनविगारुयंवपूरुःपाप्मायपयंतंपायुः॥गदऽर्थकामादितिमिरुपार्थंहित्वा॥रुहिंवनःकिमितिनऽनवऽगिरुःशीवश्मानारावान्पाप
मवनरुस्नेगमिपारुकनमापीतिःपूर्वंपूर्वंपूर्वस्यकामासंरुवान्रुयादितिहिंसयंतीवेदानांमध्येनेकनमापीस्नूर्कः॥त

यथवेदानवंधेनमर्यस्नन्मयगामियान्॥ननथरुकियागेनऽगिमानित्विगामितिः॥कीटःपशस्कुमारुद्धःक्रूयार्यंतमनस्मयनासं
वैरुरुययागेन विंदनंतस्नरूपगीनिवेदःस्नरुगंतिमायामनऽन्नीऽवऽवेदःपूरुपापाप्मानस्नमीयूनऽन्विगयोःकामानद्धषान्रुया
न्स्तेरुान्यथारुस्नऽवऽस्नमनः॥गवंऽयनदर्घंहित्वावरुवस्नऽन्नंगगाः॥गेयकामारुयार्कंसाद्धयाद्धेयादयान्पाः॥संवंधरुक्रूयस्न
रुान्पूर्यरुस्नावर्यंविरोःकतमाविनवनःस्यात्वेवानांपूर्वपूर्वपूर्व

ऋषिरुवाच॥ जन्मारुढरुतेर्द्धरुद्धियाद्युरिःहीनानांद्युद्रसत्त्वमयदहानामित्यर्थः॥ पाद्मादद्रुसंवंधमनदाख्यानमाख्यातुमर्हसि॥ कथंहता पंचवर्षः रुयनाथयोतत्रऋषिवालाःगजदाराथयोतपूर्वयामधीद्यादीनामपिदिग्व्यासतःदिग्विजानृगतःशिष्टन्मत्वोवासमपिनार्हथः

दरुंद्रियासहीनानांवर्कंऽपत्रवासिनां॥ दरुसुंवंधसंवंधुं मनदाख्यातुमर्हसि॥ ॥नारदउवाच॥ एकदाब्रह्मणःपुत्राविश्वा[illegible]कं यटच्छया॥ सनंदनादयाऽजग्मुःब्रह्मणोभुवनत्रयं॥ पिवयंरुयनाऋिषाःपूर्वयामपिपूर्वजाः॥ दिग्व्यासतःशिष्टन्मत्वाशास्त्रोक्तोपत्रयंधर्मं॥ ऋतयमकृपिताश्चवं ध्रुवोवासेनवार्हथः॥ ऽजऽस्मात्सर्वयंदिनंयादमूलमधुद्रियः॥ पाण्डिष्ठामासमूर्वीयानिं वालिंदमेयानमाः ध्वेगः॥ ध्वंद्राक्षीस्वरुवनाथुर्गोनीःरुपालरिः॥ पाक्षीपुनर्ऽजन्मारिवं दिरिल्लाकायकल्पगां॥ ऽजस्रागतोदिनंःपूजोरुयदान वंदिनां॥ हिवत्यकढियुःऋंथा हिवत्याक्षानूऽजस्रगः॥ हुगाहिवत्यकढियुःरुविंदमासिंरुपूर्यिदः॥ हिवत्याक्षाधवाद्धाय विरु

तासोकृंवयः॥ ॥

गःपुनरुत्सवामिनिवकावार्थः॥ रुवालिंदमेयानाहुगाः आशुयागंवार्यंवयाद्धिरिर्ऽजन्मारिः श्लोकास्वस्थानपाठ्यकल्पगां॥ गावगाऽयंःमय ःसनाथगामिनिपुनःपाक्षाविवार्थः॥ धवाद्धावनिमिरुतस्यनियागीरुगः॥ ॥

ऋषिरुवाच॥ जन्मारुढरुतेर्द्धरुद्धियाद्युरिःहीनानांद्युद्रसत्त्वमयदहानामित्यर्थः॥ पाद्मादद्रुसंवंधमनदाख्यानमाख्यातुमर्हसि॥ कथंहता पंचवर्षः रुयनाथयोतत्रऋषिवालाःगजदाराथयोतपूर्वयामधीद्यादीनामपिदिग्व्यासतःदिग्विजानृगतःशिष्टन्मत्वोवासमपिनार्हथः

दरुंद्रियासहीनानांवर्कंऽपत्रवासिनां॥ दरुसुंवंधसंवंधुं मनदाख्यातुमर्हसि॥ ॥नारदउवाच॥ एकदाब्रह्मणःपुत्राविश्वा[illegible]कं यटच्छया॥ सनंदनादयाऽजग्मुःब्रह्मणोभुवनत्रयं॥ पिवयंरुयनाऋिषाःपूर्वयामपिपूर्वजाः॥ दिग्व्यासतःशिष्टन्मत्वाशास्त्रोक्तोपत्रयंधर्मं॥ ऋतयमकृपिताश्चवं ध्रुवोवासेनवार्हथः॥ ऽजऽस्मात्सर्वयंदिनंयादमूलमधुद्रियः॥ पाण्डिष्ठामासमूर्वीयानिं वालिंदमेयानमाः ध्वेगः॥ ध्वंद्राक्षीस्वरुवनाथुर्गोनीःरुपालरिः॥ पाक्षीपुनर्ऽजन्मारिवं दिरिल्लाकायकल्पगां॥ ऽजस्रागतोदिनंःपूजोरुयदान वंदिनां॥ हिवत्यकढियुःऋंथा हिवत्याक्षानूऽजस्रगः॥ हुगाहिवत्यकढियुःरुविंदमासिंरुपूर्यिदः॥ हिवत्याक्षाधवाद्धाय विरु

तासोकृंवयः॥ ॥

गःपुनरुत्सवामिनिवकावार्थः॥ रुवालिंदमेयानाहुगाः आशुयागंवार्यंवयाद्धिरिर्ऽजन्मारिः श्लोकास्वस्थानपाठ्यकल्पगां॥ गावगाऽयंःमय ःसनाथगामिनिपुनःपाक्षाविवार्थः॥ धवाद्धावनिमिरुतस्यनियागीरुगः॥ ॥

हिवत्यकढियावंधकावतीरुवयमिः हिवत्यकढियुःपूरुमिंसंवरुगानामात्मरुगंकृगुःसमंब्रह्मेवपःधतीतिगथागंऽजगः पःधयादिवहिरिंगऽजवरुगवरुऽजसास्यूर्यार्कंऽडयमेःऽजस्रुपरुगादिरिंःविग्रवसःसगोन्यिरुनगृहरुगवानित्यर्थः॥ गाहिंगदववकथः

हिवत्यकढियुःपूर्यं पद्मार्द्धकहावपियं॥ जिघांसन्नकथान्तानायागनाम्यरुगवां॥ गंसंवरुगात्मरुगं पंऽगंगंसमदर्शनोरुग वरेऽजसास्यूर्यं नाऽक्षार्थंतुमुयमेः॥ तगस्त्रीवादसोऽजागो कढिन्यांविग्रवःसगो॥ वावदाःकंरुकर्द्धन्व सर्वस्त्रोकोपशायनीगं ऽपियंनाघवारुत्वा न्यरुनद्धायमक्षयं॥ वामवीर्यंप्रथ्यासिर्त्वं मार्कंऽडेयमखात्पुरा॥ गावंवरुढियोऽजागो मारुत्यश्चात्मऽजोगवा॥ ऋधूनाऽमय निम्मकी रुक्षवरुढगंरुगो॥ वेवानवंधतीवृद्धा ध्यानेनाग्रुगसात्मतां॥ नीगोयनरुगेपार्वं ऽजग्मुर्विरुपायदो॥ ॥युधिष्ठिरउवाव ४४ ॥विश्वेधादयितपूर्वं कथमासीन्मरुत्सखि॥ ब्रूहिमरुगवनधन पद्माद्यायगात्मता॥ ॥ऽगिश्रीरागवतेमहापूरावोसकमस्कंधेना

यदयुधिष्ठिरसंवादेपथमाध्यायः॥ ॥ ४५

नीयमित्यस्कंधस्यारु॥ वामवीर्यमिति॥ दृक्षवरुढरुगंरुहायथास्त्रीतथाःयायमवरुगंनरुगाःविग्रथर्थः॥ यनकावस्वानपाठ्यकल्पगां॥ गावगाऽयंःमय ःसनाथगामिनिपुनःपाक्षाविवार्थः॥ ४६ ॥ ॥ ॥ऽगिश्रीसकमस्कंधेपथमाध्यायः॥ ॥ ॥श्रीहाम्यनम

द्वितीयविष्कम्भाधस्तात्कविष्ठाग्र्यदानवैः॥तद्वनतरात्ते पूर्वादीनिदिक्षुसोमसौम्ययमानां॥रुगवनद्वयभवनद्वयपिशाचतोमियाशायनाहा॥त्रा
गस्त्यादिना॥तेवैदवपक्षपातनङ्नूमिशायनद्वालङ्काकापाग्निधूमनेवधूमवर्णनिरीक्षमाणाश्चैकपालदंष्ट्रानिर्यकायाड्ययादेष्ट्रा

॥ ॥नारदउवाच॥शतयर्षेविनिहतरुविणेकाङमूर्छिना॥हिरण्यकशिपूराजन्पर्यतप्यदुपायुचा॥त्रारुचदेवपायूर्ध्वः
सैवमूढज्ञानचक्षुदः॥कापात्रद्वालङ्कावैकूर्यानिर्वीक्षनूधूमवर्णेकपालदंष्ट्राग्रदंष्ट्राहः॥पश्चद्भुकुटीमुखः॥शूलमुद्यम्यसद
सिज्ञानवान्विदमब्रवीत्॥शशादानवदैत्यान्द्विमूर्द्धनंशुक्रंवचा॥ज्ञानवाहोदयग्रीवनमुचपाकशल्वल॥विप्रचित्तिरुसमवच
ःपूल्लामनूशाकुनादयः॥ऽएतेनैनंसर्वक्रियतामोऽमाविर्॥सपत्नेघातिनःकूटे॥तेनामदयितःसहनूपार्श्वियारुटाः
रुविज्ञ समनाप्यूपधावनेः॥तस्यैयकस्वरावस्य घृष्टोमायावनोकसः॥रुङ्गंगरुजमानस्य वालस्यचास्थिनात्मनः॥ ॥

ऽःपश्चंरुकुटीयुक्तंमुखंयस्यसंःसमनापिडपधावनेःनिमिरुतेःपार्श्वियारुटासगाँवैंयकःस्वरावःसमस्तीयनस्य घृष्टोः
शुद्धनज्ञामयस्यापिमायायावनोकसःवनारुदृयस्यसतःसूस्थिनात्मनःसूयवस्थितविरुस्यकृतःथार्यरुङ्किंगरुजमानस्यसूनसवतः॥

गस्त्यनधिवसायावर्णियामिनावदयूयंगुवंजागतिरुगीयनान्वयः॥तेनदवैरुद्धधःकाविनःसगरुकिंनरुन्यंतगजारुतस्मिन्नू
टकपटरुहिरपानपक्षाकूटमीहिरंयस्यनिवानदूरुदृष्टसानदवासस्यंतिस्वयमवनाडंयास्यंतिकूतःविरूपवपाटमयपांतांतयाय
रूढियूकानूदयर्षेद्यायनगीनरुतेःकिमपद्यारुगारुविरूहिद्विजानांक्रियानूनूमंरुलीयस्यसः॥यतासोयरूधर्ममयंवपद्यायदीप्त

मद्भूतंतिन्नग्रीवस्यरुविरुपधिवरोवाधिवपियंतर्यथिश्रातमंगतयथः॥गस्मिन्कूटेहिरनथ हरुरुमूलवनस्यतो॥दिप्यान्व
शुर्यंगिविरूजाजादिवोकसः॥गावयानतुवंपूर्यं विपक्षरुसमधिगां॥हृदयर्षंगपाजरूस्वश्चायत्रवदानिनः॥विरूद्विजक्रियामू
ल्लायरूधर्ममयःयूमानादवर्षिपिरुरुतानांधर्मस्यवयजायर्षीयेयरुद्विजामवावदावक्रूग्रमक्रिया॥तंगरुजनपदंयागमंदी
यंतद्धनांगूनिगरुहिनदंडा मादायदिवमादगाः॥तथपजानांकदनंविदधूःकदनप्रियां॥पूत्रग्रामवजायान रूजानामा
ग्रमाकवान्॥खरस्वरवघोषांश्च ददरुःयरुनानिवा॥२३॥ ॥ ॥

महजाग्रयःनूनायरूपस्यविरूपस्तुत्वानूसामनादृयतदाग्रयःसःवावश्चान्गूनिरावः॥तंस्मात्यत्रमंमंगंदटःतयाहयत्रयरुगिमं
दीयतंदरुतदृष्टरुकदंकवृतापिवैरुग दिरूसत्यामरुडहिरतः॥वज्रागवांवासःडयानैरुतिमवनंकर्तुवीक्षादःसावामाहुतिमं
वनं॥ग्राग्रमयिष्टांस्तानैन्नाकवान्वत्सादीनांखरःहृषिवत्सानांवासः॥स्वरागिविरूदाग्र्यायासमः॥ग्रीवासांवासः॥यरुनैवाऽ

खानपैःस्वननसाधनैःआत्मज्ञीयाद्दंडयज्ञीयाद्भावसंनिग्रहानुविग्रहदंडयज्ञायरक्षणनामशब्दान्दिर्वपविशेषयज्ञदर्वयज्ञानीकदर्न
दानधर्यकुर्वन्सुखंयत्सर्गयाज्ञादिसाधयिंदंपरुघुकामश्चथर्मयल्लवान् तदाह। द्विरथेकडियूविषादिना। कटादर्कंपशायपदयमृद

कविगखानुपैर्द्विभिरुःसतुपाकावजेषूयान्।आडीयोन्विच्छिदुर्दृष्टान्कवित्यवशुपाल्यायः॥ऊदादरुनुशावजन्यन्यपज्ञानीह्लि
नात्मकैः॥दिर्वविपरुनलाकदेयैंज्ञानवर्मरुः॥दिर्वदवाःपायिसञ्चरुविधवूनलद्विगाः॥द्विरथेकडियूडिःसंपंगस्यरुः
खिगः॥रुत्वाऽऽदादीन्ज्ञारुपूज्ञानसंत्वयगः॥ऽकनिसंवर्नवृद्धिं रुगसंगापनंहुकां कालनारुमनारं रुविःमध्यमथाल्कर्च
।तन्मानवैस्तूषांरानूं द्विगिंवडनसंगिनाः॥न्लक्ल्योदडाकालरुः रुदमारुडनेम्ब्व॥ १८॥द्विरथेकडियूवाच॥ऋवोवदव
धूःपूज्ञाखीवैमार्हथाःसाविदुः॥त्रिधाव्रिमखन्साध्यःसूनाःसौवधःस्थिगः॥रुगानामिरुसंवासःपयायाःशिवसुखन॥दैवनेक
तुनीगानामूत्तीगानांस्वकर्मरुः॥ २०॥ ॥

कंज्ञादिडाकाखगग्रोद्रुत्रैंडवधत्रिनिरुगायुरायुसंवाधयगिः॥रुवतुनामगस्यन्साध्यावधःतथाध्यस्माकंगावगुवंधर्गतवनिवरु
ताहा रुगानांमिगाः॥दैवनपाचीनकर्मनाव्रकतुनीगानांयूनवर्वसेसेःकर्मरिनदूतीगानांविज्ञाडिगानां॥ २१॥ ॥

दिर्ज

वर्वलाकदस्याःगोकंनिवार्यकत्वदस्यावाचयतिनित्यरुगिः॥नित्यःसत्यऽन्यःऋग्यःऋपक्षयसून्यः॥ऊद्धंनिर्मलःसर्वगःसर्वगतः
सर्वविन्सर्वरूपःसर्वरुरुतः॥ऋतासतरुगिःसमरुगिःमलिनरुगिःविवेकरुगिःकोनकार्यरुगिःकथंतहिनस्यसंसारःगजाक
रूधरुरुगिः॥आत्मनामायगास्वविषयालिंगंधरुगुलान्ऊर्ध्ववान्दरुान्सुखदुःखादीन्वाविशेषाहजमूस्वीकुर्वन्लिंगशरीराधिःसं

नित्यआत्मात्ययःशुद्धःसर्वगःसर्वविद्यरः॥धरुसादात्मनालिंगं मायायाविहरुमगुलान्॥यथंरुसापवल्लगतवाधिवना
रूवावदूपाशाम्यमाणेन दृश्यतवल्लतीवरुः॥प्रियंगुदीप्तिमान् मनस्यविकल्पेःयमान्।यातिरत्साम्यतीरुद्ध क्लिंगेलिंगः
गवानिवा॥विषयात्मविपर्यासा क्लिंगेलिंगरावना॥ऽषप्रियाप्रियेर्थेषुरुविरागःकर्मसंहतिः॥संरुवन्धविनाऽन्वेऽकंथ
विविधंस्मृतः॥अविवकस्यविंगावविवकास्मृतिरवा॥ २२॥ २७॥

सावरुन्यर्थः॥दैगत्सदृशंतंपर्वयतिःयुथेनिवसुरिः॥गवावःपतिविविगाः॥डपाधिधर्मडियहिरुवंतीतिदृशंगमक्रायाहुकधर्मा
ग्रऋरुवंतीतिदृशंगमाहावदूधुतिः॥अविकल्पःपविपूर्कनवरत्साम्यतीमनःसमगामित्यर्थः॥लिंगशावनादरुारिमानः॥ऽ
षयात्मनाविपर्यासःऋन्यथरुावर्शगमचारुः॥प्रियंविभागःऋप्रियंयगिन्वकर्मवसंहतिःविनानागरुपूपवर्शःगतन्यसंरुवड
न्यतिःविवकस्याऽस्मृतिःऋनन्तसंधनं॥ २३

मूलापित्तकरुंविनावृत्थेवायंशोकस्तस्मिन्नर्थेयमस्यमनस्यकस्यविंधवांधवाकर्षांडोपासनतत्समीपमूढ्वाच्छिनाथ॥विडीकं
नलमर्यकवर्चयस्यविमुखानिमारुवलानिग्रंऽऽंवयस्यशवेतानिनिर्भिन्नहृदयंयस्यमऽऽावकनमाविलीलिकींपिकीकृष्टकंडयस्यचक्रं
मूद्विलीयस्यवरुमासंवंरुतादयादंछंदंडायायनवऽऽसार्कंमाहृतमखंराऽंयस्यछिन्नमायधंरुऽंन्वयस्यनस्यपादयानूपसमीप

मूलापूदारुवंगीमसिमिहासंपवानदीयमस्यपनवंधूनांसंवादंमंत्रिवाधनाऽंडसीनवस्वरुडाऽा सूयरूंनिविंधूनाः॥सु
पत्नेतिरुमायूंछ ल्लानयस्कमूपासनाविडीकंचित्तकवर्चं विमुखानिरुवलाऽंऽं॥नवूनिर्भिन्नहृदयंऽायानमस्नाविलीपिं
कीकृकंडंयस्यार्कं वरुमासादयूदंछंदं॥वऽाःकूंमखंराऽंछिन्नायधंरुऽंमूधाऽंडीनवर्तुविधिनाकथंरुंयमिंमहिंप्य
ःपसमीपंदुःखिताः॥रुमास्मनाथमिंकवेनूवारुऽंचंद्रयामूरुरुत्यंदयावूपापनवांमूंदयंऽंछेदंयिगाधियंकऽंसिवेयः
मूलेःकवर्कंकमावलेः॥विंघ्रस्फुकंडःनरुवलांशुवंहलांसहऽंयस्याकंदनयाविलपिवंऽंरुहाविधाशाकवूलाननंपरारुः
वान्युलीगाडुगलावयांशं॥ऽंडीनवाऽंलमसिहृद्विदंपवा डुगाधूनायनछुवांविवर्द्धनः॥७२ ॥ ॥

ऽासमंगाडूपनंविलापमवाहु॥मूलाऽूनिहारयांऽूकवैलाल्मवाडुःऽंडःसमंगलवांदंहांधनरुवानूपलीगंःगमिनंःतनविधाशाल्मधूना
शुक्लांविवर्द्धनंःडुगासीयान्वयः॥७३

लयाऽूरुलभूनविनावयंकथंत्यामरुवमजीवमाऽूगंःरुवीवयरुलंयास्यसियरुतऽूनूयांनंऽूनुगमनंतवपादयांशुंगूंघूंकुर्वतीनामल्ला
वंदिंदांदिंनिंकवैंवाहार्थंनयनंऽूरुंऽूरुवलंपूर्तिंपविदविर्तंवादनंलवूयमिवाग्रंयग्रंलांरुस्वयमवापागतांयमस्कुनाहाऽूः
हाऽूंखादिनांवयमार्द्रंस्मऽाधिकानामपिल्लाकस्यविधिंऽन्मसऽंऽादिषकार्यंविपऽंथंनामपिविमाऽुमवाहु॥यंरुयस्माऽूमूल्यकादा॥

लयाऽूतऽूनवर्यमऽीयतकथंविनास्यामसूऽुमनतागताऽूनूयानंतवूवीवयादथाःशुंगूंघूंनांदिंऽायंरुयास्यसिंवैं
विल्लपतीनांतेंयविंगंछंऽूतंपर्तिं॥ऽूनिकूनीनांनिंकविमकंकिंसंन्यवर्तंतांऽंरुपतवंधूनामाग्रंयपविंदविर्तं॥ऽंरुतानवा
ल्लांरुत्वा यमंस्वयमूपागतः॥७०॥यमऽवाच॥ऽूलाऽूसीर्षांवयमाधिकानांविपऽंथंनांलोकविधिंविमाऽुः॥यत्तागतंमऽूः
गतंमनूंस्वयंसधमऽिंपिऽोवंवयार्थांऽूलावयंधन्यतमायदंरुयकाःपिरुयांनविंतयामः॥ऽंरुमूमाःऽंवल्लांवृकां
दिंकिंःसवद्धिगावद्धतियाहिगरुं॥७१

तःतगेवगतमपार्थंऽोवंतिनऽूकांगीतासूत्यकादीनिरुतानियकमथांनिगावतां।सत्यकांनिधनान्यवंरुकापविंदवनांदिं
वास्वयमपिसधमंःतनसऽूलानांमूल्यकंऽोधमयिंपांथारुतांऽूपिंऽूवल्लांरुंवल्लांऽूपिंवृकादिंगिवरुमूमाःऽवयंतरुऽुः
यांतगरुंविवद्धतिंसवतिंहिविर्ध्वंवद्धिगावद्धति॥७१ ॥ ॥

ननूक्तस्यवक्तुरेवंविधयाऽज्ञानंनकिंविदधीतकिंतुकितवकवत्सत्यंब्रूयादित्यत्रोच्यतेसंज्ञानिवाक्यश्रवणाःश्रुत्वाःतथाऽपिस्वयंब्रह्मात्मैक्यसाधनमाहुःश्रुतःश्रवणेनयुक्तःसंज्ञानसंग्रहपालनवपुःपरोक्षमवान्तरयत्नेनकार्यंकरोतीति॥पथीतिदि

यन्नूक्तंयःस्तब्धतीदमर्थंयथायत्रवक्तृश्रवणेपतत्यसत्॥तस्मात्संज्ञानिवाक्यश्रवणाःश्रुत्वाःतथाऽपिस्वयंब्रह्मात्मैक्यसाधनमाहुःश्रुतःश्रवणेनयुक्तःसंज्ञानसंग्रहपालनवपुःपरोक्षमवान्तरयत्नेनकार्यंकरोतीतिपथिस्थतेदिसूत्रद्धिगंगट्टुक्तिंतद्धिटुतीविनश्यतिजीवत्यनाथेऽपिनदीक्षितावनगट्टःपिशुक्षाश्रयट्टुतानजीवति॥१२॥

सूनदेवनन्दवत्रवद्धिगं॥तनश्चवत्रवाविटुतीश्रुत्यट्टुतःतनाथद्धिगः॥१२ ॥ ॥

तदेवमात्मनाऽज्ञानमनन्तरंविक्रमंगीट्टुत्यत्रबाधीतत्वान्तरोकःकार्यंब्रूयादिति॥ब्रूयादानींतदज्ञानमेवजन्मादिनत्वात्मनश्चयाट्टुरिभिःट्टुतानिदम्ट्टुःनिजयानिःस्वकीयवत्रट्टुलिंगंशरीरंतन्निमित्तंःकर्मभिःट्टुवैनिजार्थंतनट्टुवैनिनश्यंतिब्रह्मसर्वंःतदादिदट्टुम्पितृट्टुनदाद्युट्टुनीदट्टिंतायात्मात्मन्यनुत्तेदट्टुधर्मैर्जन्मादिभिर्नवश्यतनयंश्रुतायतःश्रुत्यतमादट्टादर्थंतविलक्षणंःतन्वट्टुट्टुःश्रुतःश्रुत्वाद्यानवेलक्ष्यंश्रुतीयतनयात्मानंट्टुधर्मैर्जन्मादिभिर्नवेद्यंतदेवमात्मविषयकादात्मज्ञानंवस्तुतस्तुपृथग्गंयंतःश्रीयतदृश्यत्व॥रोतिकंचयथाग्टुहमियन्नयः॥श्रुतेर्वपयागःदर्शनंरोतिकाच पूनूपात्तःशरीरंभिन्नंदृश्यत्वात्तद्रोतिकत्वाच्चयथाऽयंतावित्रकिनश्यात्मत्वनाभिमतमपिग्टुहंतनःपृथक्दृंदिनिरोतिकत्वान्मानीविट्टः

रुतानिनेहेनिजयानिकर्मभिरुवैनिकालेनरुवैनिसर्वंतः॥तनरुट्टुत्मापरुतावपिस्थिगरुस्थागुलेवन्यगुप्तापिवथतोब्रूयाद ज्ञातीयंयूनश्चमारुऽयथापृथक्रोतिकमीयतगट्टुः॥यत्थेदकेःपार्थिवमेऽजमेऽजनःकालेनजातोविट्टुतोविनश्यतियथनत्वात्मान् यूनिन्नश्रीयतयथाऽनिलादट्टुगतःपृथक्स्थितः॥ यथानरुःसर्वगतोनसङ्गतोतथापुमान्सर्वगुणाश्रयःपरः॥ ॥

एवन्तेनाऽज्ञानाद्यारावमपसंरुत्यतियथाऽऽदर्शेमलंपरमार्जनाब्रुवादियथाचपार्थिवेऽजातापूर्वादियथाचतेऽजेऽजातःकूटस्थादि विनश्यतितथातेत्रवस्तुविशेषेपरमात्मनिःजातोऽज्ञानादट्टुवविट्टुतःपरिणामःसन्विनश्यतिनत्वात्मत्वथाऽपृथग्वस्थानाशावःपारि न्नत्वदट्टुंतद्वयमाट्टुःयथाऽनलादापूर्यवस्थितापिदारुकत्वनपकाशकत्वनमिन्नेऽपपतीयतयथाचदट्टुगताःश्यामिलानासिकादिषु पृथक्स्थिताऽपिपतीयतेदट्टुस्वत्वश्यात्मनस्तद्वर्मयोगस्तावदट्टुंगमाट्टुःयथाचक्षानमङ्गतद्धापिसंगनपाप्नोति॥तथापुमानपिसर्वोपाधिसंगनपाप्नोति॥ ॥ ॥

दिवरुमूढाःयमनुशोचयंसायूयम्रिरुक्तिसूयस्रःशोगकिमितिशोचथानत्वगावैगंकालमस्शोऽटशोगिसूनन्दवंयनिव ॥ इदानीं
स्याद्दनिन्स्तन्मिशोचामस्तिवगमेतुशोचनीथानरुवनिःस्वागपिगस्याद्दनिादियाहुायःशोगनिननूमुखनासिकासंघावीप्रभृतिः
शोगावकाश्चदृश्यत्वानासोशोगावकोऽश्वश्वनत्वादियाहुनशोगनिमहान्सर्वेन्द्रियसंघस्याहुःशूगत्वमस्यः॥ शोचशेवैमुख्यइतिधूर्णेकम्

सूयस्रानन्वयंशोगमूढायमनुशोचथायःशोगायानूवकरुसनदृश्यैगवकर्हिविनूनशोगानानूवकार्यं मुख्यापत्यमहानमूः॥
यस्त्विन्द्रियवानात्मासचान्यःयाशदृश्याः॥ रुनेन्द्रियमनोलिंगमनूदृश्यानूश्चावचास्वरुः॥ रुजसस्रःशूगनिमित्तत्वेचापिस्व
नंगजसा॥ ५२ ॥

न्द्रियकाशोगावगणाहायस्त्विन्द्रियेरुन्द्रियार्थेऽनूमानमनुपाशदृश्याःस्यावचनानाम्यन्यवचनःनशुचगनन्वन्यन्यस्वचन
स्याईदृशःस्रःशोकाशोवधिमन्यादिदृश्यधर्मपिलक्षिःकगरुगाहरुनेन्द्रियमनोलिंगिर्थैरलर्थंमन्निमथमानूदृश्यानूनस्यान्यवचरुज
निमरुमिनिमन्यत्रा॥ नहिकथंमाश्चरुगाहा॥ गजरुजनंस्वनरुजसाविवकवलनडस्रःऽत्यपिहिन्यनरुवंयमाणायमि॥ ५२ ॥ ॥

ननूविवक्षानैगमप्रयोगादिकर्मसूपदृश्यवैधःस्यादवयवंसाहुःयावल्लिंगशरीरयोस्तन्निमित्तःनदृश्यिमानवानात्मारुवनिःशोगावदव
तस्यगत्यकर्म्मनिवंधनैवंधवरुरुविति॥ तताविपर्ययःदृश्यधर्मस्रःशूगतःशूचंनूवरुनि नतुलिंगशरिमाननिवरुपियतायंमायायो
गाविपर्ययादिश्मायययायूशूतन्निमित्तथानपरमार्थन्यथर्थीनैतुसुखदृश्यःखादीनांतत्साधनानांवसयत्वयतीनःकृतामायाशूम
यत्वी॥ तथावरुवावादिनःसयत्वमववदंतिशूतारुवितथमिथ्यारुतोऽयमनिनिवंधःकासोगुणोपूरुत्कार्यंषसुखादियन्यधः

यावल्लिंगमनिताशूात्मा तावत्कर्मनिवंधनोनताविपर्ययःशूक्लो मायायाशूनवरुनि॥ वितथमनिनिवंशोयं यद्गुणोस्यर्थ
स्यवशायथामनाथथःस्वशूःसवमेंद्रियकंमृषाशूथनित्यमनित्यंवानरुशोवंतिनद्विदः। नान्यथाशूकृतकंतु स्वाव
ऽशोचतामिनिलिंगवकाविपिनकश्चिन्यद्विशेषनिमित्तोनरुः॥ वितथंजालंविदधेनरुनरु यलोरुयनूकुलिंगमिथूनंनरु वि
वनूमदृश्यमा॥ तयाःकुलिंगीसदमालुवकनयलाहिता॥ ५१॥

यनमार्थन्यिदृकुवचव्येनियतूकृतन्यूयनशारु यथेति॥ उंयसंरुवनिःशूथनस्मानूनित्यमात्मानंशूनित्यंदरुवा।नद्विदःनित्यमनि
त्यंवशूनंनःनित्यवमूयदस्यावेदिशोवैनादृश्यंनतनशारुनान्यथेतिशूानमात्मशावानूस्वशावानूनिवरुनूयथःस्वयंस्वधर्मिणी
तीनियदृकंगतिहासमाहात्मवकन्यादिनाऽयद्विशेषनिमित्तंगकेन्द्रियवलानिमित्तःसन्यथयगतनशनूपलारुयनूशालंविशायविशेष
धर्मवान् [illegible] तेषामामिषादिनिःपलारुनैशूनवानित्यर्थः। कुलिंगंकंदरुन्दीपद्विविशेषःकुलिंगयोमिथूनं॥ ५१॥ ॥ ॥

वल्मीकादिनिश्चयमेतदर्शयन्नाह कथंविधिलक्षणमेतद्यावदिह यावन्तः आचीर्णमेतावदिकं मदस्तम्भादिकं सर्वमेतद्विधिलक्षणं
विधिलक्षणेनविधिविलक्षणं तुशब्दः सर्वथैतद्दोषविलक्षणमादरख्यापनार्थः एवं निश्चितमेतद्भवति नास्यावसायनेवगा वह्नि
गामिनिष्ठनरुवगाऽसत्त्वजिनश्चमस्यसमदर्शनिरूपेणनरुवगी आदीरुवः एवादिरुवः डीकन्पक्षिणचान्वेजावस्तीरुननश्चग

नदर्शनमिश्चन्नीवल्मीकहरणकीवल्मीकापिपीलिकादिनावीर्णमदस्तम्भसङ्गादिकं तथैतत्तपसालोकान्पथश्रुतिहिंसनविधिविलक्षः
श्रुतिविस्मितश्चाहुरुसत्त्व हंसवाहनश्च ॥ ब्रह्मोवाच ॥ डिम्भिकाविष्ठरुडीनतपश्चिद्धासिकाध्यवावत्तदाहुमनुष्याको द्वियमामिमि
तावत्श्च ॥ श्रुत्वाब्रह्ममहत्तपहस्तावमहदस्तुतं ॥ देवाहुश्चिन्तदहस्य सत्तमश्चिद्धपञ्चतनिनिरूपर्वविषयव्यनकविधेतिवापत्र ॥
निर्वद्धविषयस्वात्मकोवेदिष्यसमाश्चनतेषियवसायनगतेनन हस्तवैलमनस्विनो तथानिष्ठनरुवगो जिताऽहंदिनिर्दनोगतस्तश्चाहि
षश्चसर्वो ब्रह्मास्यसत्त्वपंगवामर्थस्यन हस्तनिश्चन्नाहुस्तमम ॥ नावदडवावा ॥ स्यश्चादिरुवादवा रश्चिनोनपिपीलिकैश्च कर्म
उत्पन्नलनीरुविधनाभाषवाधसा ॥ सन्नीचकवल्मीकातमरुडाऽवलान्विनश्च सर्वविषयवसीपन्नो वज्रसंरुनोनर्यवाऽडधि
तस्तफरुनोनो विरावसविवेधसश्च ॥ सनिनीश्चर्वेत्रदवं हंसवाहनवश्चिनो ननामहिनसाहमो तश्चदनिमहात्मवथा ॥
दार्घयस्यातेफस्यरुनन्वत्मारायस्यनस्यदर्शनिभवन्महानर्नरुवायस्यादर्थःश्रुतिपल्लवाहुरुव्ययस्यासंधेनतिविउनगतहतु
श्चकालसहश्रुतिपहतिरुणव्ययोननश्चनेननतमयाहुतमिदंजगत्पश्चनिधनकू ॥ ॥

अनित्यकर्मकर्तृ यथ्यजिघ्रतोनात्मनाघ्रेयंगृह्णतिअवनिर्लीयतितस्मैरजःसत्त्वतमसांधर्म्मंप्रयायमरुतयायपवमध्वानमञ्जति
द्वयेन्द्रियंठीअनुचरध्यकाशःकर्त्तेजगंपकाशःकर्त्तेनकायदात्तेतमसेदिकरुकर्त्तेपवनमन्वयत्वेयतियद्विधमर्कं तवयपंचयन्तम
स्कयामिनमञ्जतिवरुतिःवीजायकायदर्थयतरुतुः॥ग्रायायाल्लानेनघ्राणेविषयाकायेनघ्रातेयंघ्रासेअनुनरुःखधकाशःत्वेजगत्पयः
काशकर्त्तेदहितं।वीजायतिनिमिरुमकीडयादात्वेमाहाषादयायाविकायाकेनयूयेधर्किंकायंकायेन्यूषाफवेनपवत्मनाजिघृक्षावयन

उत्थायपोजलिंश्यकल्पीकमाणोदशाविदुरुधंग्रेपत्लकाहदा गिरागद्गदयागरणा॥२७॥हिरण्यकशिपवेवाच॥कर्त्यंनकाल
स्वनयाधेनगमसावृतंग्रियनकुजगदिदं स्वयंजातिःस्वयाविषोंआत्मनाजिघृक्षावदं स्वजयवनिर्लीयतिरजःसत्त्वतमाधं
स्वयंत्रायमरुतनमथोनमस्याय वीजाय ज्ञानविज्ञानमूर्त्तये॥षाण्डेन्द्रियमनोबुद्धि विकारैर्यकिमीयषा॥त्वमीशिषेजगत्सूत्रं १२
स्वप्राणेनमूखनयतिःपजानां विरुत्यविरुमनेन्द्रियाणांपतिर्मरुन्मरुगुणाश्रयः॥२९॥ ॥ ॥ ॥
त्यकीकायेत्वेद्वधादहिंसांमरुत्वमीश्वरत्वेवाहात्वमवजगाडंगमस्यतस्थुषःस्वयत्वयञ्जिघनियंमारुवसिकनमस्वनप्राणेन
सृजात्मनृयः॥सृजत्वंजानांपतिःगर्भांविरुत्वाविरुत्वंतत्यजिमेनोरुतायाधनायामनसस्पतिंयाणांवयतिःसूरस्तः
भवमहारूरुतानामाकाशादीनांदुरुक्तनांशब्दादिविषयाणांज्ञायोनींगद्गासनासीशयनगनेवस्वयंत्वेदहिंसां॥ ॥ ॥ ॥

ज्ञानीयरूपवर्हकत्वनंगयामित्वं नडगत्यालकत्वमाहात्वमवसफर्रं ज्ञानिष्ठामाविरूनूविरुत्वयसिकथंकर्म्यातत्वावदरुयनूप
चेकथंहुरुयाचत्वात्वाहागायरुगत्वडुहिंकंकर्मतद्विषयाविद्यात्मात्मवर्तीतिनामात्मरुतस्तुमेवीतयात्माचाग्रेतयासी ग्रहणतश्य
तःकविःसर्वदृक्॥गंदूतः।एकःअखंडःतरुडुः।ज्ञानंतपात्वज्ञेनिनासीतःकालतः।पर्वंसंदंशायस्यसः॥कालनूयतासंरुत्वमाहु
र्यंत्वभवेतिं।त्वयाध्येवंयवोःक्रिंचेषिकृपयसि॥तदवैहृष्यादिकरुत्वंपिनिर्विकात्वमवाहुःकृत्स्नंहि तडुतवत्मात्कृत्स्नंनूम

त्वंसत्कृत्स्नत्वेनाधितत्वाज्ञायतेरुविकविषयावात्मकत्मात्मवनामनादिनैतपाःकविनात्मा॥त्वमवकालानिमिषाडना
नामायत्तवाद्यावयवैःक्लिप्तेषि॥कूटस्कत्मात्मापंचमस्यश्रीमार्हस्त्रीवत्लोकस्यजीवत्मात्मा॥त्वत्कःपवनोपंचमस्यनडदडन्कूर्दिंद्व
क्रियाविकमक्रि॥विद्याकलात्मकतनवत्वमवादियत्वंगरुडिसिदृरुडिपृष्ठः॥ ॥ वि१

ःपंचमस्यीपंचमत्वंचः॥अडःअन्मडूत्यःमहान्मूपक्रिन्नर्विवाजीवत्लोकः॥त्वकमेदःमाकन्मादिविक्रियतात्वंतुतस्यजीवनरुतु
ः॥यतःरुत्यात्मानियंतोगाकूतः तराहित्वन्कूगि॥त्वकात्मानिर्विरुवतुतरुडिगत्मारुवडन्मादिविकारामियमात्वादिकंवारुवतु॥त
रूपत्रैकावतीनपत्रैकायं तरुवतुतरुडंगमंमूनतुतस्यावत्रंचत्यानिर्विकैनाक्रियाबाधर्वंडाःसुचयानिर्विकमक्षीनिवतत्कृत्यंतःविर्यवे
कायंवदादिविद्यात्मामनिकनाश्वदंगमि॥तवैवतनवःनडेतरुडिनिर्विकृः॥तत्कृतःपरुतवच्चेवासि॥तदपिकृतः॥तराहिवेत्यनूयंवत्काण्डग
र्यस्यसःतिपृथूःतिपुरुषात्मकस्यपक्षानांपृथूपवनतःस्थितःअद्धात्यवनःपवनेत्यादिग्रंथैः॥ ॥ ॥ ॥

ननु ब्रह्मोक्तगायत्रीवन्मम कथं ब्रह्मत्वं कृतो वा ब्रह्मोक्तगायत्र्यादिनाशाद्ब्रह्मकार्यमिदं नवक्षरगायत्रीमन्त्रकार्यमसीति वाथ नाक्षरगायत्र्यात्मकोऽहमिति
यद्यप्येवमनादिसंसारोत्पन्नविषयानुभवजनितदुःखबाहुल्यैश्वर्यधर्ममिश्रसंसारोपशिथिलनवद्वारदुःखनरकस्वरूपतिरोधानसमर्थत्वमस्यैकस्यात्मनिरूपाधिकस्वाभाविकपरमानन्दस्वरूपत्वेन व्यर्थः। ननु ब्रह्मत्वं यद्यप्यायं परमात्मा कथमकस्मात्तादृक्संसारनरकयोनिसमानवचनाग्नेयचरुवदुद्दिश्य
तर्हि ब्रह्मणस्तुल्यं रुद्रवत्तस्मिन्विरोध्य[1]यनमः॥ रुद्रवत्त्वरुद्रः विष्णुकिं विद्यास्त्रिष्णुकिं मया तार्क्ष्यायुक्तायति[2]

ब्रह्मकारिशास्त्रमिदं गायत्रीमन्त्रादियज्ञादिसमानगुणत्वात्। दुःखबाहुल्यैश्वर्यधर्ममिश्रसंसारोपशिथिलनवद्वारदुःखनरकस्वरूपतिरोधानसमर्थत्वमस्यैकस्यात्मनिरूपाधिकस्वाभाविकपरमानन्दस्वरूपत्वेन व्यर्थः॥ ननु ब्रह्मत्वं यद्यप्यायं परमात्मा कथमकस्मात्तादृक्संसारनरकयोनिसमानवचनाग्नेयचरुवदुद्दिश्य तर्हि ब्रह्मणस्तुल्यं रुद्रवत्तस्मिन्विरोध्ययनमः॥ रुद्रवत्त्वरुद्रः विष्णुकिं विद्यास्त्रिष्णुकिं मया तार्क्ष्यायुक्तायति[2]

॥ ॐ तिथीरुद्रवतमहायज्ञाङ्गसकलमन्त्रैकधीरथीश्वरायः॥ ॥

॥अन्यस्मा गरुत्वत्स्वरूपायनिविकारादपि॥ रुद्रवत्प्रायुधैर्महारुद्राद्यैस्तिरश्चयज्ञाङ्गसुरादिसपाल्यः॥ यथाः
आत्मनस्तुवाक्तिनथमसूपनिद्वद्गादिकंदहीनिर्दोषः॥ तथायागेनवपुरावाथर्वायुरुत्तनिमाद्यैश्वर्यनिवृत्तं तिननध्यनिरुद्रवदहीत्यर्थः॥

॥ ॐ तिसप्तमरुतीयः॥ ॥

लघीः
रुद्रा

वदुत्थयत्रानुल्लङ्घविद्यिर्यखिलल्लोकयानविमुद्रुद्रयदार्तनसूर्वयूदेर्थदुःसमयीऽयरुद्रांनधृतिर्वृहिममरुद्रःयद्रयीमदुल्लङ्करुद्रःसूमाधनयद्रा
यस्यायदर्धनिपसुरुंगदाद्रुनवमिद्यादिनाः॥ सर्वयीसल्लानांप्रानिज्ञातायथयतनयरुद्रानूः॥ शिविद्रुर्यस्वरुद्रमिश्राक्षुरुद्रद्राधिष्ठितवीः॥ नरुमरु

॥ ॥श्रीनामरुडवाव॥ एवंवृरुद्रःरुद्रानधृतिं हिंविद्यैकद्विधावथाद्यादारुरुपसाधीनां वज्रीरुद्रस्यसदुल्लरुद्रान्॥ १ ॥ब्रह्मावाव॥ तारं
मरुल्लरुद्रर्यसांयंनृतीधवज्रान्मम॥ तथारुद्रियविरुजीर्यंगवज्रानयरुद्रियदुल्लरुद्रान्॥ तदाऽरुद्रमरुद्रवज्रानभाद्यानग्रहाविशुः॥ वृद्धिताःसूनव
र्थेन स्तूयमानःऽउन्द्यवेः॥ एवंस्तुद्यवज्रादेखा विरुद्रममर्यंवपुः॥ रुद्रयंवैकवाद्विर्यं शाकुर्वधमनुस्मरन्नोंसविद्विरुद्रिसंःसर्वा लाकान्धः
शीन्महासवःऽदवासवामनूश्चद्रान्गंधर्वगयूडाग्रमन्॥ सिद्धवाद्यःविद्याद्यान्नयीन्पिरुपनीन्मदन्॥ यरुद्रयरुद्रविरुमवंःमन्प्रमरुः
तयतीनथा॥ सर्वंसल्लयतीन्द्रित्वा वंडामानीयविरुद्रिते॥ ऽहाबल्लाकयाल्लानां स्थानानिमरुतंऽसा॥ दवाद्यानेंद्रियाऽष्ठ मश्चाक्षुस्पिः
पिवूर्यं॥ मरुन्द्रवनमध्यवासन्निमिर्नैविरुवकर्मसा॥ ऽलोक्यरुद्रायतनुमध्यवासं खिलद्विमत्॥ यरुविरुमसायाना महामानकरुतुवः॥
यरुस्थरुद्रिकरुद्यानिवेदूर्यरुरुद्रंयः॥ यरुविरुविमानानिपद्मवाग्मसनानिवा॥ यरुयरुनरुःसंयामरुद्रादामयविरुद्रा कूऽद्रिनूं
पवेदर्यः॥ ॥ ॐ॥ ॥ ॥

तमवद्वर्षं वक्तुमादौ सुतस्य महत्त्वमाह तस्येत्यादिना ॥ गुणैर्महानरूपैर्गुणैरेवाह ॥ महद्रूपासकेत्यादिना ॥ सत्यसंधा प्रतिज्ञाय एकत्र व
प्रियश्च सुहृत्तमश्च ॥ सम्यक् ता आर्या मार्गं यायेन ॥ ईश्वरेति रावणस्य ॥ व्यसनेषु नाद्विग्नचित्तः गुणेषु विषयेषु निस्पृहः यतस्तेषु
अवसुकृतेन्द्रियादयो यस्य ॥ रहितः सूरा रावा मत्सरादिर्यस्य ॥ असूरापि सन् ॥ अधूनापि तेन गुणानपि धीयंते रहितान् रुरोति ॥ साधुगाथा स

तस्य देवपतेः पुत्राश्चत्वारः परमाद्भुताः ॥ प्रह्लादारून्महांस्तेषां गुणैर्महद्रूपासकः ॥ ब्रह्मण्यः शीलसंपन्नः सत्यसंधो जितेन्द्रियः ॥ आत्म
वित्सर्वभूतानामकः प्रियसुहृत्तमः ॥ दासवत्सन्नतायां त्रिः पितृवद्दीनवत्सलः ॥ ज्ञातेस्तदृशेऽग्निर्ग्रामगुरुष्वीश्वरभावनः ॥ विद्यार्थनू
पजन्माद्यो मानस्तंभविवर्जितः ॥ नाद्विग्नचित्तो व्यसनेषु निस्पृहः ॥ अतएव गुणेषु वत्सदृक् दांतेन्द्रियप्राणशरीरधीः सदा प्रसीत
कामा रहिताः शूरा सूरः ॥ यस्मिन् महद्गुणा राजन् गृह्यंते कविभिर्मुहुः ॥ न तेऽधूनापि धीयंते यथा भगवतीश्वरः ॥ पं साधुगाथा सदसि रि
पवापि सूरा नृपा प्रतिमानं चकुर्वीत किमुतान्यरुवादृशाः ॥ गुणैरलमसंख्येयैर्माहात्म्यं तस्य सूच्यते ॥ वासुदेवभगवति यस्य ने
सर्गकीरतिः ॥ न्यस्तक्रीडनकावालाजडवस्तन्मनस्तया ॥ कृष्णग्रहगृहीतात्मा न वेद जगदीदृशं ॥ आसीनः पर्यटन्
अश्नन् शयानः प्रपिबन् ब्रुवन् ॥ नानुसंधत्त एतानि गोविंदपरिरंभितः ॥ ८० ॥

यतिसाधुकथाप्रसंगवत्यां सभायां प्रतिमानं दृष्टांतं ॥ मुच्यते मया केवलं द्योत्यते ॥ कथ्यते इति ॥ नैसर्गिकरतेर्लिंगाद्यहन्यास्तु क्रीडनकेति ष
ड्विधेन मनस्तया तदेकविलक्षणं एतानि आसनादीनि गोविंदेन परिरंभितः आत्मना एकीकृतः ॥ ८० ॥

स्यापि मनः ४३

रुदति रोदिति वेकुं० स्वर्विंतं यागवलाद्यामि ॥ आरुरुक्षति रावणनायस्यास्य विंतया ॥ ह्लादो यस्य ॥ डकं० सम् ॥ अनुवकारत ॥ ष्टादिकं स्वयं कृत
वान् ॥ संस्पर्शस्तिह्नावापहिः तेन निर्वृतः ॥ अस्यंदः स्थिरायः प्रणयस्तनयः आनंदः तेन यत्स्थलिलं तेन यूकं आमीलितं शीर्षमीलितं शीकलायः
स्यां आत्मनः परां निर्वृतिं तत्त्वमूढः संगदीनस्यापीत्यसमंशांतं व्याधात् ॥ अंडहिमकरात् प्रथमाध्यायान्तपृथुभवार्थमतिविस्मयेन पू

क्वचिद्रुदति वेकुं० चिंतासंबलचेतनः क्वचिद्धसति तच्चिंताह्लादउद्गायति क्वचित् ॥ रुदति क्वचिदुत्कंठो विलज्जो नृत्यति क्व
चित् ॥ क्वचित्तद्भावनायुक्तस्तन्मयानुचकार ह ॥ क्वचिदुत्पुलकस्तूष्णीं मासुसंस्पर्शनिर्वृतः ॥ अस्यंदप्रणयानंदसलीलामीलितः
क्वचित् ॥ सुडुहमल्लोकपदारविंदयानिषेवयार्किंचनसंगलब्धया ॥ तत्त्वन्परां निर्वृतिमात्मनो मुहुः ॥ ईशः संगदीनस्य मनः समं
व्यधात् ॥ तस्मिन्महाभागवते महाभागे महात्मनि ॥ हिरण्यकशिपुराजन्नकरादयमात्मजः ॥ २५ ॥ श्रीयुधिष्ठिर उवाच ॥ दे
वर्षे एतदिच्छामो वेदितुं तव सूत्रतः ॥ यदात्मजाय शुद्धाय पितादात्माधवेच्छया ॥ पुत्रान् विप्रतिकूलान् स्वान् पितरः पुत्रवत्सलाः ॥
उपालभंत शिक्षार्थं नैवाद्यमपरं यथा ॥ २६ ॥

नः पृच्छति देवर्षे इति तव त्वं तव वाक्यमिति वा ॥ साधवः शुद्धमदाः साधोर्द्रोहं कृतवानिति यत् ॥ एतद्वेदितुं उपालभंति अक्षिपंति अ
द्यंतु नैव कुर्वंति अपरं शत्रुवत् ॥ २६ ॥

मिश्रस्तनवर्द्धमानस्यापिनवविवाक्षयैवलीनार्थोविनमिथाकृ तैनिहीनिकृष्टेमेऽमिश्रत्वंथर्यांतवागूंगिवृक्षकृक्षयवागीत्यास्यायःश्यामः
यदंगकःस्वर्कृत्रीहुकनखीदृश्यमांगुमूलत्यगूंग्यादिस्मृत्यकृःयानकिनाथाजेयथेदमिनथतयामर्यविद्वषादिकमूदमीत्यर्थोऽस्य
लीर्तमयाणिर्गा॥नास्मर्यंकनकुस्मिर्तदार्यमास्मस्मदा॥ दागमस्मार्यःमयिदाषावार्यमारुथाकृत्यर्थः॥कृडसशकृकिनदिवाद्यकृत्वायुगवकायडः

संनिग्धसायवालाकृ कुर्मगाःकृक्षवधिवःकृ॥तेषामदृश्यर्घकालत्वागःयातकिनामिव॥२७॥गुरूगूडवाच॥नमत्यलीर्तनयत्यलीर्तसतावद
यथगर्वंडःशा॥नेसर्गिकीर्यमनिवस्यशाऽन्नियकृमन्यूंकदासमानः॥२७॥नावदंडवाच॥गुरूलेवैषनिषाकृारुयस्मादासूत्रःसूतीनत्व
कुमूरवीर्यंनकृतारुडासतीमनिः॥ २८ ॥ब्रह्मादंडवाच॥ममिनंहकृषयत्रतःस्वतावामित्थंरियथगगरुडवतानी॥अदीतगमिरिविंडातो १७
कृमिर्घंयूनःपूनस्थविनवचंतनां॥२९॥

विनकृनिशावः॥गुरूमूखीगुरूवाकृऽऊनिनाहःरुडैःसाकृामियंवार्ता॥रुवाद्दःमनांवियासकृानामशनधिकावादियाःयनाहुर्मानविनिय
यनःगुवाःस्वतावामित्थंवाभन्यान्यतःनारुयथन नसंयथनाःवकर्षांगरुडवतंसंकल्यकृनिकृयविनाथयांभूनवभूदीतंनभूपतेः
गमिरिविंडियेरुडुरुतेः॥तमिर्घंससार्वंविडातोंमनवविनस्योवचर्वनेयर्षा॥२८॥ ॥

ननुग्रीहकृस्यायमानेद वर्हिःपिनविपूवविकिनस्यःमद्वेहानादियाहुःनति॥यदूनाशयाविषयवाद्विनांनःकवर्णनाहिविद्वनविदूनाहर
दुःखस्तिन्नवार्थःपूनूयाःथेयर्यानांगनिगम्यानननपिगुनूयदःमद्विद्वकृास्यंति नजारुवहि र्थथेयर्यानवहिवथेस्कूनवगुनूत्वमं
वृंशेलीयर्यानभूनभूंधेनूपनीयमानामेश्रयथर्यंथनेनविदृष्टकिंडुगरुपंनितथनंपिण्डोगम्यतेतेदीर्घवर्त्ववदलकृकायांद निदामानिवाकृा
दिमामानियस्मिकाम्यकर्मनिवर्धंवरुवर्तीयर्थोनदूकृविषयाविधूविकृानांविभूवदाःस वनःवर्भूतादिगंतीवकृंजन्नडीकिमाभूयान्

नतविदूस्यार्थगनिहिविद्वकृासयायवहिवर्थमानिनः॥अंधायर्थंधेनूपनीयमानातपीडार्तं भूवदाम्निवद्वाः॥नेर्यांमतिस्कावदू
कर्मधिस्यःत्यनथंयगमीयदर्थः॥महीयसांपादवजारिषर्कं निष्किंचनानांनवृतीनयावर्॥ल्यूकापत्रंपूरिहत्यकाहि
पूवूषा॥अंधीकृतारुडास्यस्तिंगमन्निवस्यनमहीतलं॥२९॥ ॥

गिनन्नवनकोवत्वःसर्वरुपयूरुःसर्वत्यापीसर्वरुगांनवाक्षत्यादिग्रनिषनियादिगंविर्कथंनविदःकृनावानर्यांनमिश्रपव
डारुजारुनेर्यमितिनिकिंचनानांनिवरुविषयारिमानानांमरुकमानांपादवरुसाम्नरिषर्कंयावन्नवृतीनतावन ग्रनिवाकृना
गविद्यांमतिवूवूकमस्यांधिन ुतानसाप्राप्तिमहीरावनादिरिविहि नल्यथंः॥अनस्यसीमानस्यापगमायदर्थःयस्यंजिस्यडिः
स्यामत्वर्थस्यायाजनं मरुदनूग्रहारावान्नन निश्चयामारुमाकृकृयामित्यर्थः॥निवस्यनिवास्यनविक्कप॥३१॥ ॥

ऽषमयऽश्यविभ्यानऽशावायस्यानकूनन्विरुर्यंयस्यनवारुविताऽन्यथाद्दयर्नंरुविय्यगीय्यथाऽडोसनमानँऽ४यर्णीनीनिक्लोविविक एकी
ना॥ऽवाविर्ईरुत्नेनवऽस्कोधि यायस्मिनऽस्यविर्यंवऽस्करुनयऽक्षमा॥य्यनाल्लवनेनवाह्मियङ्गाडिऽर्नं ईरुंऽउदायायांयदंविषयानऽव
गीय्यथाऽनैथापिऽवैधनमस्याविऽतमियाऽरुऽउ ऽमंस्तिनियावऽभूऽगमियानिनाव ऽस्यानिधहिनऽगर्किंमऽतऽउवऽछवृद्धि ऽवसी

ऽषमयानऽशावार्यनकूनन्विरुयाःमऽयाऽनूनमऽतविधाधेन ऽस्यंमरुविनवाँऽऽमिगंविनयार्किंविऽस्त्रानऽियमक्षाऽमखंऽडाऽजमक्कावि
सनऽसोविविकऽऽमिऽावऽऽडाँऽजिगंत्वयैकनऽऽगंऽयंऽउवार्विईरुनऽस्कंऽमधिऽग्यीनीनऽऽस्यविर्यंऽवनाथवऽयाँऽरुनवनिऽभूनाऽगुऽदायया
ऽयदंविऽऽमंऽउपालोवंऽभूऽऽस्यवऽस्यानिधहिनीनानपल्लायनंयथाऽवृद्धिऽव्यंऽमावयऽसार्यंऽसवया ऽवाऽउवंऽभूऽगिवऽस्यागमियंऽतिनिऽथानिगु ३०
ऽभूऽयाऽकऽमनऽस्यायऽरुऽमवंवीऽ॥धमंधिंऽस्यापदंऽस्यऽवाऽर्ऽयंगऽरुऽमधिनीनाधंऽर्मंमर्थंवकामंवनिऽतऽयाँऽवानऽभूवंडाऽ॥यङ्गाडायायाऽरुऽवाऽऽडन्
यऽप्रयावनमायावाऽयथाऽशिवगंऽयंऽभूनिऽयाऽस्यनऽडयंऽसिद्धिनंगाऽनसाधूऽमनऽगच्छिकाँऽईङ्गायामायवर्द्धिनंगा॥ ऽ० ॥ ॥ ॥

येऽरुवर्गानिगाऽऽनूऽस्यायऽ यंगीऽदयाँऽगऽगम्यऽतोयङ्गाडायधर्मादिकंमऽवऽऽऽधिऽगंऽऽसावंमऽगम्यऽगंऽसोंऽयंयावऽभूऽशिवऽगंमऽनूऽसिद्धिंऽगमयिंमाः
ऽनमऽन ऽगाऽडिऽर्ऽवाऽवकूऽगंऽऽऽऽऽऽमागऽऽऽर्ऽविविंयऽस्यायऽमर्ऽयंयाँऽतेऽयवर्द्धिनंगा॥ ऽ० ॥

ऽथ२ ऽऽ४दि२ ऽऽ१२

पवाऽरुऽमऽयऽऽऽगाऽऽऽऽऽऽ

प्रत्यक्ष ... यकिंचानीत्याह। विलक्षणेति नित्यमहिनिर्दग्धनायस्य सः पर विलक्षणः प्रत्यक्षकर्तृत्वदर्शनादिरूपं दोषं यद्यपि विद्वान्॥ अथाप्यइतीति
हिलाषः तत्पर विलक्षणत्वं यो नदवैकाग्रहरूपमानित्यादिसफलिः श्लोकेरूपपादितं गृहादिषु प्रसक्तस्य वैराग्याद्यसंभवमुपसंहरति
। विद्वानपीति। स्वलोकायनात्मपरामर्शायनकल्पनकिंतु विमूढायथा तथा विद्वानपि तमः अहिनिवशमवप्रपद्यते। तत्र हेतुः यः
ति स्वीय ... दपारक्यमिदमिति भिन्नाभावाभावनायस्य सः। तस्मात्कौमारत्रवभागवतात्धर्मात्आचरदिति सहेतुकमुपसंहरति। यतः कश्चि

विलक्षणनित्याहिनिविषूचनाविद्वांश्चदापंपरविलक्षणः प्रत्यक्षवाऽथाप्यजितेन्द्रियस्तदशांतकामाहरतकुटुंबी। विद्वानपीत्थं
दनुजाः कुटुंबं पुष्णन्स्वलोकायनकल्पनवेयः स्वीयपारक्यविभिन्नभावस्तमः प्रपद्यतयथाविमूढः। यतोनकश्चित्क्वच ... कुत्रविद्वा
दीनः स्वमात्मानमलं समर्थः विमोचितुंकामदृशांविहारक्रीडामृगोपन्निगडोविसर्गः। ततोविदूरात्परिहृत्यदेत्यादेत्यसंगंविषयात्मकंपाडप
तनारायणमादिदेवं समुत्कसंगेरिषितापवर्गः॥ १७॥

दपिस्वमात्मानंभानितुंसमर्थः ततः नारायणमुपतस्थानं यातः स्वरूपेणान्वयः। असामर्थ्यहेतुः अलंदीनंपटः अतः कामादृशिर्यासांता
सांविहारक्रीडायानिमित्तंक्रीडामृगः। विहारमितिपृथक्पाठः तासांविहारसाधनमात्मानंयतस्तासांक्रीडामृगः सन्नित्यन्वयः किंचायत
यासूनिगडोमृगखलातुल्योविसर्गः पुत्रादिरूपोभवति। विदूरात्दूरतः संगंपरिहृत्ययद्वाअतिदूरात्शीघ्रमुपतत्यन्वयः यस्मात्सत्रवापवर्गः॥ १८॥

वालानामस्माकं ... मः। क्वामिति चेत्। तत्राहेति वक्तायासः॥ आत्मत्वात्सर्वत्र सिद्धत्वादिति चेत्तद्वयमुपपादयति परावरेष्विति चतुर्भिः। ब्रह्मा
... यथा ... स्थावरादिषु जीवेषु लौकिकेषु अजीवेषु ... यदिषु महत्सु रूपेष्वाकादिषु गुणसाम्येप्रधानेगुणव्यतिकरेमह
त्त्वादौ च ... परब्रह्मस्वरूपः। कथं तर्हि द्रष्टृदृश्यभावात्कृतभाग्यादिभेदः ... यथेत्याह प्रत्यगात्मा द्रष्टाभावात्कार्यस्वरूपेण ... पकतयानिर्दग्धः॥
दृश्यंभाग्यंदेहादिरूपेण च ... पातयानिर्दग्धोमाययाशीयतेत्यूनान्वयः॥ वस्तुतस्तु ... विकल्पितोऽनिर्दग्धोपिसन् ... यद्वाअनिर्दग्धो

नष्टच्युतंप्रीणयतावद्वापासासूरात्मजाः॥ आत्मत्वात्सर्वभूतानांसिद्धत्वादिहसर्वतः॥ परावरेषुरूपेषु ब्रह्मांतस्थावरादिषु लौ
किकेषुविकारेषुरूपेषुचमहत्सुचगुणेषुगुणसाम्येचगुणव्यतिकरेतथा॥ एकएवपरार्थात्मा भगवानीश्वराव्ययः। प्रत्यगात्मस्वरू
पेणदृश्यरूपेणचस्वयंव्याप्यव्यापकनिर्दग्धोऽप्यनिर्दग्धोविकल्पितः॥ केवलानुभवानंदस्वरूपः परमेश्वरः॥ माययांतर्हितैश्वर्यः
शीयतेगुणसर्गया॥ तस्मात्सर्वेषुभूतेषुदयांकुरुसौहृदं॥ आसूरंभावमुन्मुच्ययया तुष्यत्यधोक्षजः॥ २० ॥

इतिदग्धोपितत्। यद्वाअनिर्दग्धोऽपिएवंनिर्दग्धःसन्विकल्पितःशीयतेकेवलोऽनुभवात्मकआनंदएवस्वरूपंयस्य ... सर्वत्रतर्हि
... सर्वहृत्वाद्युपलक्ष्यतेतत्राह। गुणात्मकःसर्गोयस्यासासर्गतयामाययाअंतर्हितमैश्वर्यंयेनसः॥ यस्मादेवंतस्मात्सर्वेषुयथाचिरंदः
यांसौहृदंचकुरुत ... उन्मुच्यसंत्यज॥ २१॥

सकर्मभाव्यगर्स्थास्वलिन्नावदशाधिनांयङ्लाङावर्ङ्यासासद्धिर्यथ्यथयसिङ्यथङ्ख्यविनावदादमन्मयागरुंङ्गीविर्हुं॥ङ्गस्यङ्लायकथ्यः
मारुथयेःधाङ्गनारिःसधीः॥ङ्गस्मार्कंपिनविहिवत्थकङ्गिधो॥स्वङ्गनेवथायनयाथासोङ्गस्कंरुङ्गिङ्गंङ्गिरुंदावदङ्गायङ्लाङ्यमंवङ्गंधाङ्ग

॥ ॥नावदउवाच॥उवंदेथसनेःथृक्षामहारागवनांसुवः॥उवाचसमयमानस्कां ङ्गस्यत्मदनरुंधिनीं॥१॥ ॥यङ्लाङदउवाच॥पिनविष
ङ्गिनस्मार्कंनयमंमंदनावर्ङ्॥यङ्लाङ्यमंपवंवङ्गंविंधक्षदानवान्युनि॥पिपीलिकेंवहिविंवद्धिङ्गालाकांथनाथनः॥पाथनयाथा
रुंङ्गीनि॥वादिनावासवादयः॥नमासमनिवलाधागंनिशम्यासङ्गयूथपाः॥वक्ष्यमानाःसर्वेरीनादङ्गूवुःसर्वमादिशं॥कल्पङ्गप्
ठविलाङ्गंग्टङ्गानथङ्गुपविङ्कदान्॥नावङ्गमाक्षाङ्गिविनाःसर्वेषांठपत्नीम्यवः॥यङ्लंपत्नाऊङ्गिविंवङ्गमसंवाङ्गिनकाङ्गिनः॥ङ्गू
ङ्गुवाऊमहिर्षीमानवंमसंवाग्रहीत्॥नीयमानांरुथाद्विग्नोंवृंदमंकिंवनीमिवो॥यदङ्कयागनस्कुरुंदवर्षिर्दंदंडोपधिः॥ङा
ङ्गमनीसूवयनंनङ्गुमरुंस्यनागसीं॥मंवंमंवंमहारागंसर्वांपिवयविंयङ्गं॥नाङ्ग्न्द्रउवाच॥ऋङ्गस्याऊ०वंवीर्यंसविषङ्कंसवद्धि
षः॥ऋस्यनीयावस्वसर्वमाङ्कर्थयदवींगतः॥ १॥नावदउवाच॥ऋर्यंनिःकिल्विंषःसाक्षान्मन्महारागंनामहान्त्वयानषाथनसंङ्गमनंद

ङ्गाविर्वंऋवासंङ्गल्पंन्सर्वंस्वायङ्गायनानाङ्गिनवंनः॥ङ्गंगसंनिवयवाधमनंनंमार्हसीनिषाङ्गंऋविषंङ्गुंङ्गयङ्गं॥ऋरं पंसयंयीं
मङ्गास्यनीं॥नगन्धंर्थेस्यपदवींमागंगिनःषाऊनङ्गांपूरंङ्गुंत्वामार्द्धमीथर्थः॥साङ्गानसंवुंडोवंमहाङ्गूनङ्गुपिंशाविसर्वंभङ्गं॥याङ्गुंङ्गुंङ्गं
नसंस्थांमृंर्त्युनयाष्यंति॥नरङ्गुनवोनिकिंल्विषंङ्ग्यादयः॥ ॥ नङ्ग ङ्गङ्ग ङ्गं ङ्गङ्ग

ङ्गङ्ग अनाः ङ्गः

ङ्गूनंनस्यविंधाधाङ्गंमवापियायस्यनस्यमंमूनङ्गं ङ नाविंदङ्किंलीङ्गंङ्गंङ्गंङ्गाङ्गायनामिंयाङ्गुंङ्गिंङ्गायङ्गः॥ङ्गंनिसमीधाःमूर्वंङ्गीगार्हंलीं॥ङ्गंङ्गंङ्गयाङ्गुं
यागमनानंनंतंवंङ्गंनयावंवमंविंसगंङ्गुंयांमायांनंस्याःङ्गोकंङ्गांयंधमंस्यंङ्गनंत्वंङ्गुंकिंलङ्गंनङ्गंनमान्यांनांविवंकःङ्गंङ्गुंयंवांदान्ङ्गंङ्गंवःसम
र्थः॥ङ्गंयाङ्गंवंङ्गंनवंदीं॥त्वार्थंनङ्गिंनःङ्गंदङ्गायङ्गंकांवङ्गंनिपूनंयर्थःकांसोवेंसांवंदीधींवियंयंङ्गायांमावंङ्गाकंभवंदङ्गात्मविवंकंपंकांवंमा

ङ्गंस्यंङ्गांविंङ्गायंङ्गांदवंर्मानियन्वंवः॥ङ्गनंनंपियंङ्गंङ्गंनांपविंङ्गंम्यंङ्गिंवंययोंनंनांममांनंवंङ्गंषिंःसमानीयनिंङ्गाङ्ग्रयंङ्गंङ्गं
स्यंङ्गोंयंनांमंत्वंयावंङ्गंङ्गंङ्गागमः॥नंथंस्यंवांत्सींद्वंवर्षंनिंसांयंङ्गंङ्गंङ्गंयांवंद्वंयंपनिंधांङ्गंपसानन्यंवंङ्गंनां॥मंधिंप
र्यंवंङ्गंवंङ्गंङ्गंङ्गांपवंमयांसमी॥ङ्गंनंवंङ्गी स्वगंङ्गंस्यंङ्गंमायंङ्गंषंङ्गंनंथों॥मंधिंःकांमंतिंकेंङ्गंस्याःङ्गांदांङ्गंङ्गंयमींद्वंवः॥धर्मंस्यंङ्ग
त्वंङ्गांनंवंमांमंयंङ्गिंद्धंनिर्मंत्तीं॥नंङ्गुंकांलंस्यंदीर्घंत्वांङ्गंत्तींत्वांन्मांङ्गुंङ्गिंत्वांदंत्वो॥अंधिंत्वांनंङ्गंष्टंङ्गीर्गंमां नांधूनांयंङ्गांङ्गांस्यंनिंधंङ्गं
वंगांमंधिंङ्गंयांन्मंयंङ्गिंङ्गंग्रंङ्गंधंतंवंवः॥वंसांवंदीधींङ्गंङ्गांङ्गांङ्गंङ्गीवांत्तांनांवंमंयंथां॥ङंन्मांयांङ्गंषंङ्गिंङ्गंरांवांदंङ्गांयांदंङ्गंङ्गंयंनांस्मंनंङ्गं॥ङ्गंत्तांनांमिं व
ङ्गांङ्गांङ्गांसिंःङंन्मांयांङ्गांयंनंङ्गंस्मिंवंङ्गंनंस्यंमीयंयंवंङ्गंङ्गांङ्गंम्यंङ्गंङ्गंरांवंविंकांवांःदंङ्गंस्मंथंवंयंथंङ्गंत्तांनांदंङ्गंथंङ्गं नंङ्गंदांस्मंनिंनंथंवंखिं
नंदंङ्गंस्यंदंङ्गांङ्गंङ्गंयंथंःङ्गींत्वंवींविंकांवंसमंथांमूंर्छियंस्यंनंन॥ ॥ ॥श्रीङ्गंधांयनमः॥ ॥

ङ्गंङ्गंङ्गं

तदवदद्धर्मैकदेशत्वेनात्मनादद्रव्यादिगतः॥ इदानीमात्मधर्मानवद्यन्नं यंस्कदर्थकाद्यादिकंयाऽयति॥ आत्मातिशयः अविनाशीवाऽयं
अयमात्मेतिग्रन्थः॥ अयंयः अयंपक्षस्यअस्कंयंपक्षम मन्तिमिग्रन्थः॥ अद्वैतिनवद्यानंदनमितिग्रन्थः एकः एकमवाद्वितीयमितिग्रन्थः॥ ऋत
स्कः विरूपात्मकमनेकंविज्ञानीयादितिग्रन्थः॥ ग्रेयोयः यस्मिन्द्यौः पृथिवीवातिविरूपमितिग्रन्थः॥ अविक्रियः निष्कलंनिष्क्रियंशांतमितिग्रन्थः
स्वदकात्मात्मख्यातिः समातिनिहावावतिग्रन्थः उः सन्मालोकानसृजतेतिग्रन्थः एकः॥ सर्वज्ञानमनंतंनित्यंग्रन्थः॥ असंगीअसंगोऽयंपुरुषः

आत्मातियोयंयः शुद्धएकः ऋक्स्वरूपात्मकः॥ अविक्रियः स्वदंग्यस्वर्यपकाःसंग्यनाग्रन्थः॥ वेदेदंदिदाहिविद्वानात्मनालक्ष्यतेऽयंनेः
॥ अर्हमस्यसहावंदक्षादोमाहऽईयऽनु॥ स्वर्क्यंयथायावसूर्मकानःऋक्षयाणेसदहिरूपायानु॥ ऋक्षयूदरुयूनथात्मयाणेवथात्म २५
विस्वर्क्कगतिस्वरुग॥ २५॥

नन्नित्यग्रन्थः॥ पूर्वस्यपूर्वमादायपूर्वमवावतिष्यनन्नित्यग्रन्थः॥ नेनेत्यनेविवेकसर्थदक्षादेविद्वानात्मसहावंमिथ्यादृश्यऽनु॥ नस्वर्वविविक्त
स्वरूपानिनाद्यपत्रात्मानस्वावनस्वर्क्कगाद्याफिःकर्थस्यान्यनाःऽर्कारंदिकंयऽदिद्यपक्षायंगस्याफिपकारं दृश्यमिमाहुः॥ स्वर्क्कंविवर्क
ऽपूरुषत्वस्वर्क्कंदोषूयावसयाणेर्क्षमनाद्यायेऽर्कृपायाहिरूपाहमकाःयथास्वर्क्षपाःयाग॥ आत्मयाणेऽआत्मस्यूपायेः॥ स्वर्क्कगतिवि
र्क्कगीअस्याःआत्माधिष्ठानकोयंकानवसंधानं॥ २५॥

सूधात्विवेकमात्मयाद्यायमाहुः॥ अस्यविनिहिंहिः॥ मूलपक्षनिःअर्कृदर्कंकाःपंचवनन्माणिद्वयस्यो॥ यंयःसत्वादयःनवयर्कृनिगुणाः
पंचनन्तिन्नाःएकाऽर्कृंडियातिपंचमर्कृानिधनिवधातऽगः॥ यूमानात्माएकःयाकःकृपिल्लादिकिनावार्थेःएकत्वरुतुःएयूसाक्षित्वनाः
त्वयाग॥ अर्कृं॥ मूलपक्षनिवर्कृनिमर्कृाद्याःपक्षनिविर्कृनयंःसर्फांपातऽगःकस्तुविकायानपक्षनिनविर्कृनिःपयूयन्नोऽगकृंगमंन
स्यंःस्यावर्मसूंवसर्वसंयागात्मकंकृतमृग्यात्मस्वरूपयंःसन्वयंवेगदियाहु॥ नानिनयन्याभाहुक्रियमाणेस्वयंभवसूगल्यऽनु॥ अनात्म

अस्योपदृनयंःशाकाःसुयऽवक्रिनर्कृनंः॥ विकायाःषाऽगःवार्थेःयूमानएकःसमस्वयागाँदर्कृसुसर्वसंयागाऽगंकृंविनिहिंहिः॥ अस्यैव
मृग्यंःपूयूयानानिनतीयंःगस्यऽनु॥ अन्वयव्यतिरेकाभ्यांविवेकनाऽगात्मना॥ सर्गस्थितिसंहारसमाम्नायेविमृसन्हिवसत्त्वंवेः॥ २६ ॥

वर्गस्तृथगुणास्तस्यमानन्यूयर्थः॥ मणिपूसूतमिवसर्वजानूस्यूगस्वनान्वयः॥ अगवयमणिर्यःसूर्यंस्यैवैकैकयंत्रिरेकःवनयादृश्यैः
श्रीगनयाविवेकःपूर्वाकावावनऽगाःशुद्धनात्मनामनसासर्गस्थितिनसमाम्नायेःसृष्टिस्थितिसंहारवेःयनावाङ्मानिसूगानिजायंतन्
यादिगुणकसर्गाद्यनुसंधानन्यर्थः॥ विमृगाहिःविचारयहिःअसत्त्वंवेःमूलंयेमृग्यमन्नूनिपूर्वंवान्वयः॥ १७ ॥ ॥

विसर्गपर्यन्तमाहावृद्धविनिवृत्तिरित्यादिसूत्रशब्दः साक्षी॥सूत्रः॥निवृत्तिरुद्देश्यः॥दीपः॥पूर्वसूत्रे पर्यन्तः पूर्वसूत्रः क्रियः॥ॐ॥धर्मस्वभावनिवर्तकः॥वृद्धिः
धर्मस्वरूपः॥त्रिगुणात्मकः॥क्रियाहेतुः॥कर्मजन्यः॥वृद्धवदिति॥त्रिगुणात्मकत्वात्॥कर्मकर्तृत्वात्॥तस्मात्॥वेदाभ्यासात्मानंवृद्धत्वयात्॥
दवस्थावानिरीवेतिनत्वंब्रह्मात्मनः॥स्वरूपंवृद्धानीयादित्यर्थः॥अरुदत्यंगकर्मसमर्थमंगंधेरुदाग्रयंवायुमिवेनत्॥निवृत्तिरथाकर्मसमा

वृद्धाभावदीस्वरूपः॥सूत्रः॥निवृत्तिरित्यादिसूत्रशब्दः साक्षी॥सूत्रः॥पूर्वसूत्रः॥ॐ॥निवृत्तिरुद्देश्यः॥दीपः॥पूर्वसूत्रे पर्यन्तः॥वृद्धिरुद्देशः॥क्रियाहेतुः
॥॥स्वरूपमात्मनावृद्धंधेवमिवान्वयात्॥॥॥

रागमवसत्रारागावाधैनेश्वकडपयागरूपाहमनित्यतामिमि॥पाचीनेश कर्मभिश्क्रियमानस्यकर्मभिश्कियानर्थरूपिवान्वयश॥त्रनुकर्ममसमाफ
षूरागमवसवंस्यागूशूशहाकर्म्मसीमि॥गवदंकर्मभिरुत्तीदुहादिकंचपत्रमार्थरूपाहु॥डरुर्यकर्मचदहुंचमूविवकरुश्म ननेवरुनरुंय
दपाग्रयायदधीनोश्रुगानीपातिनीजीवसंक्लिगश्मेगयामी सूत्रानामस्याकमवनाधिकावरूपिनवाच्यमित्याहु देवरूतिर्यंचश्रि॥२८॥

नित्यतामिरुस्वार्थश कियानूदहुरुगाश्सूत्राश॥निषकादियवक्षासूक्रियमानस्यकर्मभिश॥कर्मक्षमनरुगदहो दहनात्मानव
र्तिना॥कर्मभिरुहुगदहु मरुर्यस्त्वविवकरुश॥तस्मादर्थस्त्रिकामाश्च धर्माश्चियदपाग्र्याश॥रुजूगानीरुयात्मान मनीरुहुविमी
श्वर्यो॥सर्वषामपिरुगानीरुविवात्मश्वरुश्चियश्रुतेर्मरुक्षिश्वहुगैश्क्षगानांजीवसंक्षिगश॥देवासुरामनुष्यावा यक्षागंधर्व २८
श्वच॥रुजन्मकूंदवत्तीसक्षिमानुष्यारूयथावयं॥नालीक्षिऽत्वंदेवत्वमृषित्वंवासूत्रात्मऽ॥पीडनायमकूंदस्य नदहुनेव =
क्षरूगा॥नदानेनतपानश्चानशोचेनवृगानिवा॥पीयतमत्यारक्षारुविद्यन्यद्विर्डवनं॥गनाहुवोरुगवतिरुक्रिंकरूगदानवाश॥सा
मायमानसर्वेषु सर्वरुगासनीध्वर्यो॥दीनयायक्षवरूक्षीसिक्षियश्रुऽजावऽजीकसश॥वगमृगपापऽजीवाश्सीसिक्षत्यूतगांगगाश॥गमा =
वानवत्साकस्मिन्यूसश्स्वार्थश्चवत्सरुगश॥वकांगरुकिंगोविंद यत्सवेंगदीक्षणं॥२९॥ॐतिश्रीरागवतमहापुराणेसप्तमस्कंधेसप्तमाऽ
ध्यायतिक्कामयाविर्डवनेन नमाऽ॥सूत्रगतीसूस्टगत्वं॥सूक्षायद्यकमूपसंरूतिवर्त्तनिमि॥गदीक्षणंगोविंदस्यूसम्मानने॥३०॥
ॐतिसप्तमसप्तमश॥ ॥

रूश्मनियवाहुनिधूमूदेवाहुरुगश्सर्यंग्राविरुर्यन्नसिऽनसवक्षादिरिहुगश॥सुगश्क्षपाणुभापूर्क्केवहिश्काक्षेन्नकडावीदंथंडमानरं
वनरुडीसंवमसावयगूश्वकीगसंक्षिगोपेयतिर्थीयथा॥वगोसवरुंडमनादक्षाकथंरुगश्कायस्यावडानाडकमवरुंगरुगं वयूर्यस्यस

॥ ॥नावरुंडवाच॥रूथदेयसुगाश्सर्वं पूरवागनेऽवर्षिगं॥जगरुहनिवशत्वान्वेवगुवनुगीक्षिगं॥अथवार्यसुगारूपांवृद्धिम
कागसंक्षिगं श्लस्यस्त्रीगरूक्षविना॥वाक्यावरूपयथा॥कापावरावल्लगाश्पूर्णंरुंडमनादक्षे॥क्षिप्रावनूपयावावापङ्गादम
गदरुडी॥श्राहुक्षमाणापापनमिवस्त्रीननवक्षया॥पगूयावनगंदीगंवह्नांऽलिमवेक्षिगं॥सर्यंश्चयदारुहन्व्वसुनूपहृमिदान्
ताश्चाहुविनीतंमदात्मन्कूलरुदकवाधमा॥रूक्षंमक्षासनाहुगंनथत्वाग्रयमकर्यं॥कूंऽस्यायस्यकर्पंरुयाल्लाकाश्सरुंश्वनाश
॥गस्थिमंत्रीगतन्मूरुशासनंविंवेत्तायगाश॥८॥पङ्गादंडवाच॥नकवलंमरुवरुंग्यवाऽन्सवेवलीवलिनांवापवर्षा॥पवाऽ
वयमौक्षिऽगनाथवक्षादयाथनवर्शंपवीगाश॥सूत्रीश्वयश्कालऽवृक्षमासा॥ऽऽऽश्रुरुमत्ववल्लेऽियात्मा॥सत्रवविर्श्वपत्रमश्स्वगंकिः
श्चिरुश्रुरुयवत्वेक्लिगुरुशयऽश॥८॥
श्चिद्भूतिवस्कृत्यापापनमवाधतांतिवर्ननवक्षंमदोत्तमसूत्रूल्पवृद्धमक्षाऽदिलंघिनंत्वासूयंयमालयंनयामिंरीगवत॥किंवत्तेय
स्यसकिंवत्तऽवंशंपवीगाऽन्यगरुगश्सूत्रीश्वयऽगिऽऽवयश्वगाश्पादविरूपंस्यवरूपवाक्यसूत्रिवाऽऽऽऽश्रादिनूपश्सत्वंधेयंवृद्धिवा॥८

॥हिन्त्वकलिपूर्ववाप५

मङ्कुरसोकर्थममापिसवयलीस्यादनञ्जाडहीनिः आत्मनःस्वस्यरावैयडःयगःअडिगादात्मनामनः अतविनाअन्यविद्विषावसंगिविव
नहिगदवहिसाध्यनमतसाक्षात्रटामवसमहुलमावधनीमयादिग्विडयसवडिगाः॥ऋगःसांपर्गनसंगीनिसत्यमितिवरुगाडादस्यूनिमिःव
करुवाहदःमंडाःपूवाग्रादीलीयगःसर्वस्वंयगःयडिडियल्लकाःकैकूमूनविडियञ्जडिवादडाःस्वयंडिगामन्यंगासाधेडिगविरुस्यदहि

ङ्कासर्वरावमिमंत्वमात्मगःसमंमनाधंस्वनसंगिविद्विषः॥अगडिगादात्मनडत्यथहिगाहुद्धिर्धनंगस्यंमहुलीःदस्यनपत्रावअवि
डियल्लीपगामन्यीगवकास्वडिगादिःधःदडः॥डिगात्मनाहुस्यसमस्यदहिलीसाक्षेस्वमारुपुरुवाःकृगःपत्रा॥हिवत्यकडियपूवा
वा॥यकंत्वंमडुकामाप्रियातिमारुविकत्थस्॥ममपूर्णाहिमैदात्मनानूस्यविस्रवागिवः॥यस्त्वयामैदरात्र्याःकामदन्याडगदीश्वव
ः॥कासोमदिससर्वेषुकस्मात्कंरुनहडःयनो॥साहंविकत्थमानस्यहिवःकायाधिवामिता॥ज्ञेषायगरुमिस्वोश्वयस्कृगवःमीष्किगं
॥नवैडवूकंमहुवदयमवूयासूर्तमहारागवगंमहासवः॥खनैपन्टक्षात्यहिगावत्रासमागुरुरंगनाडाविवल्लःस्वमहिनो॥नन्द
थेवनस्मिन्निनदांगिरीषेःवरुवयंनोडकराहमस्करः॥यंवैस्वधिश्चापगगंत्वडाद्यःग्रेत्वासक्षमाप्रायमैंमनिवैसाविडामन्
यूडवधेष्पत्राडसानिडाग्यनिडादिमपूर्वमहुगंमैंगःसरायानदददंगित्यदंविरुडसूर्यनसूत्राविपूथपाः॥ ॥ ॥

नोसमस्यरुस्यविद्वषःस्वस्यानकल्पिगाःपवःडवःवकृगस्यःश्यकंनि गंविःवाःअनहि गाड्स्यथंःरुमंदडाग्यंयग्यसावहिगहिक्षाहिःपड्डाद्
साहसर्वगाहिहिनश्यकडियवाडाःगाहिकात्मासंरुनाहिःपड्डादमहुगंसंरुनिवीमाःआनमस्यन्नाहदडःयगःगूंहिहिनश्यकडियूस्रुनमस्यन्नाहःसाहमिहिंप

ज्ञादनमूर्धिवद्वोडालिनानिवीक्षमाणंसंहुंनाडिगवान्नाग्यदंगस्यधनवाग्र्यीःरुगवांसुदाग्रहडःयगाडदःश्यावरुवःकिमर्थनिडुःलोनपङ्कादनय
ज्ञायिगंदडःयगडूनिःगत्सत्यंविधाएंकडुंगथाग्रखिल्यपरुंपूस्वात्मनाद्यापिंचसत्यंकडुंहरुग्रहडःयग गत्किमर्थंरोतिकयवरावयूरुगं
यथमरुत्सवं रुगवानाहरुंनिगनेवरुग्यसरायिगंकंसत्यंकडुंगथाग्रयडुगंदेयद्यागकमनिधार्वपूंमहरुम् दधगागत्किमर्थंनिडु
रुंथंःसनकादिरिंःसाग्यानांगवमनग्यंकहिरिंडन्मरिंःसायभाक्षारुवत्विनिगत्सत्यंकडुंगथाग्रहुगंवक्सहुवंदहमग्रगंचवूपमहरु
गुगवनमृगकादेनवमनुष्याकार्वंडहरुगुःसरायामध्यंग्रहडःयगगत्किमर्थंनिडरुंथंनहिवंथकडियूनायद्वक्कंडंपिनि रायिगंरुगस्य स्व

सत्यंविधाएंनिडरुग्यरायिगंयाप्रिंचरुगंथविल्लयवात्मनःग्रहडःयगाग्यहुगवूपमहरुन्रुंरुसरायांनसृगेनमानुषं॥ १॥

हि पूस्यामृत्यूर्महन्मग्यरान्गुगःगथनांगनंवहिविविनवेनसृगेविनिवक्कंगचनिडरुग्यनगथविनियज्ञायिगंगत्सत्यंक नहिंड
क्कंहरुंरुनंथंनेनादोसृगेवाधःनवसरागरुस्यांगःवस्यगिंगवाः विहिःवंसाग्यंरायिगंसत्यंकडुंग हिवंथकडियूना रायि
गंनूनमनहिवाधेनमृग् रावतांगिगथांग्रथनकृगंविरुग्याःमवरूगि गुवमादंवेमनि डरुग्यनडंपिनिरायिगं सत्यंमहान्संस्थानिपा
ग्यागसूनंगानवनरूग्यननस्वस्यरुहुपकृग्यानिर्वेनयज्ञायिगंगवसत्यंवकुंग्रहडःयगवकावन्निडरुग्यायिगंयगकांनीयपडिनानीनममकः
यवांग्यगांगिनथागग्यांमहंसम् हुंसिसूसीसावसागवादिग्यादिगः सत्यंकडुंमहडःयगनिडरुग्यो ग्रलमनिविसवरः॥ १२ ॥ १३ ॥

यत्पुरुषमनुस्मरयमकः नैनं रुद्रविस्त्वीर्यद्धिकिर्मनन्य नः षड्न ती पूनरूमासङ्ग पद्यनत्यन्वयः।थेनस्थवत्रगमयस्यती।
सनवैडवस्मिन्यश्चवर्ममार्गेःश्चक्षिर्यथरुवथवमयर्यस्व वैती॥श्चरुद्रासमवाहा नैगीवं स्वननमरुद्गनाल्लुमैरुयैकनो
गरुयनरुवरुजमावा मैलिनश्चक्षिरीयस्या॥प्रहुलादस्तोमःश्चालायथश्चार्वमुषकौविज्ञवलेडस्तोमःश्चहिंगनूडूवलिविषुकसर्वग
१स्कूर्वमिमिश्चर्नैग्रहुलानाडुवीवर्वा श्चन्दुलासरुयद्धनत्वयूकनकूलि ज्ञानरुकान्वगपियस्यज्ञाविसरुयायीनीतनविहिः ६ ॥

गैमन्यमानानिजवीर्यद्धिकिर्मयद्धरुमूकानरुविमरुद्गवः पूनरुमासङ्गपद्यरुवर्मणिपुग्रुवगेनजिनग्रमाश्चप्रेतैर्म्यनव
र्णगनवैडवस्मिन्यवैगमच्छिरुमूपर्यक्षरुविः कल्पादरुसैखवस्मस्वनास्वर्ग निमीलिनाक्षैऽगरुमरुद्गवशीविषुकसर्व
र्गग्रहुलाडुवैरुविचलियथर्वकूलिगाकूनवैः ज्ञायूनूमायास्यदज्ञानल्लीलायानखैर्यथाहिंगनूडूनामरुविषीःसैवूरुदुःख
श्चुकवालस्तावनाद्याकानर्नीविलिरुनस्वडिरुयाः श्चस्कूलवोकाश्चूडाकंडाज्ञानानायर्थंगमाल्लीद्वीपरुस्यायरुविशःनपौकू
ज्ञायाविलिरुस्तमानूरुविसरुकनस्यानवयोनूडायुधनाः श्चरुस्मर्मानन्नखज्ञसुपाविरुद्धर्दैतयूथनूपथनूसरुसुरुशः॥ ॥

ज्ञयोनिपाद्यनरुमानवीवत्र नखैर्न सरियस्मरुविर्वाविवैदिवानरुपविरुज्ञायसैधायामिनिरुद्यद्यौदेस्यवधमर्त्तकरुयमारुद्यः
र्यासैवयरुद्धाणिकयालानिस्तावनानियस्याश्चस्रजाश्चकस्यस्तवैविदिरियैकःसिकःश्चगवैडवस्मूधकसनाज्ञानैमैवयस्यसःकरुस्ववद्विप
हुस्यायागडवैधनरुविःसिरुायथाःवैरुनाश्चस्याकुवत्राबूश्चदनिस्तूकनैसन्वयःनखैकूनयूपादिनैरुसत्राबूरुयस्यनैः दाद्धजनायूथानियस्यसधानमन्

देयवधवायस्यनरुनवत्राःयमाद्धज्ञानासरुसिवैवेधूनाव्यवैंपिनाः। पत्रायपत्रैयद्धगीर्यनाःनस्यहव्याविमरुद्धत्रावियर्षानानिनस्कनपुरुषान्नरु
वन्तिविज्ञावयः॥दिगिरुद्धिन्नज्ञाः॥नस्यश्चज्ञानिरुवैश्चमानिविमानानिनैः सैकूलाव्याफासनीधात्मपैतः॥स्वस्कानूनूपुकपैर्वोत्रपैर्विरुस्थि
यैनिवमत्वावैरुहुस्तनानस्यासनडपविदूरुयात्कापिनवराऽनाम्ववानल्लिताद्वैवधयुगियाद्धायनालोकत्रयस्यमरुकद्धवैगियाय

सनवधूनाऽल्लज्ञाःयनायानाग्रहुव्यनदृष्टिविमरुद्धवाविषः॥श्चैराधयःस्वासरुनाविवृद्धरुनिर्ज्ञादिरीनादिरुनाविवृद्धरुः॥ध्योस्त
स्मरान्द्धिरुविमानसैकूलाधोत्सरानिश्चर्यैवयानियीतिनाःडोल्लाःसमत्यरुवमस्यैवैरुसास्वनूरुसाःमैवैकूरुनानवैर्ज्यैनैनभस्सरायामू
पविदूमरुमन्दपासनसैरुनानऽसीविदुं॥श्चल्लद्धिनद्वैवथमलमर्षैपवैऽवर्कूनवराऽकन्धनैनिनाम्यल्लावत्रयमरुकद्धवैनामादिरुद्ध
दैवैरुनिस्वाद्यनैमध्ये॥पहुर्षवेगात्कलिगाननानामूद्धयूस्तनवर्षविदृषुःसूवस्त्रियः॥नज्ञाविमानावलिरिःनरुमूलैदिदृद्धनीसैकूल
मासनाकिनी॥स्नानकाद्दूरुरुयाःथऽश्चिवगैधर्वमुख्यानन्नरुडगुह्यियः॥नत्वापवद्यविवृधाश्चर्द्धगिविःनदयः॥सपयःपिसुरैः
गवःसिद्धा विद्याधरमरुद्गवगः॥मनवश्चज्ञानापितयागैधर्वाःस्तनवाश्चलाः॥यक्षाःकिंपूरुषाःनगवानालाःसिद्धकिंनराःनविरूपार्षदाःस्
त्थवरुद्धरुः॥पहुर्षस्यवगेनरुल्लालिगानिविकृद्दिगान्याननानियासीगाः॥नरुविंवरुषुः॥नाकिनीविमानावलिरिःसरालामानकाःपर
द्धाःनैऽश्विवाद्धिगाःस्त्रियास्तानसानन्नरुडःगैधर्वाश्चरूपवसश्चवाश्चलाश्चान्वयार्थः॥ ॥ ॥श्रीकृश्नायनमानमस्तु॥ ॥

६२

नवशादूलैपयूषाऽमी॥ब्रह्मादयान्सिद्धयऽस्यकिया॑ कल्पतनसाऽऽत्मवादवाहुवल्यऽकऽश्लोकैःपृथक्पृथक्॥ऋनैनायऋनैतंपसाऽधि
ऽनैनता॥ऽम॥ऋनतत्वरुद्रुः॥दूनैगांऽकथायस्यनऽकृतःविविशानिवीर्यातिपरावायस्यगक्तिमर्थी॥विशोशिऽधकानिकमतियः
स्या॥विविशवियत्त्वमवाविश्वस्यगि॥संदधनसम्यक्वर्गावमपिऋत्ययात्मनेऽऋत्यूनस्वरूपाय॥बृहस्तुनऽकापकालानिक्षाना

सूर्द्विवद्वीऽनिपूतात्मासीनंनीव्रतऽऽमी॥स्तिथनवशादूलैनानिदूववत्राःपृथक्॥२५॥श्रीब्रह्मावाव॥नताऽस्यनैनायदूवै
तःऽकयविविशवीर्ययेपक्रियकल्पतो॥विश्वस्यसर्गस्थितिसंयमा॑गुणैःऽस्वलीलयासंदधतऽस्ययात्मने॥२२॥श्रीबृह ३२
स्पतिरुवाच॥कापकालायगैनऽकृतायमशुत्रात्मकः॥तत्सूर्यपाऽकनऽस्तं रुकैंतरुकवत्मत्त॥२०॥

यैकापावसवऽन्तिगैसार्थयेनासऽऽसयूगैनऽकृवकापस्यकालःकाऽर्थभियमित्याऽऽह॥ऋत्यल्पकःऋत्यल्पःऋगाऽकापात्रिवृत्याप
ऽऽर्धमाहीसीवित्याऽऽहतत्सगमिति॥यद्वाऽऽकालस्ययैकापाऽस्यैकस्यवऽऽहःऽऽर्थऽऽन्तिवैभूतहीऽनीकापैयद्वैगैपाहीत्यर्थः॥२०॥

ऽऽऽकुनात्माकैंऽविर्योगमदिलाऽऽःसूयार्थःकिंऽऽत्वत्विवर्यैवाऽऽवगायनवनगमैंवैऽऽलकार्यमवसाधितीतस्यनमिद्धत्वाऽः
पसैऽऽवैगैऽऽधत्यिऽऽायनाऽऽहिऽऽपवमनात्मैऽऽायनाऽऽवैऽऽगा॑याऽवऽगाऽऽगदेऽऽायऽऽाऽऽगाऽऽऽऽयमिनऽऽवैवयऽऽयूऽऽ
ऽऽऽत्वात्॥ऽऽस्यदीर्यऽऽदयकमर्त्तत्वऽऽऽऽमवैऽऽावत्यर्थैतैऽयऽऽऽत्वनात्मत्ऽऽतिपत्थमितैंस्थितनदेधीनाऽऽैगार्थैऽऽसनूपत्यवोधि

॥ ॥ऽऽऽऽऽवाव॥पुत्रानीगाःपवमऽऽवताऽयगानःस्वरागमदेयाऽऽैगऽदयकमर्त्तत्वऽऽऽऽपत्यवोधि॥कालग्रऽऽैकियदिदमऽऽा
नाथगुऽऽपगैऽऽमऽऽैकिऽऽऽऽयंनऽहिवऽऽमऽऽानात्रसिऽऽापवैःऽकिं॥२०॥ऽऽपयऽऽवृ॥त्वैनःऽगपःपवमऽमाऽत्थयदाऽऽत्मनैऽऽाऽयनऽऽमादि
पवयात्मगैऽऽसऽऽर्ऽ॥नद्वियत्फऽमऽऽनायगनवत्थयात्रवऽऽाऽऽऽैगैवयूपापूनऽऽत्वमैऽऽऽ॥२२॥

ऽऽयापाकऽऽवानविऽऽाऽऽनीतैवैऽऽऽतऽऽाऽऽैसूर्यसाधनार्थमयमद्यमऽऽन्तिवऽ॥ऽगाऽऽकालत्यऽऽमिति॥ऽत्वैऽऽनाऽऽसिऽऽनऽऽस्यसिऽऽ
ऽऽयऽऽत्वाऽऽा॥विऽऽैगैऽऽसयऽऽुतपःपवऽऽैऽऽनाऽऽाऽऽैमऽऽानऽऽनःपऽऽःऽऽनऽऽऽऽाऽऽः॥त्वैनायदर्थपऽऽमैऽऽानऽऽत्वऽऽैतपः पवमऽऽत्वऽऽुः ऽऽा
ऽऽनऽऽत्वनऽऽःपऽऽावऽऽूर्यऽऽदवाऽऽः यनतपसाऽऽात्मन्निलीनामिदंविऽऽैसऽऽऽऽिऽऽत्वानसि॥ततऽऽमऽऽनादेयनविपुलऽऽैऽऽिऽऽतऽऽत्वऽऽ
ऽऽऽत्वयाऽऽात्रयऽऽत्वार्थऽऽऽैगैऽऽनाऽऽनऽऽत्वयूपापूनऽऽविगपःऽऽऽनैयऽऽनऽऽत्वनवानसि॥ततैऽऽनमऽऽऽयऽऽऽत्वऽऽऽऽत्वैऽऽऽऽऽ

किंपचूषासुलाक्षाऽकवयंवनाकाल्याऽऽ वयंकिंपचूषासुऽऽपिनःस्वेतुमहानऽनुपरावपचूषः॥ नन्वयंमहानदेयाऽनऽनिकिंनवर्क्षो
गऽल्याऽऽंऽकियदनदिग्याऽऽः अपमिति॥सत्यं यऽऽपु गत्वयाऽनःअनदिग्यारऽऽऽनं॥अमनादिनिऽनविष्टिनिर्मूल्यकर्म न्

॥ ॥किंपचूषाऽऽवः॥वयंकिंपचूषाल्वेतु महापचूषयऽल्वेन्वयः॥ अयंकुपचूषानयाधिक्षनःसाधुरियदा॥ थाविशालिकाऽऽवः॥सशासस
ऽपचनवामर्त्तयत्सगीत्वासयर्यामहनींसशामहं॥यामाँव्यनेधीद्दशामयदृऽनादिग्याऽनऽनऽनगवनूयथमयः॥ ॥किंनवाऽऽवः॥व
यमीःकिंनवगत्सक्षवानूगदिनिऽनविष्टिममनानूकाविगाः॥नवगाऽनसद्दनिनोऽवसादिग्यानयसिंऽनाथविरावायनाऽनव॥
॥ ॥धीविर्यावर्षऽऽऽवः॥अयंयऽद्धविनवनूपमऽनुर्गनदृष्टेनःगवदादसर्वलोकेगमीमाःश्यैंगविधिकनऽल्लोःगविपसक्त स्यदः
निधनममग्रऽनाग्रविषमः॥ ॥ऽऽनिग्रीरोगवगमहापूजाल्लेसफमर्क्षधेपऽज्ञाऽनूवविनदेयाऽऽवधेदूमाध्यायेः॥ ॥

निवंगर्वकाविगाः गःपर्वनःविरुवायसमद्धयरुव नाल्लाकंरुकानांगवदादग्राग्रयपदंसर्वलोकानांसं मंगल्लमगदहु
गंनूपमः वदद्दनननूर्वं विधिकवःकिंकवः॥ ॥ऽऽनिरोगगवेंवेमहापूजाल्लेठीकायामूदूमाध्यायः॥ ॥ ॥

नवमवृद्धऽऽरीयावादिगाःसंखालकः॥कार्यंपदामयन्नस्कोन्नहिंसमनिरीषदं॥ऽत्यायऽनयऽवायंखरुकानांकंऽगवी।कंऽगवीव
यागागामन्यथामूर्विग्रहः॥ऽऽस्याद्यागमीकांरुकानकंपिगामाहः॥ऽवमिनिसफरिः॥ऽवंदूवतनुवंगंऽमन्यनासंयंरुम्भावदोः यस्य
गंऽपागंऽनाःगाऽकुवंनंमहदऽनुगंवूपंदृष्ट्वासोंकिंगासमीगंनापऽऽगमाम्भऽनुखेऽनुः॥अदृष्ट्वनिंऽपेहिऽपगऽकोंकालऽवाहिरुस्यात्

॥ ॥नाम्रऽऽवाः॥ऽवंवसाऽयःसर्वं वृक्षनूऽपूर्वसंवाः॥नापऽनुमसकन्मन्य सेवंरुसऽनासदंः॥साक्षाद्धीःश्यविनादवेंदंकु
नुमऽदऽनुगं॥अदृष्ट्वाग्रगपूर्वेत्वात्मानंप्रियाणंकिंगंपिङ्गाऽऽपयामासवक्त्रावक्तिगमंतिकः॥गानयगमयाधेहि स्वपिऽकूपिं
पऽऽंनथेतिहानकैवाऽऽनूं महारागवगारुविकाःऽऽयस्यऽविकायनं नन्नामविधृगंऽऽलिशंऽस्यादमूलयतिगंगमरुवंतिल्लाऽऽवः॥ऽय
यापविपूगऽऽस्थाय तद्धीर्यंदिभाल्लवावूंऽकाल्लाहिविरुकधियंऽनागरुयंः॥सगत्कवस्यऽधिगाखिलाःगुरुःसयाशिष्यकयत्नाल
ऽऽनिः॥तत्याऽऽपयंऽऽहदिनिर्वृगाऽऽऽऽयऽऽऽक्लिन्नऽऽऽनुलावनः॥ऽस्कोधीःहविमकाःयमनसासमाहिगः॥पमगऽऽदयावावान्यऽ

विरुकाधीर्यंधितयोंऽनागरुयंयनगं॥नस्यकवस्यऽनिधृगंनिवरुमखिलमऽ॥यस्यासयदितंऽऽनवाऽऽरिष्यकंऽऽयवाऽऽरुगंपवात्म
ऽऽनिवक्त्रानंयसंनिवृतः॥सनूहदिदऽऽऽऽयंगीवामीविगानूयस्यिकिन्नमाऽऽनूयस्यऽऽगूलिलावनयार्यस्या॥पवमयूषार्थतयाऽऽऽऽ
॥नसानूलनयथंऽसमाधिमवाहः॥गस्मिन्नवःयंऽऽऽदयमीऽऽंचयनगि॥ ॥

स्वस्मिन्निवसमरुद्यूगल्लयामहरुद्यूयाप्रह्लादःस्मोतिसत्यधर्द्विवस्वानिसमरुद्विः॥ गरुगावदात्मनारुगवमरुद्गावन्नधिकावमिवाडंग्राधि
कावेसंरावयन्नारुत्वक्काद्यन्तिर्यंचरुद्विःमनयामननडीलाःसिद्धाल्लानिनाधिकथंरुगाःसत्वनवेकस्मिन्नूगोस्रोयस्याःसामतिर्यंगितथा
विधन्नपिवसंप्रवारेवपिगधवद्रुरिवंग्रमालेर्गुलेवपियमानाधयिडंनपिग्रःनयूर्क्षःनडाकाःस्यथंःसरुविमकर्थंगार्थंपाद्रुमर्ह

प्रा॥घीप्रह्लादडवावात्वक्काद्यःसमरुन्मनथाथसिद्धाःसत्वेकगानमगयावत्वसंपवारुः॥नानाधिडंपवृगुलोवधूनापि
पिशुंकिंस्वाकुंमरुगिसमरुविग्रजागः॥मन्यधूनाहिऊनवृपगयःग्रगोऊरुऊःपरुगावबलपोयूपवद्धियागमः॥नानाधनाय
हिरवंतियत्सयूंसारुस्वाडुगाधरुगवान्गऊयूथपाय॥२॥

गिनरुरुडुः॥ऽग्रधानानाग्रामत्रीऊगियंस्यांवरुविगोमऽलस्तुस्यायाग्यगामाडंक्रयाग्यगांसंरावयति मन्यऊंगिंडार्थांन्रिऊनः॥
सक्तलऊन्मवूर्यसंदर्यांग्रनेपाछिलं॥डाऊःऽऊंडियनेपूर्थंगऊःकांतिःपरावःपुगापःपोवूपमग्यमः॥वृद्धिंपुडायाग्नेःश्यांगंतथ
नाद्यायाडालऊापिगुलाःपवमस्यर्यसःग्रानाधनोयनेरवंतिहियनक्कव याःरुक्षोव गऊड्डायतुग्रारुवान्विवरुक्षोवकवलयाऊन
क्षायःसंरुवनीयुर्क्॥ ॥

ऊदानींरुक्षंविनातात्यहिविनामरुद्विग्याडविषादिनिपूर्वकोधनादयाडिषऊडादःगुलाऊरुर्यंकामूविषादपिस्वपवंविदूंमन्यायडा
मनत्मऊानाकाडादःधमदियागुलाडुस्वाः॥ गडूकोधमंसत्यंचडमरुपन्वंमात्सर्यंजीहितिक्कानरुयायरुऊदानंवधतिःग्रुवं
वमानवेडादःधावाक्कडाम्यगि॥ कथंरुताऊनविदनामंस्यपादावविदाहिमूखातू॥ कथंरुतंस्वपवमेवविदनारुऊर्पिमनूग्रादयायन
गाऽन्हिरंवामविवियूत्वरुडुः॥सवंवरुतःस्वपवःसर्वकूनंपनागि॥रुविमनागवयिस्यम्—विषग्रात्मानमयिनयूनागिकूगःकूलीयता

विषागाडिषडुलायूपादवनविदनारुपादावविदविमूखाडूस्वपवंवविर्यंमन्यडदर्पिगमनावचनहिगार्थग्रालीयूनागिसकूलीन
युरुविमाडः॥नेवात्मनःसडुवर्यंतिऊलामयूर्क्षमानेऊनादविडुषःकवूलाहडीगः॥यद्यऊनारुगवनविदधीरमानेगंडा
रुकाहीनःकूगयुलागवायेवरुवंगिननूडुद्यः॥ग्रूगाहीमल्लिरावडः॥हिंकिंधनार्थंयडिनसन्मानेसाडगऊंस्वरुगवनपऊनानेवाडु
नेवगि॥ग्रर्थंपडुडीस्वयः॥ ग्रविडुषाऽल्पकाऊनान्मानेपूजामात्मनार्थेनडुडीमनऊगि॥यमानिऊन्नारुनेवपूर्वंः॥गहिंविंपूजांनऊं
स्वयंगडाडुऊनःऽपमानंऽगाडुडीमद्य॥गरुडुः॥यद्यदितियंयंमानंयडायद्य पद्यनधनादिभारुगवनमानेविदधीमनदवास
नरुवंगिनाद्यन्यायधमंस्वऊनेवंगिल्लकादिग्रीःऽमाग्रगिविवस्यरुवंगिनऽसाकालंस्वेवकुंडाऊगगऊन्॥ ॥ ॥ऊग्रायः॥

यस्मादहं रुगवा रुक्मेव तुष्यति तस्मादहं नीचाऽपि विगतविक्लवः गताशंकः सन् ईश्वरस्य महिमानं सर्वप्रयत्नेन स्वमनीषासारेणानुवर्णयामि अजानतापि स्तुतिकरणे हेतुमाह यतेवमहिम्नाऽनुवर्णितेन अविद्यया संसारमनुप्रविष्टः पुमान् पूयते सिध्यति तन्महिम्नोऽन्यथा ऽऽधकस्याराधादित्यर्थः तदेवमात्मनः स्तुतावनधिकारं परिहृत्य दानीं तं स्तुवन् कापायसंहारं प्रार्थयते ॥ सर्वहीतिद्वाभ्यां राज्ञीशाऽ

तस्मादहं विगतविक्लवः ईश्वरस्य सर्वात्मनामहिगृणामि यथा मनीषं नीचाऽजया गुणविसर्गमनुप्रविष्टः पूयते यन्महिम्नानुवर्णितेन ॥ सर्वक्षमीविधिकरास्तव सत्त्वधाम्ना ब्रह्मादयो वयमिवेश न चाद्विजन्तः क्षेमाय रूतयडता त्मसुखाय चास्य विक्रीडितं रुगवतारचिरावतारैः ॥१५॥ ३७

मीडद्विजन्ता विस्मयतः सर्वब्रह्मादयः सत्त्वमूर्तेः तव विधिकराः त्वद्वियोगकर्तारो रुक्मा एव नान्यं न च वयमसुराः इव वैरराधनेन रुक्माः किंतु श्रद्धयैव तव रुचिरैरवतारैर्विविधं क्रीडनं ॥ अस्य विश्वस्य क्षेमादिप्रयोजनाय ननु रुयात्पादनाय ॥१५॥

ॐनमः श्रीनारायणाय ॥ पूर्वमत्रभवान्हरिरेक आसीदिदं विश्वं तत्रात्मनाऽऽत्मायत्तं महाकल्पापकल्पेषु ॥ १ ॥ विसर्गसंस्थानजीवान्
नाविक्रमः शास्त्रविलोपे विश्ववधंत्रमहिमं ॥ २ ॥ अक्षाये ज्ञानविद्याया यथा यावत्सम्यग्गमिलीयित मर्यादा रक्षालक्षणलक्षणो ॥ ३ ॥ अज्ञा मि
लामनूषु महाभागायथाहिनः ॥ विश्वसूयादियोगीव रथाद्यवधवासवः ॥ ४ ॥ अज्ञामिलाख्यब्रह्मर्षे विष्णुदूतैर्निषूदितं पीकनरगवन्नाम पूरुषः
नूषीनर्डा ॥ ५ ॥ ऊर्ध्वाधिरुगवरुरुक्षः सख्यनाथेन्द्रसवकः ॥ तदधीनसूत्रेण्यं शाभूनिर्जयजीवनः ॥ ६ ॥ तशादोदिहिरिवक्षाये वज्रामिल्लकथेक्ष्यतः विः
श्वसूयकथषष्ठि विंद्रयाधोकथततः ॥ ७ ॥ ऊन्द्रस्येवतुथाधाक्षे वृद्धाख्यानंततोमरुद्भिः ॥ द्वाख्यांवमनूदाख्यान मर्वपकवलाजमः ॥ ८ ॥ तशादोपथमवि

ॐनमोभगवतेवासुदेवाय ॥ श्रीशुकउवाच ॥ निवृत्तिमार्गठकथित आदौरुगवतायथा ॥ कल्पयाग्मेपल्लवन ब्रह्मकथयदंसहमि ॥ १ ॥ षष्ठ ॥ श्रीलक्ष्मीनाथेजयति ॥ ॥ नामसङ्कीर्तनमाहात्म्यम् ॥
ल्पूर्तेः पाद्मकिभावना ॥ तत्पाद्यपाद्यनाथाकं यामेद्वमादित्यलक्षणं ॥ २ ॥ अथषष्ठलक्षेश्राख्यायत ॥ पूर्वीकानवादपूर्वकंनिवन्धाकनयकपविद्याया
यंपुरुक्तमि ॥ निवृत्तिमार्गस्त्रिषष्ठि ॥ आदौद्वितीयस्कंधेवेदोक्तप्रैयागीत्यादिना ॥ रुगवतालक्षायायथावत् ॥ यत्पुनमार्गेठाक्तमशथाग्मेविद्वाः
दिषाक्रियनापल्लवंब्रह्मकथनसहसंहतिमक्षिरुवति ॥ ब्रह्मकल्पसदृशसर्वं संघाकृषतिसंवत्र ॥ पत्रस्याकृतोनाम्नोनश्वविद्याक्रियपंपदमितिवचनात्
हिंगुत्थैलग्मिसूर्खेनदवविषयश्वर्ग्यंयस्यानलीनापद्धतिर्यस्यपूसश्चपुनश्चपुनर्गुणसर्गेसागर्थदद्रपंरुपायामार्गेठसवकथितश्वतीयदक्षिणेनय
थयस्मिश्चपिहलोकंवर्डगीत्यादिना ॥ ॥ ॥ २ ॥

अनवरतं नाम स्मरणं तस्य महत्त्वं कीर्तयन्नुपसंहरति ॥ ३ ॥ ४ ॥ द्वीपादीनुरुगनालक्षणानामानुरूपेणाभिधानेनाभिधीयते
तेचन्द्रसंस्थानविशेषेणैवलक्ष्यन्ते तथाचाह ॥ ५ ॥ नानाऽन्ययानमनाम्नयरूपनान्नकान्यथास्थानापायनन्यूनमनङ्गतमन्मधूनाद्या
तुमर्हसि ॥ ६ ॥ मनुष्यावन्मन्वाद्यूर्ध्वंयोयन्धिरुविनानन्नकादूनिवाभाङ्ख्याहु ॥ नवदिनिद्वाद्यां मनङ्किपादिहिमानावाक्यंयेऽहंतस्योरुरुरुवन्धुरुक्ष
यन्धिरुयाधिरुनकूर्यद्विरुहिपूरुषःपुलस्त्यानन्नकान्ध्रुवमर्पयति ॥ ममयायरुवनःकीर्तिनाः किंस्मादाभूतयानमनाम्नयरूपान् ॥ तत्र ॥ यस्मादवैतस्मा

ॐधर्मस्यलक्षणनानान्नकान्यानुवर्तिनाः ॥ मन्वन्तरमन्वयाख्यानः ॥ अयःस्वायंभुवायनः ॥ ३ ॥ प्रियव्रतायानपदाद्वीपान्भुञ्जतिनावाद्वीप
वर्षसमज्ञादिनयत्यानवनस्यनीनू ॥ ४ ॥ धनामशुल्लसंस्थानैरुगेलक्षणमानतः ॥ ऋतिषांविवरणंच यथादंग्यसृजत्सुतः ॥ ५ ॥ अधनरु
महाराज यथेमान्नक्षत्रकान्नवः ॥ नानाऽन्ययानमनाम्नयारुनमर्याख्यातुमर्हसि ॥ ६ ॥ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ नवदिहैवापविर्गियथैरुसंहरु
स्यकूर्यस्मिनङ्किपादिहिः ॥ ध्रुवंसवैषयनक्षत्रकान्येनिधीकीर्तिनामरुवनक्रिम्मयानमनाः ॥ ७ ॥ तस्मात्त्वमेवाशुरुपापनिःक्रमोयतमरुथा
मतिपद्यमात्मना ॥ दाधस्यदक्षाशुमूलाद्यवंयथा रिपकुविक्रिमूमनयूजीनिदानविद् ॥ ८ ॥ ॥ श्रीकृष्णमाधवा ॥ ॥ नामसङ्
रूपापद्यस्यायश्चिरुयतनाःकंदामस्याःपूनवानशापिनविपद्यमात्मियमालोनात्मनाकरुनायद्धात्मविषयविषहिंसायावरूपयतात्मना
संयतनमनसा ॥ तशापिमाङ्ग ॥ अन्यथात्मनीवविवक्षालुद्विगुंवतमर्हनीनिहेयुत्थापरुः ॥ नरवपापस्यमरुत्वमत्यंवावश्यनदनरू
पंयायश्चिरुयतनाः ॥ यूजीवाग्मार्गेनिदानविद्यथावेद्यः ॥ तदनरूपंविक्रिक्षतनद्धनू ॥ ८ ॥ ॥ ॥ नामसङ्कीर्तनं

हतं प्रायश्चित्तं ये ॥२१॥ न समर्थनिनिंदा न नापयादयति मूत्रयति मम रुट ॥२०॥ कान्यकुब्जपूर्वदास्याः पतिर्नाम्ना मूलाभिलट ॥२१॥ वैदीष्टरुणमूर्ध्वं
त्वर्वविनादिशिन्व रुहिणीविकीविरुपूषन्यायतयामास पीठयानास ॥२२॥ मूयषः सर्ववैधीमहान् कालाख्यगन्तृ सक्रियानिष्यष्कायामाद ॥ मूलाङ्गीया
रिव्रयामक्काः समाः संवत्सराः ॥२३॥ पुवयसाहुद्धस्य ॥२४॥ वह्नहृदयंयनाऽजवावृद्धिः ॥२५॥ नगच्छद्रुपल्लनाडिधीनाययनमामाधवाद्म्रा

प्रपिपठ्यक्किंदिधीर्फनिः रुनाः ॥२१॥ मूलवाकारुवैतीम् मिनिंदासंपूजानवैं ॥ दूनानाविरूपमयाः सैवादक्किन्निवाधमः ॥२०॥ कान्यकुब्जद्विजः कश्चि द्ध
षीयनिवऽभिलः ॥ नाम्नानयसदावाद्रा दास्याःसमदूषितः ॥२१॥ वैद्यरुकैनवैल्वोर्ध्वं गहिनांरुहिमाक्किनः ॥ विरुकूर्वमधुवि यनियामास
दक्षिनः ॥२२॥ सर्ववैनिवसनरुच्य लालयानरुनगत्मजान् ॥ कालाख्यगन्महान्राऽ नमूऽगीमिसमायुषः ॥२३॥ नस्य पुवयसः पुत्रा दशनर्षाणुः
यावनः ॥ बाल्लनामायणोनाम्ना पिशाच्यदयिनारुणी ॥ सवह्नहृदयरुक्मि न्नरुकैकलरुषिटि ॥ निनीक्ष्माकाङ्क्षीत्ती मूमूर्वैऽवारुणीः ॥
२३॥ मुंडानः षपिवनूखान् बालकान्नहयैपितः ॥ राऽयनैपायययनूस्त्री नवदागमनैनकैः ॥२४॥ सप्रवैवरुमानाम्ना मूलकालऽपक्किनः ॥ मनिः
वक्षावननय बाल्लनामायणऽक्षयः ॥२०॥ सयाऽरुस्कान्कान्दृष्ट्वा पूषणानूरुशदानूनान् ॥ वक्रतुण्डान्हयग्रीवान् सात्मानंनतुमागतान् ॥२६॥ इत्व
कीर्तनकासकैं पूर्णनायणऽक्षयीं ॥ ज्ञाविनंनत्वत्वेऽत्वे वाऽरुवावाकुलद्विजः ॥२२॥ निशाम्यप्रियमाऽत्य त्ववणाहविकीर्तिनैं ॥ रुहूनिमिसदा

रुल्यनगरुकिंपवारुदिनिसिद्धाकायाभिल्लनाधिरुद्यः ॥२९॥ वक्रातिरुण्डानि मुखानियर्षा ॥ डुद्धनिनामाविधयान्कान् ॥२०॥ ज्ञाविनूनमूलतं
नीतनः ॥२२॥ हविर्कीरुनैनिशाम्यापतनू ॥ यतरुरुरुनि

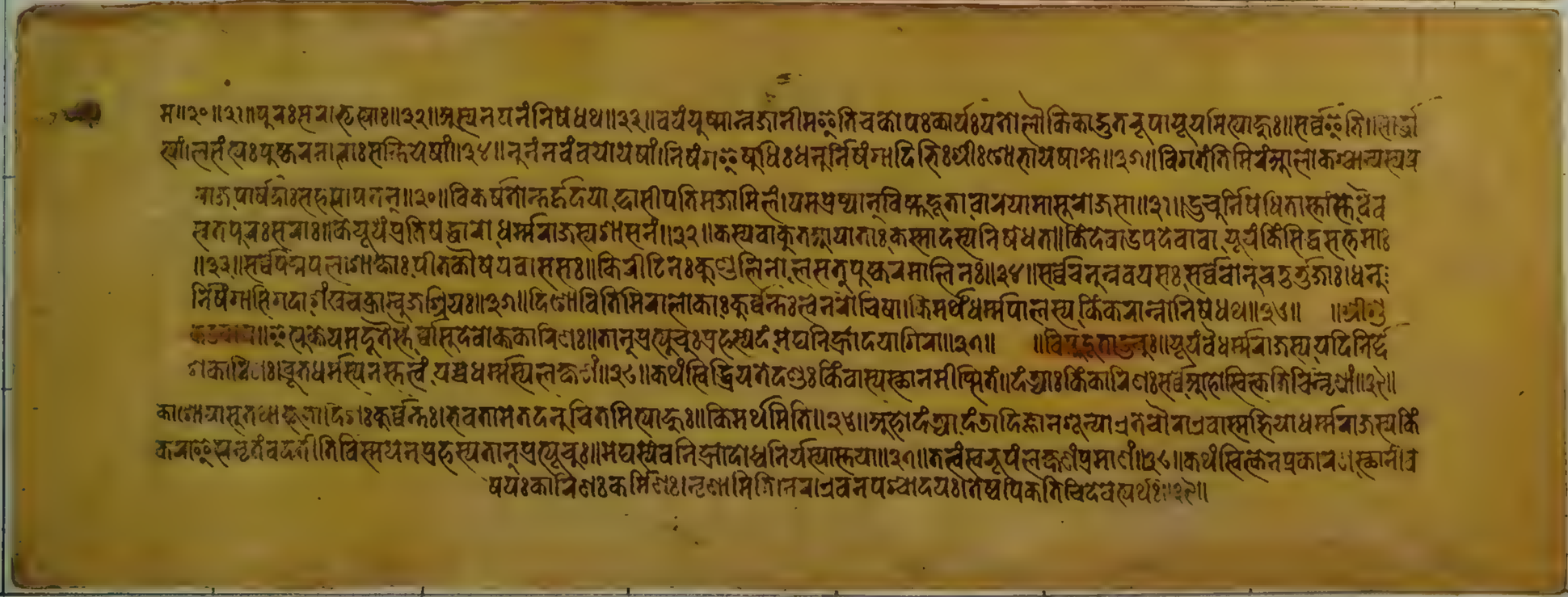

म ॥२०॥ ३१॥ यूयंसत्यारुद्धाः ॥२२॥ ऋत्यनयनैनिषधथ ॥२३॥ वयंयूयान्तज्ञानीमन्यूनिवक्रापऽकार्थंयनालोकिकाहुनयायूयमित्याद्धः ॥ सर्वन्यूनि ॥ सार्द्धो
स्तीलर्तंयःपूरुषनाम्नाःसक्रियषी ॥२४॥ नूनंनर्ववयाथषीं निषंगन्यूधिःधनूनिषंग्मादिशिथीःक्षत्रायाधाक्ष ॥२०॥ विगर्मानिनिर्वैमूलाकन्यान्यस्य

नाऽपार्थोऽसरुप्रायनन् ॥२०॥ विकषंनान्हृदिया द्वासीपतिमऽभिलीयमषयान्विरूकूनाराययामासुराऽसा ॥२१॥ डुचूनिधिधिताक्षंरुद्वैव
स्वनपुत्रःसमाः ॥ कंयूयंयनिषद्वाना धर्म्मनाऽस्याऽमसनैं ॥२२॥ कस्यवाकूतमूयाताः कस्मादस्यनिषधनाः ॥ किंदवाऽपदवावा यूयंकिंसिद्धसरुमाः
॥२३॥ सर्वपिन्नपत्नाऽमकाः पीनकोषयवासमः ॥ किंत्रीदिनः कुण्डलिनाःलसनूपूरुकमालिनः ॥२४॥ सर्ववित्नवयसः सर्ववित्नवहुंडाः धनूः
निषंग्मदिगदाःखड्गकान्वूऽजिथः ॥२०॥ दिक्षाविनिमिवालाकाः कूर्वन्कःत्वनवोविषाः ॥ किमर्थंधर्म्मपिलस्य किंकमान्नानिषधथ ॥२६॥ ॥ श्रीनु
कऽवाच ॥ मूयूकयमदूतेरुं वासदवाककाविताः ॥ मानूषयूवूभवस्थंदं मघनिर्ज्ञादयानिवा ॥२०॥ ॥ विरूकाऽउवाच ॥ यूयंवैधर्म्मवाऽस्यायदिनिर्द
शकाविताः ॥ वूरुधर्म्मस्यनरुलं यद्वधर्म्मस्यलक्षणं ॥२६॥ कथंविद्विद्यतदण्डः किंवास्यलक्षनमीप्सितं ॥ दंशाः किंकाविताः सर्वेमूलाविलकिंविनिर्णयं ॥२९॥

कान्येयास्तत्वलक्षणादिः कूर्वन्कः सर्वनामतदनूविनमियाद्धः ॥ किमर्थमिति ॥२४॥ मूहार्दंशादंजादिलक्षनमूत्यात्रनयोवत्रवास्महियाधर्म्मवाऽस्यकिं
कमन्यूनंवदतीतिविस्मयनयरुस्यमानूषयूवूः ॥ मयंधवनिर्ज्ञादाधनिर्यस्यास्यया ॥२०॥ नत्वीस्वयूपीलक्षणंपमार्तः ॥२६॥ कथंविलक्षनपकाशलक्षनोव
यवः कानिलः कमिलः नन्तस्यमिलिनावत्रवनपन्वादयः तेषयिकनिविदवत्यर्थः ॥२९॥

वदनवृत्तिर्हिंसाधर्म्मश्चवदवृमाणकरूपर्थः॥सूननयावदवृमाणकःसधर्म्मःसधर्म्मस्तवदवमाणकरूपिसवूर्यवृमाणंवाक्॥यथाहुर्जैमिनिः॥वादनालक्षणोः
व्यधर्म्मरूपिः॥याद्यात्मंवरुद्दःक्षयमकनसूदनाद्यूपर्थर्यात्रिवृत्यतरूपिः॥सूयवृस्याद्यधर्म्मस्यस्वरूपंलक्षणंवदवुस्थानकथनायादृशःनक्षिपर्ययेःयावद
निधिद्दःसाधर्म्मःविपरधन्तस्मिन्वृमाणमित्यर्थः॥वदन्त्यर्थमाख्येहुरुः॥वदनानायतःसाद्धवृतःसवमाद्धादित्यपवाद्याः॥स्वयंरुविनिवनिश्चासमाउतास्व
यनवरुवनीतिः॥तथाचवृरिः॥सूस्यमहुनारुतस्यनिश्वसितमनयदृत्वेदरूपिः॥४०॥काकसोनायतःसाद्धवृतःसाद्धःयनस्वधाम्निस्वस्वरूपे॥सूमीरावाःपाणिनः

॥यमहूनाद्धवृः॥वदवृत्रिहिंसाधर्म्मो ऽधर्म्मरूढिपर्यायः॥वदानानायतःसाद्धवृतःस्वयंरुविनिवृत्रमः॥४०॥मनसवधाम्न्यमीरावाःवद्धःमत्तनमाप्रयाः
॥तुलनामक्रियावूर्वविरुद्धाद्यन्धयथातथा॥४१॥सूत्रयाग्निःस्वमन् वः सामःसंध्यारुनीदिनाः॥कंकुःकालाःधर्म्मरूपिदक्षनदेदक्षसाक्षिताः॥४२॥एतेवध
र्थिहिंसानाःस्कानंदवुस्यवृस्त॥सवकमानुवाधेनदवुमहंक्रिकाविदुः॥४३॥मीरुवन्किहिरुजातिविषयीमानिवानद्याः॥कविर्दोगुडासंश्लेस्किदरुवान्वक्रः
कर्म्महिनः॥४४॥

गुणःसमकत्वादयः॥नामानिवाक्षरान्याख्यातानिक्रियान्वाक्यनाद्याः॥सूपातिवर्ण्यप्रमादयरूपेविरुद्धान्विविद्यन्कः॥यथातथंयथावत्॥सनाद्यासः
॥४४॥मधाद्यधर्म्मानमहतरूपिकूनाक्षायमनसाद्धःसूर्यरूपिः॥सूहनीसूहन्वाग्निर्वाकंडदर्कः॥कःपृथिवीदेवस्यजीवस्य॥यथाद्धःसूमिलवंडाद
तिसानलम्बयोरुमियाद्यादृदर्यंयमन्या॥सूहन्वाग्निर्वाडरुवस्यंधर्म्मन्त्रजानातिमनस्यदृलमितिः॥४२॥स्कानमाद्धःएतेनिमिलरूपेविद्वानः॥
र्दयानाद्धःसवरूपिः॥४३॥विपश्चीनाप्यरुद्धाप्येकमितीसंरुवन्किंयतद्धःयोगुडासंयाग्लेस्किायादेकविदकलेस्यानतहितस्यारुजातिनस्यूस्थानत्वतद्धरी
स्याद्धः॥नहिदरुवानकर्मदृदस्तीतिसूनःसवकर्म्मिलाःकर्म्मिलंवयापस्यावदःसंरुविवित्वागूनसवदवुमहंक्रीयर्थः॥४४॥

कथंचिन्द्रियतदवुरूपस्यारुयैयनतिधर्म्मविनिदृस्यान्द्धः॥सूधर्मानूसाद्यतदस्तोधर्मानूसाद्यासूखवदियर्थः॥४५॥नकवलीहूर्यादयवदस्यकाःकिंच
र्थपहिंस्रयीत्याद्धः॥यथेतिहदवुवनाःसूहदजन्मनिःशानकमूदथायस्तेनवासूखिनिग्रहेनवा॥क्षमिक्रित्वादिनावाशेविश्वरूपेषयथेपलक्ष्यते॥तथान्य
दजन्मान्तरेनूमीयतेलेविक्षान्यथानुपपत्त्याकल्प्यते॥४६॥वर्हमानजन्मनापूर्वपिदजन्मधर्माधर्म्मज्ञानैरवर्तीतिसदृशान्द्धमाद्धः॥वर्हमानावसन्मादि
कालः॥सूत्यायाहुतरुविद्यायावद्विरूपायगुणाःपर्यायरूपाद्यःतेषामविरूपकोयथाप्रवमतरूपजन्म सूत्यायाहुतरुविजन्मनाधर्म्मधर्म्मोनिदर्शनीतिः

यतयावानूयथधर्म्मा धर्म्मावरुसमीहितः॥सप्रवतनूरुलीलुंकः तथागावदमूरुवे॥४७॥यथेरुदवपवनाद्धविक्षमूपलक्ष्यतेहूतम्
तुलावविज्ञारुथान्यजनमीयते॥४८॥वर्हमानान्यथाःकालासुलाविरूपकायथाप्रवंजन्मान्यथावतनूधर्म्मधर्म्मनिदर्शनं॥४९॥मनसवपूः
नदवःपूर्वरूपंविपश्यति॥सूनूमीमांसतपूर्वंमनसारुगवानऽः॥४९॥यथाहूस्कमसायूकंडयारुयकमतेहि॥नवदपूर्वमिपत्रंनदऽजन्मस्मृतिर्यथ

था॥४०॥सूर्यवधर्म्माधर्म्मज्ञानयकाद्यान्यधर्म्मवाऽसुमनसेवसर्वंपश्यतीत्याद्धः॥पत्रंसंयमिन्यांहिंसनवदवायमः॥दरुहिनाकृयमीवाःजीवस्य
पूर्वरूपंधर्म्माधर्म्मादियूकंविलोपदापश्यति॥सूनूमूमनऽतमपूर्वरूपंमीमांसतायद्यस्मानूपंनहिवाक्यतिःयतासोरुगवानऽः॥४९॥जीवह्मीत्ये
वत्यायस्कायिमंवर्हमानंदरुपश्यति॥नदुपूर्वमपत्रंवत्याद्धःयथेतिः॥सरूमविद्यायाधिजीवसुद्यकमवसावीनकर्म्मारिंयकंवर्हमानमवदरुपायुपाद्धः
सूरुमितिमन्यतः॥पूर्वमपत्रंवानवदः॥सूरुदरुहेनद्याऽजन्मनोस्मृतिर्यस्यः॥सूदृदृष्टान्तः॥तमसानिदयायूकायथासवप्रत्रियकमवदरुपायुपाद्धःनऽजाय
दृष्टादिपूर्वदृष्टसंज्ञादिगमंवातद्वदित्यर्थः॥४२॥

एवंरूपस्यजीवस्यसंसारंषंचयंति॥पंचभिःज्ञेयैःपंचभिःकर्मेंद्रियैःस्वार्थनृणादानादीनृपंचशब्दादीनृवदंपंचभिर्ज्ञानेंद्रियैः॥षाडशोनसासप्तदशैःसदाःषाडशोषाश्चन्मनोपिसर्वंत्रैकत्ववसर्वेंद्रियविषयपूर्तिसंधानात्॥दीनूक्तानकर्मेंद्रियमनाविषयानपाप्नोति॥७०॥मदनस्त्रिंग
शत्रीत्रैनक्रियंयुक्तःस्वयंयुक्तस्यकार्यंमदनादिपूर्तिजीवस्यनूसंसृतिंधत्ते॥७१॥नेक्तनूक्तनिरुक्तनपि॥क्तनेवकर्मणिकार्यनिकाशकाशःकी
र्तितोघः॥मुक्तानिनिर्गमोपार्थंनजानाति॥७२॥कार्यंतिरूक्षणानूरवंषमोनायंति॥नहोति॥गुल्मेर्गुणकार्यंवाग्मदिरिःस्वारुविकैःपूर्वकर्म

पंचभिःकूनूनस्वार्थन्पंचवदार्थपंचभिः॥नकस्तुषाडशोनदीन्स्वयंसकदशेंद्रनूना॥७०॥मदनस्तूषाडशाकर्तृलिंगंशक्तिर्यंमहत्तूध
रुनूसंसृतिंपूर्तिरुर्वशेकरणाहिदी॥७१॥दंशक्तःइतिनषट्वर्णेनिरुक्तकर्मणिकार्यति॥कार्यंकानन्वात्मानंकर्मणिकार्यमुक्तति॥७२॥नहिः
कश्चिन्मुक्तोनपिज्ञातुमिष्टयकर्मकृत्॥कार्यंनिरुक्तवशःकर्मगुल्जेःस्वारुविकैर्वल्लात्॥७३॥सत्त्वानिमित्तंयुक्तंत्र्यकार्यंकरवत्यूनाय
थाप्रियथावीर्यं स्वरावनवलीयसा॥७४॥वषयद्भानिसंगेन पूरुषस्यविषयर्ययः॥ज्ञेसीनूसत्ववनविद्यादीनासंगमद्विलीयना॥७५॥

सूर्यदिग्भूतसंपन्नःशीलदृष्टगुल्लोन्विनः॥धृतदृष्टामदृदन्धिःसत्यवान्मनुविक्कूविः॥७६॥

संख्यानाद्भूतेः॥७७॥कामवित्तानवतदनदृषादहारवतीत्यादालक्षति॥त्रयंकंसदृशंनिमित्तंलक्षाव्यक्तायंकंतदनदृपंस्कूलंसूक्ष्मंचगतीरंरव
द्विःयथाथानिमाःसदृशंयथावीर्यंपिःसदृशं॥स्वरावावासनानूक्तोनियायंकत्वंपिकर्मवासनयामाःपिःसदृशोदहारवतीत्यर्थः॥७४
॥संसारवजमूपसंदृयतामूक्रियुकावमादृः॥७५॥वषन्तिःस्त्रीशंसत्यवमत्यवरुजनात्॥७६॥नदंवंसामान्यंताधर्मादिनिश्चयंमूक्तापुरुषस्यार्
मित्तस्याधर्मंषंचयनादशुत्तमादृः॥त्रयंहतियावदंक्षयंसमाप्तिःनरुजनार्थानत्रयूर्वदृष्टा

कामूवादान्तायानिवकसुदर्शनार्थः॥शीलंसूस्वरावः॥दृरुसदाचारः॥उत्तःकामादयः॥नषामालयः॥७७॥निमरुहनानिमरुकारः॥७८॥सूदृ
ढावनात्यवादृरुः॥७९॥तुजिष्ययारागलिंगादास्यामेत्रयंमधूपेद्रींसूर्यांपीत्वामदनाधूर्क्तिनशान्कनरुयस्याः॥८०॥विरोधदाःस्वधर्मीनीवीयस्या

उत्तन्मित्तिंदृष्टानीत्यूपूर्तिमरुहनः॥सर्वरुनमदृनसाधूमिनवागनसूयकः॥७८॥एकदासोवर्नयाताः॥पिरुसंदशाकृद्विजः॥सूदा
यतनसादृरुःस्वल्पयूष्यसमिक्कूशान्॥७९॥ददर्शकोपिनेकंवि रुरुंसरुतुजिष्ययाः॥पीत्वाचमधूपेत्रयं मदाधूर्क्तिनरुयाः॥८०॥मरुयावि
ग्रधन्वीद्यायांतंनेत्रयरुयं॥क्षीरुन्कमनूगयनंकंरुसन्कमनयान्विकं॥८१॥दृष्ट्वानांकामलिंकनवाकूनापत्रिरुनीं॥क्रमंमदन्धयवनं स
रुसेवविमाहिनः॥८२॥कंरुयन्नात्मनात्मानं यावत्सत्त्वंयथाश्रुतं॥नशशाकसमाधातुं मनामदनतापितं॥८३॥नन्विमिरुस्यनद्याऽग्रह
ग्रस्तावित्तनः॥नामवमनसाध्यायन्स्वधर्मान्वियनामरुः॥८४॥नामवसायायामास विशुद्धःसर्वनेयावनाः॥अन्योमनोमयंकामेःपसीदनथनथाः॥८
५॥विर्णस्वरायांमणोर्दीरुल्लमरुतिलीरिनीं॥विप्रसङ्गात्विनात्मानः स्त्रियंत्यर्थांगविद्धधीः॥८६॥ ॥श्रीनामवैद्याऽजयनि॥ ॥

४नयासरुः॥व्यर्थंस्वाचानाद्रुतूं॥८०॥कामाद्वीपकनरुदंगनागेनरुविद्यादिनालिंकना॥८१॥सत्त्वेर्ध्यंग्रहंक्षानंगद्वस्तनसंरुमयन्नपिमदन
नकंचिर्नसनःसमाधातुंनशाकारुग॥८२॥गद्वंगनिमवनिमिरुंयस्यस्मवन्याऽऽस्यग्रहस्यनयग्रः॥विवगनागनस्तनिः॥८३॥यावनासमग्रेः॥४
॥सीरिनीपवित्तीनीं॥८४॥ ॥

॥७॥ॐसवसूपमायूर्ध्वयासत्नमवतदीयमन्त्रादिकमहोनिमत्नान्॥७॥ॐकृतनिर्वर्तीॐकृतंपायग्निर्हः॥ॐसोवेवहिनार्थेनघ्नामस्त्र्याऽऽऽः॥ॐयऽ
हि॥७६॥ ॥ॐनिमसप्तषमः॥ ॥द्वितीयेवैॐकृवयिम्यान्नाममाहात्म्यमऽर्हः॥ॐवयित्वाद्विजावित्रकालंकिनीतमूतीर्यनि॥॥नयकाविदान्यायनिपूर्व

षष्ठ यतस्कृतऽक्षेपानिन्द्यन्यायमाऽन्यायमाधनी॥वरुणाय्याः॥ऽकूपूर्वमंदधीत्रयं॥७७॥यदमोऽमसुमल्लंघ्य खेवचार्यार्यगहिनः॥ॐवर्ल
नविवैकाल्मचायूवऽग्विमलाग्॥७८॥मनऽनंदऽयुवाऽऽः॥सकाशंऽकृतकिल्विषी॥नन्यामाऽकृतनिर्वर्तीं यऽदऽएनऽनुष्यति॥७९॥ ॥
ॐविश्रीरागवामस्तानूवाऽऽपयऽईयुधमाश्वाऽऽः॥ ॥श्रीनुनऽउवाच॥ऽवंनेरुगवदूताःयमदूताहिरावियं॥ऽडपक्षयथितान्ऽमाऽनऽपश्या
ऽनंयेकाविदाः॥॥ ॥विश्वऽकूधर्मदृऽः॥ॐऽकूधर्मदृऽःमधर्मऽस्थूऽगंसरी॥यऽदऽएनऽषयापेयऽदऽएनंयेषियनऽथा॥२॥पऽजानीयिनमा ३
ऽवऽःसकाशनःसाधवःसमाः॥यदिन्यालेपूवेषर्मं कंपाक्तिगावर्तंपऽऽाः॥३॥ययऽकावयनिऽत्यान्ऽकूनवस्कऽदीऽन॥सयत्यमाऽकूनूऽतःसाः
कास्कऽदवऽर्हनं॥४॥यस्यांकिनिऽमाक्षेयऽलाकःस्वपितिनिर्वृतः॥सयंधर्म्ममधर्म्मवानहिनदयथापऽः॥ऽ॥सकर्थन्यपितात्मानं कृतमेऽमवतनं
॥विश्वैरऽणीयाऽऽनां सद्यऽत्मऽऽाम्बूमर्हति॥७॥

ऽ॥॥धर्म्मदृऽःसंसाममधर्मऽस्थूऽगंनिनऽदाऽहायऽसरायांयेधर्मदृऽिः.कंयांगांसरी॥२॥पिऽहवत्यान्लकाऽःसाम्नावऽःमनूऽिःऽकाऽःवेषम्यमऽदऽएनऽ
नं॥३॥ऽनत्यवहिनमधर्ममन्यापिकविष्यगीतिमऽकूकूमऽकूदित्याऽऽः॥ययऽितिऽाऽयानऽएनऽ॥४॥विश्वऽकूनाऽगऽदित्याऽऽः॥यस्यांनिहास्यां
निहृतानिन्विनऽ॥७॥विश्वसऽननिगऽवामपितऽःऽात्मायनंगं॥विश्वऽसनीयऽःविश्वसनीयऽःसचृऽाऽव्वत्॥७॥ ॥श्रीनामचन्द्रायऽः॥

ऽसूर्यंहिऽकूतनिर्वृऽोऽऽन्मकाऽर्थंऽकूसामपि॥यद्याऽऽकूऽाऽविवऽोऽा नामस्वऽस्यायनंऽकूऽः॥७॥ऽएनंनेवत्वधानस्यऽकूर्गंस्याऽदयनिःऽकूर्गंयदानाऽायऽा
यति ऽऽगऽदवऽवऽकूर्वं॥७॥

नवऽवऽकूऽवमिल्यनाधिर्ऽवऽदर्हिर्गं कथंऽऽगऽदानाऽायऽाऽायऽाऽगऽकूल्यवविकाऽाऽूयऽाऽपूऽाऽाऽनना सूर्यंऽाऽवःकर्मगंत्वपिऽविनाऽाःखादिनः
खादिवऽसंयाऽगपृथक्कनसर्व्वपायधिऽाऽार्थत्वंयऽकऽव॥तथाहि॥ऽवऽदानापियन्नाद्विकीहिनसर्व्वपाऽकेऽः॥पूमानविमऽयऽनऽसयः सिऽऽकूऽकूमृगेवि
वऽयादिऽिनिःपूऽाऽाःपूऽावनऽसऽकूऽाऽाऽानाऽाःस्वाऽंशुमऽवगम्यनाऽ॥नवऽनर्थवादाःऽकूनिर्ऽकनीयंविधिऽाऽषत्वाऽाऽावाऽूनवविधाऽयऽवऽाऽाऽन्यऽाऽाऽयऽाऽाऽाकल्पनी
याऽायऽाऽार्थाद्विऽाऽपाऽाऽाऽाऽवऽतीखादिवऽदपाऽाऽार्थत्वेनविधिऽाऽकल्पनाऽाऽायऽऽः॥मनुपूऽवऽाऽाऽा

दादृत्याऽपापाक्रन्त्यत्यानूयक्रिः॥दीपक्षत्र ठाऽऽवनमाक्रत्यागनगवासनाक्रयाऽऽहृदयऽऽहुक्रिः॥व्रनदर्थमवनऽऽगदाऽऽहुक्रिविक्षनं॥पापक्रयम्वऽऽवनिः
स्मनगंनमऽऽहुनिऽऽगमिथाऽऽहिषु॥नदवाऽऽगपूर्कंगुऽऽनानूवाऽऽऽखत्तुस्त्वऽऽवनऽ॥नदथीऽऽगंद्विस्वयंनिवानूनाऽऽयऽऽहुविऽऽगंत्रवापक्रयऽऽवासनाक्रयस्तुमहं
पूषूषऽऽऽनाऽऽहिऽऽहिनि॥२७॥नथाऽऽपिषायम्विऽऽहुमिऽऽमिऽऽक्षात्वानाऽऽत्रिनमिनिऽऽवऽऽगाऽऽऽ॥अक्षानाऽऽहिनि॥वालकनाक्षानादपिपक्किफान्यिर्थिकाष्टर्व

पत्र

ऽऽहिऽऽहुनिगऽऽहनू॥२८॥नन्विऽऽमपिपर्वदनूपविद्वंग्रद्धाहीनंवकथंषायम्विऽऽहुस्यात्ऽऽगाऽऽऽ॥यथाऽऽनि॥अगदमोषधंवीर्यवऽऽहुमिनिवक्यवीर्यनमिनिपूर्कंयदऽऽऽः

॥२७॥अक्षानादथवाक्षाना दूऽऽहुमश्नाकनामयत्॥सैकीऽऽहिगमधंपूंक्षा दऽऽहुदक्षेयथानल॥२८॥यथाऽऽगदंवीर्यनमनूपयूर्कंयदऽऽहुक्य॥अक्षा
मनाप्यासमुदीकृयन्मिऽऽहाषूदाऽऽहुनः॥२९॥ ॥शुक्राऽऽवाच॥नत्रवैसूविनिष्क्रिय धर्मंरागवर्मंनृपानंयाम्यपाऽऽनिमर्म्य विर्षंमथाव्रमूः
मूवन्॥३०॥ऽऽनिमिपूयूदिनायाम्या दूनायात्वायमाक्रिकं॥यमवाक्रूयथासर्व मावबदूवविंदमा॥३१॥द्विऽऽपाऽऽगाद्विनिमूर्क्षा गनरीभ्पष्टः ऽऽनिं
गिंगनः॥ववंदऽऽहिवसाविक्षाः क्रिंकवान्दऽऽगनास्तवः॥३२॥मैविवदूऽऽमरिपूय्य मऽऽहपूयूषक्रिंकनाः॥मऽऽहसापऽऽमनऽऽस्य दूऽऽगाऽऽदूधियन्छ

यागऽऽहादिहीनंऽऽपयूर्कंरुद्धिमैंपर्षनपूयवादऽऽगानगापिस्वगुणमाचार्यंकूर्यात्॥मन्क्रापिनामात्मकःनथास्वकार्य्यंकूर्यादिवानहिवस्तुगक्रिःऽऽग्रऽऽहादिक
मपऽऽगऽऽगूःव्यथाःनदूर्कंविषंधर्म्माऽऽहिविऽऽहुनिपापानि॥दूषूविलेऽऽपिस्तगः॥ऽऽमिऽऽस्कयापिसंस्पृष्टा दऽऽहुत्यवऽऽहिपावक॥ऽऽमि॥२९॥मैंविर्पुऽऽमपूमूवन्मावं
यामासूः॥३०॥पूयूदिनाःऽऽनिमऽऽहाःऽऽनऽऽकेःयाम्वाऽऽगत्वायमराजायययथावत्कथयामासूः॥३१॥दऽऽहनिनास्तवायय्या॥३२॥विवदूंवदुमिऽऽकर्ंऽऽक्षात्वा॥ ३३ ॥

ऽऽविर्धंवदऽऽवपऽऽनियार्थानुऽऽगाद्ययंयमदूनानांधर्म्मंऽऽक्षदूनानांवऽऽगवर्तंऽऽगवनूपूर्वीमंगुद्धंनिर्गुर्णधर्म्ममाकर्ण्यनियाद्यःऽऽहुक्रिमानूग्रहीदियूऽऽहः
वस्त्वानीयगः॥२४॥अनूनाप्यंपर्पंवयनि॥अऽऽक्षाऽऽन्निवऽऽहुर्हिः॥यनग्राऽऽक्षनामयाऽऽवृषल्यांपूऽऽनयाऽऽायमाननवऽऽक्षवाऽऽक्षऽऽगाऽऽमिःऽऽक्षाविर्नाऽऽमिर्ः
॥२५॥दूःऽऽक्षनीदाघकल्पैंकूलस्यकऽऽक्षुल्लीकल्पैंकी॥२६॥नान्यावैधूःपूऽऽहादिर्यथाःनपक्षिनोर्ईगपक्षो॥अधूनानऽऽहुऽऽगमव॥२७॥२८॥ऽऽन्नानीनस्यांवि

अऽऽक्षामिनाप्यधकर्ण्य दूनानांयमऽऽहुक्रयाः॥धर्मंरागवर्मंऽऽहुं उविर्यंवऽऽगऽऽगाग्र्यं॥२४॥ऽऽहुक्रिमानऽऽहुगवद्याऽऽहु साऽऽहात्म्यग्रवऽऽगऽऽहुन॥
२५॥धिग्मांविगर्हितंसऽऽहि दूःऽऽहुनंकूलकऽऽक्षुल्लीं॥हित्वावाल्लीसमीयाऽऽहं सूत्रापामसनीमगं॥२७॥दृऽऽहवनाऽऽक्षोपिमनो नान्यवैधूनपक्षि
नो॥अऽऽक्षाधनामयाऽऽवकाःवऽऽहुऽऽहुननीववन॥२८॥साऽऽहुयकंपतिघ्यामि नवकऽऽहुऽऽगवऽऽन्॥धर्म्मघ्नाःऽऽकामिनायऽऽहं विंदन्तियमयागः
नाः॥२९॥किमिर्थंस्वयमाऽऽहात्वि साक्षात्दूऽऽहुमिऽऽहुनं॥कयाऽऽमयमनयमं ध्यंकर्षनपाऽऽपाऽऽयः॥३०॥अथनक्रगनाःऽऽसिद्धा ऽऽस्त्वा
वन्त्यांपूऽऽगनि॥ऽऽमाचयन्तीयनानंवत्त्वापाऽऽत्रेवधेःशुवः॥३१॥अथाविमदूऽऽगत्यविवूक्षेऽऽहुमऽऽहनि॥ऽऽविनयंमंगलनयना
ऽऽमवपीऽऽहनि॥३२॥अन्यथाम्रियमाणस्य नागूवऽऽहुपलीयनः॥वैकूण्ठनामग्रऽऽहणं जिक्षावऽऽकुमिऽऽहुर्हनि॥३३॥ ॥

नगंपूर्वंकमाऽऽक्षऽऽमंमाऽऽहाकिमिऽऽहमित्यूऽऽहः॥साऽऽक्षात्वपत्यऽऽक्षमिऽऽहुमायनेवदूं॥३०॥यमांऽऽमाचयनतवऽऽक्षगनाः॥३१॥यद्यपूऽऽहुमस्मिन्ऽऽ
न्मनिदूऽऽहुनाःऽऽपाधीयानाःऽऽअथापिऽऽन्माऽऽक्षनेनूनंपूंक्षवोनित्याऽऽहाःविवक्षेऽऽहुमऽऽहनिऽऽगमिमिऽऽहुसफलीनयंषाऽऽहुनिर्थपूर्वंमंगलेनमऽऽहुनाःपूः
ऽऽयनरंविनश्यीयनऽऽहुनेन॥३२॥ ॥अन्यथापूर्वपक्षंविनाःकथंऽऽहुर्वैकूण्ठनामग्रऽऽक्षवऽऽहीक्रियतेऽऽगःमाग्रऽऽहुं॥३३॥

ब्रह्मघ्नश्चपतत्वनागकः॥३४॥३७॥३६॥३८॥ऋमिथ्यारुगर्थधीर्यस्यनथरुगःसनदहादोममारुमिमिमर्हित्वामिथ्या॥३७॥मर्कसर्वमनर्वधनैषूणा
दिस्तहायनसः॥३६॥पुत्रोहगिन्द्रियग्रामायन॥४०॥गुणोह्यादहन्द्रियादिग्रात्मानंवियुक्तविद्धोथा।आत्मसमाधिनाविरेकाग्र्येनरुगवता
ब्रूवाहकिंगवःपापाब्रह्मघ्नानिवपत्पः॥ब्रह्मनाम्नायतोस्यनरुगवन्नामभंगती॥३४॥मार्हगथाग्रयिष्यामि यतविरुद्धियानिस्त॥यथान
रुग्यात्मानं संधनमसिमङ्ग्य॥३७॥विमुच्यनमिमंवैधं मविद्याकामकर्मजं॥सर्वरुगमूहङ्काभ्यां मेगःकमूलमालवान्॥३८॥मोचयग्रम
मात्मानं योधिन्मयात्मसमायया॥विक्रीडितायथेवार्हक्रीडामृगूवाधमः॥३८॥ममारुमिमिदहादो हित्वामिथ्याधर्धीर्मति॥धास्यमनारुग
वति शुद्धंगङ्कीर्तनादिभिः॥३७॥ऋनिशानमुनिवैदिःब्रह्मणंगेनसाधुषु॥गंगमद्यावमुपयाय मर्कसर्वनिवैधनः॥३८॥ ॥गुरुरुवाच॥
मगमिन्द्रवसदन आसीनोयोगमास्थितः॥पुत्रोहगिन्द्रियग्रामा यूयाऽमनमात्मनि॥४०॥ततोगुणोह्यात्मानं वियुक्तात्मसमाधिना॥यथ्
रुगवद्ब्रह्मि ब्रह्मत्वेनरुवात्मनि॥४१॥यर्ह्यूपायनधीरुस्मि त्वहाक्षीत्यनुषानपूरः॥ऽपलक्ष्यायत्लद्यान पाकववन्दशिरसाद्विजः॥४२
॥हित्वाकत्लवतीर्थेगंगमयांऽहनादनूसयःस्वरूपंऽग्रहरुगवत्पाण्डविहीनां॥४३॥मार्कविहायसाविषाऽहायपूर्षार्कत्रेःरुमविमान

क्षत्रियूप॥४१॥तस्मिन्रुगवद्ब्रह्मन्विऽपानानिन्दलाधीर्यस्यसः॥तस्मिन्कालेऽहाक्षीदिगिवा॥पूत्रःपूवतः॥ततग्यपाण्डपलक्ष्यानवमानूपलक्ष्यप्र
यतिर्हिक्षायववन्द॥४२॥४३॥

॥४४॥ऽपसृहवमि।एवमितिहासज्ञाविगःसर्वधर्मार्थनारुगंवगंस्वजनियमादियस्य॥४५॥कर्मनिवैधस्यायपर्मूलस्यहृत्कर्नेहृदकमगः
पर्वनाहि॥कस्मात्पर्वतीर्थपदस्यानुकीर्तनात्॥ततहृतः॥यत्पुनतेऽनुकीर्तनात्॥ततोऽनुकीर्तनात्॥सूत्यथाषायन्विलाक्रवत्रहरुत्मार्थी
कलिर्मल्लिनभवमिष्टातथरुन्मनः॥४६॥४७॥नवद्धिनारुवति॥४८॥म्रियमाणःग्रयत्नत्वनगुह्यविहीनाधि॥४९॥ ॥गूनिमश्रद्विगीत्रः॥ ॥

मानूक्षयोयशद्विस्यःपतिः॥४५॥एवंसविज्ञाविगसर्वधर्मज्ञास्याःपतिनागर्हकर्मज्ञानियाःसमानानिवयरुगवगःसधाविमर्कं
रुगवन्नामगृह्णन्॥४७॥नामःपर्वकर्मनिवैधहृन्कर्नं.मूमूक्षुर्नीर्थपदानुकीर्तनातानयत्पूनःकर्मसुसज्जतेमनोनरुरुमार्थीकलिर्ते
रुतान्यथा॥४८॥यत्रवैपवर्मगुह्यं मितिहासमथापहृ॥हृत्पुण्याहृद्ययायुक्ता यत्रब्रह्मानुकीर्त्यत्॥४९॥नवैसुनयवंयाति नद्धिनायमर्कं
वैवः॥ययथ्यमंगस्तामर्षो विमूलाकेमहीयते॥५०॥म्रियमाणोहवैनमि एतानपूशायवाचिर्तं॥ग्रहामिलाष्यगद्धामकिंपूनःग्रद्धयाहरान॥
५२॥ ॥गूनिरुवाच॥मगम्यद्रवःस्वरुतःपवर्त्रिंशं
ययाहद्धिनाम्पुनिधर्मनाऽः॥एवंहनाह्मविहतान्मत्वाच नेदंहीकेर्यस्यवाऽहनार्यं॥१॥यमस्यद्रवस्यनदण्डरुगःकुनस्यनपूरः
पूर्वमासीत्॥ऽनन्मनदृश्यनिलाकसंनार्थनहित्वदन्यन्नुनिमविनिन्दिनं॥२॥

हतीयदुयमनापिःवेष्कवात्वविष्कनिः॥सांख्यायित्वात्मदृनाम्रवेष्कवविकवीदृनाः॥विष्कदूतेनिष्क्रीनंऽनसुयमसखनदृष्टयिदुहतीयाध्यायंरुः॥
तत्रयदूकंयमवाहृतथासर्वमावक्ष्यति॥ततःकिंचृहमितिपृच्छति॥निगम्यति॥सभावनेदिनिकेःकिंकेवलंविहिनान्॥ऽतएवहृतात्मज्ञाय
स्यायन्ववनावर्तिन्यंऽनःसापिनानूपनिकिंमाहृ॥१॥ऽत्यान्वर्यमनदित्याहृ॥यमस्यति॥ऽसभयमस्यदण्डरुगःकुनस्यनकस्माद्विदयि

षष्ठ

॥ ॥शुक उवाच॥ भगवन्पूर्वमेवाहन् यास्याः षण्णिरूपयामास सूर्यमेः संयमनीपतिं॥३॥ ॥यमउवाच॥ कर्मि
सन्नीहसन्नीहशक्त्या जीवलोकस्यवैपराः॥ ईविश्वंकुर्वतःकर्म फलान्यिच्छिहनवः॥४॥ यदिस्यूर्वहवालोक शक्त्यादधुधविधः॥
कस्यस्यानीनवाकस्य मृत्युःकेमहमभवा॥५॥ किंतुशक्त्यवहूत्वंस्या ह्यहंशमिहकर्मिणां॥ शक्त्यत्वमूपवायाहि. यथमधुस्तवहि
नी॥६॥ भूतस्यमकारुणानां सत्ववाशमधीश्वरः॥ शक्त्यादधुदधवान्हर्षा गुरागुरविवयनः॥७॥ नस्यनवहुशादण्डो नलोकवहनयू
ना॥ चतुर्हिरहुभैः सिद्धे वाक्यानविपरीतिगा॥८॥ नीयमानंनवादण्डं दस्याहिर्यानिनाग्रहान्॥ यमायेयन्पानकिनं क्लिशया

दुःखंवान्यश्चेकमर्थवनयाः यस्यस्यकार्यानिमादननारुयाय पिपाकः कस्यवानडरुसुखदुःखनस्यानामित्यर्थः॥९॥ ननूवहूनांकर्मिणांयत
स्त्यावहुवःशास्त्रायारुवंयु॥ तथासतिनाथंशायः स्याहुशाद्रूः॥ वहूनांकर्मिणांयवस्त्यान्शस्त्रकहेतस्याद्यदाकिंहुनदासर्वंशस्त्रविमर्शी
शस्त्रत्वेनदेवकडडपचायमाहुभवस्यात्॥ तथाचकवहिनवमर्शीशस्त्रत्वेमधुस्तवहिनोमूपयानमाहनिर्वकशास्त्रारावात्॥१०॥ यस्माद
वंशस्त्रवहूत्वेनयदनभूशशस्त्रमकवहवशस्त्रा॥ भूशाशुरविविनकीर्तिरथा॥११॥ विपरीतिगालीघिगावेत्रिगाः॥ यथः॥८॥ ॥

तदवाहुशानीयमानमिनेः॥९॥ तत्वहुःयदिनास्मार्कशर्महिर्मन्यशस्त्रयथाशस्त्रनशस्त्रवेदेशस्त्रानंवायनर्थःस्यात्॥ भूतशस्त्रहिनघोपरुवःयतोमात्रा
यत्तथनिकवलमहिहिंसमारुर्यकुर्वितिवहुशःशीघ्रमागतोः॥१०॥ सेयमयतीतिमथा॥११॥ महान्याऽगनशस्त्रमन्वयवाधीश्वनाहिः भूहुऽगमाया
भवानदापिहनामवानजापिपापिनामवानतूर्किकवःसनूस्त्रीन्ववः॥ सहसर्वन्ववःकासोयदयस्मिन्विश्वमार्गपार्गवा॥ डुर्तियंकुर्गडुपपदवत्
॥ यस्तेनस्यावशक्तिप्रभूदुःखाःस्यस्थिरादथारुवन्हिःयस्यचवलोलाकावहुनि॥ नसिनाहिकार्याप्रागवलीवदवत्॥१२॥ अनस्यपंचयमिःशास्त्र

शनुषसशक्तन॥९॥ नास्यविदिहुमिस्कामा. यदिनामन्यसकर्मी॥ नाशायशस्यस्थिरहिहन मारेविधायययूर्तं॥१०॥ ॥शुकउवाच॥ भूमिदव
ःसशक्तःपुरुःशक्तासंयमनायमः॥ पीतःस्वदूतान्युवाहुमत्यान्दीवूर्डहवः॥११॥ ॥यमउवाच॥ पशोमदन्याऽगनशस्त्रमन्यदानंपा
र्थवशक्तविन्दैं॥ यदंशनाशास्थिरितिऽन्मनाशा नस्यानवयस्यवलोवलाकः॥१२॥ यानामहिंद्यविहिऽनान्हिशायीवश्नानिमैतान्यमि
वलामहिगर्हः॥ यस्मेवलिंकुरुमनामकर्म निर्वधवद्भान्वहिनावहुकि॥१३॥ भूहुमहुल्लानिमतिभ्यवेगाः सामानिवीनाःपवनाकविर्मेय
॥ आदित्यविज्यवसवाश्वेसाध्या मनूद्रंशमूऽगलोकःसमिद्धाः॥१४॥ अन्यवयविन्यवहुशाभवन्ग. रुन्वदयाःस्युरनऽशस्त्रमक्ताः॥ यस्य
हिर्मनविदुःस्युर्मायाःसर्वंयुधनामूपिकिंतनान्यः॥१५॥

शादिनातिथविहिनिशायीमैयांदामन्योऽनैयावश्नामि॥ दामहिर्गःवलीवद्धनिवा॥ तन्भजीवाःनामकर्महिनिर्वधेवद्धाःयस्मेवलिंवहुक्रिय
धीनाःकर्मकुर्वन्तीत्यर्थः॥१३॥ यस्यवलीलाद्विरोद्यायाहु॥ भूहुमिहिनिशायीं॥१४॥ नस्युर्दवऽशस्त्रमन्वयेभ्योहिर्मनभूतिप्रमैवहिर्मवानविदु
श्शास्युर्मायामायायास्यप्रा॥ तनकेस्यान्यनविदुर्विनिर्किंपुनर्वकुर्यां॥१५॥ ॥तन्मायामाहिनत्वान्नशानमीलकं॥ भूविषयत्वाच्चनः

स्यादाह ॥ यमिति ॥ ज्ञानदर्शनविरतिवीर्यलक्षणं ॥ ब्रह्मादिरूपनामविकल्पनानपेक्षं ॥ यद्वा वानस्पत्यादिर्यत्तनानामनुरूपादिगुणः ॥ आत्मनोऽजीवानामात्मानं ब्रह्मवीर्यात्मकतया यूपादिवत्कूटयथाकर्मरूपेणजानन्ति ॥ ततः पञ्चमाङ्गीनीत्यकाङ्क्षा ॥ तद्विषयमाणप्रमाणप्रमेयस्याविषयत्वं दिशन्नाह ॥ प्रवर्तीकीर्तनीश्लोकं रुचयन्नुपसंहरन्नाह ॥ तत्पञ्चमं ॥ अथाष्टमीविभक्तिसंबंधः ॥ २७ ॥ रुचत्वंवरुणाद्यः पञ्चमश्चयः पूजनत्वात्तिरस्त्यपाणिनीयत्वेऽपि नवब्रह्मरूपकमानाह ॥ तत्र विद्याः ॥ तत्त्ववदूर्ध्वगुणा

पञ्चेवनमस्तिमनसाऽस्तुरिन्द्रं हृदाहिवाह्याऽस्तुरमाविचक्षणं ॥ आत्मानमन्तरुदितिमन्तरात्मनोऽचक्रूर्यथिवाहुतयस्तरुतः पर्वं ॥ ६ ॥ तत्त्वात्मर्वं

रुत्यरुचत्रधीहितुः पत्रत्यमायाधिपनमर्हात्मनः ॥ जायत्तरुणाऽरुचेमनाहुवाऽन्यत्किंतरुपगुप्तासस्रावाः ॥ ७ ॥ रुणानिविक्षाः सनयूपि

णानिदुर्दशालिंग्सनिमहाहुणानिवक्त्रिंतरुक्तिमतः पत्रत्या मरुन्वमत्यनिथसर्वगन्व ॥ ८ ॥ धर्मतुसाक्षारुगवत्सुतीर्तं नवेविदुर्मिथानो

पिदन्नाः ॥ नाभिहमत्यात्मसूत्रासनूषाः कृतम्वविद्याधत्रचावत्तदयः ॥ १२ ॥ स्वयंरुन्नविदः शंशुक्रमावक्रपिलासनूः ॥ पक्षाद्राऽतनवाही ॥

याश्वलिर्वयासदिर्वयं ॥ २० ॥ ब्रह्मदोनविज्ञानीमा धर्मरागवर्तरुतः ॥ उङ्कविष्णुर्दुद्वयं यत्पूलात्मामनमन्नृतः ॥ २१ ॥ एगावानवस्तावस्मिन्पूर्मिथ

र्मः पत्रतः स्तुतः रुक्तियाग्नेरुगवमि तन्नामग्रहत्तादिरितः ॥ २२ ॥

पुरायादयः सरावः रुकवात्सल्यादिर्यपाक्ः ॥ १७ ॥ विक्षारहूनानिरुत्याः दूर्दशनिडक्षमाङ्कानिलिंग्सनिपूपानियपान्कानि ॥ तद्रुक्तिमतः विक्षरुकान्

पत्रत्यः सूत्यः सर्वतः सून्मादिरुत्यंवचक्रक्तिः ॥ १९ ॥ ननविक्षरुकान्वेत्कथमथर्मविक्षपार्तङ्कनवक्रुरुगाहाधम्मिमि ॥ मथयारुग्मदयः ॥ २१ ॥ ननु

कपिवन्द्रज्ञानक्तिनत्यत्वत्किंपमार्तीनगाहात्वयंरुमिनिकूमाँवः सनकूमावः वयमित्वात्मानमवबद्धमन्यमानानिर्दिशमि ॥ २० ॥ हिनत्ताः ॥ २१ ॥ तमवधर्म

माहुः ॥ एगावानिमि ॥ २२ ॥

नवाऽपमार्तवकार्यं दत्वादिराह ॥ नामाङ्गावत्तेति ॥ अनेवकवत्तनसहदङ्गाविनत ॥ २३ ॥ ननुनामारूपनकथंसर्वपापक्षयः स्यात् ॥ ब्रह्मारूपाऽऽत्मा

वधिविक्षनाह ॥ तत्रथहि ॥ सार्यसागर्दिनूरुक्षाः दुःखग्रामादिमत्र्यनङ्गेति ॥ अनूदिनमिदमाहत्रत्तात्त्वन्निति ॥ प्रवर्तीकीर्तनेश्लोके रुचत्रकुरुवात्मनं

ष्ठाऽऽत्मकर्मगुप्तनीत्र तदर्थेविक्षवधिरतिलाघस्मिन्नवपूजात्तेनरुतरुपपूजा ॥ पूजात्तेनक्रत्रचापापक्षयत्वरुवति स्तवनीनमरुत्तिगामिगुरु

त्वव ॥ तस्मात्तीकीर्तनेविक्षाऽङ्गमङ्गलमंरुतां ॥ महतामपिकोत्रयं विघ्नेकाक्तिकनिःहतमित्यादिनासम्यक्कीर्तनादवमन्यन्काँचनथमत्तिकि

नामाङ्गावत्तमाहात्म्यं रुचत्रःयत्रनपूरुकाः सूत्रामिल्लापियनेव मृत्यवाऽतमूचन ॥ २३ ॥ एगावत्तालमघनिर्हरत्तयपूर्सां सकीर्तनेरुग

वतोगुणाकर्मनाम्नांविकृत्यपूरुमघवान्यदत्रामिल्लापि नामायत्तेनिप्रियमाणःश्रूयायमूर्किं ॥ २४ ॥

मिमिमन्त्रादथाब्रह्मदत्तात्तिस्रवयूः ॥ तस्मादिदमनूपपन्नमिवतत्राह ॥ एगावतेति ॥ रुगवतागुणनीकर्मलीवनाम्नांवसम्यक्कीर्तनमि

त्यिरः ॥ एगावतापूर्सानघनिर्हरत्तयपापक्षयमाणायमूलमूपथाग्नेनाहि ॥ मूलीशब्दोऽवावत्तोनथाहामत्रसिंहः ॥ मूलीरुक्तापयोऽङ्गाकि

वावणावावकमिति ॥ उपथाग्नेरुवेमवाहात्मूत्रामिल्लामहायात्कंपिनायत्तेनिविकृत्यसम्यक्कीर्तयित्वा तत्रपूर्वविकृत्यानतुरुपि ॥ मूत्रवानऽऽ

त्मनिप्रियनानाऽस्वस्कविलापिमूकिमवापानत्वघनिर्हरत्तामार्गः ॥ मूनानामानाशनापिसर्वपापक्षयत्वंस्मरुक्तियब्रह्मादिविधयस्तुपापवा

सनाक्षयार्थमूत्यूकमवाहनर्गुणानूवादः खल्वस्तवनमूत्यत ॥ २४ ॥ ॥

यद्वक्ष्यमाणार्थस्यहिंसादेरनात्मादिस्वरूपस्याभिनिवेशाद्दुःखोत्पत्तिः॥ महाऽनर्थानात्मादिः॥ मूर्खरागवः॥ यथाऽनर्थसंजीवनौषधीमज्ञानन्नावेद्यागमनिरूपणेन
यत्किंचिदुक्तनिर्वादीनिस्वरूपं॥ तथास्वयंरुद्रांशुपमस्वादेरनाद्यनिधनकर्तायंमहाऽनर्थोमूलनिमित्तमिदमस्माच्चादेरनादिकैस्मरणीनिर्किंचमायायादे
र्यात्मूलीमाहितमनिर्वचनंतं॥ मधुमधूर्वयथाऽरुवयंवंपुष्पितायांपुष्पस्थानीयेनार्थवादेनाऽनाद्यांशुद्धांऽनात्मनिनिर्विद्यामनिर्यस्यात्मनामऽ
त्यवकर्मणिग्रहयायुक्तमानानात्यवऽनि॥ दृष्टमनहिषाऽनस्यश्लोकस्यमऽनिमऽनाऽनेत्यवाग्रहानस्मादस्यायाऽकानाम्निर्मूलनिर्वर्तो

पाथऽवदनिर्दिष्टेनमहाऽनार्थेऽच्याविमाहितमनिर्वचनमायायांलीऽर्यांऽतीऽनमनिर्मधूपुष्पितायांवैनानिकमऽनिकर्मणियुक्तमान हुं
४॥२०॥ब्रवैविमऽध्यमूधियारुगवयनऽ सर्वस्मिनाविऽधनेखल्लरावयागं॥ नमनदणुमऽर्थयथयसीधोस्यात्मानर्कनऽपिऽर्थमूम
यवाऽ४॥२६॥नऽवसिद्धयपत्रिगीनपविरुगमथ्रयसाधवःसमदृऽगरुगवत्स्वपन्नाः॥ मान्नापसीदनऽवगंदियाभिरुपकाम्नेधोवर्यनवयः
कं॥ यद्वास्वाधीनसिंहास्यूनावमाव्यऽगमल्लादिनिवाऽनायनंतथानपर्यंऽनाऽनथानिमुक्तुल्लरुपापस्यननन्दियमनायपत्रमंमंगल्लीऽवनमि
स्मवक्ति॥ यद्वा॥ नाममाहात्म्यज्ञानसर्वमुक्तिपमंगदिर्यथादिकं॥ यंथविस्मऽरणयाऽनामिपपेच्यनं॥२७॥रावयागंऽरुक्तियागं॥ अमीर्षांयानऽनंनर्थ
ऽवा॥ यदिस्याद्दुःखमयवादःकीर्तनं॥२७॥नऽवंधर्मंधर्त्तनिर्भीयरुत्यानऽनंमस्किनंऽनि॥ यरुगवनंऽपपन्नाःनऽवऽवःसिद्धेव्यपत्रिगीनपविरुगम
थाःवर्त्तिनपविरुक्थाःअनस्कान्नापसीदनऽतत्समीपमपिनगच्छन्॥ वयःकाल्लापिनपरुवनि॥२८॥ ॥

कतर्हिदव्यर्थमानयाऽवजाऽ॥ नामनिर्द्धार्य॥ अस्तमाऽयान॥ नानवाऽमऽकन्दपाऽनाऽविदथार्थमिकर्मेऽनूयावसःतस्माद्विमरवोन॥ कथंऽनाम्निः
किंचनेःपत्रमऽसकलेऽअऽग्रेऽकद्यान्नानर्थाऽपकमाऽनिमित्तयवत्मनिस्वधर्म्मऽत्यग्टऽवद्वाऽकायेस्मान्॥२५॥किंचिद्विऽकद्यादियथर्थाऽद्वाय
न्वयःनऽकर्मविपूऽकर्त्यैरुगवद्वर्तयेः॥२६॥रुगवनंऽकमापयतिः॥ तदिति॥ अर्थरावःनन्नपूऽषेत्रस्मीयन्वस्थिनःस्वीयेनवपूऽषेर्यस्मादऽस
दनार्थांऽकर्तारःतऽकस्मात्स्वयमवऽन्यनांसऽकांस्वानांस्वीयानांनविदूषांऽस्नानंऽकागयियतिस्मिन्कान्क्रियूकैव॥ मऽकूनियाः०स्वीयानांमाऽहात्म्य

नानयश्वमसनाऽतिमूखान्मऽकूदयाजनविदमकर्मदनसाऽऽऽसीनिःकिंचनेःपत्रमऽसकलेऽसङ्गेऽद्यान्गृऽहनिश्चयवत्मनिवद्धऽकान्॥
२५॥किंज्ञानवन्किंरुगवद्धनानामथर्यंचनम्यनस्मत्रगिरश्चत्रवविदोऽकथायनानमनियन्किंचत्रकदापिनानानयश्वमसनाऽऽऽरुगविमू
ऽकयान्॥२६॥ततऽकस्यनांसिरुगवान्पूऽषःपूऽषाऽजनाथायऽःस्वपूऽषेर्यऽसऽकर्तानः॥ स्वानामऽहानविदूषांविनांऽऽलीनांऽकान्किंगयी
यसिनसःपूऽषायेरुक्ष॥२७॥तस्मात्सीकीर्तनंविष्णोर्ऽगच्छंगल्लमेरुसोमऽरुगमपिकोत्रयविद्वोकान्किंकनिःऽरुगं॥२८॥ऽष्ट्वनांऽगऽनां
स्वीयांव्यूऽनामनिरुवमंऽकः॥ यथासऽजानयारुक्षाऽश्चन्नात्मावगादिरिः॥ ॥३२॥ऽकर्षांचिपत्रमधूलिऽनपूनर्विहृऽमायागुऽणवपूव
मनेऽदृऽनावरुपाऽमव्यसुकामरुगमात्मवऽःपमार्ऽमीरुगकर्मयिनऽवऽवऽःपूनःस्यात्॥२३॥

नर्विदूषांनऽकर्मांऽकानात्तियथर्थः॥२०॥तस्मादियादिऽकाकिंःऽऽगमाधिमंगल्लीरूपं॥२१॥ब्रेकान्किंकत्वमवाऽह॥ ऽष्ट्वनामिनि॥ खगादिरिःऽकथनंऽऽश्च॥
२२॥वनऽपवाऽऽयमि॥ ऽकर्षांचिपत्रमयामधूलिऽनाखाऽऽयनीनिःऽकमधूलिरुगोगुऽऽखनविहृऽमायागुऽणाविषयात्रूपूनर्नवमनाऽमव्येषु
नन्मश्चाखाऽऽनऽहिनःऽमूनऽवकामारिरुगःसन्नात्मनावऽःपार्ऽमाऽमीकंवऽनायऽत्रिरुगरूपमीरुगायनःकर्मणःपूनऽनपिवऽःपार्थस्यादेवा

कुरुजाङ्गलौ ववन्दुः ॥ सलताधकल्पारावानू ॥ २२ ॥ नेवविस्मितधियारुवः ॥ किंतुमत्प्रयत्कृमित्यवमनिय ॥ ननःपरुनिपुनिर्ढौकमानाःमूर्ध्नानेवंदण्ड
दितिर्ढौवंरुन्कः ॥ मंडयूमपिविस्यनिस्म ॥ पाण्डवःपरुविस्मितधियाऽगाः ॥ नच ननःपरुनिविस्यनिस्मत्यर्थः ॥ २४ ॥ कंरुसंरुवाऽगस्त्यामन्त्य
यत्वनेमासीनाद्यःपरुविमर्चयन् ॥ पूनःपूनर्विक्षमार्थंरुवः पादौस्पृशानित्यर्थः ॥ २५ ॥ ॥ कूनिषष्ठरुनीयः ॥ ॥ चतुर्थीदिशिविस्यनूपः
न्मविवक्षया ॥ पत्रनःसूनदक्षत्यवैशाखावनूपनन्यन ॥ चतुर्थंरुपशाहस्रो दक्षत्यमाधनंरुवः ॥ मपसार्हंसगुप्तास्यस्माऽऽचानिनूपयन ॥ पसका

कूर्ङस्वरुर्ग्गादिनंरुगवन्महित्वं संस्तुत्यविस्मितधियायमर्ढौकमानाऽदूंचविस्यननःपरुनिस्मवा
ऽन ॥ ३४ ॥ कूनिशासनिमंमर्ङ्क रुगवानकूंरुसंरुवः ॥ कथयामासमन्त्यस्मासीनारुविमर्चयन ॥ ३५ ॥ ॥ कूनिथीरुगवनंमहापू
प्राप्तोषष्ठर्ङ्कोध्यरुगवद्भुताख्यात्यरुतीयोध्यायः ॥ ॥ राजोवाच ॥ देवासूनूर्नोसत्यं नोमनोमुगपक्षिणौ ॥ सामासिकस्त्वयापृ
क्तायत्रूस्वायंभुवन्मयः ॥ १ ॥ नत्वेवैत्रासमिच्छामि श्रोतुंनरुगवन्यथा ॥ मनूसर्गंयथाऽकृत्वा ससर्जरुगवान्पतः ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच
॥ कूनिसंपूजनमाकर्ण्यराऽर्षेर्विदियायसिः ॥ पुनिर्नयमहायोगी ऽगमदमूनिसत्तमाः ॥ ३ ॥ ॥ श्रीशुकेदवाचे ॥ यदाप्रचेतसःपूत्रादक्षः

मूपनर्कान स्वायंभुवमूत्पन्नयानामपुरावमाकर्ण्य वैनाश्यांसंवृत्तसमः ॥ देवासूनिसर्ग्यां ॥ सामासिकःसंक्षिप्तोयःपाक्षःतृतीयस्कंधे ॥ १ ॥ श्यां
विस्मावं ॥ नत्वत्रःयथाऽकृत्वायथासससर्जभूतानिरुगवान्पतः ॥ मनूसर्गमनूसर्गं ॥ २ ॥ ३ ॥ दक्षादिसूपत्तससर्जनिवर्द्धयन्दक्षजन्मप
र्यवमाहः ॥ यदमि ॥

सूक्ष्मबुद्धिमान्लाङ्गूलज्ञानयुक्तः सूचयति ॥२३॥ साकाङ्क्षमुद्दिश्य समुत्थितं साकस्मिकमित्यर्थः ॥ आत्मविद्यावदाद्यानियुङ्क्ते ॥
१४ ॥ खिलानीतिलाषाढौवः युष्माकं चक्षिवमस्तु ॥ वृक्षवल्कलार्थं नदीयोकन्यादानाय वार्द्धुषिकः यात्रिणा ॥ ७ ॥ आमंत्रणं संदिश्यिका ॥ आप्तवसौ ॥ अप्तवसः
ब्रह्मचार्याश्रमी ॥ ९ ॥ १० ॥ दुहितृवत्सलत्वं तस्य कन्यावंशावतंसकौ ॥ ८ ॥ प्रजापतिदक्षः ॥ २ ॥ अदृष्टदिनमसदृष्टं विश्वस्य यादानसीनिहितयवगात्

षष्ठ

मन्दर्दरुरुगाना मास्माद्दरुविधीश्वरः ॥ सर्वगाद्विश्वमीरूथमर्ववक्षाधिनाक्षसो ॥ ३ ॥ यः समत्वमितंदरु साकाङ्क्षमन्यमत्वदां ॥ आत्मजि
ह्मासयायक्षत्सगुल्मनिवर्हणं ॥ १४ ॥ अत्तीदतिदुमेदीनः खिलानीतिवमस्तुवः ॥ वार्द्धीक्षयावाकन्या पत्नीत्वयमिगट्टक्षती ॥ ७ ॥ स्रूयामे
गुवयावार्द्धी कन्यामाप्नुयसंहिप ॥ सामाजाजादजीदक्षी रथमनोयथमिव ॥ ८ ॥ नयक्षत्स्यांसमरुवद् दक्षः प्राचनसः किल ॥ यस्यपक्षाः
विमर्दिता लोकास्मायूयिगास्तुयः ॥ १० ॥ यथासमर्जरुगानि दक्षादुहितृवत्सलः ॥ वगसामनसाचैव गन्मनाचहिगः स्टवा ॥ ९ ॥ मनसे १४
वाहजत्यूर्वं प्रजापतिमिमाः प्रजाः ॥ दक्षासवमनुष्यादीन् नरयक्षत्सजलौकसः ॥ २ ॥ नमदृदिनमास्माक्षं प्रजासृष्टिप्रजापतिः ॥ विश्वया
दानूयवद्यं साचवद्भ्यवैनपः ॥ २० ॥ नगायमर्षदीनाम तीर्थयायरुवैपवैः ॥ डपस्पृश्यानसंवनं नपसानाशयद्रयिं ॥ २१ ॥ अक्षोधीद्दसगुक्ष
न रुगवक्रमधक्षद्धं ॥ तुर्यंनदरिधास्यामि कस्यागुप्तयगाहविः ॥ २२ ॥ ॥ प्रीप्रजापतिरुवाच ॥ नमःपवायविनथनरुतय गुणाहया
गासनिमिरुवैधव ॥ अदहक्षमगुणा गत्ववद्धिरि निवृहुमानायदधेस्वयंभुव ॥ २३ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ दंसगुक्षाख्यस्त्राक्षः ॥ कस्यदक्षस्य ॥ २२ ॥ पवायसद्वहिमाथनमादधेनमनंकनामियवत्वरुतः ॥ अविनथमनरुगिःविक्षक्रियं ॥ अगागुणाः
यागामाङ्गीवानिमिरुमायावतयार्द्धवनियङ्क्ते ॥ एवमधिगुणोपगत्ववृद्धिर्यषांके ॥ वैवदर्दक्षमत्वभूर्यंयस्यानगरुहुनिवृहुमानेयस्मात् ॥ अथक्ष
यनिवृहुमानमवधिन्वयस्मात् ॥ तहिकथंतस्यसिद्धिरुक्षाह ॥ स्वयंभुवस्वयंकागय ॥ २३ ॥ ॥

सूदृदक्षमत्वदर्शयन्नाह ॥ नानेति ॥ यूयंसखाजीवस्तुस्मिन्यथदृवसनपिसदैवसंयमःसख्यंयस्यसखीकनत्यवर्कत्वादिकंनावेतिनजानातिग
स्मे ॥ कूनःयक्षदृदृःपर्यवदृदूः ॥ नहिदृदृष्टव्याहुवतीतिपथमानरूपाणेयक्षेपर्यवदृदृयंस्यसागुल्मोविषयागुलिनाविषयिनरूद्रिः
यादःसखीपकाशकत्वंयथानवक्तिनदृत ॥ २४ ॥ ननुगुल्मेजडत्वान्नजानातिजीवस्तुवमनः किमितिनजानातिअतआहादहरूत्रिदहुम्बास
वक्षवज्ञाःअक्षाणीन्द्रियाणि ॥ मनवःयेरुक्षःकवजानिमूगानिवमाजाःवनन्माजाति ॥ आत्मानंस्वस्वरूपंदर्शं ॥ अर्थेन्द्रियवर्गमयाःयेः

मयस्यसखीयूयंवेतिसख्युः सखावसनसीवसतःयूयस्मिन् ॥ गुल्मेयथागुलिनाद्यक्षदृदरुसेमहुःमयनमस्कामि ॥ २४ ॥ दहा
सवाक्षामनवाहनमाज्ञानात्मानमन्यावेविदुःपर्यंयत ॥ सर्वंयमान्वदगुल्मोन्वनक्षानवदसवेरुमनन्दमीत ॥ २७ ॥ यदायमामाम
नसालामसूयूरूपस्यदृदरुस्तंसंप्रभाषान ॥ यरुंयतेकवलयास्वसरूयारुंसायनसेगुविसमननमः ॥ २९ ॥ मनीषितोन्मरुदि
सेनिवर्तानं स्वशक्तिरिनवक्रिन्यतिदृहिः ॥ वक्रियथादागुलिर्पावदर्थं मनीषयानिःकर्षक्रियुरुं ॥ २८ ॥ ॥

दवगावर्गविनविदुःयूयमनजीवस्तुसर्वमनरुर्यवदागुल्मोन्वनस्मूलरुमानवदानरूपिसन्यंसर्वरूंनवदानमनन्दमीतस्रोमि ॥ २७
॥ अदृदृक्षमत्वमरूपकाशेत्वमाहायदामनसडपत्रामःसमाधिःनन्सूयूकाविवत्वयःनवज्ञाग्रत्स्वप्नयाविवविरूपः ॥ तदाहु ॥ नाम
रूपरूपयनगनहुधानस्याऽडपत्रमरुदृदृदृदूदृनेस्मतिन्वनयाःसंप्रभायान्नाङ्गा ॥ तदायः कवलनत्वरूपज्ञानगुणीयतानस्मेरुसायच्छ्रु
यान्विश्वरुंमनःसम्प्रणीतिस्तानंयस्यनस्मेनमः ॥ २९ ॥ एवंरुगःकवोप्रणीयतन्यूयेकायामाहु ॥ मनीषितोन्मिलत्यां ॥ विवक्तिनायंनिःकर्षः
क्रियविद्यक्षायक्रि ॥ ज्ञानवेदिसूखानूरुमिर्ममसुखादताभिनिद्रयानन्वयः ॥ एवंनिःकर्षतांप्रणीयतन्यूनिहावः ॥

षष्ठ

किमपि निश्चयकर्तृ किञ्चित्स्वरूपं ब्रह्मादीनामपि ॥ कीदृशैर्नरैर्निश्चयपूर्वकं वृद्धिः शिष्यशास्त्रिः सकलविद्याव्युत्पत्तिभिर्गुरुमुखाद्विज्ञानैर्निश्चयकर्तृ
कीत्यर्थः ॥ यद्वा नवभिः षड्भिः पूर्वमेकैकाक्षरं चतुर्मात्रं शास्त्रपूर्वमिः शिवः शिवेति शिवशब्दात्मकैर्निश्चयकारैर्वकारात्मकैर्वाग्भवादिकामबीजपूर्वमिर्वा कथंरू
पैर्निश्चयकर्तृकमनीषयाऽऽर्द्रहृदि सन्निवेशितैर्निश्चलाङ्गैः ॥ यं वदन्त्यं प्रं वदन्तीमं धनीमं हेऽपकाश्यं मूलौकिकं वह्निमिवारुकास्यदा
दास्मनाऽत्यं यमात्मानं नैर्निश्चयकर्तृकीत्यर्थः ॥ २७ ॥ मूढोपाविषयायस्यो गस्यामायायो निषधेननिद्रालसखमूनरूपिर्यस्यामपसकानिषधमैरु
वारूपसक्तिमारु ॥ सत्रवमर्वनामासत्रवविश्वरूपन्नि ॥ गडूपत्वपिवामरुवत्वारावानिषधः मैरुवर्मीत्यारु ॥ मूनिवूकामूत्मनिङाक्तिमयाय
स्यसः ॥ २८ ॥ ननूयदिकवलयास्वसंख्यापूर्णयनगर्हिसर्वनामसंज्ञेविश्वरूपत्वंवानूपपन्नं वागद्यगोचरत्वादित्याशंक्य सर्वेनमिरिवर्षि

सर्वेमसाङोषविशेषमाया निषधनिद्रालसखानूनिः समर्वनामासर्वविश्वरूपः शशीदनामनिवूकात्मनाङिः ॥ २९ ॥ यद्यन्निवूकंत्व १७
वसानिवूपिर्गं धियाङिरिवमिनसावानयस्य ॥ मारुत्स्वरूपंगुणारूपमवहि सर्वेगुणायाविसर्गलिङः ॥ २९ ॥ ॥ ॥

यमेकादिद्वयंवनस्यस्वरूपंवसुनामारुत् ॥ तथापिमायायाघटनून्निल्लोकगुरुंपपादयन्नमस्कारमाह ॥ यद्यदिति ॥ यद्यद्वचसानिवूकंमूरिहि
गंधियानिवूपिर्गंचवसिर्गं ॥ अङिरिवन्हिर्येनिवूपिर्गंस्टहीगंडदमूपिमनसापिनिवूपिर्गंसंकल्पिर्गंयस्यासवकासर्वंनस्यगतस्वरूपंमारुत् ॥ स्वरूप
स्यावरुद्धः ॥ हियस्मारुद्गुणनामवरूपं पाभस्मनगुणोवह्निर्गं ॥ सगुणोद्यमिविकः ॥ यतागुणनामयाधविसर्गस्यांपुत्रयास्यहिस्यांलङ्गनूमिर
थः ॥ चरनाधिकानीविनातयावसैरुवात् ॥ यद्वायस्यस्वरूपंमारुत्स्वरूपंमरुत्सेनमस्कृतिलक्षणंयतान्त्यर्थः ॥ २९ ॥ नदं वंवसुगुणगुणस्वरूपावमंगीकृत्य
मूनिवूकात्मनाङिरियनेनयातिरः ॥ मायायासर्ववाद्यद्वनविश्वरूपत्वमारु ॥

यस्मिन्नधिकवलयेयनाऽपादानात्ययनकारवलेनयस्यसंवंधियस्मैसंप्रदानायधरीयितनमंयः कर्तृकर्मस्वस्वरूपः कार्यनवान्यनप्रयोक्तृकर्तृनि
र्देशेनियत्यर्कसंवंधः ॥ मूद्यत्सत्यकरियंकर्देःसत्यविरुक्षत्यर्दशिनिः ॥ यत्थेतिवक्रियाकारकसंवंधयकारवाचिनामत्ययानामर्थः कर्तृकार्थ
नवनिस्वार्थयार्थक्रियान्वयंसद्वर्मोदर्शिनिः भवनाद्धनरावकर्मादिविहितप्रत्ययार्थस्संदेहीनाः ॥ मद्वक्त्रेवदिकृगरुमारु ॥ मद्वक्त्रेवोवान
ांगस्कृतःसद्वयंभाकसिद्धंननूवक्त्रादयस्तद्वतःभूयन्ते ॥ मूवयवदृश्यंकात्स्त्यर्थंवक्त्रेवमद्वक्त्रेवमरुमारु ॥ यत्रयामवत्रयोवहरुनांपत्रमैका
र्थीननूसर्वकात्स्त्येनस्यकिंनामसरुकादिरुवरुजातीमन्यस्मारावारु ॥ सत्यंनित्यपक्षभवनस्यावस्थामित्याह ॥ मूनन्यद्विजातीयंदृश्यंवं
र्कसज्ञातीयंदृश्यंवानस्मैनमरुमरुत्सेनमस्कृतिलक्षणंयतान्त्यः ॥ ३० ॥ मन्वतद्वक्त्रेवमूविश्वस्यरुद्वतगर्हिनकादिवदनीदृशंऽगादिनिवदन्तीमांसकादिव

यस्मिन्नधिकवलयेयनाऽपादानात्ययनकारवलेनयस्यसंवंधियस्मैसंप्रदानायधरीयितनमंयः कर्तृकर्मस्वस्वरूपः कार्यनवान्यनप्रयोक्तृकर्तृनि
यावदनीवादिनांवे विवादसंवादरुवारुवक्तिः ॥ कृद्वक्तिवेषांमरुवात्समाहुर्नस्मै नमानमरुत्सेनयरूपम् ॥ ३१ ॥ ॥

दक्षरात्मेत्यन्यस्वरावादिनःसंवदन्तंतत्वविहिवधिनामपिकृतःपत्नमूक्तिरुवारु ॥ यस्यमायाःविद्याःशक्तयादिवाक्यस्य
रुवःस्थानानिरुवक्तिरुस्मैनमः ॥ ३१ ॥ ननूकिंतद्वक्तृयस्यशक्तयादिवादादिरुवारुवक्तिमूतस्माहुः ॥ मूस्मीतिः ॥ यात्मेयऽऽपासनाऽमस्मीः
तद्गुहिविद्यादृश्यंत्वयासनायांपातालयादिकूमस्मीत्यस्यस्वनविधीयतेनास्मीतिसांख्यज्ञानंमस्मीः ॥ तद्वक्तृपादिपादःमूवक्तृनत्रोः
ऽमिनिवेशपादोनिनास्मीतिनिषिध्यतेनयाथर्गसांख्यार्थोयंक्तिवित्समंमूनवर्कमानेमूवक्तिमंयतीगतनूदृरुवक्तृविवादघातिवादान्तदं

वक्तृत्वर्थंतविवादपदंरुच्यते ॥

ममनिरुद्धानीविरुद्धयः समुद्धयारुद्धयासूनिनिद्रयनवममकामः॥४६॥ मूनामलामयूरजाजवारुद्धीनां स्त्रीत्यर्थः॥४५॥ रुद्धिविरुद्धानुपयत्नम्बनवाविरुद्धवल्लारुः॥४४॥ वक्रनिः॥४३॥ रुवक्रः पुजापनयः रुनूरुवस्यरुनवः॥४२॥ विश्वेवृद्धयर्थनित्वरुपसारुधीनरूयुकः॥४१॥ नदवनपः सुवनूसंगमदन्यान्यजिलाकवृद्धिकनाविविद्यादीनिस्रोतिः॥४०॥ तपायमनियमादिसहितंक्षानंमहदयंविद्यासांगमकुंजपः साक्षानंगनानीतिनूरुदः क्रियाक्षानादिविषयः पुंधाः

यानारावनाः॥३९॥ वाक्यक्षनहिक्षानादिकमाक्रियनल्यूल्याहुनिः॥३८॥ जानाः सूनिष्यनाः॥३७॥ नवांगमनि॥३६॥ मित्रावाद्यनयस्त्रवर्म्मधीवाऽपसदः॥३५॥ वक्रधीद्याक्रयागमविद्याक्रियनः॥३४॥ धर्मः॥३३॥ रुलाय्यूर्द्धस्यात्मानमनः॥३२॥ हृदयाग्र्यस्त्वाम्सूनायरूरुजसरुवसूसवः॥३१॥ पादः॥३०॥ सन्कर्पटीयस्त्वाम्॥४७॥ नपसः॥२९॥ सन्कानकृ

वक्कारुवारुवक्थ्यसनवाविवृधेन्वनाः॥२८॥ विरुनयासमश्नुना रुनानीरुनिरुनवः॥४७॥ नपासमहृदयंवक्कान् ननुविद्याक्रियाजनिः॥२७॥ मूग निरुनवाजानाः॥२६॥ धर्म्मस्यात्मासवः सूनाः॥४७॥ मूरुमवासमवाप्यनान्यरुविवाक्कर्वैवहिः॥२५॥ संस्कानमाः॥२४॥ मध्यंकं॥२३॥ पसूफमिवविम्बनः॥४०॥ मथ्यनक्कुंजोनक्कुंजानाकुंजाविग्रहः॥२२॥ यजासीरुनवायः स्वयंरुसमरुदजः॥४९॥ सवैयजामहाजवा॥२१॥ समवीयविवृद्धिनः॥२०॥ मन

खिलमिवात्मानं मूयनः॥१९॥ सर्गकर्म्मति॥४८॥ मथमंहिहिनादव॥१८॥ रूपाः॥१७॥ नयनादावसृजद्विरुः॥१६॥ प्रजा

पंचजनस्यागृहिनावेपजापनः॥१५॥ मूमिक्षीनामपत्नीत्व॥१४॥ पजापतिरितस्कृतां॥१३॥ मिथुनमयवायधर्म्मिणंपुनाः॥१२॥ मिथुनमयवायधर्म्मिणौरुवि

विरुवुर्वृद्धयेदृनयिवृद्धिनीयाक्रमिनिरुनासमाहारवुर्हिः॥११॥ रुरुमवमिवात्मनंवयाद्वृद्धिः॥१०॥ सूनसमवनिक्रियाक्रमवयाद्वृद्धिः॥९॥ सक्कर्मैवसहकंवाहिरुयंक्रियः॥८॥ संस्का

नमार्हवेनन्यमार्हः॥७॥ मूयक्कंवृद्धिंयद्वृद्धिनिमनक्रियक्कं॥६॥ मनवयपसूफमिवविम्बनः सर्वदा॥४॥ गुणनामायानः॥३॥ गुणमयाविद्यादावक्कार्ष्टौ॥२॥ मनः॥१॥ वैवाक्रजः॥ मूयानिजः॥४९॥ खिलमसमर्थमिव॥४८॥ ममया॥ मपक्कंपयद्वृद्धिनः॥ मनयनमपसा॥३०॥ सैनानिवृद्धयायमाहुःवयंनिः॥ मूगहृदक्का

।पंचजनाख्यस्यपजापतेः॥२७॥ मिथुनस्यव्यायवायानिः॥ मनवधमयिष्यन्त्वंमथरुणायीनस्यौ॥२८॥

नायव्यानिमिरुरुयाद्धियासहमिथुनीरुयरुविद्यक्रियपजादिरूपजन्यर्थीनः॥२७॥२६॥ ॥ मूनिषष्ठश्चतुर्थः॥ ॥पंचमनारदनाथ्रावः॥ कूटेसुनानिनाना॥ सूनानाकर्म्मदिक्कार्म॥ ४॥ मपनिनिरूपण॥ ॥ मूपृथक्धर्म्मशीलात्रकायावत्तरुवाः॥२॥ मनुमीर्यादिनिसिद्धेक्षनर्यादाः समुद्रस्यवयः

संगमस्तरुहं॥ नायतासभानामर्मार्थंपुरुषयूयंवित्यन्वयः॥ समहत्मूनिविस्कीर्क्ष॥२॥ विनिधूनामलानागमदिर्यस्मान्सम्मन्त्रायायस्मान्

त्वरुधरुक्तुजाः॥ सर्व्वं मिथोमीरुयमायया॥ मुदीयतारुविद्यक्रिरुविद्यक्रियवल्लि॥२३॥ ॥ शुकउवाच॥ कूत्युक्तामियमस्क

स्य.रुगवानूविश्वरावनः॥ स्वधावत्सस्वाथर्व्वेव॥ नउवानर्द्धवेरुविः॥२४॥ ॥ मिश्रीरागवतेमहापुरावेषष्ठर्द्धवेचतुर्थोध्यायः॥ ॥ शुकउवाच॥ मर्म्मांसपंचजन्यांवै॥ विश्रुमायापदंहिनः॥ रुर्यन्त्वंसंस्कानयुतं॥ पूजानजनयद्विरुः॥१॥ मूपृथग्धर्म्मशीलास्तु सर्वदाऽऽत्मायजानपः

।पिशाचाराक्षाःपुरान्नगंधर्वीनांपुरयूद्विनां॥२॥ नपुनाभायजासत्र स्त्रीर्थंसिंधुसमुद्भयाः॥ सैनमायरुसमरुन्मूनिसिद्धनिषेवितं॥३॥ म

रूपायनिनादव विनिर्धूनमलानयाः॥ धर्मपित्रमरुस्यव प्राप्यात्ममतयाप्यूनः॥ तपिनपपवार्यं पिशाचरक्षोनर्यहिताः॥ पुरावृद्धयः

यस्तान्.वविक्षिप्तान्ददर्शहि॥ ७॥ उवाचवाथरुर्यज्ञिः॥ कर्थंसुयूथवेपजाः॥ मूटेहाकंरुवायूयं वाल्लिन्यवनवाल्लकाः॥ ६॥ नरथैकपूपूर्षाक्ष

शुद्धसत्त्वानपि॥ ४॥ पिशाचरक्षाःप्रायेणपजाविरुद्धयथलानयूकान्ददर्शा॥ ३॥ मरुतामाक्रमाग्नर्थिक्षाविनाःसक्तिनपुरुहिनिषेधःकर्म्महिनंप्रथः

यन्निनिरूपयतांनिनरुतार्थेवक्रियेरूपदिशानिस्मानदाहरुउवाचत्रिवरुहिःवालक्काःसक्कापिवालिनःमरूयंकर्थपजाःसक्कधावतनि

खदंपाल्लकान्॥ निपा०वालिनःत्वरुतः॥ ७॥ ॥ एकएवपूपूषायस्मिन्॥ मनाद्यूपुरुषेनयनेगः॥ विलीयत्यादिद्विगीयाक्कानांमूविरुद्धायकर्थंस्

र्गकविषयेनिरूपणीयमान्वयः॥८॥पंचपंचाशत्पंचविंशतिमनुष्यगंधर्वाक्षोपपत्तिरूपेऽर्थेनिरूपणीयमान्वयः॥९॥
तुंबुरिणश्चसप्तस्वरावं॥७॥विषयेनिरूपणीयमान्वयः॥१०॥वाचस्पतिरूवाचेत्यस्यार्थमाह॥
ष्टाकर्षसर्गकविषयेयमन्वयः॥२॥वाचस्पतिरूवाचेत्यस्यार्थमाह॥
धियास्वयमवविमृष्यः॥३॥विचारितवान्॥९॥नानादाकदशवाक्यानांनेतिनिश्चीयमानमर्थंनाहुरुशास्त्रिणः॥

५४

नूपोक्तिर्यवापिपूर्वोक्तपंचत्वोपपत्तिः॥८॥नदीमतयनावाहांपंचपंचाशद्गंधर्वाक्षविंशतिकथंक्षोपपत्तिस्वयंरुचि॥८॥कथंस्वपि
तुंबुरादशसप्तविंशतिविधःविंशतिः॥मनुष्यरूपमविरूढायमनुष्यसर्गकविषयेयं॥२॥ ॥शुकउवाच॥गंनिगद्यार्थमुपसंहरन्नौत्पत्तिकमनीष
याचाचस्पतिरूवाचेत्यादिनाहस्वयंविचारितवान्॥७॥रूढश्चजीवसंरूढयदनादिनिजबंधनोमनुष्यानुपसंहारेनिर्वाहोंकिमसत्कर्मनिरूपणं॥
॥एकएवबन्धबलुप्तयोगवानूर्ध्वाग्रयःपशवः॥नमनुष्यारुवर्यसः किमसत्कर्मनिरूपणं॥२॥पमानेनेतियद्गत्वा विलस्वर्गिणा
यथा॥पयज्ञमाविदरूरु किमसत्कर्मनिरूपणं॥३॥

माहु॥रूविति॥रूढश्चजीवसंरूढलिंगशरीरोयंनिजबंधनोमनुष्यानावंधकत्वेनोमनुष्यार्थमाहुनिद्यर्दीनाहीमनुसहिर्मोक्षानुपया
गिनिरूपःकर्मनिरूपःकिंरुवन्तकिमपि॥॥एकएवमिपियुष्यार्थमाहु॥एकएवेति॥तुर्यःसर्वसाक्षी स्वाग्रयःस्वाधस्तनः॥मनुष्यनिवासकोमनुस
हिरूर्ध्ववासमपिनिरूपःकर्मनिरूपः॥२॥विलंचाहूयनिर्गमियस्यार्थमाहु॥पमानेनयद्गत्वाषाष्ठ्या विलस्वर्गिणातालंगमनूवनेवनिनावर्हणं।
मनुष्यज्ञमश्नातीमनुष्यंवन्मनुविदःमनुविदुषःमनुसहिःस्वर्गादिसाधनेःकर्मनिरूपः॥३॥ ॥

स्वनिर्यत्वस्वक्षकाम्यक्रमानुष्ठानवैगुण्यवाक्कल्यादसहि॥१९॥स्वधिगुवाक्कायमिन्द्रियस्यार्थमाहुरात्मनुस्यस्वधिगुर्द्धिनीयऽन्मरुणाः॥ मदनुवृत्तायनिरुपनूपायनि
वर्हिमाकृनीयानवदमुकर्थंगुप्तविर्गुरीगुप्तमयपृहिमागविऽमवानूडपऊभगृहस्योऽपवर्हणं॥२०॥मार्कृगावृक्कवैधीनाँडीवमायान्कयात्मनाँ॥ममुका
लोपकऽमना॥मरुनकिमूकर्मिहं॥२॥निवावः॥कूटमैयरुल्लोकः॥२॥निव्यवसिनावैनिन्विनयन्कः॥ग्रकवनसः॥विकमयुक्काः॥नैनायदैपुवदक्षिणीहृयमूपू

ग्मनुस्यापिपुवादहीं यावैनेदनिवर्हिं॥कर्थंमदनूपायगुप्तविर्गुरीमूपकमनू॥२०॥नूनिव्यवसिनाजाऽन.रुर्यन्धाकवनसः॥पयपयूरूपविक
म्य पैथेनमनिवर्हनैं॥२१॥ग्राकवक्कविनिरागं.रूपीकृगपर्वावृऽ॥मूखवुंविरुमावऽग्य.लाकानन्वयन्मूनिः॥२२॥नाडीनिगाम्यपूज्ञाणं नावदा
ङ्गाल्गलिनी॥मूत्वेनयनकः॥ऽग्रवन्मूपऽऽत्वंगुवांपदं॥२३॥सरुयःपीवऽन्याया.मऽनपविसौत्विनः॥पूज्ञानऽनयद्धकः.सवलाःवान्मरुत
नः॥२४॥मपिपिज्ञासमादिद्याःपुऽज्ञासःगर्धिवनगाः॥नायायदासयाऽऽम्पूर्यसिद्धाःस्वपूर्वऽजाः॥२५॥मदूपस्यऽनिादेव.विनिधूनमत्लाहायाः॥ऽ
यन्नावक्कपयमं.रूपस्रुमरुरुपः॥२६॥ग्रुरुकाः॥कानिविन्मासा.न्कानिविद्धायुराऽनाः॥ग्रधेदोयन्मरुमिममर्यसन्कूऽस्यमिं॥२७॥ऽंन
भानायनोय.पूषणाऽमहोत्मनाविगुद्धसत्वधिक्षाय.महाहुसायधीमहि॥२८॥नूनिगानपिवाऽन्द्रपतिसगंधियाम्नि॥ऽपसनाय
दः॥रुवावंकूटानिपूर्ववृ॥२९॥दाक्षायणाः॥संरुटनृगदनानिगमंमम॥ग्रन्विकृगान्पदवीराहुऽौशत्वत्मलः॥३०॥ ॥

नवाहहिमार्गपयपृ॥२॥निरुनिःसाक्षान्द्रनायाहधीकृगःनस्यप्रादीवृऽग्रनूवचनन्मूनवचयदिपार्थः॥२२॥नाडामदर्शनेस्वधमर्शिनीवाडीत्स
नऽमत्सनेऽरेऽमरान्कूनिगधमयीकृदेवःमूपऽऽत्वंसत्यगवत्तं॥गूवोत्मेकानोस्कानं॥२३॥मूऽनवक्कऽमरुसत्सीत्यान्॥२४॥२७॥पवेवैमेंऽपदवैवक्षुर्म
दामकृवा॥२७॥नूकुसमिवावीमत्कार्षंपरिविक्रमायाधयामसः॥२०॥विगुद्धसत्वाग्रयायपवमरुसायनमाधीमहि॥२६॥पनिसगंधियंधियान्कान्॥वाव
कूऽनिमृडयान्कंवनूव्यादीनिपूर्वकिनिपारुः॥२९॥कृदाक्षायणाः॥संरुटनृगदनादिपनवन्यदपिपारुःनिगममपदवीं॥ग्रन्विकृगन्मात्लोकयन॥३०॥ ॥

ग्रायंपवदूंगमनंनूऽपमवर्वध्यस्य॥मनूर्हिदेवाः॥२॥ग्रमाद्यदक्षयस्याऽमाविमग्न्यं॥३२॥सधीचीनैसमीचीनैःपुरीचीनैपस्यन्वहिस्तर्यंग्नूनुर्वापूर्वं
नोपन्थिमायामिनीःगमाताऽयनूत॥३३॥३४॥पूज्ञायानमरुत्सनिष्ठामूपन्यूयदक्षाविषायदेमविवक्षःस्यादितिनदनूयरुर्थंदवर्षिरुत्यान्दंगत
ःतमूपलस्यदक्षमाहु॥२७॥साक्षेत्रिवृत्तिर्गंविषायस्यमनत्वयानात्मदीयानामरुकिनांग्रसाधूक्काविरुगंनदवाहु॥साधूनांस्वधमर्षिहृत्मानां
रिक्षामार्गंहिसयुदर्शिनः॥२७॥ननूसन्यासिनामार्गंःसाधवेमाक्कहुऽत्वाग्रसेमदायपाकवर्तंविनाऽमहानमथऽब्रवीयाहु॥मलोकिगि

ङ्गाल्गलिंधायर्तंङ्गायान्निष्ठनिधर्मविगुमपूल्यवैधुःपूषा॥मनूर्हिःसहमादर्गं॥२॥एमावदूङ्गायपयो नाऽनाभाद्यदर्शनिः॥गपिवान्व
गमन्मगंङ्गाहुलमवमाविय॥३२॥सधीचीनैपुरीचीनैं पन्थान्पथंगगाः॥नायापिगनिवर्हिंऽपविमायामिनीविव॥३३॥एनस्मिन्कालऽन्या
गान्वऽनूनपन्थनूपऽनापनिः॥पूर्ववन्नाऽदहगैं.पूज्ञानाःमूपाऽहमग्॥३४॥वङ्गाधनाऽनायाग्.पूज्ञाऽमेकविमूर्द्धिनः॥ऽवर्षिमूपलः
स्याहुःयायाग्विरुविनाधऽः॥३७॥ ॥ऽकऽउवाच॥ग्रहाग्रसाक्षेसाधूनां साधूलिंगेननस्वया॥ग्रसाधकायरिकोर्ऽ रिक्षामार्गंःपदऽ
निनः॥३७॥मलोहिरिरिवमूकाना.ममीमांसितकर्मणां॥विद्यानःश्रेयसःपाय.लोकयाम्रयाःकृनः॥३९॥ ॥

ग्रायमानाऽवेवाक्कटाःहिरिरिःमऽवानऽग्रायन्वक्कवर्यंऽमपिथाहैयेनऽदवस्यःपऽग्रयाःपिऽरुयः॥ऽपवासन्नऽत्थेयःपूषीयाक्कावक्कवानीवा
रीतिपुरुः॥मेलेवमूकानांऽनमीमांसितानिविद्यानिकर्मणियेसुधीमावदंऽविमावक्कानाहिःनऽदुऽपकालरावित्वाद्यपऽग्रत्यादनऽनन्नऽ
नयाग्रहावनपिऽदवर्षिमत्कागृविमूर्द्धिनाहि॥ग्रनःरुपापरागंविषयंयागमूरुलोकंश्रेयसाविद्यानःकृनः॥मार्कानधिकाविन्वाद्य
पन्थलोकपिश्रेयमाविद्यानःकृनूःयथः॥मथवमनूः॥मत्कानिर्णीत्यपाहुयं.मनामार्कनिवनयनू।ग्रनपाकृयमार्कंऽसवमानाबऽग्रयः॥

वालानामभिषेकादिविषयोऽनर्हीतिभावः।एवंविधनरज्ञानाभावेनिर्घृणोऽहंयज्ञानाभावकःसन्नरत्वार्थज्ञानाभावमेवकथंवदसि॥३७॥निर्लज्जत्वमवाहाननन्
त्वामृतरागवतोऽसद्वैराग्यवतोऽत्यन्तंदुःखवतोविषयैकदृष्टेनकथंनलज्जसेऽनिशंवः॥३८॥ननूक्तंवाग्भद्रपतमःऽउपशमाश्चरुपशमसुखाभावेऽनर्थ
वदि॥नचविषयकस्यमशमयापाकरणमावश्यकं।यदरुपवविषयेऽरुदरुपवषयेऽरु॥यद्विषयनरथवृक्षवयंछिवषुवऽरुदि॥ननुतावद्वाग्भ
पदज्ञानतपोमयानग्रहणकेवलंनिवरुद्धाहु॥नमि॥यद्यपिसम्यक्मन्यसतथापिमहाकवलिनाज्ञानेविनाविधूतवपदत्वया॥ऊर्ध्वमभिवाप्तनरु

उवैर्ध्वनिवनूज्ञानो वालानामभिरिष्टवः॥पार्थदमक्ष्यवनहि यज्ञेहानिवपरुषः॥३७॥ननूरागवतानिर्घृणोरुनानग्रहकानवाः॥मतोऽर्थोरुदर्घ्व
वैर्वैराग्यमवैविर्षा॥३८॥नर्द्धंपूर्वोविवाग्भवःस्यान्नूक्तयाकवलिनाहृषा॥मन्यसेयद्यपरामं स्वरुपागानिरुनैर्नेके॥४०॥नानूरुग्यनज्ञानानिपूः
मानविषयगीर्द्धनां॥निविधिनस्वर्यंतस्मान्नतथाहिनधीःपवै॥४१॥यन्नर्त्वंकरुसेक्षनी साधूनांगरुमधिनां॥रुनवानसिदूर्मर्षीविषि
यैर्नवमर्षितं॥४२॥तंदुरुंतनमस्वस्य मरेदुमवयःपुनः॥तस्माज्ञाकयनमरु नरुवरुमनःयदं॥४३॥ ॥शुकउवाच॥एवंनियमरुनज्ञारुंना
यदःसाधूसमनः॥एनावान्साधुवादाहि निमिरुनंवयःस्वयं॥४५॥

नर्षियूंसांविवाग्नेनेवस्यान्॥ननविवाग्भिनाषनमः॥नवतनविनास्वरुपानिर्द्धनमित्यर्थः॥५०॥ऊर्द्धविवाग्नेनस्यादित्यरुदरुमाहु॥
नानरुग्यनननरुग्यविषयाणांनीर्द्धनांदुःखरुपत्वेनज्ञानानितस्मादिषयानूरुवननीर्द्धस्वरूपानाव॥५१॥ननस्वयास्माकमप्रियमवदंतंतथापिव
यंनकूर्म्ह्याहु॥यद्विनि॥कर्लसेक्षनांकर्ममयंहिनांकरुसेक्षनानिनिषा०विपियंकरुमज्ञानुनामित्यर्थः॥दुःखदंयत्वंरुनवानसिगन्मर्षितंसाई॥
॥५२॥तथापितवारुंरुविद्याग्रहेत्याहु॥तंदुरुंतनंसंतानरुकं।यद्यस्मादरुंपूज्ञाऽहंज्ञानरुं॥यदरुस्तेनंनरुवदिनिमरुदुरुंतनमनायः॥५३॥वाऽतथ
निस्त्रीरुनवान्ज्ञीस्वभावोपियुनिज्ञायुसमर्थोपिनिनिरुंगसरुनामियनूत्रावानवा॥५५॥ ॥ॐ तिषष्ठपैंचमाध्यायः॥ ॥७॥ ॥

न्यमानि च रूपाणि च यानानि आयुधानि च नाद्यादीन्यांतु पार्षदरूपाणि पार्षदमुख्यान्यपांतु ॥२८॥ सच्च असच्च मूर्ती मूर्ते यत्तत्सर्वं जगत् ॥२९॥ ऐकात्म्यस्यानुरा
वान् ध्यानं यथा स्वतेजसा स्वप्रभावेन विकल्पारुदस्तु दुहितापि ॥३०॥ सत्यमानेन सत्यरूपेण प्रमाणेन ॥३१॥ पुनरपि श्रीनृसिंह एव प्रार्थ्यते ॥ विदिक्षु तिपात्विष्यन्
षंगः ॥ यद्वा नारसिंहः प्रह्लादः स्वनेन श्रीनृहनामगर्जनेन ग्रस्तानि समस्तानि दिग्गजविषयस्तु जलवाय्वग्न्यादीनां तेजांसि प्रभावाय नमः ॥३२॥ दंशितः
कवचितः ॥३३॥ सापि साध्वसात् भयात् विमुच्यते ॥३४॥ तस्य तु भयं न भवेदेव ॥३५॥ एतद्विद्याप्रभावमितिहासेनाह ॥ ॐ मामिति सार्द्धस्तिस्रः ॥ मरुधन्वनि

सर्वापह्नाहरनाम रूपयानायुधानि च । बुद्धीन्द्रियमनःप्राणान्यांतु पार्षदरूपाणि ॥२८॥ यथाहि भगवानेव वस्तुतः सदसच्च यत् । सत्यमानेन नः सर्वयां
तु नागमपद्रवाः ॥२९॥ तथैकात्म्यानुभावानां विल्येकेरहितः स्वयं । रूपेणायुधलिंगाख्या धत्ते शक्तीः स्वमायया ॥३०॥ तेनैव सत्यमानेन सर्वज्ञो भ
गवान् हरिः ॥ पातु सर्वैः स्वरूपैर्नः सदा सर्वत्र सर्वगः ॥३१॥ विदिक्षु दिक्षूर्ध्वमधः समन्तादन्तर्बहिर्भगवान्नारसिंहः ॥ प्रहापयल्लोकभयं स्वनेन स्व
तेजसा ग्रस्तसमस्ततेजाः ॥३२॥ मघवन्निदमाख्यातं वर्म नारायणात्मकं । विजेष्यस्यंजसा येन दंशितासुरयूथपान् ॥३३॥ एतद्धारयमाणस्तु यं यं पश्य
ति चक्षुषा ॥ पदा वा संस्पृशेत्सद्यः साध्वसात्स विमुच्यते ॥३४॥ न कुतश्चिद्भयं तस्य विद्यां धारयतो भवेत् । राजदस्युग्रहादिभ्यो व्याघ्रादिभ्यश्च
कर्हिचित् ॥३५॥ ॐ मां विद्यां पुरा कश्चित् कौशिको धारयन् द्विजः ॥ योगधारणया स्वांगं जहौ स मरुधन्वनि ॥३६॥ तस्योपरि विमानेन गंधर्वपति
रेकदा ॥ ययौ चित्ररथस्त्रीभिर्वृतो यत्र द्विजक्षयः ॥३७॥ गगनान्न्यपतत्सद्यः सविमानो ह्यवाक्शिराः ॥ स वालखिल्यवचनादस्थीन्यादाय विस्मितः
॥३८॥ प्रास्य प्राचीसरस्वत्यां स्नात्वा धामस्वमन्वगात् ॥३९॥ ॥श्रीशुक उवाच ॥ यं दंशितं योत्कालं याधारयति चादृतः ॥ तं नमस्यन्ति भूतानि मुच्यते
निरुदकं ॥ अनेन विद्यायाः क्षुत्तृतीर्थानपक्वत्वं दर्शितं ॥३६॥ यत्र द्विजस्य क्षयादहत्यागस्तस्योपरि ॥३७॥ सद्यस्तत्क्षणभवगगनान्न्यपतत् पाणिनेन
शृंगनाभिः सदा वालखिल्यापदेशात् तस्यास्थीनि प्रास्य प्रक्षिप्य विस्मितः सन् स्वधामगंधर्वलोकं जगाम ॥३८॥३९॥ ॥श्रीकृष्णाय नमः॥ ॥

[illegible] ॥४०॥ ॥ इति षष्ठः सूक्तः ॥ ॥ नवमे विश्वरूपस्य हतशकलकापतः ॥ त्वष्टा चात्यादितवृत्तं हीनदेवहरिस्तुतिः ॥ सामस्य पार्थं
यानं यस्मिन् । एवं सुरापीथं ॥ अन्नमहीत्यन्नादं ॥ अत्र विश्वरूपो वेत्वाष्ट्रः पुराहितो देवानामासीदित्यादिग्रंथेन संधेया ॥१॥ तस्यासुरपक्षपात
माह ॥ स वा इति द्वाभ्यां ॥ [illegible] प्रकटं यथा भवति तथा ॥ स विनयं देवस्याहविर्भागं [illegible] यदंशुग्रेन यदिमित्युच्चैरवदत् ॥ अत्र हेतुः यस्य पितरः

एतां विद्यामधिगता विश्वरूपाच्छतक्रतुः । त्रैलोक्यलक्ष्मीं बुभुजे विनिर्जित्य मृधे सुरान् ॥४०॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे
नारायणवर्मनामाष्टमोध्यायः ॥ ॥श्रीशुक उवाच ॥ तस्यासन्विश्वरूपस्य शिरांसि त्रीणि भारत । सोमपीथं सुरापीथं मन्नादमिति शुश्रुम ॥
१॥ स वै बर्हिषि देवस्य भागं प्रत्यक्षमुच्चकैः ॥ अवदद्यस्य पितरो देवाः स प्रश्रयं नृप ॥२॥ स एव हि ददौ भागं पराक्रमसुरान्प्रति ॥ यजमाना
वहद्भागं मातृस्नेहवशोनगः ॥३॥ तद्देवहेलनं तस्य धर्मलोकं सुरेश्वरः ॥ आलक्ष्य तरसा भीतः स्वच्छौषधिच्छिन्नदूषणः ॥४॥ सोमपीथं तु यज्ञस्य
शिरश्चोदक्कपिंजलः ॥ कलविंकः सुरापीथं मन्नादं यत्सतित्तिरिः ॥५॥ ब्रह्महत्यामंजलिना जग्राह यदपीश्वरः ॥ संवत्सरान्ते तदघं भूतानां
सविशुद्धये ॥६॥ भूम्यंबुद्रुमयोषित्यश्वतुर्धाद्यभजद्धरिः ॥ भूमिसुरीयं जग्राह खातपूरवरेण वै ॥७॥ ॐ रिणं ब्रह्महत्याया रूपं भूमौ प्रदृष्टं
देवाः स ॥२॥ असुरेभ्यस्तु पराक्रमं भागं ददौ तदेवाह देवानयजमानासावसुरान् प्रति भागमवह ॥३॥४॥५॥ यदर्पितान्वारयितुं समर्थः तथा
पि जग्राह संवत्सरान्ते तथैव स्थित्वा ॥ संवत्सरान्ते भूतानां क्रोशतीतः सेनभूतानामिध्मविशुद्धये लोकापवादपरिहाराय हरिरिंद्रो भूम्यादित्यस्तु दद्यं
विरुद्धददौ ॥६॥ दुरीयं च तु भागं खातस्य गर्तस्य पूरः पूरणं तेन वरेण ॥ यदि खातपूरणं स्वतएव भविष्यति तर्हि ग्रहिष्यामीत्येवं रूपावंधेन
जग्राहेत्यर्थः ॥७॥ ॐ रिणमूषरं [illegible] निषिध्यते ॥७॥

ऋक्समनिषन्नविग्राहःपचाद्गारुवलिनिवद्धः॥नियोसमूपलवद्धरुग्यायादङ्गुल्वाङ्गुनियोसानरुग्धः॥८॥हाग्वल्कामवद्धःपचाद्वत्सवंगरुग्नीरुपद्यानेन
वर्षरोगवद्धः॥ऋगङ्गवद्धःऋक्षगीनगत्तीग्सदिनकार्यं॥२॥डग्धरुग्यावद्धःपचद्यमिन्डग्धकीयादावायामिग्गारुवयूरुग्धरुग्यत्वनाधिष्ठीस्यादिनिवद्ध
ः॥यद्गात्वस्यैवनिर्ऋनाङ्गमादिनारुग्यत्वद्धःपचद्धरुग्यङ्गमिषा०॥यायमर्वधः॥यद्गाडवरुग्यत्वंसीसिद्धिकडवत्वंनवद्धःपचद्यविरागस्यविग्धवृ
थाविद्धाङ्गुःग्यसीग्रगावनकः॥गद्विरागरुल्लमाद्ध॥गत्योर्धरुग्नमिनिवाकवोनिद्धिपनूवृद्धादिङ्गलाद्धद्धिःपद्धिपन्विद्धत्यर्थः॥यद्धा॥द्धिपनडल्लपार्थः
रुग्नमिग्राद्धग्नमिग्टङ्गामीत्यर्थः॥सूर्यवद्गस्माद्गायानपनिवङ्ग्ल्यादिग्गूत्यर्थडकः॥पाणल्कवरुधिकित्विषंडपार्थं॥७॥ङ्ग्लायङ्ग्लुंईं॥ङ्गवङ्ग

उर्ध्वद्धविग्राहःपचद्धवद्धरुग्टङ्गुमाः॥गषांनियोसमूपलवद्धरुग्यायवद्धत॥८॥गल्वल्कामवद्धःपचाद्धरुसुनीर्यंडग्टङ्गःक्ष्यियः॥वडाग्रूपलमाद्ध
ङ्गा.मामिमामियङ्ग्यन॥२॥डग्धरुग्यावद्धःपचद्धसुनीर्यंडग्टङ्गम्लि॥गासूवृद्धादरुल्लागर्यां दृष्टंगद्धवनिद्धिपनू॥०॥हंगपूरुङ्गनल्लसाङ्गरुद्धावङ्ग्लाय २१
ङ्गपव॥ङ्ग्लुंङ्गनङ्गाविवर्द्धत्व मावियंडरुविद्धिर्यं॥१॥ऋथन्वाद्धार्यथवना.दुल्किनाधायदङ्गनिः॥हुगाङ्गङ्ग्वल्लाकानां युगमङ्गसमथयथा॥२॥
विष्वग्विवर्द्धमानंग. मिषुमार्डदिनदिन॥दग्धलोल्लपुगीकार्डं.सीक्ष्याङ्गानीकवर्धसं॥३॥गफनाम्रशिखाःमर्थं.मक्षाङ्काक्रयिलावनं॥४

मूल्यंखे॥गद्धाङ्ग॥ङ्ग्लुंङ्गनङ्गाविवर्द्धमंगि॥ऋरुवङ्गाङ्गपदस्यायुजाङ्गल्वाङ्गुवङ्गुवीङ्गोपङ्गयापूर्वपदमिनिस्मृतवङ्गुवीङ्गिल्लङ्गलापल्याङ्ग्लुंङ्गवनस्यङ्ग
ङ्गुवरुङ्गु॥गद्धङ्कंग्यायापदवत्वीत्याङ्गुंङ्गाङ्गुवङ्गसिनिगस्माद्गस्यङ्गुंङ्गाङ्गुवरुवैनिदि॥गथवद्गिङ्कायां॥मङ्गाङ्गीनःमस्वनावङ्कंनावामिथ्मापुयुक्कानङ्गम
थमाङ्गासवाग्वल्लायङ्गमानंङ्गिनङ्गियथेङ्गुंङ्गाङ्गुःस्वनवनापवाक्षादिगि॥॥॥ऋन्वाद्धार्यपवनाद्धङ्गिजाग्नेः॥२॥गर्वीग्यविङ्गस्ताकाकादङ्गादिङ्गोविङ्गु
वृलिनिर्यवमनान्वयः॥कथंङ्गतीविग्यवङ्कमङ्गतः॥ऋविङ्कपमार्डपतिदिनैवर्द्धमानंदग्धलोल्लपुगीकार्डंङ्गङ्कवङ्कंसीक्ष्याङ्गानीकवद्धवर्द्धादिक्रियसंग
॥३॥गफनाम्रवङ्गशिखाःमग्रशिक्रियस्यामक्षाङ्काक्रविङ्गयिलावनयस्य॥४॥ ॥

यादसीग्राग्यवयंधः॥५॥ङ्गवीवङ्गंग्रीवतावङ्कंलमङ्गुंङ्गुमानमियत्वयः॥कथंङ्गुगनगङ्गल्लीपिवगा॥मक्काङ्गिङ्गिक्रयाल्लिङ्गगा॥ङ्गुवनङ्गयंयग्रगा॥६॥ग
ङ्गाविङ्कंङ्गनिवोडर्डङ्गायस्मिन्॥७॥ङ्गङ्गनामनिर्वाङ्कि॥यनाङ्गङ्गंग्गि॥त्वाङ्गुमूर्ङ्गियंस्यङ्गपसःमनः॥गथवाङ्गग्रंङ्गि॥सङ्गंमङ्गोकानाङ्गल्लोग्यादिमाङ्गंङ्गान.
ङ्गल्लाङ्गङ्गनङ्गङ्गस्यङ्गङ्गल्वामनि॥८॥ऋग्यसङ्गुङ्गिङ्गवान्॥९॥यङ्गंनङ्गायपांपङ्गयंवमंनयामर्डं॥ङ्गिङ्गवनंगनम्याङ्कल्वाङ्गोपिगमूर्नंङ्गंङ्गवाङ्गङ्गेनाङ्गङ्गेवङ्गिङ्ग॥
ङ्गुङ्गूविङ्गेयंधः॥मङ्गाङ्गयंपविङ्गाल.मन्यमानङ्गवद्विगि॥ङ्गविमवङ्गपयङ्ग.सूयाङ्गःगवगमाङ्गुयाः॥२०॥वाय्यादीनियंयंमङ्गाङ्गुनिःनिनिमिनाःङ्गयोल्लाकाङ्गसूर्

वङ्गीग्यनानङ्गिङ्गिखङ्ग्लङ्गग्रायपुग्रादसी॥ङ्गयवङ्कमन्नदन्दंवचाल्लयनंपदामङ्गी॥८॥ङ्गवीगंङ्गीग्रवङ्कुंङ्गा.पिवगावनङ्गङ्गुंङ्गा.लिङ्गगाङ्गिक्रयार्ङ्ग
ग्निःप्रसगाङ्गुवनङ्गयं॥९॥मङ्गगाङ्गोडर्दङ्गुंङ्गा.ङ्गंङ्गमार्डमंमङ्गुंङ्ग॥विङ्गस्ताङ्गङ्गुंङ्गल्लिकावीग्रंमङ्गंङ्गिदिलाङ्गङ्गा॥१०॥यनाङ्गगाङ्गंमल्लोका.ङ्गपसाखाङ्गुंमङ्गुंङ्गिना
॥सवैवङ्गङ्गंग्गिवाङ्कंःपायंःपनमङ्गाङ्गुंङ्गा॥११॥गंनिङ्गग्रंवङ्गिङ्गुंय.सगल्लविवृर्धङ्गा॥ङ्गेःङ्गेर्दंग्याङ्गुःगाङ्गुंग्गेःसायसल्लानिङ्गङ्गल्लगः॥१२॥नगङ्गविङ्गि
गांसंङ्गविग्रगाङ्गग्रंगःसा॥वल्लीवमाङ्गियंङ्गुंय.मूपनङ्गेःसमाङ्गिगा॥॥२०॥ ॥दिवाङ्गंय॥वार्यवंवाग्न्यपङ्गिनंयाङ्गिलोकाःवङ्काङ्गंयाथवंयमू
ङ्गिङ्गन्कः॥ङ्गवामयंस्त्रंवङ्गिमङ्कंकासी विङ्गनिनस्माङ्गवंलीनगाङ्गुनः॥२१॥ऋविस्मिगंनंपनिपूर्ङ्कंकामं.स्वनंवल्लाङ्गनसमंपङ्गानङ्कं॥विनाद:
सर्यंग्रपवीमंवाङ्गिः॥ग्वल्लोंग्लनाङ्गिमङ्गिनङ्गिमंधं॥२२॥

मधिपनयंवङ्कादयंग्वनगावविनावयंवसवंयंस्मेऋङ्कंकायकाल्लाथाद्गिङ्कंःसङ्कावङ्गिङ्गवामाऋसावंपियस्माद्गिङ्गंङ्गि॥गगंःपवमंमंग्वयाद्ग
वनास्मार्कंऋन्दीगवंवंवङ्कंलमङ्गु॥२१॥गमंवंवंयवधंवंलेङ्गुमाङ्ग॥ऋविस्मिगंनिवङ्गंकावंङ्कंङ्गुरुलग्न्यंवा॥कंङ्गंःपङ्गाङ्कंवामादिंभूनौ॥गंवं
ङ्गंगंःमनेवंल्लाङ्गनपविपूर्ङ्कंकामं॥गंवङ्गंगंःसमंडंपाधिपविङ्कंदङ्गेचौन्दवंङ्गंयंवमंग्वंवंविनाऋपंयंयंःगवंलमपंसर्यंनिःसहिवाङ्गिलाऋंः
।वतासोग्यंवाल्लोग्लनपङ्कनसमङ्गमंनिङ्गिनङ्गिमंङ्गिङ्गीनंयथंः॥यथंनंनसमङ्गंगवंनंङ्गवंनिगथंनिवीग्वंवाग्यंवंलंग्यंसनोर्ङ्कंचंगंवंनंङ्ग

पूर्वं यथा दंडं दधर्थ धृतवानसि। एवमनं त्वाहुमपि जहि॥ यदि मन्यसे हंतुं यदीच्छसि॥८॥ प्रथमं तावत् त्वदीयानामस्माकं अनुस्तापं गमयितुमर्हसि॥ तावकाना
मित्यत्र हेतुः॥ हे पितः हे पितामह। तव चरणनलिनयुगलध्यानेनैवानुबद्धा हृदयनिगतः शंखलायेषां। त्वल्लिंगविवरणेन निजमूर्तिप्रकटनेन स्वीकृतानां
केन अनुकंपया नूनं जितं सानुरागं च तद्विगदं रुचिरं च गिरिं च स्मितं तत्सहितावलोकनं। तथा नूनं पचेव विगलितामधुरामुखरसः प्रियावाक्सेवा

षष्ठ

दिति तदनुजादयश्चापि तेषामनुपक्रमसमयायमिति स्वात्ममायया सूरनरमृगमिश्रितजलचराकृतिरिव यथापराधं दंडं दंडधरदधर्थ एवमनम
पि रुगवन् जहि त्वाहुमुत यदि मन्यसे॥८॥ अस्माकं तावकानां तव नतानां तत्तामहं तव चरणनलिनयुगलध्यानानुबद्धहृदयनिगतानां स्वलिंगवि
वरणेनात्मसात्कृतानामनुकंपानूनं जितविगदरुचिरगिरिस्मितावलोकनविगलितमधुरमुखरसामृतकलया चानुस्तापमनघाहासि गम
यितुं॥९॥ अथ रुगवंस्तु वास्माकिरखिलजगदुत्पत्तिस्थितिलयनिमित्तायमानदिव्यमायाविभादस्य सकलजीवनिकायानामन्तर्हृदयेषु बहि
रपि च ब्रह्मप्रत्यगात्मस्वरूपेण प्रधानरूपेण च यथा देशकालदेहावस्थानविशेषं तदुपादानापलंरुकतयानुरुवतः सर्वप्रत्ययसाक्षिणश्चाकाश

मृतकलातया च॥९॥ किं चास्मदरिप्रायस्त्वयाज्ञात एव किमत्रास्माकिर्विज्ञापनीयमित्याहुः॥ अथ हे रुगवन्॥ तवास्माकिः किया न वार्थविशेषा विज्ञापनी
यः स्यादित्यन्वयः। यथा हि रुग्धेतरे साइन्नस्तदंगरूपैर्विस्फुलिंगादिभिः प्रकाशेन क्रियते॥ तथा तवास्माकिः कार्यार्थप्रकाशनेन कार्यमित्यर्थः॥ अतः
हेतुगर्भाणि विशेषणानि॥ अखिलजगतामुत्पत्त्यादिषु निमित्तायमानया दिव्यमायया विभादस्य॥ अत एव सर्वजीवनिकायानामन्तर्हृदयेषु ब्रह्मस्वरूप
ण॥ प्रत्यगात्मान्तर्यामी तद्रूपेण बहिरपि॥ प्रधानरूपेण देशकालदेहावस्थानन्लंघ्यानुरुवतः। कथं तेषामुपादानतया उपलंरुकतया च॥ उपादानस्याप

लंरुकतयेति वा॥ अत एव सर्वेषां प्रत्ययानां बुद्ध्यादीनामपि साक्षिणः। साक्षित्वहेतुः॥ आकाशवत् अलिप्तं शरीरं स्वरूपं यस्य॥ अलिप्तत्वहेतुद्वयं॥
साक्षात्परब्रह्मणो निरुपाधेः॥ परमात्मनः शुद्धसत्त्वमूर्तेश्च॥१०॥ अत एव सर्वज्ञत्वादेव वयं यत्कामनयस्य कार्यस्य कामनापसादिताः प्रापिताः तः
दस्माकं कार्यं स्वयमेवापकल्पय संपादयति॥ चरणमेव गतपलाशं कमलं तस्य छायां विविधैर्वृजिनैर्यः संसारपरिश्रमः तस्यापशमकरीं उपसृताः
नां प्राप्तानां॥११॥ पूर्वं रुक्मरत्कर्षकिंस्तत्कामशंकामारूढिति स्वकामं कथयन्ति। अथानंतरमेव॥१२॥ शीघ्रं तद्वधाय पुनः प्रणमन्ति॥ हंसाय शुद्धा

(शेषं तदुपादानापलंरुकतयानुरुवतः) शरीरस्य साक्षात्परमब्रह्मणः परमात्मनः कियानिह वा अर्थविशेषा विज्ञापनीयः स्यात् विस्फुलिंगादिभि
रिव हि रुग्धरतसः॥१०॥ अत एव स्वयं तदुपकल्पयास्माकं रुगवतः परमगुरोस्तव चरणगतपलाशच्छायां विविधवृजिनसंसारपरिश्रमापशम
नीमुपासृतानां वयं यत्कामनापसादिताः॥११॥ अथोशीशजहि त्वाहुं प्रसन्नं तुवनत्रयं॥ ग्रस्तानियननः कृष्ण तेजांस्यस्त्रायुधानि च॥१२॥ हंसाय दहु
निलयाय निरीक्षकाय कृष्णाय मृष्टयशसे निरुपक्रमाय॥ सत्संग्रहाय रुवपांथनिजाग्रमाफावन्तपरीष्टगतये हरये नमस्ते॥१३॥ ॥

याहरवश्चार्हिहराय तेनमः॥ शुद्धत्वहेतवः॥ दहुनिलयाय हृदयाकाशनिकेताय॥ निरीक्षकाय बुद्ध्यादिसाक्षिणे। कृष्णाय सदानंदरूपाय॥ कृ
ष्णरूपवाचकः शब्दो नश्च निर्वृतिवाचकः। तयोरैक्यं परं ब्रह्म कृष्णं ज्ञेयमिधीयते इति निरुक्तः॥ आर्हिहरत्वहेतवः॥ मृष्टं रुचिरं यशो यस्य।
निरुपक्रमाय आदिशून्याय। सहिः संगृह्णतः इति तस्मै तथा॥ रुवपांथः [illegible] रूपपथि वर्तमानः तस्य जनस्य निजाग्रमाफो स्वगरणप्राफो सत्यां सं
सारस्यान्तपरीष्टा सर्वतः [illegible]॥१३॥

॥१॥२॥मादमानश्चवनन्नखार्द्धमोत्तुकामश्चयावकाद्गूंवावावा॥मूपीदेशिद्धरौ॥रुद्दैवाद्वक्षान्पिकिंसिक्षयौंमहोथाहिशाहादुःखंनजानीः
थाः३॥आत्मादरुःखंवयंजानीमश्चवकिंदुःखीविरूक्षन्नस्मन्मूखनयावन्गूंहिवहुशाहा॥यावनविरूक्षंवदिदादुंकडस्मरुना॥४॥पूज्यश्लोकोवीर्यानिकमाहि
यशा॥५॥यावकायहिवदनहिनयावन॥यदीश्वरश्चमानसमर्थश्चलहिसापिनमिमानाहा॥मूमायथनवसंकटंवयंस्वार्थपत्रानजानीमश्चप्रैषूर्व

वादवायणिरूवाच॥ ॥मूद्धुमर्वसमाहित्थ रुगवान्हिश्वरावनःपञ्चमानमिमधार्थं नरैर्ज्ञानदर्शधरुहिः॥१॥नथाहिशाचिमादवेमधि
नाथश्चलोमहान्नाःमादमानश्चवादं पुरुमन्निवरावन॥२॥मूपिरूदावकायूयं नजानीथशाचीविरूक्षौसंस्कार्यांयल्लहिवाहा.दुःसरुन्व
नतापरुः॥३॥जिजीविषूर्नजीवानामात्मापुयूरुहिनश्चकडस्मरुनर्दादुंहिदमात्मयविरूक्षवा॥४॥ ॥दवाडुवूश्चकिंनरुदूस्मजीवक्रनूर्वः
सीरुमानूकीपनीरुवहिधानीमरुनापूज्यश्लोकशुकर्मणीं॥५॥ननूस्वार्थपत्रालाकानवदपत्रसंकटं।यदिवदनयावन ननिनारुयदीश्व ३२
रश्चः६॥ ॥मिरूवाच॥धर्मविरुःशोतुकामनयूंमपुयूरुहनाः॥वयश्चरिष्यमात्मानंयडन्नेसंयडाम्यरुं॥७॥याधूवदात्मनानाथन
धर्मविपत्रश्चपूमान्॥ह्रीहनरुनरुदयया सर्वेश्चयश्लावत्रेपि॥८॥नमावानयथाधर्मंपूज्यश्लोकेपूपासिरुः॥याहरुशोकरुषमार्गा
नोवनिरूध्यनि॥९॥मूहादेन्यमहाकष्टं पापक्रेःकटारंगुत्रेःयशापकूर्यादिस्वार्थे मर्थिःस्वज्ञानिविधेदः॥१०॥ ॥ध्रीशुकडवाचे॥ः
वक्षादात्मनस्मर्तंकष्टंनजानासीनरावः॥३॥ममयाप्यूरुहाःपुत्रैकाःमोयडन्नेयल्लायान्नात्मानंदरुं॥४॥मूधूवदात्मनाकष्टमरुनाथः॥
५॥रुनानीज्ञेकनज्ञेवनि॥रुपरिरुध्यनियन्नात्मास्वयंनयाधर्मःनमावानवाद्यमूर्यथः॥१॥पापक्रेःअन्यरेग्नल्लादिरुक्रेःमूस्वार्थेःन्नात्मापयाग
पूज्यैःस्वविरुद्धानयःपूशदयःविपरहादरुःनेनापकूर्यादिनियनू॥१०॥

गतघ्नीचचतुर्हस्ता लाहकंटकमंविता॥ तुगुण्डीसर्वतालाह कंटकान्कृतान्नमयीगमनं॥२३॥ पूंखामूलप्रदेशत्रकस्यतत्संलग्नोपरस्यपूंखायथारुवति
तथा॥ नरस्तेघनिष्क्रांतीषीचयनेनतपांतदप्राप्तिःसूचिता॥२४॥ तामेवाहनतंतिगस्त्राणामस्त्राणांचयाणिवर्षाणितथामाघानामदूर्नप्रापः॥ सि
द्धपथेआकाशे॥२५॥ क्रीडाअस्त्राणांचगस्त्राणांचडाद्यायथा॥ गिरिशृंगे द्रुमेरूपलेश्च॥२६॥ तानिंद्रसैनिकान्॥ गस्त्राणामस्त्राणांचपूगेःसमू
हेरक्षतान्क्षतशून्यान्॥ स्वस्तिमतःसुखिनःद्रुमादिरिश्चसुविक्षतान्निशाम्यवृत्तानाथायथांतत्तसूरीताः॥२७॥ कृताःकृताःपून

पष्ठ

शूलेःपरस्वधेःखड्गेःगतघ्नीरिर्गुंगुंतिरिः॥ सर्वतोवाकिरंश्छस्त्रेरस्त्रेश्चविबुधर्षभान्॥२३॥ नतदृश्यन्तसंछन्नाःशरजालेःसमन्तत
ःपूंखान्पूंखपतिते क्रांतीषीचनराघनेः॥२४॥ नतगस्त्रास्तुवर्षोघा क्वासद्रुःसुरसैनिकान्॥ छिन्नाःसिद्धपथेदेवैर्लघुहस्तैःसहस्रधा॥
२५॥ अथक्रीडास्तुगस्त्रौघा गिरिशृंगद्रुमापलेः॥ अस्यवर्षन्सुरवलं चिच्छिदुस्तांश्चपूर्ववत्॥२६॥ तानक्षतान्स्वस्तिमतोनिशाम्यग
स्त्रास्तुपूगेरथवृत्तनाथाः॥ द्रुमेदृषद्भिर्विविधाद्रिशृंगे रविक्षतांस्तुतसुरिन्द्रसैनिकान्॥२७॥ सर्वप्रयासाअभवन्विमाघाःकृता
ःकृतादेवगणेषुदेव्यः॥ कृष्णानकूलेषुयथामहत्सुक्षुद्रेःप्रयुक्तारुषतीरुक्षवाचः॥२८॥ तत्स्वप्रयासंवितथंनिरीक्ष्य हरावरुकाहतयुद्धद
र्पाःपलायनायाजिमुखविमृश्य पतिंमनस्तुदधुराहुसाराः॥२९॥ ॥

ःपूनःकृताः॥ कृष्णानकूलायथान्तेषुदेवगणेषु॥ रुष्यःअकल्याणःरुक्षाःपरुषावाचायथामहत्सुक्षारुकर्शानरुवन्तितद्वत्॥२८॥ हता
यूर्द्धदर्पयिषान्ते॥ आहुःपरैर्गृहीतःसाराधैर्यंयेषान्ते॥ अतिप्रसिद्धाअपितदेव्याउवंतःस्यस्यापोनरुक्षाआजिमुखयुद्धारंरुपतिंविसृश्यप
लायनायमनादधुः॥ यताहरावरुकाः॥२९॥ ॥

३३

पुधावतःपलायनात्प्रपुच्छआदाववतीव्रजरुयनपलायितंरुग्नंचतद्वलंसैन्यंतच्चतच्चप्रपुच्छंतद्वच्छमाणंवराष॥३०॥ तदेवविशिनष्टिका
लापपन्नामवसरोचितांमनस्विनांरुचिरां॥ हेमय॥ हेमूनर्वनमवाचंशृणुत॥३१॥ ततोमृत्योःहयशःलोकःस्वर्गश्चयदिस्यात्॥ अथत
र्तुमृत्युंयुक्तंसमीचीनंप्राप्तंवा॥३२॥ ब्रह्मसंधारिणयाकलेवरंजुह्वादितिपत्सत्रकामृत्युंवीरशयनेशुभोअनिवृत्तःअपराधोखःस

दृष्ट्वाःसूरांस्तानन्गतान्मनस्वी प्रधावतःप्रपुच्छवराषउतत॥ पलायितंप्रपुच्छवलंचरुग्नं रुयनतीव्रेणविहस्यवीरः॥३०॥ कालापपन्नांरुचि
रांमनस्विनामुवाचवाचंपुरुषप्रवीरः॥ हविप्रचिरुतेमुचे पूलीमनमयानर्वनशंवरमशृणुध्वं॥३१॥ जातस्यमृत्युध्रुवत्रषसर्वत
ःप्रतिक्रियातस्यनचहस्तुका॥ लोकायशश्चायततायदिक्षुनूकानाममृत्युंनवृणीतयेकं॥३२॥ द्वौसम्मताविहमृत्यूदुरापौ येद्रुक्षसंचार
णयाजिनासुः॥ कलेवरंयागरतोविजह्या यदग्रणीर्वीरशयनिवृत्तः॥३३॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेदशमा
ध्यायः॥ ॥शुकउवाच॥ त्रेतेवंशंसताधर्मवचःपत्युरचेतसः॥ नेवागृह्णन्रुयतस्तुःपलायनपरानृप॥१॥ विशीर्यमाणां
पृतनामासुरीमसुरर्षभः॥ कालानकूलेस्त्रिदशैःकाल्यमानामनाथवत्॥२॥ दृष्ट्वातप्यतसंक्रुद्धःइन्द्रशत्रुरमर्षितः॥ तान्निवा

रुजह्यादितियं सचेकः तोद्वाविहशास्त्रसम्मतोमृत्यु॥ तथाचस्मृतिः॥ द्वाविमौपुरुषौलोके सूर्यमण्डलभेदिनौ॥ परिव्राड्योगयुक्तश्च संग्रा
मसन्मुखाहतश्चेति॥३३॥ ॥इतिषष्ठदशमः॥ ॥एकादशेतु [illegible] युध्यमानस्यवज्रिणः॥ रुक्मिण्यानवलादर्कान्विद्रावाचानुवर्तिनः
॥१॥ गंसतःकथयतःपत्युर्वचः॥१॥ कालानकूलैःकालानुवर्तिभिः [illegible] निद्राणमाणां॥७॥ अमर्षितःअसहमानः॥ तान्त्रिदशान्निवायनि
र्वृत्यचिदेवकृमान [illegible]

तदादृद्धाश्यो॥माहुर्ब्रह्मविदेऽपत्नीषपायेऽ॥पथमान्कपाल्ऽदवानांमेवाधर्नं॥पृथमाहुर्देवेऽ॥किंनकिंविन्नयज्ञेनाविधर्म्मेऽनदवाहानहीति॥४॥
पधनस्यमा॥सार्वमेधेर्यहिकूल्लकेऽकूडाऽ॥साशीमूप्रमिष्ठना॥नवादेहलाकरागेल्लहाक्षि॥ऽ॥सूत्रगऽनूविषून्॥सूमहानूषाल्ऽवलीयस्यायनः
विचतसावहूदृऽ॥ऽ॥हृदुस्यावित्ताऽननानऽनव॥ऽ॥ऽडयर्गंपूर्लंयन॥नात्तानवर्गं॥ऽऽनामऽायस्यसूयूथपतिर्गोयथामदयति॥ऽ२

किंवऽन्नवेनेनाहु ध्रुवक्षिऽपृष्ठमाहेऽ॥नहिरीनवधंल्लधा नसर्ग्यंऽन्यनमानिनां॥४॥यदिवःपधनग्रह्मासार्वाकूल्लकाहाक्षिमू
प्रेमिष्ठनमाऽमनदहाग्यमस्यहा॥ऽ॥प्रवंसूत्रगऽनूकुद्धा रीषयन्वपूषाविषून्॥ग्यनदत्सूमहापाल्ऽयनलाकाविचतसः॥
ऽ॥ननदवगऽनाऽमहृदृविस्हाऽननवे॥निधेहुमूक्षिताेरुमो यथेवाऽनिनाहुमाऽ॥ऽ॥ममदंपश्चोमूयसेन्यमाहुर्वे निमीलिता
क्षेत्रऽनवंगदूमदिऽ॥ग्गंकंपयन्नूयनऽल्लऽऽसा नालेवनंयूथपतिर्यथेन्मदः॥ऽ॥विलाकंवकधत्रोयमधितिः स्वगऽवहिऽवन
महागदी॥विरूपतामायनामिसदृऽमहीऽग्रुवामनकनदालीलया॥२॥सऽन्दृगऽकूपिताऽगेनया महन्तवाहंगदयाविक्रमः
ऽऽयानकूरुल्लऽनन्मः धेगल्कमसेवेसमपूऽयन्दप॥ऽ॥नेमावनाहृगदाहिमृद्धा विधूक्षिताऽदिऽकूलिग्गाहुनायथा॥नूधासत्रहि
मनूवऽसऽलेहुः स्वन्मऽहासकधनेऽहिमहेऽ॥ऽ॥नमन्नवाहायविधक्कवनसः पार्थंकऽयऽसगदांमहात्मा॥ऽऽस्तामृतस्यादिकयाहिमश्वी
गन्यथाऽदनवाहवनऽ॥ऽ॥सेनंऽनपस्ऽहवेकान्ययाविपूवऽजायधेशाहृदंविलाक्षाऽसमंथनक्कमहिंसनेहऽऽलोकनमाहनहुसनऽकमदा॥ऽ

॥ऽ॥सफधनऽपमाऽलेकी॥ऽ॥सन्नाश्वसन्नावाहायस्यमनसोनपार्थंकाऽसृनस्यदीऽसृनऽमावीयऽसकऽवऽनाहिमर्ग्यंऽनवीनयध्वगनहू
ऽवाऽकतावाहायस्यन्द्रस्यसनधनऽहुनावनऽहे॥ऽ॥सहृऽवऽन्तपन्दुऽमाहवकाव्ययायेवृद्धऽयाऽवहिर्गंशाहृदनविन्धवृपहृनावीनहृगंसेकूवीनदर्व
हाधायतसाकर्मसूत्रन्॥ऽ॥ ॥

।मन्विति॥ तजितस्तु [illegible] मां जहि॥ विष्णुनायं त्रितः प्रेरितः॥२०॥ हतननममपीतास्यादित्यपि मा संशयिष्ठा इत्याह॥ अहमिति संकर्षणो
[illegible] विदमनः समाधाय मूनर्यागिनागतिमहं यास्यामि॥ तव वज्रस्य रंहसा लूलितः छिन्नः ग्राम्यपाशो विषयरागा
लक्षणो यस्य॥ अपविद्धलोकस्त्यक्तदेहः॥२१॥ तर्हि भगवान्संकर्षणः स्वरूपायमद्भुतवस्वर्गादिसंपदा दास्यतीत्यपि मा संशयिष्ठा इत्याह॥ पुंसामिति
॥स्वर्गरूपो रसातलं च याः संपदस्ताः किल निश्चितं नरा निनददाति तत्र हेतुः॥ यत्तु यास्यः द्वेषादयो भवन्ति॥२२॥ तर्हि स्वरूपस्य किं विधेर्भवेत्

गर्जं जहि विष्णुयंत्रिता यतो हरिर्विजयः श्रीगुणाश्रयः॥२०॥ अहं समाधाय मनो यथाह संकर्षणस्तु च्चरणारविंदे॥ त्वद्वज्ररंहोलूलि
तग्राम्यपाशो गतिं मूनर्याम्यपविद्धलोकः॥२१॥ पुंसां किलैकान्तधियां स्वकानां याः संपदादिविरूपो रसायां॥ नरा निर्यद्द्वेषदृढगर्भाः
धिर्मदः कलिर्व्यसनं संप्रयासः॥२२॥ त्रैवर्गिकायासविघातमस्मत्पतिर्विधत्ते पुरुषस्य शक्र॥ ततो नु मया भगवत्प्रसादा यादृल्लभो किं
च नगोचरान्यैः॥२३॥ अहं हरेत्तव पादैकमूलं दासानुदासा भविता स्मरूपः॥ मनः स्मरेतासुपतेर्गुणांस्तु गृणीत वाक्कर्मकरोतु
कायः॥२४॥ न नाकपृष्ठं न च पारमेष्ठ्यं न सार्वभौमं न रसाधिपत्यं॥ न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा समंजसत्वा विरहय्य कांक्षे॥२५॥ अजातपक्षा

ह त्रैवर्गिकाधर्मार्थकामविषयाय आयासस्तस्य विघातं विधत्ते॥ तत आयासः परमानंदावानुभयः न त्वैश्वर्यादिना॥ अतः सम्यक् भगवत्प्रसा
दाभावात्तव संपदा भविष्यन्तीति भावः॥२३॥ त्रैवर्गिकायस्वारिप्रायं निवेद्य भगवन्तं प्रार्थयते॥ अहमिति॥ तव पादावेव एकं मूलमाग्रेयो यस्य दा
सानामनुदासः भूयो भविता स्मि भविष्यामि भवेयं॥ अस्य पतेः प्राणनाथस्य तव गुणान्मम मनः स्मरतु वागपि तानेव कीर्तयतु॥ कायस्तु वैवक
र्मकरोतु॥२४॥ मनः किं दास्यति तुभ्यं महाफलानि दास्यामि तत्राह॥ नाकपृष्ठं ध्रुवपदं ब्रह्मलोकादिकं च॥ हे समंजस निखिलसौभाग्यनिधे त्वां विरह

य्य पृथक्कृत्य न कांक्षे इच्छामि॥२५॥ तर्हि किमिच्छसि तदाह॥ अजातपक्षाः खायूकादिभिः पीडिताः॥ यथा मातरं यथा च दाम्ना बद्धा बालवत्साः सुन्यं यथा च
व्युषितं दूरदेशगतं प्रियं कामेन विषण्णः प्रियः॥ तथा मम मनसा पतय पीडितं कर्मभिर्बद्धं च कामादिभिर्विषण्णं च त्वां दिदृक्षते द्रष्टुमिच्छतीत्यर्थः॥२६॥ उरु
मल्लोकस्य तव जनेषु भक्तेष्वेव सत्यं भूयात्॥ त्वन्मायया देहादिष्वासक्तचित्तस्य भूयात्तेष्वासक्तिर्न भूयात्॥२७॥ ॥इति षष्ठ एकादशः॥ ॥द्वादशे
विषण्णेन स्वयमुत्साहितेन तु महेन्द्रेण महायुद्धे वृत्रस्य वधः श्रूयते॥ महापुरुषं श्रीविष्णुं॥ अप्सु प्रलयोदके॥१॥ युगान्ताग्निवत्कलेवराजिह्वाशिखायस्य

इव मातरं खगाः सुन्यं यथा वत्सतराः क्षुधार्ताः॥ प्रियं प्रियेव व्युषितं विषण्णं मनोरविंदाक्ष दिदृक्षते त्वां॥२६॥ ममोरुमल्लोकजनेषु सख्यं
संसारचक्रभ्रमतः स्वकर्मभिः॥ त्वन्मायया त्वात्मजदारगेहेष्वासक्तचित्तस्य न नाथ भूयात्॥२७॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कं
धे एकादशोऽध्यायः॥ ॥ऋषिरुवाच॥ एवं जिहासुर्नृपदेहमाजौ मृत्युं वरं विजयान्मन्यमानः॥ शूलं प्रगृह्याभ्यपतत्सुरेन्द्रं यथा महापुरुषं कै
टभाख्यम्॥१॥ ततो युगान्ताग्निकलेवरजिह्वमाविध्य शूलं तरसा सुरेन्द्रः॥ क्षिप्त्वा महेन्द्राय विनद्य वीरो हतोसि पापेति रुषा जगाद॥२॥ खआपतत्तद्वि
चलद्ग्रहोल्कवन्निरीक्ष्य दुःप्रेक्ष्यमजातविप्लवः॥ वज्रेण वज्री शतपर्वणा च्छिनत्तु जं च तस्या रगराजभोगं॥३॥ छिन्नैकबाहूपरिघेण वृत्रः संरब्ध
आसाद्य गृहीतवज्रं हनौ ततोऽतुन्दमथामरेशं वज्रं च हस्तान्न्यपतन्मघोनः॥४॥ वृत्रस्य कर्मातिमहाद्भुतं तत्सुरासुराश्चारणसिद्धसंघाः॥ अपूजयं
स्तत्पुरुहूतसंकटं निरीक्ष्य हाहेति विचक्रुरुर्गृहं॥५॥ इन्द्रो न वज्रं जगृहे विलज्जितः स्यूतं स्वहस्तादरिसंनिधौ पुनः॥ तमाह वृत्रो हरे आलवज्रो जहि स्वशत्रुं न वि

ततः आविध्य भ्रामयित्वा॥२॥ ततः खआपतत आगच्छत्॥ विचलत्परिभ्रमं ग्रहं च उल्का च ग्रहोल्कं॥ तद्वत् दुःप्रेक्ष्यं॥ गतं पर्वाणि यस्य तेन॥ उरगराजो वासु
किस्तस्य भोगो देहस्तदोकारं॥३॥ हनौ कपोलप्रान्ते॥ अमरेशमेवं च॥४॥५॥ पुनर्भवमाह वृत्रो हरे इन्द्र॥६॥

महाप्राणो महाबलः महावीर्यो महापुरुषः ॥३०॥३१॥ महापुरुषः कवचरूपः श्रीनारायणः सन्नद्धो दंशितः ॥ योगबलेन मायाबलेन च ॥३२॥ बल
रिदिंद्रः उच्चकर्णचिक्कणः ॥३३॥ आशुवेगः अतिवेगवान् ॥ ज्योतिषां सूर्यादीनां अयनदक्षिणोत्तरगतिरूपं संवत्सरयोर्हर्गणः षष्ठ्युत्तरशतत्रि
तयात्मकः तावता हर्गणेन वार्त्रहत्यं वृत्रहत्यायाश्च कालं न्यपातयत् यद्वा स्वार्थे तद्धितः वृत्रहत्यायां वृत्रहननार्थं परिवर्तमानः इत्यर्थः

महाप्राणो महावीर्यो महासर्पश्च द्विपः ॥ वृत्रहत्यायां वृत्रे ग्रस्तं तमालक्ष्य सप्रजापतयः सुराः ॥३०॥ हाकपूमिति निर्विण्णश्चिक्कणः सम
हर्षयः ॥ निगीर्णश्चिक्कणः सूरेन्द्रेण तमसा रोदरं गतः ॥३१॥ महापुरुषः सन्नद्धो योगमायाबलेन च ॥३२॥ रिक्तावज्रेण तत्कुक्षिं निष्क्रम्य ब
लरिद्विजः ॥ उच्चकर्णशिरः शत्रोर्गिरिशृंगमिवौजसा ॥३३॥ वज्रमुत्तक्षं धरमाशुवेगः कृन्तन्समन्तात्परिवर्तमानः ॥ न्यपातयत्
स्वपरिवर्तमानः ॥ वदहर्गणेन यो ज्योतिषामयनं वार्त्रहत्ये ॥३४॥ तदा च खे दुंदुभयो विनेदुर्गंधर्वसिद्धाः समहर्षिसिद्धाः ॥ वार्त्रघ्नलिंगे
रुमरिष्टवानाः मन्दुमन्दाकसुमेरवर्षन् ॥३५॥ वृत्रस्य देहान्निष्क्रान्तमात्मज्योतिर्मरिंदम ॥ पश्यतां सर्वलोकानामलोकं समपद्यत ॥३६॥
॥ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे वृत्रवधो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ वृत्रे हते त्रयो लोका विनाशक्रेण रुरिदा स
पालाश्च रुवत्सद्यो विक्लवा निर्वृतेन्द्रियाः ॥१॥ देवर्षिपितृभूतानि दैत्यादेवानुगाः स्वयं ॥ प्रतिजग्मुः स्वधिष्ण्यानि वृक्षशेषादयस्तथा ॥२॥ ॥
राजोवाच ॥ इन्द्रस्यानिर्वृतेर्हेतुं श्रोतुमिच्छामि भो मुने ॥ यनासन्सुखिनो देवा हरेदुःखं कुतोऽभवत् ॥३॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ वृत्रविक्रमसंविग्नाः सर्वदेवाः सह
॥ वार्त्रघ्नलिंगैर्निर्वृतेर्हेतुर्वीर्यप्रकाशकः ॥ वार्त्रहत्याय गवसंपृनाषाक्षाय च त्याद्येस्तुमिंद्रमरिष्टवानाः अरिष्टनेमिः ॥३५॥ अलोकातीतं रुगवन्तं ॥
३६॥ ॥ इति षष्ठद्वादशः ॥ ॥ त्रयोदशे वृत्रस्य वृक्षहत्या महाभयात् ॥ विरेनष्टाविनः शक्रो विष्णुनेति निरूप्यते ॥१॥ अनिर्वृतं शक्रमपृष्ट्वा प्रतिज
ग्मुः ॥२॥३॥ तस्य हरेरिंद्रस्य दुःखहेतुं वक्तुं प्रस्तावकथामाह ॥ वृत्रविक्रमेत्यादिना ॥ आर्थयन्प्रार्थयन्तः ॥ वृहद्वधाद्ब्राह्मणवधाद्भीतः सन् ॥ ४ ॥

...ः पापं विरुक्तं ... ॥ मार्ष्टि शोधयामि ॥५॥६॥७॥८॥९॥ वृषाकपिमिंद्रं ॥१०॥ तयादेवादिभिः कारितया स्मेत्यवधारणे ॥ इन्द्रत्रवतावम
सहन्नान्यः ॥ अमुमिंद्रं निर्वृतिर्नाविशत् ॥ ननु धैर्यादिगुणयुक्तस्य कुतोऽनिर्वृतिस्तत्राह ॥ ह्रीमन्तं वाच्यतां निंद्यतां ॥११॥ यक्ष्मग्रहस्तांक्षयजाग
॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ स्त्रीभूतजलभूमेरना विश्वरूपवधोद्भवं विरुक्तमनुगृह्णीहि वृत्रहत्यां क्व मार्ष्टि ॥५॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथ यस्तद्रूपाक
र्ष्य महेन्द्रमिदमब्रुवन् ॥ याजयिष्यामहे दुष्टं हयमेधेन मा स्मरेः ॥६॥ हयमेधेन पुरुषं परमात्मानमीश्वरं ॥ इष्ट्वा नारायणं देवं मोक्षमपि
जगद्गुरुं ॥७॥ वृक्षहोपि गृहाणोग्रा मा गृहाचार्यहोद्यवान् ॥ आदेशः पुष्कसकावोपि शुद्धेन यस्य कीर्तनात् ॥८॥ तमश्वमेधेन महामखेन
श्रद्धान्विस्मारितनष्टिनेन ॥ हत्वापि स वृक्षचराचरं त्वं न लिप्यसे किं खलनिग्रहेण ॥९॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं संचोदितो विप्रैर्मन्युर्त्व
नहनद्रिपुं ॥ वृक्षहत्याहतं तस्मिन् आससाद वृषाकपिं ॥१०॥ तयेन्द्रः स्मा सहस्रापं निर्वृतिर्नाम माविशत् ॥ ह्रीमन्तं वाच्यतां प्राप्तं सुखयंत्यपि
नागुणाः ॥११॥ तां ददर्श निधावंतीं चाण्डालीमिव रूपिणीं ॥ जरया वेपमानांगीं यक्ष्मग्रस्तामसृक्पटां ॥१२॥ विकीर्य पलितान्केशान् स्तिष्ठ तिष्ठ
ति भाषिणीं ॥ मीनगंधिसुगंधेन कुर्वन्तीं मार्गदूषणं ॥१३॥ नरागतादिशः सर्वाः सहस्राक्षो विशांपते ॥ प्रागुदीचीं दिशं तूर्णं प्रविष्टो नृपमानसं
॥१४॥ स आवसत्पुष्करनालतंतून् अलब्धरोगो यदिहाग्निदूतः ॥ वर्षाणि साहस्रमलक्षितोऽन्तः सचिंतयन्वृक्षवधात्विनाशं ॥१५॥
व्याप्तां ॥१२॥ मीनस्येव गंधो यस्याः सा मीनगंधिः स चासावसुग्वा आसवायुस्तस्य गंधेन ॥१३॥ प्रागुदीचीं दिशं गतः सन्तूर्णं मानसं सरः ॥१४॥
स इन्द्रः सहस्रं वर्षाणि पुष्करनालस्य तंतूनावसत् ॥ न लब्धो रोगो येन सः ॥ यद्यस्मात् इह जले वसत् ॥ अग्निदूतश्च स्वयं ॥ अग्नेः
स्वदूतस्य हविरग्निनामन्तर्जलप्रवेशासंभवात् अलब्धरोगः इत्यर्थः ॥ ... न लब्धो येन रोगो येन सः ॥१५॥ ॥ ॥

॥ ॥शुक उवाच॥विल्वपत्रैर्यदा सम्यक् पूजनं मिति विश्वविलापने॥ विश्वकर्तुरहो नित्यं मक्तवत्सल सादरं॥ ३२॥ तथा विल्वतरोः सर्व्वं दैवपत्रादिकं नवं॥ ४॥ यद्यद्भक्तस्य वा नार्यः सर्व्वमासीदथेश्वर ॥ ७॥ एवं कर्म्मफलं प्राप्य नष्टसंकल्पनायकं॥ ऋत्वीगिवानामग्नि आहुतमसनादद ४॥ ७॥ ॥ॐ नमः श्रीगणपतये नमः॥ श्रीगणेशपुराणे षष्ठखण्डे चतुर्दशोऽध्यायः॥ ॥शुकउवाच॥ डुबकुर्मृगकापाख्यः पितरं मृगकापमं॥ प्रोक्तवान् किं मुनिश्रेष्ठ तन्मे वक्तुं त्वमर्हसि॥ १॥ ॥व्यास उवाच॥ कोयुवांस्त्वं महीयस्यां स्त्रवधूं नवयौवनां॥ उद्वाह्य समागमः॥ २॥ चक्रिक्षवनो कामं प्राप्तवान् रुग्ववत्सियाः॥ मा दुर्भगास्यवह्वीनां वोधयामलिंगिनः॥ ३॥ कुमारो नारदसदुरोगिवादवलालितः॥ सूपाकवनमाश्रमा सार्द्ध स्तुत्वा यज्ञेशमः॥ ४॥ वभिष्वरुगवान्नाम कपिलावादवायतिः॥ दृष्ट्वासिद्धेश्वरं सम्यक् प्राह कर्त्थं रुथा भूतिः॥ ५॥ लामगन्धवनादद सूसूधिः सपर्णं दत्तिभमधिष्ठद्विनावाक्षे मनिः पर्वतिवद्रुथा॥ ६॥

नः पूजयद्रहो मा दुर्दिनाद्रहो दिनायतो वधवीजादवधवीजायतो दहो दुष्टभवनव ॥ अर्थेरुत्यादिर्यथिनद्रुतिः॥ ८॥ नन्वनभवदरुपुतियागिर्व द्रुक्षपिनमभवतः स्याद्रुगदरुतः॥ दरुदहिनावर्यपजस्यवपतियानिविरागपत्रानादिभिवकरुतः॥ ९॥ प्राप्तिनाः॥ ॥ इत्यरुग्वसिष्ठविषाय षाऽध्यायः॥ ३॥ ४॥

॥८॥ममगुरुरक्षकोवाधेसमर्थोविनिवा॥अनायूवाक्यैरुक्तोनदीषःपुवर्तनौ॥९॥१०॥महापूरप्रपन्नश्चवर्त्तोरुविरुद्धे॥१०॥१२॥तदेवयदापूर्वमागता
स्मि॥२०॥तायमर्थः॥२१॥वनाश्रमनिष्ठाःकिंचमहीक्षि॥२२॥हंभूपमनरूपमसद्विप्रोक्तादिपदाःकिंच॥आगमापायिरुक्तनगंधर्वनगरतुल्याःगंधर्वनग
हिरूक्तस्मादवक्तविदायानिवापयानिवाभिपुरिद्ध।तदवमनिलत्वंज्ञकादिरुक्तंवागमापायित्वंवाकैमिथ्यात्वमथाह॥स्वप्नभ्रमायात्वमनात्मथ
र्थयथतद्वत्॥२३॥मनागवाःमनामाःविहिंसिताः॥मूढरुद्रुःमूर्खनैवाविहिंसिताःमूढरुद्रुःमूर्खनैवाविहिंसिताःमूढरुद्रुःमूर्खनैवाविहिंसिताः

हिंसनाःकोलाल्याःशूनदवमनश्वरुः॥अनपत्रवसिद्धगाःस्वर्वल्लिकानहनवः॥२॥नस्मायूवांश्रम्यपरंश्रमंममूढधियःपरुःमूर्खेनमति
मतस्यस्नानदीषदुर्दीर्घनौ॥२६॥ ॥श्रीगिरडवाव॥मूढनपूरुकामस्यपूरुदास्यंनिवानृपा॥अघवृक्षसुगंधस्तात्कारुःनाम्नादारुगवान्मुनिः॥१॥
वृत्तेस्त्रीपूरुजकन्यन्नंनमसिदुष्कृत्य॥मूनदहमनस्मृत्यमहापूरप्रपन्नश्चवर्त्तं॥२॥मूनूरुहायरुवनंःप्राफावावोमिरुपरा॥वृक्षत्वेरुगव
पुर्वाःनावसीदिदुमर्दनि॥३॥तदैवमंपर्वस्नातंदत्तामिगरुमागतः॥स्नात्वानारिनिवगन्नंपूरुमवादत्तास्मर्हं॥४॥मूधूनायूःशिप्रमन्नाधा॥रु
वनेवानरूपवा॥एवंदात्तागरुद्वाधाविविधेभ्यश्चसंपदः॥५॥ज्ञदायश्चविधयाःस्नात्वाशोक्षविरूपयः॥मरीवाधैवत्तीकाधा॥रुत्वामार्थे
नमूरुरुनाः॥६॥सर्वविग्रहसंनमःज्ञकमाहरुपाहिदाः॥गंधर्वनगरप्रख्याःस्वप्नमायामनात्मथः॥२३॥दृश्यमानाविनार्थेनदृश्यन्ते
मनोरुवाः॥कर्मनिश्चयितानानाकर्मात्मिमनसारुवन्॥२४॥सूर्यहिदहिनादेहाःदृश्यन्तेनक्रियात्मकः॥देहिनाविविधक्लेशसंतापरुदुदा

रूपूरुनामनामाःविहिंसितस्वस्वप्रादिवन्मिथ्यारुताःशून्यर्थः॥मन्यतेपूज्यःपूज्यारुताःशून्मीमांसकाःप्राभूरुकूरुतामनारुवर्त्तराहु॥कर्मभिःकर्मविमनाहि
र्थनिश्चयंतेसूनामनमूरुवानिमिक्षाकर्मविरुवनापाभक्षवकर्मलिंपिनमनिश्चयरुज्ञर्थः॥कर्मलेपिमनारुवत्वात्तत्साक्षात्कर्थमूषिमनारुवाःप्रवनिरुवः॥
२४॥तदर्थमनलत्यदानादिदुःखादिरुदुत्वमूर्क॥नतेदृदहंसर्वंक्षमूलेमिवाहु॥सूर्यहीति॥हीत्यवक्षत्रत्ते॥सूर्यडवाशून्नक्रियात्मकाःसूर्यविरूपादिदेवाक्षमरूपादि
रुपवदहिनश्चदहाहमितिमन्यमानोन्यदेहिनाजीवत्यविविधानक्लेशानसंतापान्विकरोतीतथा॥२५॥त्वरुनाथःपत्तागतिंनत्वीभूवायमर्थेनिविर्गुरुविग्रमंपवार्थवात्म
रु॥तगवेडपनमनोविनस्यत्यय॥२६॥ ॥

श्रीरामपादिपूर्नत्वंपरिनिश्चयसादरंविनानघाद्यनरूपितस्यासाधयमेवविद्यानाचदडद्विगतिप्रमाणिडपनिषत्कैपत्रेत्रेथाद्यामिडपनिषत्वरुत्व
वापनियत्वंपरीक्षयत्नाडपूडुक्तनिरुवान॥२७॥मूदुत्वेनतदनधिकंवसामानाधिकमूर्त्यंपरंमहिमानंपाप्नुः॥डपेनिडपेद्यनि॥२८॥ ॥श्रीमद्भ
वंचवदम॥ ॥श्राडगोरुत्तमाश्रीवविज्ञाकीरुद्यर्तनृपं॥ज्ञादिदशमहिविद्यानाचदडद्विद्यानाघटी॥ज्ञादानावरुत्यूरुमुखनेवविहरुपूजादिसेवंक्षमि

॥ ॥नाचदडवाच॥एवमेंशापनिषदंपुनीक्षयनाममं॥योधत्रयन्नरुक्षवाणःदुक्षसंकर्षणंविदुः॥२७॥यत्पादमूलमुपसृत्यनत्रंदुपूर्वेदेवा
दयाहुनमिनंद्विनयेविसृज्य॥सयत्पादीयमतुलानधिकंमहित्वंप्राप्तरुवानषिपदंनविदाडपेनि॥२८॥ ॥श्रीरागवनमहापूरालोषरुक्षेधेपंच
दशोक्षायः॥ ॥शुकडवाच॥नृथदेवमयीब्राह्मंपदंनेहपासहं॥दशयित्वानिहावाच्यज्ञानीनामनुशोचतां॥१॥ ॥नाचदडवाच॥जीवात्मन्य
रुक्षरुदेवसादर्यविरुद्धवन॥तूदुःखावोधवांरुक्षान्शुचात्वरुनयाहरुं॥२॥कालेवर्षसमाविंशत्यशोषमायूःमूदुःखनः॥दुःखरागनविहरुषला
नधिक्रियतुपासनं॥३॥ ॥जीवडवाच॥कस्मिनुकर्मन्यमीमांसेंषिनत्रामानत्रारुवनाःकर्मरिनुस्मिमानस्यडवमेमद्विद्यानिषु॥४॥वैधूस्वनिम
रुक्षमिंद्रादीनांविद्विषः॥सर्वविवहिसर्वषोरुवक्रिकमःशमिथः॥५॥यथवरुनिषत्यानिदुमादीनिनमरुनः॥पर्यायेणिनवर्षवंजीवायानिद्वि

त्यर्थःदडद्विरुंयागवरुनमनवरुत्तीनांदडंयित्वाजीवात्मानियायूवाव॥॥२॥शेषमवहिसूमायत्रक्रियमूल्यहरुनामनत्वादित्यर्थः॥३॥नदवकरुन
पर्वसुविरुत्थेक्रियाडिवडवाव॥यज्ञःश्रेनमालप्रमेणयोत्रहित्वेनिविरूर्यं॥४॥मयिसनपूरुदक्षःशोकंत्वेनशोरुहरुषंकिंनक्रियनरुत्वाज्ञापने
सेवधित्वानिमरुत्वनारुवंधवानिवाद्यादिहिंसासेवंधिनाःक्षमयःसपिंडाः॥मूत्रयाघातकाःमिंगाविवद्धकाःमेषोरुद्धडरुयाग्निकाः॥विद्विषाडया
निमिरुनरुपिंडाः॥डदासीनारुद्यहिंविकाःमूनिरुदः॥७॥कर्मरिनुस्मिन्नरुत्वरुक्षःयथपत्यानिरुयाविरुयायहर्षविकर्षेषयवरुर्हषपाये
रुमक्रि॥४वैजीवा॥येयानिषूरुनकषू॥९॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

यदेवं तत्कथमनुविद्धमुच्यते किंतानमनुविद्धमुच्यते ॥ रूपमश्नीसर्षपायतियस्यमूर्ध्निसोनमारुणवसुरुसमूर्ध्व ॥४५
॥ ॥शुक उवाच ॥ सैंहुताहगवानेव मनकरुकमराय त ॥ विद्याधनपतिंप्रीत न्विधुकउंकूकूहरु ॥४२॥ ॥श्रीरुगवानुवाच ॥यन्नावदी:
गिरायाक्त्याजरैंमनुरुमसनी ॥ सीसिद्धानिरयाराजन्नु विद्यायादर्शनाद्यम ॥७०॥ सूर्कैवेतत्वरुनानि रुनात्मारुनरावनः ॥ गयदवक्कपर्ववृक्ष
नमारुगवद्गीतनू ॥७०॥ लाकंविततमात्मानं लाकंवात्मनिसंततं ॥ डरयंवमयाधार्कं मयिचेवानयंकृत्नं ॥७२॥ यथासूत्रंकोपूत्रथा विर्वंपञ्च
निवात्मनि ॥ आत्मानमवदात्मैं मन्यतत्त्वयुक्तिनः ॥७३॥ एवंज्ञानयत्नदीनिङीवत्कानानिचात्मनः ॥ मायामात्रानिविज्ञाय ततुद्यात्पर्वसंयतू ॥७४॥

लाकंचात्मनिरात्मत्वनसीनर्यार्थकं ॥ नदुरयंवमयाकार्यत्नात्मनाद्यकं ॥ मयिचेवानुरयंकृत्नंकल्पितंसम्रदितिरुतीयनात्वयः ॥ यन्थेदियक्षजावा ॥
७२ ॥ ननुजाग्रदाद्यवत्स्वप्नदननाकृरात्मकंविर्वंकृर्वपरीयमानंकथंकल्पितंस्यादित्याशंक्यस्वप्नगतजाग्रदादिदृष्टान्तेनसेरावयन्नाह ॥ यथे
तिद्वाभ्यांयथास्वप्नसूपकोविर्वंनिर्वनादिरूपंदर्शनकंवस्तुमात्रमन्यवपश्यति ॥ स्वप्नमध्ये सूपकिंस्वर्वंवपश्यतीत्यर्थः ॥ तथात्मस्वप्नवडस्तिनः स
नूत्पात्तानमकर्तारंगयनदर्शनंमन्यतेजीग्रदवत्कामनरुवानि ॥७३॥ एवंसिद्धान्यपिजागरादीनिङीवापाधेर्वृद्धिवत्कानानिचात्मनामायामात्रा
णीत्यविज्ञायतेयांडसूत्रैः ॥ सूनवत्वपर्वनंदवत्कानेहिनमात्मानंसमवनू ॥७४॥

नन्तपांडस्यत्रनिनेत्रयमत्यतत्रोपदन्यायावडस्तिरावरुकनारायनति ॥ सूरुकः सूनूर्याडविष्यनसूयनतत्रात्मायकालसूत्रमनःस्वार्थनिर्वृत्तिनी
रुपंसुरंद्यायादत्तमात्मानंवृक्षमामवेहि ॥ आत्मायमसूयवत्रसंवदनसूखमरुमस्यासूनितिस्मनत्रसंरावात् ॥७७॥ ननुत्मायसाक्षिदृष्टंकर्थनात्मद
वस्तुःस्वयंनकृत्यनदृष्टमन्यःस्मनं ॥ तनाहाडरयंवत्मायंपनिवार्यंचस्मत्रतःसूनूसंदधनः ॥ तयोश्चस्मायवत्तनिवार्यायाश्चकान्तकल्पनयदन्तिति ॥
तस्मीयांतिनिर्यनवत्कंकापाजयुयात्मानं ॥ तूस्नानंपरंवृक्षतदवनडुरिन्नमित्यर्थः ॥ ऋतावात्मदृस्त्रयंवनस्तनिवदवस्कानवत्वेपिस्वापानेद
यात्मनंवंयतःसूनिरावः ॥ तदवेहतंवेकात्मानमवेहीमनूषंगः ॥७७॥ विषकेंद्रायमाहायदिहतन्मविरावमनन्यरूपंवकोवेसुमैतदात्मनः

अनपसूक्तः पूनूषः स्वार्थवडात्मनस्कृत्वा ॥ सूखंवनिर्गुतंवृक्षतमात्मानमवेहिमां ॥७७॥ डरयंस्मत्रतःपूंसः स्वस्वापपनिवाधयाः ॥ सू
वनिरामिविज्ञातं ततस्कानेवृक्षतत्यजं ॥७७॥ यदतद्विस्मरंपूंसा मद्भावैविन्नमात्मनः ॥ तनतःसीसानत्रतस्य देहाद्देहाभ्रतमृतिः ॥७७
॥ लब्धेहमानुषीयोनि ज्ञानविज्ञानसंभवां ॥ आत्मानंयानमुद्धात नस्कविद्धमसाभूयात ॥७७॥ स्वस्वहायीपविद्धंतं ततःस्वस्वियंयं ॥ सू
रयंवाग्नानिहार्यां सैकस्याद्विनमस्कविः ॥७०॥ सूखायदुःखमाकाय कृवनिर्दपनीक्रियाः ॥ ततानिवृत्तिरूपापि दुःखस्यच सूखस्यच ॥
७०॥ एवंविपश्चर्यंकृत्वा दृष्टौविस्मृतिमात्मनां ॥ आत्मनव्यगतिंहृत्वा ज्ञानस्यविलक्षणं ॥७०॥ दृसूग्राहिमणिहि निर्मलश्चनतःसाज्ञानविज्ञानसंपन्न

कानहिंचैरवनि ॥ ततत्रस्यर्यसूसंतयानरुवनि ॥ तिसायस्वरूपमाहाडहाडहुडन्याक्तंवूनडन्मा ॥ सूनवनक्तंसूतिन्यंति ॥७७॥ अन्यक्तंविशेषाणांडसं
पादनंशेषं ज्ञानार्थंतूवनिततोनिवृत्तिमानविज्ञानसंपन्नौङीवतयाःसंरुवायस्यांनी ॥७७॥ वेदाग्यमर्थमाहु ॥ श्रीरुगवांउवृत्तिमाणोनि
नूरुगतेनः अनीरुगवानरुकिमाडिरुर्यमन्नाडवनि ॥ नित्यमत्यारुत्तसंकल्पाद्धियम ॥ ॥ यो भक्तनतारुर्यंपुत्रिङ्गःफलविपर्ययंवनाक्षीर्यवेदसूत्रा ॥ ॥
॥ ततवृत्तमात्मसूखायनिवृत्तिः ॥ दुःखस्यान्निवृत्तिःसूखस्यापाप्तिः ॥७७॥ विज्ञाडयमपवीजनेयमिहिमानवगीछनेजयविलक्षणंकुयीयीवद्वा ॥७७॥ इसूग्राहि

नक्षत्रं यत्र ४ यत्रास्तं ॥ ६ ॥ तावानिति । यावन्तो ऽर्थ्यस्याः सावद्वियर्षा ॥ यत्रास्तमनः प्रकंदर्शनमिति यत्र तावानव ॥ ७ ॥ ४ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषिय
उवाच ॥ ७ ॥ ॥ ननः सकद्रव ७ माय सदद्विषाषुरीवयन् ॥ वहस्यगिनिर्ऽतयाद् ऽमायावृकुर्गतः ॥ यतः यर्षा नस्योदिनमनमनंकृत्वा ॥ ॥ स
विद्याधरर्क्षिरुद्रिमयनयमरुनिद्रयानयः ॥ अश्वारुर्गवल्लिद्रियपार्ट्वंयस्य ॥ २ ॥ मानाविधः संकल्पमेवसिद्धयायास्मारा ॥ ३ ॥ ऋकस्माद

उमावानवमनके थणिनेपुरुषवृद्धिरिः ॥ स्वार्थः सवस्मिन्नाऋषायत्वमात्मेकदर्शनं ॥ ५ ॥ त्वमनकृद्यावाद् ऋत्वयवृक्षावद्यमात्मानविज्ञान
मेवन्नावयन्नात्मसिक्षाम् ॥ ४ ॥ ॥ शुकऽउवाच ॥ ऋभस्मारुगवानिर्द्ध विशकऽउऽगदुरुः ॥ यऽयनकृत्यविभ्वात्मा नतन्मनकृदंधेक
ैः ॥ ७ ॥ ॥ ऋषिर्योगवतमहापुरानेषवृक्षेधोजऽसेक्षायः ॥ ॥ शुकऽउवाच ॥ यतन्मनकृदितानकृत्वाकृत्वादिज्ञानमयः
विज्ञानधनविशकऽउच्यवायगनोचयः ॥ ॥ सलर्द्धवर्षलक्षालं मूद्याकृतवलेन्द्रियः ॥ हृयमानामहाथागी मुनिरिःसद्भचावदौः ॥ २ ॥ कु
लावलेनुजाऽ ॥ षु त्नानासीकल्पसिद्धिर्ऽ ॥ यमविधाधवक्षीरिः ॥ यंयेयन्दविमीन्धर्व ॥ ३ ॥ ऽकैलासविमानेन विभ्राजमानस्तवा ॥ गिरिशंदद
ागऽनूपवनीनिद्रवाव्रजेशः ॥ ४ ॥ ॥ लिंग्वंगीदनीदवीविद्रुनामनिसंसदि ॥ ऽवाचदक्ष्यांपूर्व्वंयाऽकृत्सालेकदक्रियं ॥ ॥ ॥ ॥ विशकदुर्व
दा ॥ ऽप्रलोकऽनुरुःसाक्षाद्धर्मविक्षाः ॥ वीरिर्लं ॥ ॥ ॥ ॥

नाम्नूषविम्बसलायात्। पूर्वविधुनीमुर्डपूनर्नक्षत्रयत्न॥४२॥ॐ नमोऽवनिषक्षनाह॥नाक्षिरूमिति॥वल्लिकान्तैरुडकाल्पैनिवदिनैं॥पिपीलिकादिदूषितं वा॥ॐ झिल्लिनाल्वपानविधत्॥७०॥एकाहद्विर्निर्गमिनक्षनिषक्षनाह॥नाक्षिरूमि॥ॐ नविनामैंऽनहीना॥ॐसेवीनामॐपाहुता॥७१॥ॐ गायनेभ्योनिषक्षनाह॥नाक्षेतवासांसि॥नाद्यवाकूपविमंगिताः॥७२॥कार्यश्चारुक्षौतवासान्तिहार्यो॥प्रागनागान्पृथमशाऽनात्॥७३॥वीरवतीजीवरुहैका

नाम्नूषनाद्यानकूपत्। नसीरापनदूऽनैः॥नवसीनाक्षेतवासाः॥ऽऽवविधुनीक्षविन्॥४२॥नाक्षिरूमैवैजिकान्तैव॥स्वामिपैवृषलाहर्मा॥ऽऽडीनाद्यऽमाहर्पिवर्ऽऽझलिनाल्वय॥७०॥नाक्षिरूऽस्यूमल्लिला॥ऽऽधायीमूकमूर्द्धजा॥ॐनविनामैंयनवा॥नासेवीनावहिग्वत्॥७१॥नाक्षेत

पादावहिना॥नार्द्रपान्नाऽऽडकैनिजाः॥७२॥यीनानयवाकूनान्यैनैनन्नानवसैक्षयाः॥७३॥क्षेतवासाःशुविर्निर्यैः सर्वमैंगल्यसैयुताः॥पूर्वमयः स्नानमाचमनपाकः एवविधानैःक्रियमाणैः॥७३॥स्त्रियोवीरवतीस्नवैःसर्वगंधवल्लिमनुनैः॥पर्वैवार्यापिनिषेत्॥क्षायत्काष्ठगतैवैः॥७४॥ तावत्सीर्यैर्यैसवनैर्वृतमनडविघ्नैः॥क्षत्रियाश्चिवरुरुयै॥ग्रकडारुविनासूनः॥७७॥वाऽमित्यरिपुयाथ॥दिनीवाऽन्महामनाः॥का ग्र्यपैर्गमैर्माधरुवर्गं॥ वाँऽऽदक्षवसा॥७७॥मारुयसूवरुपाय॥मिऽऽक्षायमानदा॥गुरूपूयलेनाथमंस्त्रां॥दिनिपर्यवत्रक्लविा॥७८॥नि यैवनातःमनसःरु॥लमूलसमिल्कृमान्॥पर्णंकूपमयावप्य॥कालकालऽपाहुवत्॥७७॥ववैतस्यावृनक्षाया॥वृनक्रिऽरुविन्पैः॥प्रक्ष्मःप र्यविकिक्षा॥ऽगरुवमृगऽरुनिः॥७९॥नाक्षुगरुक्षुवक्रिऽरुं॥त्यथाथमहीपतः॥विम्रीतीवृंगतःऽगऽङ्कः॥कनमस्याक्रिवैल्लिरुः॥८०॥ऽकदासाधु सैक्षाया॥मूक्रियूवृनकैनिः॥ऽस्यपूवार्यक्षेनाघ्रिः॥सूयापविधमाहुनाः॥८२॥लवृनदनकनैगऽङ्गा॥निऽपरुनसनसः॥दिनःऽपविरूऽडवैया

॥ग्रायसंपूऽकाऽष्टगर्गंकूर्श्वनयगर्गं॥७४॥पंसवनंपूजयत्यक्रिकर्वः॥ऽर्ध्वनवा॥७७॥७०॥ऽक्रियिंडावृनस्यविऽपूयाः॥ऽपापूमिक्रः॥ऽक्रिऽकःऽकृत्रिलःसाधूव षःमृगऽरुालत्वकायक्षमृगवंधनायमृगवधारुवमिनऽवत्॥८२॥कनमंत्रिवैस्यादितिर्विनांपुराफः॥ऽ०॥ऽसूयऽरुवाविग्रसावक्षेनाघ्रिश्च॥ऽ॥निऽनु

माद्यादीत्रियपलालयत्रिवा॥ान्यूनऽनफक्षयवकरुविकुदा॥ऽ३॥ऽ४॥कोशिकमुन्द्रः॥गऽनानफगऽनवैमवृनमुनिपूनः॥ऽ७॥सहूःसहा॥ऽ८ ॥ा॥दिवनिःकपऽमेऽकसमुन्निगुपिनिः कपऽमेवाहः॥ॐनि॥लक्षमन्धर्वयन॥ऽर्थवित्ववृद्धिर्येयि॥ा०॥ा४॥ऽपिपवैमाद्धमपि॥ा७॥सुऽनास्यऽर्विश्व

चकरुसफक्षगर्गं वऽऽऽकनकपुरी॥ऽदन्नैसफक्षधेकैर्कं मायादीत्रिनिमान्यनः॥ऽ२॥तंतमूचुःपाद्यमानाः सर्वेषांऽऽलयानृप॥ऽाऽजियोंसनि किमुन्द्र॥ाऽवामवृनरुपा॥ऽ४॥मारैमूरागनामर्द्धं यूयमित्याहकोशिकः॥ऽनन्यरावान्यार्यदा॥नासनामवृनानूगऽनन॥ऽ७॥ननमामदित गिरः॥ग्रीत्रियासानऽर्कपया॥वदूधरुलिगद्धक्षे॥ऽीत्यमुऽनयथारुवान्॥ऽ७॥सहुदिष्ठादिपूर्वं पूरूषाणामिसाम्यतां॥सैवत्सर्वैकिविदूनैः दिव्योयहुविवर्द्धिनः॥ऽ७॥हदूविदुऽनपैचाऽऽ॥ऽवाहमवृनारुवन॥ग्रयोऽमाहुऽार्धनं॥रुविऽनसोमपाःहुनाः॥ऽ७॥दिनिवृद्धायदहृऽ॥कू मायाननसपुनान॥ऽन्द्रुऽासहिनान्दवी॥पर्यहुग्यदनैदिनाः॥ा८ऽ॥ऽथन्द्रुमाहुनामाह॥मादिव्यारुयावहैःऽपवृयमिर्द्धव्यवर्षं वृनमनवृत्सहृष्ट यैः॥ना॥ब्रवीऽसैकस्मिनःपूरुषः॥सफक्षाऽरुवनकथैः॥यदिनंविदितंपऽ॥सत्यंकथयमामहम॥ा७॥ ॥ऽन्द्रऽउवाच॥ग्रंवनरुग्यवसित॥मूपक्षार्या गणाःकिर्कं॥लब्धाऽन्द्रवाऽस्किदंगरुं॥मथवृद्धिर्नेधमविन॥ा०॥ऽनामसफक्षभगरुं॥ग्रासन्नफकमायकाः॥ाऽपिवैकैकऽनाऽहुऽाः॥सफक्षाऽनाविमत्रिय॥ ा२॥ाऽनऽरुत्यवमाव्यर्थं॥वीऽाश्चवसिनंमयाः॥महापूरूषपूऽनायाः॥सिद्धिःकाश्यनूषिणी॥ा४॥ग्रावाधनैरुगवनऽन्द्रुहमानानिवाऽिषः॥यदुनर्ऽऽलयिपवैं॥ स्वर्यकुऽालाःस्मुनाः॥ा७॥ग्रायाक्षात्सपुदैवंवं स्वात्मानैऽगदीव्यं॥कादृऽीनगुऽनस्यर्वं वृधःस्यान्नवकंपियत॥ा७॥ाऽदिदैमसऽोऽनं॥वालिऽास्यमहीयसि ॥ऽैऽमहंतिमातेर्त्वं॥दिव्यागरुमिनाऽिऽतः॥ा०॥ ॥श्रीशुकऽउवाच॥ऽन्द्रस्यायनऽनाःशुऽरावनऽपूरयां॥मनूऽिःसहनीनत्वा॥ऽगमऽसिद्धिवैपुऽः॥ा७ ॥ववऽकृतऽमारयार्तं॥यन्मांस्त्वंपरिपृऽछसिमंगलंमयनोऽन्म॥किंरूयःकथयामितेऽा२॥ ॥ऽन्द्रिश्रीरागवनमहापूरायेमषऽर्कवैमनूरादऽाऽक्षायः॥२॥ यरागंकाहृऽाऽायःयस्मान्नवकपिस्यान्॥ऽ७॥महीयसिमहऽम॥मनासनऽन्द्रऽकिनः॥ा०॥ा७॥ा२॥ ॥ऽनिषषऽीकायोमूपूरादऽाऽक्षायः॥ ॥

१८॥ब्राह्मणान्मासानित्यूर्ध्वं कालविशेषान्मध्यमलमासमिति यावत्संवत्सरं ब्राह्मणं द्वादशाहीत्यर्थः सर्वांश्चैवैकस्यामेवाहुतौ
स्यात्पिण्डेभ्यः पिण्डमेकस्मिन्पात्रे वा निधायैकमुद्दिश्यैवं विदानिर्णिक्तशेषः पवित्रान्तर्हितः पात्रान्तरे वा निधायैकमुद्दिश्यैवं विदान्
यावदेकस्मिन्पात्रे वा निधायैकमुद्दिश्यैवं विदान्नि

१८ अध्या

५१४

मानदास सुगत दासया संकलनं
आशा सफू कुथियात उपहार !

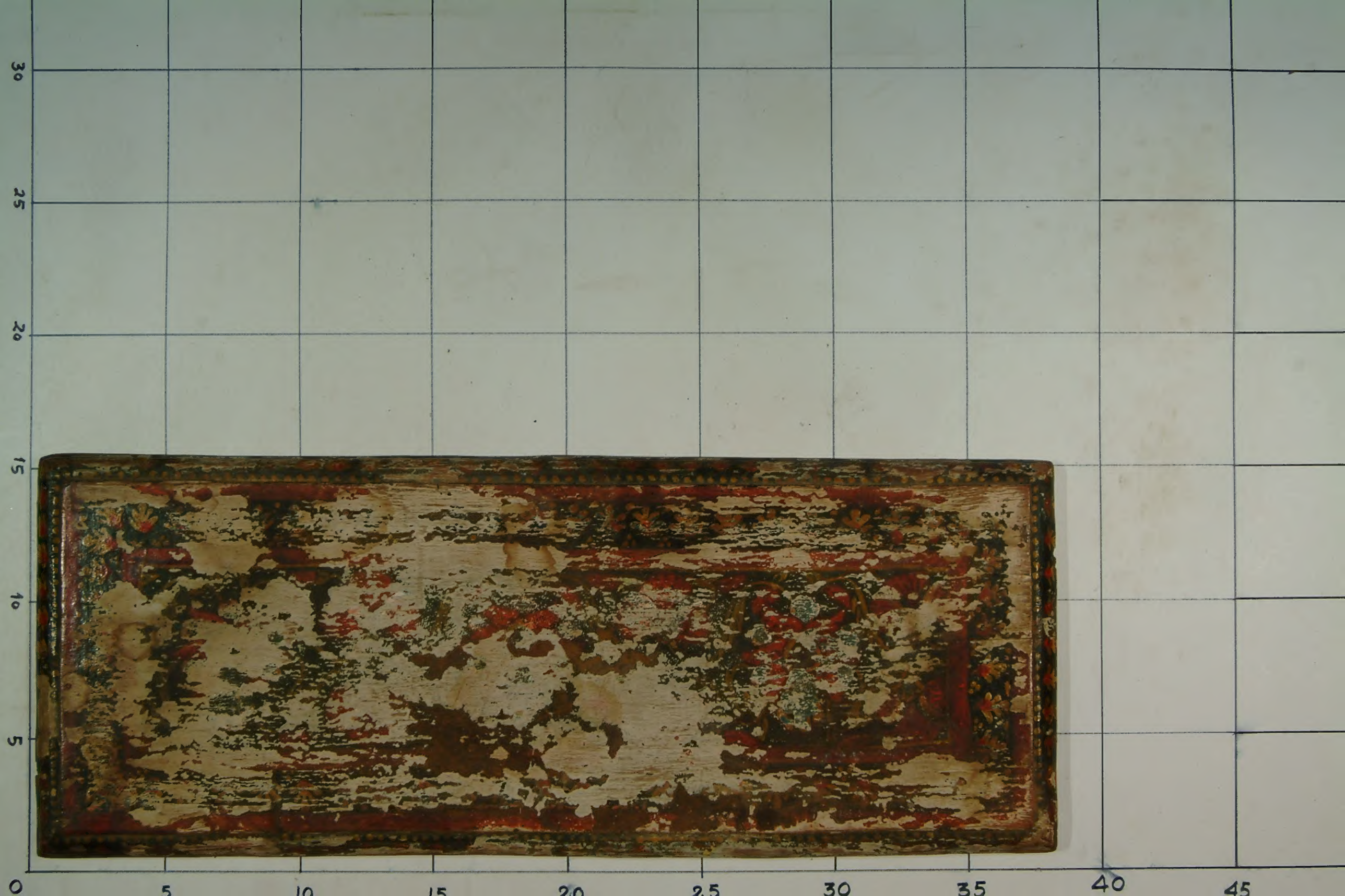
0
5
10
15
20
25
30
35
40
45
5
10
15
20
25
30